ज्ञानेश्वरीचें शब्द-भांडार

* * * * * * * * * * * * * * * * * * *

रामचंद्र नारायण वेलिंगकर

मराठी संशोधन मंडळ

मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालय

भाई जीवनजी लेन, ठाकुरद्वार, मुंबई २

१९५९

किंमत पंधरा रुपये

प्रथमावृत्ति : फेब्रुवारी १९५९

मुद्रक : वि. पु. भागवत, मौज प्रिंटिंग ब्यूरो, खटाववाडी, गिरगांव, मुंबई ४
प्रकाशक : अ. का. प्रियोळकर, डायरेक्टर : मराठी संशोधन मंडळ, मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालय,
भाई जीवनजी लेन, ठाकुरद्वार, मुंबई २

पुरस्कार

वेद, उपनिषदें व रामायण-महाभारतादि आपले धर्मग्रंथ संस्कृत भाषेमध्यें आहेत. या भाषेशीं परिचय नसलेल्या सर्वसामान्य लोकांमध्यें ब्रह्मविद्येचा प्रसार व्हावा म्हणून आपल्या कनवाळू महाराष्ट्र-संतांनीं मराठीमध्यें ग्रंथरचना आरंभिली. परंपरागत समजुतीप्रमाणें मुकुंदराज हे मराठीचे आद्यकवि मानले जातात. ते आपल्या 'विवेकसिंधू'मध्यें म्हणतात,

जयां नाहीं शास्त्र-प्रतिती । नेणती तर्कमुद्रेची स्थिति ।
तयांलागीं मऱ्हाठिया उक्तीं । केली ग्रंथरचना ॥
उपार्जनेचा सिणु नेणे बाळु । तयाचिया मुखीं मिष्टान्नकवळु ।
सूये जननी जेवीं कृपाळु । अपत्यविषईं ॥

स्वतः ज्ञानेश्वरमहाराजांच्या मराठी ग्रंथरचनेचें उद्दिष्ट काय होतें तें आपणास ज्ञानेश्वरीच्या अकराव्या अध्यायाच्या आरंभीं शांत व अद्भुत रसांचें जें विवरण आलें आहे त्यावरून कळून येतें :

तीरें संस्कृताचीं गहनें । तोडूनि मऱ्हाटिया केलीं शब्दसोपानें ।
रचिलीं धर्मनिधानें । निवृत्तिदेवें ॥
म्हणौनि भलेतेणें एथ न्हावें । प्रयागीं माधवीं विश्वरूपातें पाहावें ।
एतुलेनि संसारा देयावें । तिलोदक ॥

ज्ञानेश्वरांच्या काळीं 'भलेतेणें' जाणावी अशी ज्ञानेश्वरीची भाषा सोपी होती, असें यावरून म्हणण्यास हरकत नाहीं. असें जर नसेल तर,

माझा मऱ्हाटा चि बोलु कवतिकें । परि अमृतातें हीं पैजेंसीं जींके ।
ऐसीं अक्षरें चि रसिकें । मेळवीन ॥

या पैजेंत अर्थच राहाणार नाहीं.

ज्ञानेश्वरी ज्या काळीं लिहिली गेली त्यावेळीं जरी तिची भाषा सर्वांना सुबोध होती तरी कालांतरानें तिच्यामध्यें बदल होऊन तिचा अर्थ लोकांना कळेनासा झाला. अलीकडे तर कांहीं विद्वानांनीं 'ज्ञानेश्वरी'-लाच संस्कृताचीं शब्दसोपानें रचण्याचा प्रयत्न केला आहे!

ज्ञानेश्वरीचा अर्थ पुढील लोकांना कळेनासा झाला याला दोन कारणें होतीं. एक तर नक्कलकारांच्या अज्ञानामुळें किंवा निष्काळजीपणामुळें ती दूषित झाली, किंवा तिच्या भाषेमध्यें कालांतरानें बदल झाला. पहिल्या कारणामुळें ज्ञानेश्वरीला प्राप्त झालेला दुर्बोधपणा घालविण्यासाठीं एकनाथांनीं तिची पाठशुद्धि केली हें प्रसिद्धच आहे; परंतु त्याचबरोबर शब्दांना आलेला दुर्बोधपणा दूर करण्याकरितां कठिण शब्दांचा अर्थ देणारी 'ज्ञानेश्वरी-परिभाषा'ही त्यांनीं तयार केली होती, असा शोध नुकताच पुढें आला असून 'प्रतिष्ठान' (नोवेंबर १९५८ पहा) मध्यें ती क्रमशः प्रसिद्ध होत आहे. हा ग्रंथ छापून पुरा झाल्यावर निश्चितपणें तो एकनाथांचाच आहे कीं नाहीं हें विद्वान लोक ठरवितीलच; परंतु अशा प्रकारचे ग्रंथ जुन्या काळीं आणखीही पुष्कळ लिहिले जात होते, असें म्हणावयास जागा आहे.

तंजावरच्या सरस्वतीमहालमध्यें ज्ञानेश्वरी-शब्दांचें विवरण केलेल्या एका ज्ञानेश्वरी-टिप्पणाच्या पांच प्रती आढळल्या. या टिप्पणाचा रचनाकाल शके १६६९ (इ. स. १७४७) असल्याचें नमूद आहे.

धुळ्याच्या श्रीसमर्थवाग्देवतामंदिरामध्यें ज्ञानेश्वरीपरिभाषेच्या तीन प्रती असून (क्र. १३४, २१०, ५५८) एक ज्ञानेश्वरीकोश-शब्दपर्याय आहे (क्र. १७०३); परंतु या एकावरही लेखनकाल दिलेला नाहीं.

पुण्याच्या भारतइतिहाससंशोधनमंडळामध्यें ज्ञानदेवी-भाषा-पर्याय, श. १७२६ (५२, ६८०,) ज्ञानदेवी-भाषा-पर्याय (अ. ४ ते १८; २९,३३०-३३१) आणि परिभाषाज्ञानदीपिका (अ. १-१७; ३६,९३३) अशीं हस्तलिखितें आहेत.

मुंबई मराठी संशोधनमंडळामध्यें ज्ञानेश्वरीपरिभाषेच्या तीन प्रती असून त्यांचा लेखनकाल अनुक्रमें श. १६८२ (क्र. ३७७), श. १७१८ (क्र. १८९) व श. १७४१ (क्र. १९१) आहे.

वि. का. राजवाडे यांनीं 'सरस्वतीमंदिरां'त (वर्ष ५, अं. ३, श्रावण श. १८२७) 'प्राचीन मराठी कोश' या विषयावर लेख लिहिला होता. त्यामध्यें ते म्हणतात, "महानुभावांच्या कोशाहून किंचित अलीकडचा असा एक कोश मला मिळाला आहे. ह्यांत ज्ञानेश्वरींतील दुर्बोध म्हणजे मध्यकालीन शब्दांस अकारविल्ह्यानें अर्वाचीन मराठी प्रतिशब्द दिले आहेत. हा कोश सुमारें तीनशें वर्षांचा जुना असून हा दोनचार स्थलीं याहून प्राचीन कोशांचा हवाला देतो."

ज्ञानेश्वरीच्या कांहीं हस्तलिखितांमध्येंही मधूनमधून शब्दार्थविवरण केलेलें व दुर्बोध ओव्यांना अर्थ दिलेला आढळून येतो. उदाहरणार्थ निरंजन रघुनाथांची प्रत. कांहीं सार्वजनिक व खासगी संग्रहांमध्येंही ज्ञानेश्वरी परिभाषेच्या व टांचणांच्या आणखी हस्तलिखित प्रती सांपडण्याचा संभव आहे. यावरून ज्ञानेश्वरीचींही 'तीरें' फार जुन्या काळापासून लोकांना हळुहळू 'गहनें' कशीं होऊं लागलीं होतीं याची कल्पना करतां येते.

ज्ञानेश्वरीवर मुद्रणाचा संस्कार होऊं लागल्यापासून तिच्या अर्थविवरणाचे कसकसे प्रयत्न झाले ते पाहण्यासारखे आहेत :

पहिली मुद्रित ज्ञानेश्वरी 'प्रभाकर' प्रेसमध्यें श. १७६७ (इ. स. १८४५) मध्यें छापण्यांत आली. दुसरी श. १७८६ (इ. स. १८६४) मध्यें गणेश बापूजी शास्त्री माल्वणकर यांच्या छापखान्यांत मुद्रित झाली. या दोनही प्रतींमध्यें शब्दार्थ दिलेले नाहींत. केवळ पाठभेद आहेत.

ज्ञानेश्वरीमुद्रणाचा तिसरा महत्त्वाचा प्रयत्न गणपत कृष्णाजींचा. ही ज्ञानेश्वरी श. १७९६ (इ. स. १८७४) मध्यें प्रसिद्ध झाली. हिला शेवटीं १०४ पृष्ठांचा 'ज्ञानेश्वरी-कोश' जोडण्यांत आला आहे. ज्ञानेश्वरीचें शब्दभांडार खोलण्याचा हा पहिलाच मुद्रित प्रयत्न होय. या कोशाची योजना कर्त्यांच्या पुढील शब्दांत सांपडेल :

"...यांत (ज्ञानेश्वरी ग्रंथांत) लेखकप्रमादानें बहुतेक ठिकाणीं अपभ्रंश शब्द आहेत व असे दुर्बोध शब्दही पुष्कळ आहेत यामुळें अर्थ समजण्यास फार अडचण पडते. ती दूर व्हावी म्हणून प्रथमतः शिष्यपरंपरेनें याचा अर्थ जाणणाऱ्यांकडे हा ग्रंथ समजून घेऊन नंतर या ग्रंथाच्या निरनिराळ्या देशांतील पुष्कळ प्रती जमवून या ग्रंथाचा सतत दोन वर्षें अभ्यास केला. मग एक शुद्ध प्रत यथामति तयार करून त्या प्रतीस हा दुर्बोध शब्दांचा कोश करून जोडला. विवेकसिंधु, परमामृत, तुकारामाची गाथा, एकनाथी भागवत, रामविजय, रुक्मिणीस्वयंवर, पांडवप्रताप, दासबोध आणि मोरोपंतांच्या आर्या इतके ग्रंथ वाचून ज्ञानेश्वरींतील कठिण शब्द ज्या ज्या स्थळीं आढळले त्या त्या स्थळाचा हवाला या कोशांत दिला आहे. जे शब्द वर सांगितलेल्या ग्रंथांत मिळाले नाहींत त्यांचा अर्थ ज्ञानेश्वरीवर कित्येकांनीं टिपणें केलीं आहेत तीं मिळवून व मार्मिक ज्ञानेश्वरीवेत्त्यांचे साह्यानें त्यांचा सूक्ष्मदृष्टीनें विचार करून लिहिला आहे. आणि ग्रंथांतरीं सांपडत नाहींत व टिपणांतही उल्लेख नाहीं अशा शब्दांचा अर्थ ज्ञानेश्वरीत जितके ठिकाणीं त्यांचा उपयोग केला आहे तितके ठिकाणीं सम्यक् लागावा असा अर्थाची योजना केली आहे. या दुर्घट कृत्याविषयीं हा पहिलाच यत्न आहे..."

अशा प्रकारचे शब्दकोश पुढील निरनिराळ्या ज्ञानेश्वरींना शेवटीं जोडलेले आढळतात : ना. गं. सोहनी (मुंबई १८९०), रा. वि. माडगांवकर (मुंबई १९०७), वि. का. राजवाडे (धुळें १९०९), व्यं. त्र्यं. चाफेकर (पुणें १९२४), बंकटस्वामी (पुणें १९२७), शं. वा. दांडेकर (पुणें १९५३).

ज्ञानेश्वरीमुद्रणाचा चौथा प्रयत्न रावजी श्रीधर गोंधळेकर यांचा दिसतो. पण ही प्रत मला मुंबई व पुणें येथील प्रमुख ग्रंथालयें धुंडूनही पाहावयास मिळाली नाहीं. इतकेंच नव्हे तर रा. शंकर गणेश दाते यांच्या मराठी ग्रंथसूचींत व डॉ. मु. ग. पानसे यांच्या *Linguistic Peculiarities of Jñāneśvarī* या ग्रंथामधील ज्ञानेश्वरवाङ्मयाच्या यादींत तिची नोंद नाहीं. विष्णुशास्त्री चिपळूणकरांनीं 'निबंधमाले'

च्या ५१ व्या अंकांत (पृ. १०–१५) 'ज्ञानेश्वरी-परिभाषा' या ग्रंथावर जो अभिप्राय दिला आहे त्याच्यामध्यें या प्रतीचा निर्देश वाचून तिचें अस्तित्व मला प्रथम कळून आलें. पुढें इंडिया ऑफिसच्या मराठी कॅटलॉगांत (Vol. II, Pt. V, J. F. Blumhart, London 1908) या प्रतीची नोंद सांपडली. ती अशी :—

"Edited with a glossary at the end of each chapter by Rāvajī Śrīdhara Gondhaḷekar, 4 to, Poona 1878."

यांत वर्णन केल्याप्रमाणें प्रत्येक अध्यायाच्या शेवटीं जीं त्या त्या अध्यायाच्या शब्दकोशाचीं पानें दिलीं होतीं तींच पुढें एकत्र करून या 'ज्ञानेश्वरी-परिभाषे'ची निराळी स्वतंत्र प्रत काढली, आणि तिच्यावरच '**निबंधमाले**'मध्यें उपरिनिर्दिष्ट अभिप्राय प्रसिद्ध झाला आहे. गोंधळेकरांची ही मूळ ज्ञानेश्वरी जरी हिंदुस्थानांत मला उपलब्ध झाली नसली, तरी या परिभाषेची एक प्रत प्रस्तुत लेखकाच्या संग्रहीं असून इतरत्रही तिच्या कांहीं प्रती पाहावयास मिळाल्या. या परिभाषेच्या प्रस्तावनेंत पुढील मजकूर आढळतो :—

"...पुढें भाषेंत फारच अंतर पडल्यामुळें तो ज्ञानदेवाचा लेख (ज्ञानेश्वरी) लोकांस दुर्बोध झाला. नंतर रामेश्वरभट्ट म्हणून एक विद्वान् ब्राह्मण होता. त्यानें आपले मतें लोकांस दुर्बोध अशा शब्दांवर पर्यायशब्द घालून परिभाषा केली; परंतु तेवढ्या पर्यायांनीं सर्व ज्ञानेश्वरी समजण्यास कठिण पडूं लागलें, त्यावर कांहीं विद्वानांनीं विल्हेवारीनें शब्दांचे कोश केले तथापि वाचकांचें व्य(अ?)वधान ग्रंथ वाचण्याकडे असतें. मध्येंच शब्द अडला म्हणजे त्याचा अर्थ पाहावयाचा तो कोशाचे विल्हेवारीप्रमाणें काढून पाहण्याकडे व ग्रंथसंबंधाचे योगानें एका शब्दाचे वेगवेगळे अर्थ होतात त्यांपैकीं कोणता अर्थ कोणते स्थळीं घ्यावा याचा विचार करण्याकडे बराच वेळ मोडतो त्यामुळें वक्तयास जसा उपयोग व्हावा तसा होत नाहीं."

गणपत कृष्णाजींचा कोश वर्णानुक्रमानें होता, तर रघुनाथ भास्कर गोडबोले यांच्याकडून गोंधळेकर यांनीं तयार करविलेली प्रस्तुत परिभाषा अध्याय व ओवी यांच्या क्रमानें आहे. 'जुन्या परिभाषा मिळवून ही तयार केली असाही प्रस्तावनेंत निर्देश आहे. या परिभाषेची १८९० सालची दुसरी आवृत्ति भारत-इतिहाससंशोधनमंडळ, पुणें येथें पाहावयास मिळाली. कठिण शब्दांचे अर्थ तळटीपांत देणें हें उपरिनिर्दिष्ट परिभाषेपेक्षांही वाचकांच्या दृष्टीनें जास्त सोयीचें असतें. अशा प्रकारचा पहिला प्रयत्न करण्याचें श्रेय माझ्या माहितीप्रमाणें पांडुरंग विठ्ठल रानडे यांना आहे. 'परिभाषायुक्त ज्ञानेश्वरी' हा ग्रंथ त्यांनीं श. १८०८ (इ. स. १८८६) मध्यें पुणें येथें बुद्धिप्रकाश छापखान्यांत मुद्रित केला. याची एक प्रत पुणें विद्यापीठाच्या ग्रंथालयांत आढळली; इतर कुठेंही पाहावयास सांपडली नाहीं. इतकेंच नव्हे तर रा. शं. ग. दाते व डॉ. पानसे यांच्या ग्रंथांतही तिचा नामनिर्देश नाहीं. ज्ञानेश्वरीमुद्रणाचा हा पांचवा प्रयत्न असावा. यानंतर अशा प्रकारचे ज्ञानेश्वरींतील शब्दांचे तळटीपांत अर्थ देण्याचे प्रयत्न पुष्कळांनीं केले : अण्णा मोरेश्वर कुंटे (मुंबई १८९४), कृ. ना. आठल्ये (मुंबई १९००), व्यं. त्र्यं. चाफेकर (पुणें १९२४), वेंकटस्वामी (पुणें १९२७), बा. अ. भिडे (मुंबई १९२८), रंगनाथ महाराज व रामभाऊ यादव (कोल्हापूर १९४८), शं. वा. दांडेकर (पुणें १९५३).

कठिण शब्दांचे केवळ अर्थ देऊन ज्ञानेश्वरी समजणें कठिण आहे. प्रत्येक ओवीचा सबंध अर्थ म्हणजे ज्ञानेश्वरीचें गद्य रूपांतर किंवा अनुवाद करण्याची त्यामुळें आवश्यकता निर्माण झाली. ही गरज भागविण्याचें काम प्रथम कोल्हापूरचे विनायक सखाराम भावे यांनीं केलें. त्यांचा 'ज्ञानेश्वरी-अर्थचंद्रिका' हा ग्रंथ इ. स. १८९५ सालीं मुद्रित झाला. अनुक्रम लावावयाचा झाला तर ज्ञानेश्वरीमुद्रणाचा हा सातवा प्रयत्न दिसतो. कारण सहावी मुद्रित ज्ञानेश्वरी (इ. स. १८९०) ना. रा. सोहनी यांची होय.

समग्र अर्थासह ज्ञानेश्वरी प्रसिद्ध करण्याचा दुसरा प्रयत्न कृ. ना. आठल्ये यांचा. इ. स. १९०० त मुंबईमध्यें ही ज्ञानेश्वरी निघाली. याच पद्धतीनें पुढें नानामहाराज साखरे (पुणें १९०५. ही प्रत कै. कृष्णाजी परशराम भिडे यांनीं नानामहाराज साखरे हे ज्ञानेश्वरीवर प्रवचन करीत असतांना त्यांच्या अर्थाप्रमाणें प्रथम लिहून काढली, व १९०५ सालीं आवटे यांनीं ती प्रसिद्ध केली; परंतु पुढें १९०६

सालीं भिडे निधन पावल्यावर नानामहाराजांचे चिरंजीव विनायकबुवा यांनीं त्यांत अल्प बदल करून ती आपल्या नांवावर ओढली, व तिच्या अनेक आवृत्त्या प्रसिद्ध झाल्या. मूळ भिडेलिखित ज्ञानेश्वरीची दुसरी आवृत्ति नानामहाराज साखरे यांचे तृतीय चिरंजीव भिक्षु कृष्णानंद सरस्वती यांनीं १९४८ सालीं प्रसिद्ध केली आहे.), वंकटस्वामी (पुणें १९२७), बा. अ. भिडे (मुंबई १९२८), रंगनाथ महाराज व राम-भाऊ यादव (कोल्हापूर १९४८), शं. वा. दाडेकर (पुणें १९५३, वंकटस्वामींच्या प्रतीवर आधारलेली) असे गद्य अर्थ देणारे प्रयत्न झाले.

ज्ञानेश्वरीचा ओवीबद्ध पद्यात्मक अर्थ देण्याचा प्रयत्न गो. रा. मोघे यांचा, (मुंबई १९१६; आवृत्ति २ री १९२६).

ज्ञानेश्वरीवर मराठी टीका लिहिण्याचा उद्योग मिरजेचे कै. गणेश कृष्ण आगाशे यांनीं केला व यशस्वीपणें तडीस नेला. त्यांची ही 'श्रीज्ञानेश्वरी टीका' सहा भागांत क्रमशः प्रसिद्ध झाली (कोल्हापूर-सातारा १९२४-१९३३). राजवाड्यांनीं प्रसिद्ध केलेल्या ज्ञानेश्वरीच्या संहितेसहित ही टीका आहे. हा त्यांचा प्रयत्न अपूर्व म्हणावा लागतो.

जिचीं तीरें गहनें बनलीं, ती ज्ञानेश्वरी सुगम होण्याकरितां जीं येथवर वर्णन केलेलीं बहुविध सोपानें रचिलीं गेलीं, तीं सर्व ज्ञानेश्वरीला जोडूनच होतीं; परंतु ज्ञानेश्वरीचा स्वतंत्र असा कोश तयार करण्याची पहिली कल्पना रा. शिवाजीराव भावे यांची आहे. त्यांनीं आपला 'श्री ज्ञानेश्वरी शब्दार्थ कोश' राजवाड्यांची ज्ञानेश्वरीच मूळ धरून केलेला आहे (वर्धा, १९५१). आरंभींच्या 'दोन शब्दांत' त्यांचे बंधु आचार्य विनोबा भावे "ज्ञानेश्वरींतील यच्चयावत् शब्दांचे अर्थ देणारा हा कोश" असें त्याचें जें वर्णन करतात तें यथार्थ म्हणवत नाहीं. कांहीं सोपे शब्द त्यांनीं गाळलेले दिसतात. उदाहरणार्थ तो-ती तें, जो जी जें.

रा. भाव्यांच्याही पुढें जाऊन डॉ. मु. ग. पानसे यांनीं *Index Verborum of Jñāneśvarī* म्हणजे ज्ञानेश्वरीची शब्दसूचि तयार केली. (*Linguistic Peculiarities of Jñāneśvarī*, Poona, 1953) या ग्रंथांत शब्दांचे इंग्रजींत अर्थ तर दिले आहेतच, शिवाय तो शब्द कोठेकोठें आला आहे तेंही नमूद आहे. परंतु यांत अगदीं सोप्या शब्दांच्या बाबतींत जी काटकसर त्यांनीं केलेली आहे; याचा खुलासा त्यांच्या Preface मध्यें सांपडेल. डॉ. पानसे यांचा प्रयत्न जरी चांगला असला तरी ज्या ज्ञानेश्वरीच्या मूळ हस्तलिखितावरून ही शब्दसूचि बनविलेली आहे तेंच अद्याप मुद्रित होऊन लोकांपुढें आलेलें नसल्यामुळें ज्ञानेश्वरीच्या अभ्यासकांना या सूचीचा व्हावा तसा उपयोग होत नाहीं.

प्रा. रा. ना. वेलिंगकर यांचा प्रस्तुत "ज्ञानेश्वरांचें शब्द-भांडार" हा ग्रंथ वाचकांपुढें असलेल्या राजवाड्यांच्या ज्ञानेश्वरीवर आधारलेला आहे. डॉ. पानसे यांच्या Index Verborum प्रमाणेंच प्रा. वेलिंगकरांची ही ज्ञानेश्वरीची शब्दार्थसूचि आहे. प्रा. वेलिंगकर यांनीं आपल्या ग्रंथाची योजना आपल्या 'निवेदनां'त मांडिली असल्यामुळें या ग्रंथाच्या रचनेसंबंधीं येथें विशेष लिहिण्याचें कारण दिसत नाहीं. प्रा. वेलिंगकर यांच्या अभ्यासाचा मुंबई विद्यापीठांतील बी. ए. चा मुख्य विषय संस्कृत हा होता व पुढें ऑक्सफर्ड येथें इंग्रजीची पदवी घेतल्यावर इंग्रजी शिकविण्यांत त्यांचें बहुतेक आयुष्य गेलें. या दोन्ही भाषांच्या ज्ञानाची बैठक त्यांच्या या ग्रंथाला मिळालेली आहे. या ग्रंथाची एकंदर योजना व मांडणी पद्धतशीर असून कर्त्याची मार्मिक व सूक्ष्म दृष्टि हा ग्रंथ वाचला असतां ठिकठिकाणीं पाहावयास सांपडते. या ग्रंथाला जोडलेलीं परिशिष्टें हीं तर ज्ञानेश्वरीच्या अभ्यासकांना त्यांची अपूर्व व मोलाची देणगी आहे. आतांपर्यंत या विषयावर जे प्रयत्न झाले त्यांच्यापुढें प्रा. वेलिंगकर यांनीं चार पाउलें मजल मारलेली आहे, असें म्हणावयास हरकत नाहीं. याच्याही पुढें जाऊन सोपा व कठिण असा विचार न करतां ज्ञानेश्वरींतील प्रत्येक शब्द व त्याचा प्रत्येक संदर्भ देणारी सूचि एकाद्याला करतां येण्यासारखी आहे. पण असा प्रयत्न नजिकच्या भविष्यकालांत होईल असें वाटत नाहीं.

प्रस्तुत 'शब्द-भांडार' राजवाडे यांनीं प्रसिद्ध केलेल्या ज्ञानेश्वरीवर आधारलेलें आहे. अलीकडे मुंबई सरकार राजवाड्यांची ज्ञानेश्वरी शुद्ध करून मुद्रित करीत आहे. तिच्या आधारावर जर प्रस्तुत

कोश तयार झाला असता तर जास्त बरें झालें असतें; परंतु हा कोश लिहून झाल्यावर त्याच्या प्रकाशनाच्या उद्योगांतूनच सरकारच्या शुद्ध ज्ञानेश्वरीची कल्पना निघाली हें लक्षांत ठेवलें पाहिजे. तरीपण या शुद्ध प्रतीचे व जुन्या राजवाड्यांच्या ज्ञानेश्वरीच्या ओव्यांचे क्रमांक एकच असल्यामुळें एकादी पुरवणी प्रसिद्ध करून या 'शब्द-भांडाराचा' शुद्ध प्रतीलाही उपयोग होईल अशी व्यवस्था करतां येण्यासारखी आहे. वर ज्या मुद्रित ज्ञानेश्वरींचा उल्लेख आला त्यांशिवाय तुकाराम तात्या (१८९७), हिंद एजन्सी (१९०८) व ल. वि. पांगारकर (१९३५) यांच्या कांहीं ज्ञानेश्वऱ्या मुद्रित झाल्याचें कळतें. संस्कृत, हिंदी, गुजराती, कानडी व इंग्रजी भाषांमध्येंही ज्ञानेश्वरीचीं शब्दसोपानें रचण्याचे प्रयत्न झाले आहेत.

मराठी संशोधनमंडळामार्फत आतांपर्यंत त्याच्या डायरेक्टरांचे संशोधनात्मक ग्रंथ प्रसिद्ध होत. त्यामुळें 'मंडळा'ला एकखांबी तंबू म्हणून हिणविण्यास कांहीं लोकांना जागा झाली होती; परंतु या ग्रंथाच्या प्रकाशनामुळें या तंबूला दुसरा एक खांब लाभलेला आहे हें त्यांना कळून येईल व त्यांचें समाधान होईल. 'मंडळा'चे इतर सभासदही प्रा. वेलिंगकरांचें अनुकरण करून या तंबूला आणखी खांबांची जोड देतील अशी आशा आहे. प्रा. वेलिंगकर हे मंडळाचे सभासद असल्यामुळें त्यांनीं हा ग्रंथ मंडळाला प्रकाशनार्थ दिल्याबद्दल त्यांचे आभार मानण्याचें कारण नाहीं; परंतु ज्यांच्या उदार देणग्यांमुळें हा ग्रंथ प्रकाशित करणें व तोही इतक्या अल्प किंमतीला वाचकांना देणें मंडळाला शक्य झालें त्या मुंबई सरकारचे व मुंबई विद्यापीठाचे कृतज्ञतापूर्वक आभार मानणें आमचें कर्तव्य आहे.

ज्ञानेश्वरांचें हें जें 'शब्द-भांडार' प्रा. वेलिंगकरांनीं खुलें केलें आहे त्याचा अभ्यासक भरपूर उपयोग करून घेतील व ज्ञानेश्वरीच्या अध्ययनाला या ग्रंथामुळें नवी चालना मिळेल अशी आशा आहे.

मराठी संशोधन मंडळ, मुंबई २
ता. १२ फेब्रुवारी १९५९

अ. का. प्रियोळकर
डायरेक्टर

अनुक्रमणिका

निवेदन

ज्ञानेश्वरीचे जुने व नवे कोश, गद्यरूपांतरें, टीकात्मक लेख व प्रबंध ज्ञानेश्वरी वाचणाराला मिळत असतांहि हें एक नवें **शब्द-भांडार** कां उघडण्यांत आलें, आणि तेंही आपल्या नांवानें मराठींत एकहि पुस्तक प्रसिद्ध न करणाऱ्या, इंग्रजीचाच अभ्यास करून इंग्रजी शिकवून सेवानिवृत्त झालेल्या एका अज्ञात अध्यापकानें उघडावें याचा आधीं उलगडा करतों.

कांहीं वर्षांपूर्वीं श्री. चिंतामणराव देशमुख रिझर्व्ह बँकेंत असतांना क्रिकेट क्लब ऑफ् इंडियामध्यें राहात होते. माझे शाळकरी स्नेही म्हणून—तो स्नेह त्यांनीं आज इतकीं वर्षें तसाच कायम ठेवला आहे—त्यांना भेटण्याकरतां, कित्येकदां टेनिस खेळण्याकरतां, मी त्यांच्याकडे जात असें. एकदां त्यांनीं एक ग्रंथ माझ्या हातीं दिला. मुंबईतील सुप्रसिद्ध नागरिक श्री. मनु सुभेदार यांनीं लिहिलेला ज्ञानेश्वरीचा हा सारांश होता. ज्ञानेश्वरीचें महत्त्व जाणून, मराठीचा अभ्यास करून, श्री. सुभेदारांनीं हा ग्रंथ मराठी न समजणारांकरतां 'आनंदाचें आवारुं मांडूं जगा' या उदात्त हेतूनें इंग्रजींत लिहिला होता. उभ्या जन्मांत नवनीतांतील दोन उताऱ्यांपलीकडे न गेलेल्या माझ्यासारख्या इंग्रजीलाच वाहून घेणाऱ्या शिक्षकाला हा ग्रंथ पाहून काय वाटलें असेल याची कल्पना करावी. 'आतां ज्ञानेश्वरी पाहा' एवढेंच चिंतामणराव म्हणाले. यावर प्रथम कुंट्यांची ज्ञानेश्वरी वाचली, नंतर माडगांवकरांची ज्ञानदेवी पाहिली. जे शब्द कठीण वाटले त्यांची अर्थ व पत्त्यांसह एक यादी तयार केली व सुमारें दोन-अडीचशें शब्द अकारविल्हे लावून ती यादी चिंतामणरावांना दाखविली. 'इतर ज्ञानेश्वरीच्या प्रती पाहून हें काम असेंच करीत राहिलां तर एक मोठा कोश तयार होईल,' असें त्यांनीं उत्तेजन दिलें. यावर साखरे व भिडे पाहिले. कांहीं विद्वान मित्रांनीं राजवाडे प्रत हातीं दिली. यांतील कांहीं शब्द व शब्दरूपें अधिक जुनीं वाटलीं. पण ळ या अक्षराऐवजीं दोन-चार मुद्रणदोष सोडून सर्व ठिकाणीं ल हें अक्षर कां आलें आहे याचा उकल झाला नाहीं. ज्ञानेश्वरकाळीं ळ अक्षर तर होतें, कदाचित् राजवाड्यांना मिळालेल्या पोथीचें हें एक वैशिष्ट्य असावें असें वाटलें. यावर एकदोन प्रश्न टोंचूं लागले. ज्ञानेश्वरांपुढें गीतेची पोथी कोणती होती व त्यांत पाठ कोणते होते? उदाहरणार्थ, पहिल्या अध्यायाच्या शेवटच्या श्लोकांत '**रथोपस्थ उपाविशत्**' हा पाठ होता कीं '**रथोपस्थमुपाविशत्**' हा होता? यावर राजवाडे प्रतींतील १·२६७ व १·२७० ओव्या पाहा. तसेंच राजवाडे प्रतींत कांहीं संस्कृत पाठ अशुद्ध वाटले व कांहीं ठिकाणीं ओव्या श्लोकांच्या वरखालीं व मागेंपुढें झाल्या असाव्या असेंहि वाटलें. हे सर्व लेखकाचे व मुद्रणाचे दोष असावे असें समाधान करून घेतलें. सहाशें वर्षांत निरनिराळ्या लेखकांच्या हातीं ज्ञानेश्वरी गेल्यामुळें हें असें होणें अपरिहार्य होतें. पण हे प्रश्न कोश-काराच्या मर्यादेंत येत नसल्यामुळें त्यांचा विशेष विचार केला नाहीं. ज्या उपलब्ध मुद्रित प्रती पाहिल्या त्या सर्वांत राजवाडे प्रतच जुनी वाटली व याच प्रतीचा कोश तयार करण्याचा निर्णय घेतला. आधीं काढलेले शब्द पुनः या प्रतींतून काढले व याच प्रतीचा अभ्यास करून शब्द काढण्याचें काम चालू ठेवलें. तयार होत चाललेला शब्दसंग्रह मी मधून मधून चिंतामणरावांना दाखवीत असें. तेहि वेळ मिळे तेव्हां येऊन शब्द पाहात. हा प्रसिद्ध होत असलेला शब्दकोश चिंतामणरावांच्या प्रेरणेचें व स्नेहभावानें दिलेल्या प्रोत्साहनाचें फळ आहे. याचें श्रेय मोठ्या आनंदानें मी त्यांना देतों.

एका विशिष्ट पद्धतीनें शब्दांची मांडणी करावी या उद्देशानें शब्दांची निवड करीत होतों. योजलेल्या सविस्तर मांडणींत ज्ञानेश्वरींतील सर्व शब्द घालण्याची स्थलकालाभावीं शक्यता नव्हती, म्हणून शब्दांची निवड करण्यासाठीं आरंभीं कांहीं टोकळ नियमांची चौकट केली. प्रचारांत नसलेले जुने कठीण मराठी शब्द घ्यावे, संस्कृत शब्द संस्कृतकोशांत वाचक पाहीलच असें ठरविलें. यावर जुने मराठी शब्द कोणते, कोणाला कठीण वाटणारे शब्द काढावे, बरेचसे मराठी शब्द संस्कृतांत जसे आहेत

तसेच मराठीनें घेतले आहेत, त्यांचें काय? कांहीं संस्कृत शब्द वेष बदलून मराठींत आले आहेत या संस्कृत शब्दांच्या मराठी रूपांचें काय ? असे प्रश्न उभे राहिले. अबुहं, अव्हें, अवगाऊ, अप्रामिया यासारखे प्रचारांत नसलेले शब्द निवडणें सोपें वाटलें. पण नेहमीं उपयोगांत असलेल्या साध्यासोप्या मराठी शब्दांचे सर्वच अर्थ कांहीं सोपे दिसले नाहींत. उदाहरणार्थ, आणिक शब्द सर्वांच्या तोंडीं आहे, पण आणिकी म्हणजे सवत, आणिकेंसि म्हणजे परपुरुषाशीं, हे अर्थ सर्वांनाच सहज कळतात असें नाहीं; आवड व भला या शब्दांचेंहि तसेंच; मज आवडे म्हणजे मला वाटतें, असें कोणा म्हणजे कोणीहि हे अर्थ, करणें शब्दाचा काम करणें हा एक व इंद्रियें हा दुसरा अर्थ, गुण व स्नेह शब्दांचे एकाच संदर्भांत प्रत्येकीं दोन अर्थ सर्वांना कळण्यासारखे नसल्यामुळें कोशांत देणें इष्ट वाटलें. त्याचप्रमाणें साधींसोपीं नामें साध्यासोप्या पण निरनिराळ्या क्रियापदांबरोबर आल्यास त्यांचे अर्थ कसे बदलतात तेंहि दिसून आलें. आंग घे, आंग जाले यांचे अर्थ, पार्थु द्रोणाचा केला म्हणजे द्रोणाशीं शस्त्रास्त्रविद्या शिकवून नांवारूपाला आणला, तृणा एकासाठीं न सरे एथ किंवा त्याहि मेरें सरे सांगीत सरणें या क्रियापदांचे अर्थ देणें भाग पडलें. हें झालें मराठी शब्दांचें.

आतां संस्कृत शब्दांचें पाहा. आरंभीं कांहीं संस्कृत शब्द बाजूला ठेवले. मस्तक, शीर्ष, भाल, नेत्र, नयन, जिव्हा, नासिका, कर्ण हे शब्द रोजच्या प्रचारांत नाहींत म्हणून डोकें, माथा, कपाळ, डोळा, जीभ, नाक, कान हे शब्द घेतले. पण या वगळलेल्या शब्दांचे इतर शब्दांबरोबर केलेले उपयोग पाहून हेहि शब्द पुरवणींत घालावे लागले. संस्कृत शब्दांचे अर्थ संस्कृतकोशांत सांपडतील हें खरें, पण समासांचें काय ? उदाहरणार्थ, दहाव्या व अठराव्या अध्यायांतील वंदनांत आलेल्या मोठमोठ्या समासांचे अर्थ संस्कृतकोश पाहून कळणार नाहींत. ते कळायला थोडें संस्कृत, निदान समासांचे विग्रह करण्याइतकें तरी संस्कृत, आलें पाहिजे. ज्ञानेश्वरींतील मराठी कळण्यासाठीं थोडें तरी संस्कृताचें ज्ञान आवश्यक आहे असें माझें प्रांजल मत आहे; 'माझा मऱ्हाटा चि बोलु' हें ज्ञानेश्वरांच्या वाणींत बहुतांशीं खरें आहे, पण सर्वांशीं नाहीं. बरें, एकवेळ मोटमोठे समास बाजूला ठेवले व साधे संस्कृत शब्द, जे मराठींत आले आहेत, ते घेऊन पाहिले. उदाहरणार्थ, बुद्धि व भेद घ्या. हे संस्कृतांतच राहिले नाहींत. ज्ञानेश्वरींतील आत्मबुद्धि, परबुद्धि व सत्वबुद्धि यांचे अर्थ, सर्पबुद्धि म्हणजे सर्प आहे या समजुतीनें किंवा अगदीं साधा शब्द अजुही म्हणजे मी जन्म घेणारा नसलों तरीहि, हे अर्थ संस्कृतकोशांत सांपडणार नाहींत. हें सर्व पाहिल्यावर संस्कृत शब्द व संस्कृत समासांच्या अर्थाबरोबर त्यांची मराठी रूपें जेथें आलीं आहेत तेथें त्यांचे अर्थ कोशांत देणें भाग पडलें. एवंरूपु, कथिलेयादारभ्य यांचेंहि अर्थ आले. वेवसाऊ व वेव्हार या शब्दांकरतां व्यवसाय व व्यवहार हे शब्द कोशांत येणें अपरिहार्य झालें. तद्भव व तत्सम या शब्दांच्या व्याख्या व वर्गीकरणें व्याकरणांत शोभतात, ज्ञानेश्वरींत यांचीं क्षेत्रें मर्यादित करतां येत नाहींत. सांगावयाचें इतकेंच कीं, शब्दांच्या निवडीसाठीं आरंभीं बसवलेली नियमांची चौकट ढिली पडली व मनाशीं बांधलेली गांठ सैल झाली, निसटलीहि. माझ्या मतें अमके शब्द असावे, तमके नकोत, असे निर्बंध ज्ञानेश्वरीच्या कोशाला घालतां येणार नाहींत. शिवाय हा कोश एकाच व्यक्तीनें तयार केला असल्यामुळें व्यक्तीच्या आवडीनिवडीचे गुणदोष कोशांत राहणें अपरिहार्य आहे. बरें, अपरिहार्य दोष राहणें एकवेळ क्षम्य मानलें तरीहि काढून टाकतां येण्यासारखे दोष राहिले याबद्दल काय ? ही जाणीव मला कोश तयार झाल्यावर व बराचसा छापून झाल्यावर झाली व पुनः एकदां कोश लिहावा असेंहि वाटलें; पण पुनः प्रयत्न केला असता तर पुनः तसेंच झालें असतें असेंहि वाटलें, म्हणून जें काम इतकीं वर्षें केलें व जें छापायला सुमारें तीन वर्षें लागलीं तें वाचकांपुढें 'उपसाहिजो जी' म्हणून सादर करण्याचें साहस केलें आहे. सांपडलेल्या चुकांचे निर्देश शुद्धिपत्रांत केले आहेत. त्या सोडून जितक्या चुका वाचकांना दिसतील किंवा ज्या सुधारणा केल्या पाहिजेत असें त्यांना वाटेल त्या सर्व कृपा करून वाचक मला कळवतील तर दुसरी आवृत्ति काढण्याची वेळ आलीच तर त्या आवृत्तींत ही व्यंगें राहणार नाहींत.

या कोशांत विशिष्ट प्रकारची मांडणी कां केली आहे व ती कशी केली आहे हें सांगतों. ज्ञानेश्वरी वाचतांना शब्दांचे अर्थ पाहून ओव्यांचे अर्थ लावतां येतीलच असें नाहीं. ज्ञानेश्वरींत कांहीं शब्द निरनिराळ्या अर्थी आले आहेत. यासाठीं हे निरनिराळ्या संदर्भांत आलेले शब्द जर एकत्र केले व ते संदर्भ देऊन, कित्येक ठिकाणीं अन्वय लावून, अर्थ दिले तर ओव्यांचे अर्थ लावणें सोपें होईल. या उद्देशानें शब्दांची मांडणी केली आहे. क्रियापद मुख्य धरलें आहे. यांत मतभेद होण्याचा संभव आहे, पण ओव्यांचे अर्थ लावायला क्रियापदांचीं रूपेंच अधिक महत्त्वाचीं वाटलीं म्हणून क्रियापदें मुख्य धरलीं आहेत व त्यांचे अर्थ पुढें दिले आहेत. हे अर्थ पाहाण्यासाठीं कांहीं उतारे दिले आहेत, व ज्या ज्या संदर्भांत तीं आढळलीं ते ते पत्ते त्यांपुढें दिले आहेत. क्रियापदांचीं बहुतेक सर्व रूपें दिलीं आहेत व कोणत्या संदर्भांत तीं कशीं आलीं आहेत तें अन्वयार्थासह पुढें दिलें आहे. क्रियापदांवरून आलेलीं नामें, विशेषणें, क्रियाविशेषणें त्यानंतर दिलीं आहेत. ज्या शब्दांत नामावरून क्रियापद बनलें आहे, त्या शब्दांचीं नामें आधीं देऊन त्यांपुढें त्यांचीं क्रियापदें दिलीं आहेत. नकारार्थी आलेले शब्द, उदाहरणार्थ **नादरी** व **नोलखे** हे शब्द **आदरणें** व **ओलखणें** पुढें, **अज्ञान** व **असुर** यांसारखे शब्द **ज्ञान** व **सुर** अशा मुख्य शब्दांच्या शेवटीं दिले आहेत. शब्दांचा क्रम अकारविल्हे लावला आहे. नजरचुकीनें कांहीं ठिकाणीं हा क्रम ढळला आहे. अकारविल्हे शब्द लावतांना अनुस्वार असलेल्या शब्दांचा क्रम अनुस्वारयुक्त अक्षराच्या पुढच्या अक्षरावरून ठरविला आहे. उदाहरणार्थ, **अइल** पुढें **अंक**, **अकार**, **अंकुरणें** असे शब्द आले आहेत. शब्द चटकन् सांपडावा हा या क्रमाचा उद्देश आहे. **क्ष** व **ज्ञ** हीं अक्षरें कवर्ग व जवर्गांत घातलीं आहेत. राजवाडेप्रतीचाच हा कोश आहे म्हणून **ळ** हें अक्षर कोशांत तसेंच ठेवलें आहे. जे मुद्रणदोष किंवा व्याकरणदोष आढळले—हे बहुतेक मुद्रणाचे किंवा लेखकाचे असावे—ते सुधारून त्याऐवजीं घातलेलीं अक्षरें किंवा शब्द कंसांत दिले आहेत. राजवाडेप्रतींतला पाठ दूषित असला तरी तसाच दिला आहे. फक्त राजवाडेप्रतींतील **जवं**, **तवं**, **धावणें** यांचे व यासारख्या शब्दांचे अनुस्वार आदल्या अक्षरांवर मुळांतच दिले आहेत. इतर कोठेंहि राजवाडे पाठ बदलला नाहीं. कांहीं ठिकाणीं अर्थबोधाकरतां किंवा अर्थांतराकरतां निराळे पाठ ज्ञानदेवींतून व कुंटेप्रतींतून घेतले आहेत व त्यांचे पत्तेहि दिले आहेत.

कोश तयार होत असतां परिशिष्टेंहि तयार होत गेलीं. कोशाला अकरा परिशिष्टें जोडलीं आहेत व एक पुरवणीहि दिली आहे. ज्ञानेश्वरांची शब्दसृष्टि किती अमर्याद होती व त्यांची शब्दयोजना किती समर्पक होती तें दाखविण्याकरतां पहिलीं पांच परिशिष्टें दिलीं आहेत. ज्ञानेश्वरींतील कितीतरी शब्द मराठी भाषेंतून गेले आहेत, तें कोशांत दिसेलच; पण यासाठीं चौथ्या परिशिष्टांतलें (ऐ) हें सदर पाहा. सहाव्या परिशिष्टांत विशेषनामें, सातव्यांत स्त्रिया, मुलें व धंदेवाईक लोक, आठव्यांत पशुपक्ष्यादि, नवव्यांत झाडें, फळें व फुलें यांचे संदर्भ दिले आहेत. दहाव्यांत संख्यावाचक शब्द व अकराव्यांत इतर संकीर्ण माहिती दिली आहे. कोशांत व परिशिष्टांत न दिलेले, पूर्वीं आंखलेल्या मर्यादेंत न आलेले, शब्द शेवटीं पुरवणींत दिले आहेत.

ज्यांना मी गुरुसमान मानतों त्या प्राध्यापक न. र. फाटकांच्या साहाय्याशिवाय हा कोश व परिशिष्टें आहेत त्या रूपांत वाचकांच्या हातीं पडलीं नसतीं. मी या गुरुवर्यांच्या साहाय्यानें शब्दांची अखेरची निवड केली व परिशिष्टांचा मजकूर व क्रम ठरविला. या कामाकरतां त्यांनीं मला मुक्तद्वार ठेवलें होतें; म्हणून वेळींअवेळीं, बहुतेक अवेळींच, त्यांच्या येथें जाऊन, चर्चा करून, त्यांच्या ज्ञानाचा लाभ घेत असें. तेहि अत्यंत प्रसन्न अंतःकरणानें व आस्थेनें मला अर्थ समजावून सांगत. यावर माझ्या विनंतीचा स्वीकार करून त्यांनीं आपलें मनोगत लिहिलें. याबद्दल मी त्यांचे मनःपूर्वक आभार मानतों. या विद्वद्वर्यांशीं चर्चा करीत असतां त्यांची उपस्थिति पाहून आपल्याला अजून किती वाचायचें राहिलें आहे व तें आत्मसात् कसें करावें याचा मला प्रत्यय आला.

अडीच वर्षांपूर्वीं मुंबईसरकारच्या शिक्षणखात्यानें राजवाड्यांची ज्ञानेश्वरी सुधारून छापविण्यासाठीं पांचजणांची एक समिति नेमली. या समितीनें शक्य ते प्रयत्न करून एकनाथपूर्वकालीन ज्ञानेश्वरीचीं

हस्तलिखितें मिळविलीं. त्यांत प्राध्यापक न. र. फाटकांकडे असलेल्या माडगांवकरांच्या हस्तलिखिताची राजवाडेप्रतीशीं तुलना करून पाहातां, राजवाडेप्रतीची नष्ट झालेली मूळ प्रत व या प्रतीची मूळ प्रत या दोन्ही एकाच प्रकारच्या असाव्या याबद्दल संशय राहिला नाहीं. फाटकप्रतींत ळ अक्षर आहे, पण जेथें ळ असायला पाहिजे तेथें तें आलें आहे; कांहीं ठिकाणीं ळ चा अतिरेक झाला आहे, म्हणजे अग्नितो देंवळो अशा ठिकाणींहि तें आलें आहे. इतर शालिग्राम, गोपाळाश्रम, निरंजन रघुनाथ व वगैरे यांच्या हस्तलिखितांशीं राजवाडेप्रतीचें बरेंच साहश्य दिसून आलें. या सर्व प्रती तपासून सुधारलेली राजवाडेप्रत सरकारी समितीनें तयार केली आहे. जुन्या राजवाडेप्रतीचाच हा कोश आहे म्हणून नव्या राजवाडे-प्रतीच्या अभ्यासाला तो उपयोगी पडेल असा भरवसा वाटतो.

मुंबईंत सरकारी समिति राजवाडे प्रत तपाशीत असतां हा कोश मुद्रित होत होता. समितीचें काम पाहात असतां मी कोशाचीं कच्चीं मुद्रितें तपाशीत होतों. त्यावेळीं निरनिराळ्या हस्तलिखितांतील पाठांतरांवरील सभासदांनीं केलेल्या चर्चेचा मला लाभ मिळाला. याबद्दल मी समितीच्या सभासदांचा आभारी आहें.

समितीचे अध्यक्ष प्राध्यापक सोनोपंत दांडेकर यांनीं उदार अंतःकरणानें व कळकळीनें ऐन वेळीं उभ्या राहिलेल्या अडचणींतून मला मार्ग दाखविला. मी 'वाट पुसतु' त्यांच्याकडे जात असें. तेहि अत्यंत प्रेमानें माझें शंकानिरसन करीत. कांहीं कच्चीं मुद्रितेंहि त्यांनीं पाहिलीं होतीं. ग्रंथाचें काम संपल्यावर माझ्या या कामाबद्दल आपणांस काय वाटतें तें चार शब्दांत लिहा अशी मी त्यांना विनंति केली. त्यावर त्यांनीं आपला अभिप्राय लिहून दिला. याबद्दल या प्रस्तावनेंत मी मनःपूर्वक आभार मानतों. हा कोश तयार होत असतां ज्या ग्रंथांचें मला साहाय्य झालें, त्यांचीं नांवें दिलीं आहेत. या सर्व ग्रंथकारांचा मी आभारी आहें.

मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालयाचें मराठी संशोधन मंडळ या शब्द-भांडाराचें प्रकाशन करीत आहे, त्याबद्दल मंडळाचे, व मंडळाचे डिरेक्टर प्राध्यापक अ. का. प्रियोळकर यांनीं पुरस्कार लिहिल्याबद्दल त्यांचे, मी आभार मानतों. मराठी संशोधन मंडळाच्या द्वारें मुंबई सरकारच्या शिक्षणखात्यानें सहा हजार रुपये व मुंबई विश्वविद्यालयानें एक हजार रुपये कोश छापण्यासाठीं मदत म्हणून दिले. याबद्दल मुंबई सरकारचे व मुंबई विश्वविद्यालयाचे मी आभार मानतों.

ज्ञानेश्वरीचा कोश आपण आपल्या छापखान्यांत छापावा या ज्ञानेश्वरीबद्दलच्या वाटणाऱ्या प्रेमादरानें छपाईचें काम हातीं घेऊन मौज प्रिंटिंग ब्यूरोनें आपुलकीनें हें शब्द-भांडार छापलें आहे. शब्दांच्या आंकड्यांचें किचकट काम त्यांनीं न कंटाळतां केलें, इतकेंच नव्हे तर पहिल्या कच्च्या मुद्रणापासून शेवटचा कागद यंत्रावर चढेपर्यंत ऐन वेळीं केलेले फेरफार आनंदानें केले. छपाईचें काम मौज प्रिंटिंग ब्यूरोच्या लौकिकाला साजेल असेंच सुबक झालें आहे. याकरितां मौजेचे भागवत बंधु यांचे, विशेषतः श्री. विष्णुपंत भागवत व श्री. शंकरराव दामले यांचे मी मनःपूर्वक आभार मानतों. श्री. दामले यांनीं शुद्धिपत्रहि तपासलें आहे.

सुप्रसिद्ध चित्रकार श्री. द. ग. गोडसे यांनीं माझ्या विनंतीला मान देऊन ग्रंथाचें सुंदर वेष्टन तयार करून दिलें. ज्ञानेश्वरीवरील त्यांची निष्ठा कोणत्याहि प्रकारें त्यांना मोबदला घेऊं देईना. या त्यांच्या कामाबद्दल मी त्यांचे मनःपूर्वक आभार मानतों.

या शब्द-भांडारांतील माल धन्याचा आहे. धनी कोण आहे व त्या धन्याच्या मालाचें मोल केवढें मोठें आहे याची दखल गेलीं सहा शतकें महाराष्ट्रानें सतत घेतली आहे. तसें नसतें तर या एकाच ग्रंथाच्या इतक्या प्रती कोणीं लिहिल्या नसत्या व त्यावर इतकें वाङ्मय तयार झालें नसतें. ज्ञानेश्वरीच्या उपलब्ध हस्तलिखितांची व प्रसिद्ध झालेल्या वाङ्मयाची नुसती यादीच करून पाहा. या यादींत या शब्द-भांडाराची भर पडत आहे. ही भर टाकतांना मन साशंक होतें. 'पैं कें सारस्वत गूढां पाउलीं' अशा या महाराष्ट्रकविकुलगुरूच्या ग्रंथांत सगळींच रत्नें आहेत व तीं अमोलिक आहेत. त्यांचा

पारख करणाराची मात्र पारख होते. गीतार्थ सांगतांना **कां टिटिभु चांचुवेन्हीं। माप सूये सागरीं।** असें या आदिकवीला वाटलें, हा त्याचा विनय होता. त्याच्या ग्रंथांतील रत्नांच्या खेवणांची निवड करून अर्थ सांगण्याचें धाडस करणारा **मी नेणतु तिया परीं। प्रवर्तें एथ॥** हें मात्र खरें आहे. मग अशा नेणत्यानें हें **शब्द-भांडार** कां उघडावें? उद्देश दोन आहेत. भांडाराकरतां रत्नें निवडतांना जसा व जितका आनंद मला झाला तसा व त्याहून जास्त आनंद वाचकाला व्हावा हा एक उद्देश व या ग्रंथाचा अभ्यास उत्तरोत्तर वाढत जावा हा दुसरा. ग्रंथाच्या शेवटीं फलश्रुति ग्रंथकारानें केली आहे. या ग्रंथाची पुण्यसंपत्ति सर्वभूतीं सर्वसुखीं संपूर्ण व्हावी हाच ग्रंथकाराचा उद्देश होता. गीताशास्त्रनिर्मात्यानें सांगितलेलें गीताशास्त्र या मानवधर्मशास्त्रकारानें सर्वांकरतां, सर्वांच्या सुखाकरतां, कसें सांगितलें आहे याचा अभ्यास जितका होईल तितका थोडा वाटतो. गीतेंतील जीवनतत्त्वें सर्वांना समजतील व पटतील अशीं 'कवतिकें' काव्यांत सांगतांना ग्रंथकारानें **साहित्यसोनेयांचिया खाणी** कशा उघडल्या आहेत व मराठी भाषेंत पुढें व्यक्त झालेलें विविध साहित्य बीजरूपानें जागजागीं ग्रंथांत कसें पेरलें आहे याचा अभ्यास व्हावा तितका झालेला नाहीं. हें **शब्द-भांडार** या महाकवीच्या काव्याच्या व त्यांनीं केलेल्या गीतेवरील टीकेच्या अभ्यासाला अल्पांशानें तरी उपयोगी पडावें या उद्देशानें वाचकांच्या हातीं देत आहें.

मुंबई
२६ जानेवारी १९५९

रा. ना. वेलिंगकर

अभिप्राय

शिक्षणक्षेत्रांत असतांनाच या कामाकरतां फुरसत काढून आणि विशेषतः सेवानिवृत्त झाल्यावर मिळालेल्या निवान्ततेचा उपयोग करून प्रा. रा. ना. वेलिंगकर यांनीं 'ज्ञानेश्वरीचें शब्द-भांडार' हा कोश तयार करून ज्ञानेश्वरीविषयक ग्रंथांत एक अमोलिक भर घातली आहे असें म्हटलें असतां वावगें होणार नाहीं.

हंस, राजवाडे, वंकटस्वामी, भावे प्रभृतींचे ज्ञानेश्वरीचे छापलेले व न छापलेले असे पुष्कळ शब्दकोश आहेत. पण प्रा. वेलिंगकरांच्यासारखा एवढा साक्षेपी प्रयत्न ज्ञानेश्वरीबाबत आजवर कोणीं केलेला दिसत नाहीं. एक तर ही संपूर्ण शब्दसूची (concordance) आहे. 'पैं' सारखाही शब्द न वगळतां सर्व शब्दांची यांत पुरी नोंद आहे. शब्दांचे वेगवेगळे अर्थ होत असले तर तेहि नुसते संदर्भाचे आंकडे देऊन नव्हे तर संबंधित ओव्या उद्धृत करून दिले आहेत. एवढें काम केलें असतें तरीहि ज्ञानेश्वरीचा भाषा या दृष्टीनें अभ्यास करणाऱ्याची मोठी सोय झाली असती. पण याशिवाय या कोशाचा विशेष असा आहे कीं मूळ शब्द देऊन त्यांचीं ज्ञानेश्वरींत आढळणारीं वेगवेगळीं रूपें दिलीं आहेत. शब्द देऊन नाम व विशेषण असल्यास विभक्तींचीं, क्रियापद असल्यास वेगवेगळ्या काळांचीं व लिंगांचीं रूपें दिलीं आहेत. येथेंसुद्धां नुसतीं रूपें अथवा संदर्भांचे आंकडे दिले आहेत एवढेंच नाहीं तर मुळांतील भाग जशाचा तसा उद्धृत केला आहे. यापेक्षां अभ्यासूची आणखी कोणती सोय करणें शिल्लक राहिली आहे?

असा हा शब्दकोश तयार केल्यावर त्याला जोडलेलीं परिशिष्टेंहि ज्ञानेश्वरीच्या अभ्यासूस उपयोगी पडतील अशींच आहेत. उदाहरणार्थ, ज्ञानेश्वरांनीं श्रीकृष्णांना वेळोवेळीं लावलेलीं विशेषणें, त्यांचीं वर्णनें एकत्र केलीं आहेत. त्यायोगें ज्ञानेश्वरांना अभिप्रेत असें श्रीकृष्णचरित्र तयार करतां येईल अशी सोय केली आहे. तसेंच अर्जुन, संजय व धृतराष्ट्र यांच्या बाबतींतहि तसा प्रयत्न केला आहे. ज्ञानेश्वरींतील प्रमुख व्यक्तींचीं वर्णनें तर एकत्र केलीं आहेतच पण या कोशाचा विशेष असा आहे कीं ज्ञानेश्वरींत आढळून येणारे पशू, पक्षी व झाडें इत्यादि पदार्थांच्या याद्या तयार करून त्यांचीहि माहिती दिली आहे.

तात्पर्य, ज्ञानेश्वरीचा आपण ज्याला बाह्य भाग म्हणून म्हणूं त्याचा सर्वांगांनीं मोठा अभ्यास करून अभ्यासूंच्या समोर प्रा. वेलिंगकरांनीं ठेवला आहे.

असा कोश तयार करणें किती कष्टाचें, जिकिरीचें काम आहे, हें ज्यांनीं नुसता शब्दकोश तयार करण्याचा तरी प्रयत्न केला आहे त्यांनाच येईल. हें काम अत्यंत किचकट, वर्षानुवर्षें चालणारें असें आहे. वेगवेगळ्या शास्त्रांच्या ज्ञानाची त्याला आवश्यकता आहे. एका शब्दाचा अर्थ ठरवितांना कोण प्रयास पडतात! अशा स्थितींत येथें शेकडों शब्दांचे अर्थ ठरविण्याचा प्रयत्न केला गेला आहे. हें करीत असतांना आपणांस तर श्रम करावे लागतातच, पण इतरांचें साहाय्य घेऊन त्यांच्याकडून अनेक बारकींसारकीं कामें करवून घ्यावीं लागतात. या सर्वांची लेखी प्रत तयार झाल्यावर ती शुद्ध छापून काढावयाची म्हणजे तर जबरदस्तच काम आहे! सुदैवानें मौज छापखान्यासारखा छापखाना प्रा. वेलिंगकरांना मिळाला म्हणून काम इतक्या लवकर व शुद्ध स्वरूपांत होऊं शकलें.

असा ग्रंथ तयार झाला तरी तो प्रसिद्ध कोण करणार? कारण या 'शब्द-भांडाराला' गिऱ्हाइक तें किती असणार? त्यास शासनसंस्थेची व शिक्षणसंस्थेची मोठ्या प्रमाणांत मदत हवी. आनंदाची गोष्ट आहे कीं मुंबई सरकार व मुंबई विश्वविद्यालय यांनीं द्रव्य देऊन यांस साहाय्य केलें आहे. या साहाय्याबद्दल त्या संस्थांना धन्यवाद देणें अवश्य वाटतें.

जातांजातां वाचकांसमोर एक गोष्ट मांडणें अवश्य वाटतें. प्रा. वेलिंगकरांनीं दिलेले सर्वच

अर्थ सर्वांना पटतील असें नाहीं. पण सर्व ज्ञानेश्वरी आपणाला समजली असा कोणीं आग्रह धरूं नये. तसेंच सर्व शब्दांचे आपण केलेलेच अर्थ बरोबर आहेत असें कोणीं म्हणूं नये. प्रा. वेलिंगकरांचाहि तसा दावा नाहीं. त्यांनीं अर्थ ठरविण्याचा मोठ्या साक्षेपानें प्रयत्न केला आहे. पण ज्ञानेश्वरीची भाषा जुनी असल्यानें व त्यांत विविध भाषांतील शब्द असल्यानें कोशास पूर्णता येणें कठिणच आहे.

असें म्हणण्यास हरकत नाहीं कीं कांहीं वर्षे तरी प्रा. वेलिंगकरांनीं हे 'शब्द भांडार' ज्ञानेश्वरीच्या या क्षेत्रांतील अभ्यासाचा आधारभूत संदर्भग्रंथ म्हणून राहील. ज्ञानेश्वरीच्या अभ्यासूंची एवढी सोय केल्याबद्दल प्रा. वेलिंगकरांना धन्यवाद देणें अवश्य आहे. ज्ञानेश्वरीचे अभ्यासू प्रा. वेलिंगकरांनीं घेतलेल्या श्रमांचें चीज करतील अशी आशा आहे.

पुणें
१० जानेवारी १९५९

शं. वा. दांडेकर

माझें मनोगत

श्री एकनाथांनीं ज्ञानेश्वरी हा ग्रंथ शुद्ध करून महाराष्ट्रांतील भाविक जिज्ञासूंच्या पारायणांत आणून सोडल्यानंतर ग्रंथांतील कठिण शब्दांचा अर्थ सांगणारे कोश तयार करण्याची प्रथा सुरू झाली. यामुळें 'ज्ञानेश्वरी परिभाषा' या संज्ञेचे अनेक हस्तलिखित व मुद्रित कोश महाराष्ट्रामध्यें पाहायला सांपडतात. स्वतंत्र कोशांप्रमाणेंच महाराष्ट्रांत मुद्रणकला अवतरल्यापासून छापलेल्या ज्ञानेश्वरीच्या प्रतींमध्यें तळटीपांच्या रूपानें किंवा कित्येक प्रतींच्या शेवटीं या ग्रंथांतील कठिण शब्दांचे अर्थ दाखविणाऱ्या व्यवस्थेची पुष्कळ उदाहरणें नमूद करणें शक्य आहे. ज्ञानेश्वरीच्या वाचकांना अशीं उदाहरणें सहज आठवतील.

श्री. रा. ना. वेलिंगकर यांचा प्रस्तुत कोश हा फक्त कै. विश्वनाथ काशीनाथ राजवाडे यांनीं प्रकाशांत आणलेल्या ज्ञानेश्वरींतील शब्दांचा कोश असून यासारखा अनेक प्रकारें परिपूर्ण असलेला कोश निदान आज तरी दुसरा नाहीं. यांत केवळ कठिण शब्दांचा अर्थ सादर केलेला नसून त्या प्रतींतील सारे शब्द अकारानुक्रमें एकत्र केलेले आहेत. पण नुसत्या शब्दार्थांचा हा कोश नाहीं. प्रस्तुत कोशाच्या परिशिष्टांकडे दृष्टिक्षेप केल्यास त्यांत ज्ञानेश्वरांच्या प्रतिभेची आणि अवलोकनाची झेप केवढी मोठी होती व या गुणांनीं ज्ञानेश्वरांची गीताटीका कशी नटलेली आहे, इतकेंच नव्हे तर ज्ञानेश्वरकाळीं मराठी भाषा किती प्रौढावस्थेला जाऊन पोंचली होती याचाही योग्य परिचय करून देण्याला सदर परिशिष्टें उपयोगी पडणारीं आहेत. हा कोश ज्ञानेश्वरींतील शब्दांचा अर्थ तर विशद करतोच, परंतु ज्ञानेश्वरांच्या बहुविध अंतरंगसमृद्धीची देखील उत्तम प्रकारें ओळख करून देणारा आहे. श्री. वेलिंगकरांचा हा कोश म्हणजे कोशरचनेचा आदर्श म्हटल्यास अतिशयोक्ति होणार नाहीं. या कोशाच्या द्वारें त्यांनीं मराठीच्या कोश-भांडारांत बहुमोल भर टाकली आहे.

श्री. वेलिंगकर हे सरकारी महाविद्यालयांत इंग्रजी भाषा शिकविणारे प्राध्यापक असतांहि त्यांचें लक्ष ज्ञानेश्वरीसारख्या गुणानें व कालानें आद्य गणल्या जाणाऱ्या प्राचीन मराठी ग्रंथाकडे वेधलें जाण्याचा योग आल्यानंतर त्यांनीं या ग्रंथाचा अभ्यास दृढ मूलग्राही तत्परतेनें आजतागायत कित्येक वर्षें चालू ठेवला, आणि ज्ञानेश्वरांच्या शब्दांचा स्वसंतोषार्थ अर्थबोध करून घेण्यासाठीं कोशरचनेचा उद्योग आरंभला, हे श्री. वेलिंगकरांचे दोन्ही गुण ज्ञानेश्वरीच्या भक्तांनीं ध्यानांत ठेवण्याजोगे आहेत. कोशरचनेचें कार्य हें अतिशय क्लेशाचें व दीर्घकालावधीचें असतें, तसेंच तें चिकित्सक बुद्धीचेंही असतें. राजवाडेप्रतींतील शब्द चुकीचे वाटल्यास तसा निर्देश करून अर्थ सांगितले आहेत. राजवाडेप्रतींत चूक असणें शक्य नाहीं असा दुराग्रह त्यांनीं बाळगलेला नाहीं. श्री. वेलिंगकरांच्या स्वभावांतील बारीक चौकसपणाचा प्रभाव या कोशांत अनेक स्थळीं व्यक्त झालेला आहे. श्री. वेलिंगकरांनीं इंग्लंडच्या ऑक्सफर्ड विद्यापीठांत आपल्या गुरूंच्या अध्यापनपद्धतींतून जे गुण उचलून आपल्या बुद्धींत रुजविले त्यांचा त्यांनीं प्रस्तुत कोशरचनेच्या कामीं भरपूर उपयोग केलेला आहे. त्यांचें एकट्या इंग्रजी भाषेवर गाढ प्रभुत्व आहे इतकेंच नसून भारतांतील हिंदी, गुजराती व इतर कांहीं प्रांतीय भाषांचेंही त्यांना ज्ञान आहे. संस्कृत भाषेंतील त्यांची गति वाखाणण्याजोगी आहे. शिवाय ते अभ्यासजड नसून अत्यंत रसिक आहेत. कोशरचनेच्या रुक्षतेमध्यें हे त्यांच्या स्वभावाचे व बुद्धीचे गुण उठून दिसणारे नसले तरी त्या गुणांच्या अभावीं—दुसरीं सार्वजनिक सेवेचीं बहुविध कर्तव्यें संभाळून—कोशरचनेची कामगिरी त्यांच्या हातून पार पडली नसती हें विसरून चालणार नाहीं. या कोशरचनेचें श्रेय त्यांनीं वर्षानुवर्षें धीर टिकवून जे श्रम केले त्या श्रमाचें आहे. तथापि आपला कोश सिद्ध झाल्यावरही अनेकांशीं ते शब्दार्थचर्चा करीत होते. परंतु येथें हें सांगणें अवश्य आहे कीं त्यांनीं साह्यकर्ते या नात्यानें ज्यांचा निर्देश केला आहे तो बहुतांशीं त्यांच्या सौजन्याचा भाग आहे.

मुंबई
२० जानेवारी १९५९

न. र. फाटक

ज्ञानेश्वरीचा शब्द-कोश

अ—शब्दास जोडून. कांहीं विशिष्ट शब्दः (१) नकारार्थी. **अकरण** १८·५८९, १८·८९३; **अकर्त्तेपणा** ५·७८; **अकृत्यपणा** १८·७०६; **अखरा** ८·३४; **अखरें** ८·२४०, १७·३९२; **अघडती** १·२३५; **अचूक** १४·२९८; **अदलपण** १३·९४४; **अनिंदरत्न** १८·१४९८; **अनिंदक** ९·४०; **अपटांतरिं** ११·६१०, –**रीं** १६·४२५; **अपराजित** १·१५२; **अपुरा** ६·१४०; **अपुष्प** १६·२७४; **अपूर** १८·११८७; **अप्रांतमती** १३·११४८; **अप्रांतें** ११·१२४; **अमोडी** ६·१८२; **अलग** ६·४३४; **अविट** ४·२०, **अवीट** २·१६९; **अविनाभावें** ४·११९, १३·९०९; **असंघडी** १३·९७२; **असंघडे** ४·१७६; **असंघडें** १५·२७२; **असंभड** १३·३२; **असमाई** ६·११८; **असारिखें** ९·२४८; **असोसें** १३·८३३; **असौसें** १६·३६१. (२) आधिक्यार्थी. **अघोर** १६·२१३; **अतप** ६·१७५; **अभोल** ५·१६५; **अलोट** १८·१४६, १८·९९३.

अइल—अलीकडे. माझें पैलपण जाये। भक्तु हें अइल ठाए। १४·३९२. **अइली कडे** ९·५१, **अइलीकडे** ११·४३५.

अंक—मांडी, चिन्ह, छाप. आधारशक्तीचां अंकिं। वाढविसि तूं कौतुकिं। १२·५. तरि व्यासाचा अंकु न व्हाए। १८·१६३७. **अंका वरि लोळे** १३·३९५; **अंकिं लोळतें बालकें** १३·७३३; **अंकीं रिगे** ११·५१२; **शशांक**, ससाचें चिन्ह असलेला, चंद्र, १६·११४; **अंकित**, त्रिविधपणाचेनि अंकें। ... अंकित केलें॥ १८·५२१; **ब्रह्मनामांकित** १०·१७०; **अंकितें**, चिन्हित, १८·२०९.

अकार—'अ' हा वर्ण. अकार चरणयुगुल। १·१९. ९·२७५, १०·२४९.

अंकुरणें—अंकुर फुटणें. अंकुरैजति मेदिनी।१५·२५१. **अंकुर** ५·५१ (कु), ५·१३७, ६·२२६, ७·३९, ९·२७४, ९·४९८, ११·२४३, ११·३८७, १३·२६१, १३·२९९, १३·३८०, १३·१०४८, १६·३१४; **अंकुर वेंति** १३·४७५; **अंकुरु फूटे** ४·१८८, -**फूटला** १८·९९५; **अंकुरदशा** ९·३९८; **अंकुरद्वारें** ७·५४; **कुशांकुर** ६·१८२; **तृणांकुर** १०·२७६, ११·१४८; **देहांकुर** १५·१३१; **बीजांकुरभाउ** १५·८८; **भूतांकुर** १०·२८०; **विषांकुर** १४·२६२; **शब्दांकुर** १५·९९; **सुकृतांकुर** १५·१८३; **स्पर्शांकुर** १५·१००.

अक्षता—आखत, गंध पहा.

अक्षर—(१) क्षय न होणारें, सत्य, ब्रह्म, ॐकार. मग वेदांतें परापर। प्रसवतसे अक्षर। ३·१३६. मग नेणवे चि तेयातें ह्मणितलें। अक्षर सहाजें॥ ८·१००. देवा तूं अक्षर। आउठावियें मात्रेसि पर। ११·३०२. ह्मणौनि त्र्यक्षर हें नाम। नव्हे जाण केवळ ब्रह्म। १७·४८२. ८·९८, ८·१०१, ८·१७९, १०·२१२, ११·५०८, १२·३२, १२·४०, १५·४४३, १५·४६९, १५·४७५, १५·४७६, १५·४७९, १५·४८१, १५·४८६, १५·४९०, १५·४९१, १६·४३, १८·११८७. **एकाक्षर** ८·११६; **एकाक्षरपण** १८·१५००; **त्र्यक्षर** १७·४०२; **जगदक्षर** ८·१५२; **क्षर... अक्षर** १५·४४३, १५·४६८; **क्षराक्षर** १५·४९८, १५·५०५; **क्षराक्षरत्व** १५·५४१; **क्षराक्षरोत्तम** १५·५२४. (२) वर्ण, शब्द, वाक्य, श्लोक. ऐसीं अक्षरें चि रसिकें। मेळवीन॥ ६·१४. तैं दोंदें पेलति अक्षरां। प्रमेयाचिं॥ ९·२६. अक्षरां माझि विशदु। अकारु तो मीं॥ १०·२४९. वाक्यें ह्मणिपति पुंजे। अक्षरांचे॥ १३·१५२. ७·१८९, ९·४४९, १०·२०, १०·६१, १०·११०, ११·१७७, ११·२०५, १३·३, १३·२६२, १४·४११, १५·११, १५·५४३, १७·१२८, १८·१५२०, १८·१५२५, १८·१६३८. **अक्षरां तिहिंचें पद**, ॐकार, १३·३१६; **घुणाक्षर**, किडा चरून लाकडावर पडलेली अक्षरासारखी आकृति, १७·२९९; **बीजाक्षर** १६·१२७; **श्लोकाक्षरद्राक्षलता** १८·१६४८. **अखर, आखर** पहा.

अक्षोणी—पृथ्वी. १२·१२. **अक्षौणी**, विपुलता, १६·१६३.

अक्षौहिणी—विविध सेनासमूह : हत्ती २१८७०, रथ २१८७०, घोडदळ ६५६१०, पायदळ १०९३५०, मिळून २१८७००. **क्षोणी** पहा.

अखर—(१) खोटें, भ्रम. म्हणौनि स्वप्निचिया अखरा। संतोषें सीणे॥ ८·३४. **अखरें**, भ्रम, ८·२४०; **अखरें पडे** १७·३९२. (२) **अक्षर** (२) पहा. देखिला अखरांचा नि मेळावा । ७·१९४. **पांचाखरी**, पंचाक्षरी, मांत्रिक, ज्योतिषी, २·८५.

अखोभें—न क्षोभतां. हें गीता पढतां अखोभें। १८·१५०७. **क्षोभणें** पहा.

अंग—शरीर, अवयव, भाग, बाजू, प्रकार, स्वरूप. परि एकाधेनि अंगें । हीणावति जें ॥ १७·३८५. **अंगनाअंग** १·४२; **अंगानील** ९·४८०; **अंगछाया** १७·४६; **अंगप्रकाश** १८·१३२१; **अंगप्रभा** ११·२३३, ११·२३६, ११·२९४, ११·४३२; **अंगसंग** ९·२६८; **अंतरंग** पहा; **अनंग** पहा; **आकाशअंग** १७·४८; **निजांग** ७·१५; **प्रत्यंग**, प्रत्येक अवयव, ६·२३२; **सांग**, यथार्थ, १७·४१०; **सांगोपांग** ९·२६५; **अंगिक** ६·११०, ११·३२२, १६·१४५, १६·२९८, १७·२२८, १८·५२१; **अंगिकभाव** १·४; **अंगी**, अंग असलेला-ली-लें, **तन्वंगी**, तरुण स्त्री, १३·४७९; **तरुणांगी** १५·८५, १८·११४१. **आंग** पहा.

अंगण—**आंगण** पहा.

अगत्या—निरुपायानें. म्हणौनि अगत्या सेवणें घडे। ५·१२०.

अंगना—स्त्री. कामिकु जैसा अंगना । आपैंता कीजे ॥ ११·१६९. १७·२४५. **अंगनाअंग** १·४२; **पण्यांगना** ८·१४४, १३·२०४, १८·६६९.

अगरु—सुगंधित पदार्थ. कर्पुरु चंदनु अगरु । १·३८७.

अगस्तिगौवण—अगस्तीची गवसणी, कुंभ, मृत्पिंडबुद्धीचे मूढ. ९·१८२. '**अंगस्ति(स्थि)-गौवण**' असा पाठ घेतला तर, आंग, अस्थि-चर्मादि शरीर (गौवण) हेंच सर्वस्व मानणारे मूढ, असा अर्थ घेतां येईल. '**त्वगस्थिगौवण**' हा पाठ अधिक चांगला आहे.

अगा—अरे. ८·५८, ९·३७५, ९·५०८, १३·१०२३, १६·४६०, १८·६८४, १८·६८९, १८·९३३, १८·१२२१. **आगा** पहा.

अगाध—खोल, गूढ, पुष्कळ, मोठें. १·७३, २·४०, ३·२५८, ११·७३, ११·८६, ११·११९, ११·१२६, ११·३३३, ११·४८०, १२·२४०, १६·२३१, १७·३११, १८·१६९३. **अगाधा डोहा** १३·७३७; **अगाधें पद्में** १६·४०; **अगाधें सरोवरें** १३·२४०; **दुर्लभ आणि अगाध** ८·१०५; **अगाधपण** २·२१७.

अगार—अग्र, अंकुर. जन्म वीर अगारी। वाढनी नि असे ॥ १५·१७१. १५·९१. **आगार** पहा.

अंगार—विस्तव, स्फुलिंग. **अंगारकण** १३·१०५७; **खदिरांगार** ९·१४८, १६·३७१.

अंगिकरणें—स्वीकार करणें. मी निजप्रकृतीनें अंगिकरीं । ९·११६. ४·१०६, १०·८. **अंगिकारणें**, तैसा नर्मी मी आंगिकारिलें। १·६५, १२·२८; **अज्ञानांगिकारें** १४·१४२; **अंगीकारु करिति** १५·२४.

अंगुळ—बोट. ६·१९६. **बारा अंगुळें** ६·२३६. **आंगुळ** पहा.

अग्र—टोंक, पुढचा भाग. **एकाग्र** ६·१८६; **गुणाग्र**, वातीचें टोंक, १८·१६३९; **जिव्हाग्र** ११·४२८; **नखाग्र** १·२५५; **नासाग्रपीठ**, नाकाच्या अग्राचें स्थान, ६·२०४; **समग्र** ७·१७१, ९·४०५; **अग्रवण**, फांदीची कोंवळी टिरी, १५·१५७; **बुडिं...अग्रिं** १५·१९६.

अग्रहार—नजराणा, इनामी जमीन, देणगी. मग वर्णी माझि छत्रचामर। स्वर्ग जयानें अग्रहार। ९·४७१. वापी कूप आराम। अग्रहारें दान ग्राम। १८·९८. **अग्राहार** १६·२०५; **अग्रार** १७·३३७.

अचर—**चरणें** पहा.

अचल—स्थिर, पर्वत. अनल हा आप्त। २·१५०. अचलु मी अच्युतु। १८·११८८. २·३१७, ४·९६. **अर्जुनाचल** २·७९; **अहंकाराचल** ५·१३१; **उदयाचल** १८·१५२२; **ऐक्याचल** ६·३९८; **कुलाचल** १८·१७५५; **निगमाचल** १७·२२०; **निगमरत्नाचल** १८·३५; **ब्रह्माचल** ७·६७; **मंदराचल** १०·१७८, ११·२५३, ११·४७९, १३·४९६, १७·२२५; **योगाचल** ६·५४; **लोकाचल** ८·१५२; **हिमाचल** १४·३८२.

अंचल—पदर. **पुलकांचल**, रोमांच, ११·२४२.

अचाट—मोठें, अफाट, विलक्षण. ते दोन्हीं शब्द अचाट। मीनले एकावट। १·१४७. माझि जैसा ऐसीं अचाटें। १०·२६८. १४·२३०, १५·१५३, १५·१९०, १८·३६६, १८·१३६५, १८·१५२४.

अज—जन्मास न येणारा. १८·११८७. **अजत्व** ४·४९, १०·७३; **अजुही**, अजन्मा असूनही, ४·४३.

अंजन—काजळ, गुप्त धन दिसण्यासाठीं डोळ्यांत घालण्याचें काजळ. जैसें डोळेयां अंजन भेटे। तेव्हलि दृष्टीसि पाटा फुटे। १·२३. जेविं पातालिंचें धन। दावी किर अंजन। १५·३४. ४·१५८, १६·८७, १८·५८४, १८·१३२१. **दिव्यांजन** ६·४५६, १८·९००; **अंजनवर्ण**, काळें, ११·१३४.

अंजलि—ओंजळ. **पुण्यांजलि** १५·२ (२); **अंजुलि**, परि शांताद्भुत बरवें। जेथ डोळेयांचा अंजुलें घेयावें। ११·४; **आंजुलि-ली** ७·१८०, ११·६६९, ११·६९८, १५·२ (१); **तिलांजुली** ८·१२२.

अजा—बकरी. ३·१४२, १३·१००९.

अजात—स्वयंभू, कोणाचाही नसलेला. **अजातशत्रुतरुवर**, कोणाचें वैर नसलेला मोठा वृक्ष, १३·२२८; **अजातपक्ष**, पंख न फुटलेला, ९·३२५, ११·६२४.

अज्ञान—ज्ञान पहा.

अझुई—अजूनही. परि अझुइंवरि त्रास नुपजे। १·२६१. तूं अझुइ हित। विचारि पां। २·२२. २·१८०, १३·१६. **अझुनि** ११·१०५; **आझुइं** २·१७, ६·१५३, १३·११४२, १४·४०, १८·२९१; **आझुई** १३·६८; **आझूं** ७·७९, ९·४७७, ११·६२१; **आझुइं** ११·१५४.

अटक—प्रतिबंध, अडथळा. बोला बुद्धी ही अटक। १८·१४११. १३·११६१.

अटवी—रान. अटवियें माझि जैसा। वन्हि रिगतां सहसा। १८·१५२१. **पातकांची अटवी** ७·१६८. **अडव** पहा.

अटाटा—धांदल, गडबड. **प्रथमदर्शनिचिये अटाटे** माझि १०·२६८.

अड—आड, विहीर. १३·७८२.

अडणें—अटकाव होणें, बद्ध होणें. जो मूळबंधें अडला। ६·२१४. जें इंद्रियांचीं दारें अडी। १३·१६९. जीवत्वदुर्गीं अडिला। १७·२. ६·४००, ९·११, १३·६१६. **अडौनि ठेलें** १८·४१६; **अडलेपणें** ८·१२६.

अडचणें—अडचणींत सांपडणें, कुंठित होणें. आणि सुखाचिया आर्ती। अडाचिजेना।। २·२९४.

अडदरणें—धाक, भय दाखवणें, हादरणें. आकाश असे अडदरत। १·१५६. **अडदर**, धाक, २·३३९, १६·३१४; **आडदर** १·१०७.

अडव—(१) अडथळा, रान. कां सुपंथु जाणौनि अडविं। रिगत असे।। ८·२३८. तरि वाघाचिये अडवे। येकोल चरौनि आला दैवें। १३·७६२. ७·१६६, १३·६३, १३·२०५, १३·६७६, १६·४०६, १७·३४२, १७·३५६, १८·७७६, १८·१०५०. **संसारअडव** १८·१२१५; **आडव**, **जीविताचां आडवीं** १६·३४, **आडवें लंघी** १५·३२७. (२) आडवें, अडविणारें. सेवंतिये अडव आंग। १८·१८५. **आडव**, रुंद, पसरलेलें, जैसा आडवेन आंगें फांके। २·३०६.

अडवंताव—अडथळा. आणि राजा जिया वाटा जाए। तें चोरांसि अडवंतावो होये। १८·७२१.

अडिनांव—अयथार्थ नांव, आडनांव. अस्तमानाचें जेयासि। अडिनांव हीं नाहीं।। ८·८९. तेया अडिनांव पुरुषु। एऱ्हविं स्त्री ना नपुंसकु। १३·९७६. १८·५७७.

अढंच—वरचें, थोर. ऐसें नाममात्रें जेणें। धात्रेया अढंच करणें। १७·३३८. **अढंचें** ६·२०५.

अणगट—मूळ, अंकुर. १५·१४८, १५·१८९. **ब्रह्मेशान्तअणगटिं** १५·१९७.

अणि—टोंक, अंकुर. १५·९२. **नाराजांचियां अणियां** १७·४२२; **रोमेचिया अणियां** ६·२६४. **आणि** पहा.

अणिमा—आठ सिद्धींपैकीं सूक्ष्म होण्याची सिद्धि. **अणिमादिक** ६·२९७; **अणिमादिकी दासी** १८·१६२०.

अणु—सूक्ष्म कण, रजःकण. १६·३२९. **अणुआर**, बारीक कण, चुरा, १८·३६; **अणुमाणियां**, अणु-इतक्या बारीक, ६·२६४; **अणणू** (अन्+अणु),

८·२२४, ९·५१४, १०·४८, १०·६०, १०·१३८, १०·१९८, १०·३००, ११·२४१, ११·३३०, ११·३६६, १२·१५२, १२·१६४, १३·५०२, १३·५१०, १३·६६८, १३·११३४, १५·३६१, १५·५४७, १६·३६७, १८·९५५; **अंतष्करणिचें गुज** ९·३४; **एकाग्र अंतष्करण** ६·१८६; **काहाचेनि अंतष्करणें** ८·१२०; **थिरावलेनि अंतष्करणें** १·६१; **दुखवलेनि अंतष्करणें** १०·३०४; **साभिप्रायें अंतष्करणें** ६·९; **अंतष्करणें काणि घेतली**, मनांत शंका आली, अढी धरली, १८·७५; **अंतष्करण झांकवे चि ना** २·३१६; **अंतष्करणें योगी होये** ६·४७९; **अंतष्करणें मज लिगटले** ८·१२४; **अंतष्करणीं विवेकु जागविजे** १६·१०९; **अंतष्करणें सुख न्हवैल** ११·३७; **अंतष्करणकुहर** ७·१२२; **अंतष्करणनिग्रह** १३·५०९; **अंतष्करण-युक्त** ७·१७९; **सांतष्करण** १४·२८१; **स्वांतष्करणजित** ६·८१.

अति—(१) फार. १·५७, १·१४६, १·१९२, १·१९४, १·१९७, १·१९९, १·२२४, १·२७३, २·४, २·९०, २·२३६, ४·१४१, ४·१७३, ६·१७१, ६·१७५, ७·१३४, ८·१०८, ११·१२९, ११·१३८, ११·१३९, ११·२१५, ११·३४१, १३·६८१, १४·३१७, १७·१२६, १८·१३४३. **अत्यंतणें** पहा; **अतिकारिण्य**, फार क्षीणपणा, १३·५१६; **अतिक्षोभ** ११·३०९; **अतिखरें**, अति तीक्ष्ण, १८·८०१; **अतिगाढा** १३·८३१; **अतिचोखाळ** १५·२३७; **अतिदाह**, प्रखर दाह करणारा, ११·२९८; **अतिनिपुण** १३·८२७; **अतिनिषण्ण**, पूर्णपणें स्थिर असलेला, ९·४७९; **अतिनिष्फल** ३·१४१; **अतिप्राज्ञ** ८·५२; **अतिप्रीती** ४·७; **अतिबद्ध** ११·१२६; **अतिबल** १२·२४०; **अतिमंद** १·७३; **अतिमात्र** १३·६३४; **अतिमृदु** १६·१७०; **अतिरस**, रस पहा; **अतिविषम** १८·१८६; **अतिवृद्ध** १३·९७५.(२) पलीकडचें. **अतींद्रिय** ६·३३, ६·३६, ११·१५९; **अतिकरें**, फार वेळ राहिलेलें, शिळें, १७·१५४; **अतिकृतकंदर्पसर्पदर्प**, कामरूपी सर्पाचा अहंकार तुच्छ मानणारा, १८·८; **अतिक्रमणें**, **क्रमणें** पहा; **अतिप्रसंग**, **प्रसंग** पहा.

अतिथि—पाहुणा. तोखौनि आशिर्वादु घेइजे। अतिथिचा ॥ १६·१४७. ३·१०६, १५·३३३. **अतिथी** १८·११०.

अतिशय—अधिकपणा, अतिरेक, विस्तार, पाल्हाळ. माझें अतिशयें मन व्याकुल । १·२०६. ६·३४८. **अतिशयो** ४·६, ६·१२२; **रसातिशयो** ५·१४१; **अतिशो**, वायां चि काइ करिसी। अतिशो एथ ॥ २·२४; **बोलाचा अतिशो** ९·६९; **अतिसो**, सांडी माझा अतिसो । १२·१२७, १३·६३२, १७·४९, १७·४२८, १८·१५३, १८·११३३; **आवडिचा अतिसो** १०·१९३; **गंधाक्षतांचा अतिसो** १७·३०२; **नामरूपाचा अतिसो** ७·२७; **वेगातिसो** १५·१३५; **शास्त्र-अतिसो** १८·१५२९.

अतीत—पलीकडे गेलेला, अलिप्त, मागें झालेला. येयां दोहीं भावां अतीत । अनादिसिद्ध ॥ ८·१७३. तेवि अतीतां जन्मांचें । उणें वाहे ॥ १३·५३६. ११·५०८. **जन्मक्षयां अतीत** २·१३५, १४·५९; **दृश्य पंथा अतीत** १८·११२३; **अद्वैतातीत** १८·११९९; **उदकातीत** १५·३१६; **उभयातीत** १८·१२०५; **कर्मातीत** १८·३८१; **कालातीत** १८·३; **गुणातीत**, **गुण** पहा; **देहातीत** १४·१५४; **दृश्यादृश्यातीत** १८·११५८; **प्रणवातीत** ८·११५; **भावातीत** १३·१०००; **शब्दातीत** ५·६८; **सर्वातीत** १८·११९०; **साध्य-साधनातीत** १८·११३१.

अंतौरि—स्त्री. **अंतौरिगुणें**, स्त्रियेसाठीं, १३·१००८. **आंतौरि** पहा.

अंत्य—शेवटचा, शूद्रवर्णातील अस्पृश्य. जाती अंत्यां हीं होआवें। ९·४३७. जैसा संन्यासी स्वप्नीं। अंत्यु होये ॥ १३·२०१४. तो वेदु अंत्यु वाळिला। तैसा वाळीं हो ॥ १८·१४७७. १३·७२३, १७·१०६. **शूद्र अंत्यादि** ९·४५६; **अंत्यज** १७·५१ (२); **अंत्यजदृष्टी**, चांडालादिकांच्या स्पर्शानें, संसर्गानें, १७·५१ (१).

अत्यंतणें—शेवट होणें, नाहींसें होणें. **भूतें अत्यंतलिं**, प्राणिमात्र नाश पावले, १७·१५७; **अत्यंत**, फार, १·२६७, १·२७०; **अत्यंतु जड्ड** ३·१८; **अत्यंतिक** १८·१२७४, १८·१३५२.

प्रसंग ५·१७६, १८·१२३४; **अधिकारवर्गे** १७·३८५; **सर्वाधिकारैकपवित्र** १८·१४१६; **स्वाधिकार** १८·१२१, १८·१८२, १८·१९८, १८·२४१, १८·५८३; **स्वाधिकारानुरूपें** १८·१५२; **अधिकारी,** कैवल्याचा अधिकारी। सोडि बांधि मोक्षाची करी। १२·२१८, ५·१४५, ६·२७, ६·३४२, ६·३४५, १८·७९२, १८·१७२८; **अनधिकारी** १५·५५७.

अधिचार—मारक मंत्र. १५·१६६.

अधिदैव—देवताविषयक, प्रकृतिभोक्ता पुरुष, जीव. जीउ येणें नावें। जेयातें आलविजें स्वभावें। तें अधिदैव जाणावें। पंचायतनिचें॥ ८·३५. ७·१७५, ८·३, ८·३२. **अधिदैवाधिभूत** ८·३७; **आधिदैव** १६·१९३.

अधिभूत—पंचमहाभूतांची विनाश पावणारी सृष्टि. भूतातें अधिकरूनि असे। आणि भूतसंयोगें तरि दीसे। जें वियोगावेगळें भ्रंशे। नामरूपादिक॥ ८·३१, तेयातें अधिभूत म्हणिजे। ८·३२. ८·३, ८·२९, १६·१९३. **अधिभूतादि** ८·३९; **साधिभूतां मातें** ७·१७५; **अधिदैवादिभूत** ८·३७.

अधियज्ञ—शरीरभाव नाहींसा करून, मन व प्राणांचें संयमन करून, ज्ञान ज्ञेय यांचें ऐक्य करणारा. आतां इये शरीरग्रामीं(मीं)। जो शरीरभावातें उपशमी। तो अधियज्ञु गा मी। पांडुकुमरा॥ ८·३६. तेविं चि अहंभाओ हा जाये। तरि ऐक्य तें आदिं चि आहे। हें चि साचें जेथ होये। तें अधियज्ञु मीं॥ ८·४४. ऐसेनि सकल ज्ञानि अर्पे। मग ज्ञान तें ज्ञेयीं हारपे। पाठि ज्ञेयाचीं स्वरूपें। निखल उरे॥ ८·५१. तिया नांव गा अधियज्ञु। ८·५२. ७·१७६, ८·४, ८·५८.

अधिराज—मुख्य. **सकलवीराधिराज,** सर्व वीरांत मुख्य, अर्जुनास उद्देशून, १२·२०.

अधिवास—मुख्य वसतिस्थान. यज्ञीं अधिवासु श्रुती। ३·१३७.

अधिष्ठणें—आश्रय घेणें, स्थापना, स्वीकार करणें. अर्जुनु अधिष्ठिला दैवगुणें। ४·७. जैसी रायें अधिष्ठिली प्रजा। ९·११३. आणि जेयाचेनि प्रकृति जिये। जेणें(णें) अधिष्ठिली विश्व विये। ९·२७८. तेणें स्वधर्मु चांगीं। अधिष्ठावा॥ १८·९१८. ६·१५१, ९·१०५, १३·१०७, १३·२४३, १३·६११, १३·९६८, १३·११५७, १५·१२. **ज्ञानातें अधिष्ठूनि** ३·४३; **प्रकृतितें अधिष्ठीं** ४·४७; **मियां प्रकृती अधिष्ठिलेयां** ९·१३१; **मीं प्रकृति अधिष्ठीं** ९·११०; **विभूती व्यक्ती अधिष्ठिलिया** १०·१०५; **अधिष्ठाता** १०·२२२; **अधिष्ठान** ३·५३, ६·१७१, १३·८१५, १८·३१४, १८·३१८; **अधिष्ठानसंगति** ५·४८; **स्वाधिष्ठानावरिली** ६·२१०; **अधिष्ठात्री** ६·१२७ (ष्ठा), १०·१३६, १८·३४७.

अधीत—ज्यानें श्रवणमननादि अभ्यास केला आहे तो. **श्रुताधीत** ९·४४५.

अधीन—अवलंबून, ताब्यांत असणें. ऐसें सायुज्य आणि पुनरावृत्ति। इयें दोन्हीं अवसरा अधीनें आहाति। ८·२०५. २·१५७, ३·४०, ३·१६३, ९·११७, ११·१६९. **अधीनपण** २·१११; **आधीन** पहा.

अध्यक्ष—नियामक. इंद्रियदेशिचा अध्यक्षु। ८·३३.

अध्ययन—अभ्यास, सतत विचार. जिहिं मातें अध्ययन केलें। ९·३५७. ११·६०८. **वेदाध्ययन** ८·२५९.

अध्यात्म—आत्म्यासंबंधीचें ज्ञान. ऐसी आपुलिया चि सहजस्थिती। जे तया ब्रह्माची नित्यता असती। तेया नांव सुभद्रापती। अध्यात्म गा॥ ८·१८. एऱ्हवीं अध्यात्मीं चि फुडा। जात्यंधु॥ १३·८३१. ७·१७२, ८·२, १०·१४१, ११·४७. **अध्यात्मक** १६·१९३; **अध्यात्मिक** ६·४८७; **अध्यात्मज्ञान,** तैसें शास्त्रजात जाण। आघवें चि अप्रमाण। अध्यात्मज्ञानें विण। एकलेनि॥ १३·८३५, १३·६१६, १३·६१८, १३·६२०, १३·८२४, १३·८३६, १३·८३९, १३·८४२; **आध्यात्मशास्त्र** १८·१७२८; **आध्यात्मिक तेज** १६·१८८.

अध्वर—यज्ञ. ३·१३८. **ज्ञानाध्वर** ९·२४७.

अन्, अन—स्वर व व्यंजनानें आरंभ होणाऱ्या शब्दांस जोडून. नकारार्थी. हे शब्द पुढें आले आहेत.

अनकलित—निष्कंटक, सहज होणारें. त्रैलोकिचें अनकलित। जऱ्हीं राज्य जोडैल पथ। १·२२६. २·२२०, ७·९८. **अनकलीत** २·२१०.

अनंग—शरीररहित, कामदेव. १३·९७५.

अनंत—(१) अपार, अमर्याद, पुष्कळ, असंख्य. ११·१२०, ११·३३६. **अनंतानंद** १४·५३; **अनंतबलसंभ्रम** ११·५२६; **अनंतभुज** ११·३३५; **अनंतरूप** ११·५१३; **अनंतविक्रम** ११·५२६. (२) श्रीकृष्णास उद्देशून. ३·२, १०·२२३. (३) **अनंत नाग** १०·२२२. (४) **अनंतविजय**, युधिष्ठिराचा शंख, १·१४९.

अनन्य—असामान्य, एकच, ज्या एकावरच भरवसा आहे तो, ज्याचा भरवसा आहे तो. अनन्याचा तो सोयरा। १४·४०४. रतिंन उजालु। अनन्यु जैसा॥ १८·११७८. १३·६०९, १५·५३५, १८·९०२, १८·१२६१, १८·१३८८. **अनन्य प्रीतिची परि** १८·७७; **अनन्य गतिचें** ८·१८९; **अनन्यगति** ७·११९, ९·४०, १०·१२१, ११·६७७, १८·१३४०, १८·१४५९; **अनन्यगतिक** ९·३३३; **अनन्यजीविता माता** १८·१५०२; **अनन्यबुद्धि** १३·१०६५; **अनन्यभक्ती** १८·११७९; **अनन्ययोगें** १२·८२; **अनन्यशरण** १८·१४०४; **अनन्योदकधुवट**, अनन्यभक्तीच्या उदकानें धुतलेले, १५·३; **अनन्यपण** १८·११७६.

अनर्घ्य—बहुमोल. **अनर्घ्य रत्न** ६·९३, १७·२६७.

अनर्त्त—अनार्त्त १३·९९५. **आर्त** पहा.

अनर्थ—**अर्थणें** पहा.

अनल—अग्नि. मग इंधनीं भेटला अनलु। १८·५४३. १·२३०. **इंद्रियानल** ४·१२६, ८·४७; **कालानल** १३·१०९८; **क्रोधानल** ३·२१०; **ज्ञानानल** ४·१३५, ८·५०, १८·१५१६; **प्रलयानल** ४·१७५, ११·१९७, ११·३७४; **वडवानल** १·९०, १·११७, ११·६६, ११·३५२, ११·४२८, ११·४५२, १४·३०६, १६·२३९, १८·३९२, १८·१३९२.

अनव्रत—अखंड, सतत. अनव्रत आनंदे। वर्त्ततिये॥ १२·१. १४·४०२, १८·१७७५.

अनस्यूत—अखंड सतत वाहणारा, असणारा. जैसा प्रवाहो अनस्यूतु। गंगाजलाचा॥ २·१५३. ऐसा मीं पांडुसुता। अनस्यूतु सदा असता। ७·१५९. **अनस्यूती** १३·९१२.

अना—इतर, निरर्थक. **अना ठांई** १५·१८.

अनादि—**आदि** पहा.

अनान—निरनिराळें, वेगवेगळें. येथें अनानें नावें। परि नित्य आन नव्हे। १३·९५०. **अनाना परि** १५·३८५; **अनानीं वाद्यविशेषिं** १५·३८४; **आन, आनान** पहा.

अनारिस—इतर, निराळें, भलतेंच. मग पांता ऊर्मि नोहे। हें अनारिसें गमत आहे। २·७०. मागें सांडूनि अनारिसें। चालत देखों॥ २·२२७. थाग वांचूनि अनारिसी। गोठि नेणे॥ ११·६७६. १३·१०५३, १५·३०२, १५·४९८. **अनारिसें** ६·१०१, ६·३३२, ९·४८८, ११·१०८, १२·१०३, १३·५३३, १३·९५८, १४·७७, १५·३८३, १६·१०८, १६·२२७, १६·४६२, १७·३७८, १८·१२७८, १८·१२८९; **अनारिसेपणें** ६·४१; **अनारिसेंपण** ११·१३७; **आनारिसे अवेव** १४·११७.

अनाहत—योगामुळें ऐकूं येणारा दशनादांचा ध्वनि. तंव अनाहताचा बोलीं। चावळे ते॥ ६·२७४. **अनाहताचेनि मेघें** ६·२७९; **अनाहताचा हलकल्लोळ** १२·७; **अनाहताची सुडावणी**, नादाची एककारता, १२·५४.

अनिक—आणि. ६·३२९, ६·४०५. **आणिक** पहा.

अनिल—वायु, वारा. चन्द्रचलिजे अनिलें। तें देखिजेनि जी बलें। १४·१. १८·३०७. **अनिलसंगें** १३·१०४६; **सत्वानिल** १५·१९०; **अनील**, **अंगानील** ९·४८०; **गंधानील** १७·६; **चंडानील** ११·३७४; **मंदानील** १८·१५०८; **मलयानील** ४·२१७, १३·२८९.

अनु—शब्दास जोडून. त्यामागें, त्यानंतर, त्याप्रमाणें, त्यासारखें या अर्थी.

अनुकरणें—त्याप्रमाणें आचरणें. देखोनि कार्यविशेष। अनुकरे गा॥ १४.२७४. १५·४६२. **अनुकर**, **जातीचेनि अनुकरें**, स्वभावास अनुसरून, ६·४५; **अनुकार, आनंदाचे अनुकार** ५·१३७; **शरीराचेनि अनुकारें** ६·३००.

अनुकूल—साहाय्यकारी. **सानुकूल** १·७५, १०·१५२; **सानुकूलें** १८·१३३५.

अनुक्रम—एकामागून एक येणें. **अनुक्रमाधारें** ३·८०; **पूर्वानुक्रम** २·२३३.

अनुग्रह—कृपा, प्रसाद. १०·६, ११·१८४, ११·२२६, ११·३९५, १८·१५६७. **अनुगृहीतु** १·८२; **भक्तानुग्रहें**, भक्तांवर कृपा करून, ११·२८४; **सानुग्रहें** १८·३४८.

अनुघाड—आच्छादन, झांकण. **इंद्रियां अनुघाडु पडिलेयां**, इंद्रियें कांहीं करीनाशीं झालीं तर, ८·११९; **कानासि अनुघाडु**, कानांनीं ऐकूं येईनासें होणें, १३·५६७; **अनुघाडी लागो**, उघाड पडत नाहीं अशी वृष्टि झाली तर, सतत पडली तर, १३·६३९; **अनुघाडु फुटे**, आरंभ होतो, ९·१०१.

अनुचरणें—त्याप्रमाणें वागणें. अनुचरें मीं कर्मातें। ३·१६०.

अनुज्ञा—परवानगी. १८·१५५९.

अनुताप—पश्चात्ताप. तन्हीं अनुतापतीर्थीं न्हाला। ९·४१६.

अनुभवणें—प्रचीति घेणें, उपभोग घेणें. जें अपेक्षिजे विरक्तीं। अनुभविजे संतीं। १·५३. २·३६७, ४·२१२, ५·१५६, ६·१८६, ६·३१७, ८·२०८, ९·५२, १३·३९४, १८·१३१२. **कथा अनुभवावी** १·५७; **अनुभउ** ६·१६६, १८·१३१२; **अनुभव**, अनुभवु ही वेडावला। अनुभूतीपणें॥ १८·१२११, २·१७४, २·३०८, ६·५३, ६·१०१, ६·१६३, ६·३१०, ६·३३१, ६·४०१, ६·४६०, ६·४८१, ११·१६३, ११·५८५, १३·१०४३, १५·५११, १८·११४५, १८·११८१; **अनुभवाची उजिरी** ६·१९०; **अनुभवाचिये कासे** ७·९७; **अनुभवाचां पाउलीं** ६·१५४; **अनुभवाचिया वाटा** ६·३७७; **अनुभविं रिगे** १८·११९९; **आत्मानुभवुराज्यसुख** ९·२१७; **आत्मानुभववाटे** १६·७; **आत्मानुभवरम्य** ११·७३; **एकानुभवें** ५·२८; **सुखानुभव** ११·२४९; **स्वसुखानुभवीं** २·३६३; **स्वानंदानुभवरसें** १८·१२०३; **स्वानुभवविश्रामें** १८·७९०; **स्वानुभवसुख** ६·४१९; **अनुभवि**, (१) अनुभव घेणारा, १५·४१२, (२) घेतलेला अनुभव, १५·४१७; **अनुभूती**, अनुभूतीं अनुभविजे। अनुभउ जेया॥ १८·१३१२, १८·२८५; **अनुभूतीपण** १८·१२११; **अनुभौ** ६·३५५, १५·५०१; **सुखानुभौ** १६·१२.

अनुमानणें—ताडणें, अंदाज करणें. **ग्राहातें पांचाखरी अनुमानी**, मांत्रिक भुताचा विचार करतो, २·८५, ८·२६४; **अनुमान** ६·२४५, ७·१८७, ८·४; **अनुमानाचेनि पैसें**, तर्काच्या मार्गानें, ९·१३६.

अनुमोदणें—आनंदित होणें. १२·२३७.

अनुराग—आवड, आसक्ति, प्रेम, भक्ति. हा अनुरागु भोगितां। कुमुदिनी जाणें (णे)॥ १·६०. ७·९५, ११·४९९, १३·६४३. **सपेमु अनुरागु** १२·१५५; **अनुरागें भजे** ६·१२९; **अनुरागु भरें (रे)** १३·३९१; **अनुरागा वेधु लावी** १३·४१०; **सानुराग** १३·४५६; **सानुरागें चित्तें** ११·५१८.

अनुरूप—त्या प्रमाणानें, त्यासारखें. मग केलेया अनुरूप देंती। स्वर्गमोक्षु जे॥ १०·२२५. **बीजधर्मा अनुरूप** १५·३८६; **अनुरूपपणें** १८·१२९६; **स्वाधिकारानुरूप** १८·१५२.

अनुलेपन—उटी. ११·२२१.

अनुवादणें—स्पष्ट करून सांगणें. तें आतां दों आखरीं। अनुवादावें॥ १८·१२३८. १·७२; १८·११४६. **प्रसंगें अनुवादलों** ६·३१; **गुणानुवाद** २·१७२.

अनुवाय—मागून वाहणें. वायुचेनि अनुवायें। धूं दिगंत वेन्हीं जाये। १३·६८५.

अनुवृत्ति—क्रम. **अनुवृत्तिपंथें**, क्रमानें, सुषुम्नामार्गानें, ८·११२.

अनुव्रत—अनुसरून. **अनुव्रत नवां रसां**, नवरसांस अनुसरून, १८·३३०.

अनुष्ठणें—आचरणें, विधिपूर्वक जपतपादि करणें. निपुण होउनि धर्मातें। अनुष्ठिति॥ २·२४९. एक ज्ञानयोगु म्हणिजे। तो सांख्यि अनुष्ठिजे। ३·३६. ३·९२, ३·१५७, ३·१८९, ३·२१४, ३·२२४, ४·१७, ४·१४१, ५·७, ५·१६८, १२·२३०, १७·२२, १७·२७, १७·९१, १७·४१०, १८·७१, १८·११८, १८·१५२, १८·५८७, १८·१४२८, १८·१४७१. **अनुष्ठान** ३·१४२, १७·८५, १८·२४५, १८·१४७२; **अनुष्ठानभाषा** १८·३१६; **अर्थानुष्ठानें** १७·४०; **त्यागसंन्यासअनुष्ठानीं** १८·१२९; **स्वधर्मानुष्ठान** ३·८३.

अनुसंग—संगति, संबंध. ४·२९.

अनुसंधान—ध्यान. ९·५१३.

अनुसरणें—मार्गे जाणें, अनुकूल होणें, सेवा करणें. मग पाऊेंविण अनुसरे । भ्रमला जैसा ॥ १·१८७. मग सर्वभावें अनुसरले । देवतांतरां ॥ ७·१३७. आतां सूर्यासि जीवें । अनुसरलीं राजिवें । १६·१६२. ३·११, ३·१०३, ३·१५०, ३·२०३, ६·४६४, ९·३३४, ९·३३६, ११·१६७, १४·५९, १६·४५३, १८·५८१, १८·९०१, १८·१००७, १८·१२४३. **अनुसार, विश्वानुसार** १६·१७२; **अनुसारा,** मार्गे, ५·१६४; **तदनुसारें** ४·७८, १५·४५३; **मार्गानुसारें** १८·३६५.

अनेक—एकापेक्षां अधिक, पुष्कळ, विविध, भिन्न. आइकैं शरीर तरि एक । परि वयसा भेद अनेक । २.१०८. तरि एकु मीं अनेकीं । गोविजे देहपाशकीं । १४.६४. ६·५२, ६·३९३ (२), ९·२४८, ११·१४४, ११·१४७, ११·२१६, ११·२५६, ११·२६१, ११·२६६, १३·७९५, १३·९१३, १३·९१५, १३·१०११, १४·५५, १४·८२, १७·२१०, १८·३२६, १८·४२८, १८·१०६५, १८·१२३६, १८·१३०५. **अनेकता** ९·६७, ११·२०२; **अनेकत्व** ४·६७, ८·२४; **अनेकधा** ११·११९, १४·२८७; **अनेकपणें** ६·३९३ (१), ९·२८७; **अनेग,** तुज महामूर्तिचां आंगीं । उमटलिया मूर्ती अनेगी। ११·२७९, ४·१५४, ११·२०८, ११·२५३, १२·६२, १६·३६४, १७·३८६, १८·१२३४.

अन्यत्र—इतर ठिकाणीं. १५·१७७.

अन्यथा—निराळें, निराळ्या ठिकाणीं, रीतीनें. ३·६६, ३·१२६, १८·२१५, १८·७०४. **अन्यथा गति** ६·४३६; **अन्यथा ज्ञान** १५·४८०; **अन्यथाज्ञान** १५·४९२, १८·४५७, १८·१०९४; **अन्यथात्वें** १८·११०८; **अन्यथादृष्टी** १८·१२९१; **अन्यथाबोध** १८·९५९; **अन्यथामतिनिदेतें,** मायेंतील निद्रेला, १६·११.

अन्वय—जोड, वंश, परंपरा. १५·५३४. **माहेषान्वयसंभूत,** शंकराच्या परंपरेंतला १८·१७८४.

अप—शब्दास जोडून. पासून, खालीं, विरुद्ध, हीन या अर्थी.

अपकार—इजा, दुखापत. **अपकारु**...**प्रियउपकारु** १६·२६; **अपकारी,** पैसा अपकारियां तुझा उपकारु । ११·१०६.

अपखडि—निंदा. १८·९३६.

अपंगणें—आश्रय घेणें. १५·३३६.

अपटांतरिं-रीं—आडपडदा मध्यें नसतां, उघड, प्रत्यक्ष. ११·६१०, १६·४२५.

अपत्य—लहान मूल, अज्ञानी. अपत्य बोले जर्‍ही बोबडिया वाचा। १·६४. २·६१, ३·२९, ८·१२, ११·१६, ११·५६५, ११·६५८, १३·३३४, १४·११५, १५·१९. **आपत्य** पहा.

अपभ्रंश—भ्रम, अधोगति. २·११८, ३·७.

अपमानणें—अनादर, मानहानि करणें. जैसा अपमानिला अतिथि। ने सुकृताची संपत्ति। १५·३३३. **अपमानें** १·१८५; **मानापमान, मान** पहा.

अपर—दुसरा, निराळा. जो अपरु नव्हे अर्जुनु । १·२०१. **परापर, उच्चनीच,** ३·१३६, ४·५९; **पूर्वापर,** (१) मागचें-पुढचें, ४·२००, १८·१२३५, (२) पूर्व-पश्चिम, **पूर्वापर सरिता,** पूर्वपश्चिम दिशांच्या नद्या, ३·३९, **पूर्वापरां नदीं** १५·४००, **पूर्वापरसागर** १८·१५७२.

अपराध—चूक, दोष, गुन्हा. मी रांग आहे समस्ता । अपराधांचा ॥ ११·५४८. १·६६, ११·५४३, ११·५५३, ११·५६४, १६·३०. **अपराध-समुद्रीं नियां** ११·५६१; **मार्गापराधें,** मार्गांतील दोषांमुळें, १८·१७८.

अपवर्ग—मोक्ष. जंव कर्मफळेंसीं पालवी । अपवर्गा टेंके । ७·४९. **अपवर्गाची खाणि** ६·१५८; **अपवर्गिचिया राणिवा** ६·३५६; **स्वर्गापवर्ग** १०·११५, १८·१६२५.

अपवाड—**पवाड** पहा.

अपवाद—अन्यायमूलक निंदा. **लोकापवाद** १३·७९०.

अपह—शब्दास जोडून. नाहींसा करणारा. **तापापह** १८·८.

अपाउ—इजा, हानि. २·३४९, ३·१०८, १८·६१६, १८·८००. **अपाय** ३·१५३,

१६·४२६; अपाययंत्र १६·३४२; अ[illegible] २·१८७.

अपाड—अमर्याद, विचित्रता. सिंहांसि झोंबे कोल्हा। ऐसा अपाडु आधिकां जाला॥ २·१६. १·६९, १·११९, ६·२६३, १३·११२०, १३·११२३, १८·२७१, १८·२७२. **अपाडें** १·४३, १·११९, ६·१४०, १५·६०, १५·१३४, १७·१४०.

अपान—(१) पंचप्राणांपैकीं दुसरा. ६·२००, ६·२१४, १८·३३६, १८·६८२. **अपानाग्नि** ४·१४३; **प्राणापान, प्राण** पहा. (२) अधोद्वार. १२·४८. **अपानाचेनि तोंडें** १६·२८९; **अपानरंध्रद्वय**, शिस्न व गुद, १८·१०३०.

अपांपती—समुद्र. ९·१३, १३·१०६९, १६·२३२.

अपांपरि—दुर्दशा. ११·६५५.

अपायु—गुद. १३·१००.

अपार—ज्याला पार, अंत नाहीं असें, अमर्याद. हें अपार कैसें कवळावें । १·७४. हें अपार जें गगन । २·४०. अपूरु मीं अपारु । आनंदु मीं॥ १८·११८७. १·१०२, १·११४, ४·१९०, ५·१०५, ६·३५, ८·१४९, ९·११४, ९·३८६, १०·२९२, ११·६३, ११·१३२, ११·२०५, ११·३१८, १३·४३६, १३·१०८२, १५·९१, १५·३७०, १५·३७२, १६·३३१, १७·६०, १८·३६, १८·९१३. **अपारें उदरें** ११·२६४; **अपार कर** ११·२१३; **अपारु कालु** १०·२५२; **अपारु ताठा** १३·७२२; **अपारां धातूंची होली** १२·५०; **अपारें निमित्यें** १६·१२७; **अपारा मज** १०·१९६; **अपाराचें मान** १३·९९६; **अपार मोल** १७·८८; **अपारु लाभु** १८·८७७; **अपार लोक** १७·३३७; **अपारें वदनें** ११·४२९; **अपार स्वरूप** ११·६०४; **अपारमोहरासी** १८·५१९; **अपार बुझाविलें** १६·४७; **अपारें आणि विशालें** ११·१४५; **अपारपण** १०·१९४, १३·३९९; **अपारपणें** १३·१०२१.

अपेक्षणें—इच्छा करणें, वाट पहाणें. जें अपेक्षिजे विरक्तीं। १·५३. १·२६२, २·२३९, २·२५३, ६·४४. **अपेक्षा** १२·१७२, १८·१४३१; **परापेक्षा** २·१६७; **फलापेक्षा** ४·१०२; **अपेक्षित** ३·२२६, ४·७१, ४·१६६, १३·३४४ (१); **अपेक्षीत स्वीकरीति** २·२६३; **अनपेक्षित** १३·३४४ (२); **अपेक्षणीय** १८·१११२; **फल आपेक्षी** १८·२३५; **नापेक्षी** १८·८५३.

अफाट—अमर्याद, स्वैर. अफाडु तैसा वेगला १५·४९७. **अफांट**, वारा जैसा अफांटु। १३·६९६; **अफांटीं कर्मीं** १४·२३२; **अफांटा समीरणा** १८·१६७७; **गाढा आणि अफांटु** १५·२११.

अंबर—(१) आकाश. अभ्र धांवे अंबरीं। अंबर उगें॥ १३·१०७५. कां द्रवपण चि नीर। अवकाशू चि अंबर। १४·३७१. १·९०, ६·८७, ७·१५०, ११·३५७, १३·२८१, १८·१३५७; १८·१५१०. **आंधारेनि अंबर खतेलें** १६·२७; **घडघडीत अंबर** १·१२९; **नीलिमा अंबरीं** १३·१०५; **हृदयमहाअंबरीं** १८·१२९०. (२) वस्त्र. पद्यबंध नागर। तें चि रंगाथिलें अंबर। १·६. ९·२१९. **पीतांबर** ११·२१७.

अंबा—आई, देवी. **श्रीमंते अंबे** १२·१०; **जगदंबा** १८·१६२०; **अंबिका**, (१) आई, एकलीतेया बालका। वरिपडौनि असे अंबिका। १३·५०१, (२) पार्वती, शंभु तेथ अंबिका। १८·१६१३.

अंबु—पाणी. **प्रलयांबु, प्रलय** पहा. **अंबुज**, कमळ; **ज्ञाना बुज। द्विरेफु**, हा पाठ **ज्ञानांबुजद्विरेफु** असा घ्यावा, ज्ञानरूपी कमळावरील भुंगा, १४·२८४; **अंबुद**, मेघ, **जगदंबुदगर्भनभ**, विश्वरूपी मेघाचा ज्यांत समावेश झाला आहे अशा आकाशासारखा, १८·६. **अंभ** पहा.

अबोट—लेप, उटी. तें लागलेंसे अबोट। चंदनाचें॥ १५·३.

अबोटी—स्पर्श न करणें. तेथौनि देह आवर्घे। अबोटी कीजे। १७·२१०, अलिप्त राहावें.

अंभ—पाणी. मुइं लोलौनि गेलें अंभु। बोल थारे॥ १८·४२१. **मृगांभ**, मृगजल, १६·२२६, १८·२०८.

अभाल—(१) आकाश. जैसा केरु फीटलेयां अभालीं। दीठि रिगे सूर्यमंडलीं। ११·७४. जलधरांचा मेला। वाच्य होये अभाला। १३·१५३. (२) मेघ. जैसी अभालिची बूंथि। करूनि राहे गभस्ति। ६·२५१. वारा अभाल चि फेडी। १८·१२२५. ७·५६, ११·४०५, १८·२१०, १८·४३१. **आकाश आणि अभाला** १८·२६८;

आभाल, मेघ, जैसें अवकाळीं आभाळ। ६·४३३, कां वायांचिया आभाळीं । आकाश लोपे। ७·५९, ७·५६, ८·२२७, १३·१००४, १३·११२०.

अभि—शब्दास जोडून. जवळ, पुढें, पूर्वी या अर्थी.

अभिचार—हानिकारक मारक मंत्रक्रिया. आतां लोपला अभिचारु। तेया करीन जीर्णोद्धारु। प्रतिष्ठीन मरमारु। याग वरि॥ १६·३५८. १६·३९६, १६·३९९. **अभिचारिक**, अशी मंत्रक्रिया करणारा, १६·३९८; **अभिचारुक**, कां क्षुद्र देवतादि भूतें । तिये चि जेयांचीं परमदेवतें । जिहिं अभिचारुकिं तेयांतें । उपासिलें ॥ ९·३५३.

अभिजात्य—कुलीनता. ९·४१७. आभिजात्य ९·४२७.

अभिज्ञ— –ज्ञ पहा.

अभिधान—नांव. **ब्रह्माचिये अभिधानीं कां लागे**, ब्रह्माच्या नांवाचा कां संबंध ठेवील, १८·६३; **अर्थाभिधाना मातें आणी**, अर्थही, सर्वस्वही मीच होतों, १८·१११४; **तपाभिधान** १७·२३५; **विषयाभिधान** १३·११६.

अभिनवणें—ताजें होणें, नवीन दिसणें. तो शांतु चि अभिनवेल । ४·२११. **अभिनव** १५·१००; **अभिनव उद्यान** १·२८; **अभिनव पालव** १५·१५६; **अभिनववाग्विलासिनी**, नवीन प्रबंध हे जिचे विलास, १·२१.

अभिप्राउ—उद्देश, भाव, खुलासा. तेथ अभिप्राउ चि अभिप्रायातें विये । ९·२७. २·२८५, ६·१, ९·११२, ९·१२९, १०·५३, ११·४४४, १४·३८, १५·११४, १५·३१४, १७·३०, १८·१२२३, १८·१३२८. **ध्वनितु अभिप्राउ** ३·३२; **प्रस्तुतु अभिप्राउ** ११·४०१; **अभिप्राउ पीके** १०·२९; **अभिप्राउ विवंचूं** १५·४४४; **अभिप्राउ ज्ञाता न ये चि** १३·९४७; **गीताअभिप्राउ** ११·२५; **ज्ञेय-अभिप्राउ** १३·८६०; **अभिप्रावो** १६·१०४; **अभिप्राय**, एआ अभिप्रायाचा जे गर्भु धरी। ६·३१२, जे अभिप्राय गव्हरीं झांकिले आह्मीं। १३·८५२, ९·२७, ९·१४२, १०·३१, १०·४२; **गीतेचेनि अभिप्रायें** १५·२८; **जे जे दुर्भेद्य अभिप्राये** ६·४५७; **अभिप्राया दीठि सूनि** ७·१९७; **साभिप्रायें अंतष्करणें** ६·९; **अभिप्रेत** ८·१०३.

अभिभवणें—वेरणें, दाटून जाणें. तैसें स्वधर्मेंहीन अभिभविजे । महादोषीं ॥ २·२००. जेथ कुळ धर्मातें अभिभवी । अधर्मु गा ॥ १·४१. **मना अभिभूत होउनि** २·२४८; **संतोषें नाभिभवे**, आनंदानें हुरळून जात नाहीं, २·२९१.

अभिमान—ईर्षा, आपुलकी, गर्व. विसरला अभिमानु । संग्रामिचा ॥ १·२०४. अभिमानु न सांडी । स्वजातीचा ॥ १२·११५. ऐसा मानितेचा गंडु । तो अभिमानु आणि कुडु । १३·२३४. ३·१८४, ९·३६८, ११·५१, ११·३६३, १३·१०३६, १४·१०८. **अभिमानमदें** १·२३६; **क्षेत्राभिमानें** १३·२५; **देहाभिमान** २·१३७, ३·१७८, ६·७०, १४·३०३, १८·४२५; **देहाभिमानबंधें** १८·१४२८; **अभिमानियां** १३·६१; **कर्माभिमानियां** १८·६२५; **मानाभिमान**, मान व अभिमान, ९·२२६; **निराभिमानीं** १३·५२६.

अभिमुख—**उत्तराभिमुख**, उत्तरेकडे तोंड करून, ८·९१.

अभियज्ञ—यज्ञ पहा.

अभिराम—सुंदर. **स्वानंदाभिरामु**, निजानंदानें शोभणारा, ९·१६६.

अभिलाखणें—इच्छा करणें. जो अभिलाखित मनोरथु चि । पुरविता ॥ १·२७. १३·४५४. **अभिलाखणें जुरे** १५·२७०; **अभिलाख** ५·७२, ८·१८३, १३·१९, १४·१६०, १६·३०९, १६·३३७, १८·६४६, १८·६४८, १८·९८७; **साभिलाख** १८·६७१, १८·१०१४, **साभिलाखें** १८·६८३; **अभिलाखी**, **अभिलाखियें नरें** १८·६०२; **अभिलाष** २·२९१, ३·२१०, १४·२३३; **अभिलाषाची मूर्ति** २·३२१; **अभिलाषाभारें** ९·५०४; **निराभिलाषी** १२·१३१; **साभिलाषें** ११·१२८.

अभिव्यक्त-क्ति—व्यक्त-क्ति पहा.

अभिशाप—निंदा. जग चि अभिशाप देईल। २·१९८.

अभिषेकणें—विधिपूर्वक स्नान घालून प्रतिष्ठापन करणें. १८·१७३४. **पट्टाभिषेक** ९·२१३.

अभोल—अत्यंत भोळा, भोळाभाबडा. ५·१६५.
अभ्यंतर—आंत. **अभ्यंतरिली कडे** १३·३८४.
अभ्यासणें—अभ्यास करणें, परिपाठ ठेवणें. अष्टांगु अभ्यासिला। योगु तेणें॥ ९·४१८. परोपकारु नोबोले। न मिरवी अभ्यासिलें। १३·२०८. २·३६, ६·३३४, ६·३३७, ८·७९, १०·१५६, ११·५८५. **अभ्यासिजैल** ६·१४१; **अभ्यासिलेनि योगें**, अभ्यास केल्यामुळें, ६·३७३; **जन्में अभ्यासिलेयाचें**, अनेक जन्मांत केलेल्या अभ्यासाचें, ८·२४१; **नाभ्यासितां** ६·३५३; **अभ्यास**, विष किं आहारिं पडे। समुद्रीं मध्यें वाट जोडे। एकिं वाग्ब्रह्म थोडें। अभ्यासें केलें॥ १२·११२, म्हणौनि अभ्यासासि कांहिं। सर्वथा दुष्कर नाहिं। यालागि माझां ठांइं। अभ्यासें मीळ॥ १२·११३, २·३११, २·३१४, ५·१५८, ६·५७, ६·१५१, ६·१६६, ६·१९१, ६·२११, ६·३३०, ६·३६०, ६·३६४, ६·४२०, ६·४२४, ६·४३८, ६·४५९, ८·२१६, १२·१३६, १२·१३९, १२·१४०, १६·१०२, १७·३७, १८·७७३, १८·१०७४; **अभ्यासाचिए मोहरे** ६·४१८; **अभ्यासाचिये मोहरे** ६·३५५; **अभ्यासेंसिं योगु** ८·८०; **अभ्यासयोगु** १२·११०; **अभ्यासयोगें** ४·१४३; **अभ्यासाहीलागि** १२·११४; **ज्ञानअभ्यास** १८·१०७९; **ज्ञानाभ्यासु**, ज्ञानाभ्यास करणारा, १८·१०४०; **योगाभ्यास** ११·६०८, १३·५१८, १८·१०२९; **शास्त्रअभ्यास** १७·४९, **शास्त्राभ्यास** १७·३६; **साभ्यास** ८·८१.
अभ्युदय—उत्कर्ष. १८·१६३४.
अभ्र—ढग. ना तरि अभ्र वातें हालें (ले)। २·३. शारदियेचां प्रवेशीं। अभ्रें जिरति आकाशीं। ८·१६०. कां चांदिं वेगु अभ्राचा। आरोपिजे॥ १५·३४७. ४·१७४, ७·५६, १३·३२५, १३·४८७, १३·५३०, १३·९०३, १३·१०७५, १४·१३१, १५·३९७, १५·४३२, १५·४८५, १८·३८८. **अकालिचीं अभ्रें** ४·११६; **लोपलें अभ्र**, विरालेला ढग, ६·४७०; **काइ अभ्र पूरे**, ढग आवरूं शकेल काय? ४·१७४; **अभ्र जैं विरे** ६·३८४; **अभ्र होय आणि हारपे** ८·२९; **अभ्रछाया** ५·११३; **अभ्रपटल** २·१६८; **अकालिचें अभ्रपटल** ३·१४१; **अभ्रागम** १८·३०६; **आखाडअभ्रें डमललीं** १५·१२४.
अमर्ष—क्रोध. **हर्षामर्ष** १२·१६८.
अमुक—एकादा, विशिष्ट. अमुकें ऐसें ह्मणिजे। तें जें नोहे॥ १५·२७५. १३·७१, १३·१८८, १५·३८९.
अमृत—देवलोकींचें अजरामर करणारें पेय; क्षीराब्धींत देवदानवांनीं काढलेलें चौदा रत्नांपैकीं चौदावें रत्न. अमृत नाइके आपुले कानीं। मृत्युकथा॥ ५·९०. हें ऐसें काइसेया करावें। जें अमृति (तिं) हिं रिगौनि मरावें। सुखें अमृत होउनि कां नसावें। अमृतामाझि॥ ७·१४९. जो विष अमृतें ओलखे। तो अमृत काइ सांडूं शके। ८·२३९. अमृत कां गालुनु आधें करावें। १०·२९०. जोडे अमृताची सुसरी। ते प्राणातें अमरां करी। १७·२१८. २·१४, २·४१, ४·१९५, ५·१७१, ६·३, ६·१४, ६·१७३, ९·२४, ९·१५०, ९·३८२, ९·४२१, ११·३९८, ११·६१४, १३·७२१, १३·१०८४, १४·१८७, १५·५३२ (१, २), १६·३१, १६·३३३, १७·११४, १८·१५९, १८·९४१, १८·१४६७, १८·१६२३, १८·१६४३, १८·१७०२, १८·१७५६. **अमृताचिये आरोगणे** ९·२२९; **अमृताचा कल्लोल** ८·५६, **-चे कल्लोल** १३·२६९; **अमृताचीं कोठारें** ९·३१८; **अमृताचा क्षीराब्धिलाभ** १८·७८५; **अमृताचा गलाला** ९·६०; **अमृताची चवि** ४·१८१ (१); **अमृताचां ताटीं** ९·९; **अमृताचे तांदुल** १५·२३; **अमृताची धार** १३·३६६; **अमृताचा निर्झरु** २·३३९; **अमृताचा निवाडु** ६·१०; **अमृताचा पाउसु** ९·५१८; **अमृताची पुरवणी** २·८९; **अमृताचा पूतला** ६·२५७; **अमृताचा लेसु** २·२४०; **आ(अ)मृताचें वडप** १३·३९८; **अमृताचां सागरिं** १२·२६ (१), **-रीं** ७·१४८; **अमृताची सातवाकडी** १३·६३९; **अमृताचा स्वादु** ४·२१७; **अमृतीं कुहा पाहिजे** ९·३००; **गोडिसेपणें अमृता ही चूकि ठेवी** १३·११५१; **अमृता ही ह्मारि फेडिजे**, अमृताचींहि फलकटें झाडावीं, १८·१३२०; **अमृतासि ठी ठेवी**, तसेंच ठेवतो,

दोष देतो, २·३६३; गोडपणें अमृतातें पारु ह्मणे, रुक्ष म्हणतो, १३·३; अमृतें चि मरिजे, स्वधर्म अमृतासारखा आहे, पण तो मनांत हेतु धरून आचरला तर मारक होतो, २·२२४; अमृत केउतें रांधावें १०·१२; स्वप्निचेनि अमृतें अमरां न्हविजे ९·१४३; अमृतासारिखी ओषधी २·८६; अमृता चि सारिखी ४·१८१ (२); अमृतेंविण जिववित ९·२००; अमृता ही हूनि जिववितें ९·२४; अमृताहूनि सुरसें बोलीं ९·३८९; अमृताधारधर्म्यें १२·२२८; अमृतकण १·५६; अमृतकुंभ २·२५२; अमृतपान १०·१७५; अमृतभाव ४·१५१ (२); अमृतमथनां सारिखें, काढावयास जावें अमृत पण निघावें विष, १८·१४७२; अमृतरसास्वादन १·२६; अमृतलहरी १२·२६ (२); अमृतलेस ११·५७२; अमृतसरिता १५·५५०; अमृतसागर १६·२२; अमृतसिंधु ३·२४, ११·६६१, १८·१६५७; अमृतसिद्धि ३·१२३, —द्धी १·७७; अवधानामृतें ११·१९; आनंदामृत १८·१५४१; कृपामृततुषार १८·२५७; गुरुकृपामृततुषारें १८·२५७; चंद्रामृत, योगमतें मस्तकांतील अमृत, ६·२४७, ११·९६; ज्ञानामृत १५·५३९, १८·७८६; ध्यानामृत १३·३८६; परमामृत २·६७; बोधमदामृत १·१६; विवेकामृतसागर २·३७३; विस्मयामृत ७·१८४; श्रीकृष्णवदनामृत १५·५५५; सेखामृत, शेवटीं राहिलेलें अमृत, ४·१५१ (ज्ञानयज्ञावशिष्ट ४·१५० पहा); हर्षामृतकल्लोल ११·४९८; अमृतपणांचा आल्हास, अमरपणाचा आभास, १०·१७७.

अमेध्य—अपवित्र. अमेध्योदक १६·३१५.

अमेय—न मापतां, मोजतां येणारा. मज अमेया मान। ९·१५८.

अयन—जाणें, जाण्याचा मार्ग, क्रम. उत्तरायण, मकरवृत्तापासून कर्कवृत्तापर्यंत सूर्यक्रान्तीचा सहा महिन्यांचा काळ, ८·२१८; चांद्रायण, पौर्णिमेस पंधरा घास खाऊन वद्य पक्षांत दररोज एकेक घास कमी करून, पुनः शुक्ल पक्षांत तसेच एकेक घास वाढविण्याचें व्रत, चांद्रायणें मासोपवासि। १७·३६१; दक्षिणायन, कर्कसंक्रान्तीपासून मकरसंक्रान्तीपर्यंतचा सहा महिन्यांचा काळ, ८·२३१; वातायन, खिडकी, ११·१४९.

अरड—आक्रोश, शीण. १६·५.

अरणी—होमाकरतां मंथन करून ज्या लाकडांतून आग पाडतात तीं लाकडें. हृदयारणीं ८·१२९.

अरुण—पहाट, सूर्याचा सारथी. नाना प्राची अरुणातें विये। अरुणें सूर्योदयो होये। १८·३५४. अरुणु आंगा जवळिके। आणीनि सूर्यातें नो देखे। १८·१६०८. सांघेतेया अरुणाचा, सूचना देणाऱ्या अरुणाचा, १८·८९९; अरुणोदय ११·१३३.

अरुवार—सुंदर, चवदार. कीं अन्न जाले अरुवारें। रांधितांच उणें॥ १८·१४१. १८·१७६०.

अरौतें—आरौतें पहा.

अर्क—सूर्य. कां समोर जाल्या अर्का। नव प्रकाशु होये। ८·२०५. १३·११५१, १८·४२२, १८·११०६, १८·१७०३. अर्कमंडल १५·४९७; बोधार्क १३·३८७; चंद्रार्कांसि, चंद्रसूर्यांसहित, १५·२८२.

अर्घ्य—पूजाद्रव्यें घालून ओंजळीनें द्यावयाचें पाणी. ९·१३, १५·२. अर्घ्योदक १७·३०१, १८·१४; अनर्घ्य, बहुमोल, ६·९३.

अर्चणें—सेवा करणें, पुजणें. ९·१४. मातापितरें अर्चिजति २·३२; अर्चन, पूजा, देवतार्चन, देवतांची पूजा, १२·२३५; सकलदेवदेवतार्चन, सर्व देवदेवतांनीं ज्याची पूजा केली आहे असा, १०·१६५.

अर्चि—ज्वाळा, ज्योत. दीपकाचां अर्ची १३·११४८.

अर्चिरमार्ग—योग्यांचा प्रयाणमार्ग, देवयानपंथ. ८·२२३. अर्चिरामार्गें ८·२३५, ८·२४२.

अर्जवणें—खर्ची घालणें, झटणें. १८·५९५.

अर्णउ—समुद्र. जळार्णउ १४·३३१.

अर्णव—समुद्र, सांठा. एकार्णव, सर्व ठिकाणीं समुद्राचें पाणी पसरणें, ११·१८५; क्षीरार्णव ६·१०, ११·२२८, १३·४०६; विचारक्षीरार्णव १५·५३९; गीतार्णव १६·२०९; दयार्णव १८·७; मरणार्णव १३·१०४०; महार्णव ११·२२७, ११·२९६; मोहार्णव ११·३२४, मोहार्णवगवाक्ष ११·६१; सत्त्वगुणार्णव

१८·८७३; **पीयूखांचे अर्णव** १८·१७७६.

अर्थणें—इच्छा करणें, मागणें. **अर्थिजे** ७·१०७.

अर्थ (१) इच्छा, गरज, उद्देश; धर्म, अर्थ, काम व मोक्ष यांपैकीं दुसरा. जेणें अर्थातत्र धर्मु। थोरु दीसे॥ ७·४५. हें चि होउनि अर्थना। मी चि माझां अर्थी अर्जुना। करूनि अर्थाभिधाना। आणी मातें॥ १८·१११४. ३·९५, ३·१५२, ३·१८४, ३·१९७, १३·६३५, १७·३३५. **अर्थाची चाड** ७·१९६; **अर्थकामपसरें**, अर्थ व काम यांच्या प्रसारानें, १५·१५७; **अर्थचिंतामणि** १८·३०; **अर्थज्ञान** १८·४६, १८·१५१८; **अर्थसिद्धी** ७·१०७; **एकार्थार्थें** १५·४२२; **कार्यार्थ** ७·१०२; **कृतार्थ** १३·२७८; **धर्मार्थ** १८·७२६; **धर्मार्थकाम** १८·७४३; **नामार्थ** १४·५६; **परमार्थ** १·४८, १·२७२, ३·१७६, ५·५, १७·४२५; **पुरुषार्थ** १४·३९८, १६·३३७, १६·४३०, १८·८६४, १८·१६१९; **पुरुषार्थराज** १८·९४४; **पुरुषार्थसिद्धि** १२·२१७; **प्राप्तार्थ** ३·१५४; **फलितार्थ** १३·१०४४; **बलार्थ** १३·२७, **—र्थें** १६·४६१; **बालार्थ** ६·२६१; **यज्ञार्थ** १६·९२; **व्यर्थ** १२·१२१; **सकलार्थ** १५·९, **—प्रकाश** १·२, **—प्रसाद** १८·१५१५, **—भरित** ३·२०, **—सिद्धी** ९·२५; **सर्वार्थ** १३·१०४२; **स्वार्थ** १०·५६, १३·६८३, १६·२००, १६·३०९, १८·५५९, १८·६५३; **अनर्थ** ८·१४७; **अर्थ...अनर्थ** १८·७२४; **अर्थना**, याचना, १८·१११४; **आर्थिक**, याचक, घेणारा, १८·१५८१; **अर्थार्थी** ७·१०६; **अर्थी—आर्त्त जिज्ञासु अर्थी** १८·११०६; **शाब्दें अर्थें दशें कालें** १७·२८; **निरर्थका** ५·१२२; **सार्थक** २·३५१, ९·४५२; **सार्थका नागवल्लिका** १८·६२९; **सार्थकपण** १०·१५५; **सार्थें** १६·४६१; **पदार्थ** पहा. (२) सृष्ट पदार्थ, त्यापासून होणारें सुख, इंद्रियविषय. आतां अधिष्ठानसंगति। अशेषा ही इंद्रियवृत्ती। आपुलाला अर्थी। वर्तत आधी॥ ५·४८. तैसीं चि तिया संगति। इंद्रियें आपुलालां अर्थी। वर्तति तेया नांव सुभद्रापति। भोगणें जेया॥ १५·३४२. १६·१२१, १६·३४०, १६·३४१. **इंद्रियार्थ** २·१२४, २·३३४, ५·१०९. (३) भाव, अभिप्राय, तात्पर्य. आखरें पूसिलेयां न पूसे। अर्थु जैसा॥ ८·१७४. अर्थु बोलाची वाट न पाहे। ९·२७. ९·११२, १०·१३९, १४·३७, १५·५४०, १८·८६, १८·१४५०. **श्रुतिस्मृतिचे अर्थ** १७·८५; **अर्थजात** १·४०, १८·१४४५; **अर्थध्वनि** १·७; **अर्थभरित** ४·२११; **अर्थवाद**, अतिशयोक्तिपूर्ण वाद, ३·१९२; **अर्थशोभा** १·४; **अर्थानुष्ठानें**, शास्त्राभिप्रायानें वागून, १७·४०; **अन्यार्थत्व** १५·४७१; **इत्यर्थ** १८·१४५, १८·१६४१; **उपनिषदार्थनगर** १७·३३१; **एकार्थत्वें** १८·१२३३; **एकार्थार्थें** १५·४२२; **ग्रंथार्थ** १३·४५८; १३·११५८; **ग्रंथार्थुदीप** ५·१४१; **गीतार्थ** १·६६, ४·२२२, ६·११, ९·२२, १०·३०, १०·३८, ११·१४, १२·१८, १३·३२९, १३·११५४, १३·११६०, १७·२०, १८·२७, १८·१२२४, १८·१५१३, १८·१५१७, १८·१७५७, १८·१७६०; **गीतार्थग्रथनमिसें** १८·१७४०; **गीतार्थुनिधान** १४·१९, **—सागरीं** १०·२१; **ज्ञानार्थ** १३·८३९, १३·८४२; **तत्वार्थ** १२·१७९; **द्वैतार्थ** ५·३; **नानार्थरसरसालें** ७·१८१; **भावार्थ** ३·१७, ६·१२५, ६·१३४, १२·११; **यथार्थ** ६·२९२, १६·११९; **यथार्थज्ञान** १५·४७१; **वेदार्थ** २·२६३; **वेदार्थसागर** १·७२; **व्यर्थ** १२·१२१; **शास्त्रार्थ** १८·३६५; **श्लोकार्थ** ६·१३४, १३·३३४; **सदर्थें**, खरें पाहिलें तर, ९·३७२; **अर्थें...पाठें** १८·१६६२; **वाच्यें अर्थें** १८·१६६४; **श्रवणें पाठें अर्थें** १८·१६७३.

अर्ध—एकाचे दोन समभाग, निम्म. **अर्धोदकें निमाले**, स्वतःच्या उंचीच्या अर्ध्या पाण्यांत बुडून मेलेल्यांनीं जलसमाधि घेतली असें म्हणतां येत नाहीं, १८·१९२; **अर्धार्धें**, अर्ध्याच्या अर्ध्यांत, पाव श्लोकांत, (**अज्ञानं यदतोन्यथा**, गीतेंतील १३·११ या चरणांत), १३·८४८; **अर्धनारीनटेश्वर** ९·२६९, १८·५०; **अर्धोन्मीलनस्थिति**, डोळे अर्धे उघडे अर्धे मिटलेली स्थिति, ६·२०३; **सार्द्ध**—**सार्द्ध प्रांतीं सांडूनियां**, दीड दीड अंगुळें सोडून, म्हणजे वर सांगितलेल्या चार अंगुळांपैकीं वर दीड व खालीं दीड अंगुळें सोडून, मध्यभागीं, ६·१९५; **एकार्धें**, एका पायानें पांगळें, दीड

पायांचें मूल, ४·३३, एकार्थे हा पाठ संभवतो; आर्घिया न्हवति, सर्व विभूति तर नाहींतच, पण अर्ध्याही होणार नाहींत, १०·२३८.

अर्पणें—भक्तिपूर्वक देणें. कर्मफळ ईश्वरीं अर्पे । तत्प्रसादें बोधु उद्दीपे । १८·२२६. १·२५३, २·२७१, ३·१३०, ३·१८३ (वीं), ४·१४४, ८·५१, ८·७८, ९·२२५, ९·२६३, ९·३४९, ९·३८४, ९·३८८, ९·३९८, ११·६९८, १२·१२३, १२·१५४, १३·३८९, १७·२८१, १७·४०४, १८·१३७४, १८·१३७७. **अर्पावेयाचेनि मीसें** ९·३७८; **ईश्वरीं अर्पौनि** १८·९८९; **अर्पण** ७·१३९; **ब्रह्मार्पणक्रिया** १८·१४३१.

अर्वाचीन—अलीकडचें, हल्लींचें. १३·४१.

अऱ्हां—अलीकडे. **अऱ्हां परौतें** १५·७५.

अलंकरणें—भूषविणें. तो आपुला अलंकरितु । भलेतैसा ॥ १·८२. १·४५, १०·४३. **अवयव अलंकरले** ५·१३८; **राणिवा अलंकरेजे** ६·३५६; **अलंकारणें** १८·६९२; **अलंकार** १·४४, २·१६७, ८·१७१, ८·१७६, ९·६४, ९·७६, ११·२०७, १८·१७४६; **अलंकारदसा**, अलंकाराची स्थिति, १५·५१८; **वोडंबरिचे अलंकार**, जादूच्या खेळांतील दागिने, ९·१७२; **विश्वालंकार** ६·९८; **आसन अलंकार परिधान**, बैठक, भूषणें, वस्त्रादि, १३·४१९; **अलंकारत्व**, १४·१२३; **अलंकृत**, शोभविलेलें, १७·१७५, १७·३०७, १८·८७०; **आलंकरलें** १८·८३६.

अलग—निराळी, दूर. ६·४३४.

अलंगणें—**आलिंगणें** पहा. आलंगितेन विण अलंगी । सकाम करी ॥ १५·८५.

अलिउल—भुंग्यांचा थवा. **माझीं सांपडलेनि अलिउलें**, आंत सांपडलेल्या भुंग्यांमुळें, ११·२४५.

अलुकी—अळकेपण, आसक्ति, भूक. ३·२२२. **बहुवा अलुकी**, फार आसक्तीमुळें, ९·७.

अलुमालु—थोडें, लहान. ६·४३३, ९·३७९, ९·५२९, ११·३८, ११·२४१, ११·६६८, १३·२८७, १३·३१५, १३·७२०, १३·९८०, १६·४१३, १७·२९७. **अलुमालें स्वार्थें** १३·६८३; **आलुमालु** ६·१७५, ६·२७५.

अलू—थोडासा. पाहातां भ्रष्ठा हि अलू । उणा चि दीसे ॥ १६·३५६.

अलोलिक—नावीन्यपूर्ण, सुंदर, सुकुमार. ११·५५१. **अलौलिक** ११·२१६, १२·५३१, १३·१०२९, १५·५१, १५·२०६, १६·४०७.

अल्प—थोडें, कमी, बारीक, क्षुद्र. जेथ अल्प मी अतिमंद । काय होयें ॥ १·७३. तैसें अल्पें अन्नीं आहार । तृप्ति राहे ॥ १७·१२८. २·२३७, ५·३५, ११·१२. **अल्पक**, दरिद्री, १६·२२५; **अल्पायु** ११·३८४; **अल्पोदकिचा मासा** १३·७३७; **अल्पु ना बहुवसु** १३·११०३.

अल्हें—लवकर. १६·२८.

अव—शब्दास जोडून. पासून, खालीं, हीन, अभाव या अर्थी.

अवकण—फोल धान्य. **अवकणाचा राशि**, धान्याची रास असा अर्थ येथें घ्यावा, ९·४५.

अवकला—वाईट अवस्था. १६·१८१. **अवकला आणिली** ९·१०७, **—कर्णीति** २·२१८.

अवकाल—अकाळ, भलत्याच वेळीं. **अवकाळीं आभाळ** ६·४३३.

अवकाश—जागा, पोकळी, वेळ. म्हणे परियसा मना अवकाशु । देईजो ॥ १·८४. तैसी आकाशा आणि अवकाशा । भेदु कां नाहिं जैसा । ९·३०. आघवां अवकाशि जैसें । अवकाशु होऊनि आकाश असे । ११·५२७. आगा पवनु नि अवकाशु । आकाशातें ॥ १३·३५५. जी आपुलेनि अवकाशें । अगाध घेपे कळसें । १८·१६०३. ६·४०, ६·८३, ६·३१६, १०·७०, ११·१८२, ११·२६८, १३·३५५, १३·९२८, १५·५१२, १८·५०६, १८·१०२४, १८·११४२. **अवकाशि जैसें आकाश**, पोकळींत जसें आकाश मावतें, १३·८८७; **मोठवा अवकाशु आला**, आनंदात येण्यास स्थान मिळालें, आत्मानंदाला मिळाला, १८·२८६; **अवकाशु चि अंबर** १४·३०१; **जिये जिये अवकाशीं**, ज्या ज्या स्थानीं, १३·४३४.

अवगमणें—समजणें, कळणें, जाणणें. मन अवगमलिया दोन्हीं । मीमांसा श्रवणस्थानीं । १·२६. **अवगमितां** ३·१६; **अवगम्य**, जाणण्यास योग्य, सोपें, ९·५४.

अवगलणें—चुकून राहणें, ढासळणें. अवचिता

अवगल्ला कुहा जैसा ॥ १३·३७६. विपायें जें अवगले । १६·३९९. **अवगाळणें**, वाळून टाकणें, १८·२०२; **अवगाळा**, गाळ, ७·७६.

अवघडणें—कुंठित होणें, अडचणींत सांपडणें, त्रास देणें. मग सर्वथा बुद्धि अवघडे । २·३२७. **अवघड** १०·६७, १८·६४३; **अवघड धूं**, त्रासदायक धूर, १८·७७७; **अवघडें...उजू**, वेडींवांकडीं...सरळ, १३·१०५६.

अवचटें—अकस्मात्, कदाचित्. ना तरि जांभैया पसरे मुख । तेथ अवचटें पडे पीयूख । २·१९५. अवचटें कापुरा । मासि सांपडे हीरा । १०·७६. ८·२०३, ८·२४२, ८·२४५, ९·५१०, १०·२६८, ११·३४८, १३·४४८, १३·७६३, १४·२१७, १६·४३५, १८·३६७, १८·४८४ (टें), १८·७१९.

अवचित—अकस्मात्, सहज रीतीनें—होणारा, असणारा. शेषकूर्म अवचिते गजबजौनि १·१५४; **अवचिता** सिंहु दीसे १·२३७; **अवचिता** ६·१६८, —तिं १८·१५, —ती ८·६९, १३·६२, —ते ९·२२६, —तें १५·२६१; **अवचितेपणें** १३·५२६.

अवज्ञा—अनादर. ३·१०२, ९·३६, १३·१९३. **अवज्ञेचां कुर्वाळें** १७·३०४; **अवज्ञा आणि कामना**, अनादर व कामवासना, १८·२००.

अवंतणें—आमंत्रण देणें. तें मंदमारदुःखासि अवंतणें । आरिलें गा ॥ ९·४३८. **शत्रु अवंतुनु** १३·६३४; **आवंतणें**, परि आज्ञा लागि जगा । आवंतिला राजा ॥ १७·१८४, नाना दीठि घालूनि पोहेरा । आवंतुं जाइजे सोइरा । १७·२८५, **कालें रण आवंतिलें** ११·३४१.

अवतरणें—खालीं येणें, उघड, प्रकट होणें. मी साकार होउनि अवतरें । ४·५०. शब्दु पाठिं अवतरे । कृपा आधीं ॥ १३·३६२. ४·४२, ६·२५०, १०·३०६, ११·१८३, १४·३१, १४·२७९, १४·३८९, १५·३०८, १७·२९७, १८·३०८, १८·५४०, १८·८०४, १८·१०५९. **युगीं युगीं अवतरिजे** ४·५६; **हातु अवतरे**, सढळ हातानें वाढतें, १३·११४४; **अवतरविणें** १३·४, १५·५४३; **अवतरणें** ६·३४७, १४·४१०; **पारुष्य अवतरण** १६·२४३; **भावांचें अवतरण** १३·४; **स्नेहाचें अवतरण** ११·४२; **परब्रह्मअवतरणु** २·२९०; **अवतार** १०·२८७, ११·१७९, ११·६०४, १३·८२१; **तपावतार** ९·४७२; **मंत्रावतार** १·१०९.

अवदशा—दशा पहा.

अवधान—लक्ष. तंव अवधान अर्जुनाकारें । मूर्त्त जालें ॥ १५·६८. १·६२, १·८१, ३·६७, ४·२१३, ६·१३६, ६·४१२, ७·१९३, ७·२०१, ९·१, ९·२, ९·२४, ९·९६, ९·५२९, १०·४९, ११·१५, १२·१९, १३·१४, १३·४२४, १३·९४६, १४·६१, १६·४७०, १७·३०७, १८·२९, १८·३०१, १८·५२५, १८·१३३२. **अवधानांची आंजुळी** ७·१८०; **अवधानाचा चारा** ९·२६; **अवधानाची दीठी** १६·२७३; **अवधानाचेया लवलवा**, जोर येतो, १३·११४५; **अवधानाचें वाणेपण** १८·५९१; **अवधानाचा वापसा** ६·४८८; **अवधानाचा विडा पाउड** १८·४६; **अवधानांची सर्व सेना** १४·३९; **गोमटें अवधान** १८·१४३; **चांग अवधान** १६·१३५, १८·७२९; **चांगें अवधानें** १३·१८३; **अवधान ठकलें** ७·१९५; **अवधान धाप** ९·१२; **अवधान बाहिरें होये** १८·७६७; **अवधानाचें सर्वांग केलें** १३·१०८७; **सहस्रा अवधानाची एका चि पांती बैसो**, एकत्र पंगत बसावी, १३·३७०; **अवधान मागुत** वा(पा)उलीं पलवणें यंतें, मागल्या पाउलींच पळवणें, पळ काढतें, १३·३२३; **अवधानामृतें** ११·१९; **भजनअवधानीं** १३·४५५; **सावधान** ७·१९९.

अवधारणें—ऐकणें, लक्षांत घेणें. ह्मणे निवृत्तिदासु । अवधारिजो ॥ १·२. तो अवधारु वाक्यपूजा । ज्ञानदेव ह्मणे ॥ १५·५६५. **अवधारा** १·२८, ९·२६, ९·५१७, १३·६४८; **अवधारा हो जी** ९·५२७; **अवधारां** १·६६, ५·१६४, ६·१४०, ९·९, ९·३३, १०·१२९, ११·९४, ११·३२८, १३·३१६, १३·३२०, १३·३३१, १३·३३७, १३·८५६, १४·४०४, १८·१५६४; **अवधारि जो** १०·३६, **अवधारिजो** असा पाठ घ्यावा; **अवधारिजो** १·४९, ६·१, १०·६०, ११·१८, ११·४४०, १२·२४३, १४·१३६,

चंद्र गूढ ॥ १३·७८. ११·१०८, १५·४७६, १६·७४. **अंवसेचिये रात्रिचें** १४·२४३; **जैसा चंद्रमा अंवसे पडिला** १३·१००२.

अवसर—(१) वेळ, योग्य वेळ. म्हणौनि जें जें उचित। आणि अवसरें करूनि प्राप्त। ३·७८. ऐसें सायुज्य आणि पुनरावृत्ति। इयें दोन्हीं अवसरा अधीनें आहाति। तो चि अवसरु तुज प्रति। प्रसंगें सांघों ॥ ८·२०५. किंबहुना धर्मी थोरु। अवसरिं उदारु। १३·२११. १·८७, १·२६६, ५·४३, ६·२, ८·२२०, ११·२४०, ११·३९९, ११·५४४, ११·६६७, १३·४५८, १३·११६४, १६·८६, १६·१९६, १८·८४, १८·६७७, १८·१०९७. **आजिचां अवसरिं** १३·५५४; **कव्हणी अवसरीं** २·१५५, **कोण्ही एकीं अवसरिं** १३·३९१, **कोण्हि एकिं अवसरिं** १५·३२५, **कोण्हीं एकिं अवसरीं** १८·६४२, **येकिं अवसरिं**, एकाच वेळीं, ११·२३४; **अवसरिचा प्रश्नु** ४·२०९; **अवसरिचा बोलु** ६·६; **रात्रिचा अवसरु** ८·१६२, **रात्रिचां अवसरीं** १६·२७०; **गीताश्रवणअवसरिं** १५·५५७; **पितरकार्यअवसरीं** १३·८१५; **अवसरोचित** ३·१८५, ५·४२, ९·३९३; **अनवसर** ३·२९, ९·२३१, १८·१४४८; **अवसरी** १३·२९७, १६·५३, **कें असे अवसरी** १८·१०३८, **कोण्हीं एकी अवसरि होवावी** १८·१६०४, **बहुवा अवसरीं** १८·६७; **अवसरें** २·१३, ३·४४, ३·१२०, ४·४२, ४·१०८, ६·४५, ६·४१८, ७·३९, ८·२०२, ८·२१४, ८·२२४, ९·४२१, ११·४६४, १५·५५९; **अवसरें येकें** ६·३५०; **एकें अवसरें** ६·४१८; **जीतेन अवसरें** ८·७३; **महाप्रलयअवसरें** २·१६१; **मृत्युचेनि अवसरें** ८·७१; **यथावसरें** १८·१६८; **अनवसरें** ८·२०३; **अवसरीं**, अवसरीं, वेळीं, ६·१५२. (२) मृतभाषा. **अवसरीं घेतलें** ६·५; **मोहाचां अवसरीं** १४·३२९.

अवसांत—एकाएकीं, अकस्मात्. पाठिं अवसांत ये घेऊं। ६·६९ ७·१८२, ११·६१४, ११·६४५, १३·४४, १८·१०३, १८·३५२.

अवसान—धैर्य, मरण, मर्यादा. **अवसानाचिया गाठिका** ६·३६४; **देहावसान** ८·१२५; **तृणावसान**, गवताच्या काडीपर्यंत, १८·५२८.

अवसि—तिनिसांज, काळोखी रात्र. **अवसिपहाटि** १३·३०.

अवस्था—स्थिति. ५·१३१, १३·१३२, १५·६१, १८·५३८, १८·८६०, १८·११८०, १८·१३५४, १८·१६०२. **अवस्था लागे**, आवड उत्पन्न होते, ६·१३१; **दोनी अवस्था** १५·४९२, **दोन्हि अवस्था**, जागृति स्वप्न, १५·४८२; **तीन्हीं अवस्था** १८·९९८; **अवस्थात्रय** १८·३१८, १८·१२९१; **अवस्थांतरीं** १३·१३५; **अवस्थाभेदप्रमर्दी**, अवस्थात्रय तरुणींनीं, १८·१०६३; **जाग्रदवस्था** ९·११०; **मृतावस्था** १८·१०४७; **साम्यावस्था** ७·१९; **स्वप्नावस्था** ११·१२०.

अवागमें—समजेल अशा रीतीनें. १८·१३३३.

अविनाभाव—त्यावांचून अस्तित्व नसणें. तैसेनि अविनाभावें। सूक्ष्मदशे आववें। व्यापूनि असे तें जाणावें। ज्ञेय एथ ॥ १३·९०९. ४·११९.

अवेव—अवयव पहा.

अव्यंग—दोषरहित, परिपूर्ण. ९·५११, १८·६८, १८·६४४, १८·८५१. **अव्यंगवाणें** १७·३७७, **अवेंगवाणें**, कांहीं बाकी न ठेवतां, पूर्णपणें, १५·४१४; **आवेंगवाणेया**, अव्यंगस्वरूपाच्या, ८·९०.

अव्हा—उगाच, भलतेंच. **अव्हासव्हा चारी**, वाटेल तशीं भटकूं देतो, १३·७६९; **पैशून्याचेनि अव्हालें** १८·१४८९, याचा अर्थ नीट लागत नाहीं, सज्जनास हलक्या शब्दानें संबोधावें असा अर्थ घेतां येईल.

अव्हां—भलतीकडे. परि भ्रमरपण नव्हे। अव्हां जेवि ॥ १८·७१६.

अव्हाट—आडमार्ग. तेवि उजू वाट देखे। तो अव्हाटेनि न वचे ॥ ८·२३९. **अव्हांटा** ३·९, ९·३१२, १०·११५; **अप्रवृत्तिचा अव्हांटा** ७·४७, ७·१२५, **—चे अव्हांटे** ७·१६५; **अव्हांटा सुये**, वाईट मार्गानें जाईल कीं काय, १६·५६; **अव्हांटे वाग्वाद मोडीं** १२·१४; **उजू कां अव्हांटा** १२·१२१; **येकि उजू येकि अव्हांटा** ८·२३६; **अव्हांटला**, भलत्याच मार्गानें गेलेला, अव्हांटलेयां जोडे। स्वर्गसुख ॥ ६·१५८,

अव्हांत्रीक—अवांतर, इतर. १३·५८.

अव्हेरणें—अनादरानें टाकणें. हे शोच्यता अव्हेरीं। पांडुकुमरा ॥ २·२१. उत्तमातें धरिजे । अधमातें अव्हेरिजे । १२·१४४. १·९२, १·२६२, २·५४, २·६०, २·१२२, २·१९६, २·२५९, ३·१९१, ८·१३४, ९·५६, ११·५३३. अव्हेर १·२३१, २·२७६, ११·६१५, १३·३३१, १८·१४१, १८·७६७.

अंश—भाग, विभाग. मनुष्याआंतु अंशु । माझा जाणें ॥ १०·७४. जेथ संपत्ति आणि दया । दोन्हीं आलिं असति एका चि ठाया । ते ते जाण धनंजया । अंश माझे ॥ १०·२८३. तरि ताकाचे अंश फेडणें । यया चि नांव लोणीं काढणें । १५·४३१. ६·२६८, ८·३८, १५·३०५, १५·३११. **एकीं अंशीं** ११·२५८, **एकें अंशें** १८·१६७०, **येकें अंशें** १०·२९३; **गोलकांचे अंशांश**, ब्रह्मगोलकांचे (८·२१) पोटविभाग ८·२३; **जडाजडीं अंशीं** १३·१३७; **मदंश** १५·३२७; **शुभाशुभीं अंशीं**, बऱ्यावाईट सुखदुःखांच्या कर्मविभागांत, १८·३०५; **समुद्रांश**, तरंग हा समुद्राचा अंश, १५·३१२.

अशंकडी—अडचण. शब्दाचिया अशंकडी । १६·५.

अंशु—किरण. कमलवनें विकाशु । करी रवीचा एकु अंशु । १८·१३६७. **अंशुमाली**, सूर्य, १५·२६७, १५·२७६, १८·१५२२; **चंडांशु**, **चंड** पहा; **शीतांशु**, चंद्र, १८·४९३; **हिमांशु**, चंद्र, ६·२९.

असक—सगळा, संपूर्ण. असकटाहो घालावा । असका दाढे ॥ ११·४२५. **असकी**, ११·४०५. **असिक** पहा.

असकरणें—धिक्कारणें. ११·५४१.

असणें—राहणें, जगणें, अस्तित्वांत असणें, कायम असणें, वागणें. मग आपणपां चि आपण असे । अखंडीत ॥ ६·१०५. तरि आह्मासि जिया भंगीं । तियाचि भस ॥ १२·११४. नेदखणेन जें दीसे । नाहिंपण चि जें असे ॥ १८·१५१८. **असणें**—आकारेंविण असणें ८·८६ (१); **जेयाचें कर्मि असणें** १८·३९३; **तें हिं गीळूनि जें असणें** १८·९७६; **मज चि माझि असणें** १०·१९६; **असणेंयासि**, अस्तित्वांत राहण्यास, आधार होण्यास, १०·१९९. **असत-तु-तू**—हा पथ चि असतु गेला । सैनेया गांवा ॥ ९·२१८; **असत चि असे** १५·३५६, १५·४५५; **असतु इयें बोलणीं** १०·१५; **ते असतु**, ते राहोत, २·८६; **असतु इयें वायाणीं** ९·१८५: **असतू चि**, तसाच कायम राहतो, १३·१०८९; **असतू चि असे** १३·१०७१, १३·१११५; **असतू चि आहे** १३·१०१८: **असत**—असणारा, राहणारा, जैसा जनामाजि वेचरु । असतु चि असा नव्हे गोचरु । ५·९८, तो आपुलें आपणपें । असतु चि होउनि आरोपे । १८·१७०३; **असतें वैचित्रेंत्व** १४·१६४; **भूतां माझि असता** ९·८८: **पाणि चि असतु** ५·८०; **मना असता** ७·१५९: **हा असता चि**, असाच उपाधिरहित राहणारा, २·२३५; **असतेन उपाधी नाकळिजे** ५·७४: **असते...डोले** ६·७३; **असति कीर्ति** २·१९८; **असतिये कीर्ती नाशु** २·२०; **असती...दीठि** ८·२१०; **असता दीपु**, जळत असलेला, १·२४६; **असतेनि देहधर्मे** ३·१४५; **असता दीपु** २·२२२; **असता धीरु** १·१९१; **असती नित्यता** ८·१८; **असतें पौरुष** १·१८९; **असता प्रकाशु** १·२३९; **असती प्रतिष्ठा** २·२०७; **असतिया प्राणियां** १७·२६१; **असती चि वस्तु** ६·७१; **असतु विश्वाभासु** १८·२०९; **असता संगु** ३·२३०; **असतिये समृद्धी** ३·११९. **असतां**—मागां असतां १७·३३०; **हानीं असतां** १८·२८०; **होउनि असतां** ८·६१; **असति**—आलिं असति १०·२८३; **आले असति** १·१७१; **कोंदलें असति** ८·१४; **जैसे असति तैसेयां** १२·८४; **राहूनि असति अमर** ९·२९३; **होति चि असति** १६·४०७. **असतेपण**—जाहें असतेपण लोपे । १३·१०७, **असति** ११·२७२, १७·८. **असां**—घालीतसां (सां), घालीत आहां, १८·२९०. **असावें**—राहावें, निश्चित राहावें, ९·४८६. **असिजे** ६·२८०, ८·७२, १४·३४४, १५·१३२; १७·२५. **असितेपण** १५·१३९, १८·१११०. **असे**—सगळें देखी । तो असे परि नाहीं । ५·७५, जो जेथ जैसें पाउलें देतो । तिया तेथ तैसें चि असे । १८·११०१; **अधीन असे** २·४०; **आहतें असे** १५·४१२; **उदेलें असे** १७·७३; **जें एक चि असे तेयाचें शोभि स्थानी**

१८·१११७; तदाकार असे १३·८६९; देखत असे ८·८६(१); प्रकटली असे १·३२; बोलतु असे १८·१५६९; जें वस्तु असे १३·८६९(२); विकरति असे २·२४३; वर्त्तत असे १४·३४१, –तु असे ५·४०; सर्वांचां हृदयीं असे १३·९३३, सिकवितु असे २·२९; होउनि असे ४·१०५, ११·६८३; कें असे नाहिं, तें आहे कीं नाहीं, ९·९१; नाहिं आणि असे ९·९०. असे—शब्दांस जोडून, आवडतसे ४·११; करीतुसे १५·४६; कीजतसे १८·२६१; जालासे १·१२०; दीसतसे १·११९; नांदतुसे १५·४११; धांवतसे १५·२१०(२); प्रसवतसे ३·१३६; फांकतसे १५·२१०(१); वर्ततसे २·३४; समातसे ८·५५; ह्मणतसे १३·९५३. असें—इच्छितु असें १३·६; देखतु असें ११·२७६; आठवीतसें ११·४९७. असो—राहो, पुरे, असूं दे, असेना कां, तरि आतां देह असो अथवा जाओ। ८·२४६, देहबंधु असो अथवा जावा। ८·२५५, असो आंडें जाउ ८·८१; याच अर्थी आतां, तरि, परि, तें, हें, बहू, बहुत, केती बोलों, ह्मणुनु, ह्मणौनि या शब्दांबरोबर—१·११३, २·१९०, ४·१५३, ४·१९०, ६·१८५, ७·१३२, ९·९८, १२·१२७, १२·१७८, १३·९९०, १३·१०४२, १३·११४१, १५·२७, १५·१०८, १५·१४२, १५·२०२, १५·४५०, १६·२०१, १७·४२८, १८·२९३. असों—आहें, बोलत असों १३·७२५. असोनु—हें असोनु, हें असेना कां, ६·१३९. असौनि—कर्मि असौनि, १८·३९८; शरीरीं असौनि, १३·१०६५. नसणें पहा.

असक्त—अशक्त. अंगिकें असक्तपणें, आंगच्या अशक्तपणामुळें, १६·२९८.

असंघडणें—अयोग्य असणें. जें विचारितां चि असंघडे। ४·१७३. असंघडी, चमत्कारिक, विचित्रपणाची, १३·९७२; असंघडें बोलों, असंबद्धपणें सांगावें, १५·२७२.

असंभड—अतिशय, कल्पनातीत. १३·३२.

असिक—सर्व, पूर्ण. १४·२५५, १७·४८, १७·१८६, १८·६०४, १८·१७०३. असिकें कर्म १८·१७६; कर्म चि असिकें(कें) लागले(लें) १८·२२४; वस्तु असिकें वस्तुत्वें, वस्तु पूर्णपणें वस्तुत्व ठेवून, १४·२७४; असिकें राहे, पूर्णत्वानें राहतें, १८·१६४२.

असिवार—घोडेस्वार, तरवारबहाद्दर. ९·१७२.

असुरवाडी—सुरवाड पहा.

असोस—पुष्कळ, अमर्याद. मोराचां आंगिं असोसें। पिसें आहाति डोळसें। आणि एकली दीठि नसे। तैसें तें गा॥ १३·८३३. १४·१०, १४·२४४. असोसें बेचें निगति १५·१०२; असोसें मूळ, फार खोल मूळ, १५·५७; असोस रान, अफाट, दाट रान, १६·४४५; असौसें तुरंबित १६·३६१.

अस्तवणें—अस्तास जाणें, मावळणें. तेजें सूर्यु तैसे उजळ। परि तो अस्तवे हें कीडाळ। ९·२०३. अस्तवलें १५·५०८; अस्ताविला १३·७२७; अस्तवावेया ९·४९७; अस्तवेना ६·१०५; अस्तवे काला १३·७४९. अस्त—उदो अस्तु ३·२०२; उदोअस्तूंचा १६·१४; अस्तु गेला ६·४३२; अस्तगिरिचां उपकंठीं १२·३५. अस्तमान २·३२५, ८·८९, ११·६५०, १३·९३, १५·५४; देहास्तमान ८·३३.

अस्ति—हाड. अस्तिगत, हाडांतील, ६·२१८; अस्थि—अस्थिचे नळे ६·२३४.

अस्तोव्यस्त—अव्यवस्थित पसरलेलें, अफाट. ११·३७६.

अहं—मी, मीपणा, ताठा. तिये अहं बैसे अहंते। मूलिके चि जैं॥ १४·२९०. जेयाचें अहं विश्रमे। आत्मरूपिं॥ १५·३९१. तेया अहं वाचा आंग। देउनि शरण रीग॥ १८·१३१०. अहंकर्तृत्वाचा वाड, मी करतों याचा जोर, १५·३३१; अहंकृति १२·१८३, –ती २·९८, १७·१७२; अहंकृतीभाव १८·४१९; अहंधूप १५·७; अहंबुद्धिविण ६·४४; अहंबुद्धी ३·१२८; महदहंबुद्धि, महत्तत्त्व व अहंबुद्धि, १५·१०४; अहंभाउ १६·३८९ (२), अहंभाओ ५·९४, ६·११६, ८·४४; अहंभाव ४·१०७, ५·५६, ६·१८७, ६·३०५, ७·८१, ७·९५, १०·९३, १८·१२६८; अहंता, सोहं पहा; अहंभावियें, अहंपणाचें, ७·३४; अहंमति ७·१०३; अहंमम १८·४०५; अहंममता, मी, माझें हा भाव, ९·६१; अहंममाधि, मी, माझें ही पीडा,

१५·४५८; अहंमान, मीपणा, १६·२३३; देहाअहंमानभूल १८·३७९; सर्वत्रताहं १८·१२४३. अहंकार—जैं अहंकारा तनूसीं। वालभ पडिलें। ७·१६०, तैसी पांचां इंहिं गांठि पडे। जैं देहाकारु धडे। तैं नाचवी चहूंकडे। तो अहंकारु गा॥ १३·८२. २·३६६, ३·२४४, ५·६२, ६·८४, ७·१८ (अष्टधा प्रकृतीपैकीं एक), ७·२१, ७·७३, ७·१६२, ९·३०८, ११·५८, ११·६५४, १२·१०१, १३·५०, १३·७३ (इंद्रियदशकांपैकीं एक), १३·५२९, १३·९६३, १४·११३, १६·६९, १६·३८९ (१), १६·३९१, १६·३९४, १८·१६८, १८·४९५ (अंतःकरणाच्या चार चिन्हांपैकीं एक); १८·६०१, १८·१०४४, १८·१२७१, १८·१२९३; अहंकाराचा कुरुठा ९·४०४, —चा भूतसंचार ७·१००, —चें रज ८·१३३; अहंकारावरि १३·१०९; अहंकाराची वारी सरे ११·६८४(१); अहंकारासिं सल सुए १३·१११; अहंकारत्व १४·९१; अहंकारनिद्रा ८·३४; अहंकाररज्जु १८·९११; अहंकारलोप ११·६८४ (२); अहंकाराचल ५·१३१; अहंकारारूढ ३·१७६; निरहंकाराचा हंकार, निरहंकार आहे हाच अहंकार, १३·९९७; निरहंकारता १३·५३२; महदहंकार १५·४४५; वित्पत्तिअहंकार, व्युत्पत्ति, पांडित्य यांचा गर्व, १३·७२२; साहंकारें १८·६०२; अहंता १४·२९०, १४·३०८, १५·४३, १५·३६४, १५·३९४, १६·१३३, १८·४११, १८·४१५, १८·१६००; अहंतादिभाव १५·२४९; देहअहंता १५·२२५, १५·३१३, १६·३; देहाहंता १५·२६०; मूळअहंते ठेला १४·३००; साहंता १३·३५१; कोहंविकल्प १५·३ ०; सोहं १५·५०८; सोहंता १६·१०; सोहंतेज १५·७; सोहंदृष्टि १४·३८९; सोहंभाओ ६·११५; सोहंभाव-वें ६·५३, ७·९८, १२·३२, १२·४०; सोहंभाव-प्रतीती २·३०९; सोहंभावमहुरें (सोहोळे) ६·१४९; सोहंभावसरोवरीं(रीं) १२·८५; सोहंभाव सुहावेया (गहावक) १४·२; सोहंमंत्रीं दीक्षितीं ४·१३५; सोहंसिद्धि ६·४३८, १२·४, १२·९७.

अहाळि—(१) ...., ... १७·७. हा अर्थ लावण्यास उपपत्ति सांपडत नाहीं. (२) विस्तरलेली (आढळणें) असा अर्थ घेतल्यास पुढें 'विपुळे' या शब्दानें पुनरुक्ति होते.

अहस्—दिवस. रात्र पहा. अहर्निशि, रात्रंदिवस, १५·३८९; अहर्निशीं ४·१९७.

अहिक—ऐहिक. ४·१९७. इहिक पहा.

अहो—संबोधन. ९·५१७, ९·५२९. अहो जी १०·११९.

आ

आ—शब्दास जोडून. पुढें दिलेले कांहीं विशिष्ट शब्द निरनिराळे अर्थ दाखवितात: (१) पासून. आजन्ममरणांत १४·१४५; आबालसुबोधें १८·१७२१. (२) पर्यंत. आकंठें १७·२५७; आपादकंचुकित ९·५२२. (३) व्याप्ति. आकुल, धूमाकुल ८·२२९; आक्रमिला २·३५०; आक्रांत १५·३८०; आपाद ११·२४२; आब्रह्म ९·२४७; आप्लविजे १·२५५; आसारें १५·१०६. (४) जवळ. आकर्षिलें ११·४७०; आकार २·१६६; आकारे १३·९२६; आगम १८·३४३; समागम १८·३०६; आधार १·७५; आपादिलें ३·५१; आहुती ८·४७. (५) वर, अधिक. आक्रोश १३·३३९; आताप, वाताताप ५·११३; आपुरिलें १·१६०; आरूढति ८·२६५; आरोपुनि १·२२०; आलोच ११·६९६; आलोट १८·३८०; आहत २·३२३; आघ्राण २·१९६. (६) कमी. आकुंचे ६·२३७. (७) निरोध. आगमन १५·१८७; आरोचक १२·१०६; आलंघन १८·१७७७.

आइकणें—ऐकणें, मनांत चिंतणें. तैं आइक हो अंतरें। जिवातेंनि जीवें॥ १८·७६७. आइक—१·१०३, २·१०३, २·१२५, १०·२०१, १४·३६७, १७·१२३, १७·१६९, १७·१९९, १७·२१४, १७·२२३, १८·१९७, १८·८५२. चांगें अवधानें आइक १३·१८३; बहुवें आदरेंसीं आइक १८·१४७५; भलें आइक

१७·१२२; विनवणी आइक ११·४३९, आइकणें, कथेचें आइकणें ४·२१९. आइकता, ऐकणारा, आइकतेया पढतेया १८·१५२८. आइकतां, २·१६४, २·२१८, १५·३१४, १७·२१९; अति सकौतुक आइकतां १·२७३; आइकतां बुद्धी आणिजे १३·१७६; श्रवणांमाझि आइकतां, फक्त कानांनीं ऐकूनच, ४·२२१. आइकति १·१६३; आइकतु आहे ५·४१. आइकवणें—किं नादापुढां आइकवणें, ध्वनीला आणि ऐकवावें लागत नाहीं, ९·१०. आइका १·१७४. आइकां १·३४, १·६९, १०·४४, १७·३७६; कथा आइकां २·८०; निरूपण आइकां १८·५८. आइकावे—कानाचे आइकावे १८·३९७; आइकावें ८·७५. आइकिजता नादु, ऐकला जाणारा ध्वनि, १५·५१३. आइकिजे, जे अहिंसा कानिं आइकिजे। १३·३१२, ऐकण्यांत येतें, ऐकिवांत आहे, १·२६१, २·३९, २·५३; आनी मुखांतरिं आइकिजे १८·२८०; देखिजे आइ-किजे ११·५७६. आइकिजो, ऐका, १७·४३०. आइकिलें—मोटकें आइकिलें ११·४८१; देखिलें आइकिलें १०·२६९; आइकलेया किं १०·१६५; आइकिलेयां १८·१७२३. आइके, नाइकावें तें आइके १३·७७५; कैसेनि आइके, कशी बरें पटेल?, ८·२३२. आइकें, ऐक, १०·१९५. आइकें, ऐक, १·२०३, १·२७१, २·१, २·६१, २·८२, २·१०८, २·२६४ (इ), २·३०१, २·३१५, २·३२९, ६·२६८, १०·१९७, १३·१०१, १४·३, १५·६७, १५·२५९, १५·३६५, १७·१९४; अर्जुना आइकें, २·३२९. आइकैल, ऐकली जाईल, ९·४९६. आइकों, ऐकावयाला, आइकों धांवला, १५·४२७; गीत चि आइकों, ऐकावें लागतें, १०·१३९. आइकोंनि, १·१३६, २·२९, ११·६९५, १२·२२८, १३·५७६; देवाचा बोलु आइकोंनि १८·६१; आइकोंनिया २·२१४, आइकोंनियां ३·५०; चांगें आदरें आइकोंनियां १३·१०३८. आइकोंनु १३·८२३. नाइकणें, म्हणुनि नाइकणें पावे। तंव आइकोंनि घाली आथवें। १३·५७६. नाइकणें तें कानू चि घाली १४·२०७; हरब्रह्मीं कानीं नाइकिजे, शंकर व ब्रह्मदेवाला ऐकावयालाही मिळत नाहीं, ११·५७३; नाइकति दूजेयाचिया गोठितें ८·१९०; नाइकती १६·४३१; नाइकावी १३·१८८; नाइकावें १३·७७५; नाइकिजता नादु १५·७४; नाइकिजे १०·२०; कानीं नाइके ५·९०; मातु नाइके १८·३८१; नाइकें ११·१०७. आयकणें, आयकिलेया, ऐकतांच, २·२१२; आयिकणें, आयिक, १७·३२५, १७·३३८, १७·३५०; आयिक-णेयां, तेयां आयिकणेयां, त्यांच्या ऐकलेल्यांच्या, १३·१०३९; आयिकत खेवीं, ऐकतांच, १७·३२४. आयिकति, १२·२२४; आयिकों ठांतां, १६·११८; आयिके अथवा भेटे १३·४७६.

आइत—(१) सहज, तयार झालेलें, स्वयंभू. किं शेंपीं आइता उपेगा गेला। पांडवांसी॥ ६·१३७. ४·१३३, ६·३०९, १०·१७८, ११·६३७, १३·५४४, १३·१०४३, १४·२९०, १५·४३२, १५·५३८, १६·३८०, १७·२८४, १८·३९६, १८·८२८, १८·१२१८, १८·१३९६. एकखंड चि आइती ८·४३; सडिया आइती ७·१२७, ११·६६४; आइती परिजितेया (सहज रीतीनें), ११·२९०; आइतें ओगरूनि ठेविलें ८·११; आइतिये...राणिवे बसे ६·४६४; आइती रेख १५·१३६; आइते-पणें १८·१७२५; आयित, आयितां...व्यापारिं १३·१११२; आयिता ना रचला १३·११०६. (२) विस्तार पावलेलें, तयारी झालेली. गंभीर वाचा ते आइती। गर्जनेची॥ २·७८. १३·५९०, १८·१४८७. आइती कर्मप्रवृत्ती १६·३२८; आइतिसिं वाढे १४·२५२; आइती सांघें १८·१७०८; संभ्रमाचिया आयती १३·१८१.

आउख—आयुष्य. १५·२२. आयुष-ष्य पहा.

आउठ—औट, साडेतीन. देवा तूं अक्षर। आउ-ठावियें मात्रेसि पर। ११·३०२, ॐकारापलीकडचा. आवुंठ हात १३·१३; आउठहातेपणें १६·१७८; औठ, औठे वलणीं, साडेतीन हात वळणांत, ६·२२३.

आउत—औत, शेतकीचीं हत्यारें, साधनें. घडीत आहे करणीं। आउतीं दाहें॥ १८·४५१. १८·५०३.

आऊ॰—आव पहा.

आंकणें—मोजमाप घेऊन खूण करणें, कस लावून ठसा मारणें, स्वाधीन होणें. जे आंकूनि नाणें विस्तारी। ७·२६. जो रसनेंद्रियांचा आंकला। ६·३४५. **आंक**, **अंक**, कस दाखविणारा छाप; **पाटाचें आंक**, १८·६००; **आंकसाला**, कसाचा दगड, टांकसाळ, १८·४८९; **आंकणा**, खोडा, कृतांतु आंकणा घातला। १·२००.

आकर—सांठा. **कुसुमाकर**, वसंतऋतु, १०·२६०; **रत्नाकर**, समुद्र १८·८४९.

आकर्णणें—ऐकणें. **आकर्णा** १४·३२०, १६·६७; **आकर्णि** १८·६२७; **आकर्णिजे**, समजावी, १·५४, **आकर्णिजो** १५·४४; **आकर्णितां** १३·६४१; **आकर्णिली** १५·५४२; **आकर्णन**, १७·११८, १८·१४७९; **आकरणीं निरोपिली**, समजावी अशी सांगितली, १८·३५०.

आकर्षणें—ओढून घेणें. ११·४७०. **आकर्षिते**, ओढणारे, १८·७०.

आकलणें—समजणें, मिळविणें, स्वाधीन होणें. तैसा तो धनुर्धरु महामोहें। आकलिला ॥ १·१९०. १·२६९, २·१११, २·११९, २·३१३, २·३३६, ४·१४७, ७·९७, ८·९३, ८·१००, ११·१११, ११·२८५, १८·१२४१, १८·१७६२. **कृपा आकलिला** २·४; **गुणीं आकलिला** २·३४२; **मोक्षातें आकलिति** ३·४३; **योगें आकललेनि** ८·९३; **आकलता, तो काह्या आकलता**, तो कशा रीतीनें समजला असता?, १८·१६८२; **आकलति ना**, कळत नाहींत, १०·१९४; **नाकलणें** २·१२३, २·१२४, २·२७८, ४·५८, ६·४२०, ११·१५४, ११·३४९; **कर्मबंधा नाकले** ५·५०, **कर्मबंधीं नाकलिजे** ५·२४, **वेदार्थासि नाकले** ४·१२; **नाकलिजसि**, कळला जाणार नाहींस, १०·१३५; **आकोलणें**, **ध्यानाचें आकाश आकोलिलें**, ध्यानाच्या आकाशावर ताबा मिळविला, १८·१०२५.

आकांक्षणें—इच्छा करणें. १२·१९३. **आकांक्षेची कांडीं करिती**, इच्छेला कोंभ फुटतात, इच्छा बळावते, १५·९९; **साकांक्ष** पहा.

आकांत—कोलाहल, अनर्थ. १·१३७.

आकारणें—आकारास येणें. आकृति, रंग, रूप घेणें, घडणें, मूर्त्त होणें. आकारु जेणें आकारे। १३·९२६. **आकारित**, **मायाकारित**, मायेनें आकार दिलेला, २·१६८; वरील २·१६७ ओवींत **तरंगाकार** पहा; म्हणून माया + कारित असा विग्रह न करतां, माया + आकारित असा विग्रह केला आहे. **आकार**, हा आकारासि नि प्रवाहु। वस्तुसि नाहिं ॥ १३·१००. धातु तसा नि तोचि आकारु। १७·११५. २·१६६, ६·२५०, ८·१४, ८·६६, ८·१७८ (१), ८·२५२, ९·१६९, ९·१७०, ११·३०३, १३·८५७, १३·८८६, १३·८९४, १३·८९८. १३·९२०, १३·९२६, १३·९९७ (१), १३·१०६८, १३·११३६, १४·२७९, १६·४३, १६·१९५, १७·११८, १७·१२६, १८·५०, १८·९१०, १८·११८४, १८·१३८६. **अव्यक्तीं हा आकारु** ८·२८; **आकाराचेनि जाल्पणें** ८·१७ (१); **आकाराची पैल थडी** ८·१४; **आकाराचा प्रांत** ६·३२१; **पंचात्मकें आकारें**, (पंचमहाभूतांची प्रकृति), ९·१०६; **आनान आकारें आहाति** ६·९८; **आकार मायेंतें रचावेया** ९·५९३. **आकारगज** (जगाच्या) आकार घेतलेल्या हत्ती, १३·६५; **आकारचित्रें**, परब्रह्माच्या भवें आहि, आकार घेतलेल्या चित्रांनीं फसूं नये, ६·९९; **आकारजात**, जात पहा; **आकारलोप**, लोपणें पहा; **आकारेंविण** ८·८६; **आकारवेळे**, आकार घेण्याच्या वेळीं, ८·१७०; **आकारशून्या आकार**, आकार नसले-ल्याला आकार देणें, ९·१५६; **आकारसमुद्र** ८·१५९. **अर्जुनाकारें**, अर्जुनरूपानें, १५·६८; **उपहिताकारें**, वस्तूवर आरोपलेल्या आकारानें, १८·११८०; **कमलगर्भाकारें**, योगांत हृदयस्थानीं असलेलें चक्र द्वादशदळाच्या कमळाकारें असतें, ६·२८०; **कर्माकार** १८·३०३, १८·६०९, १८·६५८; **काष्टाकार** १४·१९३; **क्लेशाकार** १८·१४१; **क्षीराकार** १३·८९७; **घटाकार** १३·८९३; **घनाकार**, घन पहा; **जीवाकार**, **मरतिये जीवाकारीं**, जीवानें घेतलेल्या आकाराचा नाश झाला तरी, ८·१७६; **तरंगाकार**, तरंग पहा; **दध्याकार** १४·३७३; **दीपाकार** १८·९७९; **द्रुमाकार** ११·६३८; **देहाकार**

गत २.३३३; आकाशध्वनि, पोकळींतून निघणारा ध्वनि, १५.३८४; आकाशपतित, १८.५६२; आकाशमांड (मंडप) १७.२५०; आकाशवेन्हीं १.१५५. गीताकाश १८.१६४३; घटाकाश ६.८३, १४.१९३; चिदाकाश १८.९६९; जगद्भ्रमाचें आकाश १५.८२; महदाकाश, हृदयाकाशाव्यतिरिक्त जें दुसरें आकाश, ६.२८०; लयाकाश १३.४३४; हृदयाकाश ९.२८, -शातलवटीं ६.२२९; आकाशा आणि अभाळा १८.२६८; आकाश वायु द्योतक (तेज) आप पृथ्वी, हीं पांच महाभूतें, १५.९७, सं. वा. शब्द पांचैफोंक पहा. आकास १२.१३२, १६.१९२.

आकुंचणें—आखडणें. घटणें, कमी होणें. चंद्र ह्मणों पांतां आकुंचला । १०.१८५, चंद्राला कळा लागतात (म्हणून चंद्र नकोसा वाटेल काय ?). ६.२३७, १८.१०३१.

आंकुडा—बांकदार टोंक. दाढांचे आंकुडे ११.३५८.

-आकुल—व्याप्त. धूमाकुल ८.२२९; शोकाकुलित २.१, २.८१.

आकृति—आकार, रूप, घाट. भुजांची आकृति १.१०; कृष्णाकृतिचिया मोडी ११.६४१; देहाकृति-ती ६.२५९, ६.३२७, ६.४५०, १३.१११०; भूताकृतिचें नाणें १५.४४८; भूताकृती १३.१०७८; मठाकृती २.१४२; अनाकृती, विमनस्कता, कळ नसणें. १८.१४८६.

आक्रमणें—व्यापणें. २.३५०. आक्रम, कुलाक्रम, कुलपरंपरा, ९.२७६; आक्रांत, व्याकुळ, दुःखें आक्रांत १५.३८०.

आक्रोश—विलाप, आवेश, अट्टाहास. आक्रोशें विण क्षमा १३.३३९; आक्रोशबळें १४.१८८; अनाक्रोश क्षमा १३.३५२.

आक्षादणें—आच्छादणें पहा. २.७५.

आक्षेपणें—शंका घेणें. १८.३६०. आक्षेपावें १७.४१८, अपेक्षावें या अर्थीं; अक्षरांची उलटापालट झाली आहे. आक्षेप १३.५४१, १५.२९७, १८.१५२, १८.१३६२; आक्षेपाचें लागतें न फीटे, लागू पडणारे आक्षेप दूर होत नाहींत, १३.३२७.

आंख—आंकडा, संख्या. सरलेयां लेख । जैसें आंख होंति एक । १३.९३२, हिशेब संपल्यावर जसा आंकड्यांचा मेळ बसतो. आंखें लेखें १३.८४३.

आखत—अक्षता. आखत टाकिली जैसी । सांदिली ॥ १८.७२०. जमलेल्या सर्वांना उंच नीच, योग्यायोग्य न पाहतां सारखाच मान देणें.

आखर—(१) अक्षर, वर्ण, शब्द. बुद्धीचिया जीभा । बोलाचा न लगतां भागा । आखरांचिया चि भांभा । इंद्रियें जिंति ॥ ७.२०२, बुद्धीच्या जिभेनें शब्दांचा सरसपणा न चाखतां अक्षरांच्याच शोभेनें इंद्रियें (कान) जिंकलीं जातात. ९.२७५, १३.१०३९, १३.११५८, १६.२२२, १७.४०७. दों आखरीं, दोन शब्दांत, थोडक्यांत, १८.१२३८; थडेयांचेयां आखरा तळिं १७.४५; नामिं तीन्हीं चि आखरें, अक्षरांत, १७.३५१; पाटेया वरिलें आखरें, फळ्यावरील मुळाक्षरें, १८.१०९३; प्रणवा पटिचीं आखरें ७.३९; राजवर्तिचें आखरें, नाण्यावर पाडलेल्या राजाज्ञेच्या छापाचीं अक्षरें, १७.२२०; हरिवक्त्रचीं आखरें १५.५५०; आखरें गुंफिलीं १८.१७२१; आखरें पुसिलेयां ८.१७४; आखरांमाझि सांपडे ६.३१६. (२) दुर्गीं साचलीन बसण्याची गुरांची जागा, गोठण. बोडाळाचा खुरिं आखरु बुगि आलें, ओंगाळ गुरांच्या खुरांनीं गोठणाची दुर्दशा होते, १३.५५७.

आखलि—दुष्टपणा. ३.२३८.

आखाड—आषाढ. आखाडअभ्रें १५.१३४; आखाडमेघ १६.३६४; आषाढिचेनि जळें, आषाढांतील सारख्या लागणाऱ्या पावसाच्या झडीनें, १३.५६६.

आखुडणें—आवरून धरणें. हात आखुडे, १८.१०७२.

-आख्य—नांवाचा. गीताख्य ४.५; गीताख्यु प्रसंगु १.५०.

आख्यान—कथा; वर्णनाचा भाग. आख्यानकथं १.४६.

आंग—शरीर, स्वतः, भाग, बाजू. गानीं गभ)रुनि आंगीं । १.४६. पुरता प्रताप आंगीं । १.११०. जैसें आंगिचेनि सौंदर्यपणें । कोणेयांसि आंग चि होय

लेणें । १०·४३. आंग सांडूनि छाया । आलंगिसी कां ॥ ११·६१९. ३·१६१, ६·१८४, ६·१९०, ६·२१२, ७·५, ७·१७८, ८·५५, ८·१२९, ९·४८९, १०·१९२, ११·८९, ११·१६६, ११·२८२, ११·३२४, ११·३६३, ११·४३८, ११·४८८, ११·५३८, ११·५६५, ११·५९२, ११·६१२, १२·११४, १२·१५०, १२·१६६, १२·१८३, १२·१८६, १३·२८५, १३·४३३, १३·४७९, १३·५३१, १३·५८६, १३·६७६, १३·७०५, १३·७५०, १३·७६०, १३·८७३, १३·१००९, १४·११, १४·२८, १४·८७, १४·२५४, १४·३१०, १५·३३, १६·१७०, १६·१९५, १६·२५१, १६·२५६, १६·२९०, १६·२९१, १६·३८०, १६·४०८, १६·४६४, १७·७, १७·१०, १७·५५, १७·९९, १७·१२५, १७·१२८, १७·१७३, १७·१७९, १७·२१०, १७·२४५, १७·३७२, १८·१५, १८·१६, १८·४२, १८·९५, १८·१२७, १८·१३५, १८·२१०, १८·२१८, १८·२४८, १८·३०४, १८·४०८, १८·४३७, १८·४५५ (आं), १८·५८४, १८·६१५, १८·६३७, १८·६५२, १८·६५४, १८·७३१, १८·७७९, १८·८०२, १८·८२५, १८·८३६, १८·८५१, १८·८७४, १८·८८३, १८·१००३, १८·१०१६, १८·१०१८, १८·१०२२, १८·१०६५, १८·१०७१, १८·१०८०, १८·११३८, १८·१३४५, १८·१५७३, १८·१५७६, १८·१६७९, १८·१६९४, १८·१७०३, १८·१७१७, १८·१७१८. आडवेन आंगें २·३०६; आपुलेनि आंगें, स्वतः होऊन, ११·२०८; चित्ताचें आंग १६·९०; निद्रिताचेनि आंगेंसिं १४·३५३; परिसाचां आंगीं ९·४६०; बुद्धिचां आंगीं जाणणें ७·२१; मनाचेनि आंगें १०·१०६; मनाचेनी चि आंगें ६·२४; महामूर्त्तिचां आंगीं ११·२७९; मोराचां आंगिं १३·८३३; वस्तुचें आंग, वस्तूचाच अंश, १५·२८१; वाचेचें आंग १५·१७; वारेआचेनि आंगें ६·२८५; समुद्राचें आंग ११·४१८, १४·३५०; सिंधुचेया आंगा १८·११३२; सुख-दुःखाचेनि आंगें ६·६३; सूर्याचेया आंगा उटणें १०·१०; स्रिष्टिचे(चें) आंग १५·४५०. आंग जीव १०·११२, ११·५६७, १३·४९९ १८·५८६, १८·८९०; जिवें आंगें १२·८२; आंग मन १३·४६०, १३·७७२, १३·७७६, १३·१०३८; आंगोपचार १७·२०२; आंग, जवळिके १८·१६९८; आंगा कडे १३·१८७; आंगावरि ९·४०८, –वरिलें १३·२८२; आंग वरि चर्चीं १३·६५९; आंगें वर, आंगावर, आपल्या स्वतःची, १६·१५५. अडव आंग, पसरलेलें कांटेरी, १८·१८५; एकें आंगें १५·११८; दोहिं आंगिं १८·१४८०; आठ आंगें १४·१०३, १५·१०५, सं. श. पहा; उघडा आंगीं १३·१६५; डावे जेवणें आंग, डावें उजवें आंग, १०·२९०; अहं वाचा आंग १८·१३१०; आंगकांति ११·३०९; आंगझील, चकचकाट, १३·२१३; आंगतुंक, स्वतःचा आकार माप न बदलतां, १७·२१५; आंगत्वचा १५·१००; आंगदट, बळकट, १६·४५; आंगधुणें १३·२३२; आंगपुष्टी १७·२०३; आंगप्रांत ११·१४०; आंगभरें, नेटानें १३·३१८, दाटीनें १५·१५२; आंगभारें ६·७६, १७·२५९; आंगभोग १३·२०९; आंगमेळें, संसर्गानें, १८·१२४८; आंग-मोडामोडी, पिळोखे देणें, १४·१७९; आंगलग ११·२५३, १२·१७७, १३·७७८, १३·१०३४, १७·६३; आंगलीन, आंगच्या, १६·४२; आंगवख, बाजू, ११·४२०; आंगवटा, शरीर, मूर्तिमंत, ८·१४२, १३·३६७, १८·७४९; आंगवस, आंगीं असलेलीं, फुटलेलीं, १५·९८, आंगवसे, मोहर, कोंब, १५·१०२, १५·२०२; आंगाथिला, आंगीं असलेला, अनु-भवलेला १५·७४; आंग आलिंगाचेया १२·२२२; आंग करी, सांवरते, ६·११०; आंग न वळी, पुढें होत नाहीं, १८·१०२१; आंग घे, धजणें, १३·४३९, –घेउनि, स्वीकारून, १७·३५९, –नेघे, कच्चरतो, १·१३२; आंग जूंझावें १२·६२; आंग झाडणें, जबाबदारी टाकणें, १७·३६९; आंग टाकावें, मिळवावें, १८·१७५१; आंग चि वरि देणें, वरपांगी करणी, ११·६०१; आंग नव्हे ६·३१३; आंग न पवे, लागणार

नाहीं, २·२०२; **आंग पांतां**, आकार पाहिल्यास, १५·५६१, –पावे, साध्य होणें, ६·३५७; **आंग मोडिती**, आळोखे पिळोखे देतात, ६·२२७; **आंग वलिलें**, (कापडाचें) रंगाचें आंग विणलें, ६·२५४; **आंग वेचिलें**, अर्पण केलें, १०·१२२; **आंग सुरके**, संकोचतें, १८·१५८५; **आंग सूटलें**, सुजलें, १३·७४५; **आंग होणें**, भाग होणें, १०·४३, १०·२९०; **आंगें होणें** ६·१४३, ६·३७३; **आंगें होउनि**, स्वतः होऊन, न मागतां, १०·२८६; **आंगा आणावी**, लावून घ्यावी, १८·९३६; **आंगा घडणें**, **घडणें** पाहा; **आंगा घालूनि** १७·९५; **आंगीं घालिजति** १७·२५५; **आंगा पातलें**, करावें पडलें, १३·३५१; **आंगा येणें** २·२१७, १३·१८५, १३·३८१, १३·५३४, १८·३१०, १८·१६७१, –नेयंति ९·१२१, –रिगे ९·१०७, –रिगाली १४·३५०; **आंगा लागलें** ६·२७५; **आंगा लिहिला**, ठरला, १२·१८४; **आंगिं उमटैल** १३·२९९; **आंगिं भरणें**, **भरणें** पहा; **आंगिं भावे** १३·३४२; **आंगिं लागली** १३·१०६४; **आंगिं न लाहे** १४·२३३; **आंगिं लेवविजे** १०·५७; **आंगिं वाजणें**, **वाजणें** पहा. **आंगिं सूनि** १२·२०५, १८·२३९;–**सूंसि** १८·२४; **आंगीं अधिष्ठिलें** १३·१०७; **आंगें अधिष्ठिलेनि** १३·२४३; **आंगीं ने घे**, पटत नाहीं, ७·५; **आंगीं चढत** १६·३२३, –**जडति** १·२२९; **आंगीं न ठांति** ६·१३९; **आंगिं ठेलें** १७·१४६; **आंगीं पडिलें** १७·२६२; **आंगिं पडे** १८·१३९४; **आंगीं फुंजणें** १८·१६४; **आंगीं बाणणें**, **बाणणें** पहा; **आंगीं न रुपे** २·१४०; **आंगीं वाहाणें**, **वाहणें** पहा; **आंगें जालेयां**, वनल्यावर, १४·५०; **आंगें झगटलें** ६·६३; **आंगें दाटली**, पूर्णपणें भरली, १६·२१८; **आंगें दीसथि** ६·३२७; **आंगें नुमुचे**, सुटत नाहीं, १७·२८१; **आंगें पेललेनि** ६·१९६; **आंगें बोलों** १३·२०३; **आंगें मानिलें** १८·५८३; **आंगें रावले** १३·२९; **आंगें राहे** १६·७४; **आंगें विरत** १८·२८३; **आंगें सांडिला** ६·२४२; **आंगें मीतलें जीवें पाठि भलेतेया दे**, शरीरानें ऐक्य भाव दाखवून पाठ फिरल्यावर भलत्यालाच द्यावें, १३·६६७ **आंगा आंग टेंकतेया**, कंपामुळें अवयवाला अवयव लागणाराला, १८·१५४०; **आंगीं हीणाऊं खेवणें**, आंगीं नम्रता घ्यावी, १३·१९४; **ठेलें आंग**, अलंकार घालणारा, योग्य पात्र, १७·२६७; **अष्टांग**, सं. श. पहा; **उत्तमांग**, मस्तक, ११·४१३; **उपांग**,संगीताच्या साज, १८·१०८७; **सांगोपांग** ९·२६५, १७·१८१; **गीतांग** १८·१७१५; **चंदनांग** १२·२१०; **ज्ञानाज्ञानांग** १५·४७०; **दोषांग** १६·२५१; **निजांग** ७·१५; **मतांग** १३·३३३; **यज्ञांग** १६·१३४; **रथांग** १३·१५१; **वामांग** १७·८; **सर्वांग** ४·२१८, ६·२४८, ६·२६४, ९·२५९, ९·३५६, ९·४४२, ९·४८३, ९·५२७, १०·१८७, ११·२१९, ११·२२१, ११·२३७, ११·२४३, ११·४८१, १३·२२८, १३·५६८, १३·८९०, १३·१०५८, १३·१०८७, १४·६१, १५·६७, १५·१७०, १५·४४२, १७·१७५, १८·११९, १८·११४२, १८·१४२३, १८·१७३२; **आंगिक**, १५·१५०, १८·१०९१; **चैतन्याचें आंगिक**, ५·१३९, आंगी, आंगावरील वस्त्र, पेहेराव, **आंगिच्चिये घसणी**, आंगावरील वस्त्राच्या स्पर्शानें, १३·४२५; **वाणे परिची आंगी**, नाना तऱ्हेचे पेहेराव, ११·२७९; **सुखाची आंगी**, ९·४९७; **वज्रांगी**, **वज्र** पहा.

आंगवणें—मानवणें, हातीं येणें, स्वाधीन होणें.

जों विश्वासु आंगवला संवंगाणा ॥ ८·१४०.

त्यागानव आंगेंन शांति मनःश्चा ॥ १२·१३८.

३·२६२, ४·२०५, १२·४५. **शब्दसृष्टि आंगवे** १३·२; **आंगवण** ७·८९, १६·४३२; **आंगवणें**, आंगाची, आंगांतून निघालेली, १८·१७२७; **आंगिर्वीति** १२·५७. **नांगवणें**–**नांगवे** ८·५५६, १३·५१३, १३·७२४, १४·३०५; १४·३२२, १५·१६ (नां, ना यांचे अगें शब्द तोडतां येतील; **गवणें** पहा); १५·२५६, १५·५२७, १८·७०८; **भाषीनु कां नांगवे** १४·३२३; **टाकलें किं नांगवे**, मिळलें कीं नाहीं, १४·१८९.

आंगण—घरापुढील झाडून सारवून ठेवलेली जागा. मोकळी जागा. गुरुकृपेनि आंगें। आंगणि

लाविसि कोडें । ११·५७०. ८·९. ८·१८८, ११·५७७, १४·२०४. **चंद्रतारांगण** १५·५४७; **देवांगण**, देवळाच्या आंगणांत उभे राहून शपथ घेणें, युद्ध करणार नाहीं या निश्चयाला उद्देशून, १८·१२७६; **तारांगण** १५·३५२; **रणांगण** १८·८६३; **श्रवणाचां आंगणीं** १३·४२५.

आगम—(१) येणें, प्राप्ति. संगर्मि आगमु । उपचारांचा ॥ १८·३४३. **अभ्रागम** १८·३०६; **वसंतागम** १८·१७१९; **समागम** १८·३०६; **सुखागम** १८·१६१५; **सूर्यागम** १८·१५९५. (२) शास्त्र. **गीतागम** १८·३२; **निगमागम-द्रुमफल**, १८·२, **निगम** पहा; **यथागमविधि**, शास्त्रांत सांगितलेल्या विधीप्रमाणें, १६·९४; **सर्वागम**, सर्व शास्त्रें, १८·१६५१. (३) मंत्रविद्या. आगम उपासिले मूर्त्त होंति ॥ १३·८२८. **परमार आगम**, दुसऱ्यांस अपाय-कारक मंत्र, १५·१६६.

आगमन—येणें. **शिष्टागमनविधान** १५·१८७.

आगर—(१) घर, सांठा. जो सकल धर्मांसि आगरु । २·३७३. ११·५०४, १२·११, १५·३७२, १८·६५९. (२) शेत. लांंश उगवे आगरीं । ६·४४२. काइ तणाचा बाउला । जो आगरा मेरे ठेविला । १८·४३५. १८·२३३.

आगरडें—टोंक. ११·४११, १३·२५१, १४·२०५.

आगल—अधिक, पुढें, वरचढ. पुण्यासि प्रतापु आगला । १·३७. मातलेया कुंजरा । आगली जाली मदिरा । १६·३२३. ९·३६६, ९·४८३, ११·३४, ११·३६३, १२·५९, १४·२२०, १६·२९७, १७·३, १८·१४४६. **काई आगलें कीजे**, पुढें होऊन अधिक तें काय होईल, १८·९३८; **आगली प्रकटे** १·४२; **आगलें वाढे** १०·११७; **आगला एकु एका**, एकापेक्षां एक अधिक चांगला, १८·१६५६; **वेचला कीं आगला**, नासला कीं पुढें वाढेल, १४·१२५; **आगलिक-लीक**, कैसी आगलीक देवांची । ४·४. १४·९९, १५·१५४, १६·१९२. **सुरंगतेची आगलिक** १·३८; **आगलिक धरी** १८·६३८, **–लीक धरी** १४·२२४.

आगसा—डाहाळीचा कोंवळा शेंडा. ११·४०९.

आगा—(१) पुढील भाग. **अलुकी चि आगा उरलै**, आसक्ति बाकी पुढें राहील, ३·२२२; (२) अरे. २·२७२. **आया** १०·२५९ हा अपपाठ **आगा** ऐवजीं आला असावा.

आगारी—अंकुर. १५·९५.

आगि-गी—आग. जरि उदकें उदकीं बुडिजे। कां अग्नि आगी पोळिजे । २·३३६. हलाहल आगी पियालें। ११·३५३. १·२४०, ३·२४९, ६·२४२, ११·३२०, ११·३४९, ११·४३३, १३·५८४, १३·७०५, १३·१०९९, १४·२५५, १४·३३३, १५·२५८, १५·२७१, १६·९०, १६·१२०, १६·२८६, १६·३११, १६·४४८, १७·६५, १७·१६६, १७·१८९, १८·१३९, १८·१९१, १८·६३९, १८·६७३ (१), १८·१२०५. **उन्हाला आगि पुरा**, उन्हाळ्याचा ताप पुरेसा आहेच त्यावर पुनः, १६·३९३; **आगी आगि लाग-लेयां** १८·४४८; **आगिसि आयुष्य जालें** ९·४७५; **आगि आरोगणे उठिला** १६·२४५; **आगितें उगे ह्मणे**, आगीला गप बस म्हणण्या-इतकें तिखट, १७·१४६; **आगी चि खाए** १७·१४७; **आगी उबे उबगणें**, आगीनें तापाला कंटाळून चालणार नाहीं, १८·२१८; **तातलां तेलिं आगि उठी** १६·२३६; **आगितें तापु न संडी** १८·७५६; **आगि दडपिलेयां** १८·९५७; **आगि धडाडितु होए** १८·६७३ (२); **आगीसि बल चढे** ११·४२७; **आगीविण जालिति** ३·२५२; **निरंधनि विण आगी** १२·१८३; **आग व इंधन** यांचा संबंध दाखविणारे ३·२६०, ११·४२७, ११·६८२, १६·२२४, १६·३२१, १७·२५४, १८·५६०; **आगी कां कुऱ्हाडी** १५·४९; **आगि आणि चांदिणें** ४·१९८; **आगी धूवां एकावधी** १८·६८२; **आगि आणि पींसा** १३·१०९३; **आगि ना वोल्हासु**, आग नाहीं व पाण्याचा ओलावा ही नाहीं, १८·४४३; **आगि ना आंग ना लोकु**, सती हीं पाहात नाहीं, १८·४३७; **आगी माजि** १४·१७०, **–माझि** १८·७०८; **आगीमाझी** ६·३६९. **आगिठ**, आगटी, शेगडी, १३·१०३१, १७·२०८, १८·१२०; **आगिठी**,

१५·३७५, १८·६८१; आगियल, आगीचा डोंब, अग्निकुंड, ११·३३७; आगियालें आवुथुनि तूप घालून होमकुंड पेटवून, १४·१६१.

आंगुळ—बोट. चारि चि आंगुळें निरुतीं ६·१९५, बरोबर चारच बोटें. आंगुळी, हातापायांचीं बोटें, करां आंगुलिया १४·१०८; आंगुलिया जोडीं घालं, पायांच्या आंगळ्यांत रणजोडवीं घालं, १५·५; दुति दूजी आंगुळी न पडे, वासाचें प्रमाण मोजतांना एक बोट घातल्यावर दुसरें घालावें लागत नाहीं, वास अद्वितीयत्व दाखवतो, १८·५६.

आग्रह—हेका, हट्ट. आग्रहाचिया उजिरिया, हेका परमात्यवीस नेऊन, १७·९७; आग्रहो चि मूल १७·१८८; आग्रहो चि उरे ३·६३, १८·१२७९; आग्रहजळ ११·५८; गुणाग्रह १८·५४८; दुराग्रह ११·६१; आग्रय ६·३४६, १६·३२४.

आघवा-वी-वें—अवघा-वी-वें, सर्व, एकंदर. हें अनादिसिद्ध आघवें। होंत जात स्वभावें। २·१००. पालवीं फूल फल। ऐसा वृक्षु होये सकळ। तें निर्धारिजे जंव केवळ। तंव बीज चि आघवें॥ १०·९८. १·२७१, २·१५६, २·२८२, २·३३१, ४·४३, ४·११९, ६·२७, ९·३४१, ९·४१०, १०·३०२, ११·४५१, १३·९७ (नं), १३·९०९, १३·९९३, १४·३३४, १५·३०१, १५·३०४, १८·३२. आघवा जगु ११·४९६, —परिवारु १३·४०५, —योगक्षेमु ९·३३९; आघवां ग्रासूं ११·४४६; आघवां ठाईं ७·३४, —देहपुरीं ८·१८०, —गोममूळीं ९·५२४, आघवा शोक २·१५१; आघवाचि संसारु १०·१८०; आघवां, तुम्हीं सर्वांनीं, १३·११६४. आघवी गोठि ६·२६, —मातु ४·३९, —विश्वरचना १५·३६६; रूपागुणाची आघवी १३·९८२; आघवीं करणीं ९·१२१, —कर्में ३·१८३. आघवें कर्मजात २·३७१; आघवें निफजे १३·११५७, —फावलें ६·९९, —होउनि ठेला ११·२२९, आघवें चि मीं १४·१२६, आघवेंचि ४·१७१. येरयेरें आघवे, हे व तें सर्व, १·२०७; आघविया १८·३१०, आघविया चि श्रृष्टी ११·४१५; आघवियेचि महाभारतीं १०·३०; आघवेआ जन्मां ६·४९८, आघवेया चोरिया ९·५१५, आघवेयां दोषांचा १८·१०४८, आघवेयाचा ९·११७, १५·७०; आघवेयांचा १६·१९१; सत्या सर्वेश्व आघवें २·५८; तो आघवेयाचि सत्र आला १८·११६६; जें आपलें चि आघवेपणें, सर्व त पूर्णतानें, ८·८६. अनघी ११·४७७. आघवा-वी-वें याचीं रूपें आहेत. आघवेयांचि १८·६४७.

आघाट—सीमा, मर्यादा. १३·४६.

आंघोळ—स्नान. १३·४१८.

आचरणें—कर्तव्य समजून करणें, वागणें; नियम विधि पाळणें. कल्हणें काइ आचरावें। २·२४५. देवें स्वधर्मु आचरतां। दोषु नासे असता। २·२२२. हे सत्क्रिया नि आचरावी। [illegible] ॥ २·२२६. २·१७१, २·२४८, २·२७५, ३·७८, ३·८०, ३·१५८, ३·१६७, ३·२१५ (३), ४·११७, ६·३१९, ९·१७७, १३·७१३, १३·७७४. १४·१६७, १४·३११, १४·३४७, १६·२८५, १६·२८७, १७·४१, १७·२४०, १८·१९८, १८·८८९. आचरतां २·१८६, २·२२२, २·२७०, ३·३१, ३·१५३, ३·२२७, १३·५२४, १८·१४३०; आचरेंल ३·१८४; आचरोनि ३·१७२, ३·१८१, १६·४६४; आचरोनियां १६·३७४; आचरनु, आचरतां, ४·९४; आचरलेनि, आचरण करणारानें, ३·२१५ (२), १३·२४३; आं(आ)चरनि पाळि १७·८६; आचरनी रीती १३ ७१५; आचरण ९·४१२, १७·४३, १७·२११, १८·५६९, १८·६१७, १८·८९१; मनाचरण १८·७८०; आचरणें १४·३४५, १८·६५४, १८·९१९. आचार, एक आचार तो परावा। तो [illegible] वरवा। परि आचरोनि आचरावा। [illegible] ॥ ३·२१५ (१), ६·४४४, १३·१८७, १३·६६७, १४·३६२, १४·३३६, १६·१९५, १७·४७, १७·१९७, १७·५७३; आचारभंग १४·२४७; आचारादिक ९·१५६; धर्माचार १८·१३८३; निजाचार ३·४४; पराचार १८·९२८; पापाचार १८·१०७२; सदाचार १५·१८६; स्वैराचार १६·४४५; इंद्रिय पदपदाचारी, चारणें पशु; नाचरणें १·२२६, ३·२२३; अनाचारी, दुराचारी, ९·४१४.

आछादणें—झांकणें. १४·१२४. **आक्षादणें** पहा.

आंजुलि-ली—**अंजलि** पहा.

आज्ञा—आदेश, परवानगी. पृथ्विया भूतें वाहावीं। हे आज्ञा माझी ॥ ९·२८१. जे नमस्कारिजेति आज्ञा। १०·२८७. २·३६८, १०·१५६, १८·१५५९. **आज्ञा वेन्हीं**, (योगांतील) भ्रुकुटींत असलेल्या चक्रापर्यंत, १८·१०३२; **आज्ञापक** ३·९९; **आज्ञासिद्ध**, ज्याची आज्ञा तत्काळ पाळतात असा, १६·३५३; **गुरुआज्ञा** १३·३७७, १३·४४१, १८·१७३९; **राजाज्ञा** ९·४४९, ९·४५०, १८·७३०; **वेदाज्ञा** १६·९७.

आञ्जुई—**अञ्जुई** पहा.

आटणें—उष्णतेनें कमी होऊन घट्ट होणें, घन पदार्थ द्रवरूप करणें, सुकणें, लय पावणें. जैसा सरोवरु आटे। ५·१५५. मग कंठनाल आटे। ६·२०७. दूध आटलिजों लागे। ९·१०७. प्राणु सकडुनि आटिला। पूतनेचा ॥ १०·२६५. ६·३०६, ८·४०, ८·१२४, ८·१५९, ८·१७१, ९·१०१, ९·२१५, ९·२९२, ९·४३०, ११·४५, १६·४४०, १८·६४१, १८·७९६, १८·१०९९, १८·११२९. **तो दोनि हे भाव आटी** १८·११५३; **दृश्येंसिं द्रष्टा आटला** १८·४३८; **नीरातें तेज आटी** १३·१४४; **आट**, १६·३१७, **आटु भविनला** ६·३१४; **आटणी**, जे आंटूनि नाणें विस्तारी। पाठिं तेयाची चि आटणी करी। ७·२६, ६·२९०, ९·५२५, १६·१०७, १७·२६१; **आटणिये पडे** १८·६१३; **आटणी होवे** १८·१२०१; **आटणें, देहा राकट आटणें**, १३·५०५; **आटतिये अलंकारीं** ८·१७६; सोनें, अलंकार आटवण्यासंबंधीं ८·१७१, ११·६३४, १८·५३१, १८·११८३; **आटलेपण**, जैसीं आटलेयां स्वरूपें। आटलेपणातें खोटि हाणिपे। ८·१७१; **आटिंव लोहखांब** १६·३७७; **आटावे**, कमी करावे, १६·३१६; **आटितसे** १५·३७६; **आटी**, श्रम, **जन्माचिये आटी**, जन्ममृत्यूची यातायात, १३·१०५४; **आटी काढणें** १०·२५३, १३·३०; **आटौनि** ११·२४१, १५·४७३, १८·५३१, १८·११०३, १८·१२०१; **नाटणें, नाटतें कनक, न आटणारें** सोनें, ८·१७६; **नाटितां** १४·३७५; **नाटे**, आटणार नाहीं, १३·७३७.

आंटी—मिठी, आलिंगन. **आंटी घे** ५·१३१, १३·७८४.

आटोपणें—ताब्यांत घेणें, व्यापणें. जैं देहीं आटोपे पित्त। १४·१९५. १६·२७६, १७·११६. **नाटोपे**, पसरत नाहीं, १६·१२६; **आटोप**, व्याप, आवेश, ३·१८०, ११·११५, १६·३२७, १६·३६३, १७·९४, १८·५४१.

आठमुठी—अडमुठी, सहज, अनायासें. ६·४.

आठवणें—स्मरणें. आणि मरणीं जेया जें आठवे। तो तिथे चि गतितें तव पावे। ८·७४. ४·४३, ८·८२, १०·१९१, ११·४३८, १३·१२२, १८·१९, १८·६१७, १८·१५९८. **चित्ता आठवला** ६·१०४; **मनीं आठविजे** ७·१४८; **आठवीतसे** ११·४९७; **आठवितां** ११·४९८, १६·४१८; **आठवलें**, आठवलेलें, १०·१७९; **आठवों** १२·१२२, १८·१३६०; **आठउ**, आठवण, ७·६०, ८·६८, १४·२४५; **आठव, आठवे** १३·२, **—वें**, आठवणीनें, १३·५८५; **आठवा**, स्मरणासाठीं, १८·२८६; **आठवण** ५·२०, ६·२१३, ८·२१५, ११·५४४; **आठिवे**, आठवतो, १७·३४९; **आठौ** ३·२१३, ५·३८, ९·५२२, १४·३१५, १८·१९९, १८·१५८४; **आठवेना** १·१८८; **नाठवणें**, आठवितां नाठवें चित्ता। १०·१९१, ४·४९, ७·१०१, ९·२२२, ११·५२१, १२·१२०, १३·७३२, १३·७७६.

आंठुलणें—बांधणें, घट्ट होणें. तो उर्धे आठुलेजे कंदु। १५·८७. तो अबोध (खऱ्या स्वरूपाचें अज्ञान) 'उर्ध' असलेल्या ब्रह्माच्या ठायीं घट्ट होत जातो. याला बीजभाव म्हणतात.

आंठूंइ—आटापीट. वायां चि मान पीळी। आंठूंइ द्दियें आवळी। ६·७७. उगाच मान पिळतो व आटापीट करून छाती व आंग आवळून धरतो.

आठोली—अटली, कोय. **साळि आठोली** १८·२०२.

आठौ—**आठवणें** पहा.

आड—मध्यें, आडवें आलेलें. २·३६८, ६·१५४, ८·२२७, ९·५६, ९·१४४, ११·७६, ११·६४७, १७·३१०, १८·१५५८. **आड घाली**, उतार नाहीं

तेथें कोणी नांव घालील काय? ८·२३८; **आड घालूनि,** आडवें घालून, बंद करून, १८·५३७; **आड जातां,** अडचणीपलीकडे जातां, ६·१६७; **आड ठेली,** मध्यें ठेवलेली, ७·६२; **आड निगाला,** आडवा फुटला, १८·३६; **आड पडिलेयां,** समोर येऊन प्रयत्न करीत असतां, १४·२२९; **दीठी आड पडे,** दृष्टीसमोर येईल, १८·५५५; **आड पडे,** आडवा पडतो, शरण येतो, १३·३७५; **आडफांटति** १५·१४९, १५·१५५; **आडफूटती** १५·१९१; **आड मोडूनि,** विरोध खोडून, १८·१४३५; **आड लावणें,** पडदा ठेवणें; ६·११४; **आड म्हणति,** अडचण उत्पन्न करतात, ९·३३७; **आडकंठें,** कांठावर, ६·५५; **आडकडां,** कड्यावर, ६·४७४; **आडकाठी** १७·३२३; **आडखला,** खूण, लक्ष्य, ११·४७३; **आडमोडी,** काटछाट, १३·२२७, १३·६९३; **आडरान** १८·९३३; **आडवस्त्र** १८·१२९४; **आडवेंकी** पहा; **आडवाट** १३·२३९; **आडवारा,** विरोध, १५·४६, १८·१३५७; **आडवैर** १८·१०४४; **आडवोहल,** जंगलांतील ओढा, १३·७५४; **आडशाखानिकर** १५·१६९, **–प्रसर** १५·१९३; **आडवेन आंगें** २·३०६; **आडाइलें,** अडचणींत आले, १७·१०२; **आडी,** अडचण, ६·४६३.

आडणी—मर्यादा. ११·५९३.

आडदर—अडदरणें पहा.

आडलणें—(१) आढळणें, अचानक सांपडणें. जैसें मार्गीं जातां आडळिजे । चिंतामणी ॥ २·१९४. आडळला चिंतामणि लोटी । आंधळेपणें ॥ ९·३०१. **नाडळणें** २·१८७, ४·१२, १८·५२८. (२) अडखळणें, जखडणें, त्रास देणें. १·२४६, २·२२३. **नाडलणें** १५·२०३, १६·११६, १८·५५०; **आडल,** अडथळा, प्रतिबंध, दुराग्रह, ६·३६२, ९·१६७, १३·३३५, १३·३५८, १३·८८४, १८·१२२६, १८·१२४४, १८·१३५५, १८·१३७८.

आडव—**अडव** पहा.

आडवंकी—अडसर, अडणा. नवद्वाराचां चौकीं । वाणूनि संयतेचां आडवंकी । १२·५२. **आडवंगी** १३·१६२, १६·२०१.

आडसो—अडथळा, खोळंबा. १३·६३२, १७·४९.

आडाड—अडथळा. तरि कां हो घालितसा । आडाड जीवा ॥ १८·२१०.

आडें—गांवची मर्यादा. गांवढाळिचें आडें । सोळांडी कवण ॥ १३·३९८.

आंडें—अथवा. ८·८१.

आढ्य—श्रीमंत, संपन्न. आळस आंगी अढळ । मग आढ्यता जेवि हारवी । १३·२०५. **आढ्यता** १३·२०५; **आढ्यपण,** फलाढ्यपणें १५·१९६.

आण—शपथ. **तूझी आण** १२·१९६, १८·१३५९; **आण न मोडी** १३·७११, १८·९५५; **आण वाणें,** वाअणें पहा; **आण वार्यों वार्यों,** शपथपूर्वक सांगतों, हे सर्व फुकट रे फुकट.

आणणें—घेऊन येणें, मिळणें, मिळवून देणें. कणिकेतें जैसें पाणी । तैसें मीठ बांधणी आणी । १७·१३०. **अनुवृत्तिपंथें आणावा** ८·११२; **अवकला आणिली** ९·११०; **आंगा आणावी,** लावून घ्यावी, १८·०३६; **आंतु आणिलों,** आणला गेलों, १७·४२६; **उणें आणिती** १८·१७१६, **–आणी** १३·१६८; **गेलें लोहस्य केंचा आणी,** परत कसा देईल?, ८·११९; **जैत आणील,** यश देईल, १८·१६१०; **तन्मयतें आणी** १३·८६२; **थोरिये आणिति,** १६·३२७, **निकृष्ट–** १६·३४४; **वरम–** १५·१५६; **नागवणें आणिती** १८·४६१; **यशा आणिलां,** गन्धा एवढें यश मिळवून दिलें, १८·१७४१; **रूपा आणिला** १७·१६६५, **–आणीति** ८·३१; **ठेवा आणी,** उघड दाखविते, १३·९८०; **वारिपिया सेंगु आणिजे** १८·३५३; **वोसें आणावें,** कसोपणा आणावा, १८·१७६६; **सोडवणिये आणूनि,** १८·४४; **हाता आणिजे** १६·११; **आणावेया** १६·२१३, १६·३४१; **जीव मुरवाडा आणिजनि** १७·२०५; **आणिजैल** १०·४६, १५·२४३; **आणितसे** ११·३४७; **व्यवहारा आणिलेंनि** १८·१५६४; **फुलें आणुनु** ९·२४४; **आणूं** १६·३४७; **आणितआणिता** १६·२००.

आणि—(१) अग्र, टोंक, महत्त्व, तीव्र इच्छा. जैसा पारवाणु तेथें आणी । १६·१२८. **आणिचा प्रसंगु,** अत्यंत महत्त्वाचा प्रसंग, ६·१०; **आणिचा हा,** हा बोल सिद्धांतत्व समजावा, १३·७५१; **जाणांचिए आणिलें हें (हे)** रिक्तविमीक,

ज्ञान्यांची जिज्ञासा पुरवितील, ६·४९२; ज्ञानियांची आणि ८·९८; आणी न कढीति, अलंकाराचीं अग्रें काढतां येणार नाहींत, १८·५३१; आणि पुरों लागे, इच्छा पुरी होते, ६·१८; आणियाल, तीक्ष्ण, प्रखर, १५·३५०; आणोज, अंकुर, १४·३२५. अणि पहा. (२) व. १·१००, २·११६, २·११७. पांडव आणि माझे १·८६. व शिवाय. १·३५, १·३८, २·१२३. व पुनः. सूर्योसि आणि होणें १८·३८४. त्यावर पुनः. साडपंधरेया आणि कसवटणी १०·१५; आणिमाझिवडें, आणि माझिवडें असा पाठ घ्यावा, ६·३४३.

आणिक—आणि, दुसरें, इतर, निराळें. आइकां आकाश गंवसावें। तरि आणिक तैसें चि होआवें। १·६९. ह्मणौनि आणिकांसि जें विहित। आणिक आपणेया अनुचित। ३·२२३. आणिकिं आणिकिं बहुतिं। महाकवी हेतुमंतीं। १३·७०. १·३४, १·६६, १·१५१, १·१८२, १·२५१, ३·५१, ३·११४, ३·१९६, ३·२६४, ४·७२, ४·१२४, ४·२०१, ६·२८, ८·११७, ८·१९९, ८·२५१, ९·२११, १०·१४३, १०·१७४, ११·७८(१,२), ११·२३६, १२·७९, १३·६७५, १३·७६१, १३·७७९, १३·७९५, १३·१०३४, १३·१०८९, १४·२९८, १४·३८०, १५·१२३, १५·१३२, १५·३१७, १६·३९०, १७·३५, १७·८७, १८·४३६, १८·६७२. आणिकाचिया गोठी, इतरांच्या, ३·१५९; आणिकां हिं झाडिं १५·१७९; आणिकाचिये दीठी ७·११०; आणिकाचिया परी ५·४०. पुढील शब्दांच्या लिंग, वचन व विभक्ति प्रमाणें : आणिका ही एका अर्थो ३·१५२; आणिकि ही एक खूण १०·२८२; आणिकें हिं चिन्हें १३·७११; आणिकि ही एकीपरी १०·१३७; आणिकी ही परी १७·३८४; आणिकि ही परीं २·३५६; आणिकें प्रकारें ८·२०२; आणिकिं महार्णविं ११·२२७;आणिकि स्तुति ११·५२२. आणिक—इतर, दुसरे. आणिकु दुसरा ३·१६१; आणिक जीव १३·२२९; येकें...आणिकु ८·१९९; आणिकु उपाऊ ११·७९; आणिकां, अधिक जोरानें किंवा इतर ठिकाणीं (दुसऱ्या घरीं), १·२५७; आणिकिं, इतर प्रकारें, ५·४; एकि १५·१२४ आणिकिचें १५·१२५; एकीं... आणिकिं कर्मीं १८·२२९; येकिं...आणिकीं ४·१२९; आणिकी, परकी स्त्री, सवत, तिया आणिकीतें न साहाति। १·१८६; आणिकें—नूतनें आणिकें, नवीं दुसरीं, २·१४४; आणिकें एकें १३·५९; आणिकेंसिं जावेया लागि, परपुरुषाजवळ जाण्यासाठीं, १३·८०७; आणिकें ५·६८, ५·९९, ११·१९८; आणिकें न जींपे, इतर कशानेंही माझा शोक जिंकला, आवरला, जाणार नाहीं, २·६४; एक, येक, काहीं, कांहीं, दुसरा, बहुत, हिं, ही, यांसह: १·३४,१·९६,१·१०२, १·१७५, २·१२०, २·१२५, २·१६३, २·१८९, २·२०६, २·२४७, २·२८२, २·३०१,२·३३२, २·३३५, २·३५१,२·३५३, ३·१४, ३·७९, ३·१२७, ३·१६१, ४·१८, ४·६३, ४·८३, ४·१७७, ६·४८, ६·४९, ६·१७२, ६·४२९, ७·११८, ७·१३०, ९·५२, ९·३३२, १०·९१, १०·२९५, ११·७७, ११·८९, ११·४१७, ११·४६८, ११·५१७, ११·५६८, ११·५८७, १३·५९१, १३·६१३, १३·८०१, १४·७२, १४·२४८, १४·३६२, १६·३४७, १६·३५०, १७·१७८, १७·२७१, १७·२९८, १८·१५७७; आणिकासारिखा २·२४०; बीजा आणिक भूसा ३·२२९; अणिकै, आणिकही, ६·४०७; आणीक ९·३४०, १५·४४०, १८·१६९४.

आतणें—मिळणें, व्यापणें. पाणी बुडालूं ये मीठातें। तंव मीठ चि पाणी आते। १६·७१. उदेजतां दिनकरु। प्रकाशु आते आंधारु। १८·९७९. ८·२११, १३·५५७, १८·१८१, १८·२८५, १८·१४९५. उपाधी आतला १५·४६४; खोटी आते, गोळा होऊन व्यापतें (अर्थ नीट लागत नाहीं), १५·३०४; चीप कंठिं आतलि होंती, गळा दाटून आला होता, १८·१५४२; देह आतलें, कर्मांनीं देह व्यापला, १८·२२२; बुद्धि देह आतली १८·३७९; भारें आतला ६·१४५, ८·२६०; विकणु राऊ आतें(ते), राजा (धान्य) फलकटें सुद्धां वसूल करतो, १८·५०१;

आतलेपणें १८·६६७; आंतणें, अज्ञानें धूलि आंतलें, अज्ञान या धुळीनें व्यापलें, १६·३६२; ठिकरिया आंतौनि, तुकड्यांनीं व्याप्त, १८·४३१.

आंतर—अंतःकरण, अंतःकरणांतील भेद, इंगित. तो विगुंतला असे आंतरीं । महासुखें ॥ २·३६१. २·२५९, ५·१२०, ५·१२९, ६·१३५, ७·११३. आंतरीं द्रढु ३·६८; आंतरीं निश्चल २·१७३, ३·७६, –सुनिश्चलु ५·१९, आकाशाचां आ(आं)तरीं ६·३०४; गगना आंतरें ६·३००; सुरवाडें आंतरें ५·१०५; आंतर आप्लविति २·११२; जरि आंतरौनि फीटले ३·२६५; प्रतीति आंतरिं फांके ६·३२८; हृदयकोश आंतरीं फांके ६·२०९.

आताप—ताप. वातातप ५·११३.

आतलणें—स्पर्श करणें. नातलणें, पापियां तेयां नातलावें । १७·१०५; नातलती परी, निर्विकारपणें, १३·४७८; बापु लेंकी नातले १८·२०४.

आंतु—(१) मध्यें, आंतल्या बाजूस, अंतःकरणांत. हा आंतु मीं धडसा म्हणे(णें) । तंव आंतु ही आंधला ॥ १०·३०४. फळें आंतु पोली । बोरांटी जैसी ॥ १८·६५२. आगी आंतु, आगींत, १८·६७३; आधवेया आंतु, मागल्या सर्व जन्मांत, ११·५७६; करणेयां आंतु, करण्यांत, १८·४४५; जगा आंतु १८·१३५३; तिहिं लोकां आंतु १·१२६; देहसंबंधा आंतु १८·१२६९; मज आंतु ९·४१६, १८·११००; हृदया आंतु ६·२७४, ९·२१४; आंतु मनोधर्माची बाये मोडे ६·२११; अमृतांतु ९·४२१; आंतु बाहिर, बाहिर पहा; वरि आंतु २·९०, १४·२६१; आंतीं, अंत पहा; आंतलें १८·५४४; आंतूनि १८·५३६, भोगाआंतूनि १२·१०९. आंतुल— आंतलें. आंतुल उदक १७·११६; आंतुला चित्ताचें १६·९०; आंतुल ज्ञान १३·२४२; आंतुला रसा १६·२७७; आंतुली प्रतीती १०·३०६; आंतुली बोलिया ९·८२; आगि आंतुल चि, आग लांकडांतच असते, १७·२५४; जीवाआंतुली चाड ११·३०; ध्यानाचां आंतुलीं १८·७३९; भावे चि आंतुल १८·२९९; विखा आंतुलें १८·५६१; आंतुली कृपेचेनि बळें १३·२७४; आंतुली कडे, आंतुलीकडे, ६·२००, ६·२०४, ९·५०६, १०·१९८, १४·३०, १४·२०३, १७·१२९; आंतुल बाहिर, बाहिर पहा; आंतुवट, आंतलें, अंतःकरणांतील, ८·२०१, १६·८५, १७·३९९; आंतुवटे(टें) वस्तुविचारें ९·४०७; आंतुवटपणें ३·२५४. आंतौन, आंत, मध्यभागीं, असलेलें, गुदमेंढ़ आंतौनीं ६·१९५; परब्रह्म आंतौनें ६·३८७; स्थावरांना आंतौनें १३·१५९; स्वधर्मां आंतौनें १७·२६५; हृदया आंतौनें ६·४९२; आंतौनि बाहिरा १८·२३; आरौतें आंतौनें १३·१५९; आंतौनि ६·२८२, ९·७३. (२) पैकीं. गिरिं आंतु १०·२१४; सुणा आंतु ९·१३३; चहुं आंतु १६·४३०; चांद्राआंतु १०·९१; मनुष्यांआंतु १०·७४; यक्षरक्षगणां- आंतु १०·२०५; रसांआंतु १०·७४; लौकिका- आंतु १०·७७; सेनापती आंतु १०·२१०; आंतुल, तेया आंतुल ११·३८३; दोघांचियां आंतुलां १८·१५६२; १० व्या अध्यायांत 'पैकीं' या अर्थी: १०·२१०, २१२, २१५, २१८, २२१, २२२, २२३, २२८, २३१, २३५, २३६, २५८, २६०, २६३, २६४ (१, २), २७१ (१, २) पहा.

आंतुडणें—आकळणें, सांपडणें, मिळणें, स्वाधीन होणें. कि कोणा आंतुडे ना भला । कां आतुडे । ९·१५२. ९·१३७, ११·२६२, ११·५७६, ११·६७५, १५·२१. आंतुडलेया चोरा १६·२५८; आंतुडलेयां मरणगावीं १६·३४; काजेविण आंतुडला ६·७९; विषयवागुरें आंतुडलों ११·३२४; आंतुडविजे १२·१००८; आंतुडे १३·२०५; नातुडणें ३·२५०, १३·६९८, १८·९५१; नातुडविजे १६·१४९; नातुडणें ५·६७, १४·३४०, १५·३६१.

आतुर—उत्सुक, उतावीळ. १·१७२. स्नेहातुर ११·१२२.

आंतुवट—आंतु पहा.

आंतौरी—चायकी, स्त्री. आंतौरिया कुमरे । १ २२०. ९·३२०. प्राणाची आंतौरी, क्रियाशक्ति, १३·१०२. अंतौरि पहा.

आत्मा—सर्व विश्वांत असणारें चेतन तत्त्व;

आआटणें—थोपटणें, फुंकणें. आवेश ... आआटिनि । १·१३४. नेणों पां ... आआटिला । १·१४८.

आथि-थी—असणें, होणें, संपन्न असणें. यऱ्हवीं काइ आनुनेंआ स्वर्गीचा । शोभा आथि । १·६७. जिथे उसंग कुशलतेचा होति । आणि गुणलावण्यें आथि । १·१८६. १·६४, १·७८, १·२०९, १·२२४, १·२५१, २·१३, २·२५, २·८८, २·९६, २·२१४, २·२७३, २·३३८, ३·२१६, ३·२२५, ३·२५०, ४·८, ४·२१, ४·१६३, ४·१८०, ५·४२, ५·४६, ५·४८, ५·६५, ५·१२९, ५·१६५, ६·५१, ६·५४, ६·८४, ६·१०४, ६·२७८, ६·२९८, ६·३९८, ६·४०७, ७·१२९, ७·१५४, ७·१५७, ८·१०,

८·५९, ८·२०९, ८·२१७, ९·२२९, ९·२८६, ९·३००, ९·३४३, ९·३६६, ९·४४९, १०·६, १०·३८, ११·११, ११·५०, ११·६८, ११·१६०, ११·२०४, ११·४६८, ११·६१२, ११·६१४, ११·६६५, ११·६८५, १२·२७, १२·९४, १३·३७, १३·१९२, १३·२९३, १३·२९४, १३·३३९, १३·३५२, १३·४५६, १३·५०९, १३·५११, १३·६१९, १३·६४२, १३·६४३, १३·७१५, १३·८०६, १३·८२५, १३·८६६, १३·९५४, १३·९७७, १३·१०२३, १३·१०९०, १४·४४, १४·४५, १४·७८, १४·१८५, १४·२१५, १५·२७, १५·५९, १५·७९, १५·११७, १५·१३४, १५·१७९, १५·२२४, १५·२९०, १५·३०७, १५·५०२, १६·३१९, १६·४१३, १६·४२३, १६·४५२, १७·५६, १७·७६, १७·१३७, १७·१५६, १७·१९०, १७·३१८ (१, २), १८·३१, १८·४७, १८·८८, १८·११५, १८·१३९, १८·१४०, १८·१६९, १८·३०३, १८·३६६, १८·३७१, १८·३८६, १८·४१९, १८·४५५, १८·५१०, १८·५१२, १८·५१४, १८·५६३, १८·५७२, १८·६३९, १८·६९४, १८·७०५, १८·७५७, १८·८१०, १८·९२०, १८·९९६, १८·१०३९, १८·१२०६, १८·१३४०, १८·१३५९, १८·१४८७, १८·१६१७. **कणिसें लागलीं आथि** ९·४२९; **गुतकुलिया होंती आथि**, होत आहेत, ७·१८५; **जरि हाता यावा आथि**, जर हातीं आला पाहिजे, १६·४५५; **तरणें आथि केहीं**, तरतां येईल काय?, १२·७१; **वाहाति चि आथि** ८·१८१; **आथि कां नाहिं** ११·२९४, ११·५२४; **आथि ना होइजे** ९·१३८; **आथि नाहिं हे बोली** १३·८६८; **आथि हो कां**, कोठें असतो काय?, ११·३६८.

आथिल—असलेला, संपन्न. जे मियां सदा आथिलें। ४·६०. १·६१, ४·१४२, ५·७१, १३·१८५, १३·६२८, १३·१०२८, १६·३५५, १७·१२७, १७·३००. **आथिलिया आराणुका** ४·२२२; **आथिला हांसी** ९·५१४; **राजमुद्रा आथिलेया** १८·८४६; **हियें आथिलेयां**, अंतःकरणपूर्वक, १५·६७; **आथिला आणि विलासिया** १५·३३०; **आंगाथिला** १५·७४; **चित्ताथिला** १८·१७११; **प्रेमाथिलेनि** १३·७९६; **शिखराथिलेयां**, शिखरें असलेल्या, पर्वतांमध्यें, १०·२०६, **सत्त्वाथिलेयां** १०·२६४; **आथिलेपण** ९·३६४, **–पणें** ३·१०७, ९·३६९, ९·४२८, ९·४४६, १०·१४. **नाथि**, १५·५००; **आथिनाथि** १३·११०७, १५·५३, **आथिनाथिपणें** १८·११८६; **नाथिल**, २·१९६, ४·२०, ५·१२५, ६·७४, ६·८०, ६·८४, ११·५९, १३·४७५, १३·११४१, १५·२३०, १५·४६४; **नाथिलेया देहाभिमाना** ६·७०; **नाथिलिये शोकसंकटीं** ११·४७२.

आथुधुरे—सदसत्पणें (राजवाडे), **चैतन्य आथुधुरे करुनि असिजे**, चैतन्य आहे असा भास होऊं लागतो, ६·२८०.

आंथुरणें—अंथरणें. जीवा तळिं आंथुरितु। आपुला जीउ ॥ १३·२४९. **आंथुरण**, बिछाना, ९·३६७; **इंगळांचां आंथुरणीं** ९·४९६; **नाराजाचिं आंथुरणें** १३·५११.

आदरणें—आरंभ करणें, स्वीकारणें. एथ हें आदरिलें काय येणें। २·८४. २·९१, १०·३९, ११·६९६, १३·२५, १३·२३४, १६·३२०, १६·३८१, १७·९४, १७·४२९, १८·१८७, १८·२२२, १८·६४४, १८·६५७, १८·६६२, १८·६६६, १८·१४३३. **आदरिलें कर्म** २·२६८, ४·१०३; **ॐकारें आदरिलें**, ॐ शब्द उच्चारुन आरंभलें, १७·३७०; **बोलों आदरिलें** २·८८, ९·२३७, १३·१०८७, १५·४२०; **वाक्यें बोलों आदरिलिं** २·९०; **माथा बागीवल सिरों आदरी**, मस्तक कंपांत शिरूं पाहतें, डोक्यास कंप येतो, १३·७५५; **आदरिजैल** १७·३४३; **आदरिजो** १८·६८; **आदरविली** १८·८४; **नादरी** १४·३२९. **आदर**—पूज्यबुद्धि, सत्कार, उत्कंठा, प्रेम. म्हणौनि विशेषें मती आदरु। विवेकावरि ॥ १·२२, ३·१०६, ४·१९, १२·२१४, १३·१८९, १७·११८. **आदरु... अडदरु** १६·३१४; **दुर्जनाचा आदरु** ८·१४७; **ध्यानाचा आदरु** ६·२८९; **आदरां विश्व भरी**, इतर सर्वांना आदर दाखवितो, १८·५९२;

आदरें ६·१८७, १०·५२, १२·२३०, १३·६११, १३·१०३८, १३·११४६, १५·५५१, १६·५२, १६·४५५, १६·४६४, १८·५५४, १८·६०२, १८·८४७; परमादरें ३·१८१; आदरेंसीं १·५५, ६·१, ९·३७१, १८·१४७५, १८·१५०३.

आदळणें—जोरानें आपटणें, आघात होणें. ७·७२. उरीं आदळे, छातीवर आघात होतो, १३·७५७; ऊरीं आदळलेयां, मनावर दृढ परिणाम झाल्यावर, ८·६८.

आदि—(१) आरंभ, उगम, मूळ. आदीसि जे आदि। १३·१२२. २·९५, २·१५४, ५·८४, १०·६७, १३·८६४, १७·३५४. कर्मासि आदि ब्रह्म ३·१३५; कारुण्याची आदि २·४३; प्रकृतिपुरुषांची आदि ११·५०९; श्रिष्टि आदि संस्था ३·८५; सर्वसुखाची आदि १·२१; आदि क्षेत्र १३·९३४; आदिगुरु ११·५५५; आदिजनक ११·५१६; आदिधर्म १·२४७; आदिपरंपरा ३·१३८; आदिपुरुख-पुरुष, पुरुख-प पहा; आदिप्रकृति ६·१२; आदिबीज १·२०; आदिब्रह्मा ९·२२०; आदिरिद्धि ६·४४५; आदिवंत, या क्षेत्रांतील मूळचे राहणारे, ६·४४७; आदिवंद्य १·५४; आदिवर्ण, ॐकार, १७·३३१; आदिशून्य, मूळ शून्य, प्रकृति, ७·२४, १०·१६२; आदिसंकल्प ८·२१, ८·२३; जगदादिकंद १२·२३८, १७·३२६; आदिचेनि अवसरें ७·३९; आदिचा ठाओ १०·२०९. आरंभ व शेवट या अर्थीः आदिअंतु २·१६१; आदि...अंतीं ८·५८, १८·८०१; आदि आणि अंतु ६·३२१; आदिनिधन ७·२८; आदि प्रलयो १७·५; आदिसेवटीं १२·१२६; आद्यंत १८·१२३३; आद्यंन्ति(तिं) १५·३६६; साद्यंत २·३१८, ५·११९, १३·७२; साद्यंतपण ११·२०५; ब्रह्मादिकीटांत १८·१२९५. आरंभ, मधली स्थिति व शेवट या अर्थीः आदिमध्य-अंतीं १०·२४४; आदि मध्य अंतु ११·२७६; आदि स्थिति अंतु २·१५३; आदिस्थितिगति १०·२००; आदिस्थितिग्रासिं १३·९१७; आदि ना अंतु स्थिति ना रूप १५·२२४; आदिमध्य-रहित ११·३०५; आदिमध्यांतरहित ११·२७८.

अनादि—ज्याला मूळ किंवा आरंभ नाहीं असा, स्वयंभु, कालातीत. स्वयें तूं अनादि। पुरातनु॥ ११·५०९. अनादि जे प्रकृति। सांख्य जीतें गाति। १३·३६. तरि पुरुषु अनादि आथि। १३·९५४. तैसी संत ना असंत होय। जे विचारानें मांग न साहे। ऐसिया परी आहे। अनादि अगाधि॥ १०·८०. २·१५६, ४·१३, ८·२३६, ९·२४८, १०·१७८, ११·१८०, ११·४९२, १४·४८, १४·८६, १४·३१२, १५·२२२, १५·२२३, १६·२९३, १६·२९५, १८·४००, १८·११८९. अनादि अविकृतु सर्वरूपु २·१४१; अनादि जें अगण्य परमतत्त्व ६·३५०; अनादि जें सहज ७·४१; अनादि नित्य सिद्ध निरुपाधि विशुद्ध २·१४५; अनादि परब्रह्म १७·३२६; अनादि-गुरुशंकर १८·१७२७; अनादित्व १७·२१९; अनादिपंचकोशक्षेत्र १८·१७८२; अनादिपणें १३·११०१, १५·३१८; अनादिमायाप्रभवें १७·५६; अनादि सिद्ध १०·१३५, अनादि-सिद्ध २·१००, ३·३५, ४·१५७, ८·१७३, ११·२७२, ११·३०४, १३·९५६, १५·२०१, १६·२६९. (२) हें न इतर या अर्थी. आदि करूनि १·१८३, आदिकरूनि २·१०३, ३·१७१, ३·१९८, ५·४५, आदिकरूनि १·१०४. याच अर्थी, प्रत्यय जोडून: १·१००, १·२५३, २·२३६, २·२४६, २·२५६, २·३०४, ३·५६, ५·१२३, ६·१०३, ६·४०४, ६·४२५, ७·५२, ७·७०, ७·१८१, ८·२०, ८·३९, ८·१२३, ८·२५०, ८·२५६, ८·२६२, ९·६६, ९·२६६, ९·२८८, ९·३०९, ९·३५३, ९·३५६, ९·३६५, ९·३९५, ९·४५६, १०·९०, १०·१५२, १०·२२७, ११·४५, ११·२३६, ११·२५९, ११·५५५, ११·५७५, ११·६६७, १२·६१, १३·६८, १३·१३६, १३·४१९, १३·६१५, १३·७६७, १३·८४६, १३·८६७, १३·८८२, १३·८९५, १३·९१७, १३·९३९, १३·१०६९, १३·११२७, १४·८, १४·३५, १४·४२, १४·४४, १४·४६, १४·६७, १४·१०१. १४·२२१, १४·२२७, १५·९८, १५·१०८,

१५·१२६, १५·१६८, १५·१९३, १५·१९५, १५·२०३, १५·२०४, १५·२०५, १५·२४९, १५·२७९, १५·३२० (१, २), १५·३७३, १६·१४, १६·२९, १६·९१, १६·२७२, १६·४१३, १६·४२१, १६·४२९, १७·३२, १७·४४, १७·२२१, १७·२७६, १७·३११, १७·३५८, १७·३६४, १७·३७५, १८·३२७, १८·३५७ (१, २), १८·३५९, १८·३६४, १८·४२७, १८·४७५, १८·५२८, १८·६८९, १८·८०८, १८·८७५, १८·१०३२, १८·१०६१, १८·११२६, १८·१५२३, १८·१६७८, १८·१६९६. **इत्यादि** १२·३०, १३·१४, १३·९६१, १४·२३५, १४·३१३, १८·३३९; **स्वेदजादिप्रभृती** १३·९१२.

आदिक–आदीक—१·९, १·५५, १·१५१, १·१५३, १·१६०, १·१७५, १·२०७, २·१४५, २·२१२, २·२५७, २·३४२, ३·९०, ३·१२०, ३·१५१, ३·२३७, ३·२५०, ४·९, ४·११५, ४·११९, ५·२२, ५·४५, ५·१५६, ६·१४६, ६·२९७, ७·१५, ८·३१, ८·१२३, ८·२५८, ९·११८, ९·१५६, ९·२४८, ९·३६७, ९·४६२, ९·४६३, १०·१४५, १०·१४९, १०·१५६, १०·१६१, १०·२१३, ११·३४, ११·८५, ११·१००, ११·२०३, ११·२६२, ११·१७३, ११·३२८, ११·६१६, ११·६०४, १२·९३, १३·९४, १३·५७८, १३·९३२, १३·९६१, १३·१०६०, १३·११३०, १४·३४१, १४·३७२, १५·१४६, १५·१६०, १५·१९१, १५·१९४, १५·२०२, १५·३२८, १५·३३६, १५·४७२, १६·९३, १६·१४४, १६·२७०, १६·३३१, १६·३५७, १६·३७४, १६·४०१, १६·४३०, १६·४३७, १६·४४२, १७·४४ (१,२), १७·१९१, १७·२०१, १७·२०४, १७·२४१, १७·२६२, १७·३०१, १७·३१६, १७·३५३, १७·३६०, १७·३६७, १७·४०३, १८·१४, १८·४१, १८·९७, १८·१३७, १८·१४८, १८·१५१, १८·१८८, १८·२०९, १८·२४२, १८·३४८ (१,२), १८·३६०, १८·३६३, १८·३६४, १८·४३३, १८·४५०, १८·४६०, १८·४९८, १८·५६९, १८·६३१, १८·७०६, १८·७३४, १८·७५८, १८·७८०, १८·७८८, १८·८१०, १८·८१८, १८·८२२, १८·८४८, १८·८७०, १८·८८१, १८·१००८, १८·१०१७, १८·१०५०, १८·१२८२, १८·१३०३, १८·१३१६, १८·१३८२, १८·१४२४, १८·१४३०, १८·१४३७, १८·१४४८, १८·१६२०, १८·१६८८.

आदिल–आदील—पूर्वीचा, पहिला. ६·२९४, ९·४२४, १३·८१०, १५·४९५. **आदिलापासौनि** १·४३, ६·४८४; **दीपा आदीलु मागीलु**, दिव्यांपैकीं पहिल्यानें कोणता व मागून कोणता पेटवला हें प्रकाशावरून सांगतां येणार नाहीं, १८·१६५७.

(३) **आदि–आदिं–आदी–आदीं**, आधीं, अगोदर, पूर्वी, पुढें. जैसी काना आदिं दीठि । उपेगा जाये ॥ ७·२०१. **आदि** १·११७, १६·६४; **आदि...अंतीं** १८·८०१; **आदि...निर्वाणीं** १०·१९८; **आदि मध्यें निदानीं** १७·३५१; **आदिं** २·६, २·२२७, २·३२२, ३·२५९, ४·२१६, ५·१६३, ५·१६९, ६·५०, ६·८४, ६·४५५, ६·४६७, ७·३, ७·१३८, ८·४४, ८·५५, ८·१६१, ८·२१६, ९·७९, ११·१४, ११·५३७, १३·४७, १५·२०५, १५·३४५, १५·४२५, १५·४३६, १५·४४१, १८·१७०, १८·५८२, १८·६९३, १८·११२१, १८·१२७६; **आदिं मागील** ६·४५५. **आदी** २·१६९, ४·२, १३·९६३, १८·२८९; **आरिसेया आदी**, पुढें, १८·११५०. **आदीं** २·२४, २·३०, २·१६४, ३·१०, ३·२६३, ४·३०, ४·८८, ५·९४, ८·७९, ८·१३५, ८·२५२, ९·४१४, १७·१९७, १८·५२३, १८·७६०; **आदीं...अंतीं** १८·८०५; **आधिं आधी आधीं पहा.**

आद्य, पहिलें, अग्रगण्य, मूळचें, परब्रह्म. ॐ नमो आद्या । १·१. तापसांचा आद्यु । ६·४७७. आद्य मी अव्यक्तु । १८·११८८. ३·१२६, ३·२६९, ४·१७, ४·४८, ११·४३९, ११·६०५. **सकललोकआद्य** ११·१६४; **आद्यपुरुष** १५·२४५.

आदेश—हुकूम. राजादेश १०·७.

आंदोळणें—हेलकावे खाणें. मेरुमंदार आंदोलत । १·१५५. तृणाचें बुजवणें । आंदोले वारें गुणें । १३·५६८. ११·२४५, ११·२४३, १३·८०३, १५·१५०. **आंदोलेया** १३·१०११.

आध—अर्धें, अपुरें. हरें चंद्रमा आधा जैसा । वाहिजत असे शिरसा । निरंतर ॥ ९·४८२. ६·७९. **गालुनु आधें करावें** १०·२९०; **मी आधें...सगळें तुवां**, मी अपुराच आहें, तुझ्यामुळें मला पूर्णता येईल, १८·१३६३.

आधण—शिजवण्यासाठीं उकळलेलें पाणी. १३·४८१, १५·२३.

आधंतर—वरल्यावर, अर्धवट. ७·१९५.

आधधणी—अर्धतृप्त. आधधणी कदा नुठिं, अर्धतृप्त राहून मी पानावरून कधींही उठणार नाहीं, १६·३०.

आधपलिप—अर्धवट भाजलेलीं, होरपळलेलीं. आधपलिपें तवंकें । इंद्रियें धरिलीं ॥ १२·४६, वैराग्याग्नीनें होरपळलेलीं इंद्रियें आटाआटीनें, महाप्रयत्नानें आवरून धरलीं.

आंधला—आंधळा, दृष्टि असूनही न पाहणारा. आंधलेनि हातिं दिवा । घेउनि काये करावा । १३·६२५. ३·९, ७·१५४, ११·३८७, १३·६९७, १३·७५७, १३·८४५, १४·१८८, १५·३४८, १७·२०१, १८·७१५. **आंधलेया गरुडाचे पांख**, निरुपयोगीपणा दाखवितात, ९·३०३; **आंधलेयाचां गावीं...रवी** १०·१४०; **आंधलेया पुढें आरिसा** ११·१५७; **आंधलेया हातीं...मोतीं** ९·१७५; **भजनअवधानीं आंधला** १३·४५५; **वियालें आंधलें**, जन्मांध जसा घरच्या घरींच राहतो तसा मुलबाळांच्या मोहांत गुरफटून राहतो, १३·७१०; **आंधलेया डोले उघडले**, अचानक मोठा लाभ झाला, १३·३८१; **कृष्णालागि डोले आंधले होतातित**, दुसरें कांहीं पाहूं इच्छीत नाहींत, ११·५९६; **धडसा... आंधला** १०·३०४; **आंधलेपणा** ६·७३, **—पणें** ९·३०१; **आंध्य**, अंधकारत्व, १६·१९८.

आधव—उत्कट इच्छा. ५·७३.

आधाइलें—भिणें. मृत्यूसि आधाइलें । १३·२४. मृत्यूला भ्याले.

आधाडा—तुटलेला कडा. प्रत्याहाराचा आधाडा, योगी यम, नियम, आसन, प्राणायाम या पायऱ्या चढून, प्रत्याहाराच्या–इंद्रियदमनाच्या–पांचव्या निसरड्या कड्यावर येतो, ६·५६; **ब्रह्माचलाचां आधाडां** ७·६७.

आधार—(१) आसरा, कारण, प्रमाण. अनय मी आधारु । आधेय मी ॥ १८·११८५. १·७५, ५·९७, ५·११०, ६·४५, ६·२३३, ६·४१८, ९·८४, ९·१०६, १०·११७, ११·५५३, १३·९१६, १५·२७९, १५·३०८, १७·३२, १८·३०९, १८·८३२, १८·८७७. **दर्पणाचेनि आधारें** ४·४६, १५·५१३; **दर्पणाधारें** ४·७३; **प्रकृति आधारें** ३·६२, **प्रकृतिचेनि आधारें** ४·७८; **अनुक्रमाधारें** ३·८०; **अन्नाधारें** ७·३७; **अमृताधारधर्म्य** १२·२२८; **कर्माधारें** २·२३४, ३·४४; **गुणाधारें** ३·१८१; **ग्रंथाधार** १३·३१२; **जलाधारें** ४·९९; **दीपाधारें** २·१८७; **देहाधार** १६·४१३; **मार्गाधारें** ३·१६९; **वेदाधारें** २·२४५; **शास्त्राधारें** १८·८४२. (२) योगांतील पहिलें आधारचक्र. ६·२००, ८·४८, १३·५०७. **आधारक्रम** ६·१९३; **आधारशक्ति** १२·५; **आधारादि** १८·१०३२.

आंधार-रें—अंधार, काळोख, अज्ञान. नाहि आंधारेया वानी । सूर्या जैसा ॥ १४·३५८, सूर्याच्या रूपाला (प्रकाशाला) काळोखाची (निंदेची) बाधा होत नाहीं, किंवा दिव्याच्या प्रकाशानें (स्तुतीनें) त्यांत भर पडत नाहीं. निंदा व स्तुति स्वरूपस्थाला (१४·३५३) सारखींच असतात. आंधारीं देखणें जैसें घुबडांचें । १४·२४८. पाहालेयां राती । आंधारें जैं ॥ १८·२६१, रात्र सरून पहाट झाली तर काळोख राहील काय? २·३६०, ७·१३७, ८·८८, ८·२२४, ९·१२४, १०·१४४, १०·२९६, ११·६८३, १२·५१, १४·७२, १५·२६२, १६·२७, १६·४१४, १७·३५६, १८·४०६, १८·५२७, १८·९६५, १८·९७९, १८·१०४३, १८·११३८, १८·११५६, १८·१२७१, १८·१५४५. **आंधाराचें सावाइकें**, गाढ अंधार, १८·१७०३; **अज्ञानाचा आंधारां** १७·४२६, **—रें आंधारें** ४·५०; **अविद्येचें आंधारें** ११·१७७; **आंधु**

बाहीरील आंधारें १०·१३२;कालरात्रिचें आंधारें ११·३४०; आंधारें कालवंडिजे, गुरफटून जावें, १६·४१४; आंधारां गिवसी, अंधारांत शोधणें म्हणजे फुकट श्रम घेणें, ८·२१३; आंधारु तेजें देखावा, अशक्य गोष्ट, १८·४४६; आंधाराचा पाडु आहे, अंधाराची काय कथा? १८·१२६५; आंधारु...प्रकाशु १६·३७; उजियडा आंधारेया १३·१०९५, उजियेड... आंधारु १२·१४७; अंधकार, अंधार पहा.

आधि—(१) खालीं. किंवा अर्ध्या असाही अर्थ घेतां येईल. ६·२०५. (२) अगोदर. आधीं पहा.

आधी—मनाची व्यथा, काळजी. कां सांडिला आधी नरेंद्रु। १७·२२५, चिंता राजाला कधीं सोडते काय? १६·१८६, १७·३२४, १८·९१६. अहंममाधि १५·४५८; प्रलयाधी १४·५८; व्याधी...आधी १६·१४०.

आधीं—अगोदर, पूर्वी. बोला आधीं झोंबिजे। प्रमेयासि ॥ १·५८. ११·५३७, १३·२६२, १३·३०१, १८·९३१, १८·९८६,१८·१४०७, १८·१४३८, १८·१७१२. आधिं ६·४३८, ११·१६१, १३·२९८, १३·५७७, १७·१४५, १७·२७०,१८·७७७,१८·१७३९; आधिं पाठिं १३·१०८९; आधिली, पूर्वीची, ६·२६७.

आधीन—वश असलेलें, अवलंबून राहिलेलें. देखैं इंद्रियां आधीन होइजे। २·११९. ६·१४६, ६·३४०, १०·८९, १४·३२३, १८·८१७. कर्माधीन ४·४५, कर्मांधीन ४·९१; गुणाधीन ३·५३, १४·३२२; पराधीन १३·१००६, –पणें ३·५९; पार्थाधीन ११·१७४; सूत्राधीन १·८१; स्वाधीन १६·५५, १८·६९. आधिनि, इयें पदें तियां आधिनि, १८·१६२५; आधीनि, प्रकृति ही कां आधीनि, १८·१३०९. अधीन पहा.

आधेय—आश्रय घेण्यास योग्य. १८·११८९.

आधैलें—एकाच ताटांत नवराबायकोनें जेवणें. आधैलें करी १७·१५९.

आध्यात्म-त्मिक—अध्यात्म पहा.

आन—वेगळें, निराळें, दुसरें. मग आन काहीं आहे। पापावांचौनि ॥ १·२४७. एवं कामु वांचूनि काहीं। जगा मूळ चि आन नाहिं। १६·३१०. २·१६५, ६·३०, ६·८३, ६·८७, ९·२१८, १०·१६६, ११·५९७, १३·२०, १३·८१०, १३·८१४, १३·८१५, १४·८५, १४·२७७, १४·३१५, १४·३८३, १४·३९६, १५·३०१, १५·३४९, १५·४९६, १५·४९८, १६·५१, १६·६१, १६·३१९, १७·१०८, १७·२४२, १७·४२३, १८·११२, १८·१३७, १८·२८०, १८·३१६,१८·९४३,१८·१२८३,१८·१३५९, १८·१४४७, १८·१५०६, १८·१६५०. वांचूनि-वाचौनि-वांचौनि आन, आना, आनें, ४·७३,९·४१,९·२७०,११·६०६, १२·२३५, १३·६१५, १४·१५६, १४·२०१, १४·४००, १५·३९२, १५·५४०, १६·३५३; वांचौनियां आन १८·१४०२; बोला आन, या शब्दाला बाध, अपवाद, १३·११६, १३·६७०, १६·२५०, १८·१७५, १८·१६३७; बोलावेया आन १८·५०७; नवें चांग आन करवो १८·४२९; आन कीजे, अन्य मार्गानें जावें, ६·३८९; आन केवि करूं, जें गुपित धन आहे तें (आन) उघड करें न करूं?, १८·१३१७; आन जालें, निराळाच प्रकार झाला, १४·६१; आन नाहिं—नाहीं ७·२८,११·२३६, १५·३५, १८·४६८; आनु नोहे १५·३१; सर्वां आन करी, इतरांची तृष्णा हरण करीत नाहीं काय?, १७·८९; वेदांचेया निरोपा आन न कीजे, वेदाज्ञा पाळावी, १६·४५२; स्वभावासि आन न करणें, साळीच्या कणानें मी उगवणार नाहीं असें म्हणून चालणार नाहीं, उगवावें लागेलच, १८·१२८०. आनान, निरनिराळे. तेवि नाना विधा व्यक्ती। आनानें नावें आनानी वृत्ती। ९·२५१, ४·१३८, ५·२७, ६·९८, ७·२३, ७·३८ (ना), ९·२४९, ९·३४९, १३·३५६, १३·१०५३, १७·१९५, १८·५४, १८·८९१. अनान पहा. आनाभूती, निरनिराळ्या १३·१११०; आनी आन, भलतेंच, २·१८५; आनीआन ९·३४६; आनी कडे १६·४४९, आनीकडे ९·३६१; आनौती, दुसरीकडे, १२·७९.

आनंदणें—हर्षित होणें. आनंदली असे। १८·१६४५. आनंदा, अनव्रत आनंदे १२·१. आनंद, जो

भोगिजतु असे आनंदु । आनंदें चि ॥ १५·५१३, आनंदु घेपे आनंदें । १८·१२०९, ११·५९१, १२·१९, १५·७४, १७·१३५, १८·२८३, १८·५८९, १८·६४१, १८·११८७. आनंदाचे अनुकार ५·१३७; आनंदाचें आवारुं ९·२०१, १३·११५४; आनंदाचें चैतन्य ६·३२२; आनंदाचेया दोंदावरि १३·१७३; आनंदाचेनि घालेपणें ६.९; आनंदाचां राउलिं १३·३८६; आनंदाचिं वनें ११·१९५; असंवरें आनंदें १८·१६०१; बैसतेन आनंदें, आनंदाचा आवेग ओसरल्यावर, १८·१५९०; आनंदामृत १८·१५४१; आनंदैककला, आनंदाचा अंश, ११·३६४; आनंदकर, आनंद भोगणारा, १६·३६०; आनंदघन १७·४७; आनंदचंद्र, सतरावी कला, सं. वा. शब्द पहा, १५·५३९: आनंदचित्र ६·२५६; आनंदजळ, आनंदानें आलेले अश्रू, ९·५२३, १८·१५०८; आनंद-भांडार १०·२१; आनंदमय १३·११४७; आनंदमोदबहल, आनंदानें दरवळलेलें, १५·६: आनंदरासिवरि ९·५२९; आनंदरोप ३·२४८: आनंदसंपदा ११·६९१; आनंदसमुद्र ९·११०: आनंदसरोवरिचीं ११·६५; आनंदसाम्राज्य १६·५०; अद्वयआनंद १८·७८९, अद्वयानंद १६·२१, –नंदपणें १८·४०२, –परिसें, स्पर्शानें, १८·१५८६, –वैभव १८·१७३५; अनंतानंद १४·५३; आत्मानंदें १६·४३९; घनानंद ८·८४; निजानंद १७·४२१, –दें १२·१७१; नित्यानंद ८·२६२, ९·३११, १३·८६३; परमानंद १·१४, २·३६५, ७·१८३, ८·२६७; ब्रह्मानंद ११·२२०, ११·२४७, १३·५२१, १८·१५६७; महाआनंद १८·१६६५, महानंद ११·२४२, १६·१२, १८·१५२८; सच्चिदानंद १५·५२९, १८·१६२४; स्फुरदमंदानंदबहुल, स्फुरणारा अति (अमंद) आनंदाचा भर (बहुल) ज्यांच्यांत आहे तो, १८·५, स्वआनंदभोग १८·१७२६; स्वानंदें, आत्मानंदानें, १८·१३११, स्वानंदराज्य १७·४२३, –साम्राज्य १८·१६४६, –दानुभवरसें १८·१२०३, –दाभिराम ९·१६६, –दैकरसें १८·१५३४, –दोदधि १८·१२१६; आनंदु ना निरानंदु १३·११०५.

आप—(१) प्राप्त, स्वाधीन. आपु नव्हे साधना । २·१४८. आपु जालेयां २·२३५, ५·१२; आपु नोहे ४·१९३, ६·३५; आपु मानलेयां १८·१०७०; आपु होये २·३४८. (२) आपण, स्वतः, आपण होऊन, सहज. आपीं आपु मंथने । मिळावेया ॥ ८·१२. ९·४०३, १२·१४३, १६·१८०, १८·६२३. आपपर १३·१०१, १३·३५७; आपभयें, स्वतःच्या भयानें. १०·७८: आपें आप १४·६, १५·३१२, १८·४१६, आपेंआपु ५·१३२. (३) पाणी. पृथ्वीनें आप विरवीं । आपानें तेज जिरवी । ६·२०५. ६·२३९, १४·७, १६·१९७. झाडिं उभविलें आप, पाणी झाडाच्या रूपांत दिसलें, १५·३८६: आप, पाणी, पृथ्वी व्रह्म, ७·१३२: आप, पाणी, पृथ्वी अहंता, १३·४३१; आप पृथ्वी ६·२२०, आपा आणि पृथ्विचे ६·२६८; आपपृथ्वीउत्कटें, पाणी व माती यांच्या भरानें, १४·१००; पृथ्वी आप तेज वायु व्योम १३·७७; आठें भाग ७·१८, पांचें फोंक १५·९७; सं. वा. शब्द पहा.

आपजणें—उपजणें, भासणें. आणि अहंते निपज- स्मृति । मग निःसंगा ही आपजे संगति । २·३२१. २·१३९. आपजलिये जोडी, मिळालेली सांठवून ठेवणें, १८·६५०; आपजतां १५·३००, आपजयी १३·८१३; आपजैल ३·२०५.

आपण—स्वतः, मी, तूं, आम्ही, तुम्ही. अंग अभ्यासें आपण । वैकुंठीचा राणा जाण । १·१४०. परि आपण मनें धाडु । न निवाया । १·२२५. १·२१३. १·२१६. २·१९६. ६·७०. ६·४०८ (१, २), ११·२०८. १५·५१९, १५·५२०. आपण, तूं स्वतः, ४·३८; आपण, स्वतः, १·१४३, ३·२३१, ४·१७, ९·३२२: आपण आंगें जळे १८·६१५; आपण जिणे १८·६१४; आपण चि बंधे १८·१३२७; वन्हि आपण वोळे १४·३९१; आपण चि ब्रह्म होउनि १८·१५५६; आपण मूर्ख होउनि १७·८५; आपणेन चि १५·५१२; आपणमिसें १५·५२९; आपणाचि विण ११·१९३: आपणयां ५·८८, १५·८४; आपणेयां

११·२७४, १३·५७४, १५·२३८; आपणेयां आह्मां, तुम्हां आम्हांला, १३·६०४; आपणेयांतें ६·१६६; आपणेयां आणिजे १६·११, आपण चि आपणेयातें पाहिजे १५·२४४, आपणेयां आपण १६·३७६, १८·३९५, १८·४२७, १८·१२००, –चि १८·४४८; आपण चि आपणेयां उरिजे १८·११०४: आपुली आपणेयां आग वाये १८·१३६४; आपणेयां चि ऐसा, आपल्याच सारखा, ११·२७४; आपणेयां दोसें १८·१५९२, आपणेयां प्रति १६·३७५; –लागि १८·१३३८; –वेगळी १८·१२५८, –हूनि १८·१२५७; आपण ना दुजें १५·५०१; आपुली...आपण ६·७१; आपुले...आपण ६·७३.

आपणप—आपणपां-चि—आपण होऊन, सहज, आपोआप. २·३०२, ४·९७, ४·१४२, ५·१०७, ६·५१, ६·६९, ६·३३५, ६·३७०, ७·१००, ८·१३३, ८·२५०, ८·२५४, ९·५४, ९·२०८, ११·१०२, ११·६२३, १४·९५, १६·१०, १६·१३७ (१, २), १७·२५५, १८·१००६, १८·१५५४; आपणपां आपण ६·४६६, १७·३७८; आपणपां चि आपण ५·१३६, ६·१०५; आपणपां करुनि १८·१६०३. आपणपें, आपलेपणा, आत्मत्व, स्वतः होऊन, तैसा देवोंसि पांडुसुत। आपणपें देवि देखतु। १८·१५७५, १·१९५, २·९४, २·१११, ३·१२७, (स्वतःची पडछाया) ४·१५, ५·३१, ५·१०९, ५·१११, ७·६०, ८·५९, ८·१३५, ९·९५, ९·३६२, १०·१२३, (स्वतः होऊन) १०·१४०, ११·४९, ११·५९, ११·८२, ११·१०८, ११·१८०, ११·१९०, ११·२१०, ११·३७५, ११·५६७, ११·६५२, १२·३९, १३·३७३, (आपलें सर्वस्व) १३·४२०, १३·१०३३ (२), १३·१०४५, १३·११३९, १४·८०, (स्वतःची पडछाया) १४·२८७, १४·२९०, १४·३१५, १४·३५१, १४·३८०, १५·८४, १५·१०७, १५·२३०, (स्वतःचें प्रतिबिंब) १५·३४५, (आपण स्वतःच) १५·३४६, १६·१५६, १६·४३२, १७·१७६, १७·२४५, १८·२८८, १८·३२१, १८·७२२, १८·९७३, १८·१०२७, १८·१२५६, १८·१३८७, १८·१४१२, १८·१५७४; आपणपें चि आपणेयां १५·५२३; आपणपें ठेविला ठाऊ, स्वतःचें निवासस्थान, ११·१३; आपणपें वांचूनि २·३३५; आपणपें सांडूनि, आत्मत्व टाकून, ५·१०४; आपणपें चि दुसरें १८·१२९८; आपणपें चि दूजें १८·१५९२; आपणपें सर्वथा नाहीं १·१९५; आपणपेंन सहितें ४·१६८; आपणपेनि १४·१३२, १८·११५९; आपणपेंनि विण ९·३६३; आपणां पें, आपोआप ४·१६२. आपणपेया–यां, ह्मणौनि आपण चि आपणपेया। घातु कीजतसे धनंजया। ६·७०. २·१९६, २·३५१, ३·१५३, ६·२९८, ६·३६५, ६·४२४, १०·१८०, १०·१९५, १०·२३२, ११·२७४, १३·१०६६, १५·३१९, १५·३२१, १५·३३२, १५·४५३, १५·५५१, १६·१०१, १८·६४३, १८·६६२, १८·८८७, १८·९२०, १८·९८१, १८·९८२, १८·११६१ (१,२,३), १८·११७९, १८·११८५, १८·१२६०, १८·१३४१. आपणपेयां आपण चि रिपु ६·८०; आपणपेया आपण वैरी ६·७२; आपणपेयां दूजा केलासि १७·११; आपणपेया चि दोसें १८·१३३९; आपणपेयां परौता १८·११८५; आपणपेयां परौतें १८·४४९; आपणपेयाचां पोटीं १३·१०३३; आपणपेया लागि ३·१३१; आपणपेया साठीं १३·९४०; आपणपेयांसाठीं १०·१२४; आपणपेया सारिखें ६·४०३; आपणपेआ ६·३०७; आपणपेयातें (आपणपयातें)यांतें–आपणपेयांतें आपण देखे ६·३६६; ९·९२, ९·३००, १४·८२, १६·४०७, १७·२६५.

आपत्य—पोरेंबाळें; आपत्ति (म्हातारपणींचे त्रास). तैसी आपत्य तोडी। दाढियेसि ॥ १३·५६५. आपत्य शब्दाचा अर्थ पोरेंबाळें असा घेतला तर म्हाताऱ्यांच्या दाढीचे केंस पोरेंबाळें उपटतात असा अर्थ लावावा लागेल; याला पुनः तैसी (स्त्री) चा बाध येतो. म्हणून आपत्यचा अर्थ आपत्ति घेणें इष्ट वाटतें.

ए ॥ १८·१२८. २·१४२, २·१६०, २·२८१, २·३४०, ३·५३, ३·७९, ३·८८, ३·९८, ३·१४७, ४·९०, ४·११६, ५·१५४, ६·८९, ६·१६२, ६·१८३, ६·२०१, ६·४५१, ७·२३, ८·२७, ९·४५१, ११·४३, ११·१७५, ११·४१४, १३·८६४, १५·२६०, १५·३४३, १५·४८९, १६·१५३, १७·२३४, १७·३१४, १८·९५, १८·२५८, १८·६७८, १८·७८९, १८·९५८, १८·९६१, १८·९६५, १८·११४४, १८·१६७०; सिद्ध निन्यु आपैसा १३·११०१; आपैसेया ६·२०६, ८·१६६, ९·४९, १०·१९०, १३·६५२, १४·३१४, १४·३५१, १४·३८९, १६·१८८, १८·४१, १८·९३, १८·४२५, १८·७३५, १८·१०७०, १८·१३८७, १८·१४०६.

आप्त—संबंधी, सोयरा, अत्यंत आवडीचा. **जीवाहूनु आप्त मानी** १३·८०१.

आप्लवणें—बुडविणें,व्यापणें. १·२५५, २·११२, २·३२४, ११·३११; **नाप्लवे** ८·२५६.

आफलणें—खालीं आपटणें. **आफलिलेन कुं(कं)दुकें,** खालीं आपटलेल्या चेंडूनें, १७·२७९.

आंबड—आंबट. आणि गोड आंबड मिळे । तेथ रसांतर फरसाळें । १८·२४३. गोड व आंबट या चवी एकत्र केल्या तर दोन्ही चवींपेक्षां अधिक स्वादिष्ट निराळीच चव (**रसांतर**) तयार होते.

आबुखा—थेंब, शिंतोडा.**आखरांचे आबुखे,** एकाद-दुसरें अक्षर, १६·२२२; **आबुखा पडे** १६·२५९, **–खे पडिले** १८·७०६; **आंबुखा** १७·१६१.

आबुथणें—पेटवणें, भडकणें. आबुथिला दीपु घे थोरी । १३·११४३. ११·३३७. **नवज्वरु आबुथे** १३·७२१; **आबुथुनि** १४·१६१; **दिवा आंबुथिलां** १८·१००२.

आबुलि-ली—पत्नी. जे आबुली जोडी । आमुला खाये ॥ १३·९७२. कुळवाडींत प्रकृति खपते व पुरुष त्या मिळकतीचा उपभोग घेतो. **आबुलि** १३·९७४ (२), **आबुलिये** १३·९७४ (१).

आभरण—अलंकार. नाना आभरणीं भरलें । ११·२३२. **विखाभरणें,** विषयुक्त अलंकार, १५·३२८; **सर्वाभरणीं** १७·१८०.

आभारणें—उपकाराची जाणीव असणें. तेणें उपकारें काइ आभारैलां । वधिं ययातें ॥ २·३७. उपकाराच्या ओझ्याखालीं दडपलेला मी यांना कसा मारूं ? **आभार,** उपकार, उपकाराचें ओझें, ८·१२८, १०·५६; **आभारु धरी,** उपकाराचें ओझें समजूं लागला तर, ११·७९; **आभारु पडे** १८·९०६.

आभासणें—आहे असें वाटणें, कोणतीहि वस्तु अशाश्वत आहे ती शाश्वत आहे असें समजणें, नसलेलें आहे असें वाटणें. जैसें तोयसंगें आभासे । भानुबिंब ॥ ३·७२. २·१२१, ९·८९, ९·१७२, १३·९०१, १३·९२८, १८·१२४९, १८·१६९५; **आभासतसे** १५·२७७; **आभासौनि** १८·३२२; **आभास**—आघवा चि आभासु । आभासे जेणें ॥ १३·९२८, ९·१४५, ११·४७०, १५·२८४, १५·३४६, १८·४४३; **जगद्रूपु आभासु** १७·८; **दुजेया नामाचा आभासु** ६·४०; **शरीराचेनि आभासें** १८·२२०; **क्षेत्राभास** १३·११२२; **गुणाभास** १४·१९४; **घटाभास** १४·५४; **जगदाभासमीषें** १८·२५८; **प्रतिमुखाभास** १४·३०२; **भूताभास** ९·७८, ९·७९, १३·१०६०; **मुखाभास** १८·९७०; **विश्वाभास** १५·४६, १६·१, १८·२०९, १८·१३६१; **सर्पाभास** १५·५२७; **आभासता,** भासणारा, १८·११८२; **आभासु ना निराभासु** १३·११०३.

आमिष—लालूच म्हणून दिलेला पदार्थ. १३·१२६. **आमीषकवल** ५·११७. **आविंस** पहा.

आमुला—नवरा. आमुलेया आबुलिये । संगति ना सोये । कां आवुलि जग विये । चोज आइका ॥ १३·९७४, प्रकृति–आबुली, व पुरुष–आमुला, यांचा संबंध न होतां जग निर्माण होतें. १३·९७२.

आमोद—आनंद, सुगंध. पदा आलें परिपाकें । आमोदासीं ॥ १·५२. कां न फुलतां कलिकें । आमोदु जैसा ॥ १३·७१. १४·३११, १८·१६८०. **आमोदाचें पारणें करी** १०·१११.

आम्नाय—वेद. १८·२४१. **आम्नायाचेनि आधारें** ६·४५.

आय—आकलन, ग्रहण, स्वाधीन, विस्तार. जरि इंद्रियें येति आया । २·३५१, जर इंद्रियांचें ग्रहण करतां येईल. **जे चढतेयां भूमीचे आये,** उंचावत

जाणाऱ्या भूमीचें विस्तार, १८·४२; **आया कैसेनि ये,** कसें बरें कळेल?, ७·६६; **रूपसे आया ये** १४·९६; **आया नेये,** कळत नाहीं, १·२०३, २·३१०; **आया** १०·२५९, हा पाठ **आगा** असा असावा; **आयें,** विस्तारानें, मठि तरि चौफळें। आयें दीसे॥ १३·८०३. ११·१३८, १५·६१.

आयणि-णी—चातुर्य, युक्ति, बुद्धि. २·१२९, १८·३५०.

आयतन—स्थान, घर. जें तो त्रिभुवनींचिया देवां। आयतन जाला॥ ६·१३०. तूं त्रिभुवनिचिया आयतना। आयतन तूं॥ ११·५११. **आकाराचें आयतन** ११·३०३; **हिंसेसि आयतन** १३·६६२; **एकायतन,** एकच स्थान, १८·८६७. १८·१३४६, **येकायतन** ४·६१; **कमलायतन** ११·६९; **पंचायतन,** पंचमहाभूतांचें मेळाव्याचें स्थान, देह, ८·३५; **भोगायतन,** आनंदभुवन, रंगमहाल, ११·५८५.

आयस—लोखंड. १८·१७५०.

आयास—श्रम, कष्ट. साधकिं देखिल्या आयास। ह्मणौनि निर्वाळिला योगाभ्यास। ११·६०८. १८·४५५, १८·६०३, १८·९३१, १८·९३२. **अनायास** १८·१२५९; **अनायासें** २·२१०, २·३६७, ३·९१, ४·१५१, ५·१७, ६·४४०, ९·४८८, ११·६११, १६·४५३. **सायास** पहा.

आयिस—थाडें. तरी काइ आयिसांतूनि जेवंनु। ११·३२.

आयु—आयुष्य. **अल्पायु** ११·२८८; **गतायु** १६·१२८; **आयुर्वेद** १३·२२४.

आयुध—शस्त्र. १·१०. **उद्यतायुधीं,** उगारलेलीं शस्त्रें ज्याच्या हातीं आहेत असा, ११·२१३; **निरायुधा भुजा,** हत्यारें नसलेले हात, ११·२९१.

आयुप—जीवनकाळ. शब्दास जोडून, **गतायुपें शरीरीं,** जीवनकाळ संपला आहे अशा शरीरांत, ३·१०९; **जैसें गतायुपा आयुष्य जोडलें,** ज्याचा जीवनकाळ संपत आला आहे अशा माणसाला अधिक आयुष्य लाभलें असें होईल, १३·३७९; **ब्रह्मायुपा होइजे,** ब्रह्मदेवाचें आयुष्य लाभलें तरी, १४·१८६.

आयुष्य—जीवनकाळ, जीवित, प्राण. तंव तंव अधिकें। मरण आयुष्यातें जींके। १३·७४८. परि आयुष्य तेथ जाणें। १८·११९२. ८·२१३, ९·५०५, ९·५०६. **आयुष्याचें त्राण** १७·१३०; **आयुष्याचेनि दिवें,** आयुष्याचे सर्व दिवस. १८·९४३; **आयुष्याचिये मुठी** ९·४०९; **आयुष्याचें सूत्र** ७·१७७; **अमरेंद्राचें आयुष्य** ८·१५३; **उदकाचेनि आयुष्यें,** पाणी असेपर्यंत, ६·३९६; **काळाचें आयुष्य,** अनंत काळ. ११·१४६; **ज्ञानाचें आयुष्य,** ज्ञान ज्याच्यामुळें टिकतें. १३·४४३; **विश्वाचें आयुष्य,** ज्याच्यामुळें विश्व जगतें. १६·२३७; **आयुष्याचा आडळु करीं(णी),** आयुष्य विकत घेणें, ६·३६५; **आगिसि आयुष्य जालें,** वडवानलाच्या गर्भात राहण्यास मिळालें, ९·४७५; **आयुष्य जाणिये वेळ,** प्राण जातांना. १६·२५७; **आयुष्य पुरलें आहे,** मरण आलें आहे, ६·६७; **परिणामा आयुष्य आला,** जीवन सार्थक झालें. १५·१७१; **संकल्पाचें आयुष्य पुरे,** कल्पना करण्यास वाव राहात नाहीं, ६·३१९; **आयुष्यनदी** १७·१३१; **आयुष्यपंथें** ११·४१९; **आयुष्यभानु** ६·४३५; **आयुष्यमरणाचा मर्याद-मेळे राशी,** जगणें व मरणें यांची मर्यादा गाठली, ८·२५८; **आयुष्यवेन्हीं** १८·१६७; **ब्रह्मयाचें आयुष्यवेन्हीं,** ब्रह्मदेवाचें आयुष्य असेपर्यंत, अनंतकाळ, ९·५०१; **आयुष्यहीना जीवालें,** ज्याचें आयुष्य संपलें आहे अशाला, १५·२६१.

आर—(१) अंकुर. **आर घेणें,** अंकुर फुटणें, १५·७८; **आरा निगनि,** अंकुर निघतात, १५·१८३; **आरयें,** अंकुरल्यानें, १५·१०८; **आरवणें,** अंकुर फुटणें, **आरवों लागे** १४·९५. (२) कळप, शिकार, शिळार, ९·३१८. (३) अजगर. की आरें घातला गिळिला। १३·७३०.

आरण—युद्धभूमि. २·१६५, ११·३८९.

आरति-ती—दिवा पुढें करून केलेली ओवाळणी. हाथिसांनि किंव काइ आरति। ९·१७. **आरती उजळूनि** १६·२०८; **योगभूमि आरतीकरी (आरती करी),** अष्टांग योग संपन्न तयार राहतील, १८·१०६४.

आरंबणें—पेटणें, भडकणें. **आरंबळला आगी** ११·३२०.

आरंभणें—सुरवात करणें. १०·३०२, १८·१७०. **आरंभ** ६·१५१, ६·३४०, ६·४२३, १०·९६, १८·१८६, १८·१२३६, १८·१४२७; **आरंभरंभेचा गौरवु**, प्रवृत्ति हीच रंभा तिचा गौरव, ६·४६०; **कर्म आरंभाची कड**, कर्मास आरंभ करण्याची प्रस्तावना, १८·१८३, **कर्मा-रंभ** १३·७१२, **कर्मारंभ** ३·४५, १२·१८३, १७·३५६; **भवनोद्भवा-रंभस्तंभ**, विश्वनिर्मितीच्या मुहूर्तमेढीचा खांब, १८·६; **सर्वारंभ** १४·३६३; **सुखिचा आरंभु** १८·७८५; **कथिलेयादारभ्य**, जें एथवर सांगितलें त्यास आरंभ केल्यापासून (संस्कृत व मराठी शब्दांचा मेळ केलेला दिसतो), १५·५३७.

आरव—बाग, अरण्य. चलां कल्पतरूंचे आरव। १८·१७७६, बोलतें चालतें कल्पतरूंचें उद्यान, सज्जनांस उद्देशून. **विनयद्रुमांचिये आरवीं** ११·३३२.

आराइणें—उत्पन्न होणें, अनुकूल होणें. किंबहुना आर्त्ता चि लागि। पाणीं आराइलें असे जगीं। १६·१६०. **सर्वप्राणें मज चि आराइले** १·११०; **आराय ना**, तृप्त होत नाहीं, १२·२०८.

आराणुक—समाधान. २·८०, ४·२२२, ६·१६४; **नाराणुक** ८·१२३, १६·९१.

आराधणें—सेवा, पूजा, भक्ति करणें. चित्त आराधी क्रियेचें। १३·७११. **तूझे पाये आराधी** ११·९९; **द्वार आराधिति**, (ज्ञान संपादण्याकरतां) दाराशीं जातात, १३·११२४; **आराधितां** ११·१०७; **आराधन** २·९०, ७·१४१, १३·८१४, १४·३९९; **आराधनायोग्य** ८·२६६; **आराध्य** ११·१६४, १३·३८५; **आराध्यालिंग** १०·३, १७·१७.

आराम—(१) विश्रांति, विश्रांतिस्थान. **सर्व सुखांचा आरामु** ९·५९; **आत्माराम** ५·१३५, ९·५१६, १४·३५२. (२) बाग. कां वसंतिं बरवा आरामु। १८·३४३ (१), १८·९८, १८·३४३ (२); **कल्पतरूंचे आराम लावितां** १८·१७५७; **आरामा माझि** १८·१५०९.

आरिसा—आरसा. जैं बोलां आरिसा जोडला। ६·४८५, शब्दांचा अर्थ अधिक स्पष्ट केला. परि दुजेपण हें लटकें। आरिसा करी॥ १८·१११६, आरशांतलें प्रतिबिंब हें आपल्या स्वतःहून निराळें नाहीं हें आरसा सिद्ध करतो. ९·७७, ११·१५७, १३·१०९१, १५·३४५, १५·३४६, १५·४१८, १६·१०१, १७·१७६, १७·२७८, १८·२८१, १८·३७७, १८·६८८, १८·९७०, १८·१०२६. **आरिसा आरिसेया पाहांतेया**, एक आरसा दुसऱ्या आरशांत पाहूं लागला तर त्याला महत्त्व कांहींच नाहीं, १८·२७२; **आरिसां रूप भोगिजे**, प्रतिबिंब पाहून आनंद मानावा, १८·८०; **आरिसेया लागि सांचावें अधिकें रजें**, आरसा स्वच्छ करण्यासाठीं बारिक कणांचा सांठा करावा लागतो, १८·१३९; **रज आरिसा उजळी** १३·४६४; **कां आरिसेयासि आरिसा उट्टूनि दाविला**, तर अनेक प्रतिबिंबें दोन आरशांत पडून अनेकत्वाचा आभास होतो, १८·११३३; **दोन्हीं आरिसे उट्टूनि सरिसे वोडविलेयां**, तर कोण कोणाला पाहतो तें सांगतां येणार नाहीं, १८·१५८०; **आरिसेयाचें देखिलेयां**, आरशांत पाहण्यासाठीं, १८·१३३८; **आरिसेया आदी**, आरशापुढें, १८·११५०; **आरिसेन विण**, प्रतिबिंब पडत नाहीं, १८·२६२; **आरिसेनि**, आरशामुळें, १३·९०३.

आरूढणें—वर बसणें, स्वार होणें. परब्रह्माचिये पाटीं। आरूढति॥ ८·२६५. १८·१२९६. **रथीं आरूढ** ३·१८६,—**आरुढां होइजे** ३·६०; **राजयोगु-तुरंगीं आरूढला** १८·१०४१; **आरुढौनि** १२·४०; **आरूढौनि** ९·४१०; **अहंकारारूढ** ३·१७६; **योगारूढ** ६·६१, ६·६५; **वाक्यारूढ**, वाक्यांत सांगणें, ७·८; **संग्रामारूढ** ४·२९.

आरोगणें—सेवन करणें, जेवणें. आरोगिलेन रसें। शरीर भरी सरिसें। १८·३३७. १३·४२१. **आरोगितां** ४·१०६, ६·२३९; **आरोगुं लागे** ६·२३०,—**गें** ९·३८२; **आरोगण** ९·२२९, ११·४२२, १६·२४५.

आरोग्य—शारीरस्वास्थ्य. १७·१३४. **आरोग्यता** १०·१५४, १३·५८६.

आरोचक—अरुचि, वीट. १२·१०६.

आरोपणें—लावणें, वर ठेवणें, रुजणें, नसतांना आहे असें धरून चालणें. शस्त्रीं जिव्हारें। आरोपुनि॥ १·२२०. विदेहा देहधर्म आरोपिति।

९·१५५. ६·२०८, ९·७८, ११·८२, ११·६८२, १८·३९१, १८·९७३. **आरोपिजे** १५·३४७; **कुळामाजि अधर्म आरोपे** १·२४४; **सत्क्रिया त्रिं आरोपे** १३·३३; **नारोपीं** २·१४३.

आरोहण—वर बसणें. १३·४२३.

आरौत—अलीकडे, अगोदर. दीसे हा आरौता। कर्मभागु ॥ २·२७४. १३·१५९, १५·२२०. **चंद्रोदया आरौते**, चंद्रोदयापूर्वीच, ४·२३; **नेंदी मोक्षा आरौतें**, मोक्षाअलीकडचें कांहीं, मोक्षापेक्षां कांहीं कमी देत नाहीं, १८·१६७३; **पडणेयां अरौतें**, पडण्यापूर्वी, ८·७०.

आर्जणें—मिळविणें. सायासें पुण्य आर्जिजे। २·२५३. ३·१२५.

आर्जव—सरळपणा. तरि आर्जव तें ऐसें। प्राणाचें सौजन्य जैसें। १३·३५४. तैसें प्राणिमात्रीं सौजन्य। आर्जव तें ॥ १६·११२. १३·३५३, १३·३६७, १८·८४०.

आर्डि—दरी. ९·८०.

आर्त्त—(१) आतुरता, दुःख, पीडा. ३·३०, ३·१६०, ९·२३५, ११·८७, १६·८४. **उपमन्युचिया आर्त्ता** ५·११; **आर्त—आर्त निडलिचा** १०·१६४; **इंद्रियांचिया आर्त्ता-सरिसा** ३·२०५. (२) दुःखी, पीडित. तेथ आर्तु नो आर्तिचेन व्याजें। ७·१०७. ७·१०६, ७·११६, ११·९१, १६·१६०, १६·१९९, १८·१४८३. **आर्त्तांचेन उत्सें** १८·१७४०; **आर्त्तांचां ठाईं** १८·१११२; **आर्त्तबंधू**, दुःखितांचें साह्य करणारा, १४·३; **आर्त्त जिज्ञासु अर्थी** १८·११०६; **तुटे आर्त्तें प्रसन्नें** ११·१२८; **अनार्त्त** ३·१०२, ९·१६०, ९·१८१; **अनर्त्त** १३·९९५; **तृषार्त्ते** १८·१५९, १८·७०२; **निरार्त्तता** ३·४९.

आर्ति-र्त्ति-र्त्ती—उत्कट इच्छा, पीडा. अनार्त्तांचि आर्त्ति। ९·१६०. तैया अनर्त्तांची आर्त्ति। १३·९९५. २·२६२, २·२९४, ३·२१(र्ति), ३·५६, ६·३७१, ७·११७, ९·२३४(र्ति), ११·५३, ११·१११, ११·१५३, १३·२८८, १५·१०२ (र्ति), १८·१११२, १८·१४८७, १८·१७४१. **आर्त्तिचेनि पडिभरें** २·१९३, ११·९१; **आर्तिचेन व्याजें** ७·१०७; **आर्त्ती चि सोगित**, ज्याच्या लाभाच्या उत्कट इच्छेंतच आनंद मानून, २·१७०; **आर्तिआशापडिभरें** १३·४९२; **आर्त्तिविशेष** ५·६९; **आर्तिसमुद्रीं** ६·१६१; **सकलार्तिचें जियालें**, सर्व उत्कट इच्छांची परमावधि, (जियालें, जीवप्राण), ३·२७.

आर्ध—अर्ध. अर्ध पद.

आल—आरोप. **आलु आला** १५·४६४.

आलिंगणें—मिठी मारणें, जवळ घेणें, प्रेम व्यक्त करणें. १०·२९९, ११·५८०, १८·१२१०. **आलिंगावेया** ६·१९, १५·२२२; **आलिंगुं सरलें** ६·११९; **आलिंगन** ३·१८६, १३·५१२, १६·३६०; **आलिंगनमेळीं**, आलिंगन घेतांच, ५·१३२; **आलंगणें**—मि... आलंगी। दिनकरातें ... १८·११३८, १·६०, ११·६१९, १३·४७९, १५·४५०, १५·४२३, १८·९६४, १८·१००६, १८·१४०९; **आलंगितेन विण** १५·८५.

आलंछन—निष्कलंकत्व. ...ें आलंछन। १८·१७७७.

आलंबन—आश्रय. **पत्रालंबनमंदें**, निजपत्र मिळविण्याच्या ढोंगें, १३·६८.

आलय—घर, राहण्याचें ठिकाण. **देवतालय** १७·२०१; **धर्मालय** १·८६; **भक्तालईं** १८·१४९९; **शिवालय** ६·१५९.

आलवणें—हांक मारणें, मनधरणी करणें. ८·२५, ११·४४७. **आलविलें आहुक** ५·५८; **बाप आलविलें** १७·३३७; **आलविलेनि** १८·११४६; **आलवणें** ६·४१; **नालवणें** २·८२, १४·१८७; **आलय**, हांक, पिसे (ते) आलय घालीं। १८·२६.

आलस—आळस. १४·१४१, १८·१३८, १८·६८७, १८·८८८, १८·८९०. **जे आलस वरि पोखिजे**, जें आळसानें माजतें, १८·८०५; **आलसु काखे सूनि असे**, आळस जवळ बाळगून असतो, फार आळशी, १८·७५७; **आलसी** १३·४५६, १३·५५७; **आलस्य** १३·५१६, १४·१७८, **निद्रालस्य** १८·१०२१, **निद्राआलस्यप्रमादीं** १४·१९२.

आलाप—स्वर, बोल. ९·४४१, **पंचमालाप** ४·३, ११·९४; **अप्रसंगालाप** ७·४१.

आलावणें—प्रेरणें, पोसणें. **अहंकारु आलावला** १६·३९४.

आलि—हट्ट. **आलि घेतली,** हट्ट धरला, ११·५६९.

आलिखणें—गोठणें. आगा हींव आलिखलें। तें हिमवंतु जेवि जालें । १४·३७३.

आलियाडें—हट्ट. **ग्रंथाचें हें आलियाडें,** ग्रंथ पुरा करण्याचा हट्ट, १८·१७५४.

आलुकणें—भूक लागणें. जैसें कां आलुकैलें। तुपान्न सेवी ॥ ५·१०९.

आलुकी—आळ. १५·२२२.

आलुमालु—**अलुमालु** पहा.

आलोच—ध्वनि, विचार. स्वर्गींचा आलोचु आइके। ६·२६९. **आलो चुकरूनि (आलोचु करूनि),** या दोहोंत योग्य कोणतें याचा विचार करून, ११·६९६; **आंलों(आलो)चु** १३·३६३; **नालोची,** मागेंपुढें पाहात नाहीं, कच खात नाहीं, १३·३६०.

आलोडणें—सतत अभ्यास करणें. १०·१५६. **शास्त्रातें ओला(आलो)डावें** ११·५८५; **मतांचिया कोडी आलोडिजति,** अनेक मतांचा अभ्यास केला जातो, १३·३१७; **नालोडू,** अभ्यास करी ना कां, १७·८४.

आव—प्रतिष्ठा, आकार. आ३० ६·११०, १८·४०, १८·६१९; **आवो,** तुझेया लाठेपणाच्या आवो। तिहिं लोकीं ॥ २·९. १३·४५२, १३·५४५; **आवो सां(सा)धिला** १८·३८, **—साधूनि** १८·४५२; **आंवु वेगु विंदाण,** पोकळ डौल दाखविणारे, गडबडीनें उच्चारलेले, मर्मभेदक हे वाचेचे तीन अवगुण, १३·२७१, इतर अवगुण १३·२७० पहा.

आवग—कादणी, बंधन. १८·१०५७.

आवगणें—अंगीकार करणें, धारण करणें. कां आवगे तरुवरें। भूमिरसु ॥ १४·२७९. **आवगणिचें प्रेम,** दिखाऊ वरवरचें प्रेम, ११·६२०; **आवंगणें,** अमुर्तु ही मूर्ति आवंगे। ६·१३१; **शतमखीं हीं आवंगणें नव्हे,** शंभर यज्ञ करूनही साध्य होत नाहीं, ८·२६३.

आवघा-घी-घे—**आवघें** १७·२१०. **अवघेया** ९·४२०.

आवडणें—मनास येणें, रुचणें, भासणें, वाटणें. आणि आवडैन काइ प्रेमला। गोकुळिचियांहूनि ॥ ११·३४. ४·२०, ४·४५, ४·२१६, ५·३५, ५·१११, ६·१३०, ७·११६, ८·२६४, ९·१३६, ९·२२२, ९·३७८, ९·५२४, १०·१२०, १०·१३०, १०·१५४, १०·१८३, ११·८०, ११·१५१, ११·३५६, ११·६६५, १२·१३३, १२·१५७, १२·२२३, १२·२२५, १३·१९९, १३·२०९, १३·२१२, १३·२९८, १३·६१०, १३·८९१, १३·८९५, १३·११५५, १४·१२८, १४·१३५, १५·११९, १५·१३३, १५·३११, १५·३१८, १५·४१५, १६·१७१, १६·१८६, १७·१४०, १७·१४३, १८·३२६, १८·५५७, १८·१२८८, १८·१३२३, १८·१५२७, १८·१५४४. **कृपणु आवडे,** कृपणासारखा वाटतो, कृपणहि त्याहून चांगला असें वाटतें, १३·२०९; **छाया भीउनि भियालियां आवडिजे,** स्वतःचीच छाया पाहून भ्याल्यासारखें होतें, १४·१३२; **फटिकु चि उदक आवडे,** स्फटिक पाण्यासारखा भासतो, ७·११०; **मनुष्यासारिखा आवडे,** माणसासारखा दिसतो, ४·९९; **आवडणें केलें** १०·११३; **आवडतसे** ४·११; **आवडतु आहासि,** दिसतोस, ११·२७९; **आवडों लागतां** १५·५५७, **—लागे,** वाटतो, १८·३३०; **आवडत खेओ** १०·१८०; **आवडतां विधि** १७·३१८; **आवडेतेणें** ११·४६२; **आवडतेया हि-ही,** कोणालाहि, वाटेल त्यानें, ६·३३७, ११·१४, **आवडेतेया** १८·८५९; **आवडे तेया सदमुख,** कोणाच्याहि पुढें, ९·२५८; **आवडे तेसणा,** वाटेल तितका मोठा, ९·९; **आवडेतैसा,** कितीहि, ३·२२०; **आवडतेया हीं दोसें,** कोणाहीसंबंधीं, १३·३५४; **आवडतिये ही फळीं,** कोणत्याहि आवडीच्या फळांत, १८·२०२; **आवडैल** ९·४२; **आवडौनि** ८·७३, १३·१९१; **आवडलेपणें** ७·२००. **आवडतें**—तैसें आवडतें हिं करणें। १८·९४०. १·४५, ३·३०, ६·१८०, ७·१४५, ९·३८१. **आवडि-डी**—१·१७३, ३·२०७, ४·१४, ४·२२, ४·१०७, ६·२८, ६·१२४, ८·१०४, १०·५९, १०·१९३, ११·५८८, ११·६०३, ११·६३६,

११·६४१, १२·८१, १२·१६०, १३·३९९, १४·३० (व), १४·६०, १५·५, १५·७१, १५·४२३, १६·५३, १६·७६, १७·१५२, १८·६३६, १८·६३९ (डि), १८·७५१, १८·८६६, १८·१३४७, १८·१६५२; आवडिचा नवलाञ्० ११·६३०; आवडीचेन पांगें, प्रेमाचें कोड पुरविण्यास, ६·१३१: आवडिचेनि भरें १·१८७; आवडिचेनि मापें १८·८६६; अनावडी १४·१७९. नावडणें—पतंगा नावडे वाति । १६·२३२, पतंग दिव्याच्या ज्योतीवर तुटून पडतो, ४·१९५, ५·१२७, ६·१६४, ८·१३४, ८·१७७, ११·५९७, ११·६३१, १३·२८३, १३·५१५, १४·२२७, १५·२७२, १८·११५; मना नावडे ११·६३४; नावडतेयां १७·३५९; नावडौनि ९·३७१, १६·४४२.

आवंतणें—अवंतणें पहा.

आवरणें—एकत्र करणें, आटोक्यांत घेणें, संकुचित करणें, वेष्टणें. तिहिं पुनरपि दलातें (तें) आवरिलें ॥ १·१६४. १·९१, १·१२३, २·१४२, २·३०२, ४·१४, १३·८७८, १३·९९२, १४·१९३, १८·२३४, १८·४११. वैजयंतिया आवरलें ११·५९३. आवर—श्लोकांचेया आवरां, श्लोकांच्या मर्यादित जागेंत, १८·१६५१; आवरी—काम करणारा, १३·२९; अनावर—ऊर्णानि तेया आवरी। अनावरातें ॥ १३·९९२, ६·४२७, ११·१२५, १३·१७२, १५·५०५; अनावरत, उघड, १·६७; नावरणें, मर्यादेंत न मावणें, भोलिये नावरति संपुटें। ६·२६६, ११·३१३, १४·३०६, १८·३९८, १८·१४१५. आवरण, वेष्टण, मज अनावरणा आवरण। ९·१६१.

आवर्तणें—फिरून येणें; पुनः पुनः म्हणणें. १७·२२०. आवर्त-र्त्त, भोंवरा, रोगाचां आवर्तीं ७·८४; द्वेषाचां आवर्त्तीं ७·७०; आवर्त्तवणें, पुनः पुनः करविणें, १६·१०३.

आवलणें—आवळणें, घट्ट धरणें. ६·७७.

आवलि-ळी—पंक्ति, रांग. एकावलि, एकसराची माळ, हार, १३·५२९, १८·५५; घनावली ९·११८ [घन (२) पहा]; प्रभावलिची १५·४२७; रोमावली १८·१५३९.

आवश्यक—अगत्य, अगत्यानें. १८·१३७, १८·१४३०, १८·१४४१. आवश्यकें कर्मे (मैं) १८·१४८, १८·५९४; आवस्तिक ६·१७९: आवस्यक १८·११८.

आवांका—उमेद, विचार, तात्पर्याची गोळाबेरीज. माये पुढां बाळका । [illegible] आवांका । १३·३६०. जीवीं आवांक १३·४०३: आवांका धरूनि १७·१८६. एवांका पहा.

आवांतर—अंतर. ७·१००.

आवार—कुंपणांतली मोकळी जागा. अंगण, सजविलेलें अंगण. [illegible] आवार । आभासति ॥ ९·१७२. १८·१४५३, १८·१४६२. आनंदाचें आवारें ९·२०१, १३·११५४; हृदयशुद्धिचां आवारीं १३·३८५. आवरणें पहा.

आवाळु—ओंठ. [illegible] ११·४५३, १८·३९८; आवाळुवें चाटितां ११·४५३.

आवास—घर, राहण्याचें ठिकाण. १३·४४१, १३·७८१.

आवाहणें—बोलावणें, प्रतिष्ठापना करणें. [illegible] ९·२५२. आव्हान मंत्र १८·७०.

आविष्करणें—उघड दाखवणें, प्रकट करणें. [illegible] ९·७७. १८३५२, १८·१५९८. आविष्करौनि १·३२; आविष्कारला १६·२७६; आविष्कार १३·७१३; नाविष्करे १८·१६७.

आविस—आमिष पहा. [illegible] आविसें। भूर्लविज ॥ ३·२०८. आविंस ७·७५, १३·२४६, १६·२८०; आंविस २·२५१.

आविसाळ—घरटें. पक्षजातींचीं आंविसाळें ११·२५८; आविसाळा येयोनि ११·६५४; आंविसाळें १६·३.

आवुंठ—आउठ पहा.

आवृत—आच्छादित, झांकलेलें. २·२५६. अपावृत, उघडें, ४·१२६.

आवृत्ति-त्ती—वारंवार होणें, करणें. [illegible] आवृत्तिसी । [illegible] ॥ १८·११२९. मावा-चिया आवृत्ती १७·१३२; आवृत्तिपुटीं...आदि

कीजे, आवृत्तीचीं पुटें देऊन वारंवार तेंच तेंच करून, कीट काढून टाकावा, १७·२०८; **पुनरावृत्ति-त्ती** २·१७६, ७·७८, ८·१५०, ८·१६४, ८·२००, ८·२०५, ८·२३२, ८·२३४, ८·२४४, १०·१८४, १५·२८८; **युगावृत्ति** १४·११२.

आवेंगवाणें—**व्यंग** पहा.

आवेश—आविर्भाव, उत्साह, क्षोभ, पसारा. ११·३५६, ११·३७३. **आवेशाचें मातलेपण** ११·३३६; **प्रायेचा आवेशु,** पूर्वीचा उत्साह, १३·७५६; **वैरावेशें** ९·४६२; **सावेशें** ११·१३०; **आवेसें** १·१३४, ६·२२८; **उदकाचेनि आवेसें** ७·५७.

आवणें—उद्भवणें, पिकणें. पेरिजे नुसदी हिंसा। तेथ आवेल काय अहिंसा। १३·२२३.

आवो—अहो. १२·९.

आव्हान—**आवाहणें** पहा.

आव्हास—आभास. **अमृतपणांचा आव्हासु** १०·१७७.

आश-शा—अपेक्षा, इच्छा, वासना. जेयाचिया आशा आश तूटे। १८·१५५४. २·२६६, ३·१३, ३·२१०, ११·८८, १३·१९५, १३·६९३, १३·८५९, १६·२८५, १७·२४६. **अकर्त्ता फलआशे न धरू,** अकर्त्ता फलाच्या आशेनें घेरला जात नाहीं; **फलआशेन** असा एक शब्द घेतला तर, 'अकर्त्ता जरी कर्में करीत नाहीं तरी फलाच्या आशेनें घेरलेला असतोच, म्हणजे कर्में केलीं तर फळ मिळेल ही आशा अकर्त्यालाही सोडीत नाहीं' असा अर्थ लावतां येईल, १८·२३४; **विखो पासीं हीं आलेयां आशे न रिगे,** विषय जवळ असले तरी ते कोणते आहेत, कसे आहेत, ही इच्छाही होत नाहीं, ६·६३; **फलाशें विण** १७·१८३; **आशतूटि,** आशाभंग, निराशा, ११·४४८; **आशसंतति,** आशेंचा पसारा, १६·३३६; **आश शंका प्रतारण,** वाचेच्या अवगुणांपैकीं एक, हांव, आशाळभूतपणा, १३·२७१; **आर्तिआशपडिभरें** १३·४९२; **आशा** ३·१६७, ३·२४१, ६·४७२, ७·८७, ७·११७, ७·१२६, ९·२३, ९·१४५, ९·४८२, १३·११२, १३·७३७, १३·११२६, १६·९६, १७·१०७, १८·१७१, १८·२४६, १८·९२१, १८·१३८१, १८·१५५४, १८·१७६४. **आशेचिया आंजुळी** ११·६६९; **आशेचिये लाले** ९·१८०; **आशेचा दवडा घे,** आशा वेगानें सरसावते, १४·२३४; **आशे भरे,** आशेनें बहरून येतो, ६·१९; **सांडौनि आशां सींकु खंडी—सांडौनि आशांसीं कुरवंडी,** असा पाठ घ्यावा, आशा टाकून अहंभावाची कुरवंडी करावी, ४·१०७; **आशातिमिरें** ७·१३५; **आशाधूमें** ४·१२७; **आशापाशरहितु** ३·७४; **आशारसें** ७·१६३, **आशा वाहुंटली** १६·३६२; **आस, निराश** पहा.

आशंक—**शंकणें** पहा.

आशय—सांठा. जलाशय, तळें, जलाशयाचेन ना(नां)वे। समुद्र ही कीजतु नवे। १७·४१३, तळीं म्हणून समुद्राएवढीं मोठीं जरी केलीं तरी; १३·६११; १४·२३१.

आशाढी—**आखाड** पहा.

आश्चर्य—नवल, कौतुक. ११·२०२, ११·३१२. **आश्चर्यांचां एकीं पुरीं** ११·२२७; **आश्चर्यांची कवतिकें** ११·१४७; **आश्चर्य होतसे** ११·५२१; **आश्चय(र्य)पणें** ११·२९३.

आश्रइणें—आश्रय घेणें, समाविष्ट होणें. **इतिहासीं आश्रइलें** १·४५. **आश्राइणें, अंधकूपु आश्रावा** १·२३९; **आश्राइलीं असनी** ११·२६०; **आश्राउनि** १८·१२४५; **आश्राये** १८·१२४४; **आश्रयो**—९·३३९, १२·२१०, १७·१८२, १७·४००; **आश्रयो केहीं न धरीं** १३·६८७; **आश्रयो धरावेया** १७·२४४; **आश्रयो लहांसील** १८·१३५२; **आश्रो**—३·८७, ११·२५२; **आश्रो हा न करावा** ३·२१३; **आश्रो होए** १६·२६६.

आश्रम—विसाव्याचें स्थान, पवित्र वसतिस्थान, वयोमानानें प्राप्त झालेली कर्तव्यव्यवस्था. ८·१९१. **आश्रमु बंधला** १८·७५५; **आश्रमधर्मांचिया राहाटी** ९·३०४; **गृहस्थाश्रमाचें ओझें** ६·५०; **चतुराश्रमवर्शे** १८·६२६; **वर्णाश्रम** १३·४४३, **—मासि उचित** ४·८९, **—पोषकें** १३·५२४, **—वर्शे** १८·८८३.

आश्लेषणें—आलिंगन देणें. १६·३३२.

आश्वासणें—धीर देणें. ११·६४४.

आस—आश पहा. वाढती आस जैसी कोरडी । निदैवाची ॥ १५·२५१. **आसेचा आंगवटा** ८·१४२; **आसेचे लाग** १२·४९; **फलाचिये आसे पाणी दे** १८·१९९; **फलासेचि हारि जाइजे**, अशा प्रकारें कर्में करावीं कीं फलाशाच हार खाईल, १८·२२५; **फालिं आसतूटिया कर्में(में) आरंभावीं** १८·१७०. दुरासा पहा.

आसक्त—अनुरक्त, लंपट. **भोगासक्त** ३·१०७; **विषयासक्त** ३·६६; **अनासक्त** ९·१२८; **आसक्ति** २·२४५.

आसन—बैठक, बिछाना. जीउ परमात्मा दोन्ही । बैसौनि एका आसनीं । १२·१५३. ६·१८५, १३·४१९, १८·१०२१. **आसनाचेनि पावकें**, येथें आहाराचे प्रकार सांगतांना, 'आसन' म्हणजे बैठक हा अर्थ लागत नाहीं. **आसन** ऐवजीं **अशन** असा पाठभेद ज्ञानदेवींत आहे. भोजनापासून प्रदीप्त होणाऱ्या अग्नीमुळें असा अर्थ घ्यावा, १८·१०२०; **आसनाचा उबारा** ६·२२१; **आसनाचिये पाउलवाटे** ६·५५; **सूर्याचें आसन मोडलें**, सूर्यच खालीं आल्यासारखा वाटतो, ६·२२६; **आसनावरि बैठलें** ६·२५८, **—बैसिजे** ६·१८९; **आसनमुद्रा**, योगांतील एक मुद्रा, १२·४८; **एकासनीं बैसणें** ११·५४७; **धूरेन्चिया आसनां**, मानाच्या स्थानावर, १७·२४२; **पद्मासन रचूनि** ८·९१; **वज्रासन** ६·१९९, ६·२२५, ८·४८; **सींहासन** ९·३१७; **सुखासन** १०·४४; **सोखासन** १६·१५२, **सोंखासन**, सुखकर आसन, ५·८.

आसलग—सोपें. १२·१३३, १६·४२६, १८·६४९. **आसलगें...अगाधें** ११·१२६; **वसता आणि आसलगु**, रहदारी असलेला आणि सोपा, ८·२३५; **आसलगपणें** ७·१८९.

आसलणें—(१) मंदगतीनें वाहणें (राजवाडे). (२) उसळणें. गंगापय आसललें । १३·२६८. उसळलें तरी तें गंगोदक असल्यामुळें नितकेंच पवित्र असतें. हा दुसरा अर्थ अधिक चांगला वाटतो.

आसंसणें—प्रशंसा करणें, वर्णन करणें. **आसंसीति** १२·२०४, १२·२२५.

आसारणें—पसरणें. कां समुद्रांचेनि पैसारें । वरि तरंगता आसारें । १५·१०६.

आंसु—अश्रु. **आंसुवांचेनि जळें** १३·५५९.

आसुडणें—झटकणें. झटका, हिसका देणें. आसुडैल हान वारा । १३·२८१, वाऱ्याला धक्का बसेल कीं काय?, ना ना आसुडी अल्गा(पा)-रथी ॥ १४·१४६. **आसुडूनि** ११·४६४; **नासुडावें** १७·२११.

आस्तिक—ईश्वराच्या अस्तित्वावर विश्वास ठेवणारा, ईश्वरावर श्रद्धा ठेवणारा. ८·२११. **आस्तिकबुद्धी** १७·२४०, **आस्तिक्यबुद्धि** २·१३२, **बुद्धि...आस्तिकी** १८·६०; **आस्तिकत्व** १८·८४७; **आस्तिक्य** १८·८४५.

आस्था—कळकळ. उत्कट इच्छा, आशा. २·२४८, २·३१५, ६·४४४, ९·२३. ९·१८८, ९·२३१, ९·४१०. ११·६५१, ११·२११, ११·२४३, १३·२०३, १३·७०७, १८·१४७६. **आस्थेचेनि बोलें**, उत्कट इच्छेच्या आग्रहानें, ९·४७४; **नैष्कर्म्यपदीं आस्था** ३·५०; **नैष्कर्म्यसुखीं आस्था** ६·४३६; **यालनी आस्था** १८·५७१; **शुद्धा आस्था** १८·१५१९; **आस्थेचें अवगाळे रेवले** ७·७६; **आस्थेचां महापुरीं रिगतानि** ७·१३; **आस्थेचिये वाटे लागला** ६·४३१; **कर्मी आस्था होआवी** ३·१५७; **पात्यांच्यिायांची ही आस्था मूळ होय**, पापांची थोरांबीं आस्था उत्पन्न होईल, ६·१६७; **प्रयत्नानें आस्था घियें**, अशा यत्नांना उगम आस्थेंत असतो, ७·१७०; **जे आस्था मनीं वाहिली** ९·३५७; **जो मानसीं आस्था ही न धरी** ४·१०४; **स्थैर्याची आस्था ही नुपजे** २·२४३; **आस्था निधि** १५·५४५; **आस्थापणि**, आस्थारूपी पानांत, १५·१८५; **अचिर आस्थाबुद्धि**, आत्मा म्हणून कांहीं आहे अशी सतत टिकणारी (अचिर) कळकळ, ४·२७;

आस्थान—ठिकाण. **बहिरांचिये आस्थानीं** ४·२२.

आस्पद—स्थान. १६·२२९.

आस्फालणें—जोरानें फुंकणें. **रणतुरें आस्फालिलीं** १·१२०.

आस्फुरणें—जोरानें फुंकणें. सिंहा नाना शंख निरंतर । आस्फुरिले ॥ १·१५१. **आस्फुरिला**

१·१२७, १·१४३, १·१४६.

आस्वादणें—स्वाद घेणें, अनुभव घेणें. **देखिलेपण एकलेयां आस्वादिजे** १८·११३५; **आस्वाद, विषयांचेया आस्वादा** ३·१०३; **अमृतरसास्वादनीं सकल रस** १·२६; **रसस्वादाचिया हांवा** ७·१८६.

आहत—जोरानें लागलेली, मारलेली. चंड वातें ज्योति । आहत जैसी ॥ २·३२३. **अनाहत** पहा.

आहलणें—भाजणें, मारणें. **आहललीं बीजें**, भाजलेलें बीं रुजत नाहीं, २·६६; **मियां आहाले**, मीं आधींच मारले आहेत, ११·४७२; **रोगीं आहाललीं**, रोगांनीं पिडलेलीं, १३·२२५; **गालितेयाचिया आहलणी**, पाणी गाळणाराच्याच त्रासानें, १३·२३४.

आहवनीय—अग्निहोत्र्याच्या गार्हपत्य, दक्षिण व आहवनीय यांपैकीं, पूर्व बाजूचा, मुख्य याग करण्याचा अग्नि. आहवनीयआदि वन्ही । १७·३५८.

आहा—(१) आहे. **आपुलेपणाचेनि बौहें मोहें तुह्मीं संत घेतले आहा**, आहा हें रूप अनेकवचनीं घेतलें पाहिजे. ज्ञानदेवींत **आहा** ऐवजीं **असा** हा पाठ आहे. ९·१७. (२) आनंद, दुःख यांचा अतिरेक दाखविणारा उद्गार, जसें, अहाहा, अरेरे. ९·५१८, ११·३८५, ११·४०४, ११·४३१, ११·५३१, १६·४१८, १८·१०५१. **आहा करुनि**, अरेरे असा उद्गार काढून, १४·४०७; **आहावसुवारें (आहा वसुवारें) मोडूनि**, अरेरे, मोठ्या इमारती मोडून, १३·२३०; **आहा कटा**, अरेरे, हाय हाय, ९·५१०.

आहाडवाहाड—घोंटाळा. जें भेटलेयां आहाड-वाहाड । पडों नेंदी ॥ १३·११३५.

आहाच—वरवर, सहज, आयताच, आपोआप, आहे तसाच. जे जे ठाये समांस । तेथ आहाच जोडे घाउस । ६·२३१. तैसा आकारु हा आहाचु अंशें । ८·६६. २·८९, ६·२५, ७·३५, ८·३०, ८·१३३, १०·१४१, १०·२७८. **आंगावरि आहाच वाणें**, आंगावर सहज, नैसर्गिकपणेंच (जाईचीं फुलें, लेणीं) वाहणें, ९·४०८; **वर तो ही आहाचु देखिजे**, पण तो आहे तसाच, व तितकाच दिसतो, २·३९; **आहाचुवरि** ६·२५२; **आहाचवाणा**, वरवरच, ८·९४; **आहाचवाहाच**, वरवर, ६·९९, १५·२९९.

आहाण—घात, घातक. तरि आपण आहाणां नोहिजे । आपणपेयां ॥ २·१९६. **यागादिकीं क्रिया ते आहाण** १६·३७४.

आहाति-ती—आहेत. गिंवसिजत आहाति कर्में । ४·८६. १·९४, १·१७५, ४·१३९, ५·१२२, ६·९८, ७·१८१, ८·१०२, १०·२८७, १३·३०५, १३·८३३, १५·३४९, १७·३३१, १८·१५७७. **अन्नाधारें आहाति**, जिवंत राहतात, ७·३७; **गुरु देशीं आहाति** ११·६३६; **पोटल्लनियां आहाति**, हृदयाशीं धरून बसले आहेत, ११·८५; **बरवतें आहाति** ११·४५३; **वर्ततें आहाति**, जीवनचरितार्थ चालवीत आहेत, ७·३६; **आहासि**, आहेस. देवा तूं चि येकु आहासि । २·६२, आसरा आहेस, २·१३७, २·१४०, २·१८०, ३·१६, ४·१७०, ११·२७३, १३·८५३; **काइसेयावरि आहासि**, कशावर राहिला आहेस?, ११·२७१; **आहासिं**—तुं **आहासिं** ९·२३७.

आहार—खाद्य, भोजन. आहारु तरि सेविजे । परि युगुतिचेनि मापें मविजे । ६·३४९. ५·४३, ११·४२९, १७·११०, १७·१११, १७·११५, १७·१२८, १७·१३३, १७·१४९, १७·१६८. **आहारातें मारुनियां तोडी**, भूक मारून आहार कमी करतो, ६·३४६; **आहाराचेनि नावें** ११·४२४, १६·४०६; **आहारिं पडे**, पचवतो, १२·११२; **आहारिं मीति** १८·१०१९; **तामसा आवडि आहारिं** १७·१५२; **येकसरेया आहारा**, सर्व आहार एकच आहेत, १७·११९, (पुढें आहाराचे तीन प्रकार दिले आहेत); **त्रिविध आहार** १७·१२२; **राजसा आहारा रूप** १७·१५१; **सात्विक आहार** १७·११८, १७·१३६; **आहारलक्षण** १७·१२३; **सर्वाहारसंयमें** ४·१४५; **आहारनिद्रा** १३·७४५, **—द्रेची उजिरी**, तेज, १३·७६६.

आहासि—**आहाति-ती** पहा.

आहुति-ती—यज्ञाग्नींत टाकावयाचें द्रव्य. **अविद्येचिया** — १८·१५१६, **इंद्रियकर्मांचिया** — ४·१३५, **विश्वाची** — १६·२५२, **विषयद्रव्या-**

चिया– ८·४७; **पूर्णाहुति** ४·१३६, १६·८१; **विषयाहुती** ४·१२८.

आहे—अस्तित्व दाखविणारें असणें या क्रियापदाचें वर्तमान काळाचें एकवचनी रूप. हें परिसिं सामर्थ्य आहे। १·७७. जें नाहिं ना आहे। १२·४४. १·७९, २·६७, २·७०, ४·१७७, ७·५८, ७·११७. **अद्वैतीं भक्ति आहे**, जर असली तर, १८·११४५; **ऐसें आहे**, असें कधीं होईल काय? ३·५१; **देहिं चेष्टा आहे**, शरीराची हालचाल होईल काय? १३·३००; **पापावांचौनि आन काहीं आहे** १·२४७; **स्वधर्मु एकु आहे** २·१८२; **गेलें किं आहे** ८·८२; **विश्वाचें आहे नाहीं** १८·१११०; **आहेनाहींचा शोखु** १८·१२०६. **आहें**—म्हणौनि मी होणें नाहे। तेया मीं आहें कें हीं। १८·११४०, ४·९५; **आये**, आहे, **रथीं घातला आये** १८·१२८६.

आहो—(१) गाजावाजा, ख्याति, प्रतिष्ठा. म्हणौनि रसां जाला आहो। रसालपणांचा ॥ १·३३. **ऐसा आहो** १५·४७९, १७·१०. (२) अहो. १·६२, ६·२९४, ९·१८, ९·२९, १०·१४९, १०·१५४, १०·२९६, ११·१६, ११·१७, ११·२३, ११·११८, ११·२२५, ११·२५४, ११·३६२, १७·४२२, १८·७४७, १८·८१८, १८·१५९२, १८·१७५३.

आह्मी—आम्ही. तन्हीं आह्मीं हित आपुलें। जाणावें लागे ॥ १·२३६. ४·२६, ४·४०. **आह्मां** १५·५४६, **आह्मां उचित** २·६३, **–पूज्य** २·३४; **आह्मां अव्हवला** ३·९; **आह्मा वोडवला** २·३१; **आह्मां नीकें करिसी** ३·१३, **–सांघावें** २·५८; **आह्माप्रति** २·१०१; **आह्मालागि** २·४४; **आह्मासि** २·५८, २·६२, **आह्मांसि** २·९४; **आह्मां तुह्मां** १८·१३५३, **आह्मांतुह्मां** ६·४, **आह्मां तुह्मांसि** ४·४१; **आह्मि** १०·२९५, १४·३८४, **आर्म्हीं** २·३६, ३·२५७, १०·३००; **आर्म्हीं तुर्म्हीं** २·१०३; **तूं आणि आर्म्हीं**, तूं व मी, १८·१३५८; **अमचेन चि पाडें** ६·३५६, **अमचेनि तंव मानसें** १८·८७; **आमचा-ची-चें** २·३४, २·५९, ३·२१, ३·१६५, ९·८६, १२·२२६; **आमचां घरीं** १०·१११; **आमचिआ कणवा** ६·४१०; **आमचिये मनीं** ७·१९०; **आमचे अवतार** १०·२८७; **आमचेया आंगा** ९·१११, **–काना** ९·३७०, **–बोला** १०·२९९, **आमचेयां इयां बोलेयां** १८·१५४६; **आमचें काइ उरैल**, आमचें महत्त्वाचें असें काय राहील? १·२३४; **आमनें** १·११४, २·५९, ९·२३१ (नें); **आमनि** १३·८१६.

इ

इ—हा, ही, हें. **इए रथीं** ३·१८६; **इए संन्यासें**, या संन्याससंबंधीं, १८·२६५; **इया**—ह्या, हिनें, हिच्या, **इया संसारदुर्गती** १८·१२६७; **इया सेवा** १८·१२६३; **इया हि एकी परी** ६·३७८; **इया परीं** १३·४६५; **इया केले**, हिनें केले, १३·९८५; **इया चि पतिव्रता**, ह्या पतिव्रतेनें, १३·९७९; **इया नावें**, हिच्यामुळें, १३·९८३; **इयावेरिंह**, यानंतर, यावर, १·२६४, १·२६५; **इयां तीर्घां तीनि नावें** १८·१२७३; **इयां सातां**, या सातही गुणांना, १८·८७२, सं. वा. श. पहा; **इये ठांइं** १८·१४३९; **इये तत्वमेलापकिं**, पंचतत्त्वांच्या मिश्रणानें बनलेल्या या पदार्थांत, १३·९९; **इये प्रकृती नव**, या प्रकृतीमुळें, १३·९८१; **इये मातृका** ४·३७; **इये विकारिं** १३·८९८; **इये विश्वीं** १३·६७; **इये शरीरीं** १३·१०६५; **इये संहारवाहारें** ११·४४९; **इयें**—हिला, **इये वरैनु**, १३·१०१९; **इयें**, हीं, **इयें इन्द्रियें** २·३४८; **इयें दोन्ही** ८·१७२; **इयें पांचै करणें** १३·९१८; **इयें मूळें** १५·२०५; **इयेचा खेलु** १३·९८९, **–माजु** १३·९८२; **इयेचि साथं-प्रात** १३·९९०; **इयेचेनि**, हिच्यामुळें, १३·९८३; **इयेचें करणें** १३·९८४; **इयेतें** १३·९९२; **इहिं-हीं**, आह्मीं जे जे ओळवें। तें समस्तीं इहीं भोगावें। ३·२१७, ३·२४५, ३·२४६, ३·२४८, ३·२४९, ४·९४, ८·१८०,

९·४१, ९·३४३, १०·९४, १०·११६, १०·३०७, १२·९९, १३·२०१, १३·३०२, १४·१९२, १४·३९५, १५·५०२, १६·२५१, १६·२५४, १६·२५८, १६·२६१, १७·६७, १७·८१, १८·१२, १८·२२, १८·९०, १८·१४२, १८·३११, १८·६८९, १८·८२२, १८·८२४, १८·८२७, १८·८७०, १८·१२७७, १८·१४३९, १८·१५३१; **इहीं विषइं कवळिजति**, या विषयांनीं—विषयांकडून—कवळले जातात २·३०४; **इहिं दोहिं परिं** १३·४६२; **इहीं पांचै द्वारीं** १३·११८; **इहिं पांचै मुखिं** १३·९९; **इहिंसिं तूके** १७·२७०; **ई— ई पांसूची ढेंपुली** १५·३६९; **ईहीं चि जगीं** ३·२६१.

इं—ह्या, -ही, -सुद्धां, देखील. आणि इं बोलिं चि प्राणु सांडिजे। २·५३. पैं जेथवां इं सोनें कीडाल। तेथवां इं सोनें अढल। १८·१११०, (जेव्हां) जरी सोन्यांत हलकी धातु असते, (तेव्हां) तरीही सोनें हें असतेंच. **इं परि** १८·३७४, **बहु इं परीं** १३·७०७; **दोहीं इं हुनु** १५·४९५; **हा इं बोलौनि भाऊ** १८·२९२; **इंहिं चौंहिं** १७·२८; **हें इं** २·२६८, ८·१३५, १२·१२५, १२·१५७, १३·२८८, १३·८५३, १४·१३१, १४·१४९, १४·३९०, १५·३७, १५·५९, १५·३९६, १५·५३०, १६·४५, १६·३१२, १७·८१, १७·३३२, १८·२३, १८·९२, १८·३६३, १८·९८७, १८·११९७; १८·१५३७. **ई— हा ई डोला (लां) देखावा**, ह्राही असाच पहावा, १३·११२०.

इंगल—अग्नि, निखारा. वोलिंबा इंगल न चरे। ८·८८, वाळवी आगीवर चरूं शकत नाहीं. **इंगलांचां आंथुरणीं** ९·४९६; **इंगलांची वृष्टि** १६·२४१; **ग्रहां माझि इंगलु**, ग्रहांत अग्निसारखा तापदायक, १८·७४८.

इछणें—इच्छा करणें, वांछा धरणें, अपेक्षा करणें. पुत्रातें इछी कुळ। १·२१५, मुलगा असावा अशी नातलगांची इच्छा असते. कवणें इछावें कापुरा। वासु देऊं। १०·११, कापुरालाही सुवास लावण्याची कोण इच्छा करील? **इछावें** ३·२३; **इछिजे** ३·४८, ३·२१७; **इछितां** ३·९५; **इछिताति** ९·३०९; **इछिलेया सांगडे**, इच्छा होतांच, १३·१२६; **इछीति** १७·१७४; **इछा** ४·२१३, ७·१६१, ११·५०६, १३·७४, १३·११२; **इच्छेचें रूप** १३·१२१-१२५ पहा; **इछेचे पाइक** १६·१६५; **इछा आणि बुद्धि** १३·९६३; **इछा ज्ञान क्रिया हे (माया) वियाली** १३·९८८; **जेथ इछा वासु कापुरा मंद**, जेथें कापराला वास यावा अशी मुळीं इच्छाच बेताची असते (तेथें कापूर काय किंवा पीठ काय दोन्ही सारखींच), १३·३२०; **इछामदाचां (इछा मदाचां) थावि लागली**, इच्छा वाढली तर, १३·९६५; **इछावसें** २·३०२, ५·४४; **इछे सवें** १३·४४; **स्वैछा** १६·३९५; **इच्छिंतु असें** १३·६.

इटाल—धोंडमार (राजवाडे). **निंदेचें इटाळ** १८·५४७.

इडा—नाभिचक्रापासून डाव्या नाकपुडीपर्यंत जाणारी चंद्र-नाडी. इडा पिंगला एकवटथि। ६·२४४, उजव्या नाकपुडीपर्यंत जाणाऱ्या पिंगला नाडीशीं हिचा निकट संबंध आहे.

इतर—दुसरा, परका. पैल इतरु हा आत्मजु। हें उरैल कें॥ ५·९२. १६·४७.

इति—याप्रमाणें. **इतिहासीं**, महाभारतांत, १·४५; **इत्यर्थ, अर्थ** पहा. **इत्यादि** १२·३०, १८·३३९.

इतुक—इतका. १·१७४.

इतुल—एवढा. **इतुलेनि**, एवढें करून झाल्यावर, ९·५२९; **इतुलेवेऱ्हीं**, एवढ्यापर्यंत, २·३०; **येतुल** पहा.

इदंता—'हें, असें' हे भाव. **इदंतेसि वाललें**, हा 'भवाश्वत्थ' (१५·२४१) शाश्वत आहे हा भाव टाकला, १५·२४२.

इंद्र—(१) देवांचा राजा. **परिशिष्ट** (६) पहा. **इंद्रपण** ९·३२५, **–पद** १३·३८१, **–भवन** २·३६२, **–श्री** १४·१६२. (२) श्रेष्ठत्व दाखविणारा शब्द. **अमरेंद्र** ८·१५३; **गणेंद्र** १७·१; **गुणेंद्र** १८·८६४; **त्रिभुवनैकनरेंद्र** ६·४८३; **नरेंद्र** ९·११९, १५·४५, १८·५१७; **यादवेंद्र** ७·१९१; **स्वानुभावनरेंद्र** १०·४. (३) इतर शब्दांस जोडून. **इंद्रधनुख, इंद्रधनुष्य**, ११·५९३; **इंद्रनील** ११·५९०, **–सुनीलें**, इंद्रनीलमण्यासारखीं अत्यंत निळीं ११·१३४.

इंद्रावणी—कडू वृंदावन. या वेलीचीं फळें, रेचक व सर्पदंशावर गुणकारी समजलीं जातात. रसरशीत दिसतात पण फार कडू असतात. एवढ्याच बाबतींत येथें उल्लेख केला आहे, १४·२६०.

इंद्रिय—शरीराचा अवयव, काम करण्याचें व ज्ञान संपादन करण्याचें साधन. एथां विषयांवांचूनि कांहीं। आणिक सर्वथा रम्य नाहीं। ऐसा स्वभाउ-चि पाहीं। इंद्रियांचा॥ २·१२०. तैसिं इंद्रियें आपैतीं होंति। जेयाचें म्हणियें करिति। तेयाची प्रज्ञा जाणें स्थिति। पातली असे॥ २·३०३. या ओवींतील शब्द व अर्थ २·३५२ ओवींतील शब्दार्थाशीं तुलना करून पहा. ऐसा शरिरिं म्ह परि कवतिकें। ब्रह्माचेनि पाडें तुकें। जेणें जिंतिलीं इयें एकें। इंद्रियें गा॥ ६·९०. आणि कर्त्तेयाचां सर्वकर्मीं। आउतांचिया परी क्षमी। म्हणौनि इंद्रियांतें आम्हीं। करणें म्हणों॥ १८·५०३. १·२४८, २·१११, २·११९, २·३०४, २·३०७, २·३०९, २·३३२, २·३४८, २·३५०, २·३५१, ३·६९, ३·१४०, ३·१८१, ३·१९८, ३·२०५, ३·२६३, ४·१६०, ४·१८५, ४·२२१, ६·६४, ६·३५२, ६·३६१, ६·३७५, ७·४६, ७·२०२, ८·१०४, ९·२१४, ११·६५५, १२·४१, १२·७६, १२·१०१, १२·११५, १३·११३, १३·१२३, १३·१७७, १३·३०१, १३·३०५, १३·३०६, १३·७९०, १३·८९५, १३·९६५, १३·९८३, १४·२०६, १४·२०८, १४·२२६, १४·२४७, १५·३४२, १६·८९, १७·३४, १८·४६२, १८·४७०, १८·५७०, १८·७३५, १८·७८४, १८·९४३, १८·९८८; इंद्रियांच्या व्यापाराचें वर्णन २·१११ ते २·१२० पहा; इंद्रियांची कसमस ६·१८८; इंद्रियांचें करणें ८·१८४; इंद्रिया(यां)चिं कैंकाणें, इंद्रियांचा संच, समुदाय, १८·४६१; इंद्रियांचें कोड १६·४४४; इंद्रियांचां गावि ५·५५; इंद्रियां-चिया गोठी १३·३०९; इंद्रियांचेया घरा ६·६२; इंद्रियांचेनि तोंडें १३·५१५; इंद्रियांचें दमन २·३४७; इंद्रियांचा दशकु, पांच कर्मेंद्रियें १३·१००, १३·१०१, व पांच ज्ञानेंद्रियें १८·४९६, मिळून दहा, १३·७३, दाही इंद्रियें ९·३४३, १६·१८४, इंद्रियांचा दाहिं हातिं १८·३१५, सं. वा. श. पहा; इंद्रियाचां द्वारीं १३·५०२; इंद्रियांचा पांगु, उत्कट इच्छा, ५·६५; इंद्रियांची ग्रोंढि २·३१९; इंद्रियांचें बल्लिकटपण २·३१४; इंद्रियांचेनि मेळें १३·४७७; इंद्रियांचे रश्मि, किरण, ११·११०; इंद्रियांचां राजबीदीं ७·१०३; इंद्रियांचिया मेळाव २·२८३; इंद्रियांचे सिळगीं १६·८८; इंद्रियांचा मेळावा १८·४३७; कांहीं इंद्रियांचिया वाटा ८·१८१, सं. वा. श. पहा; इंद्रियांचां वाहीं १८·४७३; इंद्रियांची वृत्ति १८·४२७; इंद्रियांचे वेग १६·११७; इंद्रियांनी वोळगिलें, पुढें आणिलें, मिळाल्लेलें, १८·६५५; इंद्रियांचिया संगती २·२८३; इंद्रियांचेन मार्गें २·३१३; इंद्रियांचे स्वभाव ३·५८; इंद्रियें अव्हामळा चारी, इंद्रियांना [illegible], १३·७६९; इंद्रियें आपुल्याल्यां भावें ओंवनां ६·२०; इंद्रियां कळमा लागे, [illegible] काम जिंकिलें आहे, पण [illegible] तर रसनेंद्रिय (जीभ) व श्रवणेंद्रिय (कान) यांना कळत [illegible], ६·२६; इंद्रियां कवाड देउनि, इंद्रियव्यापार बंद करून, ९·१३४; इंद्रियीं कामु भरे, इंद्रियें [illegible] म्हणूनच इच्छा होते, ३·२०८; इंद्रियें गुणाधारें राहाटति ३·१८१; इंद्रियांनें चोरूनु नेणों, इंद्रियांना कळू न देतां आत्मप्रकाशाचा [illegible] जो आस्वाद घेतो, ६·२३; इंद्रियांनें न देखिजे, इंद्रियें आपापले व्यापार करीतच पण त्या व्यापारांत 'निःसंगता' असावी, म्हणजे इंद्रि यांना उगाच देहाचे व्यापार नाहीं, ५·९६; इंद्रियांची दारें भरे, स्थिर इंद्रियें [illegible] त्यांना अद्दचिणें, १३·१६०; इंद्रियांचां धुरी वाहातां, इंद्रियांना गुंपून, १८·५०२; इंद्रियें बरलीं नेत्रावीं ३·११६; इंद्रियें राणिवा करिति ७·२०४; इंद्रियां नेणतां भोगिजे १·५८; इंद्रियां रुळा देउनि, इंद्रियांचें कोड पुरवून, ३·१९१; इंद्रियें सुखें राहाटवावीं, प्रकृतीचें नियमन झाल्यावर इंद्रियांस सुखानें वावरावयास द्यावें, १८·१३०८; इंद्रियाग्नीचां कुंडीं ४·१२८; इंद्रियानळ ४·१२६, ८·४७; इंद्रियार्थे

२·१२४, २·३३४, ५·१०९; **इंद्रियकदंब** १८·४९९; **इंद्रियकर्मांचिया आहुती** ४·१३५; **इंद्रियांचें कर्म** ५·५९; **इंद्रियग्रामिचे कोंढ** ३·२३७; **इंद्रियग्रामु** १८·४३८; **–ग्रामुवेरि** ५·१०४; **–ग्रामौनि** ६·४३१; **इंद्रियजात,** जात पहा; **इंद्रियदेशिचा अध्यक्षु** ८·३३; **इंद्रियद्रव्य** ४·१२५, **–द्रव्याचेनि पवाडें** ८·४९; **इंद्रियपीठ** १८·३४८; **इंद्रियप्रौढी** १८·३४६, **–मंडल** १८·३४७; **इंद्रियबैल** १३·३०; **इंद्रियबोकौटी,** (बोकौटी, खांक) इंद्रियांच्या झोळींत, १३·१०६३; **इंद्रियभाव** १३·३०२; **इंद्रियभेद** १३·९७; **इंद्रियमद** ३·१०३; **इंद्रियमार्ग** १७·२३३; **इंद्रियरुची** ३·१२९; **इंद्रियवर्ग** १६·७७; **इंद्रियवृत्ति** वृत्ति पहा; **इंद्रियषट्पदाचारी** १८·१२९२; **आधपलिपिं इंद्रियें,** होरपळलेलीं, त्रासलेलीं इंद्रियें, १२·४६; **अतींद्रिय** ११·१५९, **अति** पहा; **कर्मइंद्रियां,** कर्म पहा; **गुणेंद्रिय,** गुण पहा; **चित्तइंद्रिय,** चित्त व इंद्रियें, १५·३३२; **जितेंद्रिय** ४·१४१, ६·९१; **ज्ञानेंद्रिय** १३·११७; **त्वगिंद्रिय,** (त्वचा ह्या इंद्रियाचा विषय जो स्पर्श, त्यापासून होणारें सुख) १८·५५८; **देहेंद्रियनायक,** माझा अंश जो जीव, देह व इंद्रियांचा स्वामी, १५·३२८; **बाह्यइंद्रिय** १८·८३२; **बुद्धिइंद्रियां** १६·१८३; **रसनेंद्रिय** ६·३४५; **विषयइंद्रियां,** विषय पहा; **श्रवणेंद्रिय** ४·१; **सर्वेंद्रियकुड्मलिं,** सर्व इंद्रियांच्या फुलकळ्यांची, १५·२; **सर्वेंद्रियां** ८·१०२, १४·१७८, १४·२०४, **–यें,** सर्व इंद्रियांना, १८·१७२६; **सर्वेंद्रियें** १६·३३२, **सर्वेंद्रिं,** सर्व इंद्रियांत, १४·३२७; **इंद्रियां आणि बुद्धी** १३·१०४; **इन्द्रियें वाचा प्राण** १०·१५५; **दाही इंद्रियें** १३·३६५ सं. वा. श. पहा; **बुद्धि इंद्रियें अंतःकरण** १३·९६१; **मनादि साहीं इंद्रियें** १५·३२०, **मनःषष्ठां इंद्रियांतें,** पांच ज्ञानेंद्रियें व मन, १५·३३५; **इंद्रियें आणि प्राण** ९·२३९; **इंद्रियां विंदाण लागे,** इंद्रियांचा निग्रह करावा लागतो, ६·३६५.

इंधन—जळण, सर्पण. मग अग्नी माझि आलें। जैसें इंधन चि अग्नि जालें। ८·१९७. मग इंधनिं आगि उद्दिपे। आणि इंधन हें भाष हारपे। ११·६८२. २·१४ (इन्धन), २·३२९, ३·२६०, ११·४२७, १४·२७९, १६·२२४, १६·३२१, १७·२५४, १८·५४३, १८·५६०, १८·९८६. **इंधन जळालेयां इंधन नोहे,** सर्पण जळल्यावर जळण असें कांहीं उरत नाहीं, १८·४०४; **तंव विकारांचीं इंधनें पलिपलीं,** तेव्हां विरक्तींत विकार जळून गेले, विकारांचा नाश झाला, ४·१२७; **वैराग्य इंधनपरिपूर्त्ती,** अधियज्ञांत इंद्रियाग्नि पेटल्यावर वैराग्याचें जळण घालून विषयांची आहुती द्यावी, ८·४७. **निरंधन** पहा.

इभ—हत्ती. **भवेभकुंभभंजन,** संसाररूपी हत्तीचें गंडस्थळ फोडणारा, १०·५; **ईभ,** सरिसे एकवटाति ईभ-। मस्तकावरि॥ १·१७. द्वैताद्वैत हीं गंडस्थळें हत्तीच्या मस्तकावर, अर्थात् येथें गणपतीच्या, एकाशेजारीं एक अशीं सारखीं, किंवा आकारानें व प्रमाणानें एकसारखीं दिसतात.

इषत्—(ईषत्) किंचित्. **अधिकु नव्हे इषत्** २·३५७.

इष्ट—इच्छित, आवडणारें, नातलग. १४·११३, १८·२३८ (२). **इष्ट मित्र** १·१८१; **इष्ट असति** १·२२३; **इष्टा मैत्रा दुरावी** १३·७९२; **इष्टदा** १६·२१७; **इष्टदेवता** २·५९; **कर्मफलइष्टाची,** इष्ट फळाच्या लाभाची, १८·२४२; **अनिष्ट,** तरि इष्टदा चि अनिष्टा। हेतु होंति॥ १६·२१७, १८·२३८ (१), १८·२४०; **अनिष्टा चि दोसें,** उद्देशानें, १६·३१७; **अनिष्टां भेटणें** १६·४५८; **इष्टानिष्ट** १८·२३८ (३), १८·१०१३, १८·१०१५; **इष्टानिष्टकरणीं** १६·६०; **इष्टांनिष्टां** १३·५९९.

इष्टापूर्त—लाभासाठीं केलेलीं इष्ट (यज्ञादि श्रौतस्मार्त) कर्में व पूर्त (विहिरी, धर्मशाळा) कर्में. १३·५२३; **इष्टापूर्त्तें** १४·१६७, १८·९९.

इष्टि—पशुयाग. तिये इष्टिचां बुडीं। पशुहिंसा तंव रोकडी। १३·२२२.

इसाल—ईर्षा करणारा, लोभी. **इसालु जैसा घरा** १३·५००; **पद्मदळेंसिं इसाळें,** कमळाच्या पाकळीशीं स्पर्धा करणारे, पांढुरके झालेले, १३·५५८.

इह—(१) इहिं-हीं. इ पहा. (२) हा मृत्युलोक. इहभोग १५·१५७.

इहिक—ऐहिक. आणि परलोक अंतरैल। इहिकेंसीं॥ २·२७. २·२३३. इहिक कां स्वर्गिंचे भोग १६·१६५; इहिकिचें भोगणें १३·५१९, १७·४१८; इहिकीं विषय भोगूं न लाहे १६·४४६; इहिक ना विषयभोगु १६·४५०; इहिकिं...परत्रीं १८·७९८, इहिकीं परत्रां १८·६७७; ऐहिक...परत्रीक ४·१५३; ऐहिक पहा.

ई

ई, ईं, ईहीं—इ, ई पहा.

ईक्षण—डोळा. उन्मेखुसूक्ष्मेक्षणु, ज्ञाना (नंदा)नें ज्याचे डोळे बारीक झाले आहेत असा विघ्नराज, डोक्याच्या मानानें हत्तीचे डोळे बारीक असतात याचाही उल्लेख होतो, १·१५.

ईश—(१) ईश्वर, शंकर, स्वामी. तंव कर्मी ईशु भजावा। १८·१४३४. १३·१०७१, १५·५१२, १६·२२८, १८·९४७, १८·११८९. ईशप्रसादें, शंकराच्या कृपेनें, १८·१४३६; ब्रह्मेशान्तअणगटिं, ब्रह्मदेव शंकरादि सर्व देव या मुळांना, १५·१९७; ब्रह्म आत्मा ईशु १८·१२०७. (२) श्रेष्ठ, नायक, स्वामी या अर्थी. कौरवेश ११·१७५; क्षितीश १८·१७८३; गणेश १·२, १०·१०८; गिरीश, हिमालय, १८·१६६८; परेश, पर पहा; ब्रह्मेशां, ब्रह्मदेव व शंकर यांनाही, ८·२६६; महेश ९·१४, १०·९, ११·६९, १३·२६; विश्वेश १८·८५, १८·२९८, विश्वेशा वैकुंठाचा, वैकुंठांत राहणाऱ्या विष्णूचा, येथें श्रीकृष्णाचा, १४·३८; वीरेश १४·३०२, १७·७८, १७·१८४; ईशितव्य, जो ईशितव्यें विण ईशु। १५·५१२, ज्यावर स्वामित्व गाजवावयाचें आहे असें कांहीं नसतांनाही जो स्वामी; ईप, वीरेप १६·३९५, १७·३९६, १८·३७७; माहेपान्वयसंभूतें १८·१७८४; ईस, पुर्के ईसें चेष्टविजे १८·२३०५.

ईशान—ईश्वर, शंकर, स्वामी. या शब्दास तृतीयेचा प्रत्यय लागलेल्या कांहीं ठिकाणीं ईश हा शब्द असणें संभवतें. राज्य त्यजिलें ईशानें। १३·२५, शंकरानें; ब्रह्मेशाना परौतें १५·२०१; ब्रह्मेशानीं प्रसंसिजे १·५५; विश्वेशान १०·२२१.

ईश्वर—देव, शंकर, स्वामी, मालक, श्रेष्ठत्व दाखविणारा शब्द. तरि विश्व हा अनादि ठावो। परि निमा [illegible]। १८·२९३ तैसें [illegible] मेंगें। [illegible] पावे। १८·८४२. [illegible]। १८·११८०. २·२६१, ५·८१, १४·३८३, १६·१०२, १६·१८८, १६·३५१, १८·६२ (क), १८·२९६, १८·५६६, १८·६६८, १८·९८०, १८·११९८ (क), १८·१२८९ (क), १८·१२९२, १८·१३०८, १८·१४३३, १८·१६८९. ईश्वराची कांता, नवऱ्याकडून मनोभिमत करून घेणाऱ्या स्त्रियेप्रमाणें (चिंता ईश्वराकडून याचा योगक्षेम चालवून घेते), ६·४४५; ईश्वराचिया वंशी १६·३१२; ईश्वराचें मनोगत १८·९०७; ईश्वराचेनि लोभें १८·१५०७; ईश्वराचेनि वेधवसें १८·९१५; पाषाणप्रतिमा ईश्वर १८·५६४; सर्वात्मका ईश्वरा १८·९१३; ईश्वरातें व्याप, देवाऱ्यांही अनुमानित नाहीं, १६·२२१; ईश्वरातें नेदवे १७·३३४; ईश्वराचें नांव न साहे १६·२३३; ईश्वरीं पैठे होंति १८·८२१; ईश्वरतत्त्व १८·८४४; ईश्वरनिर्णय, ईश्वराचर श्रद्धा, १८·८३४; इ(ई)श्वरनिष्ठ १८·१७७५; ईश्वरबुद्धी १४·३५९; ईश्वरभाव १८·८६९; ईश्वरयत्नें १८·१२८९ (क); ईश्वरस्वभावोंसीं १८·१३०२; ईश्वरादिकें सर्वें, ईश्वरादि सर्व, १६·३५७; ईश्वरोहंसें १८·१४३२; अर्धनारीनटेश्वर ९·२६९, १८·५०; ईश्वरेश्वर ११·५६२; काशीश्वर, काशिराज, १·९९; गीतारत्नेश्वर, या नांवाचें शंकराचें लिंग, १८·१८९९; जगदीश्वर ४·१०; जागेश्वर, जागृत, पावणारा ईश्वर, ६·४४४, ११·५३५; गावींचे देउळेश्वर, गावांतील देवळांतल्या पाषाण मूर्ती फलदायक होत नाहींत, १८·५६७;

परमेश्वर ११·३९२, –री ६·२८१; **प्राणेश्वर** १६·१८५, **रमा–** १०·२५८; **मुनीश्वर** २·१७१, २·३५५, १३·१६६; **यादवेश्वर** १०·४७, **योगीश्वर** २·१७६, ६·४७, ८·१८९, ८·२६४; **योगेश्वर** ६·८७; **रिषीश्वर** १०·१३७; **लंकेश्वर** १० २३३; **विश्वेश्वर** ११·२७८, १८·१३९५, **विश्वेसरु** रा३० १८·१७८०; **सर्वेश्वर** १·७२, ३·१०४, ५·७६, ६·१४५, ८·१४, १०·५२, ११·२९, ११·४४०, १८·१७३४; **हटकेश्वर,** पाताळांतील शंकर, ११·३५५.

उ

उकढणें—शिजणें, शिजवणें, त्रस्त होणें. जठरिं नव मास वेन्हीं । उकढला जैं ॥ १३·७३१. १३·२२७.

उकरडा—केरकचरा टाकण्याची जागा, केराचा ढीग. फुगे केरें घालेपणें । उकरडें जैसें ॥ १८·६६७. **क्लेशगाविंचा उकरडा** १६·४०५; **उकरडा एकवला,** उकिरड्यांत एकत्र केला, १८·६४७.

उकलणें—(१) सैल करणें, सुटणें, सोडणें, उघड करणें, विकास पावणें. **उन्मेखें उकलतेन** १५·१८४; **कर्पूरकदलिचीं गर्भपूटें उकलति** ११·२४६; **घडी उकलली** ११·२१९; **सांपाचा वेढे उकलतेयां,** सर्पाचे वेढे सुटल्यावर, ११·७५. **तुकलणें—पटु तुकलितां** १४·३७६. **उकल,** उलगडा, व्यवहार, **उकलु देखावा** ५·६, **– देखिला** ६·३८६, **– देखों पाहिजे,** दाखवला पाहिजे, ३·५२; **व्यापारा हातीं उकलु दिहा ना राती,** या व्यापारीं रात्रीं किंवा दिवसा सुटका होत नाहीं, मोकळीक होत नाहीं, १४·२३९. (२) उकळणें. **मदत्रयाचिया उकलिया,** विद्या, धन, सामर्थ्य यांपासून होणाऱ्या तीन प्रकारच्या मदाच्या उकळ्या, ७·७३.

उकार—'उ' हा वर्ण. उकार उदर विशाल । १·१९.

उक्त—सांगितलेलें. **उक्त असे** ५·१७७; **मियां चि दोन्हीं उक्ता** ३·३४.

उक्ति—वचन. **कृष्णवचोक्तीं** १०·३०; **व्यासोक्ति** १·४५, **–कुसुममाला** १८·१६८९, **–तेजें** १·४१; **श्रीकृष्णउक्ति** १८·१६८६.

उखर—खरड, रेताड जमीन. **तेजा आणि उखरा भेटि जालेयां,** उन्ह व रेताड जमीन यांमुळें (मृगजळ दिसतें) १३·१०४७; **उखरेव,** गुणाचिये उखरेवे । माझि असतां ॥ १४·३२३, गुणांच्या रेताड ढिगांत सांपडला असतां, गुंतला असतां.

उखा—उषा. **अश्वत्थु ह्मणिजे उखा,** अश्वत्थ शब्दाची व्युत्पत्ति पुढें ठेवून या शब्दाचा अर्थ 'उषा' असा लावला आहे. अ (नाहीं) श्वस् (उद्यां), स्था (स्थिति), जसा आज तसा उद्यां नसणारा; उषःकालही फार वेळ राहत नाहीं; हें अर्थसाम्य क्लिष्ट आहे, १५·११०; **उखा चि ते आनी,** ती दुसरी उषाच समजावी, १६·१५; **मंगलउखा** ५·१४१; **उखा उजलली** ७·१२८; **पाहाली उखा,** प्रातःकाळची उषा, १६·२६३.

उखित—सर्व, एकंदर. उखिती क्रिया पैठी । ब्रह्मीं करी । १८·५८७. १४·१२६. **उखितें आंगें जीवें** ११·५६७; **उखिते गुणावगुण** १३·३७२; **सर्वभाविंसिं उखितें** ९·३३१.

उखिता—वाटसरू. जीव एथ उखिता । वस्तिकरु वांटे जातां । १३·३५. १३·५९२.

उखिविखि, उखीविखी—तर्कवितर्क, वाटाघाट. हे बहू उखीविखी । रिखीं केली नैमिषीं । १३·६७. १७·३९. **द्वंद्वाची उखीविखी** १३·१४७, **सुखदुःखाची –** १३·९९; **मानसिकी उखिविखि** १५·३८२.

उखी—लोप, नाश. जेथ अहंकारा उखी जाली । १३·५२९. **उखी होउनि** १३·११३२.

उग—स्तब्ध, निश्चल. परि उगाचि असे निवातु । १·१७९. कुमुदें पसराति । चंद्रु तो उगा ॥ १४·३४३. देखिजे चंद्रिका ते उगी । चंद्रिं जेविं ॥ १५·३५४. ११·४१५, १३·२६६, १३·१०७५. **उगा असिजे काइ** १८·१५९७; **उगा ठेला** १७·१७१, १८·१३२४; **उगा चि बैसे** ११·५४४; **उगाचि राहे** ११·२२३; **उगे कां राहाति** १७·६३; **क्षणभरी उगा न राहे** १३·८२०; **उगे असति,** फलदायक होत नाहींत, १८·५६७; **उगीं सांडिति,** मनाचे

व्यापार बंद होतात १८·७३४. **उगला,** स्तब्ध राहिलेला, ९·५१७, ११·१५३, १३·९५०, १८·१५६८; **उगला राहे** १८·७६; **उगले नसती** ११·३९८; **बोलता ना उगला** १३·११०६; **उगलेयां,** न करितां उगलेयां। न येईल ऐसें॥ १८·११८३, कांहीं न करतां स्तब्ध बसून बंधन होणार नाहीं असें समजूं नये. १८·११८४ पहा; **उगुलें असैल** ८·१११; **उगें** १७·१४६, १८·७३७, १८·१०८२; **उगेयां,** स्तब्धपणें, १०·१५, ११·६१०, १३·४२; **उगेलें ये,** शांतपणें, मुकाट्यानें येतें, ९·२२३; **उगेपण** १३·१९२, १८·७९, १८·१३२८.

उगंड—सुटका. पडलेयां तिये ठांइं। कल्पांतीं ही उगंडु नाहें। १·२६०.

उगाणणें—हिशेब देणें, झाडा देणें, अर्पण करणें. तें उगाणिलें मज कर्म। ९·४००, झाडा देऊन मला अर्पण केलें. **उगाणणें**—तो सुखदुःखाचा नागोवा। जेथ उगाणों लागे जीवा। १३·८५, इंद्रियांनीं नागवून आणलेल्या सुखदुःखांचा जेव्हां जीव झाडा घेतो, बऱ्यावाईटाचा हिशेब करतो. १३·८६ पहा. शास्त्रसिद्धांतु आघवा। उगाणिला॥ १६·४१. १८·७४०, १८·१५३१. **उगाणूनि** १८·१०६२, **उगाणूनु** १७·३६९. **उगाणा**—उलगडा, झाडा, हिशेब. **प्रमेयांचे उगाणे** ७·१९३; **फलहेतुचा उगाणा कवण चाली,** फलहेतूचा हिशेब तो कसा देईल? ७·१२६; **कामधेनू लवें उगाणा चालतसे काइ,** कामधेनूला हानि लाभाचा हिशेब बरोबर आणावा लागतो काय?, १०·२८५; **उगाणा घेइल** १५·३५९, **—घेउनि** १८·१५१७, **उगाणां(उगाणा)घेंति** १०·२२५, १६·३८४, **—घेयावा** १०·२४०, **—घेयावेया** १५·५४६; **उगाणा दीधला** १३·११३८, **—दीन्हला** ११·७१.

उगलणें—बाहेर टाकणें, ओकणें. १६·२०९, १८·१००६. **धूमाचे उभड उगलीत** १६·२९२. **उगाल,** चाऊन टाकलेला विडा, १३·४१८.

उगवणें—उदयास येणें, वर येणें. **लांबा उगवे** ६·४४२. **उगविं चि,** उगमांतच, १३·३००; **उगडं बोध सिंधू,** उगम, ओघ, समुद्र, ह्या नदीच्या पाण्याच्या तीन अवस्था, १६·१३८. **नुगवणें**—पेरिलीं नुगवती ४·८२; **भाउन्चि जीवि नुगवे** १४·३६४, **नुगवे,** उगत नाहीं, १६·४०६. **मीं नुगवें,** मी उगवणार नाहीं, १८·१२८०.

उग्र—प्रखर, भयानक. **उग्रपण** ११·४३५; **तेजाचें उग्रपण** ११·३१३; **उग्रपणें** ११·६१०; **उग्ररूप** ११·४३८.

उघडणें—झांकण काढणें, मोकळें करणें, स्पष्ट दिसणें, दाखवणें. **त्याणि उघडिली** ६·१८, **—उघडे** १·४३, ६·१५८, १८·७८९; **खिडकी उघडिली** १२·५२; **डोळे उघडुनि** १३·१७३, १८·२०८; **लागोनि डोळा उघडे नव,** डोळा बंद करून उघडेपर्यंत, क्षणांत, १५·१३३; **तारा उघडती** ११·६५०, **तारागण उघडे** १३·९२३; **दीठि उघडुनि** ११·२२३; **दृष्टि उघडे** १३·१०८२; **पातालकुहर उघडलें** ११·३५५; **बालदशा उघडे** ६·३६०; **योगविभवभांडार उघडलें** ६·११; **श्रिंगारश्रियेचीं भांडारें उघडिलीं** ११·१३८; **महाकुंडें उघडिलीं** ११·१९७; **योगनिधि उघडिली** ११·१२१; **राउलें उघडितु** १६·१९८. **नुघडणें**—**नुघडे** १५·११९. **उघड**—स्पष्ट, स्पष्टपणें, मोकळा, मोकळेपणें, तें आत्मानंद राज्य। भोगी आंगें॥ १८·१५६७. ५·३१, ३·२०४, ६·४८६, ८·३, ९·१, १३·११३, १३·६९०, १६·१२०, १६·३१३, १८·१४३९. **उघडा आंगीं** १२·१६५; **उघडी जन्मभूमी** ६·२७३; **उघडिया दीठी** १४·१८०; **उघडी पांचयेउली** १३·१०६४; **उघड मन्हाटिया** १३·८९९; **उघड करूनि** ७·४२, ८·४६, **—दाविलें** ९·१३४, **—बोल** ११·४३७, **—मांघों** ७·२७, **—मांघों** १६·२९२; **उघडा,** उपेक्षित, निराश्रित, १३·६९८; **दारवठा सदा उघडा** १८·१४९८; **उघडी केली** १६·१४३; **तें चि उघडी होये,** तेव्हांच स्पष्ट दिसेल, १३·३१७; **उघडे दाउं** १८·३५१; **उघडेनि द्वारें** १३·४५३; **उघडें,** अनाच्छादित, स्पष्ट, ६·१२०, १३·२३१, १३·९३७, १८·७३७; **उघडें कैवल्य** ११·१२, ११·६३१; **उघडें निधान** १३·४९९; **उघडें परब्रह्म** ११·५३४; **उघडें झांकलें**

१३·६७८; अति उघडें १८·१३४३; उघडलेयां, उघड्या आंगानें, ९·४८६, मृत्युचिन्हें उघडलेयां, दिसूं लागल्यावर, ८·११९; उघडवणें, खाणी उघडवि १२·१२.

उंच—वर असणारें, महत्त्वाचें. उंचपडे (उंच पडे) १५·१९४; उंच नीच १०·२८१, उंच...नीचा ६·१८४, उंचा नीचा १४·११८. उंची, जिये उंचिये सानें गगन । १६·३२९, जिच्या उंचीच्या प्रमाणानें आकाशही लहान वाटेल. जैसा भानु उंची नेणें कें, । सूर्य किती उंचावर आहे तें जसें सांगतां येत नाहीं, १५·५२; उंचौनि लोटिलें १६·३३९; उंचावणें, ऊंच पहा.

उचंबलणें—वेगानें, हर्षानें खालींवर होणें, अनावर होणें. आतां रीता समुद्रीं रिगे । तो उचंबलतु कुंभु निगे । १७·१९. उचंबलत सागर । १·१२९. उर्मीभारें उचंबलतसे ११·२४८; महानदी उचंबले १४·२०९; उचंबलला सांता ७·११४; उचंबललेपणें १८·१५६३; उचुंबलणें—क्षीरसागरु उचुंबले ११·११४.

उचरणें—उच्चरणें पहा.

उचलणें—वर घेणें, वर उडणें, पुढें येणें, उसळणें. कां उचललें वायुवसें । शुष्कलें पत्र जैसें । ३·६१. उचललें कां नेणिजे । तैसें पृष्टांत उचलिजे। ६·१९७. उचलतां पाइं ६·४३८, उचलता पायें, जलद, १८·१७००; उचलिला पाऊ, उचललेला पाय १८·७३३; डोले उचलूनियां १३·२७४; दळभारु उचलला १·९३; दुणावटौनि उचलले १·१६५; धनुष उचलिलें १·१६८; धैर्या उचलूनि १६·१९६; पवनें परमाणु उचलले ९·२५५; पांडवसैन्य उचललें १·८८; उचललेयां—नाना पवनाचा साटु । उचललेयां नीटु। १८·७३१. उचललेया प्राणासरिसिं १२·१०१. नुचलणें—भवें नुचलावी १३·२६६.

उंचावणें—उंच वाढणें, वर चढणें, फुगून जाणें. तैसी प्रिय वस्तु पावे । आणि सुखें जो उंचावे । १३·८०४. शाखांची वाढि बरवी। उंचावे पैं ॥ १५·२०४. १५·१८९. औद्धत्यें उंचावे १६·३८९; उंचावलिया, उंच वाढलेल्या, १५·१९५; उंचावें तेणें नाम, महत्त्वाचें असतें, प्रतिष्ठा वाढते म्हणून, १८·११२; उंचावते न (उंचावतेन) पवाडें ७·१५१.

उचित—योग्य. दीसति उचित पदें माझारि । रत्नें भलीं ॥ १·८. अमरपण उचिता । देउनि घली ॥ १५·५५०. ना तरि जलदच्युता। पाणियां उचित सरिता। सरितेसि पांडुसुता। सिंधु उचितु ॥ १८·८८२. १·३६, १·१९४, २·६, २·१९, २·२२, २·५५, २·६३, २·१८९, २·२२८, २·२६४, ३·२०, ३·३१, ३·४५, ३·५०, ३·६४, ३·६९, ३·७८, ३·११८, ३·१२१, ३·१३९, ३·१४४, ३·१४९, ३·१८३, ४·८९, ६·४६, ६·४८, ७·१४१, ९·२६२, १०·४२, ११·७, १३·३७२, १५·५३१, १६·२४, १८·६७७, १८·८५२, १८·८७६, १८·८८०, १८·८८१, १८·९४४, १८·१४१९, १८·१४७५. उचिताचा विसरु पडे १६·२२; तैसें कें उचित आहे, अलंकार घातले नाहींत तरी सौंदर्यांची योग्यता काय कमी असते ? १८·१७१७; उचितदेवउद्देशें १७·३५७; उचितसाधनसमृद्धी १६·३८२; . यथोचितें उपचारें ४·७०; सकलअवयवउचितें लेणिं १७·१७९; अवसरोचित ३·१८५, ५·४२, ९·३९३; अनुचित १·२२६, २·८, २·१८३, ३·२१७, ३·२२३, १८·१६९९; उचितानुचित १४·१८३.

उच्चरणें—उच्चार करणें, वर्ण स्फुट करणें, बोलणें. उच्चरिजेल हिं ब्रह्म नाम । १७·३४३. उच्चर—वाचे उच्चरु आणिति १७·३५४; उच्चार—उच्चारें हिं व्यक्ती आणीति १७·३६७; उच्चारफल वाणी न पवे, वाणीला उच्चारांचें फळ मिळत नाहीं, १८·३७२; प्रणवोच्चारें १७·३५५; बोलें किर बोलाचा उच्चारु कीजे १८·११३६; नुच्चारितां १८·३७१.

उच्छंखल—उच्छृंखल, शिरजोर. १८·६६६. उत्संकु पहा.

उजगरा—उजागरा, जागरण. ५·५४. उजगरा करी, जागृत करते, ६·२२१; उभलिचा उजगरा, खोकल्याच्या उसळीनें दुसऱ्यांची झोंपमोड, १३·५७३.

उजरा—उघड मार्ग, रीत. अनादिसिद्ध उजरा । राहाटिचा आहे ॥ १६·२६९.

उजरी—तेज, उत्कर्ष, स्पष्टपणा, सरळपणा. उन्मेखु लाहे उजरि । १५·१०, माझ्या ज्ञानांत भर पडेल. **वाल्भाचिया उजरिया**, आपल्या प्रियकराच्या उत्कर्षासाठीं, १६·३७५; **साम्याची उजरी होए** ६·९७; **उजरिया होमीति** १६·३८६; **उजिरी**—तैसी आहारानिद्रेची उजिरी । रोग निवांत जंव वेन्हीं ॥ १३·७६६; **अनुभवाची उजिरी** ६·१९०; **आग्रहाचिया उजिरिया**, १७·९७, आग्रह पहा; **उपायाची उजिरी** १८·१३७३; **ज्ञानाची**– १८·९९०, **प्रभेची**– १४·३८८, **प्रमेयाची**– १८·५४, **प्राणायामाची**– १८·३३४, **बलाची**– १८·४२३, **मूलडाहालांची**– १५·२१५. **उजिरी नोहे विखम पडे**, अशा भक्तीच्या उत्कर्ष न होतां बाध येतो, ९·३४१; **उजिरी पांति लाभली** १५·५५७; **कलशें उजिरी होये**, अठराव्या अध्यायाच्या कळसामुळें पूर्णता येते, १८·४३; **राहाटिची उजिरी पडे** १७·२१२.

उजलणें—प्रकाशित होणें, करणें, उदयास येणें, पेटवणें. जैसें त्रैलोक्य दीसे उजललें । १·३९. उजळूं दिव्यतेजा हाथेवा । १६·२३. १५·२७६, १५·३३७, १८·१२१. **उजलिजति**, पेटवले जातात, १३·४३२; **आरती उजलूनि** १६·२०८; **रज आरिसा उजली** १३·४६४; **गुरुकृपा उखा उजलली** ७·१२८; **ग्रंथार्थदीप उजलिं** ५·१४१; **ज्ञानें उजलला** १३·४६२; **वागतृता उजलली** १४·६३; **विवेकदीपु उजर्ली** ४·५३; **आत्मबोधु नुजले** १५·४७५. **उजल**—जैसें सूर्यु तैसं उजल । ९·२०३, १·६, १८·१७०५; **आंगें उजलु** १६·१७०; **गद्द नां उजल** ८·२२७; **उजलिता**, प्रकाशविणारा, १८·१४६१; **उजाल** ११·२०९, ११·२९८, १३·१७३; **कुळाचा उजालु** १६·३५६; **रश्मिं उजालु** १८·११७८; **सहोजलें**, साहजिकपणेंच लखलखीत, ११·१३४.

उजितें—तेजोवलय, आगीचा भडका. पेटलें प्रलयाग्निचें उजितें । ११·३०७. **उजितीं आबुथिलीं** ११·३३७.

उजियड—उजेड, प्रकाश. उजियडा आंधारेया । जो पाडु मूता उभेया । १३·१०१५. ९·१३२. **उजियडलेपणें** ७ ११४. **उजियेड**— घरिचिया उजियेड करावा । पारखेया आंधारु होआवा । १२·१४७, १३·९२३; **उल्हाटशक्तिचेनि उजियेडें** ९·२१३; **निवृत्तिकृपाउजियेडें** ६·३२.

उजिवडणें—प्रकाश पडणें, प्रकाशित होणें. आणि ऐक्यतेजें उजिवडेल । त्रैलोक्य हें ॥ ६·३८३. १३·१०७७. **उजिवड**—उजिवडें, प्रकाशानें, १८·११०९, **उजीवडें** ४·१६७.

उजु—सरळ. मानियां तरि अलें । उजु नि असांमि ॥ १७·४. **उजुकार** ६·१५५, १८·८४०; **उजू**—उजू आडव्य नें मार्गें । लोभु करी ॥ १५·२२, लोभ सरळमार्गानें जाणाऱ्या आयुष्याचा नाश करतो. १·२४६, ७·१६८, १७·३८; **उजू अंतर**, सरळ अंतःकरण, १३·३६६; **उजू मार्ग** ८·२२०; **उजू वस्तू** १३·१०५६ (२); **उजू वाट** ७·१२५, ८·११३, ८·२३९, १८·९३३; **उजू अव्हांटा** ८·२३६, १२·१२१; **उजू अव्हांटेनि** ८·२३९; **उजू असतां पाटिमोरें** १३·८९२; **वांकुडें व उजू यांचा विरोध दाखविणारें**, १३·८९२, १३·१०५६ (१), १५·३०६, १८·८३९; **विषायें उजू होए** १८·६६. **ऊर्ध्वा उजू**—ऊर्ध्वा पहा.

उज्जीवन—नवचैतन्य, वाढ. जें उज्जीवन जालें । ज्ञानाग्निचें ॥ ४·१३१. **हृगे बुन्ही उज्जीवन नव्हे** २·६८.

उटकणें—दूर करणें, उच्चाटण करणें. आंगिचा उटकले । १४·३६३.

उटणें—लेप लावणें, घासून स्वच्छ करणें. श्रीमहादेवअंगीं उटिला । ११·२१८. १८·१०२६. **आरिसा उटिजे** १८·३९५,–**उटूनि** १८·११३३, **आरिसे उटूनि** १८·१५८०; **उटणें**, आड मुखाचिया आंगा उटणें । आगळीं ॥ १०·१०; **ऊटणें पहा.**

उठणें—उभें राहणें, जन्मवणें, फुटणें, उत्पन्न होणें, तयार होणें, उत्पन्न होणें. पहींस पलवाचे । नानावर्णी ॥ ८·१९. जैसा गंगिया उदकाहूनि अंकुरा । ११·४२३. २·१८, २·२२१, ४·३४, ४·२०७, ५·१३१, ६·१६४, ६·२२७, ८·७७, ९·२७५, ११·८०, ११·३८५, ११·३९८, ११·४४१, ११·४७२, १२·१८, १३·११३, १३·१२०, १३·१२३, १३·२४४, १४·९९, १४·१२९, १४·१८०, १४·२००, १४·२३०, १४·३००, १५·९१, १५·१२५, १५·१४७,

१५·३०२, १५·३०४, १५·४८१, १५·४९९, १६·१९२, १६·२३६, १६·२४५, १७·६५, १७·१५०, १७·२३३, १८·४९, १८·९४, १८·२४३, १८·२५१, १८·३२५, १८·३६८, १८·४२६, १८·४३८, १८·४५४, १८·४५७, १८·४८५, १८·६२१, १८·७७९, १८·१५५०. **उठणें** १२·२, १५·२३६; **उठावें** १४·१८२; **उठितसे** १८·१३०६; **उठिलेनि** १५·२३३; **उठिलेयां** १८·७३४; **उठिलेपणें** १३·१२४; **उठूनियां** १८·४९८; **उठिति पडति** १५·१३०; **अंकुरीं उठी** १३·१०४८; **अहंकारा उठूं नेंदूनि** १६·६९; **अंतरीं उठीति** १६·४२५; **आत्मप्रथा उठितिया** १८·१०९२; **उमाले उठिति**, कोंब फुटतात, १५·१२३; **क्रिया जे उठी** १३·१२०, १८·१७३; **गंधानीलीं नीलोत्पलीं उठिलीं**, (मदाच्या) गंधवायूनें दरवळलेल्या कमळांनीं, १७·६; **टके उठिति**, शेंडे फुटतात, १५·१८६; **डाहाळिया उठिति** १५·१८८; **देखणें जें जें उठी** १४·८४; **पांति उठी**, पंगत तयार होते, ८·१५३; **बैसला उठूं न शके**, आळस करतो, १८·५९४; **मती उठिती जाली** १०·३०६; **मनौनि उठी**, मनांतून उद्भवते, १३·२९८; **वस्तु होउनि उठी** १८·९८५; **वेगां उठिं उठिं** ११·४६३; **श्रद्धे जें उठिलें असे** १७·७३; **संवादफळेंसिं उठिलें** १०·१४७; **हांवे उठूं नेंदावें** १७·२७६; **उठाउठी**, घाईनें, जलद, १८·१५२०; **उठाउठी पाये देंत**, जलद वर जाते, ६·३०३, योगांतील हा कुंडलिनीचा मार्ग ६·३०१ ते ६·३०५ मध्यें सांगितला आहे; **उठाउठी शून्य घेति**, लगेच आपण स्वतः शून्यरूप होतात, १२·५८; **उुठिं ह्मणसि**, युद्धास तयार होणार नाहीं असें म्हणशील तर, १८·१२८१; **कंदर्पें ह्मकिं जुठिजे** १६·१२६; **जुठिति** १८·९३; **जुठी** ३·२६७, १६·७७. **उठवणें**—**तीर्थें ठाया-वरौनि उठविलीं**, तीर्थांचें महत्त्व मानलें नाहीं, ९·१९७; **मनातें उठवी**, मनास चालना देतें, १३·९६५; **उठविलेयां**, जागें केलें असतां, १३·२४२; **उठिविजसी** १८·१२८१; ऊठणें पहा.

उठावणें—चाल करून जाणें, हल्ला करणें. कालरात्रीचीं कटकें। उठावलीं जैसीं॥ ११·१९६. **एकावट उठावलें** १·८९; **सरिसेपणें उठावले** १·१६५; **उठावती** १२·६२.

उठावा—वर आलेला भाग, विस्तार. **संसारतरुचा उठावा** १५·२००.

उडणें—आकाशांत जाणें, हवेंत वर जाणें. हें विषाचें आगी पडे। तरि भस्म होनि उडे। १३·१०९९. २·१३०, १३·७०४. **उडत दीसति** ११·१४९; **उडैल** १३·२६५; **उडों ये** ७·१५१; **उडौनि जाये** ११·६२४; **उडवा**, बारीक कण उडून जमलेला ढीग, **कोलिसेयाचा उडवा** १८·७२२. **उडी**—**उडी घातली** १·२६७, **—न घलवे** १३·५१४; **उडाण**, उड्डाण, झेंप; **येकें चि उडाणें** १०·२३०; **जुडावें** ६·७६; **जुडे**—**गगनीं जुडे** १८·१६९१, **बैसली जुडे** १३·७८१; **उडावणें**—उडवून देणें, काढून टाकणें. **आंगावरिलें उडावीं** १३·२८२.

उंडी—घांस, गोळा, आमिष, बळी. जैसें मीनाचां तोंडीं। पडे ना जंव उंडी। १४·१४६. नवसिये देंत उंडी। बाळकांची॥ १७·९६. **लोणियांची उंडी** १३·१०९८; **उंडी गीळी** १३·७३८; **उंडी घाली** १८·७३६.

उणखुण—इच्छा, संकेत. तैसी पाली उणखुण। क्रियेची जो॥ १३·७९९.

उणा-णी-णें—(१) कमी, अयोग्य, दोष. आथिलेपण मिरवी तें त्रि उणें। ९·३६४. दोष या अर्थी: परि तें तुमचें उणें न बोलावें। ११·१६०. ११·१५६, ११·४५३, १६·२१, १६·३५६, १७·३८६, १८·१७१९, १८·१७५२. **उणेनि सुधाकरु उमचला**, चंद्र (ग्रहणादि) कमीपणांतून मुक्त झालेला पाहून, १८·१५६१; **मारें उणें कालकूट**, मारकपणांत कालकूट सुद्धां कमी पडेल, १७·१३८. **उणा पुरा** १३·१११३, **उणें का पुरें** १३·७१३, **उणेया पुरेयाचें** १२·११९, **—पुरेयां** १३·५३५, **उणेयापुरेया-चिया** १७·४०५; **पुरें उणें** १८·१७४५; **उणी नोहे**, कमी नाहीं, १६·२५४, **—हो न ये**, कमी पडूं देत नाहीं, १३·७९३; **उणीं नव्हति** १८·१७१९; **उणें आणणें—उणें न आणिती** १८·१७१६, **—आणिलें** ९·४४६, **—आणी** १३·१६८, **कवण उणें आलें**, काय

कमी पडलें १, २·७; उणें न पडे १३·६०१; उणें फेडावेया १८·१४४९, —फेडूनियां १६·१४८; उणें यंतसे, कमीपणा येतो, १८·१६२९; उणें वाहे, वैर मनांत धरतो, १३·५३६. उणाव तरि उणावो साह्याजें उपसाहला । प्राप्तुं काइ ॥ १·६५. उणिवे १५·४८३, उणीव ११·२७६, १८·९६४, जें उणीवांसि ठाके उभें । १८·१७४९, जें कमी पडत असेल. उणेपण ११·४२२, १८·१०८१. (२) तितका कमीपणा ठेवून, त्याशिवाय. ज्ञाना उणें १५·४८९; निम्न भरलेयां उणें, खोलगट भाग भरल्याखेरीज, १६·१५७; रांधिविए उणे (णें), रांधण्याचे श्रम घेतल्याशिवाय, १८·१४१; राबाउणें (राबा उणें) मेहनत केल्याशिवाय १८·९४; रोविलेयां उणें १३·६८९; वाती उणें, दिव्या शिवाय, ९·२९९; सीगलेयां हिं उणें १८·९४०. ऊणें, पहा.

उत्—वर, उंच, बाहेर, श्रेष्ठ या अर्थी: शब्दास जोडून.

उतणें—(१) गर्वानें फुगणें, उकळून वर येणें, उसळणें. जेव्हांलि उतत होंतें दायाद । ११·४७५. जैसें उतलें आगी पडे । परि होमीं न लगे ॥ १८·१९१, उतास येऊन आगींत पडलेलें द्रव्य होम केल्याचें श्रेय देत नाहीं. प्रतीतिरसाचा भाऊ उते ७·१३३; दर्पसागरु उते १६·३९१; सागर उतताती १६·३७१. (२) धातू ओतून मूर्ति वगैरे तयार करणें. ते ऐक्याची आंठ उतली । ८·६३.

उतटणें—ताण बसून उसवणें, उकलणें. मग (मग) सिवणि जैसी उतटे । शुक्तिपालवांची ॥ ६·२६६.

उतरडी—खालीं मोठी, वर त्यापेक्षां लहान वस्तु ठेवून केलेली निमुळती रचना. मनोरथांचिया उतरडी । उतरी रची ॥ १३·११४, लहान मोठे मनोरथ मनांत आणतो (रची) व पुनः बदलतो (उतरी).

उतरणें—वरून खालीं येणें, ओलांडून पलीकडे जाणें, योग्य वाटणें, ओवाळून टाकणें. उतरलें उदक पर्वतु वलघे । १०·६८. द्वैताचां पैलीं तीरीं (रीं) । उतरों सरला ॥ १२·१८५. ९·२२४, ९·३२५. कर्मे उतरला, कर्मांतून पार पडला, ९·४१९; कर्सीं उतरली १८·९०८; ग्रंथसागरु उतरौनि १८·१७५९; पाउटीं उतरतु १६·२६०; बाहिं उतरलां ११·६४८, १३·१८६, बाहीं उतरौनि १०·१६२; भांडारें उतरलीं, आणून रचलीं, ११·२६४; महानदी हे माया उतरौनियां ७·६६; रसोपत्र…आपण हिं उतरे, औषधाच्या परिणाम रोगनिवारणानंतर आपोआप नाहींसा होतो, १८·१०७३; लोण उतरिजे ९·३७७; उतरी रची, उतरवतो, रचतो १३·११४; उतरणं, मायानदीचें उतरणें ७·८९; तुतरणें, महत्त्वा वरौनि तुतरे १३·६५६; मशका सिंधु तुतरवे १३·२५९.

उतराई—केलेल्या उपकाराच्या आभिमानें फेड करण्याची इच्छा करणारा. उतराई होउनियां १५·५५२; उतरायियां होइजे, कृतमुक्त व्हावें, १७·२७५.

उतल—उथळ. खोल्ह उतल्ह १८·१६५७.

उताणा—वर तोंड करून, गर्वानें फुगून. नेणा विषयाचि । …… ॥ १३·७१४.

उतान्ही—फार तातन, तीव्र इच्छा. मुनीश्वरां उतान्ही १३·१६६; उतान्ही वाढविजे १७·१६२, —वाढविनु असें १३·११४२.

उतार—पलीकडे जाणें सोपे असा उथळ प्रवाह. उतारा …… । …… ॥ १८·२५३. ऐक्याचिये उतारां ७·९६; पायउतारा ७·१६४.

उत्कट—अतिशयित, भरपूर. आपतृष्णेउत्कटें १४·१००.

उत्कंठा—उत्सुकता. १२·२३१, १८·९४४. उत्कंठा भंगों नेदीं १४·२६; उत्कंठा वाहे २·१४७; उत्कंठे ११·११४; उत्कंठानिर्भर ११·६७०; ग्रंथउत्कंठा १३·६३२.

उत्कलिन—कलह, युद्ध. …… उत्कलिन । १८·१६०८.

उत्तम—अतिशय चांगलें, श्रेष्ठ लोक. …… उत्तम । १·८९. …… । १·२४९. ४·१७७, १५·४९७, १६·१५०, १८·११२६. उत्तम कुल ९·४३७, उत्तमें कुलिंचिया १·१८६; उत्तमु पुरुषु, —पुरुषु, पुरुष, पुरुष पहा. उत्तमें पुण्यें १०·१५०, उत्तमीं प्रसंसिजे २·२७२, उत्तमाचें उत्तम ९·४८; उत्तम

अधम १८·१४५४; **उत्तमासि मस्तक खालविजे** १२·२१३; **उत्तमांगिं**, मस्तकांपैकीं, ११·४१३; **उत्तमातें अधमातें** १२·१४४, **उत्तमाधम** १६·१५४, **उत्तमाधमभेदाचें** १०·१०४; **उत्तमहीन**, बरा वाईट, १६·१४२; **उत्तममध्यमनिकृष्ट** १८·६९४; **अधमोत्तम** ४·६९, ६·९६, १३·८७, १३·१०१४; **अधमोत्तमप्रकाशा माझि** २·२९७; **क्षराक्षरोत्तम** १५·५२४; **देवदेवोत्तम**, श्रीकृष्णास उद्देशून, ३·२८; **द्विजोत्तम** १७·२८८; **धीरोत्तम** १७·३३३; **पुरुषोत्तम**, पुरुष पहा; **प्रियोत्तम**, प्रिय पहा; **वीरोत्तम**, वीर पहा; **सर्वोत्तम** सर्व पहा; **उत्तमत्व** ९·२२२, ९·४५१.

उत्तर—(१) जबाब, शब्द, वाक्य. **उत्तर घे** १३·७६१; **येकां दों उत्तरांसवें** ११·३९; **प्रत्युत्तरें** ९·७७, १८·७३; **प्रतिज्ञोत्तर** ९·१; **प्रश्णोत्तर** १८·१५७८. (२) पुढें, नंतर. **उत्तरीं बोलें** ११·२५०; **उत्तरखंड** १०·३९; **उत्तरोत्तर**, क्रमाक्रमानें, ४·१९०, १५·१९६. (३) मागचें. **टांकेचेन उत्तरभागें**, टांचेच्या मागच्या भागानें, ६·१९६. (४) चार दिशांपैकीं एक. **उत्तराभिमुख** ८·९१; **उत्तरायण** ८·२१८, ८·२२२; **दक्षिणोत्तर**, दक्षिण पहा. (५) श्रेष्ठ. **लोकोत्तर प्रौढु** १७·४७. (६) विराटपुत्र. ११·४६४. **उत्तरणें** पहा.

उत्तरणें—(१) उतरणें. समाधि पैलाडि उत्तरे। ६·१९१. **उत्तरवेंठ**, उतारपेठ, बंदर, १७·२७३. (२) पलीकडे जाणें. **उत्तीर्ण**, पलीकडे गेलेला, तें(ते)थ उत्तीर्ण होये प्राणें। १·२०२; **उत्तीर्णत्वा लागि** ८·१२९; **शतमखोत्तीर्णकरा हातीं**, शंभर यज्ञ केलेल्या इंद्राच्या हातीं, १०·२२०.

उत्पत्ति—जन्म, उद्भव. **उत्पत्ति...स्थितिप्रलयो** ११·४९१ (१); **उत्पत्ति प्रलयो** १३·९९०, **उत्पत्तिप्रलयो** ११·४९१ (२); **उत्पत्तिस्थिति** ११·४९२;

उत्पन्न—उत्पन्न झालेलें, तयार झालेलें. १६·५६.

उत्पवन—हवेंत उडणें. **उत्पवनासरिसा**, ज्ञानदेवींत 'उत्प्लवनासरिसा' असा पाठ आहे, ३·४१.

उत्पाटणें—उपटून टाकणें. जे एवडें झाड उत्पाटी। ऐसें काइ असे ॥ १५·२०८.

उत्प्रेक्षा—कल्पना, दृष्टांतादाखल योजलेला भाषेंतील एक अलंकार. आइकिलेयां उत्प्रेक्षे सल चढे। १०·२४८, उत्प्रेक्षा बळावते.

उत्संकु—**उत्संकु खलु** हा अपपाठ असावा. **उत्संखलु** किंवा **उत्संकलु** असा पाठ घ्यावा. ज्ञानदेवींत 'उत्संखळु' असा पाठ आहे. अर्थ उच्छृंखल उघड आहे. १७·१९०. **उच्छंकल** पहा.

उत्संग—मांडी. संतोषा उत्संगिं। घर दीन्हले (लें)॥ १२·१५०, संतोषाला आश्रय दिला. ११·१०३; १३·३९५. **दीठिचां उत्संगीं** ९·४७३.

उत्सर्ग—बाहेर टाकणें. १३·११९.

उत्साव—उत्सव, उत्साहानें केलेला समारंभ. १८·७९२. **उत्साह**, तंव अधिकाअधिक। उत्साहो धरी आगलिक। १८·६३८; **भवविजयाचा उत्साहो** १८·१०६०; **उत्साहाचेनि अवतरणें**, उत्साह आल्यानें, १४·४१०; **उत्साहें** १६·२३०.

उत्सुक—उत्कंठित, आतुर. **उत्सुक बोलणें** ६·१६२. **औत्सुक्य** पहा.

उदक—पाणी. जरि उदकें उदकीं बुडीजे। २·३३६. कल्पांतिं उदक उदकें। रुंधलेयां वाहो ठाके। १८·११६०. उदका एका परौतें। तरंग नाहिं चि हें निरुतें। १८·११८४. २·३०५, ६·४२, ६·२७०, ७·५९ (१, २), ८·६४ (१, २), ८·१७५, ८·२४७ (१, २), ९·२२३, ९·३४९, १०·६८, १०·७६, १२·२०४, १३·४३१, १३·८८८ (१,२), १४·९४, १५·३१६ (१), १७·११६, १८·२६९, १८·३०७, १८·५५६, १८·७८३, १८·९८० (१,२). **उदकाचेनि आयुष्यें** ६·३९६; **उदकाचेनि चि आवेसें** ७·५७; **उदकाचेन बलें** २·३०६; **उदकाचिये भूमिके**, ओलसर जमिनीवर, १७·२७९; **उदकाचें सांकडें नव्हैल**, पाण्याची कमतरता होणार नाहीं, ९·३८३; **उदक साहाजें सपाटलें** २·१०७; **फटिकु चि आवडे उदक**, स्फटिक पाण्यासारखा दिसतो, ७·११०; **कल्पान्तिचेन उदकें** १५·५३; **खलालिचेया उदका सरिसी** १५·४६५; **पाउलां पाउलां उदकें** ६·१७४; **स्वातिचें उदक** १५·३८८; **उदकाचिया आर्त्ती रोहिणी पींतु**,

पाण्याची तहान मृगजलानें भागवावी असें होईल, ११·५३; उदकातीत १५·३१६ (२); उदकपणें १८·११६५; उदकमय २·२६२; उदकलेशें ९·३८९; अनन्योदकधुवट, अनन्य पहा; अमेध्योदक, घाणेरडें पाणी, सांडपाणी, १६·३१५; अर्धोदक अर्ध पहा; उष्णोदक, उष्ण पहा; क्षीरोदक ११·२१८; गंगायमुनाउदक १८·५११; गंगोदक १७·५२; चूळोदक ९·१३; तिलोदक १·२५३, ११·१०; पर्जन्योदक १८·३६६; प्रलयोदक, प्रलय पहा; रथ्योदक, रस्त्यावर वाहणारें पाणी, ५·१५३, ९·४८४; विषोदक ८·१४५; वैद्योदक, जें जाणावयाचें तेंच पाणी, १८·१२९२; समुद्रोदक १८·३९२; हिमोदक १७·२५७; वारेनि कां उदकें ८·२१०.

उदंड—विपुल. उदंड शांति । ९·२०९. १८·१६५०. उद्दंड पहा.

उदय—उगवणें, दिसणें. कां पदार्थे शरीर । तैं रोगां उदयो ॥ १६·३१६. जयाचां उदइं अथ बुडे । ज्ञातेनासिं ॥ १८·५२६. ३·१९५, ५·८६, १८·१३, १८·१९४, १८·१०९१. उदयाचां परिवरीं, जन्मस्थानांत, ९·४९८; उदयीं... अस्तुसवें १०·८६; अभ्युदय १८·१६३४; अरुणोदय ११·१३३; उदयाचल १८·१५२२; कल्पोदईं १४·१११; चंद्रोदईं १८·७३२, १८·१५९५; चंद्रोदय ४·२३, १५·४१०; ज्ञानोदयीं ५·४७; दीनोदईं १५·२८२,—यीं ८·१६५; सुखोदय १४·१; सूर्योदय ११·५०३, १५·३९३, १८·३५४; विदुदयोद्यानद्विरद, विद्+उदय+उद्यान+द्विरद, विज्ञानाच्या उदय हेंच उद्यान, त्यांतला (उद्यानाचा नाश करणारा) हत्ती, १८·७. उद्रेणें पहा.

उदर—पोट, कूस. देवकिया उदरीं वाढिला । ६·१३७. परि उदरा वैराग्य आहे आलें । बुद्धिचेया ॥ ६·१४८. ९·१९, १०·६४, १२·८३. उदरा माजि १५·३७६; उदरा लागि १८·५६२; जगदुदरदोंदिल, जगाच्या उदरांत समावेश झाल्यामुळें जो स्थूल झाला आहे तो, ११·६९०; उदर हें थोंके, पोट सपाट होतें, ६·२०९; बहूदरें ११·३३६; मकरोदरिं गुपितु, शंकर पार्वतीला ब्रह्मनिरूपण करीत असतांना मगराच्या पोटांत राहून विष्णूनें गुप्तपणें तें ऐकलें. पार्वतीला झोंप आली तेव्हां हुंकार दिले. पुढें विष्णूचा मत्स्येन्द्रनाथ म्हणून अवतार झाला व नाथसंप्रदायास आरंभ झाला. १८·१७३१; महद्ब्रह्मउदरीं १४·८८; मातृकोदरकुहर १३·७३१; मातेचिया उदरा १२·८३; महोदर, एकाच आईच्या पोटीं जन्मास आलेले, कालकूटाचें महोदर, अमृत, १०·१७६; व्यासमहोदर १७·४१७; महोदर ऐसें, बंधुत्वाच्या भावानें, १३·४४५; स्त्री द्रव्य विष्णोदरीं वांटी, उपस्थ व पोट यांनें क्षेत्रस्त्री व द्रव्य असें विभागून देतो, १८·५५५.

उद्ळणें—उसळणें. १५·४६५.

उद्राणें—भर, बहर, ऊत. कां [illegible] पाल्हे । तीर आपैसेया [illegible] फुलें । १०·१९०. विकाराचें उद्राणें ८·१४१.

उदान—पांच प्राणवायूंपैकीं एक. हा कंठांतून मस्तकापर्यंत जातो. १८·३२५.

उदार—थोर अंतःकरणाचा, मोठा, विस्तृत, मोकळा. [illegible] उदार [illegible] । १·१८. २·७९, ९·२०४, ११·११७, १२·१, १२·१३४, १३·११४४, १४·२१३. उदार गंगा ११·५९४, —ज्ञान १३·१६१, —परिमळें १८·८६५; उदारें शांतियेंनि १४·२२; भवसरिं उदारु १३·२११; नं अपार्थी हीं उदारु ११·१०६; दैविकी उदारा वाचा १०·७, चोरियेचां घ(ख)णीं उदारा होणें १७·२९४; उदारपण १८·१४८३; उदारें अनियमें ११·१२६. औदार्य पहा.

उदावादा—प्रकटपणा, पूर्णता. [illegible] उदावादा । [illegible] । १५·४९०. संपदा उदावादा हिं [illegible] १३·३०५.

उदास—निःसंग, निरपेक्ष, तटस्थ. [illegible] पांनां उदासें । [illegible] । २·९०. ९·२५, ९·४०८, १३·५८८, १३·५०२, १३·९३०, १३·१००८, १८·४९३. शरीरीं उदासु ८·१०५; अभ्यर्थेसीं उदासपण, कंटाळा, ९·४८७; उदासवृत्तिचा ५·७७; उदासु आणि मित्रु ६·९४; व्यापक आणि उदास १२·१८०. उदासिन—उदासिनें स्नेहालें ११·१२५;

उदासीन—तैसा इंद्रियार्थीं उदासीनु । २·३३४, १८·१५१, १८·३०४, **उदासीनाचिया परीं** ९·१२६; **उदासीनें दैवें** ११·४०७.

उदीपणें—**उद्दीपणें** पहा.

उदैजणें—उदयास येणें, उगवणें. उदैला चि उदेजतखेऊ^। १६·१४. **उदैजत** ९·४९, १६·८८, १६·१०९, १६·१६१; **उदैजतां** १३·३८७, १८·९१७, १८·९७९, १८·९९२; **उदैजति** १५·१५२; **उदैजते** ११·२३४; **उदैजे** १३·१०३०, १५·२७१; **उदैजेला** १६·१; **उदैजो, प्रकाशित होवो,** १४·२०; **ज्ञानाचा उदोजो,** प्रकाश, १३·५०९; **नुदेजे** ५·५१, ९·४२२.

उदैणें—**उदैजणें** पहा. जैसा उदैला दिनकरु । लोपी नक्षत्रांतें ॥ १·१४४. सूर्यवंशीं उदैला । सूर्यो जो कां ॥ १०·२३४. ४·११६, ९·४७२, ११·३३३, ११·४२२, ११·४७४, १५·६१, १५·६२, १५·३८५, १५·४४०, १६·४, १६·१४, १६·१७७, १६·२३७, १६·३१७, १७·१३४, १७·४०१, १८·७३०, १८·१२९०, १८·१६०८. **उदैलेनि** ११·२४८; **उदैलेयां** १०·४५, ११·६८३ (२), १४·१३; **उदित**—हे संग्रामीं अति उदित । जाले असति कौरु समस्त । १·१९४; **अग्निचें उदितें, तेज,** ८·२११; **उदितें दिवाकरें** १७·१७७, **–रश्मिराजें** १४·४६; **उदो,** उदय, ५·८५, १०·२३३; **चिन्हाचा उदो** १४·२२५; **दीनउदो** १०·१४४; **भाग्यउदो** ११·१७५, १७·४२३; **प्रतापें उदो केला** २·१९२; **उदो अस्तु** २·१६०, ३·२०२, **–अस्तूंचा** १६·१४, **–अस्तूचेनि** ४·९८, **–अस्तूंचे लोंढे** ७·७४; **उदो करितां** १४·८, **–करीं** १०·१२७, **–न करिजे** ११·६८३ (१); **उदो होये** ९·२६४, ९·४९७; **अरुणाचा उदो** १८·८९९; **उदौ,** उदय, १४·२९७.

उद्गत—बाहेर आलेलें. **मुखोद्गतें पुराणें** १३·८२६.

उद्गार—उच्चार, बोधवचन, ढेंकर. भिया धाले तेणें उद्गारें । लागाति गर्जों ॥ १०·१०९, माझ्या-मुळेंच तृप्त झाले म्हणून उच्चारलेल्या बोध-वचनादींनीं (पक्षीं ढेंकर) गर्जूं लागतात. **पूर्णोद्गार** १८·१६४१.

उद्दंड—**उदंड** पहा. **उद्दंड अज्ञान** १३·६९०; **उद्दंडें** १·१३१, ८·४९; **उद्दंडीं हवन केलें** ४·१२८.

उद्दीपणें—प्रकाशणें, प्रकट होणें, दिसणें. कां जागृति जंव उद्दीपे । तंव तंव नीद हारपे । १८·१०९८. **बोधु उद्दीपे** १८·२२६; **सूर्यकांतें उद्दीपावें** १४·२९४; **उदिपणें,** पेटणें, **इंधनीं आगि उदिपे** ११·६८२.

उद्देश—अभिप्राय, हेतु, आशय. ३·३४, ६·२९१, १०·२६२, १०·२७८. **उद्देशा लागोनियां** ३.१६२, **–साठिं** १६·२०; **योगयुक्तिचा उद्देशु** ५·१६०; **उद्देशें,** उदाहरणार्थ, त्याकरितां; उद्देशें एक दोनि । जाइजाति बोलोनि । १·१०४, १०·१७२; **ईश्वरोद्देशें** १८·१४३२; **उचितदेव-उद्देशें** १७·३५७; **देवपितरोद्देशें** ९·३४९; **पितरोद्देशें** ३·१२०; **फलउद्देशें** १८·६२८; **मजउद्देशें** १२·१२९.

उद्धरणें—वर काढणें, मुक्त करणें. तेया विषयो ना स्वर्गु मिळे । ना उद्धरे तो ॥ १६·४५१. १७·१९६, १७·३२२. **उद्धरलां** ११·६८; **उद्धार—जीर्णोद्धार** १०·२३४, १६·३५८, १७·३८८; **समुद्धर्ता** १२·९४.

उद्बीज— -ज पहा.

उद्बोधणें—जागृत होणें. साच ज्ञान उद्बोधें (धे) । कोवळें जें ॥ १८·१४३६. **उद्बोध,** जागृति, अनुभव, ९·९५.

उद्भट—शूर, धैर्यांचा. सावायें विण उद्भट । १८·८५४, कांहीं साहाय्य नसतांही शूर. १४·२१६.

उद्भवणें—उत्पन्न होणें, प्रकट होणें. **उद्भव—भवनोद्भवारंभस्तंभ,** (विश्वरूपी) घराच्या बांधकामाच्या आरंभाचा खांब, १८·६, 'भवन' या ऐवजीं ज्ञानदेवींत 'भुवन' असा पाठ आहे; **विश्वोद्भवभुवन,** विश्वनिर्मितीचें स्थान, १०·५.

उद्भिज— -ज पहा.

उद्यत—तयार, सज्ज. **कली उद्यत जालें** १·१८४; **जूझावेया उद्यत जाले** १·२१९; **उद्यतायुधीं,** हत्यारांनीं सज्ज असलेले, ११·२१३.

उद्यम—उद्योग, प्रयत्न, व्यापार. भांडवल जेया । उद्यमीं मी ॥ ७·१७३. कां आंग जालें साह्याजे (जें) । परि लेणें उद्यमें कीजे । १८·९५. ९·३३१, १०·१५२, १३·४४, १३·९७३. **उद्यमें विण**

१८·४२७; उद्यमजात १४·२२९; ग्रंथउद्यमु फलावेया वेव्हारा होई १४·१६.

उद्याणी—मांडणी. १६·६०.

उद्यान—बाग, उपवन. जैसा उद्यानामाजि अनंगु । संचरला देखोनि प्रबंगु । १·२३०. १·४३. चंदनाचें उद्यान १७·२२४; विवेकतरुचें उद्यानवन १·२८; सुरतरूचीं उद्यानें ९·३८८.

उद्रस—ओस, उजाड, उध्वस्त. १४·२४८.

उद्वेगणें—अस्वस्थ होणें, खिन्न होणें. मग अत्यंत उद्वेगला । १·२६७. उद्वेग २·२९४; लौकिकाचा उद्वेग १३·१९२; भयोद्वेगरहित १२·१६९.

उधलणें—उडणें, उडवणें, भडकणें. ३·२००, ४·१७४, १३·४८९.

उधवणें—वर उसळणें, उभें करणें, उद्भवणें. सागरु शोषूनि उधवला । अंबरासि ॥ १·९०. ६·२६४. शिलाराशि आकाशें उधवली १६·३७७; उधवलां ठाइं ७·८४. नुधवणें, विवेकु नुधवी माथा । १५·२२१.

उधवि—धुरांडें. उधविचें तोंड । उगळीत धूमाचें उभड । १६·२९२.

उधाइणें—प्रकटणें, वर काढणें. आलांभिच्या नेणें वोखटा । उधावला हा ॥ ११·४८७. माथा उधों नेदिजे, डोकें वर करूं देत नाहींत, १८·८९.

उधि—वाढ. ज्ञानाची उधि १३·६२९, –धि उधी १४·२२०.

उनीद—ज्याची झोप उडाली आहे असा. उनीदयाचें पहुडणें १२·६८.

उन्नती—उत्कर्ष, वाढ. १८·५९७. दिवसाचिये उन्नती १७·१३२; उन्नती धरी १७·५७, १७·२६८, १८·१५२६; उन्नती ये १४·२४१; सुख उन्नती १६·२००.

उन्निद्र—उनीद पहा. उन्निद्रें एकें निद्रितें । ११·११८.

उन्मत्त—माजलेला. ३·११५. उन्मत्तें जगें १२·१६६.

उन्मनी—मनाचा लय झालेली स्थिति. योगितां उन्मनीं(ती)। आराय ना॥ १२·२०८. भिस नरि गेलें आहे । परि उन्मनी ते नोहे । १८·२५१. उन्मनियेचें लावण्य ६·३२०.

उन्मलणें—मुळासकट उपटून पडणें. फळती केळि उन्मळे । १५·२५७. १५·५६. उन्मलावेया दोलें, उपटून टाकण्याच्या इच्छेनें, १५·२१२.

उन्मीलन—उघडणें, प्रकट होणें. दृष्टी उन्मीलन होतसे ११·१४१; [illegible] मीलित ठेलें । [illegible] आनंद [illegible] ९·३२, अर्धोन्मीलन-स्थिति ६·२०३; जगदुन्मीलनाविरला, (१) जगाच्या प्रकटीकरणापासून जो निराळा नाहीं (अविरत) तो. [illegible] जगांत आहे, व जगांत जो, असा; (२) जगाचें उन्मीलन (प्रकटीकरण) व विरल (लय) करणारा, या अर्थांचा केलिप्रिय यानें पुढें केला. [illegible] 'ना' [illegible] 'अ'चा बाध [illegible]. [illegible] १८·८; निमिलोन्मीलन. [illegible] म्हणजे जगाच्या आदि प्रलयां. १·[illegible].

उन्मूळणें—मुळासकट उपटणें. [illegible] । १३·[illegible]. १५·२०१. उन्मूलन १५·२१४, १५·२२४.

उन्मेख—प्रकटपणा. [illegible], ज्ञान, डोळ्यांची उघडझांप. [illegible] आणि [illegible] ९·[illegible]. १५·[illegible], १५·२७. उकलनेन उन्मेषें १५·[illegible]; उमेषोत्तमें उन्मेषें १५·[illegible]; मनाचेनि उन्मेषें २·२८६; उन्मेषें आथिला १३·[illegible]; उन्मेषचांदिणें ६·१३४; उन्मेषनेत्र ४·[illegible]; उन्मेषकळा १५·५४९; उन्मेषसागर १४·[illegible]; उन्मेखु सूक्ष्मेक्षणु, ईक्षण पहा; उन्मेष सूर्यकांत-स्फुलिंगें, (गुरूच्या [illegible] [illegible]) ज्ञानाच्या [illegible], १६·८; उन्मेख-सुलोचन १३·३३८.

उन्मेष—उन्मेख पहा. [illegible] । [illegible] २·७०. ३·२७१, १३·५, १३·११२९, १८·१६८८. अर्जुनोन्मेषाचे डोळे ७·१८४.

उन्ह—ऊन, ताप. [illegible] नाहीं । [illegible] पां ॥ १७·१४०, इतकें ऊन कीं नाकांत आगच्या शिरते कीं काय!, १७·१४१.

उन्हाला—उन्हाळा, कोरडेपणा. उन्हाळेनि जो न तपे । १३·३४९. १४·३३१, १६·३९३. उन्हाला करी, सुकवून टाकी, ६·२३५.

उप—जवळ, कमी प्रतीचें, गौण, या अर्थी. शब्दास जोडून.

उपकंठ—जवळचा, आसपासचा भाग. **अस्तगिरिचां उपकंठीं** १२·३५.

उपकरणें—उपयोगी पडणें, खर्चीं घालणें. हें जिवित ही उपकरावें । काजीं यांचां ॥ १·२१७. आपुलां अथवां(वा) परावां । ठांइं उपकरिसि पांडवा । १८·१३५०. ३·१५२, १८·५५९. **नुपकरे,** येथ कृपालुपण नुपकरे । २·२३, ९·२०४, ९·३७६, १८·९६०; **उपकरण,** साहित्य, **देव्हाराचिं उपकरणें** १३·४०६; **उपकरणजात** १३·४०८; **यज्ञोपकरण** ३·१२८.

उपकार—साहाय्य, मदत, कल्याण, हित. १·१८३, १·२२२, २·३७, १३·६३३, १३·१०२९, १७·४२७, १८·१५५७, १८·१६८६. **उपकारु करी,** उपयोगी पडतो, १७·१३६, १७·१८४; **परोपकार** १३·२०८, १७·२०९; **प्रत्योपकारु** १७·२८०; ज्ञानदेवी—**प्रत्युपकारु** १७·२८१; **सर्वोपकारी समर्थ** १८·१७०७; **अपकारियां उपकार** ११·१०६; **अपकार...प्रियउपकार** १६·२६.

उपक्रम—आरंभ. १०·२७, १५·१४५, १८·४५३, १८·९३२. **कर्मांचा उपक्रम** १८·८३१; **सृष्टिचेया उपक्रमा** १७·३३३; **समारंभ-उपक्रम,** योजना व आरंभ, १४·२३२; **उपक्रमु किजो** ११·९३.

उपखणें—खर्चीं पडणें, श्रम होणें, व्यर्थ जाणें. परि ते ही वृष्टि उपखे । जरि खडकां वरि होए ॥ ११·९५. १६·१५५, १८·६५०. **उपखा**—**उपखा पडिला** ९·११४; **उपखे ठांति,** श्रम मात्र पडतात, ९·३०३.

उपचार—उपाय, प्रयत्न, साधन, पूजासाहित्य. मी उपचारीं कव्हणी हीं । ना कळें गा ॥ ९·३६३. चंदनादि होईन । उपचार मीं ॥ १३·४१९. **उपचारांचा आगम,** उपभोगाच्रीं साधनें एकत्र होतात, येतात, १८·३४३; **निरुपाधिका उपचार,** ज्याला उपाधि नाहींत त्याला पूजा-साहित्याची आवश्यकता नाहीं, ९·१५६; **यथोचितें उपचारें** ४·७०; **उपचारमिसें** ९·३६२; **उपचारसमृद्धी** ७·१३९; **आंगोपचार** १७·२०२; **निरउपचार** १२·१५१; **निरूपचारा प्रेमा विषो,** साधनापलीकडील प्रेमाचा जो विषय होतो, १८·१३३७; **यज्ञोपचार** ९·३४७, **—भरण** ९·२३९; **सुखादिउपचार** १७·३२.

उपजणें—उत्पन्न होणें, उद्‌भवणें. हें उपजे आणि नाशे । तें मायामय दीसें (से) । यऱ्हविं तत्वता वस्तु असे । अविनाश चि ॥ २·१०५. उपजे तें नाशे । नाशलें पुनरपि दीसे । हें घटिकायंत्र तैसें । परिभ्रमे ॥ २·१५९. उपजों उपजों मरणें । नावां नावां ॥ १६·१७८. १·२४२, २·११२, २·११४, ६·१७०, ६·२०३, ७·५६, १३·१२, १३·३१२, १४·१३४, १८·७१०. **उपजत** १·१९६, ६·३३१, ९·२७५, १०·८५; **उपजत खेळ** १८·४६४, **उपजतखेवो** ६·४६९; **उपजतसे** १·१२६, ११·५८३; **उपजतां जाली,** जन्मास येतांना झाली, १३·७३२; **उपजतु असे** ११·७७; **वेगु उपजतु** १०·१८८; **उपजैल** २·२८१; **उपजों न लाहे** १६·५६; **उपजौनि** १८·१०४५; **उपाये उपजति** १२·४४; **चंद्रनीं आवडि उपजे** ४·२२; **चित्ता आवडि उपजे** ३·२०७; **जीवीं चाड उपजे** १०·२३९; **प्रेमा उपजे** १८·३८०, **बोधु**—८·१७९, **मत्सरु**—४·११२, **विकल्पु**—१३·४७५, **सद्भावो**—६·६९; **सत्कर्मि सुख उपजे** १३·९७१; **उपजणें निमणें** १५·३१५. **नुपजणें**—तैसा नुपजे उपजवितां । क्रोधोर्मि तो ॥ १६·११८. १·२६१, २·३४३, १२·८८, १२·१६५, १३·११६२, १६·१८७. **उपजवणें** २·११६, २·११८, १०·१००, १३·३०८, १६·१२८, १८·२७४; **उपजविता** १५·३१३.

उपजीवी—पोषणाचें साधन असणारा. **ग्रंथोपजीविये,** ग्रंथावर निर्वाह करणाऱ्यास, १८·१७७९; **दैवगुण-येकोपजीवी,** मोक्षप्राप्तीसाठीं लागणाऱ्या दैवी गुणांवरच आधार ठेवणारा, १६·६६.

उपटणें—तुटून पडणें, कोसळणें. **जैसा राजहंसु खडकीं उपटला** १८·७९५; **शोकाचां कडां उपटत** ७·८४.

उपडणें—मुळासकट उपटून पडणें. तेथ समूळ उपडति । जातिधर्म ॥ १·२४९. तेथ समूळ हें उपडे । ज्ञानजात ॥ २·३२७. १५·४१. **धर्मांचे पाये उपडी** १३·६९३; **उपडूनियां** ३·२४८; **उपडूनु** १०·२४१; **उपडणें—कामनेतें उपडणें** १८·१०८;

उपडवणें—एकां उपडविलें । समूळतें ॥ १३·२२६.

उपणणें—उंचावरून धान्य सोडून भुसा, टरफलें वारवणें, पाखडणें. कां भूस बीज एकावट । उपणितां राहे घणवट । २·१३०. कणु सांडौनि उपणिला । कोंडा जैसा ॥ ९·३२९. **भूस उपणिलेयां** १८·६११.

उपताप—त्रास, दगदग. **परोपताप**, परपीडा, १६·३२५.

उपदेशणें—बोध देणें, शिकवणें, माहिती देणें. मनू आपण अनुष्ठिली । मग इक्ष्वाकूसि उपदेशिली । ४·१७. ४·३६, १३·६३३, १८·११२६, १८·१३८०, १८·१४५६. **उपदेश**—३·७; **उपदेशामाझि गावाई**, हा नाहीं तो उपदेश अशी गुंतागुंत, ३·११; **उपदेशा सेल दीधली**, शेवटच्या उत्तम उपदेश दिला, ११·६३३; **कें उपदेशु कें जूझ** ६·१२३; **गोमटा उपदेश** ३·९; **भलें उपदेशा आंतुडलें**, उपदेशांत चांगलाच सांपडलों, ११·३६७; **अन्योपदेशाचेनि हातासनें**, निराळाच उपदेश आहे अशा मिषानें, ६·११९; **उपदेशु केला** ४·१९; **गुरूपदिष्टा विद्या**, गुरूनें सांगितलेल्या विद्या, १६·२१७.

उपद्रवणें—त्रास देणें, पीडा देणें. **जेतुलें काहीं उपद्रवीति** १६·३९८; **उपद्रव**—**उपद्रवांचे मेळावे** १३·३४३; **अदृष्टिचेनि उपद्रवें**, न दिसणाऱ्या पूर्वसंचिताच्या पीडेनें, १३·२२१; **उपद्रवां पातलेयां** १६·१९३; **उपद्रवधुमाळें**, उपद्रवाच्या वावटळीनें १३·४९०; **सोपद्रवा लोका एउनि**, त्रासदायक जगांत येऊन, ९·४८८.

उपनणें—उत्पन्न होणें. वायां चि धिंवसा उपनला चित्ता । १·६७. जेथ कामु उपनला । तेथ क्रोधु आदिं चि आला । २·३२२. १·१९७, १·२०५, २·२, २·२६, २·६४, ७·१२२, ७·१२८, ९·२७१, ११·३१६, ११·३६६, ११·६२८. **उपनलां चि ठांईं**, उपजल्या ठिकाणींच, ११·४१७.

उपपत्ति—उगम, कार्यकारणभाव, तत्त्वनिर्णय, सिद्धांत. उपपत्तिची वाहे । उभूनि सांघों ॥ १८·३९९, हे सर्व सिद्धांत स्पष्ट करून सांगतों. ९·१०४, १८·१४१९. **उपपत्तिचेनि उवायें**, तत्त्वनिर्णयाचा विस्तार करून, १८·१३७९; **उपपत्तिचेनि सुरवाडें**, क्षेत्राची उपपत्ति, पूर्वापर संबंध दाखवून, विस्तारानें, १३·९३७; **उपपत्तिसिं**, उपपत्तिसहित, १८·६२४; **उपपत्ती**—२·३७०, ८·१६३, ९·६८, ९·१२९, ९·१३१, ९·१३९, १०·२६, ११·३१६, ११·६१४, १७·४०६, १८·१४१७; **मज हें उपपत्ती नेये**, मला याचा उमज पडत नाहीं, २·४९; **उपपत्तीं**, उपपत्तीनें, १४·४०.

उपमणें—सारखेपणा दाखवणें, तुलना करणें. तैसें ज्ञान हें उपमिजे । ज्ञानेंसीं चि ॥ ४·१८१. तरि तेया तेजाची थोरी । उपमूं येंती ॥ ११·२३४. **उपमा**—**उपमेचा काटालां**, उपमेच्या तराजूंत, ८·२६२; **उपमाश्लेषकोंदाकोंदी** १३·११५८; **उपमा असे** १२·१५९ (२); **–आली**, सुचली, १२·१५९ (१); **ज्ञानासि उपमा घडे**, ज्ञानाचें मोजमाप घेतां येईल, ४·१७९; **पाडें जरि उपमा पाइजे**, बरोबरी करण्यास उपमा पाहिजे असली तर, ६·४८२; **उपमां केवि**, (१) क्रि. कशी उपमा द्यावी?, (२) ना. उपमेंत काय सांगावें?, १६·११५; **उपमे येतां** १६·१७१; **उपमेसि नुपकरे** ९·२०४; **तो ही उपमो नोहे**, त्याची ही उपमा देतां येणार नाहीं, १८·१७६७, ज्ञानदेवी—'उपमे नव्हे' १८·१७८९.

उपयोग—उपयुक्तता, साहाय्य, मदत. ५·१७६, ११·२०. **अनुपयोगी** १६·२१२. **उपेग** पहा.

उपर—वर, वरची बाजू. मी तलु उपरु म्हणता । १३·४१७, स्वारी चालत असतांना, 'सखल, उंच भाग आला आहे' अशी सूचना देणारा चोपदार. उपरि पहा.

उपरत—(१) उलट. **इये उपरती ज्ञानचिन्हें**, वर वर्णिलेल्या चिन्हांच्या उलट जीं ज्ञानचिन्हें, १३·८४६; **अधिचीं हीं मूळें उपरतें दाविलीं**, खालचीं मुळें, उलट (वर) आहेत असें सांगितलें, १५·२०७; **उपरतें जाणे** १८·७२५; **उपरतें मांडिलें** ११·३७९. (२) वरची. **उपरवा शाखा** १५·२०३; **उपरतविणें**—आंतलें उघड करून दाखवणें, घडी उघडून दाखवणें, **वूस उपरतविलें** १८·८२.

उपरति—वैराग्य. ते उपरतिचां वाविं सेळत । ७·९८. **चित्ता उपरति होउनि** २·१७२; **उपरतिरागें**, वैराग्याच्या आवडीनें, रंगानें, १५·१९२.

उपरम—विश्रांति, शांति, वैराग्य. ऐसा बुद्धिचा उपरमु । तेया नांव ह्मणिपे शमु । १८.८३१. **परिणतोपरमैकप्रिय,** परिपक्क वैराग्यच ज्यास आवडतें, परिपक्क वैराग्य ज्यानें मिळविलें आहे असाच ज्याला प्रिय वाटतो, १८.९.

उपराट-ठ—उलटें. ९.५१०. **उपराठ,** ना उपराठिं ज्ञानपदें । तें चि अज्ञान ॥ १३.८४८, **उपराठा** ११.५४०.

उपरि—वरच्या बाजूस, त्यावर, श्रेष्ठ. १.१८, १८.४०, १८.४१. **उपरि डाहालिया** १५.१९५ (१); **उपरिशाखा** १५.१९५ (२), १५.१९७; **सर्वां उपरि** १०.२०६, १४.४३.

उपरें—आधिक्यानें, श्रेष्ठत्वांत. **साचोकारें उपरें** ९.४४८.

उपरोध—आग्रह, भीड, अडथळा. **उपरोधें,** भिडेनें, १८.१३२५; **उपरोधें करणें** १३.२८८; **उपरोधी,** हट्ट, बालक स्तनपानीं उपरोधी करी । ११.७९. **अनुपरोध मत,** स्पष्ट, निश्चित मत, ३.१८९. **उरोधणें** पहा.

उपलक्षण—तुलना, उपमा. ६.३५८.

उपलभणें—मिळणें. परि देहाचें मोटकें उभें । चेतना तेथ उपलभे । १५.३४१.

उपलवणें—उघड करणें, विस्तारानें सांगणें. प्रमेय उपलउं पुढतीं । १४.८५. ६.४८५, १५.४४. **गोठी उपलउं** १६.२७३; **घडी उपलविली** ६.२९२, ११.६४१; **श्रद्धा उपलविली** १७.४०९; **उपलवणी केली** १३.८४९.

उपलाणा—खोगीर नसलेला घोडा. कां जीवनृपाचें उपलाणें । १८.४६१.

उपवास—कांहीं न खाणें, उपास. **उपवास करी,** उपासमार करतो, ९.५८, **—कीजति** १७.२५६; **उपवासिं मारी** १७.४१७; **मासोपवासिं,** महिनाभर उपास करून, १७.३६१; **उपवासी,** उपवासियें अन्नें माखिलें । १३.४६८, उपाशी राहून अन्न आंगास लावलें.

उपशमणें—शांत करणें. जो शरीरभावातें उपशमी । तो अधियज्ञु गा मी । ८.३६. **उपशम**—**उपशमीं निहिटिला** ४.१३०; **उपशमू भागा आला** १२.१८४; **उपशमाची मान मोडिली** ३.२४७.

उपशाखा—मोठ्या शाखेला फुटणाऱ्या लहान शाखा. **शाखोपशाखा होये,** मोठ्या शाखांतून लहान शाखांपर्यंत पोहोंचतें, ९.१०८.

उपशांत—शमन झाले आहेत असे. **सकलकामोपशांत** ६.८१.

उपशांति—शमन. **सर्वोपशांतिप्रमदे कांतु,** सर्व कामनांची शांति, हीच स्त्री, त्या स्त्रियेचा पति, १८.१३११.

उपसर्ग—उपाधि, त्रास. ज्ञानिये तेयातें उपसर्गु । ह्मणि ह्मणति ॥ ९.३१०. १३.५३५.

उपसंहरणें—संपणें, ओसरणें. तो घोपु तरि उपसंहरला । १.१६१. **उपसंहरौनि** ७.३०.

उपसाहणें—सहन करणें, क्षमा करणें. तरि उणावो साहाजे उपसाहला । १.६५. १३.३१३, १३.३३७, १३.४५८, १६.२१, १६.२९, १८.२६. **उपसाहावें लागे** ६.३१; **माउलीपणें उपसाहिजो जी** १८.१७४५; **उपसहावीं** ११.५५१.

उपहत—इजा झालेला, निस्तेज, हतवीर्य. जैसा राजकुमरु पदच्युतु । सर्वथा होये उपहतु । १.२६८. **उपहति,** अपमान, जैसी भातारेंहीन वनिता । उपहति पावे सर्वथा । २.१९९.

उपहार—फराळ. **उपहारु वोगरीन,** फराळ वाढीन, १३.४२०.

उपहास—थट्टा, निर्भर्त्सना. उपहासु चाळु । वर्मस्पर्शु ॥ १३.२७०, **निर्भर्त्सना, छळ करणारे,** वर्मी लागणारे, हे वाचेच्या अवगुणांपैकीं दोष. १३.२७०-२७१ पहा.

उपहित—जवळ ठेवलेलें. **उपहिता चैतन्या,** उपाधियुक्त चैतन्याला, १६.४३; **उपाधि उपहिता सेवट्ट** १५.४३४; **उपाधिसिं उपहित** १५.४७८; **उपाधि उपहिताकारें** १८.११८०.

उपाइणें—जवळ येणें, मिळणें, आरंभ करणें, क्रमप्राप्त होणें, तयार करणें. ह्मणौनि तिहि प्रेम धरिलें । तें चि देणें येयां उपाइलें । १०.११६. माणिक एक उपाइलें । १३.७८६, **माणिक** रत्नासारखें जर कां एकादें मूल जन्मास आलें. **आत्मसुख उपाइलें** ५.१०७; **आपुलेया स्मरणाची उपाइली** ८.१३१; **भेदलेपणें उपाइलें,** फोड करून विस्तारानें पुढें मांडलें

१८·६९२; **स्वर्ग मोक्ष उपाइले** १०·१२२.

उपांग—**आंग** पहा.

उपादान—(१) कारण. घटास माती, वस्त्रास तंतु या समवायिकारणांप्रमाणें. तें हेतु ना उपादान। १८·३०४. (२) प्राप्ति. **मोक्षोपादान** १८·१२३७.

उपादेय—घेण्यास योग्य. सर्वज्ञ जे ही होंति। हेय उपादेय जाणति। ३·२२८.

उपाधि—शुद्ध स्वरूपाला अन्यरूप देणारें किंवा भासविणारें द्रव्य. रंगीत पाण्यांत रंग ही उपाधि. तांबड्या फुलामुळें स्फटिक तांबडा दिसतो, तेथें तांबडें फूल हीं उपाधि. उपसर्ग, माया, संसार, पसारा, त्रास. जीउ तैसा उपाधि। आवडे लोकां॥ ४२०. २·२३५, १३·९४, १५·७६, १५·४२९, १५·४३०, १५·४३४, १५·४३६, १५·४७८, १८·११८०. **उपाधिचे त्याग** १७·३५९; **उपाधिचेनि पाडें** १५·४६७; **उपाधिचा वोथंबा** १५·२४६; **उपाधिनाश** १५·४६६; **उपाधि-भेदहीनु**, उपाधीमुळें होणाऱ्या द्वैतापासून अलिप्त, २·२९६; **उपाधिमाझि गुप्त** २·१२६; **उपाधिरूप** १६·४२; **उपाधि उसिटिलें** १८·२१; **डिंभोपाधिकु विडालु**, बालपणाच्या उपाधीचा दोष, १८·२२; **निरुपाधि** २·१४५, २·३५५; **निरुपाधिक** १५·४२८, १५·४३४, १५·५२४; **निरुपाधिका उपचारु** ९·१५६; **सर्वोपाधिविनासें** १५·४७७; **उपाधी—असतेन उपाधी** ५·२४; **उपाधी आतला** १५·४६४. **औपाधिक** पहा.

उपाय—इलाज, प्रयत्न, साधन, उपयोग. ३·२६१, ४·२०५, ६·६१, ७·९९, १३·९६४, १६·५१ (२), १६·१५०, १८·१०७८, १८·१२२२ (२), १८·१३७०. **उपायाची उजिरी** १८·१३७३; **उपायांची केणि** ९·४६७; **उपाया न ये**, उपयोगी पडत नाहीं, १३·८६१; **उपायातें कीजे** १८·१२२२ (१); **उपायांसि वाटा नव्हति** ११·६७२; **उपायबल** ८·८०, **उपायस्थिति** १८·१२३९ (२); **मोक्षउपाय** १८·१२२४ (१); **शास्त्रउपाय** १८·१२२४ (२); **सुखोपायें** ६·३३४, ६·३८५, ९·५४; **उपाइं जचिजे** १८·१२२०, **—जाचतेया** १५·२३०; **उपाओ** ३·२६२, ६·३२९, १०·१६६, ११·७९, ११·४६८, १८·६१९, १८·९०६, १८·१२२३; **जीवनउपाओ**, उपजीविकेचें साधन, १८·६०३; **उपाओ** ६·४२३; **उपाये** १२·४४, १३·१०३०, १३·१०४१, १५·२२६; **हें(हे) दोनी चि उपाये**, मनोरथभंग व सिद्धि हे दुःखास व सुखास कारण, १३·१३३; **जेणें उपायें घडे** १४·३६७; **उपायें घेंति** १७·१२; **उपावो** ४·१८४, १६·५१ (१), १८·१२३०; **अनुपायनी**, सहज प्राप्त झालेली, १८·३३१; **उपेय**, उपायानें मिळण्याजोगी, १८·१२३९ (१).

उपार्जणें—मिळविणें, संपादन करणें. **उपार्जलें** ८·३२.

उपासणें—अनुसरणें, सेवा करणें, भजणें. जेयां निदेलेयांतें उपासी। वैराग्य गा॥ ९·१८७, जे झोपले असतां त्यांची सेवा वैराग्य करतें. आगम उपासिले। मूर्त होंति॥ १३·८२८. **उपासित** ९·२६२, १२·३२; **उपासिजे** ४·१२४, ६·४०८; **उपासितां—लक्ष्मीपती उपासितां** ३·२५; **उपासिति** ४·७०, ८·१२४, ९·२२६, १२·३६, १२·८०; **उपासिती** १२·३०; **उपासिलां**—यऱ्हवीं तऱ्हीं सकल मीं चि आहें। तरि कोणें कैं उपासिलां नोहें। ९·२६१; **उपासिली** १८·१४७४; **उपासिलें** ९·३५३; **उपासा—सी** ३·८८, १३·३८४, १३·७९६; **उपासीति** ९·३३३; **उपासन, योगाग्नीचें उपासन आणिलें** ४·१२१.

उपास्ति—सेवा, पूजा. परि उपास्ति ते योग्यते। अधीन असे॥ ३·४०. ८·१२५. **उपास्तिचें कवतिक** १३·४०८; **आचार्यउपास्ति** १३·३७०; **उपास्ती**—१८·१६८२, **उपास्तीची पदवी** १०·११९; **साचा उपास्ती** १३·४०४.

उपेक्षणें—हेळसांड करणें, अव्हेर करणें, टाकणें. ५·७३, १०·१४४. **उपेखा**, हयगय, **वायाणी उपेखया जांति** १०·१४५.

उपेग—**उपयोग** पहा. जैसी काना आर्दे दीठि। उपेगा जाये॥ ७·२०१. जें राजा नरि घरासि ए। तरि बहुतु उपेगु होये। १७·१८५. ४·८९, ७·४२, ११·५२४, १८·१६२७. **उपेगु आथि** १८·३६६; **उपेगा आथि गेला** १८·५७२;

उपेग करुनि घाली १३·५८६; उपेगु केला १३·७२७, १८·१७७०; उपेगा गेला ३·१४०, ६·१३७, – गेलें १५·१४१; उपेगासि गेला १५·३८५; उपेगा जाइल ६·२६, ६·१६३, – जाए १६·८६, – जांति ९·३०३, – जाये २·६७, – न वचे ३·१९५.

उफका—उपेक्षा. तेथ उफकेन जो रिगे । तो नांगवला ॥ १३·५८२, म्हातारपण येऊन शेवट जवळ आला आहे हें दिसत असतां जो उपेक्षा करतो तो फसतो. ज्ञानदेवी–'उपेक्षूनि जो निगे', १३·५८४.

उफगणें—रिकामा होणें, संकुचित होणें. आणि फूंके भाति फुगे । रेचिली सवें चि उफगे । १३·६६३, वारा भरला कीं भाता फुगतो, व वारा सोडला कीं आकुंचित होतो.

उफलणें—उसळून वर उडणें. उफलौनि १७·२७९.

उफाडणें—त्वेषानें वर येणें. दरिये माझि सिंहाडे उफाडति ११·३३९.

उब—उष्णता. वदनिचिया उबा ११·३०९. उबात, उष्णतेनें त्रासलेला. कां उबातेन वस्त्र फेडिलें । ८·६५. उबारा १०·२९८, ११·६१७; आसनाचा उबारा ६·२२१; उबारा धरी १३·७२०; स्वस्वरूपउबारीं, स्वरूपसाक्षात्काराच्या उबेंत, १६·९. ऊब पहा.

उबगणें—त्रासणें, कंटाळणें. निकवडेया निष्ठुरा । उबगिजे जेविं सोइरा । १५·२५६. १८·२१८. भवस्वर्गी उबगले १५·२४७.

उभगणें—उबगणें पहा. ११·४४७. मीं तुसीं व्यक्तिसेजारा उभगलां, मी तुझ्याजवळ असूनही अजून तुझ्याशीं ऐक्य झालें नाहीं, म्हणून या नुसत्या व्यक्तिशेजाराला कंटाळलों आहें, १८·२८९. उभग—शास्त्रांवरि उभगु १३·१९२, सोइरियां – १३·५७१. तुभगणें १०·५४, १२·१६७, १८·१३९, १८·१७०२.

उभजणें—उबगणें पहा. १३·६७१, १८·१८२. न तोखे उभजे ही ना १४·३२७.

उबडणें—उपटून टाकणें, नाश करणें. तैसें मनपण जैं मोडे । तैं इंद्रियां आधीं चि उबडे । १३·३०१. परत्रा उबडें केलें, मोक्ष पालथा घातला, टाकला, १६·४४९.

उंबरा—दाराच्या बाहेरच्या चौकटीचें खालचें लांकूड. मनाचा उंबरा वृत्तीसि देखों नेदी, मनाचा उंबरा सुद्धां वृत्तींना पाहूं देऊं नकोस, वृत्तींपासून मन अलिप्त ठेव, १८·१०२४; उंबरें – रिगतां निगतां दातारें । अव्लांडिजति उंबरें । १३·४१५.

उवारा—उब पहा.

उभड—पाण्याची लाट, उसळी, लोट. जिये ब्रह्माचलाचां आधाडां । पहिलेया संकल्पजलाचेया उभडा । ७·६७. ज्वालाचे उभडु(ड) ऊठित ११·३०८; धूमाचे उभड उगलीत १६·२९२; प्रलयांबुचा उभडु १६·१३७; उभडें—पुनरावृत्तिचेनि उभडें ७·७८.

उभणें—उभारणें, उभें करणें, रचणें, उत्पन्न होणें. गगनाचा तडवा । उभिला कोणें ह्मणावा । १३·५६. उभिला जैसा देउळिं । जाणौनि कुंचा ॥ १३·६५७. अनुष्ठानाचें उभे, जें अनुष्ठानानें उभें राहतें, मिळतें, १८·२४५; आंगीं त्राण उभलें होतें, उभें राहिलें होतें, संचरलें होतें, १८·१०७१; करतलें उभूनि १४·१८४; कर्मभुवनें उभितां, उभीं करीत असतांना, बांधीत असतांना, १८·४५२; गुढिया उभिति ९·५०७; गुढी उभिली ६·५२, ११·६०३; नाभिकारा उभिजे, भिऊं नको असें आश्वासन देण्याकरतां हात वर करावे, १३·२८७; पडवी उभिली १८·११३७; बाहे उभिली १८·१६३७, –उभूनि १८·२७६, १८·३९९; भुजा उभूनियां १८·११२५; उभूं येईल १८·१७५५. उभणें — कवित्व उभणें जालें, पुढें उभें राहिलें, १८·१७२५. उभविणें, उभें करणें, उपजवणें. झाडिं उभविलें आप । १५·३८६, १५·४५०; मीं सज्जनाकरवि गुढी उभवीं ४·५१; उभावेया १८·९७. उभा, उभारणें पहा.

उभय—दोघे, दोघे जोडीनें, दोन्ही. उभयातीत, कापूर व अग्नि यांच्या पलीकडचें, १८·१२०५; उभयता ३·२२४, –था ७·१३७; उभयबंध, पापपुण्याचें बंधन, २·२७७, हातपाय जोडून, ११·५३७; उभयबुद्धिची मीठी, मी व माझें, जीवत्व व विश्व या दोघांचे व्यापार बंद

पडतात, १५·४८१; उभयभोगुत्रासु १३·५२२; **उभययोगु**, क्षेत्र क्षेत्रज्ञ यांचा योग १४·८१, **–योगें**, प्रकृति व पुरुष यांच्या संयोगानें, १३·१०४९; **उभयसंग**, क्षेत्र व क्षेत्रज्ञ यांची गांठ, १४·९०.

उभली—खोकल्याची ढांस. **उभलिचा उजगरा** १३·५७३.

उभलें—दाराचा उंबरा. वाणसिये उभलें । कोण न रिगे ॥ १३·६९९.

उभा—ताठ, सरळ, जवळ असलेला, स्थिर, जिवंत, संपूर्ण. दर्दुरु सापें गीळिजतु उभा । ९·५०९. लोह उभें खाये माती । १८·१३९८. १·१७४, ६·२९५, १२·५१, १३·१०१६, १५·३४१, १५·५०४. **उभा-भी-भें ठाकणें** ४·९५, ९·३०५, १०·१६६, १०·२३३, १३·५०२, १६·१९१, १६·४४१, १७·३३०, १८·२६२, १८·८९६, १८·१७४९; **उभा ठेला** १८·१५३८, **उभें ठेलें** ९·५१; **उभा**, सज्ज, २·५३, १६·४२८; **उभा**, साहाय्य करण्यास सज्ज, **पाठिं उभें** १४·९३; **बाहे उभा** १८·१६२६; **उभा-भी-भें**, सतत, संपूर्ण, पूर्णपणें, १३·१३५, १३·५०६, १७·२४७, १८·१२१०; **उभा ना बैठा** ११·२७३; **पडिलें उभें** १६·१५०; **बैठा कां उभा** ११·२७०; **बैसला कीं उभा** ११·२२२; **मृता उभेया** १३·१०९५; **उभेयां**, उभा असतांना, १·१३५, १·१६३, ८·६२ (१); **उभाट**, उंच, १३·४६; **उभेपण** ८·६२ (२).

उभारणें—उभें करणें, रचणें, स्थापना करणें, प्रवृत्त करणें. कर्त्ता क्रिया जे उभारी । १८·५०४. गीताश्रवणीं श्रद्धा । उभारी जो ॥ १८·१५१९. १८·४६५, १८·१४२६. **अपाययंत्रें उभारिति** १६·३४२; **आंगवटा उभारिला** १८·७४९; **उभारलेनि दंडें** ६·२०२; **महाभूतांचें दलवाडें उभारी** ५·७८; **संपूर्ण पद उभारे**, ६·१९; **उभारणी** १६·२५४, १८·३६४; **उभारा**—**कर्मांचा उभारा** १८·३०२; **उभारा करितां** १८·३९.

उभावें—उभारलेली रचना, मांडव इत्यादि. गगनावरि उभावें । घडे केवि ॥ १०·१२.

उमचणें—मोकळें होणें, सुटणें, देण्याची फेड करणें. द्वारि उमचावेया । जुंवारु ये डाया । १३·५४०. १८·१५६१. **घेतलें उमचों न सकतां** १७·२८८. **नुमचवणें**—**काइसेन हीं नुमचवे**, कशानेंही परतफेड केली जाणार नाहीं, १७·२७७; **नुमुचणें**—**कोण्ही आंगें नुमुचे**, कोटल्याही बाजूनें परतफेड होणार नाहीं, १७·२८१.

उमजणें—लक्षांत येणें, समजूत पटणें, बोध घेणें. हा उमजे आतां कवणी परी । २·८५. १४·१११, १४·१५५. **उमज** ५·३.

उमटणें—बाहेर येणें, स्पष्ट दिसणें, उद्भवणें. वाणें उमटत आहे मा आकाशीं । साहित्या रंगाचें ॥ ६·१३३. मोटकी देहाकृति उमटे । ६·४५०. चतुर्विधु ठसा । उमटों लागे आपैसा । ७·२३. ९·७३, १४·२००, १५·४१०, १८·१४२३. **अविद्यांचें दांग उमटलें** ११·२१३; **अवेव उमटति** १४·९७; **आंगिं उमटैल** १३·२९९; **चित्र उमटे** ११·१८०, १५·४११, **संसार**—५·१५५; **जीवीं व्यथा उमटे** १६·१५८; **देहीं चिन्हें उमटति** १३·१८३; **मूर्त्ती उमटलिया** ११·२७९; **रागेंसिं उमटतां**, रागाचे आरोहावरोह दिसतील, १०·१४१; **सिंपी चि एव्हडें रूपें उमटे**, सूर्याचे किरण शिंपल्यावर पडले तर शिंपीच्या आकाराएवढेंच रुपें दिसेल, १५·१०५. **नुमटणें**—**बाळपणाची फूली नुमटतां**, कोवळें बाळपण गेलें नाहीं तोंच, १०·२६६; **मनीं काहिं नुमटे** १३·४७६.

उमडणें—दिसूं लागणें, उत्पन्न होणें. विपायें घुणाक्षर उमडे । १७·२९९.

उमप—पुष्कळ, अतिशय, फार, अगाध. तेया उमपा माप कां सुआवें । ७·१५२. सुख जें उमप । अद्वैत जें ॥ १४·४०२. डाहालिया जांती उमपा । ऊर्धा हिं उजू ॥ १५·१४३. १३·९८५, १४·८९, १८·८६७, १८·१५११, १८·१६८४. **उमपा आत्मेयां(या)तें देह वरि मवी**, अमर्याद आत्म्याला देहाच्या मापानेंच मोजतो, १८·३८२; **उमपें रूपें** ११·११५.

उमरडणें—ओलांडणें. स्वर्गींची आडवंगी । उमरडूनि ॥ १३·१६२.

उमलणें—(१) फुलणें, विकास पावणें. तें उमललें

अष्टदल । ठेउं वरि ॥ १५·६. १४·९०. **आखाड-अभ्रें उमललीं १५·१२४; गर्भपत्रें उमलती १५·९८; महातत्व उमललें १५·९३.** (२) फुगून ढिलें होणें, गळून पडणें, लय पावणें. **प्रकटिया सृष्टि उमलती,** प्रकट झालेली सृष्टि लय पावते, १५·१२५; **हरडी उमलैल १३·५६३.**

उमसणें—सांगणें, उघड करणें. जें भिन्नाभिन्नव्यवहारें । उमसिजैल ॥ १५·३०३. **नुमसणें**—जीउ जाऊ परि नुमसे । ठेविला ठाऊ ॥ १३·२०२, लोभी जीव गेला तरी ठेव्याचें स्थान उघड करीत नाहीं, सांगत नाहीं. **मी कर्त्ता हें नुमसे** १८·६३१.

उमाणणें—मोजणें, झाडा घेणें, अंदाज करणें. हा संसारु उमाणितें माप । ६·४६१. ८·१००, १७·३०४. **महेंद्रमहिमा उमाणिली,** गोवर्धन पर्वत उचलून त्याच्या खालीं गाईगोपाळांचें इंद्रानें केलेल्या अतिवृष्टीपासून रक्षण केलें हा संदर्भ आहे, इंद्राच्या महिमेचा झाडा घेतला व तो कमी आहे असें दाखविलें, १०·२६६; **उमाणें घेणें,** १३·११५२, १८·४९७, १८·५११, १८·११८५.

उमाला—लोट, पूर; प्रेम, राग इ० विकारांचा आवेग. **पोकळिचे उमाले,** पोकळपणाचे लोट, अवडंबर, ११·४५९; **महामृत्यूंचे उमाले** ११·३५९; **महामेघांचे उमाले** ११·४७९; **उमाले उठिति,** अंकुर फुटतात, १५·१२३.

उमाह—महापूर. काइ प्रळयांबुचा उमाहो । वोघु मानी ॥ १८·४१०, प्रळयकाळाचा महापूर नद्या-ओहळांचे ओघ गणतींत घेईल काय?

उमेठ—जमाव, मेळावा. **भूतांचीं उमेठें** ७·१७७. **उमेठा,** आधिक्य, **उमेठा चाचरु मांडतां,** अतिशय चाचरूं लागला असतां, १८·१५८८.

उर—छाती. आङ्गू पाउलांची मुद्रा । मीं उरीं वाहें जे सुभद्रा । ९·४७७, पावलाचा जो शुभ ठसा अजुनही मीं छातीवर धारण केला आहे. भृगूनें ब्रह्मा, विष्णु व शिव यांच्या सहनशीलतेच्या परीक्षेकरतां विष्णूला छातीवर लाथ मारली याचा निर्देश येथें केला आहे. या छातीवरील डागाला श्रीवत्सलांछन हें नांव आहे. पुढील उरीं आदळे। १३·७५७, चालतांना न दिसल्यामुळें पुढें आलेली वस्तु छातीवर आदळते; **उरीं हालासि,** छातीवर लाथेनें मारला गेलास, वरील ९·४७७ पहा, ११·१०५, **उरु कुहिजैल** १३·५५९; **उराउरी, ऊर** पहा.

उरग—सर्प. १७·२२४. **दोरिएचेया उरगा,** दोरीला सर्प समजून, १५·२२८. **सुरनरउरग** १३·१५८.

उरणें—बाकी राहणें, शिल्लक राहणें, मग तत्वता तत्व उरलें । ज्ञानियासि ॥ २·१३१. परिमलु घ्राणीं उरे । ६·२४६. मरणें चि मृत्यु मारी । आपण उरे ॥ १३·५५१. काहिं चि नुरोनि उरे । जें कां हिं (जें कांहीं–ज्ञानदेवी) गा ॥ १८·९९९. २·१५४, ३·१२१, ३·१२५, ३·१५४, ३·२६५, ४·६२, ४·१४७(१), ५·१३३, ६·३००, ८·११५, ८·१६९, ८·२४९, ९·५३, ९·२३६, ११·४२, १२·१८३, १३·६५३, १४·५३, १४·२२८, १४·२३६, १५·३८१, १५·४७६, १५·४९४, १५·५३०, १६·७६, १६·१३९, १६·३४८, १७·३७२, १८·२६१, १८·३९६, १८·४२०, १८·५३०, १८·५६५, १८·७९७, १८·९७१, १८·११०४, १८·११२०, १८·११९५, १८·११९७, १८·१२०५, १८·१२६०, १८·१४०५, १८·१७७१. **अहंभाओ उरला होआवा** ५·९४; **आकाशा हि वरि उरता** १५·५१६; **आगा उरैल,** दूरच राहील, ३·२२२; **आग्रहो चि उरे** ३·६३, १८·१२७९; **आमचें काइ उरैल** १·२३४; **(हितालागि) काइ उरैल** १३·५७५; **काहिं उरे** १८·४०९; **कैं उरैल** ५·९२; **कैचें उरैल** ८·९९; **कैचें काइ उरे** ५·३८; **चिखलू उरे,** चिखल तेवढाच मिळतो, ९·५७; **जीविं उरे** ८·७३; **जैतेंसि उरिजे,** जय मिळेल, २·२३२; **निखल उरे** ८·५१, ९·७९; **पदर उरे** ६·२३७; **बोलु उरला** २·२०८; **मनीं उरिजे,** आदर करील, १·२२७; **उरणें नाहिं** १५·४०६; **उरत दीसे** १७·३१४; **उरावेया कारण** १८·१३७१, १८·१४०२; **उरे चि ना** ६·३०९, १८·१०६७, १८·१३७६; **उरेचिना** ४·१४७(२); **उरों ठाकों जावें** १८·५९८; **उरों नेंदिसी** १८·१५४९; **उरों नेंदी** ६·२१७, ११·१९३,

१२·११९, १३·१७१, १३·५२३, १३·७१९, १६·३४९, १७·४०९; **उरों नेंदील** १५·२३९; **उरो(रों) लाहे** ९·५५; **उरौनि** १८·१३५१. **नुरणें**—**नुरती** १७·१७२, १७·४०५; **काहीं नुरवी** ६·२३९, ९·३९७; **नुरावेया** १६·३९०; **नुरे** ३·२, ४·११२, ७·१११, ९·४१५, १३·११३६, १५·२७०, १५·२७२, १५·२८३, १६·११, १६·४६, १६·१३८, १७·२४७, १८·१६७, १८·१२५६, १८·१२५८; **नुरेल** १५·२३८; **नुरो** १७·३६८; **नुरौनि** १८·९९९; **नुरौनियां** १७·१८१; **नूरे, ऊरणें** पहा.

उराउरी—छातीस छाती लावून, झटकन, लगेच. केवि उराउरी मज। पूसों येईल॥ ११·३६. **उराउरी भेटति**, छातीस छाती लावून भेटतात, १८·४७; **उराउरीं**—चांग तें उराउरीं मागों। ११·५४२.

उरिण—ऋणमुक्त. **आजि मज उरिणें जालिं**, आज माझ्या ऋणांतून मुक्त झालीं, १६·३३.

उरुयें—श्रेष्ठ. **उरुयें...हीन** ५·९३.

उरोधणें—विरोध करणें. **नुरोधिं**, याला विरोध करूं नकोस, १५·२२२. उपरोध पहा. **उरोध**—**तुसीं सदमुख उरोधु करूं** ११·५३६; **उरोधु वाडुवलु**, वाचेच्या अवगुणांपैकीं, १३·२७०.

उर्ध—वर, उंच, वरच्या बाजूस. मग केतिकां खांदोखांदिं। येया हिंडावें उर्धि अधि। १५·२२७. तेव्हालिं उर्ध कां उर्धि मूल। ना अधिचें हान शाखाजाल। १५·२४०. १५·६३, १५·७२, १५·७८, १५·८७, १५·२०९. **उर्धिचें मुदल मूल** १५·१७५; **उर्धिचेया ब्रह्मादि मनुष्यत्व चि होए** १५·२०५; **उर्धमुख** १५·१८९; **उर्धमूल** १५·६२, १५·१७८, १५·२०२, १५·२०६(२), १५·२४१; **उर्ध शाखा** १५·६४, १५·२०९; **उर्धशाखांचा पैसारु** १५·१९६; **अधोर्धीचां शाखिं** १५·१७६; **अधोर्धशाखु** १५·२०६ (१); **अधोर्द्ध** १५·९०; **मध्योर्धअध**, मध्यें, वर, खालीं १५·७३; **उर्ध्व** १५·२०४; **उर्ध्विचें खंड** ६·२३२. **ऊर्ध** पहा.

उर्मि-र्मी—लहर, लाट, वेग, उमाळा. जो कासे लागौनि तरे। तेया पव्हती उर्मि नुरे। १८·१६७. ३·७०, १३·४९७, १३·६६६. **उर्मीभारें** ११·२४८; **क्रोधोर्मि** १६·१२८; **भूतउर्मी** १३·४८९; **विश्वासोर्मीचेनि बळें** ११·२४५; **विषयोर्मीचे कलिया**, विषयलाटांच्या तरंगाचे भाग, ७·७३; **समुद्रोर्मि(र्मि)** १६·३६४; **सुखोर्मीचेनि बळें** ९·५२३.

उर्वी—पृथ्वी, यज्ञाकरतां तयार केलेली जमीन. ८·४८.

उलग—सेवा, कष्ट, व्यवसाय. **प्रवृत्तिचे उलगीं** १८·४५५. **उलिग** पहा.

उलंडणें—कलंडणें, उतास येणें, उलटून पडणें. जैसें उलंडलें कालकूट। धरी कवण॥ १·८९. पृथिवीतल उलंडों पांत। १·१५६. देखें अमृतकुंभु जोडला। तो पायें हाणोंनि उलंडिला। २·२५२. २·१४१, ६·२१८. **नक्षत्र जैसें उलंडलें** ६·२२६; **विषयांचें विष उलंडुनि** ८·१०२; **शाकांसिं उलंडैल**, शाखांसहित उलटून पडेल, १५·५०; **स्वभावें उलंडौनि जाये**, द्रवपदार्थ असल्यामुळें साहजिकपणेंच तें सांडून जाईल, १८·३६९.

उलथणें—उलटें करणें, उलटून, उपटून पडणें. **उलथौगि(नि) पडति** ११·४६२; **कर्मवेली उलथौनि सांडिति** १३·१६४.

उलिग—उलग पहा. उलिग मी करीन। आंधोलिचें॥ १३·४१८. चातुर्वर्णी धातली (लीं)। सिनानि उली(लि)गें॥ १८·८१४. ९·३१९. **पुयां पायां उलिग घापे**, पाय श्रम घेतात, १७·२०१.

उल्ब—गर्भावरील वेष्टन. ना तरि उल्बाची खोली। गर्भस्थासी॥ ३·२५५.

उल्लाल—उसळी. **उल्लालु घेति** ७·७३.

उल्हाटणें—उलटून पडणें, मागें फिरणें. ना तरि भेडा उल्हाटे। विंवसा जरि॥ ७·९१, भित्र्या मांत्रिकाला पाहून हडळ मागें फिरेल काय? **उल्हाटशक्तिचेनि उजियेडें**, कुंडलिनीच्या प्रकाशांत, ९·२१३.

उल्हासणें—आनंदित होणें. समुद्र कां वायुवसें। तरंगाकारु उल्हासे। १५·३१२. १४·३८४, १८·१२४२. **उल्हासतसे** १८·१२९३; **उल्हासितु जाला**, लाटा वर उसळूं लागल्या, ११·११४; **कंठु उल्हासता स्वर्गु**, कंठस्थानीं आनंद देणारा स्वर्ग, १४·१०४; **उल्हास-सें** १·८४, ४·१०५, ९·३३, ९·३७८, ९·५०७,

१५·३६७; **मृगजलाचेनि उल्हासें काइ भूमि तीमे,** मृगजलाच्या आनंदातिरेकानें (वर्षावानें) काय जमीन भिजेल?, ९·१३६; **श्रीमंतांचा उल्हास** १८·४९३; **सुख तेथ उल्हासु** १८·१६१८; **सुख जेणें सोल्लास,** सुखाला ज्यामुळें आनंदाचा बहर येतो, १८·१७०६. **उल्हसणें—उल्हसे** १५·३८३.

उवल—स्पष्ट दिसणारा, शुद्ध. उवल उद्वेजेला चंडांशु । १६·१. **निःप्रपंचें उवलें** १३·३६५.

उवाइणें—विस्तार पावणें, पसरणें, आनंदित होणें, बोध घेणें. उवाइला अवयव पसरी । २·३०२. २·३७२, ५·१४२, ५·१६१. **उवाइला ठाइं** ६·२१५; **उवाइलेनि चित्तें** ११·६२६; **उवाईं पडिलां** ९·५०४; **उवाॐ,** विस्तार, ३·२७१, **आकाशाचा उवाॐ** १८·१२१४; **उवाॐ धरूं तुझां चि आंगीं बोलगे,** उत्साहानें जवळ यावें तर तुझ्याच ठिकाणीं समावेश होऊन राहतो, १७·१०. **उवाय—उपपत्तिचेनि उवायें,** उपपत्ति पहा; **वयसेचेनि उवायें** १३·७७०; **उवाया येणें—कैवल्याचा उवाया यावें,** कैवल्य प्राप्त करून घ्यावें, १६·२६८, **येणें नीकें उवायाये (उवाया ये),** यामुळें खचित सुख लाभतें, १७·२३५, **उवावो,** आनंद, **साउमा उवावो घेआवा,** प्रत्यक्ष आनंद घ्यावा, १६·६१.

उवील—सायंकाळ. पैं ब्रह्मा प्रातःकालु । विष्णु तो मध्यान्हवेलु । सदाशिव उवीलु । बालका येया ॥ १४·११०.

उवेढा—वेढा उठविणें. **उवेढा केला** ११·३८२.

उशि—वर्णन, प्रसिद्धि. या अर्थाला उपपत्ति सांपडत नाही. जें भवरुंखु हा जाणे । उशि ऐसी ॥ १५·१४२, ज्ञानदेवींत **उशि** ऐवजीं 'उखि' असा पाठ आहे.

उशिना—उसणें घेऊन, अधिक नेटानें. उशिना घाइं जूझावें । २·१९०.

उष्ण—गरम, तापलेलें. सीत वेढावें । उष्ण पांघुरावें १२·६५, थंडींत थंडीचेंच पांघरूण घ्यावें व उन्हाळ्यांत उन्हाचेंच आच्छादन करावें. **उष्णोदक** ८·१९५; **उष्णता**—अंगारकणीं बहुवर्सि। उष्णता समान जैसी । १३·१०५७, **वन्हि उष्णता अभेद जेवि,** आगीची उष्णता सारखीच असते, १३·९०८.

उसंतणें—शेवटास नेणें, पुरें करणें, विसावा घेणें. **कृच्छ्रादि व्रतें खरपुसें उसंतितां** १६·९१; **उसंतु कहीं चि नाहिं,** कधींही विसावा नाहीं, १८·१२६९. **नुसंतणें—विंवसी नुसंतितां,** इडळीचा शेवट लागल्याशिवाय, तिला घालवल्याशिवाय, १७·३०९; **जांभैयांची परिवडी नुसंते,** जांभयांचा प्रकार सारखा चालू राहतो, जांभया सारख्या येतात, १४·१७९.

उसपणें—उसपाउसप करणें, खणून बाहेर काढणें. एका कणा लागि उंदिरु । असिका उसपे डोंगरु। १८·३०४. **आंधारें उसपतां** ११·३४०.

उसलणें—जोरानें वर येणें. समुद्रजल उसलत । आकाशवेन्ही ॥ १·१५५.

उससणें—वेगानें बाहेर येणें, वाढणें; दीर्घश्वास टाकणें. मणिजु उससे । अवेवु तो ॥ १४·९८. कावरें झाड उससे । १५·१०८, आभासात्मक असें झाड वाढतें. **आयुष्यनदी उससे** १७·१३१; **उससौनि,** जोरानें श्वास सोडून, ११·२४९. **उससा** श्वासोच्छ्वास. व्यग्रता पडे मिठी । उससाचिया ॥ १८·१५८७, श्वास कोंडल्यामुळें कावराबावरा झाला.

उसासणें—उल्हसित, आनंदित होणें. **दुष्कृतीं चित्त उसासे,** वाईट कामांतच आनंद मानतो, १४·२४८; **देहाधाराचा उसासा,** देह धारणास तोच एक विसावा असतो, १६·४१३. **उससणें** पहा.

उसिटणें—उष्टें करणें. **उपाधि उसिटिलें** १८·२१. **उसिटा-टें, उसिटा खीचु,** उष्टा खिचडा, ८·१४२; **श्रीगुरुचें उसिटें** १३·४४८; **कुहिलें उसिटें** १७·१५३.

उंसिसी—उशी. न करवे उसिसी । अजगराची ॥ १३·५१४.

उहरवणें—उद्धार करणें, पलीकडे नेणें. पर्कि पाखाणि वाउनि उहरविलि । समुद्रीं कटकें ॥ १०·३५, रामाच्या नलनीलांपैकीं नलानें दगड वाहून, सेतु बांधून सैन्य पार केलें, ज्ञानदेवी—'उतरलीं' १०·३६.

उहीपुही—वाटाघाट, साधकबाधक विचार, चर्चा. ६·८९.

ऊ

ऊंच—उंच पहा. ऊंचा मुखा माजि धांवत। ११·४१६. **ऊंची**, उंचपणा. कां आकाश ऊंचिया जींके। आवडेतेया॥ १८·८५९, उंचपणांत आकाश कोणत्याही वस्तूला जिंकेल, कोणत्याही वस्तूपेक्षां आकाश अर्थात् उंच असतें. **ऊंचीं**, उंच जागेवरून, ९·२२३.

ऊटणें—उटणें पहा. पुडुतीं पुडुतीं पुटें। भांगारा देतां ऊटे। १०·५५, एकावर एक पुटें दिल्यानें सोनें जास्तच चमकतें.

ऊठणें—उठणें पहा. **ज्वालाचे उभडु(ड) ऊठित** ११·३०८; **आवडि दूणा थाउं ऊठी**, विषयाची आवड असली म्हणजे वर्णन करतांना दुप्पट जोर येतो, १२·१६०. ऊठि—उच्च स्थान, पदवी, प्रतिष्ठा. **इंद्रपणाची ऊठि उतरे** ९·३२५.**नूठणें—आधवणी नूठिं**, अर्धतृप्त राहून मी उठणार नाहीं, १६·३०; **काहिं केली जीभ नूठील**, कांहींही केलें तरी जीभ उचलणार नाहीं, बोलतां येणार नाहीं, १३·५६४; **गतायु नूठी** १६·१२८; **नूठी चि ध्रुवा जावों**, ध्रुव जाण्यासाठीं उठणार नाहीं, १८·४१८; **मरणवटे पडिलें नूठी**, (जन्म) मरणाच्या फेऱ्यांत सांपडल्यावर सुटका होत नाहीं, १४·२७१.

ऊणें—उणें पहा. **पांडवांचें ऊणें कीजे चि ना** १५·२५.

ऊब—उब पहा. आणि ऊबे उबगणें आगी। १८·२१८. विस्तवानें उष्णतेला कंटाळून चालत नाहीं.

ऊर—उर पहा. ऊरीं आदलल्येयां मरण। ८·६८.

ऊरणें—उरणें पहा. तूंपण ऊरे॥ १२·९९. **नूरणें—नूरे** १७·११, १८·४०५, १८·४१८, १८·१५५१; **नूरौनि** १७·१८.

ऊरू—मांडी. ६·१९२.

ऊर्ध—उर्ध पहा. तैसें मध्य ऊर्ध अध। हे जे गुणत्रिभेद। १४·२७६, सत्व, रज व तमाचे हे भेद. १५·१४३, १५·१४४. **ऊर्ध तल्हौतें** त्यांचे, ऊर्ध्ववायु खालीं रेटला जातो, ६·२३७; **ऊर्ध ना अधि** १५·१५५; **ऊर्धपंथें** १४·२९७; **ऊर्द्धि** १५·९०, १५·९२; **ऊर्ध्वे** १५·६०, १५·१९८; **ऊर्ध्विचिया रिगिनिगा** १८·३३५;**अधऊर्ध्व गुडें काढी**, योगशास्त्राप्रमाणें शरीरांत असलेल्या प्राणोपप्राणांच्या मर्यादे-साठीं खालींवर–अधऊर्ध्व–घातलेले दगड–गुडे–काढून टाकतो, १८·७३६; **नवां प्राणु** सं. वा. श. पहा; **अधोर्ध्वे** ११·१८८; **अधोर्ध्वें**—कां अधोर्ध्व अवयवां। नांव देह॥ १३·१५१; **ऊर्ध्वमूल** १५·५६, १५·५७, १५·१५३; **उर्ध्वमूळांतीं, 'ऊर्ध्वमूलं' या** १५·१ श्लोकारंभापासून अखेरपर्यंत, १८·१४३९; **ऊर्ध्वांउजू** ६·२२८; **ऊर्ध्वीस्व** १५·७२.

ऊर्मि-र्मी—उर्मि पहा. २·७०. **ऊर्मि व्यापिला** २·६९; **ऊर्मीवीण**, वर्षाव न करतां, ४·११६

ऋ

ऋक्—ऋग्वेद. **ऋग्यजुसामु हे तीन्हीं** ९·२७६; **रुग्वेदादि तीन्हीं**, ऋक्, यजुस् व साम हे तीन वेद, १७·२२१; **रुग्यजुःसामे(में)** १५·१६५.

ऋख—नक्षत्र. चांदिं ऋखें जैसें। दिनोदइं॥ १५·२८२, दिवस उजाडतांच चांदणें व नक्षत्रें जशीं दिसेनाशीं होतात तशीं.

ऋद्धि—वाढ. योगानें मिळवलेली समृद्धि, ऐश्वर्य. **विषय ऋद्धिचेनि मीसें पावति**, विषय हे ऐश्वर्याच्या भुलावणीनें इंद्रियांना गांठतात, २·३१३. **प्राप्ति(प्तिं) ऋद्धिसिद्धिं**, मिळालेल्या ऋद्धि व सिद्धीमुळें, २·३५९. **रिद्धि** पहा.

ऋषि—तपश्चर्यादि पुण्यकर्में सतत करणारा साधु पुरुष, वेदमंत्रद्रष्टा. पैं कश्यपादि ऋषिकुळें। ११·२५९. **पितृ ऋषि विद्याधर** १५·१९३; **देवऋषीं आंतु...नारदु तो मी** १०·२१६; **महर्षि—जें महर्षी वांटलें**, जें महर्षींच्या वांट्यास आलें, ५·१४६; **महर्षीमाझि** १०·९०. **रिखि, रिषि, रुषी** पहा.

ए

ए—हा, हें. ए कार्मि बुडकली । यावी किं नां ॥ १८·७०१. **आधिं ए दीठिचें** ६·२०५, 'आधिये' असा पाठ ज्ञानदेवींत आहे. **एआ**, ह्या, ह्याला, ६·१५१, **एआ अभिप्रायाचा** ६·३१२; **एआ कारणें** ६·४७९; **एआ जालेआ मानसा** ६·४२२; **एआ बोलाचा** ६·३१५; **एआ सवे होईल** ६·३८१; **एआं**, यांना, ६·३६३; **एया**,ह्या, अशा; **एया छेदु न घडे** २·१४५; **एया तरुचें** १५·७८; **एया परीं** ९·४०१; **एया बोला** १०·३०३; **एयाचा** १३·६१; **एयाचेन** १३·६४; **एयाचेनि** १३·१७; **एयातें** १३·१०२२; **एआ-या लागि** ६·४१६, ९·४७०, १०·२८०, १०·२९३, १३·७०; **एयालागि** ३·२०४, ७·११९; **एयावरि** १०·११७, १३·७२, **एया ही वरि** १०·२८२; **एयां** ३·२५९ (२), ४·१५३; **एयां दोघां** १·११८; **एयातें** ३·२५९ (१), **एयांतें साधावेया**, यांना स्वाधीन करून घेण्यास, ३·२६०, **एयां लागि** १६·२३०; **एयासि** ६·१५०; **एहिं**, यामुळें, ३·२५८, **एहीं**, यांनीं, ३·२४७; **एहींविण**, ह्यांच्याशिवाय, ३·२५७. **ए**, येतो, **एणें** पहा. **ए** व **ये** हे प्रयोग सुटे किंवा शब्दास जोडून अनेक ठिकाणीं आले आहेत.

एउतें— –कडे. **अर्जुना एउतें** १०·५२; **झाडा एउतें** ९·३७१.

एक—पहिली संख्या दाखविणारा शब्द. एकटा, एकादा, कोणी एक, प्रत्येक, कित्येक, तेवढा मात्र, अपूर्व, सारखा, बरोबरीचा, त्या विरुद्ध दुसरा एक. परि एक चि कूड करीति । २·२५०. एयां ऐहिक ही एक धड नाहीं । ४·१५३. तेथ विश्वा एक आपण । ११·२४१. मीं आत्मा एकु चराचरीं । किं ह्मणति एकाचा आडलु करी(रीं) । आणि कापौनि एकां मारीं । हें चि रूढवीति ॥ ९·१६७. एथ एकु एकातें पोखी । ऐसे बहुत पदार्थ एकीं । संपजति ते लोकीं । संपत्ति ह्मणिपे ॥ १६·६५. एकातें सावधां मारीति । एकांचीं सर्वस्वें हरीति । एकां लागि उभारिति । अपाययंत्रें ॥ १६·३४२. **एक ही करणें नाहीं**, कांहींच करावयाचें नाहीं, ९·११२; **एक चि करुनि दूसरें**, एकच वस्तु दोन आहेत असें दाखविणें, १५·२४३; **निर्मलत्व एक जालें**, निर्मलपणा तेवढा राहिला, १३·४७३; **एक जालेयां**, तादात्म्य झाल्यावर, १५·२३८; **एक होंति**,समावेश होतो, १३·९३२; **देवेंसि स्वयें एक होंति** १५·२९०; **चैतन्य एक**, तेंच अद्वितीय, २·१७७; **एक निश्चित**, ठाम असें एक, ३·३१; **एक पारणें**, अपूर्व पारणें, ४·२१९; **मनाचें एक नीकें** ६·४१९; **शरीर तरि एक**, तेंच, २·१०८; **समर्थु एक(कु)**, एकादा समर्थ, २·९६; **एक...एक**, हें, तें, ५·९३, एक, दुसरा, १३·१०९४; **एक एकातें**, एक दुसऱ्याला, १·१६३, **एकएकांचेन**, प्रत्येकास, १५·१४८; **एकएकि नवाई**, एकेक विलक्षण, नवलपणाचें, ३·११; **एक...एरु** ३·३६ व ३·३७ पहा. **एका एका**, प्रत्येक, निरनिराळ्या, १७·४०७. **एकासि**—कैंचें एकासि मज दूसरें । १५·३०३. **एक चि**, एकाच प्रकारचे, योग्यतेचे, ६·३९(१), ६·४२, ९·८५, १३·१०७१, १८·३२९; **एक चि केवढें पसरलें**, एकच असून केवढें पसरलें, ११·४२८; **एकाचि एकिं**, एका-सारखीं एक, १३·१०५२; **एका चि ठाया** ६·४१, १०·२८३; **एकासवें**, त्या एका कौमार्याबरोबर, २·१०९.**एकु शिष्यु एकु गुरु**, १८·१२१९;**एव्हडें एक** १५·१७; **काइ एक**, काय काय, केवढें तरी, १०·२६९, ११·५४८, कोणतें बरें? १७·३१७; **काइएक** १०·२४३; **काहिं एक**, काय बरें?, सर्व कांहीं, १८·११६७, १८·१४११, **– मानसीक भाव** १२·७९; **कोडि एक** ११·२९५; **कोण्हि एकिं अवसरिं** १५·३२५, **कोण्ही एक** १३·१०३१; **कोण्ही एकीं अवसरिं** १३·३९१; **कोण्हीं एकिं अवसरीं**,१८·६४२; **कोण्ही एकी वेळीं** १३·३९७; **कोण्हीं एकु वाटे जातां** १७·२८८; **क्षण एक** १·२३०; **तैसें एक** ६·१६३; **नांव एक, नांव** पहा; **बहुतां एकां** ७·१००; **शत एक**, १५·३१; **एक दाटें, दाटणें** पहा; **एक दोनि**, थोडेसे, १·१०४, **एकदोनि घांस** ६·२३१; **एकटु झोंबे**, एकदम जाऊन भिडतो, १८·१६६; **एकत्र**, १८·११४४; **एकत्व-त्वें** ६·३९३, ९·२४६,

९·२४७, १३·१५५, १५·४०४; **एकपण** १८·११९५, १८·१२००, १८·१३८९, **—णा** १४·३९३, **—णें** १८·१०००, १८·१५७७; **एकमेक** १३·१४६, १८·२९३; **बहुतां एकाचिया संपत्ति**, अनेकांचे ऐवज, १६·३४६; **सकलैक** १३·४०८, **एकैक** पहा. **एकि**—(१) एकच. विस्फुलिंगि सर्व । वन्हि एकि ॥ १३·१०८०. कां बालका एकि माए । वांचौनि जीणें काइ आहे । १८·९०४. (२) एकत्व, परि एकि केंधवां गेली । १५·१२४. **एकिं अर्थि** १८·८६; **एकिं एक गीळिलें**, लहान तरंग मोठ्या तरंगांत लुप्त झाले, १८·४३९; **एकिं देहीं वयसात्रय** १४·१३९(२); **एकि दोनि वेल** १५·२३७; **एकिं मतिवंतीं**, कांहीं ज्ञात्यांनीं, १३·४१; **एकिए विनतिए** १५·२८९; **एकी कडे, एकीकडे**, कडे पहा; **एकी चि कालिं** १३·४३८; **एकी दीचेनि पराजें**, एका दिवसाच्या पोसण्यानें, १६·२२५; **एकी परी**, एका प्रकारें पाहतां, ६·३७४, एका रीतीनें ६·३७८, १५·४२; **एकीवडे करीतु**, एका बाजूस सारून, १८·६२२; **एकि वस्तु**, एकच तेवढें सत्य, १३·१०४१; **एकी चि बुद्धि**, हाच एक विचार, २·२४२; **एकी चि वृत्तिचां ठांइं** १४·१३१ (१); **एकी हातीं**, १·१२; **एक हेला**, ९·२९६, **एकी हेला**, एकाच वेळीं, एकदम, ९·१२९; **एकीहेला**, एकदां, १०·२४३, ११·४८; **एकीं आंगप्रांतीं** ११·१४०. **एकु**—जगीं एकु तेजसु । सूर्यो हा ॥ १६·२२८, तूं आपणपेयांतें कल्लोळु एकु करीं । ९·९२, तूं आपणा स्वतःला एक तरंगच समज. **ईश्वरु एकु अकर्त्ता** ५·८४, **एकु चि**, तेवढा एकटाच, ६·३९ (२), ७·१२, ११·६९१; **एकु माझा भाऊ**, ९·४२८; **मी एकु** ९·८२, ९·२४६, ९·४६६; एकु मी चि ऐसें जाणावें । वस्तुजात तें ॥ १०·२८१; **एकु वेल** ५·१६६; **तरि एकु वेलु** ११·४३९; **वेलु एकु** ९·२०६; **एकु ना विविधु**, १३·११०५; **एकु ...सकल लोकु** २·९९; **चंद्रेंसि एकु न्हवे**, चंद्रावर डाग असला तरी त्याचें चंद्राशीं ऐक्य नाहीं, १८·२७१; **संतोखु एकु** ६·१४४; **एकें...एकें**, कांहीं असे, कांहीं तसे, विरोध दाखवितात, ११·१२४ ते ११·१४० पहा. **इयें एकें इंद्रियें**, एवढीं इंद्रियेंच, ६·९०; **केतुलेनि एकें अवसरें** ६·४१८; **एकें अंशें**, कोठल्यातरी एका भागानें, १८·१६७०; **एकें चित्तें**, चित्त जरी एक असलें (तरी भावना निराळ्या असतात), १३·४७९; पुढें **एकचित्तें** पहा. **एकें पाडें** १३·४६१; **एकें लक्षें**, एक लक्ष श्लोकांनीं, १०·२९; **मज एकें विण**, मला वर्ज करून, ९·३३०, **एकें वेलें**, वेळ पहा. शब्दास जोडून कांहीं शब्द येथें व कांहीं शब्द पुढें दिले आहेत. **एकाक्षर ब्रह्म**, ॐ हें एक अक्षर ब्रह्माचें निदर्शक, ८·११६, **एकाक्षरपणेंसिं**, १८·१५००; **एकाग्र** ६·१८६, **एकाग्रचित्तें** १३·७९६; **एकांगुष्ठि(ष्ठिं)**, एक आंगठ्यावर, पायावर, उभें राहून, १७·४१२; **एकांत**, येक पहा; **एकांतर**, एक दिवस सोडून दुसऱ्या दिवशीं जेवणें, व्रताचा एक प्रकार, १७·३६१; **एकानुभवें** ५·२८ (१); **एकाध्याई गीता**, एका अध्यायांत सर्व गीतेचा सारांश असलेली, १८·८३; **एकार्णव**, १२·१८५, १४·१२, १५·४९९. **एकार्थ, एकार्थत्वें**, **अर्थणें** (१) व (२) पहा. **एकार्थें, अर्थ** पहा. **एकावधी, अवधि** पहा; **एकावलि, आवलि-ली** पहा; **एकासनीं, आसन** पहा; **एकखंड**, अखंड, ८·४३; **एकगम्य**, जाणण्यास योग्य असें एकच, ११·७३; **एकचित्तें**, एकाग्र चित्तानें, १८·१५३०; **एकछत्र**, सार्वभौमाचें छत्र, राज्य, ९·२१६; **एकताली**, हाहाकाराची टाळी, १·१५७; **एकतूक**, एक वजनाचें, एकसारखें ७·२५; **एकंदरें**, शरीरीं एकंदरें । केलें मन ॥ ५·१५०, वैराग्यानें विषयवासना काढून मन एकाग्र करावें, एकचित्त व्हावें. ११·१६८; **एकधाम—नानाभूतैकधाम** अनेक वस्तूंचें एकच स्थान, ११·५५६, **विश्वैकधाम** १४·२३; **एकनरेंद्र—त्रिभुवनैकनरेन्द्र**, तिन्ही भुवनांचा एकच राजा, ६·४८३; **एकनाम—प्रणवैकनाम**, प्रणव, ॐकार हेंच एक नांव, ८·११६; **एकनिष्ठ**, विश्वास ठेवण्यास योग्य असें एक, पटेल असें एकच, ३·१८, ५·४, **—वा** २·११३, **एकनिष्ठतेचां पाउलीं** ७·१६८, **वेदैक निष्ठा (वेदैकनिष्ठा) जालेयां**, वेदांवरच निष्ठा बसल्यावर, १६·४५८; **एकनिधान—पवित्रैकनिधान**, पवित्र असा एकच

ठेवा, १३·१७४, **विश्वनिक्षेपैकनिधान,** विश्वाची सांठवण करण्याचें, आधाराचें एकच स्थान, ११·३०३; **एकनिरत, स्वधर्मैकनिरत,** आपल्या कर्तव्यांतच रमलेला, ३·१०२; **एकपत्नीव्रत** १३·४१०; **एकपवित्र—भुवनैकपवित्र,** पृथ्वीवरील एकच (अत्यंत) पवित्र असें, १८·१७८२, **सर्वाधिकारैकपवित्र,** सर्व अधिकार असलेलें, आणि अत्यंत पवित्र असें, १८·१४१६; **एकप्रिय—परिणतोपरमैकप्रिय,** १८·९, **उपरम** पहा; **एकभावें, भाव** पहा; **एकमुखें**—जेयाचिं इंद्रियें एकमुखें। स्त्रिया केलीं ॥ १३·७९०, ज्याचीं इंद्रियें स्त्रियांकडे पाहात राहिलीं, जो स्त्रैण झाला; **एकरस, रस** पहा; **एकरूप, रूप** पहा; **एकलभ्य—सर्वशास्त्रैकलभ्य,** सर्वशास्त्रांत लाभण्यास योग्य असें एकच, १५·५३७; **एकवाक्यता, वाक्य** पहा; **एकवाट, वाट** पहा; **एकवीर, वीर** पहा; **एकसरिता–त्रिभुवनैकसरिता,** त्रिभुवनांत एकच अशी नदी, अत्यंत पवित्र या अर्थी, १०·२३७; **एकसारिखा** १५·११०; **एकहातें, एकहाथी, हात** पहा; **एकहारीं,** एका पंगतींत, बरोबरीनें, ३·२५१, १७·३३१, **एकाहारा** १८·२८९, **एकाहारी** १४·५६; **एकीकडे** १८·६२२; **आनंदैककला,** केवळ आनंदच ज्याची कला आहे असा, अंतरात्म्यास उद्देशून, ११·३६४; **पवित्रैक,** अत्यंत पवित्र, १·४९. **आणिक, येक** पहा.

एकदेशी—(१) एकाच ठिकाणीं असणारा. तेणें एकदेशिये परि व्यापिलें। लोकत्रय ॥ ५·३६. **व्यापक...एकदेशिय** ११·६९३; **व्यापकु किं एकदेशी** ६·८९. (२) एकांगी, अगदीं पुरा. **एकदेशी मूढ** ३·१७६; **समु...एकदेशी** ९·१६६. **येक** पहा.

एकधा, एकाध, एकादा—कोणी एक, कोणताही एक, **एकधा वेळु,** कोणे एके वेळीं, एकदां कधीं तरी, ११·६६८; **एकादेया** १४·१६३; **एकाधा प्रसादु** १४·२३०; **एकाधिए शरीरिं,** कोणा एका शरीरांत, १५·३२९; **एकाधी वेल** ९·२०३; **एकाधेनि अंगें,** एकाद्या बाजूनें, १७·३८५; **एकाधेया वेला** १३·४४०, **एकोधिये वेले,** एकाद्या वेळीं, १३·३९५. **येकाध** पहा.

एकला-ली-लें—एकटा-टी-टें, केवळ. तरि अवधान एकलें देइजे। ९·१. ३·२५७, ५·५३, ६·२०, १०·९६, १०·२८४, १०·२८५, ११·२३, १३·३९, १३·१०८, १३·३७७, १३·४३८, १३·८१९, १३·८३३, १५·२३६, १६·३५०, १७·३०८, १७·३३३, १८·१२९४, १८·१५८५. **दूजेन विण एकलां** ८·२४; **एकलाचि** ९·१०६; **एकलिया** १८·१०१६; **एकलेनि** ८·५४, ११·४६५, १३·८३५, १४·२४६, १५·३०८, १८·१४९१; **एकलेया** ११·९५, **–यां** ६·११६, १८·११३५. **एकलेपण** १८·११५१, **–णिचें** १८·१५५५; **येकला** पहा.

एकलौता-ती-तें—(१) एकुलता एक. **एकलौतें अपत्यें** १५·१९, **एकलौतें चराचर** १४·१०९; **एकलौतेया बालका** १३·५०१. (२) एकुलत्या एक मुलाची आई. श्रीगुरु बहुतांची माए। परि एकलौती होउनि ठाए। १३·४०९.

एकवंक—एकनिश्चय, एकवाक्यता. एकरूपता, ६·३९५, १३·१७, १५·५३६. **येक** पहा.

एकवटणें—एकत्र होणें, येऊन मिळणें, मिसळणें. १·१७, १·२०, ६·४५८, १४·३८७, १६·२५६, १८·१११९, १८·११२४, १८·१२४८. **एकवटथि** ६·२४४, **एकवटिति** १५·२६८; **एकवटलेया प्रेमा** ६·४८२; **मजसिं एकवटलेयां** १८·१४०२; **एकवटूनि** ९·३३४; **एकवट** १०·२५, १५·२८८, १५·३१९, १६·२१४, १७·३४५, १८·३७, १८·११०२, १८·११७७; **एकवटें** १३·९५६, १८·७१९, १८·१६६२. **एकावटणें** पहा.

एकवद—एकत्र, ऐक्य. १५·७३. **एकवद करूनि** १८·१०३१, **–होउनि** १८·११३१; **एकावद—त्रिजगती एकावद केली,** सर्वतोमुखीं आपली कीर्ति पसरविली, १८·१७०९; **अहंकारेंसिं एकावदी करूनि** १३·५०.

एकवला—ऐक्य. १६·३९१, १८·६४७.

एकसर—एकसारखा. **एकसरी देहबुद्धि** १०·२१, **–भूतसृष्टि** ९·११६; **एकसरु निर्वाहो** १३·८१२; **एकसरा** ११·१२२, १५·७०,

-रां ५·४; एकसरिं—एकसरिं दोंदें निघति १३·२७५; एकसरीं फळें पावति १८·२४९; एकसरें, एकदम, न अडखळतां, एकसारखें, ६·१५५, ९·७९, ९·२२२, १०·२८६, ११·१७७, ११·१८५, ११·४६४, ११·६७८, ११·६८३, १७·३८१, १८·४७१. येक पहा.

एकसरणें—एकदम पुढें सरणें. तिये कांतीचेनि पाडे(डें) । एकसरे जो ॥ १३·६०५.

एकाएक—एकटाच. मार्कंडेयो एकाएकी पव्हे ११·१८६; एकाएकू चि पुरुषु १८·३३०; एकाएकु (एका एकु) गेलेयां, एकांतून एक वजा केला तर, १८·१२०६. येक पहा.

एकाकी—एकुलता, तेवढा एकच. ६·१०६. ऐकाकी, येक पहा.

एकांत—निवांत स्थान, कायमचें स्थान. बहुतकरूनि एकांतें बैसिजे गा ॥ ६·१८०. पाउलें घेति एकांतीं । हृदइं चि रिगे ॥ १८·५५४. १३·१९८, १८·८३०. ऐ(ए)कांतावरि प्रीति १३·६१२; एकांतु होउनि टाईल, एकांत लाभेल, १८·१३५३; टाईल हा पाठ ठाईल असणें संभवतें. ज्ञानदेवींत 'ठायील' १८·१३६२, असा पाठ आहे. मोक्षाचा एकांतु, ६·३२१; हृदयाचां एकांतिं १३·१३०.

एकादा, एकाध—एकधा पहा.

एकावटणें—एक होणें, एकत्र येणें, संघटित होणें. हे मार्ग तरि दोन्हीं । परि एकावटति निदानीं । ३·३८. वासना एकावटे, एकच ध्येय स्वीकारते, १४·२११; भावना एकावटलिआ ६·३९२; एकावट १·८९, १·१४७, ६·२२०, १३·४६, १८·१७१५; भूस बीज एकावट २·१३०; एकावटें सात ही पदें ७·१९२; सैन्यें एकावटें सांचलीं ११·४०८. एकवटणें पहा.

एकैक—प्रत्येक, एकामागून एक, विलक्षण असें एकेक. हें सांघों काइ एकैक । ५·४५. हें एकैक काइ सांघावें । ६·४०६.५·१३९,५·१५३,१०·१९७, १०·२३८, ११·१९६, ११·२०२, ११·२२२, ११·३९१, १३·७६, १३·४०८, १८·११. एकैक वेगळालें १८·६९२; एकैकाचिये लीले ११·१४५; एकैकाचेनि मनोव्यापारें १·१०६.

एकोध—एकधा पहा.

एकोल—एक वेळ. ९·२०५. एकोल एक वंकौनियां, एक वेळ पुनः सर्व संघटित करून, १८·१३२८. येकोल पहा.

एटाल—विटाचा तुकडा, विटकर. पैशून्याचिं एटालें टाकीति, छद्मी भाषणाचा, निंदेच्या बडिमार करतात, १६·३९९.

एणें—(१) येणें (क्रि.). ए, येतें, येईल, ६·२०५; आपैसें ए १८·१२८; उन्हलुतों ए १५·३३० (१); करुं ए १८·२२१; कल्लोलु ए, (जसा) कल्लोळ येतो, १८·१३९१ (१); झांकोलें ए १८·१५९४; थोरु ए १८·२०५; दशे ए १८·४८८; दीठी पाहों ए, दृष्टीनें पाहतां येईल, १६·२०२; द्रवत्व ए १८·१५९५; नीद ए १४·१८७; बूढासि ए १५·१९९; वस्तिसिं ए १५·३३० (२); वानिभेदासि ए १५·३०९; वानों ए १५·७९; विचारुं ए, विचार करतां येईल, ५·१; शरण ए १८·१३९१ (२), १८·१४०७; साहों ए ५·१६५; सूयुं ए १८·१४५९; हाता ए १८·९००, –सि ए १८·४९९; ह्मणों ए १८·२७०, – कायि १६·३६. एं—बोधासि एं १८·११९८. एआवेआ, येण्यासाठीं, ६·४३१; एइजे—स्तुती तरि एइजे चांगावेया। १६·१८, एईल ६·३८२; एउनि १६·३६, १८·१०९; विवेकतीर्थतटा एउनि १८·१००५; सागरा एउनि ७·१२१; एउनु ११·६७५; एऊनि ९·२७८. एऊ—यावें, येइना का! कां आकाश वरि एऊ। १४·१८२, एऊ न ये १८·५१५; एऊ लागे १०·१८०; एऊं—एऊं पाहें १८·२८९. एंत, येते, व्यासकृपा संजयासि एंत १५·५५५; एंतसे १०·१३७; पालटा एंतसे, बदलते, १८·३४०. एता, येणारा, एता वेगु १३·९५१; एंति १५·२९२, गान्हाणें देवों एंति १७·३२८, फलभार – १५·१९७, विश्रांती –, थांबतात, १३·१०६९; न एंति, परत येत नाहींत, १५·२८७; एंती १८·१६४४, १८·१७५५; बैसउं एंती १३·२८०; एतु—जांतु किं एतु आहे १५·१२९. एंथि—इंद्रियें मना एंथि ६·४५८; पाहों एंथि ८·८३, ब्रह्मत्वा – ६·३३०. एंसी, येशील, त्रिशुद्धी एंसी

१२·१२४; ऐ, पहा. नैए—एथ हें वांचूनि काहीं। करूं नैए॥ ३·१८८, नैए बोलों अवेवां। शरीरेंसिं॥ १५·२९४, २·२०३, ९·४१, १५·१७७, १८·११२; नां ह्मणों नैए १५·१८०, १८·१००; नैएंति १५·२९६. (२) येण्याची क्रिया, आगमन (ना.) एणें ५·१०४, १५·२५३; मज शरण एणें १८·१३८९, १८·१३९०; एणें जाणें १८·९८३, १८·११६२, एणें जाणें करणें...भोगणें १५·३४०, एणेंजाणें ६·४७८, १३·४८८. (३) यानें, ह्या, अशा रीतीनें. एणें अज्ञान सांडी विभालें। धर्माधर्म जें॥ १८·१३८०. १५·३३९. एणें ज्ञानें १८·५३०; एणें दुलभारु साचु १·१२४; एणें उपायें १८·१३७०; एणें कारणें, कारण पहा; एणें नांवें, नांव पहा; एणें प्रसादबलें१८·१३७८; एणें मानें, मानणें पहा; एणें मेलें १३·४६३; एणें ज्ञानेश्वरें १८·१२३०.

एतुल—इतका, एवढा, असा, येथला. एतुला ना तेतुला। १३·११०६. ६·१४३, ६·३९१, ९·१२९, ९·४५९, ९·५२१, १०·३४, १०·११७, ११·२६८, ११·५०३, १३·९४९, १५·३३८, १८·९०, १८·१४५, १८·१२३८. एतुला अपराधु ११·५४३; एतुले दिवस ११·५०५; एतुले वेन्हीं ११·५६, १३·४३६, १३·९९२; एतुलेन ६·३८०, –लेनि–लेंनि ३·४६, ३·२६४, ४·१५५, ६·३५१, ६·४६७, ९·१५५, ११·१०, १२·१०२, १३·६७४, १३·१०८३, १८·१४०६; ऐतुलेनि १३·१०४३, एतुलेनि असा पाठ संभवतो, ज्ञानदेवींत 'येतुलेनि' १३·१०४९ असा पाठ आहे. एतुलेया सार्टि १३·९०२; एयां एतुलेयांतें १३·१५०; एतुलाल—एतुलालिए ६·३४३, –लेया १७·२७. येतुल पहा.

एथ—येथें, या ठिकाणीं, या प्रसंगीं, या जगांत. तूं कोणु पां एथ कैंचा। ११·२८३. १·३५, १·३७, १·३८, १·७५, १·७८, १·९६, १·९८, १·१००, १·१०७, २·९६, २·१४६, ३·१५७, ३·१८८, ५·६५, १०·२७९, ११·१५३, ११·६२८, १५·३४९. एथिचा अभिप्राउ १८·१२२३; एथिची गोडी ६·२८; एथौनि १·३३, १·३४, १·१०९, ११·६०४, १५·१७४, १५·२७०; एथौनियां १·११३, २·२०२. एथ, या जगांत, १·२१०, १५·३४३, एथ अथवा स्वर्गिं १५·३३६.

एर-री-रें—(१) हा, तो, इतर, दुसरा, निराळा, बाकीचें. मग स्तन्य दे एरि॥ ८·१२. एकु मींवांचूनि एरु वाउ। केलें जिहीं॥ १०·१२५. एरि जे दुसरी। संपत्ति कां आसुरी। १६·२६४. शिर लोटिलेयां जैसें। एर आंग॥ १८·१२७. तेणें ब्रह्म एक आथि। एर आघवी चि भ्रांति। १८·९९६. तेथ एरीं एर देखे। आपणपें जैसें॥ १८·१५७४. १·१४६, २·२४३, २·२५७, २·३०७ ३·३७, ३·४४, ३·५९, ३·२१५, ५·७२, ५·८०, ६·८०, ७·२४, ८·२६, ८·३७, ९·११३, ९·१४२, ९·२३३, ९·३९२, ९·४६५, १०·९५, १०·३०८, ११·१२, ११·९६, ११·४५१, १३·८११, १४·४३, १४·२५५, १५·४८, १५·८८, १५·३०२, १५·३८७, १६·२४, १६·१८१, १८·२२८, १८·५९२, १८·८१६, १८·९२८, १८·१०२२, १८·१३५१, १८·१६२६, १८·१६७४. एरु, एरें, अर्जुनास उद्देशून, ६·७, ८·५३, ११·१५२, ११·१५६, १३·१०८७, १८·२८३, १८·२८८; एरें, चतुर्भुज मूर्तीस उद्देशून, ११·६२६; एरांचेनि पाडें, शत्रूंच्या (पांडवांच्या) सैन्याशीं तुलना केल्यास, १८·१६१०; एरी कलशिचें एरीं, एका कळशींतलें पाणी दुसऱ्या कळशींत, १३·११३९; एरी मोहरा केलियां, त्याच्या उलट केल्यास, १३·८४७; एरी मोहरे नलिका भविनली, पोपट पहातो त्या दिशेनें नळी फिरली, ६·७६; एरएरां, यांना व त्यांना, १·२५१; एर सामान्य सकल ३·१५७; एक...एर १३·६१९, १८·५५०; एका...क्षरु एरातें...अक्षरु १५·४४३; एका गौतमासी...एरां समस्तां १७·९०; एरी कडे १५·११८, एरीकडे ६·२२१, ११·२९१; एरी विर्षि १३·७९८; एऱ्हीं हीं दिशां, इतर दिशांतही, ५·८६. (२) एरवीं. एर सिद्ध तैसा येथें। उपायें मीं॥ १८·१२२२, तसें पाहूं गेल्यास, योग्य उपायांनीं

मी सहज प्राप्त होईनच. **एर काह्या**, तर मग कां बरें ?, १८·९४२. **येर** पहा.

एरझार-एरिझार—येरेजारे करणें, हेलपाटे घालणें. पथिकांचिया एरिझारा। सवें एणेंजाणें धनुर्द्धरा। १३·४८८. ६·६२. **येरझार** पहा.

एऱ्हविं—नाहीं तर, जर कां, तसें पाहिलें तर. तेया अडिनांव पुरुषु। एऱ्हविं स्त्री ना नपुंसकु। १३·९७६. ६·२३८, ६·२८८, ७·११२, ७·१७७, ७·१९३, ८·१५, ९·२५, ९·९२, १०·१५१, १०·२७९, ११·९४, ११·९५, १३·३१६, १३·४५५, १४·४२, १८·१८७. **एऱ्हविं तऱ्हीं** ६·३९२, ९·३११, १०·२९०. **यऱ्हविं** पहा.

एव-व्ह-डा-डी-डें, एवढा-ढी-ढें—आकार किंवा प्रमाण दाखविणारा शब्द. निरालंबिची वाडी। त्रिभुवना एवडी। १३·४५. किं विषयज्ञानें होये। गगना एवडा॥ १४·१५२. **एवडा ग्रंथसागरु** १८·१७५९; **एवडा विश्वाभासु** १८·२०९; **एवडिया मूर्त्ती** ११·२८२; **बोला एवडा श्रोता** १४·६३; **एवडी प्रसन्नता** ११·६०३; **एवडी महिमा** १८·५२२; **एवडे थोर सागर** १८·१३६८; **परि ऐसें हें एवडें** १३·७१; **एवडें झाड** १५·२०८, **–ध्यान** ११·६०२, **–भरितें** १८·२८७, **–भाग्य** १३·५, **–भारी** १८·७८१; **क्षीरसागरा एवडें** १८·१४६६; **नरदेहा–** १८·६१३. **एवढा ढी-ढें**—मा आत्मेयां एवढिया प्रिया। वाळभैला जो धनंजया। १८·६४०, **एवढेया लाभाचा उपावो** १६·५१. **एव्हडा-डी-डें**—**एव्हडी विश्वपरंपरेची वेलांडी** १५·२५१; **परि सिंपी चि एव्हडें** १५·१०५; **एव्हडें एक सौभग** १५·१७.

एवाका, एवांका—अधिकाराची व्याप्ति, सार. **महासिद्धांचा एवाका** १८·१२३६; **एवांका**— एवं भारताचा एवांका। आणूनि अक्षरा एका। १८·१६३८, **तात्पर्याचा एवांका** १८·१४४५. **आवांका** पहा.

एष—यश. **एषा येंती**, यश मिळवितात, ४·९.

एसणा-णी-णें—असला-ली-लें. संसारा एसणें थोर वोझें। फेडिलें जगाचें॥ १८·१४६०. **एसणी हे हिंसा** ३·५; **एसणें ढेंढें** १८·२८७; **एसणें तीव्रपण** ११·२९५; **एसणें पतन** १·२६०, **–हें पतन** २·३३०; **मेरु एसणें ढिसाळ** ६·९२. **येसणें** पहा.

ऐ

ऐ—येत. माघारा कमलकोशा। ऐ चि ना॥ १४·३११.

ऐकाकी—**एकाकी** पहा. **स्वप्निं ऐकाकिया आपणपें**, स्वप्नांत आपण एकट्यानेंच, १५·१०७.

ऐकी—एकत्रित केलेली. **आपुलिया ऐकी सत्ता**, आपलें एक झालेलें अस्तित्व, १८·१०६९.

ऐक्य—अद्वैत, सारखेपणा, एक होणें. ऐक्याचें ऐक्यपण सरे। जेथ अद्वयकणु हीं विरे। १८·९९९, **ज्ञानदेवी–'हि विरे'** १८·१००५. ४·११७(२), ६·११८, ६·१८९, ७·१११, ८·४४, ८·६१, ९·९९, १३·१४६, १३·१०५१, १४·३९२, १८·१०७८, १८·११३४, १८·१२४६, १८·१३५४, १८·१३९०. **ऐक्याचिये उतारां** ७·९६; **ऐक्याची कुळवाडि** ७·१७४; **ऐक्याचिया दीठी** ६·३९७; **ऐक्याचां परिवरीं** १८·१३३६; **ऐक्याचिये मुठी माझिवडें** १८·९५६: **ऐक्याची उतली आहे** ८·६३; **ऐक्याचलाची बुंथी**, ऐक्याचें आच्छादन, ऐक्यांत समावेश, ६·३९८; **ऐक्यतेज** ६·३८३; **ऐक्यबोध** १७·३८०, १८·५४२; **ऐक्यभाग्य**—**चराचरैक्यभाग्य**, स्थावर जंगम सृष्टीचें एकवटलेलें ऐश्वर्य, ८·२६६; **ऐक्यभाव** ४·११७ (१), १५·२; **ब्रह्मैक्यं** १८·१०६६; **मदैक्यगावि** १८·१२१५; **मना आणि बुद्धिचें ऐक्य, हें** योगाचें सार, २·२७३; **योगसंन्यासा ऐक्य** ५·३०; **सांख्यीं...योगिं...ऐक्य** ५·२९. **ऐक्यता**—**ऐक्यता पावति** ३·३९; **ऐक्यते ये** १३·९३२.

ऐर—इतर. **ऐरिं**, इतरांनीं, १८·९०९.

ऐल—अलीकडे, जवळ, पूर्वी. **मोक्षाचां ऐली द्वारीं** १८·८९२; **ऐली चि थडी** १३·८४०, १८·२५३, **ऐली थडिये** ९·४१५. **ऐली चि –** ७·९४;

ऐली वदनीं ११·४१६; **फलणेयां ऐली कडे** १८·९२१; **मरणा ऐलीकडे** ९·३६१; **ऐलपणा...परत्व** १८·११३०.

ऐलाडि—या बाजूला. **मागौति ऐलाडि** ६·१९१.

ऐश्वर्य—वैभव, प्रतिष्ठा, ईश्वरगुण. तुज ईश्वरेश्वराचां ठांइं। ऐश्वर्य केलें ॥ ११·५६२. ९·८६, ११·४७, ११·१७८, ११·६१८. **ऐश्वर्यतेज** ११·१८५, **ऐश्वर्ययोग** ९·९१, ११·१६३; **ज्ञानवैराग्य-ऐश्वर्य** ६·३७.

ऐसा-सी-सें—असा-शी-सें, अशा प्रकारें, रीतीनें, सारखें. विरिदांचे दादुले जाले। हीवां ऐसे ॥ १·१३५. १·७३, १·११२, १·११४, २·४५, २·१५२, ७·४१, ८·२८, ८·५७, १०·९५, १०·२८७, ११·१०६, १५·३१२, १६·२३४, १८·७९०, १८·७९८. **ऐसा उबाइला** २·३७२, **–परितोषें** ९·३८९; **ऐसां** ६·२०, ६·४३२ (ऐ), ७·५०; **ऐसिं ऐसिं** १३·२००; **ऐसिया आशा** १३·७३७, **–ओजा** ७·४८, **–गोठी** १६·२०२, **–वाटा** ८·२३६; **ऐसिया ऐसिया परी** १३·११२८, **–परीं** १३·५३९; **ऐसी ऐसी** १३·१९३; **ऐसिये परी** १५·५०६, **–विवंचने-पुरतें** ६·३०९; **ऐसीऐसीया** १३·५९०; **ऐसीं-ऐसीं** १४·२५२; **ऐसीसी** १७·२१२, १८·८२०; **ऐसे आणिकही** १·१०८; **ऐसे हे अकरा** १०·९२; **ऐसें**, अशा प्रकारें, रीतीनें, ८·६१, १३·५४७, १५·३११, १५·३५२; **जें ऐसें हीं** ८·१६; **झोलु ऐसें मानूनि** ८·५९; **मी चि ऐसें** १०·२८१, **मीं ऐसें** १५·३१०. **ऐसेन** २·२०५, १३·४३५, १३·९४७, १५·१३१, १८·१०२५; **ऐसेनि** १·६१, ८·५१, ९·१९९, ९·३६०, ९·४११, १०·७१, १३·९५१, १५·३५८, १५·३७३, १८·१३५२; **ऐसेनि धनें**, अशा प्रकारें मिळविलेल्या धनानें, १६·३४९; **ऐसेया वरि** १५·३७९; **ऐसेयां** १५·३१६, **ऐसेयांतें** २·५४.

ऐसेस-ऐसैस—अशा अशा प्रकारचा. १३·३९८. **ऐसेसे वादु** १३·६६; **ऐसेसेयां अपराधां** ११·५६४; **ऐसैस**—**ऐसैसा आडाड** १८·२९०, **–व्यापारु** १८·३३९; **ऐसैसां कर्मीं** १४·२३२; **ऐसैसी ख्याति** १५·४८३; **ऐसैसें** १५·५०२, १६·१३, **ऐसैसें संपत्तिमीसें माजणें** १६·२२७.

ऐहिक—अहिक पहा.

ऐहेर—अहेर. **ऐहेरा दीठि घालूनि** १७·२८५; **ऐहेरा वान्हीं आघवें नागवीति** १६·३८५.

ऐहेव—अहिवा, सुवासिनी. आघवेनि गांवं(व)दारी। ऐहेव जैसी ॥ १३·८२०. वर वर पतिपरायणत्व दाखवून दारोदार फिरणारी वेश्या हा अर्थ संभवतो. याच अर्थी **ऐहेवपणे(णें)** १६·३७५ पहा.

ओ

[**ओ**—महानुभावी व बाराव्या व तेराव्या शतकांतील कांहीं जुन्या वाङ्मयांत ॐ, ओ व वो हीं अक्षरें पर्यायानें येतात. येथें ॐ व ओ चीं रूपें निराळीं दिलीं आहेत. वो चीं रूपें व या अक्षराखालीं दिलीं आहेत.]

ॐ, ॐ—ब्रह्मनिदर्शक अक्षर. अ विष्णु, उ शिव, म ब्रह्मा या देवांचें निदर्शक. इतर ठिकाणीं अ वैश्वानर, उ तैजस, म प्राज्ञ मिळून ॐ असें अतर्क्य अवाच्य ब्रह्माचें निदर्शक म्हणून दिलें आहे. **अकार, उकार व मकार** यांचें गणेशावर बसविलेलें रूपक १·१९ व २० मध्यें पहा. ॐ नमो आद्या। १·१. ८·११५. **ॐकार**—जेया ॐ(ॐ)काराचिये कुंसी। आखरें होंति अकारां ऐसीं। जियें उपजत वेदेंसीं। उठिलीं तीन्हीं ॥ ९·२७५, ६·३०३, ८·११४, ९·२७४, १७·३५४, १७·३६४, १७·३७०, १७·३८१, १७·३८८; **ॐतत्सत्**, ॐ तेंच हें खरें सत्य, **–ब्रह्म**, १७·३९८; **ॐतत्सदाकार** १७·३४०; **ॐनमो** १०·१.

ॐइचिलें—एवढेंसें, कमी. १·११९, ज्ञानदेवींत 'वरचिलेनि पाडें' असा पाठ आहे.

ॐखट, ओखट—वाईट, ओंगळ, अभद्र. **ॐखटे बोल** १८·१३९५; **ॐखटें** १·२०९, २·२०५, ९·५१०, १०·५५, ११·४७४. **ॐखटेंनि** २·२९१; **ॐखटिया क्रिया आदरी** १८·६६२; **ओखटा** ५·१२६; **ओखटी** ९·४३९; **वोखट** पहा.

औखद, ओखद—औषध. रोगावर योजलेली वनस्पति, मुळीं, मात्रा, रसायन इ. **औखद**—नातरि आयुष्य पुरलें आहे। तरि औखदें हिं काहिं नव्हे। २·६७. १५·२३१, १८·१३१, १८·१५४, १८·७०३. **ओखद**—जीउ न निगतां ओखदा। धांविजे जेवि॥ १३·५४६. **ओखध**—आर्दि चि साखर आवडे। आणि ते चि जरि ओखधा जोडे। ४·२१६. **औषध**—देखैं रोगातें जीणावें। औषध तरि घेयावें। ३·१९, **औषधेंसीं उदासपण** ९·४८७; **कालज्वरु औषध न मनी,** कालज्वर औषधाला जुमानीत नाहीं, औषधाच्या उपयोग होत नाहीं, १८·६०१; **दोखु औषधा नाहिं,** थोडासुद्धां दोष नाहीं, ९·१९८. **ओषध**—कां ओषधाचां कडवटपणीं। जैसी अमृताची पुरवणी। २·८९, **दिव्योषध,** परि मात्रेचेनि मापें। दिव्योषध जैसें घेपे। १८·७७१; **रसोषध,** आपला गुण दाखवून आपोआप उतरतें, १८·१०७३. **औषधी** अमृतासारिखी औषधी। निर्वाणिची॥ २·८६. **ओषधी,** यज्ञांत किंवा रोगनिवारणास योजलेली वनस्पति वगैरे, सोमादि ओषधी विविधा। ९·२६६, कां फळौनि शुष्कां होणें। ओषधींचें(चें)॥ १६·२०५; **दिव्योषधी—महारोगीं दिव्योषधी न विसंभिजे** १८·९४६; **सर्वौषधी—सर्वौषधींचें आगर भरीतुसें,** सर्व वनस्पतींना चंद्र पोसतो याला उद्देशून १५·३७२. **औषध**—तेया औषधातें काइ वैरी। जिव्हा न म्हणे॥ ६·३६२, परिणामीं हितकर असलें तरी जिभेला औषध रुचत नाहीं याला उद्देशून; **औषध घेत खेऔ आपुला थाऔ लाभे काइ,** औषध घेतांच गुण येतो काय? १८·९९२. **वोखद** पहा.

औग—ओघ, आवेग. **जाणिवेचिये औगें,** ज्ञानाच्या ओघानें, आवेगानें, ७·१७६.

औगरणें, ओगरणें—अन्न वाढणें. भूकैलेया पासीं। औगरिलें षड्रसीं। १८·१००१. ९·४३६, १८·१४६८. **राया औगारिलें** १५·२१७. **औगर,** वाढलेलें अन्न, **आत्मबोधाचेया औगारा** ४·१०६. **ओगरणें**—हें असो तेयां बोलाचीं ताटें भलीं। वरि कैवल्यरसें ओगरलीं। ६·२२; **ओगरूनि ठेविलें** ८·११; **ओंगर**—रोगु जाये दूधें ओंगरें। तरि नींबु कां पियावा॥ ४·२२०, दूध पिऊन जर रोग जात असेल तर कडुनिंबाचा रस कां प्यावा?

औघ, ओघ—ओढा, प्रवाह, क्रम. जऱ्हीं सरिता औघ समस्त। परिपूर्ण होउनि मिळत। २·३५७, १५·२६९, १८·१०३३, १८·१२१६. **औघाचेनि मेळें,** ओघामुळें, १५·३०६; **औघु सांडूनि गंगा** १४·३५०; **गंगे-यमुनेचे औघ** ११·६; **गंगेचेनि औघें** १४·३९६; **विधिचेनि औघें आलें** १८·६९६; समुद्र कां औघें पडिला, (वाफेनें मेघरूप झालेला) समुद्र ओघरूपानें वाहतो (व पुनः समुद्ररूप होतो), ६·३०७; **उगाविं...औघिं** १३·३००. **ओघ**—जैसे सरिता ओघ समस्त। समुद्रामाजि मिळत। २·१७५, ४·४८, ११·४१८; **सृष्टि-संव्हाराचेनि ओघें** ७·६८; **कर्तव्य हें ओघें आलें** ३·१४४. **वोघ** पहा.

औज—तेज. १८·११११. **वोज** पहा.

ओजणें—प्रकाशित होणें, अंगीं तेज, सामर्थ्य येणें. म्हणौनि जे बुद्धियोगें ओजले। २·२७७. **ओजा घालीं, ओज,** प्रकार, रीत, ६·१८३; **ओजा प्रवर्त्ते** ७·४८.

औझीलपण—भारत्व, भार. **फळाचेनि औझील-पणें** १५·१९८.

औझें, ओझें—भार, जबाबदारी. **संभावितपणाचें ओझें** १३·१८४. देखैं पुढिलाचें ओझें। जरि आपुलां माथां घेइजे। ३·१७४, **अहंभावाचें ओझें** ७·९५; **गृहस्थाश्रमाचें ओझें,** ६·५०.

औटंगणें—अवलंबून राहणें. आश्रि तनुमनुजीवें। तूझेया बोला औटंगावें। ३·१२. **वोटंगणें** पहा.

ओडण—आच्छादन, निवारण्याचें साधन. आगा वरिपडतां पाषाण। न सुवावें केवि ओडण। ९·४८७. **वोडण** पहा.

औडवणें, ओडवणें—प्राप्त होणें, पुढें करणें. **औडवणें,** आणि भीं दोन्हीं हात औडवीं। ९·३७९. किं आत्मराजाचिये सभे। गीते औडविले खांबे। १८·१६४४. **अधिकाराचेनि औडवलेन विण** ६·३३९; **उपदेशु औडवला** ३·९; **युगांत औडवलें होतें** १·१६०. **ओडवणें**—**मुख ओडवी** ९·१५. **नोडवणें—नोडवे** ७·१८०, १८·७१९, १८·१०६८. **वोडवणें** पहा.

औडियाण—योगांतील मल. उड्डियान व जालंदर

असे तीन बंध आहेत त्यापैकीं दुसरा बंध. ६·२१०.

ऒतणें, ओतणें—धातूचा रस तयार करून साच्यांत ओतून विशिष्ट घनाकार देणें. **ऒतणें**—मग को(कों)दली ठाये रसें। ऒतलेनि ॥ ६·२४९. **ओतणें**—जे अमृताची जाणों ओतली। ५·१७१, **जग...माझें चि ओतलें,** (मी, रस) माझ्यान्त रसाचें ओतलेलें, ९·२९८; **रूपडें ओतलें आहे** ६·१२०; **समरसाचे ओतले,** ओतलेले, ५·१३६. **वोतणें** पहा.

ऒत—ऊत, पूर, पूर्णपणें भरलेलें, सर्वत्र. कां कल्पांतिचेया पाणियां। काइ ऒत भरताति धनंजया। १५·३०५. **नेत्रयुगुलिचेनि ऒतें** १८·१५४१. **ऒतप्रोत**—ऒतप्रोत पटी (टीं)। तंतु जैसा ॥ १०·२४४.

ओतपली—कोवळें उन्ह. **ज्ञानाची ओतपली पडिली** ७·१२८. **वोतपली** पहा.

ऒतिव—ऒतणें पहा. ६·३२७. **विकल्पाचें ऒतिंव** ८·१४३, **सिद्ध रसाचें**—६·२५५. **वोतणें** पहा.

ऒथिजणें—पातळ होणें. **विश्वाकारें ऒथिजलें** ९·६५. **वोथिजवणें** पहा.

ऒपणें—देणें, अर्पण करणें. जें इंद्रियां ऒपे मा(मा)तें। ६·३५२. जे ऒपले माझिये चित्तें। ९·३३१. **वोपणें** पहा.

ऒपासिरा—ओपसर, रत्नें उठून दिसण्यासाठीं रत्नाखालीं बसविलेला वर्खाचा चकाकणारा तुकडा. येथें, संबंध या अर्थी. उपाधिचा दूसरा। घालितां ऒपासिरा। १५·७६, उपाधीमुळेंच अदृश्य (१५·७५) दृग्गोचर होतें, नामरूपाचा संसार बनतो.

ओभाणें—पूर, वेग. **कर्मा अकर्माचीं ओभाणें** ७·७१; **पाणियांचेन वहिलेपणें आङ्ग ओभाणें न धरिती,** निरनिराळ्या बाजूंनीं पाणी येत असल्यामुळें पूर असा कधींच भरून स्थिर होत नाहीं, म्हणून या मायापुरांत तरणें कठीण. ७·७९.

ऒरपणें—ओरबाडणें. शिरांचे हीर ऒरपे। ६·२३४. **वोरपणें** पहा.

ऒरस—उत्साहाचा, प्रेमाचा अतिरेक. **आर्त्तांचेन ऒरसें** १८·१७४०; **वोरस** पहा.

ऒलखणें, ओलखणें—ओळखणें, चिन्हांनीं जाणणें, पारख करणें. **ऒलखणें**—२·१२४, २·१२५, ३·६६, ३·७४, ४·२३, ४·७१, ४·९५, ४·१०४, ११·२८८, १३·२३६, १८·५४५, १८·५५८. **ऒलखों ए,** ओळखतां येतो, येईल, १५·३३०; **ऒलखों केवि,** आम्हीं कसें ओळखावें? २·२८७; **गुणकर्मं ऒलखौनि** ३·१७८; **ऒलखण** १३·८९; **ऒलखणें** १५·२५३; **ऒलखी** १३·२०१. **ओलखणें**—मनोगत ओलखे। मुंगियेचें ॥ ६·२६९, जो विष अमृतें ओलखे। ८·२३९. ४·८९, ६·३६६, ७·५२; **साच लटकें ओलखावें** ८·२३७; **ओलखावेयाची संज्ञा** १०·२८७; **ओलखी**—तिये ओलखी चि सरिसें। ६·३६७, **अनोलख** १३·८४२, १८·१३१, **—जाली** १८·५४०; **अनोलखपण फीटलें** १०·१४६; **अनोलखि फीटली,** परिचय झाला, ९·२७३; **नोलखणें**—जैसा वायसीं चंद्रु नोलखिजे। ६·२९, ४·१९९, ५·८९, ५·९८, ११·५३३. **वोलखणें, सनोलख** पहा.

ऒलगणें, ओलगणें—सेवा करणें, आधार घेणें, भेटणें, मिळणें, प्राप्त होणें. तैं संकल्पाचें आंगण। ऒलगति सिद्धी ॥ ८·९. **जन्मशतीं ऒलगिजे** ९·२०५; **पाए ऒलगे** ११·७२, **पाइकी**—१४·२०६; **मज पसायदान ऒलगे** १६·४७०; **वनश्री रितुपतिचें द्वार ऒलगे,** वनश्री वसंताच्या दारीं उभी राहील, ३·१००; **ऒलगौनि** ४·१६४; **ऒलग,** सेवा, १३·४२३; **ऒलगणे—रस अक्षरांचे ऒलगणे होंति,** रस अक्षरांचें अधिकरण (१३·१) होतील, अक्षरें रसपूर्ण होतील, १३·३. **ओलगणें—ओलगावा** ६·१३८; **ओलगे** ९·३२१. **वोलगणें** पहा.

ऒलंडणें, ऒलांडणें—वरून पलीकडे जाणें. **कर्मकडा ऒलंडौनि** १५·२४८; **नोलंडणें**—समुद्रीं रेघ नोलंडावी। ९·२८१, **कर्मरेखा नोलंडिता (तां)** ६·५१. **ऒलांडणें**—जरि मुंगी मेरु ऒलांडी। ७·९२, १४·५१, १८·१५५५; **ऒलांडिजति** १३·४१५; **नोलांडणें**—मशका नोलांडावे चि गगन। १०·६५, मुंगिये मेरु नोलांडावे। १३·२५९, १३·२४५, १३·२५८, १३·६९८; **रेखा**

नोलांडितां १८·१२४. वोलांडणें पहा.

ओलणें, ओलणें—द्रव पावणें, ओलें होणें. **हृदयाकाश सारस्वतें ओले** ९·२८; **ओल**, द्रवत्व, ओलसरपणा, **शारदियेचेनि ओलें** ६·२५८; **ओलावा**, सहृदयता, ९·२८५, ९·२८९, ११·५०८; **कामाचा ओलावा** १६·३२२, **ज्ञानाचा** – १३·३५३, **निजवृत्तिचा** – ३·२१३, **वैराग्याचा** – १८·१००२; **शास्त्रओलावा** १८·१४४३. **ओलणें**—जैं धूम्ररजाचें गगन। ओललें आहे(हे)॥ ८·१४८. **ओलावणी** ४·२१० हा शब्द **ओवालणी** असणें संभवतें, ज्ञानदेवींत 'वोंवाळणी' ४·२१३ असा पाठ आहे. **ओलावा**—जरि पुण्याचा ओलावा। नाशिजैल॥ १·२३२, ९·४४४; **विवेकाचा ओलावा** ९·१८८. **सर्वज्ञतेचा ओलावा** ८·२६८. **वोलणें** पहा.

ओलांतरणें—उशीरामुळें गमवणें, फसणें. ऐसा ओलांतरला काजीं। ६·४३५.

ओलिंवा—वाळवी. पाताळ लंघीति ओलिंवें १८·६०६. **वोलिंबा** पहा.

ओलि—ओळ, रेषा. **पाउलाची ओलि**, पावलांचा ठसा, ६·२९७. **वोलि** पहा.

ओलिवटा—ओलिंवठा, रहदारीची वाहती वाट. **जन्ममरणाचा ओलिवटा** ८·१४२, ज्ञानदेवींत 'वोळिवटा' ८·१४४ असा पाठ आहे.

ओवंडणें, ओवांडणें—मागें फिरणें, परत फिरणें. मग ओवंडति स्वर्गस्थ। पूर्वपुरुष॥ १·२५२. **ओवांडणें**—ते ओवांडिली देखां। बूढासि प॥ १५·१९९, फलभारानें वांकलेली फांदी बुंध्याकडे येते; **ऊर्ध्व दूणें ओवांडैल**, वर जाणारें झाड तितकेंच (दुप्पट) वळून परत मुळाशीं येतें, १५·१९८. **वोवांडणें** पहा.

ओवर—खोली, कोठडी. जो आत्मबोधाचेया ओवरां। पवढला असे॥ ६·९२. **वोवर** पहा.

ओवालणें—ओवाळणें. शेजदीपें ओवाली। निरंतर॥ १३·३८८. सोहंतेजें ओवालूं। १५·७. **वोवालणें** पहा.

ओवी—साडेतीन चरणांचा, पहिल्या तीन चरणांत ओ यमकें असलेला, छंद. १८·१७२०. ओवियेचेनि बंधें १८·१७२१. **वोवी** (१) पहा.

ओषध-धी, ओषध-धी—औषद पहा.

ओस—निर्जन, ओसाड. मागां ओस फूल देंठीं। ९·४०९, येथें वासाशिवाय या अर्थी. **वोस** पहा.

ओसणणें, ओसणणें—ओष्णावणें, झोपेंत बोलणें, बरळणें. **ओसणणें**—ओसणाए, झोपेंत बरळतो, १५·४५८; **ओसणातिया**—**ओसणातियांचा ग्रंथि**, कांहीं तरी बाष्कळपणें लिहिणारांच्या ग्रंथांच्या अभ्यासानें, १५·३६२. **ओसणतां हीं**, बरळला तरीही, ८·६.

ओसंडणें—दुर्लक्ष करून टाकणें, हेळसांड करणें, मर्यादा टाकणें, वरपर्यंत भरून ओतणें. दैवें चिंतामणि लेइजे। किं तेयातें वोझें म्हणौनि ओसंडिजे। ११·६१६. ३·५४, ३·१४४. **ओसंडुनि** १·२४०, **ओसंडूनि** २·६१; **अव्हेरुनि ओसंडिति** ३·१९१; **आनंदामृताचें भरितें ओसंडत** १८·१५४१; **भरुनि ओसंडत असे** १५·५५५. **वोसंडणें** पहा.

ओसरणें, ओसरणें—कमी होणें, मागें हटणें, संपणें. नातरि गुरुकृपे सेवें। ओसरलें प्रपंचजात आघवें। ११·६४६. **मागौतें ओसरलें** १८·१४१०, – **ओसरे** ४·१४८. **ओसरणें**—गेंधु उदास परि ओसरे। ९·२०४, आकाश हें ओसरो। १३·४०४. **वोसर** पहा.

ओसाण, ओसाण—पुरांत वाहून आलेली वस्तु. **सात्विकाचें ओसाण** १०·१०८. **ओसाण**—**सुखदुःखांचीं ओसाणें** ७·७१.

ओहटणें, ओहोटणें—कमी होणें, मागें सरणें. **ओहटणें**—तेथ अपानु आंतुलीकडे। ओहटों लागे॥ ६·२००. चैतन्य चढे ना ओहटे। १५·३५८. **ओहटु पडे** १८·१०८७, – **न पडे** ११·१५४. **ओहोटणें**—**नोहोटे**, दुःखी कष्टी होत नाहीं, १३·४९५.

ओहिरी—खोली, आवार. **निश्चयाची ओहिरी** ८·६०.

ओह्मा—हांकेस ओ देणें. नाळवितां उठी। ओह्मा म्हणौनि॥ १४·१८०. **वो** पहा.

औ

औठ—आउठ पहा.

औत्सुक्य—उत्कंठा. **औत्सुक्याची दाटि** १८·१५४२. उत्सुक पहा.

औदार्य—उदारपणा. ११·९८, १८·१३६९, १८·१४४६. **औदार्याचा कुरुठा** ५·१२, –**ची संपति** १०·२५५; **यशश्रीऔदार्य** ६·३७. उदार पहा.

औद्धत्व—उद्धटपणा. औद्धत्वें उंचावे । अहंभाऊ ॥ १६·३८९.

औपाधिक—उपाधियुक्त, मायात्मक. तैसा उपाधिनाशीं न दीसे। औपाधिकु फुरे ॥ १५·४६६, उपाधि नाहींशी झाली कीं तो दिसत नाहीं, मायेमुळें आहे असें वाटतें. १५·४३७, १५·४६५. उपाधि पहा.

औषध—ओखद, ओखद पहा.

क

कंकण—कडें. **सकंकणु बाहु** १८·१४०९. कांकण पहा.

ककारांत—ककाराचा, सुषुम्ना-नाडीचा शेवट. **ककारांत फोडी**, ककारांतून प्रवेश करते, ६·३०२; **ककारांतीची खिडकी उघडिली** १२·५२.

कक्ष—कूस, बाजू. **शैलकक्षाचीं कंदरें**, डोंगराच्या बाजूच्या दऱ्या, गुहा, १३·६११.

कक्षा—कांख, वादविवादाची बाजू, आक्षेप. **कक्षे सूदली**, बगलेंत मारली, ११·६१, हिरण्याक्षानें पृथ्वी समुद्रांत नेली तेव्हां विष्णूनें वराहावतार घेऊन त्यास मारून पृथ्वीचा उद्धार केला ११·६२. **सिद्धांतकक्षा** १८·१२३६.

कंचुकित—झग्यानें आच्छादलेलें. **रोमांचीं आपाद-कंचुकित जालें**, सर्वांगावर रोमांच आले, ९·५२२.

कट, कटा—(१) कष्ट, दुःख, यातना दाखविणारा उद्गार. **कट रे**, अरेरे, १६·४१८. **कटा**, अरेरे, हाय हाय, आहा कटा ऋखटें । ९·५१०, ११·३८५, **अर्जुनु ह्मणे कटा** ११·४४७; **कटाकटा** ११·३९५; **कटारे** १३·५३८. (२) वांकड्या दृष्टीनें साभिप्राय पाहणें. **कामिनीकटाक्षु** १४·१६९.

कटक—सैन्य. रावो तेथ कटक । १८·१६१४. १०·३५. **कालरात्रीचीं कटकें** ११·१९६; **विषयांचिं कटकें** १२·४६.

कटणें—दुःखी, कष्टी होणें. **संसारसीणें कटले** १७·३२८.

कटार—कट्यार. जरि मैत्रें चि वैरी मरे । तरि वायां कां बांधावे कटारे । ४·२२०.

कटाह—कटोरा, आकाश व ब्रह्मांड उलट्या कटोऱ्यासारखे दिसतात म्हणून त्यांस हा शब्द लावतात. **ब्रह्मकटाह** १·१४७, ११·१२०, ११·१३३, ११·१४९, ११·३००, ११·४२५; **ब्रह्मकटाहाचिं भांडारें** ११·२६४; **ब्रह्मकटाह-धात्री**, सर्व विश्वाचें पालनपोषण करणारी दाई, १०·१३६.

कठिण-न—घट्ट, अवघड, कठोर. **कठिण**—३·२१४. **काठिण्य—काठिण्याचा क्षोभु** १८·७८५. **कठिन**—ऐसें कठिन कोवळेपणें । स्नेह देखां ॥ १·२०२, **कठिनें बोलें** ११·४४८; **वज्रापासौनि कठिन** १·१९९; **मृदु आणि कठिन** २·११५; **कठिनपण** ६·१८७; **काठिन्य** १८·७५१.

कठोर—अवघड. **क्रिया कठोर तऱ्हीं**, क्रिया अवघड असली तरीही, १८·९२७.

कड—बाजू, दिशा, कांठ. **अव्यक्ताची पैली कड** १३·११३५. **अहोरात्राचा पैलकडु**, दिवस-रात्रीच्या पलीकडे असणारा, १६·१६; **कर्म आरंभाची कड** १८·१८३. **कडा-कडां**—बाजूनें. **कव्हणी कडां** ११·३६८, १८·२०९; **तेया कडा** १७·१९१; **देवलविसेंया कडां** १८·४४२; **पैलीकडां** १८·१७५९; **मागिला कडां** १८·४६५, **मागिली कडां** १८·१०३५; **माझिया कडा** १६·४६९; **वरिचिली कडां** १३·४७०. **कडिल-कडील—जीवाप(पै)ली-कडिली** ७·११५; **पैलीकडीलु** १०·१३४. **कडूनि—चहूंकडूनि** २·२०४. **कडे—कडेलग**

६·५६; शब्दापुढें सुटा किंवा शब्दास जोडून, त्या त्या पाशीं, बाजूनें, दिशेनें, या अर्थी व इतर संबंध दाखविण्यासाठीं, **अइली कडे** ९·५१; **अधर्मा कडे** १८·८३२; **अभ्यंतरिली कडे** १३·३८४; **आंगभोगा कडे** १३·२०९; **आंगा कडे** १३·१८७; **आत्मेया कडे** १६·११०; **आंतुली कडे** १४·३०, १७·१२९, **आंतुलीकडे** ६·२००, ६·२०४, ९·५०६, १०·१९८, १४·२०३; **उपनिषद्रांकडे** १३·८२४; **ऊर्ध्वा हि कडे** १५·६०; **एकी कडे** १८·१६७०; **एकीकडे**, एका बाजूस, एकत्र, ११·१६८, १३·६१८; **येकि कडे** ११·२३८; **एरी कडे** १५·११८, **एरीकडे** ६·२२१, **येरीकडे** १७·२७८; **ऐली कडे** १८·९२१, **ऐलीकडे** ९·३६१; **कवणी कडे** ११·१८४, ११·२०३, **कवणीकडें(डे)** ६·१४४, **कव्हणी कडे** ११·१९३, १५·२३९; **काम्यकर्मा कडे** १८·८९४; **कोण्ही कडे** १५·५२२, **कोण्हीं कडे** ११·२६८; **चौहीं कडे**, सर्वत्र, ११·१९२, **चौहींकडे**, ११·३८६; **जीउतीतिउती कडे**, जिकडे तिकडे, ११·३३९; त्याचप्रमाणें इतर ५·७४, ६·२११, ६·३१३, ७·८३, ७·१२९, ८·१०९, ९·७६, ९·२३३, ९·३२३, ९·३७९, ९·४८८, १०·७२, १०·१६७, ११·२५०, ११·२६२, ११·२७१, ११·२८८, ११·३८६, १३·२२, १३·४८, १३·८२, १३·३२२, १३·४८४, १३·५०३, १३·५१८, १३·१०८२, १३·१०९४, १४·२४७, १४·२६७, १५·१३४, १६·१४८, १६·१८८, १६·२५९, १७·१२४, १८·६५, १८·४४०, १८·७०५, १८·७३७, १८·८६२, १८·१६३२. **कडौनि-नु**—**आघवां चि कडौनि** ११·४१८; **आपुलेया कडौनि** १८·१२८७; **कोणीकडौनि** ११·४३२; **तिये कडौनु** १३·३७५; **दोराचिया कडौनि** ८·२४६; **भलेतेया कडौनि** ११·३३४; **वरिलीकडौनि** ६·२४७.

कडवाड—कडवा. **बैलासि कडवाडें** १४·२३८.

कडवस—(१) कडेला लागून, आधारानें असणारें. **कडवसां राहिले** ११·३५९. (२) **कडवसें**, अंधार. फीटलें भेदांचें कडवसें । ७·१०९, प्रकाशु आणि कडवसें । १०·८६.

कडवसा—(१) प्रतिबिंब. जो अमूर्तीचा कडवसा । ४·१७२. (२) फटींतून पडणारा प्रकाशाचा किरण, कवडसा. **चंद्रसूर्ये वस्तुचेया प्रकाशा कडवसां पडति**, त्या वस्तूच्या प्रकाशापुढें चंद्रसूर्य कवडशाप्रमाणें दिसतात, १५·२८१; **बुध्यादिकें...हे जेयाचे कां कडवसे**, बुद्धि ही गीतेंतील ज्ञानापुढें कवडशासारखी आहे, १८·१३१६.

कडसणें—विचार करणें, छाननी करणें, कसास लावणें, तावून सुलाखून घेणें. मग ज्ञानाग्निसंपर्कें । कडसिलें विवेकें । १·५२. तैसे धर्माधर्मीं कडसले । ४·६४. **निवडितां सानेंथोरें न कडसी** १६·१५३; **श्रोतेयां कडसावें न लगे** ६·२७. **कडसणी**— नेणति सानेया थोरा कडसणी करूं । ९·२०१, ४·७९, १८·५५२; **कडसणीं(णी)** ९·३६८; **मंत्राची कडसणी** १८·३७२; **युक्तिची** – २·३४२, **व्यक्ताव्यक्ताची** – ८·१७२, **सुखदुःखाची** – ६·८५; **दधिकडसणी** २·१२९.

कडा—डोंगराचा सुळका, डोंगराची तुटलेली बाजू. कडां पाथेरी कीजे । १३·९४२. **कडेयासि तलवटीं**, पायथ्यावरून (उलटून) कड्याजवळ, ४·७४; **धैर्याचे कडे** १२·४९; **शोकाचा कडां उपटत** ७·८४; **कर्मकडा** १५·२४८.

कडाड—(१) डोंगराचा कडा. कडाडिं लोटिला गाडा । १३·७५३. **कडाडिं जो गाडा मोडे**, कड्यावरून पडून जो गाडा मोडतो, १८·६४३. (२) चाणाक्ष, जाणता. **कडाडां आणि गहिंसाला**, चाणाक्ष आणि मंद, जाणता आणि नेणता, ११·९७.

कडियाली—गोल कडें, माळ, वेष्टण. जाली भीदा भुवनासि कडियाली । ११·३१२. **मोतियांची कडियाली लेइला** ९·५२४.

कडू—गोडाच्या विरुद्ध, न रुचणारी चव. कडू दूधिया माखिला । गुळें जैसा ॥ १३·४६७. १६·११५. **कडू मद्दुर** १६·२४९; **गोडिरें...कडू** १८·८०१; **कडवटपण**—**ओषधाचा कडवटपणीं** २·८९; **कडुवट** १७·१३८, १८·१८४, –**पण** १८·९२०; **कडुवाले-पण** १८·१३८४.

कढणें—काढणें पहा.

कण—अणुमात्र पदार्थ, दाणा. ९·१५२, १३·२३५, १३·९५५ (२), १५·४३३, १८·२५१, १८·६०४. **कणें विण सोपटें** ९·४२९; **कण··कोंडा** ९·३२९; **कणा भूसा** १८·९३५; **भुषिं कणु** ९·१३५; **सालिचा कणु**, साल झाडाचें बीं, १८·१२८०; **अंगारकण** १३·१०५७; **अद्वयकण** १८·९९९; **अमृतकण** १·५६; **अवकण**, फोल दाणा, ९·४५; **जीवकण** १८·१२६६; **निकण**, कण नसलेला, निकण वाढे धनंजया । कणेंसिं कोंडा ॥ १३·९५५ (१), (छाया जशी रूपाबरोबर असते तसा) कणरहित कोंडा हा कणाबरोबर वाढतो; **बीजकण** ९·४०६ (२); **मकरंदकण** ११·१५८; **लवणकण** ९·४५७, १३·९१४; **विकण** १८·५०१; **सूर्यकण** ८·८९; **स्वेदकण** ९·५२४; **हिमकण** १४·३८२.

कणि—**माणिकुलेयांचियां कणियां** ६·२६४;

कणिका—बीज कणिके मझि असे। ९·४०६ (१); **लवणांची कणिका** १८·९८०; **परमाणु-कणिका** १३·१०७९; **बीजकणिका** ७·५४, ११·६३८, १४·९४; **स्वेदकणिका** ११·२४४.

कणव-वा—करुणा, दया, कृपा. **कणव—सकणव** १८·१२३१, **-पणें** २·२०६, १६·१५४. **कणवा**—चातकाचिये कणवे। मेघु पाणियेंसिं धांवे। १८·१४५८, ६·४१०, १७·३२९; **कणवा दीधला** १८·१३१८; **ह्मणि कणवा घेपति** १३·१०३७.

कणिस—धान्याचा तुरा, गुच्छ, भुट्टा. मग कणिसौनि कणु झडे । तो विरूढला कणिसा चढे । १८·२५१. ९·४२९. **कणिसांचा निर्वाला**, धान्याची परिपक्व दशा, येथें मोजमाप अंदाज या अर्थी, १४·१२५; **उंसाचीं कणिसें**, निरुपयोगी असतात, १८·५७३.

कंथ—पति. १८·१०७५.

कथणें—सांगणें, वर्णन करणें. तैसें मातें विश्वि कथित। कथितेनें(न) तोखें कथू विसरत । मग तेया विसरलेयामाझि विरत । आंगें जीवें ॥ १०·११२. आणि रिघिं मार्गें होंति जे कथिले । १०·१४६. ३·१६, ४·१५, ९·१७६. **कथित**, सांगतात, १०·११२ (१); **कथितेनें(न) तोखें**, सांगत असतांना होत असलेल्या आनंदामुळें, १०·११२(२); **कथिलेयादारभ्य** १५·५३७, आरंभणें पहा. **कथन**—१·८७, १३·८५५; **ज्ञानकथनादिप्रस्तावि**, ज्ञाननिरूपणाच्या आरंभाच्या प्रसंगीं, १६·२७२; **भजनकथनाचेनि लागें** १८·१४३३. **कथा**—भला जाला विनोदु । कथेचा इये ॥ ४·३, १·२७३, २·८०, ५·१४०, ५·१७२, १०·४०, ११·१; **अवघी चि हे कथा** ११·४७७; **असंभाव्य कथा** १८·८०६; **आद्य हे कथा** ३·१२६; **गहन कथा** १·२८; **पुढारी कथा** ५·१७८; **पुढील कथा** ११·६९६; **प्रश्नावलिची कथा** १५·४२७; **सुरस कथा** १·४८; **भक्तिकथा** १२·२३२; **मृत्युकथा** ५·९०; **रसालकथा** १२·२४३; **शांतीकथा** १३·११५०; **साधुकथा** ९·१८६; **कथा अनुभवाची** १·५७; **कथेचें आइकणें** ४·२१९; **कथा नीमे** ७·१७०; **कथे पसरु जाला** १३·३३४; **कथा ह्मणितली** १३·११४८; **कथा सांघें** ४·६,५·६८, ६·१३९, **-सांघेन** ३·८५; **कथाप्रसंगीं** १०·३१०; **कथारूपें** १·३२; **कथालागु** ५·६६; **कथू** १०·११२ (३).

कंद—(१) कांदा, मूळ, उगमस्थान. एकांचे कंद खणविले। १३·२२६. १५·८७. **कमलकंद** ९·५७; **जगदादिकंद** १७·३२६; **विश्वकंद** ११·४८०; **विषकंद** ५·११४. (२) नाभिकमळ, याच ठिकाणीं असणारें मणिपूरचक्र, **कंदा वरि आगिठी करुनि** १५·३७५; **कंदौनि कां हृदय वेन्हीं** १८·३३४; कंदावरि शकति । उठिली दीसे ॥ ६·२२७, कुंडलिनी (हीच शक्ति) नाभिस्थानावर उभी राहिली कीं काय असें वाटतें.

कदंब—समुदाय. **इंद्रियकदंब** १८·४९९; **भक्तकदंब** १८·१६३६.

कंदर—दरी, गुहा. १३·६११. **गिरिकंदर** २·४७.

कदरणें—त्रासणें, थकणें, निरुत्साहित होणें. कदरसी हो मनें । १६·२६५.

कदर्थणें—कष्टी होणें. तेथ कदर्थले प्राण। ते चि हिंसा॥ १३·२३५. आतां पराजयें राजा। जैसा कदर्थिजे लाजा । १६·१७४. **व्याधी कदर्थत** १६·१४०.

कंदर्प—इच्छा, काम. ७·५०, १६·१२६. **कंदर्पाचेनि बलें** १३·८४; **अतिकृतकंदर्पसर्पदर्प**

१८·८, अत्ति पहा.

कदलि—केळ. कदलिचा गाभा ६·२९५; **कर्पूर-कदलिचीं गर्भपूटें**, कापूरकेळींचीं, कर्दळीचीं गर्भपुटें उकलतात तेव्हां कापुरासारखा वास येतो. ११·२४६.

कनक—(१) सोनें. लोहाचें कनक होये । १·७७. लोहाचें कनक जालें । ८·१९९. १६·१९४, १७·२१५, १८·११७६, १८·१७५५. **कनक—चंपकाचा कला**, सोनचाफ्याची कळी ६·२५७; **लोहा कनकत्वदीक्षागुरु**, लोखंडाला सोन्याची दीक्षा देणारा गुरु, परिस, १८·१६२८; **कनक-द्रुमाचां पालवीं** ६·२६२. (२) धोत्रा. कनकाचेया फला । आंतु माजु बाहिरी मैला । १८·६५७, धोत्र्याच्या फळांत विष व बाहेर कांटे, अशा प्रकारें अंतर्बाह्य त्याज्य. **कनका आणि कापुसा**, धोत्र्याचें फूल व कापूस दोन्ही जरी पांढरे असले तरी **रात्रि आणि दिवसा** एवढें त्या दोघांत अंतर असतें, १३·१०९६.

कंप—हालचाल, चलनवलन, कांपरें. जैसा निर्वातिचा दीपु । सर्वथा नेणे कंपु । २·३४१. ११·४०४, १३·४९६, १८·३८४ (१, २), १८·१५८५. **जेयाचा तापसांसि कंपु**, ज्या कामाचें (१८·१०५२) तपस्व्यांना भय असतें, १८·१०५१; **निष्कंप** ४·१३; **कंपवणें—मंदानीळें कंपवितु** १८·१५०८; **न कंपे, कांपणें** पहा.

कपट—ढोंग, लबाडी, कावा. **कपट-गुर्बिणी मैत्री**, पोटांत कपट ठेवून वरवर फुगवून दाखविलेला मित्रभाव, १८·१४९३; **कपटी**, कपटी स्त्री, **कपटिचें देह** १८·६७०; **निष्कपट** पहा.

कपाट—कपार, गुहा. आवडति कपाटें । वसों जिया ॥ १३·६१०. **कपाटीं कोंडियलीं** १२·४७, **—भरौनि** ७·८६; **गिरिकपाटीं निकुंजीं वसे** १८·१०१५.

कपाल—कपाळ, नशीब. **घरोघरीं कपाल पीटवीतसे**, सर्व ठिकाणीं डोकें उठविते, १३·१९; **मेघांचा कपालिं पीटे**, शब्द हा आकाशाचा धर्म मेघांवर लादतात, १५·३४७; **लोकें माझां कपालें पीटावें**, लोकांनीं माझ्या माथीं मारावें, ११·३९७; **कपालीं आहे**, नशीबीं आहे, ६·५०; **कपाल धरूनि ठाके** १३·६६५.

कपिल—(१) ऋषि. परिशिष्ट (६) पहा. (२) पिंगट रंगाचीं. **कपिलवर्णें** ११·१३२.

कर—(१) हात. ११·२१३, ११·३४२, ११·४४२, १३·२७७, १३·२८०, १३·२८१, १३·२९८, १४·१०८. **हातिचेनि करकमलें**, हातांतल्या कमलानें, १२·२२१; **वाचा कर चरण अधोद्वार अपायु** १३·१००; **करचरण** ८·१११, ११·२२४, १४·२०४, **—तल** ६·२६५, १४·१०२; **करतल** १३·२९१, **करतलीं घेऊं ये** १८·१६७५, **—लें उभूनि** १४·१८४, **—लें पावसी**, तुझ्या हातीं सांपडेल, १७·३१६; **करपल्लव**, ११·२११; **करपुट** ६·२०१; **करसंपुट** ११·२५०, ११·३३१, ११·४८२; **करसंपुष्टपालवी** ११·३३२; **पद्मकर** १·१३, १८·६६५. (२) किरण. **चंद्रकर**, **चंद्र** पहा; **रश्मिकर**, **रश्मि** पहा; **सहस्रकर** ६·२०, ९·३७५, १८·१२९०. (३) -कर, शब्दाला जोडून, करणारा, देणारा, या अर्थी, **करणें** पहा.

करंडी—देव ठेवण्याची संपुळी. **परमात्मशिवाची करंडी** ६·२७३.

करण—कान. **प्रवृत्तिकरणाचां चाली**, प्रवृत्ति हेच कान, त्यांच्या हालवण्यानें, १७·६.

करण—(१) करण्याचें साधन, इंद्रिय. तरि श्रवण नयन । त्वचा घ्राण रसन । इयें जाणें ज्ञान । करणें पांचे ॥१३·९८. म्हणौनि इंद्रियांतें आम्हीं । करणें म्हणों ॥१८·५०३. ९·१९२, १३·५०५, १४·२४९, १८·४५१, १८·५०४, १८·८८१, १८·१०१२. **करणें चालितां**, इंद्रियांना चालना दिल्यावर, १८·४९४; **करणें तोंडें सूंति**, इंद्रियें सरसावतात, १३·१२४; **कवण विषय कैसिं करणें** १३·७६; **पृथग्विधकरण**, निरनिराळीं इंद्रियें, १८·३२८; **करणसामग्र** १८·७६२; **पांचें... करणिं** १८·३११; **दाही करणें** १३·१०३ सं. वा. श. पहा; **कर्ताकरणकार्य** १८·५०९; **कर्ताकर्मकरण** १८·५०८; **कर्ताक्रियाकरणीं** १८·५११; **मनप्राणकरणें** १८·७३८; **मनीं बुद्धिं करणीं** ८·२२९. **करणता**—करण्याचें सामर्थ्य, **ज्ञाना करणता आणी** १८·४९१;

उपकरणें, गौण साधनें, पूजासाहित्य, १३·४०६. (२) क्रिया, कार्य. हें असो काजेंविण । जें जें कांहीं करण । तें केवळ कर्म जाण । इंद्रियांचें ॥ ५·५९. ९·१२१, ९·१९२, १३·१७८. समरसिं करणासिं, ऐक्य करण्यासाठीं, १३·५०८; इष्टानिष्टकरणीं १६·६०, येथें करणी शब्द असणें संभवतें; अकरण—कांहीं न करणें, अकरणाचेनि खेदें १८·५८९; अकरणां आणि निषिद्धा, कर्म न करणें व करण्यास अयोग्य, १८·८९३.

करणी—क्रिया, कार्य, काम करण्याची रीत. अवांतर करणी ९·७४; इयें करणी(णीं) कीं चेष्टा १३·२३३; करण १६·६० पहा.

करणें—(क्रि.) होणें, घडणें, बनविणें. इतर शब्दांबरोबर या क्रियापदाचे अनेक उपयोग केले आहेत. त्यांपैकीं कांहीं उदाहरणें दिलीं आहेत. तूं गुणत्रयातें अव्हेरीं । मीं माझें हें न करीं । २·२५९. करितू चि न करी काहीं । फलत्यागी ॥ ५·७५. आणि करितांति जें न करावें । वेदु ह्मणे ॥ ७·१०१. तो मी करितु आहें । ऐसें न ह्मण ॥ १२·११७. न करावें तें करी । १३·७७१. तेंसें जें तेणें करावें । तें तो चि आहे स्वभावें । १८·४१७. तें होंत चि आहे । जें करावें भाष जाए । ऐसें न करणें चि होए । तेयाचें केलें ॥ १८·११७१. करां—जतन करां, जपाव्या, ९·१३९; करावा—अश्वमेधु करावा १४·२३०, आक्षेपु कां—१८·१३६२, आश्रो हा न–३·२१३, काइ–११·६१५, काये–, काय उपयोग होईल?, १३·६२५; काइ कराविया १८·९२४; करावी—शास्त्रें चि पारखी करावी १६·४६३; करावीं—धवलारें कां करावीं, कां बांधावीं? ५·११३; करावें—कर्त्ता कर्म करावें ५·३७, मोहरा–९·३९६ (२); करावेया—सार्थें करावेया १६·४६१; यात्रादिकें–१७·२०१; करिजे—से न करिजे ६·४२१; करिता, करीत असणारा, गोठि करिता जाला ११·२८; करिता, करणारा, कर्त्ता, या अर्थी पुढें पहा. करितां—(१) करीत असतां, केला असतां, उभारा करितां १८·३९; कर्म करितां १८·२३४; न करितां सर्व केलें ४·१००; संसर्गु करितां ३·२३०; करितां वेळीं १८·६६३. (२) करण्यासाठीं, चंद्रु करितां १८·१७५६; करी—आठवण करी ११·५४४, आन–, निराळे उपयोग होत नाहींत काय? १७·८९(२), आरती–१८·१०६४, इष्टापूर्त–१३·५२३, उजगरा–६·२२१, काइ–, १८·२१७, चोजवाउलें–, कौतुकास्पद पावलें टाकतो, १४·११२, जपु–१८·१५२३, तळें–, बांधतो, १७·८९(१), तेजातें–, पसरतो, १८·१६९४, प्रतिष्ठा–६·३७७, प्राची–, उदय पावते, १३·१७७, राबु–१४·२२८; वाचे एणें करी, वाचेला बोलावयाला लावते, १८·३३२; चाड न करि १६·४४४; करीं—वाचाळै करीं १८·१६८८; करिति, करीति—अवकळा करीति २·२१८; कूड–२·२५०, खंति–१८·२१६, पाकु करिति १८·१७२४, वीरुं–१७·१०४, स्वर्गांतरा–१०·२३०. करिति पुढें पहा; करिथि ६·४५३; करितु—कृपेची वाट करितु १३·२४९; घेणीं न करी(रि)तु, न घेतांच, १६·१६३; करिसि—खेदु कां करिसि २·१६२; करितासि—परि वायां चि गजबज । करितासि कां॥ ११·६१८; करीन—विनती करीन १३·४०४, लेणीं–१३·४१२; करूं—पाहुणेरु करूं धांवे १६·२२; फार करूं ८·१९४, भेदु केवि–१·२२१, रूप–, रूप पहा; रंधन करूं, स्वयंपाक करावयास, १८·४८८; करू, करेना कां, १३·१०२७, १८·१२४५; करुनि, करूनि—या शब्दाचे उपयोग अनेक आहेत; करूनि घाली, करून टाकतो, १३·३५१; काइसेनि हिं करुनि १८·१५४७; सोयरिकी करुनि ११·५३७; कुरौंडी करूनि ९·३७७, चढावा–११·३८३, घीटींव–९·२३, धूरे–१६·९३, भावना–९·३९६(१); वत्स करूनि, वासरूं समजून, १८·१६६७; आदिकरुनि-करूनि, आरंभास धरून इतर, १·१०४, २·१०३, ३·१९८; आदिब्रह्मा करुनि, मूळ ब्रह्मदेवापासून आरंभ करून, ९·२२०; बहू-बहुत-करूनि, बहू, बहुत पहा. करुनिया—सर्वत्रताहं करुनिया, सर्व ठिकाणीं मीच आहें असें समजून, १८·१२४३. करुनु—मौन करुनु २·८३. जुन्या गद्यपद्यांत येणारीं, आतां लुप्तप्राय झालेलीं,

ई आख्यात – करिजे, ताख्यात – कीजतासि, लाख्यात – कीजेल-जैल हीं सर्व करणें धातूचींच रूपें आहेत. कर्तरि व कर्मणि प्रयोगांत येतात. करणें याचीं कांहीं रूपें येथें, व इतर धातूंचीं इतर ठिकाणीं दिलीं आहेत. दामले " शास्त्रीय व्याकरण " पृ. ४५७–६० पहा. काय कीजतसे १·८७, धातु – ६·७०; लोण कीजताति १८·१०६३; दीनु कीजतासि, दीन केला जात आहेस, २·१३; काये कीजति, यांचें काय केलें जावें? काय करावयाचें?, २·४९; यजनें कीजतु ११·५८६; किजे-कीजे—अबोटी कीजे १७·२१०; आन न कीजे, खोटें पडूं देऊं नये, १६·४५२; आरति किजे काइ ९·१३; काय कीजे २·८४; जरि ऐस (सें) कीजे, जर असें केलें तर, १·२२७; चमत्कारु कीजे, चमत्कार म्हणून सांगावयास जावें, १८·१५९९; झाड निर्वंसें कीजे १८·२०६, झाडि कीजे १७·२०८; नासतें कीजे किं ऐसें, नसलेलें अशा रीतीनें करावें कीं, १८·१७६६; पाइकें कीजे १७·२०४; लोण कीजे १७·२०६; प्राणसेवा कीजैल १३·४२७; क्षमा कीजो १३·३३४; वाड कीजो, मोठा करावा, ११·१९; केला-ली-लें—अमान्यु केला १६·४४३, उपेगु – १८·१७७०, कोलिसा –, जाळून टाकला, १३·२६; द्रोणाचा –, द्रोणानें शिकवून पढवून तयार केला, २·३७; धा(धां)-वा – १८·१७६८; मासीं कुलवाडि केली १२·८१; सृष्टि – १८·१७६५; स्वप्नें केलीं, खोटीं ठरलीं, १४·४५; कुंकुंसेंदुर केलें १३·४६८, तुमचें –, तुम्हीं सांगितलेलें आचरलें, १८·१७७१, – चि केलें ११·१८, धायेपण – ३·२३८, निरोपण – १३·६३८, नीके(कें) – १३·६३७; सज्जनाचें –, संपादलें, १८·१७६२; केला कर्मि जें देयातें, (मागील जन्मीं) केलेल्या कर्माचें फल जें मला आज मिळत आहे, १८·१८९; केलिया, १३·९८८; होंतिया केलिया, असलेल्या व संपादलेल्या, १६·३४६; केलियें सलगिचा ९·१७; केलेनसिं, जें केलें आहे त्यासहित, १८·५६५; केलेपण, संपादन केलेल्याचा ताठा, १३·५२३. करिता, करणारा, ४·८०, ५·४६, ५·७७, ८·२७, १६·९७, करिता भोक्ता १५·३१८, १५·३२९; कर्म आणि करिता १८·२१४; करितेन वर्मे, वर्मे हस्तगत करून घेऊन, १८·१८०; करितेन विण ५·६३, ८·२८; करितेनसिं १७·३७१; करितेपणा १८·४०९. करणीय, करण्यास योग्य, ३·१९०, १८·११४; करणीयेचा संन्यासु झणें करा, जें कर्तव्य म्हणून करावयाचें त्याचा संन्यास करूं नका, १८·१२५५; करणीयत्वें १८·६९९; अकरणिय १८·७१०; करिति, करण्याचें सामर्थ्य असणारी, शक्ति जे सृष्टि करिति, १७·३३२; करितिया वोजा १८·११७३ (१).-कर, शब्दास जोडून, करणारा, देणारा, या अर्थी—आनंदकर १६·३६०; तेजकर, सूर्य, ११·६८३, १३·२९३; वचनतेजकरें १०·१३२; दिनकर १६·१८३; मोक्षकर ५·१५; रश्मिकर, रश्मि पहा; रुचिकर ३·१९; लांचकर १३·२६; वस्तिकर १३·३५; सुधाकर, चंद्र, ११·२४८, १८·१३; हिमकर ९·१०; -कार, शब्दास जोडून, निदर्शक, व्यवसाय करणारा, पद्धत या अर्थी—अकार १०·२४९; उजुकार, उजु-जू पहा; कर्माकार, आकार पहा; दूजेया कर्माकारा, दुसऱ्या कर्म करणाऱ्याला असा अर्थ संभवतो, १८·४०९; ॐकार, ॐ पहा; काठिकार, काठीच्या आधारें चालणारा, १७·४२; कुलत्राडिकार १३·२९; कोशकार १६·२८०; चमत्तिकार १७·१६१, चमत्कार पहा; तत्कार १७·३३९ (१), १७·३७०, १७·३८१; दारवठेकार, द्वारपाळ, ११·१०६; देशिकार १८·१६९९, देशीकार १८·१७८४; नाभिकार, (ना भी) भिऊं नकोस असें आश्वासन देणारा, नाभिकाराचा राजादेशु १०·७; नाभिकारा उभिजे, हात वर करावा तो भिऊं नकोस असें आश्वासन देण्याकरतांच, १३·२८७; फुत्कार ११·३५७; बलात्कार, बल पहा; भाष्यकार १८·१७०१; सत्कार, १३·१८९, १३·६५५, १७·३३९ (२); सहकार १८·२५७; साचोकार, साच पहा; साक्षात्कार, साक्ष पहा; साहाकारी ११·२४; हाहाकार १·१५८.

करणें—(ना.) क्रिया करणें, काम करणें. अक्रियता चि करणें। ४·५७. करणें कां न करणें। आघवें तो चि जाणे। १२·११८. आतां करणें न करणें। हें उठी जेणें

दूजेपणें। १८·१५५०. ९·१०८, ९·११२, ९·११३, १०·१०, १०·५७, १०·८७, १०·१०६, १०·११७, १३·२८८ (२), १३·३६२, १३·६२९, १३·१०२४, १६·१०२, १६·१२०, १८·२५, १८·२२३, १८·४९७, १८·९०९, १८·९३१, १८·९८३, १८·११६२, १८·१३४९. **करणेयां** १८·६६४, **करणेयां आंतु** १८·४४५; **करणेयांचा विपाऊ**, कांहीं केलें तर गैर होईल हा विचार, १३·२८६; **करणेयांचेनि नावें**, कांहीं तरी करावें म्हणून, १३·७७६; **करणें पावे**, करावें पडतें, ६·४५; **करणें न करणें** १८·१३०९; **न करणें** १६·२०१, १८·११७२, १८·११७३ (२); **ऐसें न करणें** १८·११७१; **करणें हान भोगणें** १५·३४०; **यज्ञ करणें** १६·९६; **मनें वाचा करणीं**, येथें करणीं याचा अर्थ 'इंद्रियांनीं' असणें संभवतें, पण 'कृतीनें' हा अर्थ अधिक बरा वाटतो, ९·३५१; **करणीं** ११·५३९, १८·७०५; **इयें करणी(णीं) कीं चेष्टा** १३·२३३.

करपणें—सुकून, जळून जाणें, होरपळणें. नातरि अशोकठीं ठेलें। कां निन्हां करपौनि गेलें। १७·१५५. **अग्निची दीठि करपत** ११·२९५; **विज्ञान निःशेष करपे** ७·७; **रोमबीजाची विरुढि करपे** ६·२३४.

करवि-विं—द्वारें, हस्तें. **करवि—अलीं करवि** १८·२७४; **कानाकरवि** ४·२१८; **जीवा करवि** १४·१९८; **तियेकरवि** ३·२४६; **बकाकरवि** ११·१५६; **लोभा करवि** १३·४१०; **सज्जनाकरवि** ४·५१. **करविं—इंद्रियांकरविं** ६·३६; **मजकरविं** ३·४, १०·३६; **श्रवणा करवीं** १८·१७२६.

करविणें—करावयास लावणें. कामु करवी तें करिति। १७·१०३. कां दिव्या करविजे। दिव्य जैसें॥ १८·१३२०. **आगर करविं** १२·११; **करविलेनि चोजें** ११·१७; **क्षेत्रस(सं)न्यासु करवी** १३·४१०; **जग संहारो...आन करवो**, जगाचा नाश केला जावा किंवा तें नवें निर्माण केलें जावें, १८·४२९; **देहक्रिया न करवितां बरवी** ८·१८५; **पाक करवीति** ३·१२९; **मानविलें करविजति** १८·८६८; **राबु करविजे** १८·४९९; **लंकेश्वरा नेवाणें करविलें** ११·२३; **जो शास्त्राभ्यासु करवि** १७·३६; **साद चि ना करवे** ११·५७७; **हिंसा करवीतासि** ३·५; **स्वयं न करी ना करवी** १७·३०१; **करवी ना करी** ८·१८०; **करवी नां करी** १३·१११२; **करी ना करवीं** ९·१२६.

करांडणें—कुरतुडणें. पाडसा वागूर करांडी। ७·९२, वासराचें बंधन (किंवा जाळें) वासराला कुरतुडेल अशी उलट कृति होत नाहीं.

कराल—(१) खडक. यन्हविं फोडी करालें। पाणी जैसें॥ १६·११६, पाण्यासारखा पदार्थ पण डोंगराचे कडे, खडक सुद्धां फोडण्यास समर्थ आहे. (२) भयंकर, उग्र. **अति करालें** ११·१३९.

करुणा—कींव, दया, कृपा. **करुणारसकल्लोलें कृष्णदेवें** ११·६९०; **निरंतरकरुणासिंधू**, गुरूस उद्देशून, १४·३; **ज्ञानदानिं सकरुणु**, १७·२०७, **बुडतैयातें**—१६·१४२; **सकरुणपणें** ११·४८२. **कारुण्य**—जें अंतष्करण दीन्हलें। कारुण्यासि॥ १·१८९, किं कारुण्यें कीजतासि दीनु। २·१३, २·१८, २·६८, १२·९, १३·२४८; **कारुण्याची आदि** २·४३; **कारुण्यपूर्णें** ११·१५२; **कारुण्यरसाची वृष्टि** ५·१७०; **कारुण्यवेलेचां भरीं**, कारुण्याच्या ऐन भरांत, २·७१; **कारुण्यबिंबें उदैजो** १४·२०.

कर्कस—खडतर, घोर. **कर्कसें घरिं** १७·४२३; **कर्कसें व्रताचरणें** १८·७८०.

कर्ण—(१) परिशिष्ट (६) पहा. (२) कान. **कर्णकुहर** १८·१७३०; **कर्णजप**, नेहमीं कानावर येणारे शब्द १७·२९६; **निवृत्तिकर्णतालें**, विश्वलोपासाठीं कानांचीं ताडपत्रें हालवून, १७·७; **कर्णद्वारें** १८·१५२५; **कर्णपुट** १८·२७९; **कर्णभूषण** १४·१८.

कर्तव्य-कर्त्तव्य—आवश्यक काम, कृत्य, कार्य. हां गा शरीर जरि जालें। तरि कर्तव्य हें ओघें आलें। ३·१४४. ४·१२०. **कर्तव्यते लागि** ४·९३. **कर्त्तव्य**—तेयां कर्मत्यागु न घडे। जे कर्त्तव्य मनीं सांपडे। ३·६५. कर्त्ता कर्त्तव्या वे उमाणें। १८·४९७. १८·५००. **कर्त्तव्याचा लाभु** १८·४९९.

कर्ता-र्त्ता—करणारा. तैसा ज्ञेयाचिया हांवा । ज्ञाता इंद्रियांचा मेळावा । राहाटवी तेथ पांडवा । कर्त्ता होय ॥ १८·४९०. १८·३५६, १८·४४४, १८·४८८, १८·४९१, १८·४९७, १८·५०२, १८·५०३, १८·५८०, १८·६२५, १८·६२६, १८·६३१. **कर्त्ता कर्माचें दूजें कारण** १८·३१९; **कर्त्तेयाचिया क्रिया** १८·५०७; **कर्त्ता जीउ** १८·३२४, १८·४५१; **जीउ कर्त्ता भोक्ता** १७·१२१. चुकीच्या समजुती—(१) **आत्मा कर्त्ता** १८·३८०; (२) **आत्मा कर्मकर्त्ता** १८·३७८; (३) **मी कर्त्ता** ३·१७५. **तामसु कर्त्ता** १८·६५९, १८·६८५; **राजस कर्त्ता** १८·६४६, १८·६५८; **सात्विक कर्त्ता** १८·६४५; **कर्त्ताकरणकार्य** १८·५०९; **कर्त्ताकर्मकरण** १८·५०८; **कर्त्ता कर्म करावें** ५·३७(१); **कर्त्ता कर्म फल** १८·८०८; **कर्त्ताक्रियाकरणीं** १८·५११; **कर्म कर्त्ता ज्ञान** १८·६८६; **कार्यकर्त्ताक्रिया** १८·४५०; **कर्म आणि कर्त्ता** ३·२, १८·११६८; **कर्म हें कर्त्ता ज्ञान** १८·५१४; **ज्ञानकर्मकर्त्तेया पांती एऊं न ये,** हीं तीन्हीं एकाच पंक्तींत बसवूं नये, १८·५१५; **हें कार्य मीं कर्त्ता** १८·५१२; **हें कर्म मी कर्त्ता** ३·१८४; **कर्तेपण-कर्त्तेपण-णा-णें** १३·९२५, १८·१६४, १८·२६६, १८·४१७, १८·४९४. **अकर्त्ता**—तो तरि अकर्त्ता । उदासु अभोक्ता । १३·९७९, ५·३७ (२), ५·८४, १३·२८०, १३·१०७७, १४·२९१, १४·२९५; **अकर्त्ता फलआशे न धरू** १८·२३४, **आश-शा** पहा. **अकर्त्तेपणा** ५·७८.

कर्तृत्व—कर्तेपणा, कार्य. देखें प्राप्तार्थ जाले । जे निष्कामता पातले । तेयां हीं कर्तृत्व असें (सें) उरलें । लोकांलागि ॥ ३·१५४, ज्ञानदेवींत 'असे' ३·१५५ असा पाठ आहे. ५·३८, १३·९६५ (र्तृ). **कर्तृत्वाचा मदु** १८·२०३; **अहंकर्तृत्वाचा वाडु** १५·३३१; **कार्यकर्तृत्वकारणा प्रकृति मूल** १३·९६६; **कर्तुत्व**—१८·३५६; **कुलालाचें कर्तुत्व** १८·३०९; **कर्तुत्व** १८·१६८; **अकर्तृत्व—ईश्वराचें अकर्तृत्व** ५·८३.

कर्म—काम, क्रिया, कर्तव्य, यज्ञक्रिया, आचार, आचरण, उद्योग, नशीब. परि त्यजितां कर्म न त्यजे । निभ्रान्त मानीं ॥ ३·५२. म्हणौनि जें जें उचित । आणि अवसरें करुनि प्राप्त । तें कर्म हेतुरहित । आचर तूं ॥ ३·७८. ऐसा करितेन विण अगोचरु । अव्यक्तीं हा आकारु । निफजवी जो व्यापारु । तेया नांव कर्म ॥ ८·२८. येणें फलत्यागें सांडे । तें तें कर्म न विरुढे । १२·१३४. जें निपटौनि कर्म सांडिजे । तें सांडणें संन्यासु म्हणिजे । १८·९१. तैसा कर्माचा बाधु कर्मे । नितरिजैल करितेन वर्मे । १८·१८०. फल त्यजूनि कर्म तैसें । त्यजिलें जेणें ॥ १८·२०६. जेणें फलत्यागें निष्कृती । नेलें कर्म ॥ १८·२३०. जें आत्मा भी कर्मातीतु । सर्वकर्मा साक्षिभूतु । १८·३८१. आतां कर्मा माझि असे । परि तेयातें कर्म न स्पर्शे । १८·३९२. मा कोण्हीं कर्मि वेंठावें । कर्त्तेपणें ॥ १८·४१७. तैसें कर्त्तेयाचिया क्रिया । व्यापलें जें धनंजया । तें कर्म गा बोलावेया । नाहीं आन ॥ १८·५०७. २·२६७, ३·५१, ३·५८, ३·१४७, ३·१६६, ३·१७१, ३·१८०, ४·७२, ४·८२, ४·८८, ४·९७, ४·१०३, ४·१०४, ४·१११, ४·११५, ५·५०, ५·५२, ५·५९, ५·६१, ५·६२, ५·७३, ३·४३, ६·६४, ८·२, ९·१२२, ९·१२३, ९·२९८, ९·३५४, ९·३९७, ११·५०, १२·७८, १२·१३०, १३·४३०, १३·५३०, १३·८८९, १३·१०२७, १४·२०१, १५·५५२, १७·३७०, १७·३७१, १७·३७२, १७·३८१, १७·३८८, १७·३९०, १७·३९१, १७·३९३, १७·३९४, १७·४०२, १७·४१०, १८·६०, १८·१३४, १८·१३६, १८·१४१, १८·१५३, १८·१५५, १८·१५७, १८·१५८, १८·१६२, १८·१६९, १८·१७०, १८·१७४, १८·१८६, १८·१८९, १८·१९०, १८·२१५, १८·२३४ (१), १८·२४९, १८·२६०, १८·३७४, १८·३९३, १८·३९८ (१, २), १८·४१९, १८·४२९, १८·५०४, १८·५०७, १८·५११, १८·६००, १८·६२०, १८·६२३, १८·६२४, १८·६२५ (१), १८·६३६, १८·६४२ (१), १८·६४५, १८·६९९, १८·७०१, १८·८३७, १८·८४३, १८·८४७, १८·८५२, १८·८५७, १८·८७१, १८·९२९, १८·९३१, १८·११७०, १८·१२४५,

१८·१५०९. **जयजयघोष–कलरवें** ११·३३१.

कलंक—डाग. १७·२२९, १८·२७१. **दीठिचा कलंकु झनें लागे**, नजरदोष, दृष्ट लागणार नाहीं ना? ६·११५. **निष्कलंक** पहा.

कलणें—(१) कळणें, समजणें, पटणें, वाटणें. जें मीं गीतार्थु कलूं पाहें। १·६६. गुण येकैक काइ तेह्राचे। कलिसील तूं॥ ६·१११, ६·३३०, ७·९०, ९·१३६, १३·५७८, १३·७३४, १४·१३०, १४·२८७, १६·२०९. **देवें कलिलें** ५·१६३; **मना कलितां** ५·६७; **मीं कैसेनि कलीं**, मला कसें बरें समजेल?, ११·३१२; **कले कीर्त्तिसि जींति**, (१) **कले** (क्रि.) याचा अर्थ वाटतें असा घेतला तर, कीर्तीला प्राणभूत झाले आहेत असें वाटतें; (२) **कले** (ना.) कलेला व कीर्तीला प्राणभूत झाले आहेत, असे दोन अर्थ लावतां येतील, १·११३; **न कले** ११·२०६; **ना कले** ३·१२४, –**कलें** ९·३६३; **कलूं न शके** २·२३५; **अकलत**, अकलतें कें असे साधन। १०·१३, (१) मला अवगत नसलेलें असें कोणतें साधन आहे? (२)आकलन करविणारें असें कोणतें साधन आहे? असाही अर्थ लावतां येईल; ज्ञानदेवींत "आकळितें" असा पाठ आहे. **अनकलीत**, तुला माहीत नसतां, सहज रीतीनें, २·२१०. (२) स्वाधीन ठेवणें. **कलितकालकौतूहल**, कालाची विचित्र करणी ज्याच्या स्वाधीन आहे असा, १८·३; (३) भांडणें, द्वेष करणें. पैं कलितेयां माझि महाकालु। १०·२२८; **कलिकलितभूतां आला देखौनि**, प्राणिमात्राला कलि ग्रासून टाकत आहे असें पाहून, १८·१७३६.

कलत्र—पत्नी. १२·८६. **पुत्रवित्तकलत्र** १८·९५३; **भेटिहाटिचें कलत्र**, ज्ञानदेवींत 'हाटभेटीचें' असा पाठ आहे. बाजारांत भेटलेल्या स्त्रीशीं चटकन लग्न लावून असा अर्थ मागच्या पुढच्या संदर्भांत बसत नाहीं. येथें वाईट चाल असलेली स्त्री असा अर्थ घ्यावा, १८·७९४.

कलभा—भांडण, तंटा, झगडा. **इंद्रियां कलभा लागे** ६·१६.

कलवलणें—कळवळा येणें. पडतेया पृथ्वी कलवलली। १८.१६०, पडणाऱ्याला सावरण्यासाठीं पृथ्वीला कळवळा आला. **कलवलेलिये कृपे**, कळवळा आलेल्या कृपेनें, १६·१५६; **कलवला**—**लावेचा कलवला** ८·१४५.

कलश—कळशी, घागर; देऊळ, राजवाडा यांच्या वरचा घुमट. जी गीतारत्नप्रासादाचा। कलशु अर्थचिंतामणिचा। १८·३०. १६·१९४, १८·३१, १८·३३, १८·३४, १८·४३, १८·४८, १८·९७५, १८·१२१४, १८·१६९३, १८·१७६०, १८·१७८७. **कलशु मांडला** १८·४१; **अठरावां कलशाध्याऊ** १८·१४४५. **कलशी**—परी कलशिचें परीं। रिचविलें जेया परी। १३·११३९, एका कळशींतलें पाणी दुसऱ्या कळशींत जसें भरतात. **कलस**—ज्ञानें कलसु वलघे तैसा। कर्मप्रासादा॥ १५·५५३, **अनिंद्रत्नाचा कलसु** १८·१४९८; **ढिवांचे पोकल कलस** १३·४६९.

कला—(१) फुलाची कळी, कळा. **कनकचंपकाचा कला** ६·२५७; **मालतीचे कले** ७·२०३. (२) चंद्राची कला, अंश. कला त्रिंत्रि बैसे। १८·५२. **कलातीत**, कमजास्त होण्यापलीकडचा, पूर्णत्वानें असणारा, १८·३; **कलावंत**, चंद्र, १८·१६६६; **कलावैषम्य**, कला कमजास्त होणें, १७·२२५; **आनंदैककला**, आनंद हीच एक ज्याची कला आहे तो, अंतरात्मा, ११·३६४; **चडतकालकलांचेनि वेघें, चडत** हा शब्द तोडावा, कालाच्या वाढणाऱ्या कलांच्या, अंशांच्या, वेगानें, ७·६८; **चंद्रकला**, **चंद्र** पहा. **सकलु ना निष्कलु**, कलायुक्त नाहीं व कलारहितही नाहीं, १३·११०२. (३) योगांतील तेज. ६·२५०. **कलाज्योति**, **नाद, बिंदु व कला** हे योगांतील पारिभाषिक शब्द एका पुढची एक पायरी दाखवितात, या तीन्ही मिळून बनलेली शक्ति या ओवींत वर्णिली आहे, ६·२८८; **आनंदचंद्रिची सतरावी (कला)**, १५·५३९. (४) कौशल्य, चातुर्य, कोणतेंही कार्य सुंदर व सहज रीतीनें करण्याची शक्ति; रसनिष्पत्ति करणारी कृति. जो सकलकलांची कला। ८·२६७, कला येथौनि जालिया। १३·९८८; **कले** १·११३, **कलणें** पहा; **जाणिवेची कला** ९·३१; **मैत्रियेची कला** ४·२८; **कलाकौतुकां** १·२८; **कलाविदपण कलां**, महाभारतांत सर्व कलांना कलात्व, सौंदर्य आलें या

अर्थी, १·३७; **चातुर्यकलाकामिनी,** देवी शारदेस उद्देशून, १·२१; **जीवकले अधिष्ठात्री** १०·१३६; **सकलकलां निवासु,** सर्व कलांचें आश्रयस्थान, १८·१७८३; **सकलकलिं सनुष्णु,** सर्व कलांत निष्णात, १७·३१; **सत्यसेतुसकल कलानिधी,** हा पाठ **सत्यसेतु सकलकलानिधी** असा घ्यावा, सत्याचा जो सेतु व सर्व कलांचा जो सांठा तो, श्रीकृष्णास उद्देशून, १२·२३४. **कलि** पहा.

कलांतर—व्याज, लाभ. पैं कलांतरा गांठि बांधिजे । १७·२८६.

कलाप—समुदाय. **कर्मकलाप** १८·६३२; **क्रियाकलाप** ४·९४.

कलासु—कौशल्य, नैपुण्य. तो तांडवमीषें कलासु । दावीसी तूं ॥ १७·८.

कलासणें—बंद करणें, होणें; कोंडणें. बाहिरि धिटे जैसी । दाटुगा पति कलासी । १३·५०४. **कवाडें कलासति** ८·११०; **कालासणें**—कालासला ˙खुंटी (टीं) । फलभोगाचां ॥ ५·७२. **कर्मांचां वज्रगांठीं कालासे** १८·३८९.

कलि—(१) फुलाची कळी. पैं कलि जैसी द्वारें । बोबांत निगे ॥ १३·३०४, फुलकळी आपल्या कोशांतून **बोबांत,** गाजावाजा करून, आपला सुवास पसरवून, बाहेर येते. **कलिका**—कळी, ज्योत, तेज. माझि सांपडलेनि अलिउलें । जळा वरि कलिका जेवि आंदोले । ११·२४५, कां न फुलतां कलिकिं । आमोदु जैसा ॥ १३·७९, **कोवलिये कलिकेमाझि सांपडे** १·२०१; **कमलकलिका** १०·१११; **दीपकलिका** २·२३८, १४·२५५; **रत्नकलिका** ६·२६२. (२) चंद्राची कला. सर्वां कलिं संडिलें जैसें । चांदपण उरलें अंवसे । १५·४७६. (३) कलह. उद्यत जालें असे कली । १·१८४. (४) उसळी. **विषयोर्मीचे कलिया** ७·७३. (५) कलियुग. **युगीं वरि कली** १८·१७८१; **कलिकालुज्वरितादोसें,** कलिकाळाच्या तापानें पीडितांकरितां, १८·१६६८; **कलिगीलितेयां जीवां** १८·१७३८; **कलियुगांतीं** १५·१२८.

कलुष—दोष, पाप. १८·१५२३. **जन्म मृत्यु दुःखें व्याधि वार्धक्य कलुषें यें आंगा न यंतां,** हे सर्व दोष लागण्यापूर्वींच, १३·५३४; **कलुषकरीकेसरी** दोषरूपी हत्तीला (मारणारा) सिंह, दोष हरण करणारा, श्रीकृष्णास उद्देशून, १७·४२०.

कलेवर—प्रेत, येथें शरीर. ११·१०५.

कल्प—ब्रह्मदेवाचा अहोरात्र मिळून एक दिवस. नेहमींच्या कालमितीप्रमाणें चार अब्ज, बत्तीस कोटि वर्षांचा काळ; अनंत काळ या अर्थीं. **बहुत कल्प** १६·३२; **कल्प गेले** १०·६६; **कल्पोदई** १४·१११; **कल्पकोडी,** कोट्यवधि कल्प, १७·५९, १८·३९१; **कल्पांचिया कोडी** १३·४३५, १६·४१०; **कल्पक्षय** ९·१०३; **भक्तकामकल्पद्रुम** ९·५१६; **कल्पांत** १·२६०, ३·११५, ९·२९१, ११·२११, ११·२३३, ११·५१२, १२·१९२, १३·४९७, १३·५४३, १५·५३ (न्त), १५·३०५, १५·४९९, १८·६८३, १८·११०१, १८·११६०; **कल्पादि...कल्पांतीं** ८·२५६; **कल्पांतविजूंचिया फूटी** ११·२०१; **कल्पान्तुवेन्हीं** २·२०१; **कल्पांतसमई** १३·१०२०; **महाकल्प—महाकल्पांचां अंतीं** ९·९९, ११·३३७; **महाकल्पा परौती** १३·६२; **महाकल्पाचां सेवटिं-टीं** ११·४०६, १५·१२५; **कल्पादि पुडुतीं,** कल्पाच्या आरंभीं व पुढें, ९·१०४; **कल्पादि लागौनि,** कल्पाच्या आरंभापासून, ११·५७५; **कल्पादिचिं,** कल्प व त्याप्रमाणें इतर, १५·१२६.

कल्पणें—कल्पना करणें, विचार करणें, अनुमान करणें. हें चि कल्पवे तरि जाणिजे । परि आतां कल्पितें कैंचें आणिजे । ६·२७७. ४·६७, ६·२४५, ७·१९१, ९·३५, ९·८९, ९·१६५, १०·७९, १०·२८९, १३·१९५, १५·४५३, १५·४५६, १७·३०६, १८·११७५, १८·१६०२. **कल्पावेया जोगें** ९·८१ (२).

कल्पना—मनांतील भाव, आशा, मनाचा तरंग, आभास. म्हणुनि कल्पना जैं सांडे । तैं चि गा संन्यासु घडे । ५·२५. परि ते भक्त मातें नेणति । जे कल्पने बाहिरे न निगति । ७·१४३(१), ६·२९०, ९·७०, ९·८०, ९·८१ (१), १३·११०; **कल्पनेची झोंप ही नैये,** ह्या पाठांत आधीं येणाऱ्या विपाएं व नंतर येणाऱ्या **जें स्वप्नीं पडिजे,** ह्या पाठामुळें **नैये** चा अर्थ

लावतां येत नाहीं. ज्ञानदेवींत 'कल्पनेची झोप हो ये' असा पाठ आहे. कल्पनेला झोंप आली तरच **द्वैतस्वप्न** ९·९३ पडेल व भेदबोध होईल, हें द्वैतस्वप्न **वावो** (फोल) व्हावें व **अभेदबोध** व्हावा म्हणून कल्पना विराम पावली पाहिजे, याकरतां दुसरा पाठ ग्राह्य वाटतो, ९·९४; **कल्पना निमे** ६·२१२; **कल्पनेचेनि सो(सौ)-रसें,** कल्पनेचा आश्रय केल्यानें, ९·९० (१); **कल्पनालोप** ९·९० (२); **कल्पने सवें** ९·९० (३); **कल्पतरू** ९·३०८, १०·३०८, १८·१६५५; **कल्पतरूचे आरव** १८·१७७६, **– तरूंचे आराम** १८·१७५७; **कल्पतरूंचा कूंपु,** कल्पतरु तोडून कोणी शेताला कुंपण घालीत नाहीं, ११·५३२; **कल्पतरूवरि फुलौरा केउता,** कल्पतरु पुरेसा आहे, त्यावर फुलोऱ्याची आवश्य-कता नाहीं, १०·११; **कल्पतरूचा मांडोडा** ८·८; **कल्पतरूतें होडीं,** कल्पतरूलाही पैजेंत जिंकतील, १८·१६२१; **कल्पद्रुम** १०·२१५; **कल्पलता** १०·२०; **कल्पवृक्ष** ४·२१३, ९·३७१; **कल्पित** ६·२७७ (२), ९·९१; **कल्पित फल** ७·१४३ (२); **अज्ञानदृष्टिकल्पितें** १५·३५७; **कल्पिति**—कल्पना करणारी, **कल्पिति प्रवृत्ति** ९·७९. **अकल्पना—अकल्प-नाप्यकल्पतरो,** कल्पना करतां येत नाहीं, तरी कल्पतरूसारखा; **अपि** पुढील **अ** चा अर्थ लागत नाहीं. ज्ञानदेवींतही हाच पाठ आहे. कुंटे प्रतींतला 'अकल्पनाकल्पतरो' पाठ ग्राह्य वाटतो, १८·१०.

कल्मष—पाप. १·२६५, ३·१२२. **कल्मषांचा आगरु** ४·१७०.

कल्याण—हित. **कल्याणु कालु,** अनुकूल वेळ, १८·६८०.

कल्लोल—लाट, लहर. हें असो पवनाचेनि मेळें। जैसें जळिं जळ चि लोळे। आणिकें ह्मणति वेगळे। कल्लोल हे ॥ ५·९९. जैसे जळाचे कल्लोळ। आणि कल्लोळीं आथि जळ। ९·२८६. पैं कल्लोलातें कल्लोळें। ग्रसिजतसें(से) ऐसें केलें। १३·८८१. ह्मणौनि हा भूताकारु। जेथौनि तें चि आधारु। कल्लोळिं सागरु। जेया परी॥ १३·९१६. ९·९२, ११·१७९, १४·२८७, १८·८११, १८·११७८, १८·१३५७, १८·१३९१. **अनिलसंगें सलीलीं कल्लोल** १३·१०४६; **कल्लोलु सागरिं अनन्यु** १५·५३५; **आपजतां पाणियां हिं वेगले कल्लोले दीसति** १५·३००; **थोरीं कल्लोलीं साने लोपतां** १८·४३९; **अद्भुतरसाचां कल्लोलीं** ११·३१२; **अमृताचा कल्लोल** ८·५६, १३·२६९; **करुणा-रसकल्लोलें कृष्णदेवें** ११·६९०; **कल्लोलपरंपरा** १४·१२०; **कालकूटकल्लोल** ११·२१३; **क्षीर-कल्लोल,** क्षीरसमुद्रांतली लाट, १८·१७३१; **क्षीरार्णवाचां कल्लोलिं** १३·४९६; **क्षीरार्णवीं पयाचे कल्लोल** ११·५२८; **दुःखकल्लोल** ११·३१४; **प्रसादरसकल्लोल** १२·३; **हर्षामृत-कल्लोल** ११·४९८.

कल्हणें—कलणें, तोल जाणें, लवंडणें. वाटे जातां बुगें। कल्हातां हीं डोलों लागे। १४·१८७.

कल्हार—कमळ. किं सभाग्यसंतीं भ्रमरीं। केले ते श्लोक कल्हारिं। श्रीकृष्णास्यसरोवरीं। सांसिनली हे ॥ १८·१६४९, श्रीकृष्णवदनसरोवरांतील श्लोक-कमळांत भाग्यवंत संत भरून राहिले. **विषय-कल्हार** १८·१२९१; **सुवर्महृदयकल्हारीं,** अत्यंत नाजूक जें हृदयकमळ त्या ठिकाणीं, २·७१.

कव—मिठी. **कव घालूनि** १३·६२.

कवच—आवरण, आच्छादन, चिलखत, सर्पाची कात. अग्नी ऐसें आहाच। तेजीं नांवाचें आहे कवच। ७·३५. **सर्पें कवच सांडिलें** ८·६५; **वज्रकवच,** **वज्र** पहा.

कवडा—मोठी कवडी, पैसा. मग कवडा चि वाढवीं। लोभी जैसा ॥ १३·७९२. १७·२८९. **आंगिं तीनि कवडे न लाहे,** तीन कवड्या सुद्धां स्वतःच्या सुखाकरतां खर्चीत नाहीं, १४·२३३; **कवडा जुं खेलणें,** कवड्या टाकून जुगार खेळणें, १५·४४८; **भाडिचा कवडा वेचे,** हीन धंद्यांतील माणसाचा पैसा जो घेतो, ९·३२६; **निकवडा** पहा. **कवडी**—भांडवला न सुटे कवडी। ९·५०३. **कवडी वोवालुं लागे,** कवडीवरून (जीव) ओवाळून टाकतो, १४·१६५.

कवण—कोण, काय, कोणतें, कसें. वरगण कवणा कवणी। महारथीयां ॥ १·१२२. कवण उणें आलें। २·७. कवणें कोठूनि कें जावें। ८·२५०. तेथ अलंकरलें कवण कवणें। १०·४३. मी कवणु केतुला।

कवणाचा कैं जन्मला । १०·६६. १·७४, १·८९, १·११७, १·११९, १·२२२, १·२२९, २·६, २·१८, २·२२२, २·३३५, ३·२१, ३·२३, ३·२२८, ४·८४, ५·६, ५·१०८, ५·१२३, ५·१३४, ५·१६९, ५·१७६ (१, २), ६·६६, ६·६७, ६·११२, ६·११७, ६·३४७, ७·७९, ७·१२६, ७·१३९, ७·१५५, ७·१५६, ८·२, ८·३, ८·४, ८·२६, ८·६२, ८·८२, ८·१२० (१, २), ८·१२३, ९·१२, ९·१२७ (१, २), ९·३४७, ९·३६८, ९·४७९, ९·४८९, ९·४९६, ९·५०९, १०·१०, १०·११, १०·२६१, ११·७८, ११·१५६, ११·१६५, ११·१८७, ११·२१०, ११·२२१, ११·२७० (१), ११·३२५, ११·४०० (१, २), ११·४६८, ११·५१३, ११·५३४, १२·३३, १२·८८, १३·१२ (१, २), १३·१३, १३·५५, १३·५७ (१,२), १३·७६ (१, २), १३·६३६, १३·६९८, १४·६ (१, २), १४·४०५, १५·१४२, १५·४४४, १६·३८३, १७·४१८, १८·१६, १८·३८५, १८·३९३, १८·९८३, १८·१३७१, १८·१४१५, १८·१६१२. **ऐसें कवण आहे** ६·११७; **काइ कवण जाणे**, काय तें कोण जाणे, १·१७८; **कर्म तें कवण** ४·१११; **कवण कारुण्य** २·१८, **– गति** ६·४३५, **– लाभु** १·२३९, १८·१२५३; **कवणा कारणां(णा)** ११·५०२; **कवणां कोपा** ११·१५८; **कवणाचां मनीं डरिजे** १·२२७; **कवणां रीती** १४·३६; **कवणालागि** १·२१४,**–वरि** १·२२१; **कवणि ते उदार गदा** ११·५९४; **कवणि भूमिका** १०·४२, **– मातु** १·१३२; **कवणी कडे**, कड पहा; **कवणी ठांई** ९·११, ११·५१४, १३·८६७, **– ठाउनि**, कोणत्या ठिकाणाहून, ११·२७० (१); **कवणी परी** १·२७१, २·२, २·८५, ९·१२७. (३), **– परीं** ३·१५६, १४·६४, **– भंगीं**, रीतीनें, १०·३१०; **कवणी स्थिती** २·२८९; **कवण्ही वेळु**, कोणत्याही वेळीं, कधींही, १८·७५७; **कवणेंसिं** ६·११८, **–सीं** १·१७१; **कव्हणा...कवण** १·२५३. कव्हण पहा.

कवतिक-तीक-तुक, कौतुक—मौज, नवल, आश्चर्य, हौस, चमत्कार, करामत, दिखाऊ आचार. **कवतिक**—उत्तमासि मस्तक । खालविजे हें काये कवतिक । १२·२१३. मग उपास्तिचें कवतिक देखिजैल ॥ १३·४०८. गीता हे कवतिका । लागि ही नेंदीं ॥ १८·१४९६. ३·७९, ६·४४०, ६·४४१, ९·५०२, १५·५१, १८·१०५. **आश्चर्याची(चीं) कवतिकें** ११·१४७; **साच किं कवतिक** १२·२८; **कवतिकिणी**, आश्चर्य करावयाला लावणाऱ्या, १६·६०; **कवतिकिं-कीं**—तैसा विश्वरूपीं कवतिकीं । पार्थु लोले ॥ ११·१८६, १०·२५४, ११·१०४, १६·१६६; **कवतिकें** १·९७, २·३५०, ३·११८, ३·२४२, ३·२४३, ४·११५, ५·८१, ५·१०८, ६·१४, ६·९०, ६·२२७ (कें), ६·३५५, ६·४१९, ८·२६४, ९·३०५, १०·१८, ११·१०७, ११·११९, ११·४७३, १३·१५६, १३·४०३, १३·४३१, १३·६०८, १३·६६१, १३·९३६, १५·४१, १६·११८, १७·३३०, १८·४२२; **कवतीक** २·३०१, ७·११०, ७·१३८; **कवतुकें** ६·१४५, ११·३११, १३·११६२; **कौतुक – कलाकौतुकां** १·२८; **अति सकौतुक आइकतां** १·२७३; **सकौतुका निर्द्धारितां** १·७; **कौतुकिं, कौतुकानें**, १२·५. **कौतुहल कलितकालकौतूहल** १८·२, कलणें पहा.

कवल—(१) घांस. एकु कवलु बहुतीं मासां । तोडुनु नेयिजे जैसा । १६·३३५. **आमीषकवल** ५·११७. (२) कावीळ. कां कवलातें डोले । प्रकाशूनि पीवलें । १४·१३०. १८·३८६, १८·१३८४. **कवले(लें) दीठि वेधली** ९·१४०.

कवलणें—मिठी मारणें, कवटाळणें, धरणें, व्यापणें. हे तिन्ही एकवटले । तेथ शब्दब्रह्म कवललें । १·२०. तैसें व्यासमती कवललें । सकल मिरवे ॥१·३९. हें अपार कैसें कवलावें । १·७४. कवतिकें कवलितां मुष्टि । ३·२४२. २·२०४, ३·२५२, ११·२१३; **तो ईश्वरु कोणें कवलावा** ५·१७३; **कवलितां** ६·३२, १८·१७१५; **मोहें कवलिला** १·२००, **–ला** ३·१०; **तळीं वरि कवळी** ६·२३०; **क्षणा येका कवलुनि** १·२४०;

आंती कवळुनु २·७५; कवळूनि ११·३०८, १८·१०६९,१८·१२४७; कवळूनियां ३·२११; कवळौनि घेतला ११·२२८; कवळिजति २·३०४; कवळिजताति ७·८३; कवळितासि ११·३८६; कवळी—मिठी. कां कवळियां न धरे। आत्मछाया ॥ १८·५२७, कवळी होये ५·१३२; पातेचिये कवळिये न समाए, पापणींत समावेश होऊन राहत नाहीं, ६·२६७.

कवाड—दार. ८·११०. नेत्रद्वारिचीं कवाडें ६·२०२; भेदाचें कवाड १८·१५५८; रजतमाचें कवाड १७·३१०; विसराचें कवाड १८·५३७; अपानाचिया कवाडा आसनमुद्रा लाउनि १२·४८; इंद्रियां कवाड देउनि ९·१३४.

कवि—काव्य कर्ता, ज्ञाता, जाणता. १०·२७१. कविपोषक, इतर कवींनाही स्फूर्ति देणारा, १३·८५१; महाकवि–महाकवी हेतुमंतीं, बुद्धिमंत ज्ञात्यांनीं, १३·७०; कवित्व—वाचे बरवें कवित्व। कवित्वीं बरवें रसिकत्व। १८·३४५, १८·१७२५. काव्य पहा.

कविलास—'कैलास' शब्दाचें अपभ्रंश होऊन झालेलें रूप. ११·२५७.

कव्हण—कवण पहा. जगाचां जिवि आहे। परि कव्हणांचा कांहिं नोहे। ५·७९. स्वप्नीं हिं कव्हणीं नेदखे। ११·६७१. ३·१४३, ११·३१, ११·४०३, ११·६१४, १३·५८, १५·३३, १५·४८, १५·२२३, १५·४०८, १६·११९, १८·१४५४. कव्हणां येका ८·६९; कव्हणा(णीं) काळीं २·१८६; कण्हणा लागि ११·६०१; कव्हणिं कर्मिं, कोणत्याही कर्मानें,५·७७; कव्हणिये कालिं ६·११, –ठांईं १३·१११४; कव्हणी अवसरीं २·१५५, –कडां, –कडे, कड पहा, –काळीं २·२९८, ३·२६७, ८·१४, –गावीं ९·४९९, –परी १५·३७; कव्हणी एकीं वेळीं ६·१७७, –एके वेळे ११·५५०, –वेळे १३·१४५, –एकु १८·९८५, –येकु ६·७४, ६·४३०; कव्हणी विखिचे १३·१८४; कव्हणी हीं, कोणत्याही, ९·३६३; कव्हणु केंहाचा ६·९५; कव्हणें उपाया न ये १३·८६१; कव्हणें कव्हणासि मिळावें १५·२९३; कव्हणें काइ आचरावें १·२४५; कव्हणें येकें ३·१६०, ९·४५९, ९·४६९; कव्हणीं(णी) हानमानी (हान मानी) ४·२२; कव्हणा कवण १·२५३.

कव्हाल—भगदाड. नांतरि आकाशासि कव्हाल। पडौनि ठेलें ॥ ११·३५४.

कश्मल, कष्मल—घाण, दूषित वस्तु, पाप. पैसेनि कश्मलें जैं खाए। तैं तेया जेविलें ऐसें होये। १७·१६०. १३·११००, १८·६१७. गांविचेया कश्मला १८·६४७; कष्मल—कष्मलातें हातें क्षालिजे १७·१०६.

कस—(१) कसोटी लावून केलेली परीक्षा, तुलना. जैसा केयूरादिकिं कसु। सोनेयांचा ॥ १३·१०६०. जीवाचां कसीं १८·९०८; परब्रह्माचेनि कसें ४·११४; पांचिक कस, हिणकस, कमी दर्जाचें, १३·१००३, १४·१४०; महातेजाचेनि कसें, महातेजाशीं तुलना केल्यास, ४·१७८; शास्त्रांचिये कसे १८·३७३; सोलांवां कसु, सोळा दराचा कस, उत्तम कस; पंधरा, साडेपंधरा व सोळा हे सोन्याचा चढता दर्जा दाखवितात; पर्यायानें सोनें या अर्थीं हे शब्द आले आहेत, १८·९७५. (२) शक्ति, जोम. नाहिं कसु तूझां आंगिं। १२·११४. आंगें कसु बांधति ६·२४२.

कसमस—रग. इंद्रियांची कसमस मोडे। ६·१८८.

कसवटणी-कसवटी—कसोटी. साडपंधरेया आणि कसवटणी। १०·१५,साडे पंधरा दर्जाच्या सोन्याला आणि कसोटी लावूं नये. कसवटी—काइ परिसाचिये कसवटी। वानिया जाणें (णे)। ६·९६, परिसानें तयार झालेल्या सोन्याचे उच्च नीच प्रकार होत नाहींत, सर्व प्रकार उत्तमच होतील. ९·३०४. कसवटी वानियेतें सांघे, कसोटीवरून सोन्याचे शुद्ध किंवा हिणकस प्रकार समजतात, १३·२४३.

कसासां—खसखशीत, जाडाभरडा होईल असा. कसासां ज्ञानाचा करिती रगडा। ९·१८२.

कहिं-हीं—कधीं, कोठें, कधींही, कोठेंही. कहिं—कहिं येकाधेन वैकुंठा जावें। ९·२०२. २·८, २·३३९, २·३४३, ५·७९, ५·८९, ११·१४७, ११·४८९, ११·५७७, ११·६२८, १२·१४४, १३·८३९, १३·९०१, १७·१५७, १८·३८३, १८·१०६९. कहीं—निरंतर नाहीं। तऱ्हीं आलां

गेलां कहीं । ६·१७८. इयें कोण्हाचीं काजें कहीं । सविता जैसीं नाहीं । १४·२९५. २·२९५, २·३४५, ३·८३. ३·२५६, ५·३३, ५·१०४, ५·१२६, ६·६४, ६·३१७, ६·४२०, ६·४२२, ८·२४०, ९·५२, ९·८७, ९·३६४, ११·५६२, १४·२९५, १५·२४०, १५·४८९, १६·२३९, १८·३८१, १८·७५०, १८·८०२, १८·८०८, १८·८३२, १८·८५१, १८·१२६९.

का-कां—प्रश्नार्थक, कशाकरतां, अथवा, जसें, उदाहरणार्थ. **का**—९·११९. **कां**—१·२४, १·२६, १·४०, १·६०, १·६८, १·१८८, ४·११०. (१) म्हणजे. जियें नांव कां प्रकृति । ९·९७. १०·२५२. (२) जणूं काय. जैसें आकाश कां पडिलें । तूटो(टौ)नियां ॥ १·११८. **मन कां देशीक जालें** ११·६५४; **हरिगारुडी पातला कां** २·७२; **वणवला कां** २·७६. (३) कारण, कां बरें? ५·११३, ८·२३७, ८·२३८, ९·३०, ९·४२७, ११·६१८, ११·६१९, १४·११९, १४·३३२, १८·१४८३. **आतां कां न विचारीसि** २·१९; **धवलारें कां करावीं** ५·११३; हान कां, मग कां बरें?, ५·११४. (४) अथवा. ५·९२, ९·४२८, ११·७२ (१, २), १४·३२८, १५·२४०. **उणें कां पुरें** १३·७१३; **राज्य कां मरण** १५·२६४. (५) काय बरें? १८·३२१, १८·३२७; **हो कां** ५·१६७ (१); **ऐकिजो कां** ५·१६७ (२); **कां पां**, काय म्हणून बरें!, ९·३५.

काइ-ई—काय, किती, कसें, कसलें, जणूं काय. तो काइ बाउलेयांचां काजा नाचवी । ९·३१. काइ समर्थाची कांता । भूकेलें शोची ॥ १२·८५. ह्मणे स्वर्गां हान जावें । तरि काइ तेथ खावें । १४·१६६. १·११७, २·६, २·४४, २·९५, ५·१०४, ५·१६७, ७·१०४, ७·१२२, ९·३२, ९·५१९, ११·३७, ११·६३, ११·६८, १४·३३२, १८·७२६, १८·१४८१, १८·१४८५. **काइ काज** १·२०८, १३·८४२; **काइ गा** १२·७२; **काइ पां** १४·३३३; **काइ हें चि फल** १·२१५; **काइ सुख**, कसलें सुख, ५·११२; **बहुत काइ** १८·१५२८; **बहुवे काइ** १६·१६६; **यन्हविं काइ** १·६७; **राज्य तरि काइ** १·२१०; **हें बहू पूसों काइ** १८·१५३३; **हें काइ बोलों** १८·११४०; **हें बोलों काइ** ४·३३; **हें सांघों काइ** ६·१६०; **काइ उरैल** १·२३४; **प्रार्थुं काइ** १·६५; **तें जाणौनि चि काइ**, तें समजूनच जणूं काय, १·४५; **मीं काइ होयें**, मी कोण क्षुल्लक बरें, १·७३; **हे काइ बोली** ७·१२२; **चिलिसि घेंती काइ** ५·१२०; **गांवढेया काइ कोपों** ११·६१९; **काइ एक** ११·५१४, **काइएक** १०·२४३; **काइ काइ**, काय काय, एकेक विचित्र, १६·३८०, १७·३९२; **काइयेक**, जें कांहीं, १२·८२, **कांइयेक**, काय, काय, किती तरी, १२·११०; **काई**—आणि योग्यांची काई । खाणि आहे ॥ ६·३४१, २·१९, ६·३३८, ८·१३, १३·३२४, १७·५३, १८·८४, १८·१३५१, १८·१४६९; **काई मानूं** १८·३८३; कायि हें काइ-ई किंवा काय यांचें रूप असणें संभवतें. काय पहा.

काइर—खाणारा. हाडकाइर वैर, हाडवैर, १३·५४९.

काइसा-सी-सें—कसा, कशी, कसें; कितीसा-शी-सें. **काइसा मेळावा** ११·४७०; **कामिनीकटाक्षु काइसा** १४·१६९; **खेदु काइसा** २·७; **खोलु उतलु काइसा** १८·१६५७; **प्रसिद्धि काइसी** १५·६५; **बोलणीं काइसीं** ९·१८५; **वाणि काइसी**, त्यावर आणि कशाला सांगावें, ५·१६८; **वेल काइसी**, वेळ कां लागेल? तत्काळ होईल, १८·८३; **काइसीं फुलें** ९·३८१; **काइसे चि सायास** १५·२१२; **काइसेन हि**, कशानेंही, १५·५२२,—**हीं** १७·२७७; **काइसेनि** ९·३३६, १०·११, —**हिं** ११·४९२, १८·१५४७; **काइसेया**—कशाला, कशानें, आपण काइसेया ही न मिळे । १३·१४५, **काइसेया करावें** ७·१४९; **गोठि काइसेया करावी** ११·५७८; **तूप काइसेया गुसलावें** १०·२९०; **काइसेया शोधावे** ८·२५०; **काइसेया वरि**, कशावरून ८·११८, **काइसेयावरि** ११·२७१; **काइसेया लागि** ११·४४५; **काइसेयासारखें** ७·८९; **काइसेयां**, कां बरें, ९·३०.

कांकण—कंकण पहा. बांगडी. जैसें कनकेंसि कांकणें । असिजे अनन्यपणें । १८·११७६. १४·३७५.

काकुलति-ती—(१) कींव, दया. **काकुलति** ११·३६२, **—ती** ६·११९, १३·२५७. (२)

दया येण्यासाठीं केलेली याचना, असा [illegible] जैसी जात्यंधा पलणि पावे । मग तें काकुलती सैरा धांवे । २·३२६. ८·६९, ८·१२६, ११·३८१. **तिया काकुलती मातें स्मरिलें** ९·४३८.

काख—खांक, बगल. तो आलसु सूनि असे काखे । १८·७५०, आळस जवळच ठेवला आहे. **बुद्धितें काखे सूनि**, तन्मयतेमुळें चर्चा न करतां, १८·१४१०; **भूगोलु काखे सुआवा**, काबीज करावा, १०·२४०; **वसुंधरी काखे सूनि** ११·३५५.

काच—कच्चा, भित्रा. काचेयां केर फीटतु । १·१३२, भित्र्यांचा केरकचरा उडून गेला, भित्रे पळाले. **मन करिसी हो काचें** ११·६२०.

काचरी—फळाची, भाजीची फांक, फोड. ते पाहे होईल काचरी । सिजली जैसी ॥ १३·५५४, आज असलेली शरीराची पुष्टि उद्यां (पाहे) शिजलेल्या काचरीसारखी होईल.

काज—काम, परिणाम, उपयोग. सांवें जात्यंधा रत्रि । काजा आथि ॥ ४·२१. १·२१०, १·२१७, ४·४७, ६·३३९, ८·४५, ९·११३, ९·१६४, ११·३६०, १२·६७, १३·३३२, १३·११००, १४·२९५, १५·११५, १५·२१८, १७·२८६, १८·१०७३, १८·१३६४, १८·१३६५, १८·१५२९. **काजीं**, प्रसंगीं, वेळ पडेल तेव्हां, १३·८१४; **काइ काज** १·२०८, ९·३१ (२), १३·८४२; **कर्णपुटीं वसौं काज**, तुझ्या कानापर्यंत पोहोंचलें आहे काय ? १८·२७९; **बाउलेयांचां काजा** ९·३१ (१); **काजाचेनि पाडें** १·११२; **काजीं ओलांतरला**, उशीरामुळें काम राहिलें, ६·४३५; **काज मानसेंसीं होडा करी**, काम करावयाच्या इच्छेशीं स्वतः कामच पैज घेतें, इच्छेपेक्षांही काम अधिक चांगलें होतें या अर्थी, १३·४३९; **काजा आलें** २·२७०, ४·१३१, ६·३८०; **काजा लागि** १६·२०१, **काजालागि** ४·५६; **काजें विण** १३·५२७, १८·७८, **काजेंविण** ५·५९; **हो काज**—अहो काय, जणूं काय, होय तर, खरोखर, १·१०९, २·९७, ४·४, ४·११, ६·१२७; **हों काज**— १·१३८, २·१९१, ६·२५८, ७·१८३, [illegible]·१८०, ११·२९६, ११·३३७, ११·३५०, ११·४१२, ११·६४१.

काजल—काजळ. जैसे तमा काजलाचे लेवे दीधले, जशीं अंधाराला काजळाचीं पुटें दिलीं, १६·३८८. **काजला आणि मसि**, काजळ व काजळी, शाई, १७·७०.

काजलि-ली—वात किंवा इतर कोणतीही वस्तु जळून जमलेले काळे कण. **काजलि**— १५·८४. **काजली**—सांधें भूतत्रयाची काजली । जे गगनामाजि उधली । ४·१७४. ४·५३, १८·२७०; **काजली ना वैश्वानरा उरणें नाहिं** १५·४०६.

कांजी—पेज. जो अमृतासि ठी ठेवी । तो कांजी जैसा न सेवी । २·३६३, जो अमृत तसेंच ठेवतो तो कांहीं पेज पिणार नाहीं. १६·१२४. **कांजी गुसललेयां** १८·६१०; **कांजी पियाला** ९·१५०.

काटणें—राप चढणें. **प्रलयरुधिरें दाढा काटलिया** ११·३४०.

कांटस—कांटेरी वेष्टण. १८·६१४.

कांटा—तीक्ष्ण टोंकाची काडी. पैं पाइं कांटा निहटे । १६·१५८. **कांटे देखौनि ससाणे (सणाणे)**, तीक्ष्ण कांटे पाहून, ७·१६७; **विकल्पाचे कांटे विखुरिले** ७·१६५.

कांटाला-लें—(१) कंटाळा, शिसारी, रोमांच. सर्वांगा कांटाला आला । १·१९७. **जन्माचा कांटाला** १३·५३९; **पापाचा कांटाला** १३·६९४; **शरीराचा कांटाला** १६·१८१; **सर्पाभासाचा कांटाला** १५·५२७. (२) तराजू, तुलना. **उपमेचा का(कां)टाला** ८·२६२; **शिवेंसिं कांटाला**, शंकराबरोबर तुलना केल्यास, १७·३; **कांटालें** ४·१७९, १४·३४७; **का(कां)टालें मसीं समतूकीं जाले**, तराजूत तोलल्यावर माझ्या एवढेच भरले, १४·५१; **काय कांटालें आहे**, बरोबरी करतां येईल काय ? १२·१६१; **सूर्यश्लेषाचें कांटालें घालूनि**, सद्गुरूची सूर्याबरोबर तुलना करून, १६·२८.

कांटि—कुंपण, कांटेरी झुडुप. **यमनियमाची कांटि** ९·२१२; **कांटी लागली** ११·३७१; **स्वर्गसंसाराकांटी काढित**, मोक्षाच्या वाटेंतील स्वर्गसंसाराची अडचण काढून टाकीत, १८·७७९;

कांटिया वोरपिलीं, कांट्यानीं ओरबाडलीं जावीं, १६·३६५; कांटिये वरिला सरडा, कुंपणाच्या वर आपण आहों म्हणून सरड्याला, १६·२२३.

कांठ—किनारा, बाजू. विवेकाचिये कांठिं १५·५०४; संसारा कांठीं काढूनि, संसारसमुद्राच्या बाहेर काढून, १३·८६३; स्वाधिष्ठानावरिली कांठीं ६·२१०.

काठी—छडी, लाठी. १६·३४३. काठी पडिली जैसी, काठी जमिनीवर पडल्यासारखा साष्टांग दंडवत घालतो, १७·२०३; आंगिं काठी न भरतां, (१) येथें काठी ऐवजी कांटि असा पाठ कांहीं प्रतींत दिला आहे. हा पाठ घेतला तर "आंगास कांहीं न बोचतां" असा अर्थ घ्यावा. (२) आहे तसा पाठ घेतला तर 'काठी आंगास न लागतां' असा अर्थ उघड आहे. या ओवींतल्या पहिल्या चरणांत कुंपण ओलांडून जाण्याचा उल्लेख आहे, म्हणून कांटि हा पाठ ग्राह्य वाटतो, १२·७२. काठीकार, करणें·कार पहा. आडकाठी न पडे, प्रतिबंध होणार नाहीं, १७·३२३; दंडुकाठी, दंडुका किंवा छडी, १३·२८३.

कांड—हाडाचें किंवा झाडाचें पेर, बाण, विभाग. (१) आकांक्षेची कांडीं करिती, इच्छेनुरूप अवयवांची पेरापेरानें वाढ होते, १५·९९; चक्षु लांब तें कांडें, दूरदर्शीपणामुळें लांब असें नेत्र जें कांडें तें वाढतें, १५·१०१; तियें कांडीं संधानी (नीं) पेरी, चौऱ्याऐंशी लक्ष योनींतील शरीरांच्या ठेवणींत कांडें (हाडांचीं पेरें) रुजवतो, निरनिराळीं शरीरें बनतात, १४·१०६. (२) पेर. कां ऊंसाचें कांडें ऊंसा। वाढी हेतू॥ १८·३६१. इक्षुवृद्धि कांडेनकांडें जींके, उसाचें एक पेर दुसऱ्या पेराच्या वाढीस आधार होतें, १५·१२७. (३) बाण. कुबोलाचिं सदटें। सिंथिति कांडें॥ १६·४०२, निंदेचे वाग्बाण एकसारखे वर्षवितात; वायकांड, फोल बाण, ११·२०४, १८·१०३. (४) ग्रंथप्रकरण, विभाग. कर्मादिकें तीन्हीं कांडें, वेदाचीं तीन्ही कांडें कर्म, उपासना व ज्ञान हे विभाग, १८·१४२४; कांडत्रयनिरूपणी श्रुति, हीं तीन कांडें निरूपण करणाऱ्या श्रुति, १८·१४४०; कांडत्रयात्मक १८·१४२१ ते १८·१४४१ पहा; कर्मकांड, (१) पूर्वमीमांसा, १३·२२०, १३·२३६, १३·८२६, (२) गीतेंतील कर्मविभाग, १८·१४२९; पूर्वकांड, गीतेचा पूर्वार्ध, १०·२२, गीतेचे अध्याय १ ते ९, यावर १०·२२ ते १०·३८ पहा; देवताकांड, १८·१४३५, गीतेचे अध्याय ४ ते ११; ज्ञानकांड १८·१४३९, गीतेचे अध्याय १२ ते १५.

कांडणें—धान्यावरचें तूस काढण्यासाठीं कुटणें. यऱ्हवीं कणा भूसा। कांडितां हिं सोसु सरिसा। १८·९३५. कोंडा कांडितां कणु आंतुडे ९·१५२.

काडी—गवत वगैरेचा लहान तुकडा. काडी उपखों नेंदी १८·६५०; काडी उरों नेंदी, कांहीं बाकी ठेवीत नाहीं, सर्व जाळून टाकतो, १३·७१९.

काढणें—आंतून बाहेर, खालून वर घेणें, दुःख संकटांतून सोडवणें, उत्पन्न करणें, तयार करणें, दूर करणें. या क्रियापदाचे अनेक उपयोग ग्रंथांत केले आहेत, त्यांपैकी कांहीं पुढें दिले आहेत. तमाचे धारसे काढ। ७·७७, तमोगुणाचा प्रवाह वेगानें वाहव (क्रि०), हा व इतर अपाय मायानदी करते, ज्ञानदेवी–'वाड' (वि०) प्रचंड प्रवाह, हा पाठ संदर्भात अधिक चांगला बसतो; तैसिं बांधलिं सोडितां। कुडालीं कढितां। १६·१९९, 'काढितां' असा पाठ घ्यावा. ५·३६, ६·२१८, ६·२३३, ६·२८४, ६·४६२, ९·३९, ९·१३७, ११·४९, ११·५८, ११·३५८, ११·३८०, ११·४९७, ११·५६१, १२·१०७, १३·५२९, १३·८६३, १४·१९, १५·३३२, १५·४५०, १५·५३८, १६·४५९, १७·८०, १८·२८७, १८·७७९, १८·९६८, १८·१००२, १८·१३९७, १८·१५४१. काढिलों, काढले गेलों, ११·६०; आटि काढी १३·३०,–टी – १०·१५३; खाल काढिली ३·२४७, – काढविली १३·२२७; गुढें काढी, हद्दीवरचे दगडधोंडे काढतो, १८·७३६; गुरुवाक्यें काढिला, पढवून तयार केला, बाहेर काढला, ४·१३०; गोप्य धन काढिलें १५·५४४; डोळे काढी, डोळे फोडून घेतो, १७·१०१; ताट काढीन,

खरकटें काढीन, १३·४२२; दीठी काढिली, दृष्टि वळविली, ११·२१४; पांचै खाणी काढौनि, खणून काढून, १८·४५१; पित्त काढिलें, औषधाकरितां इतर जनावरांचें पित्त काढलें, १३·२२९; फाडे काढिजति, कस लावून वर्ग पाडले जातात, ९·४३; फांसु काढिलेयां १८·६१४; बुडतेयातें काढी १६·१४२; भोकसा काढिला, मेलेल्या ढोराचें रक्तमांस काढून त्याच्या चामड्याच्या खोळींत गवत भरून बुजगावणें बनवितात त्या कृतीस उद्देशून, ३·२४५; भ्रांतिचे दांग काढौनि, भ्रांतीच्या अरण्यांतील लांकडें काढून घेऊन, १५·४५०, ज्ञानदेवी – 'भ्रांतीचें दांग' १५·४८३; माणिक काढे, तक्षकाच्या फड्यांत माणिक असतें ह्या समजास उद्देशून, असें माणिक काढावें, १७·२४; रंग काढूनि, सर्व रंग एकत्र करून, ६·२५४; रश्मिजाल काढिलेयां, दूर केल्यास, १८·१००९; रेघ काढिलेयां, ओढली तर, १८·६०९; लोणीं काढणें १५·४३१; वृद्धाप्य काढावें, म्हातारपणाचे त्रास सोसावे, ११·४८८; वेगळें काढूं, करूं, ५·१५३; वोहां-हूनि वत्स काढितां १८·७८२; काढत एईल, माग काढत येईल, मार्गे लागेल, ३·१०१; काढत येंतसे, (संसारांतून) मोकळें होतां येईल, ११·३१८. न ला जोडून, काढणें च्चीं कढणें अशीं झालेलीं रूपें – ६·१६१, १३·७०४, १४·२२९, १६·४१०, १८·५३१.

काणि—खिन्नता, क्लेश. अंतष्करणें काणि घेतली १८·७५.

कांत—(१) नवरा, आवडीचा मनुष्य. तो वल्लभा मी कांतु। ऐसा पढियें॥ १२·१५६. आणि आपुलेनि कांतेंसिं। ते जगदंबा जया पासीं। १८·१६२०. कांताचां मानसिं रिगौनु, नवऱ्याच्या मनांत आपलें स्थान कायम करून, १३·८०७; कांतु मीनलेयां ११·५६७; गुरु कांतु करुनु १३·३९०; सर्वोपशांतिप्रमदे कांतु होउनि १८·१३११; कांतहीन, विधवा, १३·४६८; जानकीयेचा कांतु १०·२३५, पश्चिमदिशेचा – १०·२२३; विरक्तांचेन कांतें १०·२९४; लक्ष्मीयेचा कांतु १०·२१४; लक्ष्मीकांत ५·१३; सुभद्राकांत ११·६९५. (२) प्रकाशानें चमकणारा, पाझरणारा. चंद्रकांत ९·२९; प्रज्ञाकांत १४·६३; सूर्यकांत १४·२९४; उन्मेख– १६·८, उन्मेख पहा; सोमकांत १·१९१; ११·२४४, १४·३४३, १८·१४, १८·११२, १८·२८४, १८·१३०४.

कांतणें—जुंपणें. १·१३८.

कातरी—कातर. जन्ममृत्युची कातरी १८·८२१.

कांति—तेज. जेणें प्रकाशा कांति चढे। ११·२२०. ९·४२५. कांति निसरों पाहे १३·७५५; कांतिविमलें, स्वच्छ कांति असलेलीं, ११·१३९; अवेवकांतिची भांभ, अवयवांच्या तेजाची दिपविणारी शोभा, ६·२५३; आंगकांतिचिया प्रभा ११·३०९; निजकांति ६·२८३.

कातिया—कोयता. आंगा घालूनि कातिया। १७·९५.

कांदा—मूळ, कंद. भागा विषाचे कांदे वाढूनि। गोरसु वेइजे पीलूनि। ९·४९४. मोहाचे कांदे १८·१५४९.

कान—श्रवणेंद्रिय. तैसें शब्दजातिं कान। सर्वत्र जेया॥ १३·८७७; कानाचेनि गवाक्षद्वारें ७·१९५; कानाचां महाद्वारीं १८·१५२३; कानावचनाचिये भेटी १८·९८५; चैतन्याचां कानीं १६·४६७; बधिराचे नीट कान १८·५७७; कान भरूनि घालीं, कानभर ऐकूं दे, १८·१३४६; कान सर्वांगां करीं, सर्वावयवांचे कान कर, शरीरांतील सर्व अवयवांचें अवधान कानाकडेच ने, १५·६७; सर्वांगें कान निगाले १४·६१; कानाकरवि ह्मणवी, शब्द ऐकून आपण धन्य झालों असें कानाकडून म्हणवतो, ४·२१८; काना चि नांव ठेवावें आपणयातें, कानाकडे आपणास्वतःस ठेव, सर्व अवधान दे, १३·९४९; कान पूंस वोलें १३·७२८; कानातें मूंकें करी, कान गुंग करतो, १६·११८; काना मना जीणि १३·११५५; कानामनाचिये सींवे टेंकों नेंदीसि, माझें बोलणें कानीं मनीं सुद्धां येऊं दिलें नाहींस, १८·१२६८; काना·चेया ही मुखा कडे नेनां, कानाच्या द्वाराकडे, कानापर्यंत, येऊं देणार नाहींत, १३·३२२; कानिं आइकिजे १३·३१२; रसोये कानिं केवि भरावी, अस्थानीं योजना कशी करावी?

९·३४४; **मुखाकानासि मिळे** १०·२९७; **कानिं लागला,** गुप्तपणें सांगूं लागला, १८·१४४७; **कानीं लाउं नको,** ऐकूं नको, १८·१३९५, **–लागौनि,** कानावर पडून, १८·१४५०; **बोलें कानु झांकवे** १३·१२२; **कानाचां हातीं उगाणिलें** १८·१५३१; **कानीं हान.आइकावें** ८·७५; **मनाचां कानीं आइकावें** ६·४९१; **विश्वरूप कानीं आइकिजे,** जें माझ्या ऐकिवांत आहे, ११·८६; **हरब्रह्मीं कानीं नाइकिजे,** शंकर व ब्रह्मदेवांनाही ऐकावयाला मिळत नाहीं, ११·५७३; **कान नाइकती** १६·४३१; **कानी (नीं) नाइके,** अशक्य गोष्ट म्हणून कधीं ऐकावयाला मिळणार नाहीं, ५·१०; **नाइकणें तें कानू चि वाली** १४·२०७; **कानीं नेघसि** १७·१४; **कानें येंति पडे,** ऐकावे लागतील, १८·१६७२; **कानें मुखें फावे,** कानानें ऐकावयाला व वाचेनें उच्चारावयाला कसे मिळाले असते? १८·१६८५; **काना आदिं,** कानानें ऐकायला येण्यापूर्वी, ७·२०१; **कानवेन्हीं,** कानापर्यंत, ९·१८१; **मनें कानें वाचा** १८·१६४६.

कानडें—अवघड, दुर्बोध, दुःसाध्य. ९·४२, ११·६७४. **परिसतां...कानडें** ६·१२०; **वैखरीसि कां(का)नडें** १२·३१.

कानवडणें—लवंडणें, कलंडणें. चंद्रामृताचें तळें। कानवडौनि मिळे। शकतिमुखीं ॥ ६·२४७, भृकुटीमध्यें असणारें चंद्रामृताचें तळें कलंडून त्याचा पाट कुंडलिनीस येऊन मिळतो. वन्हि होऊनि ठेला कानवडा। दीपासाठीं ॥ १८·५४०, दिव्याच्या ठिकाणीं अग्नि जरी असला तरी दिवा पेटवला कीं दिव्याच्या नामरूपामुळें अग्नि म्हणून कोणी दिव्याकडे पहात नाहीं. दिव्यामुळें वन्हि वन्हित्वाला पारखा होतो; **कानवडें ठाकाल,** दुर्लक्ष कराल, १८·१६७२.

कानी—तिरपें, वाकडें. **कोण कानी मुरडी,** कोण वाकडें पाहील, दुर्लक्ष करील? १४·१८१.

कान्ही—दोरी, दावें. **जीवासि कान्ही लाउनि** १४·१५७.

कापड—वस्त्र. ९·७५ (२). **कीडरु तरि कापडाचें** ११·५४; **कापडाची पेटी होंति काये,** कापडाची घडी किंवा गट्ठा होता काय? ९·७५ (१); **कापडाचा सांडु** ११·४६०.

कापडी—यात्रेकरू, प्रवासी. जिये मार्गिंचा कापडी। महेशु आझुंइ ॥६·१५३. १८·११६६.

कापणें—चिरणें, तोडणें, शस्त्रानें तुकडे करणें. **कापौनि एकां मारीं** ९·१६७.

कांपणें—थरथरणें. सांवें हिमवंतु हीमें। कांपे काइ॥ १४·३३२. ९·५२३, ११·३६३. **देह कांपत** १·१९६; **कांपत असे** १·१२९, **कांपतसे** ११·२४५; **कांपतां करतलीं** १८·१५३९; **कांपतेया पद्मदला** १५·११२; **प्राण कांपताति** ११·३४५; **थरथरां कांपे** ११·३४६; **सर्वांग कांपिनलें** ११·४८१; **कांपणें—सर्वांगासि कांपणें येईल** १३·५६८; **न कंपे** १३·३४६, १३·४९१.

कापुर—कापूर. कवणें इछावें कापुरा। वासु देॐ ॥ १०·११. १०·७६, १३·३२०, १३·४६०, १५·४०६, १८·११७८, १८·१२०५. **कापुराचें थर्लिंव** १७·३४२; **कापुराचा राशि** २·२५१; **नातरि केलि कापुरु जाला,** कापूरकेळींतला कापूर (वासानें ओळखतां येतो), १३·१८२; **कापुरें वेचलेनि हीं सेंदे द्रुति राहे,** कापूर उडून गेला तरी करंड्याला सुवास राहतो, १८·४२०; कापराचे गुण १६·१७०, १६·१७१ पहा. **कर्पूर**—कर्पूरकदळिचीं गर्भपूटें। उकलति कर्पुराचेनि कोंधाटें। ११·२४६, कापूरकेळीपासून कापूर बनतो, याला उद्देशून. **कर्पूरु चंदनु अगरु** ९·३८७; **श्रीमहादेॐ कर्पुरें उटिला** ११·२१८; **ज्ञानकर्पूर** १४·२६; **कर्पूरत्व**—कपू(पूं)रत्वें कापुरीं। सौरभ्य असे जियापरीं। १३·८८९.

कापुस—कापूस. कां पटत्व कापुसा। आंतु होये ॥ १४·११९; **या बरोब्ररच कापुसाचां पोटीं** ९·७५ पहा. **ते कापुसें हीं गवसूं ये,** आग विझून राख झाली कीं कापसाचेंही आच्छादन चालतें, ५·२३; **कनका आणि कापुसा,** दोन्ही पांढऱ्या वस्तु, पण एक मारक व दुसरी उपयोगी, १३·१०९६.

कांबला—घोंगडी. १८·८११. येथें **कांबल** शब्द असणें संभवतें.

काबाड—कष्ट. **स्वप्निचें कावाड** १८·५३७.

कांबि—धनुष्याची कमान, कमठा. **बोधाचिये कांबि वेन्हीं**, बोधाच्या कमानीच्या सहाय्यानें, १८·१०६४; **युगुतिची कांबि**, धनुष्याची कमान क्रमाक्रमानें वाकवावी लागते, त्याचप्रमाणें मन वळवावें लागतें, ६·४२२.

काम—(१) इच्छा, वासना, इंद्रिय सुखाची लालसा. तो कामु सर्वथा जाये। आत्मतोषीं मनें राहे। २·२९३. एवं कामु वांचूनि काहीं। जगा मूळ चि आन नाहिं। १६·३१०. ३·८८, ३·२०८, ७·४५, ७·४८, ७·८५, ७·१३६, ८·१०, ९·५९, ९·३५९ (१), १३·१११, १३·४७९, १३·५०३, १४·१५९, १६·३०७, १६·३०९, १७·१७०, १७·३४६, १८·५१०, १८·१०००. इष्ट कामाचें निरूपण ७·४५ ते ७·५० पहा; **कामाचेनि बळें** १६·४५१; **कामाचिया बाहुटी** १३·१२३; **कामीं भरु** ४·१९; **कामाची मांडवी** १३·९८६; **कामाचिया लाटा** ७·७२; **यजितेयाचा कामु** ४·१४८; **सुखाचा कामु** ९·१६६; **काम अडी**, इच्छा आवरतो, १३·६१६; **कामक्रियेचें व्यसन** १३·७०२; **काम क्रोध** २·३२२, १६·३३९, १६·३९२, १७·१०३, १८·१०५३, १८·१०५४, १८·१०५५, **कामक्रोध** २·२९५, ३·२१२, ३·२३५, ७·१२४, १२·६२, १६·३३७, १६·३९४; **काम क्रोध लोभ** १६·४२२, **कामक्रोधां लोभां** १६·४२८, **कामक्रोधलोभ** १६·४३४, १६·४४१, १६·४४५; **कामक्रोधविहीनु** २·३३४; **कामलोभ** १३·४९३; **कामादिक** १६·४३७, **–कांचां ठांई** १६·४४२, **कामादि दोषत्रिपुटी** १६·४२९; **कामधेनु**—जेयातें कामधेनु ऐसी माये। तेयासि अप्राप्य काहीं आहे। १·७९, धेनू मध्यें कामधेनु। १०·२२१, ३·९४, ११·५३१, ११·६१६, १८·१६५८; **कामधेनु ऐसी माये** ५·१०; **कामधेनुचीं क्षीरारें** ९·३१८; **कामधेनूचीं गोधनें** ९·३८८, **–चें दुभतें** ३·२२, **–चे पाडे** ११·१०९, ११·५७०; **कामधेनू सवें** १०·२८५; **किरीटीकामधेनूचा (किरीटी कामधेनूचा) पाडा** ८·८; **कामुसृष्टिचा वेलु**, काम ह्याच सृष्टीची लता, ७·४९; **अर्थकामपसरें** १५·१५७; **कैवल्यकाम** ६·४४०; **दृष्टादृष्टकामीं**, ऐहिक व पारत्रिक लाभाची इच्छा करण्यांत, १४·२३२; **धर्मार्थकाम** १८·७४३; **पूर्णकाम**, ज्याची इच्छा सफळ झाली आहे असा, १·२४, ३·१६४, ६·२७; **कामपूर्णता** २·१८८; **फलकाम–कामुक, फल पहा. भक्तकामकल्पद्रुमें** ९·५१६; **मोक्षकाम**, मोक्ष इच्छिणारे, ४·१४६; **वित्तकाम** १८·७५५; **सकलकामोपशांत** ६·८१; **सर्वकाम** १८·१३४५, १८·१७५३; **स्वर्गकाम**, स्वर्ग मिळावा ही इच्छा, २·२५०; **कामरहित** ३·१४९; **कामेंविण** ५·९६; **निष्काम** पहा; **सकाम** ६·१६८,६·४५३,९·३५९(२);१५·८५ **सकामा वनिता**७·९३; **गोपीसीं सकामें**९·४६५. (२) कोणतेंही काम, हेतु, कारण, उपयोग. ९·४८, १०·१५०, १८·३४, १८·४८९, १८·९७५, १८·१५५६. **कामा परौता** १७·१८८; **काम सरे** ७·१७२, १८·९९७. **– सांडूनि** १४·४०३, **– सारिलें** १८·२५६; **थोराडा कामा** १८·४५३; **काम वायां जाईल** ८·२४१; **जालेया कामा चोरी नाहिं** १८·४३. (३) **कामदेव.** लांचकरु ह्मणौनि कोलिसा। कामु केला॥ १३·२६, कामदेवाला शंकरानें जाळलें याला उद्देशून.

कामठ—कारखाना. तेन्हां कर्त्ता रिगे कामठां। कर्तुत्वाचां॥ १८·३५६. **कामठां पडलें** १५·४४७.

कामणें—इच्छा करणें, परि न कामितां कामिक। न निफजे जें॥ १८·९६, स्वाभाविक कर्मे सोडून इतर कर्मे इच्छा केल्याशिवाय संपादन करतां येत नाहींत. काहिं कामावेंशा कामावें। १८·१०९०. ४·१२३, ९·३२७, १७·२८, १८·१०२१. **कामिति** १६·३८६, **कामीति** १६·३६४; **काम्य**, इच्छिलेलें कर्म, १४·१६७; **काम्यादिकें** १८·७०६; **काम्यकर्म**, कर्म पहा. **काम्याचेनि नांवें** १८·५९५; **निषिद्धें काम्यें** १८·१४२८; **काम्यनिषेध**, काम्य व निषिद्ध कर्में, १८·९८६; **काम्यबाधु न पवे**, काम्यकर्मांची बाधा होत नाहीं, १८·१२६.

कामधेनु—काम पहा.

कामना—इच्छा, भोगाची इच्छा. हें काम्य कर्म

सांडणें। तें कामनेतें चि उपडणें। १८·१०८. २·३६६, १६·३६५, १८·९९, १८·१०३. **कामनेचें दुलवाडें** १८·९७; **कामनेची वाणि,** इच्छा करण्यांत कमतरता, ३·२२; **कामनाजात,** जात पहा; **कामनामात्र** ३·७१; **कामनाशून्य** ४·५९; **अवज्ञा आणि कामना** १८·२००.

कामविणें—घडविणें, उपयोगांत आणणें, कमावणें. नाना वाग्देवता वानावी। तैं वाचा चि लागे कामवावी। १८·३६२. **कामविजति** १८·४२८; **तम चि कामौनि,** तमोगुण कमावून, मिळवून, १८·७४९.

कामार—कामकरी. **कामारीं,** दास, १६·३५१.

कामिक—इच्छिलेलें, भोगाची इच्छा धरणारा, स्त्रैण. कामिकु जैसा अंगना। आपैता कीजे॥ ११·२३९. १८·९६, १८·४७७.

कामिनी—स्त्री. सांडौनि कुळें दोन्हीं। क्रिया अनुसरे कामिनी। द्वंद(द्व)त्यागें स्वचिंतनीं। पडिली तैसी॥ १८·१००७, येथें पतिव्रता स्त्रियेचें उदाहरण दिलें आहे. आपल्या माहेरचें (निवृत्ति) व सासरचें (प्रवृत्ति) अशीं दोन्ही कुळें सोडून, बुद्धि आत्म्याशीं एकनिष्ठ राहते. १८·१०७५, १८·१३४७.

काय—(१) शरीर, **मनें वाचा कायें** १३·१२८, १८·६५३. (२) प्रश्नार्थक, किती, कसें. तुज साधैं काय जालें। २·७. १·८७. **काय सांघों** १२·१७०; **कायि** २·१५, ६·३३९, १२·४२, १६·३६, १६·३८; **कायी** १६·२७; **काये** २·५, २·६, ९·१५३; **तूं कोणु काये** ११·४४२.

कारण—मूळ हेतु, प्रयोजन, ध्येय, साधन. मज सकलकारणासि कारण। मानीति ते॥९·१६१. आणि कर्त्ता जें दूजें। कर्माचें कारण जाणिजे। १८·३११. २·२८, २·८८, २·१११, २·११५, २·१५८, २·२५८, २·३१६, ६·३३६, ७·१०४, ८·२७, १०·१९२, ११·५६८, १२·१३९, १३·३१६, १३·४५०, १३·९१५, १४·२६४, १४·३१३, १५·२६४, १५·४०५, १६·२१६, १६·२१९, १८·९०, १८·३२८, १८·१३७१, १८·१४०२, १८·१६९९. **आत्मविदांचें कारण,** ध्येय, ५·१४८; **कर्माचें कारण, कर्मकारण,** कर्म पहा; **कवणा कारणा** ११·५०२; **देहादिकिं कारणिं** १८·३६४; **निमित्तें कारणें** २·२६९; **शरीरादिकें कारण** १८·३६३; **साधकांचें कारण,** ध्येय, ६·४७६; **स्वप्नासि कारण निद्रा** ९·११९; **एका चि कारणातें सूचीति** ३·४०; **कारणाचा वेधीं लावीति** १३·९६३; **तें चि कारण टाकावेया,** संपादण्याकरतां १३·९६४ (१); **बंधा कारण घडे** १४·२८१; **कारणपंचक** १८·२९६; **कार्यकारण** १३·९६४ (२); **कार्यकर्तृत्वकारण** १३·९६६; **देहादिपंचकारण** १८·४२७; **पंचकारणदुलवाडें** १८·३०३; **पांचां कारणा रूप** १८·२७५; **पांचें कारणीं** १८·३०२; **पांचै कारणें** १८·२७६, १८·४२८, सं. वा. श. पहा; **कारणहेतुयोगें** १८·३७३; **हेतुकारण** १८·३६१, १८·३६८; **साचोकारण,** साच पहा. **अकारण** ९·३३०, ९·४५२, १८·३७०, **–णीं** १४·१९१; **सकारण** १८·१९५, १८·१२५९; **कारणक–अन्यकारणक** १८·२७५; **पंचकारणका कर्मा** १८·३७५; **कारणें**–साठीं, करितां, मुळें. जें जीवां कारणें करावा। जीवां घातु॥ १३·२२४, **एआ कारणें** ६·४७९, **एणें** – १·४७, १४·४३, १४·५७, **एया** – ३·१०, ३·१५२, ५·१२६, ८·११, १८·१५२९; **जीवकार्यकारणें** १५·४९१; **तेणें कारणें** ६·३६, **तेणें चि** – १३·४५७; **मज कारणें** १८·१३४९; **मजकारणें** ११·४४; **यया** – १८·१४०७; **यया चि** – १४·१६०; **या** – ४·२०७, १२·८, १६·३०८, १६·४५२, १८·३३, १८·९४५, १८·१२५४, १८·१७१४; **याकारणें** १३·३०९; **येणें चि कारणें** १३·८६१, १४·२५८, **येणें हीं** – ८·१८७, **येया** – ५·२५, ८·२५४, १४·११५, १४·३७९, १८·१३१८, १८·१४९५; **स्थला** – १३·१५.

कारिष्य—कृशपणा. देहिं अतिकारिष्य। १३·५१६.

कारुण्य—करुणा पहा.

कार्य—काम, कृति, कर्तव्य, श्राद्ध, सृष्टि. तें चि कारण टाकावेया। जें सूत्र धरणें उपाया। तेया नांव धनंजया। कार्यकारण॥ १३·९६४. आणि आपण चि होउनि कर्त्ता। ज्ञाना आणी करणता। तेथ ज्ञेय चि स्वभावता। कार्य होये॥ १८·४११. १८·२६४. **कार्याचा**

देशें काळें स्वभावें १८·१२५२; देशकाल, देश पहा. (२) चालू दिवसामागला दिवस, मागचे दिवस. कालिचें जन्मदुःख १३·५३७; कालिचेया जन्मातें १३·७२६. (३) काळें. मायारात्रिचें काळें । मेहुडें जें ॥ १४·१७३. तरि तें गा तामस कर्म । जें निंदेचें काळें धाम । १८·६०८. कालकूट, समुद्रमंथनांतून निघालेलें सर्व संहारक विष, जालीम विष, १·८९, १·२३८, २·१५, २·२५१, १०·१७६, ११·३९८, ११·४५८, १६·२३८, १६·४०२, १६·४३३, १७·१३८, १८·६६१, १८·९४८, १८·१४९३, –कल्लोल ११·२१३; कालरात्रिचें आंधारें ११·३४०, वर कालरात्रि पहा; काललोह १६·२११; कालसर्प २·७०, ८·१४६; काळें गोरें १८·५५१, काळे–गोरेपण १८·१०१; काळेपणें १८·७४६; सकाळें, काळीं, ११·१३४. कालिमा पहा.

कालणें—एकत्र करणें, मिश्रण करणें, जेयाचे (चें) मन काललि, ज्याचें मन भ्रमित झालें आहे, १८·६६९, ज्ञानदेवींत 'कलाली' १८·६७२ असा पाठ आहे, अर्थ, कपटी; कालौनियां ११·६०२, कालवणें पहा.

कालवखें—काळोख. वाती पुढां जैसें । पळों लागे कालवखें । १४·२०८. निद्रेचें कालवखें १२·४९; ज्ञानदेवी 'काळवखें' १२·४९.

कालवंडणें—काळें पडणें. तेथ गेलें आंधारें । कालवंडिजे ॥ १६·४१४, तेथें गेले असतां अंधारांत खितपत पडतात, ज्ञानदेवी 'काळवंडैजे' १६·४१६.

कालवणें—मिश्रण करणें, मनोविकारानें अस्थिर होणें. आप पृथ्वी कालवी । एकावट ॥ ६·२२०. १३·६८४, १३·९३०. स्वानंदानुभवरसें कालवौनि १८·१२०३. कालणें पहा.

कालाबुला—कासाविस. १६·१४१.

कालासणें—कलासणें पहा.

कालिक—काळेपणा, कलंक. पितलेची गंधिकालिक ४·६३.

कालिमा—कालिक पहा. कालिमा सांडील कोलिसा । १६·२८३. ५·८६. गंधिकालिमा १८·२०७.

कालियाण—काळा. कालियाणा धुधुवांतु, फूत्कार टाकणारा काळा सर्प, १८·७०९.

कालुग—काळा. कालुगेनि पोळें, काळा बैल जोडून, १३·४०.

कावडी—कावड, ओझें. रजतमाची कावडी सांडूनि, रजतमाचें ओझें उतरवून, १६·७६.

कावरुखें—(१) बांडगूळ असलेलें. (२) विचित्र प्रकारचें. (३) क्षणभंगुर. संवसारु हें कावरुखें । झाड तैसें ॥ १५·५२, हे तीन्ही अर्थ संदर्भात बसतात.

कांवरूंमूल—गुद व शिश्न यांमधील शिवणीचा मध्यभाग. १८·१०३०.

कावरें—आभासात्मक, आश्चर्यकारक. १५·१०८.

काव्य—कविता, पद्यरचना, पद्यांत वर्णन केलेली कथा, प्रसंग इ. १४·२१. काव्यनाटक १·७, १३·८२९; महाकाव्याराऽ, महाकाव्यांत श्रेष्ठ, १·३३.

काशणें—कंबर बांधणें, तयार होणें. पव्हणारु आइता काशिं (शि), पोहणारा कंबर कसून तयार होतो, या शब्दार्थास आधार सांपडला नाहीं, १३·५४४. ज्ञानदेवींत "कासी" असा पाठ आहे. १३·५४५.

काश्मिर—(१) संगमरवरी दगड, स्फटिक. ६·२५३. चंद्रोदइं काश्मिरें होंति, चांदण्यांत स्फटिकासारखीं दिसतात, १८·१५९५. (२) केशर. काश्मिरीचा रवा १५·३१७. काश्मिरीं मढंगणें न करावीं, केशराला आणि पुनः पुटें देण्याची आवश्यकता नाहीं, १३·३१९; (३) सरस्वती. काश्मिरिं मूकें नुपजे, न बोलणारें मूल देवी सरस्वतीला निपजणार नाहीं, १३·११६२.

कास—कासोटा, आश्रय. ७·९७. कास धरी १३·४००, – धरूनि १८·५३५; कामाचिये कासे लागले ७·८५, मन्मथाचिये– ७·८२; कासे लागलेयां ९·४८४, –लागौनि १८·१६७; कासे लाविले १२·९०; कामक्रोधलोभाची कास न सोडी १६·४४५.

कासाविसी—व्याकुळता. २·३१२.

कासेया—कशाचा, कां. तेया बंधु काइ कासेयाचा । ६·९५, त्याचा बांधव कोण व कशाचा ?

काहा—कोणी एक. काहाचेनि अंतष्करणें, कोणाच्या अंतःकरणानें, ८·१२०.

काहाणी—कथा, गोष्ट, इकीगत. ६·१४२, ८·२३२, ९·१८५, ९·४९६, १०·३००, १२·१५८, १५·२१६, १५·२५९, १६·४४७, १८·१५१४.

काहिं-कांहिं-काहीं-कांहीं—थोडें, कोणतेंहि, इतर, मुळींच. या शब्दांचे अनेक उपयोग ग्रंथांत केले आहेत, त्यांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. तैसी नूठील काहिं केली । जीभ हें ॥ १३·५६४. २·२९९, ५·१६५, १८·३९३, १८·१४०२, १८·१४०३. **काहिं चि** १२·१४९, १५·५२२; **काहिं भाष**, इतर गोष्ट, ११·५०; **ऐसें काहिं** १५·२७४; **जें काहिं** १३·१०४९; **जें जें काहिं** १३·७१३, १८·६०२; **काहिं काहिं**, त्यांपैकीं थोडीं, ११·४११, १३·६५४; **अखदिं हिं काहिं नव्हे**, औषधानें मुळींच गुण येत नाहीं, २·६७. **कांहिं** १५·२४५; **कांहिं असो** १८·१३५६; **कांहिं आहे**, दुसरें कांहीं आहे काय? ६·३६३; **कांहिं येक**, थोडेंसें, ६·३५९; **कांहिं वस्तुजात**, इतर कोणतीही वस्तु, ७·१५५. **काहीं**, कोणतेंहि, तेयासि अप्राप्य काहीं आहे। १·७९, हें तुज बोलावें न लगे काहीं । १·८३, **काहीं एक**, थोडा सुद्धां, १·२०९; **काहीं काज नाहीं** १·२१०; **आन काहीं** १·२४७, **ऐसें**— ९·३५; **तें काहीं वायां न वचे** ११·६४. **काहीं**, किं योग्यतेविण नाहीं । ऐसें ह्मान असें(से) कांहीं । ६·३३८. **अनिक ही कांहीं** ६·३३९; **आणिक** पहा.

काह्या—कां, कशाला, कसला. जैं रूप चि नाहिं उभें । तैं साउली काह्याची शोभे । १८·२६२. ९·४२८, ११·४४२, १८·९४२, १८·१६८२.

किं-कीं—किंवा, अथवा, कारण, तरीहि, नाहीं काय? तो वेढि तेयाचिया दीठि । कापड जाला किं । ९·७५. १·२८, १·२३७, ३·१२२, ४·३, ७·११८, ९·७३, ९·७७, १५·४३२. **किं तिया चि अवसरीं** ३·२; **किं...तरि**, जर... तर, २·३६०; **तो तूं किं** २·१२; **पोट भरणें किं प्राणें शुद्धि** १२·७०; **सांडावा किं, टाकावा नाहीं तर काय**, १३·३३५; **किं ह्मणति**, तरीहि म्हणतात, ९·१६६, ९·१६७; **असे कीं ना**, आहे किंवा नाहीं, १८·१५३२.

(२) शब्दास जोडून, काय, कोणता या अर्थी. **किंधर्म**—गुण ते किंधर्म । १४·१३६. १४·३१२. **किंबहुना**, किंवा, फार काय, तसें म्हणावें तर, उदाहरणार्थ; किंबहुना हे दुवाड । मायानदी ॥ ७·७७, किंबहुना जें येंव । विंचुवांचें ॥ ८·१४३, ७·१४४, ७·१६९, ९·११६, ९·१३९, ९·१६८, ९·१७६, ९·४२५, ११·१२१, ११·१३२, ११·२६०, ११·२७५, ११·५१३, ११·५२३, ११·५२८, ११·५७८, ११·५९५, ११·६४४, ११·६८५, १२·६६, १२·८३, १२·१३५, १२·१८८, १२·२२३, १२·२३६, १३·८०, १३·१३१, १३·२००, १३·२११, १३·२७७, १३·३३२, १३·३६६, १३·४७३, १३·४९७, १३·५७२, १३·५९७, १३·६०४, १३·७२५, १३·७५०, १३·८००, १३·८९०, १३·९२९, १३·९८१, १३·९८९, १३·१०००, १३·१०८२, १३·११४१, १३·११६४, १४·१०, १४·१५५, १४·१९१, १४·२१७, १४·२४०, १४·२५२, १४·२९९, १४·३९४, १४·४०३, १५·१०५, १५·१४१, १५·२६९, १५·३१९, १५·४४६, १६·१३, १६·१११, १६·१६०, १६·२००, १६·२२७, १७·३९, १७·७७, १७·१०३, १७·१८३, १७·२११, १७·२६०, १७·२७६, १७·३५९, १७·४१३, १८·१०६, १८·१७२, १८·१९४, १८·३१८, १८·५७१; १८·६७०, १८·७२५, १८·८७८, १८·९००, १८·९४९, १८·९५८, १८·१०२३, १८·११७७, १८·१२१२, १८·१२५३, १८·१३०१, १८·१३४६, १८·१३७६, १८·१४१५, १८·१६३२, १८·१७७१; **किंबहुना इया परीं** १३·४०२, १३·४६५; **किंबहुना चराचर** ११·५०१, १२·२११, —**चराचरीं** ११·६८०, १६·३५१; **किंलक्षण**, कोणत्या खुणा, तेथ मूल तें किंलक्षण । १५·६३, १५·४४४.

किडाल—कीड पहा.

किर-कीर—खरोखर, खरें पाहिलें तर, जर कां, कदाचित्. पथ निवसी किर मावौता । २·२०३. हे रजाचे किर जाले । परि तमां(मा)सि प[illegible]

भले । ३·२३९. यन्हविं गोरी किर गायन गोड । १६·१२०. तें हि बोलें किर बोलाचा । उच्चारु कीजे ॥ १८·११३६. १·२२३, ३·२०५, ३·२१५, ३·२२१, ३·२२६, ४·९, ४·३२, ४·१५७, ५·१६, ५·४४, ५·१२८, ५·१४०, ६·१४०, ६·३३९, ६·४०७, ६·४१०, ६·४१७, ७·४६, ७·१५३, ९·५५, ९·१०९, ९·३४१, ११·१६२, ११·२२५, ११·३४५, ११·३६२, ११·५४४, ११·६०७, १२·२७, १२·४१, १२·१७४, १३·११५०, १४·७७, १४·२८१, १४·३४०, १५·३४, १५·३५, १५·४०४, १५·४०७, १६·३९, १६·४७, १६·१७१, १६·३५४, १६·३८२, १६·४२१, १६·४४६, १७·५५, १७·९२, १७·१२२, १७·१३२, १७·२०६, १७·२५१, १७·३०२, १७·३१८, १७·३२७, १७·३७१, १८·५३, १८·७६, १८·९०, १८·२६०, १८·२७३, १८·२९९, १८·३६३, १८·३९३, १८·४३४, १८·४३७, १८·४५३, १८·६६९, १८·७०५, १८·७६१, १८·७९८, १८·८१७, १८·९८६, १८·९९०, १८·९९६, १८·११३६, १८·११४०, १८·११४५, १८·१४७४, १८·१४८०, १८·१५७०, १८·१६६०. **किरु** ९·२९, ९·१३६, ११·९७, ११·९९, ११·११०, ११·२८९, ११·४८६, ११·६७४, १६·२३. **कीर**—आचरतां सिद्धी गेलें । तरि काजा चि कीर आलें । २·२७०, ४·१९३, ७·६५, ७·२०३, ८·३७, ९·५०, १२·१३३, १३·५९५, १३·८९५, १६·२८७, १७·१८४, १८·९८८, १८·१६९६. **कीरु** १·११९, १·१९४, २·४२, ३·१४, ९·३८, ९·१३७, ९·१४४, ९·४१२, ११·७१, १५·५७, १८·९२५, १८·१६२८, १८·१६६९.

कीट—(१) मळ, कळंक, हिणकस. १७·२०८. **आत्मानात्मकीट** १३·१०३१. (२) किडा. **कोशकीट**, स्वतःभोंवतीं स्वतःच आवरण करून घेणारा किडा, १६·३३६; **ब्रह्मादिकीटांतां**, ब्रह्मदेवापासून अगदीं क्षुद्र किड्यापर्यंत, १८·१२९५.

कीटक—किडा. **क्रिमि कीटक लोष्ट** १८·२४०; **क्रिमिकीटक** १३·२५५. **कीटकि**, किड्याची आळी. यन्हविं कोसेकीटकिरचिया परीं । तो आपणपेया आपण वैरी । ६·७२.

कीड—खोटें, वाईट, अशुद्ध, अन्य धातुमिश्र सोनें, सोन्यापेक्षां हलकी धातु. परि पन्हरें कीडासि मिळत । काइ सकें नव्हे ॥ ८·३७. ८·३८, १५·४३१, १७·५४, १७·३१०, १८·१२०, १८·१५६, १८·९२२. **कीडें मीनलेनि**, हलकी धातु मिसळली असतां, १४·१४०; **चोखाकीडाची बोली नाहिं**, हिणकस किंवा शुद्ध सोनें हा भेद राहत नाहीं, परिसानें सर्व प्रकारचें सोनें शुद्ध होतें, १७·४०४. **किडाल**—तर्न्हि लवण देणें किडाळ । १५·४२४, उसाच्या रसांत गुळासाठीं क्षार पदार्थ घालावा लागतो हेंच वाईट. **किडाळाचां(चा) दोखु** ६·८२. **कीडाल**—वाईट, खोटें, हिणकस. कां अग्निमुखें कीडाळ । तोडूनियां चोखाळ । निवडीति केवळ । बुद्धिमंत ॥ २·१२८, तेजें सूर्यु तैसे उजळ । परि तो अस्तवे हें कीडाळ । ९·२०३, १·२३३, २·१७९, १८·१३६, १८·११२०.

कीडरूं—कीटक, सर्प. ११·५४.

कीडा—कीटक, जंतु. **कीडेयाचें पीयूष**, विष, १८·९२६; **पूयपंकिचे कीडे** ५·१२०.

कीर्त्तणें—गुण वर्णन करणें, गाणें. **कीर्त्तितमातें**, ९·२१०, हा पाठ कीर्त्तित मातें असा घ्यावा, माझे गुण गातात, ९·२०९ पहा. **कीर्त्तन**—**कीर्त्तनाचेनि नडनाचें**, ९·१९६; **कीर्त्तनसुख** ९·२०८; **धर्मकीर्त्तन** १८·१७७१.

कीर्ति-र्त्ति-र्त्ती—लौकिक, ख्याति. **कीर्ति**—हे कीर्ति चि स्वयंवरें । आली तुज ॥ २·१९३. १२·२२०. **असति कीर्त्ति**, आहे ती कीर्ति, २·१९८, **गोमटी** – १८·१४५५, **निःसीम** – २·२११; **कीर्तितें वाढवीति** २·२०९; **कले कीर्तिसिं जींति**, **कलणें** पहा; **पापाचे कीर्तिस्तंभ** १६·३१८; **अपकीर्ति** २·२०२. **कीर्त्ति**—१०·२५५, ११·४९७, १६·३५, १७·१८५, १८·१३१५, **कीर्त्तितमातें**, **कीर्त्तणें** पहा. **कीर्त्तितें रूढवीं** ३·१८७; **ज्ञानें कीर्त्तिमुखत्व केलेयां**, ज्ञान सन्मुख झाल्यावर, १५·४९३; **कीर्त्तिविजयाचा ढेंढा** १८·१७५९;

धर्मकीर्त्तिढवळु १२·२४०; अपकीर्त्ति १०·८४; परत्र आणि कीर्त्ति, स्वर्ग व लौकिक प्रतिष्ठा, १४·२१३; स्वकीर्त्ति १३·१८८. कीर्त्ती— २·२०; कीर्त्तीविण ९·४४२; परत्रा आणि कीर्त्ती १७·२५२.

कील—तेज, कांति. कीलेवरि माणिकें । लोपिजे काइ ॥ १४·१२२, तेजामुळें माणिक लपेल काय ? रत्न कां रत्नकीला झांकोलें ए, रत्न किंवा रत्नाची कांति आच्छादली जावी, रत्नकांतीमुळें रत्न झांकलें जावें असा अर्थ संभवतो, १८·१५९४, 'रत्नीं कां रत्नकिळा झांकोळित' असा पाठ ज्ञानदेवींत आहे १८·१६१४; कीलाऽ॰, तेज, १४·३७०.

कु—शब्दास जोडून, वाईटपणा दाखविणारा उपसर्ग. कुकर्म—२·२६६, ३·८२, ३·१४०, ८·१४०, १३·३१, १८·६५९; कुकर्मांचिया डालुका पाल्हैजति १५·१६३; कुकर्मसंग १५·१७१; कुतर्क १२·१४; कुद्रव्य १७·१६१; कुपथ्य १३·८१; कुबोल १६·४०२, १७·३०४; कुमनोरथ १६·३७०; कुमुहूर्त्त १६·२५६; कुरूप ३·२१९; कुव्यापार १८·२३९; कुस्त्रिया १६·३७५.

कुंचा—मोरपिसांचा कुंचला. १३·६५७.

कुचुंबणें—चुरगळणें, चिरडणें. कुचुंबैल केसर । इया शंका ॥ १३·२४७.

-कुट—शब्दास जोडून. कुटका, तुकडा. तणकुटा, बारीक तुकडे केलेला गवताचा पेंढा, ३·२४५; पांखिकुटें, नुकतेच पंख फुटणारें, १८·१६९१. पांख, कूट पहा.

कुंटणें—कुंठणें, अडखळणें. मग संतुष्टिचां ठांइं । कुंटे साहाजें ॥ ३·४९. कुंटेपणें, अडखळत, तरि आणिकिं ही कुंटेपणें । चालावें लागे ॥ १८·१६९२.

कुटिल—वांकडा, कुरळ. कुटिलालकमस्तक, कुरळ केंस ज्याच्या मस्तकावर आहेत असा, १०·१९७.

कुटी—(१) झोपडी; कुंटे—'सांपळा, विषयस्थान'; ज्ञानदेवींतील कोश—'स्थान'; परिभाषाकोश— 'लंगडी'. जीवपंचानना सांपडली । हरिणिकुटी ॥ १३·१०६४, ह्या चरणांचा अर्थ नीटसा लागत नाहीं. 'जीवनपंचानन सांपडला हरिणिकुटीं' असा पाठ घेतला तर वरील अर्थ कसे तरी लावतां येतील. (२) शब्दास जोडून, जमाव, समुदाय या अर्थी. त्रिकुटी, सं. वा. श. पहा.

कुटुंब—घरांतील माणसें व परिवार, सामान्यतः पत्नी. जैसें स्वप्नि परिव्राजें । आपणपेयां कुटुंब होइजे । १५·३२१. कुटुंबेंसीं भोजन करी ३·१२२; कुटुंबघर १८·३१७; गोत्रकुटुंब, गोत्रांतील व कुटुंबांतील (पत्नीखेरीज इतर) माणसें, १३·७९३; कुटं(टुं)बपणें १८·१०५९.

कुंठणें—खोळंबणें, थांबणें, बंद पडणें. देखावें कुंठे ११·२३०; वाढि कुंठे १८·१०९९; सांघतेया बोलावें कुंठे, सांगणाराचें बोलणेंच थांबतें, ७·९; कुंठवणें—राजाज्ञा अव्यवहारु कुंठवी १८·७३०.

कुड—वाईट, खोटें. वरि नटति ते कुडें । दरिद्र जाण ॥ ३·६५. १६·२३४, १६·४६३. तेयां कुडां, त्या वाईट माणसांना, १६·४०५; कुडें नाणें ४·८५; कुडें केलें २·२६; खरें कुडें ८·२४०, ९·४३; खराकुडापारखी १८·७१३.

कुंड—यज्ञाची वेदी, खाडा, विहीर. हवन केलें कुंडीं । इंद्रियाग्नीचां ॥ ४·१२८. तेथ मनबुद्धि एयां कुडां (कुंडां) । आंतु ज्ञान हा अग्नि फुडा । ९·२४०, ज्ञानदेवींत 'कुंडा आंत' ९·२४१ असा पाठ आहे. १७·९६. अग्निकुंड ९·३९८; कालानलाचां कुंडीं १३·१०९८; घोषाचां कुंडीं ६·२७६; पांचै कुंडें ४·१२७, सं. वा. श. पहा; महाकुंडें ११·१९७; व्यामोहाचां कुंडीं ९·१८३; संयमाग्नीचीं कुंडें ८·४९; कुंडमंडपवेदी १७·१७८; कुंडें मंडप वेली १६·३८२.

कुड्मल—कळी. सर्वेंद्रियकुड्मलिं । १५·२.

कुंडलिणी—योगशास्त्रांत शरीरांतील मणिपूर चक्राचे ठिकाणीं राहणारी प्राणरूप शक्ति. हिची सर्पाकृति आहे असें मानतात. शक्ति करी उजगरा । कुंडलिणिए ॥ ६·२२१. ६·२२३, ६·२३८, ६·२५९, ६·२७२, ६·३०१, १८·१०३२. कुंडलणियेचा टेंभा, दिवटा, प्रकाश, १२·५१; कुंडलिया परमेश्वरी ६·२८१. कुंडली, ६·२७४; ६·२२२ ते ६·२२५ कुंड-लिनी जागी होईपर्यंत तिचें स्वरूप, ६·२२६ ते

६·२३५ ती जागी झाल्यावर काय करते, ६·२३६ ते ६·२४० तिनें केलेलें शरीर शोषण, ६·२४१ ते ६·२४७ कुंडलिणी चंद्रामृत प्राशन करते, ६·२४८ ते ६·२७१ त्यामुळें शरीरावर होणारे परिणाम, ६·२७२ ते ६·२८८ कुंडलिनीचा हृदयाकाशांत प्रवेश.

कुणबट—कुणबी, शेतकरी. १३·८१०.

कुंथणें—कष्टी होणें. १३·७१३. **कुंथाकुंथी**, खटपट, कष्ट, १५·२२४.

कुबुज—कुबड असलेला. **अक्षमें कुबुजें** १३·७५९; **कुब्ज**—आणि आपुली माए । कुब्ज जन्हीं आहे । १८·९२३.

कुंभ—घडा, गंडस्थळ, ९·१९०, १७·१९. **अमृतकुंभ** २·२५२; **भवेभकुंभभंजन**, **इभ** पहा.

कुंभार—मातीचीं भांडीं बनवून त्यावर निर्वाह करणारा. १८·४२४.

कुमर—मुलगा. १·१८१, १८·१५६१ (चंद्रास उद्देशून). **आंतौरिया कुमरें** १·२२०; **पांडुचा कुमरु** ४·२०९, १६·४६७; **धृतराष्ट्राचे कुमर** ११·३८७; **द्रौपदिकुमर** १·१०२; **पांडुकुमरें**, अर्जुनानें, १·१६८, १८·७५; **राजकुमरु** १·२६८; **सहस्रकराचा कुमरु**, कर्ण, ११·३९४. **कुमार**—**कुमारांचिया अवसरीं घेतलें**, पुत्रप्रेमाचें भूतच आंगीं शिरलें कीं काय ? ६·५. **कुमारें**, तरुण मुलगा व मुलगी, १६·२०१; **कुमारु क्रोधु** १६·१२७; **कुमारत्व**—**अविवेककुमारत्वा मूकलें**, ज्याचें अविवेक हेंच कुमारत्व संपलें आहे, ४·१२१; **कुमारी** ७·१६१; **कुमारीसाठिं**, यशोदेच्या मुलीसाठीं, १०·२६५; **कुमारीहातीं** ९·१७६. **कौमारत्व...तारुण्य** २·१०९. **सकुमार**, कोवळा, नाजूक, ८·१३०, १३·२६१; **सुकुमार**—**सुकुमारें पदें**, १५·४.

कुरवंडी—ओवाळणी. **आशा सींकु खंडी**, **आशा** पहा. **जीवाची कुरवंडी** १८·६५०, **जीविताची** – १४·१६५; **स्वर्गसंसाराची** – ६·२८; **अमृतें कुरवंडी कीजे** १६·३३३; **मृत्युकागासि कुरौंडी** ८·१३८; **कुरौंडि केली** १५·७१; **कुरौंडी करूनि** ९·३७७; **कुरौंडी घापे** ११·४५२, १५·११.

कुरुठा—घरटें, आश्रय, ठिकाण, ३·२६३. **अहंकाराचा कुरुठा** ९·४०४, **औदार्याचा** – ५·१२; **जेयांचा ज्ञानकुरुठा** ४·१६४, ज्ञानदेवींत 'जे ज्ञानाचा कुरुठा' ४·१६६ असा पाठ आहे.

कुरुपणें—क्षोभणें, खवळणें, वाढणें. कामां हिं पीत्त कुरुपे । १६·३९२.

कुरुवालणें—कुरवाळणें, गोंजारणें. **आंग न कुरुवाली** १३·२८५; **पशु कुरुवालणें** १३·२८९.

कुरौंडि-डी—कुरवंडी पहा.

कुऱ्हाड—लांकडें फोडण्याचें हत्यार. आगी कां कुऱ्हाडी । १५·४९.

कुऱ्हें—वांकडें. **तें स्नेह कुऱ्हें नोहे कीं**, तें प्रेम कांहीं वाईट (कुब्जपणामुळें वांकडें) नाहीं, १८·९२३.

कुल—(१) गोत्र, वंश, नातलग. जिये उत्तमे कुलिंचिया होंति । १·१८६. १·२१५, १·२१८, १·२४३, १·२४७, १·२५०, १·२५१(१), १·२५५, १·२५९, २·२, २·६४, ६·४४५, ९·१६५ (२), ९·४१७, ९·४२७, ९·४३७, १३·६९५, १६·८२ (२), १६·३०१, १६·३५६, १८·१००७, १८·१४६२. **दैत्यांचां कुळीं** १०·२२७, –**चीं कुळें** ४·५२; **योगियांचां चि कुळीं** ६·४४९; **सुरसिद्धांचें कुळें** ११·१४५; **कुलाचल** १८·१७५५; **कुलाक्रम**, कुलपरंपरा, ९·२७६; **कुलघातक** १·२५१(२); **कुलदेवत-ता** १३·७९६, १३·८१४; **कुलधर्म** १२·११६; **कुलवधू** १३·२०५, १८·१०२१; **कुलसंगती** १·२५८; **कुलस्त्री** १·२४८, १८·९३९; **कुलहरणी** १·२२९; **को(कौ)रवकुल** ११·३८७; **कौरवकुलचक्रवर्त्ती** ११·१६५; **गुरुकुल** १३·३८२, १३·३८३, १३·४४२ (१), १३·६७१; **दैत्यकुल** ९·४४८; **पांडवकुल** ६·१३६; **यादवकुल** ८·२६८; **सर्पकुल** १०·२२२; **कुलापासिं** १·२५४; **कुलामाजि** १·२४४; **कुलज्ञानगौरव**, कुळाचा व ज्ञानाचा गौरव, ९·४३१; **कुळें जाती वर्ण** ९·४५२. **अकुल**—मज अकुलाचें कुल वानिति । ९·१६५ (१); **अकुलाची जाति** १३·९९५; **सकुलिन** १६·८२ (१), –**लीन** १३·४४२(२), **सुकुल** १३·१८०. (२) कूळ, खंडकरी. १२·८१. **प्राणु हें कुल**

१३·२८; **कुलवाडी** पहा. (३) समुदाय. **ऋषिकुल** ११·२५९; **भूतप्रेतकुळें** १७·७९; **ग्रहगणाचिं कुळें** ११·२५४; **विदलितामंगल-कुळा,** (अमंगलाच्या समुदायाचा) सर्व अमंगलाचा ज्यानें नाश केला आहे असा, १८·२. (४) कांठ. **उदयाचला कुळीं** १८·१५२२, **गोदावरिचां** – १८·१७८१; **प्रतिकूल** ७·१६३; **सानुकूल** १·७५.

कुलकेणी—कुशलता. जूझती कुलकेणी जाणति । १·११३. ज्ञानदेवी – 'कुळकणी' १·११३.

कुलवाडि-डी—शेताची लागवड, शेती, शेताचा मालक व खंडकरी यांचा संबंध, व्यापार. **कुलवाडि**—तैं वाढती कुलवाडि खांचे । १८·२५६, संपुष्टांत येते. **कुलवाडि खेटली,** आंगावर आली, १३·५६४, – **चालिजत असे,** सर्व लागवडीची कामगिरी चालविली जाते, ३·२४१, – **मांडिली** ७·१६१, – **सांधे,** व्यापारी संबंध उत्तम रीतीनें चालतो, ७·१७४; **कुलवाडिकारु** १३·२९, **कुलवाडी**–१३·८१०; **प्रकृतिपुरुषांची कुलवाडी** १३·९७२; **सर्व सुखांची** – ६·४४६; **मासिं कुलवाडी केली** १२·८१.

कुलैवा—कुलदीपक. जो यादवकुळिचा कुलैवा । ८·२६८.

कुल्लाल—कुंभार. १८·३०९. **कुल्लालमतिचे गर्भ उमटले,** कुंभाराच्या मनाला वाटतील ते आकार व्यक्त होतात, ९·७३.

कुल्हार—गुहा, कोठार. जें भूलिचें कुल्हार । १३·११५, ज्ञानदेवी – 'भुलीचें कुहर' १३·११५.

कुंवर—कुमर पहा. **पांडुकुंवरा** १५·४६, ज्ञानदेवी – 'पांडुकुमरा' १५·४६.

कुवाड—आश्चर्य, गूढ, कोडें. जें मना कालितां कुवाडें । ५·६७. ४·१४१. **ध्याना हि कुवाडें** १२·४२.

कुवांसा—वसतिस्थान, आश्रय. शुचित्वें तीर्थों कुवांसा । १२·१७८. **बलाचा पैंकु वांसा, बलाचा पैं कुवांसा** असा पाठ घ्यावा, १७·१३३; **मैत्रिएचा कुवांसा** ६·१२५. **कुंवासा** शब्द संभवतो.

कुशाल—इष्ट, क्षेम, सुखकारक. **प्रज्ञाकुशलता,** बुद्धिचातुर्य, १५·१८४; **अकुशल—कुशलाकुशलें कृत्यें** १८·२१०.

कुष्ट—कोड, रक्तपिती. रूपसा उदैलें कुष्ट । १६·१७७. **कुष्टिया,** कुष्ठ रोगी, नातरि आंगें नरु कुष्टिया । मासियां कोपे ॥ १८·१३५.

कुंस-कूंस—कूस, पोट. **कुंस**—आझुइं प्रतीती । कुंसि न निगे ॥ १४·४०. ॐ(ॐ)**काराचिये कुंसी** ९·२७५; **कूंस–त्रिमातृकेचिये कूंसी** १८·१५००.

कुसरि-री—कौशल्य. **कुसरि**—निपुणपणें पांतां कुसरि । १·८. **कुसरी—रूपकाचिया कुसरी** १५·४२; **पार्थवैकुंठ—संवादकुसरी** १८·३७.

कुसल—कुसळ. **कुसलें कोरडिं** १३·५६५.

कुहणें—कुसणें, सडणें. कुहिलें पिशित जैसें । श्वानाचें ॥ १३·५२०. **कुहिला हातें** १३·७०३; **कुहिलें उसिटें** १७·१५३; **उरु कुहिजैल** १३·५५९.

कुहर—गुहा, आंतील स्थान. **अंतष्करणकुहर** ७·१२२, **कर्ण**– १८·१७३०, **पाताल**– ११·३५५, **मातृकोदर**– १३·७३१.

कुहा—विहीर. परि अमृतीं कुहा पाहिजे । ९·३००, स्वतः अमृतांत असतांना पाण्यासाठीं विहीर शोधावी. १३·६७६, १५·४५४. **कुहां घातलें** ९·१४८, – **घालील** ११·५५, – **पडिली** ८·६९; **जैसा कुहेंसि आकाशा तोंडिं सांदा नाहिं** १४·३८७; **जो जळतां घरिं सांपडे तो कुहां खणों न पवाडे,** जो जळत्या घरांत सांपडतो त्याला (आग विझविण्यासाठीं मग) विहीर खणणें अशक्य होतें, १३·५४७.

कूजणें—मंजुळ ध्वनि करणें. **कूजते कोकिल** ६·४४८.

कूट—(१) बारीक कण, चुरा. कूट लागलें जीभे बूडी । ११·४११. **कूट जाले,** चक्काचूर झाले, १६·३६६; **शतकूट** १·१४७. (२) पर्वताचें शिखर, सहज न कळणारें. **कूटस्थ**—आणि कूटस्थु जो अक्षरु । १६·४३. १५ व्या अध्यायांत १६ व्या श्लोकांतील **कूटस्थोक्षर** यावरील टीका पहा.

कूटि-टी—निंदा. संभाविता कूटिचें बोट । १६·१७७. **कूटि बोलति** २·२१८; **कूटी** १८·१४५५.

कूडी—शरीर. **सकूडी,** शरीरासहित, सबंध, १३·५८७.

कूंप—कुंपण. ११·५३२, १३·२१८.

कूपिका—कुपी, बाटली, शिसी. **शब्दकूपिकेतलिं** ७·१८०.

कृकर—ढेंकर येतांना बाहेर येणारा पांच उपप्राणांपैकीं एक वायु, सं. वा. श. पंचप्राण पहा. आणि जांभै सींक ढेंकरु। एसैसा होंत व्यापारु। नाग कूर्मु कृकरु। इत्यादि होय॥ १८·३३९, पांच उपप्राणांपैकीं तीन उपप्राणांचे, नाग कूर्म कृकल (कृकर) यांचे, व्यापार जांभई शिंक व ढेंकर या रूपांत दिसतात.

कृच्छ्र—एकप्रकारचें उपोषणाचें व्रत. पहिल्या दिवशीं दोन प्रहरीं एकदां, दुसऱ्या दिवशीं सायंकाळीं एकदां, तिसऱ्या दिवशीं न मागतां मिळालेलें एकदां, व चौथ्या दिवशीं उपोषण, असें पुनः पुनः चालविलेलें बारा दिवसांचें व्रत. **एकांतरा कृच्छ्रीं** १७·३६१; **कृच्छ्रादि व्रतें** १६·९१.

कृत—(१) केलेलें, संपादलेलें. जैसे असति तैसेयां। कृत तें धनंजया। घेतला पाटा॥ १२·८४, ज्या रीतीनें माझ्याशीं वर्ततील त्या प्रमाणानें त्यांच्या कर्मांचा भार, कुळवाडीची लागण (१२·८१ पहा), मी घेतों. **कृतांत** पहा; **कृतार्थ** १३·२७८; **कृतकर्म** १३·९४; **कृतकार्य**, **कार्य** पहा; **कृतकृत्य**, ज्यानें आपलें कर्तव्य करून जन्माचें सार्थक केलें आहे, ११·५७३, १८·१५४८,—**ता** १४·१६५; **कृतघ्न** १३·७२७, १८·७५२; **कृतनिश्चय**, **निश्चय** पहा; **दुष्कृत** ९·४१२; **सुकृत** ९·४३६, १३·२०३, १३·६५८, १४·२५८, १५·३३३, १८·२४१, १८·७९६; **सुकृतांकुर** १५·१८३; **सुकृततरूचें फूल** १८·८९८; **सुकृतदुष्कृतात्मक** १५·१७६. (२) चार युगांपैकीं पहिलें, कृतयुग, सत्ययुग. **कृतयुग**—तंव कृतयुगाची पेली देव्हडी। पडे पुडुतीं॥१५·१२८, कृतयुगापासून पुनः युगांचा आरंभ होतो. **कृति**—**कृत्य**, क्रिया करणारा, क्रियेचा भाव. **अहंकृति**, **अहं** पहा. **कृती**—**अर्जुना कृती**, हे दोन्ही शब्द एकत्र घेऊन, अर्जुनाच्या रूपांत असा अर्थ घ्यावा, १८·२८५; **दुष्कृती** ९·४१६; **निष्कृती**—**फलत्यागें कर्म निष्कृती नेलें**, फलत्यागामुळें कर्म केलेंच नाहीं असें होतें, बंधन तुटतें, १८·२३०.

कृतांत—यम. कृतांतु आंकणा घातला। १·२००, अर्जुनानें यमाचा पराभव केल्याची कथा सांपडली नाहीं. किरातरूपांत शंकराशीं अर्जुनानें विरोध केल्याची कथा सर्वश्रुत आहे. शंकर संहारदेवता म्हणजे कृतांत असें धरून या ओवीचा अर्थ लावावा. १·१०७, १·१३२, ३·२३५. **कृतांतादिक** २·२१२; **कृतांतमुख** १·८८; **कृदांत**, ६·२५९, ११·४०६, ११·४४४; **क्रिदांत**, ११·३९१.

कृत्तिका—परिशिष्ट ६ पहा.

कृत्य—काम, विधियुक्त कर्म, करण्यास योग्य कर्म. म्हणौनि ज्ञानियां पुरुखां। कृत्य करुं सरलें देखां। १५·५५४. १७·३४९, १८·१५५२ (त्य). **उचित कृत्य** १८·६७७; **कुशलाकुशलें कृत्यें** १८·२१०; **कृत्यादिकें** १८·६३१; **कृत्य·जात**, **जात** पहा; **कृतकृत्य—ता**, **कृत** पहा; **कृत्यपणें** १६·४६४; **अकृत्य**, करण्यास अयोग्य, ३·२४५; **कृत्याकृत्य** १३·४८०, १३·७७६, १८·६२३, १८·१५५६, **—विवेक** १६·२४७, **—विसर** १६·३७९, **—व्यवस्था** १७·२२, **—व्यापार** १३·६९५, **—शुद्धी**, शुद्धता, १८·७१४, **—सवादु**, स्वाद, मर्म, १८·६६७; **अकृत्यत्व** १६·४६३; **अकृत्यपणा** १८·७०६.

कृपण—कंजूष. वेदु संपन्न होये ठांइं। परि कृपणु आन नाहीं। १८·१४४७, ज्ञानदानांत वेद फक्त तीन वर्णांकरतांच संपन्न आहे पण स्त्रीशूद्रांना कृपणासारखा आहे; १८·१४४८ पहा. ११·४६, ११·६२३, १८·६५१; **कृपणु आवडे** १३·२०९.

कृपा—दया, अनुग्रह. परि कृपा ते मूर्त आहे। इये द्रोणीं॥ २·४२. २·४, २·३८, ४·३२, १०·१५१, ११·९४, ११·२५१, ११·४३८, १३·२६२, १३·३३२, १३·४०९, १५·१९, १६·४५२, १८·९६५, १८·१४६४. **कृपेचा गाभारा** ११·६७; **कृपेची धात्री** १२·१४८; **कृपेचेनि बळें** १३·२७४, **— माहेरें** १४·३१९; **कृपेची वोल** १०·१४७; **कृपेचा सांटोवा** ३·२२५; **कृपा आली**, कारुण्य आलें, १·१८५, **—करावी** १७·३२४, **—करुनि** १·६२, **—करूनि** १८·१६६५, **— केली** ८·१०७, १०·१३८; **कृपेची वाट करितु** १३·२४९; **कळवळैलिये कृपे**, कळवळा आलेल्या दयेनें, १६·१५६; **कृपामृतें**

२·७७; कृपादृष्टी १५·४२०, –निधि-धी, निधि पद्दा; –पीयूष ११·११३, –भांडवल १४·१७, –वंत २·२९, २·४४, १०·२०२, –वर्से २·७३, –सावायें १३·११६०, –सिंधु ९·२३३; कृष्णकृपा ६·१२६, १८·१६३२, गुरु– १·२०, ४·१६९, ७·१२८, १०·१५२, ११·६४६, १३·४११, १४·३१, १६·४३९, १८·४०१, १८·९६४, १८·१७१३; गुरुकृपामृततुषारें १८·२५७; श्रीगुरुकृपालब्धीं १८·९७८; सद्गुरुकृपा ६·३५; निवृत्तिकृपा १६·४६८, –उजियेडें ६·३२; मुनिकृपा ११·२३७, वाक्य– १०·१३१, व्यास– १५·५५५; संतकृपादीपकु १·७६; सकृप ४·१३, ४·२०८, १६·४४३, –पें ११·११५; सहजकृपामंदानीलें ७·१८२; सुकृपेचें वैभव १८·१७२९; कृपालु १४·४०८, १७·३२५, १८·१७३९; कृपालुवा गुरुचा ठाईं ८·१३; कृपालुवांचा राओ १०·५३; लोककृपालु १२·२३९; कृपालुपण २·२३, ९·१९, –णें २·१८२, २·२०४; कृपालू १२·१४५.

कृमि—कीटक, जंतु. कृमिदोष ३·२२१; क्रिमि– तो पशु कां पक्षा होये। झाड क्रिमि ॥ १४·२५७, १६·३०६; क्रिमिचा पुंजा १३·११००; क्रिमि कीटक लोष्ट १८·२४०.

कृश—रोड. कृशु ना स्थूलु। निर्गुणपणें ॥ १३·११०२. १३·४४१.

कृषि—शेती. कृषि जीणें, शेती करून निर्वाह करणें, १८·८७८; कृषिवल, शेतकरी, १३·२०६.

कें—कोण, कोठें, कशा रीतीनें, कशा प्रकारचें, कसलें. तेव्हलि तूं कवणें कें। देखावासि ॥ १·२२९. तरि कवण(णें) कें जन्मलें। २·१०६. तरि दुःख कैंचें कें आहे। २·३४०. कें उपदेशु कें जूझ। ६·१२३. ५·९२, ५·१२४, ५·१५६, ६·८५, ७·१५६, ७·१९१, ८·२३०, ८·२५०, ९·५, ९·९१, ९·१३७, ९·५०२, १०·१३, ११.३७५, १३·१२, १३·१८९(१,२), १३·२५८, १३·२८३, १३·८५१, १३·८८२, १३·१११४, १४·१३६, १४·२१५, १५·५२, १५·३०४, १६·२४, १६·३५३, १६·४४६, १६·४५८, १७·१५, १७·१९२, १७·२३३, १७·४१८, १८·२१९, १८·२६२, १८·२९८, १८·७११, १८·९२१, १८·१०२४, १८·१०३८, १८·१५८४, १८·१७०१, १८·१७१७, १८·१७४३, १८·१७५२. केंह्राचा, कधींचा, द्वेषिया कव्हणु केंह्राचा। ६·९५. केहिं ९·६२, ११·३४६, १३·१०९२; कें हिं १५·५६३; केंहिं ८·१५८; केहीं ९·१०, ११·२७७, १२·७१, १२·२१०, १३·६८७, १६·३३९, १८·२५; कें हीं १५·३६, १८·११४०; दुरिकें हीं, दुरि केंहीं असे शब्द तोडावे, ३·८९, ज्ञानदेवींत ‘दूरि केंही’ ३·८९ असा पाठ आहे.

केउत—कोठें, कोठचा, कसा, कसला. निद्रा केउती गेली। ६·२१३. केउति मृगजलें वृष्टि। वडवानलेंसीं। ११·६६. १०·११, १०·१२, १०·१६२, ११·९४, ११·२०३, ११·५८२, १३·४२, १३·१०९३, १८·२१७. केउता प्रसंगु १६·४५०; केउतिया गोठी १३·२८३; केउती गोठि ११·५७४; केउतें गाणें ११·१५७; केउते गेले १·१४५.

केंकाणें—खोगीर (राजवाडे), नामें व रूपें (कुंटे), समुदाय, केकाण देशांतील घोडा. कां जीवनृपाचे उपलाणे। घेउनि इंद्रियाचिं केंकाणें। १८·४६१, या ओवींत उपलाणे व केंकाणें यांच्या अर्थांची मिसळ झालेली दिसते. उपलाणे याचा ‘जिनावेगळें घोडें’ असा अर्थ राजवाड्यांनीं दिला आहे. याचा मेळ त्यांनींच दिलेल्या केंकाणें याच्या अर्थाशीं बसवावयाचा असल्यास उपलाण्यांवर इंद्रियाचीं केंकाणें घालून असा अर्थ घ्यावा लागेल. ‘इंद्रियांचे घोडे तसेच खोगीराशिवाय घेऊन जीवनृपाचे स्वार’ असा अर्थ लावणें इष्ट वाटतें.

केणि—विक्रीचा माल, मालाचें गाठोडें. ६·३४१, ९·४६७.

केणें—गड्डा बांधावयाची दोरी, केवणें. बापा दुःखाचें केणें सुटलें। ९·४९२. ध्वनिताचें केणें सोडुनि ६·२९२.

केती—किती. हें येकेक केती सांवावें। ७·५१. गुण ते कैसे केती। १४·३६.६·३१८,९·४२,१०·२४३, १०·२९२, ११·४३८, १४·३६६, १५·१३०

(ति), १५·१५८, १६·२०४, १८·५१३, **केती वेला** १८·२८; **केती निवेदिजैल** ११·५४८, **– बोलावें** १८·५७८, **– बोलों** १५·२७२, १७·४२८, **– सांघावें** १०·२६९, **–सांघों** ९·४२६, १०·२७९, १३·४५०, १५·४५२; **केतिकां**, कित्येकांना १५·२२७; **केतुकें** १३·१३, १३·६३७, १५·११८; **केतुकेनि एकें वेळे (ळें)**, कितक्या, बऱ्याच वेळानें, एकदांचा, ३·४२; **केतुल**—कितीसा, केवढा, ५·११६, १०·६६, १२·८३; **मन केतुलें चपल** ६·४२५; **केतुलेनि एकें अवसरें** ६·४१८, **– वेळें** ६·३८२.

केतु—सूर्याचें ग्रहण करणारा ग्रह. १६·३१७, येथें शेंडेनक्षत्र. **कैतुला आधीनु** ६·१४६.

केधांव—केव्हां. केधवां कैसें राहाटावें । कोणेंसिं काइ बोलावें । १४·१८९. १५·१२४ (१, २).

केर—कचरा, अभ्र, संशय. जैसा केरु फीटलेयां अभाळीं । दीठि रिगे सूर्यमंडळीं । ११·७४. **घाले-पणें उकरडें केरें फुगे** १८·६६७; **केरु फीटतु** १·१३२, **– फीटला** १०·१२९, ११·५०४, **–फेडिला** ११·३९४.

केळवणें—वाङ्निश्चय, केळवण करणें. **केळवली नोवरी** १३·५५०, माहेर सोडावें लागणार या विचारानें दुःखी होते, हा या उदाहरणाचा हेतु संदर्भावरून दिसून येतो.

केलि—(१) केळ. फलती केलि उन्मळे । १५·२५७. १८·१५०, १८·९२१. **केलि कापुरु जाला** १३·१८२; **केलिचा वाढु** १८·९६३; **केलिची वाढि** १८·१०७६; **केलिचें दलवाडें** १३·२१२. **केलें, केळें.** केळें गोडें होंति साखरेंसीं । १८·७९३, ज्ञानदेवी – 'केळें गोड साखरेसीं' १८·७९६. (२) क्रीडा. जलकेलि खेलणें । समुद्रीं केउती ॥ ११·५८२. **केलिप्रिय** १८·४.

केवडा-डी-डें, केवढा-ढी-ढें—किती, कसें, किती प्रमाणाचें. **केवडा-चवडा केवडा पसरूनियां** १३·६५; **केवडा वन्हि** १८·१६३९; **केवडें**, कवण जूझ हें केवडें । ११·५३४,१३·१३. **केवढा**—ह्मणौनि कैसा आहे मीं केवढा । १०·१९५; **केवढी तान्ह** ९·२३४; **गगन केवढें होंतें** ११·१८७.

केवल—निव्वळ, फक्त, शुद्ध. जेथ परमानंदु केवलु । महासुखाचा ॥ १·१४. जें निर्द्दलिजे केवल । गोत्र आपुलें ॥ १·२१५. मग प्राणाची केवल जाली । ६·२८३. १·१८०, १·२२३, १·२५९, २·१२८, २·१७३, २·२४५, २·२४८, २·२५७, २·२६२, २·२८४, २·३२४, २·३३७, ३·१०७, ३·१२८, ३·१६३, ३·२०४, ४·६६, ५·२३, ५·५५, ५·५९, ६·२८८, ६·३२२, ६·३९३, ६·४२१, ६·४३३, ७·२९, ७·४४, ७·५६, ७·१२३, ८·१४०, ८·२४६, ९·१५३, ९·३९२, ९·४०९, ९·४५४, १०·२४, १०·९८, ११·१५९, ११·३६४, ११·५२८, ११·६०५, ११·६८७, १३·८०२, १३·९६०, १३·९६९, १३·१०१५, १४·३४, १६·२४८, १६·३१५, १७·७२, १७·१५०, १७·१७३, १७·१८७, १७·२२६, १७·२५३, १७·३९७, १७·४०२, १८·९२, १८·१३६, १८·२३८, १८·३८७, १८·४५६, १८·५६१, १८·६९७, १८·८०८, १८·८१३, १८·९८९, १८·११२०, १८·११२४, १८·११९७; १८·१२३७,१८·१२८५.**केवल परब्रह्म** ८·९७; **वन्हि ज्वाल दोन्ही वन्ही चि केवल** १४·१२१; **तूं केवल**, तेवढा तूं पूर्णपणें, १५·४१६; **केवला तनू** ५·५२; **केवलू** १२·१९५; **केवलें अज्ञानदशे** १५·४७५; **एकें चापेगोरिं केवलें** ११·१३५; **तीर्थें होतु केवलें** ११·५८६.

केवि–केविं—कसें, कशारीतीनें, कसें बरें. गगन मुठी सुआवें । मशकें केवि ॥ १·७४. निजहृदया करुं । भेदु केवि ॥ १·२२१. केवि वन्हि आपण-पेयां लागे। १८·११६१. १·२२७, १·२३८, १·२४१, २·३३, २·३५, ३·३४४, ३·२१६, ३·२१७, ४·३६, ६·३३१, ९·५५, ९·३६१, ११·३४५, १३·६३४, १३·८४०, १३·८४१. **केवि उचित होये** १·१९४; **केविं** ४·३८, १५·२९३.

केव्हलि—केव्हांही. ४·५९.

केसर—फुलांतील तंतु. १३·२४७. **नवगंध-केसरी(रीं)**, (नव्या) ताज्या सुगंधी कमलतंतूंत, १३·७८०.

कै–कैं—केव्हां, कधीं, कोठें, कसें. ह्मणे कै हें विरडें फीटैल । कै तो स्वामि भ(भे)टैल । १३·३७८.

कैचा-ची-चें—**एतुलीं कैचिं त्रिभुवनें ११·४२९; कैची योग्यता ११·५६५; कैचें काइ उरे ५·३८, कैचें उरैल ८·९९. कैं**—म्हणौनि ऐसें कैं घडैल। जें मर्कटा समाधि एईल। ६·४१२, ९·२६१, १०·६६, १३·४७१, १५·३०४, १७·२४ (१, २), १७ २६ (१, २), १८·१७३०; **कैंचा-ची-चें.** तैसें हृदय प्रसन्न होये। तरि दुःख कैंचें कें आहे। २·३४०. ५·८५, ५·९३, ६·९४, ६·२७७, ७·६१, ८·१९, ८·२५, ८·१९९, ९·९, ९·११, ९·४९६, ११·४८, ११·४८८, १३·२९७, १३·३००, १३·५८३, १३·८६७, १५·३०३, १५·३०५, १५·३७४, १५·५०९, १६·१३८, १७·२७, १७·१३३, १८·६७, १८·२१९, १८·२६३, १८·४१५, १८·६६४, १८·६९०, १८·८११, १८·१०३९, १८·१०४८, १८·११७०, १८·१७०८; **जात्यंधा कैंचें पाहील ६·७; तूं कोणु पां एथ कैंचा ११·२८३.**

कैकट—रानटी, ओसाड प्रांत, कैकाडी लोकांचा प्रांत. मगध देशांत म्लेंच्छांचें ठाणें होतें म्हणून तो धर्मकार्यास अपवित्र मानत असत. मग म्लेंछांचें (चे)वसैठे। दांगाणें हान कैकटें। १७·२९३.

कैपक्ष—कैवार. **कैपक्षें देवें बोलिलें १७·३५.**

कैवल्य—मोक्ष. ते कैवल्य परम तत्वता। पातले जगीं॥ ३·१५०. करी असुरां कैवल्याचा धोंदा। ११·५९४, असुरांना मोक्ष देणाऱ्या गदेचें औदार्य वर्णिलें आहे. ९·१९१, ९·२००, ११·९८, १५·१३, १७·८३. **कैवल्याचा अधिकारी १२·२१८; उघडें कैवल्य ११·१२, ११·६३१; कैवल्याचा उवाया यावें,** कैवल्य सुख मिळव, १६·२६८; **कैवल्यातें घरिचें पाइक करी १७·३४१; कैवल्यकाम ६·४४०, –गुणनिधान १८·५२५, –ज्ञान १८·१४५४, –देश १८·१०६१, –पति १३·१०१, –पती १०·१५८, ११·२६०, १५·२९, १५·४०९, –मार्ग १६·९८, –रस ६·२२, –सुख १३·४४९, –सुदिस १६·१३.**

कैवार—दयेमुळें बाजू घेऊन मदत करणें. सांकडलेल्या धर्माचेनि कैवारें। १०·२३२. **आपुलेयाचेनि कैवारें ४·५०.**

कैसा-सी-सें—कसा, कोणत्या प्रकारें. **कैसा**—**कैसा प्रण्णु केला १५·४२६; कैसिया**—तिया कोण्ही कैसिया। उर्ध शाखा॥ १५·६४. **कैसिया शाखा १५·६३; कैसी**—**कैसी सदयता चित्ता उपनली असे १·२०५; कैसी कैसी १८·२९४; कैसें**—किं कैसें कर्म तेयां आलें। जें मीं चि नाहिं॥ ९·२९८, **कैसेन,** कशामुळें, ते ऐसे कैसेन जाले। जें देहें चि ब्रह्मत्वा आले। ५·१४९, **तैसें कैसेन होईल ६·७; कैसेनि**—ऐसेयांतें कैसेनि मारूं। १·२२१, कैसेनि धीरु स्वीकरी। २·८५, ३·२१७, ९·४८६, ९·४८८, ११·३१२, ११·४६७. **कैसेयां १८·१७४६.**

कोक—कामशास्त्र, कोकशास्त्राचा कर्ता कोक होता, यावरून हें नांव पडलें; कोक, (चक्रवाक) पक्षांच्या नरमादीच्या औत्सुक्यामुळेंही या शास्त्राची उत्पत्ति होणें संभवते. १३·८२८.

कोठली—पोटांतील आंतडें, त्यांतील मळ. **बालपणिचिं (णिंचि) कोठली,** लहानपणापासूनचा पोटांतील मळ, ६·२१६.

कोठा—(१) पक्वाशय. **कोठली** पहा. कोठेआं माझि संचरे। ६·२१७. (२) गोठा. बैलु वीकूनि कोठा। १३·२३३.

कोठार—धान्य व इतर पुरवठा ठेवण्याचें आवार, खोली. **अमृताचीं कोठारें ९·११८.**

कोठें—कोणत्या स्थळीं, कोणीकडे. आगि नसतां पोटीं। कोठें काष्ट असे सृष्टी। १८·६९०. १८·१७१२. **कवणें कोठूनि कें जावें ८·२५०.**

कोड—कौतुक, लाड, आवड. जेणें थोडेनि पुरे कोड। बहुत मनिचें॥ ७·८. १०·१२१, १३·४५१, १६·१८७. **इंद्रियांचें कोड १६·४४४; कोड पुरविं ९·३३७; कोडें,** आवडीनें, ४·२१६, ६·१६४, ६·२०४, ६·४८९, ७·२२, ८·१७७, ९·५०६, ११·१९२, ११·२०३, ११·२६८, ११·५७०, १४·३४०, १५·४१५, १६·४४९, १८·५३३; **कोडें भेदी,** सहज भोंक पाडतो, १·२०१.

कोंडणें—बंद करणें, अडवून धरणें, ताब्यांत ठेवणें. कां अभ्रा पैलीकडे। येंत चांदिणें कोंडे। १३·३२५. २·३६०, ६·३४६, ८·१११, ८·२२५, १२·४७, १२·११५. **कोंडिजति**

१८·७३९; **कोंडौनि** १८·१३९९; **कोंडलेपणें** १८·४१३; **कोंडणें—धूमाकुळाचीं कोंडणीं** ८·२२९.

कोंडा—भुसा, धान्याचें फलकट. जैसें कोंडेनियां गुंतलें। बीज निफजे ॥ ३·२५७. निकण वाढे धनंजया। कणेंसि कोंडा ॥ १३·९५५. ६·२५२. **कणु सांडौनि कोंडा उपणिला** ९·३२९; **कोंडा कांडितां कणु आंतुडे** ९·१५२; **कोंडेयाचा गुंडाळा,** वेष्टण, १५·४३३; **वारेयाचां धारसां पडिला कोंडा नुरे** ९·४५.

कोडि-डी—कोटी, अगणित. आणि सूर्याचेनि प्रतापें। कोडि ही नक्षत्रें हारपे। १८·८५५. **कोडि एक** ११·२९५; **कोडी एकी जन्म** १५·३६४; **कोडी एके उसीं,** कोट्यवधि उसांत १३·९१४; **कोडित्री वेगळीक,** फारच भिन्न, १८·२६९, **कोडीची –** १३·१११८; **आकाशाचां कोडिं हिं,** कोटिपट आकाश मोठें असलें तरीही, १३·३८२; **कोडी गणिजतु कां,** कोटीनें मोजले जातात काय? १३·६३९; **कोडी वेचितील,** कोट्यवधि खर्चतील, ९·५०३; पुढील कोडि–कोडी शब्द अनेकत्व दाखवितात. **अश्वमेधां कोडी** १७·४१२, **कल्पांचिया –** १३·४३५,१६·४१०, **दीपाचेया –** १३·१०७१, **निवृत्तिफलांचिया –** ६·१५३; **पूर्णचंद्राचां कोडि** १५·११; **मतांचिया कोडी** १३·३१७, **महंतांचिया –** १७·३४४; **वरिखशताचां कोडीं,** शंभर वर्षांचा काळ कोटी वेळां गणला तरीही, ६·४६३; **कोडि वरि,** अनेकदां, १५·१३३, **कोडिं –** १५·१२३, **कोडिवरि** ११·२६५, ११·३९१; **कोडिवेऱ्हीं** ७·१३; **क्रतुकोडी** १३·१६४; **कल्पकोडि-डी** १७·५९,१८·३९१; **जन्मकोडी** १३·३२, १३·१०६७; **शाखाकोडि** १५·१२४.

कोंढ—कुंपण, गांवकुसूं. इंद्रियग्रामिंचे कोंढ। ३·२३७.

कोढी—कोड झालेला, महारोगी. जें कोढियाचें खेंव। ८·१४६. १३·७०३, १६·३०३.

कोण—प्रश्नार्थक सर्वनाम; कोणता, एकादा अवर्णनीय, अस्तित्वांत नसणारा, किंवा अशक्य या अर्थी. आणि कोणा देता कोणु। तो नरु तैसा नारायणु। १३·११४०. कोणु कोणा अर्थिकु। कोणु जाणे॥ १८·१५८१, (दिव्यापुढें दिवा ठेवला तर) कोणाचा उजेड कोणास मिळतो हें कोण सांगूं शकेल? १३·५५, १३·५७, १५·६३. **कोण कोणां पाहांतसे** १८·१५८०; **कोण वर्म** १८·९२ (२); **कोढी कोण** १६·३०३ (२); **हें कोण म्हणे** १८·२६३; **कोणा कर्माचें फल** १८·९२ (१); **तो कोणां बोलु,** दुसऱ्या कोणालाही दोष देतां येणार नाहीं, १८·१७५०; **कोणाचें मत** १३·५६ (२); **मीं कोणासि आहें,** कोणापाशीं, १८·१२०४; **कोणासि विष जालें** १६·३०३ (१); **कोणि हे वस्तु** ११·६००; **कोणी-णीं – ठांइं** १६·३९५, **– स्थानीं** १८·१४२४; **कोणीकडौनि** ११·४३२; **कोणीं प्रतिपत्ती विवाह केले** १६·३०२; **कोणु संदेहो** १८·१६३३; **कोणु सीणु,** कोणताच नाहीं, या अर्थी, ९·११५; **जो कोणु** १८·९७८; **तूं कोणु** ११·२८३, ११·४४२; **कोणे (णं) वेचे दीजे** १८·२६४; **कोणें उभिला** १३·५६ (१); **कोणें काळें**८·२४९;**कोणें कैसें आथि म्हणावें** १३·८६६; **कोणेंसिं काइ बोलावें** १४·१८९. **कोण्ह**—आणि याची काकुलति कोण्हां आहे। ११·३६२. **कोण्हा,** १३·२६४(१), १३·२६६(१); **कोण्हा हिं,** कोणालाही, ९·२०३, **कोण्हां हिं** १५·४३०, **–हीं** १०·१६३; **कोण्हाचा** ११·२७२, **– ची** १३·२६६ (२); **जियां कोण्हाचीं** १८·९८२; **कोण्हाचीं काजें** १४·२९५; **कोण्हातें** १८·७२६; **कोण्हासि** १३·२६४ (२); **कोण्हि येकु कांजी पियाला** ९·१५०; **कोण्ही**—अरे कोण्ही कव्हणातें न मरी। ११·४०३, १४·३५८; **कोण्ही कडे कैसिया** १५·५२२, **– चि** १५·२८४; **तिया कोण्ही** १५·६४; **कोण्ही धसाल** ११·५९९; **कोण्ही हिं** १३·२५७; **कोण्हीं** १३·२६५, १८·१६२९; **कोण्हीं चि क्रिया** १८·९७२, **– ठांइं** १८·१०५३; **गरुडा ऐसें कोण्ही** ११·१६७; **कोण्हें एकें पिंडें** १८·३०८; **कोण्हें,** कोणीही, ८·२३८.

कोंत—भाला. **कोंतां खेंव देणें** १८·६४.

कोंदणें—गच्च भरणें, दाबून भरणें. हें आंतु बहिरि मियां कोंदलें। जग निखिल माझें चि ओतलें। ९·२९८. तैसें आत्मेनि मियां एकें। कोंदला तो॥

१८·११६०. किंबहुना नारायणें । विश्व कोंदलें ॥ १८·१४१५. ६·२४९ (कों), ८·१४, ११·२६९, ११·२९४, १५·४४३, १८·११६०. **आंधारें कोंदौनि ठाके** ८·२२४; **रजनी अंधारेन कोंदें (दे)** १५·५४; **स्वसुखें विश्व कोंदे** ४·५४; **कोंदाकोंदि** १५·१५५, **उपमाश्लेषकोंदाकोंदी** १३·११५८.

कोंधाटणें—**कोंदणें** पहा. तेजें कोंधाटलिया दिशा । जेयाचेनि ॥ १·१३९. **कोंधाट**, भर, उत्कटता, **कर्पुराचेनि कोंधाटें** ११·२४६; **निडाराचेनि कोंधाटें**, परिपक्वदशेच्या उत्कटतेनें, ६·२६६.

कोन—कोपरा, एकीकडची बाजू. **घराचां कोनिं** १३·८१३; **कोनकोंपरा**, तैसा कोनकोंपरा । नेणे जीउ ॥ १३·३६१, तशी जीवाला विशिष्ट जागा, आवडणारी व न आवडणारी अशी राहत नाहीं.

कोंपट—झोंपडें. **भोगक्षाम कोंपट**, भोगानें क्षीण झालेलें हें शरीर, १४·२१६; **जीवेंसिं कोंपटी धरुनि ठाके**, १३·७८४.

कोपणें—रागावणें. परि नेणसि गा धनंजया । काइ कोपों गांवढेया । ११·६१९. ४·३४, ८·७९, १०·२१९, ११·१७२, ११·४०६, १३·३२६, १३·३३६, १८·१३५. **कवणां कोपा** ११·१५८; **तुह्मा कोपों** १८·१७४९; **कोपौनि** ११·३४४, १६·१२२; **कोपौनियां** ११·१८१. **कोप**—जैसें मातेचां कोपीं थोकलें । स्नेह आथि ॥ २·८८, ९·४७८, ११·१४३; **पवनाचेनि कोपें** ४·१७५; **कोपप्रसादलीला**, क्रोध व अनुराग, दोन्ही दाखविण्याची लीला, ११·३०६.

कोंभणें—अंकुर फुटणें, आकार येणें; चित्तचतुष्टय डाहालिका । कोंभैजे तो ॥ १५·९६. ९·२५. **कोंभैलेन गंधें** १५·१०३; **चतुर्भुज कोंभैली** ६·३२४; **दोर्दंडीं जैसें आकाश कोंभैलें**, अनेक बाहू पसरल्यामुळें कोंभ फुटल्यासारखें आकाश दिसूं लागलें, ११·२६२. **कोंभ**—अंकुर, **कोंभाची लवलव** १३·१८०; **विश्वबीजाचेया कोंभा** ६·२७२; **सद्वृत्तिचे कोंभ** १५·१८५, **सुखाचे** – १०·७५; **कोंभ निगाले** ६·२५३, – **निगति** १५·१९७, – **निघाले** ९·१९०, – **फूटति** १६·३१८, – **फूटले** १०·९६; **कोंभारा** १५·१८३.

कोमल—कोवळें, नाजूक. **सकोमळ** ६·१८३.

कोमाइणें—कोमेजणें. **अति कोमाइला** २·४.

कोर—कांठ, कडा. पदार्थां कोर न संडी (डीं) । १३·८५०, शब्दांचा संबंध टाकणार नाहीं, विषयांतर करणार नाहीं.

कोरडा-डी-डें—सुका, रिकामा, केवळ, व्यर्थ. तोंड असे कोरडें होंत । १·१९६. १·२०१, ६·२५२, १०·१६७, १३·२२८, १५·२५१. **कोरडा हिंडणवारा** १३·६८८; **कोरडिं कुसलें** १३·५६५; **कोरडीं डालें** १५·१२८; **कोरडें यश** ११·४६६; **राखेहूनु कोरडें** १७·१४३; **कोरडा ना वोला** १८·५७२.

कोरणें—पोखरणें, नकशी काढणें. **काष्टें कोरूं धांवे** १८·७१६; **कोरिवें दादरें**, कोरलेल्या जिन्यानें, १२·५५.

कोल—(१) दंड, काठी. **कोलु धरूं**, विटीदांडूचा खेळ खेळूं, ११·५४१. (२) तिळाची कळी. झाडिलिं कोलें झाडी । १३·५८४, एकदां झाडलेल्या तिळाच्या कळ्या पुनः झाडतो त्याला. ज्ञानदेवी कोश – 'कोळें' तिळाची कळी. (३) कुत्रा किंवा डुकर, **ग्रामकोल**, येथें कुत्रा अर्थ अधिक समर्पक वाटतो, १३·६७९.

कोली—कोळी. **त्रिजगती कोलियें एकावद केली**, त्रिभुवनांत एकलव्य कोळ्यानें आपली कीर्ति सर्वतोमुखीं केली, १८·१७०९. परिशिष्ट ६ पहा.

कोलित-कोलिती—पेटतें, जळतें लाकूड. पैं कोलिता ही हूनु बहुवसें । द्राक्षाचें हिरवेपण असे । १८·७८७, ओलें लाकूड पेटवलें तर कडवट, आंबट वास येतो, त्यापेक्षां ही हिरव्या द्राक्षाचा आंबटपणा जास्त असतो असें दाखवण्याचा उद्देश संभवतो; अर्थ नीट लागत नाहीं. कुंटे यांनीं 'कोलिताहि कोपे' असा पाठ दिला आहे. १८·७९०. **कोलिती**—आंधारिं भवंडितां कोलिती । १५·१३६.

कोलिसा—कोळसा. कोलिसा कालेपणें । घडिला जैसा ॥ १८·७४६. १३·२६, १६·२८३, १८·७२२. **ब्रह्मकटाह कोलिसे होंत** ११·३००.

कोल्हांटी—डोंबारी. **कोल्हांटियाचा जीवनउपाउ** १८·६०३.

कोल्हाल—कोलाहल, गलबला. **रणकोल्हाल** १·१३३.

कोल्हैरी—कुंभाराचा कारखाना, मातीचीं बाहुलीं-वगैरे. **कोल्हैरिचे असिवार** ९·१७२, – **वेताल** ११·४६१.

कोवला-ळी-ळें—कोमल, ताजा, नाजूक, मृदु-भाव असलेला. साच ज्ञान उद्बोधें(धे)। कोवळें जें ॥ १८·१४३६. **कोवळा अंकुरीं** ११·२४३; **कोवळे अमृतकण** १·५६; **कोंवळिया वैराग्य-शाखा** १५·१८८; **कोवळिये कळिकेमाझि** १·२०१; **कोवळा आणि रसाळु बोलु** ८·५६; **कोवळेपणें** १·२०२. **को-कोंवळिक**, ताजेपणा, मृदुभाव. नाना सांसिनला मला कोवळिकेचा ॥ ६·२५७. १·३४, १५·९६; **कोवळिकेचेनि पाडें** ६·१५.

कोश-स—सांठा, आवरण, कळी, शरीरासंबंधीं:—अन्न-प्राण-मन-विज्ञान-आनंद-मय कोश. शरीर वाचा मानस । पियालीं कृतनिश्चयाचे कोश । १३·६०३. **कमलकोश** १४·३११; **हृदयकोश**—आंतरीं फांके । हृदयकोश ॥ ६·२०९. **हृदयकोश-पालक**, हृदयाचा कोश हाच पाळणा, १२·५; **कोशकार**, १६·२८०; **कोशकीट** १६·३३६, **कीट** पहा; **कोसेकीटकिएचिया परीं**, कोशांत स्वतःस सांठवून घेणाऱ्या किड्याप्रमाणें, ६·७२.

कौतुक-कौतुहल—**कवतिक** व **कलणें** पहा.

कौस्तुभ—विष्णूच्या गळ्यांतील रत्न. ९·३८५.

क्रतु-तू—यज्ञ. ३·१३९, ९·२६४. **क्रतुकोडी**, कोटी यज्ञ, पुष्कळ या अर्थी, १३·१६४; **शत-क्रतू यजिलें**, शंभर यज्ञांनीं, किंवा यज्ञ करणारांनीं यजन केलें, ९·३०९.

क्रमणें—पुढें जाणें, ओलांडणें, उल्लंघणें. नभ क्रमूनि थोर । गरुडु देखैं ॥ १८·१६९१. **डोंगर ... सागर क्रमूनि** ५·१५८; **भूमीभागु क्रमिला नाहिं** १८·११६३; **क्रमिध्या नांव** ६·५८, हा अपपाठ आहे, **क्रमि ध्यानाचें** असा पाठ घ्यावा. **क्रम**—पद्धत, परंपरा. १२·१३९, १८·१००४ (१); **क्रमाचें वर्म** १८·१००४ (२); **क्रमयोग, योग** पहा; **गुरुक्रमें**, गुरुपरंपरेनें, १८·१७४२. **अक्रम**—**अक्रमाचें स्वसणें**, अनियमित श्वास घेणें, १८·१५४३. **अतिक्रमणें**—पलीकडे जाणें, व्यापणें, १३·२५९, १४·३६७; **आदिब्रह्मा अतिक्रमीं(मी)**, हें गुणत्रिविध ब्रह्मदेवापासून सर्वांना व्यापतें, १८·५२२; **कालातिक्रम** १५·१२३; **क्रांत**, ओलांडून पलीकडे गेलेला, **क्रांतदर्शी**, दीर्घदर्शी, त्रिकालज्ञ, ४·८७; **क्रांतमती हें कारण**, क्रांतमति ज्ञानी होण्यास गुरुभक्ति हें कारण आहे, १३·४५०.

क्रिदांत—**कृतांत** पहा.

क्रिमि—**कृमि** पहा.

क्रिया—कोणतेंही काम, करणी, धार्मिक विधि. क्रिया जिरों दे तैसी । शून्यामाजि ॥ १२·१३२. क्रियेसि कर्तेपण । जेयाचेनि ॥ १३·९२५. १३·६९३, १३·८७०, १३·९६०, १४·१७०, १४·२४७, १५·२५७, १६·३७४, १७·५८, १७·९३, १८·३३८, १८·५१२, १८·५८०, १८·८७३, १८·८७४, १८·८७६, १८·९७२, १८·१००७, १८·११४५. **क्रिया आंग आलंकरलें**, क्रियेमुळें आंगाला शोभा आली, १८·८३६; **क्रिया जे उठी** १३·१२०, १८·१७३; **कर्त्ता जे क्रिया उभारी** १८·५०४; **कर्त्तेयाचिया क्रिया जें व्यापलें** १८·५०७; **क्रिया फलिं येंति** १७·३६८; **क्रियांचिये वाटे लागति** १७·३५५; **मातें क्रिया विण तो भजे** १८·११४३; **क्रियांतरिं**, निरनिराळ्या कर्ममार्गांत, १२·९०; **क्रियाकलाप**, क्रियांचा समुच्चय, सर्व क्रिया, ४·९४; **क्रियाजात**, **जात** पहा; **क्रियानिर्णयो** १८·६३३; **क्रियाफल**, **फल** पहा; **क्रियावणिज** १८·७४३; **क्रियाविशेषें** २·२४९, ४·१५६; **क्रियाशक्ति** १३·१०२, १८·३३१; **क्रियाशील** १३·११०२; **आत्मक्रिया** १८·२७५; **उखिती क्रिया** १८·९८७, **अखटिया** – १८·६६२, **कठोर** – १८·९२७; **कामक्रिया**, उपभोगाची क्रिया, १३·७०२, **गुण** – १४·३४२; **जातिक्रियाभेद**, वंश आणि क्रिया, यांचे भेद, १३·९००; **देहक्रिया** ८·१८५; **नित्यादि क्रिया** १·२५३, **नित्यादिका** – १८·६२९; **निष्क्रिय** पहा; **प्राणक्रिया** ४·१३६; **बाह्य क्रिया** १३·६६९; **ब्रह्मार्पणक्रिया** १८·१४३१; **भूतक्रिया** १३·९३, **यजन**–७·८६, **यज्ञ**–, **यज्ञ** पहा; **राजसा क्रिया** १४·२६०; **वायुक्रिया** १८·३४१;

विहितक्रिया १८·२०४, १८·९१०, – विधी ३·११९; सकारणा क्रिया १८·१९५; सत्क्रिया, सत् पहा; सर्वक्रिया-प्रवृत्ति १८·४७४; स्वधर्मुक्रियारहितु, स्वधर्मु क्रियारहितु असा पाठ घ्यावा, ३·१०७; इछा ज्ञान क्रिया १३·९८८; कर्त्ताक्रियाकरणीं १८·५११; कार्य कर्त्ताक्रिया १८·४५०. अक्रिय—क्रियारहित, कांहीं न करणारा, ज्याला कांहीं कर्तव्य राहिलें नाहीं असा. आपण होये कर्म। अक्रिया तेया॥ १३·९९८. अक्रियु ना क्रियाशीलु। १३·११०२. अक्रियु मीं एकु। १८·११९२. अक्रियासि कर्म ९·१५५; अक्रियासि काजें ९·१६४, हे आरोप आहेत; अक्रियता, अक्रियता चि करणें। ४·५७, अक्रियत्व १५·३१८.

क्रीडणें—खेळणें, विलास करणें. पैं आघवां चि भोगेंसि। पतिव्रता क्रीडे प्रियेंसि। १८·९०३. क्रीडा–क्रीडामृग, करमणुकीसाठीं बाळगलेलें हरीण, ११·१७०.

क्रुद्ध—रागावलेला. ११·१२६.

क्रूर—निष्ठुर, कठोर. क्रूरग्रहांची मांदी १६·२५५.

क्रोध—राग, कोप, संताप. क्रोधु मारवी तें मारीति। १७·१०३. क्रोधा ऐसा हा महादोखु। देख पां जेयाचा परिपाकु। भरिजे तंव अधिकु। रिता होये जो॥ १८·१०५२. १६·२४०, १८·१०५३, १८·१०५४. कुमारु क्रोधु १६·१२७; क्रोधाचिये वाटा ४·५९; क्रोधाची वारी १८·१०५५; क्रोधाग्नि १६·२३५, १६·३९२; क्रोधानल ३·२१०; क्रोधोर्मि १६·१२८. अक्रोधत्व १६·१२९. काम पहा.

क्रोश—एक कोस. अनादिपंचक्रोशक्षेत्र, अनादि पंचक्रोशक्षेत्र असे शब्द तोडावे, पांच कोसांचें पवित्र क्षेत्र, १८·१७८९.

क्लेश—दुःख, त्रास, व्यथा. १२·७४, १६·४१०. क्लेशाची हातवटी १७·२६०; शरीराचेया क्लेशा १८·१९०; कर्मीं क्लेशाकारें म्हणौनि अव्हेरें ने नाविं, कर्मांमुळें त्रास होतो म्हणून त्यांचा अव्हेर करूं नये, १८·१४१; क्लेशगाविंचां उकरडां १६·४०५; क्लेशतरूंची वाडी ८·१३८; सक्लेश १८·६०७.

[क्ष]

क्षण—थोडा वेळ, कांहीं विशिष्ट काळ, मुहूर्ताचा बारावा भाग; वीस मुहूर्तांचा (अहोरात्र) एक दिवस होतो. हे प्रकृति क्षणीं नवी। १३·९८२. क्षणु न लोटतां, थोड्या वेळांतच, १५·१११; डोला देंतिये क्षणीं, दृष्टि पडतांच, १८·१२०१; दुसरां क्षणिं नाहिं, लगेच, १७·१६३; शरीर जांत क्षणीं ९·३५१; क्षणभरी १३·८२०; क्षणु हिं भरि १८·४८३; क्षणामाझि १·२००; क्षणा येका १·२४०; क्षणा सवें ११·६८१; क्षणु एकु १·२३०, १८·१३७१, –येकु २·६९, १४·११७; जिये क्षणीं ९·३३४; तिये चि क्षणीं १७·११२, १८·६७३; ततक्षणीं, तत्क्षणीं, ३·११७, ४·१८८; क्षणाप्रति, प्रत्येक क्षणीं, एकसारखी, १५·११३; प्रतिक्षणिं १५·४४९, –णीं ११·३३०; क्षणीं क्षणीं १८·६५०; क्षणिक १·२६२, १५·१३८, १५·१५७, –त्व १५·४६७, –त्वें १५·११६; क्षणे भोग १५·१५९, क्षयें भोग असा पाठ असावा, ज्ञानदेवींत 'भोगक्षयें' १५·१६० असा पाठ आहे, भोग क्षीण झाल्यावर, संपत आल्यावर.

क्षत्र–क्षत्रिय–क्षत्री–क्षात्र—चार वर्णांतील दुसरा, योद्धा. क्षत्रिं बहुत पुण्य कीजे। तैं जूझ ऐसें लाहिजे। २·१९४. क्षत्रिय–क्षत्रिया पळौनि जीणें। तें कोण साहे लाजीरवाणें। १६·१७६. २·२८, २·१८९, १८·८७१ (२), १८·१२८१. क्षत्रियांचां आचारीं १८·८६४, क्षत्रियां उचित कर्म १८·८५२ ते १८·८७५ पहा; क्षत्रिय जातीसि नैसर्गिक कर्म १८·८७५; वैश्यक्षत्रियब्राह्मण १८·८७९. क्षत्री १८·८७२,–वैश्य १८·८१६, ब्राह्मण– १८·८२५; क्षत्री वैश्य स्त्रिया ९·४५६; क्षात्र कर्म १८·८७१ (१); क्षात्रधर्म १·९६; क्षात्राचिया वाहाणी निगसी, क्षत्रियांच्या मार्गानें जाशील, १८·१२८४; क्षात्रवृत्ती १·११३, २·२२५. क्षेत्रिय–क्षे(क्ष)त्रियांमाजि श्रेष्ठु १·११५, ज्ञानदेवी–'क्षत्रियांमाजि' १·११५.

क्षपणें—टाकणें, नाहींसें करणें. दोष क्षपिले सर्वथा । ४·१२९.

क्षमणें—अपराध माफ करणें, सहन करणें. **मी गुणदोष विषीं विशेष क्षमाविं ना,** गुणदोषांचे जे भेद आहेत त्यांबद्दल मी क्षमा मागत नाहीं, (कारण मीं जो ग्रंथ रचला आहे तो आचार्यांनींच रचला नाहीं. का ? हें कारण पुढच्या चरणांत दिलें आहे), १८·१७४८. **क्षमत्व—क्षमत्वें क्षमा** ११·५५२ (१); **क्षमा** (१) माफी, सहनशीलता, सामर्थ्य. क्षमा कीजो यया(यां)। अपराधांसि॥ ११·५५३, **ज्ञानदेवी**—'यां अपराधांसि' ११·५६०. गर्वा नेये चि ते क्षमा। १६·१८९, १०·२५६, १३·३३४, १३·३४१, १८·८३८; **क्षमा सत्य** १०·८१; **क्षमे लागि** १२·१५०; **आक्रोशें विण...क्षमा** १३·३३९; **अनाक्रोश क्षमा** १३·३५२. **क्षमी**—क्षमाशील, सामर्थ्यवान, १८·५०३, १८·६५४; **क्षमीं(मी) होईन,** कार्यक्षमता येईल, १६·४७०. (२) पृथ्वी. ११·५५२ (२); **धीरु क्षमिं, धीरु क्षमीं** असा पाठ घ्यावा १३·४९७, ज्ञानदेवी—'धीरुक्षमी' १३·४९९; **जे वाढौनि मोडौनि क्षमीं** १४·२७२, **क्षमीं** ऐवजीं **क्षयीं** असा दुसरा पाठ आहे, तो पाठ घेतला तर यमकास बाध येतो, ज्ञानदेवींत 'जे वाढौनि निमति भोगक्षमी' असा पाठ आहे १४·२७४; आहे तोच पाठ ठेवून 'भोगक्षाम झाल्यावर' या अर्थी क्षमींचा अर्थ लावावा. **अक्षम,** **असमर्थ,** १३·२७९, १३·७५९, १६·१८४, १७·४२.

क्षय—(१) एक रोग. **क्षयरोगी** ९·४९७; **क्षयव्याधि** १३·१७५. (२) कमीपणा, ऱ्हास, शेवट. तैसा कुळीं क्षयो होये। तेव्हळिं आदिधर्मु जाए। १·२४७. **क्षया जाउनि** २·१०४, —**जांति** २·१६५; **कर्मक्षय** ७·१२७, **कल्प**— ९·१०३, **कुल**—१·२६०; **जन्मक्षयां** २·१३५, २·१५७, १४·५९; **भोगक्षईं** १५·३४३; **सृष्टिक्षयप्रभव,** सृष्टीचा अंत व उत्पत्ति, ९·२८९. **अक्षय**— अक्षय मीं अक्षरु। १८·११८७, १०·९४; **अक्षयत्व** १८·९४१.

क्षर—सृष्टींतील सर्व नाशवंत पदार्थ, हा मूळ अर्थ; येथें उपाधियुक्त आत्म्यास उद्देशून. **क्षराचें रूप** १५·४४१ ते १५·४६२ पहा. तो आत्मा बोलिजे क्षरें। पुरुखु नांवें ॥ १५·४६२. ऐसें उपाधिचेनि पाडें। क्षणिकत्व यया जोडे। तेणें खोंकरपणें घडे। क्षरु नांव॥ १५·४६७. १५·४४३, १५·४४४(१). **क्षरु पुरुखु** १५·४६०, १५·४६८, —**पुरुषु** १५·४८२; **क्षरपणाचा नाथिला आलु,** क्षणिकत्वाचा नसता आळ, १५·४६४; **अक्षर—अक्षर** (१) पहा. **अक्षराचें रूप** १५·४६९ ते १५·४९४ पहा. तेयां माजि एका नांव क्षरु। परातें म्हणिजे अक्षरु। इहीं दोहीं चि परि संसारु। कोंदला असे॥ १५·४४३, जीवत्व जेथौनि किरीटी। विश्व उठवित चि उठी। ते उभयबुद्धिची मीठी। अक्षरु पुरुषु ॥ १५·४८१, १५·४४४ (२), १५·४६८, १५·४७५,१५·४९०, १८·११८७; **पुरुखा अक्षराचें तें मूल** १५·४८६; **तेया पुरुषा अक्षराचा ठाॐ** १५·४७९; **अक्षरु पुरुषु** १५·४६९, १५·४८१, १५·४९१; **अक्षर, क्षराक्षर** या संबंधीं इतर आंकडे, **अक्षर** (१) पहा.

क्षात्र—क्षत्र पहा.

क्षाम—क्षीण झालेलें. **भोगक्षाम कोंपट,** देहास उद्देशून, १४·२१६.

क्षारता—खारटपणा. १३·९१४, १८·१२०२.

क्षाळणें—धुणें, शुद्ध करणें. बाहिरि कर्मे क्षाळला। भीतरि ज्ञानें उजळला। १३·४६२. १७·१०६. **क्षाळन** ४·१४६.

क्षिति-ती—पृथ्वी, भूमिचा भाग, भूमिका. १३·३४८, १३·४३०. **दशेची क्षिति,** अवस्थेची भूमिका, १८·१०८९; **क्षितीचे पादप,** पृथ्वीवरील झाडें, १६·१९७; **क्षितीश,** राजा, १८·१७८३.

क्षीर—दूध. आगा क्षीराचिये दशे। घृत चि क्षीराकारें असे। परि क्षीर चि नव्हे जैसें। कपिध्वजा॥ १३·८९७ (१). क्षीराब्धि कां जैसा। क्षीराचा चि॥ ११·६७९ (२). **क्षीराब्धि-ब्धी**—कायें क्षीराब्धि दूधमाता। देई चि ना॥ ५·११, ९·३८६, १०·१७७, ११·२१८, ११·४७९, ११·६७९ (१), १३·३९१, १८·१५३६. **क्षीराब्धिलाभ** १८·७८५; **क्षीरार्णव** ६·१०, ११·५२८,

१३·४९६, १५·४१०; **क्षीराकारें** १३·८९७ (२); **क्षीरोदक** ११·२१८; **क्षीरनीर सकळवी**, दूध व पाण्याच्या मिश्रणाचा (बकांना निवाडा करतां येत नाहीं), १८·७१५; **क्षीरानिराचे झगडे** १४·२०५; **नीर संडूनि...क्षीर चरताति**, राजहंसास उद्देशून, १५·२६६; **क्षीररस** १६·३८४; **क्षीरसमुद्र** १७·२२५, १८·५१७; **क्षीरसागर**—क्षीरसागरा परगुणें। किंजे क्षीरसागरपणें। १५·५३२ (१), १०·११, १०·१७, १०·१७८, ११·११४, १८·१५६१, १८·१७६७; **क्षीरसागरा एवडें...भांडें** १८·१४६६; **क्षीरसागरिची गोडी** १३·९११; **क्षीरसिंधुपरिसरीं** १८·१७३०; **गोक्षीर** २·१८४.

क्षीरार—खिल्लार. **कामधेनुचीं क्षीरारें** ९·३१८.

क्षुद्र—लहान, हलका, क्षुल्लक. कां क्षुद्र देवतादि भूतें। ९·३५३. **क्षुद्रघंटिका** १·७; **क्षुद्रदेवता** १७·९७.

क्षुधा—भूक. क्षुधा काइ जाली। निद्रा केउती गेली। ६·२१३. १८·१०९७. **क्षुधा जावें**, भूक जावी, १८·१०१८; **क्षुधा न बणवे**, भूक लागत नाहीं, १८·६३७; **क्षुधादिकां** ८·१२३; **क्षुधातृषा** ६·३४६, **–दि** ३·५६; **क्षुधेतृषेचा अडदरु** २·३३९; **क्षुधादुःखें** १६·४०७.

क्षेत्र—**स्थान, पवित्र स्थान, शेत, सजीव सविकार शरीर.** तो तीर्थ तो क्षेत्र। जगीं तो चि पवित्र। १२·२३२. तैसिं सतीस हीं तत्वें। मिळति एकत्वें। तेणें समूहपरत्वें। क्षेत्र ह्मणिजे॥ १३·१५५, **सं. वा. श. पहा.** जें काहिं होतें जातें। क्षेत्र चि हें॥ १३·१५९. ४·७३, १०·५४, १३·८(१), १३·९(२), १३·११, १३·१२, १३·३४, १३·३६, १३·५८, १३·६९, १३·७२, १३·१५०, १३·१५६, १३·१६१, १३·९३४, १३·९४६, १३·१०४५(२), १३·११२३(१), १४·६६, १७·२६६. **क्षेत्राचें रूप** १३·७३ ते १३·१६१ पहा; **क्षेत्राभिमानें** १३·२५; **क्षेत्राभास** १३·११२२(२); **क्षेत्रद्वारें** १५·४५१; **क्षेत्रपाठिं**, (क्षेत्र पाठिं), मार्गे दाखविलेलें, १३·९३५, ज्ञानदेवी '**क्षेत्रापाठीं**' १३·९४१; **क्षेत्रयोग** १४·६५; **क्षेत्रा लागि** १३·६६; **क्षेत्रविशेष, क्षेत्राचें** वैशिष्ट्य, १३·६(२); **क्षेत्रविहीन**, क्षेत्राशीं संबंध नसलेला, १३·१११६ (२); **क्षेत्रवृत्तांत** १३·४२; **क्षेत्रव्यक्ति** १३·७५; **क्षेत्रसंन्यास**, संन्यास घेऊन एकान्त क्षेत्रांत राहणें, ६·३५७, **–सी** ९·१८७; **अनादिपंचकोशक्षेत्र** १८·१७८२; **कुरुक्षेत्र** १·८५, ८·२६९, ११·६५१; **कुरुक्षेत्र कां कासी** १७·२७०; **गुरु क्षेत्र** १३·४४४; **तमक्षेत्र** १७·९८; **प्रलयभैरवांचिं क्षेत्रें** ११·३३८; **भक्तिबीजासि क्षेत्र** ६·१२६; **विषयक्षेत्र** १३·३०; **क्षेत्रिं तीर्थीं पुरीं** १३·६८७; **सुक्षेत्र** १·४०, २·६६, ८·१९०, १२·२२९, १८·७०, १८·९९३; **क्षेत्रज्ञ** १३·६ (१), १३·८(२), १३·९ (१), १३·९५८, १३·१०४५(१), १३·१०५०, १३·१११६(१), १३·१११७, १३·११२२ (१), १४·७९, १४·८०, १५·४६१; **क्षेत्रज्ञदशा** १४·१४४; **क्षेत्रक्षेत्रज्ञ** १३·१०, १३·११२९, १५·४८५, **–योग** १४·३३, १४·३५; **क्षेत्रा क्षेत्रज्ञा** १३·११२३ (२); **क्षेत्री—मा(म)हासुखक्षेत्री** ६·४४७.

क्षेम—कल्याण, हित. आणि पृथ्वी जेया क्षेमा। तुभगे स्थावरजंगमा। १८·१७०२. १८·१४११. **योगक्षेम, नवीन** लाभ व लाभल्याचें रक्षण, ३·९६, ९·३३९, १६·५४.

क्षेवीं—क्षणीं. **तिये क्षेवीं**, तत्क्षणीं, १६·४४०, ज्ञानदेवी–'तये खेवीं' १६·४४३. **खेवणें** पहा.

क्षोणी, क्षौणी—**अक्षौहिणी** पहा; विशिष्ट सैन्य समूह, विपुलता या अर्थी. **शब्दाचिया क्षोणी** १३·४२५, ज्ञानदेवी–'अक्षौहिणी' १३·४२७; **क्षौणी–अक्षौहिणी, अकरा क्षौणी न जीणे,** (एकटा अर्जुन) अकरा अक्षौहिणी जिंकणार नाहीं काय? ११·२३.

क्षोभणें—अस्वस्थ होणें. व्यग्र होणें, रागावणें, संतापणें. वारिषिया क्षोभे गगन। १८·१११. १·१२९, १·१६५, २·२६९, ३·३४. **क्षोभणें** १८·८५६. **क्षोभ** २·३९, २·३५९; **काठिण्याचा क्षोभु** १८·७८५; **बोलिकेपणाचेनि क्षोभें** १३·३२१; **अर्जुनु क्षोभा जांतसे** ११·२२२; **तातलें विश्व अतिक्षोभा जांत असे** ११·३०९; **गुणक्षोभाचें वारें** १५·१५२;

चित्तक्षोभाचां अवसरीं १६·१९६; पतिव्रतेचा विरहक्षोभु १६·७८; प्राणुक्षोभें डोलतेया १८·१५४०; विकारक्षोभें जालेनि १४·९३; क्षोभलेपण ६·२१५. अक्षोभता, स्थैर्य, २·३५६.

ख

ख—आकाश. शब्दास जोडून. खपुष्प, आकाशांतील फूल, **खपुष्प तोडावें** १५·२१३, इतर काल्पनिक वस्तूंचीं उदाहरणें याच ओवींत दिलीं आहेत; **गंधर्वदुर्ग पाडावे, शशविषाण मोडावें; खपुष्पाचीतु रंवणी** १६·३९.

खंग—पक्षी. कां वलित धरिलें खंगें। १३·५८२, पक्षी (घरट्याकडे) परत फिरूं लागले आहेत, वृद्धाप्य येऊन अंतकाळ जवळ आला आहे, ज्ञानदेवी – 'खगें', १५·५८४.

खंचणें—खचणें, कच खाणें, कमी होणें, ऱ्हास होणें. **दोनि गुण खंचति** १७·५७. **खाचणें** पहा.

खट—वाईट, खट्याळ, दुष्ट. **विश्वाचेया खटेया** १६·४१७.

खटपट—त्रास, दगदग, यातायात. या व्यर्थ खटपटा। करित आहे ॥ १२·१२१.

खडक—शिळा, धोंडा, खडकाळ जमीन. खडकिं जैसें वरिषलें। १२·१३०. ११·९५, १८·२६९, १८·७९५.

खडकणें—संकटांत पडून गति कुंठित होणें. **हिमोदकें आकंठें खडकिलां तटें सेविजति** १७·२५७.

खडखडित—वाळून कडक झालेला, ठणठणीत. **खडखडितु उन्हाला करी** ६·२३५.

खंडणें—तोडणें, मोडणें, खळ पडणें. तें आदि नाहीं खंडलें। २·१५४. **खंडित** १·१२, १७·९४. **खंड**, तुकडा, भाग, ऊर्ध्वेचें खंड, शरीराचा वरचा भाग, ६·२३२; **उत्तरखंड** १०·३९; **एकखंड** ८·४३; **पद्मखंड**, कमळाचा कोणताही भाग, १४·२०३; **दुखंड**, दोन भाग, मन द्विधा (होत नाहीं), १३·३४५; **देहखंड**, शरीर हाच एक भाग, १८·५६४, **खंडरसीं**,पक्वान्न, ९·४३५, ज्ञानदेवी–'षड्रसीं'९·४३९. **अखंड**, सलग, संपूर्ण, न थांबतां, नेहमीं, अखंड भजन करी। १३·८२०, अखंड बोलों आवडे। १५·४१५; ३·८३, ३·१३७, ६·१६६, ८·१७५, ९·२२५, ९·२६३, ९·४७३, १०·१३९, ११·३७०, ११·५४१, १२·१२२, १३·१११, १३·३८९, १३·७०२, १३·९१७, १५·२६८, १६·३६४, १८·६८१, १८·७५६; **अखंड आस्था** ९·४१९; **अखंडु उजु** १७·४; **अखंडे आत्मसत्ते** १५·३५७; **अखंड चघली** ९·१८०, – **जचे** १८·४८१; **अखंडीं गमति** ९·८०; **अखंडें** ८·११०, ९·४६२, १४·३७९, १८·११०९; **अखंडें चित्तें** १४·३७९; **अखंडित**—भजिजो आदिपुरुषीं। अखंडित ॥ १८·१७७८, २·१६०, २·२८८, २·३३८, ३·१४५, ४·१६८, ६·४०३, ९·७१, ९·७२, ११·५२०; **अखंडिता काला** ११·४९०; **अखंडीत**—आपणपां आपण असे। अखंडीत ॥ १७·३७८, २·३५६, ५·२१, ६·१०५, ६·४८१.

खडपडणें—तीव्र इच्छेनें धडपड करणें. धेनु खडपडौनि मोहें उठी। ११·४०.

खडा—लहान दगड. घाणा(णां) गाळिले खडे। तेल ना पेंडि जोडे। १७·४१६.

खडाण—नाठाळ. खडाणे आला पान्हा। पलवी जेवि अर्जुना। १३·२०४.

खडुपाणी—गढूळ पाणी. तोडिजे खडुपाणी। पारकेयां ॥ १६·८८, निवळीच्या बियांनीं गढूळ पाणी स्वच्छ करावें, ज्ञानदेवी – 'खड्ढपाणी' १६·८९, कुंटे – 'खडूळपाणी' १६·८९.

खडुलें—गढूळ पाणी. ११·५५०. **भ्रांतिचेनि खडुलें** ७·७६.

खणणें—खोदणें,१३·६९४. **कुद्दां खणों**१३·५४७. **खणवणें**, एकांचे कंद खणविले। १३·२२६.

खणुवाल—अवघड, कठीण, खडबडीत. तैसा कर्मी सेवट। खणुवाला होय ॥ १८·१८४. **खनुवाले फोंक**, खडबडीत डहाळ्या, १५·१६४.

खतणें—मलिन होणें, जखम होणें. **आंधारेनि अंबर खतैलें** १६·२७; **खत**, क्षत, जखम, **पायांचां खतीं** ९·४९५; **खता फिटे** ४·२०६, ज्ञानदेवी व कुंटे – 'खता' ४·२०८.

खंति-ती—अस्वस्थता, दुःख, त्रास. खद्योता भानुची खंति। १६·२३२. १२·१६६. **उगेपणाची खंति** १८·७९, **कर्मांची**–१८·२१६, **जीवनाची**–१८·५८६; **खंती**—**ईश्वराचिया खंती**, नास्तिकपणाच्या अविश्वासानें, १६·३१२, **जनपदाची**–१३·६१२, **बोलाचिया**–१३·४१.

खर—तीक्ष्ण, तीव्र. वैं ना(नां)वें विष मद्दुरें। परि मारूनि अतिखरें। १८·८०१. ज्ञानदेवी–'अंतीं खरें' १८·८०४; **किरणाचेनि खरेपणें**, तीव्रपणानें, उष्णतेनें, ११·२१२.

खरपुस—स्पष्ट, कडक, भरपूर. **खरपुसु मल्लयानीलु** १३·२८९; **खरपुसें विवेकश्रवणें**, १८·७८०; **खरपुसें व्रतें** १६·९१.

खरपें—रुक्षपणा. **अध्यात्मिक खरपें गेलें** ६·४८७.

खरा-री-रें—(१) सत्य, अस्सल, भेळ हिणकस नसलेलें, दृढ. जैसें कां कुडें नाणें। खरेयाचेनि सारिखेपणें। ४·८५. १६·४६४, १८·१७६८. **निश्चयाचा खरा** १४·१२७; **खराकुडापारखी** १८·७१३; **खरी सांखल** १६·२६४; **खरें कुडें** ८·२४०, ९·४३; **खरें रसोषध** १८·१०७३; **खरें केलें** १८·८८९, –**होए** १५·२७८; **खरेपण** १३·४२३. **अखर** पहा. (२) **खरी**—परिशिष्ट (८) गाढव सदराखालीं पहा.

खरांटा—शुष्कपणा, अभाव. ५·१११.

खल—(१) दुर्जन. जें खलांची वांकुडै मोडे। १८·१७७३. (२) खालीं. **खलु चि ठेवी**, खालीं ठेवून खळ पाडतो, साधन हत्यारांचा उपयोग करण्याची आवश्यकता राहत नाहीं, १८·१०७७.

खलन—बंद पडणें. ३·५६.

खलाल—खळखळ आवाज, असा आवाज करणारा प्रवाह. रजोगुणाचेनि खलालें स्वर्गु गाजे॥ ७·७६. खलालांचियां लगबगीं। फेडौनि खलालांचियां भागीं। १५·३५४. **मोटका खलाल**, लहानसा खळखळणारा प्रवाह, १५·४६६; **खलालांची लगबगा** १४·३५०; **खलाल वाजति** ११·४७८. **खलाली**, उथळ पाण्याच्या तळाशीं असलेला खडकाळ भाग, **खलालिचेया उदका** १५·४६५.

खली—खोलवा, पोकळी. **गगनखलि** ६·२६७.

खलें—खळें, मळणीचें आवार. **महत्तत्त्वाचें खलें रचूनु मली** १३·४०.

खवणणें—खवळणें, क्षुब्ध होणें. जाला जैसा वरिषाकालु। खवणलें मेघां॥ १८·१७३९, ज्ञानदेवी–'खवळणें मेघां' १८·१७६१. **खवलणें** पहा.

खवणा—जैनपंथी, दिगंबर यति. ४·२१.

खवल—खपली, कवच. **पांचे ही खवलें** ८·६१, सं. वा. श. पहा.

खवलणें—चवताळणें, उसळणें. जैसा महाकालु खवलला। १·१४८. **आवडि खवलली** १५·७१; **चाड**–१४·१६२; **प्राचीने रोग खवलले** १६·१९०.

खाइर—खाणारा. **पालेखाइर**, वानर, ११·२३; **मांसखाइर** १८·५५१.

खाई—दरी, क्षय, नाश. **जगाची खाई सरली** ११·४३५, जगाचा नाश पुढें आलेला दिसला, सरसावला; ज्ञानदेवींतला 'हों सरली' ११·४४० हा पाठ ग्राह्य वाटतो.

खांकरणें—घसा साफ करण्यासाठीं खोंकणें, प्रवृत्त होणें, आरंभ करणें. ना शास्त्राचेन किर ना(नां)वें। खांकरूं हिं न ये थावें। १७·९२. **खांखरणें**, तयार होणें, उद्भवणें; **शुभाशुभें खांखरैजति** १५·१५८.

खांखांत—खा खा करीत उठलेला. भयानकें खांखांतें। १·१३१. **तोंडें खांखांतें ठेलीं** ११·४२७. **खाणें** पहा.

खागें—घरटें, मुक्कामाचें ठिकाण, शेवटचें स्थान. १४·२८५, १८·९४९, १८·१४३३. **मरणाचें खागें** १४·२५३, **लाणिचें**–९·४६६.

खांचणें—काट मारणें, कमी करणें. ऊर्ध्व तल्हैतें खांचे। ६·२३७. ९·३२३, १३·७९३. **कुलवाडी खांचे**, संपुष्टांत येते, १८·२५६; **मतवाद खांचूं**, काट मारूं, १३·१०४४; **वाढे ना खांचे** १३·११०८.

खाजें—आवडीचें खाणें. **चकोरांचें हिमांशु खाजें** ६·२९.

खांडणें—जोरानें तोडणें, निराळें करणें. इहीं संतोखवन खांडिलें। ३·२४८. खांडिजे पयपाणी राजहंसें। ९·४४. १५·३१८, १८·३५. **खांडावेया घाउ घाली** १२·१९८; **शाखा खांडूनियां** १३·२१८; **सीस खांडूनि** ९·४९५. **खांडणें** १८·१७८. **खांड**—भाग, तुकडा. **आपा खांडा**

नूकौनियां, आपले स्वतःचे तुकडे करून घेऊन, १७·२५९; खांडेहूनि, शरीराच्या भागांतून, द्वारांतून, १३·५६६.

खांडें—खांडा, तरवार. **खांडियांचे घाये** १८·२२९; **आत्मज्ञानाचें खांडें** १५·२३९; **आत्मज्ञानाचेनि खा(खां)डेनि** १५·२२५; **ध्यानां(ना)चें खांडें** १८·१०४२, **ध्यानाचें खांडें** १८·१०७२.

खाणि-णी—खाण, सांठा. **खाणि**—ना तरि उद्यानीं माधवी घडे । तैं वनशोभेची खाणि उघडे । १·४३. **अद्वयआनंदाची खाणि** १८·७८९, **अपवर्गांची** – ६·१५८; **चिंतामणिची** – ११·५३३, **जाणिवेची** – ८·९८, **बोधाची** – ४·१५९, **ब्रह्मविद्येची** – १३·११५५, **योग्यांची** – ६·३४१, **रूपांची** – ६·१८; खाणि उघडे १·४३, ६·१५८, १८·७८९, – वाढे १८·३५१; **खाणी**—**अज्ञानाची खाणी** १३·६५९, **कर्मजातांची** – १८·३५०, **तरंगाचिया** – ९·७४, **पांचै** – १८·४५१, सं. वा. श. पहा; **रत्नाचिया खाणीं(णी)** १०·१४५; **सोनेयांचिये खाणी(णीं)** १८·५११; **खाणी उघडवि** १२·१२.

खाणें—भक्षण करणें; लक्षणेनें, त्रास देणें, अपहार करणें, नाहींसें करणें. न खावें तें खाये । तेविं चि तोखे ॥ १३·७७३. ९·११८, १३·७०३, १३·९७२, १४·१६६, १६·३००, १७·१४२, १७·१४४, १७·१५५, १७·१६०, १८·५५०, १८·६८०. **अविद्या खाए**, अज्ञान नाहींसें करतो, १५·४०७; **आगी चि खाए**, तोंड भाजेल इतकें उष्ण किंवा तिखट खातो, १७·१४७; **ईश्वरातें** –, त्रास देतो, १६·२३१; **कुहिलें उसिटें खातां** १७·१५३; **खिचटें करूनि** – १६·२४९; **गांवेंसिं खाए**, सर्व कांहीं व्यापून टाकतो, १५·४४०, **गुण तेतुला** –, गुण पक्षीं वात जळून जाते, १३·७१८; **तलु** –, तळास जातो, १३·८०४; **भातुकें खाये** ३·२४३; **भूकैलेयां भूक चि खावी** १२·६३; **भूते(तें) खाये** ६·२४०; **माती लोह उभें खाये**, लोखंड मातींतच पडून राहतें व गंजतें, १८·१३९८; **विकूनियां देव चि खाए** १८·५६६; **स्वर्गीं हिं खावेया** १३·७०१. **खाणें**—**खाणें पडति** १२·७०; **विष खाणें** १३·५१३; **खांतखांतां** ११·४२७. खादणें पहा.

खाताडें—खरकटें, सांडपाणी वगैरे टाकून जमलेला चिखल. रांधवण वोलि पुढें । पम्हिवे वाहाति खाताडें । १३·५६१, स्वयंपाकघराच्या ओलसर जमिनीपुढें खातडाचें पाणी वाहतें.

खादणें—खाणें पहा. नेणतां अधमाचें अन्न । खादलेयां कीजे वमन । १८·१०१०. **माती खादली**, कृष्णाच्या या बाललीलेचा उल्लेख ११·१८१-११·१८२ ओव्यांत केला आहे. **खाद्य**—**खाद्याखाद्य** १६·२४५(१), १८·५५७(१); **अखाद्य**—तेयां अपेयाचां पानीं । अखाद्याचां भोजनीं । १७·१६२, आणि अपेयाचेनि पानें । अखाद्याचेनि भोजनें । १८·८०३, १६·२४५(२), १८·५५७(२).

खांदा—बाहुटा. **कन्हेयाचा खांदु चांग**, उंटाचा खांदाही त्याहून बरा, १६·२९१.

खांदि—झाडाची फांदी, डाहाळी. खांदियांपासौनि देखां । फूटलिया शाखा । १०·९७. आडफांटति खांदिं । चतुर्वर्णीचां ॥ १५·१५५. १०·९६, १५·५९, १५·१७२. **रजोगुणाचां खांदीं** १३·१०४; **खांदोखांदिं** १५·२२७.

खापर—मातीचें ताट, परळ, मडक्याचा तुकडा. **खापरीं वाढिलें** ९·४३५; **खापरी**—घटाचिया खापरिया । १४·३१४, गांठि बांधली खापरी । १७·४१७, १८·१०३४.

खांब-भ—बांधकामाच्या छपराचें, मजल्याचें वजन घेणारा आधार. **खांब**—किं आत्माराजाचिये सभे । गीते उभविले खांबे । १८·१६४४. **खांबावरिलें बाउलीं** ११·४६२; **कर्मांचे खांबे** १५·१५८; **आटिंव लोहखांबे** १६·३७७; **खांबु कां पुरुषु** १४·७६. **खांभ**—**धैर्यमंडपाचे खांभ** ९·१९०.

खार—चवीचा एक प्रकार. १७·१४०. **खारी**—समुद्र दाटी भरितें । तैं समुद्र चि करी खारियातें । १३·३०६, समुद्र भरतीमुळें खाडी व जमीन क्षारयुक्त करतो.

खाल—साल, चामडें, आंगाचें कातडें. वैराग्याची खाल काढिली । ३·२४७. **श्रिंगारुनि खाला मांडिलिया**, चामड्यांत पेंढा भरून सजवून मांडल्या, ११·४६०; **भजंगमाची खाल**

काढविली, झाडांची साल काढविली, १३·२२७.

खालतणें-वणें—खालीं ठेवणें, वांकवणें, नम्र होणें. खालतणें—खालतिले, खालीं वांकविले, ९·२२४, ज्ञानदेवी – 'खालवती' ९·२२५, खालविले असा पाठ संभवतो. **खालवणें**—मस्तक खालविजे १२·२१३, –लें ११·२५०; खालाविति १५·९१; माथा न खलवी १७·३०१.

खाला-लां-लि—खालीं. खाला—रथौनियां खाला(लां) उडी घातली १·२६७; खालां न ठेवी १८·७३३; आंथुरणा खालि ९·३६७.

खिचटें—खिचडी, मिसळ. पापपुण्याचें खिचटें १६·२४९; सुखदुःखाचें –१४·२७१. खीच पहा.

खिडकी—बारी. ककारांतीची खिडकी १२·५२.

खिरडणें—अपमानित होणें, मागें सरणें. तेजें खिरडला वन्हि ह्मणे। समुद्रिं रिगों ॥ ११·२१२. मन खिरडे १६·४१८.

खीच—खिचटें पहा. कालाचें खीचु ८·१४२; मनपवनाचां –१८·१०३४.

खीलणें—खिळून टाकणें. काइ बाणवरि खीलूं। वारेयातें ॥ ११·४५६.

खुजट–खुजा—ठेंगणा, लहान. दीर्घु ना खुजटा। ११·२७३. एकें खुजीं एकें सरलें। ११·२२४. खुजें १५·१३.

खुंटणें—कुंठित होणें, कमी पडणें, संपणें. किं क्षुधातृषादि आर्ती। खुंटलिया ॥ ३·५६. गति खुंटे १६·१८२; नांव खुंटलें १३·७४५; बोलु खुंटे १३·८८४. खुंट—फलभोगाचां खुंटी(टीं) कालासला ५·७२.

खुडणें—ओटांनीं, नखांनीं तोडणें. वरिवरि पालवी खुडिजे २·३०५.

खुडुकणें—अडकणें. जैसा पाशिकें वोढिजतां मृगु खुडुके १४·१४७.

खुण–खूण—चिन्ह, मर्म, जाणीव, प्रतीति. खुण, भावांचें अवतरण। अवतरवीति खुण। १३·४. ९·१३३, ११·१६६, १४·१४२, १८·६४५, १८·११७२. अज्ञानाची खुण १६·२४३; खुण केली १७·३२७, – पावैल ५·१३५, – न मोडे ११·२९०. खूण १०·२८२, १८·२९३; खूणेचियां माणुसां १८·१५०५; अहिंसेची खूण १३·२१६; खूण पालिली १८·९१०.

खुतणें—हट्टानें टपून बसणें, गुंतून राहणें. बकु जैसा खुतला। मासेयांसि ॥ १८·६५१.

खुपणें—बोचणें, रुतणें. बोलु कोण्हा हिं। खुपैल कां ॥ १३·२६३. खुपैल १७·४२८. खुपणें—कव्हणां खुपणें नाहिं १६·११९.

खुर—जनावराच्या पावलाची टांच, पावलाचें टणक नख, गेळें. वोढालाचां खुरिं १३·५५७; खुरखोडी, (क्रि.) लाथ मारतो, (ना.) लाथाळी, (वि.) लाथाळ गाईसारखा, १४·१४८; खुरथोडी, लाथाळ गाय, १३·६३६, ज्ञानदेवी – 'खुरतोडी' १३·६३८ व कुंटे – 'खुरखोडी' १३·६३८ याच अर्थी, खुरथोडी हा अपपाठ असणें संभवतें. चौखुरी, सर्व बाजूंनीं जखडून, १४·१७६.

खुरपें—गवत काढण्याचें बांकदार हत्यार. खुरपें सूटलें, गवत साफ काढून टाकतें, १६·३२७.

खुला—(१) अपंग, थोटा. हात होतील खुलें (ले)। १३·५७८. हातिं खुला १३·४५५. (२) मोकळें, खुलें स्नेह १८·९५२.

खेउ-ओ-व—(१) तत्क्षणीं, लगेच, शब्दास जोडून किंवा सुटा. खेउ—परि औषध वेंत खेउ। काइ लाभे आपुला थाउ। १८·९९२. उदैजतखेउ १६·१४, उपजत – १८·४६४, जातखेउ १३·६०१, ठेवित खेउ ८·२०४, देखत –६·१७०, १७·२०३, बोलत – ११·६३०, भेटत – १४·९४, मिलत – १८·९८०, लागत – १८·२०७, १८·१७२३. खेओ—आवडत खेओ १०·१८०, डोला लागत – ८·७२, देखत–६·३६६, शंका जात –९·७२. खेवीं—आयिकत खेवीं १७·३२४. (२) खेंउ, खेंव—भेट, मिठी, आलिंगन. खेंउ—खेंउ देउं जाइजे ११·२८५; खेंव—जेथ साध्यसाधना खेंव। समरसें होइल ॥ ६·५९, जैसे हरिहर प्रेमभावें। आले खेंवा ॥ ११·४, जैसें आकाशें खेंव पसरिलें। दाहिं दिशिं ॥ १५·६९; खेंवामाझि ६·२३७; कोदियाचें खेंव ८·१४६; खेंवा एतसे १०·६१; खेंव दीधलें १०·१०७, १७·४१४, – देईजे ६·११७, ११·५८१, – देउं सरलें ७·१९८; खेंव देणें ११·७५, ११·५८२, १८·६४; ध्यानेंसि खेंव देंति १२·१३७.

खेचर—आकाशांत फिरणारा, यक्ष, यति, राक्षस, पिशाच. तैसें होये शरीर । तैं तें ह्मणिजे खेचर । ६·२९६. खेचरांचिया ही मना । आणि सात्त्विकाचा पान्हा । १३·११५३. ५·९८. **राक्षसां खेचरां भजति** १७·७८; **संहारखेचरें** ११·३४०.

खेटणें—आंगाशीं येणें. १३·५६४.

खेद—दुःख, कंटाळा. जेया पुरुषाचां ठांइं । कर्माचा तरि खेदु नाहीं । ४·१०२. २·७, २·१६२, १८·६४०. **अकरणाचेनि खेदें** १८·५८९; **सखेद** १·१९२, १·२७२.

खेलणें—खेळणें, क्रीडा, मौज करणें. ५·८१, १३·१०७६, १५·४८२, १८·१०१७. **नभ लपीं थपीं खेले** १४·९; **सर्पेसीं खेलों एईल** ३·१९९; **खेलतां** ३·१७१, ३·२००, १०·११८, ११·५४५; **खेलौनि** १४·१११; **खेलतेयां विंदाणां माझि**, कपटद्यूतांत, १०·२६१; **खेलावया लाहे** ५·१०; **खेलावेया देसि** ११·५७०. **खेल**—खेलु सरलेयां तुं गुणियां । सांटविसि जेथें ॥ ११·८४, ६·१०३, १०·११९, ११·४८६, १२·२३३, १३·४४०, १३·९८०, १३·९८९; **महाखेल**—मिथ्याचां महाखेलीं १८·५३८. **खेलणें**—(१) खेळण्याची क्रिया, कालासि जुं खेलणें । १५·४४८, ११·५८२, १३·२८४, १८·२८२. (२) खेळाची वस्तु, **मनपवनाचिं खेलणिं** १२·६. **खेलवणें**, स्वमायेचें आडवस्त्र । लेउनि एकला खेलवी सूत्र । १८·१२९४, **गीतामीखें खेलविलें** १८·१६४७; **खेलवीतसे** १८·९११; **नागिणिएची फडे खेलवणें** १८·६४.

खेवणें—जडावाचें काम करणें, भरणें. जैसें ब्रह्मकटाह खेवणिलें माणिकिं । ११·१३३. **खेवणें**, आंगीं हीणाऊ खेवणें । १३·१९४; **खेवणें**, कोंदण, जडावाचें काम, **प्रमेयरत्नाचीं खेवणें** १·५.

खैर—खैराचें झाड, लाकूड. **खैरचंदन काष्टें** ९·४५५.

खैवंग—बळकट, मजबूत. **देहधर्मांचां खैवंगीं अधिष्ठिलें**, बळकटपणें, १३·१०७.

खोंकर—पोकळ, फुटकें. **खोंकरे आकारिं** ८·१४; **खोंकरें होउनि ठाति** १३·५७०; **खोंकरपणें क्षरु नांव घडे** १५·४६७.

खोंचणी—टोचणी, कष्ट. **वृद्धाप्याची खोंचणी** १३·५७४.

खोंचारा—भाला. **सोंचारा** १६·३४३, हा पाठ **खोंचारा** असा घ्यावा, ज्ञानदेवी–'खोंचरा' १६·३४५, कुंटे–'खोंचारा' १६·३४५.

खोट-टि-टी—सांठा. **खोट**—दोखांचा खोटु १६·२१४; **खोटि**—सांठा, लगड, पन्हरेयाची चोखडी । खोटि जैसी ॥ ६·२२४. **आटलेपणातें खोटि ह्मणिपे** ८·१७१; **खोटी**—खोटी आते, सर्व कांहीं सांठवून, गोळा करून ठेवतें, १५·३०४.

खोड—झाडाचा बुंधा. **बाबुलें(ले)चें खोड** १३·५६०.

खोडा—हातपाय जखडण्याचें लाकडाचें अडकण. विचंवी खोडां घालुनि । हाडाचां इये ॥ १८·१०४५. १६·३१५. **चंदनाचे खोडे** १८·८९४; **खोडा सीसें वाहावी** १८·१०५६; **खोडां पडे** ६·७८.

खोदें—क्षुब्ध होऊन. १३·५९, ज्ञानदेवी, कुंटे–'क्षोभें' १३·५८.

खोप—झोंपडी, खोपट, गुहा. **आकाशाचिये खोंपे** ९·१०२, **वाघाचिये** – १८·७०९.

खोब—क्षोभ. **मियां खोबे निवांता साहिजे**, मीं क्षुब्ध होऊन ऐकून घेतलें, ११·५६३, ज्ञानदेवी–'क्षोभें वलिगजे अधिकाधिक' ११·५७०.

खोभणें—क्षुब्ध होणें, राग येणें. सींहु प्रतिबिंब पांतां खोभे । खोभला समारंभे । घली तेथ ॥ १५·४५४. **अखोभें** १८·१५०७.

खोमणें—कमी होणें, खळ पडणें. जेयाचिये अनस्यूती । खोमणें नाहिं ॥ १३·९१२. चालितां न खोमे । गुणातीतता ॥ १४·२८३.

खोल—(१) ओंड, फार आंत, खोलगट भाग. जे समुद्रा ही हूनि खोल । अर्थभरित ॥ ४·२११. **खोल पडिले** १०·१४७; **खोलु...उतलु**, ओंड किंवा उथळ, १८·१६५७; **खोलां**—जैसें खोलां धांवे पाणी । १८·४७८, **खोलिं डोलां पाहे** १३·१०५१; **ललाटपटाचिये खोले** ११·३५९; **खोलें विवेकें** १५·२९९. **सखोल** १·६३, १३·१०८६. (२) ओटी, पदर, मांडी. **ह्मणौनि** खदिरांगार खोले भरिलें । ९·१४८. **आकाशाचिये खोले** ११·२५४, **दीठिवेयाचिये** – ९·४, **विज्ञानाचिये** – ८·१६, **श्रवणाचिये** – ७·१८२.

खोलणें—पुढें जाणें. दिहा खोलणें रात्रीं जागोवा । १६·३३८.

खोलविणें—खोल करणें, क्षीण करणें. पंचाग्निचिं हडगीं । खोलविजति शरीरा लागि । १७·२५४, पंचाग्नीच्या कडक साधनांत शरीरास क्षीण करतात. ज्ञानदेवी – 'दंडगीं' १७·२५५.

खोलिजणें—पुढें जाणें, आंत शिरणें. गगनामाजि पाईं । खोलिजत असे ॥ १२·७१.

खोली—(१) खोळ, पिशवी, कात. **आंगिची खोली,** आंगावरची कात, १४·३१०; **उल्बाची खोली** ३·२५५; **देहिचे खोले** १५·३५०. (२) खोलपणा. खोलिये पारु नेणिजे । १२·१७६.

खोवणें—रोवणें, पेरणें. जें विं मुइं खोविलें । १३·२९६.

ख्याति—(१) पराक्रम. तेव्हां प्रत्याहारें ख्याति केली । ९·२१४. (२) प्रसिद्धि. १५·७९, १५·४८३.

ग

गगन—आकाश, अंतरिक्ष, चिदाकाश, हृदयाकाश. कां वरेलगें पाखिरुं । गगनीं भरे ॥ १३·३१४. आणि वस्तुमात्रिं गगन । जैसें असे संलग्न । १३·८७७. कां वारा चि वाजे वीझे । गगनें निश्चलां असिजे । १४·३४४. १·७४, ४·१७४, ५·१५४, ५·१५६, ६·१११, ६·२८५, ६·३००, ६·३०२, ६·३१० (१, २), ६·३१३, ६·४५८, ७·५६ (१, २), ७·१११, ७·११२ (१, २), ८·१९, ८·५९ (१, २), ८·९४, ८·९९, ८·१४८, ८·१६७, ८·२५१, ८·२५२ (१, २), ९·११, ९·८८ (१, २), ९·१०१ (१,२), ९·२५९, १०·६५, १०·१९६, १०·२०३, १०·२३३, १०·२८४, ११·१८७, ११·२१९, ११·२८१, ११·२९६, ११·४००, ११·४०५, ११·६५०, ११·६८३, १२·७१, १२·२०१, १३·९३, १३·१४४, १३·१६२, १३·१९९, १३·६२०, १४·४५, १४·१५२, १५·५४, १५·६१, १५·१५१, १५·३५३ (१, २), १५·३७१, १५·४३२, १५·४३९, १५·४८५, १५·५३१ (१, २), १६·१७२, १६·२२४, १६·३२९, १७·४१५, १८·१३९० (१, २), १८·१५३६, १८·१६९१. **गगनौनि,** गगनांतून, १३·११२१; **गगनाहूनि** ८·८५; **गगना होउनु,** १३·४३८, आकाशापेक्षां; **गगनीं मीं शब्दु** ७·३३; **अद्वितीय गगन** २·२१०; **अंवसेचिये रातिचें गगन** १४·२४३; **गगनाचेनि अंकुरें** ७·३९, **गगनावरि उभावें** १०·१२; **गगना खेंव देणें** ११·५८२; **गगन गवसणी** ९·२०; **गगनाचिया घडिया** ७·१९०; **गगनाचा ठाउ** १८·४१८, – **तडवा** १३·५६; **गगनासी थाड** ६·३१५; **गगनाची पाउटी** ६·२७१; **गगनाचें पांगुरण** ८·१८८; **गगनाचेनि पालवें** ८·१५, – **मानें** ६·३९६; **गगनाची लोथ** १०·२३९; **गगनाचेनि वाडपणें** ११·३४९; **गगन ऐसा साक्षिभूत** ९·२८४; **गगनाचे हुडे** ११·३५८; **गगनीं पालटु नाहिं** १३·९१८; **गगन काखे सूनि** १२·५६; **गगनें वातोर्मि गीलिले आथि** १४·४५; **गगनें विश्व भरे** ६·३८४; **लोपलें अभ्र गगन होउनि ठाके** ६·४७०; **वाचा गगना आथि** ६·२७८; **वारिविया गगन क्षोभे** १८·१११; **गगनसमुद्रिं (गगन समुद्रिं) बिंबलें** १५·३५२; **वाढौनि गगन ठेंगणें केलें** ११·४४३; **गगन सुखा भरलें** १५·७७; **आप तेज गगन** ७·१८; **गगनौल,** गगन पुष्प, १६·३६१; **गगनखलि** ६·२६७; **गगनभरिं** १३·१०५८; **गगनरंगण** ११·५९३; **गगनासकट** ६·३०६; **चातुर्यचंद्रगगन,** चातुर्यरूपी चंद्राचें आकाश, १४·१५६; **चिद्गगनभवनदिवा,** चैतन्यरूपी आकाशगृहाचा दिवा, १६·६.

गंगावती—निर्गुंडीचा पाला. बोलु जर्‍हीं गंगावती, शब्द जरी साध्या निर्गुंडीच्या पाल्यासारखे असले तरी, ९·१४, गुंगावती – गुंगविणारे, गोंधळ दाखविणारे अशा अर्थीं पाठांतर असणें संभवतें.

गचि—मान. **गचि धरुनि,** मान धरून, बळेंच, ६·२३६.

गज—हत्ती. परिशिष्ट (८) पहा. **गजघंटा** १·९२, १·१६२, १८·१६९०; **गजपति** १६·२२३; **आकारगज** १३·६५; **दिग्गजमेळावे** १३·६३; **राज्यभूषणगज** १०·२१८; **रिपुगजपंचानन** १·१०५; **वृषगज** १४·३५९; **संसारगजकेसरी** १०·२५७.

गजबजणें—अस्वस्थ होणें, गडबड उडणें, धामधूम करणें. तेणें नादें अंतकु । गजबजला ॥ १·१५०. १३·६८४. **गजबजों लागे** १३·१८६; **गजबजौनि** १·१५४. **गजबज**—एथ मनीं गजबज जाली । १·१८५, ११·६१८, १३·४९७, १४·३४४, १८·१०१६. **गाजाबज्य** पहा.

गजर—अनेक वाद्यांचा नाद, अनेक शब्दांचा घोष. **महाघोषगजरें** १·१३०; **विविधव्याधिगजरें** १३·४९२.

गंड—आवेग, आढ्यता. **मानितेचा गंडु** १६·२३४; **शिवमुष्टिगंडु** १३·७१६, या पाठाचा अर्थ नीट लागत नाहीं, विवाहोत्तर नववधूनें पांच वर्षें 'शिवामूठ' दान करणें हा अर्थ संदर्भात बसत नाहीं, ज्ञानदेवी – 'गर्वतुष्टिगंडु' १३·७१८, कुंटे – 'सर्व तुष्टीगंड' १३·७१८, असे पाठ आहेत.

गडद—गर्द काळोख, दाट अंधार. **गडद नां उजळ** ८·२२७; **अज्ञानाचें गडदे(दें) पडे** ४·२०३.

गडबडणें—गडगड करीत खालीं येणें, कोसळणें. घायें गडबडीत होंढे । ब्रह्मगोलकांचे ॥ ७·७८.

गंडी—कसवटीचा दगड. **गंडी तरि सोडावी** १३·३१९, ज्ञानदेवी व कुंटे – 'गंडकी' १३·३२०.

गण—समूह, संख्या, गणपतीचे सेवक. **गणेंद्र** १७·१; **गणेश** १·२, १०·१०८, १३·८१७; **गणराशी** १६·२१०, हा पाठ **गुणराशी** असा घ्यावा, **गुण** पहा; **श्रीमहागणपतये** १·१; **ग्रहगण** ११·२५४; **तारागण–णें** ७·१८९, १३·५५, १३·९२३, १४·२९४; **तारांगण** ११·१८९, हा पाठ **तारागण** असा संभवतो, ज्ञानदेवी – 'तारागण' ११·१९०; **देवगण** ३·९६; **पितृगण** १०·२२४; **प्राणिगण** ३·११५, ११·४१९, ११·५१५; **मरुद्गणाचां भागीं** १०·२०३; **यक्षरक्षगणांआंतु** १०·२०५; **रक्षोगण** ११·३२८; **रुद्रगण** १०·२०४, ११·१४३; **सुरगण** ८·१५६, ९·३२२, ११·२५५; **स्त्रीगणाचां पैकीं** १०·२५४.

गणणें—मोजणें, पर्वा करणें, महत्त्व देणें. जैसें न गणिजे पंचाननें । गजघंटांतें ॥ १·९२. १·११४, २·२१८, ९·५०८, १३·७५२, १६·३०, १६·६८, १६·१६४, १६·१८५, १६·२२४. **कोडी गणाविया** १३·४३५, **– गणिजतु** १३·६३९, **– गणितां** १६·४१०. **अगण्य** ६·३२०, १०·४६; **नगणित** ८·१०४. **गणना** ८·१५८, १४·३३०.

गत—गेलेला, झालेला, शब्दास जोडून — त्या त्या स्थितींत असलेला. हें जाणूनि गतांचें । न शोची जो ॥ १२·१९२. **गतायु** १६·१२८, **–षे** ३·१०९, **–ष्यें** १२·१८२, ज्ञानदेवी व कुंटे – 'गतायुषें' १२·१८२, **आयुष** पहा; **अस्तिगत** ६·२१८, ज्ञानदेवी व कुंटे – 'अस्थिगत' ६·२१८; **आकाशगत** २·३३३; **जीव–** १३·४७४, **धातु–** १३·८१, **न्याय–** १७·२८३, **पारं–** १·५३, २·२७७, **प्रकृति–** १४·३४, **प्रतीति–** ११·२९, **मनो–**, **मन**, **मनस्** पहा, **वस्तु–**१३·७८८, **सर्व–** २·१२६, २·१३५, ९·१५८, १२·१८०, १८·११९०, **हस्त–** १८·१३१४. **आगत**, आलेला, **शरणागत** ११·५५३, १२·२३९.

गति-ती—चलन, हालचाल, अवस्था, आधार, मार्ग. जे सकळां गतींसि गती । ६·४६८. तेवि देहवंता जीवां। अव्यक्तिं गति ॥ १२·७३. जें गतिचे चरण। १३·९२५. कां सापखेडेयाची गति । सूत्रतंतु ॥ १५·३३३. २·२०३, ८·७४, १०·२६, १०·१६८, १२·१११, १३·१०६९, १५·११५, १६·१८२, १७·२९, १७·४५, १८·११५, १८·३३३, १८·७०२, १८·१३००. **गत्यंतर** ९·४८४; **गतिमंत** १०·२३१; **अधोगति** ७·१०१, १६·४१२; **अनन्य गतिचें** ८·१८९; **अनन्यगति–ती** ७·११९, ९·४०, १०·१२१, ११·६७७, १८·१३४०, १८·१४५९; **अन्यथा गति** ६·४३६; **एकी चि गति** १३·३३१; **कवण गति** ६·४३५; **परम**

गति ९·२७७, परमगति ८·१७९; नाना गती ८·८२; पवनगती ८·६९; पुढिली गती ९·४१३; प्राण(णा)पानगती ३·५६; राभस्याची गती १७·३८६; सद्गतीसिं मिळे १८·१२१; गती मती शरण ९·४८५; आदिस्थितिगति १०·२००. गतिक—अनन्यगतिकें चित्तें ९·३३३. गत्या—दैवगत्या, दैवें-, दैव—वं पहा; अगत्या ५·१२०.

गद्ल—गढूळ. गद्लपणें १३·३२३.

गदा—प्राचीन आयुध. ११·२९१, ११·५९४.

गद्गद—अंतःकरण उचंबळून, अस्फुट उच्चार, हुंदका. सगद्गदें बोलें १५·४२८; सद्गद बोलवित १८·१५०९; सद्गदें म्हणे १८·१६०१.

गंध—(१) चंदनाचा टिळा, उटी. गंधाक्षतांचा अतिसो १७·३०२. (२) वास, सुवास. पृथ्वीचां ठाइं गंधु । ७·३३. मग गंधाचिं दारुणें । आडवें लंघी ॥ १५·३२७. कोंभैलेन गंधें १५·१०३; गंधानील १७·६; गंधरूपें १३·४२७; नवगंधकेसरी(रीं) १३·७८०; फूलागंधाचा परिमळु १७·२९७; स्परिसु...शब्दु रूप रसु गंधु १३·११७; शब्दस्पर्शु रूपनंधरसु १८·४६९. सगंध, सगंधा वातलहरिया १५·४०१; सुगंध ४·३, ९·३८७, ११·२२१, १६·१७०, १६·२८९, १७·३२१; सुगंधु आणि दुर्गंधु २·११७; स्वछें शीतळें सुगंधें १७·३२१; सुगंधत्व १८·११६, १८·२१९.

गंधर्व—(१) देवांचे गायक. १०·२१६, ११·३२८. गंधर्व-गान-गाणी । ९·३२०, ज्ञानदेवी —'गंधर्व गायन गानीं' ९·३२३; गंधर्वांसिं पवाडा केला २·१०, परिशिष्ट (६) पहा; गंधर्वनगर, अंतरिक्षांत दिसणारें, क्षणांत नाहींसें होणारें, कल्पित नगर, ९·१७२, ११·५३, ११·२३९; गंधर्वदुर्ग १५·२१३, —भुवन १८·४२६. (२) देवदूत या अर्थी, ९·४९९.

गंधि—उग्र वास, घाण, कलंक. लसणातें न संडी गंधि । १८·७५४. पापपुण्याची गंधि १८·४४७; गंधिकालिक ४·६३, —कालिमा १८·२०७; दुर्गंधि १८·६८२.

गभस्ति-स्ती—सूर्य. जैसी अभाळिची बूंथि । करूनि राहे गभस्ति । ६·२५१. २·२६१, ३·१७९, ९·१३, १८·१०९१, १८·११५४. जंव गभस्तीचा गाॐ न रिगिजे, सूर्यप्रकाशाच्या क्षेत्रांत जोंपर्यंत आपण जात नाहीं, १८·१२५०.

गंभीर—खोल, अगाध, भारदस्त, विचारशील. सागरु गंभीरु होए । १८·१४८२. ११·५५६. गंभीर वाचा २·७८; गंभीरें महानादें ११·४८०; गंभीर महिमा ११·५०५; गंभीरपणें १·६१. गांभीर्य ११·२६१.

गमणें—वाटणें, आवडणें, जाणणें, मिळणें. हें अनारिसें गमत आहे । २·७०. आणि सांख्यीं जें पाविजे । तें चि योगिं गमिजे । ५·२९. ४·१४०, ५·१७४, ६·२८३, ६·३०४, ७·११३, ८·४३, ९·८०, १०·२७८, ११·४५९, १३·५९६, १३·८९३, १३·९०२, १३·९३१, १३·१०१३, १५·७२, १५·१३५, १५·२९९, १५·३०१, १५·३१३, १५·३१७, १५·३३८, १५·४३०, १५·४६५, १५·५५८, १६·१५६, १८·५३, १८·८९, १८·३२५, १८·१४२२, १८·१६११. गोमटें गमे १८·२४७, चित्ता न— २·१७९; पोटिं गमैल १५·२०८; भेदली गमे(म)ली ८·४१; महिमान गमे १८·१६५०; मार्गु गमला ५·१६७, — गमावा १७·१७७; व्यवहारु गमला १८·४४२; सांकड गमों लागे १४·१६२; सरिसा गमौनि १५·३२२; साधन गमैल १४·३९९. दुर्गम—दुर्गमें सुगमें होंती १८·१२६४ (१); सुगम १४·२२३, १८·६९८, १८·१००४, १८·१२६४(२); सुगमीं बोलिं १५·१४५. गम्य, जाणण्यास योग्य, जाणतां येईल असें, एकगम्य ११·७३, गुरु—५·६३, ६·४५७, प्रतीति— १२·२२८; अगम्य—मायागम्य, मायेला जाणतां येणार नाहीं असा, १८·९.

गरल—विष. गरल जे(जें) वमी मुखें । ६·२४१. गरलजाल ११·३५७, ज्ञानदेवी व कुंटे— 'गरळज्वाळा' ११·३६२; गरलज्वाळीं १६·४०८; वैराग्यगरल १८·७८६.

गरिमा—मोठेपणा, आढ्यता. गरिमेतें आंगा कडे । येॐ नेंदी ॥ १३·१८७. १६·१८९.

गरुड—मोठी, श्रेष्ठ. गरुड भक्ति ९·२२७; गरुवति, ग्रथुगरुवतिचा (ग्रंथु गरुवतिचा) ठाॐ १·३३, ज्ञानदेवी —'ग्रंथ गरुवतीचा ठावो' १·३३,

कुंटे–'ग्रंथगरुवतीचा टावो' १·३३; **गरुवती—मां बायां गरुवती बोलों** १०·३१; **गरुवा,** मोठा, वृद्ध, **गरुवा मांकडु** १३·५६७.

गर्जणें—गडगडणें, दुमदुमणें, गाजणें. ते मेघाचेया-परी त्रीजगती। गर्जत असे ॥ १०·११०. **गर्जों लागति** १०·१०९. **गर्जत**—गर्जतें एकें निःशब्दें। ११·१२७, **घनगर्जिता सरिसा** १८·४८१. **गर्जना** २·७८.

गर्त्ता—खळगा. एवं तमाचिये पडिले गर्त्ते। ९·१८४. **जन्ममृत्यूचिये गर्त्ते** १३·६४; **पूयगर्त्ते रिगालां** १३·५३८.

गर्भ—जन्मास येणारा उदरांतील जीव, आंतील भाग, भाव, आशय. एआ अभिप्रायाचा जे गर्भु धरी। ६·३१२. **उदरिचा गर्भु** १०·६४; **कुळालमतिचे गर्भ** ९·७३; **गार्भिची व्यथा** १३·७३१; **गर्भाची पेलोवेली करी,** वाढ करते, १४·८८; **गर्भ गिवसी** ९·४९८; **येवं संपूर्ण जे गर्भे ठाउ वायें,** असा अविद्येच्या गर्भातून सर्व विश्वाचा प्रवाह बाहेर पडतो, १४·९३, ज्ञानदेवी–तेव्हां ये वासना गर्भे। ठायें ठावो ॥ १४·९४; **गर्भगोल,** उदरांतील पिंड, ९·३३१, १४·९६; **गर्भपत्रें** १५·९८; **गर्भपूटें,** गाभ्याचीं पुटें, ११·२४६; **गर्भमेदमूसे,** गर्भाच्या व मेदाच्या मुशींत, १६·१७९; **गर्भवास** ११·३५, **–संगति** २·१२३, **–सादि संकट** ५·१२३; **गर्भवासीं सांकडला** १८·१५००; **कां एकत्र गर्भशशी चंद्रिका,** चंद्र व चांदणें एकाच ठिकाणीं असतात, १८·११४४, ज्ञानदेवी–'कां अकृत्रिम शशी चंद्रिका ते' १८·११५०, कुंटे–हाच पाठ–'शशीं' १८·११५०. **गर्भस्थ** ३·२५५; **कमलगर्भाकारें** ६·२८०; **ग्रंथगर्भिचें** १५·४४; **विषगर्भ,** समुद्रांतून विष निघालें यास उद्देशून, १८·१७६७; **जगदंबुद-गर्भनभ, अंबु** पहा. **सगर्भ** १५·१८५, **–र्भ** १३·८४४; **सिंधुगर्भी** ११·६४०.

गर्व—अभिमान, ताठा, दिमाख. फुगे असाधारण। गर्वें तेणें ॥ १६·३७६. ७·८०, १३·६५६, १६·१८९, १८·१६६. **गर्वें फूगला** १३·७२३; **अविद्यागर्वाचिये राती** १७·३२७. **अगर्वता** ४·१६५, ९·२२५; **सगरव—सगरवां अधमां,** गर्विष्ठ अधमांना, १६·३८८.

गल—गळ, लोखंडी आंकडा, आमीष, सांखळ, नांगर. गलु न पाहतां गीळी। उंडी मीनु ॥ १३·७३८. ३·२०९. **आंगीं गलु घालिजति,** आंगावर हातकडीं, सांखळ, नांगर वगैरे मालें मागणारे घालतात, त्यास उद्देशून, १७·२५५; **गलु आसुडी** १४·१४६; **मीना गलु घोंटे,** गळच माशाला गिळील असा विपरीत प्रकार, ७·९१.

गळणें—झरणें, पाझरणें, गळून पडणें, सुटणें, नाहींसें होणें. हालवलें हीं न गलें(ले)। तें परब्रह्म ॥ ८·१६. जैसी गलिली दिवोराती। प्रलयतेजें ॥ १५·५००. **क्रिया गलती आहे,** बंद पडते, १५·२५७; **गांठि गलति** १८·७३५; **पुलिका गलति** ११·२४६; **पूर्णतेचा रसु गले** ७·१७१; **प्रत्यवावो तंव गले** १८·१२१; **भूतशाखा गले** १५·१२३; **मानाभिमान गलले** ९·२२६; **न गलिजे तरि,** जर गळलें नाहीं तर, १०·५०.

गला—गळा. कां गला(लां) स्तन अजेचे। तैसें जियालें देख तेयाचें। ३·१४२. कां स्तन जाले गलां। सेलिये जैसे ॥ ९·१७३. **सेलियेचे गलां स्तन** १८·५७४; **गला गिवसीतसे,** माळ घालण्यासाठीं, १६·२०७; **गलां टोपु वाहे,** गळ्यांत दगड अडकवून घेतात, स्वतःस गुंतवितात, १४·१७१; **गलां बांधला,** गळ्यांत बांधलेला (परिस), ९·६०; **गला बुजाला ठाए,** गळा दाटून आला, ११·४८३; **गलां मोट बांधली** १७·३४५; **गला वोडविला,** विष पिण्यासाठीं गळा पुढें केला, तयार झाला, १८·७८६.

गलाला—घोंट. बहू मृगजल देखौनि डोलां। थूंकिला अमृताचा गीलितां गलाला। ९·६०. **विषोदकाचा गलाला** ८·१४५; **विस्मयामृताचे गलाले** ७·१८४.

गवणें—मिळणें, सांपडणें. तेणें चेतना गवली ठायें। शरीरिंची ॥ ८·२२६. **ना गवे** ३·१२४, ७·१६३; **नागवे** १५·१६, **ना गवे** असा जरी पाठ घेतां आला तर संदर्भात **नांगवे** असा पाठ अधिक बरा वाटतो, ज्ञानदेवी–'नांगवे' १५·१६, **आंगवणें** पहा.

गवसणी—खोळ, आच्छादन. ८·२०८, ९·२०, ९·१९२, १०·१९८(णी), १३·४१२. **गवसणी घालूनु** १०·११८; **जलसेनाचिया गवसणियां,** विष्णूनें आपलें रूप झांकून मत्स्यकूर्मादि अवतार घेतले यास उद्देशून, ११·८४; **देहाची गवसणी** ८·१३३.

गवसणें–गंवसणें—आच्छादणें, व्यापणें, सांपडणें. **गवसणें**—कां गवसलें गवसे। आकाश हें॥ ४·१७८. १·११६, ५·२३, ६·४०१, ११·४०५. **बुद्धितें गवसूनि ठाए** ४·२०४, हृदय–, व्यापून या अर्थी, १३·५; **गंवसणें–आकाश गंवसावें** १·६९. **आकाश** पहा.

गवाक्ष—खिडकी, बारी. **कानाचेनि गवाक्षद्वारें** ७·१९५; **गवाक्षी भेदें** १८·३२६, ज्ञानदेवी–'गवाक्षभेदें' १८·३२८; **मोहार्णवगवाक्षें,** मोहरूपी समुद्राच्या खोलींत, ११·६१.

गवांदि—अन्नछत्र. **गवांदि घातली** १३·२३०, १८·१४५२.

गहन—कठीण, गंभीर, गूढ, दाट. परि अगाध भलें गहन। हृदय ययाचें॥ २·४०. तें अव्यक्त तूं गहन। अविनाश जी॥ ११·३०३. २·२८१, २·३५३, १२·५६, १२·१४०. **गहन कथा** १·२८, – **भजन** ९·२१८, – **व्यासि** ४·९१; **गहन पडिलेयां कवण** ८·६२; **गहनें उद्यानें लावीं** १२·१३; **गहनें तपादिकें** १७·४०३; **संस्कृताचीं गहनें तोडूनि** ११·९.

गहिर–गहीर—गंभीर. **गहिर**—**अति गहिरें निनादें** १·१४६; **गहिरु घडघडिला** १·१४९; **गहीर**—**गहीरु गाजतसे** १·१४४.

गहिवर—उमाळा. नयनें गहिवर(रु) आला। १·२६७, ज्ञानदेवी–**गहिंवरु** १·२६९.

गहिंसास—अडाणी, अज्ञानी, मंद. **कडाडां आणि गहिंसासा(सां),** चतुर व अज्ञानी लोकांना, ११·९७, ज्ञानदेवी–'गहिंसां' ११·९७. **गैसास** पहा.

गव्हर—गुहा, गुंफा. **गव्हरीं झांकिले** १३·८५२.

गंव्हरणें—गूढार्थ स्पष्ट करणें. **योगतत्व गंव्हरिलें** १०·२४, ज्ञानदेवी–'गव्हरिलें' १०·२५.

गा—अरे. हें काइ गा झणितलें देवें। ११·६६३. १·८३, ६·१०२ (१,२), ८·१६५, ९·२८९, ९·३६३, ११·१५५, १३·९०३, १३·९०५, १३·९११, १४·८४, १६·४५, १६·१०४, १७·२३३, १७·३६१, १८·२८, १८·१४२, १८·२२२, १८·२७३, १८·१०८३, १८·१६०४. **तन्हीं गा** १२·१२५; **पैं गा** १८·८३३; **हां गा, हां** पहा: **गा डौरा,** **गाडौरां** पहा.

गाजणें—गर्जना करणें, उघडकीस येणें, प्रसिद्धीस येणें. चोरु झणौनि गाजिन्न। १४·३५९. गाजौनि पुढां जाला। सिंहु जरि॥ १८·७३३. ऐसें गाजौनि वाहे। उभिली तेणें॥ १८·१६३७. १·१२६, १·१४४, १·१४५, १·१६३, ६·२१५, ७·७६, ८·२५८, ११·११५, ११·३३१, ११·५२२, १४·२४६, १७·२५०, १७·३६२, १८·२७७, १८·१६३७. **काह्या गाजा** ९·४२८.

गाजावज्य—गजबज, गोंधळ. गाजावज्य ही धरावें। ४·३०, गजबज आवरावी. **गजबजणें** पहा.

गांठा—पिंजरा. पूंस लावूनि गांठा। १३·२३३, पोपट उडवून देऊन पिंजरा घ्यावा.

गांठि–गांठी—बंधन, गुज, भेट, मेळ, अढी. **गांठि**—वारेयानि वाळवे गांठि। कोहिं आहे॥ १३·१०९२. गांठि बांधलीं खापरी। १७·४१७, शिदोरी म्हणून नुसती खापरी बरोबर घेतली, तर उपाशी राहावें लागेल. **मनिं गांठि वरि मोकली वाचा** १३·६६७; **गांठि पडे,** भेट होते, ५·१५१, एकत्र येतात, १३·८२; **गांठि बांधिजे,** संग्रह करावा, १७·२८६; **गांठि कां सोडिते,** उघड करुन कां सांगते ? १७·४२५; **जिव्हारिची गांठि सोडिली** ११·५७४; **जीवाचिये गांठि बांध** १४·१२७; **तारुण्याची गांठि विघडे** ६·२६०; **धनाची गांठि सुटे** १८·७९६; **इंद्रियां विषयांची गांठि गळति** १८·७३५; **गांठी**—**अभिलाखांचिया गांठी** ५·७२; **कर्माचां वज्रगांठीं** १८·३८९; **पदपिंडाची गा(गां)ठी** ३·२६७; **संसाराचिया गांठी** ९·४६; **झोलिये गांठी पाडी,** झोळीस गांठ बांधतो, भिक्षेची तयारी करतो, ९·३०८; **तीन्हीं गांठी सूटति** ६·२४४; **पडुवेयां लागि गांठी सोडीं** ९·३९०.

गाडा—ओझें नेण्याची मोठी गाडी. कड्डार्डि

कुंटे-'ग्रंथगरुवतीचा टावो' १·३३; **गरुवती —मां वायां गरुवती बोलों** १०·३१; **गरुवा,** मोटा, वृद्ध, **गरुवा मांकडु** १३·५६७.

गर्जणें—गडगडणें, दुमदुमणें, गाजणें. ते मेघाचेया-परी त्रीजगती। गर्जत असे॥ १०·११०. **गर्जों लागति** १०·१०९. **गर्जत**—गर्जतें एकें निःशब्दें। ११·१२७, **घनगर्जिता सरिसा** १८·४८१. **गर्जना** २·७८.

गर्त्ता—खळगा. एवं तमाचिये पडिले गर्त्तें। ९·१८४. **जन्ममृत्यूचिये गर्त्तें** १३·६४; **पूयगर्त्तें रिगालां** १३·५३८.

गर्भ—जन्मास येणारा उदरांतील जीव, आंतील भाग, भाव, आशय. एआ अभिप्रायाचा जे गर्भु धरी। ६·३१२. **उदरिचा गर्भु** १०·६४; **कुल्लालमतिचे गर्भ** ९·७३; **गार्भिची व्यथा** १३·७३१; **गर्भाची पेलोवेली करी,** वाढ करते, १४·८८; **गर्भ गिवसी** ९·४९८; **येवं संपूर्ण जे गर्भें ठाउ वायें,** असा अविद्येच्या गर्भातून सर्व विश्वाचा प्रवाह बाहेर पडतो, १४·९३, ज्ञानदेवी-तेव्हां ये वासना गर्भें। ठायें ठावो॥ १४·९४; **गर्भगोल,** उदरांतील पिंड, ९·३३१, १४·९६; **गर्भपत्रें** १५·९८; **गर्भपूटें,** गाभ्याचीं पुटें, ११·२४६; **गर्भमेदमूसे,** गर्भाच्या व मेदाच्या मुशींत, १६·१७९; **गर्भवास** ११·३५, **-संगति** २·१२३, **-सादि संकट** ५·१२३; **गर्भवासीं सांकडला** १८·१५००; **कां एकत्र गर्भशशी चंद्रिका,** चंद्र व चांदणें एकाच ठिकाणीं असतात, १८·११४४, ज्ञानदेवी-'कां अकृत्रिम शशी चंद्रिका ते' १८·११५०, कुंटे-हाच पाठ-'शशीं' १८·११५०. **गर्भस्थ** ३·२५५; **कमलगर्भाकारें** ६·२८०; **ग्रंथगर्भिचें** १५·४४; **विषगर्भ,** समुद्रांतून विष निघालें यास उद्देशून, १८·१७६७; **जगदंबुदगर्भनभ, अंबु** पहा. **सगर्भ** १५·१८५, **-र्भें** १३·८४४; **सिंधुगर्भीं** ११·६४०.

गर्व—अभिमान, ताठा, दिमाख. फुगे असाधारण। गर्वें तेणें॥ १६·३७६. ७·८०, १३·६५६, १६·१८९, १८·१६६. **गर्वें फुगला** १३·७२३; **अविद्यागर्वाचिये राती** १७·३२७. **अगर्वता** ४·१६५, ९·२२५; **सगरव—सगरवां अधमां,** गर्विष्ठ अधमांना, १६·३८८.

गल—गळ, लोखंडी आंकडा, आमीष, सांखळ, नांगर. गलु न पाहतां गीळी। उंडी मीनु॥ १३·७३८. ३·२०९. **आंगीं गलु घालिजति,** आंगावर हातकडीं, सांखळ, नांगर वगैरे मालें मागणारे घालतात, त्यास उद्देशून, १७·२५५; **गलु आसुडी** १४·१४६; **मीना गलु घोंटे,** गळच माशाला गिळील असा विपरीत प्रकार, ७·९१.

गळणें—झरणें, पाझरणें, गळून पडणें, सुटणें, नाहींसें होणें. हालवलें हीं न गलें(ले)। तें परब्रह्म॥ ८·१६. जैसी गलिली दिवोराती। प्रलयतेजें॥ १५·५००. **क्रिया गलती आहे,** बंद पडते, १५·२५७; **गांठि गलति** १८·७३५; **पुलिका गलति** ११·२४६; **पूर्णतेचा रसु गले** ७·१७१; **प्रत्यवायो तंव गले** १८·१२१; **भूतशाखा गले** १५·१२३; **मानाभिमान गलले** ९·२२६; **न गलिजे तरि,** जर गळलें नाहीं तर, १०·५०.

गला—गळा. कां गला(लां) स्तन अजेचे। तैसें जियालें देख तेयाचें। ३·१४२. कां स्तन जाले गलां। सेलियेचे जैसे॥ ९·१७३. **सेलियेचे गलां स्तन** १८·५७४; **गला गिवसीतसे,** माळ घालण्यासाठीं, १६·२०७; **गलां टोपु वाहे,** गळ्यांत दगड अडकवून घेतात, स्वतःस गुंतवितात, १४·१७१; **गलां बांधला,** गळ्यांत बांधलेला (परिस), ९·६०; **गला बुजाला ठाए,** गळा दाटून आला, ११·४८३; **गलां मोट बांधली** १७·३४५; **गला वोडविला,** विष पिण्यासाठीं गळा पुढें केला, तयार झाला, १८·७८६.

गलाला—घोंट. बहू मृगजल देखौनि डोलां। थुंकिला अमृताचा गीलितां गलाला। ९·६०. **विषोदकाचा गलाला** ८·१४५; **विस्मयामृताचे गलाले** ७·१८४.

गवणें—मिळणें, सांपडणें. तेणें चेतना गवली ठायें। शरीरिंची॥ ८·२२६. **ना गवे** ३·१२४, ७·१६३; **नागवे** १५·१६, **ना गवे** असा जरी पाठ घेतां आला तर संदर्भांत **नांगवे** असा पाठ अधिक बरा वाटतो, ज्ञानदेवी-'नांगवे' १५·१६, **आंगवणें** पहा.

गवसणी—खोळ, आच्छादन. ८·२०८, ९·२०, ९·१९२, १०·१९८(णी), १३·४१२. **गवसणी घालूनु** १०·११८; **जलसेनाचिया गवसणियां**, विष्णूनें आपलें रूप झांकून मत्स्यकूर्मादि अवतार घेतले यास उद्देशून, ११·८४; **देहाची गवसणी** ८·१३३.

गवसणें–गंवसणें—आच्छादणें, व्यापणें, सांपडणें. **गवसणें**—कां गवसलें गवसे। आकाश हें॥ ४·१७८. ९·११६, ५·२३, ६·४०१, ११·४०५. **बुद्धितें गवसूनि ठाए** ४·२०४, हृदय–, व्यापून या अर्थी, १३·५; **गंवसणें–आकाश गंवसावें** १·६९. **आकाश** पहा.

गवाक्ष—खिडकी, बारी. **कानाचेनि गवाक्षद्वारें** ७·१९५; **गवाक्षी भेदें** १८·३२६, ज्ञानदेवी–'गवाक्षभेदें' १८·३२८; **मोहार्णवगवाक्षें**, मोहरूपी समुद्राच्या खोलींत, ११·६१.

गवांदि—अन्नछत्र. **गवांदि घातली** १३·२३०, १८·१४५२.

गहन—कठीण, गंभीर, गूढ, दाट. परि अगाध भलें गहन। हृदय ययाचें॥ २·४०. तें अव्यक्त तूं गहन। अविनाश जी॥ ११·३०३. २·२८१, २·३५३, १२·५६, १२·१४०. **गहन कथा** १·२८,–**भजन** ९·२१८,–**व्याप्ति** ४·९१; **गहन पडिलेयां कवण** ८·६२; **गहनें उद्यानें लावीं** १२·१३; **गहनें तपादिकें** १७·४०३; **संस्कृताचीं गहनें तोडूनि** ११·९.

गहिर–गहीर—गंभीर. **गहिर—अति गहिरें निनादें** १·१४६; **गहिरु घडघडिला** १·१४९; **गहीर—गहीरु गाजतसे** १·१४४.

गहिवर—उमाळा. नधरे गहिवर(रु) आला। १·२६७, ज्ञानदेवी–**गहिंवरु** १·२६९.

गहिसास—अडाणी, अज्ञानी, मंद. **कडाडां आणि गहिंसासा(सां)**, चतुर व अज्ञानी लोकांना, ११·९७, ज्ञानदेवी–'गहिंसां' ११·९७. **गैसास** पहा.

गव्हर—गुहा, गुंफा. **गव्हरीं झांकिले** १३·८५२.

गंव्हरणें—गूढार्थ स्पष्ट करणें. **योगतत्व गंव्हरिलें** १०·२४, ज्ञानदेवी–'गव्हरिलें' १०·२५.

गा—अरे. हें काइ गा ह्मणितलें देवें। ११·६६३. १·८३, ६·१०२ (१,२), ८·१६५, ९·२८९, ९·३६३, ११·१५५, १३·१०३, १३·१०५, १३·९११, १४·८४, १६·४५, १६·१०४, १७·२३३, १७·३६१, १८·२८, १८·१४२, १८·२२२, १८·२७३, १८·१०८३, १८·१६०४. **तन्हीं गा** १२·१२५; **पैं गा** १८·८३३; **हां गा, हां पहा: गा डौरा, गाडौरा** पहा.

गाजणें—गर्जना करणें, उघडकीस येणें, प्रसिद्धीस येणें. चोरु ह्मणौनि गाजिल। १४·३५९. गाजौनि पुढां जाला। सिंहु जरि॥ १८·७३३. ऐसें गाजौनि वाहे। उभिली तेणें॥ १८·१६३७. १·१२६, १·१४४, १·१४५, १·१६३, ६·२१५, ७·७६, ८·२५८, ११·११५, ११·३३१, ११·५२२, १४·२४६, १७·२५०, १७·३६२, १८·२७७, १८·१६३७. **काह्या गाजा** ९·४२८.

गाजावज्य—गजवज, गोंधळ. गाजावज्य ही धरावें। ४·३०, गजवज आवरावी. **गजबजणें** पहा.

गांठा—पिंजरा. पूंस लावूनि गांठा। १३·२३३, पोपट उडवून देऊन पिंजरा ध्यावा.

गांठि–गांठी—बंधन, गुज, भेट, मेळ, अढी. **गांठि**—वारेयानि वाळुवे गांठि। केहिं आहे॥ १३·१०९२. गांठि बांधलीं खापरी। १७·४१७, शिदोरी म्हणून नुसती खापरी बरोबर घेतली, तर उपाशी राहावें लागेल. **मनिं गांठि वरि मोकली वाचा** १३·६६७; **गांठि पडे**, भेट होते, ५·१५१, एकत्र येतात, १३·८२; **गांठि बांधिजे**, संग्रह करावा, १७·२८६; **गांठि कां सोडिते**, उघड करून कां सांगते? १७·४२५; **जिव्हारिचि गांठि सोडिली** ११·५७४; **जीवाचिये गांठि बांध** १४·१२७; **तारुण्याची गांठि विघडे** ६·२६०; **धनाची गांठि सुटे** १८·७९६; **इंद्रियां विषयांची गांठि गळति** १८·७३५; **गांठी—अभिलाखांचिया गांठी** ५·७२; **कर्माचां वज्रगांठीं** १८·३८९; **पद्पिंडाची गा(गां)ठी** ३·२६७; **संसाराचिया गांठी** ९·४६; **झोलिये गांठी पाडी**, झोळीस गांठ बांधतो, भिक्षेची तयारी करतो, ९·३०८; **तीन्हीं गांठी सूटति** ६·२४४; **पडुवेयां लागि गांठी सोडीं** ९·३९०.

गाडा—ओझें नेण्याची मोठी गाडी. कडुाहिं

लोटिला गाडा । १३·७५३. तरि कडाडि मोडे जो गाडा । १८·६४३. **गाडे भरणें** १३·८३४.

गाडु—गडू, बोळकें, मडकें. **गाडुवां घडां** १८·५४०; **घडेगाडुआंचे कोंभ निगताती काइ** ९·७३.

गाडौरा—इमारतीच्या पायांतील दगडधोंड्यांची भर. तळीं दाटौनि गाडौरा । १८·१४९७. **गा डौरां** ११·५३२, **गाडौरां** असा पाठ घ्यावा.

गाढणें—घट्ट बांधणें. **गाढलें त्राण,** आवळलेलें चिलखत, १८·१०७१; **वरि गाढिलें पीतांबर** ११·२१७. **गाढ**—फार, मोठें, खोल, बलिष्ठ, दृढ. माझि उभारलेनि दंडें । शिरकमल होये गाढें । ६·२०२, रसें गाढि वरि ढिलीं । १७·१२७, ६·१९३, **गाढा अनुग्रहो** १८·१५६७, **–परिग्रहो** १८·१०५६, **–मेलावा** १८·१०३५; **गाढा आणि अफांटु** १५·२११; **तर्की अतिगाढा** १३·८३१; **मूळें गाढिं** १५·१७९ (१), **गाढी होउनि** ६·२०७; **प्रतीति गाढी केली** १८·९९६. **गाढिका,** बळकटपणा, ६·३६४, १५·९६; **गाढें बंड** १३·२०; **मूळें गाढें** १५·१७९ (२); **गाढें रसाल** १३·२१२; **कासे गाढे** ७·९७; **कर्मि गाढे होउनि** १६·३२५; **गाढे साधीन,** बलिष्ठ मारीन, १६·३५०; **गाढेपणें** ५·१३१.

गाणावाणा—गाणारा, गाण्यांत वर्णन करणारा. **तें तो गीतेचा गाणांवाणां लाहे,** गीता गाइल्यानें व वर्णन केल्यामुळें तें (मोक्षपद) तो प्राप्त करून घेतो, १८·१५१७.

गाणी—गवई, गाणारा. **गंधर्व–गान–गाणी** ९·३२०. **गाणिव**–गायन चातुर्य, शैली, **गाणिवे होये नेणं,** गायनशैलीकडे दुर्लक्ष होईल, १८·१७१६; **गाणीव** १८·१७२०. **गाणें** पद्य.

गाणें—स्वरांवर भर देऊन आलापांत म्हणणें, वर्णन करणें. ते भगवद्गीता वोविं गाऊं । ऐसें केलें ॥ १०·१९. स्त्रिया गाइलें आइकावें । १६·३३२. ह्मणौनि गातां गाऊं ह्मणे । १८·१७१६(२). **गातां** १८·१७१६(१); **गांतां**—**अध्यात्म गांतां** १०·१४१; **उपनिषदें जें गाति** ११·८५; **उदंड गांति** ९·२०९; **सांख्य जीतें गांति** १३·३६; **गांती वानिती** १६·३५९; **वचनें गाये** १०·१३९(१); **हळुरु गासी** १२·७. **गाणें** (ना.) ११·१५७. **गायन** ८·१४६, १६·१२०; **गीत** ४·२२, १०·१३९(२), १७·२९६, १८·४२१, १८·१०८७, १८·१७२०.

गात्र—अवयव. १·१९६, ११·२४२. **गात्रातें विघडवी** ६·२१९.

गादणें—मलिन होणें, पीडित होणें. १३·१११४. **दुःखें गादिजे** १६·२९८;**विश्व गादेल** १३·२२१.

गाभा—गर्भ, आंतला भाग, अंकुर. **कदलिचा गाभा** ६·२९५; **बोलाचा गाभा न चखतां** ७·२०२.

गाभागोभा—अडथळा, प्रतिबंध. १८·१३५६.

गाभारा—आतलें आवार, माजघर. **अर्थज्ञानाचां गाभारां** १८·४६; **आदिशून्याचा गाभारा** ७·२४; **कृपेचां गाभारां** ११·६७; **चंद्रबिंबाचां–** १०·२९८, **संतोषाचा–** ४·१०६.

गाभिण—सगर्भ जीव. गाभिणीं उकढलीं । पुटां माझि ॥ १३·२२७. **शुष्क अथवा सडिलें गाभिणें** १७·१५८.

गाभेवन—सूक्ष्म अंकुर. **गाभे वनें (गाभेवनें) वडु झांकवे** १०·६९, असा विपरीत प्रकार होणार नाहीं; **गा भवन** ९·२७४, **गाभेवन** पाठ असणें संभवतें, ज्ञानदेवी–'गाभवन' ९·२७५.

गामी—जाणारा या अर्थी. चित्तेसिं व्योम । गामिये करिति ॥ ५·१५२.

गायत्री—चोवीस अक्षरांचा, तीन चरणांचा छंद, सुप्रसिद्ध मंत्र. आया(गा) गायत्रीछंद जें ह्मणिजे । १०·२५९. किं गायत्री फुलीं फलीं । श्लोकाचां आली ॥ १८·१५०१.

गार—(१) कठिण पांढरा दगड, गारगोटी. कां रत्नें ह्मणौनि गारा वेंचिजति पैं ॥ ९·१४७. गार सेवालें गुंडाळली ॥ १३·६६९. (२) थंड, तृप्तिकारक या अर्थी. **भावार्थी गार पडतसे** ६·१३४.

गारा—चिखल. बाळपणाचा गारा । तो दंभु ऐसा ॥ १६·२१५.

गारुड—मंत्रविद्या. डंपु जाणे गारुडाचा । १३·८३०. **गारुडी,** सर्पाचें विष उतरविणारा, माकडें नाचवून, हातचलाखीचे खेळ करून दाखविणारा. **गारुडियाचें मर्कट** १३·७९१; **गारुडी सर्प वाहे** १८·६०५; **हरिगारुडी** २·७२.

गाऱ्हाणें—संकट निवारणासाठीं विनंति. **गाऱ्हाणें देवों एंति** १७·३२८.

गाळणें—(१) वस्त्रांतून चाळून घेणें. रगडून पिळून घेणें. वरि गगनाचेनि पालवें । गाळूनि घेतलें ॥ ८·१५. गाळूं आदरिलें पाणी । १३·२३४. **आकाश आणि गालिजे** १८·१३२०; **घाणा गालिले खडे** १७·४१६; **वालुवेचा घाणा गालिलेयां** १८·६१०; **गाळुनु** १०·२९०; **गाळूनि** १८·५३१. **गाळणें**—वालुवे तिलां घाणा । गाळणें एक ॥ १८·९३७. **गालिता—गालितेया-चिया आह्लणी** १३·२३४; **पालितेया... गालितेया** १२·१९९; **गालिंव**, शुद्ध, सुखा भरलें गगन । गां(गा)लिंव जें ॥ १५·७७. (२) वर्ज करणें. १२·१४५. **इयेतें कैसेनि गालावें** १३·२३८; **दीठी चि गाली**, दृष्टि वर्ज करते, पाहात नाहीं, १४·२०७; **पालावा...गालावा** १८·९३०; **पालीत...गालीत** १२·७७.

गाॐ—गाव—गांव—वस्तीचें ठिकाण, त्या त्या प्रकारचें क्षेत्र. **गाॐ**—६·३०, ६·१६०; **जंव गभस्तीचा गाॐ न रिगिजे** १८·१२५०; **गाव, गांव**—जिये गाविंचे निष्काम। अधिकारिये ॥ ५·१४५, जिये गाविंचा पाहारु दियां वेन्हीं । ८·१५३, अधिकारिया रिगतां गावों । जाला जैसा उत्सावो । १८·७९२, ८·१६५, ८·१९३, ८·१९६, ९·३१८, ९·४९९, १२·८९, १२·१७४, १३·३७७, १३·५१७, १६·७८, १८·१०७६, १८·११३७, १८·१६२३; **गाविंचेया कश्मला** १८·६४७; **गाविंचे देउळेश्वर** १८·५६७; **गांवेंसि खाए** १५·४४०; **वाटा जेया गांवा यंति** ९·२७२; **गांव, गांवा, गावि-वीं-वो या शब्दांसह—अविद्येचां** –१८·६८७, **आंधळेयाचां** – १०·१४०, **इंद्रियांचां** – ५·५५, **खवणेयाचां** –४·२१, **चेतवा(ना)—चिंतामणिचे** – १८·१७७६, ज्ञानदेवी – '**चेतनाचिंतामणिचे**' १८·१७९८, **देहाचां** – १४·२२५, **देहाचेया** – १८·१००, **परतत्त्वाचां** – १३·५३, **परत्राचां** – १६·३०४, **पुनरावृत्ति-चेया** – ८·२३४, **प्रमेयांचिया** – ७·२०४, **बकाचां** – १८·७१५, **भारताचां** – १८·१७८५, **भिक्षांचा गावों(गांवो)** १८·६७१, **मोक्षाचां** – १७·३१९, **रत्नपारिखियाचां** – १३·३१९, **वयसेचिया** – ६·४५१, **विद्यांचां** – ९·४७, **विवेकाचे** – ५·१३८, **विषयांचें** – १७·२३३, **शरीराचेया** – ७·१०२, **संवादाचेआ** – ६·३११, **सांख्याचेया** – ७·४२, **सुना** – १८·५४९, **सेजेया** – ९·५१८, १४·२१९; **गांवदारिचें** आडें, गांवाला लागून असलेल्या जमिनीची मर्यादा, १३·६९८, **गांवंदारी**, गांवाच्या प्राकारांत फिरणारी, १३·८२०, ज्ञानदेवी – 'गांवदारीं' १३·८२२; **गांवधणें**, गावांतील गाई म्हशी, १८·१७२; **गांवरस**, गावांतील सांडपाणी, १६·२५; **क्लेशगाविंचा उकरडा** १६·४०५; **मदैक्यगावि** १८·१२१५; **मरणगावीं** १६·३४. **गावढें**—गांवढळ, अडाणी. काइ कोपों गांवढेया । ११·६१९, **गांवढीं** १८·२१६.

गां—गावार—अडाणी, मूर्ख. कां गांवारु निद्रासुखें । घर जळत नेदखे । १३·७४०, **गावारें** १५·२४३.

गावाइ—गोंधळ, गुंतागुंत. **उपदेशामाझि गावाइ** ३·११, ज्ञानदेवी – 'गोवाइ' ३·११.

गिरबडणें—खरवडणें. **बाबुलें (ले)चें खोड गिरबडूनि सरड जाति** १३·५६०.

गिळणें—गीळणें—पोटांत घालणें, ग्रासणें, नाहींसें करणें. **गिळणें**—गिळी ज्ञानअज्ञानाचिया चांदणियां । १६·२. तैं नक्षा(क्ष)त्रांतें पाहलें । गिळी जैसें ॥ १८·१९४. ११·४००, १४·३३८. **चेइली जीवदशा स्वप्नसंभ्रमु गिळी** ११·६३९; **गिळाविया**, गिळाव्या, ११·४२६; **गिळावेया**, गिळण्यासाठीं, १२·५७. **गिळवणें**—मासी आपणेयातें गिळवी । परि पुढि-लातें वांती सीणवी । १८·६१७. **गीळणें**—पाहे पां इन्धन चि गीळूनि जाये । पावकातें ॥ २·१४, डोंगर गीळितां मुख । न फटे काई ॥ १२·६८, कां स्व-मर्यादा गीळुनि । सिंधु उठी ॥ १८·६२१, २·१५, ४·५०, ७·३९, ७·६१, ७·७५, ७·८०, ८·२०७, ९·६०, १०·२३६, १०·२५१, ११·१८९, ११·३८७, ११·३९१ ११·३९३, ११·४२१, ११·४४१, १३·१६२, १३·७२३, १३·७३८, १४·४५, १४·२४१, १६·१३६, १६·१९२, १७·३८१, १८·९७६, १८·११३०, १८·१७६८. **एकिं एक गीळिलें**, १८·४३९;

द्वैत गीलणें १८·१५७९, –गीळूनि १८·९८२; पृथिवी सगली गीळूं ११·४५६; प्राणापानाचे लोंढे गीलिजे १८·७८१; मोहभ्रमें गीलिजे १४·३२८; बोध्यजात गीलितु १८·११००. गीलणें—संवादें द्वैत जें गीलणें। १८·१५७९, गीलिजतसे १८·४४०; गीलिजतु ९·५०९; कलिगीलितेयां जीवां १८·१७३८.

गिवसणें–गिंवसणें—शोधणें, मिळविणें. गिवसणें—आणि गिवसीत पावतील। महादोष॥ २·१९८. मी हारतला गिवसांवा॥ ९·२०७. गिवसत आले ५·८७; गिवसलेयां ११·२७७; गिवसावें १८·३९७; गिवसित ४·१८७, ८·१८९; गिवसितां ६·२४५, ९·५००; गिवसिती ११·६७७, –आहाति ११·३०२; गिवसी ८·२१३, ९·४९८, १३·१७१; साधूचा मानु गिवसीं ४·५२; गिवसीत २·३३०, ११·४१२, १८·१२८; गला गिवसीतसे १६·२०७; गिवसूं जाइजे ९·३००; गिविसावा ३·२०३; गिविसिले ३·२५०. गिवसणी—धैर्याची गिवसणी करीतसें ११·३६६. गिंवसणें—भोग गिंवसावे रुधिरीं। बुडाले जे॥ २·४८, गिंवसिजत आहाति ४·८६; गिंवसी ३·२३२, १५·४०८, १८·१५८; गिंवसूनि घेंति ३·११३, –घेपे ३·२५५. गोसी पहा.

गीता—भगवद्गीता. हें गीता नांव विख्यात। सर्ववाङ्मयाचें मथित। १८·१३१४. इया लागि आह्मां प्राकृतां। देशिकारें बांधी गीता। १८·१६९९. ११·२६, १३·३३१, १५·२१, १५·५४२, १५·५४७, १५·५४८, १५·५४९, १५·५५१, १६·३१, १६·३९, १६·४०, १६·२०८, १८·३४, १८·८४, १८·१२२८, १८·१२२९, १८·१२३३, १८·१४२४, १८·१४६२, १८·१४७८, १८·१४९६, १८·१५०६, १८·१५०७, १८·१६४०, १८·१६४४, १८·१६४५, १८·१६४८, १८·१६५२, १८·१६५३(१), १८·१६५९, १८·१६७३, १८·१६७४, १८·१७०८, १८·१७६१, गीता ईश्वरु भोला १८·१६८९; गीते माझि...कांडत्रयात्मकु बीजीं रूंखु जैसा १८·१४२१; गीता गंगा १८·१६५४; गीता जपु १८·१५२३; गीते देशिकार लेणें १८·१७८४; गीता प्रभूची वाङ्माई श्रीमूर्ति १८·१६६३; गीता वेदां मूल १८·१४१७, –वेदा मूलभूत १८·१४१९, –वेदांची सुसेव्यता ते हे मूर्त्ति १८·१४५६, –भारताचें सतें सात सर्वस्व १८·१६४०; साद्यंत गीता १८·४३; गीतेचिं अक्षरें १८·१५२०, १८·१५२५; –चे अध्याय १०·३४; गीतेचेनि अभिप्रायें १५·२८; गीतेचा कलशु १८·१७८७, –चा गाणांवाणां १८·१५१७; –चें दुभतें १८·१६६७; –चें दूस १८·८२; –चिं पदें १८·१६४३ (१); –चा पाठु १८·१४५१ (१); –चिया बाहाली १८·१५०१, –चें महिमान १८·१६५०; गीता आइकतेया पढतेया १८·१५२८, –पढतां १८·१५०७; –प्रकाशूनि १८·१४६०, –लीहुनु १८·१४५१ (२); गीतेचां पोटिं वेदु रिगाला १८·१४५५; गीतेसि भेटि जो करी १८·१५०३; गीता मंत्र-रहस्य मेलवी १८·१५०२; गीता मियां जीवसरें धरिली १३·३२९; गीते वेदांचे तीन्ही भाग उमटले १८·१४२३; गीताअभिप्राउ १९·२५; गीतार्णव १६·२०९; गीतार्थ १८·१७१४ अर्थणें (३) पहा; गीताकाश १८·१६४३ (२); गीताख्य ४·५, –प्रसंग १·५०; गीतागम, गीता हें शास्त्र १८·३२; गीतांग, आंग पहा; गीतादिक १८·४१; गीता-तत्व–त्त्व, तत्व–त्त्व पहा; गीतानिधान ४·१; गीतापणें १६·३५; १८·१४४९; गीतापद्मरत्न १८·१४४०; –पद्मरत्न १८·१५११; –पाठक १८·१५१८ (१), –पुर १८·१६५१, –प्रासाद पहा, –माउली १८·१५१८ (२), –मीखें १८·१६४७, गीतारत्नप्रासादाचा कलशु, अट-रावा अध्याय १८.३० (१); –रत्नेश्वर, या नांवाचें शिवलिंग, १८·१४९९, –रथ १८·१६५३ (३), –रूप १८·१३७९; –शास्त्र, शास्त्र पहा, –श्रवण, श्रवण पहा, –सरस्वती ११·७; सर्वगीतादर्शनाचा पाढावो, अटरावा अध्याय, १३·८९६, १३·८९९; गुणकर्म ३·१७८,

१८·३० (२); — सागरतरंग १८·१६५३ (२); गीतेमाजि ६·१०; भगवद्गीता १·५५, १०·१९, १०·२२; श्रीगीता वेदांचें बीज १८·१४२२; श्रीभगवद्गीता १८·१४४६; गीतेंत वेदांचीं कांडें व गीतेची अध्यायसंगति १८·१४२१ ते १८·१४४६ पहा.

गुगुल—गुगुळ, या कांटेरी झाडाचा धूप होतो. माथां जाळिति गुगुळु । १७·२५५.

गुज–गूज—रहस्य, इंगित, वर्म. गुज—जें अ(अं)तःकरणिचें गुज । जिवाचिये ॥ ९·३४. ९·३५, ९·४१, ११·३६. जिव्हारिचें गुज १८·१३४०, जीविचें — ४·२७. गूज ९·४२.

गुंज—एका वेलीचें बीं, हिचा वजनासाठीं, शोभेसाठीं उपयोग करतात. रत्नाचां रूपिं मिरवे । गुंजांचें लेणें ॥ १८·११३९. गुंज भरि, थोडें सुद्धां, एका तोळयास ९६ गुंजा भरतात, १८·११८३.

गुड—बारीक दगड. निर्गुड, दगडधोंडे नसलेला, ६·१७९.

गुडंगा—गुडघा. १३·५५६.

गुंडा—वाटोळा दगड, गोटा. रत्ना गुंडेया काहिं । नेणिजे भेदु ॥ १४·३५४. कर्मरंध्रीं नियमाचे गुंडे दाटी १३·५८९; दुःखाचां गुंडां दुखविति १७·१०३. गुंढा पहा.

गुंडाळणें—वळकटी करणें, आच्छादणें. जो अविद्येचिया चिंधिया । गुंडाळूनि जीव बाउलिया । खेळवितसे गुणियां(या) । अहंकाररज्जु ॥ १८·९११, ज्ञानदेवी — 'तिगुणिया' १८·९१५. १३·६६९. गुंडाळलिया प्रकाशा १४·७९. गुंडाळा—केशाचां गुंडाळां वरि ८·४१; कोंडेयाचा गुंडाळा संडुनु १५·४३३. गुंडाळें—नखांची(चीं) गुंडाळिं १३·२८५.

गुढा—(१) झेंडा. शेयाचा गुढा उभारी १८·४६५. (२) दगड. गुढें काढी १८·७३६.

गुंढा—दगड, मर्यादा. कर्मा अकर्मांचे गुंढे १३·४८. गुंडा पहा.

गुढी—आनंद, विजय दाखविण्यासाठीं उभारलेला ध्वज. सज्जनाकरवि गुढी । उभवीं मीं ॥ ४·५१. विजयाची गुढी १४·४०६; गुढिया उभिति ९·५०७; गुढी उभिली ६·५२, ११·६०३.

गुण—(१) मनोधर्म, स्वभाव, वस्तूचे धर्म. मृदु आणि कठिन । हे स्पर्शाचे दोन्हीं गुण । २·११५. हे गुण चि क्रियाजाता । नियोगी ना ॥ १४·२०१. जो गुण घे दे दोष । अमृताचें करी विख ॥ १८·६७३. १·३८(१), २·११५, ६·१११, ९·४१, ९·१५७(२), १०·२१५, १३·३८, १३·१८५, १३·९०१(१, २), १३·९९९, १३·१०९७ पुढें (२) पहा. १४·३६(१), १४·९३, १४·१३५, १४·१३६, १४·१४३, १४·२७८, १४·२८१, १४·२८२, १४·२८३(१), १४·२९६(१), १४·३०५, १४·३३९, १४·३४०(१, २), १६·३०, १६·३३, १६·८३, १६·१४८, १८·१९, १८·२०(१), १८·५१४, १८·८१२(१), १८·८२७, १८·८३१, १८·८३७, १८·८३८, १८·८४०, १८·८४३, १८·८४५(१, २), १८·८४७, १८·८४८, १८·८५४, १८·८५६, १८·८५७, १८·८६१(१, २), १८·८६९, १८·८७०, १८·९२५, १८·१२८२, १८·१४३७, १८·१७१८. गुणातें अतिक्रमणें १४·३६७; गुणीं अवांच्य, अवर्णनीय, १४·८६; गुणाचिये उखरेवे, उखर पहा; गुणाचें करणें १३·१०२४; गुणाचिये गजवजे १४·३४४; गुणाचेन झडझडाटें १५·१५३; गुणाची दासि १७·१२०; गुणाचा निधि २·४३; गुणाचेनि परिकरें २·१९३; गुणांचा बोधु १४·३०७; गुणाचेनि बोलें १७·२६४; गुणाचां (गुणांचा) यावाजावा १४·३७७; गुणाचे(चें) रूप १८·८३५; गुणाची(चीं) लेणीं १२·२२०, गुणांचीं लेणीं १३·४१९; गुणांचें लोण ९·३७७; गुणिं वडिल १७·२०४; गुणाचा विकार १४·२९२, — वोलावा १६·२६७; गुणाचेनि व्यभिचारें ४·७८; गुणां तराये, अंतर पहा; गुणातीत ४·११३ (२), ९·१५७ (१), १४·३४, १४·३६ (२), १४·३१६, १४·३२२ (१), १४·३४५, १४·३६६, १४·३९३, — ता १४·२८३ (२), — त्व १४·२९७; गुणात्मक ७·६२; गुणाग्रहें १८·५४८; गुणाधारें ३·१८१; गुणाधीन ३·५३, १४·३२२ (२); गुणानुवाद २·१७२; गुणाभास १४·१९४; गुणेंद्र १८·८६४; गुणेंद्रिय

४·७९, – विभाग ४·७६, – संग १३·१५८; गुणकार्य १४·३३४; गुणकुसुम १६·२०७; गुणक्रिया १४·३४२; गुणक्षोभ १५·१५२; गुणघन ७·६९; गुणजात, जात पहा; गुणज्योती १६·२०८; गुणतीर्थ १६·२०६; गुणत्रय, सं. वा. श. पहा; गुणत्रिभेद १४·२७६; गुणभिन्न कर्म १८·८२८; गुणभेद, भेद पहा; गुणभोग १३·९०७ (२); गुणातें भोगणें १३·९०६; गुणरत्न १८·८६७; ग(गु)णराशी १६·२१०; गुणलावण्य, गुण व सौंदर्य १·१८६; गुणवर्य ६·३७; गुणविधा १३·१०७६; गुणविवंचना १३·१६०; गुणसंग १३·१००९, १३·१०१५, १४·३३; गुणाचा संग १३·९०७ (१); गुणसंगम १३·१०१३; गुणसंबंध १८·७४८; गुणसंभ्रमें ३·१८०; गुणसमुद्रें ६·४८३; गुणसत्व १८·७४७; गुणस्वर्ग १८·८७२; अधर्में गुणें १८·७४६; अमूर्त्तिचे गुण ५·३९; चिंतामणिचे गुण ६·२१; ज्ञानगुण १८·१०६१; तमोगुण, तम पहा; दमगुण १८·८३३; दैवगुण १६·६७; निर्गुण पहा; निःसीमगुण ११·५०७; परगुण १४·२१६; पाइकाचा गुण ६·१२८; प्रकृतिचां गुणीं १८·८२४; ब्रह्मगुणि (णिं) १६·२०५; रजोगुण, रज पहा; रथाचे गुण १·१४०; रूपागुणाची आथवी १३·९८२, – चा ढाळु १३·९८०; विद्याविनयादिकिं गुणिं १७·२०४; विशेषगुण ९·२३९; विषयादिकिं गुणीं २·३४२; वेल्हावितेनि गुणें १३·११५२; सकळगुणीं ११·५५६; सद्गुण, सत् पहा; सर्वगुण, सर्व पहा; सामुद्रिकें गुणिं, शरीराच्या अवयवांवरील शुभाशुभ चिन्हांच्या गुणांत, १३·११६२; सावेव गुण १३·९८१ (२); दोनि गुण खंचति मग एकु धरी उन्नती, सत्व, रज, तम या तीन गुणांपैकीं कोणतेही दोन मागें सरून तिसरा गुण वरचढ करतो, १७·५७; तिहिं गुणाचें – गुणिं गुणीं, तीन्ही – न्हीं गुण, षड्गुण, सप्तगुण, नवगुण, – रत्नाकर, नवै गुण सं. वा. श. पहा; एवंगुणलक्षण १७·१३०; कैवल्यगुणनिधान १८·५२५; दैवगुण–येकोपजीवी १६·६६; लावण्यगुणयुवती ४·२१५; शौर्यादिगुणात्मक १८·८७५; गुणातें जाकळूं सके १४·३६८; गुण न्हवे ना करवी १४·३३६; गुणा(णां) नांगवे १४·३२२ (३); गुणा नातुडे १४·३४०; गुण निस्तरे, गुणमुक्त होईल, १४·३१९; गुणीं बांधला १४·१२८, – भरले ९·२०८; गुण भोगणें १३·१००८; गुणातें...दोष मानी १८·७२४; गुणा रिझों ये १७·४२४; गुणाचे वलिले १७·५६; गुणता १४·२९६ (२); गुणमई १३·९८१ (१); गुणमय १६·२०९; गुणीं गुणां जोगें १४·२८५; गुणिं गुणां परौतें १४·२९०; गुणा माझि राउ० १८·८६९; गुणा तव १७·१२१; गुणें विण १७·३८७; गुणा सारिखी १७·६१, गुणां सारिखें १४·२७४. अगुण–गुणागुणिं भाग १८·२० (२), गुणागुणाचे १८·८१२ (२); अवगुण १३·२७१; गुणावगुण १३·३७२. सगुण २·२७०, ४·११३ (१), –पणा १·३८ (२); सद्गुण १३·७२२; सर्वेगुणिं १८·१६३१. (२) वात, सूत. पैं गुण तेतुला खाए । स्नेहें किं जळतु जाए । १३·७१८, दिव्यास उद्देशून—गुण वात, स्नेह तेल; पक्षीं, सद्गुण व स्नेह यांचा तिरस्कार करतो. गुणु प्रवेशे काइ, सूत ओवतां येईल काय? १८·१४८१; गुणाग्र १८·१६३९; कर्मांचां गुणिं, पक्षीं – दोऱ्यांत, १३·१०९७. (३) गुणून तितके पट दाखविणारा शब्द. चौगुणा १३·६४४; –णां १८·७४४; चौगुणे वेन्हीं १३·११४५; चौगुणें, चौपटीनें, १८·१०४७.

गुणिया—गुणसंपन्न, गारुडी, मांत्रिक. तैं गुणां गुणियां धरावी । सरोभरी ॥ १८·१९, तेव्हां विशेषण व विशेष्य यांमध्यें कांहीं संबंध आहे कीं नाहीं याचा विचार करावा, ज्ञानदेवी – गुणागुणिया धरावी । सरोभरी कीं ॥ १८·१९. गुणियां-(या) ११·८४; गुणियां खेळवीतसे १८·९११, ज्ञानदेवी – 'तिगुणिया' १८·९१५; जेवि गुणियांसि फोडसें नांगवे १३·७२४.

गुणें—त्यामुळें, त्या योगानें. अंतौरिगुणें १३·१००८; कवणें गुणें ३·२२८, ग्राम– १५·४४२, जेणें– ११·३१५, पुरोहित– १८·१७४५; प्रकृति– ३·५९, ९·२८७, दैव– ४·७; १७·२९८, निज– १३·१४७, वारे– १३·५६८.

गुतकुली—गुदगुली, गुदगुदी. **जीवीं गुतकुलिया होती ७·१८५; विंचू गुतकुलिया करी १६·२८८.**

गुंतणें—अडकणें, गुरफटणें, मग्न होणें. सूत सूतें गुंतलें। १८·१२९७. ५·१३६, ५·१७१, १०·८८, १३·७८०, १३·१०९७. **पां गुंतलें** ११·२४२, **पांगुतलें** असा पाठ घ्यावा, ज्ञानदेवी– 'पांगुंतलें' ११·२४६. **गुंति, गुंतागुंत, संसारगुंति** १५·३६२; **गुंती** १३·१८; **गुंती माझि** १४·३३५, ज्ञानदेवी–'गुंती–माजी' १४·३३७. **गूंति** १३·२५. **गुंतलें,** गुंतागुंत, **सारासाराचें गुंतलें तोडी** ६·३७१. **गूंतलें, बंधमोक्षाचें गूंतलें** १८·३१७.

गुंथणें—ओवणें. गुंथिली आहे पटीं। तांथुवीं जैसी॥ १८·८०९.

गुंपणें—अडकणें, अडवून धरणें, गोंधळणें. मशकु गुंपला सेंबुडीं। १३·७८२. ४·८४, १५·१५२, १५·२२६, १८·१५८७. **गुंपिर,** जाळें, **इये गुंपिरां** १४·२८२; **जे(जें) गुंपिरें** १८·९५१. **गूंपणें**—**गूंपे** ४·९०, ९·५०४.

गुपित—गुप्त, लपवलेलें. मज गोप्याचेंहि गुपित धन। १८·१३१७. ११·७, १८·१७३१. **गुप्त** २·१२६. **गोप्य,** गुप्त ठेवण्यास योग्य, गुप्त ठेवा, ९·४०, १५·५४४, १८·१३४२, १८·१३४३; **प्रकृतिचां पोटीं गोप्यु** १३·८०. **गौप्य** ११·६०३.

गुंफणें—ओवणें, गोंवणें. किं मोकलेयां पांयांचा चवडा। गुंफी अधिकें॥ ६·७८. **आखरें गुंफिलीं** १८·१७२१; **गुंफिलीं कां मोकलीं** १८·१७१९; **गुंफिजतसे** ९·२०.

गुर्विणी—गरोदर. **सत्तासंभोगें गुर्विणी होये** १४·८७; **कपट–गुर्विणी मैत्री,** वरून मित्रभाव पण आंत कपट असलेली, १८·१४९३.

गुल्फ—पायाचा घोटा. **गुल्फद्वय** ६·१९७.

गुसलणें—घुसळणें, मंथन करणें. **कांजी गुसललेयां** १८·६१०; **तूप काइसेया गुसलावें** १०·२९०. **गुसलण**—**दधिजलाचेया गुसलणां,** दहीं किंवा पाणी घुसळण्यास, १८·९३७.

गुह्य—इंगित. ९·४७.

गूंडणें—आच्छादणें, गुंडाळणें. गूंडूनि घेतला पटीं। रत्नदीपु॥ १३·१००५, ज्ञानदेवी–'गुंडूनि' १३·१०११.

गूढणें—गुप्त राहणें. जैसें नक्षत्रीं गगन गूढलें। ११·२८१. **गूढले,** झांकलेले आहेत, १५·११४. **गूढ,** गुप्त, खोल, सहज न कळणारें, ९·३८, ९·१३४, १०·२७४, ११·२९९, १३·७८, १७·४७; **आघवीं चि गुढें** १८·१३४३, ज्ञानदेवी–'गूढें' १८·१३५२; **परमात्मरूपीं गूढ** ३·६८, **परमार्थ**–३·१७६; **वर्म जें**–७·८, **विश्वरूप**–११·३०. गूढपण ९·३७.

गैसास—निंद्यपणा, मूर्खपणा. **गैसासें,** मूर्खपणानें, ९·५०८, ज्ञानदेवी–'गहिंसपणें' ९·५१३. **गहिंसास** पहा.

गोख—मध्यभाग. **गोखा,** मध्येंच, योग्य वेळ येण्यापूर्वी, ११·३८४; **गोखामाजि** १६·२३१, हा अपपाठ असावा, **गोरव** पहा, ज्ञानदेवी– 'गौरवामाजी' १६·२३३.

गोचर—उघड, स्पष्ट, प्रकट. ध्यानें करिति गोचरु। १७·३५४. ५·९८, ११·५०४, १३·२७५, १५·२६३, १५·३१४, १६·१०२, १६·२७५, १८·१४५, १८·५८०, १८·६५९, १८·७६१, १८·८०७, १८·८८७, १८·१०७७, १८·११८२, १८·१३७९, १८·१५६५. **आत्मा गोचरु होए** १३·८२३; **डोलेयां गोचर** १८·१५४६, **तर्काचिये दृष्टी**–२·१४७, **दीठीसि**–११·८८, **नादु**–१८·१६८०, **मन-बुद्धिसि**–१५·४४६, **मती**–११·२१०, **मना**–१३·१०२६, **लोचनांसि**–११·२९, **स्वप्नसंभ्रमु**–१८·१४०१; **नेत्रगोचरे आकारिं** १३·८८६. **अगोचर** ८·२८, १५·१६.

गोठि-ठी-ष्ठी—कथाप्रसंग, बाबत, विचार, प्रकार. **गोठि**—नाइकति दूजेयाचिये गोठितें। ८·११०. ६·३३१, ७·३०, ७·१६०, ८·११०, १०·२९१, ११·२८, ११·८१, ११·६९७, १४·३२, १६·३८०, १७·४२५. **अज्ञानाची गोठि काइसी** १३·११६३; **अनारिसी गोठि** ११·६७६, **असमाई**–६·११८; **एरि गोठि काइसी** ५·८०; **कें गोठि** १३·२५८, **केउती**–११·५७४, **जागराची**–१५·५००, **ज्ञानाची**–४·१९४, **पारावाराचिया**–१५·५०४, **भयाची**–

१८·६९, मागिलि – १८·२७७, मांडली – १३·२६५, मूंकां बोलेतेयाची –, मुका बहिरा असतो, अशा मुक्याबहिऱ्यास सांगणें व्यर्थ होईल या अर्थी, ६·२६, मूर्खांची – ४·८७, मोकली – १८·१६७५; यज्ञाची गोठि कायिसी १६·३८०; रम्यगोठि १२·२२८, लाभाची गोठि ८·२३०, वडिलि – ७·१४, सपाइ नीजीव – १३·१०९२; अधिकाची गोठि केवि कीजे ११·५५८; असो हे गोठि, हा विचार सोड, ४·१५३; ऐसी गोठि कोठें असे १८·१७१२; तुजसिं गोठि करावी ११·५८०; ते तंव गोठि असो १५·४४१; तैसी गोठि काइसी १५·५०; दूजी गोठि आहे १४·२५४; दूसरी गोठि नाहिं १०·१०३; येरीची गोठि आदरिली १७·४२९, ज्ञानदेवी – 'येरि चि' १७·४३२; पाठिं गोठि सांघसी १०·१८३; हे गोठि काइसेया करावी ११·५७८; हे गोठि सांडीं १४·४०६. **गोठी**—इया बोलिं या (बोलिया) बोलिजति गोठी। तैसिया न्हवति ॥ १०·१२४, २·२२१, ४·१८४, ७·२०१, ९·२२८, ९·४४७, ११·३७७, ११·४७६, १३·२३९, १४·३९३, १८·३००, १८·१५६५, १८·१६५८. आंणिकाचिया गोठी ३·१५९; इया केउतिया गोठी १३·२८३; एकावांचौनि गोठी करूं चि नैये ६·१००; ऐसिया गोठी आइकसि १६·२०२; कें गोठी ७·१९१, १३·१८९; गुरुशिष्याची गोठी ३·२६७; तिया गोठी जाली १८·१३९२; तेथिची गोठी उपलउं १६·२७३; दुसरी गोठी १४·१७७; निमालेयांचिया गोठी ९·५००, पाबली – ११·६६, प्रियाचिया – १२·१६०, बोलिलिये – ९·३६, विवेकाची – ४·२. **गोष्टि**—श्रीकृष्णार्जुनीं बरवी। जे गोष्टि केली १८·१७८५.

गोड—मिष्ट, मधुर, आवडतें, उत्तम. कां मिरियां माजि तीख। उंसिं गोड ॥ १७·३८. ६·१७३, ९·३८, १२·१९९, १४·१६२, १७·१२९. गोड गायन १६·१२०; गीता ऐसें गोड १५·२१; सारस्वताचें गोड झाड ११·१९; गोडु ये कां, गोड वाटतो, १८·६०५, ज्ञानदेवी – 'येकां' १८·६०८; गोड जालें १८·१५७१; गोडां करावें ९·३०; गोडें नव्हंति, जर गोड नसतील तर, १८·१६८१; गोडें होंति १८·७९३, बोलतेयांचीं बोलणीं – १०·२४८, रसायनें – १०·१५४; सेवे वांचूनु काहिं गोड न मनी १३·४५१; गोड आंबड १८·२४३; पवित्र आणि गोड, दुधाविषयीं, ९·५६; वरि गोड आंतु विष, निंबोळीविषयीं, १४·२६१. **गोडपणें** १३·३. **गोडी**—विषइं जेया गोडी। ते हे इछा ॥ १३·१२५, कां मूर्त होये ऊंसें। गोडी जेवि ॥ १४·२८०, ६·२८, ६·११३, १०·१८०, १२·१६१, १४·३७१, १५·४१२; आत्मसुखाचिया गोडिया, गोडीमुळें; ४·१८५; उंसीं गोडी १८·८३९, क्षीरसागरिची – १३·९११; गुळाची – १३·८९६, ज्ञानाची – १४·६०, महासुखाची – ४·१०७, विषयांची – १३·७०१; गोडिया इक्षुरसु १८·५०६; गोडियेचे विशेष, गोडींत भेद, १०·३२; अक्षरांतें गोडी आणी १५·११; गोडी दे १८·१०४, – ही दे १७·२१८; गोडी लाविती १८·५७०. **गोडिरें** ... कडू १८·८०१. **गोडिस**—आंगें चि पदार्थ गोडिसे १७·१२५; गोडिसेपणें १३·११५१.

गोत्र—कुटुंब, नातेवाईक, वंश. १·१८४, १·२०७, १·२२८, १·२४३, २·२४, ११·५७, ११·५९, ११·६५१, १७·२८९. गोत्रकुटुंब १३·७९३; गोत्रगुरु, १·१७७, २·३४; गोत्रवर्गु १·१९३; ज्ञातिगोत्र १६·३५६; अरूपु मीं अगोत्रु १८·११९३; अगोत्रा गोत्र ९·१५९.

गोंदली—(१) गोंधळी, कैकाडी (राजवाडे). (२) गोंदळी, पिशाच (दाते). कां साधुतें गोंदलिं। संचरौनि सुये मेलिं। १३·१००४, (१) जसा गोंधळी साधूस फुसलावून आपल्या मेळ्यांत घेतो, (२) जसें साधूच्या आंगात संचार करून पिशाच त्याला आडमार्गाला लावतें, गोंदलिं(लि) असा पाठ संभवतो, ज्ञानदेवी – साधूतें गोंद्ळी संचरौनि सूये मेळीं। १३·१०१०.

गोधुलुक—सांज. वैराग्याची गोधुलुक, पूर्ण वैराग्य, १८·१०७९.

गोफणें—दगड मारण्यासाठीं दोरीचें साधन. गोफणें ऐसें होइल, गोफणीनें 'दगड तर मारीत नाहीं ना' असें पक्ष्यांना वाटेल या भीतीनें, १३·२८४.

गोमटा-टी-टें—चांगलें, सुंदर. तें मौन तंव गोमटें । स्तवन माझें ॥ १८·११४७. २·२९९, ५·१११, ८·२४३, ९·३३२, ९·४२९, ११·३१६, ११·५४९, ११·६८६, १२·१९०, १२·२३५, १४·२१५, १८·२४७, १८·७७६, १८·९९३, १८·१०१४, १८·१३३८, १८·१४७३. **गोमटें अवधान** १८·१४३; **गोमटा उपदेश** ३·९; **गोमटी कीर्ति** १८·१४५५; **गोमटा ज्ञानकर्पूर** १४·२६; **गोमटिया बोजा,** चांगल्या प्रकारें, १३·१०४०; **गोमटीं सुद्रव्यें** १८·६७४; **गोमटी हातवटी** १८·१६३; **फुलाचें गोमटें फावे,** फुलांतलें जें चांगलें (मध) तें मिळतें, १८·७१६; **तैसें कें गोमटें** १८·९२१; **तो गोमटेनि एकें मानी,** हें एक चांगलें झालें असें समजतो, १४·१५३; **मी वांचुनु जेया काहिं गोमटें नाहिं** १३·६०२; **बोखटें ना गोमटें** १२·१९४.

गोरव—गौरव, मोठेपणा. हा गौरव शब्दाचा अन्य पाठ असावा. **निगर्वाचें गोरव** ८·१९२, ज्ञानदेवी – 'गौरव' ८·१९४; **गोखा** १६·२३१, हा **गौरवा** असा पाठ घ्यावा. **गोख** पहा.

गोरा—गोऱ्या वर्णाचा. गोरेया आंगा जैसें। गोरेपण ॥ १८·८८३. **चापेगोरिं** ११·१३५; **गोरें आणि तरुणें,** तरुण स्त्रियेस उद्देशून, १८·१४९१; **कालें गोरें** १८·५५१; **काले-गोरेपण** १८·१०१.

गोरि-री—फांसेपारधी. **गोरि**–गोरिचें स्वभाव। गायन जें ॥ ८·१४६. **गोरिचिया भूलि,** पारध्याला फसून, १३·७३८. **गोरी** १६·१२०.

गोरुं—गुरूं, गाय. कां गोरुवें बैसलीं। रुंखातालिं ॥ १३·५९५. १३·३१४, १७·२४७.

गोल—वर्तुळाकार, गोळा. **गर्भगोल** ९·३३१, १४·९६; **त्रिभुवनगोल** ११·३८४; **ब्रह्मगोल** १३·१०२१; **भूगोल, भु-भू** पहा. **गोलक,** बीज, **गोलकांचे अंशांश** ८·२३; **ब्रह्मगोलक** ८·२१.

गोवणें—अडकवणें, गुंतवणें, बांधणें. पासिकेंविण गोविति । ३·२५४. १८·२५४; **जवलि केलेयां गोवि,** जवळ केलें असतां दुसऱ्यास गुंतवितो, १८·६५२; **देहपाशकीं गोविजे** १४·६४.

गोवी—गुंता, गुंतागुंत, वीण, **अहोरात्रीची गोवी** १८·७१५; **गोवी पडे,** गुंतागुंतहोते, १८·१३०.

गोवारी—गुराखी. गोवारी गांवधणें वेंटाली। १८·१७२.

गोसावी-गोसांवी—समर्थ, स्वामी, मालक, श्रेष्ठ, श्रीकृष्णास उद्देशून. **गोसावी—गोसाविआं,** (संबोधन) ६·४२९; **गोसावियां** ११·५६८; **गोसाविंयां** ७·१५०; **गोसांविं**—मीं गोसांविं समस्ता। त्रैलोक्याचा ॥ ९·२७९, ५·१३, ६·१२८, ९·११८, ११·३७८, १३·४०४, १३·१०२१, १६·३०४, १८·१७४२; **ईश्वरु गोसांविं** १८·१३०८; **ज्ञानसंपत्ती गोसांविं** १३·५९०; **पुरुषार्थां गोसांविं हों ह्मणे** १६·४५६; **लाभा गोसांविं होए** १६·४४१; **सकल गुह्यां गोसांविं** ९·४७; **सर्वदलाचा गोसांविं** १८·४८७; **गोसांवीं** १५·२०; **गोसांविणि, मालकीण,** (कारण या अर्थी), ते दासि किं गोसांविणि जाली। १८·९०८, ९·११९; **गोसांविंपण** १८·२१, –णें ६·१४३, ११·६२.

गोसी—परस्पर आवड. **विषयइंद्रियां गोसी** १४·९२, ज्ञानदेवी–'विषयां इंद्रियां गोसी' १४·९२, टिपांत 'गोसीं' 'गिंवसी' 'गौसी' असे पाठ दिले आहेत; हे सर्व पाठ **गिवसणें** या क्रियापदावरून आले आहेत.

गौर—मोठा. **गौरु हीनु पुरता** १५·४५९.

गौरव—श्रेष्ठपणा, सन्मान. नाना आचार गौरव। सुकुलीचें ॥ १३·१८०. ११·२७, १८·१६०७, १८·१७२९. **आरंभरंभेचा गौरव** ६·४६०, **नामाचा –** १७·३९६; **गौरवें शृंगारुनि** १८·१९८; **इये स्तुती गौरव असे,** अर्जुनाच्या या स्तुतींतच देवाचा गौरव होतो, १८·१६३०; **गुरुगौरव** १५·२७; **नामघोष–** ९·२०२, **विद्या–** ९·२४१, **श्रुति–** ७·४९, **संसार–**१५·३९४; **कुलज्ञान गौरव** ९·४३१.

गौल्य—गोड मिश्रण. ३·२२१.

ग्रंथणें—ओवणें, अर्थानुसंधानपूर्वक लिहिणें. **जें संजात मी ग्रंथिलों** १८·१७४८. **ग्रंथ—** १·७९, १·८३, ६·२९, १०·३९, ११·२६ (१, २), १३·३२६, १३·३३०, १३·११६४,

१४·२६, १५·११६, १६·२७२, १८·२९, १८·५८, १८·१६९६, १८·१७२९, १८·१७४०, १८·१७४३, १८·१७८८; ग्रंथाचा आकारु १८·१६८६; ग्रंथाचें आलियाडें १८·१७५४; ग्रंथाची दूजी सृष्टि १८·१७६५; ग्रंथाचां मध्यभागीं १८·१२३४; ग्रंथाचें व्याज १३·३३२; ग्रंथाचेनि व्याजें १५·५६४; ऊसणातियांचां ग्रंथि १५·३६२; ग्रंथि बांधौनि दीधलें १८·१७४२; ग्रंथार्थ—अर्थणें (३) पहा; ग्रंथाधार १३·३१२; ग्रंथ-उत्कंठे आडसो १३·६३२; ग्रंथउद्यम १४·१६; ग्रंथोपजीविये १८·१७७९; ग्रंथुगरुवतिचा १·३३; ग्रंथगर्भिचें १५·४४; ग्रंथरूप १८·१७७०; ग्रंथविस्तारीं १८·१२३८; ग्रंथसागर १८·१७५९; ग्रंथसिद्धि १८·१७६३; ग्रंथायंत, ग्रंथविस्तार, १३·३२८; मूलग्रंथिचेया संस्कृता १०·४२. ग्रथन—ओवणें, गीतार्थ-ग्रथनमिसें, गीतेचा अर्थ एकत्र करून सांगण्याच्या उद्देशानें, १८·१७४०.

ग्रंथि—गांठ. जीवग्रंथि न सुटे १८·१३९५.

ग्रसणें—घेरणें, आच्छादणें, व्यापणें. तो ग्रसिला महामोहें । कालसर्पें ॥ २·७०. २·१३. ग्रासातें ग्रसुनि १५·५१६; जैसी निशि सूर्यतेजातें ग्रसी २·३२५; मन हें भ्रांती ग्रसिलें २·५७; मर्यादा ग्रसौनि १५·४९९; माया ग्रसिले ७·१०४; सद्बुद्धितें ग्रसी ९·१७८; ग्रसिजतसें १३·८८१ (१); ग्रसितें, गिळणारें, १३·८८१ (२); मोहफणिग्रसित २·७४; रवि राहुग्रस्तु १·२६८, आठवा ग्रह राहु व नववा ग्रह केतु, अनुक्रमें चंद्राचें व सूर्याचें ग्रहण करतात असें समजतात, येथें 'राहुग्रस्त' हा शब्दप्रयोग सूर्यास उद्देशून आला आहे, दाते कोश 'ग्रह' व 'राहु' पहा. ग्रासणें पाहा.

ग्रह—ज्योतिःशास्त्राप्रमाणें अंतरिक्षांतील सूर्यासह नऊ गोल. कां ग्रहां माझि इंगलु । तेयातें म्हणिजे मंगलु । १८·७४८. ग्रहगणाचिं कुळें ११·२५४; ग्रहवर १५·१९३; क्रूरग्रहांची मांदी १६·२५५.

ग्रहण—घेणें, धरणें, स्वीकार करणें. गोग्रहण, महाभारतांतील एक प्रसंग, ११·४६४, पाणि-४·१२१; सोमसूर्यग्रहणें १८·१०९.

ग्राखा—हा अपपाठ ग्राणा असा घ्यावा. ग्राण पहा.

ग्राम—(१) गांव. ग्रामकोल, कोल पहा. ग्रामगुणें, गावांत एकत्र राहण्यानें, संसर्गानें, १५·४४२; इंद्रियग्राम ५·१०४, १८·४३८; गुरुग्राम १३·३७९; विवेकग्राम ६·४४९; शरीरग्राम ११·६५५, –मी(मीं) ८·३६; संसारग्राम १५·४४१; अग्रहारें हान ग्राम १८·९८. (२) समुदाय. भूतग्राम ९·८३, ९·११७, ९·१२०, ११·५५२, १३·९६, १३·१०५९, १७·६६; भूतग्रामाचे आवाट १३·४६; भूतग्रामांचिया वेली ११·५०६; भूतग्रामक ११·२५६.

ग्रासणें—ग्रसणें पहा. नाहींसें करणें. जो मशका लागौनि ग्लाविन्हीं । ग्रासी तो मीं ॥ १०·२५०. एर मज आघवे । सरलें ग्रासुं ॥ ११·४५१, याचा अर्थ नीट लागत नाहीं, ज्ञानदेवी -येर जाण मी आघवें। सरलों ग्रासूं॥ ११·४५६, अर्थ उघड आहे. ११·४६१, ११·४८७, ११·४९३, १८·१५५३. ग्रासिजतसें (से) १३·७४८; ग्रासिजे ११·४८७; विश्व ग्रासिं तो माझा खेलु ११·४८६; उपनलां चि ठांईं ग्रासित ११·४१७; सकटा द्रोणु ग्रासिला ११·३९३; विश्वरूपें कालें ग्रासिलिं ११·४१२; आघवां ग्रासूं ११·४४६; ग्रासूं लागलासि ११·३८५. ग्रास—घांस, शेवट. ग्रासातें हिं ग्रसुनि पुरता। १५·५१६, ६·२९१, १८·४१५, १८·१००१; ग्रासा येका अन्नासाठिं ९·३०१; ग्रसितें ग्रासा वेगलें १३·८८१; कालु भूतां ग्रासु करितसे ९·२८३; आदिस्थितिग्रासिं १३·९१७.

ग्राह—पछाडणारें भूत. २·८५. अनुमानणें पहा.

ग्राहिक—गिऱ्हाइक. ६·२९२. ग्राहकैं, गिऱ्हाइकी ९·४९३, ग्राहकैंये लागु जाला, गिऱ्हाइकी लाभली, ११·६४२.

ग्रीवा—गळा. ग्रीवेघंटेचा आऊ, देवळावरील घुमट ठेवण्यासाठीं भिंतीवर बांधलेल्या गोल बैठकीचा आकार, १८·४०.

ग्रुही—गृहस्थाश्रमी. ग्रुहीं(ही) १२·९०, ज्ञानदेवी –'गृही' १२·९१.

ग्लानि-नी—दुःख, खंती. ग्लानि ९·५०६; ग्लानीं ८·१२६, १६·१४१.

घ

घट—घडा, मडकें. जैसें सबाह्य जल डोहीं। बुडालेया घटा। ७·१३०. घटिं थोडें ऐसें द्रव घालीजे। न गळिजे तरि मागुता भरिजे। १०·५०. घटाचिया खापरिया। घटाचां भागीं फोडिलेयां। मा आकाश आपैसेया। जालें चि असे। १४·३१४. मातिएचा वीट्ठु। घेउनि काइ करी घटु। १८·२१७. ६·४२, ७·६४, ८·२५१, १४·१९३ (१), १४·३७६, १६·१३०, १८·११७७, १८·१३९०. **मृन्मयो घटु** १४·११९; **प्राणिजाताचां घटिं**, शरीरास उद्देशून, १५·३७५; **घटाकारें** १३·८९३; **घटाकाश**, घटांतील पोकळी, ६·८३, १४·१९३ (२); **घटाभास** १४·५४ (२); **घटभंग** १४·५४ (१); **घटभांडादिक** १५·४७२; **घटमठ** १३·१०५९, १५·३०७, १५·३५६, १८·११०२; **अनेकां घटसहस्रां** १३·९१३; **घटत्व** ८·२५२; **भांडघटशराव**, भांडीं, घडे, परळ, १३·८६९.

घटघटां—गटागट, पाणी पिण्याचा आवाज दाखविणारा शब्द. ११·३८९.

घटणें—(१) घडणें, भाग पडणें, शक्य होणें, योग्य होणें. ऐसेन हीं प्राणसंकटें। जरि विपायें निगणें घटे। २·२०५. २·३०७, ९·४५५, १८·१५६. **बोलिलें हें न घटे**, बोलला म्हणून आलों असें घडत नाहीं, १८·११४७. (२) कमी होणें, हानी होणें. राति देखे न घटे। सूर्यु जैसा॥ १२·१९४. १३·४७६, १८·११५१. (३) जोडणें, लावणें. **गाढीं सुघटितें** ६·१९३.

घटा—कळप. **मदमुखांचिया घटा**, हत्तीचे कळप, ११·३८९.

घंटा—(१) घांट. जैसा घंटानादु लयस्थु। घंटे चि होये॥ ८·९५. **ग्रीवेघंटेचा, ग्रीवा पहा.** (२) समुदाय, कळप. **गजघंटा, गज पहा.**

घटि—लहान घडा. **झांकलिये घटिचा दीवा** ८·९६.

घटिका—(१) लहान घडा. **घटिकायंत्र**, वेळ मोजण्याकरतां वारंवार घट भरून रिकामा करण्यासाठीं केलेली यंत्रयोजना, भरणें व रिकामें होणें असें हें रहाटगाडगें सारखें चालू असतें, २·१५९. (२) वेळ, मुहूर्त, **लगिनघटिका** ६·४६९.

घंटिका—(१) लहान घंटा. **क्षुद्रघंटिका** १·७. (२) कंठमणि, माझि घंटिका लोपे। ६·२०८.

घठार—रांजण, मडकीं ठेवण्याचें कोठार. तेलानूपाचेया घठारा। १६·३९३.

घडघडणें—गडगडाट होणें, कोसळणें. घडघडीत अंबर। १·१२९. ११·४७९. **जलधरु गहिरु घडघडिला** १·१४९;

घडणें—होणें, मिळणें, शक्य असणें, शक्य होणें, तयार होणें, **प्रसंग येणें.** कां तीर्थें जियें त्रिभुवनीं। तियें घडति समुद्रावगाहनीं। १·२६. ना तरि उद्यानीं माधवी घडे। १·४३. वर घडे तरि कीजे। भलें एयां॥ १·२१६. तो मनुष्यासारिखा आवडे। परि मनुष्यत्व तेयासि न घडे। ४·९९. जरि सोनें लेणें होउनि घडे। ९·७६. गगनावरि उभावें। घडे केवि॥ १०·१२. भूताकृतिचें नाणें। घडत भांगारें जेणें। १५·४४८. घडीत आहे करणीं। आउतीं दाहें॥ १८·४५१. १·२४३, १·२४८, १·२५६, १·२६३, २·३३, २·१४५, २·२२३, २·२२९, २·३२७, २·३४६, ३·४७, ३·६३, ३·६५, ३·१४२, ४·४५, ४·१४१, ४·१५२, ४·१७६, ५·३३, ५·१२०, ६·९८, ६·१८८, ६·३२९, ६·४१२, ६·४१६, ६·४३७, ६·४६२, ८·११०, ८·१२६, ८·२०९, ८·२३३, ९·९५, ९·१३१, १०·११७, १०·१७१, ११·७५, ११·५८२, १२·२२३, १३·८२, १३·१५८, १३·५४७, १३·६७२, १३·६७४, १४·२१२, १४·२८१, १४·३६७, १४·३९१, १५·४४२, १५·४६७, १६·५३, १६·२७८, १६·३२५, १७·२८३, १७·२९८, १७·३७३, १८·५०, १८·९७, १८·१०३, १८·३५१, १८·३५९, १८·७४६, १८·८१३, १८·११३६, १८·११७२, १८·१३३५. **अनुष्टुभें घडुनु** १८·१६७८; **अवचटें ऐसें ही घडे** ८·२०३;

ऐसें हीं एक घडे ९·३८३; आंगा घडलें ३·२५०, – घडिजे ६·२५, ९·४०२, – घडे ६·३०५, ७·२२, – घडैल ६·३८३, – घडौनि ६·४६५, १८·११३२; उपमा घडे ४·१७९; काइ काइ न घडे, काय काय होणार नाहीं, १७·३९२; धातु घडे १८·४४५; जेतुलें पांचभौतिक घडतें १५·४४७; पार्थवैकुंठ-संवाद-कुसरी घडिलें १८·३७; प्रकृतो घडिलासि, प्रकृतीमुळें, १८·१२८१; प्रत्यो घडला ११·७७, प्रश्णोत्तर कां घडे १८·१५७८; परस्परें प्रीति घडैल ३·९७; प्रसंगु घडला १३·६४३; प्रीतिचेनि दाटपणें बहुत घडलें ११·५४७; बोलणें घडैल ६·९, बोलेंसिं बोला न घडे १३·१८; बोलणें हीं बोलावें घडो ९·३७; भाग्य घडे १८·१४६५, मरण – ३·११७, मेचु –, आवड उत्पन्न होईल, १७·१२४; महोदधीसीं घडतां, मिळाल्यावर, १८·१०७५; यागु घडैल १७·१८६; युक्ति घडे ६·३५६, योगु – ६·३५३, रति – ३·८२; लेणीं घडिजति ११·६३४; वस्ति न घडे ३·१११; शब्दु कैसा घडिजे, शब्दांची मांडणी कशी करावी, १८·१७४६; शरीरादिहेतु घडे १८·३५७; शास्त्राचें घडतें, शास्त्रानें जें ठरविलें, निर्णय दिला, १७·२९; श्रृष्टि घडी सवें, घडल्याबरोबर, १३·११४; श्रद्धा घडिजे १७·७८; संन्यासु घडे ५·२५,१८·२५९; सुगंधा येणें घडे १६·२८९; सूर्यातें न घडी, (सूर्याच्या आड असलेले ढग वारा दूर सारतो,) नवीन सूर्य घडवीत नाहीं, १८·१२२५; हाटवेले एणें... घडलें असे ९·४९२; हातवटी घडिली १७·३५२; घडतां विखिं १५·११५; घडतां मोडतां १८·४३३; घडे मोडे १५·१३३; घडले...मोडले १५·३५६. अघडती मातु १·२३५. घडवणें १३·९६३. घड, समुदाय, जुडगा, फलाचा घडु १८·९६३.

घडा—मडकें, गाडगें. पैं अथ(धा)विं घडा बुडाला। ८·६४. मदिरेचा घडा १३·४७०; गाडुवां घडां १८·५४०; घडेगाडुआंचे ९·७३.

घडी—(१) दुहेरी, तिहेरी, चौपदरी दुडून विशिष्ट आकार दिलेलें कापड. तेया ध्वनितावें केणें सोडुनि । यथार्थाची घडी झाडुनि । उपलविली मियां जाणौनि । ग्राहिक श्रोते ॥ ६·२९२, कापडाचा व्यापारी गड्ड्याची दोरी सोडून कापडाची घडी उघडून झटकून गिऱ्हाइकाला दाखवतो, त्याप्रमाणें ध्वनितांत बांधून ठेवलेला अर्थ स्पष्ट करून श्रोत्यांना मी उघड करून सांगतों. गगनाचिया घडिया ७·१९०; चंद्र मेघाची घडी उकलली ११·२१९, हा पाठ चंद्रमेयाची घडी उकलली असा घ्यावा, चंद्राची घडी उघडून त्या चांदण्याचा बुरखा आकाशाला घ्यावयाला लावला असा अभिप्राय ओवींत आहे, ज्ञानदेवी – 'चंद्रमयाची घडी उपलविली' ११·२२३; त्रैलोक्यपटाची घडी ४·१४; मनाची घडी घडे ६·१८८; वन्हिज्वालांची घडी ६·२२४; वस्त्राची घडी ६·१८२; विश्वरूपाची घडी उपलविली ११·६४१. घेडी—दुस घेडी केली, हा अपपाठ आहे, घडी केली असा पाठ घ्यावा, वस्त्राची घडी केली, १५·८२. (२) घटका, वेळ. तो अकालमेघु काइ घडी । राहातु असे ॥ १७·२५०, आजिची घडी धरूनि ११·५७५.

घणवट—जड, भरींव, दाट, मोटा. कां भूस बीज एकावट । उपणितां राहे घणवट । २·१३०. घणवट महिमा २·२१३; घनवट—मीं येतुली घनवट ऐसें । पृथ्वी नेणे ॥ १०·१६०, घनवट बीजकणिका ७·५४. घनवटी–घनवटीतें वरिखती १३·२१३.

घणावणें—दृढ होणें. सुषुप्ति बैसे । घणावौनि ॥ १४·१४१. मौढ्य घणावे १६·३८९. घनावणें—घनावलि आवडी । १७·५, ज्ञानदेवी – 'घणावली आवडी' १५·५. घनीभू(भू)त सुवर्ण १·४४.

घन—(१) मेघ. वरिषांतिं आकाशीं । घनें जेवि ॥ १४·३०४. वरिखा अंतिं जैसे घन । आकाशातें ॥ १५·२५५. घनावली, मेघपंक्ति, ९·११८; घनगर्जित १८·४८१; घनछाया १६·२२६; घनजात, जात पहा; घनपटल २·७५, ८·१९; आनंदघन १७·४७; गुणघन ७·६९; नवघन १५·१५१. (२) दाट. मग प्रणवातीत उरे । पूर्ण घन जें ॥ ८·११५. घनिं अज्ञानतत्विं १५·४९२; सुषुप्ति घन १४·७४, घनसुपुप्ति १५·४८३; घनाकार ८·१७१, १८·११४३, १८·१२०१;

घाइ—घाव, मार, आघात. उशिना घाइं, नेटानें घाव घालून, २·१९०; **दुःखशोकाचां घाइं**, आघातांत, ७·१०४; **पाठीं लागतां घाइं** १८·९३८; **शास्त्र घाइं न जिरे** १३·५३७, 'शास्त्र' हा अपपाठ असावा. 'शस्त्र' असा पाठ संभवतो, ज्ञानदेवी – '**घाईं कोंत न जिरे**' १३·५३७, जसें आधींच लागलेल्या घावावर कोणतेंही टोंचणारें शस्त्र (कोंत) सहन होत नाहीं किंवा घावांत रुतलेलें शस्त्र जसें सहन करतां येत नाहीं, तें काढावें लागतें—हा अर्थ अधिक बरा वाटतो. **हाणिचां चि घाइं** १८·७९७. **घाए-ऊ-य-वो** पहा.

घाउस—घांस, लचका. ६·२३१. **घांस** पहा.

घाए-ऊ-य-वो—**घाइ** पहा. **घाए**—आंगिं जन्ममृत्युचे घाए वाजति १३·१००९; आत्मेयां मज घाए वाजति १६·३९७; **कुलस्त्री दांडेयांचे घाए निगाली** १८·९३९; **घाऊ**—जो खांडावेया घाऊ घाली । १२·१९८, १८·६१६; **ध्यानखड्गाचा घाऊ** १८·१०४८; **घाय**—७·७८; **खांडियांचे घाये** १८·२२९; **स्वप्निचेया घाया** १५·२३१, **–चेनि घायें** ६·७५; **घाये करीतु** १८·६६२, **–सूंति** १७·२५८; **आणिकिं घाये मवावे**, दुसऱ्यांनींच घाव मोजावे, १८·४३६, **जें घायें विण लागे** १७·१४२; **वर्मीं घाये न घलावें(वे)** १६·१५०; **घावो**—**घावो न लगतां**, घाव लागण्यापूर्वीच, १३·५४५.

घांघवसणें—शोध करणें. ५·६७.

घाटणें—मळणें, पिळून काढणें. **लोहमासातें (लोह मासातें) घाटी** ७·१२.

घाणा—तेल काढण्याचें साधन. **घाणा(णां)** १७·४१६, १८·९३७.

घाणि—घाणेरडा वास, दुर्गंध. **घाणि सूटे तंव राहे**, दुर्गंध येईपर्यंत थांबतो, १७·१५७; **हींगु घाणीं(णी) त्रासला** १८·२१९.

घात—वध, संहार, उच्छेद, नाश. २·१३५, २·१७७, १३·१०१०, १३·१०६६. **घातेचिये संधी** ३·२११; **घातु करावा** १३·२२४, **–करी** २·३२०,**–केवि करुं** २·३५, **–कीजतसे** ६·७०, **–कीजे** १·२१३, **–घडे** १८·४४५, **–जाला** ९·१४५; **घातु चिंतुं येइल काइ** २·४४; **मनें घातु न चिंतावा** १·२२५; **घातु चित्तिं न धरिसि** २·९८. **आत्मघात** १८·१२६९; **परप्राणघातें** १६·३४५. **घातक** ३·२१२, ९·४६५, **कुलघातक** १·२५१.

घापणें—घालणें, घातलें जाणें, टाकणें, व्यापणें. आंतौनि बाहिरा । घापतासि ॥ १८·२३. आत्मेयां घापे देहाचें जालें । १८·३८८. २·३४६, ६·१००, ९·३४२, १४·२३४, १८·१२६०. **उलिग घापे** १७·२०१; **कुरोंडी घापे** ११·४५२, १५·११; **घेउनि श्वासु घापे**, श्वास घेऊन सोडावा, १६·४०९; **त्यजूनि घापे**, (मृगजलाचा विचार) टाकून द्यावा, १८·१३८५; **माथा बैसों घापे** १६·४५६; **मुलीं चि घापे** ९·३४२; **वारेया घापत आहाति वाणीं**, वाऱ्याची वाहण्याची पद्धत कोणी आंखून देईल काय? ९·२०. **घेपे...घापे** १८·४१२.

घामेजणें—घाम येणें, श्रमी होणें. १३·३४८. **घाम**—**घामु पूसीं** १०·१६४.

घारणें—व्यापणें. विषयविखें घारले । ३·१९३. **बुद्धि विषयविखें घारली होती** १०·१४२.

घारी—पुरण भरलेली पुरी. १७·१५९.

घालणें—ठेवणें, राखणें, या क्रियापदाच्या अनेक उपयोगांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. (रथु) नेउनि मध्यें घालावा । दोन्हीं दलां ॥ १·१६९. **मागां घालति** १५·२४८. **घालावा-वी-वें**—**दाढे घालावा** ११·४२५; **मोकलुनि घालावें**, सुटें, स्वैर सोडावें, ६·३८०; **घालिजति**—**आंगीं गलु घालिजति** १७·२५५; **घालिजे-घालीजे**—**प्रेत बाहिरें घालिजे** १७·१०६; **हातु घालिजे** ९·१४७; **द्रव घालीजे** १०·५०; **घालितां**—**असुरवाडी(डीं) घालितां**, संकटांत पडलें असतां, १८·१८७, **ऊपासिरा** – १५·७६; **घालिति**—**झांका घालिति** ११·४२०; **घालिसी**—**आडसो कां घालिसी** १३·६३२; **घालि फेडि** १८·२२१; **घाली**—**अनर्थ करुनि घाली** १८·७२४, **आंतु–** ६·२३६, **करुनि -** १३·५७८, **करूनि –** १३·३५१, **आलव –** १८·२६, **गुरुगृहिं –** १३·३७६, **घाऊ –** १२·१९८, **जळतिये आगी –** १३·७०५, **डोलां –**, पाहतो, ११·२११, **दीठी –** १३·२७४, **निजवधानीं –** १६·२११, **बाहिरि –** ६·२१६,

बुद्धि – १५·१०१, मीठी देउनि – ६·२२९, वर्जुनि – १०·७८, हांवा – १४·१९०; घालीं – ओजा घालीं ६·१८३, करूनि – १२·९७, कान भरूनि – १८·१३४६,· निर्दळूनि – ३·२६३, सांडूनि – १८·१३८२; घालील—सिंहु कुहां घालील ११·५५, घालुं-लूं, चारा घालुं जांतां ११·१५८; आंगुलिया जोडीं घालू १५·५; घालूनि—कव घालूनि १३·६२, कवाड – १८·५३७, कांटाळें – १६·२८, गुढा घालूनि १८·४६५, पोटीं – १४·२००, बूंथि – १८·१०४९, हियें –, अंतःकरण फुटून, ६·३७५; घालूनु – एकवट घालूनु १७·३४५, गवसणी – १०·११८. घालणें—व्याधाचें चारा घालणें १३·६६८. घातला-ली-लें, दामले, "शास्त्रीय व्याकरण," पृ. ४२१ पहा. किं विश्वरूपमय आववें। करूनि घातलें ॥ ११·११६. आत्मबिंब जळीं घातलें १८·१२९७, आत्मस्वरूपीं – ५·३४; आंकणा घातला १·२००; उडी घातली १·२६७; उलिगें घातली(लीं), उलिग पहा; कविठ घातलें, टाकलें, ११·४२८; गवांदि घातली, गवांदि पहा; ग्रुहीं(गृही) घातले १२·९०; चित्तवृत्ति ठेवेया पासिं घातली ११·६२३; (गा)डौरां घातला ११·५३२, तोंडीं – १८·१०४; दंडवत घातलें ११·५६०; पाठिसिं घातला १·१४३; पोफळ घातलें, पैज घेतली, १३·२१, पेटवण – ४·१३३, बीज – १·४०, माजवण – ११·४२; रथीं घातला १८·१२८६, वसोवा चारु – १७·२८०; व्यापूनि घातलें ११·२२६; हृदयीं घातली ८·६३. घातलेयां – पसारा घातलेयां १६·२२१, मुखिं – १६·१७०, साडु – १७·२७८; दीठि न घली १३·७३८, बैसों – १७·३०२; वर्मीं न घलावें १६·१५०; न घलवे १३·५१४, १८·७०८; न सहित आलेलीं वरील रूपें घलणें किंवा घालणें या क्रियापदाचीं असणें संभवतें.

घाला—मृत. घाला देहा पासौनु ने, मृत देहांतून नेतो, १५·३३५, ज्ञानदेवींतील 'देहा पासौनि गेला' १५·३६७, या पाठांतील 'गेला' हा पाठ 'गेलेल्या' या अर्थी घ्यावा.

घांस—तोंडांत मावण्याइतकें अन्न. हें विश्व न पुरे चि घांसा। ३·२४१. पैं बाळक जैं जेवविजे। तैं घांसु विसें ठांइ कीजे। १३·९४५. घांसांतूळु हरळु १३·३३५; एकद्रोनि घांस ६·२३१, धूमाचे – १७·२५६; घांसु करावा, गिळावा, ११·४२५; घांस करी, घांस तयार करून मांडते, १८·१६७६; घांसु न भरी, गिळून टाकत नाहीं, ११·३५६. घाउस पहा.

घुण—लांकूड कोरणारा किडा. घुणाक्षर, किड्यानें लाकडावर पोखरलेली अक्षरासारखी आकृति, १७·२९९.

घुमणें—दुमदुमणें, भरून जाणें. तेयां टकेयां वरि पाला घुमे, त्या टोकांवर पाल्याचा बहर येतो, १५·१६५.

घुमघुमणें—दुमदुमणें, जोरानें फिरणें. घुमंघुमिति घोसां। वेदपक्षांचां ॥ १५·१८६. जैसा मंदराचलें क्षीराब्धि घुमघुमी ११·४७९.

घुमरी—भर, समृद्धि. तें शारीरतप घुमरी। आलें जाण ॥ १७·२१२.

घूरें—एक प्रकारचें घाण येणारें लाकूड. बावनेयां आणि घूरें १८·१२४७.

घूर्णित—भ्रमविलेलें, मूर्च्छित. घूर्णितें सावधें ११·११६.

घृष्टि-ष्टी—घसण, संसर्ग, स्पर्श. लोहापरिसाची घृष्टि १७·३९५, ज्ञानदेवी – 'लोहा परिसाची' १७·३९८; कां दोन्ही काष्टांचिया घृष्टी। माझि वन्हि जो एकु उठी। १८·११५३. परिसिं लोहघृष्टी १८·२८; द्विजु अंत्यजुघृष्टी १७·५१.

घेणें—अंगिकार करणें, स्वीकारणें. इतर शब्दां-बरोबर या क्रियापदाच्या अनेक उपयोगांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. घे—आंटी घे ५·१३१, १३·७८४, उमाणें – १३·११५२, झाडा – ६·२३२, तलु – १५·१०३, धांव – १८·४८१, बैसणें – १६·२६०, वाऊ – ६·४१५, एक वाले .. एर घे १८·५५०; घे सांडी ६·२९०; घे ना सांडी १३·१११०; उवावो घेआवा १६·६१; घेइं—पैं देशे काले पदार्थे। साधुनि घेइं मातें। १८·१२१८, प्रतीती – १४·८५, वैराग्याचीं डाळें – ६·५७; घेइजति—धूमाचे घांस घेइजति १७·२५६; घेइजे—पत्र घेइजे ९·१; माथां – ३·१७४; घेइजे...देइजे १५·५६२;

घेइल, उगाणा घेइल १५·३५९; घेईन—उगालु घेईन १३·४१८, लाभा – १६·३४८; घेउनि – घेउनि जाए १५·३३२; जीव घेउनि १३·२२८, ठाॐ – १८·१५४४, वीट्ठ – १८·२१७, सैग – ६·२१६, हातवटी – १७·२६०, हातिं-तीं – १८·८३०, १८·१३८३; घेउनियां—थोरवणें घेउनियां १५·१४६; घेउनु—विष घेउनु १८·९४२; घेॐ—घेॐ ए १८·१७५८, – ये १८·१६७५, – जाये १८·११५५, – गेलेयां १८·११५४,– पाहिजे, जर घ्यावयाचीं असतील तर, १०·२४१; नांव घेॐ, नांव घेतलें तर, १३·६७३; घेॐ—घेॐ येंसि ११·८३. घेत – घेंत—आठी घेंत ९·५२२; औषध घेंत खेॐ १८·९९२; वटवटां घेंतु ११·३८९; पान पालव घेंत १५·१६४; से घेतु १·१७९; घेंतसें—चारा घेंतसें ११·६७; घेंतां ९·४४७, १५·४३३; घेंति—अर्थक्रामपसरें । अग्रवणें घेंति थोरें । १५·१५७; उग(गा)णां घेंति १०·२२५, उगाणा – १६·३८४; पत्र घेंति, सनद घेतात, १५·२४९; धांव घेंति – १५·१००, धांवा – १५·१६७, धांवे – १४·२४९, पसर – १५·१६६, पासवणें – ७·१६७, पैसु – १५·१९३, मागावे – १७·४१; मागोवा घेंतू १८·१७०१; घेंतें—जें घेंतें जालें ५·२२; देंतें घेंतें ४·७२; घेतला-ली-लें—आलि घेतली ११·५६९; गूंढूनि घेतला १३·१००५; जीवें आश घेतली ११·८८; तलु घेतला ५·१४३; दांडेवरि घेतलीं, वर चढविलीं, ७·१६६; धांवं(व) घेतलें ७·१६९; पाटा घेतला १२·८४; भ्रांती कवलुनु घेतला असे २·७५; मानसें साच घेतलें ११·६५३; माप घेतलें ५·१५९; मौन घेतलें ११·६०७; शस्त्रें घेतलीं ११·४४२; संत घेतले आहा ९·१७; सुख जीवीं घेतलें ११·६५७; सेल घेतली १०·११४; घेतलिया—सांगडी घेतलिया ७·८१; घेतलेया—लेसु घेतलेया २·३१९, ज्ञानदेवी – 'घेतलेयां' २·३१९; घेतलेयां—जें घेतलेयां १७·२७७; घेंति, घेणें, घेंति पडे, घेणें प्राप्त होईल, १८·१६७२; घेयावा-वी-वे—उगाणा घेयावा १०·२४०; परिमलु घ्राणें घेयावा ९·३४५; पूसूनियां घेयावे ११·४६९; भेटि घेयावी ६·२०६; हर्षवेगू चि तो घेयावा १६·२३; शस्त्र घेयावें १८·१२७६; घेयाविया—चाटूनु घेयाविया ११·४२६; घेयावेया—उगाणा घेयावेया १५·५४६; घेंसि—सायास घेंसि हो मनें । ६·३६१, ऐसें मनोभावें घेंसि ७·३; घेसी—वोलणें न घेसी १८·१२७०; घेंसी—व्रत घेंसी १८·१२८५; शंका घेंसी ९·५३; घेणीं १६·१२, १६·१६३; घेणें—आर घेणें १५·७८, दूजें – १५·४७१, नांव – १३·६७२, पाणी – ९·३४२, प्राणु – १३·७४४; घेणें देणें ८·१८४, १२·१६, १८·३३२, घेणेंदेणें १७·१३५. घेओं १०·१२४. नेघणें पहा. घेववणें ११·२१९, १३·४१०, १८·२७३, १८·१०५७.

घेपणें—ग्रहण करणें, वेढलें जाणें. जे हिताहित देखति । हागि कगचा घेपति । १३·१०३७. पैं मथूनि लोणीं घेपे । १८·४१२, ज्ञानदेवी – 'लोणी' १८·४१५. जी आपुलेनि अवकाशें । अगाध घेपे कळशें । १८·१६९३. २·२६०, २·२६२, ३·७१, ३·१८०, ३·२२१, १०·२४१, १६·१४६, १६·१५१, १६·१८१, १८·५३१, १८·७७१, १८·८६६, १८·८८५, १८·९३४, १८·१०९४. अद्वैत द्वैतें घेपें १५·४५५; आनंदु घेपे आनंदें १८·१२०९; आमोदु केवि घेपता, कसा घेतां आला असता, १८·१६८०; आरिसा डोळां जैं घेपे १७·१७६; आहारु घेपे १७·११०, १७·११५; क्षीरनीर सकलवी घेपे १८·७१५; गिंवसूनि घेपे ३·२९५; बुद्धि घेपे एतुलें ६·३९१; बुबुलें वारा घेपे, फार हलू या अर्थी, १३·२५३; घेपे दीजे १४·२४६, १८·२६४; घेपेदीजे ३·२४४; घेपे ना दीजे ९·१७४; ना घेपिजे १३·३५१; नेघपति ९·४५५, १८·१२४७; नेघपिजति १५·२६५; नेघपे १६·६८, १६·९६, १८·११८४, १८·१३९७; नेघेपे १३·१०२८, १३·१११३, १८·१४७८; घेपवणें—घेपवे ना ३·१७९.

घोकणें—वारंवार उच्चारणें. आठै पाहार घोकित ११·६७०.

घोकरि—घों घों आवाज करीत, चटकन (राजवाडे). घोकरि श्रवणें आलें ९·५२६.

घोवे(घें)—घों घों आवाज करीत. सिंधु जळाचे

मीनले घोघे(घें)। ८·८३. **घोकरि** पहा.

घोट—घुटका, घांस. जगाचा भरु । घोंटु आतां ॥ ११·४५५. **सैंधवाचा घोंटु** ९·१२३; **घोंटु भरावा** ११·३८३, ११·४२५, – **भरी** ६·२३५, – **भरुं पाहे** १५·७०; **प्रपंचा घोंटु भरुनु** १६·५०.

घोंटणें—घोळवणें, गिळणें. वमिलेया अन्ना । लाळ न घोंटी रसना । १३·५१२. ७·९१, १२·६८. **विवेकु यया घोंटो** १४·४०८.

घोर—फार मोठें, गहन, भयंकर. हा वेदार्थसागरु । जेया निद्रिताचा घोरु । तो स्वयें सर्वेश्वरु । अनुवादला ॥ १·७२. **घोरीं कर्मीं** ३·३; **घोरा तमाचा** १५·१६२; **घोर पाप** ४·२०१; **घोरा वना** १५·३२४; **रूप जन्हीं घोर** ११·६२२. **अघोर**, अत्यंत घोर, **अघोरीं दोखीं** १६·२१३; **महाघोर** १·२५९; **महाघोरें दोषें** १·२४३. **सुघोरें**, अत्यंत भयंकर, ११·१३९.

घोरणें—झोपेंत श्वासाबरोबर आवाज करणें. **नीदा घोंरतु होंता** १४·३०१; **मिं सुखी दुःखी ह्मणतु घोरें**, मी सुखी दुःखी असें म्हणत घोरत होतों, १५·४५८.

घोलणें—माखणें, लिप्त करणें. **परमानंदें घोलिलीं** ७·१८३.

घोष—गर्जना, गजर, गंभीर ध्वनि. १·१६१. **घोषाचां कुंडीं** ६·२७६; **घोषध्वनि**, ॐकारास उद्देशून, ९·२७४; **जयजयघोषकलरवें** ११·३३१; **नामघोष** ९·१९९, ९·२०७, –**गौरवें** ९·२०२; **महाघोष** १·१४४, – **गजरें** १·१३०, – **निर्घातें** १·१५४; **युक्तिघोष**, युक्तायुक्ततेचा विचार हाच ध्वनि, ८·४९; **सुघोष**, नकुलाचा शंख, १·१५०.

घोसु—समुदाय. **वेदपक्ष्यांचां घोसां**, वेदरूपी पक्ष्यांच्या थव्यांनीं, १५·१८६. **घोंसाळ**, घोसांनीं युक्त, **यज्ञद्रुमि घोंसालियां तपाचिया डाहालिया उठिति** १५·१८८.

-घ्न—शब्दास जोडून, मारणारा, नाश करणारा या अर्थी. **कृतघ्न**, कृत (१) पहा.

घ्राण—नाक. त्वचा घ्राण रसन। १३·९८. चक्षु रसना घ्राण । १८·४९६. ६·१७, ९·३४५, १५·१०३, १५·३२७, १५·३६३. **घ्राणाचें घ्राण** १३·९२४; **घ्राणासि सुगंधु** १६·१७०; **घ्राणासि वांटले** ७·२०३; **परिमळु घ्राणीं उरे** ६·२४६; **परिमळु घ्राणें सेवी** ५·४२; **घ्राणा आणि फुला** १५·५१०; **घ्राणसंगें** २·११७, –**सेवा** १३·४२७.

च

च—हि, सुद्धां, फक्त. **कर्मांचां च (चि) ठांइं** ६·६४; **काहीं च नाहिं** २·१३९; **तेयासी च फावे** ६·२३. दामले "शास्त्रीय व्याकरण" पृ.२३४-२४१ पहा.

चइत्य—चिंतनीय विषय. ऐसें चइत्य जातें सांडिलें। १८·१२६२, ज्ञानदेवी –'चैत्यजातें' १८·१२६८. **चैत्यत्यागें** १८·१२६१. **चेइणें, चित्त** पहा.

चउर—चतुर, जाणता. **नेणा आणि चउरा पुढां** १५·३८७.

चक्र—(१) चाक, सुदर्शन चक्र. तें भवंडिजे दंडें । भ्रमे चक्र ॥ १८·३०८, कुंभाराचें चाक. **चक्र**, सुदर्शन, ११·५९४; **हातीं चक्र परिजितेया** ११·२९०; **रथाचें चक्र** १५·१२२. **चाक** पहा. (२) नक्षत्रांचें वर्तुळ, फेरा. भ्रमण-चक्रीं न भंवे। जैसा ध्रुवु ॥ १३·४८७. **चंक्रमण**, फेरा, १३·११९; **दिशाचक्र**, क्षितिज, ११·३१०; **युगांतचक्र** ११·३३८. (३) आक्रमण. **परचक्र** १३·१३८. (४) योगांतील आठ चक्रें. **चक्रांचें पदर उरे**, कुंडलिनी जागृत झाली म्हणजे इडा व पिंगळा यांच्यामध्यें सुषुम्नेंतील आठ गोलकांतून ती वर चढते, या चक्रांचीं नांवें व स्थानें, (१) मूलाधार (गुद), (२) स्वाधिष्ठान (लिंग), (३) मणिपूर (नाभि), (४) अनाहत (हृदय), (५) विशुद्ध (कंठ), (६) सहस्र (टाळू), (७) अज्ञ (भ्रू), (८) द्विदल (नेत्र), अशीं आहेत. इडेच्या अधो वायूचें पिंगलेच्या ऊर्ध्ववायूशीं होणारें दळणवळण या कुंडलिनीच्या आक्रमणानें बंद पडतें, व चक्रांचे व्यापार थांबतात, **पदर उरे**, सर्व पदरांतून वर चढून कुंडलिनी सतरावियेचें चंद्रामृत शेवटीं प्राशन करते, ६·२३७.

चक्रवर्ति-र्त्ति-र्त्ती—समुद्रवलयांकित पृथ्वीचा राजा, सम्राट. **चक्रवर्ति—स्वानंदसाम्राज्यींचा चक्रवर्ति** १८·१६४६, ज्ञानदेवी –'चक्रवर्त्ती', १८·१६६८; **चक्रवर्त्ति—चक्रवर्त्तिचा मुगुटीं** १८·१२१३; **चैतन्यचक्रवर्त्तिंची शोभा** ६·२७२; **देवचक्रवर्त्तिचां शरीरीं** ११·२४०; **मोक्षचक्रवर्त्तिचें अग्राहार** १६·२०५; **चक्रवर्त्ती** १८·७४०, १८·१७०५; **कृपालु चक्रवर्त्ती** १७·३२५; **कौरवकुलचक्रवर्त्ती**, धृतराष्ट्र, ११·१६५; **निजाचा चक्रवर्त्ती**, श्रीकृष्ण, १२·२४१; **षड्गुणचक्रवर्त्ती** ११·११२, सं. वा. श. पहा; **सुजन-चक्रवर्त्ती** १८·६८६.

चवलणें—तोंडांत घोळवणें, रवंथ करणें. **कऱ्हेनि चवलिले** ११·४०९; **विषयमगरीं चवलूनियां सांडिले** ७·८२; **संतोखाचे चाकले चवली** ९·१८०.

चंचल—अस्थिर. **चंचलु मासा** १४·१६९.

चटवंच—हा अपपाठ आहे; **टंवच** १२·१८२ पहा.

चंड—प्रखर, भयंकर मोठें. **चंडानील** ११·३७४; **चंडांशु**, सूर्य, १३·३५५,१६·१, **चंद्रचंडा(डां)शु** ११·३०६; **चंड वातें** २·३२३, **चंडवातें** ८·९९. **नवचंडी**, परिशिष्ट (६) पहा; **प्रचंड** पहा.

चडकण—थापट. **चडकणां गगन हाणितलें** १७·४१५.

चडणें—वर जाणें, उडणें, वाढत जाणें, जोरांत येणें, मिळणें. पैं पारिवा जैसा किरीटी। चडला नभाचिये पोटीं। १८·४८०. **दूण चडे** ६·१६४, **मोक्षपर्वता –** ५·३२; **सल चडतसे** १०·२७०; **हाता चडे**, मिळतो, ३·२३, ६·३४,– **निधान चडे** ११·७१; **हातु न चडे** ६·३११; **चडतकालकलांचेनि (चडत कालकलांचेनि)** ७·६८; **पाउटीं चडतां** ९·५०; **चडतिये रयणीं**, रात्र होत असतां, १६·३६७. **चडावणें—आशेतें चडावी** १३·११२, ज्ञानदेवी –'चढवी'. **चढणें** पहा.

चडफडणें—जळफळणें, क्रोधाविष्ट होणें. १४·१४८.

चढणें—चडणें पहा. वरुषाकाळिं सरिता। जैसी चढों लागे पांडुसुता। १२·३८. तैसें तारुण्याचें चढलें। सुरें जेवा ॥ १३·७५४. **मदाचा तंव जरा आंगीं चढत** १६·३२३; **जे चढतेयां भूमीचे आये** १८·४२; **आकाशा धूलि चढे** १३·६६४; **आगीसि बल चढे** ११·४२७; **कणिसा चढे** १८·२५१; **ज्ञानें ताठा चढे** १३·७२२; **प्रकाशा कांति चढे** ११·२२०; **प्रमेय कैसेयां चढिजे** १८·१७४६; **महिमा चढे** १६·३८८, **माथेयावरि –** १०·७२, **लेख –**, **संख्या** वाढते, १८·५६; **वाखाण थांवा चढलें** १३·११४५; **वानीं चढे** १८·१२०, **विष –** १६·२३५, **सल –** १०·२४८, **हाता –**, कळतो, १३·४, **हातु –**, मिळतें, १७·२६७; **हातु चढलें** १०·१३०, १३·२१५; **चढे ना ऱ्हडे** १५·३५८; **चढे वोहटे** १३·६६३; **वोहटे ना चढे** १५·११९. **चढावा**, वाढ, हल्ला, मृत्यु **ही चढावा करूनि** ११·३८३; **सुखासि चढावा** १२·१७२.

चतुर—बुद्धिमान, कुशल, चौकस. आत्मचर्चे चतुरु। यऱ्हविं वेडा ॥ १३·२११. १३·८२९, १३·११२४. **चतुर चित्ताचे वापे निरोलले** ६·४८७; **कृष्णचरणचतुर** ११·६९१; **चतुर-चकोरचंद्र**, बुद्धिमंत हेच चकोर, त्यांना आनंद देणारा चंद्र, १०·४; **चतुरचित्तचमत्कारु**, बुद्धिमंतांच्या चित्तास चकित करणारा, **यादवेश्वरु** १०·४७; **चतुरनाथ**, अर्जुन, १३·३६८; **श्रवणसुख चतुर (श्रवणसुखचतुर)** १६·१२३. **चातुर्य**—एथ चातुर्य सिहाणें जालें। १·३५. १०·४५, १३·१९१; **चातुर्यकलाकामिनी** १·२१; **चातुर्य-चंद्रगगन**, बुद्धिमत्ता हाच चंद्र, त्यास संचार करण्यास वाव देणारें आकाश, चित्तास उद्देशून, १४·१५६; **वाक्चातुर्य** १८·१७२८.

चंद्र—पृथ्वीचा उपग्रह, योगांतील इडा नाडी, अमृत. चंद्र संपूर्ण एकाधी वेल। ते सदा पुरते ॥ ९·२०३. कां उदैलेयां भास्वतु। चंद्र जैसा खद्योतु। १४·१३. गगनिं मीं पांडुसुता। चंद्राचेन मीसें अमृता। भरला जालां चालता। सरोवरु ॥ १५·३७१. जैसा अग्निचा वेगु कोल्हें। चंद्रीं मानी ॥ १८·३८८. १·६०, २·२९७, ४·२३ (२), ५·९१, ६·२९, ८·१३६, ८·२२७, ९·२९(२), ९·११४, ९·१२२, ९·२३३, ९·३२१, ९·३७५, १०·१०७(१), १०·१८५, ११·१८९, ११·२०९, ११·५७१, १३·७८, १३·१३८, १३·१०११, १३·११४६,

९·२६९, ११·१८०, ११·१८७, ११·३६९, ११·४३२, ११·५०१, ११·५२०, ११·५५४, ११·५८४, ११·६८०, १२·२११, १३·५०, १३·३४८, १४·१७७, १४·३४६, १६·३४८, १७·३०५, १८·१४५८, १८·१७६८; **जें चराचर भूतां माझि असे** १३·९०८; **भूतें हिं चराचरें** १५·३७०; **हें एकलौतें चराचर** १४·१०९; **आह्मा आणि चराचरां** १४·१२०; **चराचरैक्यभाग्य** ८·२६६; **चराचरपण** ८·२५; **चराचरपरमगुरु** १०·४७; **सचराचर** ११·३४९; **सचराचारीं** ११·२४, हा **सचराचरीं** चा अपपाठ असावा, ज्ञानदेवी – '**चराचरीं**' ११·२४. **जलचर**—जलचर जलाचा आभारु धरी । १०·६५, जिये सागरीं जलचरें । संचरति मंदराकारें । १८·१६९७, ३·११७, ५·१२१, ११·४३१, १२·१६५(१, २), १६·१६७, १६·३१६; **जलचरां उदधीचें मान** १०·६५; **जलचरां माझि** १०·२३५; **निशाचर** पहा; **सहचर** १७·३३.(२) पशुपक्षांचें गवत, दाणे इ. खाणें. तुम्हीं बकाकरवि चांदिणें । चरौं पाहा ॥ ११·१५६, ना गाय चरे डोंगरीं । ११·६२५, १५·२६६. **चरौनि आला, चरत आला,** १३·७६२, – **राखे** १८·६६५. **चरणें—सेलियेचें चरणें** १६·२८६. **चारणें** पहा.

चरित्र—कृत्य, आचरण, जीवन कार्य, इतिहासांत लिहिण्यासारखा पराक्रम. परि तेयाचें हिं चरित्र । आयिकति जे ॥ १२·२२४. ३·१५, ४·३८. **भक्तिचरित्र** १२·२२५.

चर्चणें—(१) उटी लावणें, माखणें. चंदनातें काइसेनि चर्चावें । १०·१२. आंग वरि चर्ची । जनातें वंची । १३·६५९. **जेवि चंदनु निजें सौरभ्यें चर्चिला** १८·८५०. (२) वादविवाद करणें. मवे ना चर्चे । १३·११०८. **चर्चा—स्मृतिची चर्चा** १३·८३०; **आत्मचर्चा** ९·२०९, १३·२११, १३·८२५; **गुरुचर्चा** १३·४४३. **अचर्चाचिन्ह,** हा पाठ **अचर्चा चिन्ह** असा घ्यावा १३·९९६, ज्ञानदेवींतील '**अचर्चाचें चिन्ह**' १३·१००२, या पाठानें अर्थ उघड होतो. **अचर्च्य**—बोलु निमालेपणें विवरी । अचर्च्यातें ॥१५·४३५.

चर्या—चालणें. आणि चर्ये लागि पांगुळा । पासौनि मंदु ॥ १३·४५५.

चलणें—चालणें, व्यवहार करणें, हालणें, चळणें. जेयाचेनि सन्निधानें । विश्व चले ॥८·८५. विश्व चलिजत असे जेणें । १२·११८. **धीरापासौनि चले** १३·६८३, **धैर्यें(यँ)**–१३·१४८, **नावोडेनि**– १८·३०७, **लोकु**–८·१८५ (२); **न चलिजे** १४·३३९; **चले ना ढले** १२·४५; **टले चले ना** १४·३३७; **न चले** ११·१७०, १८·१२८६; **चलों नेंदी** १३·२८१; **वारेयासि वायु कैसा चलला,** वाऱ्याला वायु कसा चालना देतो, ११·३५२; **चलला वायु वाहुटली चेष्टे** १८·६६३; **न चलतां सूर्या चालणें** ४·९८; **नचलत**—जैसा नचलतेनि रवी । लोकु चले ॥ ८·१८५ (१), ज्ञानदेवी – **न चलविते न रवि । लोकु चाले ॥** ८·१८७. **चल,** चालणारें, अस्थिर, चालना, हालचाल. **चलां कल्पतरू(रूं)चे आरव** १८·१७७६; **चलां होउनि हींडिजे** ३·६०; **चलु चि ठाके,** हालचाल होत नाहीं, १६·१८२; **चित्ता चलु नोहे,** चित्त मात्र हालत नाहीं, ठेव्यापाशींच राहतें, १३·४८६; **चलचित्तपानतुंडिल** १८·४, **चित्त** पहा. **अचल**—पापाचा अचलु फीटे ४·५५; **चलाचल आघवें** १३·१०४९; **निगमाचलशिखरीं** १७·३३१. **निश्चल** पहा. **चलन—अनेकधा कल्लोलीं चलन होंत** १४·२८७; **चलनवलनात्मक** १३·४८९.

चलवलणें—हालचाल करणें. चलवलिजे अनिलें । तें देविकेनि जी बलें । १४·९, ज्ञानदेवी – '**दैविकेनि**'. **चलवल**—हे चलवल काइसी । ११·४४५.

चलवल—हालचाल. **चलवलेचेनि मोहें** १५·३४१.

चली—लहान लाट. अहंकाराचिया चलियां । ७·७३.

चवक—भीति, धाक. पाहांतां देवां हिं चवक पडे । ११·३३४.

चवडा—पायाच्या बोटांजवळचा भाग. **मोकलेयां पांयांचा चवडा** ६·७८; **मोकलां हिं चवडां** १८·३९०; **चवडा पसरूनियां** १३·६५.

चवर—चवरी. **चवरधर** १३·४१७; **चवरी**—चवरि हान वीजणा । १३·४३३, **मोकली चवरी** १८·३२५;

चवरें—शिखर. ६·५८. **ब्रह्मरंध्रिचें चवरें** १२·५५; **लोकाचलाचें चवरें** ८·१५२.

चंवलणें—चावळणें, बडबडणें. १६·३६३.

चवि—चव, रुचि. **अमृताची चवि** ४·१८१.

चाउडी—चावडी, कोतवालाची कचेरी. चाउडिये न्यायान्याउ । निवडी वेदु ॥ १६·२९३.

चाउदस—चतुर्दशी. सं. वा. श. पहा.

चाक—रथाचें चाक, कुंभाराचें चाक, लक्षणेनें फेरा दाखविण्यासाठीं. नाना चां(चा)किं भांडें जालें। १८·४२४. **जन्ममृत्युचां चाकिं सूदलें** १३·१०९७.

चाकला—घांस, तुकडा. **संतोखाचे चाकले अखंड चघली** ९·१८०.

चाखणें—चव घेणें. बुद्धिचिया जीभा । बोलाचा न चखतां गाभा । ७·२०२. **चाखतां** शब्दाचें रूप न मुळें **चखतां** असें झालें आहे. **चाखविणें**—स्वादें चाखविजता स्वादु । १५·५१३.

चांग—चांगलें, उत्तम, शूर, चांगल्या प्रकारें, चांगल्या रीतीनें. चांगाचे दांत बैसले । १·१३५, ज्ञानदेवींतला 'चांगांचे' १·१३५, पाठ ग्राह्य वाटतो. मग ज्ञानविषिं चांगा । दूदां होइजे ॥ १३·८५८. तेथ चांग जाली । माझी सत्ता ॥ १४·११४. एकु सर्वांगिं पुरता चांगु । १५·४४२. संवचोरां मैत्री चांग । जंव न पविजे तें दांग । १८·२४८, ज्ञानदेवी 'संवचोरामैत्री' १८·२५०. ३·२७१, ४·९३, ४·१५४, ६·४४१, ७·११, ८·२३५, ९·८६, ११·५८, ११·५४२, ११·६१३, ११·६४२, ११·६९४, १२·१४१, १२·१५५, १३·४९, १३·१९२, १३·४७२, १४·११, १४·४४, १४·८१, १४·१०४, १४·१८५, १६·२६, १६·१३५, १६·२१२, १६·२९१, १७·२६२, १७·३८५, १८·७१, १८·१७४, १८·४२९, १८·५४५, १८·६४९, १८·१०३३, १८·१४२३, १८·१६२७. **चांग अवधान** १८·७२९; **चांगें अवधानें** १३·१८३, —**आदरें** १३·१०३८, १६·४६४, —**प्रज्ञाबळें** १७·२३८, —**श्रोत्रबळें** १४·२४२; **चांगी परी** १७·३८८; **वरि मेलें चांग**, मरणच बरें, ४·१९१; **सलगीचा चांगु** ११·३२; **मोती फोडूनु चांग सांधितां** १८·२०; **चांगु फीटला आहे** ५·६५; **चित्तासि चांगु करि** ८·८०; **मना चांगु आला** ६·३३३; **जगाचें अंतष्करणें वीरूं करी** १३·६६८; **चांगीं अधिष्ठावा** १८·९१८; साधारणु आणि चांगु १०·२८९. **चांगाचांगी** १८·६३५.**चांगावा**—वें, चांगुलपण; **चांगावेया**—स्तुती तरि दइजे चांगावेया । १६·१८, स्तुतींत चांगलेपणा आला -तर; **चांगावें** १४·३८५, १६·१९६, १८·१२२४.

चाचर—बोलतांना होणारा अडथळा, बोबडी, धडपड. **उमेठा चाचरु मांडतां** १८·१५८८, **उमेठ** पहा.

चांचल्य—चंचलपणा. जो चांचल्यें भावंड । मर्कटाचें ॥ १३·६९०. १३·१०८.

चांचु-चू—चोंच. **चांचु**—तरि मूदली दूधीं हंसें। चांचु जैसी ॥ १६·१०८. **चांचु वेन्हीं** १३·४००, **चांचुवेन्हीं** १·६८; **चांचुवडा, चंचुपुट, चकोर चांचुवडे पसरीति** १३·३२५; **चांचु वेंची आगरडे**, चोंचेच्या टोंकानें निराळे करतो, १४·२०५, ज्ञानदेवींतील 'चांचूवें चि आगरडें' १४·२०७, हा पाठ **वें** व **चें** या अक्षरांच्या साम्यामुळें आला असावा. **चांचू**—**चकोरें...चंद्राचिये कडे चांचू करिति** ९·२३३.

चांचोड—चंचुपुट. **चांचु, चांचुवडा** पहा. **चांचोडाचेनि सांडसें**, चोंचेच्या पकडीनें, विमस्यानें, ९·४४.

चाटणें—जिभेनें उचलून पुसून घेणें, खाणें. **आवालुएं चाटिति** ९·१८१, —**वें चाटितां** ११·४२३; **कुचस्वेदु चाटिला** १३·५३८; **दाढ दांत चाटित** ११·३०८.

चाड—इच्छा, आवड, गोडी, हौस, पर्वा. पैं जो जो जिये जिये देवतांतरीं । भजावेया चाड धरी । तेयाते ते चाड पूरी । पुरविता मीं ॥ ७·१४०. **तेयाते ते** हा पाठ **तेया ते ते** असा अधिक ग्राह्य वाटतो. नाहिं वेदाची चाडा । १७·१९१. भोगितां चाड दूणावे । १८·७८. १·२६५, ४·१८६, ४·१९३, ७·१९६, ९·३८, ९·१३९, ९·२३५, ९·३३७, ९·४२६, १०·१२१, ११·३०, ११·८०, ११·८७, ११·१०२, ११·४३७, ११·५८०, ११·६०२, १३·१९३, १३·४५१, १३·११४३, १८·१४७९, १८·१४८४. **आपुलिये चाडे** ३·५१, ४·८३, ५·३, ९·२३३; **जेयाचिया चाडा** ६·४७४, **देखावेया** —११·२०३; **विसंवावेयाचिया** —११·३६८; **खवलली चाड**

१४·१६२, **जीवीं चाड उपजे** १०·२३९; **जीवें चाड बांधोनि** १७·४१; **चाड न करि** १६·४४४, – **धरी** ५·१९, १४·३२९; **चाड वाहांसी** ६·३६०, –**सरे** ६·२०६. **चाड...निचाड** ६·१३५; **निचाड** पहा; **सचाड** १३·५२३,–**पणा** ११·९२. **चाडैल—**ज्याचा **चाडैला,** लालचावलेला, १७·३००.

चाडें—बीं पेरण्याचें लाकडाचें नरसाळें, यांतून बीं सोडतात. ज्ञानदेओ म्हणे मीं चाडें । ६·४८९. पेरणीचें रूपक—६·४८६ ते ६·४८९ पहा.

चांडाल—महार मांगादि एके काळीं अस्पृश्य मानली जाणारी जात. **स्त्रीमदिरेसि चांडाल** १६·१७५; **चांडालादि निकृष्टां दोषजातींचा** १५·१६८.

चांथी—चुथडा, बडबड. आणि ईश्वराचिया खंती । नसुरिया करिति चांथी । १६·३१२. **अर्वाचीना चांथी** १३·४१; **चित्राची चांथी** १८·२६१.

चांद—चंद्र पहा. जैसा चांदु कां उदकिं । उदकातीतु ॥ १५·३१६. हा जलिं चांदु हान जैसा । समूठ गा ॥ १५·५२०. १५·२७६, १५·३४७, १५·३६७. **चांदां(दा)चीं फळें,** चंद्राचीं प्रतिबिंबें, प्रकाश न देणारीं व सहज नाहींशीं होणारीं या अर्थी; ११·४५९, ज्ञानदेवी – '**चित्रींचीं फळें**' ११·४६४; **चांदिं ऋखें जैसें** १५·२८२, ज्ञानदेवी – **सचंद्रें ऋक्षें जैसीं।** १५·३१४; **चांदपण** १५·४७६.

चांदणी—तारा. **चांदणियां** ११·४२६, १६·२.

चांदणें–चांदिणें—चंद्रप्रकाश. **चांदणें—**चकोरें विण चांदणें चि नाहिं । ९·२३२, चकोर चांदण्यासाठीं तळमळतो म्हणून चांदणें प्रकाशतें कीं काय ? चांदणें चकोरालाच काय पण जगाला निववितें हा चांदण्याचा स्वभाओ चि कीं. ज्ञानदेवी – '**चांदिणें**' ९·२३३. **चांदिणें—**हारतला चंद्रु जैसा । चांदिणेन ॥ १७·४२१, तातलेया जगा कारणें । चंद्रें हिं वेचिलें चांदिणें । १८·१७६९, ९·२०, ११·१५६, १३·३२५, १६·२६५, १८·५०५, १८·८६६, १८·१७२७; **चांदिणेयांचा पडिभरु** १८·२८४; **चांदिणेयांतें पीत्रलें लागे** ९·१४०; **आगि आणि चांदिणें** ४·१९८; **उन्मेखचांदिणें तार** ६·१३४; **चांदिणां, चांद**ण्यांत, १५·२४०.

चांद्र—(१) योगांत वर्णिलेलें मस्तकाच्या ठिकाणीं असणारें चंद्रामृत. जेव्हलि कुंडलिणी चांद्र पिए । ६·२५९. (२) चंद्रासंबंधीं. **चांद्रायण—**एका घांसापासून पंधरापर्यंत शुक्लपक्षांत व पंधरावरून एकापर्यंत कृष्णपक्षांत, आहार चढवीत व उतरवीत महिनाभर चंद्राचें व्रत करणें. **चांद्रायणें मासोपवासि** १७·३६१.

चांपा—चाफ्याचें झाड. **चांपाचा पौळीं पूजिला,** हा पाठ **चांपा चांपौळीं पूजिला** असा घ्यावा, १८·८५०(१); **चा(चां)पेगोरिं** ११·१३५. **चांपौल,** चाफ्याचें फूल, कळी, १८·८५०(२).

चाम—चामडें, कातडें. **चामाचे डोळे** १८·४३४; **चामल डोळे** १८·५७०.

चामर—चवरी. **छत्रचामर** ९·४७१.

चारणें—चरावयास देणें, स्वैर सोडणें, फिरणें. मन सेलियेचेनि तोंडें । सेव चारी ॥ १४·२२७. कां उभें सेत चारिलें । पीकावेया नुरे ॥ १७·२४७. १३·४००(२), १३·७६९, १७·२८४. **इंद्रियषट्पदाचारी,** इंद्रियरूपी भुंगा, १८·१२९२. **चारा—अवधानाचा चारा** ९·२६, **ब्रह्मरसाचा** – ११·६७, **मकरंदकणाचा** – ११·१५८; **व्याधाचें चारा घालणें** १३·६६८; **हिरव चारीं,** हिरव्या चाऱ्यानें, १३·११८; **हिरव चारिवें गोरुं,** हिरवळ खाणारें गुरुं, १३·३१४; **चाराचारी** १३·४००(१), हा पाठ **चारा चारी** असा घ्यावा. **चारु—**(१) चारा (ना.), **वसोवा चारु घातला** १७·२८०, (२) सुंदर (वि.), **चारुस्थल,** ६·७२.

चालणें—जाणें, मार्ग क्रमणें. तो चालिला संगें न चले । ४·५८. जैसें न चलतां सूर्या चालणें । ४·९८ (१). लोह चाले तरि चालो कां । ९·११५. गंगा काजें विण चाले । १३·५२७. चालवीतेया सूत्राचेनि चाले । १८·१७४७. ४·११०, ६·२७०, ७·४७, ९·२८२ (२), १३·२४८, १३·२६२, १७·८६, १८·६२२, १८·१०३७, १८·११७४. **चालत** ५·४४, १३·१९६; **अनारिसें चालत देखों,** आडमार्गानें जातों असें दिसतें, ३·२२७; **भेदाची कास धरूनि चाले** १८·५३५; **चालतसे** १०·२८५. **चालता,** फिरणारा, **चालता सरोवरु** १५·३७१; **चालते**

कीर्तिस्तंभ १६·३१८; चालतें गिरिदुर्ग १·९४, – ज्ञानाचें बिंब, मनुष्यांतील बुद्धिमत्त्व, १०·७५; चालतें अथवा थिर १५·४४६; चालतेया १७·३९२; चालतां – १·२३७, २·१८७, ६·१५८, ६·४३८, १३·२५५ (तां), १३·४४९, १८·२५२; चालति—पाए चालति १८·७६१ (१); चालावें १२·६४, १८·९३३, १८·११६४(२), १८·१६९२ (२,३); चालिं, तूं आचर, कुलधर्मु चालिं १२·११६; चालिजति २·२६१, ३·२४१; चालिजे ६·३५०, ६·३८९, ६·४४३, १३·४८९, १८·३०७; चालिता—चालविणारा, जगा चालिता ९·२८२ (३); चालितां १३·१६, १३·४८६, १४·२८३, १५·१३४, १८·४९४; चालिलिं १७·३८५. चाली, (१) चालवितो, ७·१२६; (२) चालिली, चाळा, हालचाल, १३·२६०, १७·६; चालिचिया वाटी १८·१०९६. चालूं—देह चालूं १२·१४५; चाले—उताणा चाले १३·७१४, वोणवां – १७·१०१; चालेया भूलौनियां, चालण्याचें विसरून, १८·१५४०; चालों—चालों नेणिजे २·२२३, – लाभे १६·४३५, – विसरले ३·५७. चालणें—दोहीं चरणीं एक चालणें। १५·४२१, राजहंसाचें चालणें। भूतालिं चालावें कवणें। १८·१६९२ (१), ४·९८ (२), ६·१५९, १३·२५०, १८·७६१ (२), १८·९२८, १८·१३४९; चालणें जें चालावें १८·११६४ (१); जें चालणें वेगावत जाए १८·१५३. चाला, उठाठेव, चाला न करिती ११·३४. चालु, छळ, उपहास, १३·२७०; चालवणें—मियां चालविला ९·२८२ (१).

चावटै—बडबड, थट्टा. चावटै करितसें बालमती। ९·१६.

चावलणें—बोलणें, सांगणें. जे चावलले बोलखी। शास्त्रांचिया॥ १७·३५३. ६·११८, ६·२७४, ९·४०, ११·५८१. न बोलणेनि चावले १८·१०१७; स्पष्ट चावललां १६·४५.

चि—च पहा. अनेक उपयोगांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. आतां चि, या क्षणीं, १२·१७; आपण चि, स्वतः होऊन, १८·४५४; आपणचि १८·४४८; ईश्वरू चि, सुद्धां, १८·६२; उदक चि किं ८·२४७; एका गौतमासी चि गंगा, फक्त गौतमालाच गंगा, १७·९०; कर्मांचां च (चि) ठांइं ६·६४; जाये चि ना ६·४६; तूं, तें, ते, तो, चि १·२, १·३, १·४, १·१०, १·११, १·१४, १·१५, १·२७(१), २·३०; तें चिये, तें चि ये असा पाठ घ्यावा, ६·३; ते ठांइंचि(चें) चि १०·११४; तेणें चि ५·३१ (२); तेथ ठांइं चि ६·२९७; तेया चि ५·३१ (१); दोन्ही चि जी वाटा १२·२४; नाहिं चि होए, नाहींसें होतें, १२·१०८; बापानें चि जेवउं लागे ९·१५; ब्रह्माचेया चि आंगा ६·२५; भलेतेयासी चि १८·१०२६; मियां चि भरे १८·१२६३; मी चि होंसि १२·१०९; या चि लागि १८·१५३५; रसु चि हा आमचा ६·१७ (१); वायां चि १·६७; श्रीगुरु चि १·२७ (२); सुखोपायें चि अवगम्य ९·५४; हा तो चि कां होईल ६·१७ (२); हे चि सेवा १८·९०९.

चिकित्सा–त्सिका—चौकस विचार. चिकित्सा १३·२२६; हिंसा निवारावेया चिकित्सिका केली १३·२२५.

चिखल—मातीचा गारा, रेंदा. हे चिखलेंविण रोविति। ३·२५४. परि पराग सेविजे भ्रमरीं। परीं चिखलू चि उरे॥ ९·५७. १३·६६५, १६·१४१. चि खलु, चिखलु असा पाठ घ्यावा, ८·२१३; श्लेष्माचां चिखलीं ८·२१५.

चित्—शब्दास जोडून, चैतन्य, ब्रह्म, ज्ञान या अर्थी. चिदाकाश १८·९६९; चिद्गगन भवनदिवा, चैतन्यरूपी आकाशगृहाचा दिवा, १६·६; चिद्भैरव १८·१०३४; चिद्भ्रमर १६·४; चिन्मात्र, ब्रह्म, १७·३८१, १८·९७१; चिद्रत्न १८·१२१३; चिद्रूप, २·३६८, १८·४५४; चिद्वृत्ति, मायेंतून निघालेलें पहिलें महातत्त्व, १५·९३, सर्वभूतांच्या अंतरीं असणारी ज्ञानवृत्ति, १८·१२९०; चित्सूर्य, श्रीनिवृत्तीस उद्देशून, १६·१७; सच्चिदानंद, सर्व ठिकाणीं स्वतःसिद्ध असणारा एकच, १५·५२९; सदेह सच्चिदानंद १८·१६२४.

चिंतणें—मनांत आणणें, विचार करणें, योजणें. परि मूर्खपणें नेणसि। न चिंतावें तें चिंतिसि।

२.१०१. जरि चिंतूं ह्मणों आथवें । तरि चिंतणें न घडे ॥ १०.२७१(२). २.१८०, २.२२७, १०.१७१(१), १०.१७३, १३.७७१, १४.४०९, १७.९९, १८.१४०३. **घातु चिंतुं येइल काइ २.४४; चित्तें मातें चिंतीत सांते ९.३३३; मनीं विरुं चिंतावें १.२१४; मनें घातु न चिंतावा १.२२५; चिंतौनि ठेवी १३.५७९. चिंतणें १०.१७१(३), १२.४३.** **चिंतन—स्वचिंतनीं पडिली १८.१००७. चिंतवणी ९.३३४, १६.३३०, १८.६३५. चिंता ६.४४५, १७.२७४; चिंता वाढवीति १६.३३१, – वाहाति १६.३२८; अवसर-चिंता १४.४०६, मृत्यु– १३.७३५, व्याधि– १३.७६६; येकिही चिंता १२.९४; संवसारिची चिंता १२.८५; चिंतारत्न, चिंतामणि** पहा. **अचिंत ८.११३,** ज्ञानदेवी – **'अचिंतां' ८.११५; अचिंत्य ८.८७. चिंतवणें—**जीतें नाहिं तेयाचें चिंतवी ९.४९९, जें जिवंत नाहीं त्याची **सुद्धां चिंता करविते.**

चिंतामणि-णी—सर्व इच्छा पुरविणारें रत्न. कां चिंतामणि जालेयां हातीं। सदा विजयेपण मनोरथीं । १.२४. **१०.१४४, ११.५७२, ११.६१६. चिंतामणिची खाणि ११.५३३, –चे गुण ६.२१, –चां धवलारीं ८.६, –चेया भूमिका ९.३१९; आडलला चिंतामणि ९.३०१; चिंतामणि हाता चडे ३.२३; अर्थचिंतामणिचा कलशु १८.३०; चेतवा(ना)चिंतामणिचे गांव १८.१७७६, गांव** पहा. **चिंतामणी १८.१६५५; चिंतामणी आडलिजे २.१९४. चिंतारत्न—**मीं चिंतारत्न तूझें । असतां हातीं ॥ १८.२८०, १८.१६२२, १८.१७५५.

चितारणें—चित्र काढणें, रूपरेषा काढणें. जें सुखें चितारूनियां । फलति दुःखें ॥ १४.२६०.

चित्त—मन, अंतःकरण, भाव, बुद्धि, ध्यन. अति हलुवारपण चित्ता । आणूनियां ॥ १.५७. तूं अनुचिता चित्त नेदिसी । २.८. जें मोहें येणें चित्त । व्याकुळ माझें । २.५५. तैं चित्त चैत्यत्यागें । मातें चि भजे ॥ १८.१२६१. २.१७९, २.२२२, २.३३८, २.३६८, ३.१५, ३.२०७, ४.४०, ५.८५, ५.१४७, ५.१५२, ६.८, ६.३३१, ६.३६९, ६.४८७, ७.१७७, ८.८०, ८.८९, ९.५१, ९.११२, ९.४२३, ९.४५९, १०.१८२, ११.१८५, ११.६४७, ११.६४९, ११.६९२, १२.१०४, १३.३०६, १३.४९२, १३.६९७, १३.८०५, १४.१५६, १४.४००, १४.४०९, १५.११२, १६.३१२, १७.३६७, १७.४२८. **चित्ताचें आंग १६.९०; चित्ताचेनि कपोलें ९.१७९; चित्ताचें चैतन्य ८.८४; चित्ताचां पाउलीं १०.३०६; चित्ताचें समत्व २.२७३; चित्ताचा सांघात ८.९४; उताविळ चित्त ११.८६; नेणतेयांचेया चित्ता ५.३; पिशाचाचें चित्त ५.५७; बालाचां हिं चित्तिं १६.११२; महापुरुषाचें चित्त १३.७८८; मायेचें चित्त ५.१६९; वावठेलें चित्त ९.५२२; चित्त आडलु नेघे १३.३५८; चित्त आराधी १३.७९१, – उवाइलें ५.१६१, – उसासे १४.२४८, – कल्पी १०.७९, – गेलें आहे १४.२५१, – माझां ठांइं जडलें १८.१२६२, – थिरावे ६.३८०, –दाटैल १३.८५३, –दीजे १८.१२४, – दे १८.९२, – देआल ६.१४१, – देइं १.८३, ३.१८८, ४.१८४, – देइजो ६.३३६, – देईं ४.३४, ५.७०, ६.३३२, – देउनि २.२६७, ३.१८२, ५.६१, ५.१७८, ६.१३, ६.७०, ६.३५९, – देउनिया(यां) २.२४८, – देॐ लागला ११.४५०, – देति चि ना २.५१, – देंतु १५.२८९, – देयावें ४.२१४, – देंसि २.१७, – जावों नेदणें १८.६३४; – द्रवलें असे २.२, – द्रविभूत जालें २.१८३, – न दटे ६.३६८, – निधडें जालें ४.१६७, – निर्बूज होउनि जात ११.२९३, – नेंदितु १६.२८०, – बांधलें ११.६२५, – बोधे ३.२०, ५.१७५, – भेटों निगे ६.३६५, – भ्यालें १२.२१, – माझिवडें करूनि १८.९५६, – मियां चि भरे, १८. १२६३, – राहलेयां ८.११२, – रिगतां १२.१०९, – लया जाये ६.३८५, – वरी ११.६७५, – आत्मेयातें वरील ८.८२, – सुये १३.५०७, – सूनि १२.३६; चित्ता आठवला ६.१०४, – उपरति होउनि २.१७२, – चळु नोहे १३.४८६, – वायां चि धिंवसा**

उपनला १·६७, – नाठवें १०·१९१, –काहीं नैये १०·१४१, – पालटु नाहीं २·२९८, – भेदु नाहिं १३·६००,– भ्रांति झनें येयों देसी २·९९,– येचिना(ये चि ना)४·३५,– अभिमान झनें रिगों देसी ३·१८४; – संतोखु आपजैळ ३·२०५, – सद्यता उपनली असे १·२०५; चित्ताचिआ साउेवाटीं घेआवें ६·४९१; चित्तिं अहंते ठाउ॰ १५·३६४,– उद्वेगु नाहिं २·२९४, – उवाइला २·३७२, – घर बांधणें १३·१०८५, –घातु धरिसि २·९८, – न धरिजे ११·४६८, – विचारीं २·३०,– जें होतें २·५२,– ह्मणतु असे ११·६९५,– ह्मणे २·८४; चित्तीं धरूनि १८·१५९६, – न व्हाये १८·१४०७, – त्रुठी १६·७७, – पैठें केलें १८·१५३१, –प्रतीती आथि १२·२७,– भावो धरिला १६·५८; – वाहाणे(णं) १८·८३४, – सले ना १३·७३०; – सुचावा हे, हा पाठ सुचा वाहे असा घ्यावा, १८·६८४, ज्ञानदेवी – 'शुचा वाहे' १८·६८७; चित्तें ॲपले ९·३३१, – तोखणें १६·३४५,– निश्चित जालें१६·३३३, – भरवसा बांधौनि ९·१५१, – न भेदें हो १४·११६; चित्तें वाहांति ९·३५२; अखंडें चित्तें १४·३७९, अनन्यगतिकें – ९·३३३, अहेतुकेनि – ३·९२, उवाइलेनि – ११·६२६; एकचित्तें १८·१५३०; एकाग्रचित्तें १३·७९६; एकें चित्तें १३·४७९; तनुवाचाचित्तें ८·१९०; तोखलेनि – १६·५२, थिरावलेनि – ८·९०, देहें वाचा – १६·८४, १७·२३७; सानुरागें – ११·५१८, सुखावलेनि – ९·२३०. चतुरचित्तचमत्कार १०·४७; चळचित्तपानतुंदिल, चंचल चित्ताचें पान (नाश) करून तुंदिल झाला आहे असा, १८·४; चित्तइंद्रियांची तांडी १५·३३२; चित्तचतुष्टय, चित्त, मन, बुद्धि, अहंकार, १५·९६; बुद्धि...मन चित्त अहंकार १८·४९५, अंतःकरण पहा; परचित्तलक्षणाचा राउ॰ ५·१६२; भक्तिचित्तगंगा १८·१२१६; चित्तक्षोभ १६·१९६; चित्तपण ६·३६७; चित्तवृत्ति-त्ती ३·१८३, ११·६२३, १२·१२२, १३·४९४, १६·८१, १७·११६, १७·१७२, १८·१२५५; चित्तहीन ९·१७७; दत्तचित्त ६·३८, १८·६२७; सुचित्त १२·१७५. चित्ताथिला, चित्त असलेला, १८·१७११.

चित्र—(१) रेषांनीं, रंगांनीं बनविलेली आकृति, दगड किंवा मातीची आकृति पडौनि ठेलेयां भींति। चित्राची कीजतसे चांथी। १८·२६१. नाना मुग्धां पटु लपे। दाउनि चित्र॥ १८·५४१. १२·२२४,१६·१३१,१८·५२९. चित्रिचें पाणी हुताशु १८·४४३; चित्रिचे सिंहाडे ११·४६९; चित्र उमटे ११·१८०, १५·४११; संसारचित्र उमटे ५·१५५; चित्रफळ, शेणमातीचें बनविलेलें फळ, १३·४६९; अन्यथाज्ञानाचें चित्र १८·४५७; एणें आकारचित्रें ६·९९; आनंदचित्रिचें लेप ६·२५६; बाहिरि छायाचित्र नटि १८·१२९४; नादचित्रांचीं रूपडीं ६·२७६. (२) आश्चर्य. तो विषय न सेवी हें काइ। चित्र पथ॥ ५·१०४. चिरत्रचना, हा पाठ चित्ररचना असा घ्यावा, आश्चर्यकारक रचना, ११·२६१.

चिंधी—कापडाचा फाडलेला तुकडा. अविद्येचिया चिंधिया १८·९११.

चिन्हणें—ओळख पटविणारी खूण असणें. ऐसा चिन्हि चिन्हतु। देखसी तो चि मुगतु। ३·७४ (२). चिन्ह—तरि तो इहीं चिन्हीं जाणावा। ज्ञ नियां(या) गा॥ ४·९४, २·१३४, ३·७४ (१), १३·२००, १३·६१३, १३·६५४, १३·६७५, १३·७११, १३·७६१, १४·३६, १४·२०२, १४·२१२, १४·२३५, १४·२५२, १४·३१८, १६·२६२, १७·७५, १७·३०७, १८·६९२; चिन्हाचा उदो १४·२२५; चिन्हांचा नडनाचु १३·२१५; चिन्हांचें माहेर १३·३६६; चिन्हामाजि निवाडु ६·६१; चिन्हिं जाणिजे २·२८८, १३·८३; चिन्हें उमटति १३·१८३; चतुर्विध चिन्ह १८·४९५, अंतःकरण पहा; ज्ञेयाचें चिन्ह १८·४६८, तामसाचें – १८·६०७, त्रिधा –, कर्म कर्त्ता ज्ञान यां तिहिंचें, १८·६८६; दमाचें – १६·८७ ते १६·९२ पहा, निराशाचें – ३·६७ ते ३·७४ पहा, पूर्णाचें – २·३५३, प्राप्ताचें – ४·९१, ५·७०, मृत्युचें – १८·५६०; मृत्यचिन्हें ८·११९; राजसाचें चिन्ह १८·५३४ ते

१८·५४४ पहा; **संतचिन्हें** ६·१३९; **संन्यासियाचें चिन्ह** ५·१८; **साई दोषांचें चिन्ह** १६·२५०, सं. वा. श. पहा; **चिन्हसमुच्चय** १३·८५७; **अचर्चाचिन्ह,** अचर्चा चिन्ह असा पाठ घ्यावा, १३·९९६; **अज्ञानचिन्ह** १३·७७९, अज्ञान लक्षणें १३·६४१ ते १३·८५७ पहा; **ज्ञानचिन्हें** १३·८४६, ज्ञान लक्षणें १३·१८३ ते १३·३१२ व १३·३३८ ते १३·६३१ पहा.

चिमुटा—चिमटीभर, तुकडा. जितिया मासाचे चिमुटे । तोडिति जेथ ॥ १७·२५७.

चिमूटणें—चिमटा घेणें, आवळणें. ते वज्रासनें चिमूटली । सावध होये ॥ ६·२२५.

चिर-रं—दीर्घकाळपर्यंत. **चिरस्थाइयांचिये** ८·१५२; **चिरं—चिरंजीवी** ८·१५५; **चिरंतन** २·९८.

चिरणें-चीरणें—फाडणें, आंखणें, रेखणें. **चिरणें—ज्यान्ही आवाट चिरिले,** चतुर्विध सृष्टीची मर्यादा आंखून दिली, १३·४६; **चिरिंव,** रेखलेली, १८·३२५. **चीरणें**—परि तें कमळदल चीरूं नेणे। १·२०२, **अव्हांटे चीरिले,** वेगवगळे मार्ग आंखले, ७·१६५; **त्वचा पायें चीरी आलेयां हिं,** सापाची कांत पायानें चुरगळली तरीही, १६·१२५, ज्ञानदेवींतला पाठ 'त्वचा पायें शिरीं हालेयांहि' अधिक चांगला वाटतो, १६·१२६. **चीरा**—धोंडा, खडक. **यरिझारे चीरा पडे,** येरझाऱ्यांच्या मार्गांत धोंडा आडवा पडतो, मार्ग बंद होतो, येरझारे संपतात, १२·१३५.

चिलसणें—किळस, वीट येणें. तें हिं सांवों चिलसा । झनें तुम्हीं ॥ १७·१५२. **चिलसी** १३·५७२, १६·४१५; **चिलिसि घेंती** ५·१२०.

चिवडणें—कुसकरणें, कालवणें. चिवडिली जैसी धारी । १७·१५९.

चीप—लाकूड, दगड इत्यादिकांची पातळ कपची, पाचर. चीप आतलि होंती कंठि । १८·१५४२.

चुकणें-चूकणें—अपराध घडणें, साध्य न होणें, अजाणतेपणें होणें, अपेक्षित कामांत कमजास्त होणें, टळणें, टाळणें. **चुकणें**—विसरें आठवे तें कैसें। चुकौं आतां ॥ १८·१५९८, विसरण्याचा प्रयत्न करणें हेंच ज्याचें स्मरण करण्यासारखें आहे, त्यास आतां कसें चुकवितां येईल? न सहित चुकणें किंवा चूकणें यांचीं रूपें चूकणें पुढें पहा. **अचुकें** १८·१६४; **चुकविणें** १·२०९, १·२३७ (२), ३·२३१, ३·२३२, १३·३१, १८·१३२७; **प्रयत्नेंसिं चुकविजे,** शक्य तो यत्न करून चुकवावें, १८·८६३; **मातें चुकउनि** ९·३०७. **चूकणें**—तो चूके तंवरि चुकवितां। वांचिजे कीं ॥ १·२३७(१), २·२५०, २·३४९, ३·८४, ३·१५३, ८·२५१, ९·१३३, १३·११००, १८·१४६७, १८·१७६१; **न चुकती** ८·१५०; **न चुकावें** १३·९५९; **न चुके**—तें होणें मग न चुके । भलेतिया परीं ॥ ८·७१, धात्रेया ही गेलेयां शरण। त्रिदोषिं न चुके मरण । १६·२५३, ६·४२६, ११·३९७, १४·२३८, १५·१८१, १८·३६३, १८·७११, १८·९३८, १८·१११६; **चूकलीं ज्ञानें,** दिशाभूल झालेलीं मतें, ९·२७३; **चूकलेया अपत्या** ११·६५८, **चूकलेयां त्यागाचें वेझें** १८·१३३; **चूकौनि आला** ७·१२४; **चूकौनि निषिद्धे वाटे पडे** १७·३९१; **अर्चिरामार्गु चूकलेयां** ८·२४२; **कर्मपंथा झनें चूकसि** ६·५४; **कर्माचा वेलु चूके** १३·६८०; **निगुति चूके** १८·१३०; **मनोभावा न चूकिजे** १८·९०९; **मातें चूकले** ७·१०५, ७·१३७, ९·३२७, —**चूकौनि** ९·३४८; **रसा येवों चूकलें** १७·१५५; **वाचा प्राणासि चूकली** ११·६५५; **वाटवधेया चूकले** ७·१६९; **विकारांचिया झुलुआ चूकौनि** ७·९५; **वैकुंठा चूकलों** ११·५४०. **अचूक** १४·२९८. **चूकवणें**—पडण चूकवावेया पुरतें । ८·७०, **संवचोर चूकवितां** १३·३३६. **चूकि**—दोष, अमृता ही चूकि ठेवी । १३·११५१, **चूकी—सोये चूकी,** युक्तायुक्तता, १३·४५४.

चुंवणें—स्पर्श करणें, चाटणें, स्वाद घेणें. तरंगु सर्वांगिं तोय चुंवी । १८·११४२. ५·१०६, ७·१८८. **फल चुंबिजे** ५·१३०, —**ना चुंबितां** १५·५५; **चुंबिजत** ७·८४. **अचुंबित,** निश्चितपणें, कांहीं कमी न होतां, स्पर्श न होतां ५·७, १०·९३, १२·१०४; **अचुंबित शांति** ४·१८७, **अचुंबितां** २·२३२.

चुवुकलणें—चुचकळणें. ७·१८३.

चुभलणें—चुचकळणें, बुडविणें. **कुंभ चुभलूनि भरिले** ९·१९०.

चुरुमुरें—झगझगीत, तिखट. आर्धि चि द्रव्यें चुरुमुरीं । १७·१४५.

चुल–चूल—तळव्यांत राहील एवढें, घोंटभर पाणी. **चुल**—चुळिं घेतलेयां १२·२६; **चुळकिं**. लहानशीं, थोडिशीं, ११·१३३, ज्ञानदेवी 'चळुकीं,' सुंदर, चमकणारीं, ११·१३३. **चूल**—एकिं चूळीं चि समुद्रा शोखिलें । १०·३६, ९·२३५; **चूला ये**, चूळभर मिळालें तर, १३·१०८४; **चूलोदकें**. अंजलिभर पाण्यानें, ९·१३; **चूलु चूलु**, थोडें थोडें, १८·१६९३.

चूडा—मस्तक. **चूडारत्न** १४·३९७.

चूना—चुना. **चूनेयांहुनु दासट** १७·१३८.

चेइणें—जागें होणें. आणि जीव जेथ चेइले । तेथ निद्रितु जो ॥ २·३५४. कां चेउनि स्वप्ना येंतां । जैसें होये ॥ १८·५२९. **चेइला** ५·४७, ९·२४५; ११·६४५, १३·४४, १४·३०१, १८·४०२, १८·४३३, **–ली** ११·६३९, **–लें** ९·१९; **चेइलेपणीं** १५·२१६; **चेइलेनि** १४·२८६; **चेइलेया नंतरें** ८·१५१, १८·११९५; **चेइलेयां** ९·६७, ९·३२८, ११·१८८, १५·५२६, १८·९६८, १८·११०४, १८·११३४, १८·१२००; **चेउनि** १८·११५२, **–यां** २·१३९, १८·११८५. **चेइरें**, जागृती, **ज्ञानाचें चेइरें जालें** १०·१०४, महानंदा – ११·२४२. **चेऊ, चेववणें** पहा.

चेऊ—जागृति, भान. ६·६९, ९·९३. **झगटलें मानस चेऊ नेघे** ६·६३; **स्वप्निचेया घाया ऊखदें चेऊ** १५·२३१, ज्ञानदेवी – 'स्वप्नींचेया भया वोखद चेवो' १५·२५४; **चेऊ...स्वप्न** १८·३८५, १८·४०५. **चेइणें** पहा.

चेडा—पिशाच, क्षुद्र देवता. १७·९६.

चेंडू—रबराचा, चिंध्यांचा गोळा. मग चंद्रु चेंडुवा लागि मागावा । ११·५७१. आतां चेंडुवें मुइं हाणिजे । हें नोहे तो हाता आणिजे । १६·९९.

चेंतणें—जागें होणें. ते निश्चित जेथ सूतले । चेंति चि ना ॥ ५·१४७. **चेंत**—जागा असलेला, **चेंतू... निदेला** ६·६५; **निद्रितां...चेंतां** १४·८९.

चेतन-ना—जागृति, सजीवत्व. **चेतन**—जो चेतनाचा चक्षु । ८·३३. **चेतना**, हालचाल करण्याची शक्ति, प्राणशक्ति, भूतांमाझि स्वभावें । चेतना ते मीं ॥ १०·२०८. ७·२०, ८·२२६, १३·७५, १३·१३४, १३·१३७, १३·१४२, १५·३४१. **चेतनेचें रूप** १३·१३४ ते १३·१४२ पहा. **देहीं अग्नि विण चेतना न थरे** ८·२१२; **श्लेष्मार्चा चिखलीं चेतना बुडौनि गेली** ८·२१५; **आघवा चेतनावर्गू**, सर्व सजीव भूतसृष्टि, ८·२०८. **अचेतन** ८·९४; **सचेतनें करी** १३·१३९. **चिंतामणि** पहा.

चेतवणें—जागें करणें; हालविणें. संसर्गें चेतविजे लोहें । परि लोह चि भ्रामक नोहे । १३·१११७. १३·१२२.

चेंपणें—दाबणें, दडपणें. अग्नि नेणोनि राखोंडी । चेंपिलें पोळी ॥ १८·१०४. **दारही चेंपूं नैये**, स्पर्श करूं नये, ९·३२६. **चेंपणीं**, आग्रह, वळजबरी केल्यामुळें, ९·२०.

चेववणें—जागें करणें, प्रेरणा करणें. जैसा एकला जग चेववी । सहस्रकरु ॥ ६·२०. थापटूनि चेववी । विरगतिते(तें) ॥ ६·१६९. चेतनेतें चेववी । ७·२०. निदैली चेवउनि वेगिं ॥ १५·८५. ६·२२८, १८·१२९१. **तुम्हीं चेवविलां** ११·५२; **निद्रितु चेवविलेयां** १८·९८१; **सुतले ते चेववावेया** १७·१४९.

चेष्टणें—चलन वलन करणें, हालचाल करणें. जैसें चेष्टे सूत्राधीन । दारुयंत्र ॥ १·८१. तैसीं ईश्वरसत्तायोगें । चेष्टती भूतें ॥ १८·१३०२. १५·३५८ (२), १७·१२१, १८·६६३, १८·१३०३(२). **चेष्टित**—केलेलें, आचरलेलें, **इंद्रियांचें चेष्टित** ५·५७. **चेष्टा**—हालचाल, क्रिया, जे चेष्टा ते गुणाधीन । आपैसी असे॥ ३·५३, जीउ गेलेयां आहे । चेष्टा देहिं ॥ १३·३००, ८·१८१, १८·३४०, १८·१३०३(१); **बालकाची चेष्टा** ५·५२; **देहादिकिं चेष्टीं** १८·४३३; **करणी कीं चेष्टा** १३·२३३; **चेष्टाजात** ४·११०, **–मात्रें** ९·३६०; **बुद्धिचेष्टे**, बुद्धीच्या व्यापारास, १६·२४९; **भूतचेष्टा** ३·१७९; **लोकचेष्टां** ९·१३०, **–ष्टिं** १५·३८५. **स्वचेष्टा** १८·७३८. **चेष्टवणें**—१३·१३९, १८·४२५, १८·१३०५; **चेष्टवितें बल**, क्रिया करविणारी शक्ति, ११·४६१; **चेष्टवी ना चेष्टे** १५·३५८(१).

चैतन्य—चलनशक्ति, प्राण, चिच्छक्ति, ब्रह्मरूप. शून्य जैसें गृह। कां चैतन्येंवीण देह। ४·१९२. आप परु नाहिं। चैतन्या जैसा ॥ १२·१४३. चैतन्य चढे ना अव्हटे। चेष्टवी ना चेष्टे। १५·३५८. २·११०, २·१२६; २·१६९, २·१७७, २·३२८, ३·१०९, ३·२५१, ४·११४, ४·१७७, ६·२८०, ६·३२२, ६·३८५, ६·४८०, ७·१२३, ८·८४, १०·१५५, ११·६०, ११·३६२, ११·३७९, १४·२८५, १५·४५३, १६·४३, १६·११२, १६·३९८, १८·३२२. चैतन्या नांव क्षरु पुरुषु १५·४६०; अक्षरु पुरुषु ... चैतन्य तें १५·४९१; चैतन्याचे आंगिक ५·१३९; चैतन्याचां कानीं १६·४६७; चैतन्याचिया पवली १३·३८६; चैतन्याचें प्रतिबिंब १८·३१९; चैतन्याची सत्ता १३·१३४; बुद्धिचें चैतन्य ६·२७५; जेयाचें मन चैतन्य जाले(लें) ५·३६; चैतन्या ईश्वरा ब्रह्मा १८·३८०; चैतन्यचक्रवर्त्तिची शोभा, कुंडलिनी, ६·२७२; चैतन्यतरूतलवटीं १३·३९६; चैतन्यनाथ २·१४४; चैतन्यशंभुचां माथां १५·५४५; जीवचैतन्य १५·४६८.

चैत्य—चइत्य पहा.

चैल—वस्त्र. सचैल करी, स्नान करून वस्त्रें बदलून शुद्ध होतो, १३·७०२.

चोख—उत्तम, स्वच्छ, शुद्ध, निर्मळ, स्पष्ट, प्रामाणिक. मग चोखु तरि भांडारी कीजे। १०·५१. चोखाचिये शुद्धि तोडणें। कीड चि जेविं ॥ १५·४३१. जें दीठी जरि चोख कीजे। तरि भलेतें चोख चि सुझे। १८·५२४. विवंचूं आतां चोख। चोखीं बोलीं ॥ १८·७६५. ९·५१३, १३·१७४, १३·१००३, १५·४०३, १६·४४, १६·१४६. चोख दक्षत्व १८·८६१, —बाह्य १३·४६५, —बुद्धि १३·६२७, —हृदय १३·४८०; चोखा मऱ्हाटिया १८·१७५८; साच आणि चोख १३·७९८; हें चोख हें मैल १६·२४८, हें मैल हें चोख १३·८६; चोख होउनि मैवाल १६·११४; चोखाक्रीडाची बोली १७·४०४; चोखि—खी १६·२८३, १७·२२९, १८·७६६; चोखी अथवा माहारी १३·४७८; चोखें—चोखें आत्मप्रकाशें ५·१४४, —स्वयंप्रकाशें १०·७३; दर्पणाहिं हूनि चोखें १८·१५७४, वरिषाकालिं हिं —६·१७४; लुगडीं चोखें होआविं १८·१४०.

चोखट—चोख पहा; सुंदर. २·२१३, ४·१५०, १०·१२६, १४·१९२, १५·२८८, १५·३१९, १५·४११, १७·३४५, १८·१०११, १८·१४५२, १८·१४९३, १८·१४९९, १८·१५२४. अति चोखट ६·१७१, —चों (चो)खटें ११·२१५; चोखट द्विजरत्न १७·२७३, —परब्रह्म १७·३९९, —मृगसेवडी ६·१८२, —सत्व १४·२१६; चोखट झाडूनु १८·३७; चोखटपणा ९·४२७; चोखटा आइकां १०·४४; चोखटें आत्मज्ञानें १५·३५८, —चंद्रकिरणें ५·१०६, —तपोवनें तीर्थें तटें १३·८२२, —तीर्थें तटें तपोवनें १३·६१०, —नामें १८·१३४८; चोखटे मानसीं ९·१८७. चोखटिव — आपुलिया चोखटिवां १५·५४६.

चोखड—चोखट पहा; अप्रतिम. व्याकरणीं चोखडा। १३·८३१. १·११२, २·११, ११·२३६, ११·४१३, १३·४६१, १३·५७९. चोखडा कलसु १८·१४९८; चोखडी कीर्त्ति १८·१३१५, —खोटि ६·२२४; अव्यभिचारें चोखडीं १५·५; आत्मज्ञानें—१८·१३४७; श्वेतचंद्रचोखडीं ११·१३६; आंगें चोखडें १७·५५; चोखडें ज्ञान १८·७०५, —रत्न ६·९३, —वाक्य १८·१३४३, —सामर्थ्य ४·१७१, —सात्विक-ज्ञान १८·५२६; चोखडेपणं १·९.

चोखालणें—केरकचरा काढून वेंचणें, निवडणें. जे तपोज्ञानीं चोखालले। ४·६४. ५·६२. चोखालत २·२३२; चोखालुती १०·२६३. चोखाल—शुद्ध, स्वच्छ, आंतु बाहिरि चोखालु। १२·१७९, ४·११४; चोखाल प्रतिबिंब ४·१७८; चोखालें सत्वें १७·३१६, १८·२०८; चोखाल निवडीति २·१२८; अतिचोखाल १५·२३७; चोखालपण १३·३६२.

चोज—कौतुक, चमत्कार. पाहा पां नवल कैसें चोज। ६·१२३. ११·२२५, ११·२९३, १३·९७४, १४·२८२. करविलेनि चोजें ११·१७; चोज करिति १५·५६३, —करूनि ९·६; चोजवाउलें करी, कौतुक वाटेल अशी चाल चालते,

१४·११२, ज्ञानदेवी–'चोजपाउलें' १४·११३.

चोजवणें—जिज्ञासा उत्पन्न होणें, आश्चर्य वाटणें. रायाचें हृदय चोजवलें । ६·५. जैसा दिवढु जांतु किं एतु आहे । हें चोजवे नां (ना) ॥ १५·१२९. ११·३१९, ११·४०४. **ज्ञानासि न चोजवें** (वे) १५·१६; **चोजविलिंया प्रभा**, चेतवलेल्या प्रकाशानें, १२·५१.

चोंढा-ढी—खळगा, खांचर. पाडित जन्ममृत्युचे चोंढे । ७·७४. **चोंढी**—चोंढिये पाथरु गेला । १३·५४८.

चोपि—घडी. **चोपि लूसिली**, घडी मोडली, ३·२४९.

चोबार—चवाठा. १०·२६१. **चौबार**, सं. वा. श. पहा.

चोरणें—अपहार करणें, न कळूं देतां काम करणें. जो इंद्रियांतें चोरुनु जेवी । तेयासी च फावे ॥ ६·२३. पैं सोनें चोरितां उंदिरु । न म्हणे थरुविथरु । १८·५५१. १८·६६९. **आस्था झनें चोरिसी**, आस्था गमवूं नकोस, ११·६२१; **पुढैलां... चोरिजे**, डोळ्यासमोरची वस्तु चोरावी, १४·५; **शेषाचे डोले चोरिले**, शेषालाही दिसूं दिलें नाहीं, ११·११८. **चोर**—जरि चोरा सभा दाटे । ७·९१, लपून कारभार करणारे उघड सभा भरवणार नाहींत, अशक्य बाबतीचें उदाहरण. चोरा वेन्हारु दीधला । १३·७२७, ३·११२, १३·५८०, १४·३५९, १५·४०८, १६·२३८, १६·२८१, १७·२९१, १८·७२१; **आंतुडलेया चोरा** १६·२५८; **चोरावरिचें धन** १८·५७४; **चोरांचिया वाटा** ९·३१२; **आत्मचोर** १६·४४२, आत्मा (२) पहा; **स्वचोर** पहा; **चोरलां(ला)**, चोर, ६·७४. **चोरी**—जालेया कामा नाहिं चोरी । १८·४३, उणीव या अर्थी. तरि उदैला दिनकरु । चोरीसि (सिं) थोंके अंधकारु । १८·७३०, सूर्योदय, अंधकार व चोऱ्या थांबवतो, ९·५१५; **चोरियेचें धन** १६·३०३; **चोरियेचां घ(घ)र्नीं उदारां होणें** १७·२९४; **शब्दब्रह्मासीं चोरी केली** ११·४६.

चोहट—चवाठा. १०·२६१. **चोहटांचेया बली** १·२५०. सं. वा. श. पहा.

चौ—चार. या शब्दास जोडून, इतर शब्द सं. वा. श. त पहा.

च्युत—शब्दास जोडून. पडलेला, भ्रष्ट झालेला या अर्थी. **अच्युत**—अचलु मीं अच्युतु । १८·११८८. श्रीकृष्णाचें नांव, २·३७२; **अच्युत पद** २·२७९; **जलदच्युता पाणियां** १८·८८२; **पदच्युतु राजकुमरु** १·२६८; **योगच्युत** ६·४४६.

छ

छत्र—आच्छादन, आश्रय. **व्याघ्राचें छत्र** ८·१४४; **छत्रचामर**, राजचिन्हें, सर्वांत श्रेष्ठ या अर्थी, ९·४७१; **एकछत्र**, सार्वभौमत्व दाखविणारें, ९·२१६; **छत्री**, उन्ह पाऊस निवारण्याचें साधन, देवामागें छत्री धरतात त्यास उद्देशून, १३·४१६.

छंद—(१) वृत्त. अनुष्टुभादि छंदें । प्रबंधिं जियें विविधें ॥ १३·६८. **गायत्रीछंद** १०·२५९ (१); **छंदांमाझि** १०·२५९ (२). (२) नाद, उत्कट इच्छा. **छांदसत्वें**, छंदिष्टपणानें, खोडकर वृत्तीनें चेष्टा करून, १७·९३.

छाया—सावली, प्रतिबिंब. शस्त्रें हाणितलेयां छाया । आंगीं न रुपे ॥ २·१४०. का(कां) रूप नव्हे वायां । रूपा लागली छाया ॥ १३·९५५. हें रूप हे छाया । पैल जल हे माया । १३·१०२५. ११·६१९ १४·१३२, १८·४५. **रूपें विण छाया**, जशी नसते, १८·१२५८; **फूलीं फलीं छाया मूलीं पत्रीं** १६·८५; **फलफूलछायेचा आश्रयो** १७·१८२; **निजांगाची छाया** ७·१५; **छाया-चित्र**, पडद्यावर पडलेलें छायेचें चित्र, १८·१२९४; **अंगछाया** १७·४६, **अभ्र-** ५·११३, **आत्म-**, स्वतःची छाया, १८·५२७, **आत्मभ्रांति**–१६·१०; **घनछायेचिया जोडी**, मेघाची सावली मिळालेली पाहून, १६·२२६.

छेदणें—तोडणें. छेदौनियां भवाश्वत्था । १५·२४१. **सम्यग्ज्ञानें अज्ञान छेदीं** १५·२२७; **छेद** (१) भोंक, छिद्र, फट, न्यून, २·१४५; **छेदभेद सांडावे** १७·२११. (२) तोडणें कापणें, **शिरछेद** १७·१६६.

ज

११·९५, – पोसिता व्यवहारु १८·१६२८; जगाचा प्रळयो संभूति ८·१६३; जगाचेनि प्राणें ९·२८७; जगा बापुडेया ११·३९५; जगाचा ही बापु १८·१३६२; जगाचें बीज, संकल्प, ९·२९१; जगासि वाढू १३·१७; जगावरि ३·२३७; जगाचा वैरी १८·७५६; जगाचें वोझें १८·१४६०; जगाचीं शुभाशुभें १०·२२५; जगाचें सांकडें ११·१०९; जगाची सुखपाहाट १६·२३८; जगेंसिं सोयेरिक १३·३५७ (२); उन्मत्तें जगें १२·१६६; तातलेया जगा कारणें १८·१७६९; भरलेया जगा आंतु १८·१३५३; जगा चालिता, प्राणास उद्देशून, ९·२८२; जगीं लूकसि १८·१४९९; जगु थूंकील १३·५७१; जग चि धरिजे ७·२१; जगातें धिक्करिति १६·३२६; जग निववि जे ९·२३२, – निववी १८·१४५४, १८·१७०२; जगें मानिजे १५·१३२; जगातें रक्षिलें १८·१७४४; जगा रुसति १६·४०४; जगा वोडवलिं ११·४३२; जगातें सलिल ९·४९७; जग सूटो, लोकांस मुक्ति मिळो, १८·७१; जग चि होये जाये ५·७९ (२); अविद्या नाना जगें आरवों लागे १४·९५; आघवें जग जन्मे १६·३०८, – संहारो १८·४२९; जग चंद्राकेंसिं हारपे १५·२८२; जगाचां जिविं आहे ५·७९ (१); जगाचे डोले नागवी १८·६१५; जालें जग जेथ राहे ९·२७०; जालेनि जगें मी झांकें १४·१२२ (१); मियां जालेनि जगें मातें जाणिजे १०·६८; जगा धाकुटेयां होइजे, नम्रता आणावी, ९·३७४; जग परौतें सारूनि १४·१२६; जगा पुरे या रीती नांदतसे १३·४५३; जगातें भांडुकें ह्मणे १८·१३४; जग हें वेसजें पोसे ६·११०; जगु स्थिती आला (पु.) ११·४९६; जगा हांवे वाउनि १६·३८५; जगजेठी, जगांत श्रेष्ठ, १·११५ (१), ४·२; जगडंबर, विश्वविस्तार, देव मनुष्य स्थावर। या नांव कि जगडंबर। १८·२३७, १४·११५, १५·४७, १७·७२; जगत्व १४·१२२ (२); जगदल, जगांतील सर्व लोक, ११·४५४; जगपण ८·१६९(२); जगत्रय १·४७; त्रिविध जग १८·२३६, सं. वा. श. पहा; जगस्पृहे, जग स्पृहे असा पाठ संभवतो, १६·२२९ (१).

जगत्-त—शब्दास जोडून. जग पहा. जगदक्षर, जगांत नाश न पावणारें, ८·१५२; जगदखील-पाळणा, सर्व जगास पाळणारा, १०·३; जगदंबा ६·२७२, १८·१६२०; जगदंबुदगर्भनभ १८·६, अंबु पहा; जगदादिकंद, १२·२३८, १७·३२६; जगदाभासमीषें, जग आहे असें दाखविण्याच्या निमित्तानें, १८·२५८; जगदीश्वर ४·१०; जगदुदरदोंदिल ११·६९०, उदर पहा; जगदुन्मीलनाविरला १८·४, उन्मीलन पहा; जगज्जनक १५·१८१; जगन्नाथ १०·१३३, १०·१६५, ११·५१७, १८·९०६; जगन्निवास २·२०; जगद्बंधु १७·१०; जगद्भ्रम १५·८२; जगद्रूप १७·८; जगत—त्रिजगती-तीं, त्रीजगती, सं. वा. श. पहा.

जंगम—हालवितां येणारें. १३·२२९. स्थावरां जंगमां ९·१२०, स्थावरजंगमा १८·१७०२. अजंगम, झाड, १३·२२७.

जचणें—मेहनत करणें, श्रम घेणें, टपून बसणें. कां वैरा बापिकेया। पुत्र जचे॥ १३·५४०. मधुरसादोषें। मधुकरि जचें (चे) जैसें। १३·७८५. १८·३१५. जचावें न लगे १८·१२२० (१); ये उपाइं जचिजे १८·१२२० (२); भोगा जचे १३·७०२; मृत्यु जचला १३·७४६; सूटिकिं जचे १८·१७५.

जड—(१) वजनदार, भारी. १८·१८३. (२) मंद. ३·१८. कर्मजड १४·२४०. (३) निर्जीव. जे जडातें जीववी। ७·२०. सजीवत्वाचा करी। उपेगु जडा॥ १३·१४१. जडातें ही माजवी। १३·९८२. १५·३१३. जडपण ९·११५, अजड—जडाजड ८·९५, १३·१३७, १५·४०९. जाड पहा.

जडणें—लागणें, ठाम बसणें. तरि ऊरू इया जघनेंसीं। जडूनि घाली (लीं)॥ ६·१९२. ६·२३३. आंगीं जडति १·२२१; चित्त जडलें १८·१२६२; जीवीं जडले ३·२५०; जीवेंसीं जडौनि ठाके ३·२३२; भूमीसि जडली गमे १५·१३५; शुद्धी बुद्धि आपणपां जडली, बुद्धि शुद्ध झाली म्हणजे आपोआपच संलग्न होते, १८·१००६.

जण—प्रत्येक माणूस, व्यक्ति. चौदा जणाची ८·१५३.

जतन—सांभाळ, यत्न. अंतष्करणा जतन करिं । १३·५०२. २·३१०, ९·१३९, ९·२११, १०·१२३, १३·२५०, १६·४५४, १७·८२, १७·१०९, १८·१४६७. **वाडजतन,** संगोपन, १६·५५; **जतना—जतने लागि** ९·४७७. वरील कांहीं रूपें जतना शब्दाचीं असणें संभवतें.

जंत्र—मारक यंत्र. जंत्रांवरि चि मार । ११·३९०.

जन—माणूस, लोक, लोकव्यवहार. सुखदुःख वर्त्ते जैं जनीं । १०·८२. एवं मीं चि आघवें जन । जना मीं चि जीवन । १५·३७८. ५·९८(२), ६·३९, ९·५५, १०·९४, १०·२५६, १०·२८४, १२·२०७, १३·१३९, १३·१५४, १३·१९६, १३·२५४, १५·४८२, १५·४९२, १६·२१६, १६·२६२, १८·११७. **जनाचेनि पाएरवे** ६·१७२; **आसुरीं जनीं** १६·२८२; **तिरिचेनि जनें** १८·४३९; **जनांतें वंची** १३·६५९; **जनामाजि** ५·९८(१); **जनार्दन** १०·१७५; **जनपद,** वस्तीचा प्रांत, ३·२३०, १३·६१२; **जनलीलाविलासें** ११·१३०; **निजजन, निज** पहा; **पिंडुजनीं,** शरीरापासून उत्पन्न होणारें, पिंडु जनीं असा पाठ संभवतो, ६·२९६; **पुण्यजन** १८·७४७; **बंदिजन** १८·१६५०; **ब्रह्मजन,** ब्रह्म पहा; **भक्तजन** १८·१५०६; **योगीजन** ४·१५८; **दुर्जन,** २·२०७, ६·३६१, ७·९०, ८·१४७; **सजन, सजनाचेया राया** १४·९६; **सज्जन** १·३१, १·६५, ४·२१०, ६·३१, ९·४३३, ११·१५, १२·१७५, १३·२९१, १६·४३७, १८·२७, १८·१४८९, १८·१७६२, १८·१७७७; **सज्जनाकरवि** ४·५१; **सज्जनवनचंदन** १०·३; **सुजन-चक्रवर्ती** १८·६८६; **सौजन्य** पहा; **स्वजन, स्व** पहा.

जनणें—जन्म देणें. जैसी मही हे उद्भिजें । जनी अहंबुद्धिविण साहाजें । ६·४४. **स्वज्ञानजनित,** स्वतःविषयींच्या (मिथ्या) ज्ञानापासून उद्भवलेलें, १८·१५३२, ज्ञानदेवी—'स्वाज्ञानजनितें' १८·१५४४; **जाततेन प्रसंगें,** जन्मास येण्याच्या वेळीं, १७·२१०; **अजातपक्ष** ११·६२४, **पक्ष** पहा; **अजातशतृतरुवरां,** ज्यांना कधीं शत्रु (झाला) नाहीं अशा वृक्षांना, १३·२२८; **जनक, आदिजनक** ११·५१६; **जगजनकें** १५·१८१; **जन्यजनकभावें** १८·७४; **जनकु...माता** १५·४५९; **जननी** १६·२१६; **जननीजठर** १०·१२९; **बापु जननी** १८·१६२५.

जन्मणें—जन्मास येणें, उत्पन्न होणें, उद्भवणें, निपजणें. जन्मलेया दिहें दिवसें । हों लागे काला-चेया पेसें । ९·५०७. १·२१४, २·९७, २·१६४ (२), ४·३३, ४·१५२, ६·४४२, ६·४४६, ७·३६, ७·१६२, ९·१७१, ९·४३९, ९·४६८, ९·५०२, ९·५१०, ११·१४५, ११·१६८, ११·१७३, १३·३९४, १५·३१ (२), १६·२६७, १६·३१७, १६·४६१. **जन्मिजे** २·२४६; **जन्मलेपण** १०·१३०; **आघवें जग जन्मे** १६·३०८; **कवण(णं) कें जन्मलें** २·१०६; **कवणाचा कैं जन्मला** १०·६६; **जन्मलेयानि मोहर नाहिं,** जन्मास आलेल्यांना सरळ मार्ग नाहीं, ११·४१४; **जन्मौनि मृत्यु वेन्हीं** १३·७०७; **जन्मे नाशे** ८·२४८; **जन्मे ना होए** १५·२२३. **जन्मविणें—जन्मवितेयां आंतु** १०·२२१. **जन्म**—पैं गा जो इया परिं । जन्में चि जन्म निवारी । १३·५५१, तैसा गुणसंगमें । हा अजन्मा जन्में । पावतु ऐसा गमे । यन्हवि नाहिं ॥ १३·१०१३ (२), ३·१३५, ४·४१, ६·४४९, ६·४५३, ६·४५४, ९·२६८, १०·१५३, ११·५७५, १३·७२६, १३·९९८ (२), १८·६०८. **जन्में अभ्यसिलेयाचें** ८·२४१; **जन्माचिये आटी** १३·१०५४; **जन्मा आदीं** २·१६४ (१); **जन्में जोडिलिये** ८·२२९; **जन्मा नवल** २·२५, ११·३०१; **जन्माचा सांडोवा** १३·१६७; **अतीतां जन्मांचें** १३·५३६ (२); **आघवेआ जन्मां** ६·४२८, **आघवेनि जन्में** १०·१५०; **कोडी एकी जन्म** १५·३६४; **बहुतीं जन्मीं** ६·४६९; **शत एक जन्मां** १५·३१ (१); **कल्पादि जन्मा नांगवे** ८·२५६; **जन्माचा कांटाला धरी** १३·५३९; **जन्मासवें श्रम गेले** ९·४०० (२); **जन्म गेलें** १३·७३४, **—जालें** १८·१४१८, **—पूसलें,** पुनर्जन्म नाहींसा केला, ९·४०० (१), **—लाहे** १४·२१७; **जन्मांतर** ३·२५, ९·४८, १३·५३६ (१), १७·६०, १८·६५; **जन्मांतिं** १३·५४२; **जन्मकर्म** ३·१४१, ८·१७, ९·१५४, १०·१३५,

—कोडी १३·३२, १३·१०६७, —क्षय २·१३५, २·१५७, १४·५९, —दुःख १३·५३७, —फल १८·१७६३; जन्मलेयाचें फल ९·४१७; जन्माचें फल १८·१५१०; जन्मभूमि, भूमि पहा, —भोए १८·१२५७, —मरण ५·१२३, ९·६१, —मरणसमयीं १८·७०७; जन्म मृत्यु-त्यू, जन्ममृत्यु-त्यू २·१५८, ३·५७, ६·६८, ७·७४, १०·१८१, १३·४९, १३·६४, १३·५५२, १३·१००९, १३·१०९७, १६·४३८, १८·१००, १८·८२१; जन्म मृत्यु दुःखें १३·५३४; जन्मृ(न्ममृ)त्युचां १२·८७; जन्ममूल १८·१२८५, —मेळावे १६·३६९; जन्म वरि १५·१७१; जन्म वारा १७·४२६; जन्मवेगें १५·१८९; जन्मवेलि १८·१५२४; जन्मव्रती १४·२६८, १६·३२५; जन्मशत ७·१२६, ९·२०५, —मापें १३·३३; जन्मशाखा १५·१६७, १५·१९१, —सहस्र ६·४६३, १०·२३८, —स्थान १·२८, ११·५५४ (न्म); जन्म ना नीमणें ८·८६. अजन्मा—तेया अजन्माचें जन्म। १३·९९८ (१), १३·१०१३ (१); आजन्ममरणांतीं १४·१४५; कमलजन्मा, ब्रह्मदेव, ३·८७; पुनर्जन्म १६·५९; पूर्वजन्मिचें १७·७४; भयजन्म, हा पाठ जन्मभय असा घ्यावा, १८·६९८; जन्मजरामरण १४·३१३; जन्मजराजलद्जाल, जन्म व वृद्धाप्य या मेघांचें जाळें, १८·१; जन्मविनाश १०·८२; द्विजन्मे, ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, १८·८७९; मृत्युजन्में १८·१२६४; जन्मणें—माझें अजत्व जन्मणें। ४·५७.

जपणें—(१) काळजी घेणें, सांभाळ करणें. वर्णत्रय जपतां १७·३३५. (२) धार्मिक हेतूनें वारंवार उच्चारणें. जप—तैसा कानाचां महाद्वारीं। गीता जपु जेथ करी। १८·१५२३, १८·४५, १८·११७५; जपमीखें १८·१४५०; जपयज्ञ १०·२१३; जपहोम ६·४५३; कर्णजप १७·२९६; जयजपमंत्रें ९·२२५.

जय—(१) यश, कार्यसिद्धि. मनोजय १६·१८३, दुर्जय १८·१०६०. (२) देव, गुरु इत्यादिकांच्या स्तवनाच्या आरंभाचा उद्गार. जय स्वसंवेद्या। १·१. जय जय १४·२, १८·१ ते १८·१० पहा; जयजयघोषकल्रवें ११·३३१; जय जय सिद्धे १२·१, —स्वामीं ११·२५१; जयजपमंत्रें ९·२२५. —निजजयजितभजनीय, या पाठांत जय ऐवजीं जन असा पाठ घ्यावा, १८·९, निज पहा.

जर—(१) ज्वर, ताप. जराचेनि आटोपें। रोगी भलेतैसें जल्पे। १६·३६३. ९·१४१. (२) संकेतवाचक अव्यय. १३·२९४, १८·५६७.

जरंग—जाळें. मतिभ्रमाचा जरंगा ७·८३.

जरा—(१) म्हातारपण. १३·५५३, १३·७५२. जरामरण ७·१७०; जन्मजराजलद्जाल १८·१, जन्मणें पहा; अजर १८·११८७. (२) थोडा. मदाचा तंव जरा आंगीं चढत १६·३२३, ज्ञानदेवींत – 'मदाचा ताठा तंव जरा', १६·३२५, असा पाठ आहे. येथें ताठा शब्द नाहीं, तो घातला तर अर्थ नीट लावतां येईल. आहे त्या पाठाचा अर्थ लावण्यासाठीं जरा चा अर्थ ज्वर असा घ्यावा.

जर्जर—पीडित, जीर्ण. अत्यंत दुःखें जर्जरु। १·२७०. शतजर्जरे नावे रिगौनि, अत्यंत जुन्या, अनेक ठिकाणीं खिळखिळी झालेल्या नावेंत बसून, ९·४८६.

जरि—संकेतवाचक अव्यय. जरि...तरि १३·८०९, १६·२९९, १८·१४०, १८·९२२.

जन्हि-न्हीं-न्हें—जरी, जरीही. हीं संकेतबोधक अव्ययें अनेक ठिकाणीं तन्हि-न्हीं-न्हें यांबरोबर आलीं आहेत. कांहीं उदाहरणें पहा. जन्हि १८·३६६, —...तन्हि ६·९८, १५·२७४, १५·५०९ व १५·५१०, १५·५६३; जन्हीं ४·१९३, ७·५५, ७·५८, १३·६१, १६·२१२, १७·१२८, १७·३४८, —...तरि १२·७४, —...तन्हि १०·१४०, १५·२९१, —...तन्हीं १·६४, १·२३६, २·६६, २·१८३, २·१८४, २·२६२, २·२६८, २·३५७, ३·२२०, ४·२९ व ४·३०, ४·११७, ४·१७० व ४·१७१, ४·२०५, ७·१२९, ९·१४, ९·१६, ९·२५५, ९·३२९, ९·३४३ व ९·३४४, ९·४१४, ९·४१६, १०·७७, ११·३२, ११·६२२, १७·५२, १७·३२०, १८·१४५, १८·२७१, १८·४२०, १८·४३९ व १८·४४०, १८·९१९, १८·९२३, १८·११६३, १८·१४८७, व

१८·१४८८; जन्हैं ३·२१६ (१,२), ६·३३, –...तरि ३·५४, –...तन्हीं १·७६, २·१८१, व २·१८२, २·२६०, ३·१७९, ४·९५, –... तन्हैं १·२२६, ३·६०, ३·२१४, ३·२१९, ६·३५१, ९·५१० व ९·५११.

जळ—पाणी. किं लवणें चिं (चि) जल विरे । २·१५. रोहिणीनें ह्मणिजे जलु । ५·११५. बीज जलाची जवळीक लाहे । ९·१०८. जळिं जळें न सिंपे । सूर्यु जैसा ॥ १३·१०८८. हें असो जल तरंगा । नाहिं सिनानेपण जेविं गा । १५·५१९. कां जळें विण कल्लोळां । होणें आहे ॥ १८·८११. २·३, ३·७१ (१,२), ३·११७, ३·२०८, ५·५० (१,२), ५·९९ (१,२), ५·११०, ५·१३२ (१,२), ६·३८७, ७·६३ (१,२), ७·१३०, ७·१८९, ८·८३, ९·६६, ९·६७, ९·१०२, ९·१२२, ९·१३७, ९·१५३, ९·२५४ (१,२), ९·२८६(१, २), ११·५५०, १२·१५१, १२·२१८, १३·१७९, १३·२४६, १३·३२४, १३·४००, १३·१०२५, १३·१०७९, १३·१०८९, १४·२८७, १५·११२, १५·३६७, १५·५२०, १६·१६७, १६·२३९ (२), १७·३६३, १७·३७२, १८·१६, १८·६९७, १८·११०१, १८·११६३, १८·१२९७, १८·१३४१. **जलाचा आभारु** ११·७९; **जळिची प्रतिमा** ९·१४९,– **प्रतिभा (मा)** १८·१३५६(१); **जलाचे संघाट** १३·३४९; **आशाढिचेनि जळें** १३·५६६, **आंसुवांचेनि** – १३·५५९; **नेत्रिचें जल** ९·५२७, **रोहिणीचें** –, मृगजळ, २·१२१, ७·२९; **लवणाचे(चें) जल होआवेया** १८·७७२; **व्योमिचा चंद्र जळीं** १४·३०७; **जळें विण सागरु असे**, पाण्याशिवाय समुद्र असतो काय? १३·२९३; **जळेंविण बुडलिति** ३·२५२; **जळें हीं जालितें** ८·५७; **जैं(जै)सें तप्तलोहौनि जळा निगणें नाहिं** १५·२८७; **मीना जलाचा जीवाला होए** १८·७०३; **हातें बाबुली सारुनि जळ देखिजे** ११·७४; **मातिया आणि जळें** १३·४६३ : **जलार्णव** १४·३३१; **जलाधारें**, पाण्यामुळें, ४·९९; **जलाशय**, आशय पहा; **जलकेलि** ११·५८२; **चलचर**, चरणें पहा; **जलत्याग**, त्यागणें पहा. **जलद**, मेघ, **जलदच्युत** १८·८८२; **जन्मजराजलदजाल** १८·१, **जन्मणें** पहा; **नवजलदश्यामलें** ११·१३५; **जलधर**, **धरणें** पहा; **जलनाशीं** १८·१३५६(२); **जलापासिं** ४·९५ (१); **जलप्रवाह** १०·२३७; **–भेद** १८·५४३; **जलामाजि** ४·९५(२); **जलराशि** १०·२११; **जलवाच्यबोध**, पाणी म्हणून जो बोध होतो, १६·१३८; **जलवा(पा)रधी** १४·१४६; **सकळजलसमृद्धी** १३·३७१; **जलशयनु** १०·२१; **जलसेन**, शेषशायी, ११·८४, १३·३९२; **आग्रहजल** ११·५८, **आनंद–**, आनंद पहा, **गंगा**–९·४५४, ११·४७८, **माया**–७·९४ **दधि–**, दहीं व पाणी, १८·९३७, **देह**–१४·३४८, **प्रकाश**–६·२८६, **मृगजल**, मृग पहा. **विषय**– ६·४२१, **संकल्प** –७·६७, **समुद्र**–१·१५५, १६·२३९ (१), **समुद्रमहा**–१५·३६९, **सिंधु**–९·१२३. **निर्जलिचा** १३·३८०; **सजल**, आर्द्र, ओला, दयायुक्त, २·७७, ८·२२७, ११·११३.

जळणें—पेटणें, भाजणें, पोळणें, मत्सर करणें, नाश होणें. ऐसी जळों सरलेयां माया । जालितें हीं जळें ॥ ८·५७. वर जळो हें जियालें । २·३६. जळिनलें न विरुढे । १४·३५६. जैसा वन्हि काष्ट जाळोनियां । स्वयें जळें(ळे) ॥ १५·४९३. जेधवां कापुरु जळों सरे । १८·१२०५. १·२०८, ९·४३२, १०·७८, ११·३४९, ११·३७४, १३·४६९, १३·४९६, १३·७१८, १३·८३२, १६·१२०, १८·६१५, १८·६६०, १८·६८१, १८·११०२. **जलतिये आगी** १३·७०५; **जलतां कुंडीं** १७·९६; **जलतेया गिरिचेया** ११·४२०; **जलतें गोकुल** १०·२६७; **जलतां घरिं** १३·५१३, १३·५४७; **जलतु वारा**, जाळणारा, ११·४००; **जलतें विख** १२·६८; **जलत—जलत काढिलों**, जळत असतांना, ११·६०; **घर जलत** १३·७४०; **जलतु—ते आघवे जलतु**, जळोत, १·२११; **अंकुरु जळौनि गेला** १६·३१४; **आपण आंगें जले** १८·६१५; **इंधन जळालेयां** १८·४०४; **कर्मफलें जलति** १४·३६३; **कलुष जले** १८·१५२३; **कोल्हा पोटीं जले** १६·२३६; **वणवा जलतसे** ९·४८८;

स्थावरें जळति १३·६६०. जळणें, आगिचें जळणें १६·२८६; जळे ना विझे १६·७३; जळों विझों १४·३५७. जाळणें पहा.

जळंब—जळजळ, कफ, लाळ इ. तेयाचिया तोंडा। येर जळंबाचा लोंढा। १३·५६३.

जल्पणें—प्रौढी सांगणें, बडबडणें. हें बहू जें जें जल्पिजैल। ५·१७२. १३·६३७. कवतिकें जल्पे १३·६६१; रोगी भलेतैसें जल्पे १६·३६३; वायां जल्पिजे ५·११४; अहंमतिचां जल्पवादिं ७·१०३.

जंव—जेव्हां, जोंपर्यंत, इतक्यांत. १८·३७३. जंव मीं निहाळीन १·१७०; जंव... तंव १·१६३, ३·६३, ११·११२, ११·१७७, ११·२५७, ११·३१६ १८·१५१, १८·१६०२ व १८·१६०३; जंव...तंव तंव १६·३६८, १८·१०९८, १८·१५८५; जंव जंव...तंव तंव ९·५०६, १०·५८, १४·१४०, १८·१५४; जंव जंव...जंव...जंव जंव...तंव तंव १३·७४७ व १३·७४८; तंव...जंव २·२०१, १८·४२३, १८·४९९, १८·१२४८, १८·१२४९, १८·१२५०.

जवनीक—पडदा. किं मज चि आड ठेली। जवनीक जैसी॥ ७·६२. अविद्येची जवनीक ८·४०, देहाची –९·३५४, महा भूतांची –६·३०६, विश्वरूपाची –११·६४७, स्थूल दृष्टिची – ११·१२१.

जवळ—पाशीं, स्वाधीन. जैसा आरिसा आलेयां जवळां। १५·४१८. ११·५८, ११·६२४. पाणियां जवळी १८·२७०; जवळा असे २·७३, –आला ११·११३, –आहे १०·१३९, –ठेवि–जैल ९·३६८; जवळि केलेयां १८·६५२; जवळें एईल ६·३८२; जवळे होंते ९·४८०; जवळिलां, जवळ असलेल्यांना, १७·२१६; जवळें दूरी १३·९१०; जवळिक—लक्ष्मी येतुली जवळिक ४·८; जवळिक भोगावी ११·५८०; जवळिका स्वराज्य यंतां जवळिके। १८·१०६६, ९·११५, ९·३७२; जवळिके चि १८·१२८९, –चि १·१७५; अति जवळिकेचे १·२२४; जवळिकेचें करणें ७·२१; आंगा जवळिके १८·१६९८; दर्पणाचिया जवळिका १३·१०१२; वृत्तिचिया जवळिका १८·८१८; जवळीक, माझी जवळीक ९·३७४, – जाली ९·४२३, – पातले ७·१६९, – जोडे १०·१८३, – घाडिली ११·५३३, – लाहे ९·१०८.

जाकळणें—ग्रासणें, आकलन करणें, व्यापणें; कळवळणें. दीठि जाकळूनि निगों पाए। ६·२६७. मग जाकळिला ढेंकरें। तृप्तु जैसा॥ १८·१७. गुणातें जाकळूं सके १४·३६८; वोरसें जाकळिजत १४·६२; जाकळिलेपण १८·१३१८.

जागणें—जागें राहणें, जागें करणें, सावध राहणें. जैसें निद्रेलेयां जागिजे। १५·४०४. १६·४३१. जागणां—सनिद्रा स्वप्न बुडे। जागणां जैसें॥ १६·११०, जागणें—६·३५१, १५·४७४, १५·४९६; जागता नरु १३·१००७; जागतेया ५·९३, –तें १४·३३९; जागतां—जागतां असिजे ८·७२, – स्वप्नावस्थे जाए ११·१२०; जागतिये दशे १३·७८; जागिनलेयां १८·२१३, १८·१०९८; जागिनलेये वेळे ९·१०३; जागों ह्मणे १८·१४७; कुंडलिणी जागौनि १८·१०३२; पहुडल्यां हे जागे १४·८७; नीदे...जागणेया १५·३९८; जागवणें—उभे जागवी १३·५०६; विवेकु जागविजे १६·१०९. जागोवा, जागृति, जागें राहणें, खोलणें...जागोवा १६·३३८; जागर—जागरु ना स्वप्न १४·७४; स्वप्न सुषुप्ति जागर १५·५००; जागरस्वप्नें १८·१०९४; स्वप्नजागर १५·४८४.

जागृति-ती—जाग्रति-ती—जागेपणा, सावधपणा. जागृति—जागृति उद्दीपे...नीद हारपे १८·१०९८; जागृति स्वप्न १५·४८०, जागृतिस्वप्नें १५·४८२; स्वप्न ह्मन जागृति १५·८८; जागृती—जैसी जागृती चि हेतु स्वप्ना। निद्रिता होय॥ १५·३९६. जाग्रति—जैसी स्वप्निचां दोहीं। जाग्रति न बुडे॥ ७·५३, तरि स्वप्नौनि जाग्रति येंतां। काये पाये दूखति पांडुसुता। कीं जाग्रते माझि असतां। प्रवासु होए॥ ९·१११, जाग्रदवस्थे प्रवेशे ९·११०; जाग्रती—स्वप्न जाग्रती...सुषुप्ती १४·१९७.

जागेश्वर—जागृत, पावणारा ईश्वर. वेदु तो जागेश्वरु। ६·४४४; ११·५३५.

जांघा—मांडी. जांघा फाडूनि दीन्हली १०·२३६.

१८·१४८८; जन्हें ३·२१६ (१,२), ६·३३, –...तरि ३·५४, –...तन्हीं १·७६, २·१८१, व २·१८२, २·२६०, ३·१७९, ४·९५, –... तन्हें १·२२६, ३·६०, ३·२१४, ३·२१९, ६·३५१, ९·५१० व ९·५११.

जल—पाणी. कि लवणें चि (चि) जल विरे । २·१५. रोहिणीतें ह्मणिजे जलु । ५·११५. बीज जलाची जवलीक लाहे । ९·१०८. जलिं जलें न सिंपे । सूर्यु जैसा ॥ १३·१०८८. हें असो जल तरंगा । नाहिं सिनानेपण जेविं गा । १५·५१९. कां जलें विण कल्लोळां । होणें आहे ॥ १८·८११. २·३, ३·७१ (१,२), ३·११७, ३·२०८, ५·५० (१,२), ५·९९ (१,२), ५·११०, ५·१३२ (१,२), ६·३८७, ७·६३ (१,२), ७·१३०, ७·१८९, ८·८३, ९·६६, ९·६७, ९·१०२, ९·१२२, ९·१३७, ९·१५३, ९·२५४ (१,२), ९·२८६(१, २), ११·५५०, १२·१५१, १२·२१८, १३·१७९, १३·२४६, १३·३२४, १३·४००, १३·१०२५, १३·१०७९, १३·१०८९, १४·२८७, १५·११२, १५·३६७, १५·५२०, १६·१६७, १६·२३९ (२), १७·३६३, १७·३७२, १८·१६, १८·६९७, १८·११०१, १८·११६३, १८·१२९७, १८·१३४१. **जलाचा आभारु** ११·७९; **जलिची प्रतिमा** ९·१४९,– **प्रतिभा (मा)** १८·१३५६(१); **जलाचे संघाट** १३·३४९; **आशाढिचेनि जलें** १३·५६६, **आंसुवांचेनि** – १३·५५९; **नेत्रिचें जल** ९·५२७, **रोहिणीचें** –, मृगजळ, २·१२१, ७·२९; **लवणाचे(चें) जल होआवेंया** १८·७७२; **व्योमिचा चंद्र जलीं** १४·३०७; **जलें विण सागरु असे**, पाण्या-शिवाय समुद्र असतो काय? १३·२९३; **जलेंविण बुडलिति** ३·२५२; **जलें हीं जालितें** ८·५७; **जैं(जै)सें तसलोहौनि जला निगणें नाहिं** १५·२८७; **मीना जलाचा जीवाला होए** १८·७०३; **हातें बाबुली सारुनि जल देखिजे** ११·७४; **मातिया आणि जलें** १३·४६३ : **जलार्णव** १४·३३१; **जलाधारें**, पाण्यामुळें, ४·९९; **जलाशय**, आशय पहा; **जलकेलि** ११·५८२; **चलचर**, चरणें पहा; **जलत्याग**, त्यागणें पहा. **जलद**, मेघ, **जलदच्युत** १८·८८२; **जन्मजराजलदजाल** १८·१, जन्मणें पहा; **नवजलदश्यामलें** ११·१३५; **जलधर**, धरणें पहा; **जलनाशीं** १८·१३५६(२); **जलापासिं** ४·९५ (१); **जलप्रवाह** १०·२३७;–**भेद** १८·५४३; **जलामाजि** ४·९५(२); **जलराशि** १०·२११; **जलवाच्यबोध**, पाणी म्हणून जो बोध होतो, १६·१३८; **जलवा(पा)रघी** १४·१४६; **सकळजलसमृद्धी** १३·३७१; **जलशयनु** १०·२१; **जलसेन**, शेषशायी, ११·८४, १३·३९२; **आग्रहजल** ११·५८, **आनंद**–, आनंद पहा, **गंगा**–९·४५४, ११·४७८, **माया**–७·९४ **दधि**–, दहीं व पाणी, १८·९३७, **देह**–१४·३४८, **प्रकाश**–६·२८६, **मृगजल**, मृग पहा. **विषय**– ६·४२१, **संकल्प** –७·६७, **समुद्र**– १·१५५, १६·२३९ (१), **समुद्रमहा** – १५·३६९, **सिंधु** – ९·१२३. **निर्जलिचा** १३·३८०; **सजल**, आर्द्र, ओला, दयायुक्त, २·७७, ८·२२७, ११·११३.

जलणें—पेटणें, भाजणें, पोळणें, मत्सर करणें, नाश होणें. ऐसी जलों सरलेयां माया । जालितें हीं जलें ॥ ८·५७. वर जलो हें जियालें । २·३६. कलिनलें न विरुढे । १४·३५६. जैसा वन्हि काष्ट जाळौनियां । स्वयें जलें(ले) ॥ १५·४९३. जेथवां कापुरु जलों सरे । १८·१२०५. १·२०८, ९·४३२, १०·७८, ११·३४९, ११·३७४, १३·४६९, १३·४९६, १३·७१८, १३·८३२, १६·१२०, १८·६१५, १८·६६०, १८·६८१, १८·११०२. **जलतिये आगी** १३·७०५; **जलतां कुंडीं** १७·९६; **जलतेया गिरिचेया** ११·४२०; **जलतें गोकुल** १०·२६७; **जलतां घरिं** १३·५१३, १३·५४७; **जलतु वारा**, जाळणारा, ११·४००; **जलतें विख** १२·६८; **जलत**— जलत काढिलों, जळत असतांना, ११·६०; **घर जलत** १३·७४०; **जलतु**—ते आघवे जलतु, जळोत, १·२११; **अंकुरु जलौनि गेला** १६·३१४; **आपण आंगें जले** १८·६१५; **इंधन जलालेयां** १८·४०४; **कर्मफलें जलति** १४·३६३; **कलुष जले** १८·१५२३; **कोल्हा पोटीं जले** १६·२३६; **वणवा जलतसे** ९·४८८;

स्थावरें जळति १३·६६०. जळणें, आगिचें जळणें १६·२८६; जळे ना विझे १६·७३; जळों विझों १४·३५७. जाळणें पहा.

जलंब—जळजळ, कफ, लाळ इ. तेयाचिया तोंडा। येर जलंबाचा लोंढा। १३·५६३.

जल्पणें—प्रौढी सांगणें, बडबडणें. हें बहू जें जें जल्पिजैल। ५·१७२. १३·६३७. कवतिकें जल्पे १३·६६१; रोगी भलतैसें जल्पे १६·३६३; वायां जल्पिजे ५·११४; अहंमतिचां जल्पवादिं ७·१०३.

जंव—जेव्हां, जोंपर्यंत, इतक्यांत. १८·३७३. जंव मीं निहाळीन १·१७०; जंव... तंव १·१६३, ३·६३, ११·११२, ११·१७७, ११·२५७, ११·३१६ १८·१५१, १८·१६०२ व १८·१६०३; जंव...तंव तंव १६·३६८, १८·१०९८, १८·१५८५; जंव जंव...तंव तंव ९·५०६, १०·५८, १४·१४०, १८·१५४; जंव जंव...जंव...जंव जंव...तंव तंव १३·७४७ व १३·७४८; तंव...जंव २·२०२, १८·४२३, १८·४९९, १८·१२४८, १८·१२४९, १८·१२५०.

जवनीक—पडदा. किं मज चि आड ठेली। जवनीक जैसी॥ ७·६२. अविद्येची जवनीक ८·४०, देहाची —९·३५४, महां भूतांची —६·३०६, विश्वरूपाची —११·६४७, स्थूल दृष्टिची — ११·१२१.

जवळ—पाशीं, स्वाधीन. जैसा आरिसा आलेयां जवळां। १५·४१८. ११·५८, ११·६२४. पाणियां जवळी १८·२७०; जवळा असे २·७३, —आला ११·११३, —आहे१०·१३९, — ठेवि— जैल ९·३६८; जवळि केलेयां १८·६५२; जवळें एईल ६·३८२; जवळे होंते ९·४८०; जवळिलां, जवळ असलेल्यांना, १७·२१६; जवळें दूरी १३·९१०; जवळिक—लक्ष्मी येतुली जवळिक ४·८; जवळिक भोगावी ११·५८०; जवळिका स्वराज्य येतां जवळिके। १८·१०६६, ९·११५, ९·३७२; जवळिके चि १८·१२८९, —चि १·१७५; अति जवळिकेचे १·२२४; जवळिकेचें करणें ७·२१; आंगा जवळिके १८·१६९८; दर्पणाचिया जवळिका १३·१०१२; वृत्तिचिया जवळिका १८·८१८; जवळीक, माझी जवळीक ९·३७४, — जाली ९·४२३, —पातले ७·१६९, —जोडे १०·१८३, —घाडिली ११·५३३, — लाहे ९·१०८.

जाकळणें—ग्रासणें, आकलन करणें, व्यापणें; कळवळणें. दीठि जाकळूनि निगों पाए। ६·२६७. मग जाकळिला ढेंकरें। तृप्तु जैसा॥ १८·१७. गुणातें जाकळूं सके १४·३६८; वोरसें जाकळिजत १४·६२; जाकळिलेपण १८·१३१८.

जागणें—जागें राहणें, जागें करणें, सावध राहणें. जैसें निद्रैलेयां जागिजे। १५·४०४. १६·४३१. जागणां—सनिद्रा स्वप्न बुडे। जागणां जैसें॥ १६·११०, जागणें—६·३५१, १५·४७४, १५·४९६; जागता नरु १३·१००७; जागतेया ५·९३, —तें १४·३३९; जागतां—जागतां असिजे ८·७२, — स्वप्नावस्थे जाए ११·१२०; जागतिये दशे १३·७८; जागिनलेयां १८·२१३, १८·१०९८; जागिनलेये वेळे ९·१०३; जागों ह्मणे १८·१४७; कुंडलिणी जागौनि १८·१०३२; पहुडल्यां हे जागे १४·८७; नीदे...जागणेया १५·३९८; जागवणें—उभे जागवी १३·५०६; विवेकु जागविजे १६·१०९. जागोवा, जागृति, जागें राहणें, खोलणें...जागोवा १६·३३८; जागर—जागरु ना स्वप्न १४·७४; स्वप्न सुषुप्ति जागर १५·५००; जागरस्वप्नें १८·१०९४; स्वप्नजागर १५·४८४.

जागृति-ती—जाग्रति-ती—जागेपणा, सावधपणा. जागृति—जागृति उद्दीपे...नीद हारपे १८·१०९८; जागृति स्वप्न १५·४८०, जागृति-स्वप्नें १५·४८२; स्वप्न ह्मान जागृति १५·८८; जागृती—जैसी जागृती चि हेतु स्वप्ना। निद्रिता होए॥ १५·३९६. जाग्रति—जैसी स्वप्निचां डोहीं। जाग्रति न बुडे॥ ७·५३, तरि स्वप्नौनि जाग्रति येंतां। काये पाये दूखति पांडुसुता। कीं जाग्रते माझि असतां। प्रवासु होए॥ ९·१११, जाग्रदवस्थे प्रवेशे ९·११०; जाग्रती—स्वप्न जाग्रती...सुषुप्ती १४·१९७.

जागेश्वर—जागृत, पावणारा ईश्वर. वेढु तो जागेश्वरु। ६·४४४: ११·५३५.

जांघा—मांडी. जांघा फाडूनि दीन्हली १०·२३६.

जाचणें—श्रम घेणें, कष्टविणें. कोशकारु जैसा। जाचिनला ॥ १६·२८०. **इंद्रियें जाचूनियां** १८·९४३; **उपाइं जाचतेया** १५·२३०; **जाच— जाचुकां, जाचु कां** असा पाठ घ्यावा, कष्ट कां, १८·१८८, ज्ञानदेवी–'जाचूं कां' १८·१९०.

जाड—अवघड, कठीण, दृढ, भरींव. **जाड** ७·७७, – **बांधलें**, सुदृढ झालें, ७·८२; **जाड्य**, सुस्ती, सर्वेंद्रियां जाड्य। मना माझि मौढ्य। १४·१७८, **जाड्याचिया कीटा** १७·२०८; **जाड्यें विण रसु**, मांद्य आल्याशिवाय शरीरपोषक रस मिळतो, १७·२२७.

जाणणें—कळणें, समजणें, उमजणें, ओळखणें, खात्री असणें; या क्रियापदाचे कांहीं उपयोग खालीं दिले आहेत. परि तें जाणणें चि जाणणेयां आड। रिगौनि ठाके ॥ ९·१४४. एक जाणौनि बोलति। एक ठायें ठाऊ जाणति। एक जाणौनियां हारपति। सिहाणेपणें पैं ॥ १०·३३. जाणणेनि चि विपरीतें। जें जें कांहिं जाणिजतें। १५·४४९. ऐसें जाणणेन विण उरलें। जाणतें जें ॥ १५·४९४. न जाणतां न जाणणें। जाणावें उरे ॥ १८·५३०(२). जाणिवे नेणिव नेणौनि। जाणिजे तो ॥ १८·१२०८(२). १·६०(णे), १·११३, १·१४०, १·२६२, २·५२, २·५८, २·१३०, २·१५१, २·१६८, २·२५८, २·२७३, २·२८२, २·३००, २·३४२, ३·१३३ (१, २), ३·१४०, ३·१५६, ३·१६१, ३·१६५, ३·२२८, ४·५७, ४·७६, ४·९४, ४·१५५, ४·१८३(१), ४·२१४, ५·१८, ५·२०, ५·२६, ५·४२, ५·५९, ५·६३, ५·६९, ५·१३६, ५·१४८, ६·९६, ६·१६०, ६·१७५, ६·२७७, ६·२८८, ६·३४०, ६·३९३, ७·२, ७·३, ७·४४, ७·५१, ७·११४, ७·११५, ७·१८८, ८·११, ८·३५, ८·५३, ८·५४, ८·५८, ८·९०, ८·१८९, ८·२२३, ८·२३४, ९·१४३, ९·२१९, ९·२४४, ९·२५१, ९·२५२(२), ९·३६०, ९·४०४, १०·७९, १०·१६०, १०·१६१, १०·१६४, १०·२०१, १०·२०८, १०·२४३, १०·२८१, १०·२८२, १०·२८३, १०·३०२, ११·९०, ११·९२, ११·३०४, ११·४५१, १२·११०, १२·११८, १२·१६४, १२·२१४, १३·८(णे), १३·२७, १३·३६, १३·८९, १३·१४९, १३·२०१, १३·२१५, १३·२१६, १३·२३८, १३·२४८, १३·२९५, १३·३२९, १३·३६७, १३·३८३, १३·४७८, १३·४८२, १३·४९९, १३·५१०, १३·५६३, १३·५८५, १३·६१२, १३·६४९, १३·६५७, १३·६५९, १३·६८२, १३·७००, १३·७११, १३·७४१, १३·७६९, १३·८२१, १३·८२६, १३·८३०, १३·८३५, १३·८४०, १३·८४१, १३·८५७, १३·९०५, १३·९४०, १३·९४६, १३·९५६, १३·९५७, १३·९६२, १३·९६६, १३·९६९, १३·१०२४, १३·१०४९, १३·१०८८, १३·१११६, १४·८०, १४·१२९, १४·१४३, १४·२६४, १४·२९८, १४·३२३, १५·१४२, १५·२०४, १५·२१६, १५·२६४, १५·२७५, १५·३१८, १५·३५७, १५·३५८, १५·४००, १५·४५७, १५·४६८, १५·५२५, १५·५६१, १६·५६, १६·५७, १६·६२, १६·६६, १६·७२, १६·७३, १६·९२, १६·९८, १६·१०५, १६·११३, १६·१४२, १६·१५२, १६·१५३, १६·१६१, १६·१६६, १६·१९५, १६·२०४, १६·२१२, १६·२२१, १६·२४०, १६·२४३, १६·२६३, १६·२९२, १६·३६३, १६·४२२, १६·४२८, १७·१७, १७·७१, १७·७४, (१,२,३), १७·८०, १७·१३०, १७·१६५, १७·१६६, १७·१८३, १७·२२२, १७·२३६, १७·३५६, १७·३७२, १७·३८२, १७·३८७, १७·३९०, १७·३९७, १७·४०२, १८·१२, १८·५६, १८·७५, १८·८७, १८·११०, १८·१२०, १८·१४४, १८·२१२, १८·२६९, १८·२८९, १८·३१९, १८·३२८, १८·३४१, १८·३४९, १८·३७४, १८·३९३, १८·४१०, १८·४३६, १८·४५८, १८·४६३, १८·४७४, १८·४९६, १८·४९७, १८·५३२, १८·५६१, १८·५७८, १८·६०७, १८·६२३, १८·७०५, १८·७११, १८·७१४, १८·७१७, १८·७२०, १८·७२५, १८·७२६, १८·७५९, १८·७६४, १८·८०६, १८·८१३, १८·८२७, १८·८४१, १८·८४२, १८·८४५, १८·८४८,

१८·९६९, १८·१०८४, १८·११३९, १८·११९४ (१,३), १८·११९८, १८·१२६३, १८·१३२९ (१), १८·१३३७, १८·१३८९, १८·१४०७, १८·१४१५, १८·१४२९, १८·१४३५, १८·१४४६, १८·१४५१, १८·१४५६, १८·१४९०, १८·१४९४, १८·१५४७, १८·१५७०, १८·१५८०, १८·१६२८, १८·१६६३, १८·१७४३, १८·१७४४. **जाण, तूं जाण,** १३·११११, १७·१९७ (२); **जाणां, तुम्हीं जाणावें,** ११·४२१; **जाणत सांते** ८·६७; **जाणतु असें** १५·४०५ (१), **जाणतसे** १७·३०६; **जाणतसों** १७·४९; **जाणतु आहासि** ९·२२८; **जाणतां सोपारें** ८·२०२; **न जाणतां** १८·५३० (१); **जाणतासि** १८·५१३; **जाणावां(वा)** १०·२१६; **जाणवें**— येवंविधु मीं जाणवें । ११·६८१ (१), **जाणवें(वे)** ११·५०३, १३·७७९; **जाणसील** १८·२७६; **जाणावी** १५·३६६; **जाणावें** १३·९०९, १३·१११६, **जाणावें लागे** १·२३६, ४·८८; **जाणावेया** ७·२०७, १०·७०, १२·२८, १३·८५९, १३·१०४१, १५·३९३, **–चिया** ७·१९१; **जाणिजति-ती** १३·१०१, १४·१२, **–तें** १५·४४९ (२), **–सि** ८·५, १०·१५९ (१); **जाणिजे** ६·४६०, १३·८३, १३·१७८; **नेणतां जाणिजे** १५·२४५; **नेणिवां जाणिजे** १६·१९; **जाणिजो** १३·५०९; **जाणि -णी-तला-ली-लें** ४·१८३ (२), ५·१६१, ५·१६२, १०·१८९ (२), ११·५५४, १२·३३, १५·५३०, १७·४०८; **जाणितलां** ११·६८१ (२); **जाणितलियां** १५·५५१; **जाणितलेया वरौतें** १३·८६२(१), **–साठिं** १३·८६३, **–चि साठीं** १०·१८९ (१); **जाणि-तलेयां** ९·१५३; **जाणीतलासी** १०·१३५; **जाणे,** जाणतो, १०·७८, १५·५२८ (१), १६·१५७, १८·११७९ (णे), १८·११९७ (२); **नेणे... जाणे** ९·४४३ (२); **जाणें(णे) काइ** ११·४३४; **जाणे ना जो** १३·७८७; **जाणें,** जाणतों, ७·१०, ९·३९१, ११·३७७, १७·१७; **जाणैं** २·१३३, २·२७१, २·२९३, २·३०३, २·३२२, २·३५२, २·३५५, ३·३४, ३·१२९, ३·१९३, ३·२१२, ५·९५, ६·१०१, ७·४३, ८·२२१, ९·६५, ९·२४०, १०·७४, १३·९८, १३·१३२, १५·४७, १५·६२, १५·१७२, १५·१७४, १५·४९१, १६·१८४, १६·२३४; **जाणों,** (१) जाणतों, ११·९८, १३·६, १३·६०; (२) **जाणों आला,** कळून आला, १३·१८२, जाणण्यासाठीं आला, १५·३९७, **–येईल,** जाणतां येईल, २·३५६; (३) जाणावें, **केवि जाणों** ६·४२७, **कैसें–**११·५३६; (४) जणूं काय, ५·१७१, १७·११, १८·५४४; **जाणोनियां** ४·८१; **जाणौनि** २·५१, २·७२, ६·२९२, ६·३५९, १३·८६०, १५·५२८ (२), **–यां** १०·१३, १८·४८; **जाणणें**—पैं बुद्धिचां आंगीं जाणणें । ७·२१, ६·९९, ६·३१८, ८·१८४, ९·४३६, १०·११३, १०·१६३, १०·२८८, १०·२९२, ११·५७७, १२·१४९, १३·१०, १३·३५७, १३·६१९, १३·८६२ (२, ३), १४·३४५, १६·२४, १७·३४२, १७·४३०, १८·३२७, १८·५७५, १८·८४२, १८·११९४ (२); **नेणणें...जाणणें** १५·२५०, १८·९७१, १८·९७६; **नेणिवां जाणणें** १५·५०७; **जाणणेनि विण** ९·२६१; **जाणणेनि विपरीतें** १५·४४९ (१), **जाणणेया** ९·४७; **जाणणेयां** ८·१००(१), **जाणणेयांचा चेओ** ९·९३, **–ची राति** १६·२७९, **–सि लाणि** ८·९८; **जाणणेयांचिया वाटा** ९·२७२. **जाणता**—जाणणारा, २·१९, २·९२, १५·१०९, १५·१४०, १५·४०३, १५·४०५ (२), १८·१२५, १८·१३२९ (२); **जाणते जाले** २·२१३, ४·१८; **जाणतें**—सर्वत्र जें जाणतें ५·६०; **जाणतेन**—जाणतेन गुरू भजिजे । जेणें कृतकार्या होईजे । १·२५, ३·१५५, ३·१९८, **जाणते न हा पाठ जाणतेन असा घ्यावा** २·२०२; **जीविचें जाणतेया** ११·५८९; **जाणावें,** ज्ञेय विषय, जाणण्यास योग्य, १८·५३० (३); **सुजाण** १८·१४८५; **जाणां,** जाणणारांस, तऱ्हीं जाणां नेणां सकळां । हा कर्मयोग किर पांजला । ५·१६, **जाणांचिए आणितें रिझवितील** ६·४९२; **जाणिव**—किं आपुलिये जाणिवेची कळा वाढवी ।

९.३१, ७.१९८, ८.१९२, ११.६९३, १८.११९७ (१), १८.१२०८ (१); जाणिवेचा उद्गो ९.२६४; जाणिवेचिया आयणी २.१२९; जाणिवेचिये उंगी ७.१७६; जाणिवेची खाणि ८.९८; जाणिवेचे डोले ७.४; जाणिवेचां डोहीं ७.८०; जाणिवेचेनि बलें ९.३६६; जाणिवेची सोए १८.६२०; जाणिवेचें कीरु सरलें ३.१४; ज्ञानाची जाणिव ६.३७२; जाणिवा जाणति ९.२५२ (१), – जाणिजसि १०.१५९ (१), – जाणे ९.४४३ (१); जाणीव ७.५, ९.३६४, १८.५६३. जाणवणें ३.१६, ५.३१, ११.३१५, १३.८४०, १५.३९; जाणवेना ११.१७०; जाणवलेपण—तेवि जाणणेयां जें आकळलें। तें जाणवलेपण चि उमाणलें। ८.१०० (२); जाणावलें ९.१९, ज्ञानदेवी – 'जाणवलें'.

जाणें—पुढें सरणें, घडणें, नाश होणें, संपणें, या व इतर अर्थीं या क्रियापदाचे अनेक उपयोग केले आहेत, त्यांपैकीं कांहीं दिले आहेत. तुज सांवें काय जालें। २.७. जालेनि जगें मी झांकें। तरि जगत्वें कोणु फांके। १४.१२२. नूठी चि ध्रुवा जावों। तैसें जालें॥ १८.४१८. परि वृष्टि वायां जाए। जाली तेथ॥ १८.१४८२. दुरितावें तिमिर जाऊ। १८.१७७४. जा—जैसा रंकु भ्रमला। ह्मणे जा रे मी राऊ आलां। १४.८३. बोलौनि जाइजति १.१०४; लया जायिजे १६.१८; वेलु जाइजे ११.१६२ (२); सूर्यासवें जाइजे, सूर्याची उपासना करावी, १३.६०७; हारि जाइं(इ)जे, ताब्यांत जावें, १८.२२५; होउनि जाइजे २.३०८; होइजे जाइजे १५.३४८; गांवा जाइजो ७.२०४; जाइल, संपेल, १३.५७५, जाइल–जाईल, उपेगा – ६.२६, काजें विण – १३.२३, भाऊ तूज – तुला असें वाटेल, ९.४२१, वायां – ८.२४१, वायाणें होउनि – १८.१४०५, वेखासें –, विरुद्ध होईल, १३.७९७, शेषीं – १.२१२, सिद्धी – ३.९८, ३.१९९; क्षया जाउनि २.१८४; तिजेयाची मातु जाउनि १८.१३५३; कर्म आणि कर्त्ता हें जाउनियां १८.११६८; दृश्य जाउनियां १८.११५१; जाए—अभेदबोधु जाए ९.९४, आकारजात अज्ञानिं वेलिं – १५.१५१, उपेगा – १६.८६, एकांता जात – १३.१९८, जलतु – १३.७१८, जिरतां जें – १८.१२०२(१), जिरौनि – ९.५०५, बालकत्व निगौनि – १८.४०४, भाष – १८.१२०४, भ्रमु –, भ्रम होतो, १३.१९६(२); लाभा – १५.५०९, विकोपिं – १५.२३०, समु होऊनि – १८.१०८८, जाए...होए १५.१२९ (१); जाये—उपेगा जाये २.६७, कल्पकोडी – १७.५९, जीवीं ऐसें ह्मन –, असें वाटत असेल, ८.११८, दीठि – १३.५७७, देह – १४.२५६, न वचावें तेथ – १३.७७३, नासत – १५.११३, बरलु – १.१९०, बुद्धि – ६.४५७, भाक – ६.३०१, भावो – ६.१७, लया – ८.१६२, वांझ – १७.२५१, वीत – १८.२५२, लरकटीतु – १३.७७०, सरौनि – ९.२४३; जाऊ—कोडी एकी जन्म जाऊ १५.३६४, जीउ –, गेला तरी, १३.२०२, पाताला –, जाईना कां, १४.१८२; जाऊं—होंं –, उत्पत्ति लय, ११.२८२, पाप न – १८.७५२, सांघों – ११.७८; जाओं नेंदिजे १६.९७, – नेंदी ७.४६; फावा जावों लागे ७.१८६; जावो(वों) न ल्हाये ११.३८८; येवों जावों १८.६७१; जात—आणि जात चि मध्यें उरलें। दीसे जैसें॥ २.१५४, जातखेऊं १३.६०१, जात खेओ ९.७२; एकांता जात जाए १३.१९८; जांत—वारेनि जांत नोहे, वाऱ्यानें उडत जात आहे कीं काय?, १३.१९६ (१); जांत जांत ११.४४९; तोंडिं जातसे १३.७२९; जाता–तां – जांतां, पाऊ जांतां १८.५३३, मार्गीं – २.२२३; वाटे जाता, जाणारा, १३.५९६, वांटे जांता, जाणारा, १३.३५, ज्ञानदेवी – 'जाता' पाठ अधिक बरा आहे, वाटे जातां, जात असतां, १४.१८७, १४.३२५; झोंपिं जांतां १४.१८५; वाटे जांतां १३.५९३; जाति – बालें मुसिं जाति, मूर्च्छित होतात, १३.५७२, डोले –, दृष्टि जाते, १३.७६७; जांति – भोकसे जांति, नाश होतो, १८.७८०; लया – १३.९६, वायाणी – १०.१४५; जांतिये – आयुष्य जांतिये वेले, मरणसमयीं, १६.२५७; जांतें जीवित

१६·१५५; जांतु किं एतु १५·१२९ (२); जाला-ली-लें—आगली जाली, भर पडली, १६·३२३; आगि जाला तरि, विस्तव जरी झाला तरी, जाळण्याचें सामर्थ्य असलें तरी, १३·५८४; आयुष्य जालें, जगावयास मिळालें, ९·४७५; उदकीं जाली, तयार झाली, ७·५९; कर्म ब्र(ब्र)ह्माकारें जालें १७·३७१; काइ जालें ११·१६२ (१); कां जाला, उत्तम गतीला पोहोंचला, १८·९५०; मी जालां १०·१२९; कुमारी जाली, जन्मास आली, ७·१६१; चंद्रीं जाला, चंद्रावर जरी असला, १८·२७१, तापसु ही–१८·१४७७, कैसें जालें ११·३९५; दीपजात जालें आहे १८·९१२; दोन्हीं जालीं, एकत्र आलीं, १७·२६७; परिमलु मरगजा जाला, विशेष गुण शोभतो या अर्थी, ११·५९१; पारंगत जाले २·२७७; पोटीं गुण जाले १३·३८; बोलता जाला ३·२६८, भरवसा–६·१५०; भांडें जालें, तयार झालें, १८·४२४; सत्ता चांग जाली, परिणामकारक झाली, १४·११४; वाओ जालें ९·९३, सर्वात्मक जें ब्रह्म–१७·३८०, संहारतेज–, प्रकाशलें, ११·३५३; हे जाले, हे असले तरी, ७·५३; जालें जग, निर्माण झालेलें जग, ९·२७०; एक्षा जालेआ मानसा ६·४२२; परगुणें जालेयां १४·२१४, फुडें जालेयां, स्पष्ट झाल्यावर, १३·६५२; जालिया—फळा येथौनि जालिया। १३·९८८; जालिये—जालिये प्रतीतीचेनि माजें १०·१५७, प्रतिती जालिये वांचूनि १३·१०८५; जालेन सुखें १५·७१; जालेनि—जालेनि विकारक्षोभें १४·९३; तुवां जालेनि ११·५५७; जालेयाचेनि आनंदें १८·५८९; मी चि जालों ६·४८१; जालेपण—नाना लवण तोय होए। मग क्षारता तोयत्वें राहे। तें किं जिरतां जें जाए। जालेपण तें ॥ १८·१२०१ (२), ६·१४२; जालेपणें ८·१७, १०·१११, १३·१२९, १३·१००८, १५·२७०, १८·३८४, १८·११६२ (१), १८·११७२. जाणें १·२५१, ६·४१, ६·८३, १८·४७२; एणें जाणें—आकाशा एणें जाणें। होये काइ ॥ १८·९८३, १५·३४०, १८·११६२; एणंजाणें ६·४७८; सत्वीं जाणें १४·२१५; होणें जाणें ४·४४, १५·१२०; जाणेयांचा ११·६६१, हा पाठ जीणेयांचा असा घ्यावा, जिणें-जीणें पहा; होंत जात-जांत २·१००, २·१७८, ७·७४, १३·११८, १७·६०; तरंग तरि होंत जांते ८·१७५; होतां जातां, जन्मास येतांना व मरतांना, १५·३५५, कांहीं घडतांना व मोडतांना १८·१३७२; होंति जांति १३·१११; होंती जांती १३·१११०; होतें जालें ६·२७५; होंतु जांतु १५·१३८; यावाजावा १४·३३७; येवों जावों १८·६७१; होंतें जातें १३·१५९, होंतें जांतें १५·३५७; होंतेंयांजातेंयां जीवां ८·२२; होये जाये २·१०२, ५·७९, १३·१०१८; जाला होंतां ९·२४५; जावें १३·२५८; जाणें या क्रियापदाचीं गेला-ली-लें व इतर कांहीं रूपें—गेला ऐसें बोभाति १५·३४३(१), अध्यात्मिक खरपें गेलें ६·४८७; उपेगा गेला १८·५७२; चित्त तरि गेलें आहे १४·२५१; जळौनि गेला १६·३१४; तेथ गेलें, तेथें गेलें असतां, १६·४१४; तोंडीं गेले ७·८१; दीवा गेला, विझला, ७·१३६; देहौनु गेला १५·३३९; नेणणें जें गेलें १८·९७१; पंकिं गेला, रुतला, १३·७८२; फावा गेला १८·१५३०; बहुतें जन्में गेलीं ४·४१; मरण-महामारी गेला होंता ११·४५०; मार्गेंसिं घेउनि गेला १५·४०८; सुना गेला १७·४१५; सोनें कां वायां गेलें १८·५३९; हातु गेला, सुटला, १·१९७, अंतरालां गेलिया, आकाशांत गेलेल्या, १५·२८७; गेलेयाची...शुद्धी न लभे ९·४९९,–से न करी ५·१९; अभ्र गेलेयां १५·४३२, आटौनि–१८·११०३, गावां–१६·७८, घटमठ–१८·११०२, जीउ–१३·३००, झोंबों–१८·११५२, देह–८·७७, १३·९४, १५·३४३ (२), देहाभिमानु–१८·४२५, प्राणु गेलेया(यां) १६·१८२, सांडूनु–१७·२२६; गेला गेला कर्णवीरु ११·३९४; गेला रे गेला, भिऊन पळाला, २·२०८; गेली रे सृष्टि गेली १·१५७; आला...गेला १५·३३९; आलां गेलां ६·१७८,

१४·३०७; आली गेली २·३६१; आलें... गेलें १४·१२३; बैसला...गेला ४·१०१. मंद झाले ७·१३५.

-जात—बहुशः शब्दास जोडून. अनेक प्रकार, सर्व प्रकार, समुदाय या अर्थी. अज्ञानजात १३·६१८, १४·४७, अर्थ– १·४०, १८·१४४५, अविद्या– ४·१४७, ५·१२५, १८·७८८, १८·१६४२, अस्त्र– १·१०९, आकार– १५·८२, १५·१५१, इंद्रिय– ४·५, १८·७९९, उद्यम– १४·२२९, उपकरण– १३·४०८, कर्म– २·३७१, ३·१५१, ३·१७७, ५·४९, ९·१२५, १२·१३७, १७·४१८, १८·१२८, १८·३५०, १८·३६४, १८·६५६, १८·७२८, १८·१२६०, कार्य– १४·१७९, काष्ठ– १·१४२, क्रिया– ४·१४८, ६·३४९, ८·४६, ९·३९६, १४·२९१, १६·२४२, १७·३११, १८·४२७, १८·५९९, १८·९६६, १८·११७२, कृत्य– १८·१६८, १८·३५६, १८·५६२, गुण– १४·२८८, घन– ९·१०१, चेष्टा– ४·११०, ज्ञान– २·३२७, ९·१७७, दीप– १८·९१२, द्रव्य– १७·३९८, १८·५२१; द्रव्य जात १८·११७९; दैन्यजात ३·११४, धर्म– ४·४८, १८·७२३, १८·१३८६, पदार्थ– १५·२३४, १८·७५२(तीं), प्रजा– १०·१००, प्रपंच– ११·६४६, प्रमाद– ३·२३९, प्राणि– १३·८१२, १५·३७५, १६·२०१, १८·८१२, १८·१७७४, बोध्य– १८·११००, भूत– २·३५४, ३·१६३, ७·६५, ९·८४, ९·८९, १०·६७, ११·४१७, १३·१९७, १३·९१५, १५·३६५, १५·३७३, १५·३८०, १८·१२९५, भोग्य– ४·१००, ९·४९१, मनुष्य– ४·६६, योग– ११·५८५, १५·१४१, रूप– ४·९६, वस्तु– २·५६, ७·५१, ७·१५५, १०·२८१, १३·४२८, विकल्प– १३·४८१, विचार– ११·१९१, विद्या– १७·७७, विवेक– २·३२०, विषय– १६·८९, १८·९५४, वृक्ष– १०·२१५, व्यवहार– १३·७८८, शब्द– ६·३१९, १०·१५६, १३·८७७, शरीर– २·१३६, शास्त्र– १·३०, १३·८३५, १४·२०९, श्रुति– १५·४०२, १८·७२५, संपत्ति– ३·१३०, १३·८०१, समृद्धि– ३·२०२, ६·३५४, संसार– २·१७३, १६·१३३, साधन– ६·४६४, सुख– १८·९१६; स्त्रीजात १८·५५८; चइत्य जातें सांडिलें, सर्व प्रकारचें चिंतन टाकलें, १८·१२६२, जनणें, जाति पहा.

जाति–ती—(१) जात, कूळ, वंश, वर्ण. म्हणौनि कुळ उत्तम नोहावें। जाती अंत्यां हीं होआवें। ९·४३७. नामरूपसंबंधु। जातिक्रियाभेदु। १३·९००. ९·४४८, ९·४५६, ९·४६८. जातीचेनि अनुकरें ६·४५; अकुलाची जाति १३·९९५; वैश्याचिये जाती १८·८७६; जाती व्यक्ती बिंदुलें पडे ९·४५७; भलेतिये जातिचेयां होआवें ९·४११; जातिधर्म १·२४९, –वशें १८·८८७; क्षत्रियजाती १८·८७५, दोष– १५·१६८; स्वजातीचा अभिमानु १२·११५; कुळें जाती वर्ण ९·४५२; अनाम अजाति १७·३२७. (२) प्रकार. तेया सुखाची ऐसी जाति। १८·१५८९. प्रीतिची जाति १८·१३६०, प्रेमाची – १८·७९, स्नेहाचि – ९·१६; भद्रजाति, उत्तम प्रकारचे हत्ती, १·१३४, २·१२१; सत्यलोकभद्रजाती, सत्यलोकांतील उत्तम हत्ती, १३·६२; जातीचिया मालिया आडफांटति १५·१४९. (३) नैसर्गिक विभाग. तरि पशुपक्षादि जाती। १६·३०२. जातींचे भेद ९·२९२; धान्यजाति १५·३७३; पक्षजातीं माझारि १०·२२९; मनुष्यजाति-शाखा १५·१५४; मोतियांची जैसी जाति १८·१७१८; जाति न नशे १७·५९. (४) जन्मतः आलेले गुणदोष, स्वभाव. आगितें न संडी तापु। सलातें(तें) जातिचा सापु। १८·७५६. जात्यंध २·९३, २·३२६, ३·१९४, ४·२१, ४·२००, ६·७, १३·८३१, १६·२४४, १८·५७६. जातिवैर १३·१४३; जातिस्वभाव, जातीमुळें बनलेला आंगस्वभाव यांत (१) मध्यें आलेला अर्थही येतो, १८·९२९; या चार सदरांखालीं आलेले कांहीं संदर्भ खालचे वर किंवा वरचे खालीं घेतां येतील. (५) जुई. जातिचें मुकुल, जुईची कळी, १६·११४.

जानेंतानें—जाणतें नेणतें. १८·१५१८, ज्ञानदेवी –'जाणें तान्हें' १८·१५२८.

जापाणणें—आवरणें, आटोक्यांत येणें. आतां जांपाणिजांपाणीं आपुलें । अस्तोव्यस्त हें ॥ ११·३७६. ज्ञानदेवी–'जापाणीं जापाणीं' ११·३८१.

जांभै—जांभई. २·१९५. **जांभैयांची परिवडी,** सारख्या जांभया येणें, १४·१७९; **जांभै सींक ढेंकरु** १८·३३१.

जाल—(१) जाळें. जाल पडों लागे कर्मभ्रष्टां । भुलौनियां ॥ १५·१६८. तरि जाल पाणियें न भरे । १६·३११. ९·१३७. **देहाचें जालें** १८·३८८, **रोमांचीं**–९·५२२, येथें 'जालें' नाम न घेतां क्रियापद झालें या अर्थी घ्यावें; **जालकालें,** कालाचें जाळें, ११·४३१, ज्ञानदेवी–'काळजाळें' ११·४३६; **जन्मजराजलद्जाल, जन्मणें** पहा; **नानाविकल्पजाल** १७·२२६; **मायाजाल** १७·३, **रश्मि**–१५·५२, १५·२६७, १८·१००९, **वाग्**–१३·२१, १३·२९१, **शाखा**–१५·२४०, **स्पृहा**–१६·३२६, **स्वप्न**–१६·१३१. (२) जाळ, आग, भडका. **जालणें** पहा.

जालणें—जाळणें, आग पेटणें, आग लावणें, **नाहींसें करणें.** शुद्धि त्रिकालिं । जीवदशा धूपु जाली । १३·३८८. जालों न ठाके तिया गोठी । जाली देख पां ॥ १८·१३९२. १·२४०, १·२४२, १·२५७, २·२५१, ११·४५६, १२·३, १२·४६, १३·५८४, १३·७३९, १४·३९१, १६·८, १६·३९७, १७·५३, १७·२५५ (१), १८·९८६. **अहंधूपु जालूं** १५·७; **आगीविण जालिति** ३·२५२; **कर्मफलें जालीत** १२·७७; **कर्मैं जालिलीं** ४·१०४; **जलें हीं जालितें** ८·५७; **धर्मांचा मला जालूनि** १८ ७९९; **पांगुरणें जालूनि** १३·२३२; **बिं जालूनि** १८·२०६; **बीजें जालूनु** ११·३२२; **वन्हि काष्ट जालौनियां** १५·४९३; **वसैठा जालुनि** १८·६२१; **समिधा जालीलीया** ४·१३४; **जाली निववी** १७·११३. **जालणें**—आणि मागां पुढां जालणें । वांचूनि आगि आन नेणे । १६·३१९, **संकल्प जालणें** ९·५१३. **जालवणें**—हांगा आगितें उन्हालेया । जालवतसे ॥ १४·३३३. **जाल**—जाळ, ज्वाळा, भडका, १७·२५५ (२); **मुखिचां जालीं** ६·२३०; **वणवेयाचां जालिं** १३·४९६; **वन्हि ते चि जाल** १४·३७२; **गरलजाला** ११·३५७, **ज्वाला** पहा.

जालंधर—योगांतील एक बंध. ६·२०८, ६·३०२.

जावलि—जोड, बरोबरी, सारखा. **क्रिदांताचे जावलीं(ली)** ११·३९१; **गरुडाचिये जावलिचे** १·१३८; **गोमटेया तेया जावलि आझे** १४·२१५, ज्ञानदेवी–'असे'. **जावलिक,** जवळ करणें, शेजार, धरुनु मन जावलिके । १५·३२८, **जावलिया,** जोडीदार, कां सिंहें न पाहिजे । जावलिया ॥ १८·८५३.

जावाई—जांवई. १८·२३२.

जिज्ञासा—जाणण्याची इच्छा. जिज्ञासु पुढां वीरेषा । हे चि होउनि जिज्ञासा । मी जिज्ञासु ऐसा । दाखविला ॥ १८·१११३(२). **जिज्ञासु** १६·५८, १८·१११३ (१,३); **जिज्ञासुचां पैकीं** १६·५४; **आत्मजिज्ञास** १६·५२; **आर्त्त जिज्ञासु अर्थी** १८·११०६; **आर्त्तु...जिज्ञासु** ७·१०७,–**अर्थार्थी ज्ञानियां** ७·१०६.

जिणणें–जीणणें—जिंकणें. तो अहंकारातें जिणौनि । २·३६६. देशियेचेनि नागरपणें । शांतु शृंगारातें जीणे । १०·४१. संतांचेनि आंगलगें । पापातें जिणणें गंगे । १२·१७७. ३·२५९, ३·२६१, ४·२०२, ६·१३२, ११·२३, ११·१७३, १३·२५, १३·१३८ (णं), १३·६१६, १४·१९६, १५·५४३, १६·३५, १८·२४३, १८·२४४, १८·२५२, १८·८५९, १८·८६०, १८·१०२५, १८·१४४३, १८·१६२१. **जीणांवा** १८·१६३१; **काना मना जीणि** १३·११५५; **कालातें जिणें** १८·१३६१,–**जीणौनि** ११·६४८; **मीं जीणतसें** १८·१६६; **रोगातें जीणावें** ३·१९; **जीणता ना हारवी** १४·३३६. **जिणवणें, न जिणवे** ७·९३. **जिंतणें** पहा.

जिणें–जीणें—जगणें, जिवंत राहणें. कवणालागि जियावें । १·२१४. आतां इयावेन्हि जें जिआवें । १·२६४. तरि तें कैसेनि जिये । २·६१. **जिआलें,** तगून राहिलें, १५·१४१, **पुढें जियालें** पहा; **जिए**—**तृष्णा जिए** ३·२४३, **धर्मु**–६·१०३; **जिये** ८·८७, ९·५८, ९·२७८, ९·३३५, १३·१९८,

१३·७१०, १३·१०१९, १६·२९४, १७·४६, १८·७०३, १८·८९१; प्राणु जिये ६·२४१, रोगिया कैसेनि – ३·८, वाढे – ११·७२; जियावें २·२०२, १८·६७७; जियाविया, जगण्यासाठीं, १०·१२५, १७·२६१, –वेया ११·७९, १६·४३३, जियावेया लागि ९·४४४; जियावेयाचें फल ११·६८७; जीजे, जगावें, १३·१३२; जीजे मरिजे १४·२७०; जीहे १७·२१७, ज्ञानदेवी – 'जिये' १७·२१८. जीणी—मोक्षुधर्मु कां जीणी । आला असे जेथ ॥ १८·१५१४, जन्मास आला. जीणें—क्षत्रिया पळौनि जीणें । १६·१७६, तैसें आउठहातेपणें । हें शव होउनि जीणें । १६·१७८, किंबहुना कृषि जीणें । १८·८७८, परि आयुष्य तेथ जीणें । १८·१६१२, ९·३३२, ९·४३६, १३·१९५, १३·६६२, १६·१६०, १६·१७३, १८·२६४, १८·६७०, १८·७०२, १८·८३३, १८·९०४, १८·९१६, १८·९२७, १८·१०४७; जीणें जीउनि ११·३७, –जीजे १८·९२३; जीणें... मरण ९·४४३; विसंवादु तंव जीणे १८·२९३, ज्ञानदेवी – 'जिणें' १८·२९५; जीणेयां परौती १६·३२८; जीणेयाचेनि विश्वासें १३·७३६; जाणेयांचा ११·६६१; हा पाठ जीणेयांचा पाहिजे, जगण्याचा या अर्थी. जियाला-ली-लें-माझियाचि सेवा जियाले । ४·६०, ९·१९१, ९·४७४, १३·२६०; मौळ्याचेनि जीवें जियाला १८·३८७; जियालेपण ९·४३२, –णें ११·४९९; जियालें, जीवित, कां गला(ळां) स्तन अजेचे । तैसें जियालें देख तेयाचें । ३·१४२, २·३६, २·२०५, ३·२७, ४·१९१, ९·१७४, १८·६५७, १८·८३६; अज्ञानाचें जियालें १४·१७४; चरौनि जो जियालें राखे १८·६६५; जियें, जीवन, जियें देउनि कां जन्मले । पांडव हे ॥ ११·१६८, जीत, जिवंत असतां, जीतेन अवसरें ८·७३; जीतु ना नव्हे, जिवंत नाहीं व मेलाही नाहीं, १३·१९५; जीतां मेलेयां १८·२२४; जीतें नाहिं, जिवंत नाहीं, ९·४९९.

जित—जिंकलेला. जितेंद्रिय ४·१४१, ६·९१; निजजय(न)जितभजनीय १८·९.

जिंतणें–जींतणें—(१) जिंकणें. जिंतणें—जेणें जिंतिलीं इयें एकें । इंद्रियें गा ॥ ६·९०, ११·६४३, १२·५४. जींतणें— जेणें शंकरु रणीं जींतिला । १·२००. १·२६९, २·२१९, ५·१४७, १८·६४४, १८·१७२५. कर्मबंधातें जींतलें १८·९२९; नीकें जींतलें होए १८·१६४२; भूली जींतलें १८·२६; रिपु जींतले ११·४६५; हरु जींतला २·१०; जींतलेयां १८·९५०, १८·१०७०; इंद्रियें जींति ७·२०२. (२) जिवंत राहणें. जिंतणें, तंव जिंतां चि आघवे। यंति नरका ॥ १६·३६९, जिंतिया मासाचे चिमुटे । १७·२५७, जिंतिया आंगीं चिंतवणी वाहे १८·६३५; जींतणें—कले कीत्तिसि जींति । १·११३, एकें तृणेंतव जींथि । ७·३७, तैसीं नवे द्वारें श्रवति । देहाची लूति जींति । १३·७३०, माझेनि जीवें जींति ९·४२५; जींति तूटले १८·२३३; जींत—जिवंत, जींतेया मान मोडिली । उपशमाची ॥ ३·२४७, ९·२८७, ९·५०८; जींत मेला १३·७०१, जींतु मेला १३·४३५; जींत मेलें १८·५५२; जींत वाढत ९·२७०; जींतेनि मरणें, जिवंत असतांनाच मेल्यासारखा, १३·७८३; जींताणें कीजे, निंब्रलोण काढावें, १३·३३६, –जालें, जिवांत जीव आला, ११·६५६.

जितुलें—जेवढें. भोग्यजात जितुलें ९·४९१. जेतुल पहा.

जिरणें—पचणें, मुरणें, नाहींसें होणें. सांघें हलाहल जिरैल । सेविलें काइ॥ ३·१९९. जिराली मनाचीं(ची) धाप । १७·२३०. ६·२८७, ६·२९९, ८·१६०, १५·३७४, १७·१७३, १८·३६६, १८·१२०२. क्रिया तैसी जिरों दे १२·१३२; क्षुधा जिरत १८·१०९७; घाइं शास्त्र(शस्त्र) न जिरे १३·५३७, घाय पहा; पोटीं जिरविजें (जे) १८·९९८, ज्ञानदेवी – 'जिरवी जें' १८·१००४, – जिरे १४·२२१, – जिरौनि जाइजे १३·८६३; बल प्रज्ञा जिरौनि जाए ९·५०५; वेगु जिरें (रो) १५·४२५; जैसीं व्योमाचां आंगिं अभालें जिराली (लीं) १८·२१०.

जिवणें-जीवणें—जगणें, जिवंत राहणें. जिवों नेंदी उपजौनि । १८·१०४५. जीव, प्राण, जीवित

अंतःकरण, ५·७९, ९·३९७, ११·५६६, १२·८२, १६·३६५, १६·४३१, १८·१६५. **जिवाचिये अ(अं)तष्करणिचें गुज्ज ९·२४; जिवाचेनि जीवें** १८·७६७ (१); **जिवाचिये सेजे** १३·३९०; **जिवा आडाड घालितसा(सां)** १८·२९०; **जिविं कोड जुपजे** १६·१८७; **जिवें जीवो** १२·१७० (१); **जिवाचें हियें फोडावें** ९·३५; **विषादु जिवाचिये पोटीं वाहे** १८·६८१; **जिवपणें** १२·१६७ (२). **जीवणें** – हें असो जिवें जीवो। माझें(झे)नि तो॥ १२.१७०(२), **जीवणें** १७·२८७; **सेवकांसि जीवणें** ९·३९५; **जीणें जीउनि** ११·३७, – **जीजे** १८·९२३; **राजसी जीविं** १७·७१; **जीवीं सुखाचें सुयाण पाहलें** ११·३३३; **चिरंजीवी** ८·१५५. **जीउ**— जीव, प्राण, चेतनाशक्ति, आणि एयां आठांची जे साम्यावस्था। ते माझी परम प्रकृति पार्था। तिये नांव व्यवस्था। जीउ ऐसी॥ ७·१९, जीवा तालिं आंथुरितु आपुला जीउ॥ १३·२४९(२), आतां क्षेत्रज्ञ। नावें एणें। जेयातें बोलणें। जागें जीउ म्हणणें। जिये दशेतें॥ १५·४६१, पैं प्रकृति करी कर्में। तो मियां केलीं ह्मणे भ्रमें। एथ कर्त्ता एणें नामें। बोलिजे जीउ॥ १८·३२४, ४·२०, १०·९, ११·३६८, ११·६०१, ११·६२४, १२·१३१, १३·१२७, १३·३६१, १३·३७६, १३·४८६, १३·५४६, १३·९३९, १५·३१३, १६·१६६, १८·३२३, १८·३७१, १८·४५१, १८·७७३ (१), १८·१२९८. **जीउ नावें** १३·१०४९, – **येणें नावें** ८·३५, – **यज्वा** ९·२४१; **जीवाचा जीउ** १३·९२२(२), **परावा** – १६·३२५, **सानुले** – १३·२४८; **जीउ कर्त्ता भोक्ता तो गुणातव** १७·१२१; **जीउ अभिलाखी** १३·४५४; **जीउ – आत्मेयांची सोए लाहे** १३·१३१; **जीउ गेलेयां** १३·३००, – **जाउ** १३·२०२, – **जन्मकोडी दुःखें भोगवी** १३·३२, – **लोले** १३·१७३; **जीउ परमात्मा** १२·१५३; **जीउ प्राणु**, जीव कीं प्राण, अत्यंत प्रिय, १३·१९९. **जीव**—(१) कर्मनिगडित आत्मा, प्राण, चैतन्य, बळ. जैसा किडालाचा दोखु जाये। तरि पन्हरें तें चि होये। तैसें जीवा ब्रह्मत्व आहे। संकल्पलोपीं॥ ६·८२. जे तेजतत्वाची वृद्धि। जे सत्वगुणाची निधि। जे आत्मेयां(या) जीवाची संधि। वसवीतसे॥ १३·८८, ८·१२८, ११·४५, ११·६५६, १३·३४, १३·३५, १३·८५, १३·८७, १३·२२८, १३·२४९ (१), १३·३६९, १३·५०३, १३·७८४, १५·२०१, १५·२१४, १७·३२४, १८·४६३, १८·७३७ (२). **जीवांसि अभिन्नु** १३·१०६१ (२); **जीवाचिये आंगवणे** ७·८९; **जीवाहुनु आप्त** १३·८०१; **जीवाचेनि पाडें** १२·१५७; **अजातपक्षाचेनि जीवें** ९·३३५; **आत्मेनसीं जीवासि भेटि** १८·७७०; **जीवासि कान्ही लाउनि** १४·१५७; **जीवाची कुरवंडी करी** १८·६५०; **माझेनि जीवें जीति** ९·४२५; **मौळ्याचेनि जीवें जियाला** १८·३८७; **जीवेंसि...सतिसांचा मेलावा** १३·१४९; **देहजीवाचिये मिळणीं** १६·१०९. **जीव—करिता भोक्ता** १५·३२९ ते १५·३३४ पहा; **जीवाचें स्थल, प्राण कुल हें क्षेत्राचें रूपक** १३·२८ ते १३·४० पहा; **जीवात्मा** १३·१६८; **जीवेश** १४·३०३; **जीवकण** १८·१२६६, – **कला**, प्राणाची ज्योत, १०·१३६, – **कार्य-कारण** १५·४९१, – **ग्रंथि** १८·१३९५, – **चैतन्य**, जीव व चेतन सृष्टि, १५·४६८, – **दशा**, जीव दशा, ७·६५, ९·५२५, ११·६३९, १३·९२, १३·११०, १३·३८८, १५·४७७, – **धर्महीन** १३·१०६१ (१), – **नृप** १८·४६१, – **पक्षी** १६·३, – **पंचानन** १३·१०६४, – **परमात्मसंगम** ६·४७८, – **परमात्माभाव** १०·२५, – **फेन** ७·७२, – **बंध** १८·१७५; **जीव बाउलिया** १८·९११; **जीव-बुद्धि**, जीव निराळा आहे हा विचार, १३·१७५, – **भंवर** १८·१२९२, – **भाव** ८·२६, – **भृंग** १७·६, – **मृग** १३·६४ (२), – **राशी** १३·१०५७, – **रूप** ९·९७, – **सूर्यबिंब** १८·४६०; **जीवपणा** १८·७७३ (२); **जीवत्व** १३·११३६, १५·४८१, – **त्वें** १५·५०३, १८·१३९३, **जीवत्वदुर्गे** १७·२; **जीवित्व** १८·६३९. **निजीव** ९·४८०, **नी**– १३·१०९२; **निर्जीव** १३·६४ (१); **सजीवत्व** १३·१४१; **सजीव निर्जीव** ९·२२१. (२) मन, अंतःकरण, आपलें सर्वस्व.

आणि विस्मयाचेया ही जीवा। विस्मयो जाला ॥ ७·१९४. परि आमचिये जीविचें पडो। तूझां जीविं ॥ ९·३७. ६·११८, ६·१३०, ६·३३६, ६·३४५, ६·३७९, ६·४९३, ११·८८, ११·५८३, ११·५८९, ११·६५७, ११·६९६, १२·२३०, १३·४०३, १३·६६७, १३·१०७७, १४·९४, १४·१५९, १४·१७५, १४·१८५, १५·४४, १६·१५८, १६·१९५, १६·३३०, १६·३६६, १६·४२८, १७·४१, १७·३३६, १८·१४०, १८·५८९, १८·७२२, १८·९५९, १८·९९५, १८·१४६४. **जीवा आंतु, मनांत,** ११·४०१, **– आंतुली कडे** १४·३०, **जीवाआंतुली चाड** ११·३०; **जीविचें गुज** ४·२७; **जीविं – वीं चाड** १०·२३९, ११·५८०, १३·१९३; **जिवाचेनि जीवें** १८·७६७ (२); **जीवाचें दलवाडें** ११·६०२; **जीवाचा भाऊ** १६·४६७, **जीविं –** १३·२६६, १४·३६४, **– सांकडें** १३·६०५; **जीविचेया हांवां** १६·३४०; **जीवाचां कसीं उतरली** १८·९०८; **जीवाचिये गांठि बांध** १४·१२७; **जीवाचेया जीवा उगाणा दीधला** १३·११३८; **जीवा पाटु बांधिजे** १६·५०; **जीवा प्रत्यो घडला** ११·७७; **जीवातें रंजौं जाणे** १४·१६०; **जीवा राणीव फावली** ११·२४७; **जीवा न रुचे** १३·१८४; **जीवाचे श्रवण करूनि** १०·२०१; **जीविं – वीं, – उरे** ८·७३, **– उल्लावा धरुनि** १६·३२२, **– कल्पूनि** ७·१९१, **– गुतकुलिया होंती** ७·१८५, **– घेउनि** १७·२५३, **– जडले** ३·२५०, **– जाये,** वाटत असेल, ८·११८, **– ध्यां(ध्या)- – तां** १७·३३५, **– न लगे** ११·४९३, **– श्रद्धा न करी** १७·३०१, **– सुख सूनि** ८·९१; **जीवें कर्में करूनि** ९·४०४, **– झासुरतां** १४·१८३, **– धावा केला** १८·२८६, **– दिव्यांजन ले** १८·९००, **– नमस्कारिजे** ११·२७, **– नाहाल** १८·१६६९, **– रिझति** १६·३७८, **– जो समता देखे** १३·१०७२, **– सोये धरिली** १२·२२; **जीवेंसीं जडौनि ठाके** ३·२३२; **गीता जीवसरें धरिली** १३·३२९; **जीवा(पै)पलीकडिली खूण** जीवापलीकडची खूण, ७·११५; **जीवा माझि** १८·१२७४; **आंग जीव, आंग** पहा; **जीवें प्राणें** १५·५४०, १६·१७३, १८·१५०४; **मना जीवा** ११·६३४; **तनुमनुजीवें** ३·१२, ४·१६५; साजीव, अंतःकरणपूर्वक, १३·१४. (३) प्राणी, जंतु, चेतनसृष्टि. जें जीवां कारणें करावा। जीवां घातु ॥ १३·२२४. तैसें परिणमलें रूप। माझें जीवां ॥ १५·३८६. २·३५४, ७·९२, ७·९३, ७·१५३, ८·२२, ८·७१, १०·७०, १२·७३, १२·१६७(१), १३·२२९, १३·२५८, १३·५२१, १३·९२२(१), १३·११२७, १५·३७४, १६·२६४, १७·२०५, १८·४६२, १८·५३८, १८·६९५, १८·७९५, १८·८४०, १८·१७३८. **जीवांचा जीवाला** ८·२६७; **जीवाचेया ज्ञानाज्ञानां** १५·३९८; **जीवांसि तूं निधान** ११·५१०; **जीवाचेया बोधा** १५·३१४; **तेया जीवा नांव ज्ञाता** १८·४६३; **आयुष्यहीना जीवातें** १५·२६१; **निष्कामें जीवें** १७·२७६; **बोधलेनि जीवें** १४·२८६; **जीवा करवि ह्मणवी** १४·१९८; **जीवाचें मैत्र पडे** १८·१७७३; **जीव मेले** १३·२३४; **जीवाकारीं,** देहधारी प्राण्यांत, ८·१७६; **जीवगत** १३·४७४, **–मात्र** ९·२२४, **–लोक, लोक** पहा; **–वध** १७·७९, **– शाखा** १५·१४८, **–सृष्टि** १०·८८.

जिववणें–जीववणें—तग धरविणें, जगविणें, जिवंत करणें. **जिववणें**—जें अमृता ही हूनि जिववितें। ९·२४. अमृतेंविण जिववित। ९·२००. **परिणामातें जिववित** ६·४९३. **जीववणें**—तरि स्पर्शें सर्वांग जीववी। ४·२१८. **जडातें जीववी** ७·२०, **– जीववितां** १५·३१३.

जिव्हार—मर्म, मर्मस्थान, आवडीचें. शस्त्रासीं (स्त्रीं) जिव्हारें। आरोपुनि ॥ १·२२०. तेयां दुःखियां दुःख चि जिव्हार। ५·१२१. ११·११८, १८·१००८. **जिव्हारिची गांठि** ११·५७४, **–चें गुज** १८·१३४०; **सज्जा(ज्ज)नाचें जिव्हार** १·३१; **चि(जि)व्हारीं आगि सूदली** ३·२४९; **जिव्हारीं तूंतें बांधौनियां** १२·३०; **जिव्हारीं वावरुनि,** मर्मावर प्रहार करून, २·४८; **जिव्हारीं सुवें** १८·१५१३; **अथैं जिव्हार विभांडी,** शब्दार्थ मर्मस्थानीं लागतो, १६·१२१.

जी—अहो; मान देणें, प्रश्न करणें, सादर करणें या अर्थी. मज विवेकु तो सांगावा । मऱ्हाटा जी ॥ ३·१७. स्वभाओ चि कीं जी ॥ ९·२३२. मज सुकृतेया जी झाडा। ११·६६०. ३·२८(२), १०·१४०, १०·१५३, १२·२४, १२·३२, १३·८५०, १४·३१८, १८·१४, १८·१८, १८·२०, १८·२१, १८·१५९०, १८·१६१२. **करवी कीं जी १८·१४; तें दे (दै) विकेनि जी बलें १४·९; जी जी १२·१९, १५·२८९; हो जी ६·४३५; जि, ३·२८(१), ९·३५७ हा अपपाठ आहे, चि पाहिजे. जो–जी–जें पहा.**

जीउतीतिउती—ज्या त्या बाजूला. ११·३३९. जेउत पहा.

जीकणें–जींकणें—पराभव करून विजय मिळविणें, पाडाव करणें, वरचढ करणें. **जीकणें**—स्तंभस्वेदातें जीके। एकला कंपु ॥ १८·१५८५, **जीके हा पाठ जींके असणें संभवतें. जींकणें**—मरण आयुष्यातें जींके । १३·७४८. १५·१२७, १८·८५९. **परि अमृतातें हीं पैजेंसीं जींके** ६·१४.

जींपणें—जीकणें पहा. **तूझें वाक्य वांचूनि आणिकें न जींपे २·६४; जिपणें—हें मानसिचें दुःख न जिपैल**, जिंकलें जाणार नाहीं, २·६५.

जीभ—चव घेणारें, शब्द उच्चारणारें इंद्रिय. सारस्वत आघवें। जीभेसि ये ॥ १३·२. अवाच्य तें तें टाली। जीभ चि गा ॥ १४·२०७. कां जीभे लगतां महुर। अथें विभांडी जिव्हार । १६·२२१. ११·३५६, ११·४११, १७·१२६, १८·१०१८. **जीभेचा ठाउ १८·७७७; बुद्धिचिया जीभा ७·२०२; मूर्खांचिये जीभे १६·२२२; जीभ नूठील**, शब्द उमटणार नाहीं, १३·५६४, **–न झडे**, गळून पडणार नाहीं काय?, ९·३१४; **जीभ तीमाळ १८·१६६९; जीभा धांवति १५·२४६; जीभेतें नाचवी ४·२१८; जीभ ललै ११·३०८, –लोले ९·१८०; जीभे तरि कडू नव्हे**, असें औषध, १६·११५; **जीभेचा नवलाउ देखिला ११·४२३; जीभा वेडा केला १७·१४७; श्रवणीं चि होथि जीभा ६·१६; जीभे हाड रोविलें**, बहिष्कार घातला, शब्दलोप केला, १६·३१३; **जीभेचा हातु फांटे**, चटका बसण्याइतकें तिखट, १८·२४७; **मासिया जीभा वेंटाली** ९·५०९.

जीवन—(१) निर्वाहाचा आधार, मार्ग, धंदा किंवा रीत; आयुष्य. ऐसें भूतप्रति आन(ना)न। जें प्रकृतिवशें दीसे जीवन। ७·३८. ७·३६, १०·२५३, १५·३७८ (१,२). **जीवनाची खंति १८·५८६, –चें बीं १०·१४७; जीवन चि उदक**, पाणी जीवनाचा आधार असला तरी, १७·६८; **सकल विश्वासि जीवन**, आधार, ११·५१०; **जीवन जोडे**, आधार मिळतो, ११·२२०; **जीवनउपाउ**, निर्वाहाचा धंदा, १८·६०३, **–सूत्र** १८·१७८२, **–हेतु**, अन्न, ३·१३३. (२) अमृत, पाणी. **चंद्राचें जीवन**, अमृत, १३·९२१; **जीवनें तिडिपिडि १३·७१९; सर्व जीवना सारिखें वस्तु**, पाणी, १६·१५५. **उज्जीवन**–पहा.

जीवाला—जिव्हाळा, आपुलकी. कां मीना जीवाला होए। जलाचा जरि ॥ १८·५०३. २·६८, १३·२८८, १३·६९४, १३·१०८४. **जीवांचा जीवाला ८·२६७, प्राप्तिचा– ४·१९३, भक्तिचा –४·२८, शांतिचा – २·३४५.**

जीवित–जीवीत—जीवन, आयुष्य, सर्वस्व. कां मृत ही जीवित लाहे। अमृतसिद्धी ॥ १·७७. लोण करी सकला। जीविताचें ॥ १३·४४०. पैं जीविताचेनि सुखें। जैसा कां मृत्युतें नेदखे। १३·७५२. १·११२, १·२१२, २·१९९, २·३१९, ४·१९२, ९·३५२, ९·३५७, ९·४१५, ९·४९३, ११·५४, ११·३७८, ११·४३७, १२·११९, १३·३३६, १३·७४१, १३·७४९, १५·५५२, १६·१५५, १६·२१९, १७·२७, १७·४२२, १८·७०४, १८·७९६, १८·९४१, १८·१३४०. **जीविताचां आडवीं १६·३४, –ची कुरवंडी १४·१६५, –ची फरारी**, जोम, फुरफुर, १३·७३५, **–चे वैरी ३·२४०, –ची हाणि १२·१७५, –चें सुख ८·११९; जीवित न घटे**, जीवनास अपाय होणार नाहीं अशा रीतीनें, २·३०७; **जीवित भक्ती दीन्हलें ९·४१३; जीवीत वेचलें २·२२०**, ज्ञानदेवी – 'जीवित' २·२२०; **जीवित वेचिलें ९·४१२; जीवितें वेचीति २·२०९; जीविता वेचु होईल ३·२२४; जीवितें वेंटाळूनु**, एकवटून

१३·३७२; जीविता स्तब्ध पडे ८·२२८; जीवित हातु चढलें, पाहिजे तसें मिळालें, १०·१३०; जीवितेंसि सना नेये २·४५; जीवितेंसीं विरक्त जालें आथि २·२१४; जीविता अवधी ६·४५५, १३·५०, १८·६८२; जीवितांत, आयुष्याचा शेवट, १५·५५६; जीवितासाया, जीविताच्या आशेनें, १३·७५०; अनन्यजीविता माता १८·१५०२; मरणा आणि जीविता १३·१०७२. जिवित १·२१७.

जीहे—जगतें. तृण जीहे, १७·२१७, जिणें–जीणें पहा.

जुं—जुगार. जुं खेलणें १५·४४८.

जुझणें–जूझणें–जूंझणें—युद्ध करणें, लढणें. जुझणें —मीं सर्वथा न जुझें एथें। भरवसेनि॥ २·८२. १·१७१, २·२१७, २·२१९, १८·१०३. जुझावेया १८·१२७६ (३); न जुझसि १८·१३०७ (२); न जुझें १८·१२७३, १८·१२७८, १८·१२८५; जुझ, युद्ध, जुझाची आवडि १·१७३; जुझते, लढणारे, लढावयास आलेले, १·१७०; जुझीं बांधति १·१७२; जुझैं, तूं लढ, २·२२१; जूझणें—रामु रावणु जूझिनल कैसे। १०·३७, १·२०९, २·१३६, २·१९०, २·२२०, २·२२५, २·२२९, २·३७१, ६·४७३; जूझतो कुलकेगी, युद्धाचें कौशल्य, १·११३; जूझवील १८·१३०७ (१); जूझावेया १·२१९; जूझें, तूं लढ, १८·१३३; जूझणें ११·५७, १८·१२७७; जूझ—क्षैसेयाचें जूझ मातलें । १३·७५४. आर्दि तूंतें जूझ होआवें । मग जूझा शस्त्र घेयावें । कां न जुझावेया करावें । देवांगण॥ १८·१२७६ (१,२), १·२०८, २·२५, २·१९१, २·१९४, ११·५३४, १२·६७, १३·१४४, १८·८६१; कें उपदेशु कें जूझ ६·१२३; जूझाचेनि आडलें १८·१३७८; जूझाचें निर्वाण १८·१५६६; जूझाचा मेळावा ११·४७०; जूझाचेनि व्याजें १·८६; जूझावेळे, लढण्याच्या प्रसंगीं, २·१९; जूंझणें–जूंझे, झगडतो, ६·२१५; जूंझावें १२·६२; जूंझ—हें जूंझ नव्हे प्रमादु । २·३१.

जुती—उक्ति, वचन. जुतीस्वरूप सरिता १०·१४९, ज्ञानदेवी – 'उक्तिरूप सरितां' १०·१६५.

जुंपणें—जोडणें, गुंतणें, मेळ बसणें. पांती जुंपिजे, पंक्तींत बसतो, कामास लागतो, १४·२३९; जुंपणें—सृष्टिजुंपणें, बाह्य सृष्टीशीं मेळ बसणें, १४·५७, ज्ञानदेवी – 'सृष्टीचें जुंपणें' १४·५७. जूंतणें पहा.

जुंबाड—समुदाय, झाडांच्या फांद्या व पानांची गुंतागुंत. तंव कल्पादिचिं जुंबाडें । पाल्हैजति॥ १५·१२६. प्रलयविजूचीं जुंबाडें ११·३५८.

जुवार-जुंवार—जुगारी. सामान्या स्त्रिया जुवारी १७·२९५; जुंवारु डाया ये, जुगारी पुनः डाव खेळावयाला येतो, १३·५४०; जुंवाराचें टिंटघर १८·६७०.

जुहारणें—'जोहार' म्हणून वंदन करणें. मग तैसा चि भेणभेण । पुढुतीं जुहारी चरण । ११·४८५.

जूंतणें—जुंपणें पहा. संसारपांती जूंतलेयां, संसाराच्या फेऱ्यांत सांपडून, ८·२४२.

जून—कोवळेपणा गेलेलें, निबर, पुराणें. जें गगनाहूनि जूनें । ८·८५. जूनि(निं) नावें पारिजातें। असति काइ॥ १८·१६५९.

जे–जें—कीं, म्हणजे, ज्याअर्थीं, जे—येत्रं शारीर जे तप। १७·२१४. १७·२२३. जें—जें मीं गीतार्थु कळूं पाहें। १·६६. वोहलें हें चि करावें। जें गंगेचें आंग टाकावें। १८·१७५१. १·७५, १·१८९(१, २), १·२१९, ४·१९, १५·१९, १६·३०७. जो–जी–जें पहा.

जेउत—जेथें. अनेकदां तेउत शब्दाबरोबर हा शब्द येतो. जेउता असुरा वासु १६·४२०; जेउता...तेउतें ९·२५४; जेउति...तेउती, ज्या...त्या दिशेनें, ४·१८९,–तें...–तें १२·१२०; मुखें पसरलीं आहाति जेउततेउतीं। ११·३३७; ज्येहुतीं तेउतीं, जेथें तेथें, ११·२६६, ज्ञानदेवी – 'जेउतींतेउतीं' ११·२७०. जीउतीतिउती पहा.

जेतुका-की-कें— जितका-की-कें, जेवढा-ढी-ढें, जें कांहीं. कर्मैं कीजति जेतुकिं। असतें होंति॥ १८·६०. जेतुकें १·२६५, ६·४२४, १८·५५८, १८·५९९, १८·७२३.

जेतुला-ली-लें—जितका-की-कें. अनेकदां तेतुल शब्दाबरोबर हा शब्द येतो. माझिं जेतुलीं होउनि। गेलीं जन्में॥ ११·५७५. ३·५४, ९·२६०,

११·४२१, १६·३४८, १७·३७९, १८·१०८१, १८·१५२५. जेतुलें काहीं १६·३९८. जेतुला ...तेतुला—एकादशिचां दिसिं। जेतुला पाडु आमसिं। तेतुला चि नागांसि। पंचमीसि ॥ १३·८१६, १०·२९; जेतुला ... तेतुलेनि १८·२७२ व १८·२७३; जेतुलीं तेतुलीं ६·३९९, १३·४०६; जेतुलें... तेतुलिया ६·३३४, –... तेतुली १३·६२७, –...तेतुलें १८·५५५, –... तेतुलेनि १३·७८६ व १३·७८७; जितुलें ९·४९१; जेतुलालें... तेतुलालें २·२७१.

जेथ-थें—ज्या ठिकाणीं, ज्या वेळीं, ज्या संबंधीं. जेथ—जेथ वेडावति वेद। १·७३. १·६, १·१४, १·१६०, २·१३४, ६·१७१, ६·१७३, ८·२०२, १६·३७१. जेथ...तेथ १·७० व १·७१, १·१७५ व १·१७६, १३·५३३, १८·१४८५, १८·१६१९, जेथ...जेथ तेथ २·३५४, जेथजेथ...तेथौनि ६·३८१; जेथिचा-ची-चें तेथ ६·२४८, ८·१६६, ९·५२२, ११·४१५, १३·१०९०, –तेथें १७·१७९; जेथिचिया – २·३८; जेथौनि १३·९१६, १५·२००; जेथजेथौनि...तेथ १८·४१६; जेथें १·३, १·१३१, १८·१६१८.

जेधवां—जेव्हां. कित्येक ठिकाणीं तेधवां शब्द पुढें येतो. ९·२५३, १०·२८६, १७·६२, १८·१२०५. जेधवां...तेधवां—पैं जेधवां इं असे कीडाल। तेधवां इं सोनें चि अढळ। १८·११२०, १३·८४४, १५·५५८, १८·१२६३; जेधवां ...तेव्हां १२·९५.

जेवणें—(१) भोजन करणें, खाणें. तेथ सुखदुःखाचें खिचटें। जेविजे येकें चि ताटें। १४·२७१. ३·१७० (वी), ५·१०६, ६·२३, १७·१६०, १७·१६५ (१). जेउं नेणतां १७·३४७; जेवितां १७·१२० (२), १८·२४७; जेविती वोज, जेवण्याची रीत, १७·१६५(२); जेवितें, जेवणारा, १८·४८८; जेवणारा, जेवणाराला, १५·३८; तामसा जेव्हणारा १७·१६३; जेव्हणाराचिया रुची १७·१२० (१); रसज्ञें जेवण्हारें १३·११४४; जेवण—कालकूटाचें जेवण १६·४३३; जेववणें—बालकां(का)तें वोरसें। माये जेवऊं बैसे। १८·१६७६. बापातें चि जेवउं लागे ९·१५; जैं बालक जेवविजे १३·९८५. (२) उजवें. – डावे(वें) जेवणें १०·२९०.

जेव-व्ह-डा-ढा-डी-ढी-डें-ढें—जैं मी जेवडें जैसें। तें चि ते जाले तैसें। १४·५४. जेवडी...तेव्हडी ९·२५७, १३·६२९; जेव्हडें ११·१९३, जेव्हडें...तेवडा ९·८८.

जेवि-विं—ज्याप्रमाणें, उदाहरणार्थ. जेवि १·७१, १३·५४४, १३·५४६, १४·११८, १४·२०५, १५·८४, १६·१३०, १६·२०३, १८·१२८६. जेविं ६·२९.

जेव्हलि-लिं—जेव्हां. अनेकदां पुढें तेव्हलि-लिं, तेव्हां हे शब्द येतात. जेव्हलि ५·१५४, ६·२५९, ११·४७५, –...तेव्हलि, ४·४९ व ४·५०, १०·२००, ११·४९१, –...तेव्हां ११·४७१; जेव्हलिं ८·१३१, १५·८४, – तेव्हलि ८·२३०, – तेव्हलिं ७·१२, ८·१२८, ८·१५८, – तेव्हां ८·२५१, ११·४७१; तेव्हलि... जैं(जे)व्हलि १०·१५४.

जेव्हां—ज्या वेळीं, ज्यामुळें, ज्या अर्थी. ५·५३, ९·२४३. जेव्हां...तेव्हां ९·३७१.

जैं—जेव्हां, जरि, ज्या पक्षीं, अनेकदां पुढें तैं हा शब्द येतो. जैं आटावे जळचर। तैं डोहिं निलति ढिवर। १६·३१६. जैं १०·१५५, १५·३०८; जैं कां १५·१७; जैं...तैं १·२४८, ५·२३, ६·३५२(जैं), ७·२२, ७·४२, ९·७२, ११·४५, १३·८२, १३·३०१, १३·९४५, १३·१०८१ (जैं), १४·५७, १४·११३, १४·२१३, १४·२४१ व १४·२४२, १४·३४०, १५·३०४, १५·३०९(जें) व १५·३१०, १८·१०८६, १८·१७१५; तैं...जैं १०·१५६, १५·३३१; तैं...तैं...जैं ९·४५१; जै(जैं) ६·११५.

जैत—जय, जयाची आरोळी. तें कोणासि रे बा जैत। देईल शेषीं ॥ १८·१६०८. १६·३७३, १८·१६१०. जैत रे जैत ९·२१६; हारि जैत १४·२७५; जैतेंसि उरिजे, यशस्वी होऊन राहावें, २·२३२.

जैसा-सी-सें—ज्या प्रकारचा-ची-चें, ज्यां प्रमाणें, ज्या मानानें. अनेकदां या शब्दांपुढें तैसा-सी-सें हे शब्द येतात. जैसा ६·८३; जैसा...तैसा

२·२४१ व २·२४२, ३·१२४, १३·१०८८ व १३·१०९०, १३·१०९६, १३·१११०, १५·३५५ (२); जैसा...जैसा...तैसा १४·५३; जैसा असें तैसेया १५·३९९; जैसा...तैसी २·२४० व २·२४१; जैसे...तैसे १५·२९२; जैसे...तैसें ११·१३७, १४·४५ व १४·४७; जैसी—जैसी सौंदर्या राणीव जोडली। ११·१९५, जंसिं...तैसिं ११·१८९; जैसिया ...तैसीं ६·८७; जैसीजैसिया १८·१७६४; जैसी...तैसी २·२३८, १३·११३२ व १३·११३४; जैसी तैसी १३·११३१; जैसी का तैसी ८·४३; जैसीं... तैसीं ३·१४७; जैसें—जैसें चेष्टे सूत्राधीन। दारुयंत्र ॥ १·८१. जैसें...तेयापरीं १·५६ व १·५७; जैसें... तैसी १·५९; जैसें...तैसें १·८८ व १·८९, १·२४२ व १·२४३, १३·९३२, १३·१०९१, १५·३५५(१), जैसें तैसें ८·२४७, तैसें जैसें १३·३०१; जैंसें १५·२८७; जैसेनि ६·१८७.

जो-जी-जें—संबंध वाचक सर्वनामें. जो—जो अपरु नवा अर्जुनु। १·१०१. १·२७, १·५०, १३·५७४, १३·५७९. जो कां १·९५; जो जो ७·१४०; जो जो...तो तो १०·११९; जो...तो १·१२, ७·१४५, १३·५०९; जे ८·१३७, ८·१४९(२), जे जे ३·२६१, ६·२३१, ११·२६१; जे जे कोण्ही १५·२७३; जे...ते १·९७, ९·३५८–९·३५९ व ९·३६१; ते...जे ७·१४३; जेआ ६·४४४; जेआं ६·३९९; जेया १८·१७०२; जेया जेया १८·४०७; जेयां १·१८३; जेयाची आज्ञा १३·५१०; जेयांचीं भजनें ७·१३५; जेयाचिया ६·४७४; जेयाच(चे)आ १३·१०२६; जेयाचेया ४·१७२, ६·६२, ६·१०९, ६·४७८, १३·६८६, १३·६९१; जेयांचेया ५·८७; जेयाचेयानि ११·२१२; जेयातें...तेयासि १·७९; जेहाचा कुळीं ६·४४५ (१); जेहाचें...तेहाचे ६·१११; जेहाचेनि ६·११०; जेहांतें–जे हांतें (जेहांतें) २·३११, ६·४४३, ६·४४५ (२); जिहिं, ज्यांनीं, ३·१३२, १०·१२५ (१), १३·९३९; जिहीं १०·१२५ (२); जेहीं १८·३०३. जी—ऐसी तेथिची जी आवडी। ११·५८८, सांख्य जीतें गांति। १३·३६, जिया....तिया १६·४१९ व १६·४२०; जिया तिया सवा १८·१६७४; जिये जिये अवकाशीं १३·४३४; जिये...तिया, ज्या...त्या, १·१८६, जिये तिये कडे १३·१०८२; जियेचेनि १३·१२४, १३·१३६; जीया ९·५११; जे, जी,—जे जन्मभूमि परमार्था। १·४८, १·४९, १·५५ (१,२,३), जियाकडे ५·७४, ७·१२९; जिया परीं १३·१००३; जें—ऐसें जेणें जें भाविजे। तें फल तेणें पाविजे। ७·१४२(१), १·५३, १·५४, ८·१३८ ते ८·१४९, १३·९२१, १३·९२४; जें जें १·२१७, ४·४२, १२·१०६, १५·४४७, १७·२९८, –काहिं १३·७१३, १५·४४९, – काहीं ५·१७७; जे जे (जें जें) दानपुण्य ११·५८७; देखणें जें जें उठी १४·८४; जें जें...तें...तें ३·१२५, १३·८३८, जें...तें ६·३३, ७·१४२(२), ८·१४९ (१), १३·१११ ते १३·११५ व १३·११६, १८·१६७८, १८·१६८४, १८·१६८५; जें जें...तें तें २·३४८; जियें...तियें १·२६, ७·१५७, १३·९६९; जिये वेळे १३·३०३; जेणें हें रूप ज्यानें किंवा ज्या रीतीनें, ज्या प्रकारें, ज्यामुळें याअर्थी आलें आहे, १·२५, ४·४२, १३·११३, १८·१७०५(१, २), १८·१७०६(१, २, ३), जेणें जेणें १३·४७५; जेणें जेणें कडें १३·५८९, –भेदें...तैसें तैसें ५·१७५. वरील कांहीं रूपें व इतर खालीं दिलेलीं रूपें तिन्ही लिंगवाचक आहेत. जेया परी १३·११३९, १७·२८०. जेयामाजि ४·१६१, ४·१८७; जेया लागि १८·१५५५. पुनरुक्तीसाठीं परिशिष्ट (१) पहा.

जोईस—ज्योतिष, भाकित. मां तूझें जोईस कैसें। १८·१६११. १७·१८८. ज्योतिष, ज्योतिष शास्त्र, १३·८२६.

जोग—योग्य, सारखा, स्वाधीन. देहीं देहा जोगे। होती चि ना ॥ १४·५०. तैं ब्रह्म होआवेया जोगा। होये तो पुरुषु ॥ १८·१०८०. तुज जोगा १५·६७, भोगावेया – १६·३४१; युक्ति जोगा (जोगा) १०·१५८; समर्पावेया जोगा

१८.६३२; **अनुभवा जोगें** १८.११४५, **आर्ति चि –**, गरज असेल तितकें, २.२६२, **कल्पावेया –** ९.८१, **गुणां –** १४.२८५, **तेया –** १४.३९६, १८.१५७०, **रसिकां –** १३.३३३, **सांघणेया –** १५.४३६, **साधना –** ११.६०६; **इंद्रियां जोगें होईल कायि**, कळेल काय ?, १२.४१; **कोण्हा हीं जोगे नव्हती**, वश होत नाहींत, ३.२५४; **जोगें धरणें नोहे**, धरणें (पानें फुटूं न देणें) शक्य होणार नाहीं, १८.१५.

जोगावणें—(१) पालन करणें, पूजन करणें. ऐसें एकला चि आघवें । जोगावी जो ॥ १३.८१९. १३.३६३. **जोगावणें**, पाहुणचार, १३.६६८. (२) कसें तरी संभाळणें, पूजितें दैवतें जोगावी । १३.७९४. **जोगावणुक**, कसें तरी केलेलें पोषण, १३.७९८.

जोडणें—मिळणें, मिळवणें, जुळवणें. आह्मीं जें जें जोडावें । तें समस्तीं इहीं भोगावें । १.२१७. जें बोलां आरिसा जोडला । ६.४८५. हें स्थैर्य निजगडें । जेथ आंगें जीवें जोडे । १३.४९९. जैसें बापें जोडिलें लेंका । १८.८२३. १.२२६, २.२१०, २.२४०, २.२५२, ४.४, ४.६३, ४.१७९, ४.२१७, ६.३४, ६.१४४, ६.१७३, ६.१७९, ६.२३१, ६.३४३, ६.४६७, ७.९६, ७.१३५, ९.४५, ९.५४, ९.३०६, ९.३५७, ९.३८३, ९.४४७, ९.४४९, ९.४७८, १०.२९, १०.१८३, १०.३०९, ११.२२०, १३.१२६, १३.१३२, १३.१९०, १३.३७९, १३.४७१, १३.६०१ (डे), १३.७०१, १३.८३४, १३.९७२, १३.९८७, १३.१०८२, १३.११२५, १३.११५३, १४.२३३, १५.२६२, १५.४१५, १५.४६७, १५.५१४, १६.५९, १६.२५७, १६.२७६, १६.२८९, १६.३४८, १६.३७५, १६.४१२, १६.४१९, १७.२४, १७.३२, १७.१८६, १७.२१८, १७.२६७, १७.३६०, १७.३७३, १७.४१६, १८.१९१, १८.२९८, १८.५१०, १८.५८५, १८.६५०, १८.७००, १८.७०४, १८.९२१, १८.९४१, १८.९९४, १८.१०३७, १८.१२१०, १८.१२१२, १८.१३३५, १८.१४६८, १८.१४७३, १८.१४७९, १८.१६६२, १८.१७५३. **जोडलासि**, मिळाला आहेस, १.२२८, १४.६३, १५.४१६; **जोडावेया** १८.१४६५ (१); **जोडिजति** १३.२८६; १८.३१५; **कर जोडूनियां** ११.३२३; **करसंपुट जोडिले** ११.४८२, **–टु जोडुनु** ११.२५०; **कानवरि जोडे**, ऐकतां येईल, ६.३१६; **ठेवा जोडला** १३.४४; **तुमतें जोडुनु नेदीं**, परस्परांचा संबंध जोडून देणार नाहीं, १३.३२७; **त्राये जोडुनु**, साधन मिळवून, १७.२४१; **पडप जोडलें** १०.४५, **–जोडे** ११.१२; **बरव जोडली** ११.५९१; **मी जोडें**, माझा लाभ होतो, ९.३६०; **वाट जोडलियां** १८.१२१५, **–जोडे** १२.११२; **शंभू ही न जोडे**, शंकराला ही लाभत नाहीं, ११.६६६; **सद्सुखपण जोडे** ११.३३४, **संवादसुख –** १८.१५७८. **सुखाचा पैसारु –** ७.१५१; **सुखसंपत्ती जोडलिया** ७.१८५, **जोडलें–जोडिलें**, मिळविलेलें, संपादलेलें, २.२२, २.१९७, ८.२५९, १३.२०८, १५.१४१, १८.१४६५ (२). **प्राणापानाचां जोडभाता**, प्राणापानांचा जोडलेला भाता, १५.३७६. **जोडि-डी—जोडि..** आटे, संपादलेलें संपत्तें, १८.७९६; **जोडीं घालूं**, रणजोडवीं पायांच्या आंगठ्यांत घालूं, १५.५; **अहोरात्रिची जोडि** १३.७४२; **घनछायेचिया जोडी**, मेघांच्या सावलीचा लाभ झाल्यावर, १६.२२६; **ज्ञानपद्जोडी करीं** १४.१७; **तियेचिया जोडी**, तिला अनुसरून, १३.४५, **तृणाचिया –** १४.१६५, **दृष्टादृष्टिचिये –** ९.५०३, **निजपुण्याचिया –** ६.४४६; **बाहिं जोडि नाहिं**, बाहूंत सामर्थ्य नाहीं, १७.९९; **मशकाचिया जोडी**, माशी पकडण्याकरतां, १३.७२९, **सुखाचिया –** ६.३७१; **सजोडियां राहंवरां** ११.३९२.

जोजार—ओझा, त्रास. तरि जन्मौनि जोजारु साहिजें (जे) । ४.३३.

जोत्स्ना—चंद्रप्रकाश, चांदणें. जळ सोखुनु गेलेयां सविता । उल्हासु पुरवितसे माधौता । ते चांदिं पांडुसुता । जोत्स्ना माझी ॥ १५.३६७.

जौहर—आगीची खाई. मार्गा जळत काढिलों

जौहरीं । ११·६० (१), लाक्षागृहाला उद्देशून. ११·४३२. **जौहरवाहर,** हें विश्वरूपाच्या प्रकटार्थांचें संकट, ११·६० (२).

ज्योति—ज्योत, प्रकाश. २·३२३, १८·४२२. अग्निर्ज्या(ज्यो)तिचा प्रकाशु ८·२१८; **कलाज्योति** ६·२८८; **प्रत्यग्ज्योतीची वोवालणी** १२·६; **सविलें गुणज्योतीं** १६·२०८, सं. वा. श. पहा.

ज्वर—ताप. पथ्यद्वेषिया पोसी ज्वरु । १८·१२७१. २·१८४. **धातुगतु ज्वरु** १३·८१; **रोगिया ज्वराहूनि उठिला** ११·४२३; १८·१६६८ कलि पहा.

ज्वाला—जाळ, आगीचा भडका. तिहिं विरक्तिची ज्वाला घेतली । ४·१२७. वन्हिची ज्वाला जैसी । वायां जाये आकाशिं । १२·१३२. **ज्वालांचे उभडु** ११·३०८, **–वलसे** ११·३००; **कल्पांतिचिया ज्वाला** ११·२११, **विरक्तिची –** ४·१२७, **संहारतेजाचिया –** ११·२९७; **ज्वालामय** ११·१४२; **गरलज्वाळीं** १६·४०८; **वदनज्वाला** ११·४३०; **वन्हिज्वाला** ६·२२४, १५·२८७.

ज्वाल—झणौनि वन्हि ज्वाल । दोन्ही वन्ही चि केवल । १४·१२१.

ज्ञ

ज्ञ—शब्दास जोडून. जाणणारा या अर्थी. **अज्ञ** ३·१५५; **अभिज्ञ** १६·२४६; **अनभिज्ञ** १३·३६३; **क्षेत्रज्ञ,** क्षेत्र पहा; **तत्वज्ञ,** तत्व पहा; **धर्मज्ञता** १०·२७३; **भावज्ञ** ६·२१; **मंत्रज्ञ** १·१९०, २·३१२; **मांत्रज्ञ** २·२३४; **रसज्ञ** १३·११४४; **वेदज्ञ** ९·३२८; **शब्दतत्वसारज्ञ** १३·११२३; **शास्त्रज्ञ** १७·९२; **सर्वज्ञ**—तैसें सर्वज्ञ ही नियां । सर्व ही निर्धारूनियां । नीकें होये तें धनंजया । सांगितलें तुज ॥ १८·१३२२, १६·४८, **सर्वज्ञाचा बापु** ४·२०८, **–चिये वोधीं** १८·१४६; **सव(र्व)ज्ञांचा राओ** १३·८६०; **सर्वज्ञांचा शिरोमणि** १५·२९७; **सर्वज्ञांचां समाजीं** ९·२; **सर्वज्ञता** ३·१६६, ६·४५१, ९·४५१, १०·२०९, १३·१९०, **–तेचा ओलावा** ८·२६८, **–पणें** १७·१४.

ज्ञप्ति—ज्ञान, १८·११९८.

ज्ञातव्य—जाणावयास जें योग्य. **ज्ञातव्याचें पाहाणें** १८·५३०.

ज्ञाता—जाणणारा, तज्ज्ञ, सुज्ञ. ज्ञाता ज्ञेय देखौनि तैसा । धांव चि घे ॥ १८·४८१. १३·९३१, १८·४८३, १८·४८६, १८·५०२, १८·५२६, १८·५३६, १८·११८६, १८·१३३०. **तेया जीवा नांव ज्ञाता** १८·४६३, १८·४५७ ते १८·४६२ पहा; **जंव ज्ञान ज्ञातेया मोटकें डा(दा)वी ना,** ज्ञान ज्ञात्याला किंचित् उघड करून दाखवतें न दाखवतें तोंच, १८·४७६; **ज्ञेयाचिया हांवा ज्ञाता इंद्रियांचा मेळावा राहाटवी** १८·४९०; **ज्ञेय लोटूनि पडे ज्ञाता चि जें,** ज्ञेय नाहींसें होतें, ज्ञाताच राहतो, १८·५३३; **ज्ञातेपण** १८·४८८; **ज्ञान, ज्ञेय** पहा.

ज्ञाति–ती—जात. ज्ञाती ३·१०६; **ज्ञातिगोत्राचा मेळु** १६·३५६;

ज्ञातृ—जाणणारा. **ज्ञातृज्ञेयविहीन...ज्ञान,** १५·७७, **ज्ञातृज्ञेया विहीन** १८·९६९; **ज्ञातृत्व** १८·४६५; **ज्ञेया मीठी देतां ज्ञातृत्व पुटीं पडे** १६·१३९. **ज्ञेय** पहा.

ज्ञान—जाणीव, समज, बोध, माहिती, पांडित्य, ईश्वरभाव. तैसें ज्ञान हें उपमिजे । ज्ञानेंसीं चि ॥ ४·१८१. शब्दु वोले मुखें । परि ज्ञान नाहीं ॥ ५·५८. झणौनि ज्ञान तें चि आंधारें । ज्ञानासि करिति ॥ ९·१७०. मग तें चि होये ज्ञान । ज्ञाता ज्ञेय हान । ज्ञानें गमिजे स्थान । तें हि तें चि ॥ १३·९३१. ज्ञानाचे आव्हान मंत्र । जें ज्ञान पीकतें सुक्षेत्र । ज्ञान आकर्पितें सूत्र । तंतु जे कां ॥ १८·७०. तैसी ज्ञेयाज्ञानाचेया (ज्ञेया ज्ञानाचेया) ज्ञाता । न लगे हे दृश्यपथा । तें ज्ञान जाण सर्वथा । सात्वीक गा ॥ १८·५३२. गुरु तेथ ज्ञान । ज्ञानिं आत्मदर्शन । १८·१६१७. २·२८१, ३·२५१, ३·२५७, ३·२५९, ४·१४०, ४·१६३, ४·१७१(२), ४·१७७, ४·१७९, ४·१८३, ४·१८७,

४·१८८, ४·१९३, ४·१९६, ६·८८, ८·५१(१, २), ८·२१७, ९·४२, ९·२४०, ९·२४९, ९·३०२(१), ९·४४३, १०·२४, १०·६५, १०·८१, १०·८५, १०·२७५, ११·६५४, १२·१३६, १२·१४०(१), १३·१०, १३·१६६, १३·१७४, १३·१७८, १३·३३९, १३·३८३, १३·४५३, १३·४७१(१, २), १३·४८२, १३·५१०, १३·५३३, १३·५८५, १३·६०१, १३·६१५, १३·६२१(१, २), १३·६२७, १३·६३१, १३·६३७, १३·६४९, १३·६५०, १३·६५४, १३·७२२, १३·९३५, १३·११२९, १४·१०, १४·३९, १४·४२, १४·४३, १४·७८, १४·१४८, १४·१५२(१), १४·२९८, १४·३११, १५·३०, १५·३५, १५·१४१, १५·२००, १५·२५४, १५·३५०, १५·३५९, १५·४९३(१, २), १५·४९४, १५·५२६, १५·५५३, १६·४५, १६·४८, १६·५४, १६·५६, १६·५७, १६·१०५, १७·६२, १८·१९४, १८·४६२, १८·४६३, १८·४७१, १८·४७६, १८·५१४, १८·५२३, १८·५२८, १८·५३०, १८·५४२, १८·५४६, १८·५४८, १८·५५९, १८·५७६, १८·५७७, १८·५७८, १८·५७९, १८·५८०, १८·८४२, १८·१००८, १८·१२३७, १८·१३२८, १८·१३७५, १८·१३९६, १८·१७०५. ज्ञानाचिया अभावा—माजि ४·२०२; ज्ञानाचें आयुष्य, ज्या पुरुषांत ज्ञानाला जिवंतपणा मिळतो, १३·४८३; ज्ञाना तेणें आवो १३·४५२; ज्ञानाची आश ३·१३; ज्ञानाचेनि उजियडलेपणें ७·११४; ज्ञानाचि उजिरी १८·९९०; ज्ञानाचा उदोजो १३·५०९; ज्ञानाची उधि १३·६२९; ज्ञानासि उधी १४·२२०; ज्ञानाची ओतपली ७·१२८; ज्ञानाचा ओलावा १३·३५३; ज्ञान करणें पांचै, १३·९८ सं. वा. श. पहा; ज्ञानाची गोठि ४·१९४, – गोडी १४·६०; ज्ञानाचें चांगावें १४·३८५; ज्ञानाची चाड १४·३२९(१); ज्ञानाचें चालतें बिंब १०·७५; ज्ञानाचें चेइरें १०·१०४; ज्ञानाची जाणिव ६·३७२; ज्ञानासि ठी १८·४७३; ज्ञानाचां डोळां १३·१०६२; ज्ञानाचां हिं डोळां ११·२९७; ज्ञानासि तगणें १५·३६; ज्ञानाची दिवाळि १५·१२; ज्ञानाचिये दीठी १५·३०२; ज्ञानाचा दीवा ७·१३६; ज्ञानाची धात्री १३·५९८; ज्ञानासि बाहिरि धांव १३·११८; ज्ञानाचें उघडें निधान १३·४९९; ज्ञानाचिये निरुती लागी, ज्ञानाचें स्वरूप व्यक्त करण्यासाठीं, १३·६१३; ज्ञाना पाडु १३·६२२, ज्ञानाचेनि पाडें ४·१७६; ज्ञानाचें पाहिलें, ज्ञानाचा उजेड, ४·१९१; ज्ञानाचेनि प्रकाशें ७·१०९, १३·६२६, – प्राकाशें १८·५८०, ज्ञानदेवी – 'प्रकाशें' १८·५८३; ज्ञानाचिये प्रभे सवें १३·६३०; ज्ञानीं प्रीति १६·५४(१); ज्ञानाचे(चें) बा(बो)लणें १३·६४१; ज्ञानाचिया भरोवरी १३·११२८; ज्ञानाचिये भेटी ४·१८४; ज्ञानासि महिमा १३·३५२; ज्ञानाची मूर्ति १३·६०९; मानुषी मूर्ति ज्ञान चि तो १३·६१२; ज्ञानाचिया युगुती १८·४९२; ज्ञानासी येकायतन ४·६१; ज्ञानाचा रहिवांसु १३·५२२; ज्ञानिं लागु १३·६४३; ज्ञानाची वज्रांगी ६·४७३; ज्ञानाची वाखारी ज्ञानसमृद्धि, ७·१३२, ज्ञानाचें वेलाउल १३·३११(१), ज्ञानाचिये वेले ७·४; ज्ञानाचें सांकडें १३·५५२, – सार १३·८४३; ज्ञानें सेवटु १४·११३; ज्ञानाचि सोये १३·१७०; ज्ञानें चि मोक्षाचा सौरसु १५·३२; ज्ञाना हित तें चि १६·५७; ज्ञानाचां हिताहितीं १६·६३; ज्ञाना सत्व चि हेतु १४·२६३; ज्ञानातें अधिष्ठूनि ३·४३; ज्ञाना अनुसरौनि १४·५९; ज्ञानें उजलला १३·४६२; ज्ञानीं कर्मे नादरी १४·३२९(२), ज्ञानदेवी – 'ज्ञानें' १४·३३१; ज्ञाना करणता आणी १८·४९१; ज्ञानें चडफडी १४·१४८; ज्ञान चेइलेयां १५·५२६; ज्ञानासि न चोजवें(वे) १५·१६; ज्ञानातें जीवें वोवाळिलें १६·५२; ज्ञाना झोंबावें १४·३९; ज्ञानासि पुनर्जन्म जोडे १६·५९; सर्वेंद्रीं ज्ञान फांके १४·३२७; ज्ञाना पाठि नाहिं ९·२५९; ज्ञान हि जैं बुडौनि जाए १५·४०७; ज्ञानें बोधा आलेनि १३·६२४ (१); ज्ञानिं मन बैसलें १३·६२१ (२); ज्ञानाची योग्यता लाहे १८·६६; ज्ञानाचा रगडा करिती ९·१८२; ज्ञाना रूप दाउं १३·१६०; ज्ञानें वंगु फेडिला

ठाईं ५·१२८, १०·२७५; ज्ञानियांचें दार १३·११२४; ज्ञानियांचा बापु ६·१०८; ज्ञानियांचे मेळावे ११·३२१; ज्ञानियांलि निःयोद्यो ८·८९,–ह्रेंशु ६·४७७; ज्ञानियां कर्मठां तापसां १८·१५०५; ज्ञानियें २·२६३, ५·९१, ६·४७३, ९·३१०, १३·६४९, १५·२४९, १५·३५१, १८·११२७, १८·१५१७.

ज्ञेय—कळण्यासारखें, जाणण्याचा विषय, जाणण्यास योग्य असें. ज्ञानें ज्ञेय गमिजे । तो ज्ञानयज्ञु ॥ ४·१४०. मनाचें मनपण गेलें । जेथ बोलांचें बोलणें ठेलें । जेयामाजि सापडलें । ज्ञेय दीसे ॥ ४·१६१. ऐसेनि सकळ हें ज्ञानिं अपें । मग ज्ञान तें ज्ञेयीं हारपे । पाठिं ज्ञेयाचीं स्वरूपें । निखल उरे ॥ ८·५१. तैसेनि अविनाभावें । सूक्ष्मदर्शे आघवें । व्यापूनि असे तें जाणावें । ज्ञेय एथ ॥ १३·९०९; जें शब्दादि विषय । हें पंचविध ज्ञेय ॥ १८·४७५. १३·६२३, १३·६२४, १३·६२८, १३·८५९, १३·८६१, १३·८६४, १३·८८६, १३·९३७, १८·४७१, १८·४८१, १८·४८३, १८·१३३०. ज्ञेयाचें चिन्ह १८·४६८, ज्ञेयाचा पंचविध आभासु १८·४६९, सं. वा. श. पहा; ज्ञेयाचिया हांवा १८·४९०; प्रियाप्रियें ज्ञेयें १८·४८६; ज्ञेयातें गीळूनि १६·१३६; ज्ञेयाचा गुढा उभारी, ज्ञेयाचें निशाण पुढें करून, १८·४६५; ज्ञेया मीठी देतां १६·१३९; ज्ञेय ज्ञातेनसिं बुडे १८·५२६, ज्ञेयाज्ञानाचेया (ज्ञेया ज्ञानाचेया) ज्ञाता न लगे १८·५३२, ज्ञानदेवी–'जया ज्ञानाचया ज्ञाता न लगे' १८·५३५; ज्ञेय लोटूनि पडे ज्ञाता चि जें १८·५३३, ज्ञाता पहा; ज्ञेयाचि सींव टाकूनि, सीमा गांठून, शेवटास पोहोंचून, १८· ४६७; ज्ञेय चि स्वभावता कार्य होये १८·४९१; ज्ञेयअभिप्राओ १३·८६०; ज्ञेयदीगें १३·३८८; विषयज्ञेय १८·४७३; ज्ञातृज्ञेयविहीन १५·७७; ज्ञातृज्ञेया विहीन १८·९६९; ज्ञातेया ज्ञेया १८·४६६; ज्ञेयत्वें १५·२७५.

झ

झगटणें—जोरानें झटपट करून पकडणें, विरोध करणें, झटकणें, घासणें, स्पर्श करणें. जेयाचें सुखदुःखाचेनि आंगें । झगटलें मानस चेओ नेघे । ६·६३. तऱ्हीं लोह हें एकें अंशें । झगटिले(लें) होये परिसें । १८·१६७०. **झगटितां** १६·११६; **झगटलियां** १८·६५२; **वारेआचेनि आंगें झगटली** ६·२८५.

झगडा—भांडण, विरोध. **जेवि क्षीरानिराचे झगडे तोडी** १४·२०५.

झगमग—लकाकी, चकमक. **दीपाचेया झगमगा** १३·७३९.

झटा—लगट, ऐक्य. **झटे होय** ६·३०६,–**लागे** ९·१८.

झडकरि-करूनि—लवकर. **झडकरि** १·८३, १·८७, १·१६९, २·६३, १०·७२, १८·१५६, –री ४·१३१; **झडकरूनि** ११·५९५.

झडझडणें—जोरानें निघणें. तऱ्हैं झडझडौनि वहिला निग । ९·५११. **झडझडाट**, जोरानें सोसाट्यानें वाहणाऱ्या वाऱ्याचा आवाज, **विद्यांचा झडझडाट** १५·१९०; **गुणाचेन झडझडाटें** १५·१५३.

झडणें—गळून पडणें, वाऱ्यानें उडून जाणें. मग कणिसौनि कणु झडे । १८·२५१. **त्वचेचा पातवडा असे तो कोंडा जैसा झडौनि जाये** ६·२५२; **जीभ न झडे**, गळून पडणार नाहीं काय?, ९·३१४; **रजतमें झडती** १८·१५५.

झडती—वेगानें. **आंधारिं कोलिती झडती भवंडितां** १५·१३६.

झडाडणें—जोरानें हालवणें, वाहणें. **रजाचिया झुलुका आगलिका झडाडितां** १५·१५४.

झणें–झनें—न जाणों, कदाचित्, क्रियापदाला जोडून नकारार्थी. **झणें** ८·१३०. **झनें**—झ(ह्म)णे झनें होये अंतु । १·१५९. झनें चित्त दर्सि यया हीना । २·१७. ऐसा अभिमान झनें चित्ता । रिगों देसी ॥ ३·१८४. २·९९, २·२५८, ३·९०, ३·२०७, ५·१२६, ६·५४, ६·११५, ६·३६१, ८·१२१, ९·१४२, ९·४२७,

१०·१७५, १०·२८५, ११·६२१, १२·८८, १३·१९७, १५·२११, १६·२६५, १७·१५२, १८·१८१, १८·१८९, १८·१२५५, १८·१४८४. **ऐसें झनें तूझां चित्तीं प्रवेशे** १४·४००; **ऐसें झनें हें कोण्हीं झणे** १८·१६२९; **हे एक चि सिनाने झनें मानीं** ६·३९; **होवे नव्हे हें झनें करीं** १८·१३५९.

झरी—लहान झरा, ओहळ. **प्रकाशजलाची झरी** ६·२८६.

झल-ळ-कणें—चकाकणें, प्रकाशणें. **झलकणें**–तेथ व्यासादि कांचिया मती। चोखडेपणें झलकती। १·९. **अंशुमाली झलकतां** १८·१५२२; **एकछत्र झलकत** ९·२१६; **जेयावरि दीठि झलके** १०·९; **पीतांबर झलके** ११·२१७; **झलकणें**—तेथ सुदर्शनाची दीप्ति। ते चि विद्युत् जैसी झळकती। २·७८. कुंटे, '**सुदर्शनाची द्युति,**' २·७८.

झलंबणें—हालणें, हादरणें. जैसें लवण जलें झलंबलें। २·३. पैं पुनरावृत्तिचेनि उभडें। झलंबताति सत्यलोकिचे हुडे। ७·७८. तेयां जन्मृ(न्ममृ)-त्युचां लाटीं। झलंबली हे सृष्टी। १२·८७· ११·३१४. **तीन्ही लोक हरिखें झलंबित आहे** १८·१०६६; **धाराधरधारीं झलंबली वसुंधरी** १३·१०४८.

झलाल—चकचकाट, लखलखी. कलस दिवांचे पोकल। जलो वरिचील झलाल। १३·४६९. **जिये प्रभेचिया झलाला,** ज्या प्रभेच्या लख-लखीनें, ११·२०९.

झले—उन्हाची तिरीप, धाप, उष्ण वाऱ्याची झळ. झले अमृतें वोलशी जैसी। १८·१५९, ज्ञानदेवी–'झळै' १८·१६१.

झांक—झांप, उडी. **पतंगाचिया झांका** ११·४२०.

झांकणें—बंद होणें, बंद करणें, अदृश्य होणें, आच्छादणें. अलंकारपणें झांकलें। बोला सोनें कां वायां गेलें। १८·५३९. सोनें झांकिलेयां सुवर्णें। न झंके जेवि॥ १८·११६९. ६·३२८, १६·१५, १८·८५८. **झांकलिये घटिचा दीवा** ८·९६; **अभिप्राय गव्हरीं झांकिले** १३·८५२; **अविद्येचेनि पालवें झांकलें** ८·३९; **जाणिवेचे डोले झांकति** ७·४; **दानपुण्य झांकी** १३·२०६; **दीवेयाचें दीवेपण झांके** ८·२१०; **झांके...फांके** १४·१२२; **उघडें झांकलें** १३·६७८; **झांका-झांकि,** रात्रीं झोपण्यापूर्वी केलेली आवराआवर, झांकाझांकि कीजे वाति। न वचतांचि॥ १३·५८०.

झाकरि—झटकन. ७·१८७.

झाकलणें—आच्छादणें, बंद करणें. बुद्धिचें द्वार। झांकलें जेणें॥ १३·११५. **झांकोलणें** पहा.

झा-झांकवणें—आच्छादणें, लपवणें, फसवणें. **झाकवणें**–झणीनु आड्याचवाड्याच न झकवे। एणें आकारचित्रे॥ ६·९९, **न मुळें झाकवे चें झकवे** असें रूप झालें आहे. **झांकवणें**—कां बोलें कानु झांकवे। १३·१२२. गुरुतें बोलें झांकवी। १३·७९४. ३·१६, ५·१०८, १०·६९. **अंतष्क-रण झांकवे चि ना** २·३१६; **प्रतीतीचे डोले झांकवीति** ९·१३८; **लेंकुरुपणें झांकविलें** ११·३५; **वेद जेया लागिं झांकविले** ११·११८; **हातु झांकवी,** हातीं कांहीं लागूं देत नाहीं, १७·३०३. **झांकउं नेणे** १६·११९, **–नैयेसि** १·२३२; **झांकवेना** ८·२५६; **झांकवलपणें,** फसवणुकीनें, ३·२०९; **न झंकवे** १४·२८८.

झांकोलणें—झांकणें, आच्छादणें. परि उदकीं जाली बाबुली। उदकातें चि जैसी झांकोली। ७·५९. **गगन झा(झां)कोललें** ११·२९६; **झांकोले ना** ३·७०; **झांकोलें (ना.)** १८·१५९४.

झांटी—दाटी, गर्दी. **कृष्णमेघांचिया झांटी** ११·२०१.

झाड—वृक्ष. कां वांझां फूलीं फूललें। झाड जैसें॥ ९·४३०. येके चि वेले झाडें। वांझें जैसें॥ १२·१३४. फलपाकिं तैसें। झाड बा(बी)जि॥ १५·४७७. बीज मोडे झाड होये। झाड सुकलें बिजि माये। १७·५९. तेयांचिये देशिचां झाडिं। कल्पतरुतें होडीं। न जीणावें काइ थोडीं। मायबापें॥ १८·१६२१. ९·३७१, १०·६८, १५·४१, १५·१३९, १५·१७९, १५·३८६, १८·२०६, १८·१७१०. **झाडांचिं आंगें** १८·१५; **झाडांची साउली** १३·५९३; **झाडांचेनि साजेपणें** १३·१७८; **आदित्याचिं झाडें,** सूर्यकमळें, सूर्यफुलें, १८·८६२; **कावरें झाड** १५·१०८,

कावरुखें—, संसार, १५·५२; जीउ प्राणु झाडें, झाडें जीवाप्राणासारखीं प्रिय वाटतात, १३·१९९; तुलसीचेया झाडा१८·५९३; दाटें झाडें ६·१७३; मज मुकतेया झाडा ११·६६०; सुरतरूचीं झाडें ११·५७०; एवडें झाड उत्पाटी १५·२०८; झाड फूलें जाणिजे १७·७४; झां(झा)डांचें मूळ पांतलेयां, पाणी पुढें जात नाहीं, १७·१७३; पाणी मुद्‌ला झाडा जाए १७·२१७; बनकरु झाडांसाठीं जन्में आटी काढी १०·१५३; माली झाडां मुळीं पाणियें अखंड प्रयत्नें जचे १८·८४१; दुःखकालिंदीचां तटीं भूतश्रष्टी झाड होउनि ठेली ११·३४२; झाडातळीं बैसौनि ८·१०२; पशु...पक्षा...झाड क्रिमि १४·२५७. झाडलीं—झाडें झुडपें, १८·९३.

झाडणें—आसडणें, झटकणें, साफ करणें. सेज मी झाडीन। १३·४२२. आंग झाडीति न मम। एणें बोलें॥ १७·३६९. ९·१३७, १२·४९, १३·२८२, १३·५८४ (२). घडी झाडुनि, उघडून, झटकून, ६·२९२; दलवाडें झाडूनु १८·३७; पाणिवलें झाडिलीं ६·४६९; रज झाडूनि ८·१३३; विषयांचिये मांट झाडी ७·१२४; झाडिलिं—आसडून काढलेलीं, झाडिलिं कोलें झाडी १३·५८४ (१), कोल (२) पहा. झाडा—झडती, हिशेब, झाडा घे ६·२३२, —देईन १३·११५८, —देउनि, कांहीं बाकी न ठेवतां, ११·३९, १५·२४९, — देयावेयाचेनि मीसें ११·१८२. झाडि—सफाई, कामक्रोधलोभां झाडि करुनि १६·४४१, तमरजां— १८·९४७; झाडि कीजे १७·२०८.

झारि—साल, फलकट, क्षार (राजवाडे). अमृता ही झारि फेडिजे। १८·१३२०.

झांलणें—धुणें. झांलौनियां लेपु एकु ६·४९, ज्ञानदेवी—'क्षाळूनियां लेप एक' ६·४९.

झावलें-झांवलणें—झावलें, अर्धवट प्रकाश व अर्धवट अंधार. मग गडद नां उजल। ऐसें झावलें होये। ८·२२७ झांवलणें, झांपडणें, ९·७१.

झांषकणें—फसणें. झांषकलों ७·१८९.

झा-झांसुरणें—तळमळणें, झुरणें. जीवें झासुरतां १४·१८३. शेशीं हाणिचेनि सीणे(णें) झांसुरे। १७·२९१.

झिजणें—कमी होणें, नाश होणें. मग तें हिं अव्यक्त। बोधु वाढतां झिजत। १८·१०९५. १८·६१४.

झिरपणें—पाझरणें. जैसिं झिरपांति मौलें। १३·५६६.

झील—तेज, चकचकाट. मेघांचें आंगझील १३·२१३.

झुलुआ-क-लुक—झुळुक, लहर, वारा. झुलुआ—विकारांचिया झुलुआ चूकौनि। ७·९५. झुलुक—रजाचिया झुलुका १५·१५४, वारियाचिया— १५·१३०, वारेयाचिया—१६·१९२, हिंवांचिया— ८·१९५. झुलुक—पवनु अति निर्बलु। मंदु झुलुका॥ ६·१७५·

झेंपावणें—उडी मारून जाणें. मग निवृत्तिचेया पैलातीरा (पैला तीरा)। झेंपावले जे॥ ७·९६.

झेलणें—पडणारी किंवा फेंकलेली वस्तु वरल्यावर धरणें. पुष्पमाला झेलणें। १३·२८४.

झोति—धक्का. रचलेपणा झोति पडैल १३·२५६.

झोंप—नीज. झोंपिं जांतां स्वर्गु। वा० म्हणे॥ १४·१८५. कल्पनेची झोंप ९·९४.

झोंबणें—एकदम धरणें, पकडणें, भांडणें. बोला आधीं (दीं) झोंबिजे। प्रमेयासि॥ १·५८. सिंहां(हा)सि झोंबे कोल्हा। २·१६. जैसें चोर पाहे झोंबती। १३·५८०. ६·२०, ६·४३०, ६·४७४, ७·११६, १०·३०७, १३·७७८, १६·३४१, १८·११५२. अक्षरासि झोंबति १२·४०; आकाशा झोंबति १२·७४; एकटु झोंबे १८·१६६; ज्ञाना झोंबावें १४·३९; पक्षिया फलासि झोंबे ३·४१; परमपदा झोंबों पाहांसि १७·५०. लोंबीझोंबी, खेळीमेळीनें केलेली झटापट, ११·५४१.

झोल-लि—झोळी, पिशवी. झोल—तें देह झोलु ऐसें मानूनि। ८·५९. झोलि—जैसें कल्पतरू तलवटीं। बैसौनि झोलिये पाडी गांठी। ९·३०८, सर्व इच्छा पुरविणाऱ्या कल्पवृक्षांखालीं बसून झोळीला गांठ मारून भिकेची तयारी करावी.

ट

टकणें—मिळणें, साध्य होणें, टिकणें, तर्कानें जाणणें, बंद पडणें. जें यमनियम टकति । तैं इंद्रियें सैरा विचरति । १·२४८, ज्ञानदेवी–'ठाकती' १·२४९. १·२५३, ज्ञानदेवी–'ठाके' १·२५४; या प्रमाणें **न टके** ऐवजीं '**न ठके**' असे पाठ ज्ञानदेवींत अनेक ठिकाणीं आले आहेत. **न टके** ३·५८, ६·३७८, ६·४३२, ७·९३, १६·१८७, १६·२९८, १८·१६४, १८·२२४; **अभ्यासु न टके** ६·४२४; **सेवट्ठ न टके** ११·१९९.

टका—टोंक, मर्यादा. टके उठिती बहुवसा। १५·१८६. **व्यक्तिभेदांचे टके** १५·१५०; **टकेयां वरि**, टोंकावर, १५·१६५.

टकुली—आशा, ध्यास. **दूधाची टकुली सांडूनि** १८·१७२.

टळणें—हालणें, टाळणें. आगि गुणाचां यावाजावा। टळे चळे ना पांडवा । १४·३३७. **टळों नेणें**(णे) १४·१८१.

टंवच—टोंचणी. तैसेनि टंवच दिधें । येक दोनि चि वेळ लाहे । १३·७६४, कुंटे प्रतींत 'तैसेंचि अवचटें' १३·७६६ व ज्ञानदेवींत 'तैसेनि अवचटें' १३·७६६ असे पाठ आहेत, १३·७६३ ओवींत **अवचटें** पहा. **कव्हणी चटवंच** हा पाठ **कव्हणीच टंवच** असा घ्यावा १२·१८२. '**टंवच**' मोल्सवर्थ कोश.

टवटवा—प्रफुल्लित, ताजा. मरणीं असे टवटवा। ८·२०८, मरणसमयींसुद्धां निस्तेज होत नाहीं. **टवटवी** १३·१३६.

टवाल—आळ, ढोंग. सर्पबुद्धि तंव टवाला । उखी होउनि ॥ १३·११३२. १३·८०९, १५·१३९. **धर्माअधर्माचें टवाल** १८·१३८६; **माझेन बोधें टवाला नांगवे** १५·५२७. **टवालें**—यागाचें हिं टवालें । आदरीति ॥ १६·३८१.

टाईल—या पाठाबद्दल कुंटे प्रतींत व ज्ञानदेवींत 'ठायील' असा पाठ आहे. **एकांतु होउनि टाईल**, एकांत होऊन राहील, लाभेल, १८·१३५३.

टांक—(१) पायाची टांच. **टांकेचेन उत्तरभागें** ६·१९६. (२) धातूवरील ठसा. तेयाचे टांक धरूं। कंठिं आहिं ॥ १२·२१९. **बौहस टांक पडति** ७·२५. **टांकसाल** ७·२२, १३·९८९.

टाकटाकीं—लगेच. ६·४८.

टाकणें—(१) फेंकणें, सोडून देणें, त्याग करणें. **आखत टाकिली** १८·७२०, **आखत** पहा; **जैसी नाव थडी टाकितां**, किनारा सोडल्यावर जशी होडी, २·३४९ (राजवाडे दुसऱ्या एका प्रतींत **पावतां** असा पाठ आहे); **पैशून्याचिं एटालें टाकीति** १६·३९९, **एटाल** पहा; **टाकूनि घापे**, टाकून द्यावी, ११·४५२. (२) मिळविणें, गांठणें, पोंहोंचणें. **टाकणें** या क्रियापदाचा या अर्थाशीं संबंध असल्यामुळें कुंटे प्रतींत व ज्ञानदेवींत कांहीं ठिकाणीं **ठाकणें** चीं रूपें आलीं आहेत. देखें अमृतसिंधुतें टाकावें । मग ताहाना जरि फूटावें । ३·२४. टाकूनि जेयाची सींव । पुरे जेयाची धांव । १८·४६७. ३·४२, ८·२२८, ९·२३५, ११·६०९, १२·५५, १२·१३६, १२·१४२, १७·२४, १७·९७, १८·१२१६, १८·१५१७. **आंग टाकावें**, जवळ जावें, १८·१७५१, –**टाकीति** ११·४१८; **आवश्यक टाकावेया**, मिळविण्यासाठीं, १८·१४४१, **कारण**–, संपादण्यासाठीं, १३·९६४, **गांव**– १७·२३३; **थडी टाकी** ११·२२७; **निमथा टाकावा आथि**, शिखरावर पोहोंचावयाचें असेल, ६·५४; **पांगु पाडि टाकी**, पंगु डोंगरावर जातो, डोंगर ओलांडतो, ८·८०; **पैलाश माझि टाकितेया**, पलाऱ्यांत पडणाराला, १०·२३०; **बरडीतें टाकूनि एति** ५·११०; **मृगजल टाकूनि गेलेयाचें**, मृगजळाजवळ चालून गेल्याचें, ९·१४६; **मोक्षाची सींव टाकूं लाहे** १८·८९५; **सांडोवा टाकिति**, सुटका करून घेतात, १३·१६७; **सातरिया टाकिति** १७·९७; **सिंधुतें टाकुनि**, समुद्रास मिळाल्यावर, १७·१७१; **सोहंसिद्धितें टाकिता**, सिद्धि मिळवितां येईल, ६·४३८; **मी स्वानंदोदधि टाकिला** १८·१२१६;

देखौनि टाकिता ठावो धांवंतां पाउ्ं थिरावे, ठिकाणावर पोहोंचतों असें पाहून गति मंद होते, १८·१०७४, ज्ञानदेवी–'टाकिजता ठावो' १८·१०८०, कुंटे–'टाकिता ठावो' १८·१०८०; **कामें न टकती,** कामें साध्य होत नाहींत, १०·१५०; **कोण्हा टाकतें नोहे** १०·१६३, **कोण्हां–,** कोणालाही मिळत नाहीं, उपयोगी पडत नाहीं, १८·१६८४; **टाकतें किं नांगवे,** मिळतें किंवा नाहीं, १४·१८९.

टाकि-की—इच्छेचा शेवट, ध्येय, आटोका. आर्तु आपुली टाकि पां विसरे। ११·९१. **जे आपुलिया टाकी,** आपल्याला जें साधण्यासारखें असेल, आटोक्यांतलें असेल, १६·८०, कुंटे–'टाकीं' १६·८१.

टांच—लहान, उणें. पातां गगन हीं दीसे टांचें। ६·१११. **टांची वस्ति** १५·४३८; **टांचें न्हवे भले पुरतें आहे** १०·४९.

टाळणें—टाळणें, चुकविणें. अवाच्य तें तें टाळी। जीभ चि गा ॥ १४·२०७.

टालि—हाताची टाळि. टालिये काउला सांपडे। १७·२९९, टाळी वाजवतांना हातांत अचानक कावळा सांपडावा.

टिंटघर—चाडी, चोरी, शिंदळकी या तीन वाटां-वरचें, तिठ्यावरचें घर. तें जीणें कीं जुवांराचें। टिंटघर ॥ १८·६७०.

टिटिभ—टिटवी. टिटिभें अपांपती। वैरी केला ॥ १६·२३२. **टिटिभुं चांचुवेन्हीं सागरीं माप सुये** १·६८.

टिटिय—टिट, पक्ष्याच्या पायाचा चवडा, तिकटें. टिटियांतु नली। धरूनि ठाके ॥ ६·७७.

टिलक—टिळा, श्रेष्ठपणा दाखविणारा शब्द. श्रोतेमुखटिलका, अर्जुनास उद्देशून, १३·९१३.

टीक—टिकली. १४·३८०. **टीक भांगार,** दागिना व सोनें, १७·३४५; **टिकलग लेणें,** रत्नजडित अलंकार, १८·८५१.

टीला—टिळा. **टीला लाविजे** १८·२२१.

टीविला—चामड्याचें वाद्य. १·१३३, कुंटे–'काहळा' १·१३२, ज्ञानदेवी–'काहाळा' १·१३२.

टेंकणें—लागणें, जवळ जाणें, जवळ येऊं देणें. जैसी तीरीं नाव न ढळे। टेंकली सांती ॥ ७·४. प्राणुक्षोभें डोलतेया। आंगा आंग टेंकतेया। १८·१५४०. ७·४९, ११·४२८, १३·८११. **जरा शरीरा न टेंकतां,** म्हातारपण आलें नाहीं तोंपर्यंत, १३·५५३; **मूलिं टेंकति,** मुळाशीं लागतात, जातात, १५·२००; **विश्वासें बोला टेंकति,** विश्वास ठेवून उपदेश घेतात, १३·१०३६; **टेंकलेयां,** अवलंबून राहिलें तर, १८·९२८; **टेंके आणि पुरे ह्मणसी,** टेंकीस, अतिरेकास आणून पुरे म्हणे पर्यंत, १३·९३६; **टेंकों नेंदी,** जवळ येऊं देत नाहीं, १३·६३६, १३·७०४, सींवे–१७·९२, १८·३८७; **सींवे टेंकों नेंदीसि** १८·१२६८.

टेंभा—दिवटा. मग कुंडलणियेचा टेंभा। आंधारीं करुनि उभा। १२·५१.

टेव—नखरा, ढब, ठेवण. तेथ लावण्याची टेव। अर्थशोभा ॥ १·४.

टेविजे—ठेवणें पहा.

टेहणी—टेहळणी, दुरून केलेली बारकाईची पहाणी. १३·५०४.

टोपु—फुगवटा, येथें दगदग, खटाटोप. टोपु वाहे गलां। व्यापाराचा ॥ १४·१७१.

ठ

ठकणें—स्तिमित होणें, आश्चर्य वाटणें, फसणें, थांबणें. काइ मोकलां हिं चवडां। न ठके चि पूंसा ॥ १८·३९०. **चमत्कारें अवधान ठकलें** ७·१९५; **श्रद्धा न ठके** १७·१८५; **न ठकें** १८·१३७८. **ठाकणें** पहा. **ठक,** तटस्थपणा, **ठकासि ठक मांडलें,** स्तिमितपणालाही अचंबा वाटला, ११·१९१; **निद्रांरासि ठक पडे** १८·१५८२.

ठसा—शिक्का, छाप. **चतुर्विधु ठसा** ७·२३; **लेणेयांचे ठसे** १८·११०३.

ठसेंठोमसें—ओबडधोबड. **ठसेंठोमसें उन्मेखें** १५·५६०, ज्ञानदेवी–'ठसटोंबसें', मोठेंधाटें,

१५·५९३, कुंटे–'ठसेंठोंवसें', लहानमोठें, १५·५९४.

ठाइं-ठांइं-ई-ईं—ठिकाणीं, स्थानीं, संबंधीं, वेळीं. **ठाइं** हा प्रयोग क्वचित्‌च आला आहे. बहुतेक सर्व ठिकाणीं **ठांइं** असाच प्रयोग आहे **ठाइं—उवाइला ठाइं** ६·२१५; **पृथ्वीचां ठाइं गंधु** ७·३३; **ठांइं**–ठांइं वैसतिये वेळे । १३·६३५, हें विचारुनि ठांइं । ठेविलें देवें ॥ १५·३६, वेदु संपन्न होये ठांइं । १८·१४४७, **ठाइं–ठांइं–ईं–अकर्त्तेयाचां ठांइं** १३·९८०, **अचक्षुचा**–१३·८७४, **अध्यात्मज्ञानाचां**–१३·८३६, **अना**–१५·१८, **अनित्याचां**–२·१३२, **आघवां**–७·३८, **आघवां चि**–११·२७७, **आत्मज्ञानाचां**–१५·५५२, **आत्मा आत्मेयाचे**–१५·३४९, **आनी**–१७·४२३, **आपुलां**–१२·११९, १२·१९३, १८·८८६, १८·१३५१, १८·१४०३, १८·१५३३, **आर्त्तांचां**–१८·१११२, **आपुलां अथवां परावां**–१८·१३५०, **इये**–५·१७७, १८·१४३९, **इयें**–२·६, **ईश्वरेश्वराचां**–११·५६२, **उघवलां**–७.८४, **उपनलां चि**–११·४१७; **उकार्णवाचां**–१४·१२, **ऐसां**–१३·१०९, **कवणी**–९·११, ११·५१४, १३·८६७, **कर्मजडांचां**–१४·२४०, **कर्मांचां च(चि)**–६·६४, **कव्हणिये**–१३·१११४, **कामादिकांचां**–१६·४४१, **कालाग्निरुद्राचां**–११·२९९, **काष्टाचां**–७·५५, **कृतांताचां**–३·२३५, **कोणी कोणीं**–१६·३९५, **कोणी**–१८·१५४५, **कोण्हीं**–१५·२७४, **कोण्हीं चि**–१८·१०५३, **गुरुचां**–८·१३, **गुरुदेवाचां**–१८·१४७९, **ग्रामकोलाचां**–१३·६७९, **चरणाचां**–१८·३३३, **चैतन्याचां**–२·११०, **चौं**–१३·९४८, **चौथेयाचां**–७·१०८, **जिये**–९·२५३, १३·९३३, १५·७३, **जेयाचाचां**–४·१८५, ८·२४९, १२·१७२, १२·१९७, १३·२१५, १३·३५०, १३·५१७, १३·५९९, १६·३९४, १६·४२१, **जेयांचा**–१२·२३०, **ज्ञानियांचां**–५·१२८, १०·२७५, **तपियांचां**–७·४३, **तत्वज्ञाचां**–३·१७७, **तामसाचां**–१८·७५८, **तिये**–१·२६०, ६·२७७, १८·१३७६, **तिहिं**–१५·१५३, १७·२९४, १८·४६४, १८·५१४, १८·६८९, **तुझां**–९·४१, **तूझां**–२·२११, ११·४९९, ११·५३९, **तें ठांइं चि** १०·११४; **तेथ ठांइं चि** ६·२९७, **तेयाचा, तेयाचां, तेयांचां ठांइं**–२·२९५, ५·४६, ९·२३२, १३·५८५, १३·६२१, १३·६५६, १३·६६६, १३·६७०, १३·६९०, १३·७००, १३·७११, १४·३५४, १४·३६२, १६·२६१, १७·२७४, १८·१३८८, **तेयाचां चि**–४·११५, १३·९०१, **तेयाचां तंव**–१३·९९३, **दों**–१६·३०७, **नराचां**–७·३४, **निश्चयाचां**–१७·१७४, **पढियंतां**–१८·७८, **पातलां**–१८·१०९६, **पापियांचां**–२·३४५, **पुरुषाचां**–४·१०२, **प्राणियांचां**–४·१९१, १५·३८३, **बुद्धि**–१·१९५, **बोलतेयाचां**–१०·२४७, **भूतमात्राचां**–१०·१९७, **भूताचां**–१२·१४३, **भूतांचां**–७·४५, **भावांचां**–१०·१७३, **माझां-ठाइं-ठांइं-ईं** ४·६५, ४·६६, ७·२८, ७·५३, ९·६६, ९·६८, ९·८१, ९·८४, ९·८९, ९·१३२, ९·१३३, ९·२२५, ९·३६३, ९·४०५, ९·४४०, ९·४५९, ९·४६७, ९·४७९, १२·७८, १२·९९, १२·११३, १२·१२३, १२·१५४, १२·१६९, १३·८०६, १३·९३९, १५·४२५, १८·१२२०, १८·१२६२, १८·१३४२, १८·१५५१, **माझां तूझां**–१८·१३३९, **माझारिलां**–१५·५१०; **माझिये-ठांइं (माझिये ठांइं)** १०·१४७, **मातेचां**–३·२९, १८·२००, **मोक्षाचां**–११·५९८, **येके**–४·१०१, १२·४२, १२·२१०, **रांधितां**–१८·१८५, **वस्तुचां**–१५·८३, १५·२८४, **वस्तु चि**–८·१७२, **विषयांचां**–२·११३, **विसें**–१३·९४५, **वृत्तिचां**–१४·१३९, **वृद्धिचां**–१७·१११, **सर्वे**–९·३५६, **संतुष्टिचां**–३·४९; **स्वप्नाचा कां ठांइं** १८·२१३; **ठांइं ठांइं**, ठिकठिकाणीं, ११·२१६, ११·२५३; **ठांइं ठेउनि**, योग्य प्रकारें व्यवस्थितपणें ठेवून, १८·१५४३.

ठाउ—ठाव, स्थान. पैं गेलेयां जेया ठाया । ठाउ चि होइजे । ८·१९४, त्या ठिकाणाशीं त्यांचें तादात्म्य होतें. **कवणी ठाउनि आलासि**, कोणत्या ठिकाणा-

हून आलास, ११·२७०; **बुद्धिचिये ठाउनि देहीं**, बुद्धिस्थानाकडून देहाच्या ठिकाणीं, ५·६२; **मनाचा ठाउ** ९·१७८.

ठाउक—माहीत. **अलौल्य सदा ठाउकी** १६·१६६, ज्ञानदेवी–'दशा टाउकी' १६·१६७; **कारण हें किर ठाउकें** १८·३६३; **नव्हे मा ठाउकें**, माहीत नाहीं काय? १८·२९१.

ठाउवा—माहितीचा, टाउक असलेला. हा रातिदिवसु पाहिं । जैसा जात्यंधा ठाउवा नाहिं । ४·२००. ४·३६, १३·७४९, १३·११३१, १५·३८, १८·३२१, १८·५१६. **सांदा ठाउवा नव्हे**, सतत वाहात असतात, १५·१३०.

ठाउ-ओ-वो—स्थान, ठिकाण, प्रसंग, आधार, सीमा, अंत. ठाउ—आपण होये स्थिति । ठाउ तेया ॥ १३·९९४. १·३३, २·९, ६·३०, ६·१६५, ९·५५, ९·२९७, १०·२७१, ११·७८, १३·२१४, १३·४५२, १६·३२४, १७·३०, १८·६३७, १८·७७७, १८·९६७. **अक्षराचा ठाउ** १५·४७९, **अनुसंगाचा**–४·२९, **अहंते**–१५·४३, १५·३६४; **पुरता**–१८·५९, **प्राप्तिचा चि**–६·१०२, ६·३२९, **विश्वरूपाचा**–११·१७६, **शोका**–१८·७५२; **ठाउ असे** १८·१७०८, – **केला** १०·१२५, – **घेउनि**, माग घेऊन, पूर्णपणें, १८·१५४४, –**दीधला** ११·१०२, –**देंति** १८·८००, –**पडे**, प्रसंग पडला तर, १३·२८६, –**न पवतां** १३·५४५, १५·१५, – **न पवे** १८·३६९, – **पाववीन** १४·४११, –**पूसी** १३·१७१, –**पूसे** १८·९६७, –**फेडिला** ११·७१, –**फेडूनि** १८·१०६०, –**वार्ये**, स्थान देतों, १४·९३, –**न संडितां** १·६०; **आपणपें ठेविता ठाउ** ११·१३; **कें परिहारा ठाउ आहे**, विस्तारदोषाचें निरसन करण्याचें हें कोठें स्थान आहे? १३·८५१; **गगनाचा ठाउ नूरे** १८·४१८, ज्ञानदेवी–'गगनवीण ठावो नुरे' १८·४२१; **जीविताचा ठाउ फीटे** १८·७९६; **ठेविला ठाउ नुमसे**, ठेवलेला ऐवज, १३·२०२; **दुःखाचा ठाउ फीटे** १८·५०१; **द्वैताचा ठाउ फेडी** ६·११३; **बंधनाचा ठाउ फेडितां** १७·१०; **हा ठाउ**, हा समज, ही कल्पना, ही भावना, १४·२४५, १४·३०९, १५·२३४, –**वरि**, इतक्यांत, एवढ्यांत, १३·६७५, –**वेरि**, इतकशापर्यंत, १३·११५९, –**वेरीं** १८·१२१७, –**वेन्हीं** १६·४१२, इतकें होईपर्यंत, १४·३०९. **ठाओ**—ऐसा ठाओ जोडावा । ६·१७९, **आदिचा ठाओ**, मूलस्थान, १०·२०९, **विभूतिंचा**–९·५३०, **येकवंकैयेचा**–८·१३४; **सकलशास्त्रां विसंवता ठाओ**, सर्वशास्त्रांचें विश्रामस्थान, १०·१९. **ठावो**—विषय तेथ ठावो । पातकांसि ॥ १६·३६८, १८·४१०, १८·१२३३; **अनादि ठावो** १६·२९३, **आनु**–१८·३१६, **टाकिता**–, पोहोंचण्याचें ठिकाण, १८·१०७४, **विजयासि**–१८·१६३३, **वैराग्याचा** – १८·८९९, **सामग्रियेचा**–१८·८६९; **ठावो निमे** १६·३०५, –**पूसीं** १६·४३४, –**फेडी** १६·१४; **ठांवों (ठावो) बांधे**, संबंध जोडतें, १८·२९२; **ठावो न संपडे** ११·१४६; **जीवा ठावो होए** १८·९५९; **निवातकवचाचा ठावो फेडिला**, या दोन राक्षसपुत्रांचा अर्जुनानें मागमूस नाहींसा केला, २·१०, परिशिष्ट ६ पहा; **स्वयं ठावो होइजे**, स्वतः ठिकाण बनून राहावें, १६·९७; **हा ठावोवेरि**, ही वेळ होईपर्यंत, इतक्या अवधींत, १०·१७७, –**ठावो वेन्हीं** १०·१२४, ११·६३६, १४·२२८, १८·६७, १८·१५१३, **ठावा(वो)वेन्हीं** ११·३६, ज्ञानदेवी–'ठावोवरी' ११·३६, कुंटे–'ठायवरी' ११·३६, –**ठावोवेन्हीं** ११·३८१. **ठाय** पहा.

ठाकणें—उभें राहणें, स्तब्ध राहणें, थांबणें, प्राप्त होणें, योग्य होणें, अनेक ठिकाणीं असणें, राहणें, या अर्थी. आणि बुद्धि होणियेरा सारिखी ठाके । ११·३९७. २·१५५, २·२६९, ६·७४, ६·४२१, ९·१६९, ९·४५४, १०·७३, १०·१८२, १२·१३७, १३·७०८, १३·७१६, १३·७८८, १४·३९०, १५·४०२, १७·१०१, १८·२५३, १८·९७०, १८·९८०, १८·११०२, १८·१२६२, १८·१६९६. **आड ठाको (कों) न शके** २·३६८; **उभा ठाके** ४·९५, १६·१९१, १६·४४१, १८·८९६, **उभी**–९·३०५; **उभे ठाकावेया** १०·१६६; **उभें ठाके** १७·३३०, १८·१७४९, –**ठाकों** १३·५०२, –**ठाकौनि**

१०·२३३; कर्म ठाके, बंद पडतें, १८·६४२; **कानवडें ठाकाल,** कानवडणें पहा; **कोंडौनि ठाके** ८·२२४, **चल–,** हालचाल बंद पडते, १६·१८२, **जालों न –,**वडवानल जळत राहण्याचें जरी थांबवीत नाहीं, १८·१३९२, **जीवेंसीं जडौनि –** ३·२३२; **तूंतें ठाकावेया,** तुझ्या जवळ येण्यासाठीं, १२·२४; **तेया ठाकति,** त्याला योग्य होतील असे, १८·१६७६; **थोकौनि ठाके,** स्वस्थ राहतात, १५·४७८; **दारकुहा भरौनि ठाके,** दरींत भरून राहतो, १५·३२६; **दैवां ठाके तैसें,** दैवीं असेल तसें, ११·३८; **धरू–रूनि ठाके** ६·७७, १३·६६५, १३·७८४; **धाम ठाकिजे,** ठिकाणीं पोहोंचतो, १४·४०३, ज्ञानदेवी–'टाकि जें धाम' जें घर गांठतां, जेथें पोहोंचतो, १४·४०७; **नित्यनैमित्यिक ठाके,** बंद पडतें, १३·६८०; **पाठिमोरा जंव ठाकें(के)** ११·२२४; **पाठिमोरें ठाके** ६·३६६; **मागां ठाकसि** १७·१२,– **ठाके** ६·४६५; **मोहरा ठाके** १५·४१, **मोहरे –** ६·३५५; **रविबिंबा कडे ठाकति,** सूर्याकडे वळतात, १८·८६२; **रिगौनि ठाके,** ९·१४४ **वाहो –,** वाहणें बंद पडतें, १८·११६०, **शरीर –,** अडतें, १७·३८६; **संबंधा उरों ठाकों जावें,** कांहीं उरेल किंवा राहील हा विचार नाहींसा होतो, १८·५८८, ज्ञानदेवी – 'शंबळ उरे वेंचे ठाउकें नव्हे' १८·५९१; **सामोर ठाके** ८·७१, **स्मरावें तें –,** स्मरणें बंद होतें, ६·६०; **हातपाए ठाकति,** हातपायांचे व्यवहार बंद पडतात, १३·५५५; **होउनि ठाकति** १८·६७४, **–ठाके** ६·३१०, ६·४६८, ६·४७०, ८·९७, ८·११६, ९·४२४, १३·९९७, १५·२४; **माजिरा होउनि ठाके,** (मद्याचा) अंमल चढतो, १७·११२; **होउनिआं ठाकावें** ६·३१७; **ठाकलेनि,** थांबल्यानें, १८·६४३; **पाहणें ठाकणें** १८·१४१४; **न ठके,** न ठाके या अर्थी, ५·८०, ८·१८१, ८·१८३, १३·५२४, १८·१३९९.

ठाण—ठाणें पहा.

ठाणवी—दिवा वर ठेवण्यासाठीं केलेली लाकडाची बैठक. दीपें विण ठाणवी। रात्रिची जैसी ॥ १८·१४९०.

ठाणांतर—पाहाऱ्याची जागा. १३·५०६. ठाणांतरिया, पाहारेकरी, १६·३३८.

ठाणा दिवी—ठाणवी पहा. ६·२३.

ठाणें—राहणें, स्तब्ध होणें, बंद पडणें. **ठाइजे**—ठाइजे दोन्हीं होउनियां। आपण चि जैसें ॥ १८·११५२. **ठाए**—तन्हीं आत्मा द्रष्ट नोहे। तंव कर्म करणें कां ठाए ॥ १८·९३१, १३·४०९, १४·३९२, १८·१२४५, १८·१५९४; **गला बुजाला ठाए** ११·४८३; **बुद्धितें गवसूनि ठाए** ४·२०४, **हृदय –** १३·५; **ठांतां** १६·११८; **ठाति** १३·३२८; **ठांति** ९·२०३, ११·४५, ११·१०९, १२·६१, १३·४३०, १३·५७०, १८·७३२; **आकाश चि होउनि ठांति** १०·२००; **आंगीं न ठांति** ६·१३९; **ठांतु** १७·४०३; **ठाये** २·३१४, ६·२४९, ६·४५७, ८·२२६, १७·१४२; **अर्थु न बुझों ठाये** १०·१३९; **यजिता यजन हे ठाये,** हे भेद जागच्या जागीं राहतात, मिटतात, ९·२४३; **रिगौनि ठाये** ६·३७०; **ठायें** — पथ एकें जाणणेनि विण किं ठायें। अप्राप्तां ॥ ९·२६१, अज्ञान्यांना मी सर्व ठिकाणीं आहें हें न कळल्यामुळेंच अप्राप्त राहतों; **जे जे ठायें,** ज्या ज्या ठिकाणीं, ६·२३१; **मीं चि होउनि ठायें** ११·६८९; **ठांसी** ९·५१५; **अव्ययो होउनि ठांसी** १८·१३१३. **ठाण,** अस्तित्व, आकार, ११·२७०; **ठाणें,** स्थान, ठिकाण, १४·८९, **गीतावल्लिचें –,**गीतावेलीचें स्वरूप या अर्थी, ६·१२.

ठाणौरी—युद्धांत कामास आलेला. ठाणौरियाचे मवावे। आगिकिं घाये ॥ १८·४३६, युद्धांत पडलेल्यांचे घाव इतरांनीं मोजावे. १८·१०५५.

ठाय—ठाउ-ओ-वो पहा. कां दोहीं मार्गी जाणें। एका चि ठाया ॥ ६·४१. जीव महदादिचे ठाये फीटति। ११·४५, ठाव ठिकाण राहत नाहीं. ८·११४, ११·८२, १३·८७२, १५·२४५, १५·३३०, १६·३७, १६·३७०, १८·१२२८. **आना ठाया** ६·८३, **आनां –** १७·२४२, **एका चि –** ९·३४३, १०·२८३; **आलंगिला ठायें न्हाए** १५·४२३; **ठाया यंति** १८·१५९१; **दिशांचे ठाये हारपले** ११·१८८; **देखिलेंआ ठाया सोंके** ६·४१९; **बुद्धिचेया ठाया येणें**

११·६२; **ठायावरौनि** ९·११७. **ठायें–ठायें** ठा३०, जेथल्या तेथें, तत्काळ, वारंवार, ६·२०४, ८·१५४, १०·३३, ११·२२७, १३·१०८३, १७·१२७; **ठायेंठा३०** ११·११२.

ठि-ठीकरी—खापर, तुकडा. **ठिकरिया आंतौनि** १८·४३१, **आतणें** पहा; **ठीकरीया आंतूनि** १८·५३६, येथें ही **आंतूनि** चा व्यापून असा अर्थ घेतां येईल.

ठी—स्थान, स्थिति, आधार, दोष. जैसा पूर्वापरां नदीं । समुद्रु चि ठी ॥१५·४००. **ठीकरणें**, स्थिरता देणें, १३·१५; **ठी केली**, विवरणास स्थान दिलें, १५·४०९, **–ठेवी**, दोष देतो, २·३६३, **–होईल**, स्थैर्य मिळेल, १०·२७६, **– होये**, अखेरचें स्थान मिळतें, १८·४७३.

ठीक—व्यवस्थित, यथार्थ. **ठीक केलें** १४·२९८, ज्ञानदेवी – 'ज्ञानें टीक केलें' सुशोभित केलें या अर्थी, १४·३००.

ठेणें—राहणें, बंद पडणें, कमतरता येणें. वांचूनि चंद्रिका ते ठेली । चंद्रीं चि आहे ॥ ८·१३६. येथ मागिल पुढैलि ठेली । आठवण सहाजें ॥८·२१५ तैसें दलिद्र तेवडें । ठेलें चि आंगीं ॥ १७·४१६. ४·८४, ६·८९, ६·४३४, ६·४५३, ६·४७०, ७·६२, ७·१२१, ११·६१, ११·१६८, ११·१९२, ११·३२१, ११·४२७, १३·१०८, १३·२३१, १४·३००, १४·३१३, १५·२८८, १७·१५५, १८·६१, १८·१४२, १८·४१६, १८·७५३, १८·१३२४, १८·१४१३, १८·१५३८. **अपटांतरिं ठेलें**, जें साधनेलाही गोचर होत नाहीं, ११·६१०, ज्ञानदेवी – 'अपारांतरीं', ११·६२०, कुंटे – अपारांतरें; **अहंता बुडौनि ठेली** १५·३९४; **आपणपें होउनि ठेलें** ८·५९; **आपादान ठेलें**, शास्त्रज्ञान मिळविणें अवघड होऊन राहिलें, १७·३८; **एणें जाणें ठेलें** १८·११६२; **कपाटीं भरौनि ठेले** ७·८६; **करितां काइ ठेलें**, काय कमी पडलें, २·७; **कव्हाल पडौनि ठेलें** ११·३५४; **कोकिं नाहिं ठेलें**, कोकशास्त्रांत कांहीं बाकी राहिलें नाहीं, १३·८२८, **चित्त उभें ठेलें** ९·५१; **डहुलतें ठेलीं**, बुचकळत राहतात, ९·६१; **दूरि ठेला–ली –ले** ६·३१२, ९·१२२, १२·१६८, १२·१९१, १३·३३४; **बोलांचें बोलणें ठेलें** ४·१६१; **मतांगें बोलों ठेला** १३·२३२, ज्ञानदेवी–'ठेला'; **मीपणें हालों ठेला**, मजजवळ येऊन मीच होऊन राहिला, १८·११६६; **वायुचें स्फुरण ठेलें**, बंद पडलें, २·१०७; **वारा वाजों ठेला**, थांबला, १४·३०३; **विवक्षा ठेली** ११·२६७; **वेदांचिये ही मती ठेलें**, वेदही कुंठित झाले, ११·१८३; **वेदु उगा ठेला** १७·१७१; **श्रवणें आइकों ठेलें** ३·५५; **स्वप्नावबोध ठेले** ३·५७; **होउनि–नु ठेला-ली-लें**—परि तें भीं चि आववें । होउनि ठेलें ॥ ९·२५६ ३·२५८, ५·१५९, ८·८४, ८·१४९, १०·९४, ११·१७४, ११·२२९, ११·३४२, १५·४९४, १८·५४०; **मीं चि होउनि ठेलीं** ७·१५७; **मी ते चि होउनि ठेले** ४·६२; **ठेलेया–यां हीं** २·२७०, **भवव्यथा**, संसारव्यथेंत कष्टत राहिलेल्यांना, १८·१४४८, **भींति पडौनि** – १८·२६१.

ठेंकुलें—कमी, क्षुद्र. १८·१७६२.

ठेंगणें—त्या मानानें लहान, खुजें. **गगन ठेंगणें केलें** ११·४४३.

ठेवणें—व्यवस्थित करणें, जवळ असणें, निश्चित असणें. या क्रियापदाचे संदर्भानुरूप अनेक उपयोग ग्रंथांत केले आहेत, त्यांपैकीं उदाहरणार्थ कांहीं दिले आहेत. क्रोधीं असे ठेवला । संमोहो जाणें ॥ २·३२२. अनामा नामें ठेविति । ४·६८. कां जेयाचें ठेविलें तेया । देउनि होइजे उतरायियां । १७·२७५. २·३६३, ६·१९४, ६·२८४, ६·४८९, ८·४१, ८·२०४ (१), ९·१२७, ९·३३२, ९·३६८, ९·३७०, ९·४९४, ९·५१५, १०·१५, १०·१७, १०·१२३, ११·१३, ११·५९, ११·३३१, ११·४८२, ११·५९२, ११·६३२, ११·६६३, ११·६६९, ११·६८७, १२·१८७, १३·१८२, १३·२०२, १३·४३२, १३·५२५, १३·६७०, १३·७१८, १३·८४१, १३·९४९, १३·१०३९, १४·१५, १५·३६, १५·३४५, १६·१००, १६·३८४, १६·४०४, १७·२५३, १७·३७४, १८·१५०, १८·४३५, १८·७१८, १८·७३३, १८·८२६, १८·८२८, १८·१०७७, १८·१३००, १८·१५४३. **अजत्व परौतें ठेवीं** ४·४९,

अस्पृता ही चूकि – १३·११५१; अष्टदल वरि ठेउं १५·६; आपातें पूसूनियां ठेवी ६·२३९; ओगरूनि ठेविलें ८·११; गुणाग्नि ठेउनि, वातीच्या टोंकास लावून, १८·१६३९; चोखडें ठेवी १३·५७९; देह ठेविति ८·२१९,– ठेवी ८·९६; नांव ठेवणें, नांव पहा; नीद ठेविली ऐसी ये १८·६७८; पाए माईंवें ठेवीतु जाये १३·२५४; पाये हलुवार ठेविति १३·२४७; फळ ठेविलें १७·८६; मोक्षु ठेवला आहे ६·४३९; मोक्षु ठेविला ऐसा १८·७००; वाहागी ठेविले आहाति १०·१२२; वैरागीं पाउल ठेवी १८·८९८; सखा जोडूनि ठेविला १८·१०३७; साक्षी ठेविला १३·५९६; सोनेयाचा करूनि ठेवी १०·११९; हेतु ठेउनि, इच्छा धरून, १८·१५११; ठेविलेनि १३·७१४; ठेवणें ८·२१६, १८·४०१; सांडावें कां ठेवावें १८·११६४; ठेवित खेउ॰ ८·२०४; ठेउ॰ १८·४५२; ठेवा ११·६२३, १६·४५५, १८·१३१८; घरिचा चि ठेवा १८·८८८; नैष्कर्म्यसुखाचा ठेवा ८·४६; ठेवा जोडला १३·४४; आत्मठेवा १८·१००२; ठेवां—कृपणु आपुला ठेवां, जसा दक्ष असतो, १८·६५१; जीउ ठेवां आहे १३·४८६; ठेवाठेवी ९·३१.

ठोंठावणें—अडखळणें, अगतिक होणें. अभ्यासीं ठोंठावला ठाये, अभ्यासांत व्यत्यय येतो, धक्का बसतो, २·३१४, ज्ञानदेवी – 'ठोठावले ठाये' २·३१४, कुंटे – 'थोटावलें ठाये' २·३१४.

ड

डगर—(१) प्रसिद्धि. १८·१३. सात्विक ऐसा डगरु १८·२०५. (२) फोल प्रसिद्धि, आळ. अव्ययत्वाचा डगरु असे, खोटी प्रसिद्धि, १५·११७.

डगल—स्थूल, मोठ्या आकाराचें. आकारें नव्हंति डगलें । १७·१२६.

डंडलणें—डळमळणें. तेथ तीन्ही लोक डंडलित । १·१५५.

–डंबर—जग पहा.

डवरणें—लिप्त होणें, लेप लावणें. कां कैलासु पारजें डवरिला । ११·२१८. सेंदुरें नभ डवरलें ११·१३२.

डंष-स—दंश, चटका, मर्म. डंष – १३·८३०; डंस—हा डंसु जंव नये (न ये) हाता । तंव माझें साचोकारण पार्था । न संपडे गा सर्वथा । जेवि मुर्षि कणु ॥ ९·१३५. नाथसंकेतिचा डंसु, मर्म, ६·२९१; जिव्हाडंसु, चटका, १७·१४३; सुडंसु अर्जुनु, मर्मज्ञ, ५·१६०.

डहुलणें—ढवळणें, गढूळ होणें. जें थीतें हें डहुलतें । हृदय माझें ॥ ३·१४. म्हणौनि जन्ममरणाची दूथडी । डहुलतें ठेली ॥ ९·६१. क्षीरसागरु न डहुलितां १०·१७८; घर डहुली (क्रि.) ६·२१६, घरड हुली (घर डहुली) (ना.), घराचा झाडा घेणें, ११·५७६; दर्दुरु समुद्रु डहुली १८·६०४.

डाउ॰—डाव. जो डाउ॰ पडे, डावांत जें दान पडतें, जी मनोवृत्ति बनते, १३·१२६; नक्षत्रीं डाउ॰ पाडावा, नक्षत्रांना सोंगट्या समजून डाव मांडावा, ११·५७१. डाय पहा.

डांक—धातू सांधणारा पदार्थ. तरि डांक देउनि सांधिलें । शिळेतें कांइ ॥ ८·४२.

डाकुली—चुटकी, टाळी. डाकुलिया वाजवीति १७·९३.

डाखला—फांदी, डाहाळी, येथें फडा. जी सहस्र शीर्ष याचे डाखले । ११·२६५, ज्ञानदेवी – 'सहस्र शीर्षयाचें देखिलें' ११·२६९.

डांग—सोटा, दंडुका. डांगा मेलवितां, सोटा मारला असतां, १५·२२८.

डांगुरटी—दवंडी. बोलाचिया डांगुरटी १८·२७९, ज्ञानदेवी, कुंटे 'डांगुरटी'.

डांवोरा—दवंडी. सुकृताचा डांगोरा १३·६५८.

डाय—डाव. डाया ये, डाव खेळावयाला येतो, १३·५४०.

डाल—(१) डाहाळी, शाखा. चहुं युगांचीं डालें १५·१२८, माणुसें – १५·१७४; अधिचा डालिं फांकतसे १५·२१०; डाले(लें) फांकलीं

१५·१४४; **मनाची डाल धरी** १५·९५; **वैराग्याचीं डालें घेइं,** आश्रय या अर्थी, ६·५७; **पान पालव डालें** १५·१६४. (२) पसरट पात्र, परडी. **इक्षुरसाचें डाल** १५·४२४; **बुद्धिची**–१३·३८७. **डाली,** डाहाळी, **संकल्पाची डाली** १३·५१; **डालुका,** कोंवळया डाहाळ्या, १५·१६३.

डावलणें—चुकवणें, बाजूस सारणें. तैसिं पुण्यें डावलूनि गेलीं । अभक्तांतें ॥ ९.४३३. ८·२५८. **मातंग-सदनु डावलावेया** १८·५४५.

डावा—उजव्याच्या उलट. अप्रवृत्तिचा अव्हांटा। डावा केलो(ला) ॥ ७·१२५, वाम मार्ग टाकला या अर्थी. **डावे(वें) जेवणें, डावें उजवें,** १०·२९०.

डावी—हा अपपाठ दावी ऐवजीं १८·४७६ ओवींत आला आहे.

डाहारणें—प्रसिद्धीस येणें, अंगास लागणें. **जें श्रुती डाहारिजे,** जें श्रुतींनीं प्रसिद्धीस आणलें, १४·४१; **मीपणें विण डाहारलें,** हें तें हा भाव व मीपणा गेल्यावर जो अनुभव आंगीं येतो, त्यास उद्देशून, १५·२४२; **सबलु डाहारला ठाये,** पहारीसारखें रुपतें इतकें तिखट, १७·१४२, अर्थ क्लिष्ट वाटतो.

डाहाल—डाहाळी, फांदी. **डाहाल-फलादिक** १४·३७२; **धर्मडाहालबाहालिं,** धर्माच्या फांद्यांच्या विस्तारांत, १५·१९१; **मूलडाहालांची उजिरी** १५·२१५. **डाहालिका—चित्तचतुष्टय डाहालिका** १५·९६; **डाहालिया** १५·५८, १५·१४३, १५·१४९, १५·१९५; **उंचा नीचा**–१४·११८, **तपाचिया**– १५·१८८.

डिखल—ढेंकूळ. **मातियेचें डिखल** ६·९२.

डिंडिमा—डंका, गजर, गडबड. **संसारिक डिंडिमा आटे** १६·४४०.

डिंब—आभास, आकृति. नातरि प्रबोधलिए वेळे । स्वप्नार्डिब मालवे । १५·२८३.

डिंभ—मूल. **डिंभोपाधिकु विडालु,** मुलाच्या बाबतींत मातापित्यांना लागणारे उपाधींचे दोष, १८·२२.

डिर-रि-री—अंकुर. **तिवना डिरु फुटे** १५·९४. **डिरि-री**—डिरिया रिगति निमिखें । बांवलैजौनि ॥ १५·१८४, **घ्राणाची डिरि** १५·१०३; **देहाची डिरी** १५·१३१.

डुडुल—घुबड. आंधारीं देखणें जैसें । डुडुलांचें ॥ १४·२४८. १६·२३७, १८·३८२, १८·६७९.

डोइ–ई—डोकें. पायांचें चालणें डोया । केलें जैसें ॥ १८·९२८. १३·७१४. **डोई दाटिलें** १६·४४२.

डोंगर—मोठी टेकडी, मोठी रास, विपुलता या अर्थी. गांविंचे देउलेश्वर । न्यामक चि होंति जर । तरि देशिंचे डोंगर । उगे असति ॥ १८·५६७. ११·६२५, १६·३४३. **आगिचा डोंगर** १५·२७१, **खदिरांगाराचे**–१६·३७१; **देह–दुःखाचेनि डोंगरें** ६·३६८; **यमनियमाचे डोंगर** ५·१५८, **व्यामोहाचा**–४·१७०, **सोनेयाचा**–११·६१५, **सोमकांताचा**–१८·२८४; **उंदिरु असिका डोंगरु उसपे,** कणासाठीं एवढा सायास, १८·६०४; **कां डोंगरिं जैसें पेटलें,** एकदम पेट घेऊन मर्यादा राहत नाहीं या अर्थी, १३·६९७; **जेया पासिं डोंगरीं माती होंती,** गुरूच्या मातीच्या प्रतिमेपुढें एकलव्यानें धनुर्विद्या संपादन केली, या गुरुमहात्म्यास उद्देशून, १८·१७०९; **म्लेंछधर्माचा डोंगरीं बोलविलेंसे,** अशा तामस ज्ञानाची बोळवण दूर डोंगरावर केली, १८·५४७, ज्ञानदेवी–'बोळविलेंसे' १८·५५०; **राऊ रायेपणं डोंगरा गेलेया(यां),** ओसाड निर्जन भागांत गेला तरीही, १४·२१८; **रूपाचा डोंगरिं हिंडनु** १५·३२५; **स्तब्धपणें डोंगरासि न मनवे** १८·६६८; **दांगें डोंगर झाडलीं** १८·९३.

डोंड—धोंडा. हे देहदुर्गिचे डोंड । ३·२३७. **डौंड** पहा.

डोणी—नाव. १५·२२९. **संदेहडोणी बुडे** १४·३०.

डोलणें—एका बाजूकडून दुसऱ्या बाजूस हालणें, हालत राहणें, कलणें. स्फटिकगृहिंचे डोलत । दीप जैसे ॥ १३·४७४. करतला वरि वाटुला । डोलत देखिजे जेवि आवला । १३·६५०. **आंग हान डोलैल** ६·१८४; **कृष्णु सर्वांगिं डोलला** १०·१८७; **कृष्णद्रुमु डोलति** ७·१८२, **पालव**–१५·१५६; **प्राणुक्षोभें डोलतेया** १८·१५४०; **रूंखु डोलतु देखावा** १५·३४४; **सुखावलेनी चित्तें डोलतसे** ९·२३०; **डोले ना** १४·३४४;

डोलों लागला १८·१५६०, —ले १२·१६३; डोलों लागे १४·१८७, कमलदलें डोलवीजि-जति, डोलविलीं जातात, १३·२५३. **डोल—डोलु आला** ६·१३५, १८·६१; **डोल रूखीं उरे** १८·४२०.

डोलस—दृष्टि असलेला, चतुर, ज्ञानी. मोराचां आंगिं असोसें । पिसें आहाति डोलसें । १३·८३३, डोळ्यासारखीं या अर्थी. ज्ञानाचां डोलां डोलसां । माझि डोलसु तो वीरेशा । १३·१०६२. ते ज्ञान नव्हे जाणावें । डोलस तम ॥ १८·५७८. ११·६९, १५·३२, १७·४०६. **ज्ञान तूझेनि डोलस**, तुझ्यामुळें ज्ञान पाहूं शकतें, १४·१०; **बुद्ध्यादिकें डोलसें** १८·१३१६, **सर्वदृष्टी**—१८·१४०८; **ज्ञानडोलसां नरेंद्रु**, ज्ञानदृष्टी असणारांत श्रेष्ठ, १८·५१७.

डोला—डोळा, दृष्टि, दृष्टिकोन, ज्ञान. जैसें डोलेयां अंजन भेटे । तेव्हळि दृष्टीसि पाटा फुटे । १·२३. जंव कवलु आथि डोलां । तंव चंद्रु देखावा पीवला । १८·३८६. रूपाचा सुजाणु डोला । वोडीं ये काइ परिमला । १८.१४८५. पासिं एउनि दिनकरें । डोलेयांतें आंधारें । पूसिजे हें काइ सरे । कोणी ठांइं ॥ १८·१५४५. ४·१२, ६·१८, ७·१८४, ८·४१, ८·१५७ (लां), ९·६०, ९·७१, ९·१३८, ९·२००, ९·३५५, १०·७३, ११·६५, ११·१७१, ११·३०६, ११·३५९, ११·३७०, ११·३७६, ११·५७८, १३·१७३, १३·१७६, १३·१८८, १३·३८१, १३·५५८, १३·६५०, १३·८७३, १३·१०८४, १३·११२०, १३·११५६, १४·२०, १५·३५०, १५·४१८, १६·३, १६·२९, १६·१६९, १६·३३२, १७·१७६, १८·१५९, १८·२०८, १८·२७१, १८·४९२, १८·८५८, १८·८८८, १८·१४६७, १८·१५०८, १८·१५४६. **डोलेयांचा अंजुलिं** ११·४; **डोलेयांचें देखणेपण** ७·६१ (२); **डोले नाराजांची सूटी** १६·२४१; **कर्माचे डोले ज्ञान** ९·३४६; **चामल डोले**, चर्मचक्षूला दिसेल तेवढें, १८·५७०, **जगाचे** —१८·६१५, **जाणिवेचे**—७·४; **ज्ञानाचां डोलां** ११·२९७, १३·१०६२, **विचाराचां** — १४·२६६, **विज्ञानाचां** — ११·२११; **लोका(कां)चेया डोलेयां** १८·२८१; **व्यवहाराचे डोले** १४·१७३, **शास्त्रांचे** —१८·३६८, **श्रीगुरुचे** —१३·४२६; **डोले उचलूनियां** १३·२७४, —**काटी**, आंधळा होतो, १७·२०१, —**जाति** १३·७६७; **डोलां दावी** १८·१५७, —**दीसे** ६·१७१, —**देखिजे** १३·११३२; **डोले निवाले** ११·३६१, —**फूटति** ४·२३, १६·२३७, १८·६७९; **डोला देंतिये क्षणीं** १८·१२०१, —**लागत खेओ** ८·७२, —**लागला** १३·१०७३; **अचक्षू मज डोले** १२·२२१; **डोलां चि पटल रचे** ७·६१ (१); **डोले भिंगुलवाणे करूनि** ११·४४३; **डोलेयां...माझि लपे** ६·२९३, —**तमोरी मिले** १८·९६२; **डोला नाखें रोविजति** १८·१७६, —**रिगतें झाडावि** १३·२८२; **डोलां विण पाहालें वायां जाए** ११·९६; **डोला सावाइला होए** १८·१२६५; **डोलां हरलु न थरे** १३·५३७; **आपुले डोले आपण बांधे** ६·७३; **करचरणीं डोले होंति** १४·२०४; **खोलिं डोलां पाहे** १३·१०५१; **फुलें आणुनु डोलां केवि बांधावीं** ९·३४४; **विन्यासातें डोलां बांधौनि**, व्यवस्थेकडे जो दुर्लक्ष करतो, १३·६८२; **लागौनि डोला उघडे तंव**, एका क्षणांत, १५·१३३, **लोकां डोले वरि घेऊं ए**, लोकांना सहज दिसेल, १८·१७५८; **जात्यंधाचा कां जैसा डोला वाडु** १८·५७६; **अर्जुनाचे दोन्ही डोले** ११·२०६; **दोहीं डोलां झोंबावें** १०·३०७; **डोलेया प्रति** १०·३०६; **डोलेयां चि लागि** १६·१५९; **डोलां विण**, नीट न पाहतां, १८·७१८; **डोलेभारणीं** १७·२९६; **मनडोले** ११·२८५.

डोह—खोल पाणी असलेलें तळें वगैरे. जैसी स्वप्निचां डोहीं । जाग्रति न बुडे । ७·५३. ७·१३०, १६·३१६. **अगाधा डोहा** १३·७३७; **अंतः-सुखाचां डोहीं** ५·१४३, **जाणिवेचां**—७·८०, **महाशून्याचां**—६·३१५, **रजोवृद्धिचां—(हीं)** १४·२४०; **सुखामृताचे डोहो** ९·५; **स्वप्निचां डोहीं** १८·९६८, **हृदयाचां**—८·१०९; **वदन-डोहीं** ११·४१४.

डोहला—डोहोला—डौंला—गर्भवतीची वासना, इच्छा, उत्कट इच्छा. **डोहला**—तो पाहावा हे

डोहले । ह्मणूनि अचक्षू मज डोले । १२·२२१. **विश्वरूप पाहावेयाचे डोहले** ११·३६१; **डोहोला**—**आर्त्तिचे डोहोले** ११·१११, **ब्रह्मत्वाचे**—६·१४८; **डौंला**—कैसा प्राप्तिचिये वेले । निदैवां आंधलेपणाचे डौंले । ६·७३. हे सर्व शब्द बहुवचनी आहेत.

डौंड—धोंडा. घेतलिया अहंभावाचिया डौंडी । ७·८१, **डौंड** पहा. ज्ञानदेवी—'धोंडी' ७·८४.

डौंडि—दवंडी, डांगोरा. **डौंडिचें तोंडीं लावी**, प्रसिद्धि करतो, डांगोरा पिटतो, १८·६००.

डौर—डंका, नगारा, प्रसिद्धि, डौल, उपहास. **डौरु वाहे**, डौल दाखवून बडबड करतो, १३·८२३; **वेदांतिं डौरु केला** १५·४९०; **गा डौरां** ११·५३२, **गाडौरा** पहा.

ढ

ढंक—अडथळा, दृष्टिआड येणारा मोठा पदार्थ. जै सोहंभाओ हा ढंकु । ६·११५.

ढलणें—ढळणें, हालणें. जैसी तीरीं नाव न ढले । ७·४. वांडु(हु)टलिचेनि बलें । पृथ्वी जैसी न ढले । १३·४९०. ११·४९२, १६·१५७, १८·११५९. **पातिं न ढलति** ६·२०३; **मंदराचल न ढलितां** १०·१७८; **संवादाचा सुवाऊ ढले**, वाहतो, ९·२८; **चले ना ढले**, १२·४५. **अढल**—अनंत हें अढल । आद्य हें ॥ ११·६०५, ७·४४, ११·४८६, १८·७५७, १८·८८४, १८·९८९, १८·११२०, १८·१२३२, १८·१२८५.

ढलमलणें—डळमळणें, डुलणें. **ढलमलीत** १४·३९६.

ढवल—धवळें, पांढरें, उज्वल. **धर्मकीर्त्तिढवलु** १२·२४०.

ढवलणें—पांढरा रंग देणें, उजाळा देणें, प्रकाशित होणें. भानुचें(चे)नि तेजें ढवललें । १·३९. महातेज कवणें ढवलावें । १·७४. **व्यासोक्तितेजें सकल ढवललें** १·४१.

ढवलार—चुनेगची वाडा. १७·८८. **धवलार** पहा.

ढालणें—स्खलन करणें, ओतणें. जी बुद्धितें सली । निश्चयातें ढाली । ६·४१३. **गुरुलिंगा ध्यानामृत ढाली**, अभिषेक करतो, १३·३८६. **ढाल**—(१) उतार, **तोयाचे ढाल** १८·७७२; **पाणियां ऐसा ढालु** १३·३५८; **पाणिढाल** ७·९५; १८·१६६८. (२) अनुकूलता, **रूपागुणाचा ढालु** १३·९८०; (३) मर्मस्पर्शी शब्द, **प्राणुपापताढालु** १३·२७०, ज्ञानदेवी—'**प्राणुपापढालु**' १३·२७१. **ढालें**, हळूहळू, क्रमानें, ३·४२, ६·२४७, १६·४५१; **ढालें डोलवीजिजति** १३·२५३; **ढालें ढालें** १५·२५७.

ढिल-ढील—सैल, मऊ, मंद. **ढिल**—रसें गाढिं वरि ढिलीं । १७·१२७. **ढिलें केलें** १८·१०७१. **ढील**—आंगें कर्मा ढीला । जो मनें विकल्पें भरला । १३·६७६. **ढीलेपण** २·२८.

ढिव—मुलामा, बेगड. कलस ढिवाचे पोकल । जलो वरिचील झलाल । १३·४६९, ज्ञानदेवी—'**ढिमाचे**' १३·४७१.

ढिवर—कोळी. १६·३१६.

ढिसाल—अगडबंब पण ठिसूळ, अफाट. नाहिं येणें पाडें ढिसाल । दूजें जगीं ॥ ४·१७३. मेरु एसणें ढिसाल । ६·९२. १८·१२२.

ढूंकणें—झुकणें, कलणें. **जीवा कडे ढूंकैल** १३·५०३.

ढूम—खडक, टेकडी. **क्रोधाचिये ढूमे नेहटित** १६·३३९, ज्ञानदेवी—'**ढेमे**' १६·३४१.

ढूलणें—डुलणें, झुकणें. मदिरा नेघतां ढूले । १४·२५०.

ढेंकर—पोटांतील कंठांतून येणारा वायु. १८·१७, १८·३३९.

ढेंढा-ढें—धेंडा, प्रस्थ, अवडंबर; वरातींत वधुवरांस खांद्यावर घेऊन नाचतो तो माणूस. **ढेंढा**—**अनुभवाचा ढेंढा तो नाचे** १८·११८१; **कीर्त्तिविजयाचा ढेंढा नाचे** १८·१७५९. **ढेंढें**—कां वाधिये ढेंढें फीटे । ९·१०१. १८·२८७; **महा ढेंढीं** १०·२६८.

ढेंपुली—ढेंकूळ. **पांसूची ढेंपुली**, मातीचें ढेंकूळ, १५·३६९.

ढोंडा-ढी—धोंडा. **ढोंडा**—शिखरौनि सूटला ढोंडा । १३·७५३. आंगभारें सूटला ढोंडा । १७·२५९. **ढोंडी**—१४·१८१, १४·२४५.

ढोंढा-ढी—धोंडा. **ब्रह्मगोलकांचे ढोंढे** ७·७८;

ढोंठी १८·७५१; ब्रह्मगोलकांचां ढोंठी मोडौनि ये, ब्रह्मगोलकांची सृष्टि तयार होते, ८·२१.

ढोर—बैल, गाय, म्हैस इ. गुरें. ढोर सवडबुडी। पंक्ति गेला ॥ १३·७८२. १३·५६४.

त

तगणें—टिकून राहणें. तरि विरक्तु वांचूनि कें ही। ज्ञानासि तगणें नाहिं। १५·३६.

तट—(१) तीर, किनारा, कांठ, सीमा. ९·१५२, १७·२५७, १८·१०११. **दुःखकालिंदीचां तटीं** ११·३४२, **प्रकृतिचां** – १३·१०१७, **सायुज्याचां** – १२·९१; **निवृत्तितटीं** ७·९८; **विवेकतीर्थतटा** १८·१००५; **सिंधुतट** १८·१६९०; **तपोवनें तीर्थें तटें** १३·८२२, **तीर्थें तटें तपोवनें** १३·६१०; **तटस्थ**—तेथ तटस्था तटस्थ पडिलें। ११·१९१.
(२) पर्वताचा कडा. **तुंगें तटें** ७·६८.

तठ—चढाओढ, स्पर्धा. करुनि महाकालेंसि (सिं) तठें। ११·३४८.

तंडणें—विनोदानें भांडणें. निकरें तंडों। ११·५४१.

तडवा—चांदवा, छत. **गगनाचा तडवा** १३·५६.

तण—तृण, गवत, पेंढा. **तणाचा बाउला** १८·४३५; **तणाचें बुजवणें** १३·५६८. **तणकुटा**, पेंढा, ३·२४५.

तण्हार—गवताची झोंपडी. असतीं तण्हारें। सांडावीं केवि ॥ ३·२१८.

तत्—शब्दास जोडून तो, ती, तें या अर्थीं; ब्रह्मनिदर्शक शब्द. **तदनुसारें** ४·७८, १५·४५३; **तदाकार** १३·८६९, १८·३२०; **तदात्मक** १७·३६९; **तत्कार**—तरि सर्व मंत्रांचा राजा। तो प्रणउ आदिवर्णु बुझा। तत्कारु दूजा। तीजा सत्कारु॥ १७·३३९, **ॐकारु तत्कारीं** १७·३५५, १७·३८८, –**रें** १७·३८१; **ॐकारें...तत्कारें** १७·३७०; **तत्पदार्थ**—जैसें त्वंपद हें आघवें। तत्पदार्थीं सामावे। ११·६३८, **तत्प्रसादें**, ईश्वरप्रसादानें, १८·२२६; **तद्ब्रह्मादिवाक्यफलें** ७·१८१; **तन्मयता** १३·८६२, १८·९१७, १८·१४१०, **तन्मयतेचें एकछत्र** ९·२१६; **तन्मात्रा**—(१) पृथ्वी, आप, तेज, वायु व आकाश या पंचमहाभूतांचीं अतिसूक्ष्म तत्त्वें, यांची रूपें पांच ज्ञानेंद्रियें आकलन करतात, **श्रोत्रादितन्मात्रें** १५·९८; (२) ॐकाराच्या साडेतीन मात्रा, **तन्मात्रार्द्धवेन्हीं** ६·३०४; **तद्रूप** १७·३६७, १७·३६८, –**ता** २·१७४, ३·३६, ६·४७०; **तत्व-त्त्व** पहा; **तल्लीनता** २·१७२, ६·३३१; **तत्छब्द** १७·३६५, १७·३६६; **ॐतत्सदाकार** १७·३४०; **तत्क्षणीं**, **क्षण** पहा.

तंतु-तू—सूत, वात, फुलांतील केसर. देखिलें जैसा पटीं। तंतु एकु ॥ ६·३९७. तरि दोन्हीं पालववेन्हीं। जैसा एकु तंतु अंबरीं। ९·२१९. ओतप्रोत पटी (टीं)। तंतु जैसा ॥ १०·२४४. पैं पट्ठ(ट)त्व तंतु नोहे। तन्हीं तंतुवें चि तें आहे। १३·१०५१. कां दीपा संगें दीपाकारु। होये तंतु ॥ १८·९७९. ६·१००, १३·८८७, १८·७०, १८·५४१. **तंतुसिं पटु** १८·११७७; **वस्त्रपणें तंतु दशे राहे** १३·९५; **तंतुमय** १८·३५८, –**त्यागें** १६·१३०, –**समवाय** ९·१०५; **सूत्रतंतु** १५·३३३, १६·१८२. **तंतू** १४·३७६. **तांथु-थू** पहा.

तंत्र—आधीनता. **परतंत्र** ३·८४, –**ता** ३·६०; **स्वतंत्र**—समु मीं स्वतंत्रु। ब्रह्म मीं पर॥ १८·११९३, ११·९८, ११·१२९, १७·३६०, १८·९५३, १८·१२२७, १८·१३००, १८·१४२६, १८·१५९३; **स्वतंत्रता** ३·१११, ४·४५.

तत्व-त्त्व—सत्य, वास्तविक स्वरूप. **तत्व**—मग तत्वता तत्व उरलें। ज्ञानियासि ॥ २·१३१ (२). जें साधकांचें कारण। सिद्ध तत्व गा ॥ ६·४७६. ३·१६, ३·२०, ६·४, ६·३६६, ७·३४, ११·६४६, १३·१४३, १६·१०३. **चोवीसां हिं तत्वांचें** १८·३१७, **तत्वाचां चौविसीं मापीं** १८·५१९, **सतीस हीं तत्वें** १३·१५५, सं. वा. श. पहा; **तत्वार्थ** १२·१७९; **तत्वज्ञ** २·१२६, ३·१७७, १०·३८; **तत्वज्ञान** १३·४५२, १३·६२३; **तत्वज्ञाना चोखटा** १०·१२६; **तत्वनिष्ठ** ३·१२४, –**भेद** १३·४, –**मेलापकिं** १३·९९, –**विषिं** १८·७६;

मेधावी तपिया १८·१४९५, तापस पहा.

तपिनणें—तप करणें, तापणें, तापवणें. तपें तो चि तपिनला । ९·४१८. **धाठी चि तपनली,** वसिष्ठानें आपली छाटी तापवून सूर्यासारखा प्रकाश पाडला याला उद्देशून, १०·३५, ज्ञानदेवी–'शाठी', कुंटे–'शाटी' १०·३६.

तपन—सूर्य. नाना मालवतेनि तपनें । नेइजति लोकांचिं दर्शनें । १५·३३४, ज्ञानदेवी–'मावळतेन' १५·३६६. १४·३३०. **तपनें विण प्रकाशु** १७·२२७.

तम—(१) अंधार. हां गा सूर्योदयीं राहावें । कैसेनि तमें ॥ ११·५०३. **तम प्रकाशु होये** ८·१९५. **संसारतमसूर्या,** संसाररूपी अंधाराला सूर्यासारखा, १०·२ (१). (२) सत्व, रज, तम या गुणांपैकीं तिसरा गुण, यापासून अज्ञान व कामक्रोधादि अनिष्ट विकार उत्पन्न होतात. रजोगुणु पेरी । तेतुलें सत्व सांकरी । एकलें तम करी । सावगणी ॥ १३·३९. मोहो अज्ञाना प्रमादा । इयां मिळालेयां दोषवृंदा । पुडुतीं पुडुतीं प्रवुद्धा । तम चि मूल ॥ १४·२६५. ते(तें) ज्ञान नव्हे जाणावें । डोलस तम ॥ १८·५७८. रज चि तमें भेसक । तेथ शूद्रु जाला ॥ १८·८२६. १०·१२७, १३·९६९, १४·१४२, १४·१७६, १४·१९२, १४·१९९, १४·२५२, १४·२५३, १४·२५६ (२), १४·२७२, १४·२९४, १४·३४१, १५·१६२, १५·१८२, १६·४१४, १७·६९, १८·५७७, १८·५७८. **तमां(मा)लि पढियंते** ३·२३९; **तमाची पुरवणी** १६·३६७; **तमें वाढिनलेनि** १४·३२८; **तमाचें विंदाण** १४·१७२; **बहुवलें तमें** १७·६९; **तमाची आगि उठी** १७·६५; **तम चि कामौनि** १८·७४९; **तमाचिये गर्त्ते पडिले** ९·१८४; **तामें धसालु गुणसंबंधु** १८·७४८; **तमाचे धारसे काढ (गाढ)** ७·७७; **तमाचिये लोथे संकल्पातें बांधौनियां** १४·२५६ (१); **तमक्षेत्र** १७·९८; **तमरज** १७·३१५, १८·९४७; **तमरजें** १४·९९, **तमसत्व** १४·२२४; **रज तम सात्विक भेदिं** १७·६७; **रजतम** १७·६३, १८·१५७; **रजतमाचें कवाड** १७·३१०; **रजतमाची कावडी** १६·७६; **रजतमात्मक** २·२५७; **रजतमविजैयें** १४·२०२, **–विनाशें** १७·३१४; **रजतमादि** ७·५२; **रजतमें**—तैसीं रजतमें हारवी । जैं सत्व माजु मिरवी । १४·१९८, १४·२६७; **सत्वतम** १४·२००; **सत्व...रज...तम** १४·१३८, **सत्वरजतम** १४·१३७; १४·२९२, १७·४५, १७·६६, १८·५२२; **सत्वरजतमात्मक** १५·९४.

तमस्–(१) अंधार. **तमोरी,** सूर्य, १८·९६२; **त्रितापतिमिरतमोरी,** १७·४२०, सं. वा. श. पहा. (२) तम (२) पहा. **तमोगुण** १४·२४१; **तमोगुणिची राक्षसी** ९·१७८; **तमोगुणाचें सार** १७·८० (१), **तमोमात्रें** १४·१००; **तमोयोनि** १६·४०५, **–वृद्धी** १४·२५७. **तामस**—तमोगुणयुक्त, तमोगुणी मनुष्य. तेयाचें कर्म सांडणें । तें तामस पैं मीं म्हणें । १८·१७७. १७·१०२, १७·११७, १७·११८, १७·१५४, १७·१५६, १७·१६२, १७·१६३, १७·१६७, १७·२९९, १८·१८०, १८·१८१; **तामसांचिया आहारा** १७·१९०; **तामसा आहारिं आवडि** १७·१५२; **तामस कर्म**–तामस कर्म तेतुकें । अज्ञानफलें चि पीकें । १४·२६२, १८·६०८, १८·६२३; **तामसु कर्त्ता** १८·६५९, १८·६८५; **तामसें गुणाग्रहें** १८·५४८; **तामसियेचें घर,** १७·८० (२); **तामसाचें चिन्ह** १८·६०७; **तामसज्ञान** १८·५७५, **तामस ज्ञान** १७·२९८, १७·३०५; **तामसाचां ठांइं दोष** १८·७५८; **तामस धृति** १८·७४५, **तामसी धृती** १८·७५९, **तामसिये नरीं** १७·३०२, **–चां मुखा माजि** ९·१७९; **उपरतें जाणे जे बुद्धी ते तामसी जाणावी** १८·७२५ व १८·७२६; **तामसिं मद्रु भ्रढलु** १८·७५७; **तामसा यज्ञा** १७·१८८; **तामसु यागु** १७·१९४; **तामसा योनि** १६·४१३, **–योनी** १६·४१७; **तामसैयेचिया रीं(री)ती** १७·२५२; **तामसाचें लिंग,** खूण, १८·५४५; **तामसी श्रद्धा** १७·७०; **तामसीसात्विकीं** १५·१७६, ज्ञानदेवी–'तामसीं सात्विकीं' १५·१७७; **सात्विकराजसतामसनिबद्ध** १८·६९५. (३) **तम**—आत्यंतिकभाव किंवा पराकाष्ठा दाखविणारा प्रत्यय. **तरुणतमतूर्या,** अत्यंत परिणत

अशा तुर्यावस्थेचा, समाधिस्थितीचा, १०·२(२).

तरंग—लाट, लहर, मनांतील क्षणिक विचार किंवा कल्पना. ना तरि सागराचां पाणीं। काइ तरंगाचिया आहाति खाणी। ९·७४. नां तरि तरंगी(गीं) सागरु सांमावे। १०·६९. हो कां तरंगु लाहानु। परि सिंधुसि नाहिं भिन्नु। तैसा ईश्वरीं मी आनु। नोहें चि नां॥ १४·३८३. पैं आटौनि गेलेयां सागर। मग तरंग ना नीर। १५·४७३. उदका एका परौतें। तरंग नाहिं चि हें निरुतें। १८·११८४. ८·१७५, ९·२९९, ११·६५९, १३·२४५, १५·१३३, १५·५१९, १६·१३२, १७·२२४, १८·५३१, १८·९७३, १८·११४२, १८·११६३. **तरंगाची निश्चलता** १८·११६५; **नादिचे तरंग** ६·१५; **पाणियांचां तरंगीं** ११·३२०; **महोदधिचेयां तरंगां** १०·२७७; **मृगजलिचे तरंग** ९·१७१; **वृद्धाप्याचेया तरंगा माझि** ७·८३; **तरंगाकार** २·१०६, २·१६७, ८·२४८ (१), १५·३१२; **तरंगमूर्त्ती** ११·२८०; **तरंगलोपे(पें)** ८·२४८ (२); **गीतासागरतरंग** १८·१६५३; **तरंगता**—आणि तरंगता हारपे। जालें जेविं॥ ९·१०२; **तरंगता आसारे** १५·१०६; **तरंगपण** ८·२४७.

तरंगणें—पाण्यांत तरत राहणें. तरंगाॐ लागे बुद्धी। विवेका वरि॥ १४·२२०. **ॐसाण तरंगत आहे** १०·१०८.

तरणी—तरवून नेणारी, नाव. **तोयतरणी** ५·१६.

तरणें—पाण्यांतून पलीकडे जाणें, पोहणें, पार होणें. ते तरले चि न तरति। विषयसिंधु॥ २·३४८. २·१८०, ७·९४, ७·९९, ९·४५१, १७·९१, १७·३६३, १८·१६७, १८·१२६७. **तराति**—**ओसाणें तराति**, तरत येतात, ७·७१, ज्ञानदेवी – 'तरताती' ७·७३. **तरिजैल** २·१८२; **मृगजलाची गंगा तरावेया** १५·२२९; **तरों ये** ७·८८; **तरणें**—ह्मणौनि समुद्र बाहीं। तरणें आथि कैंही। १२·७१.

तरलणें—चंचलपणें तळपणें. **तरलत असे** १३·१०४.

तरांडें—होडी, तापा. ७·९७.

तरास—त्रास. **तरासिं गेलें आहे** ११·३६९, ज्ञानदेवी व कुंटे – 'जीवित्व गेलें आहे' ११·३७४.

तरि-री—तर, मग, ही, सुद्धां, तरीही, तसें असलें तर. **तरि**—संवादु तो चि दश नु (दशनु)। १·१५. तरि मोतियां भिंग देणें। तैसें होइल॥ १०·१४. ज्ञानियां तरि अखंडु। उजु चि असति॥ १७·४. १·११, १·६५, १·८७, २·३२३, २·३३०, २·३३३, ६·४०१, ९·२२३, १०·७०, ११·५४, ११·२२३, १२·३, १४·८६, १४·२४३, १४·३६२, १४·३६८, १७·१६, १७·१८, १७·२१, १७·२४, १७·२९, १७·३१, १८·१२८६. **कां तरि** ११·२१९; **तरि काइ** २·३८; **चित्त तरि गेलें आहे** १४·२५१; **राज्य तरि काइ** १·२१०; **तरि...जरि** ५·९४; **जरि...तरि** १·७८, २·३२१, ३·२ व ३·३, ७·१७, ८·२०४(१), १०·७९; **यऱ्हविं...तरि**—यऱ्हविं बोलु तरि भला जाला। अवसरिचा॥ ६·६, ८·२०४ (२), ११·५६, १३·२१४, १५·३००; **यऱ्हविं मी तरि कैसा** ९·६२; **यऱ्हविं...जरि... तरि** ६·४३८; **येऱ्हविं तरि** ८·१७०. **तरिं** १०·२९५. **तरी**—**तरी...जरि** ८·२०९; **यऱ्हविं दिवस तरी** ६·१४९; **ना तरि, नां तरि, नातरि** पहा.

तरु—वृक्ष, झाड. कां फळलेया तरुची शाखा। सहाजें भूमीसि उतरली देखा। ९·२२४. जें बीज आलेयां मुठी। तरु आला चि आहे। १०·२८९. तें उर्ध्व गा तरु येया। १५·७२. १५·७८, १५·८६. **काइ शाखा तरु नव्हे** १३·२९३; **कां बीज चि तरु जाले** ९·६४; **बीजमुद्रे आंतु समस्तु तरु थोंके** १३·९५; **तरुतलवटीं** ११·१४८; **तरुवर** वर (२) पहा; **कल्पतरु**, कल्पणें पहा, **क्लेश –**, क्लेश पहा, **चंदन –** १०·१८६, **प्रवृत्ति –** ६·१५३, **भव –** १५·१३१, **महा –** १५·४७, **विवेक –** १·२८, **वेद –** १३·१६६, **संसार –**, संसार पहा, **संतोष –** ६·२५६, **सुकृत –**, कृत (१) पहा; **सुरतरु** ९·३१९, ११·२१४, १३·२१०; **सुरतरु...बाबुल** ९·१४६; **तरु तृणें लोह लोष्ट पाखाणें** १५·१७२; **चैतन्य** पहा.

तरुण—प्रौढ अवस्थेंत, भरांत आलेला. मीं सर्वदा

स्वतःसिद्ध । मीं बाळु तरुणु वृद्ध । ९·१६३. **तरुणांगी,** तरुण स्त्री, १५·८५, १८·११४१ (२); **तरुणी**—तरि माझी घरणी । अनादि तरुणी । १४·८६; **तरुणें**—**अभिलाखाचें तरुणें** १४·१६०; **गोरें आणि तरुणें,** १८·१४९१; **तरुणतमतूर्यों** १०·२, तम (३) पहा; **तरुणपण** १३·५७४; **तरुणेपण...वृद्धाप्य** १३·७५८; **तारुण्य**—नातरि अप्रौढें बाळकिं । तारुण्य राहे थोकिं । १३·७९, **तारुण्याची गांडि** ६·२६०; **तारुण्याचेनि तोषें** १३·७५२; **तारुण्याचिया भरा** १३·५५३; **तारुण्याचें भुररें** १३·७५४; **तुरियेचें तारुण्य** ६·३२०; **तारुण्या आली** ७·१६१; **रसां तारुण्य आणिजेल** १०·४६; **तारुण्य...वृद्धाप्य** ११·४८८; **कौमारत्व तारुण्य** २·१०९. **तारुण्यता**—**मनाची तारुण्यता** १४·९१.

तर्क—तर्कशास्त्र, न्यायशास्त्र, प्रत्यक्ष व अनुमान यांवरून निर्णय घेणें. तरि तर्कु तो चि परशु । १·११. तर्कु एगें चि ठीकरणें। तोंडौता केला ॥ १३·१५, याच क्षेत्रनिर्णयाची चर्चा तर्कशास्त्र करतें व वाटाघाट करतें. ७·५. **तर्कांचि दृष्टि** ४·१६०; **तर्कांचिये दृष्टी** २·१४७; **तर्कीं अतिगाढा** १३·८३१; **कुतर्क** १२·१४; **सत्तर्कवाद** १·१३; **तर्कें होतेनि वहिलेपणें,** तर्कानें अनुमान करतां येतें कीं ह्या वृक्षाचें होणें जाणें त्वरित होतें, १५·१२०, ज्ञानदेवी—'न तर्कें होतेन वहिलेपणें' १५·१२१, तर्कांनेंही याच्या त्वरेचें अनुमान करतां येत नाहीं; **तार्किका,** तर्क करणाऱ्या, अर्जुनास उद्देशून. तार्किका हा शब्द शंका ह्या शब्दाशीं जोडून, 'तर्कास अनुसरून अशी शंका घेतलीस तर' . असाही अर्थ लावतां येईल, ९·५३.

तऱ्हि-ऱ्हीं-ऱ्हैं—तरी, निदान तरी, तरीही, म्हणून, सुद्धां. **तऱ्हि**—तऱ्हि अभ्यासाचेनि बळें । ६·५७· ६·९८, ११·४३८, १५·४५, १५·१७८, १५·४००, १५·४१२, १५·४२४, १७·२७०, १८·१२७८. **यऱ्हावीं तऱ्हि** १·७६(१), ३·२०१, ७·१७०, १७·२५०, १८·१९. **तऱ्हीं**—ह्मणाति हां हो विवेकी । तऱ्हीं तुह्मि ॥ १३·५२. तो किर जाणावा कवणें । तऱ्हीं काहिं सांचों ॥ १८·३९३. तों न चले तऱ्हीं जाये । दिगंता जेवि ॥ १८·१२८६. १·७६(२), १·८०, २·१५२, २·२६९, ४·२१४, ५·५, ५·१६, ५·३७, ५·१७४, ६·१७५, ६·२६०, ६·४१४, ८·३८, ९·१३, ९·४१, ९·६९, ९·९४, ९·९८, ९·२२९, ९·२३५, ९·२५४, ९·४२६, १०·३४, १०·७६, १०·१७६, ११·२३६, ११·५५३, १२·१२५, १२·१७६, १३·२७, १३·९३, १३·४५०, १३·६२२, १३·७५६, १३·१०५१, १४·२३७, १४·२७७, १४·४०८, १५·७९, १५·३३२, १६·११९, १६·२११, १६·२९२, १६·३८०, १६·४११, १७·३, १७·५, १८·२६, १८·७८, १८·१७८, १८·१७९, १८·३६७, १८·४१९, १८·४२४, १८·५७८, १८·६०५, १८·८१७, १८·८५५, १८·९२७, १८·९३१, १८·९३३, १८·११४५, १८·१२८०, १८·१२८६, १८·१३०७, १८·१४१३, १८·१४७८, १८·१४९५, १८·१६७०, १८·१६८४, १८·१७२७, १८·१७६८. **एऱ्हविं तऱ्हीं** ६·३९२, ९·३११, १०·२९०; **कैसेनि तऱ्हीं** ९·७; **जरि...तऱ्हीं** ९·७६; **जऱ्हीं...तऱ्हीं,** **जऱ्हीं** पहा; **जऱ्हैं...तऱ्हीं** २·२६०; **जैं...तैं तऱ्हीं** १८·२६६ व १८·२६७; **तेव्हां तऱ्हीं** ६·२८८, **दरारा काइसा तऱ्हीं,** तो कसला या अर्थी, १५·२१४; **पीसें काइसें तऱ्हीं** १८·२२०; **प्राकृतां तऱ्हीं रुखां** १५·१९९; **लोकिं तऱ्हीं,** निदान लोकांना तरी, १८·३१; **साहाजें तऱ्हीं** ९·२६; **यऱ्हविं तऱ्हीं**—**ऱ्हीं** ४·२१, ४·५९, ४·६५, ५·२६, ५·१०८, ७·१७९, ९·७१, ९·७३, ९·२६१, १२·१२१, १३·३२९, १३·४६६, १३·८७९, १४·३४८, १७·१११, १८·२३१, १८·१७१८. **तऱ्हैं**—तऱ्हैं एथ काहीं । तुज शोकासि कारण नाहीं । २·१५८, ५·१६६, ६·२७७, ६·३४१, ६·३९५, ६·४३९, ८·१३४, ९·५१९, १०·१४, १०·२१५; **काइसी तऱ्हैं** ६·१४२; **जऱ्हैं...तऱ्हैं, जऱ्हैं** पहा; **यऱ्हविं तऱ्हैं** २·३१०, ५·१६४, ६·३१२, ६·३६५; **यऱ्हवीं तऱ्हैं** ६·३९४, ६·३९५.

तल—तळ, बूड, खालचा भाग, आश्रय, सपाटी, **आधार.** वरिचिलें पातिं न ढळति । तलिचिं तलिं पुंजाळति । ६·२०३. तालिं मूळें वरि शाखा । १५·४८. धडेयांचियां आखरा । तालिं बाल लिहे दातारा । १७·४२. ११·६५२, १५·१४४, १५·२१०, १८·६६५, १८·१४९७. **तळीं वरि कवळी** ६·२३०; **तळीवरि,** खालीं वर, ११·२७३; **तलु उपरु** ह्मणता, **उपर** पहा; **तलु खाए,** खचतो, १३·८०४; **तलु घे** १५·१०३, – **घेतला,** तळ गाठणें, ५·१४३; **रश्मिजाल तलिं फांके** १५·५२; **सव्य तें तळीं ठेविजे** ६·१९४; **आत्मनिवेदनातलिची पीठिका** ६·१२७; **करतल** १३·६५०; **करतळीं दाविलीं** १८·१६७५; **करतळें घेउनि** ७·१८७; **कर** (१) पहा; **चरणतळें** ६·१९३; **जीवा तलिं** १३·२४९; **झाडातळीं** ८·१०२; **पायां तळीं** १४·२३४; **पृथिवीतळ** १·१५६, **पृथ्वीतल** २·६५, २·२१९, **पृथ्वीतलिचे देव** ९·४७२; **प्रवृत्ती तलिं** १८·७०१; **भीष्मातलिं** राहिजे, भीष्माच्या अधिकाराखालीं, १·१२३; **भुतल** १८·४३१, **भूतळ** ११·२३९, ११·२८१, १५·२६७, १५·३६९, १८·२६८, १८·१५०६, १८·१६९२, १८·१६९८, १८·१७५५, १८·१७७५; **परिमाणु भूतळीं** १४·३८२; **भुवां तलिं** ११·२०१; **महीतळ** २·२६२; **रुंखातलिं** १३·५९५; **शब्दकूपिकेतलिं** ७·१८०; **हाता तळीं** ७·४१; **तलबुड** १५·१६७; **तलवट,** खालीं, स्थावरां हिं तलवटीं । बैसणें घे ॥ १६·२६०, ६·५५, ६·१८२, १२·२१८, १३·२३१, १३·४१३; **तलवटुवरि** ९·२२३; **तरुतळवटीं** ११·१४८, **चैतन्यतरू**– १३·३९६; **नाभिस्थानातलवटीं** ६·२१०; **हृदयाकाशातलवटीं** ६·२२९. **तलवा**—मग तलवे तलहाथ शोधी । ६·२३२ (१); **तलहाट—तलहाटीं नाडर बांधे,** पावसाचें पाणी खालीं पृथ्वीवर पाण्याचें डबकें बनवितें, १८·२२०. **तलहात**—रोमशुद्धि जैसी । तळहातासि ॥ १७·२३४, तळहातावर केंस नसतात यास उद्देशून; **तलहातिचा आवला** १४·२६६, **तलहातिचेनि दीपें** १७·२७६; **तलहातिचें रत्न;** ७·२; **तलहाथ** ६·२३२ (२); **तलिल-तलिली दोन्हीं भुजा** ११·२९१; **तलौटेपण,** नम्रता, १३·१९४; **तल्हात, तळहात, तल्हातिचेनि पाणियें,** तळहातांतील पाण्यांत, ७·१४७; **तल्हौत,** खालीं, ऊर्ध्व तल्हौतें खांचे । ६·२३७.

तलग—पिलूं. **चकोरतलगे (गें)** १·५६.

तलपणें—चमकणें, झळकणें, चलनवलन करणें. माझि प्रमादादि तलपु अंत । माहामीन ॥ ७·७०, ज्ञानदेवी – 'तळपत महामीन', ७·७२. सिंधु वरि तलपे गंगा । १८·११३२. **पाणी चि तलपे** १३·६०८.

तलमलणें—दुःखानें अस्वस्थ होणें. **तलमलीत ठेलें** ११·३२१.

तलें—तळें. १७·८९.

तव—त्या त्या करितां, त्या त्या कारणामुळें, त्या त्या साठीं. लोकत्रय निफजे । इयेतव ॥ ७·१६. सांवें अग्नीतव धूमु होये । ७·५८. शाखातव देखां । पल्लव पानें ॥ १०·९७. दूधीं जैसी साये । दूधा चि तव ॥ १४·७३. ७·५४, १३·९७०, १६·१७४. **अन्ना तव** ३·१३४; **अज्ञाना तव** १५·३०२; **अर्थातव धर्मु** ७·४५; **कामा चि तव** १६·३०७; **चमत्कारातव** ११·१८५; **जीउ कर्त्ता भोक्ता तो गुणा तव** १७·१२१; **ज्ञानातव** १३·६१४; **तृणंतव** ७·३७; **त्यागातव** १२·१३८, १२·१४१; **देवकिये वसुदेवातव जाला** १०·२६५; **प्रकृती तव** १३·९७६, १३·९८१, **प्रकृतीतव** ९·२६८; **प्रसादा तव** १८·१२६७; **भयातव आंग कांपे** ११·३६३; **मज चि तव** ४·७७, ७·१४२, १५·३९६, १५·३९७; **रश्मी तव** ११·१७९; **वृष्टी तव** १८·३५३; **येकातव एक** ८·१७०; **दोघां तव** ७·१६२.

तंव—तेव्हां, तर, तोंपर्यंत, इतक्यांत. तंव गोत्रवर्गु आथवा । देखिला पथ ॥ १·१९३. हारतलें न देखिजे । तंव मागु न संडिजे । १८·१४९. १·८३, १·१६३, २·१३९, २·२९०, ६·३०६, ६·३१४, ७·२८, ११·२२३, १३·२२२, १३·२२६, १६·३२३, १६·३६९, १७·६३, १८·१४६, १८·८०९, १८·१०२८, १८·११४७. **तंव...जंव**—जाणतेन तंव चि जियावें । जंव अपकीर्ति आंग न पवे । २·२०२, १६·३५४; **जंव...तंव**...७·४०, १३·९७३,

१६·३४७; जंव...तंव तंव १६·३६८, १८·१०९८, १८·१५८५; **जंव जंव...तंव तंव**—जंव जंव तुज फावे। तंव तंव आमचें दुणावे। प्रेम देखें ॥ १०·५८, ९·५०६, १४·१४०, १८·१५४; **जंव जंव...जंव... जंव जंव...तंव तंव** १३·७४७ व १३·७४८; **तंव तंव**—तंव तंव होंति थोरांडें। अकर्मांची(चीं) तलबुडें। १५·१६७, ११·१७, ११·५२१, १५·२७८, १५·४१२, १६·२४०; **तंवरि** १·२३७. **जंव** पहा.

तंवक—आवेश, नेट, धैर्य. आधपलिपिं तंवकें। इंद्रियें धरिलीं ॥ १२·४६, ज्ञानदेवी–'तवकें' १२·४६.

ताउनि—ताप देऊन. तावणें या क्रियापदाचें हें रूप आहे. धावा केला तऱ्हीं खरा। ताउनि तो ॥ १८·१७६८, अंधकार नाहींसा केला पण तो जगाला ताप देऊनच कीं नाहीं ? **अनुरागाचा नीरुताउनि** ७·९५, **नीरु ताउनि** असा पाठ घ्यावा, प्रेमाचा पाणिढालु तपासून घेऊन, तावून सुलाखून, कसोटी करून या अर्थी.

ताउवा—माहीत असलेला, उघड. तो जैसा ताउवा नोहे। झांकवलपणें ॥ ३·२०९, ज्ञानदेवी – 'ठाउवा' ३·२१४.

तागा—संबंध, आधार, थांग, टिकाव. जेथ वैराग्याची नाव न रिगे। विवेकाचा तागा न लगे। ७·८८. **एआ बोलाचा तागा लागैल काइ** ६·३१५; **एयां पापियांचा तागा मोडैल** ३·२६४; **मनुष्यदेहाचा तागा घेउनि** १६·४०४.

ताट—जेवण्याची थाळी. अमृताचां ताटीं वोगरं। ऐसिं रसोयें कैंचीं ॥ ९·९. तेथ सुखदुःखाचें खिचटें। जेविजे येकें चि ताटें। १४·२७१. **कुमुददलाचेनि ताटें** ५·१०६; **बापाचां ताटीं** ९·१५; **बोलाचीं ताटें** ६·२२; **वाढलें ताट, वाढलेलें ताट,** ८·१९३; **ताट काढीन, खरकटें काढीन,** १३·४२२; **ताट सांडूनि जाए, न जेवतां पानावरून उठून जातो,** १५·३८.

ताटी—कामट्यांचें कुंपण. जे हांतें (जेहांतें) अभ्यासाची घरटी। यमनियमाची ताटी। २·३११.

ताठा—गर्व, अहंकार. तपें ज्ञानें अपार। ताठा चढे ॥ १३·७२२.

ताठि—मूर्च्छा. विषयव्याळें मीठी। दीधलेयां उठणें नाहिं ताठि। १२·२, ज्ञानदेवी – 'तुठी ताटी' १२·२.

तांडव—शिवाचें नृत्य. **तांडवमीषें** १७·८.

ताडातोडि—ताटातूट. झणौनि येकैकें नोहे। ताडातोडे ॥ १४·३३४.

तांडी—तांडा, समुदाय, ढीग. **चित्तइंद्रियांची तांडी** १५·३३२.

ताणा—कापड विणण्यासाठीं तागलेले उभे धागे. **तांथुवाचा ताणा** १८·३५८.

तातणें—तापणें, त्रस्त होणें. तातलिये मूसे। मेण निगौनि जाये जैसें। ६·२४९. विश्व तातलें अतिक्षोभा। जांत असे ॥ ११·३०९. **तातलां तेलिं** १६·२३६, **–तेलीं** १६·३७१; **तातलें लोह पीटितां** १३·१०१०; **तातलें साडपन्हरें** ११·१३२.

तात्पर्य—सारांश. **तात्पर्याचा एवांका, सारांशाचें** मथित, १८·१४४५.

तांथु-थू—तंतु-तू पहा. **तांथु**—कां तांथुवाचा ताणा। तांथु घालितां वोइरणा। १८·३५८, धाग्यांच्या ताण्यांत आणि भरीस धागे घातले म्हणजे, ताण्याच्या उभ्या धाग्यांत आडवे धागे (बागा) घातले म्हणजे. **तांथुवीं** १८·८०९. **तांथू,** (१) धागा, **तांथू पट्ट केडते सांडितील** १८·२१७. (२) फुलांतील केसर, जैसा फुलाचेनि सांघातें। तांथू तुरंबिजे श्रीमंतें। १८·८१९.

तानी-नें—तान्हें मूल, वासरूं. तानी आणि पारिठी। इया कामधेनूतें दीठी। सूनि जैसिया गोठी। कीजति नां ॥ १८·१६५८. **गीतामाउलीसि जानेंतानें नसे** १८·१५१८. **तान्हा** पहा.

तान्ह—तहान. **चातकाची तान्ह** ९·२३४; **तान्हभूक** ९·३३६; **तान्हैला,** तहान लागलेला, ११·९१; **तान्हैलेयां तोय सेविजे** ६·३. **ताहन, ताहान** पहा.

तान्हा—लहान मूल. आहो तान्हेयां(या)ची लागे झटे। तरि तेणें अधिकें चि पान्हा फूटे। ९·१८. **तान्हेनि मियां अपत्यें** १५·१९; **तान्हेयांची वास पाहे** १३·२५२.

तापणें—शेकणें, उष्णतेनें कष्टी होणें, उद्वेगणें. नावेक आगलें तरि मन तापे। ११·३६३. जैसें

भांडेयाचेनि तापें। आंतुल उदक तापे। १७·११६ (२). **न तपे—उन्हालेनि जो न तपे** १३·३४६, दैन्यदुःखें–१३·४९१, हीं क्रियापदें तपणें चीं रूपें असणें संभवतें. **ताप**—तापु जेणें पोळे। १६·४१६, आगितें न संडी तापु। १८·७५३, १२·३, १६·१९७, १७·११६(१), १८·१०८६; **तापापह**, ताप नाहींसा करणारा, १८·८; **पाप ताप** १२·१७३, **पापताप** १७·२१८; **पुढिलाचेनि तापें**, परपीडेनें, १६·१५६; **अग्नितापें** १७·१२७; **तापत्रय**, –याग्नि, त्रितापतिमिरतमोरी, सं. वा. श. पहा. **तपणें** पहा.

तापस—तपस्वी. तापसांचा आद्यु। तपोनाथु॥ ६·४७७. ९·३६८, १८·१०५१, १८·१४७७, १८·१४७८. **तापसु** असें जींतला १·२६९; **ज्ञानियां कर्मठां तापसां** १८·१५०५.

तांवडें—लाल रंगाचें. **तप्ततां(ता)म्रतांबडीं**, तापलेल्या तांब्यासारखीं लाल, ११·१३६.

तांबोल—विडा. तांबोलें वोंठ राउं। १३·५६२, विडा खाऊन ओंठ रंगवूं.

तार—लखलखीत. कैसें उन्मेखचांदिणें तार। ६·१३४.

तारणें—तरून जाणें, तरविला जाणें, रक्षण करणें. तेणें तारिलों संसारपुरु। १·२२. ऐसा मायापुरु हा कवणें। तारिजैल गा॥ ७·७९. जे तारी पैल तीरीं। १६·२१८, जी तरवून पलीकडील तीराला पोहोंचवते. **तारिता** १६·२२०, १७·३; **तारितें**, **तारणारें**, १३·९४२.

तारा—(१) पायउतार. जेया ऐक्याचिये उतारां। बोधाचा जोडला तारा। ७ ९६. (२) चांदण्या. मग सूर्याचां अस्तमानीं। मावुतिया तारा उघडती गगनीं। ११·६५०. तऱ्हीं पाहालेयां रजनी। तारा लोपति गगनीं। १३·९३.१८·१७५६. **तारागण—तारांगण**, गण व आंगण पहा; **तारातेज** ४·१५७; **तारांमाझि** १०·२०३.

तारू—तारणारा, तारक. जेयां सद्गुरू तारू पुढें। ७·९७.

तारुं-रूं—नाव, होडी. धर्मार्थकामाचें तारुं भरी। १८·७४३. **गुरु तारुं** १३·४००; **तारुं लागे**, नाव कांठास लागते, लाभ होतो या अर्थी, १३·१०८१. **तारूं**—तारूं जालां, नावेसारखे तारक या अर्थी, १२·९१.

ताल—(१) बांध, योग्य ठिकाण. नियोजिलीं वितंडें। ताला येंति॥ १३·२२, ताळ्यावर येतात. (२) हालचाल. **निवृत्तिकर्णतालें**, **कर्ण** (२) पहा.

ताली—टाळी. ऐसी एकताली पीटली। सत्यलोकिं॥ १·१५७, हाहाकाराची एकच टाळी वाजली.

तास—पेरणीसाठीं नांगरानें पाडलेल्या रेघा, घळ, चर. पृथिविये लेउनियां तास। चिंतामणि पेरिले॥ ११·५७२.

ताहन-ताहान—तहान. **ताहन**—ताहन भूक ६·१५७. **ताहान**—ताहाना ताहान चि पियावी। १२·६३. १८·५५६, १८·६९७. **ताहाना जरि फूटावें**, फार तहान लागून मरावें, ३·२४. **तान्ह** पहा.

तिकडी—तीन कड्यांची. १६·४३५.

तिकडे—त्या बाजूस. **तिकडें(डे)** ११·२२४.

तिख-तीख—तिखट, तीक्ष्ण, भयंकर, पोलाद. **तिख—तिखेयाचें करवत**, पोलादी करवत, १६·२४२; **प्रज्ञाकुशलतेचां तिखें**, तीक्ष्णपणानें, नेटानें, १५·१८४; **मृत्यूहूनि तिख**, भयंकर, १२·६८; **तिखट**—तैसें तिखट खाये। जें घायें विण लागे॥ १७·१४२, **तिखटपणें**, तीक्ष्णपणानें, ११·४३४; **तीख**—तैसें तोडावेया संदेह। तीख जैसें काल लोह। १६·११७, तीक्ष्ण धारेचें; १५·१८९; **तीखट**—तेया द्वेषाचेनि कालकूटें। बासटूनि तीखटें। १६·४०२, द्वेषाचें मारक विष लावून; **तीखटें शस्त्रें** १८·६६१; **ज्ञानशस्त्रें तीखटें** ४·२०६; **हातीयेरांहुनि तीखट** ११·४५८.

तीघ—तीन, तीनप्रकार, त्रिवार. सं. वा. श. पहा.

तिडिपिडणें—ज्योतीवर पाणी पडलें असतां तिडतिड होणें. जीवनें तिडिपिडि। १३·७१०, दिव्याच्या ज्योतीस उद्देशून.

तिमिर—अंधकार; एक विशिष्ट प्रकारचा डोळ्यांचा रोग, या रोगानें झावळें दिसतें, किंवा एका-ऐवजीं दोन वस्तु दिसतात. तेजिं तिमिर जेविं न सिरे। जैं दिहा चि आंधारें। चर्मचक्षूसी। ८·८८. दीठी चंद्रु चि घे साचें। परि यतुलें हें तिमिराचें। जें एक चि असे तेयाचें। दोनि दावी॥ १८·१११७. १८·१५२२, १८·१७७४. **तिमिरैजति—बुद्धिचे**

तुमचा परिवारु १३·४०५, तुमचिये सभे १३·११६०; तुमतें, तुम्हांला, तुमच्याकरितां, ३·९९, ११·५६८, १८·१५६४.

तु-तुंकणें-तू-तूंकणें—मापणें, मोजणें, तोलणें, समतोल होणें, डोलवणें. **तुकणें**—ब्रह्माचेनि पाडें तुके। ६·९०. **योगबलेंसीं मनोबल न तुके,** योगबलाशीं मनोबलाची तुलना करूं नये; मन अस्थिर झालें कीं योगी योगभ्रष्ट होतो, पण योगानें मनोनिग्रह साधतो, मनोनिग्रह व योग असे परस्परावलंबी आहेत म्हणून यांची तुलना करूं नये, ६·४२६; **तुकवणें**—**माथा तुकविला** १८·२८८; **दीठिचेनि हाततुकें,** हातानें अंदाज करण्याऐवजीं दिव्यदृष्टीनेंच अनुमान करून, ८·२६४; **आंगतुक** १७·२१५; **तूकणें**—आतां स्वप्न चि हें तूकलें। साचा सरिसें॥ ४·१, १०·४९, १५·२०२, १७·२७०, १८·१४९९; **जीउ महेशेंसीं तूके** १०·९; **माथा तूकिजे** ११·१७, **–तूकिला** ९·५१८, **–तूके** ९·३०५; **तूकिलासि** १६·२८; **तूकौनियां** १८·८२१; **तूक**—(१) वजन, माप, बरोबरी, योग्यता, ९·२६०, ११·३०६, १२·२५; **एकतूकें** ७·२५; **समतूकीं** १४·५१; **हाततूकें,** हातांत वस्तु घेऊन वजनाच्या अंदाजानें, १८·१३०; (२) सोन्यापेक्षां हलकी धातु, हिणकस. नाना धूपाचा अग्निप्रवेशु। कनका तूका तूंकाचा नाशु। १६·१०६(१). **तूंकणें**—परि मासिं तूंकितां तूंका। तूटि नाहिं॥ ९.४४५(१), तूंकूनि घेतलीं। मोतियें जैसीं॥ १८·३१२, ६·४००. **तूंक**—(१) वजन ९·४४५(२), १४·१४०. (२) हिणकस १६·१०६(२), १८·६३८.

तुंग—उंच. **तुंगें तटें** ७·६८.

तुगुटी—त्रिपुटी या अर्थी. हें असो वयसेचिये सेवटीं। जैसें येक चि विये वांझौटी। मग ते मोहाची तुगुटी। नाचों लागे॥ ६·१२१, उतारवयांत जर का एकादें मूल झालें तर त्या आईच्या अत्यानंदाला सीमा राहत नाहीं—हें रूपक अर्जुनावरील कृष्णाच्या प्रेमावर बसविलें आहे. आई, मूल व मोह ही त्रिपुटी, पक्षीं कृष्ण अर्जुन व त्यांचें प्रेम, ज्ञानदेवी–'मोहाची त्रिपुटी' ६·१२१, यावर ६·११८ ते ६·१२५ पहा.

तुटणें-तूटणें—संबंध तुटणें, मोडणें, कमी होणें. **तुटणें**—परि कोणें मानें विशाल। जैसें तुटलें होये अंतराल। ११·३५४. **देहाची डिरी तुटे** १५·१३१; **तूटणें**—परा इंद्रियां विखो तूटे। २·३०७. विवेकाचा ही सोसु तूटे। ४·१६२. कीड आगिठां पडे। मल तूटे वानीं(नी) चढे। १८·१२०. ७·९, ११·४६२, १८·२०७, १८·२३३, १८·६४१, १८·१५५४. **अज्ञान जैं समूल तूटे** ५·८३; **कीड तूटे** १८·१५६; **तूंक तूटलेयां** १८·६३८; **बंधमोक्षाचें गूंतलें तूटे** १८·३१७; **भेदभावाची अवधि तूटे** ८·४०; **मीनां उदक तूटतां** १८·७८३; **मुद्दल तूटे** १७·३४४; **मूला पासिं तूटलेया(यां)** १५·५०; **संन्यासैला संकल्पु तूटे** ६·५३; **संसारगुंति तूटति काइ** १५·३६२; **सूत्रतंतु तूटलेयां** १६·१८२; **तूटो(टौ)नियां** १·१२८; **तूटौनि पडावें** ११·५७, **– पडिलें नाहिं** १५·३५२. **तूटि**—कमीपणा, कमतरता, उणीव. कां पाडिवां वाढि न मगे। अंवसा तूटि सांडूनि मागे। माझि हरिणु चंद्र आंगें। जैसा राहे॥ १६·७४, ज्ञानदेवी– अंवसेतुटी सांडूनि मागें। •माजी अतिसूक्ष्म अंगें। चंद्र जैसा राहे॥ १६·७५, अर्थ उघड आहे, राजवाडे पाठांत मागें असा पाठ संभवतो; अर्थ दोन तऱ्हेनें लावतां येईल—मध्यंतराच्या काळांत चंद्र व चंद्रावरील हरिण सूक्ष्मरूपानें राहतात, किंवा चंद्रावर हरिण राहतो. ९·४४५, १३·५८; **आशतूटि,** आशाभंग, ११·४४८; **फलिं आसतूटिया** १८·१७०; **अतूट** १६·२११.

तुंबिणि—भोपळ्याची वेल. **येकिचियें(ये) तुंबिणिये फलें होंति** १३·१०५५.

तुर—तुतारी. **तुरबंबाल,** तुताऱ्या व इतर वाद्यांचा नाद, १·१३६, १·१४५; **रणतुरें आस्फालिलीं** १·१३०.

तुरंग—परिशिष्ट (८) घोडा हें सदर पहा.

तुरं-रुं-बणें—वास घेणें, डोक्यावर खोवणें, कांडणें. **तुरंबणें**—तियें कुसुमें अति चों(चो)खटें। तुरंबिलीं देखिलीं॥ ११·२१५. तुरंबित असौसें। गगनौलेयां॥ १६·३६१. १७·३४०, १८·८१९. **माथां बूरु तुरंबिला प्रत्योपकारु न करी,** कृतघ्न माणसाचें मस्तक हुंगलें, त्याला प्रेमानें वागविलें, तरीही

तो केलेल्या प्रेमाचें ऋण फेडत नाहीं, बूरु (कोंडा) जर कांडला तर त्यांतून धान्यकण निघत नाहीं, १७.२८०. तुरंबणी, सुवास, खपुष्पाची तुरंबणी ये १६.३९. **तुरुंबणें**—सांगां परिमळें काइ तुरुंबावें। ९.११, ९.३८०; **चंदनतरूचीं फूलें तुरुंबिलीं** १०.१८६; **फुल ना तुरुंबितां** १५.५५.

तुरिया–तुर्या—जागृती सुषुप्ती व स्वप्न या पलीकडची समाधीची चौथी अवस्था, सं.वा.श. पहा. **तुरियेचें तारुण्य** ६.३२०; **तुर्येचें माजिघर** १३.१०६८. तम (३) पहा.

तुळई–तूळी—गादी, बिछाना. शेष तुळई, शेषाची गादी, गुरु शेषशायीसारखे आहेत यास उद्देशून, १३.३९२; **सुलीनतेचिये तूळिये** १३.४३.

तुळणें—तोलणें. तुळावै, तोल पाहिला जाईल, १५.२३७, **प्रत्यग्बुद्धिकरवाळें** १५.२३५ यास उद्देशून. **अतुल** १६.३५४. **तुळें**, तराजू, **तुळें घालूनि** १६.२८.

तुलिग—वाद्यध्वनि, प्रतिध्वनि. **तुलिगासवें** १.१२७.

तुषान्न—कोरान्न. ५.१०९.

तुषार—वाऱ्यानें उडणारे पाण्याचे कण. **गुरुकृपामृततुषारें** १८.२५७.

तुष्टणें—आनंदित होणें, तृप्त होणें, तृप्त करणें. ते देव तुह्मां तुष्टतील। ३.९७, इच्छा तृप्त करतील. तऱ्हीं कृपाळु तो तुष्टे। १८.४०८. **कैसा तुष्टलासि** ११.३९२. **तुष्ट**—परि तुष्टें आत्तैं। प्रसन्नें एकें॥ ११.१२८, **तुष्टि** १०.८३; **आत्मतुष्टी** ३.१४७. **तोखणें, तोषणें, संतोषणें** पहा.

तूरट—एक चव. १८.१८४.

तृप्त—संतुष्ट, समाधान झालेला. मग जाकळिला ढेंकरें। तृप्तु जैसा॥ १८.१७. **नित्यतृप्त** २.२९२, **स्वयं–** ९.१६० (१). **तृप्ति**—जैसी सिद्धसाध्यभोजनीं। तृप्ति एकि॥ ३.३८, ३.४८, ३.१४७, १७.१२८, १८.१००१, १८.१०९७; **तृप्तिची सेवडी**, सीमा, शेवट, १०.५९; **पूर्णाची तृप्ति** १३.९९५; **स्वयंतृप्ता तृप्ति भाविति** ९.१६०(२);**तृप्तिलाभ**१८.११९.

तृषा—तहान. सावियां तृषा फूटला। तेया मज अमृतसिंधु भेटला। ११.६६१. **गाइची तृषा हरुं** १२.१४६; **बापैयाचिये तृषे** ११.९५; **तृषार्त्त** १८.१५९, १८.७०२; **तृषापीडितें मृगें** ५.११०. क्षुधा पहा.

तृष्णा—तहान, इच्छा, हांव. ते दासिपणाचेनि बिकें। तृष्णा जिए॥ ३.२४३, भ्रांतीच्या दासीपणाच्या बळावर तृष्णा तगून राहते. ९.५०९, १४.१६३. **तृष्णेचिया सांखळा** १४.१७१; **वितृष्ण** १३.४५९, १७.३१.

तेउता-ती-तें—त्या बाजूला, त्या दिशेनें, तितका-की-कें. **तेउता**—नेव्हांलि जियाकडे वांस पाहे। तेउता मीं चि येकु तेया आहें। ७.१२९. **तेउते** १६.३८३; **तेउती शांती** ४.१८९, **–सुखाची सृष्टि** ५.७४; **तेउतें–** तेउतें तेजाचें चि विश्व होये। ६.८६. **भलेतेउता**, वाटेल तितका, १८.११६५. जेउत पहा.

तेकडे—तिकडे. १८.८९४.

तेज—उजेड, उष्णता, कांति, चकाकी; चंद्र सूर्य ग्रह तारादि. आपातें तेज जिरवी। तेजातें पवनु हारवी। ६.२९९. म्ह(ह्म)णौनि दिवा पालवे। सवें चि तेज माल्हवे। १२.१००. नीरातें आटी तेज। तेजा वायुसिं जूझ। १३.१४४. तेजा दिवेलावणी। जेणें तेजें॥ १३.९२७. तेजाचा तेजौनि निगाला। परि तेजीं असे लागला। १४.३८१. जें तेज तेजासि सांपडलें। १५.५१४. १.१३९, २.२३८, ६.२५८, ६.३२३ (२), ७.३५ (१,२), ७.५७, ८.८८, ९.२०३, ९.३७५, १३.४३२, १३.८८८, १३.१०७१, १४.८ (१,२), १४.९९, १४.३६०, १५.२८१ (१), १८.४४६, १८.८५७, १८.९१२, १८.१६९४, १८.१७०३. **तेजाचें उग्रपण** ११.३१३; **तेजाची थोरी** ११.२३४; **तेजाचें बीज** ६.२२६; **तेजाची वोज** ११.५९०, **–सियौरी** ६.२८१; **अंगिकें तेजें** ६.११०, ११.३२२; **आध्यात्मिक तेज** १६.१८८; **चंद्रादि तेजें**, चंद्र ग्रह तारादि, १४.४६, **चंद्रसूर्यादि–** १५.२७९; **दृष्टिचें तेज** २.५६, **नेत्रांचें –** ३.५५, **महाप्रळइचें –** ११.१९३, **शक्तिचें –** ६.२९३, **शशांकाचें –** १६.११४, **सर्वांगि(गिं)चें –**११.२३७;**तेजादि** ११.२३६; **तेजकर** ११.६८३, **वचन–** १०.१३२; **तेजतत्व**,

ज्ञान, १३·८८; ऐक्यतेज ६·३८३, ऐश्वर्य– ११·१८५, ज्ञान–११·६०५, १३·१७२, तपो–४·६१, तारा–४·१५७, दिव्य तेज ११·२१०, दिव्यतेज १६·२३, पूर्ण तेजाला, हा पाठ पूर्णते जाला असा घ्यावा १२·१७१, पूर्णतेचा ब्रह्मस्थितीचा पति झाला या अर्थी; तेजप्रकाशें ११·१३१; प्रलयतेज १०·२५१, १५·५००, भानु तेजें १८·८५३, भानुचें(चे)नि तेजें १·३९, भानुतेज १·६७; महातेज १·७४, १·१३८, ४·१७८, ९·९, ११·२०९, ११·२३५, ११·२९९, ११·६१८, १३·९२३, महातेजाचें तेज ६·३२३ (१); योगतेज ११·६३७; व्यासोक्तितेजें १·४१; संहारतेज ११·२९७, ११·३५३; सूर्यतेज २·३२५, ११·२१७, –प्रतापें ११·१८९; सोहंतेजें १५·७; सतेजा दिशा १८·१२२९; स्वतेज १३·१००६; आप तेज गगन ७·१८; तेजा आणि उखरा १३·१०४७; तेज आणि तेजकरु १३·२९३; तेज आणि थोरी ११·२८९; तोय तेज धूमु १८·३०६; पृथ्वी आप तेज वायु व्योम, महातत्वें, १३·७७; राति ना तेज, सांज, १४·७८; शौर्य तेज दक्ष्यता १८·१२८२. तेजसू—तेजोराशि ११·३०१, १५·२८०, –वृद्धि १५·३६८; प्रतापतेजस्वी(स्वी) १·१०५; तेजस १५·२८१ (२), १६·२२८, सूर्यकोटितेजसा ११·६९. निस्तेजणें पहा.

तेजणें—त्याग करणें. आणि फलमात्र कां तेजिजे । त्याग तो गा ॥ १८·९१. ८·२१४, -१८·१०६. त्यजणें पहा.

तेती—तितक्या. १०·२५४.

तेतुका-की-कें—तितका-की-कें, तेवढा-ढी-ढें. वांचौनि ज्ञानेन विण एकें । उपायें करिसि तेतुकें । तिहिं गुंपसि अधिकें । रुखि इयें(ये) ॥ १५·२२६. दृश्यजात तेतुकें । अंकित केलें ॥ १८·५२१. २·२६१, ३·११४, १४·२६२, १५·५३.

तेतुला-ली-लें—तितका-की-कें, तशा प्रकारचा-ची-चें. कां झाडांची साउली । वाटे जातां मिनली । घरावरि तेतुली । आस्था जेया ॥ १३·५९३. ४·११०, ६·४३९, ११·२६९, १३·३९, १३·४०५, १३·४०६, १३·५७७, १३·६५८, १३·७१८, १३·१०१६, १३·१०३८, १३·१०८४, १३·११६०, १४·१३, १६·४१०, १७·१५, १७·१३९, १८·११७५, १८·१२३५. एतुला ना तेतुला १३·११०६; तेतुलिया ६·३३४; तेतुलेन १४·२५३; तेतुलेनि १३·७२०, १३·७८७, १४·१७०; तेतुलालें २·२७१, १२·१०६. जेतुला-ली लें पहा.

तेथ-थें—त्या ठिकाणीं, त्या वेळीं, त्या प्रसंगीं, त्या संबंधीं. तो जाणे तेथ राहे । महाबोधु ॥ ५·७४. तेथ रज्जुज्ञानें लोपे । व्यालशंका ॥ १८·२२६. १·४, १·१५५, १·१५६, २·३२४, ६·३०६, ११·१९१, १६·३६८, १८·७५५, १८·११४७, १८·१६१२ ते १८·१६१९. तेथ केउता प्रसंगु १६·४५०; तेथ वर्त्तलें १·२७१; भले तेथ ८·२५५, ९·३८४; तेंथ १·१५८; तेथिचा ५·४१, १६·४६६, तेथिचा तेथ १४·१८३, –चे ६·४४१; तेथिचें ८·२५१; तेथिचें सांघणें १५·४३६; तेथिंचें ९·७७; तेथिचेनि २·२६९, २·३३३. तेथें १·२३९, २·१; जेथिचा तेथें १७·१७९; तेथौनि ४·१८, ६·३८१; तेथौनु ८·२३३; तिथेय—एवं तिथेया मातें चूकले । ९·३२७. जेथ-थें पहा.

तेधवां—तेव्हां, त्यावेळीं. तेधवां बैसतेन आनंदें । १८·१५९०. १२·१३७, १३·४२१, १३·९२०, १५·१६३, १६·२७७, १६·३१४, १७·६५, १७·३३६, १७·३८८, १८·२५८, १८·४०३, १८·६७८, १८·७८९, १८·९५७, १८·९६५, १८·१०७१, १८·१०९०, १८·११०१, १८·११४६, १८·१३५४, १८·१४१३. भले तेधवां ८·२५५. जेधवां पहा.

तेवडा-डें-तेव्हडी—तितका, तितकी. पैं गगन जेव्हडें जैसें । पवनु हि तेवडा चि असे । ९·८८. दलिद्र तेवडें १७·४१६; तेव्हडी—जेवढी माझी व्याप्ति तेव्हडी चि तेयांची प्रतीती ९·२५७; भले तेव्हडी, वाटेल तितकी, १५·४९.

तेवि-विं—त्या प्रमाणें, त्या सारखें. तेवि—तेवि मीं चराचरीं । माता ही होयें ॥ ९·२६९. तरि मीं चि तेवि तेणें मीसें । नटें तेया ॥ १८·११६७.

३·२२०, १०·७८, १४·८४, १४·३६१. जेवि...तेवि १६·२०३; तेविं १·३८, १५·३३५, १५·४०७; तेविं चि ११·२३५, ११·४८३, तेवीं चि ७·४७.

तेव्हलि-लिं—त्या वेळीं, त्या प्रसंगीं, त्या स्थितींत. **तेव्हलि**—तेव्हलि प्रजीं विनविला ब्रह्मा। ३·८७. तेव्हलि मनासि मनपण न स्फुरे। ११·१९०. १·२३, १·८८, १·२२९, ३·२०३, ४·७, ४·१६८, ६·६८, ६·२४०, ६·२८३, ६·३०१, ७·१२९, ७·१७२, ८·१२०, ८·२१२, १०·२५३, ११·४८४, १४·१४९, १४·१९६. ते व्हलि (तेव्हलि) २·२११; तेव्हलिं १·१६९, १·२४७, ८·१२८, ८·२४५, ९·१३७, १५·१४८, १५·२४०, १५·४०४, १६·११, १७·७, १७·१९४, १८·१६७६; तेव्हलां १४·२०१, १४·२१२; तेव्हली ७·१८०. जेव्हलि-लिं पहा.

तेव्हां—त्या वेळीं. जें ज्ञानिं वेंतलें मन। तेव्हां चि तो तें॥ १३·६२१. ४·१८९, ७·१०१, ९·३३४, ९·५२७, १६·२६७, १६·४४८, १७·६४, १८·३७४. तेव्हां तर्‍हीं ६·२८८; तेव्हां तैसा चि फांके १५·३३७; जेव्हलि...तेव्हां ११·४७१; जेव्हलिं...तेव्हां ८·२५१; भले तेव्हां ८·२४७.

तेसण—तसा, तेवढा. आवडे तेसणा घुंधुरु ९·९.

तैं—तेव्हां. तैं वनशोभेची खाणि उघडे। ९·४३. तै (तैं) १३·९२०; तैं पुडुतीं भरे ९·२९४; तैं...तैं...जैं ९·४५१, जैं तैं, जैं पहा.

तैसा-सी-सें—त्यासारखा, त्याप्रमाणें. **तैसा**—ध्रुवो देवो गगनिचा। तैसा राहला॥ १३·६२०. १०·७७, १४·२४१, १६·४६८, १८·३७८, १८·१०८८, १८·११६६. तैसेनि १५·६६, –उन्मेखें १३·६२८, –साहंकारें १८·६०२; जैसा आहासि तैसेया नमो ११·५१४; तैसेयांचिये पांती १४·२३९; जैसा...तैसा २·३३३ व २·३३४, १५·२७१, १८·२२८ व १८·२२९; जेविं...तैसे १५·२५६; –सें १५·२७२, जैसी...तैसे २·३२६; तैसी ११·४७८, १५·२५७, १५·२६०; तैसी परी आहे १·५९; जैसी...ते(तै)सी २·३२५; तैसें २·३२८, २·३३०, ३·२१०, १५·२६५; १५·२६८; जेणें जेणें...तैसें तैसें ५·१७५; तैसिं चंद्रसूर्यादि थोरें १५·२७९; तैसीं फलें १८·५९८; जैसिं...तैसीं १८·१०९३.

तो–ती–तें—तृतीयपुरुषी सर्वनाम, कोणी एक, विशिष्ट. मग तो ह्मणे कृष्णु काइ बोलिला। तें नि आइका॥ ५·१४२. तो अज्ञानु गा पांडवा। तो ही तो चि जाणावा। १३·७६९. तो थिल्लरिचें बिंब काई। नानूं न ल्हाए॥ १८·३८३. तो मी चि केवल तुज। श्रुत ही आहे॥ १८·११२४. तो अभिमन्यु, निर्देश करून, १·१०१; तो धांधा १७·४१९; जो...तो ५·१४४, १७·३६, तो...जो...जो १३·७७४; जो...तो तो १८·१४७५; तो ही १६·४६६; तो कर्में मवी १८·३९१; तो कालासे १८·३८९; तो पांडुचा कुमरु...पूसैल १६·४६७; नलिये वरि तो बापुडा १८·३९०; स्वयें सर्वेश्वरु तो अनुवादला १·७२; तो चि जाणें २·३५५ (२); तो चि ज्ञान १३·६३१; तो चि तो २·३५५(१). तेणें, त्यानें, त्यामुळें. तो तेणें नि गा जीवणें। १७·७८७, तेणें पाडे(डें) ३·११७, –लौल्यें ७·१३८, –बोलिलें १७·४२०, –सिद्धी गेलें १८·१७५४, –भलेतिये जातिचेयां होआवें ९·४११; तेणांसिं १७·३८०, –सीं, त्याच्याशीं, १७·१३; तेया—तेव्हलि जियाकडे वांस पाहे। तेउना मी चि येकु तेया आहें। ७·१२९, ७·१३०, ७·१३१, ११·२२१; तेया उन्मत्ता ३·११५, –नांव १७·३०५, –परीं १८·११३१, –पासिं १३·७२५, –पासौनि १·२६४, –बोलतां, त्याच्याविषयीं सांगतांना, ११·४७८, १८·११४८, –भेण ११·२२४, –माझारि ११·४५३, –लागि २·१६९, –ही वरि १७·२९७, –ही सकट ११·२२६, –ही हुनि १८·१६२७, –गिंवसी १८·१५८; तेयां—आह्मा तेयां परस्परें ९·४०७; तेयां, त्यांच्या बाबतींत, ९·३२७, –चिंतवणी, त्यांची चिंता, ९·३३४, –नीकें, त्यांना जें योग्य, ९·३२६; तेयां मूर्खांचें जियालें ९·१७४; तेयाचा मज मोहो १२·१७०; तेयाचां ठांइं १३·६२१,

— नासिं, तें नासलें असतां, १८·३८४, तेयांचां विखिं १८·५९४; तेयाचिया घसणी ७·१३६, —व्याघी १८·१५४; तेयाचिये मुठी १७·२८९; तेयाचें लक्षण १२·१६४, — सर्वस्व ३·११२(२); तेयाचेनि १३·७१३; तेयाचेया १८·११८३; तेयांचेया १०·२९७; तेयातें ३·११२(१), ३·११३; तेहातें ६·३८३, ६·४०७, ६·४५९; ते (अ. व) मग थिरावौनि ते ही। ते चि जाले॥ ५·१४३, ते चि ते पुरुष जाण। ५·१४८, ते मी ते चि जाले ४·६४; आह्मीं ते ही १४·५६; तेही भक्त ७·१२०; तिहिं, त्यांनीं, ४·१२७; तिहिंसिं संभाषण ना करावें ३·१९७; ते ते १८·१८६; जे...ते ६·४४१; तेआ, त्याला, ६·४०७; तेआं, त्यांना, ६·४४९; ते, ती या अर्थी, ती पुढें पहा; ती—तिआ श्रद्धा ६·४३४; तिए, कुळवाडीस उद्देशून, ६·४४६, – सिद्धप्रज्ञेचेनि लाभें ६·४५२; तिए समरसिं ६·३०६; तिया—तिया नियमबुद्धी ७·१३९, – परीं १·६८; तियेचेनि विषें ६·२४१; तियेतें १३·१४२, तिसिं १५·३२२; ते, ती, ६·२२५, १३·६५१, १८·११२६; ते कथा १·२७३; ते योगपटाची मवणी ६·३३०. तें—कां पाहिजे तें चि देखिजे। दर्पणाधारें॥ ४·७३ (२), तें मीं होउनि एकवट। भोगी तो माझें॥१८·११३१, तें करणें १८·६०३; तें तें चि करणें १३·१९४; तें काळज्वरु न मनी, औषधास उद्देशून, १८·६०१; जें ज्ञान नव्हे तें ...अज्ञान चि १३·६५२; तें थोडें केलें मानीं १८·५९८; जें...तें ४·७३ (१); जें जें... तें ४·७१, १८·६०२ व १८·६०३; जें...तें तें १८·११०; तें तें लाहो १८·१७७४; तें हें १८·८०७; तेआ, त्या, ६·३८२; तियें, तीं, २·३२ (१,२), ११·५५०, –इंद्रियें १५·३२०, – भुवनें ११·१८२. त्यें—किं त्यें हिं पेक्यातें। देहां यंति॥ १३·१४६, त्यें हीं रूपा येंति १४·९२; त्यांसि १२·६९.

तोकडें—कमी, अपुरें. यन्हविं राहाटावया तोकडें। त्रैलोक्य येया॥ ६·४११. ११·१४६.

तोखणें—आनंदित होणें, तृप्त होणें. आणि भूकैला पेसा अमृतें तोखे। ९·३८२. ४·६०, ११·२१, १३·७५७, १३·७७३, १३·८५४, १४·१४९, १४·३२७, १५·२९७, १६·१४७, १६·३७५, १८·९४७. तोखलेनि चित्तें १६·५२; तोखों लागे १७·१४४; तोखौनि १०·१९९, १४·२५, १६·१४७, १८·१७७२; अनतोखौनि १६·१५७; तोखे... न पारुखे १२·२०९; तोखविला १८·१५१६; तोखणें १६·३४५; तोख—१३·३४४, १८·१६५; अपारा तोखा लागि १८·९१३; कथितेनें(न) तोखें १०·११२; बहुवसें तोखें १८·२९८; परितोख ३·९५, १०·१८४, ११·२५२, १८·९०७.

तोंड—खाणारा, बोलणारा अवयव. किं तेया ही तोंडें परि तोंडीं। आणि दांतदाढा॥ ११·३५१. कां तोंड पाहूनि प्रकाशु। न करी जेवि चंडांशु। १३·३५५. पैं तोंड भरो कां विचारा। आणि अंतष्करणविषयांसिं थारा। १५·३६१. तोंडा आवडे तें मेध्य। ऐसा बोधु॥ १८·५५७. ११·४२७, ११·४५२, १३·२५१, १७·१४०, १७·३४६, १८·१०४, १८·५५०. अपानाचेनि तोंडें १६·२८९; आसुरिये प्रकृतिचां तोंडीं ९·१८३; उधविचें तोंड १६·२९२; काळाचां तोंडीं ९·४९१; काळाचेया ही तोंडा ११·३८२; चेडेयाचां तोंडीं १७·९६; डौंडिचें तोंडीं १८·६००; निधानाचें तोंड १८·७७५; मदमीनाचां तोंडीं ७·८१; महाकाळाचां तोंडीं ११·४१३; मासियेचेया तोंडा १७·१९१; मीनाचां तोंडीं १४·१४६; मेघांचेनि तोंडें १५·११८; रिकामें तोंड १५·२१; सांपाचां तोंडिं १३·५८७, १३·७२९ (सां); सुषुम्नेचेनि तोंडें १८·७८१; सेलियेचेनि तोंडें १४·२२७; तेया तोंडिं कांटियडें १३·६७७; तोंडिं घेंतां १७·१४४: तोंडा जळंबाचा लोंढा १३·५६३; तोंडा न पुरौनि १७·१४७; तोंड वांकुडें करूनु १८·१६७२; नास्तिकां तोंड देयावेया १३·२०; निषेधाचेया तोंडा जो ना भिये १३·६९२; तोंडें सैंघ पसरूनियां ११·३८६; तोंड सरांडैल १३·५६०; तोंडें सूति १३·१२४; तोंडा एक ही न सुटे ११·४०८; कवणें तोंडें वानावासि १४·१४; तोंड कोरडें होंत असे

१२·१४१ (१), १८·१२५ (१), काष्ट– १८·१३८५ (२), चैत्य– १८·१२६१, जल– १६·१३२(१), तंतु–१६·१३०(२), तनु– ८·११९; तनुत्यागेंविण ५·३९; तनूत्याग १२·१२४,१४·२६९, त्रिविधु त्यागु १८·१४४, दानत्याग १६·१३२(४), देश– २·४७, द्वंद(द्व)– १८·१००७, धन– १८·१०८, निज– १६·१३१(३), निद्रा– १८·१३८३; फलत्याग—जेणें फलत्यागें निष्कृती। नेलें कर्म ॥ १८·२३०(२),१२·१३३, १२·१३४, १२·१३८ (१), १८·१२७, १८·१३४, १८·२५६, १८·८९५; फलवांछात्याग १७·१७५; बीज-त्याग १६·१३०(४), मृत्तिका– १६·१३०(१), वरिषा– १६·१३२(२), व्याधि– १८·१३८४, सर्व– १४·२६८, १८·१३३(२); त्यागातत्र १२·१३८(२), १२·१४१(२); त्यागमुखें १८·५००; त्याग संन्यास १८·८२, १८·८९; त्यागु...संन्यासु १८·६८; त्यागातें... संन्यासु बोलिजे १८·१०७; त्यागें आणि संन्यासें १८·८७(१), संन्यास त्याग १८·७१, १८·१२५(३), संन्यासु आणि त्याग १८·८६, १८·९१; त्यागसंन्यासअनुष्ठान १८·१२९, त्यागसंन्यासव्यवस्था १८·७२; त्याग स्वीकार १८·४८६; त्यागस्वीकार १८·५०२, स्वीकारु त्यागु १३·११९; त्यागी १८·२३०(१); त्यागिचे तीन्ही प्रकार १८·१४५; कर्मत्यागी १०·२१३, फल– ५·७५; महा– १८·२२८(२), राजस त्यागी १८·१९०; सात्विक त्यागीं(गी) १८·२१४; अत्यागि १८·२५४; त्यागिया १८·१९६(१).

त्राए-य-ये—आश्रय, रक्षण, बळ, सामर्थ्य, सत्ता. **त्राए**—कां बालकत्व निगोनि जाए। तैं बागुला नाहिं त्राए। १८·४०४, बालपण संपल्यावर भिवविण्याचें सामर्थ्य बागुलबुवांत राहत नाहीं. **त्राय**—केती त्राय करिसी या उग्ररूपा । ११·४३८, वाढवीत आहेस; **त्राये** १५·६१, १८·६६४; **त्राये** जाली १३·१८, – भंगितसे १६·२३१, – मोडित जाये १३·१२८, – मोडूनि १७·६४, – मोडे ६·२११; दूजी त्राये जोडुनु १७·२४१; दुराग्रहाची...त्राये वाढउनियां १७·४११.

त्राण—बळ, रक्षण, चिलखत. आयुष्याचें त्राण। नीच नवें ॥ १७·१३०. वैराग्याचें गाढलें। आंगीं त्राण होतें उभलें । १८·१०७१. **सत्राण**, जोराची, १५·१८२.

त्रासणें—विटणें, कंटाळणें. तैसा जन्मोनि मृत्यु वेन्हीं। विषइं त्रासितां बहु इं परीं। परि त्रासु नेघे धरी। अधिक प्रेम ॥ १३·७०७(१). हींगु त्रासला पां घाणीं। तरि सुगंधत्व कैंचें आणी। १८·२१९. **न त्रासे** १३·७१०. **त्रास—त्रासु उपनला** ११·३१६; **त्रास नुपजे** १·२६१; **त्रासु नेघे** १३·७०७ (२), १३·७३३, – पडनु ११·२९८; **त्रासकालें** १८·७७६, –मुद्रा १३·२८२; **उभयभोगुत्रासु** १३·५२२, ज्ञानदेवी – 'उभयभोगीं त्रासु' १३·५२४; **प्रीति त्रासु** २·११८. **तरास** पहा.

त्रिशुद्धि-द्धी—त्रिवार शुद्ध झालेली स्थिति, सत्यता, निश्चिति. **त्रिशुद्धि**—१५·३६१, १५·४००. **तो राजसु कर्त्ता त्रिशुद्धिसीं जाण** १८·६५८; **त्रिशुद्धी**—इया परीं त्यजी देहातें। तो त्रिशुद्धी पावे मातें। ८·११७, झणोनि भोग्य तें त्रिशुद्धी न चुके। ११·३९७, ६·३१६, ९·४८५, १०·१०६, १०·१५८, ११·२७७, १२·१२४, १६·४६५, १७·३२३, १८·९०, १८·१४६, १८·९१६, १८·९८४, १८·१२८४, १८·१३७५, १८·१५५१.

त्रिसांकु—कामक्रोधलोभ यांचा समुच्चय (हंस कोश); तीन खिळे मारलेला. काइ बहू बोलों सूभटा। सांवितलेयां निकृष्टां। नरकाचा दारवठा। त्रिसांकु हा ॥ १६·४२७. ययां कामक्रोधां लोभां। माजि जीवें जो होये उभा। तो निरयपुरिची सभा। पातला जाण ॥ १६·४२८.

त्रेता—त्रेता युग. विजयलक्ष्मी एक मोहरें। केलें त्रेतीं (त्रेतीं) ॥ १०·२३२.

थ

थडी—कांठ, किनारा. एथ एक चि लीला तरले। जिहिं भजौनि मातें वरिलें। तेया ऐली चि थडिये सरलें। मायाजल॥ ७·९४ क्षीरसागरिंची गोडी। माजि बहुत थडिये थोडी। १३·९११. जैंसी बुडणे-याची वार्ता। थडिए कीजे॥ १५·५०३. २·३४९, ८·१०५, ११·२२७, १३·५४४. **थडियेचे रुखजात** ४·९६; **थडिये माझारी** ११·६७९; **अहिंसेची थडी** १३·२२२, **आत्मसिद्धिची**–६·४६३; **ऐली चि थडी** १३·८४०, १८·२५३, **ऐली थडिये** ९·४१५; **आकाराची पैल थडी** ४·१४, **मोहाचि पैली थडी** ७·९२; **जाल... थडिये काढूनि झाडिलें** ९·१३७; **नाव थडी न पवतां न संडिजे** १८·१५०; **दोन्हीं थडिया सांडौनि** १८·७९१; **भेदनदिचां दोहीं थडीं** १६·५; **दूथडी** ९·६१.

थर—(१) पातळ पसरण, पडदा, जात. मोला तरि सरिसा। परि थर चि आनान॥ ७·२३. **चौरासी लक्ष थरा** ७·२४. (२) स्थिर, बरें. **थरुविथरु**, बरें वाईट, पैं सोनें चोरितां उंदिरु: न म्हणे थरुविथरु। १८·५५१.

थरथर—भीतीनें आलेला कंप. **थरथरां**—तो मीं एथ थरथरां कांपें। ऐसें केहिं नाहिं॥ ११·३४६.

थलिंव—कोरून किंवा ठोकून बनविलेला दागिना. **कापुराचें थलिंव** १७·३४२.

थाट—सज्ज, तयार असलेला समुदाय. आरणीं हान थाटां। देंतासि मिठि गा॥ ११·३८९, युद्धभूमीवर सज्ज सेनेला ग्रासून टाकलें आहेस.

थाटी—सैन्यसमुदाय. वलवलेयां थाटी। आंगिं न भरतां काठी। सूर्याची पाउटी। होववे काइ गा॥ १२·७२, सैन्याच्या गर्दींत शिरल्यावर आंगास वार न लागतां सूर्यमंडळाची पायरी चढतां येईल काय?, रणांत कामास आलेला वीर योग्या-प्रमाणेंच सूर्यमंडळाला जातो यास उद्देशून; थाटीचा अर्थ कुंपण घेतला तर सूर्याशीं संबंध सहजरीतीनें जोडतां येत नाहीं, ज्ञानदेवी–'वळघलिया रणाची थाटी' १२·७२, हा पाठ वर दिलेल्या अर्थास पोषक आहे.

थार्थंबणें—थांबवून धरणें, थोपवणें. यन्हवि प्रासें मतांतरें। थार्थंबूनि आंगभरें। बोलिजैल तें न सरे। तुझा पासिं॥ १३·३१८.

थान—स्तन. ९·३८ (१, २).

थानापति—मिरासदार. १३·३७६.

थापटणें—जागें करण्यासाठीं हातानें हळूच हालवणें; झोपविण्यासाठीं थोपटणें. थापटूनि चेववी। विरतितें(नें)॥ ६·१६९. थापटूनि सुपुप्ती। आणि जें गा॥ १३·१३०. माथां हातु ठेवणें नोहे। थापटिला जैसा॥ १८·४०१, याचा परिणाम अद्वयानंदाच्या जागृतींत कसा होतो तें १८·४०२ ओवींत पहा.

थाय—स्थिति, स्थान, आस्था. **थाया सांडि** ११·६२१.

थारणें—स्थिर होणें, राहणें, टिकणें. तैसें मोक्षु देईल ज्ञान। एथ फिर नाहिं आन। परि तें चि थारे ऐसें मन। शुद्ध होआवें॥ १५·३५. १२·२३०. **थारों नेणे** १३·६८७; **बोल थारे** १८·४२१; **न थरे** ८·२१२, १३·५३७. **थारा**—आश्रय, आधार. आकाशपतिता नीरा। जैसा सिंधू चि एकु थारा। १८·५६२, **अंतःप्करण विषयांसि थारा** १५·३६१; **कफपित्ताचे थारे** ६·२१७; **थारा दसि** ८·१२१,–**मोडूनि घेतला** १८·१०४६; **सुखाचा थारा मोडला** ३·११०; **थारपण—मनाचें थारपण** १७·२२९.

थावणें-थांवणें—थांवणें, बळावणें. **थावणें**—मग थावली ते वांडुटली। ६·२१६, कोंडलेली या अर्थीं. कि संतोषतरुचें रोप। थावलें जैसें॥ ६·२५६. १३·३०४. **वृद्धाप्यें थावें**, म्हातारपण अधिकच होत जावें, १३·५८१. **थाउं**—गगनासी चि थाउं नाहीं। ६·३१५, ७·१९०, १३·२७२, १४·१४ (उं); **दूणा थाउं** १२·१६०; **थाऊ** १५·४१२, १८·८००, १८·९९२; **थाव**—ठाव, ठिकाण, स्थैर्यता, बळ, १६·३६९, १७·९२; **कर्तेपणाचेनि थावें** १८·२६६, **गुरुकृपेचेनि** –१८·४०१, **दूणेनि** –१६·३१, **प्रेमाचेनि** –१३·४०१, **वीरवृत्तिचेनि** –१·१२७; **इछामदाचां (इछा मदाचां) थाविं लागली** १३·९६५. **अथाउ**—ठाव नसणें, अत्यंत

खोल, १३·५४४; अथाव ८·२३८, १३·९४२, १८·७०८; अथविं ८·६४, हा पाठ अथाविं असा घ्यावा. थांवणें—ह्मा जाणें महातरु । थांवला असे ॥ १५·४७, बळावून राहिला आहे; १५·२२५, १६·४२२. थांॐ १५·१०३. थांव—सोहंभावाचेनि थांवें ७·९८; वाखाण थांवा चढलें १३·११४५. थांवो, बळ, १३·७०९, अभ्यासु थांवों सांडी १८·१०७४.

थिगळें—वस्त्रावरील डाग. सौंदणि फेडी थिगळीं । वस्त्राचिं गा ॥ १३·४६४.

थिती—स्थिति, अवस्था. १८·११५४.

थिनणें—थिजणें. अव्यक्तपण थिनलें ९·६५; घृताचें थिनलेपण १४·३७५. थित, जमलेलें, स्थिर, थितें १५·४२४. थीत, स्थिर असलेलें, जें थीतें हें डहुललें । हृदय माझें ॥ ३·१४, १८·८८५.

थिर-थीर—स्थिर, निश्चल. थिर—चालतें अथवा थिर १५·४४६. थीर—परि संग्रामीं थीर न्हवति । १·१७३. मनो बुद्धि ठांइं । थीरु न्हवे ॥ १·१९५. अर्जुना थीरु होइं २·२७६; रथु थीरु करुनि १·१७६; योगतुरंगु थीरु जाला १८·१०७०. थीरपणें ७·७७.

थिरावणें—स्थिर होणें. तेथ क्षेत्रसंन्यासें थिरावे । मानस जेहाचें ॥ ६·३५७. १८·१०७४. चित्त थिरावे ६·३८०; थिरावलेनि अंतष्करणें १·६१, —चित्तें ८·९०; वाउधाण थिरावलेयां १५·१८२; थिरावौनि ५·१४३, ६·३०५.

थिलर-थिल्लर-थीलर—डबकें. थिलर—कां थिलर सोखे जैसें । सूर्यो जैसा तैसा असे । १५·३५५. थिलरीं थिलरा पेसें । बिंबें(बे) चि पैं ॥ १८·१६९५. थिलराचेनि जालेपणें, डबकें बनलें म्हणून, १८·३८४; थिलरिचें बिंब १८·३८३; थिलरबळें १६·२२४. थिल्लर १३·६८४; समुद्रु थिल्लर न ह्मणतां, हा भेद न पाडतां, ९·२८८. थीलर ७·१४८.

थूंकणें—पिंक टाकणें, किळस किंवा तिरस्कार दाखविणें. थूंकिला अमृताचा गीळितां गळाला । ९·३०. १३·५७१. जो न थूंकी, जो विटत नाहीं, १३·७३३.

थेंकुटी-टीं—लहान, ठेंगणी. तैसी सद्बुद्धि हे थेंकुटी । ह्मणों नये ॥ २·२३८. चौदा ही भुवनें थेंकुटीं ३·२४२, सं. वा. श. पहा.

थेकुलें-थेंकुलें—लहान, कमी, ठेंगणें. थेकुलें १·२६३, १५·६९, १५·५३०; बहू थेकुलें, फार किंवा कमी, लहान किंवा मोठें हे भेद. १४·१६१. एणें मानें थेंकुलें । लोकत्रय ॥ १·११६.

थेंब—पाण्याचा ठिपका. थेंबें विरे वारेनि शोके, चिखलास उद्देशून, १३·६६५; थेंबटा—जैं मेघौनि थेंबटा पडे । तैं पारणें तेया ॥ १०·१६७; थेंबटे नेत्रौनि पडति ११·२४६.

थोकडा-डें—कमी, थोडें, लहान, आंखुड. थोकडा—दीसति नादिचे तरंग थोकडे । ६·१५. थोकडें—हें पांडवसैन्य कीरु थोकडें । १·११९, २·११, ४·१७१; पृथ्विचेचे(चें) मोल थोकडें ६·९३; प्रकाशा त्रैलोक्य थोकडें ४·२१२.

थोकणें-थोंकणें—थांबणें, बंद पडणें, लहान होणें, गुप्तपणें राहणें. थोकणें—जैसें मातेचां कोपीं थोकलें । स्नेह आथि ॥ २·८८, गुप्तपणें राहिलेलें असतें. थोकौनि ठाके १५·४७८; पारुखे...थोके १८·८१. थोंकणें—दिहा चि दीनु थोंकला । १·१५८. नाभी वरि पोखे। उदर हें थोंके। ६·२०९. तरि उदैला दिनकरु । चोरीसि (सिं) थोंके अंधकारु । १८·७३०, चोरीसहित अंधार नाहींसा होतो. १३·९५. तारुण्य थोकिं राहे १३·७९.

थोगा—समुदाय, जमाव, कळप. ठांइं ठांइं स्वापदाचे थोगे । ११·२५३.

थोडा-डी-डें—कमी, अपुरें. थोडा—कां मांदुरी लोकाचां घोडां । गजपति महिमे थोडा । १६·२२३, ज्ञानदेवी—'गजपति हि मानी थोडा' १६·२२५. १८·६४३. हे मारिले ते थोडे १६·३५०; थोडी—नाना चालिचिया वाढी । वाट होंत थोडी । १८·१०९६. अहिंसा ह्मणतां थोडी १३·३१७; थोडी ऐसी गोठि ७·१६०; संख्या थोडी १६·४१०. थोडें—हें इं येथ थोडें । रूप करणें ॥ १२·१५७. हें चि थोडें गा वानणें । जें बुझतासि तूं ॥ १८·१३३१. ११·२३६, ११·३९९, ११·५९७, १६·१५६, १८·५९८. थोडें ऐसें द्रव, थोडेंसें पाणी, १०·५०; मायबापें थोडीं काइ, काय कमी प्रभावी

आहेत ! १८·१६२१. कमी जास्त या अर्थीं—**माजि बहुत थडिये थोडी** १३·९११, **थोडिया बहुवा** ११·३९६, **थोडें बहू** १३·२०९, १३·४३७, **बहू थोडें** १८·६२२, **थोडें बहूत** १२·१२३. **थोडेपणें** १५·३११.

थोर—मोठा, श्रेष्ठ, पूज्य. म्हणौनि संशयाहूनि थोर। आणिक पाप नाहिं घोर। ४·२०१. जेणें अर्थातव धर्मु। थोरु दीसे॥ ७·४५. नातरि सोनेयाचा डोंगरु। काइ करावा हा थोरु। ११·३१५. असें कोणी म्हणत नाहीं. किंबहुना धर्मे थोरु। १३·२११. १४·२७, १४·१०९, १५·११७, १५·२५०, १५·४५८, १७·१३६, १७·३३४, १८·१००८, १८·१३६८, १८·१६९१. **थोरु अपाऊ** ३·१०८; **थोर आश** ११·८८; **थोरु उपकारु** १३·६३३, १७४२७, १८·१६८६; **थोर चिन्ह** १३·७६१, **थोरु डौरु** १५·४९०; **थोर पतन** १६·४१९; **थोर पिंसें** ११·५९; **थोरु पूरु** १६·१९१; **थोर फांटा** १५·१६८; **थोरु महाघोषु** १·१४४; **थोर मांदोडे** १५·१९४, —**वाउर** ११·५३१, —**विष** १६·२५१, —**वोझें** १८·१४६०; **थोरु जाला असे** ११·६९१; **थोरीं कल्लोळीं साने लोपतां** १८·४३९; **जो मोक्षफळीं थोरु ए** १८·२०५; **थोर मोला कूडा न सरे**, वाईट वस्तूचें जास्त मोल होत नाहीं, १३·४७०; **घोर विकृत थोर** ११·६२२; **थोर विषम**, बराच भेद, ८·२४१; **साने थोर** १५·४४६; **सानें थोर**—आंगां सानें परिणामें थोर। १७·१२८, **गुरुमुखिचें अक्षर.** ६·९१, ९·३९१, १०·२८१, १३·८७, १८·१०४२; **सानिया थोरा** ९·२५०; **सानेया थोरा** ९·२०१; **थोरपण** ९·३७४; **थोरवणें** १५·१४६, **थोरांड** १५·१६७; **थोराडा कामां** १८·४५३. **थोरी**, मोठेपण, वाढ, जाडी, पथा गीताशास्त्राची थोरी। १·७०, बाहुमूळीं दीसे। थोरी आली॥ ६·२०१, आवुथिला दीपु घे थोरी। १३·११४३, दिविंयेचां आंगिं थोरी। तरि ते बहुतां तेजातें करी। १८·१६९४, ६·१३५, १०·१३७, १०·१६६, १३·९९२, १४·६८, १६·२१३, १६·४१९, १७·३२२. **अनित्यतेची थोरी** ९·५०१, **तेजाची**—११·२३४, **देवाची**—१६·३८, **धैया(र्यां)ची**—६·२६१, **रम्यपणाची**—६·१६६, **विश्वव(विश्व)रूपाची**—११·२०७, **शास्त्रांची**—१५·२०९, **सामर्थ्याची**—१२·२६, **सुगंधाची**—११·२२१; **थोरी(रीं) मोहार्णवीं** ११·३२४, **थोरी...स्थिती** १२·२२७; **तेज आणि थोरी** ११·२८९; **थोरिये—थोरिये आणिजे** १४·८०, —**आणिति** १६·३२७; **थोरें**—मोठीं, जोरानें, नेटानें, **चंद्रसूर्यादि थोरें** १५·२७९, **मेरूपासौनि थोरें** ६·३६८; **थोरें थावे**, फार वाढते, बळावते, १३·२०४. **सानेंथोरें** १६·१५३.

थोरावणें—मोठें होणें, वाढणें. गगना होउनु थोरावे। १३·४३८. प्रसवौनि थोर। थोरावली॥ १४·१०९. ४·२०५, ६·१४०, ६·१५६. **झाडशाखानिकर थोरावती** १५·१६९; **मनुष्यजातिशाखा थोरावति** १५·१५४; **महासुखें थोरावे** १३·३८२.

द

दक्ष—सावध, कुशल, तत्पर. तूं प्राप्तिची चाड वाहासी। परि अभ्यासिं दक्षु नोहोसि। ६·३६०. बोलावेया दक्षु। जाला वेदु॥ १३·८७४. **आत्मज्ञानीं दक्षु** १८·१०२९; **परावेया मोला दक्षु** १८·६५१; **दक्षत्व**, क्षत्रियांचा चौथा गुण, १८·८६१; **शौर्य तेज दक्ष्यता** १८·१२८२.

दक्षिण—उजवा, पूर्वाभिमुख राहिलें असतां उजवी दिशा. **दक्षिण—दिशा, दक्षिण वाम** ५·१५२; **दक्षिणायन**, अयन पहा; **दक्षिणोत्तर**, दक्षिणेकडून उत्तरेकडे जाणारा, दक्षिणोत्तर मारुता। मेरु जैसा पांडुसुता। १२·२०२, न डगमगणारा या अर्थी. **दक्षिणिल—दक्षिणिलीं कुळीं**, दक्षिणेकडील कांठावर, १८·१७८१; **दक्षण**, उजवा, बाहु पसरूनि दक्षणु। १८·१४०९.

दक्षिणा—दान म्हणून द्यावयाचें द्रव्य. १७·१९२.

दखति-दखे—न सहित आलेलीं हीं रूपें देखणें पुढें पहा.

दगड—धोंडा. ते पापयोनि मूढ। मूर्खे जैसे दगड।

९·४४०. दगडाचेनि पाडे(डें) ६·९३.

दचकणें—भीतीनें चमकणें, धक्का बसणें. जे आयकिलेया दचकति । कृतांतादिक ॥ २·२१२. कृतांतु दचकला १·१३२.

दटणें—दडपणें, जोरानें दाबणें. या क्रियापदाचीं न सहित आलेलीं रूपें दाटणें चीं असणें संभवतें. दाटणें पहा.

दडणें—लपणें, मिळून जाणें. जे दडउनि गेले माझेया आंगा । ७·१७८. आंथुरणा खालि दडे ९·३६७; वेढिवे माजि दडे १३·१९०.

दंडणें—शासन करणें, नियमन करणें. वेदें अन्यार्थी पडे । तें निरयभोगें दंडे । १६·२९४. इंद्रियांतें न दंडितां ५·९६; कालु दंडील ३·११२. दंड—(१) शासन, नियमन. आगा नियमितेयां माझारि । दंडु मीं अवधारिं । १०.२७२. निंदा निस्तेज दंडीं, मारानें, १३·४९३. (२) काठी. दंडें भवंडिजे १८·३०८; पीटुनि विधिचेनि दंडें १८·८३२; दंडुकाठी १३·२८३, दोर्दंड पहा; दंडवत, (काठीप्रमाणें जमिनीवर) साष्टांग नमन, ११·५६०, १८·१०२२; इक्षुदंड १२·१९९, मालादंड ११·२१६, शुंडादंड १·१४. (३) पाठीचा कणा. उभारलेनि दंडें शिरकमल गाढें होये ६·२०२. (४) हिंसा. दंडाचा संन्यासु १३·३१०. दंडी—(१) सैन्यरचना. तेया दंडी(डीं) क्षोभलें । लोकत्रय ॥ १·१६५. (२) नियमिता. दंडीचेनि अवतरणें नाचे, आहारनिद्रा टाकून मी पूर्णपणें ताबा मिळविला आहे असें मानून मिरवतो, ६·३४७, ज्ञानदेवी—'दृढिवेचेनि' ६·३४७.

दडपणें—दाबणें, चेपणें. तो प्रलयानलु काइ दडपे । तृणें नावें ॥ ४·१७५. आगि दडपिलेयां धूंवें । न्हाइजे काइ ॥ १८·९५७. अभिलाषाभारें दडपे ९·५०४; रोमावली दडपौनि १८·१५३९.

दडफडणें—धडपडणें, येथें हालचालीचा आवाज होणें या अर्थी. म्हणे पाऊ दडफडीला । निद्रा स्वामिची मोडैल । १३·२५६.

दंद—द्वंद्व, भांडण. वैरियां नीद आली । आणि दंदें माझि सरलिं । १३·७६५. १६·३८२. पुण्यपापिं दंदिं १५·२६५. दंदिया—योद्धा. कां दंदिया हातियरा । १३·५००, जसा विसरत नाहीं या अर्थी.

दंभ—पोकळ अभिमान, ढोंग. म्हणौनि वाचेचां चौबारां । वातलेयां धर्माचा पसारा । धर्मु अधर्मु होये तो वीरा । दंभु जाण ॥ १६·२२१. ३·२४५. वाडपणाचा गारा तो दंभु १६·२१५; दंभमानाचा मेळावा १६·३२२; दंभादि साई दोष १६·४२१, सं. वा. श. पहा; अदंभपण १३·२१६; अदंभित्व १३·२०१, १३·२०२.

दम—संयम, मनोविकारांवर ताबा. दमु ह्मणे कोणातें शोषावें । ९·११८. दमाचें चिन्ह १६·८७ ते १६·९२. दमगुण १८·८३३; यमदम ९·१९७, १५·१८८; यमदमाचा मेळावा १८·७७८; यमदमाचे मेळे १३·२४; शम दम १०·८२; शमदमादिकिं १८·१०१७; शमदममदनमदभेद, शम व दम यांनीं मदनाच्या मदाचा नाश करणारा, १८·७. दमन—इंद्रियांचें दमन २·३४७.

दया—करुणा, कळवळा, कींव. तो पुरुषु वीरराया । मूर्त्त जाण दया । १६·१६१. दया तेथ धमु । धर्मु तेथ सुखागमु । १८·१६१५. १३·२६०. संपत्ति आणि दया १०·२८३; दयार्णव १८·७; दयादिक, दानधर्मादि, १३·५७८; सदयता १·२०५, २·१९, २·२९८; दयालुत्व १३·३०८.

दर-दरी—गुहा, टेंकडींतील खोल भाग. दुमदुमिति गिरिदरें । १·१३०. दरकुटा, पाखांडाचे दरकुटे १२·१४; सिंहाडेयाचा दरकुटा १३·६०; दारकुटा, रसाचा दारकुटा, येथें पोट या अर्थी, १५·३२६, ज्ञानदेवी—'रसाचां दरकुटां' १५·३५८. दरी—दरिये माझि सिंहाडे उफाडति तैसे ११·३३९; प्रमादपर्वतिची दरी ९·१८१; वदनदरी ११·३५७.

दरारा—धाक, दहशत, भीति. १५·२१४. संसाराचा दरारा १६·६९, हरिखु आणि दरारा १८·४८५.

दरिद्र—गरिबी, कद्रूपणा. आवडे दरिद्र दरिद्रिया । १८·१२८८ (१). कुडें दरिद्र ३·६५; दरिद्रें जिये ९·५८; दरिद्रबुद्धी १४·३२६; दरिद्रिया १८·१२८८ (२). दलिद्र १७·४१६.

दर्प—गर्व, उन्माद. १६·२२७, १६·३९२, १६·३९४, १८·१०५१, धनत्वाचेनि दर्पें

१७·९४; **दर्पसागर** १६·३९१; **अतिकृत-कंदर्पसर्पदर्प** १८·८, **अति (२)** पहा.

दर्पण—आरसा. जैसा दर्पणु मळहीनु। कहीं चि नसे॥ ३·२५६. दर्पणाचिया जवळिका। दुजेपण जैसें मुखा। १३·२०१२. पैं दर्पणातें दर्पणें। पाहिलियां होये न पाणें। १८·११६२. दर्पणें विण नयनें। नयनु कां दीसे॥ १८·१६८१. ६·१२५, १८·१५७४. **दर्पणाचेनि आधारें** ४·४६, १५·२४३, **दर्पणाधारें** ४·७३; **दर्पणाची परी** १५·५४६.

दर्वी—पळी. १६·२४६.

दर्शन—(१) पाहणें, रूपाचा आविष्कार, आत्मसाक्षात्कार. नाना मालवतेनि तपनें। नेइजति लोकांचि दर्शनें। १५·३३४. मग देखिजे कां नेदखिजे। ऐसी जे दशा निफजे। तें तें दर्शन माझें। साचोकारें॥ १८·११५७. ६·१०२, ११·३६६, १३·१८१, १६·४२३, १८·१६१७ (२). **दर्शनाची अनेकता** ११·२०२; **दर्शनाचेनि विंदाणें** ११·२२८; **अगस्तिचेनि दर्शनें** १८·७३२; **तो देखे तें दर्शन** १८·११७४; **दर्शनमात्रें** १७·३२९; **आत्मदर्शन** १८·१२२६, १८·१६१७ (१); **विश्वरूपदर्शन** ११·९३, ११·११९, **सर्वगीता**–१८·३०. **सुदर्शन**—**सुदर्शनाची दीप्ति**, हातांतील सुदर्शन चक्राचा लखलखाट, २·७८, ज्ञानदेवी–'सुदर्शनाची द्युति' २·७८, कुंटे–'सुदशनाची दीप्ति' २·७८. (२) तत्त्वज्ञानमार्गाचें विवेचन. १३·१६; **षड्दर्शनें** १·१०, सं. वा. श. पहा; **दर्शी**, पाहणारा, **क्रांतदर्शी**, **दूरदर्शी**, ४·८७.

दल-लें—(१) सैन्य. १·११४, १·१६९, १·१८४, ११·४०५, ११·४६०, १८·१६१०. **दुर्धर दल** १·९१; **दलामाझि** १·१३०; **दलाते (तें) आवरिलें** १·१६४; **दलभार**—सैन्याचा समुदाय, कैसा दळभारु उचलला। पांडवांचा॥ १·९३, १·१२१, १·१२४, १·१६१, १·१७६; **कौरवदल** १·१४५; **जगदल**, जगांतील सैन्य, ११·४५४; **पांडवदल** १·१३७; **सर्वदल** १८·४८७. **दलवै**, सेनापति, **दलवैपण** १·११५. **अदलपण**, असामर्थ्य, दुबळेपणा, १३·९४४. **आमचां दळीं**, राजवाडे प्रतीप्रमाणें दलीं पाठ घ्यावा, १·१०३. (२) फुलाची पाकळी. वरि्हि ते चि जाल। दला चि नांव कमल। १४·३७२. **अष्टदल**, आठ पाकळ्यांचें (आठ सात्त्विक भावांचें) कमळ, १५·६, सं. वा. श. **आठ भाव** पहा; **कमलदल** १·५९, १·२०२, १३·२५३; **कुमुददल** ५·१०६; **दशदल**, दहा उपनिषदांस उद्देशून, १५·५३७; **दूर्वादल** १८·१६८९, **पद्मदल** १३·५५८, १५·११२; **सहस्रदल**, योगशास्त्रांतील चक्रास उद्देशून, १८·१०३३, **दलें**, म्यान, देहअहंतेचें दलें १५·२३५.

दलवाडें—समुदाय, अंग, दगडाचा चिरा. केलिचें दलवाडें। हलू पोकळ आवडे। १३·२१२, केळीचा गाभा. **आत्मज्ञानाचें दलवाडें** १८·३७, **कामनेचें**–, समुदाय, १८·९७, **जीवाचें चि**, सर्वस्व या अर्थी, ११·६०२, **महाभूतांचें**–५·७८, १०·९३ (तां), **रत्नाचें**–१३·४६१, १८·३५९; **श्रद्धेचें दलवाडे(डें)** १७·५५; **पंचकारणदलवाडें** १८·३०३, सं. वा. श. **पांच कारणें** पहा; **शरीरादिदलवाडें** १८·३५७.

दवडणें—घालवणें, टाकणें. तरि वैराग्याचेन आधारें। तिहि विषय दवडूनि बाहिरे। शरीरीं एकंदरें। केलें मना॥ ५·१५०. ना तरि कामधेनु दवडिजे। न पोसवे म्हणौनि॥ ११·६१६. ९·२३४, १०·२९६, १२·१४, १५·३९, १७·२५६, १८·७८२, १८·८९०. **अभिमानु देसें दवडूनि** १३·१०३६, **मीपण देशें**–१८·१८; **रोगु दवडुनि** १५·५५०; **दवडणें** १०·३०४, १६·७०, १८·१०८. **दवडा**, धांव, हृदयवृत्ती पुढां। आंग चि घे दवडा। १३·४३१, **दवडे घेति** १७·१२, **आशेचा दवडा घे** १४·२३४.

दशक—सं. वा. श. पहा.

दशन—दांत. तरि संवादु तो चि दशनु (दशनु)। १·१५. १३·२६१. **हेतुचां दशनी(नीं) न फुटति**, तर्काच्या दांतांनीं फोडतां किंवा चावतां येत नाहींत, तर्क कुंठित होतो, ७·१८८.

दशा—अवस्था, स्थिति; प्रौढ अवस्था. मग तैसी दशा जीविता। स्वधर्मेंविण॥ २·१९९. कां वस्त्रपणें तंतु। दशे राहे॥ १३·९५. २·३२५, २·३२८, ८·१२७, ८·१५६,

८·२३०, ९·३०२, ९·४२५, १०·१३१, ११·६३३, १३·७८, १३·४९८, १३·५५७, १३·५७९, १३·८९७, १३·११०१, १४·७९, १४·३९४, १५·४०८, १५·४६१, १५·४७३, १६·३८, १६·१२९, १६·२४९, १७·१३३, १७·२३५, १८·४८८, १८·९७६, १८·१०८९, १८·११५७, १८·१५६९. **दशेची वाट न पांतां**, प्रौढ होण्यापूर्वी, ६·४५१; **अंकुरदशा** ९·३९८, **अज्ञान**– १५·४७५, **अव**– १६·३४, १८·१७५०, **कर्मसाम्य**– १८·९६१, **क्षेत्रज्ञ**– १४·१४४, **जीव– जिवणें** पहा, **परीपाक**– १८·१०७९, **प्रकृति**– १३·१००२, **प्रथम**– १०·२६८, **प्रथम** – ११·२४३, **बाल**–६·२६०, १३·७०८, **भेद**–१८·१५३४, **महाप्रलय**–७·४०, **यौवन**– १८·१११, **वैराग्य**– १८·९१५, **साधक**–६·४६२, **सूक्ष्म**– १३·९०९. **दसा**—कां नाना अलंकारदसे। सोनें न लपतां आलें असे। १५·५१८.

दसी—दिव्याची वात. कां दसी दीपा संगें। दीपू चि होये॥ १७·१९.

दाओ—दिलेला. हा होईल दाओ पसाउ। १८·१७८०, हा दानप्रसाद होईल.

दाखवणें—दृष्टीस आणणें, स्पष्ट करणें. हां हो उद्धनिया आरिसा। आंधलेया पुढें दाखउं बैसा। ११·१५७. ५·१६४, ९·३७९, १०·२६, ११·१५५, १३·१०४५, १८·१११३. **दाखउं** १३·७१७, १८·१४२४; **दाखवितां जाइजे** ६·४१९; **दाखविता जाला** ११·१७८; **दाखविलें सांतें** १७·३१७; **दाखविलेयां** १६·७७; **दाखवावेया** ११·२२९; **दाखवणें** ११·६५८; **न दखविति** ११·११०.

दांग—अरण्य. नाना मद्दा अविद्यांचें दांग उमटलें। ११·२१३. १८·२४८. **भ्रांतिचे(चें) दांग** १५·४५०; **संसाराचीं दांगें** १६·८; **दांगिचें वन** १८·४२६; **दांग उठि** १५·१२५; **दांगा धांवतां**, जंगलाकडे धांव घेतली असतां, १५·२२९; **दांगें डोंगर** १८·९३; **दांगाणें**, डोंगराळ प्रदेश, १७·२९३; फुलाचेया भोगा। लागि प्रेम दांगा। १३·५५६, यांत **दांगा** हा अपपाठ वाटतो, ज्ञानदेवींतील 'भोगा–लागीं प्रेम टांगा' १३·५५८, हा पाठही समाधानकारक नाहीं; म्हातारपणीं नाक किंवा सर्व तोंड (टांगें, मस्तक, ज्ञानदेवी कोश) सुरकुत्या पडून काळवंडून उंटाच्या ढोपरासारखें होईल, असा अर्थ कसा तरी जुळवून घ्यावा लागतो.

दाघ—तेज, दाह. ब्रह्मानंदाचा दाघु ११·२२०; त्रिदाघ १६·४३६, सं वा. श. पहा.

दाटणें—नेटानें दाबणें, दडपणें, जमणें, अडकवणें, गर्दी करणें. तो उपशमीं निहिटिला। धैर्यें वरी दाटिला। ४·१३०. हणौटी हडौती दाटे। ६·२०७. दाटिजो पां परिभारें। चित्त न दटे॥ ६·३६८ (१). जरि चोरा सभा दाटे। ७·९१. रोगिं दाटिला आणि उदासपण। अपवेंसीं॥ ९·४८७. स्थाळिं नावा जिया दाटिजे। जाळिं तिया चि जेविं तरिजे। १७·३६३. नाना पथ्येंसिं अखद लाहे। तरि रोगें दाटिला ही जिये। १८·७०३. ६·२२५, ८·२२७ (२), ९·११४, ९·२१५, १०·१२७, ११·२४४, १३·१८६, १६·२१८, १८·११५९, १८·१४९७. **दाटूनु खेंव देइजे** ६·११७; **द्वेषाचां आवर्त्तीं दाटत** ७·७०, **रोगाचां**– ७·८४; **गुंडे दाटी** १३·५८९; **चित्त दाटैल** १३·५८३; **डोई दाटिलें** १६·४४२; **शाखा फलें दाटिली होये** १५·१९९; **समुद्र भरितें दाटी** १३·३०६; **समुद्रिं भरतें अपार दाटी** ९·११४; **सिंधू भरितें दाटे** १८·१३०४; **सूरी दाटी चि ना** १३·१०६५. **न दटति** ७·१८८; **न दटिजे** ३·१७४; **चित्त न दटे** ६·३६८(२); **दाटणें** १८·९३४; **सदट—आभाल सदट सजल दाटे** ८·२२७ (१); **दाट**, गर्द, निबिड, जोडति दाटें झाडें। सदा फलतिं॥ ६·१७३, ६·१७६; **दाट पाला** १५·१९०, **–साउली** ९·४३३; **एकदाटें** ९·४२९; **घनदाट** १·८९; **दाटपणें—प्रीतिचेनि दाटपणें** ११·५४७; **दाटणी** १३·३४८, १६·१२; **दाटि-टी**, गर्दी, औत्सुक्याची दाटि १८·१५४२; **दाढादातांचिया दाटी** ११·३७१.

दाटुगा—दांडगा, मोठा, गाढ. बाहिरि धिटे जैसी। दाटुगा पति कलासी। १३·५०४. अज्ञान जगिं दाटुगें। १३·७७८. **दाटुगी अविद्या** १६·३५; **दाटुगी आसुरी संपत्ति** १६·२५१; **पातकांची दाटुगी सभा** १६·४२४.

दांडा-डी—काठी, सूळ. **दांडा—दांडेयांचे घाए** १८·९३९; **महादुःखाचे दांडेवरि घेतलीं, झोडपले गेले,** ७·१६६. **दांडी—ममत्वाची दांडी घेववी,** (दांडीवर निशाण बांधून मिरवितात त्यास उद्देशून) मी व माझें यांत गुंतवितो, १८·१०५७.

दाढ—तोंडांतील मागल्या बाजूचे वरचे व खालचे दांत. तैसे चाटित दाढ दांत । जीभ ललें ॥ ११·३०८. **दाढांचे आंकुडे** ११·३५८; **द्वेषाचिया दाढा** ९·१८२; **दाढाचां सांडसिं पडिलीं,** दाढांच्या पकडींत सांपडलीं, ११·४१०; **ब्रह्मकटाहो असका दाढे घालावा** ११·४२५; **प्रलयरुधिरें दाढा काटलिया** ११·३४०; **दाढादातांचिया दाटी** ११·३७१; **दाढा दांतेंसिं,** दातांसहित दाढा, १३·५६३; **दांतदाढा** ११·३५१. **दाढी**—तोंडावरील केंस, **दाढी साउल धरी,** दाढीचे केंस पांढरे होतात, १३·७५६; **आपत्य दाढियेसि तोडी** १३·५६५, **आपत्य पहा.**

दात-दांत—तोंडांतील पुढच्या बाजूचे वरचे व खालचे दांत. **दात—ज्ञ(दां)तांचें आगरडें** १३·२५१. **दांत**—परस्परें दांतां। आडलु होये खातां। १७·१४४, राजसांच्या आहारास उद्देशून. **दांतांचा व्याडिं,** फटींत, ११·४११; **दांत आन होंती,** नवे दांत येतील, ६·२६३; **दांत बैसले,** दांतखिळी बसली, १·१३५; **दांत रागीठ दीसति** ११·३३९; **दांत न लवीसि** ११·३९२; **हांसतां दांत दाउं** १३·५६२; **दांत व दाढ, दाढ पहा.**

दाता—देणारा. स्थूल दाता किं कोण्हातें । नास्ति न ह्मणैल ॥ १८·१६७३, दानशूरास उद्देशून. **दातेपण** १८·१६७.

दातार—उदार, दानशूर. एयां कौरवांचेया घरा। शिष्टाइये धाडिलासि दातारा । ११·५३५. ९·५१९, ११·८, ११·६७, ११·१०५, १३·४१५, १७·९, १७·४२, १८·२३, १८·२८९, १८·१३२९, १८·१५५७.

दातृत्व—दातेपणा, दानशूरता. अगाध दातृत्वें सरलु । १२·२४०.

दादर—जिना. मग मध्यमामध्यविवरें । तेणें कोरिवें दादरें । टाकिलें चवरें । ब्रह्मरंध्रिचें ॥ १२·५५, सुषुम्ना नाडीच्या मधल्या पोकळींतील कोरींव दादरावरून कुंडलिनी ब्रह्मशिखर गांठते. **मध्यमेमाझिचेनि दादरेंहुनि** ६·२७१.

दादुला—थोर पुरुष, समर्थ, वीर. बिरिदांचे दादुले जाले । हीवां ऐसे ॥ १·१३५, पट्टीचे योद्धे गार पडले. जेया दादुलेयाचा संकल्पु । विश्व रची ॥ ६·१०८. **शुकदेवादिक दादुले** ११·१७३; **श्रीगुरु ऐसा दादुला** १८·१७११; **दादुलेयाचें अमूर्त्तपण न मैले** ५·८१.

दान—धार्मिक बुद्धीनें मोबदला न इच्छितां दिलेली देणगी. दे दान ह्मणौनि दारवठेकारु । जालासि बलिचा ॥ ११·१०३. परि दानिं जेया होउ । सुरतरूसिं ॥ १३·२१०. तेया नावें जाण दान । जें मोक्षनिधानिचें अंजन । १६·८७, या प्रकारच्या दानाचें लक्षण १६·८४ ते १६·८७ पहा. देशकालशुद्धपात्रिं । देंति दानें ॥ १७·३६०. १०·८३, ११·६७४, १७·२६४, १७·२६६, १७·२६९, १७·२७७, १७·२८१, १७·२८२ (१), १७·२८७, १७·३०७, १८·८६७. **अहंतेचें दान** १८·१६००; **पात्रविशेषें दानें** ९·३९५; **दानत्याग,** दान व त्याग, १६·१३२; **दानपुण्य,** दान व पुण्यकृत्यें, ११·५८७, १३·२०६, १३·७९३; **दानपुण्यादि** ९·३५६; **दानभाग** १७·२८३, **—लिंग,** दानाचें चिन्ह, १७·२६३, **—लेख,** दानाचा हिशेब, १८·३७०, **—वरिया,** सर्वांत श्रेष्ठ दान, १७·२८२(२), **—शील** १६·४००, **—सीळ** १५·१२१; **दानिराय** १८·१३६९; **कैवल्यदान** १८·१४५४, **ज्ञान—** १७·२०७, **तामस—** १७·२९८, १७·३०५, **पसाय—,** प्रसाद म्हणून दिलेलें दान, १६·४७०, १८·१७७२, **महा—** १७·४४, **माजवण—,** मादक पदार्थ चारणें, ३·९, **मोक्ष—** १८·१४२६, **राजस—** १७·२९२, **श्रद्धादि—** १७·३११; **याग अथवा दानें** १७·४०३; **दानयागतपें** १८·१५२; **यज्ञदानतपादिकें** १८·१४८; **यज्ञदानतपें** १७·३६२; **यज्ञदानादिक्रिया** १७·३६४.

दानव—दैत्य, असुर. **देवांदानवांचिया युक्ती जोगा (जोगा) न्हवसि,** देवांना व दानवांना आकलन करतां येणार नाहीं असा, १०·१५८.

दायाद—भाऊबंद, वारसदार. ११·४७५.

दार—**दरवाजा.** जें इंद्रियांचीं दारें अडी । १३·१६९. ज्ञानियांचें दार । आराधिति ॥ १३·११२४. **दार ही चेंपूं नेये,** दारास हात लावण्याची सोय राहत नाहीं, ९·३२६; **विष्टिचां दारिं सूनि** १३·७३१; **दारकुटा—इर-री** पहा. **दारवठा,** **उंबरठा, दरवाजा,** तेथ साधुसेवा हो दारवठा । ४·१६४, आणि श्रवणाचा पुढां । दारवठा सदा उघडा । १८·१४९८, **नरकाचा दारवठा** १६·४२७; **दारवठां चि पाये बांधले,** संसारांत जो अडकून राहिला आहे, १३·८४१; **दारवठां रिगिजे** १२·२४; **दारवठेकारु,** द्वारपाळ, ११·१०६.

दारुयंत्र—लाकडाची कळसूत्री बाहुली. १·८१.

दारुण—घोर, भयंकर. जें वज्रापासौनि कठिन । दुर्धर अति दारुण । १·१९९, **स्नेहास उद्देशून.** वरि जूझाचें निर्वाण । मांडलें असे दारुण । १८·१५६६. १४·१६३, १४·१७२, १५·१८२, १६·४११, १७·२०७, १८·१२७०. **वोखटी दारुण** १३·१०६३; **दारुणीं नरकलोकीं** १६·३७२; **दारुणें आडवें** १५·३२७.

दावणें—दाखवणें, उघड करून सांगणें. बोली (लीं) अरूपाचें रूप दावीन । ६·३६. अर्जुना तुवां एक दावा म्हणितलें । आणि तें चि दाउं तरि काइ दाविलें । आतां देखें आववें भरलें । माझां चि रूपीं ॥ ११·१२३ (१,२,३). कां आरिसेयासि आरिसा । उटूनि दाविला जैसा । १८·११३३. १·४४, ३·१७२, ५·१२५, ६·१८, ६·११२, ७·२६, ८·२३६, ९·९५, ९·१३४, ९·२००, ९·५३०, १०·११९, १०·१६९, ११·३५, ११·३९, ११·७३, ११·९७, ११·१५४, ११·१६१, ११·१६६, ११·१८०, ११·१८२, ११·३६०, ११·४०२, ११·४९४, ११·५७३, ११·५७९, ११·५९०, ११·६६६, १२·२१, १२·१८७, १३·६२७, १३·६२८, १३·६५०, १३·७९२, १३·७९४, १३·८८३ (२), १३·९३४, १४·४, १४·४०, १४·१३३, १४·२७३, १४·२९६, १५·३४, १५·९२, १५·२०७, १५·३६६, १५·४३७(१,२), १५·४५१, १५·५१७, १५·५५३, १६·४३, १६·४४, १६·११५, १६·२१६, १७·८, १७·९३, १७·२१४, १७·२३९, १७·२६२, १७·३०७, १७·३७७, १७·३८१, १८·५१, १८·११७, १८·१५७, १८·२९२, १८·३५२, १८·३५६, १८·५०८, १८·५३८, १८·५४१, १८·५७९, १८·६८६, १८·७६२, १८·७८५, १८·८२८, १८·८८०, १८·९४८, १८·११०८, १८·१११५, १८·१११७, १८·११४९, १८·१२३३, १८·१२९५, १८·१३७३, १८·१३८६, १८·१४४४, १८·१६७५, १८·१७४७, १८·१७६३. **दाउं**—हांसतां दांत दाउं । १३·५६२, १३·११४९, १३·११५१, १४·१४३, **रूप**–११·६२९, १३·१६०, **रोकडें**–१७·११९, **स्वरूप**–१७·१९८; **दाऊं—वर्म दाऊं** १०·२८०; **भेदु दाउनियां** १०·२३; **उद्देशु दाउनु** ६·२९१; **ब्रात्समुद्रा दावावी** १३·२८२; **दावावें जालें,** दाखवावयाचें असेल तर, १३·८८३ (१); **दावावेया** १७·३१२, १७·३१५; **ग्रंथु दावि,** विवरण करून सांग, १४·२६; **दाविजत असे** ८·२०१, **दाविजतसे** ८·४६; **दाविजैल** १८·७७०; **दाविता,** **दाखविणारा,** हिताहितु दाविता दीपु । १६·४४३, **दाविताসि** ११·३०६; **दावितु आहासि** १३·८५३, **–आहे** १८·४२; **दाविलां गुणीं,** दाखविलेल्या गुणांनीं, १४·१२८; **दुःख दाविलां नावडे** ५·१२७; **दाविलेनि** १७·३३०; **दाविलेया वाटा** १८·१००५; **दावी**—गीतें विण रंगु दावी । १८·१७२०, **दीवा डोलां दावी** १८·८८८; **सोहले दावीसी** १२·४; **दीवी** १८·३७८, **हा पाठ दावी असा घ्यावा.**

दावें—गुरांस बांधावयाचा दोर. वांसुरुवां लाविलें । दावें जैसें ॥ १३·३७७.

दाशिरू—बटकूर. १८·१३९४. **दास पहा.**

दास—(१) चाकर, सेवक, भक्त. आणि दासु होउनु करीन । दास्य तेथिचें ॥ १३·४१४ (१); **निवृत्तिचा दासु** ५·६९, १०·३१०; **निवृत्तिदास,** परिशिष्ट (६) पहा; **दासपण—म्हणियांचेनि दासपणें** १३·४३७. **दासि,** पैं जीवाचां कसीं उतरली । ते दासि किं गोसांविणि जाली । १८·९०८, १८·९५५, **गुणाचि दासि** १७·१२०; **दासी—अणिमादिकी दासी** १८·१६२०, **श्रिये सारिखिया**–९·३६९. **दासिकपण—ते**

दासिकपणाचेनि विकें । तृष्णा जिए ॥ ३·२४३; **दास्य**—४·१६५, १३·४०३, १३·४१४ (२), **गुरुदास्य** १३·४४१, १३·४४२. (२) दाहक, त्रासदायक. उजालु अधिका अधिकु बहुवसु । धडाडितु असे अतिदासु । ११·२९८; **दासट**—**दासटें त्रासकाळें** १८·७७६; **आगीपासौनि दासट** ११·४५८, **चूनेयांहुनु**– १७·१३८.

दाहणें—जाळणें, पोळणें. पावकें दाहावें । वर्पावें जळें ॥ ९·२८०. **दाह**—**अग्निदाहो** २·१४६; **दाहक** १७·११३, १८·१६१४,–**पणें** ११·४३२; **दाह्यदाहकविभागें** १८·४०८.

दिअ-ॐ-य-यो-वो—दिवसाचा पूर्वार्ध. **दिअ**—साहाजें बहुवां दिआंची भूक । ६·२२८. **दिॐ**—तंव शब्दाचा दिॐ मावळला । ६·३१४. **राति दिॐ** १४·१६८, **रातिदिॐ** १८·५०१; **रात्रिदिॐ** १८·३०५; **दीॐ**—किं उदैजतां चि दीॐ । मध्यान होए ॥ १८·९९२. **दिय**—जिये गाविंचा पाहारु दियां वेन्हीं । ८·१५३, **आयुष्याचेनि दियें वेचौनियां** १८·९४३; **दियें** १३·७६४. **दियो**—ऐसें प्रेमाचेनि बौहवसपणें । नाहिं रात्रि दियो जाणणें । १०·११३, **राति दियो** १३·४३७. **दिवो**—सूर्यें सकळ पाहे । दिवो जैसा॥ १८·३५४, **दिवोरजनी** १८·५१८; **दिवो...राति** १८·७२१, **दिवोराति** १३·९५४, **दिवोराती** १५·४३९, १५·५००; **रात्रि आणि दिवो** १८·१२५०. **दिन**–, **दिस**–, **दिह**, **दी**, **देॐ** पहा.

दिक्—दिशा. शब्दास जोडून. **दिगंत**—दिशांचा अंत, अफाट, विस्तीर्ण, १३·६८५, १८·१२८६. **दिगंतिचे भूपाळ** १·२१८; **दिगंतीचे भूपति** २·२१२; **दिग्गजमेळावे**, आठ दिशांस सावरून धरणाऱ्या हत्तींचे मेळावे, सं. वा. श. अष्ट पहा; **दिग्विभाग** १६·३३४.

दिठि-ठी—दीठणें पहा.

दिन-दिन्ह-दीन—दिवस. **दिन**—जैसा क दिना। सूर्यु हा ॥ १४·२६३. **दिनोदइं** १५·२८२; **दिनिदिनीं**, दररोज, १३·९१८; **दुर्दिनु** १३·१००४ (२); **सुदिन**—**सुदिनाचां आभाळिं** १३·१००४(१); **आत्मज्ञानसुदिन** १८·८९९. **दिन्ह**—**प्रतिदिन्हीं** १८·११४. **दीन**—(१) दिवस, सूर्य. **दिहाचि दीनु थोंकला**, सूर्य दिवसाच थांबला, १·१५८; **दीनोदयीं** ८·१६५; **दीनउदो** १०·१४४; **प्रतिदीनी(नीं)** १४·१०६; **रातिदीनु** १२·३६; **सुदीनु** १६·२. (२) **गरीब**, **केंविलवाणा**, कारुण्यें कीजतासि दीनु । २·१३.

दिवटा-दीवटा—मशाल, काकडा. **दिवटा**—**वाचेचा दिवटा** १८·३५६; **दीवटा**—मग मी चि होउनि दीवटा । पुढां चालें ॥ १०·१२६, **नियमाचा दीवटा** ७·४७.

दिवस—अहोरात्र, एका सूर्योदयापासून दुसऱ्या सूर्योदयापर्यंतचा काळ, सूर्योदयापासून सूर्यास्तापर्यंतचा काळ. जैसा दिवसु जांतु किं एतु आहे । हें चोजवे नां ॥ १५·१२९. कां डोळे फूटति दिवसा । डुडुळांचें(चे) ॥ १८·६७९. ६·१४९, ११·५०५, १८·५२. **दिवसाचिये उन्नती** १७·१३२; **अभ्रें दिवसु हारतला** १५·३९७; **दिवसनाथ** १६·२७; **अद्वैतदिवसें** ६·१०५, ६·३९९, **कृष्ण**–६·१३६; **दुपाहारी कां दिवसें** १७·१५४; **प्रतिदिवसीं** १८·१४४२; **दिवसें राती** १६·२००, १८·३१५; **रातिदिवसु** ४·२००,–**सें** १६·९१; **रात्रि आणि दिवसा** १३·१०९६, १६·२४४; **रात्रि दिवसु** ६·१५७. **दीवस** ६·१३८.

दिवा-दीवा—(१) तेल वातीनें प्रकाश पाडण्याचें साधन. **दिवा**—नातरि दिवा मुकुलिकीं । दीपशिखा अनेकी । भीनलेयां अवलोकीं । जैसें होये ॥ १४·५५, एका दिव्याच्या ज्योतींत अनेक दीपज्योती मिळाल्या तर जसें होतें तसें. कां काजलि आणि मंद । प्रभा दिविं । १५·८४, काजळी वाढली म्हणजे दिव्याचा प्रकाश मंद होतो. आंधारिं अभंगु दिवा । अडविं समर्थु बोलावा । १७·३५६, अंधारांत (सहज) न मालवणारा दिवा असावा, अरण्यांतून जातांना बरोबर सामर्थ्यवान सोबती असावा. १३·६२५. **विचाराचा...दिवा** १८·१००२; **दिवा माल्हवलेयां** १५·३३७; **दिवेलावणी** १३·९२७, १५,३८१; **चिद्गगनभवनदिवा** १६·६. **दीवा**—पाहे पां वारेनि कां उदकें । जैं दीवेयाचें दीवेपण झांके । तैं असती चि काइ देखे। दीठि आपुली ॥ ८·२१०. म्ह(ह्म)णौनि

दार—दरवाजा. जें इंद्रियांचीं दारें अढी । १३.१६९. ज्ञानियांचें दार । आराधिति ॥ १३.११२४. **दार ही चेंपूं नैये,** दारास हात लावण्याची सोय राहत नाहीं, ९.३२६; **विष्टिचां दारिं सूनि** १३.७३१; **दारकुटा—दर-री** पहा. **दारवठा,** उंबरठा, **दरवाजा,** तेथ साधुसेवा हो दारवठा । ४.१६४, आणि श्रवणाचा पुढां । दारवठा सदा उघडा । १८.१४९८, **नरकाचा दारवठा** १६.४२७; **दारवठां चि पाये बांधले,** संसारांत जो अडकून राहिला आहे, १३.८४१; **दारवठां रिगिजे** १२.२४; **दारवठेकारु,** द्वारपाळ, **११.१०६.**

दारुयंत्र—लाकडाची कळसूत्री बाहुली. १.८१.

दारुण—घोर, भयंकर. जें वज्रापासौनि कठिन । दुर्धर अति दारुण । १.१९९, **स्नेहास उद्देशून.** वरि जूझाचें निर्वाण । मांडलें असे दारुण । १८.१५६६. १४.१६३, १४.१७२, १५.१८२, १६.४११, १७.२०७, १८.१२७०. **वोखटी दारुण** १३.१०६३; **दारुणीं नरकलोकीं** १६.३७२; **दारुणें आडवें** १५.३२७.

दावणें—दाखवणें, उघड करून सांगणें. बोली (लीं) अरूपाचें रूप दावीन । ६.३६. अर्जुना तुवां एक दावा म्हणितलें । आणि तें चि दाउं तरि काइ दाविलें । आतां देखें आववें भरलें । माझां चि रूपीं ॥ ११.१२३ (१,२,३). कां आरिसेयासि आरसा । उठूनि दाविला जैसा । १८.११३३. १.४४, ३.१७२, ५.१२५, ६.१८, ६.११२, ७.२६, ८.२३६, ९.९५, ९.१३४, ९.२००, ९.५३०, १०.११९, १०.१६९, ११.३५, ११.३९, ११.७३, ११.९७, ११.१५४, ११.१६१, ११.१६६, ११.१८०, ११.१८२, ११.३६०, ११.४०२, ११.४९४, ११.५७३, ११.५७९, ११.५९०, ११.६६६, १२.२१, १२.१८७, १३.६२७, १३.६२८, १३.६५०, १३.७९२, १३.७९४, १३.८८३ (२), १३.९३४, १४.४, १४.४०, १४.१३३, १४.२७३, १४.२९६, १५.३४, १५.९२, १५.२०७, १५.३६६, १५.४३७(१,२), १५.४५१, १५.५१७, १५.५५३, १६.४३, १६.४४, १६.११५, १६.२१६, १७.८, १७.९३, १७.२१४, १७.२३९, १७.२६२, १७.३०७, १७.३७७, १७.३८१, १८.५१, १८.११७, १८.१५७, १८.२९२, १८.३५२, १८.३५६, १८.५०८, १८.५३८, १८.५४१, १८.५७९, १८.६८६, १८.७६२, १८.७८५, १८.८२८, १८.८८०, १८.९४८, १८.११०८, १८.१११५, १८.१११७, १८.११४९, १८.१२३३, १८.१२९५, १८.१३७३, १८.१३८६, १८.१४४४, १८.१६७५, १८.१७४७, १८.१७६३. **दाउं**—हांसतां दांत दाउं । १३.५६२, १३.११४९, १३.११५१, १४.१४३, **रूप**— ११.६२९, १३.१६०, **रोकडें**—१७.११९, **स्वरूप**—१७.१९८; **दाऊं—वर्म दाऊं** १०.२८०; **भेदु दाउनियां** १०.२३; **उद्देशु दाउनु** ६.२९१; **आलमुद्रा दावावी** १३.२८२; **दावावें जालें,** दाखवावयाचें असेल तर, १३.८८३ (१); **दावावेया** १७.३१२, १७.३१५; **ग्रंथु दाविं,** विवरण करून सांग, १४.२६; **दाविजत असे** ८.२०१, **दाविजतसे** ८.४६; **दाविजैल** १८.७७०; **दाविता,** दाखविणारा, हिताहितु दाविता दीपु । १६.४४३, **दावितासि** ११.३०६; **दावितु आहासि** १३.८५३, **—आहे** १८.४२; **दाविलां गुणीं,** दाखविलेल्या गुणांनीं, १४.१२८; **दुःख दाविलां नावडे** ५.१२७; **दाविलेनि** १७.३३०; **दाविलेया वाटा** १८.१००५; **दावी**—गीतें विण रंगु दावी । १८.१७२०, **दीवा डोलां दावी** १८.८८८; **सोहळे दावीसी** १२.४; **दीवी** १८.३७८, हा पाठ **दावी** असा घ्यावा.

दावें—गुरांस बांधावयाचा दोर. वांसुरुवां लाविलें । दावें जैसें ॥ १३.३७७.

दाशिरुं—चटकूर. १८.१३९४. दास पहा.

दास—(१) चाकर, सेवक, भक्त. आणि दासु होउनु करीन । दास्य तेथिचें ॥ १३.४१४ (१); **निवृत्तिचा दासु** ५.६९, १०.३१०; **निवृत्ति-दास,** परिशिष्ट (६) पहा; **दासपण—ज्ञानियां-चेनि दासपणें** १३.४३७. **दासि,** पैं जीवाचां कसीं उतरली । ते दासि किं गोसांविणि जाली । १८.९०८, १८.९५५, **गुणाचि दासि** १७.१२०; **दासी—अणिमादिकी दासी** १८.१६२०, **श्रिये सारिखिया**—९.३६९. **दासिकपण—**ते

दासिकपणाचेनि विकें । तृष्णा जिए ॥ ३·२४३; **दास्य**—४·१६५, १३·४०३, १३·४१४ (२), **गुरुदास्य** १३·४४१, १३·४४२. (२) **दाहक**, त्रासदायक. उजाळु अधिका अधिकु बहुवसु । धडाडितु असे अतिदासु । ११·२९८; **दासट**—**दासटें त्रासकाळें** १८·७७६; **आगीपासौनि दासट** ११·४५८, **चूनेयांहुनु**–१७·१३८.

दाहणें—जाळणें, पोळणें. पावकें दाहावें । वर्षावें जळें ॥ ९·२८०. **दाह—अग्निदाहो** २·१४६; **दाहक** १७·११३, १८·१६१४, –**पणें** ११·४३३; **दाह्यदाहकविभागें** १८·४०८.

दिअ-ॐ-य-यो-वो—दिवसाचा पूर्वार्ध. **दिअ**—साहाजें बहुवां दिआंची भूक। ६·२२८. **दिॐ**—तंव शब्दाचा दिॐ मावळला । ६·३१४. **राति दिॐ** १४·१६८, **रातिदिॐ** १८·५०१; **रात्रिदिॐ** १८·३०५; **दीॐ**—किं उदैजतां चि दीॐ । मध्यान होए ॥ १८·९९२. **दिय**—जियें गार्विंचा पाहारु दियां वेन्हीं। ८·१५३, **आयुष्याचेनि दियें वेचौनियां** १८·९४३; **दियें** १३·७६४. **दियो**—ऐसें प्रेमाचेनि बौहवस पणें । नाहिं रात्रि दियो जाणणें । १०·११३, **राति दियो** १३·४३७. **दिवो**—सूर्यें सकळ पाहे । दिवो जैसा॥ १८·३५४, **दिवोरजनी** १८·५१८; **दिवो...राति** १८·७२१, **दिवोराति** १३·९५४, **दिवोराती** १५·४३९, १५·५००; **रात्रि आणि दिवो** १८·१२५०. **दिन–, दिस–, दिह, दी, देॐ** पहा.

दिक्—दिशा. शब्दास जोडून. **दिगंत**—दिशांचा अंत, अफाट, विस्तीर्ण, १३·६८५, १८·१२८६. **दिगंतिचे भूपाल** १·२१८; **दिगंतीचे भूपति** २·२१२; **दिग्गजमेळावे**, आठ दिशांस सावरून धरणाऱ्या हत्तींचे मेळावे, सं. वा. श. **अष्ट** पहा; **दिग्विभाग** १६·३३४.

दिठि-ठी—**दीठणें** पहा.

दिन–दिन्ह–दीन—दिवस. **दिन**—जैसा क दिना। सूर्यु हा ॥ १४·२६३. **दिनोदइं** १५·२८२; **दिनिदिनीं**, दररोज, १३·९१८; **दुर्दिनु** १३·१००४ (२); **सुदिन—सुदिनाचां आभाळिं** १३·१००४(१); **आत्मज्ञानसुदिन** १८·८९९. **दिन्ह—प्रतिदिन्हीं** १८·११४. **दीन**—(१) दिवस, सूर्य. **दिहाचि दीनु थोंकला**, सूर्य दिवसाच थांबला, १·१५८; **दीनोदयीं** ८·१६५; **दीनउदो** १०·१४४; **प्रतिदीनी(नीं)** १४·१०६; **रातिदीनु** १२·३६; **सुदीनु** १६·२. (२) **गरीब**, केविलवाणा, कारुण्यें कीजतासि दीनु । २·१३.

दिवटा–दीवटा—मशाल, काकडा. **दिवटा—वाचेचा दिवटा** १८·३५६; **दीवटा**—मग मी चि होउनि दीवटा । पुढां चालें ॥ १०·२२६, **नियमाचा दीवटा** ७·४७.

दिवस—अहोरात्र, एका सूर्योदयापासून दुसऱ्या सूर्योदयापर्यंतचा काळ, सूर्योदयापासून सूर्यास्तापर्यंतचा काळ. जैसा दिवसु जांतु किं एतु आहे । हें चोजवे नां ॥ १५·१२९. कां डोळे फुटति दिवसा । डुडुळांचें(चे) ॥ १८·६७९. ६·१४१, ११·५०५, १८·५२. **दिवसाचिये उन्नती** १७·१३२; **अभ्रें दिवसु हारतला** १५·३९७; **दिवसनाथ** १६·२७; **अद्वैतदिवसें** ६·१०५, ६·३९९, **कृष्ण**–६·१३६; **दुपाहारी कां दिवसें** १७·१५४; **प्रतिदिवसीं** १८·१४४२; **दिवसें राती** १६·२००, १८·३१५; **रातिदिवसु** ४·२००, –**सें** १६·९१; **रात्रि आणि दिवसा** १३·१०९६, १६·२४४; **रात्रि दिवसु** ६·१५७. **दीवस** ६·१३८.

दिवा–दीवा—(१) तेल वातीनें प्रकाश पाडण्याचें साधन. **दिवा**—नातरि दिवा मुकुलिकीं। दीपशिखा अनेकीं । मीनलेयां अवलोकीं । जैसें होये ॥ १४·५५, एका दिव्याच्या ज्योतींत अनेक दीपज्योती मिळाल्या तर जसें होतें तसें. कां काजळि आणि मंद । प्रभा दिविं । १५·८४, काजळी वाढली म्हणजे दिव्याचा प्रकाश मंद होतो. आंधारिं अभंगु दिवा । अडावें समर्थु बोळावा । १७·३५६, अंधारांत (सहज) न मालवणारा दिवा असावा, अरण्यांतून जातांना बरोबर सामर्थ्यवान सोबती असावा. १३·६२५. **विचाराचा...दिवा** १८·१००२; **दिवा माल्हवलेयां** १५·३३७; **दिवेलावणी** १३·९२७, १५,३८१; **चिद्गगनभवनदिवा** १६·६. **दीवा**—पाहे पां वारेनि कां उदकें। जैं दीवेयाचें दीवेपण झांके । तैं असती चि काइ देखे। दीठि आपुली ॥ ८·२१०. म्ह(ह्म)णौनि

दिवा पालवे । सर्वे चि तेज माल्हवे । १२·१००. १४·२१९, १६·१००, १६·४५५, १८·८८८. **दीवेयांचेयां बंबाळिं**, **दिव्यांच्या** लखलखाटांत, १५·२७६; **ज्ञानाचा दीवा** ७·१३६; **झांकलिये घटिचा** – ८·९६, **वाचेचा** – १८·३५५. (२) **दिवा**—दिवस. **दिवाकर** १७·१७७.

दिवालि-ली-दीवाली—दिवाळी, तेज, भाग्योदय. **दिवालि**—**ज्ञानाची दिवालि** १५·१२; **दिवाली**—तैं योगियां पाहे दिवाली। निरंतर ॥ ४·५३, **माहासुखाची दिवाली** ६·३८८; **दीवाली**—उदयाची सूर्यें होये दीवाली। ५·८६.

दिवि-दिवी—**दिवि** (१) आकाशांत ११·२३४; (२) काकडा, मशाल. दिवियेचां आंगिं थोरी। तरि ते बहुतां तेजातें करी। वाति आपुलिया परी। आणिकीं ना ॥ १८·१६९४, मशाल मोठी म्हणून पुष्कळ उजेड पाडते, पण लहानशी वात आपल्यापरी प्रकाश देते कीं नाहीं ? **दिवी**—१८·११३७; **ठाणादिवी**, स्थाईक दिवा, ६·२३; **धर्मदिवी** १६·६४; **पोतासाची दिवी**, कापूर लावलेली मशाल, १०·१२६.

दिव्य—(१) दैवी, स्वर्गीय, अलौकिक. दिव्य तूं प्रकृतिभावां । पैलीकडील ॥ १०·१३४. **दिव्यांजन** ६·४५६, १८·९००; **दिव्यान्न** १८·१४८३, १८·१४९३; **दिव्योषध** १८·७७१, **–धी** १८·९४६; **दिव्य चक्षु** ११·१७८, ११·२९८; **दिव्यचक्षूंचेनि पैसें** ११·२६२; **दिव्य ज्ञानाचां हि डोलां** ११·२९७; **दिव्य ज्ञानीं** ११·२८७; **दिव्य तेज** ११·२१०; **दिव्यतेजप्रकाशें** ११·१३१; **दिव्यतेजा हाथैवा** १६·२३; **दिव्या विभूती** १०·१६९; **दिव्य शंख** १·१२७. (२) खात्री पटविणारी अवघड कसोटी. कां दिव्या करविजे। दिव्य जैसें ॥ १८·१३२०.

दिशा—सूर्योदयाला अनुसरून पृथ्वी व आकाशाचे सोईकरतां पाडलेले पूर्व, पश्चिम वगैरे आठ विभाग. जैसी पूर्व दिशेचां राउलीं। उदयाची सूर्यें होये दिवाली। किं एऱ्हीं हीं दिशां तिये चि कालीं। कालिमा नाहिं ॥ ५·८६. जें कां द्यौलोंकपाताल। पृथिवी हान अंतराल। अथवा दिशा विदिशा समाकुल। दिशाचक्र ॥ ११·३१० (१). ६·२०६, ११·३७५, १३·२४९, १३·३७६, १८·१२२९. **चहूं दिशीं** ६·४१४; **दाहिं दिशिं**, पूर्वपश्चिमादि आठ व वर खालीं मिळून दाही, १५·६९, **दाही दिशा** १३·२६, १८·१६०६; **दाहें दिशीं** १६·३२६; **स्वर्ग पाताल...भूमि दिशा अंतराल** ११·२६७; **दिशांचे ठाये** ११·१८८; **दिशां पैलीकडे** ११·५००; **पश्चिमदिशेचा कांतु**, वरुण, १०·२२३; **पूर्वादिदिशांचा ठावो** १६·१४; **दिशा कोंधाटलिया** १·१३९; **दिशा सगलिया गिलाविया** ११·४२६; **दिशा मनोमल लंघविलें** १२·१७८; **आपेसिं दिशा लंघी** २·८; **वनौकें दिशा लंघीति** १८·१५२१; **दिशाचक्र** ११·३१० (३); **विदिशा**, पूर्वादि चार मुख्य दिशांतील, आग्नेय, नैर्ऋत्य, वायव्य व ईशान्य या चार उपदिशा, ११·३१० (२);

दिस-दीस—(१) दिवस. **दिस**—**अवसेचां दिसीं** ११·५; **एकादशिचा दिसिं** १३·८१६; **पूर्णिमेचा** – १४·२१०; **बहुतां दिसांची** ४·१५; **बौहुविं दिसिं** १७·१५८; **रात्रिचां अवसरीं... दिसां** १६·२७०; **सुदिस**—**कैवल्यसुदिसें** १६·१३. (२) **दिशा**. भववार्त्ता देशें दिसें। दवडणें जें ॥ १६·७०. **कालिं...दिसिं** १७·२७२. **दीस**, दिवस, १३·७४७; **अंकितें जें दीस** १८·१०९; **दीस लागलेयां**, फार दिवस लोटले तर, १३·३३६; **सुखाचे दीस** १३·६३९; **दिहें दीसें**, दिवसें दिवस १२·१०८.

दिसणें-दीसणें—दृष्टीस पाडणें, पाहणें, वाटणें, भासणें, प्रतीतीस येणें. **दिसणें**—जेया जें अन्हां परौतें। जेया जें पुढां मागौतें। दिसतन विण दिसतें। अदृश्य जें ॥ १५·७५. **आरिसा आपणपेयां दिसावेया** १६·१०१; **ठेविलें न दिसतां**, ठेविलेली वस्तू जोंवर दृष्टीस पडत नाहीं, १८·१५०; **न दिसे** २·५६, २·८९, ७·३१ (२), १७·७०, १७·३१७, **दीठी न दिसे** १८·४०५, १८·६०९; **पासिं असत वस्तुजात न दिसे** २·५६; **न दिसणें** १६·१५ (१), १८·१११० (२); **न दिसें** १६·३५४. **दीसणें**—तुझें सिहाणेपण तैसें। दीसतसे ॥ २·९३. गमे

आणि साहाज। दीसत ही असे ॥ १८·१४२२. २·११३, ६·३८४, १५·३००, १८·८२८. हें जेतुलें दीसत आहे १७·३७९; दीसतसे १·२३३; अति कोमाइला दीसतसे २·४, बाधु–२·३१, वार्या–६·३९४; दीसताति ११·४१०, १३·४७४, १५·६०; दीसति २·२६१, १८·४०३. दीसथि ६·३२७; दीससि १७·१५. दीसे—हें उपजे आणि नाशे। तें मायामय दीसें(से)। २·१०५. २·१२९, २·१५४, २·२७४, ३·७२, ३·२५८, ४·४६, ९·१९१, १३·१७७, १३·१७९, १४·२४५, १४·२४८, १५·३२९, १५·४१८, १७·३१३, १७·३१४, १८·३९४, १८·४२२, १८·१५९८; दीसे तंव वेन्हीं १८·१०३८; उणा चि दीसे १६·३५६, कौमारत्व–२·१०९; न दीसे १५·३४३; मुख चि दीसे मुखें १८·१११६; मी दीसें १८·११२२; ऐसें होये दीसे न दिसे ७·३१ (१); दीसैल—सांकड दीसैल, टंचाई भासेल, जाणवेल, १३·२१०; दीसो—परतत्व डोलां दीसो १३·११५६; दीसणें—न दिसणें दीसणेनासिं मावलवी। दोहीं झांकलें सैघ पघलवी। १६·१५ (२). १५·२७७.

दिह—सूर्योदयापासून सूर्यास्तापर्यंतचा काळ. दिहा चि दीनु थोंकला। १·१५८. दिहा चि आंधारें ८·८८; दिहा ना राती १४·२३९; दिहा...रात्रीं १६·३३८; दिहें दिवसें, दिवसेंदिवस, ९·५०७; दिहें दीसें १२·१०८; दिहबलें ७·१५४; रातीदिहो—जैसा रातीदिहो नोहे। द्विधा रवि ॥ १५·५२१, जसा रात्र व दिवस यांच्या योगानें सूर्य दोन प्रकारचा होत नाहीं.

दी—दिवस. एकी दीचेनि, एका दिवसाच्या, १६·२२५; तिये दीं, त्या दिवशीं, १८·११२१; येतुले दीइया, इतके दिवस पर्यंत, ६·४२७.

दीक्षा—धारण केलेल्या व्रताचें नियमाचरण. कनकत्वदीक्षागुरु। लोहा परिसु होये कीरु। परि जगा पोसिता व्यवहारु। तें तो चि जाणे ॥ १८·१६२८, लोखंडाला सोनें बनविणारा गुरु परीस हा खरा, पण जगाचा व्यवहार सोनेंच करतें, परीस करीत नाहीं, यावर १८·१६२७ ते १८·१६३१ पहा. दीक्षित ४·१३५, ९·३०६, ९·३१५, ९·३२६, १७·१८६; दीक्षितपण १६·३८७.

दीठणें—पाहणें. आपणपें नाहिं दीठें ५·१११; जंव तुझें रूप दीठें नोहे ११·३१६; दिठी—जें दिठी हीं न पविजे। तें दिठीविण देखिजे। जन्हें अतींद्रिय लाहिजे। ज्ञानबलें ॥ ६·३३(१). हरिची दिठी ५·१७०; दिठी निवाली ११·८१; दिठीविण ६·३३ (२). दीठि—बाहिरि दीठि उघडूनि पाहे। तंव आथवें मूर्त्तिमय देखतु आहे। ११·२२३. दैविकी दीठि पांता सानीं(नी)। तन्हीं निमिलोन्मीलनीं। जगा आदि प्रलयो दोन्ही। लीला चि करिसी ॥ १७·५. ६·१०३, ६·२०४, ६·२८५, ७·२०१, ८·२१०, ९·६९, ११·२३०, १३·३६४, १३·५७७, १३·६२३, १३·८३३, १८·३९८, १८·८८६, १८·१०३८. दीठिचां उत्संगीं ९·४७३; दीठिचा कलंकु ६·११५; दीठिचें राहाणें ६·२०५; दीठिचा विखो १८·१७१४, –विटालु ११·२८७; दीठिचेनि हाततुकें, विचारदृष्टीच्या हातानें वजन करून, ८·२६४, देखणी दीठि १८·१७१२; पीलेयां कूर्मीची दीठि, कूर्मी फक्त नजरेनेंच पिलांना पोसते या समजास उद्देशून, १६·१६९; मोकली वाचा दीठि १३·६६७; बोली दीठि १८·६६९; दीठि उठी १८·३२५; दीठि घालूनि ११·२८, १३·२४६, १७·२८५, –न घली १३·७३८, – जाकलूनि ६·२६७, – देंतु १६·४५४, –पडे १६·३४९, –पैसे १८·२६०, –जैं बैसे १३·६२६, – न भरे, पटत नाहीं, ८·४, –न रिगे १२·४१, – वरिपडिलें १८·१०४२, – सूदले १·२६३, – सूनि २·१३७, ७·१९७, १६·३३१, १८·६९७, अग्निची दीठि करपत ११·२९५; दीठि जेयावरि झलके १०·९; दीठि कवले (लें) वेधली ९·१४०; दीठिचा बहु वाडा कराल, दृष्टिकोन जितका व्यापक कराल, १६·४६९; दीठि सूर्यमंडलीं रिगे ११·७४. दीठी—न पाहाणें तें दीठी चि गाली। १४·२०७. पैं चित्रिचें पाणी हुताशु। तो दीठी चि भासु आभासु। पटिं आगि ना वोल्हासु। दोन्ही नाहिं ॥ १८·४४३. जें दीठी जरि चोख कीजे। तरि

भलेतें चोख चि सुझे । तैसें ज्ञानें शुद्धें लाहिजे । सर्वं शुद्ध ॥ १८·५२४. ४·१०९, ६·१००, ६·१०८, ६·११७, ७·११०, ७·१३५, ९·७५, ९·३९०, ९·४४१, १०·५७, १०·११७, १०·२८९, ११·४०, ११·१४१, ११·२०१, ११·२४९, ११·२८६, ११·३४२, ११·६८८, १३·८७, १३·१७७, १३·२५२, १३·२७२, १३·२७७, १३·२९८, १३·८०८, १३·९३५, १३·१०८९, १३·१११९, १६·१४६, १६·१५१, १६·२०२, १७·२०३, १८·४९, १८·४०५, १८·६०९, १८·७७०, १८·१०९३, १८·१११७, १८·११४९. **अवधानाची दीठी** १६·२७३, **अविवेकियाचिये** – १५·३३८, **आत्मध्याना-चेया** – १३·१०३३, **आनी** – १६·२५, **उघडिया चि** – १४·१८०, **ऐक्याचिया** – ६·३९७, **ज्ञानाचिये** – १४·३९७, १५·३०२, **लचकलिया** – १४·८४, **सद्गुरुचिये** – १२·९; **सहस्रकराचिये दीठी पुढां** ९·३७५; **स्नेहाची दीठी** १०·११८; **दीठी काढिली** ११·२१४, – **घाली** १३·२७४, – **सुये** १४·३४६, – **सूनि** १८·१६५८; **दीठी आड पडे,** ज्यावर नजर पडेल, १८·५५५; **दीठीसि गोचर होआवें** ११·८८; **पाठिमोरी दीठी पाउखौनियां,** पाठिमागें दृष्टी फिरवून, ५·१५१; **दीठी भरें** १७·१७७; **शास्त्रदीठी** ६·४४३. **दीठिवा,** दृष्टिपात, **दीठिवेयाचिये खोले** ९·४; **उदारें दीठिवेनि वरिष** १४·२२; **तुमचा दीठिवा वर्षे** ९·२५; **जो दीठिवेनि आपुलां पदीं बैसवी,** सद्गुरूस उद्देशून, १८·१७११.

दीपणें—पेटणें. दीपले, पेटले असतां, उन्मेख-सूर्यकांत-स्फुलिंगें दीपले संसाराचीं दांगें जालीति १६·८, येथें दीपले शब्दाचा मेळ स्फुलिंगें शब्दाशीं बसत नाहीं, ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींतला 'फुणगे' हा पाठ दीपले शब्दांशीं जोडतां येतो, तो अधिक बरा वाटतो. **दीप**—असता दीपु धवळिजे । मग अंधकारिं राहाटिजे । १·२४६. यन्हवि दीप प्रति काइ आनान । प्रकाश आहाति ॥ ५·२७. जैसा दीपें दीपु लाविजे । तेथ चि आदिलु कोणु हें नेणिजे । ९·४२४. कां स्नेह-सूत्र-वन्हि । मेळु एकी स्थानीं । धरिजे तो जनीं । दीपु होये ॥ १३·१५४. जैसें सगळिए पाटणी(णीं) । एकें चि दीपें दिवेलावणी । १५·३८१. दीपातें दीपें प्रकाशिजे । तें न प्रकाशणें चि निफजे । १८·११७०. ६·१०८, ९·१२७, ११·२३०, १२·१४७, १३·७२०, १३·११४३, १४·२१९, १६·४४३, १७·१९ (१, २), १८·१५०, १८·२१८, १८·२७०, १८·३९४, १८·५४०, १८·८२८, १८·८८६, १८·९७९(१), १८·१०३८, १८·१४१२ (१, २), १८·१४९०, १८·१५८१(१). **दीपाचा अवलोकु,** प्रकाश, १८·३२६; **दीपा आदीलु मागीलु** १८·१६५७; **दीपाचें उपलक्षण,** उपमा, ६·३५८; **दीपाचेया कोडी** १३·१०७१; **दीपाचेया झगमगा** १३·७३९; **दीपाची दीठि,** ज्योत, ६·२८५; **दीपाचेया दीप्ती** १३·४३२; **दीपाचेनि प्रकाशे (शें)** ५·४९, – **सलें** १८·६१५; **दीपाचिये सिद्धी** १८·७७७; **दीपु लागे,** पेटेल काय ? ९·४९३; **भिंगारां दीपु ठेविला** १३·१८२; **दीपुं(पु)लावी** १७·८७; **दीपाकारु** १८·९७९(२); **दीपाधारें** २·१८७; **दीपकलिका,** ज्योत, २·२३८, १४·२५५, **–जात,** जात पहा, **–द्वेषिया** १८·१२७१, **–पणं** १३·८८८(१), १८·१६२९, **–प्रकाश** १४·३०६, **–बिंब** १८·११५, **–माला** ९·३८७; **दीपासवें** ३·११०; **अष्टांगसामग्रियेचें दीप** ६·४६१, **ग्रंथार्थु** – ५·१४१, **ज्ञान** – ४·२०८, १३·४६५, **ज्ञेय** – १३·३८८; **तळहातिचेनि दीपें** १७·१७६; **त्रिभुवनदीप** ८·१०८; **नवरसदीपिचा पाउडु** १०·७, ज्ञानदेवी – '**नवरसद्वीपींचा थाउ'** १०·७, कुंटे – '**नवरससुधाब्धीचा थाउ'** १०·७; **निर्वातिचा दीपु** २·३४१; **प्रलयदीप** १·१५८, **भक्तभावभुवन–,** भक्तांच्या भावरूपी मंदिरांतील दिवा, १८·८, **रत्न–** १३·१००५, **विवेकु** – ४·५३, **स्पटिकगृहिचे डोलत दीप** १३·४७४; **हातिचा दीपु** ८·२१६; **दीपा घरा कोडीची वेगळीक,** दिवा व घर यांचा कांहीं संबंध नसतो तरी, १३·१११८(२), **दीपा आणि प्रकाशा जैसा एकवंकैयेचा पाडु,** ते एकमेकांत असतात या अर्थी, ६·३९५. **दीपक**—दीपपणें

दीपकीं । तेज जैसें ॥ १३·८८८(२); **दीपकाचां अर्चीं,** दिव्याच्या ज्योतींत, प्रकाशांत, १३·१११८(१); **दीपा सदमुखु दीपकु ठेविलेयां** १८·१५८१(२); **संतकृपादीपकु** १·७६. **दीपन,** भुकेची आग, ११·४२२, **अग्निचें दीपन,** पेटणें, १३·९२१, **अन्न–,** अन्नाचें पचन, १५·३७४. **दीपिका—विपरीतज्ञानदीपिका,** मिथ्या ज्ञानाचा प्रसार करणारी मशाल, मायेस उद्देशून, १५·८१.

दीप्ति-दीप्ती—तेज,कांति,प्रकाश, अग्नि. **दीप्ति—** २·७८, १८·४२२; **आगिची दीप्ति** ११·३५१, **जठरिं–** १५·३७५; **रविदीप्ति** १८·१४५३; **दीप्ती—दीपाचेया दीप्ती** १३·४३२; **रत्नदीप्ती** १८·१४६१.

दीर्घ—उंच, लांब, मोठें. ११·१३९. **दीर्घु ना खुजटा** ११·२७३; **दीर्घें वक्रें वर्तुळें** १३·१०५५.

दुआड-वाड-दोवाड—कठिण, दुस्तर, भयंकर. **दुआड**—काम्य कर्म दुआडें। १८·५९८. १२·१२६. **दुवाड**—किंबहुना हे दुवाड। मायानदी॥ ७·७७. तरि चंदनाचें बुढ। सर्पि जैसें दुवाड। १८·७७५. १८·१८३, १८·१७५६. **दुवाडें कर्में** १८·६५; **योगा ऐसें दुवाड** १३·१६३; **आचरतां जऱ्हीं दुवाडु** ३·२२०; **दुवाडपण** १·११७, **–णां** ६·३६०. **दोवाड—** ह्यांगा मार्गु दोवाडु होए। १८·१७८. **गाई दोवाड सिंग** १८·१८५.

दुकल-काल—दुष्काळ. **दुकल**—द्वैताचा दुकलु पाहे। १३·१७०, द्वैताचा दुष्काळ पाहतो, उजाडतो असाही अर्थ संभवतो, द्वैत नाहींसें होतें. **द्वैतबुद्धिचा जेयां दुकलु** १५·२६२; **दुकाल**—कां भणगा दुकालु पाहला। ११·४२३.

दुःख—कष्ट, पीडा, क्लेश, यातना. ह्मणौनि अयुक्तपण मनाचें। तें चि सर्वस्व दुःखाचें। एया कारणें इंद्रियांचें। दमन नीकें॥ २·३४७. नातरि कर्त्तव्य जरि दुःखें। फळैल ह्मान ऐसें देखे। तरि लावी त्यागमुखें। तियें चि दाहीं॥ १८·५००. आशा जैसी दुःखातें। व्याळी निंदा दुरितें। १८·१३८१. १·२३४, २·१६३, २·२९४, २·३४०, ५·१२१(२), ५·१२७, ६·३६३, ९·४९७, १३·१३२, १३·६६०, १४·१५२, १४·१६२, १७·१५०, १८·६५३, १८·७५०, १८·७७३, १८·९४३, १८·१५३८. **दुःखाची अतूट वेली** १६·२११; **दुःखें आक्रांत** १५·३८०; **दुःखाचें केणें** ९·४९२; **दुःखाचां गुंडां** १७·१०३, **दुःखें जर्जरु** २·७६; **दुःखाचा ठाउ** १८·५०१; **दुःखाचें भांडवल** ८·१३९; **दुःखाचा वाटा** १२·६९; **दुःखें सीणतु** ११·४०१; **दुःखाचां सेलभागीं** १५·३९५; **त्रिभुवनिचीं दुःखें** ३·११४, **दारुणें–** १६·४११; **नरकिचें दुःख** ९·३११, **महा–** ७·१६६, **मानसिचें–** २·६५; **विश्वाचीं दुःखें** ९·१९९; **सावंत चि दुःख** ५·११९; **दुःखकल्लोल** ११·३१४, **–कालिंद्री** ११·३४२, **–योनी** ५·१२२, **–वार्त्ता** १३·६८५ **–शोक,** दुःख आणि शोक, ७·१०४, **–सागर** ११·४९७; **क्षुधादुःख** १६·४०७, **देह–** २·३५०, ६·३६८, **दैन्य–** १३·४९१, **भय –,** भय आणि दुःख, ११·३१५, **विषय–**५·१२५, **व्यामोह–**२·११०, **संव-सार–**९·४३६, **संसार–** २·३३८; **दुःख...सुख** १३·९७१; **सुख व दुःख—**पथ दुःख आणि काहीं। सुख ही दीसे। २·११३, हें सुख हें दुःख। १३·८६, तैसें सज्ञानासिं मीं सुख। दुःख तें अज्ञानासिं॥ १५·३८८. **सुख तैसें दुःख** १४·३५१; **सुख दुःख** १२·१४९; **सुखदुःख** २·११६, २·११९, २·१२३, २·२५८, ५·५४, ६·६३, ९·३९९, १०·८२, १२·२०२, १३·१३३, १३·३४५, १३·६००, १३·९७०, १३·९७३, १४·३४७, १४·३४८, १८·२११, १८·३१५, १८·४६२; **सुखदुःखाची उखीविखी** १३·९९; **सुखदुःखाचें खिचटें** १४·२७१, **–चा नागोवा** १३·८५, **–राजवंटा** ८·१८२, **–चां सागरीं** ९·४०२; **सुखदुःखाकारें** १५·२६३; **सुखदुःखभोग** १४·३४; **सुखदुःखादि भोग** १४·३५; **सुखदुःखाचें भोगणें** १३·९७८; **सुखदुःखरूपिं** १५·२६५; **शोकदुःखलहरीं** ११·३४३; **सकलदुःखधामे(सें)** १८·१२६४; **सुखदुःखद्वेख** १३·७४; **सुखिं...दुःखिं** २·२२६; **दुःखित** १६·१५४, १६·१६०; **दुःखिया— दुःखियें,** तेयां दुःखियां दुःख चि जिव्हार। ते विषयकर्दमिचे दर्दूर। ५·१२१ (१), रानीं

दुःखिया दुःखियें भेटलें । ९·४३० (१, २); **दुःखी** १४·३२९, १८·२०४; **सुखी दुःखी** १५·४५८; **दुःखें...सुखें** १३·५८८.

दुखणें–दुखवणें—दुःख होणें, दुःख देणें. **दुखणें—अन्नें दुखीं(खी)**, अन्नाला दोष देतो, अन्नामुळें कष्टी होतो, १८·१३५, ज्ञानदेवी 'अन्नें दूषी' १८·१३६. **दुखवणें**—तैसें न दुखवितें जें । जवळिलां सुख निफजे । ऐसें साधुत्व देखिजे । बोलणां जिये ॥ १७·२१६. १७·१०३. **दुखवलेनि अंतष्करणें** १०·३०४.

दुचित—दुर्लक्ष करणारा, खिन्न असलेला. श्रोता दुचिता तरि वितुळे । मांडला रसु ॥ ९·२८. **कुंडलिणी नावेक दुचिती** ६·२३८.

दुज–दूज—दुसरें, निराळें, अन्यथा. **दुज**—मग आपण ना दुजें । असे नसे हें नेणिजे । अनुभौ निर्बुजें । बुडाला जेथ ॥ १५·५०१. ६·३०९, १८·५७. **आपैसी दुजेन विण** ६·८९; **तुवां दुजें स्तवुं मांडिलें देखों**, विनंतीच्या निमित्तानें तूं स्तुती करून द्वैत केलें आहेस, १४·२५; **दुजेया नामाचा आभासु** ६·४०; **दुजेयाची भाक** १६·३१०; **द्रुजें, दुजें** असा पाठ घ्यावा, १७·३७३. **दूज**—जें येक चि दीसे दुसरें । तें दर्पणाचेनि आधारें । यन्हवीं काइ वस्तुविचारें । दूजें आहे ॥ ४·४६. एकु तूंवांचूनि काहिं । विश्वि दूजेयाची भाष नाहिं । ११·५०. नां यथार्थज्ञानें एक होणें । ना अन्यार्थत्वें दूजें घेणें । ऐसें देहिं निखळ जें नेणणें । तें तें चि रूप ॥ १५·४७१. आहो अर्जुनाचेनि मीसें । आपणपें चि दूजें ऐसें । नटूनि आपणेयां दोसें । बोलिले जें देवो ॥ १८·१५९२. ४·११२, ४·१७३, १०·२३, ११·५५८, १३·८२९, १४·१५०, १५·२९९, १५·३७९, १५·४०४, १५·५२३, १७·११ (२), १७·२४१, १७·२४४, १७·३८३, १८·३१९, १८·४४०, १८·४४६, १८·८३३, १८·८५७, १८·१०६८, १८·१०७२, १८·१३३७, १८·१४२६. **दूजेया कर्माकारा** १८·४०९, **कर्त्ता जें दूजें कर्माचें कारण** १८·३१९; **दूजी गोठि** १४·२५४; **दूजेयाचिये गोठितें** ८·१९०; **दूजी जीवदशा** १३·९२,–**न्याये** १७·२४१; **दूजेयाचेनि नावें** १७·११(१); **दूजां मूळिं** १५·२१०; **दूजेन विण** ८·२४, १५·४०५, १६·२७४, १८·११३४; **दूजी श्रृष्टी** ४·८६,–**सृष्टि** १८·१७६५; **मज अद्वैतासि दूजें** ९·१६४; **दूजी आंगुली न पडे**, मोजतांना एक बोट घातल्यावर दुसरें बोट घालतां येणार नाहीं, सर्व एकाच दर्जाचे आहेत हा उद्देश, १८·५६; **दूजें आत्मा ऐसें मानुनु**, जें कांहीं निराळें आहे त्यास आत्मा असें मानून, १६·७०; **जें दूजें दूजेयातें ग्रासी**, भेदभाव नाहींसें करतें, १८·१५५३; **दूजेया थाउ मोडे** १४·१४; **एक होणें...दूजें घेणें** १५·४७१; **प्रणउ आदिवर्णु तत्कारु दूजा तीजा सत्कारु**, ॐतत्सत् यास उद्देशून १७·३३९. **दूजेपण**—एथ सुख चि दीसे सुखें । या बोला काहिं न चुके । परि दूजेपण हें लटकें । आरिसा करी ॥ १८·१११६, ९·१९४, ११·२४१, १३·१०१२, १५·३०६; **दूजेपणें** १८·१४०५, १८·१५५०, १८·१५७९. **दूजा**, दुसरा, १८·८५७.

दुण–दूण—दुप्पट, वाढ, अधिकपणा. **दुण**—सात्विकां दुणे । वरि हि लाभु ॥ १३·१२९. **दुणे ही वरि** ११·११४. **दूण**—वैराग्यासि दूण चडे । ६·१६४. **दूणेनि थावें** १६·३१; **दूणे वरि** १२·३८; **दूणा थाउं ऊठी** १२·१६०; **दूण लागली आहे** १६·२५३; **दूण होए** १८·१४१४; **दूणें**, दुप्पट, १५·१९८. **दुणावटणें**—दुणावटौनि उचलले । १·१६५, अधिक नेटानें. मिळणीसमें दुणावटती । २·१७६, **आनंदु दुणावटे** १८·६४१; **दूणावटणें**—रोसें प्रेम दूणावटे । ९·१८. **दुणावणें**—आणिक महाबोधीं कोवळिक । दुणावली ॥ १·३४, तंव तंव आमचें दुणावे । प्रेम देखें ॥ १०·५८. तवं तवं रोखु दुणावे । क्रोधु तो जाण ॥ १६·२४०, वारिषिया क्षोभे गगन । वसंतें दुणावे वन । १८·१११, ६·४८४, ११·४८१; **अहंकारु दुणावे** १६·३८९. **दूणावणें—चाड दूणावे** १८·७८; **फळपाकिं दूणावलें** १५·५५८.

दुभणें—दूध देणें, लाभ देणें, स्रवणें. मन चि सारस्वतें दुभे । ६·४५२. १७·२४७. **दुभिनणें**—दूध देणें, पान्हा फूटणें. तैसें हें गीतेचें दुभतें । वत्स करूनि पार्थातें । दुभिनली पुरतें । श्रीकृष्णु

गाए ॥ १८·१६६७ (२). **दुभतें**—दूध देणारी गाय; दूध, दहीं, तूप, इ०. हां गा कामधेनूचें दुभतें। आणि दैवें जालें आपैतें। तरि कामनेची कां तेथें। वाणि कीजे ॥ ३·२२. पाहे पां दुभतेयाचिया आशा। जग चि धेनू करित आहे फांसा। ७·११७. परि वछाचेनि वोरसें। दुभतें होये घरा दोसें। १८·१४५७, वत्सावरच्या प्रेमामुळें घरच्या माणसांना दहींदुधाचा लाभ होतो. **दुभतेयाचेनि पवाडें** ११·१०९; **गीतेचें दुभतें** १८·१६६७(१); **दूभतें—दैन्याचें दूभतें** ८·१३९; **मनीं दूभतें धरूनि** १७·२८४.

दुमुदुमणें—दणाणणें, घुमघुमणें. तेणें महाकोप-गजरें। दुमुदुमिति गिरिदरें। १·१३०. **आकाश दुमुदुमूं लागे** ६·२७९; **महासुखें दुमदुमीत भरलें** ९·१९९.

दुरावणें—दूर होणें, दूर करणें, न मिळणें. कर्म जेथ दुरावे। तेथ फलत्यागु संभवे। १२·१३८. आपण चि पासिं दावी। इष्टा मैत्रा दुरावी। १३·७९२. ६·४३४. **नामरूपिं दुराविलें** १८·५३९; **निद्रा दुरावें(वे)** १८·६३७.

दुरासा—वाईट इच्छा, अनावर इच्छा. देखें इंद्रियीं कामु असे। तो लावी सुख दुरासे। ३·२०८. ४·९.

दुरिकें—दुरिकें हीं, हा पाठ दुरि केंहीं असा घ्यावा. दूरि पहा.

दुरित—पाप. **निंदा दुरितें व्याली** १८·१३८१. १८·१७७४.

दुर्-स्—शब्दास जोडून. कठिण, वाईट, अनिष्ट या अर्थी. हा उपसर्ग जोडून आलेल्या शब्दांचे निर्देश त्या त्या शब्दांपुढें केले आहेत. कांहीं शब्द येथें दिले आहेत. **दुर्—दुराग्रह**, **आग्रह** पहा; **दुराराध्य** ११·९९; **दुरासा**, **दुरित** पहा. **दुर्गती—संसारदुर्गती** १८·१२६७; **दुर्गंध-धि**, **गंध** व **गंधि** पहा; **दुर्जन**, **जन** पहा; **दुर्जय**, **जय(१)** पहा; **दुर्दिन**, **दिन** पहा; **दुर्धर**, **दुर्द्धर**, **धरणें** पहा; **दुर्नाम** १७·३९३; **दुर्बल**, **बल** पहा; **दुर्बुद्धि-द्धी**, **बुद्धि** पहा; **दुर्भेद**, **भेदणें** पहा; **दुर्भर-त्व**, **भरणें** पहा; **दुर्मति**, **मति** पहा; **दुर्मरण**, **मरणें** पहा; **दुर्मेळावा**, **मेळणें** पहा. **दुर्योग**, **योग** पहा; **दुर्लभ**, **लाभणें** पहा; **दुर्वाक्यसेळीं**, **वाक्य** पहा; **दुर्वात**, **वात** पहा; **दुर्वाद**, **वाद** पहा; **दुष्कर** १२·११३; **दुष्कृत-ती** ९·४१२, ९·४१६, १४·२४८; **दु—दुःस्वप्न**, **स्वप्न** पहा; **दुःस्वभाव**, **स्वभाव** पहा.

दुर्ग—आक्रमण्यास अवघड असें, किल्ला, सैन्य, व्यूह, शहर. नां तरि भयाचिं दुर्गें पानासिलीं। ११·१९७. १·११६. **दुर्गें वसविलीं**, धोक्याचीं स्थानें, १३·५८२; **गंधर्वदुर्गें कां न पाडावे**, ढगाच्या आकृतींत दिसणारे किल्ले कां बरें न जिंकावे ? १५·२१३; **गिरिदुर्गें**, पर्वतासारखे दिसणारे व्यूह, १·९४; **जीवत्वदुर्गीं अडिला**, सत्त्वरजतमात्मक किल्ल्यांत अडकला, १७·२; **देहदुर्गिचें डोंड** ३·२३७; **धैर्यदुर्ग पाडिलें**, कावीज केलें, ३·२४८; **तपोदुर्गांचा आडकडां** ६·४७४; **तपोदुर्गें वोलांडिति** १३·१६४, **योगदुर्गें आंगिवीति**, योगाचे किल्ले जिंकतात, १२·५७.

दुऱ्हा—पलीकडे असणारा, पाठमोरा. **वेदाशेसि दुऱ्हा** १३·६९५.

दुवाड—दुआड पहा.

दुवालि—त्रास, पीडा. १३·२६६.

दुष्ट—दृष्ट—वाईट, क्रूर. **दुष्टें सावजें**, हिंस्र पशु, १२·१४; **दृष्टांतेयां**, **दृष्टां तेयां** असा पाठ घ्यावा, त्या दुष्टांना, ११·४९९.

दुस—दूस—कापड. **दुस**—जे आकारजातांचें दुस। घे(व)डी केली ॥ १५·८२. **दूस**—उपरतविलें दूस। गीतेचें तें ॥ १८·८२. **उपरत** पहा.

दु-दूसरा-री-रें—(१) क्रमानें पहिल्या पुढचें, इतर, निराळें, आणि एक. **दुसरा-री-रें**—जें येक चि दीसे दुसरें। तें दर्पणाचेनि आधारें। ४·४६. ६·३८४, ११·६२, ११·६८०, १२·१९६, १३·९१०, १४·१५१, १८·१२९८, १८·१३२९. **दुसरा वैरी** १८·१०४६; **दुसरी गोठी** १४·१७७, **–संपत्ति** १६·२६४; **आणिक दुसरा** ३·१६१; **जौहारवाहर दुसरी** ११·६०; **पहिला...दुसरा...तीजा...चौथा** ७·१०६, **–लें...रें...तिसरें चौथा** ८·२२१. **दूसरा-री-रें**—आणि कर्तव्यते लागि। जेया दूसरें नाहिं जगिं। ४·९३, ४·१७७, ६·२८०, ८·३४,

१३·९९१, १५·७६. **दूसरी गोठि** १० १०३; **एक चि करूनि दूसरें,** आरसा दाखवितो तसें, १५·२४३; **तो अगस्ति पां दूसरा** १५·७०; **मज एकासिं(सि) दूसरें,** १५·३०३; **अक्षरु जो दूसरा पुरुषु,** निराळा, १५·४६९. (२) दुसरा—दूसरा—दोनसरी माळ, कंठा. **दुसरा—** **निलेयाचा दुसरा** ९·१४७;—**दूसरा** १५·३८७.

दुहणें—धार काढणें, दूध देणें. जैं वांझुरं चि गाये दुहे। तैं वेल्ह काइसी॥ १८·८३. **पहुरणीं दुहिले(लें)** १७·२४७.

दुहवेवारी—वाईट व्यवहाराची, वर्तनाची. १८·६७८.

दूखणें—क्लेश होणें, त्रास होणें. **काये पाये दूखति** ९·१११; **जीवा माझि न दूखे** १३·६८०; **पोट न दूखे** ८·१५०.

दूरि-रिं-री—लांब, फार अंतरावर, निराळा. **दूरि**—मग जोडलासि तूं हातिचा। दूरि होंसी॥ १·२२८. ९·३१४, १७·३६. **दूरि गेलें** ११·३१३, **—जाये** १३·४८६, **—ठाके** १२·१३७, **—ठेला** १२·१९१, १३·३३४, **—ठेली** ६·३१२, **—ठेलीं** ९·१२२, **—ठेले** १२·१६८; **धेनु दूरि न वचावी** १८·७७; **दुरिकें** पहा. **दूरिं—** परमात्मा परौता। दूरिं नाहीं॥ ६·८१, **दूरिं... पासीं** १८·५१२; **दूरी** १६·४४७, १८·१६०४; **जवळें...दूरी** १३·९१०; **दुरौनि-दूरौनि,** फार अंतरावरून, **दुरौनि** ९·१७१; **दूरौनि** १३·५३४, १४·३४०, १८·३१, १८·५९३. **दुरि** १८·१२५७.

दूषण—व्यंग, उणा बोल. १३·३३५. **रत्नासि दूषण ठेविजे** ११·६३२.

दृढ—ठाम, निश्चित. जो आंतरीं दृढ। परमात्मरूपीं गूढ॥ ३·६८. ११·६०६. **दृढा बंधभावना** १८·३९०; **दृढें मानसें** ९·५२१; **अभ्यासीं दृढ** ६·३३०; **माझां ठांई—** ९·४४०; **दृढ जाणति** ९·१४४; **आलस्याचें दार्ढ्य** १४·१७८.

दृश्य—दिसणारें, इंद्रियांस दिसून येणारी वस्तु, जग इ०. तैसा आत्मतत्वें वेंठला होए। तो जेया जेया दृश्यातें पाहे। तें दृश्य द्रष्टेनासें होंत जाये। तेयाचें चि रूप॥ १८.४०७(१, २). आरिसेया आदी जैसें। देखतें चि मुख दीसे। तेया तें देखणें तैसें। मेळवी द्रष्टें॥ १८·११५०, दृश्य जाउनियां दृष्टें। द्रष्टेयासी चि जें भेटे। तैं एकलेपण न घटे। द्रष्टेपण हि॥ १८·११५१ (१). आरशांत तोंड पाहीपर्यंत, पाहणाराचें तोंड व आरशांत दिसणारें बिंब हीं निरनिराळीं असतात असा भास होतो; पण तीं एकच आहेत असें कळून आल्यावर दृश्य नाहींसें होतें, ऐक्याला बाध येत नाहीं, पाहिलेलें व पाहणारा एकच आहेत यालाही बाध येत नाहीं; ज्ञानदेवी—'**एकलेपणें न घटे**' १८·११५६. तेवि दृश्या नाहिं दृष्टता। मी जालेयां॥ १८·११५६ (१). १५·५०८ (२), १५·५११ (२), १८·११२२, १८·११४९, १८·११५५ (१,२), १८·११८०, १८·१५५३. **दृश्याचा ठाउ** १८·९६७,—**ची मांदी** १८·१०६४; **त्रिधा दृश्य,** जें कांहीं दिसतें त्यांत सत्वरजतमाचे तीन प्रकार असतात, १८·६९०; **दृश्येंसिं द्रष्टा आटला** १८·४३८ (१); **मज द्रष्टेयातें दृश्य करुनि दावी** १८·१११५ (२); **दृश्यजात,** जात पहा; **दृश्य जातीं** १८·११७९; **दृश्यपथ-पंथ,** पथ-पंथ पहा; **दृश्यदृष्टस्थिति** १३·८६६ (१); **दृश्यत्व** १८·१११८; **अदृश्य —दृश्यादृश्यातीत** १८·११५८; **दृष्टादृश्य** १३·९३० (२). **दृष्ट**—दिसलेलें; उघड, स्पष्ट दिसणारें. तऱ्हीं आत्मा दृष्ट नोहे। तंव कर्म करणें कां ठाए। १८·९३१, जोंवर आत्मानुभव आला नाहीं तोंवर कर्म करणें थांबतें काय ?. ८·२६३ (१). **दृष्ट जालें** ११·२३७, ११·६१८; **आत्मसुख दृष्ट नाहीं** २·२४४; **गीतागमु दृष्टु होए** १८·३२; **दृश्यदृष्टस्थिति** १३·८६६ (२); **दृष्ट ना श्रुत** ११·५७८; **दृष्टादृश्य** १३·९३० (१); **दृष्टें**—१८·११५१ (२); **दृष्टांतेयां** ११·४९९, **दुष्ट** पहा; **दृष्टता** १८·११५६ (२); **दृष्टत्व**—दृष्टत्वेंसिं विरालें। दृश्य जेथ॥ १५.५०८ (१), १८·१११९, १८·११५५ (३); **अदृष्ट,** न दिसणारें, जन्मकर्म, नशीब, परलोक, कां अदृष्ट जालेयां उदासु। पालटे श्रीमंतांचा उल्हासु। १८·४९३, १५·२२, १८·१२८८, १८·१२८९; **अदृष्टाचे(चें) बैसणें** ८·२६३ (२); **दृष्टाअदृष्टाचा सखा** १६·२२०; **दृष्टादृष्ट** ११·६८७, **—कामीं** १४·२३२, **—विजयें**

१८·१७७९, –स्पृहे १८·९५७; **द्रष्टादृष्टिचिये जोडी** ९·५०३; **दृष्टादृष्टाचेनि नावें** १४·३६४; **दृष्टादृष्टीं**, इह व परलोक यांत, १७·४१९; **द्रष्टा-ष्टु-ष्टें**—१५·५११ (१), १६·५०, १८·४३८ (२), १८·१११५ (१), १८·११५०, १८·११५१ (३); **द्रष्टेनसिं** १८·४०७ (३); **द्रष्टेयातें** १८·११७९; **सर्वद्रष्टां** १८·१०७; **द्रष्टेपण** १८·११५१ (४). **दृष्टि** पहा.

दृष्टि-ष्टी—नजर, डोळे, पाहण्याचें सामर्थ्य, विशिष्ट हेतूनें पाहणें, मत. **दृष्टि**—दृष्टिचें तेज भ्रंशे। २·५६, डोळे. परि दृष्टि जैसी लोचनीं। अधिक नोहे ॥ १८·११४, नजर, पाहण्याचें सामर्थ्य. कूर्मिचेया पीलिया। दृष्टि पान्हा ये धनंजया। १८·१३३४. १६·११२, १८·१५८६. **दृष्टि उघडे** १३·१०८२,–**उल्हासे** १४·३८४,–**देॐ** ११·१६२, ११·१७६, –**नाशे** १०·२९१, –**पडो** १८·१३४७; **दृष्टीसि वाटा फुटे** १·२३; **दृष्टि रिगे** १३·१०८१,–**सूनि** २·१७१; **दृष्टिबंध** १४·५; **अज्ञानदृष्टिकल्पितें** १५·३५७; **आत्मदृष्टि** १५·२६८; **देहात्मदृष्टिमूळें** १८·३८८; **सोऽहंदृष्टि** १४·३८९; **अदृष्टि**—**अदृष्टिचेनि उपद्रवें** १३·२२१; **दृष्टादृष्टिचिये जोडी**, इह व पर लोकांतील लाभासाठीं, ९·५०३. **दृष्टी** १४·३८५, १८·११५८; **तेया दृष्टी** ११·१६३, **तेयाचिया**– १८·२११ (१), **तेयाचिये**– ६·९६, ७·१२८; **अन्यथादृष्टी** १८·१२९१; **कृपादृष्टी** १५·४२०; **ज्ञानदृष्टी** ११·१७८, ११·१९९, १८·१५६४; **विदेहदृष्टी** १८·४३२; **विरक्तिचिया दृष्टी** ५·११८; **सर्वदृष्टी** १८·१४०८; एकाच अर्थाच्या कांहीं शब्दांशीं संबंध असतांना, किंवा एकाच शब्दास जोडून, किंवा विभक्तिप्रत्यय लागूनही **दृष्टि व दृष्टी** असे ऱ्हस्व व दीर्घ प्रयोग आलेले आहेत—**तर्काचि दृष्टि** ४·१६०, **तर्कांचिये दृष्टी** २·१४७; **मिथ्यादृष्टिचां घरीं** १४·११२, **मिथ्या दृष्टी** १३·९०५; **लोक दृष्टिसि** १८·१२७७; **समदृष्टी**, समानतेची दृष्टि ५·१०१, समानतेची दृष्टि असणारा ५·१०३; **समतादृष्टि** ५·८७; **स्थूल दृष्टिची जवनीक** ११·१२१, **स्थूलदृष्टी** ९·१४२, ९·१४३, ९·१४४; **समदृष्टयांचें वर्म** ५·९५. **द्रष्टा** १८·११८१; **द्रष्टेनासिं** १८·४०७ (३); **द्रिष्टि** ६·१०६, १८·२६६; **द्रिष्टी** १८·२११ (२), १८·२७१. **गुरुद्रिष्टी** १२·२, १२·१८; **सर्वद्रिष्टी** १८·१३१६; **द्रिष्टु होये (यें)**, मी तसा विश्वरूप दिसेन, ११·६८१.

देउल—देऊळ, मंदिर. नाना देउलें मोडूनि कीजे। पौळि देवा ॥१३·२१९. १३·६५७. **देउला-चेया कामां** १८·४८९; **देउलिचिया कामा** १८·९७५; **गाविंचे देउलेश्वर**, गांवदेव फलदायक होत नाहींत या अर्थी, १८·५६७; **देवलविसें**, मंत्रतंत्र, देवसंचार इ., **देवलविसेंया कडां** १८·४४२; **देवलविसें फुंजे**, देवसंचार होतो म्हणून फुगून जातो, १३·७१४.

देॐ-ओ-वो—दिवस, देव, दैव. **देॐ**—(१) दिवस. रात्रि देॐ न घटे। नृपुं जैसा ॥ १२·१९४. **देॐ...रात्री** १३·६५३. (२) देव, गुरु, श्रीकृष्ण. बापु उदारु देॐ अपरिमितु। ११·११७. तैसा आतु देॐ मांडी। १३·८१०. ५·१६२, ६·३२९, ६·३३५, ११·९०, ११·११०, ११·२१०, ११·५०७ (१,२,३), १३·८५६, १३·९५०, १६·१४७, १७·३७३, १८·२९, १८·५६८, १८·१५६०, १८·१५७६. **देवदेॐ** ३·२६८. (३) दैव. **निर्देॐ**, दुर्दैवी, ९·३०८, ज्ञानदेवी – 'निदैव' ९·३११. (४) विशेषनाम. **ज्ञानदेॐ**, **श्रीमहादेॐ**, परिशिष्ट (६) पहा. **देओ**—देव. ६·४२६, ९·२३३; **देवांचा देओ** ६·४८०. **देवो**—देव, दैव पहा.

देखणें—पाहणें, मानणें, लेखणें, पटणें, अनुभवास येणें. या क्रियापदाचे अनेक उपयोग केलेले आहेत, त्यापैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. **देख**—हें प्रत्यक्ष चि देख। प्रमाण तूं॥ २·१०८. तैसा हा संग्रामु देख। पातला असे ॥ २·१९५. १·९९, १·१५१, २·११६, २·२५५, ११·११५, ११·१३६, ११·१३८, ११·१५० (१), १३·४९८, १४·२२४, १७·२१५, १७·३४७, १८·२८८, १८·१०५२; **देख देख** १·१७७; **देख पां** ३·१५१; **एथ आह्मीं तुह्मीं देख** २·१०३; **देखत असे** ८·८६, १०·१३८, ११·२५८ (१),–**असें** ११·२५९; **देखतसे** १०·३०२, ११·२१०, ११·२५५, ११·३०७,

११·५०५, —सें ११·२५६, ११·२६१, ११·२६३, ११·२६४, ११·२६६, ११·२६७, ११·२८१, —सों १७·२६६; **देखत खेळ** ६·१७०, १७·२०३, **देखतखेळो** ६·३६६; **देखता जाला** ११·२४०, — **जालां(ला)**, पाहतां आला, ११·२८७; **देखतां** ३·२१५, ८·२३८, ११·१०१, १६·५० (१), १७·३७९; **देखति**—तैसा आत्मा देखति देहें। गंवसिला हिं ॥ १५·३५३, ४·६८, ९·१४०, १३·११३४, १४·१३०, १५·३५१, १५·३५५, १८·४३४; **श्रद्धेचीं रूपें देखति** १७·७५; **हिताहित** – १३·१०३७; **देखतु**—तैसा देवेंसि पांडुसुतु। आपणपें देवि देखतु। १८·१५७५ (१), ११·२०७; **देखतु असें** ११·२७६, — **आहासि** १८·१५३३, — **आहें** ११·१५२; **देखतें**—जें सर्वेहि जगा परौतें। जें एक सर्व ही देखतें। १७·३६६, १८·११४९ (३), १८·११५० (१), १८·११५५; **देखवे**, पाहावे, १४·२८८; **देखसी**—ऐसा चिन्हिं चिन्हतु। देखसी तो चि मुगतु। ३·७४. ४·१६८, ११·१७६, १३·२६०, १३·२७७, १३·३८३, १३·४८२, १३·७२३, १३·७८०, १७·१०८, १८·१२५७; **देखसील** ११·१५१, १३·३१०; **देखा-खां** १·१९०, १·२०२, २·७५, २·८०, ३·९४, ३·१०१, ३·१०८, ८·२४३, १०·९७ (१, २), ११·३५३, ११·४२०, १३·२१८, १३·१०१५, १५·१३०, १५·१६३, १५·१७८, १५·१९९, १५·५५४, १७·१६१, १८·३१६, १८·४४१; **नवलाऊ देखां** ११·६३०; **देखावा-वी-वें**—पाहावा—दाखवावा—शोधावा—गणावा-वी-वें, हा चि येकु रक्षावा। मी तैसा देखावा। १·१२४, देखावें तें देखिजे। शास्त्रदीठी ॥ ६·४४३ (१), परतत्त्वाचां गावि। संकल्पाची सेज देखावी। १३·५३, तो अहोरात्राचा पैलकडु। कोणें देखावा ज्ञानमार्त्तंडु। १६·१६, ५·६, ५·९४, १५·३४४, १५·४२२, १६·३३२, १८·५७८; **देखावें कुंठे** ११·२३०, —**पडतसे** ११·२३१; **मानसिं देखावें वर्त्ते** ११·१५० (२); **हा सकलात्मकु देखावा** २·१५१; **देखावासि** १·२२९; **देखावेया** ११·११०, ११·२०३, ११·५८८, ११·५९५, १३·८४२, १८·१०३८; **ठेविलें देखावेया** १६·१००; **मज देखावेयाची...गोठी** ११·५७४; **देखि**, पाहणें, दाखला, **देखि लागैल** ३·१५३; **डोळेयां देखि होआवी** ११·५७८; **देखौनि देखिं** १५·३९२(२); **देखी**—**जिया देखी** २·२१३; **देखिजति** १८·६३९; **देखिजे**—जैसें स्वप्नामाझि देखिजे। तें स्वप्नीं चि साच आपजे। २·१३९. देखिजे देहाचा धर्म देहिं। १५·३४९ (१), देखिजे करुनि सम। ऐक्यबोधें ॥ १७·३८०, ५·१७, ६·४४३(२), ११·७४, ११·१६२(जे), ११·५७६, १३·१७६, १३·८६५, १३·११३२, १५·२७५, १५·३४५, १५·३५४, १५·४५७, १८·६८५, १८·८०५, १८·११५७ (१); **देखिजैल** १३·४०८, १८·१२५६; **देखिला-ली-लें**—परि फलपाकिं दूणावलें। देखिलें जेविं ॥ १५·५५८, तें गंगा काइ देखिलें। आनी दीठी ॥ १६·२५, १·१६८, १·१८१, २·१३२, ३·२५७, ८·१४८, ११·१९५, ११·२००, ११·२११, ११·२३२, ११·२५७, ११·४७१, ११·४९५, ११·६०८, ११·६११, ११·६२८, ११·६७१(२), ११·६९२, १३·२२५, १५·११५, १५·१३९, १५·३९७, १६·१४४, १८·३८३; **देखिलां...आइकिलां...भाविलां वानिलां** ९·३५५; **खाणि देखिली** ११·५३३; **नवल देखिलें** २·९१; **नवलाऊ देखिला** ११·४२३, **मंत्र** – १७·३२९; **स्वर्ग देखिलें** ११·६१०; **देखिलासि**—जन्मा नवलु मिर्यां देखिलासि। ११·३०१, **देखे**—अथवा आपणपेया सारिखें। चराचर जो देखे। अखंडित ॥ ६·४०३, येरु ही तिए चि भागीं। दोन्हीं देखे ॥ १८·१५७६ (२), ६·२६९, ८·१८८ (१), ८·२३९, १०·७३, १५·१३८, १८·१५७४, १८·१५७५ (२), **कें देखे** १८·७११; **देखे ना जो** १३·७७७; **न देखे** ५·८९, १०·६४; **हाणि लाभु नदेखे** १३·७९०; **देखें**—**तुच(ज) माजि देखें** ११·२५८ (२), ११·३७०, १४·१३३; **देखैं**—देखैं आत्मतुष्टी तैसीं। कर्में नाहीं ॥ ३·१४७, १·१०१, १·१४६,

२·१०२, २·११४, २·११९, २·२२२, २·२४८, २·२५२, २·२५३, २·३२८, २·३३८, २·३४४, ३·४१, ३·५४, ३·६०, ३·११९, ४·१४३, १०·५८, ११·२६९, ११·४८९, ११·६१२; **देखैल** ११·१२२, १२·१०६, १३·७९७; **देखों**—पाहतां, पाहावें, जें विश्वरूप आह्मीं। प्राकृतें देखों ॥ ११·२५१, ८·१८८(२), ११·२८६, ११·६५०, १२·२३७, १३·११५५ (**खों**); **देखों जाये** १८·११४९ (१) – **ठेला** १८·६१, –**नेदी** १८·१०२४, –**पाविजे** १५·४०४, – **पाहिजे** ३·५२, – **होये** ९·१२; **कैसेनि देखों** ११·१५९; **देखौनि**—तथ कृष्णु विस्मो पातला। देखौनि तेयातें ।। २·८३, नातरि असाध्य देखौनि व्याधि। २·८६, कां आत्मा देखौनि उगा। वेदु ठेला ॥ १७·१७१, १·१३७, १·२३०, १·२४०, २·५, ६·३८३, १०·५२, ११·११४, ११·६६८, १३·२० (**दखोनि**), १३·२३, १३·८६८, १४·११६, १५·३५०, १५·३९२(१), १६·२२६, १७·२४९, १७·३००, १८·४४४, १८·४७७ (१, २), १८·४८०, १८·४८१, १८·४८६, १८·५९८, १८·७०९, १८·७१०, १८·१५६१, १८·१५६२, १८·१५६९, १८·१७३६; **कुल देखौनि** २·२, २·६४; **देखौनिया(यां)** ११·३१४, –**यां** ११·१६३, १५·२९७, **वेदनिर्द्धारें देखौनियां** १७·१७७; **देखणा**, पाहणारा, डोळस, मार्गीं अंधासरिसा। पुढां देखणा हीं चाले जैसा। ३·१५५, जो ज्ञानियांचा बापु। देखणेयांचिये दीठी दीपु। ६·१०८, ३·२२९, ११·१५५ (१) (**या**), १२·१७९, १३·४९८, १५·३४९ (२), १६·२३५, १८·११४९(२); **देखणा ज्ञानी होंसि** १३·६४४, – **नाहिं संधी**, संधि साधण्याची दृष्टि नाहीं, १३·३६४, ज्ञानदेवी – 'बोलणें नाहीं संदिग्धीं' १३·३६५; **देखणां अतिसो** १८·११३३; **देखणी दीठि** १८·१७१२, –**प्रज्ञा** १३·११२३; **देखणेपण**—डोळेयांचें देखणेपण ७·६१; **देखणेपणें पवित्र** १३·६९; **देखणें**, पाहणें, दर्शन, तेवि लचकलिया दीठी। देखणें जें जें उठी। तेयां नांव सृष्टी। मी वियें गा॥ १४·८४, १४·१८०, १४·२४८, १८·११४९(२) १८·११५० (२); **महात्मेयां(या)चें देखणें** ११·३१५; **न देखणें**—हारतलें न देखिजे, हरविलेली वस्तु जोंपर्यंत सांपडत नाहीं, १८·१४९; **न देखे** १७·३५, १८·४३०, १८·४३३; **ना लोकु देखे** १८·४३७(२); नकाराबरोबर आलेल्या **देखणें** या क्रियापदाच्या मात्रेचा बदल होऊन **ने दखणें** किंवा **नेदखणें** अशीं रूपें कांहीं ठिकाणीं आलेलीं आहेत—**नेदखणीं** १५·३८१; **नेदखणेन जें दीसे** १८·१५९८; **नेदखणें** ९·१४३, १५·२७७; **नेदखतां** ८·२१६, ११·५५, ११·५९७, १७·१९३; **नेदखति**—आणि शीच तें स्वप्नीं। नेदखति ते ॥ १६·२८२, **वैराग्याची सींव नेदखति** ४·२४; **नेदखसि** ११·१५५(२); **नेदखिजे**—**मग देखिजे कां नेदखिजे** १८·११५७ (२); **ने दखे** १२·१८२; **नेदखे**—पैं जीविताचेनि सुखें। जैसा कां मृत्युतें नेदखे। १३·७५२, ६·२८२, ११·६७१(१), १३·७५०, १३·७५३, १३·७५८, १८·१३, १८·६२, १८·२०९, १८·१५७६(१); **नेदखें** १८·२४, १८·१५०६;

देट–देंट–देंठ—फळाफुलाच्या आधाराची दांडी. **देट**—पैं परिपाकाचिये वेळे। फळ देंटें ना देठु फळें। तैसें स्नेह खुळें। सर्वत्र होए ॥ १८·९५२ (२). **देंट**—१८·९५२ (१); **देंठु न संडितां**, देंठासकट, ९·३७९· **देंठ**—परिमळु निगालेयां पवनापाठीं। मागां असे फूल देंठीं। ९·४०९.

देणें—अर्पण करणें, स्वाधीन करणें. संदर्भानुरूप या क्रियापदाचे अनेक अर्थ निघतात, त्यांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. **दे**—**अवधान दे** १६·१३५, **अवधानाची दीठी** – १६·२७३, **आज्ञा** – १२·१०, **चित्त**–, **देणें** सहित आलेल्या संदर्भासाठीं **चित्त** पहा, **जावों** – १२·१२९, **पाप** – १७·१९६, **पाणी** –, त्याग कर, १८·१९९, **प्रेम असों** – ११·६२८, **बुझावणी मांडूनि** – १३·१६८, **मीठी** – ११·४०६, १८·९९८, **योग्यता** –, मिळवून दाखव, ६·१०४, **राणिव** – १५·१२, **लाखौली भरौनि** – १३·३८७, **वो** – १७·३२८,

शून्यामाजि जिरों – १२·१३२, सुगम करूनि – १८·६९८, स्तन्य – ८·१२, हों – १२·१२; दे दान ११·१०६; दें, देतां, जिव्हाला दें १५·३७३, मीं वृत्ति – १६·४०५; देआं, द्या, ६·१३६; देइं, तूं दे, अनुज्ञा देइं १८·१५५९, आलिंगन – ३·१८६, हों – १२·१६(२), घेइं – १३·१०८६; देयीं ९·९६; देइजतसे ७·४१; देइजे १७·२६५, अवधान – १·८१, ९·१, खेंव – ६·११७, ११·५८१, जरि –, जर दिलें तर, २·१८४; देइजैल १७·३४२; देइजो ६·३३६; देईं ५·७०; देईन—झाडा देईन १३·११५८; देइल, अभिशाप देइल २·१९८; देईल—कोणासि जैत देईल, कोणाला जय मिळेल, १८·१६०८; ज्ञान मोक्षु देईल १५·३५; देउनि—इंद्रियां लला देउनि ३·१९१, कवाड –, बंद करून, ९·१३४, जियें – ११·१६८, जेयाचें ठेविलें तेया – १७·२७५, झाडा –, झाडणें पहा, डांक – ८·४२, ढाल – १८·७७२, तिलांजुली – ८·१२२, पाठि – १८·१३८५, पुट – १३·१०३१, प्रायश्चित्त – ८·१०२, बंध – १८·१०३१, बुडी – ६·४२१, मीठी – ६·२२९, वलण – ६·२२२, हित – १६·४५९; देउनियां १·८४, १६·१४५, आहुती – ८·४७, देऊं, देण्याकरतां, देऊं, खेऊं(ऊं) देऊं जाइजे, ११·२८५; मीठी देऊं येईल ११·३१७; वाचेसि प्रायश्चित्त देऊं १३·६७३; देवों—गाऱ्हाणें देवों एंति १७·३२८; देवों न शकसि १२·१०४; देंत—नवसियें देंत उंडी। बालकांची॥ १७·९६, आपणपें मज देंत, आत्मभाव मला अर्पण करतात, १२·३९, मीठी – १८·७७९, पाये –, वर पाय दिला तर, १६·२५, पाऊल टाकीत, ६·३०३; देंतसें—अहंतेचें दान देंतसें १८·१६००; देंतु १२·१०५, दीठि – १६·४५४, सहस्र वरि – ११·११७; देता—कोणा देता कोणु १३·११४०; देंता, देणारा, विषादु तोषु देंता २·११७, हातुदेंता १३·४१७; देंतासि—मिठि देंतासि ११·३८९, सुख – १५·४१७; देतां ११·१०४, १६·१५१, लोका मन –, अंतःकरण उघडें करून दाखवितां, १३·३६०; देंतां—तूझें औदार्य जाणों स्वतंत्र। देंतां न ह्मणसि पात्रापात्र। ११·९८, १८·२४१; मोल देंतां १८·५९६; देति—मग ते तुह्मां इछितां। अर्थातें देति॥ ३·९५, देंति १२·१३७, १५·१८८, १८·१३६, सीणु हरिति सुख – १३·१०३७, हाका – १·१३४; देंतिये—डोला देंतिये क्षणीं, नजर टाकतांच, १८·१२०१; देंती – भरूं भरूं देंती १७·९५, मीठी – १८·७३२; देंतें घेतें ४·७२; देंदी — सादु घातलेयां आकाशा। देंदी प्रतिशब्दु जैसा। १७·२७८, देया, जर द्याल तर, लोभें देया जरि लालसा। १८·२९०, देयावा-वी-वें, केलां कामिं जें देयावें। तें ज्ञनें मज होआवें। १८·१८९, जें जें कांहीं कर्म करावें त्याचें फळ पुढें कदाचित मला मिळेल, ९·३९७, १०·११४, १६·३८३, १८·२८१; अंतष्करण देयावें ना ३·२०४; अवधान देयावें १·६२; अवसरु देयावा १३·४५८, १३·११६४; तिलोदक देयावें ११·१०, दान जेया – १७·२७७, पसाय-दान – १८·१७७२, सामर्थ्य – ११·१६१; देआवें १०·११६(२); देयावेया—तोंड देया-वेया १३·२०; देयावेयाचेनि मीसें ११·१८२; देआल—चित्त देआल ६·१४१; देयाल... नेयाल १३·३३०; द्यावी—बुडकली द्यावी किं ना १८·७०१; देंसि—अंतष्करण रिगों देंसि २·२५८, थारा – ८·१२१; देसी — चित्ता रिगों देसी ३·१८४; देंसी १८·१४८४, भाव हीं देंसी १८·१३६६; देणें—देण्याची क्रिया, दान, परि बापुडा पेसा नेणे। जें वेश्येसि सर्वस्व देणें। तें चि नांगवणें। रूप पथ॥ १३·७४३, १०·११६(१), आंग देणें ११·६०१; ऐसेन जें जें देणें, तामस दान, १७·२९८; खेंव देणें, खेऊं पहा, त्रिविध – १७·१२२, दान – १७·२८७ (१), पुटें – १८·१५६, मोतियां भिंग – १०·१४, विस्म-यो – १८·८५६, वेंझ – १८·८६०, हरिचें – १४·३४७; घेणें देणें ८·१८४, १२·१६ (१), १८·३३२; दायक—संसारभयदायकें १८·७०६; दीजे—पूजा घेऊनि रसु दीजे। पीडितासि॥ १७·२८६, १७·२९२; अर्घ्यु न दीजे, देऊं नये काय?, ९·१३, अवधान – ११·१५, जें येणें भावें – १७·२८७ (२), मानु – ६·३५०,

घेपे—, घेपणें पहा; **दीधला-ली-लें,** वृषभु घेउनि दीधलें । कामधेनूतें ॥ ११·५३१, ३·२३९, ११·१०२, ११·२३०, ११·५६७, १३·११३८, १६·८२, १६·१५६, १६·४१९, १७·२७५, १७·३३६, १८·१६०, १८·१२८२; **कां दीधलें माघौतें येइल** १६·२८१; **खेंव दीधलें** १७·४१४; **तैसें(सें) दीधलें दान** १७·२८१; **लेवे दीधले,** लेप दिले, १६·३८८; **वेंव्हारु दीधला** १३·७२७; **स्तन्य दीधलें** ११·६५८; **दि-दीधलेया-यां** ९·३३८, १२·२, १२·९५, १८·७९९; **दीन्हला-ली-लें, दीन्हला** २·३७, **उगाणा—** ११·७१, **जांवा फाडूनि—**१०·२३६, **घर—(लें)** १२·१५०, **फूल—** १०·१४८; **देववणें—देव-विलिया** १३·२२८; न सहित आलेलीं देणें चीं रूपें व त्यांत झालेलीं रूपांतरें खालीं दिलेल्या कांहीं संदर्भावरून दिसून येतील—**नेंदणें** १८·६३४; **नेंदवे** १२·१२५, **नेंदावी** ३·१७०, **—वीं,** इंद्रियें बरलों नेंदावी । ३·११६, **नेंदावें—** किंबहुना हांवे । नेंदावें उठूं ॥ १७·२७६, ११·६२७; **नेंदी—उभें ठाकों नेंदि** १३·५०२; **नेंदिजे** १४·२८९, १६·९७, १८·८३२; **नेंदितां** १८·११६; **नेंदिति** २·२१८; **नेंदितु** १६·२८०; **नेदी** १८·१३६०, **देखों—**१८·१०२४; **नेंदी** १३·१७१, १३·११३५, १६·३४९, १७·३८, १७·९२, १७·१७०, १८·१०४५, १८·१६७३; **हों नेंदी** ५·५४; **तें नेंदी चि हों** ९·५२५; **नेंदसि** ३·५; **नेंदिसी** १८·१५४९; **नेंदीसि** १८·१२६८; **नेंदीं—उरों नेंदीं** १२·११९, **नाशों—**३·२१३, **वारा वाजों—** १६·८९; **नेंदिजे** १४·४९; **नेंदील** ३·१०६; **नेंदूनि—अहंकारा उठूं नेंदूनि** १६·६९.

देव—परमेश्वर, स्वर्गातील देव, मंदिरांतील मूर्ति; गुरु, श्रीकृष्ण, विश्वरूप यांस उद्देशून. देवा तूं चि गणेशु । १·२. तुह्मीं देवां जेया(यां) भजाल । ते देव तुम्हां तुष्टतील । ३·९७. तैसा देवेंसि पांडुसुतु । आपणपें देवें देखतु । १८·१५७५. १·१६९, २·३०, ५·१६६, ६·१४७, ६·४३७, ९·२३५, ९·२३६, ९·४४६, १०·१५९, १०·२९६, १०·३०२, ११·१३, ११·७०, ११·२५०, ११·२७४, ११·२८०, ११·३०२, ११·५२९, ११·५५५, १३·२१९, १५·३६, १६·१०४, १६·३०४, १७·३३ (वा), १७·३७४. **देवाचा अतिसो** १३·६३२; **देवाचेनि क्षमत्वें,** देवाच्या सामर्थ्यानें, ११·५५२; **देवांचा देओ** ६·४८०; **देवांचिया देवा** ११·५८९; **देवांचिये देवते** ११·३७९, **देवांचीं देहें** १८·२४२, **— निडलें** ९·४८०; **देवाचें बोलणें** १७·३८३; **देवाचेया बोला** १४·३१७; **देऽ॰ देवा भक्ता लागि,** ज्या स्वरूपांत देव (श्रीकृष्ण) व आपला भक्त (अर्जुन) या दोघांसाठीं, १८·१५७६; **देवाचेया मनोगता** ११·४०४; **देवांचा मेळा** १८·३४७, **—राऽ॰** ११·१७६; **देवांचिया वाहाणी** ९·३५१; **अश्विनौ देवां** ११·१४४; **जय जय देव** १८·१ ते १८·७, १८·९ व १८·१०; **जगाचेनि देवें** १८·७५९; **पृथ्वीतलिंचे देव** ९·४७२; **रिखीं अथवा देवां** १०·७०; **विश्वात्मकें देवें,** विश्वव्यापी देवानें, १८·१७७२; **देवो गेला,** देवाची मूर्ति गेली, १३·७६३, कुंटे, ज्ञानदेवी—'ठेवा आणिला' १३·७६५; **देवो बोलिले** १८·१५९२; **देवांचा मानु साधिला** १०·२३४; **देव ह्मणति,** स्वर्गातील देवांस उद्देशून, १·१३६; **अवाच्यातें देवो देवी ह्मणति** ४·६८(१); **देव चि विकूनियां खाए** १८·५६६; **देवेंसिं एक होंति** १५·२९०(१); **देवेंसिं भिन्न वा अभिन्न आथि** १५·२९०(२); **देवेंसिं विरुद्धें बोलिला** ११·५५१; **देवांगण,** निश्चय (राजवाडे), १८·१२७६, ज्ञानदेवी—'दिवांगण' गंधर्वनगर, १८·१२८३; **दे—दैवांगला—दैव** पहा, **देवैकरूप,** देव हेंच ज्याचें एक अविकृत रूप आहे असा, १८·८; **देवऋषीं आंतु** १०·२१६; **देवरिषि** १०·१४१, **—गण** ३·९६, **—चक्रवर्ति** ११·२४०, **—त्रयी,** सं. वा. श. पहा, **—देवोत्तम** ३·२८, **—देऽ॰** ३·१६८(२), **—दत्त,** अर्जुनाचा शंख, १·१४६; **देवांदानवांचिया** १०·१५८; **देवपितरोद्देशें** ९·३४९, **—पिसे** १६·२९६; **देवपणाचिं विरुद्धें** १८·१३६३; **देवपौकें पडति** १७·७७, पौकें संदर्भांत बसत

नाहीं, कुठे ज्ञानदेवी–'देवलोकिं' १७·७७; देवांब्राह्मणाचेनि नावें १६·३८३; देवराय ११·६४, –वृंद १८·३४९; विशेषनामास जोडून—अर्जुनदेव १४·१३५, कृष्ण– १०·२९४, ११·६९०, निवृत्ति– ११·९, भीष्म– १·१२७, व्यास– १०·१४३; सकल-देवदेवतार्चन १०·१६५; सकलदेवराज्ञ १८·१५५९; धृवो देवो १३·६२०, परत्र ना– १६·३०५; देव मनुष्य स्थावर १८·२३७; देवत्व ७·१४५. देवी १·७१, ४·६८(२), देवी लक्ष्मीयेचा नाहो ३·२६८(१), देवादेवीं, देवांच्या व देवींच्या पूजनासाठीं, १३·८१३. देव्हार, देवघर, देऊळ, १३·२३०; देव्हाराचिं उपकरणें १३·४०६. देऊ, देवता, दैव, पहा.

देवड-ढ-व्हड—दीडपट, आडवें, वांकडें. देवडें—आणि एरांचेनि पाडें । दल ही तें देवडें । १८·१६१०. देवढ—जेथ देवढे भंवत वलसे । अज्ञानाचे ॥ ७·७५. देव्हड—देशें देव्हडा वाहे, आडवा येतो काय? १५·२१२, ज्ञानदेवी–'देशें दवडावा आहे' १५·२१४; देव्हडि वाढि, दीडपट वाढ, १५·९९; देव्हडी वाढिया लाहिजे १८·५९६; कृतयुगाची पेली देव्हडी पडे, पुनः कृतयुगाची पहिली साल उत्पन्न होते, १५·१२८.

देवता—आराधण्यास, पुजण्यास योग्य देव, प्रतिमा, गुरु. परि यजी जो देवतांतें । तो देवत्वासि ये ॥ ७·१४५. बापु ग्रंथु गीता । जो वेदीं प्रतिपाद्य देवता । ११·२६. ३·९५, ११·३७९, १८·३१. देवतांतरा अनुसरले ७·१३७, –रें उपासिति ४·७०, देवतांतरा भजावें ३·९१, –रीं भजावेया ७·१४०; देवतार्चन १२·२३५, सकलदेव– १०·१६५; देवतालय १७·२०१, –कांड १८·१४३५, –धाम १६·९४, –पूजन ३·१०५; इष्टदेवता २·५९; कुलदेवतिं भजे १३·८१४,हा शब्द देवत असा घ्यावा; कुलदेवतेतें भजिजे १३·७९६, क्षुद्र देवतादि भूतें ९·३५३ (१), क्षुद्रदेवता १७·९७, गुरु– १३·४४४, गृह– ६·४४५, पर– ११·५५५, १२·२३७; परमदेवत ९·३५३(२), –दैवत १०·१३४; पितृदेवता १०·२२४; वाग्देवता १८·३६२.

देश—प्रांत, प्रांतविभाग, विशिष्ट स्थान. ११·६३६, १५·४९०, १७·१३, १७·३६. कोण्हें देशिं, कोठेंही, १५·२९५; देशिचां झाडिं १८·१६२१; देशिचे डोंगर १८·५६७; देशिचा व्यापारु ८·१८३; देशत्याग २·४७, –घडी ११·३६५, १४·२४५, –शुद्धि १८·६३३; अज्ञानदेशिचा राऊ १३·७५१; अधोदेश, कमरेखालचा भाग, १४·१०४; इंद्रियदेशिचा अध्यक्ष ८·३३; एकदेशी पहा; कैवल्यदेशिचे राय १८·१०६१, देशोदेशिचे राये ११·३८८; निर्देशदेशरहित १२·३२; पुण्यदेशीं १७·२९९; विचाराचां देशीं १८·३२३; विषयदेशिचिये १८·४६१; सर्वदेशा, सर्व ठिकाणीं असणाऱ्या तुला, ११·५२६, सर्वदेशीं, सर्व ठिकाणीं, १८·१५५३; हृदयदेशिं १५·३८९. काल(१) पहा. देशकाल, योग्य स्थळ व वेळ, ९·२०८, १३·८७०(२); देशिं कालिं १३·८७०(१); देशकालशुद्धपात्रिं, योग्य स्थळीं, काळीं व माणसास, १७·३६०; देशे काले पदार्थे १८·१२१८; देशें दिसें, देशोधडीस, १६·७०; देशें दवडूनि १८·१८; देशें देव्हडा वाहे, देव्हडा पहा; देस, देश, मरुत देसीं, निर्जल प्रांतांत, १८·१५९; देसें दवडूनि १३·१०३६. हे(दे)शकु ११·२३५, हा अपपाठ दशकु ऐवजीं आला असावा, ज्ञानदेवी–'दशकही' ११·२३९. देशीक—मन देशीक जालें, मन देशोधडीस लागलें, ११·६५४, ज्ञानदेवी–'मन देशधडी जालें' ११·६६४.

देशी—मराठी भाषा. हां हो नवल नोहे देशी । मऱ्हाटी बोलिजे तरि ऐसी । ६·१३३. ऐसी देशी आणि संस्कृत वाणी । एकां भावाचां सुखासनीं । १०·४४. दाउं वेल्हाल देशी नवी । १३·११५१. देशीचिया अक्षोणी १२·१२; देशियेचेनि नागरपणें १०·४१; देशियेचें लावण्य १०·४६; देशिचिये सुखासनीं ११·३; देशिचिया हवावा ७·२०४; देशिकारें १८·१६९९; देशीकार लेणें १८·१७८४; देशीक, देश पहा.

देह—शरीर. देहीं देहभाव जिहीं । स्ववश केले ॥ ५·१२८ (१). ज्ञाणौनि अग्नि विण देहीं । चेतना न थरे ॥ ८·२१२. आगा देहिचा अग्नि जरि गेला ।

दैत्यांचां कुळीं १०·२२७; दैत्यांचीं कुळें ४·५२; दैत्यकुळ ९·४४८.

दैन्य—दीनपणा, गरीबी. ५·८९. दैन्याचें दुभतें ८·१३१; दुर्भरत्व दैन्यातें ह्याली १८·१३८१; दैन्य करूं, भीक मागण्यास, ९·३०८, –फेडी १३·१६९; दैन्यजात ३·११४; दैन्यदुःखें न तपे १३·४९१; द्वैतदैन्य १८·२५७.

दैव—नशीब, देयासंबंधीचें. २·१९१, ५·८९. दैवाची थोरी ६·३; दैवांचेनि पीकें(कें) ६·१४५; दैवाचेन सुरवाडें ५·६७; मूर्तिं(र्ति)-मंत दैव ३·१०१; दैवा पात्र हों १५·९; दे-दैवांगळ, नशीबानें थोर, १०·३०७, १३·१०७३; दैवगन्धा ८·२४४; दैवगुण—दैव-सुखसंभवी । येथ दैवगुण-येकोपजीवी । जाली ह्मणौनि जाण दैवी । संपत्ति हे ॥ १६·६६ (२), ज्ञानदेवी – ते दैवी सुखसंभवी । येथ दैवां गुणां येकोपजीवी । १६·६७, कुंटे–ते दैवी सुखसंभवी । तेथ दैवगुणें येकोप-जीवी । १६·६७; दैवगुणां १६·६७; –गुणें ४·७, १७·२९८(दैं), –बगें १३·१०३४, –यज्ञ ४·१२३,–योगें ६·३४; दैवसंपत्तिस्वामियां १६·२६८; दैव-सुखसंभवी, उत्तम प्रकारचें सुख देणारी, १६·६६ (१); दैवें, नशिबानें, कदाचित, ६·१३२, ९·१९३ (२), ९·२९७, ९·४७७, १०·१३१ (१), ११·१७०, १७·३४२, – गन्या ४·२१७, ८·६४, १०·१८२; दैवलदैवें, अहो भाग्य, १६·३१, ज्ञानदेवी–'दैवलें दैवें' १६·३१, कुंटे–'दैवलों दैवें' भाग्यवान केला गेलों या अर्थी; सदैवें ११·१६५, दे(दै)वें १०·३०४, ज्ञानदेवी –'दैवा' १०·३२९; दैवां—मग करूं दैवां ठाके तसें । ११·३८, दैवांचा १२·२४१; दैवांची आगळीक ४·४; दैवांचें करणें १०·८७, दैवां गुणाच्या १६·२६७, –जन्मभूमि १३·३६९; दें(दै)वांचा पवडला होये ८·६; दैवां पात्र जाली ९·३७३; त्रिभुवनींचेया दैवां आयतन जाला ६·१३०; दैवां आसुरां संपत्तिवंतां नरां १६·२६९; दैवी, देवांची, स्वर्गीय, उत्तम, १६·२०९, १६·२६३, १६·२७२; दैवी ग(गु)णराशी १६·२१०, – गंगा १६·२०६(२), – माया १३·९८६, – संपत्ति १६·६४, १६·६६(२), १६·२०६ (१), – संपत्ती १६·५९; दैवी आणि आसुरी १६·२७१; दैविक—दैविकी इछा ११·५०६, – उदारा वाचा १०·७, – दीठि १७·५, – महामूर्त्ति ११·३२९; दैविकिया प्रसादाचें ९·२२९; दैविकें १७·१६; दे(दै)विकेंनि बळें १४·९, दैविकेनिखें सुखें १०·१३४(२), दैविये प्रकृतिचे ९·१९३(१); दैवें—(१) दैव शब्दाचें अनेक वचन, (२) नशिबानें, कदा-चित, प्रसंगवशें, २·२४०, २·२६८, ३·२२, ३·२५, ६·३१७, ९·५२९, ११·६१६, १३·७६२, १५·१३, १६·३७, १६·२४०, १७·१२४; उदासीनें दैवें ११·४०७, जियां कोण्हाचीं–१८·९८२, सानुकूलें–१८·१३३५; निदैव ३·१०९, ६·७३, १३·५५५, १५·२५१, १८·७२२, –पुं १६·२२६; निदेव, दुर्दैवी, ९·५८, ज्ञानदेवी–'निदैव' ९·५९; निदैवें १६·१४३; निर्दैं ९·३०८; सदैवं १३·४४; सदैव, दैववान, ५·१०, ६·३५६, ६·४५६, ११·१३, ११·२७१, १३·३४०; सदैवें १२·१७.

दोख—खोड, ठपका, कमीपणा, व्यंग, वैगुण्य, व्याधि, अपराध, पाप. तीर्थें ह्मणति काइ खावें । दोखु अथवा नाहिं ॥ ९·१९८. १·२६२, १५·२१२, १६·२१५, १६·२२०, १८·१३२५. दोखांचा खोडु, सांठा, १६·२१४, –वसैठा १·२२८; किडाळाचा दोख ६·८२, पुढिलाचा – १६·१४६, मूर्त्त – १·२४१; अघोरीं दोखीं आणावेया १६·११३; पुण्य... दोख १३·८६; निर्दोख १८·८४८; प्रकृतिदोख १०·७७, भूमि– ६·१८४, महा– १८·१०५२, विषयेंद्रिय – १८·७९५. दोष पहा.

दोंद—मोठें पोट. भक्तांसि होंति दोंदें । सात्विकाचीं ॥ ४·५४. तें दोंदें पेलति अक्षरां । प्रमेयाचिं ॥ ९·२६. चकोरां दोंदें निगति १३·२७५; जीउ आनंदाचेया दोंदावरि लोळे १३·१७३; दोंदिल, दोंद सुटलेला, आशारसें दोंदिल ७·१६३; जगदुदरदोंदिल, उदर पहा.

दोर्दंड—बाहुदंड. ११·२०३, ११·२६२.

दोर-रा-री—काथ्या, ताग इत्यादिकांचे जोडून वळलेले तंतू, सूत. **दोर**—कां दोरी सर्पत्व वाओ । दोराचिया कडौनि ॥ ८·२४६(२). १८·१३८३. **दोरेंविण** ३·२५३, ७·११७. **दोरा**—**दोरा सुयी**, संबंध असून नसल्यासारखा दाखविण्याच्या उद्देशानें, १३·१०९३. **दोरी**—दोरी नेणतां सर्पें बिहे । विस्मो कवणु ॥ १८·३८५. ८·२४६ (१); **एकावलिएची दोरी** १३·५२९; **दोरी हालवी** १८·१२९९; **दोरिएचेया उरगा डांगा मेलवितां**, दोरीला सर्प समजून काठी मारली तर, १५·२२८; **हालविती दोरी तूटली**, बाहुल्या नाचविणारी दोरी जर तुटली तर, ११·४६२.

दोष—दोख पहा. सद्वैद्यें जैसें दोषां । आंगलीनां ॥ १६·४२. १·३७, १·२२४, १·२४३, ३·११३, ३·१२४, ९·४३४, १६·२५८, १८·६४८, १८·७२४, १८·७५८, १८·९३२. **आसुरिया दोष रिद्धी**, आसुरी दोषांत वाढले आहेत, १६·२७८; **नाना दोषीं** १·२५९; **दोषांचा रावो** १८·१०४८; **दोष क्षपिले** ४·१२९; **दोषु न घडे** २·२२९, **—न घेपे** १६·१५१; **दोष जाये** १२·१७५; **दोषु देखति** ९·१४०, **— नाशे** २·२२२, **— पाविजे** २·२२४, **—होईल** १३·७७५; **गुण घे दोष दे** १८·६७६; **दोष तोंडें सूंतील** १३·५८९; **दोषांचें लिहिलें फेडीं** ४·५१; **दोषजात**, जात पहा, **—जाती** १५·१६८, **—वृंद** १४·२६५; **कुमिदोष** ३·२२१, **गुणदोष विषीं** १८·१७४८; **द्वैतदोषसंगें** ४·१४९; **महादोष** २·१९८, २·२००, ५·१२४; **सकलदोषतृणीं मेदिनी अंकुरैजति**, मेदरूपी जमिनीवर सगळ्या दोषांचें गवत उगवतें, १५·२५९; **संगदोष** १·२५६, २·३३३, १३·१११५; **सर्वदोषांचा वसैठा** १८·७४९; **निर्दोष** ९·३११, ९·३४६, १३·९५३, **निर्द्दोष** १·३, १०·२४२, १३·३१२, १३·६२८, **सदोष** १०·२८८, १६·१४४, १६·१४९, १७·१६१, १७·३०८, १८·१७६९; **कामादि-दोषत्रिपुटी त्रिदोष, साई - हिं दोष**, सं.वा.श.पहा.

दोषें-सें—त्यासाठीं, त्यामुळें. **दोषें**—**मधुरसादोषें**, मधाकरतां, १३·७८५. **दोसें**—उदैलें केतुचें जसें । विश्वा अनिष्टा चि दोसें । १६·३१७. स्तोत्र करूनि तुज दोसें । निर्विशेषा ॥ १८·११. कां सेवाला दोसें दर्दुरु । समुद्रु डहुली ॥ १८·६०४. १३·३५४, १७·३७४, १८·३१४, १८·६१८, १८·१३३९, १८ १५९२, १८·१६०५. **घरा दोसें**, घरच्या माणसांकरतां, १८·१४५७; **जगाचेया सुखा चि दोसें** १६·११३, **धना**— १३·८०६, **प्राणेश्वरा**— १६·१८५, **बालका**— १६·१६८, १८·१३११, **शाखा**— १८·१०५४, **स्तंभावेया**—, बंद करण्याकरतां, १८·२४४; **कलिकालुज्वरितादोसें**, कलियुगाचा ताप नाहींसा करण्यासाठीं, १८·१६६८; **ज्ञानलेसादोसें** १३·६३८; **त्रिशंकुदोसें** १८·१७६६, परिशिष्ट (६) पहा.

द्योतक—प्रकाशविणारा, तेज. **आकाश वायु द्योतक आप पृथ्वी** १५·९७; **अभेदा द्योतकु**, अभेद दाखविणारा, १८·११९६.

द्रवणें—पाझर फुटणें, करुणा येणें, सद्गदित होणें. तेणें द्रवलें असे चित्त । कवणी परी ॥ २·२. जो लाठी पैसा न लवे । पाथरु तैसा न द्रवे । १३·७२४. सोमकांत चि द्रवति । १४·३४३. परि न द्रवे एरु उगला । १८·१५६८, धृतराष्ट्राच्या अंतःकरणाला पाझर फुटला नाहीं, तो अगदीं स्तब्धच राहिला. **द्रवता होये** ९·२९; **द्रवित नां बद्ध**, पातळ नाहीं व गोठलेलें ही नाहीं, १०·१७९. **द्रव**—पाणी, पाझर, घटिं थोडें ऐसें द्रव घालीजे । १०·५०, **द्रव भावें आथिलीं**, रसानें भरलेलीं, १७·१२७; **द्रवत्व** १८·१५८६, १८·१५९५; **द्रवपण**—कां द्रवपण चि नीर । १४·३७१, १८·२१९; **द्रविभूत जालें** २·१८३, ज्ञानदेवी —'द्रवीभूत' २·१८३. द्राऊ, पाझर, १·१९१.

द्रव्य—पैसा, धन, संपत्ति, होमांत घालण्याचे पदार्थ, जिन्नस. तैसें आपुलें परावें नेणे । द्रव्या लागि ॥ १३·६७८. आंगें चि द्रव्यें सुरसें । १७·१२५. आधि चि द्रव्यें चुरमुरीं । १७·१४५. १७·२६९, १८·५५५. **द्रव्या चाडैला** १७·३००; **द्रव्ययज्ञ** ४·१३९, **—याग** ४·१५७; **इंद्रियद्रव्य** ४·१२५, ८·४९; **कुद्रव्य** १७·१६१, **प्राण**— ४·१४३, **विषय**— ८·४७, **सु**— १७·३५७, १८·६७४, **हवन**— ३·१३०.

द्रुति—सुगंध, फुलांतला मध. वसंतिं पद्मखंडें। द्रुति जेवि ॥ १४·२०३. चंदनाची द्रुति जैसी। चंदनीं असे आपैसी। १८·११४४.

द्रुम-द्रम—झाड. द्रुम—आथि बीजें जेवि द्रुमु। १८·५१०. १५·६४. **आधारद्रुमाचां बुडीं,** योगांतील सात चक्रांपैकीं आधारचक्र हें पहिलें चक्र बुडाशीं आहे यास उद्देशून, ६·१९३; **कनकद्रुम** ६·२६२; **कल्पद्रुम** १०·२१५, **भक्तकाम**– ९·५१६;**कृष्णद्रुमु डोलति** ७·१८२; **निगमागमद्रुमफला**, वेद व शास्त्रें या वृक्षांचीं फळें ज्याला असतात तो, १८·२; **भवद्रुम** १५·९२, **विनय**– ११·३३२, **योग**– ६·३२२; **स्वसंविद्रुमबीजप्ररो–हणावनी** १८·१०, हा पाठ **स्वसंविद्**– असा पाहिजे, ज्ञानदेवी – 'स्वसंविद् द्रुमबीजप्ररो – हणावनि', स्वरूपाचें ज्ञान हाच वृक्ष, त्या वृक्षाचें बीं वाढण्यास (अनुकूल) जमीन होणारा. **द्रम**—अथवा द्रमाकारु सांटवे। बीजकणिके ॥ ११·६३८.

द्रोह—शत्रुत्व. **द्रोहो लाहों** १७·१६.

द्वंद्व—परस्परविरोधी जोडी, दोघांचें युद्ध, कलह, वादविवाद, एक समास. समासा माझारि। द्वंद्वु तो मीं अवधारीं। १०·२५०. १३·१६,१४·३५२, १४·३५३. **द्वंद्वाची उखीविखी** १३·१४७; **रिद्धीसिद्धीसिं द्वंद्वें** १२·६१, **सुखदुःखाकारें**– १५·२६३; **द्वंद(द्व)त्यागें**, माहेर सासर सोडून, पक्षीं सुख दुःख टाकून, १८·१००७; **द्वंद्वप्राप्ती** १३·३४८,–**मुक्त** १२·१६९,–**मोह** ७·१६२.

द्वय—जोडी. सं. वा. श. पहा. **अद्वय**, द्वैत रहित, एकटें एकच, अद्वितीय. आकारु जेथ सरे। जीवत्व जेथ वीरे। द्वैत जेथ नुरे। अद्वय जें॥ १३·११३६. १३·९९१ (चें), १७·१७, १८·११६२, १८·११७४, १८·११९८. **अद्वयेंसिं एकवद** १५·७३; **अद्वयाब्जिनी– विकाशु**, अद्वय कमलिनीचा विकास करविणारा (सूर्य), १६·१, ज्ञानदेवी – 'अद्वयाब्जिनी- विकाशु' १६·१; **अद्वयआनंदाची खाणि** १८·७८९, ज्ञानदेवी – 'अद्वयानंदाची' १८·७९२;**अद्वयानंदा** १६·२१; **अद्वया–नंदपणें** १८·४०२; **अद्वयानंदपरिसें**, स्पर्शानें, १८·१५८६; **अद्वयानंदवैभव** १८·१७३५; **अद्वयकण** १८·९९१,–**पण** १५·४०५; **अद्वयबोधपाटणीं** १६·१२.

द्वार—दार, मार्ग. सर्व द्वारीं कवाडें। कळासति॥ ८·११०. तो मोक्षाचां पैली द्वारीं। पैठा होय॥ १८·८९२. १३·४१५ (१), १८·१४९२, **इंद्रियां द्वारां**, **इंद्रियांच्या दारीं**, १६·८९; **इंद्रियाचां द्वारीं** १३·५०२; **इंद्रियद्वारीं** १३·२९६, –**रें** १८·४७१; **उघडेनि द्वारें** १३·४५३; **देहाचेनिद्वारें** १६·९७; **बुद्धिचें द्वार** १३·११५, **रितुपतिचें** – ३·१००, **श्रीगुरूचें** – १३·४४५; **द्वारें बोवांत निगे** १३·३०४; **द्वारिं राहाटे** १३·३०२; **अंकुरद्वारें** ७·५४, **अज्ञान**– १८·११२२; **अधोद्वार** १३·१००; **अन्नद्वारा** १५·३७३; **कर्णद्वारें** १८·१५२५, **क्षेत्र**– १५·४५१, **गवाक्ष**– ७·१९५; **द्विजद्वारा** १७·३५७; **नेत्रांचां द्वारिं** १५·३२५; **नेत्रद्वारें** २·११६; **नेत्रद्वारिचीं कवाडें** ६·२०२; **मनाचां महाद्वारिं** १३·५०६; **यज्ञद्वारीं**, यज्ञ करून, ४·१४६; **रसद्वारें** २·३०६; **वैराग्यमोक्षद्वारीं** १८·८९६; **श्रवणाचेनि द्वारें** ११·८,१५·३२३; **श्रवणद्वारें** २·११४; **सत्वरजद्वारें** १४·१४२; **द्वारपाल** १३·४१५ (२). पुढील संदर्भ सं. वा. शब्दांत आले आहेत—**दोहीं अधोद्वारीं**, १८·३३३; **तिहिं अवस्थांचेनि द्वारें** १८·११८०; **पांचैद्वारीं** १३·१०२, १३·११८; **नवै द्वारें देहीं** १३·७३०; **नवद्वाराचां चौकीं** १२·५२; **नवद्वारें देहीं** ५·७५; **दाहें द्वारीं** १६·९०.

द्वेख-ष—मत्सर, दावा, तिटकारा, वैर. **द्वेख**—आणि पसरला अभिलाखु। अपूर्ण तो चि होये द्वेखु। १६·३३७. **कर्मद्वेखें** १८·१७६; **रागद्वेख** २·३३२; **सुखदुःखद्वेख** १३·७४. **द्वेष**—आणि इछिलेया सांगडे। इंद्रियां आमिष न जोडे। ऐसेयां हाअ जो पडे। तो चि द्वेषु॥ १३·१२६. तो दीपु प्रभे लागि। द्वेषु करी काई॥ १८·२१८. २·११४(१), १२·१४३, १२·१९१, १४·४०७, १८·५८९, १८·१०१३. **द्वेषाचां आवर्त्तीं** ७·७०; **द्वेषाचेनि काळकूटें** १६·४०२; **द्वेषाचिया दाढा** ९·१८२; **द्वेषेंसीं कुळवाडि मांडिली** ७·१६१; **परस्परद्वेषें** १६·३०९; **भूत**

द्वेषु १८·१३५२; **रागद्वेष** २·३३१, ३·२५९, ३·२६६, १६·३३९, १८·१०१५; **विवेकद्वेषें** १८·१२७१(३). **अद्वेष—द्वेषाद्वेष** २·११४(२). **द्वेषिया,** द्वेष करणारा, वैरी. पथ्यद्वेषिया पोसी ज्वरु। कां दीपद्वेषिया आ(आं)धारु। विवेकद्वेषें अहंकारु। पोसुनि तैसा ॥ १८·१२७१(१, २), १८·२१२; बंधु...द्वेषिया ६·९५.

द्वैत—भिन्नता, जीव व परमात्मा हे निरनिराळे आहेत हें मत, दुजाभाव. अहंकारलोपीं अवधारीं। द्वैत जाए ॥ ११·६८४. तैसें अद्वैत दावावें बोलें। द्वैत चि कीजे ॥ १३·८८३(२). अद्वैत होउनि तैसें। द्वैतें घेपें(पे) ॥ १५·४५५ (२), अद्वैत असून सुद्धां तशा रीतीनें द्वैतानें घेरला जातो. ६·२८२, ६·३८३(२), ११·२४९, १३·११३, १३·१७०, १३·११३६, १४·२६४, १५·२६१, १५·५३०, १७·३७२, १८·९८२, १८·१४१२, १८·१४६३, १८·१५७९. **द्वैताचा ठाउ** ६·११३, **–चां पहिली तीरी(रीं)** १२·१८५, **–ची भाष** ५·१३४, **–ची वारि** १८·१३३६, **–री** १४·५६; **द्वैतें जालेनि,** दुजाभाव संपल्यावर, १६·७१; **द्वैताची लिही सरे,** लेख संपतो, संबंध तुटतो, १३·९३३; **द्वैतार्थ** ५·३; **द्वैतत्व—**अद्वेतु द्वैतत्वें(त्वें) भेटावा। १७·३२९(२); **द्वैतदैन्य** १८·२५७; **द्वैतदोषसंगें** ४·१४९; **द्वैतबुद्धि** १५·२६२, **–भाउ** १८·१२५०, **–भाव** १३·८८५(१), १३·९२९, १८·२१४, **–स्वप्न** ९·९३. **अद्वैत** ऐक्यभाव, अनन्य, अजोड, तेथ अद्वैतीं द्वैत बुडेल। ६·३८३(१), ह्मणौनि गा श्रुतीं। द्वैतभावें अद्वैतीं। निरोपणा राहाती। वाट केली ॥ १३·८८५ (२), ६·६७, १०·३०५, १३·८८३(१), १४·४०२, १५·२४४, १५·४१७, १५·४५५ (१), १७·३२९(१), १८·५३९, १८·११४५; **अद्वैतातीत** १८·११९९; **अद्वैतत्वें** १८·१४००; **अद्वैतदिवसें** ६·१०५, ६·३९९, **–प्रभा** १५·२३९, **–बोध** १८·१५५५; **द्वैताद्वैतनिकुंभ,** द्वैत व अद्वैत मतें हींच जणूं गंडस्थळें, १·१७, निकुंभ शब्दाच्या या अर्थास आधार सांपडला नाहीं. परिभाषाकोश–'१७ कुंभ गंडस्थळ,' निकुंभ शब्द नाहीं.

ध

धगधगणें—भडभड पेटणें, रसरसणें. **धगधगीत शूल** १८·७०८. **धगी,** ताप, **क्रोधाग्निची धगी** १६·३९२.

धट—'(१) मोठा ताजवा. (२) निश्चय', हंस कोश व ज्ञानदेवी कोश. **अनुभवाचेनि धटे,** निश्चयानें, ६·९३; **जोडे एवढेनि धटें** १८·१६६२, येथें ही निश्चयानें हा अर्थ लागतो, तराजू अर्थ लागत नाहीं, ज्ञानदेवी व कुंटे 'येवढें निधटें' १८·१६८४, निश्चयानें या अर्थी.

धड—नीट, अव्यंग, उपयोगी पडणारें, निश्चित. एयां भैहिक ही एक धड नाहीं। ४·१५३. मागां मोडूनु केलें। पुढें धड ॥ १३·२३१. **धडा बोला** १८·५९२; **धड...न्यून** १५·५६२; **धड गोमटी** १८·१४७३, **धड भाखड.** दूध देणारी कीं न देणारी, १६·१४१, दोन्ही संदर्भ गाईस उद्देशून; **धडसा—आंतु धडसा,** मनानें तरी धड, वैगुण्य-रहित, १०·३०४.

धडा—अभ्यासाचा पाठ, कित्ता. काइ धडेयावरि सारस्वतें। पढों सिकिजे ॥ ९·८. **धडेयांचेयां आखरा तळीं,** कित्यावरील अक्षरांखालीं, १७·४२.

धडाडणें—धडकून पेटणें. धडाडिते लोहरासि। उडी न घलवे जैसी। १३·५१४. **आगि धडाडितु होए** १८·६७३; **उजालु धडाडितु अतिदासु असे** ११·२९८.

धडी—किनारा, कांठ, सीमा. **देशधडी केला** ११·३६५, **–जाला** १४·२४५. **धडौता,** उत्तम वस्त्र नेसलेला, जेयाचा महिमा पांगुरौनि जाला। धडौता वेदु ॥ ११·७१.

धढणें—कमी होणें, रिता होणें. सिंधु एकें आंगें धढे। १५·११८. उन्हाळयात समुद्र आटतो, पुनः तो पावसाळयांत भरतो, ज्ञानदेवी–'काढे' १५·११९.

धणि-णी—इच्छा, हौस, तृप्ति. **धणि—**आजि

आर्तिची धणि कां न करूं । ३·२१. १३·६३८, १३·११४२. भूकैलेयां साधनाची धणि ४·१५९. धणी—ग्रोलाचिया धणी घाइजे ८·५४; आधवणी, अपुरी तृप्ति होऊन, १६·३०.

धन—पैसा, संपत्ति, मालमत्ता. तैसें जन वि आपुलें धन । नामसाझानां ॥ १८·५६०. १६·८६, १८·६१३. गुपित धन १८·१३१७, गोप्य—१५·५४४; चोराघरिचें—,कधीं परत मिळत नाहीं, या अर्थी, १८·५७४; चोरियेचां घ(ध)-नीं १७·२९४,—चें धन १६·३०३, पाताळिंचें—१५·३४, विश्वाचेयां घनें १६·३४९; धना दोसें १३·८०६; धनाची गांठि सुटे, घन मिळतें, १८·७९६; धनाचिया मदिरा माजौनि १६·३७९; धनत्याग १८·१०८, धनमानीं आश, धन व मानाची हौस, १७·२४६; देहाधनाचिया आवडी १८·७५१; गोधनें ९·३८८, १८·८७८; पातालधनें ६·४५६, भोगधन ८ २६६, समाधि—११·१७४, १८·१७४२; स्त्रिया धनें विद्या स्तुति बहूमानें १६·२२५; धनत्व १७·९४, धनवंत १०·२०५; निर्द्वन १०·२८६, १६·३६; धन्य, कृतकृत्य, धन्यु ना मीं १६·३४६.

धनुख-ष-ष्य-धनुस्—धनुष्य. धनुख—इंद्रधनुखाचिये आडणी माझि, इंद्रधनुष्याच्या मर्यादेंत (जसा मेघ आवरला जातो), ११·५९३; धनुष, १·१६८, २·२२१,—पाणी ४·७९,—बाण २·१८; धनुष्य(ष) बाण १·२७१; धनुस्—धनुर्धर १·१६६, २·१२२; धनुर्द्धर १·२७०, १०·१९६; धनुर्वेद २·३७; धनुर्वेद त्र्यंबक (एकत्र घ्यावे), धनुर्विद्येंत शंकरासारखा असणारा १०·१९७.

धरणें—घेणें, पकडणें, आवरणें, आधार देणें, आधार होणें; या क्रियापदाचे संदर्भानुरूप अनेक उपयोग ग्रंथांत केले आहेत त्यांपैकीं कांहीं दिले आहेत. जैसें उलंडलें कालकूट । धरी कवण ॥ १·८९. अंतरिक्ष तारागणें । धरी कोण ॥ १३·५५. रितुत्रय आकाशें । धरुनियां जैसें ॥ १४·२८९. आणि भूतें हिं चराचरें । हे धरीतसे अपारें । तें मीं वि धरिं धरें । रिगौनियां ॥ १५·३७० (१, २, ३). आवरे काइ सविता । विंबें धरिला ॥ १८·४११. १·१०, १·४६ (घ), १·१७३, १·२२१, १·२३३, २·२१, २·२७, २·४७, २·१३७, २·२१८, २·२२६, २·३११, ३·६९, ५·१२२, ६·७७, ६·११०, ६·१९७, ६·२१४, ६·२१७, ६·२३६, ६·२४८, ६·२५१, ६·४६१, ७·३१, ७·१४०, ८·११३, ९·१२३, ९·४३८, १०·२५३, १०·२६६, ११·५५, ११·२८४, ११·३१३, ११·४६७, ११·६४४, १२·२२७, १३·२५१, १३·३३१, १३·६६५, १३·७२०, १३·९०२, १३·९०४ (२), १४·२८९, १५·२११, १५·५१८, १६·३८, १६·५८, १६·२६५, १७·५३, १७·८२, १७·११०, १७·२७२, १८·११, १८·५४, १८·४७७, १८·६८३, १८·७५३, १८·१२३१, १८·१३२६, १८·१५८९. अंतष्करण धरी, आवरून धरतो, १२·१५२; अनुरागु धरिति ११·४९९; अभिप्रायाचा गर्भु धरी ६·३१२; आगलि-ली-क धरणें, आगल पहा; आंगिं जेणें भावे(वें) धरिजे १३·३४२; आठौ मनीं न धरावा ३·२१३; आभारु धरी ११·७९; आयुष्य न धरी, पुरणार नाहीं, ८·१५३; आवांका धरुनि, उमेद बाळगून, १७·१८६; आश धरिजैल ३·२१०; आश्रयो धरणें, आश्राइणें पहा; आस्था ही न धरी ४·१९४; इंद्रियें धरिति, ताब्यांत ठेवतात, २·३०४,—धरिलीं १२·४६; उन्नती धरी १७·५७, १७·२६८, १८·१५२६; उन्मेषाचा उवाऊ धरूनु, बुद्धीचा उठावा, विस्तार करून, ३·२७१; उवाऊ धरूं १७·१०, उवाइणें पहा; एकी स्थानीं धरिजे, एकत्र घेतले, १३·१५४; ऊलावा जीविं धरुनि १६·३२२; ओभाणें न धरिती, पुराचा वेग थांबत नाहीं, ७·७९; कांटाला धरी, कंटाळा करतो, १३·५३९; कास धरणें, कास पहा; कोंपटी धरुनि, जिवाच्या झोंपडीला वळगून, संसारांत गुंतून राहतो, १३·७८४; कोळु धरुं, कोल (१) पहा; गाजाबज्य धरावें, आवरावी, ४·३०; गुरुआज्ञा धरलें, बंधन झाली, १३·३७७; घडी धरूनि, ह्या काळापर्यंत,

११·५७५; चाड धरणें, चाड पहा; चित्ति धरणें, चित्त पहा; जग चि धरिजे, जगाला आधार झाला आहे, ७·२१; जलिची प्रतिमा धरिली, चंद्र न मिळतां प्रतिबिंबच मिळालें, श्रम व्यर्थ गेले या अर्थी, ९·१४९; जीवसरें धरिली, जिवाशीं धरून तिचा विस्तार केला, १३·३२९; जीवें सोये धरिली, आश्रय घेतला, १२·२२; टांक कंठिं धरूं १२·२१९; धाकु धरिजे १६·२६५; धुरुं धरी, नेतृत्व घेतो, १५·१७१; धृती धरिजति १८·७४०, –धरिले असति १८·७५८; ध्वनि मानसीं धरिसी ७·१७; पाडु धरी, भाताच्या शेतांत अडवून धरला तर, १८·३६६; पाडु जे धरी १३·८५, –धरूं ९·२०१, योग्यता ठरवणें या अर्थी; पान्हा धरे काइ, पान्हा थांबेल काय, ११·४०; पाल्हालु धरी, द्रवतो, ११·२४४; फलआशे न धरू १८·२३४, आश-शा पहा; प्रेम धरी १३·७०७, –धरिलें १०·११६, –धरीं ९·५१२, –धरूनि ११·६२०; बाहुटी धरूनियां १३·१२३; मनाची डाल धरी, मनाची डाहाली वाढते, १५·९५, मन धरुनु १५·३२८; मनामाझि न धरावे २·२२६; मनिं धरावें १२·१२९; मनीं केवि धरिजे १·११६, – कैसेनि धरावें ९·४८१, –धरितां १८·१५८३, –धरिति २·२५०, ९·३३८, १७·५८, –धरिलें १·१७८; मनी (नीं) धरी १३·७७१; मनीं धरूनि, ८·४५, १७·२८४; महादम न धरति, हत्ती तोल संभाळून उभे राहूं शकत नव्हते, १·१३४; मशकु धरूनि, गणतींत घेऊन, ९·२२०; माजु धरिं १३·६४५; मृत्युतें धरूं, मरण अडवून धरूं, ११·४५५; मोहर धरूं १३·३१४, –धरूनि, तुझ्याकडे पाहून, ११·३२३; लेख धरी, गणती ठेवते, ७·२५; वातातापु धरे, निवारण होईल, ५·११३; वासिपु न धरिं, भय वाटत नाहीं, ११·३८२; वोसरा धरी १५·१६२; वेगु धरूनि, आवरून, १३·९५१; व्यक्ती धरी, स्पष्ट दिसतो, १७·१५६; सरिपाडु धरुं ११·५४१; साउल धरी, पांढरी होते, १३·७५६; सामर्थ्येनिभा ए धरावें, समान राहील असें रचावें, ६·१८५; सूर्यातें धरिलें, अडवून धरलें, १०·३६; सोये न धरावी, संबंध ठेवूं नये, १३·१९३, १६·४३२; स्वप्नीं हिं न धरूं, स्वप्नांतही येणार नाहीं, २·३५; हात-तीं-तें धरणें, हात पहा; धरी मेकली ३·५९; धरी मेलीसि करणें, धरसोड करणें, १३·३६३; धरिजे... अव्हेरिजे, ध्यावें, टाकावें, १२·१४४; धर, शब्दास जोडून किंवा निराळा—वाहणारा, नेणारा, धारण करणारा या अर्थी. चवरधर १३·४१७, जल– १·१४९, १·१६६, १३·१५३, १४·३८६, दुर्धर १·९१, –र्द्धर १·१९९, धनुर्धर–र्द्धर, धनुख पहा; धाराधरकालें, वर्षाऋतूंत, १४·२०९; धाराधरधारीं १३·१०४८; पवनाचा धरु ६·२८९; वाहाणधर १३·११२७, विद्याधर, विद्या पहा, शस्त्र– १०·२३१; सधर, आश्रय मिळालेला, १·७५, १२·१७४; धार—सूत्रधार ९·३०; धारी—देहधारी १८·४३४; न धरत ११·६७८, नधरत १·२७१; न धरे–नधरे १·२६७, ९·५२१, १८·५२७; धरणें—फीटे संसाराचें धरणें। १८·९२७, १३·९०३, १८·१५; धरणें बैसे १८·२९८, – बैसै(से) १८·१०२; सूत्र धरणें १३·९६४; देहधरणें ९·४०८, १२·२२३; धरिता, आधार असणारा, भूतांतें धरिता ९·८२; पक्षु धरीतेयां १०·२७३; धारणें, योगधारणें १८·१०१२. धरवणें—भिड न धरवे ११·८०. धरा, पृथ्वी, १३·३४७.

धर्म—आंगचे गुण, एक पुरुषार्थ, परंपरागत कर्तव्य, दान, ईश्वरप्राप्तीचें साधन, धर्मशास्त्र, यम, युधिष्ठर. तैसा नाशीति धर्मु निफनला। हेतुकपणें॥ २·२५२. दया तेथ धर्मु। धर्मु तेथ सुखागमु। १८·१६१५. ७·४५, ७·४६, ७·४८, ९·५९, ११·७२, १४·२८३, १६·२२०, १६·२२१ (२), १८·५१०, १८·१७६१. धर्मासि आगरु २·३७३; धर्माचेनि कैवारें १०·२३२; धर्मिं थोरु, दानधर्मात, १३·२११; धर्माचें निजधाम ९·४८, –निधान २·१९१; धर्मांचा पसारा १६·२२१(१); धर्माचेनि बलाथैं, धर्माचरणाच्या जोरावर, १६·४६१; धर्मांचा मला १८·७९९; धर्माचां माहेरीं ६·४४२;

ह्वांतां । त्रिधा न्हवे चि सविता । १३.६००, १७.१६८, १७.३२६, १८.६८६, १८.६९०, १८.८०७, **त्रिधा चेष्टे** १७.१२१; **दशधा—एक चि वायुतत्व दशधा जालें,** शरीरांत वायुतत्व पांच प्राण व पांच उपप्राण याप्रमाणें दहा प्रकारचें झालें, १३.१०६; **द्विधा,** दोन प्रकारचा, १५.५२१, **पंचधा—पंचधा आंगिं लागली,** पंचेंद्रियांना पांच प्रकारें डसली, १३.१०६४; **शतधा—दुर्वादीं शतधा निस्तेजिलासि,** शिशुपालाकडून शंभर प्रकारें वाईट शब्दांनीं पाणउतारा (करून घेतलास) झाला, ११.१०१; **सहस्रधा—सहस्रधा कवलिजति,** अनेक प्रकारें घेरले जातात, २.३०४; **तत्वधा,** खरोखरच, **घोरतु होंता तत्वधा** १४.३०१, तत्वतः चें हें रूप संभवतें, ज्ञानदेवी–'घोरत होता बद्बदां' मोठमोठ्यानें घोरत होता, १४.३०३.

धाक—वचक, दरारा. कायि रावि चांदिणें । धाकु धरिजे ॥ १६.२६५, चांदण्यानें रात्रीचें भय धरावें काय ? २.२१५, १२.८८.

धाकड—आडदांड, धीट, शूर. १.१३१.

धाकुटा-टी-टें—लहान, कमी, अपुरें, नम्र. जैं जगा धाकुटेयां होइजे । तैं जवळीक माझी ॥ ९.३७४. जेयाचें आयुष्य धाकुटें होए । ९.५०५. तीं वाढौनियां धाकुटें । स्वर्ग केलें ॥ ११.३४८. २.२३८, ३.२४२, ११.२८६, १५.१४८, १६.२५२. **यशा धाकुटें,** यशाला अपुरें पडणारें, ६.१०९; **धाकुटा वडीलु** १८.१६५७; **वाड धाकुटें** ९.२२१; **धाकुटेपण,** नम्रता, ११.६४४; **धाकुल—वडिल धाकुले** १.१८३.

धांगड—जाडजूड, अंगवस्त्रास उद्देशून. परि धर्मपत्नी कां धांगडि । १८.९३६.

धाटी—फांस, पाश. **संयमाची धाटी सूनु,** संयमाचा पाश घालून, १२.४७. .

धाडणें—पाठवणें, घालवणें, टाकणें. जें असतें पौरुष धाडिलें । १.१८९. पूर्वजांचें जोडिलें । आपण चि होये धाडिलें । २.१९७. ११.९९, ११.१५८, ११.५३३, १३.३७९, १४.१४८, १८.१०६९, १८.१२२५, १८.१४८३. **घमुं धाडिति,** टाकतात, २.२५४; **वाण धाडिजे,** वायन पाठवावें, १७.२८५; **वेळु धाडी,** वेळ घालवतो, १८.१२७४; **शिष्टाइये धाडिलासि** ११.५३५; **धाडणें—**खांडियांचे घाये बुकिं । धाडणें जैसें ॥ १८.२२९, जसें तरवारीचे वार बुक्क्यांवरच निस्तरावे, ज्ञानदेवी–'दांडेयांचे घाय' १८.२३१; **न धडी** १४.३०८, **न धडीं** १३.४३५; धाडा, परचक्र, **अमरावतिये धाडा आला** ११.३८२; **धाडि—**धाड, हल्ला, **प्रपंचाची धाडि,** १३.९८७; **धांडें—बाह्यइंद्रियांचें, धांडें पीटुनि,** हल्ला घालवून, १८.८३२, ज्ञानदेवी–'धेंडें पिटूनि' १८.८३५.

धाणें—तृप्त होणें. ऐसीं दोन्ही भूतें(तें) खाये । तेव्हलि संपूर्ण धाये । ६.२४०. देखां बोलाचिया धणी धाइजे । ८.५४. मूकत्वा आधिं धाये । सुभाषिति ॥ १३.५७७. आणि प्रिया आलेयां धावें । १८.५८८. ४.१५१, ९.१८९, ९.३५७, १२.१७१, १८.७७, १८.१४९, १८.१३२५. **अवधान धाए** ९.१२; **पोटिचें धालें,** पोटांतील गर्भही तृप्त होतो, १३.८४४; **महासुखाचेनि भरे(रें) धाउनि** १०.१०९; **धालेया,** तृप्त झालेल्याला, १८.१४८३; **न धाइजे** १८.५९६ **न धाए** १७.१६०; **न धांति** ३.२३०; **धालेपणें** ६.९, १८.६६७; **धांति,** तृप्ति, **धांति आणि** १३.२१४.

धाता-त्रा—ब्रह्मदेव. **धाता—धाता नेणें(णे)** १.१०८,–**ही पायां पडतां,** ब्रह्मदेवही शरण आला तरी, १६.१२८. **धात्रा**–निर्माता. **श्रष्टी धात्रा** १२.९; **धात्रेया** ११.१४६, ११.३९५, १७.३३८, १८.१७६६; **धात्रेया ही शरण गेलेयां** १६.२५३; **धात्री,** रक्षण करणारी, **कृपेची धात्री** १२.१४८, **ज्ञानाची**–१३.५९८; **ब्रह्मकटाहधात्री** १०.१३६.

धातु—सोनें, रुपें, तांबें, लोखंड इ. खनिज पदार्थ, शरीरांतील रक्तमांसादि सात धातु. आइकैं पार्थिव धातु आघवी । आरोगितां काहीं नुरवी । ६.२३९. तेवि वेपे जैसा आहारु । धातूं(तू) तैसा चि होये आकारु । धातू ऐसा अंतरु । भावो पोखे ॥ १७.११५. **धातुची गंधिकालिमा** १८.२०७; **अपारां धातूंची होली करुनु** १२.५०; **धातुचे समुद्र उलंडी** ६.२१८; **धातुगत** १३.८१; **धातुराशी** १७.३६१; **धातु-**

वसें १७·११६; धातुवादी—धातुवादिया हीं न सांपडे ६·३४; धातुसाम्य ६·३५१; देह-धातुची त्रिकुटी, कफ, वात व पित्त यांचा शरीरांतील मेळावा, १३·१०६३; त्रैधातुक, सप्तधातु, सं. वा. श. पहा.

धांधा—व्यवहार,घडामोड. १५·३१४,१७·४१९, १८·१२८१. विश्वस्वप्नाचा धांधा १८·४००.

धानी—शहर. १४·१५३. राजधानीं १८·२७७; राजधानीभवन ९·३१७; संसारराजधानि १५·४३९.

धाप—जोराचा दम, उडी, येथें हांव. जिराली मनार्चा(ची)धाप। १७·२३०.

धाम—स्थान, ठिकाण, घर. तरि अनादि परब्रह्म। जें जगदादिकंदाचें धाम। १७·३२६. १४·४०३. निंदेचें कालें धाम १८·६०८, सत्वशुद्धिचें – १८·१५७; देवताधाम १६·९४, नानाभूतैक– ११·५५६, निज –, निज पहा, परमधाम– १·३०; परममंगल धाम १·४९, परममंगल-धाम ३·२८; महाधाम ११·५१२; सकल-दुःखधामे(में) १८·१२६४.

धाया—दाई. परावें बाल धाया। पाहिजे जैसें॥ १८·१७०. धायेपण, संगोपन, ३·२३८.

धार—द्रव पदार्थ वरून पडत असतांना दिसणारा आकार. अमृताची धार १३·३६६; पीयूखधार १३·३८०; धारा—गगनभरिं धारा। परि पाणी एक वीरा। १३·१०५८, ६·८७, ११·६७६; पर्जन्याचिया धारां १०·२७६, पर्जन्याचिया धारा १३·५७, पर्जन्य-धारीं ९·१२५; धारा लागलिया १४·३८६, –सूटति १३·२७५; धाराधरकालें १४·२०९, –धारीं १३·१०४८. धारें, कमी प्रतीचें, तिहिं माझि तम। सवियां धारें॥ १४·१३८, धारवणी, सांटवलेलें पाणी, धारवणी वेचें सरे। १८·९६०, धारसा, प्रवाह, घालित षट्कर्माचां धारसां। कर्मनिष्ठ॥ ६·४७२, सं.वा.श. पहा; मनोरथांचा धारसां वाइवणें १३·६८६; तमाचे धारसे काढ ७·७७; वारेयाचां धारसां पडिला ९·४५.

धारण—(१) कल्पनेची पकड, बंधन. जीविची ऐसी धारण। ६·३३६. इंद्रियें नियमाचां धारणीं देखे। ६·३७५. (२) आधारस्तंभ. रात्रि तैसें पाहालें। हें धारणा जेवि एक जालें। १४·३५२, रात्र तशीच पाहाट (दिवस) जशीं घराच्या आधारस्तंभावर कांहींच परिणाम करूं शकत नाहींत. देहियासि धारण, रजोगुण, १४·१७२; आरें धारणु गीलिला, अशक्य कोटींतील बाब्त, १३·७२३.

धारणा—योगांतील सहावी स्थिति. सं. वा. श. अष्टांग पहा. धारणेचें पैथारें ६·५८; धारणावारू दाटिले, धारणेचे घोडे पिटाळून मदतीस आणले, ९·२१५.

धावणें-धांवणें—वेगानें चालणें, धाईनें जाणें, पळणें. धा व धां यांत फारसा फरक दिसून येत नाहीं. धावणें—काकुलती धावां गा धावां म्हणे। ८·१२६ (१). ६·३०५, १८·४६०. सत्कर्मे संभ्रमें धाविनलीं ११·६०९; न धवे १३·४८७ (२); धावणें १८·८८०, तेयाचि ग्लानीं – ८·१२६ (२), ज्ञानदेवी – 'तयाचिये' ८·१२८, वार्ते वरिल – १८·६४, वारेयाचें – १६·२८६, वारेया सवें – ११·५८२, लाणी पासिं – १८·४७२; धाव(ना) –धावा–धावें, प्रवाह, स्रोत, ९·४५८; रानाकडे धाव १३·५१८; धावा केला १८·१७६८, करणें धावे घेंति, इंद्रियें धांवतात, १४·२४९. धांवणें—पैं जला वरिलु तरंगु। जन्हीं धांविनला सवेगु। तन्हीं नाहिं भूमिभागु। क्रमिला जैसा॥ १८·११६३. ६·१९, ७·१२७, ११·४१, ११·४१६, १२·८९, १३·३७५, १३·७६२, १३·१०७५, १४·१६६, १५·२१०, १५·२२९, १५·४२७, १५·४६०, १६·२२, १६·१८८, १६·३३४ (व), १८·२६६, १८·४६५, १८·७१६, १८·९३३, १८·१०४७, १८·१४५८. धावों आवडे १६·१८६; धांवं(व)तां पाऊ थिरावे १८·१०७४; धांवं(व)तां पायें ९·३०१; धांवतेया अभ्रा सवें १३·४८७(१) –कर्माची लाणी, चालू कर्माचा शेवट, ४·१५९; धांव तेया (धांवतेया) ज्ञानासि जेथ ठी १८·४७३; धांवतेया पायला, धांवण्यांत चपळ अशा माणसास, १३·७४६; आणि गगनें धांवे

१६·२२४; आडवाटीं धांविजैल १३·२३९; उघडां आंगीं धांवतु, घरदार टाकून त्वरेनें जातो, १३·१६५; कर्माचेयां मार्गि धांवता(तां) १५·३९५; जीभा धांवति १५·२४६; पाणी खोलां धांवे १८·४७८; बुडतेया नइ चि धांविनली, नदींत बुडणाराला नदीच धांवून रक्षणास यावी (मदतीस येत नसते या अर्थी), १८·१६०; बेलेंसिं लिंगा धांवे १३·८१९; सरु धांवे १८·४२३; सैघ धांवति १७·१०२; सैरा धांवतु १३·८२१,–धांविजे १५·३२१, –धांवे २·९३ (वे), २·३२६; धांव, आनौती– १२·७९, इंद्रियमार्गीं –(व) १७·२३३, ज्ञानासि – १३·११८, बुद्धिची –(व) १८·६८८, मनाची – ३·२६४, मार्गाची – ६·५९, वारेयाची – १३·३५९; धांव घे १८·४८१,–घेतलें ७·१६९; धांवं(व) घेतली ६·१५५; धांव घेति १५·१००,–(व) पुरे, संपते, १८·४६७. धावा—धावा करि १८·१७३८,– केला १८·२८६; धांवांधांविं करितसे ११·३६८, ज्ञानदेवी – 'धांवाधांवी' ११·३७३.

धिकरणें—तुच्छ मानणें, तिरस्कार करणें. जगातें धिकरिति। १६·३२६. जियालें धिकरुं लागे १८·६५७; धिगि–गी, ९·१७४, १८·१३९३.

धिट—उद्धट. बाहिरि धिटे, बाहेर ढालगजपणें वागणाऱ्या स्त्रियेला, १३·५०४; धीटींव, धीटपणा, ९·२३.

धिंवसा—उत्कट इच्छा, हांव, धैर्य. १·६७, ३·७, ७·१०(१), ९·२३, १३·२२३, १३·४३६, १३·११२६. धिंवसा पेरावेआ ६·४८८, – बांधौनियां १२·७४, – मांडला १०·३०५; अकारणीं धिंवसा १४·१९१; धिंवसेकर, इच्छा करणारा, ७·१०(२).

धीर—धैर्य, मनाची सहनशीलता व चिकाटी. २·८, ११·३७५, १५·१८९, १८·७३४. धीरु...तीजा गुणु, क्षत्रियांच्या गुणांपैकीं, १८·८५७; सात्विकें धीरें १८·१०१२; धीरापासौनि १३·६८३; धीरु करुनि २·१७,– धरीं २·२१, – होउनि १६·१९१; असता धीरु गेला १·१९१; कैसेनि धीरु स्वीकरी २·८५. धीर, धैर्यवान, १३·४९७; धीरोत्तम १७·३३३; धीरता १८·७६२; सधिर २·३.

धुणें—पाण्यानें स्वच्छ करणें. त्वचा धूनि जडी। पांजरेंसीं ॥ ६·२३३. या लागि बाह्यविभागु। कर्में धूतला चांगु। १३·४७२. धूनियां मलकटा। बुद्धिचा तेणें ॥ १८·१००५. कर्में धूनि ९·३९७; गुरुवाक्यें मन धूतलें ५·३४; पाणियें मीठ धूं(धू)तां १८·५२९; पाये धुआवेयाचेया दैवां पात्र ९·३७३; समरससमुद्रीं धूतली ८·६३. धुवट, धुण्यासाठीं, शुद्ध करण्यासाठीं पाणी, अनन्योदकधुवट १५·३; धोवट—धोवटें प्रायश्चित्तें, शुद्ध करणारीं, १८·१०११; जन्मवेलि धोवट, जन्मपरंपरा शुद्ध होते, १८·१५२४.

धुधुवांतणें—फूत्कार टाकणें. कालियाण पहा.

धुमाड—धुमाकूळ, गडबड. कार्यांचा धुमाडु १४·२२५, विषयेंद्रियांचा – १५·३३१.

धुमाल—वावटळ, गोंधळ. तैसा उपद्रवधुमालें। न लोटे जो ॥ १३·४९०.

धुर-धूर—अग्रभाग, नेतृत्व. धुर—आणि हिंसाविषय पुढारिं। कुकर्मसंगें धुरं धरी। १५·१७१. इंद्रियाचां धुरीं वाहातां १८·५०२. धूर—धूरे बैसला लक्ष्मीकांतु। आपणपें तळीं ॥ ११·६५२. आराध्य तें धूर करी। १३·३८५, अग्रभागीं स्थापना करतो. तरि ब्राह्मण करूनि धूरे। १६·९३. ८·१५२, १२·१३३. धूरेचिया आसनां १७·२४२; धूरेचा बैसणां १६·६७; सकळां तीर्थांचिये धूरे, सर्व तीर्थांच्या अग्रभागीं, १७·२०६; धूरे करुनि ५·६१; धूरे मुख जालें १६·३२१. धौरेय, अग्रगण्य, धनुर्द्धरा धौरेया ९·९६.

धूं—धूर. वायुचेनि अनुवायें। धूं दिगंत वेन्हीं जाये। १३·६८५. धूंवाचि वेलि वृथा। आकाशीं जैसी ॥ १८·५७१. १७·३०९, १८·७७७. आगि दडपिलेयां धूंवें म्हाइजे काइ १८·९५७; आगी धूवां एकावधी, आग व धूर यांचें जसें साहचर्य असतें, १८·६८२.

धूप—ऊद. १६·१०६. धूपु जाली १३·३८८; अहंधूपु १५·७.

धूम—धूर, वाफ. सांधें अग्नीतव धूमु होये। तिए धूमीं काये अग्नि आहे। ७·५८. अग्निचें अग्निपण जाये। मग तो धूमिचा आघवा होये। ८·२२६.

जात नाहीं, यास उद्देशून. **ध्रुवु** १३·४८७, **चक्र** (२) पहा.

ध्वज—पताका. **ध्वजेवरि वानरु,** अर्जुनाच्या रथाच्या पताकेवर मारुतीरूपानें शंकर होता यास उद्देशून, १·१४१; **कपिध्वज,** अर्जुन, १८·११७५; **व्यासु ध्वजे लागला,** अठरावा अध्याय हा कळस म्हणून आहेच, त्या कळसाच्या पताकास्थानीं व्यास गीताशास्त्रामुळें पोहोंचले, १८·४१.

ध्वनि-नी—नाद, अभिप्राय, गूढार्थ, शंका, व्यंगोक्ति. **ध्वनि**—जें हा परमार्थु ध्वनितें । न बोलावा ॥ ५·५. हे अष्टधा भिन्न कैसी । ऐसा ध्वनि धरिसी जरि मानसीं । ७·१७. ८·१२७, **ध्वनितु अभिप्राउ** ३·३२; **ध्वनिताचें केणें** ६·२९२; **ध्वनितें कथिलें** ३·१६; **अर्थध्वनि,** अर्थरूप नाद, १·७; **एका चि आकाशध्वनिं,** एकाच आकाशध्वनीला, १५·३८४, ज्ञानदेवी –'एक चि आकाशध्वनि' १५·४१६; **घोषध्वनि** ९·२७४; **प्रति–** १·१२६; **मूलध्वनिचिये वाढी,** मूळ अर्थाच्या विस्तारासाठीं, १३·८५०. **ध्वनी** ५·१७४, ८·१२१. **निसाणध्वनीं गाजति,** रणभेरीनें तीं कारणें गाजत आहेत, १८·२७७.

न

न—नाहीं; नकार, अभाव, दाखविणारें अव्यय. याचा उपयोग स्वतंत्रपणें किंवा शब्दास जोडून केलेला आहे. शब्दारंभीं स्वर असल्यास अनेकदां (१) स्वरसंधि किंवा (२) स्वरलोप होतो किंवा (३) न वर पुढच्या व्यंजनांतील स्वराचा परिणाम होऊन न चीं रूपें बदलतात. (१) स्वरसंधीचीं उदाहरणें त्या त्या शब्दापुढें आलीं आहेत; उ० **अपेक्षणें, अभिभवणें, अभ्यासणें, आइकणें, आकलणें, आंगवणें, आचरणें, आटणें, आटोपणें, आठवणें, आडलणें, आतलणें, आतुडणें, आथि, आपादणें, आप्लवणें, आराणुक, आरोपणें, आलवणें, आलोच, आलोडणें, आवडणें, आवरणें, आसुडणें** इ० पहा. (२) स्वरलोपाचीं उदाहरणें अशींच त्या त्या शब्दापुढें दिलीं आहेत; **नजुष्ठी** ३·१३९, **नव्हेरी** ३·६९, **नसणें** पहा. (३) **न** वर पुढच्या व्यंजनांतील स्वराचा झालेला परिणाम **घेपणें, देखणें, देणें** इ० शब्दांपुढें दाखविला आहे. हे स्वरसंधि, किंवा स्वरलोप किंवा **न** वर झालेले परिणाम नेहमींच होतात असें नाहीं. उ० नेघपे, नेघेपे पहा, **न घेपे** ३·७१ अशींही रूपें आलीं आहेत. त्याचप्रमाणें **नघरत** वगैरे रूपेंही आलीं आहेत. **नि, निर्, निस्, नै**–विशेषत: **येणें** शब्दास, व **नो–होणें** शब्दास जोडून आलीं आहेत तीं पहा. पण हीं रूपें नेहमींच बदलतात असेंही नाहीं; **ह्मणों न ए** १८·१९२, **गर्वा न ये** १८·१६६, **तेया मोहरा न व्हावा** १८·१६९, असे ही **न** चे स्वतंत्र उपयोग केलेले आढळतील. कोशांत इतर ठिकाणीं दाखविल्याप्रमाणें अनेकदां **न** मुळें पुढचा दीर्घ स्वर ऱ्हस्व होतो, **न मनिति** ३·१९६, **न संडितां** १·६०, पण कित्येक ठिकाणीं पुढचा स्वर ऱ्हस्व झालेला दिसून येत नाहीं; उ० **न जींपें** २·६४, **न दीसे** १५·२४०, १५·३४३, १५·५१०, **न पांतां** ९·१४८, **न सांपडे** ६·३४.

नइ-ई-नै—नदी. **नइ**—बुडतेया नइ चि धांविनली । १८·१६०. **नई**—नई आपैसी आपादिजे । विहिर जेवि ॥ १८·२५, नदी नैसर्गिकपणें पाणी देते पण विहीर खणावी लागते. **नै**—पांगुरौनि नेवें उदक । असे नै चि माजि खडक । १८·२६९. **नै,** नाहीं, पुढें पहा.

नका-को—निषेध दाखविणारें क्रियापद. **नका—तैसें नका हो** १५·२४३. **नको**—ह्मणौनि नको कवतिक । मुमुक्षुं एथ ॥ १८·२०५, मोक्ष इच्छिणारांनीं याचें कौतुक करूं नये, आवड धरूं नये, ज्ञानदेवी–'मुमुक्षुं' १८·१०६, १८·१३९५, १८·१४९५.

नक्षत्र—तारा, अश्विनी आदि नक्षत्रें. जैसें नक्षत्राचेया आभासा । साठिं घातु जाला तेया हंसा । ९·१४५, पाण्यांत नक्षत्राच्या प्रतिबिंबाला रत्न समजून जसा एकादा हंस

चोंच मारतो व ती दगडावर आपटून तो दुःखी होतो तसा. तैं नक्षा(क्ष)त्रांतें पाइलें। गिळी जैसें ॥ १८·१९४. **कोडि ही नक्षत्रें** १८·८५५; **नक्षत्र उलंडलें,** तुटून पडलें, ६·२२६, **न + क्षत्र,** कधीं न ढळणारें, या अढळपणास उद्देशून ही शब्दयोजना केली आहे; **नक्षत्रीं गगन गूढलें** ११·२८१, – डा ऊ पाडावा ११·५७१; **नक्षत्रांचे फुटाणे होंति,** तटातट उडतील, ११·२१२; **नक्षत्रांचा रासौभा होत,** पखरण, वर्षाव व्हावा, १·१५६; **नक्षत्रें वेंचावीं,** जमवावीं, १०·२३९; **नक्षत्री,** वाईट नक्षत्रांत जन्मलेला, १३·८३२; **मूळ नक्षत्रीं,** मूळनक्षत्रांत झालेलें, मिळालेलें, १८·१२२, पाठभेदानें याचा अर्थ बदलतो, ज्ञानदेवी – 'मूळ नक्षत्री' मूळ नक्षत्रावर झालेलें, १८·१२३, कुंटे – 'मूळ नक्षत्री', १८·१२३; **नानानक्षत्रव्यक्ती,** अनेक नक्षत्रें दिसणें, १८·१०९१.

नख-नाख—हातापायांच्या बोटांवरील नख. **नख**—परि नखिचें हीं सत्व काढी। ६·२३३. नख लागैल अंबरा। १३·२८१, हात हालवला तर आकाशाला नख लागेल म्हणून हातही उचलीत नाहीं. **नखांची गुंडालिं** १३·२८५; **नखौनि केंस वेन्हीं,** नखशिखांत, १३·१३५. **नाख**—**नाखें निगति** ६·२६२, – **रोविजति** १८·१३६. **नाखि,** बोटांचीं नखें रोवून घेतलेला आधार, **नाखि लागैल** ६·५७; **मनाची नाखि लगे न** १२·४१; **नाखी,** आधार, **नाखी न लाहांती** १७·३९.

नगर-री—**शहर.** आगा हे(हें) नगर रायें केलें। ९·१०९. काइ कराल गोमटें। वोस नगर ॥ ९·४२९. **नगराचा प्रांत,** शहराच्या मर्यादेंतील वस्तीचा भाग, ३·२०६; **मऱ्हाटियेचां नगरीं** १२·१६; **यमनियमांचीं नगरें घेउनि जांत,** पुरांत वाहून जातात, ७·६९; **नगरें रचावीं** १४·२३१; **पुढैला नगरा एआवेआ** ६·४३१; **नगरा न ए,** शहरांत येणें, तेथें राहणें आवडत नाहीं, १३·६११; **नगरांतरीं,** निराळ्या शहरांत, १·४१(१); **उपनिषदार्थनगर** १७·३३१; **गंधर्वनगर,** गंधर्व पहा. **नगरी**—**नगरिचें(चे) चौहटे** १७·२९३; **नागर,** नगरांतील संस्कार झालेला, सुसंस्कृत, सुंदर, बहारीचा, पद्यबंध नागर। १·३, ना तरि नगरांतरीं वसिजे। तरि नागरा चि होइजे। १·४१(२), **नागरु प्रसंगु,** बहारीचा, २·३७३; **नागर बोलिलें** ६·४९४; **नागरिं बोलिं सांघों** १३·११४१; **नागरा रीती बोलिलों** १७·४०७; **नागरपणें** २·३६२, ७·२०५, **देशियेचेनि** – १०·४१; **सनागर** ५·१४०, – **बोली** १३·५६२.

नटणें—धनणें, सजणें, सोंग घेणें. धना जैसें विरगति। नटणें जेवि ॥ १३·८०६. ३·६५, ४·४७, १८·११६७, १८·१२९४, १८·१५९२. **नटलेनि लाघवें,** नटण्याच्या कौशल्यानें, १४·२८८(१). **नट (१)** वेषधारी. कां नटलेनि लाघवें। नट्टु जैसा न झंकवे। १४·२८८(२); **अर्धनारीनटेश्वर,** अर्ध पहा. (२) नटणें. **नाचें नटें रिझविनी** १६·३५९; **नाटक**—**काव्यनाटक,** काव्य पहा; **नाटकी** १६·३७४.

नडणें—आड येणें, खुपणें. ६·३१३.

नडनाच—आनंदानें, उत्साहानें नाचणें, लीलानृत्य. आज्ञेचा नडनाचु। कालातें जिणें ॥ १८·१३६१, ज्याच्या आज्ञेच्या लीलेनें काळावरही पगडा बसतो. **कीर्तनाचेनि नडनाचें** ९·१९६; **चिन्हांचा नडनाचु** १३·२१५, **सत्वाचा** – १०·२१२; **सत्वाचेनि नडनाचें** १४·२६९. **नाचणें** पहा.

नद-द्वी—**नद,** मोठी नदी, हा शब्द नदीला जोडून आला आहे. **नदनदी**—तंव चि नदानदींचीं नावें। तंव चि पूर्वपश्चिमें तेयां धावे। जंव नैयेनि आघवे। समुद्रापासि ॥ ९·४५८. **नदीनद** १४·४६, १५·४९९; **नदीनदपाणी** १८·३२९. **नदी**—ना तरि वार्षिया सांडिली। ग्रीष्में नाहिं मांडिली। ते नदी जैसी निवडली। निजरूपें ॥ १६·७५, वर्षाऋतूनें टाकली (पूर आणला नाहीं), किंवा ग्रीष्मऋतूनें लक्ष दिलें नाहीं (आटवली नाहीं), या दरम्यान नदीचें खरें स्वरूप दिसून येतें. १५·११८, १७·४०५, १८·४४७, १८·१६२३; **नदीचे लोट** १३·३४९; **नदी सिंधुचे पेंडवले,** नदी व समुद्र यांच्या मर्यादा, १८·११०१; **पूर्वापरां नदीं,** पूर्वपश्चिम वाहणाऱ्या नद्यांना, १५·४००; **आयुष्यनदी** १७·२३१; **भेदनदीचां**

दोहीं थडीं १६·५; **महानदी**, ७·६६,१४·१२, १४·२०९. **मायानदी** ७·७७; **मेघांनदीं-चि फुली**, समुद्राचें पाणी आकर्षून घेणें हा मेघांचा व समुद्र पुनः पाण्यानें भरणें हा नद्यांचा खेळ जोंवर चालू असतो, १५·११९.

नंतरें—मागाहून. **चेइलेया नंतरें** ८·१५१, १८·११९५.

नपुंसक—तृतीयप्रकृतीचा, कांहीं फळ न देणारा. नपुंसकें बरडें । रानें केलिं ॥ १३·४८. तेया अडिनांव पुरुषु । पन्हविं स्त्री ना नपुंसकु । १३·९७६, **प्रकृति व पुरुष** यांतील पुरुषास उद्देशून. १३·९८४, १८·५७३. **स्त्रीपुरुषनपुंसकें** १५·१५०.

नमणें—नम्र होणें, वंदन करणें. तें मियां गुरुकृपा नमिलें । आदिबीज ॥ १·२०. देह भूतमात्रीं नमिजे । १७·२०९. १·२१, ९·२२२, ९·२२३, ९·२२६, ११·५०१. **नमो** १०·२ ते १०·५, ११·५१४, ११·५१७, ११·५२३ (२), ११·५२४, ११·५२५, ११·५२६, १४·६, १४·१६, १६·१७; **नमो जी** १७·१; **ॐ नमो** १·१; **ॐनमो** १०·१; **नमस्ते नमो** ११·५१८ ते ११·५२१; **नमवणें**—तेथ जाउनि भूतद्वेषु । सर्वत्र नमवीन मीं चि एकु । १८·१३५२, ज्ञानदेवी–'नमवैन' १८·१३६१. **नमन** १०·१३, ११·५२३(१) **(नमन)**, १७·१८; **नमने**, हा पाठ **न मने** असा घ्यावा, ९·३७२, **नायक** पहा.

नमस्करणें-स्कारणें—**नमणें** पहा. **नमस्करणें**, सर्वत्र नमस्करीं । मज एकातें ॥ ९·५१२. **वडील ह्मणौनि पाए नमस्करिजति** ९·५०५. **नमस्कारणें**—जैसे द्विजु षट्कर्मैं करी । शूद्र तेयातें नमस्कारी । १६·९५, ज्ञानदेवी–'जैसा' १६·९६; ९·३५६, १२·२१९, १३·७, १३·१८९; **नमस्कारिजे** २·३३, ११·२७; **आज्ञा नमस्कारिजेति** १०·२८७; **चरण शिरें नमस्कारिलें** ११·४४०.

नरक—यमलोकांतील यातना भोगण्याचें स्थळ. पापें चि पापात्मकें नरका जाइजे । ९·३१३. तैसा क्रिमि नरकीं । लोळतु श्लाघ्यें ॥ १६·३०६. १·२५१, १६·३६९, १८·८००. **नरकाचा अडदरु** १६·३१४, –**दारवठा** १६·४२७; **नरकिचें दुःख** ९·३११; **जेयाचिया चिळसी नरक घेति** १६·४१५; **नरकाचिये सेले भागीन जे जन्मले**, सेले हा शब्द **नरकाचिये** किंवा **भागीन** या शब्दाशीं घेतां येईल, अगदीं निवडक, अत्यंत घाणेरड्या भागांत जन्मले असा अर्थ असणें संभवतें, १६·३७३, कुंटे–'नरकाचिये सेले भागीं' ज्यांचा नरकाचा वांटा आहे या अर्थी, १६·३७५; **नरकादिकां** १८·१०५०; **नरकभूमी** १४·२७२, –**भोग** १५·१७०, १६·४२४, –**यातना** १३·७७७, –**लोकीं** १६·३७२, –**व्यथा** १६·२१३; **नरकु स्वर्गु** १६·३०७; **स्वर्ग नरक** ९·३१२, १८·५६३; **स्वर्गनरकसूचक** १८·१३८२.

नळा-लि-लिका-ळी—नळा, हाडाचा नळा, ६·२३४. **नलि**, दांडी, १८·३९०. **नलिका**—ते शुकनलिकान्यायें । न लगती लागली आहे । १३·११३१, संकटांत सांपडल्यावर सहजरीतीनें सुटका करून घेण्यासारखी असतांही मनुष्य अधिकच गोत्यांत कसा पडतो याबद्दल तर्कांतील हा एक न्याय आहे. नळीवर पोपट बसल्यावर नळी फिरूं लागते, पडण्याच्या भीतीनें पोपट नळी सोडत नाहीं, जितक्या वेगानें नळी फिरते तितक्या प्रमाणानें अधिक नेटानें पोपट नळी धरून राहतो, पायाचा चवडा सोडला तर आपली सहज मुक्तता होईल हें त्याला कळत नाहीं. **नळी** ६·७७.

नवल—आश्चर्यकारक, कौतुक करण्यासारखी घटना, नवीन, विलक्षण गोष्ट, बाबत इत्यादि. देखां नवल तेया प्रभूचें । अद्भुत प्रेम भक्ताचें । जें सारथ्य पार्थाचें । करितु असे ॥ १·१४२. हां हो नवल नोहे देशी । मन्हाटी बोलिजे तरि ऐसी । ६·१३३. कृष्णा हिं नवल कृष्णु । अर्जुनत्वें जो ॥ १७·३१, कृष्णालाही आश्चर्य करावयाला लावणारा हा अर्जुनरूपी दुसरा कृष्णच आहे. १·७८, २·२५, २·९१, २·३६४, ५·४१, ५·५४, ५·८८, ६·१८, ६·६७, ६·१२३, ६·१३६, ८·८, ८·१३, १०·३०४, ११·१७२, ११·२२५, ११·२५१, ११·२८९, ११·२९४ (१), ११·३०१, ११·३४७, १२·२१,

१३·२२३, १३·२७३, १३·३५१, १३·४२९, १४·५, १७·२२०, १८·१६२३, **सात ही पदें...नवलें** ७·१९२, सं. वा. श. पहा. **स्नेहनवल** १·१९९, ज्ञानदेवी – 'स्नेह नवल' १·१९९; **नवलपण** ७·१७२; **नवलाई**—नवल अंगप्रभेची नवलाई । कोंदली सैंव ॥ ११·२९४(२). **नवलाऊ** ११·२३३, **आवडिचा** – ११·६३०, **जीभेचा** – ११·४२३.

नवसिय—कार्यसिद्धीसाठीं कांहीं तरी वस्तु अर्पण करण्याचें देवास वचन देऊन केलेली आंगवण, अशी आंगवण केलेली देवता, नवस करणारा. नवसियें मूर्ति येरें । माझां निर्धारें ॥ १३·५७०. १३·११८, १७·९६.

नवा-वी—नवीन, कोंवळा, ताजा. नवा मी पुराणु । १८·११०१. ६·२६२, ६·४५५, ९·१८९, १०·२५५, १३·९८२, १४·२१७, १५·५३९, १६·२०६, १७·४१३, १८·३४६, १८·३५२, १८·४२९, १८·९६०, १८·१५०८, १८·१५१०. **नवा अर्जुनु**, अभिमन्यु, १·१०१; **नव नवनिसिर्ति सरीं**, पहिला **नव** शब्द चुकून आला असावा, २·४८, ज्ञानदेवी – 'नव-निशितीं' २·४८; **नवा विरचता घडु** १४·३७६, ज्ञानदेवी – 'न विरविता' १४·३७९; **नवी विरुढि** २·७९; **नविचे आवडिचेनि भरें** १·१८७; **नवेयां देहांचा** १५·१५९; **देशी नवी** १३·११५१; **नीच नवा, नीच** (२) पहा; **नवजलदश्यामलें**, नवीन मेघांसारखीं काळींसावळीं, ११·१३५; **जूनि(निं) नविं** १८·१६५९. **नवाई**—अपूर्वता, अद्भुतता. कैसी शमशमिते पाहा नवाई । भूखेले-पणांची ॥ ११·४२४. ८·१५६, १४·३२१, १६·२९०. **एकएकि नवाई** ३·११, **व्यासिची** – १५·३७९.

नव्हत—**होणें** पहा.

नव्हालि-ली—अपूर्वता, टवटवी. जेयां नव्हालि-येचें फल । स्वर्गसुख ॥ ४·१५६. **लावण्याची नव्हाली** १·४२.

नशणें—नाश होणें, लयास जाणें. तरि तेणें दोषें महाघोरें । कुल चि नशे ॥ १·२४३. ८·१७४. **न नशे** २·१०९, २·२३३, ४·४४, १७·५९, हीं रूपें **नाशणें** चीं असणें संभवतें, **नाशणें** पहा.

नसणें—न असणें, अभाव असणें. **नसत**—जें न नसत स्वरूपें । जेयाचा विस्तारु जेथ लपे । १८·१४२०, जें नाहीं असें दिसत नाहीं, दृश्य रूपांत दिसत नाहीं आणि ज्याचा विस्तार गुप्त आहे, सहज कळत नाहीं. **नसतां**—आणि पोटीं नसतां १८·६९०; **नसती**—देव नसती चि उगले ११·३०८; **माया ऐसी ख्याति नसती च यया आथि** १५·७९; **नसपि** ११·५१४: **नसिजे**—एथ नसिजे, येथें थांबूंच नये, १·२०५; **नसे** ८·२७, १५·३४४, १८·१०५३, १८·१०९८, १८·१५७२; **असे नसे** १५·५०१; **असे कां नसे** ८·२४७. **नसें**—कोहि न दिसें नसें ऐसा । वाणिचा नोहे ॥ ९·६२, **कोठें दिसत नाहीं म्हणून मी नाहीं, असें म्हणतां येणार नाहीं**, जें माझां ठांइं भूतें । परि मी भूतीं नसें ॥ ९·१३२. ९·२०६, ९·२९७, ११·३९६. **नसों**—आह्मी नसों ४·४०.

नसुदा-दी-दें–धा-धी-धें—नुसता-ती-तें, फक्त, केवळ. **नसुदा-दी-दें**—तेया नांडि कांटियडें । आंतु नसुदिं हाडें । १३·६७७. १३·११५०. **नसुदा मीनु** १७·४१९; **सुख वरि नसुदें सुख भोगिजे** १८·१२०९; **नसुदिया**—नसुदिया चांथी करिति १६·३१२; **नसुदिया चि श्रद्धा** १७·५०; **नसुधा-धी-धें**—नग नसुधेनि देहेंसि । आपणपां असे ॥ ११·६२३, १३·६३६; **नसुधें चि जें ज्ञान, ज्ञाता, ज्ञेय** नसलेलें, १५·७७. **नुसदी** १३·२२३.

ना-नां—प्रश्नार्थक, संशयात्मक, नकारार्थी, अथवा. **ना**—तंव हासोनि कृष्णु ह्मणे । तुझें नवल ना हें बोलणें । ६·३७. ना हें स्मरण मग होये । काइसेया वरि अंतीं ॥ ८·११८, **संदेहार्थी**. तें तरि व्यक्त ना अव्यक्त । निं(नि)त्य ना नाशवंत । ८·१७३. ना गाय चरे डोंगरीं । परि चित्त बांधलें वत्सें घरीं । ११·६२५. १·२६२, २·५१, २·६३, २·७१, २·१५५, २·१७६, २·२२७, २·२५९, २·२६९, २·३१६, २·३१७, ३·१६(२), ३·२३, ३·४५, ३·७०, ३·१२४(१,२), ३·१४२, ३·१६६, ३·१७३, ३·१७६, ३·१७९, ३·१९५, ३·१९७, ४·९, ४·३५, ४·१०३, ४·१४९,

९·७४, ९·१०२, ९·१७१, ९·२५३, ९·३९५, ९·४६२, ९·४९०, १०·१८, १०·१०७, ११·१६६(१,२), ११·२०५, ११·६१६, ११·६३२, ११·६३९, १५·२९३, १६·७५, १६·१००; **नातरि** २·१४, २·४७, २·६१, २·६७, २·८६, ३·१९४, ६·३३५, ११·५, ११·२३९, ११·२९९, ११·३१२, ११·३३८, ११·३५२, ११·३५९, ११·४०७, ११·४७९, ११·५६६, ११·६१५, ११·६४६, ११·६४८, १२·१२५, १२·१९९, १३·३३, १३·७८, १३·७९, १३·१८२, १३·२३२, १३·३८१, १३·३९०, १३·३९६, १३·५५०, १३·९०४, १३·१०८०, १४·३६, १४·५५, १४·२११, १४·२८७, १४·३३३, १४·३९१, १५·२८३, १५·३२७, १५·४९८, १६·१६८, १६·२४६, १६·४५४, १७·११४, १७·१५५, १७·२२०, १७·४१५, १८·११५, १८·१३०, १८·१३५, १८·२६८, १८·४८४, १८·५००, १८·५७४, १८·७५७, १८·७७७, १८·८०४, १८·८८२, १८·१०१८, १८·११०३, १८·१४७८, १८·१४८७. **नां**—आणि अनुभवितां कहीं न वेचे । वरि वीटे ही नां ॥ ९·५२. नां अर्जुनां(ना) मीं कालु । ११·४८६. तैसा ईश्वरीं मीं आनु । नोहें चि नां ॥ १४·३८३. ६·२१९, ९·५३, ९·२१९, ११·४२६, १२·१५७, १४·३३२, १४·३६१ (२), १५·७६, १५·१२९, १५·२७१, १५·३६९, १५·४०७, १५·४७२, १६·५४, १६·९७, १६·४२५, १७·५४, १७·२४१, १८·२१२, १८·२१६, १८·२३१, १८·४३५, १८·७०१, १८·१२४८, १८·१२८५, १८·१४००, १८·१६५८, १८·१६७२, १८·१७३३. **नां म्हणों नैए** १५·१८०; **तूज आला नां** ९·९३ (१); **मानीनां** १८·१२३५; **मुखा कडे नेनां** १३·३२२; दोन शब्दांमध्यें, नकारार्थी, विकल्पार्थी इ. १०·१७९, १३·१११२, १४·७८(१), १८·८१०, १८·११०७ (१,२), १८·१२०४. **नां तरि** ३·१९१, ८·६५, ९·११८, ९·३६९, ९·४३०, १०·६९, १०·२७७, ११·७५, ११·११७; **नांतरि** ११·३५४; **नांभरि,** क्षणभर, ६·३३२, ९·२८०.

नाइटा—नायटा, चरणारा त्वचा रोग. नाइटेय भेण । न मोडी नागाची आण । १३·७११.

नाक—श्वासोच्छ्वास करणारें, वास घेणारें इंद्रिय. कें नाकिचा केंनु जोडे । सिंहाचिये ॥ १७·२४, अत्यंत कष्टसाध्य वस्तु मिळविणें. **नाकतोंडाची धुवारी,** तिखट पदार्थ खाऊन झालेली नाकातोंडाची आग, १७·१४५; **नाकाडें** १३·५६१, १३·७०४.

नाखि-खी—नख पहा.

नागवणें—फसगत होणें, सर्वस्व लुटलें जाणें. सात्विकी शांति नागविली । ३·२४३. नागवूनु वेव्हारे । गवांदि आतली ॥ १३·२३०. १६·२९६, १६·३८५, १७·१९३, १७·२११. **जगाचे डोले नागवी** १८·६१५; **मोलें साटिं घेतलेयां नागवी नां,** हिणकस सोन्यांत चांगलें सोनें मिसळलेलें असतें, तें उत्तम सोनें म्हणून घेतलें तर फसगत होणार नाहीं काय?, १७·५४; **न नगवे, नागवे,** १३·५८५; **नागवण** ३·२०४, १८·३७०, **विषयदेशिचिये नागवणे** १८·४६१; **नागोवा**—तो मुखदु:खाचा नागोवा । १३·८५.

नांगवणें—सांपडत नाहीं, घेरला जात नाहीं. **आंगवणें** पहा. जो अ्वटोनि नांगवे । विषादासि ॥ २·२९९. ६·३८९, १०·३६, १३·५८२, १३·१०७२. **जें शंभूचिये मनीसि नांगवे** ११·२७; **नांगवणें** १३·७४३.

नागारी—गारुडी, सर्प धरणारा. १७·२९५.

नागिव—नग्न, दिगंबर, जैनांस उद्देशून. नागिवें लुंचिति मुंडें । १३·२२· नागिवेया ही शरीरें । लागला आहे ॥ १८·१०५०, शरीर उघडें असलें तरीही परिग्रह सुटत नाहीं. **नेसलें नागिवें,** हीं दोन्ही वेडयाला सारखींच, १८·४३६.

नांगी—विंचवाचा दंश करणारा अवयव. नांगिया आपुलिया । विंचू करी गुतकुलिया । १६·२८८.

नाचणें—नाच करणें, मिरवणें, तरळणें. चोखाळपण रत्नाचें । रत्नावरि नाचे । १३·३६२. ६·१२१, ६·३४७, १४·१७४. **ढेंढा नाचे** १८·११८१, १८·१७५९; **भोज नाचतसे** ६·१२३; **भोजें नाचतु** १०·१५७, **—कोडें नाचति** ९·५०६, **— नाम नाचे** ९·२०५; **नाचतेया** १८·१०३४; **नाच, नाचें नटें** १६·३५९; **नडनाच** पहा. **नाचणी,** नाचणाऱ्या, **रंभे ऐसिया नाचणी** ९·३२०.

नाचवणें—स्वादें जीभेतें नाचवी। ४·२१८. ९·३१. **बागडी नाचवीति** १४·३०८; **बागडीं नाचवील** १३·५६९, दोन्ही संदर्भात सोंगासारखा विद्रूप नाच होईल या अर्थी, **भोजें नाचविजत असे** ३·२४४.

नाडणें—त्रास देणें, जाच करणें. ३·९४.

नाडर—डवकें. **नाडर बांधे** १८·३२०.

नाडी—शरीरांतील रक्तवाहिनी. **नाडितें सोडवी**, नाड्या खुल्या करतो, ६·२११.

नाणें—देवदेवीसाठीं धातूचें चलन. तरि सछब्दें एणें। आटूनि असंताचें नाणें। दाविजे अव्यंगवाणें। सत्तेचें रूप ॥ १७·३७७. **आंकूनि नाणें विस्तारी** ७·२६; **आदिशून्याचा गाभारा नाणेयांसि भरे** ७·२४; **जेणें भांगारें भूताकृतिचें नाणें घडत** १५·४४८; **कुडें नाणें**, खऱ्यासारखें दिसतें यास उद्देशून, ४·८५.

नातक—नातें, संबंध. ६·२४८.

नातरि-नांतरि—ना-नां पहा.

नाथ—(१) नाथपंथास उद्देशून. **नाथसंकेतिचा डंसु**, नाथपरंपरेचा आदिगुरु जो शंकर त्याच्या अंतरंगाची खूण, मर्म, ६·२९१. परंपरा दाखविणारा शब्द, विशेषनामास जोडून: **निवृत्तिनाथ** १२·२४४, **श्री**—१८·१७०७, १८·१७२९, १८·१७३६; **श्रीगायणिनाथ** १८·१७३५. (२) स्वामी, राजा, नायक, पति; आधार, श्रेष्ठत्व दाखविणारा शब्द. **जगाचा नाथ** ९·२८४; **आत्मनाथ** १६·१८६, **कृष्ण**— १४·३६७, १६·८३, **कौरव**—, धृतराष्ट्र, ११·४७७, **गुरु**—१८·१७४४, **चतुर**—, अर्जुन, १३·३६८, **चैतन्य**—, आत्मा, २·१४४, **जगन्**—, जगत् पहा; **दिवस**—, सूर्य, १६·२७, **द्वारका**— १५·४१४, **नृप**—१·४८, १·९९, १·१५२, **प्राण**— १३·३७२, १८·९१६, **यदु**— ६·४८४, **वीर**— १५·२४१, **वैकुंठ**— १·२७२, **सेना**—, सेनापति, १·१२०; **अनाथ**—**अनाथांची माउली** ४·३२ **अनाथाचा सखा** १५·५५४; **सनाथ**, अधिकारयुक्त, **सनाथें शास्त्रें** १८·१२२९, समर्थ, जणें स्वामी कां सनाथ। १८·१६११.

नाद—आवाज, ध्वनि. ते दोन्ही नाद मीनले। तेथ त्रैलोक्य बधिर जालें। १·१२८. जे नादाची पैल मेर। परब्रह्म जें ॥ १३·१०६८. नादु वाद्या नेयंता। तरि कां गोचरु होंता। १८·१६८०. १·१५०, ४·२१७, ६·१३२, १३·११५२. **नादाची टांकसाल** १३·९८९; **नादिचे तरंग** ६·१५; **नादें आइकिजता नादु** १५·५१३; **नाइकिजता नादु** १५·७४; **नादासि किं रूप देखिलें** १०·१८६; **वाद्यें विण नादु** १६·२७४; **नादांतरिं** १५·३८४; **नादाकार** ९·२७४; **नादापुढां**, नाद चालू असतां, ९·१०; **नादचित्रांचीं रूपडीं**, नाना प्रकारचे नाद, ६·२७६; **नादबिंदु** ६·२८८, याचें स्पष्टीकरण निरनिराळ्या ठिकाणीं निरनिराळें दिलें आहे. वाचेच्या परा, पश्यंती, मध्यमा व वैखरी या चार प्रकारांपैकीं नाद हा तिसरा प्रकार आहे (ज्ञानदेवी कोश); इतर ठिकाणीं नाद, बिंदु व कलाज्योति या एकावरच्या एक तीन पायऱ्या असून ॐकारांतील अकार, उकार व मकार हे त्यांचीं प्रतीकें आहेत असें सांगितलें आहे; योगसिद्धीनंतर शक्तीचें रूप शक्तींतच मावळल्यावर (६·२८७), कोणत्याही प्रकारचा नाद, ध्वनि किंवा वाचा यांच्या पलीकडे योगी जातो हा याचा निष्कर्ष आहे. **नादब्रह्म**, नादरूपानें गोचर होणारें ब्रह्म, १३·२६८, १५·१३; **घंटानाद** ८·९५, **महा**— ११·४८०, **सिंह**— १·१२५.

नांदणें—सुखानें राहणें, व्यवहार करणें. नांदो नामार्थ एकाहारी। आह्मीं ते ही ॥ १४·५६. मग नांदेन पवाडें। एकला चि ॥ १६·३५०. ४·५४, ६·३७६, ११·३६५, १५·४३९, १७·१४, १७·४०, १७·२९०, १८·७४२. **नांदत आहाति** १८·१५७७; **नांदतसे** १३·४५३; **घरें नांदति असे** १३·९९१; **नांदतु असे** १८·२२०; **नांदतुसे**—तैसा अर्जुनें(नें) आणि वैकुंठें। नांदतुसे बोधु ॥ १५·४११; **नांदवणें**— **जेणें नांदविलें** १५·२५०; **नांदणुक**—कां कमळकंदा आणि दर्दुरीं। नांदणुक तरि येका चि घरीं। ९·५७, ९·५०२; **नांदुणुकेचा वगा माजि जालेनि जेणें वाहे**, ज्ञाता व ज्ञेय एकत्र नांदण्यासाठीं ज्या ज्ञानानें नामरूप दिलें व संबंध जोडला, मार्ग दाखवला या अर्थी, १८·४६६.

११·२५; **वैकुंठपीठनायक,** विष्णु, १०·१८; **सत्यलोकनायक,** श्रीकृष्ण, ३·९३; **नायका—** ते लक्ष्मी मुख्य नायका । नमने चि एथ ॥ ९·३७२, नमन करण्यासाठीं असा अर्थ जरी लावतां आला, तरी **न मने,** न माने, मानली जात नाहीं, विचारांत घेतली जात नाहीं असा अर्थ घेणें इष्ट वाटतें, कुंटे—'न मनेंचि एथ' ९·३७६.

नाराज—बाण. **नाराजांचिया अणियां** १७·४२२; **नाराजाचिं आंथुरणें** १३·५१९; **नाराजांची सूटी,** बाणवृष्टी, १६·२४१.

नाल—नळी. **कंठनाल आटे** ६·२०७.

नाव—(१) होडी, नौका. जैसी नाव स्त्रियां बाळां । तोयतरणी ॥ ५·१६. ३·४७, ७·४, ८·२३८, १२·९१, १६·२१८, १८·१५०, १८·३०७. **जैसें उदधी(धीं) नावेसि,** जसें समुद्रांत नाव टाकून चालत नाहीं, १८·९४६; **वैराग्याची नाव** ७·८८; **शतजर्जरे नावे** ९·४८६; **नाव थडी पावतां,** तीरास लागल्यावर, २·३४९, राजबाड्यांच्या कांहीं प्रतींत **टाकितां** आहे; **नावा दाटिजे,** बांधून ठेवाव्या, १७·३६३(१); **नावे रिगे** ४·९६. (२) नांव, संज्ञा, या अर्थी. ना वर अनुस्वार कांहीं ठिकाणीं दिलेला नाहीं, म्हणून या सदराखालीं हा शब्द घातला आहे. या संदर्भापैकीं अनेक ठिकाणीं ज्ञानदेवींत नांव आहे. पुढें **नांव** पहा. याचिं नावें आनानें । अनारिसिं वर्त्तनें । वेख ही सिनाने । आघवेयांचे ॥ १३·१०५३. **नावांचीं अंतरें** ९·४०७; **अनंतें नावें** १३·१५७, **अनानें—** १३·९५९; **आनानें नावें आनानी वृत्ती** ९·२५१; **नावें अमरपुरें ठेविलीं** ९·३७०; **एकें नावें** १७·३३४; **तीधां तीनि नावें** १८·१२७३; **नदानदींचीं नावें** ९·४५८; **नाव एक** ६·३४२, **—येक** १·१७०, क्षणभर, थोडा वेळ, **नावेक** पहा. **नावें,** नावानें, त्यासाठीं, त्या कारणामुळें, म्हणजे, तूझेनि नावें आपेसिं । दिशा लंघी ॥ २·८, जेणें जियावेयाचें फल । मज चि नावें ठेविलें ॥ ११·६८७, पैं नावें विष महुरें । परि मारूनि अतिखरें । १८·८०१. ४·१७५, ८·३५, ९·६३, ९·२२२, ९·३३२, ९·३८०, ९·४३७, ११·४१, ११·३६७, ११·४२४, १२·९३, १३·९७, १३·११८, १३·२५८, १३·३८२, १३·३९१, १३·६४९, १३·६८४, १३·७२१, १३·७७६, १३·९५७, १३·९८३, १३·१०४९, १४·२४९, १४·३६४, १४·३८५, १५·४६२, १५·४६३, १६·६२, १६·८७, १६·३८३, १६·३८५, १६·४०६, १६·४१६, १७·११, १७·९२, १७·२११, १७·४१३, १८·११८, १८·३८७, १८·४०१, १८·५५४, १८·५९५, १८·६००, १८·६६८, १८·१०४७, १८·१३६५, १८·१३८९; **तामसी धृती नावें जाणावें** १८·७५९; **नावं ठेविति,** अर्पण करण्याच्या हेतूनें, १३·१०३९; **एणें नावें** १·२०६, १·२२४, १३·११, १३·४३८, १४·३७४, १५·११४, १८·७९०, **येणें—**१·१९५, १६·३१, १६·७२; **नावें एणें,** या नांवानें, १५·४६१, **—येणें** १७·३६३(२), ज्ञानदेवी—'नामें येणें' १७·३६६.

नांव—नाव (२) पहा. एथ वडिल जें जें करिति । तेया नांव धर्मु ठेविति । ३·१५७. तरि ताकाचे अंश फेडणें । यया चि नांव लोणीं काढणें । १५ ४३१. तैसा अहंमानाचेनि मोहें । ईश्वरावें हिं नांव न साहे । १६·२३३. एरु मूर्छेने नांव रोगीं । विसांवा जैसा ॥ १८·२२८. पैं स्वार्था जें उपकरे । तेया चि नांव सोयरें । १८·५५९. ५·१७६, ६·१०२, ६·१११, ७·६, ७·१९, ८·२, ८·१८, ८·२८, ८·१७०, ९·९७, ९·१६८, ९·२११, ९·४२२, ९·५१३, १०·१४३, १०·१८३, ११·५१, १३·९२, १३·११०, १३·१३१, १३·१३२, १३·१३४, १३·१४८, १३·१५१, १३·१५२, १३·१५३, १३·२३७, १३·४८२, १३·५३२, १३·८७२, १३·८९८, १३·९६०, १३·९६४, १३·१०९१, १४·७९, १४·८४, १४·३२१, १४·३२२, १४·३७२, १४·३९८, १५·८०, १५·२७२, १५·४४०, १५·४४३, १५·४५०, १५·४६०, १५·४६७, १६·१२९, १६·१३४, १६·१७३, १६·१८८, १६·२१४, १६·२५०, १७·१९४, १७·२२२, १७·३०५, १७·३३२, १८·६२, १८·२०३, १८·२३७, १८·२४०, १८·२५५, १८·३१८, १८·४६३, १८·५६४, १८·५७७, १८·८३१,

१८·८३५, १८·८३७, १८·८६१, १८·१०३, १८·११०७, १८·११३२, १८·१२०५, १८·१२७२ (१, २, ३), १८·१३१८, १८·१५७२. **नांवाचेनि अनारिसेंपणें,** एका माणसाला जरी दुसरें एकादें नांव ठेवलें तरी माणूस तोच यास उद्देशून, ६·४१; **नांवाचें कवच** ७·३५, **—भय** १३·६७५; **क्रमिध्या नांव,** या अपपाठासाठीं क्रमणें पहा; **भौमा नांव मंगळु,** अनिष्ट ग्रहाला मंगळ म्हणावें, या विचित्रपणास उद्देशून, ५·११५; **नांव केलें,** वर्णन केलें, १३·२३७, **—खुंटलें,** अंतकाळ आला, १३·७४५, **—घेणें,** उच्चार व स्मरण करणें, १३·६७२, **—घेॐ** १३·६७३, **—घेतां** ९·४३९, **—चि नाहिं,** मुळींच नाहीं, ९·१९६; **काना चि नांव ठेवावें,** १३·९४९, **कान** पहा; **तेया अमृत नांव ठेउनि अमरां होणें,** विषरसाला अमृत नांव ठेऊन तें पिऊन कोणी अमर होत नाहीं, ९·४९४; **नांव ठेविजे,** नांवानें ओळखावें, १७·२५३, **—ठेंवी(ठेवीं)** १२·१८७, **—लाहे** ६·३०१, १८·३२६, **— सूंतसे,** नांव देतें, १८·४६७; **नांव एक** १३·८८२, १८·१८३, **—चि येक,** क्षणभर, थोडा वेळ या अर्थी, ३·२०६, **नावेक** पहा; **नांवं(व)भरि,** क्षणभर, ७·१४४; **नांव रूप, रूप** पहा; **अडिनांव** ८·२४९, **अडिनांव** पहा; **राशिनांव,** जन्मराशीवरून दिलेलें नांव, १७·१५; **रूप ना वर्णु नांव** १३·९७७.

नावणिग—सुप्रसिद्ध. ११·४६८, १६·३५.

नावां नावां—वारंवार. उपजों उपजों मरणें । नावां नावां ॥ १६·१७८. ४·२१६, ९·४२, १७·२०९. **नावें नावें** १३·११११.

नावेक—क्षणभर, थोडा वेळ. **नाव, नांव** पहा. तंव कृष्णा मनीं नावेक । विस्मो जाला ॥ १·१७७. ४·३०, ४·३५, ६·२३८, ७·११०, ७·१८०, ९·७१, ११·३६३, १२·२८, १५·१६२, १८·१०७१.

नावोड—नावाडी. नाना काष्टिं नाव मिळे । ते नावोडेनि चले । १८·३०७. ज्ञानदेवी — 'नावाडेनि' १८·३०९.

नाशणें—नाहींसें होणें, ठार करणें. आणि नाशु यातें नाशिलें । विचारि पां ॥ २·१७(२), ज्ञानदेवी — आणि नाश पावे नाशिलें । तुझेनि कायि॥ २·१७. ते लौकिकस्थिति आघवी । नाशली होईल ॥ ३·१६५. दैत्यांचीं कुळें नाशीं । ४·५२. नप कीजे नाशावेया । पुढिलातें ॥ १७·२५८. १·२३२, २·२२, २·१४१, २·१५३(१,२), २·२२२, २·२३७, २·२५२, २·३०९, २·३३१, २·३३२, ३·२१३, ४·६७, ४·१९७, ८·१७४, ९·१९६, ९·२४२, १०·१२७, १०·२६८, १०·२९१, १६·३०१, १८·६१२, १८·७७३, १८·९५८. **उपजे आणि नाशे** २·१०५ (१); **जन्मे...नाशे** ८·२४८; **न नशे, नशणें** पहा; **नाश**—तैसें शरीराचां लोपीं । सर्वथा नाशु नाहीं स्वरूपीं । २·१४३. लेप.सि स्नपन करणें । तो चि नाशु ॥ १३·७४४. २·२०, २·९७ (१), २·१८५, २·३०५, २·३१९, २·३२३, ४·२०७, ६·२७८, १६·१०६, १८·४४१, १८·६१४; **अविद्यानाश** १८·१२३७, **आत्म—** १६·४३२, **उपाधि—** १५·४६६, **जल—** १८·१३५६, **प्रकृती—** १८·१२५९, **बुद्धि—** २·३२८, **सर्व—** १६·३८६; **नाशवंत**— आणि शरीरजात आघवें । नाशवंत स्वभावें । २·१२६, ८·१७५ (१), ९·१५१ (१); **निं(नि)त्य ना नाशवंत** ८·१७३; **अविनाश** २·१०५ (२), ८·१७५ (२), ९·१५१ (२).

नासणें—कुसणें, नाहींसें होणें. हें जाणौनि मनीं हांसिला । ह्मणे ज्ञातारा मोहें नासिला । ६·३. तेणें आत्मबोधें तैसें । अविद्यासि कर्म नासे । १८·२२७. चेइलेयां स्वप्न नासे । १८·११३४. तें नासतें कीजे किं ऐसें । निर्मावें ना हीं ॥ १८·१७६६, ज्ञानदेवी — 'नाहीं' १८·१७८८, त्रिशंकूसाठीं केलेली सृष्टि नाश पावणारी होती, ही गीतेची सृष्टि तशी नाहीं. ६·८४. ६·११३, १३·१०६०, १४·३९१, १५·११३, १५·४२४, १६·७१, १८·१२७, १८·७८८, १८·९६५, १८·९६६ (२), १८·१०५४ (१,२), १८·१२२६, १८·१५५३. **नास**—तैसें अबोध-नासा सवें । नासे क्रियाजात आघवें । १८·९६६ (१), १८·३८४ (१), १८·१३९०. **नासका— साजुका नासका** १७·१५३; **नासणें**—तेयाच

नासि नासणें । १८·३८४ (२).

नास्ति—नाहीं. स्थूल दाता किं कोण्हातें । नास्ति न ह्मणैल ॥ १८·१६७३. **नास्तिपणा**—नास्तिपणाचें हाड । रोविलें जीभे ॥ १६·३१३, ज्ञानदेवी—नास्तिकपणाचें हाड। रोविलें जीवीं ॥ १६·३१५, **जीभ** पहा. **नास्तिक**—निरीश्वरवादी, अधार्मिक. नास्तिकां देयावेया तोंड । वेदांचें गाढें बंड । १३·२०. ६·३२४, १३·७६३.

नाह—नाथ, पति. **लक्ष्मीयेचा नाहो** ३·२६८, १८·१३१३; **रमानाहें** १२·२१६; **लक्ष्मीनाहें** १५·४३६.

नाहाणें-नाहांणें-न्हाणें—स्नान करणें, धुणें. **नाहाणें**—सागरें कवणी ठांइं नाहावें । ९·११. **जरी जीवें नाहाक** १८·१६६९; **नाहाणणें**, स्नान घालणें, **प्रत्याहारतीर्थी नाहाणिलिं** १८·९८८. **नाहांणें**—तिये पुष्पवर्षां आंगें । नाहांतसे तो ॥ १८·१०६५. **न्हाणें**—आत्मसमरसें न्हाये । अवभृत जेव्हां ॥ ९·२४३, **अनुतापतीर्थी न्हाला** ९·४१६; **कुंकुमें न्हालें** ६·२२२; **ज्ञानगंगे न्हाले** ९·१८९, कांहीं प्रतींत **न्हाले** आहे, ज्ञानदेवी—'नाहाले' ९·१९०; **भलेतेणें एथ प्रयागीं न्हावें** ११·१०; **न्हाणणें**, धुणें, गईंभु तीर्थि न्हाणिला । १३·४६७.

नाहिं-हीं—नकार, अभाव, दाखविणारें क्रियापद. **आहे** पहा. **नाहिं**—निर्विकल्पीं मग नाहिं। तेथ मी आववें ॥ ९·८९. तें चि कल्पितें मुदल जाये । तैं कें असे नाहिं हें आहे । ९·९१. जैसें आहाराचेनि नावें काहीं । तोंडाविया वाटा न वचे चि नाहिं । ११·४२४, तोंडावाटे जात **नाहीं** असें **कांहींच नाहीं**, ज्ञानदेवी—'**तोंडापासूनि उरलें नाहीं**' ११·४२९. इये नाहिं हें चि रूप । १४·८९. न दीसे तन्हि नाहिं । बोलों नेए ॥ १५·५१०, **दिसलें नाहीं म्हणून तें नाहीं असें समजूं नये.** ६·४२२, १२·१४३, १३·७१६, १५·२२१, १५·५१९, १५·५३०, १८·४४३, १८·४४६, १८·४५५, १८·४५६, १८·१५५१, १८·१५९९. **नाहिं आणि असे** ९·९०; **असे किं नाहिं** १८·१५४८; **होये नाहिं** १८·१३७६; **नाहिं जालें, नसल्यासारखेंच झालें,** १८·७२२; **उगंडु नाहिं** १·२६०; **काहिं चि नाहिं, मुळींच नाहीं,** १३·९९३; **कैसें होणें नाहिं** ९·५०१; **जीतें नाहिं, मेलेलें**, ९·४१९; **ठेलें नाहिं, बाकी राहिलें नाहीं,** १३·८२८; **परि नाहिं, आवड, पर्वा नाहीं,** १८·१६०२; **जें नाहिं किर नोहे आणि असे हि नां,** ज्ञान लय पावल्यावर आत्मस्वरूप नाहीं असें होत नाहीं आणि आहे असें म्हणवत नाहीं, १५·४०७; **नाहिं तें चि रश्मिचेनि आधारें** मृगजळ ९·८४; **रूप अथवा नाहिं** ११·५१७. **नाहिंपण**—एया लागि नाहिंपणें आहे । अनादि हा ॥ १५·२२३. नाहिंपण चि जें असे। १८·१५९८. **नाहीं**—ऐसें आदी चि जें नाहीं । तेयालागि रुदली काइ । २·१६०. २·११०, २·११३, २·१४१, २·१५४, २·१५८, २·१६३, २·१७५, २·१७७, २·१८९, ६·४२९. **जो देवां नाहीं,** देवांनाही मिळत नाहीं, ६·४३७; **नीमणें काहीं नाहीं,** जें लय पावत नाहीं, ८·१७; **आहे नाहीं** १८·१११०; **आहेनाहींचा शोखु** १८·१२०६, आहे नाहीं हे भाव शुष्क झाल्यावर; या पाठापेक्षां ज्ञानदेवींतील पाठ '**आहे नाहींचा शेव**' १८·१२१२, शेवट झाल्यावर, अधिक बरा वाटतो.

नि—हा उपसर्ग शब्दास जोडून अनेक अर्थी आला आहे, त्यांचे विशिष्ट अर्थ त्या त्या शब्दापुढें दिले आहेत; कांहीं शब्द येथें दिले आहेत. (१) आंत. **निग्रह, निज, निधान, निधि, निमिलणें, नियमणें.** (२) बाहेर. **निगदणें, निगम, निरूपणें.** (३) खालीं, कमी. **निकृष्ट, निक्षेप, निधन.** (४) जास्त. **निकुंज, निधड, निनाद, निनासणें, निबर, निबद्ध.** (५) हीन, शिवाय, खेरीज. **निकण, निकवडा, निगर्व, निपुत्रिक, निदारपण, निर्दैव, निभ्रांत, निमोल, निरंधन. नी—नीजीव** १३·१०९२.

निक-नीक—चांगलें, निश्चित, हितकारक; उत्तम प्रकारें, रीतीनें. **निक—निकिया परीं** ३·२४०, ६·८; **निकियापरी** ९·२३७; **निकेयाचि प्राप्ति** १६·४३१; **निकेयानि सांधितलेया** ११·३९६. **नीक**—तें मरण हीं वर नीकें । १·२६५. हृदयाचें ढीलेपण । येथ नीकेयासि नव्हे कारण । २·२८. तरि भोग्यजात जितुलें ।

नें एका चि देहाचेया नीके लागले। ९·४९१, पोषगास, हितास, या अर्थी. २·५२, २·५८, २·२८६, २·३४७, ३·१३, ३·१८, ३·२२४, ५·१०८, ५·१६७, ६·२८२, ६·३२८, ६·३६३, ६·३६४, ६·४३९, १३·५९, १३·४०३, १३·४३१, १३·४५६, १३·५११, १३·६३७ (कें), १३·७१७, १३·७९५, १५·११५. १६·२७३, १६·२९७, १७·१०९, १७·१३५, १७·१८६, १७·२०४, १७·३१८, १८·२८१, १८·२९१ (नी), १८·३०१, १८·६७२, १८·१३२२, १८·१३२३, १८·१६४२. नीकें अवधान ९·९६; नीका गीताअभिप्राउ ११·२५; नीका गीतार्थु ४·२२२; नीकें चित्त देउनि ६·३५९; नीकें तें करणें ९·३३६; नीकी निश्चिति १८·१५१; नीके पाक ३·१२९; नीका बोलु २·२०८; नीकी रसोय २·२५४; नीकेया स्थाना १३·५७६; मनाचें एक नीकें ६·४१९; देओ नीकें बोलताति तें न चुके ६·४२६; नीकें रूप केलें १३·९३६; नीकिया निहालिलिया, चांगल्या प्रकारें पाहिल्या, ११·६९२; शंका नीकी फेडूं, चांगल्या रीतीनें, १५·३८२; वीरूं अथवा नीकें ४·१९९; नीकेनि, चांगल्या रीतीनें, ४·२१४, – अनुष्ठीं १८·१४७१; नीकेया परी १०·४८.

निकर—(१) समुदाय. हे आडशाखानिकर। थोरावनी ॥ १५·१६९. (२) आवेश. निकरें १८·१२३०, – तंडों ११·५४१, – बोलत असों १३·७२५.

निकवडा—दरिद्री. निकवडेया निष्ठुरा। उर्वगिजे जेविं सोइरा। १५·२५६. १३·९७५.

निकर्ष—तात्पर्य. १४·४०३. निष्कर्ष पहा.

निकुंज—दाट झाडी. १८·१०१५.

निकुंभ—गंडस्थळ असा अर्थ घेतात. १·१७. द्वैत पहा.

निकृष्ट—नीच, हलका, कमी प्रतीचा. तेथ क्रिमि कीटक लोष्ट। हे देहलाभ होंति निकृष्ट। १८·२४०. १६·१७४, १६·३४४, १६·४२७. तमोमात्रें निकृष्टें १४·१००; उत्तममध्यमनिकृष्ट १८·६९४.

निक्षेपणें—खालीं ठेवणें, त्याग करणें. ब्रगीनि माझां स्वरूपीं। मनबुद्धि हे निक्षेपीं(पां)। १२·१०२. ९·४२०. निक्षेप ९·२९१, १५·५४५, –रूपहवनिं, त्यागरूप हवनांत १७·३५८; विश्वनिक्षेपैकनिधान, विश्व ठेवण्याचा एकच सांठा, येथें विश्वाचा एकत्र आधार या अर्थी, ११·३०३.

निखल—केवळ, निवळ, शुद्ध. हें गातेनजाचें निखल। विश्वात्मक केवल। १९·३०५. हें असो निखल। ज्ञान चि नेणे ॥ १३·३११. जें तोंड भरूनि निखल। आलासि पूर्णी ॥ १५·४१६. ९·३९, ९·९५, ११·५२८, १३·३८२, १५·४३१, १७·७२, १८·८१३, १८·१२१२. निखलें पाणीं १५·३००; निखल भक्तितत्त्व ९·३९२; निखल समरसाचे ओतले ५·१३६; कनकाचें निखल १८·१७५५, सोनियाचें —६·९२; सुखाचा निखलु राशी १६·३५४; निखल उरे ८·५१; निखलु हा निवटे ४·२०६; निखलें मियां चि भरे १८·११२८.

निखिल—सर्व. जग निखिल माझें चि ओतलें। ९·२३८. ९·२०९, १३·१०८.

निगणें-नीगणें—बाहेर येणें, टाकून जाणें, येणें, नष्ट होणें. निगणें–जैसें मूळसिंचनिं साहाजें। निगति शाखापल्लव ॥ १·२५. तेणें अपमानें निगाली। वीरवृत्ति ॥ १·१८५. ऐसि श्रीमुखौनि अक्षरें। निगति ना जंव एकसरें। तंव अविद्येचें आंधारें। निगौनि गेलें ॥ ११·१७७. बोलतां अधिकु ही निगे। १३·२६४, गैरवाजवी शब्द बाहेर आला. १·२३१, २·५४, ५·१७१, ६·१५४, ६·१६८, ६·२४२, ६·२४९, ६·२६७, ६·३००, ६·४५२, ७·१३, ७·९८, ७·१४३, ८·९३, ८·१६०, ९·२१, ९·७३, ९·१८१, ९·५११, १०·१०९, ११·२५, ११·३४०, ११·५९१, ११·६२७, १२·१०१, १२·१०७, १३·२३, १३·२५५, १३·४११, १३·५३८, १३·५४६, १३·६१७, १३·१०३८, १३·१०४०, १३·१०६७, १३·१०९४, १४·४०, १४·१८८, १४·२५३, १४·३८१, १४·३९६, १५·९३, १५·१०२, १५·१८३, १५·१८५, १५·१९७, १५·३२३, १५·३२५, १५·३२६, १६·१६३,

१६·१९८, १६·२५१, १६·३४३, १७·१९, १८·३६, १८·३६७, १८·३७३, १८·४०४, १८·६५४, १८·९३९, १८·१२८४, १८·१६९३. **आटी निगों न लाहासि**, फेऱ्यांतून सुटका करून घेतां येणार नाहीं, १३·१०५४; **कोंभ निगाले** ६·२५३; **खरें निगे** १६·४६४; **तीरीं निगाला**, तीरास लागला, ११·६५९; **थाउं न निगे**, थांग लागणार नाहीं, ७·१९०; **थानौनि निगे**, स्तन सोडतें, ८·१२; **दोंदें निगति**, पोटें सुटतात, तृप्ति होते या अर्थी, १३·२७५; **नमरतु निगाला**, वांकला, ९·४१४; **नाखें निगति** ६·२६२; **पैजा निगाले** १५·२४७; **फोंक निगति** १५·१६४; **बोबांत निगे** १३·३०४; **भेटों निगे** ६·३६५; **मुखें जें निगे** ६·४९०; **वाटा निगति** ८·२०६, –**निगाले** १०·११५, १२·६९; **सर्वांगिं कान निगाले** १४·६१; **साधकु निगौनि जाये**, पुढें जातो, ६·२९७; **न निगिजे** ९·४८८; **निगिजत आहे** ९·१५२; **निगिजैल** ११·४३२; **निगैं**, तूं नीघ, ११·६१७. **निगणें**—**जरि विपायें निगणें घटे** २·२०५; १३·७८३, १५·२८७; **निगणेयां-(या) आणि प्रवेशा** १६·२८०; **निगवणें करी** १५·३२७; **निगालेयां वोघांचिया**, निघालेल्या ओघांच्या, १८·३२९, ज्ञानदेवी–'निघालया' १८·३३२; कुंटे–'निघालिया वोघाचिया' १८·३३२; **परिमलु पवनापाठीं निगालेयां** ९·४०९; **निगिजे...येइजे** ६·१५९; **निगाला... वाटे लागला** ६·४३१; **निगतां...रिगतां** १२·१०९; **रिगतां निगतां** १३·४१५; **रिगे... निगे** ७·५; **निगलें**, चिपड्या, झांपड, १३·७५७; **निगाली**, तयार होऊन बाहेर दिसूं लागलेली, १४·१४२. **निगा**—**पुढां निगा**, पुढें निघण्याची क्रिया, १७·१७१; **निगावां**, सुटकेचा मार्ग, १६·४६६; **रिगिनिगा**, येणें जाणें, १८·३३५. **नीगणें** ६·१९६, १४·२१६; **वाटा नीगे** ७·४७. निघणें पहा.

निगद्—बेडी, बंधन. प्रवृत्ति वरि निगडु वाउनि। ८·१२२.

निगदणें—सांगणें. **निगदिलें असे** १५·५७.

निगम—वेद. **निगमागमद्रुमफल**, वेद व शास्त्र या वृक्षांचीं फळें असणारा, १८·२; **निगमाचल**, वेदरूपी पर्वत, १७·२२०, –**शिखर** १७·३३१; **निगमपद्म** १७·४६; **निगमरत्नाचल** १८·३५.

निगर्व—गर्वरहित. ८·१९२. गर्व पहा.

निगुति-ती—कौशल्य, युक्ति. **निगुति** १७·१८३, १८·१३०. **निगुती**—ए(ऐ)सिया निगुती दोन्हीं। त्यागसंन्यासअनुष्ठानिं। १८·१२९; **यथानिगुती** १८·१५५.

निग्रह—संयमन. **मनाचा निग्रहो** ६·४२३.

निघंटु—यास्कांनीं निरुक्तांत विवेचन केलेला वेदांचा शब्दकोश. १३·८३०.

निघणें—एका जागेवरून दुसरीकडे जाणें, फुटणें, बाहेर येणें, २·२०२; २·२०३. **परिणामा कोंभ निघाले** ९·१९०; **माघौता निघसील** २·२१७, –**निघालासि** २·२०६. नि-नीगणें पहा.

निचाड—इच्छारहित, निरिच्छ. देखे दगडाचेनि पाडे(डें)। निचाड ऐसा॥ ६·९३. २·२८१. **चाड चि निचाडा करी** ६·१३५. चाड पहा.

निज–नीज—(१) स्वतः, आपलें, आत्मविषयक, गुह्य, भक्त. **निज**—नविये आवडिचेनि भरें। कामिकु निज वनिता विसरे। १·१८७, ज्ञानदेवी–'निजवनिता'. हा पुरुषु कां ह्मणिजे। जें पूर्णपणें चि निजे। पैं मायापुरिं पहुडिजे। तेणें हिं बोलें॥ १५·४८७. ऐसें ईश्वरा कडे निज। धांवे आपैसेया साहाज। तेया नांव गा तेज। आध्यात्मिक तें॥ १६·१८८. ४·१४७, १०·२८०, ११·१६२, ११·३३०, ११·४०२, १३·५४२, १३·६०४, १६·१८८, १६·३०९, १७·२३२, १७·३१६, १७·३८९, १८·१४, १८·८५०. **अंतरिचें निज**, गुह्य, ११·३६; **निजांग** ७·१५; **निज अवधान** १६·४७०, **निजावधान** १६·२११; **निजु आचारु** ६·४४४, **निजाचार** ३·४४; **निजात्मपद** १८·१३१३; **निजानंद** १२·१७१, –**बहुवसा** १७·४२१; **निजकांत**, आपला पति, आत्म्यास उद्देशून, १८·१६५२, –**कांति** ६·२८३, –**गडें**, दृढ, आपल्याशींच असलेलें, १३·४९९, –**गुणें** १३·१४७, –**गुरु** ३·२१; **निजाचा चक्रवर्त्ती**, भक्तांचा सम्राट्, १२·२४१, ज्ञानदेवी–'निजांचा' १२·२४४; **निजजन**,

आपले भक्त, **निजजनाखिलमंगला** १८·१, **निजजनानंदें** १२·२३८, **निजजनकल्पलते** १२·१०, **निजजय(न)जितभजनीय**, आपल्या भक्तांनीं जिंकलेला, भक्तांना वश झालेला व भजण्यास योग्य असा, १८·९; **निजज्ञान** १५·४०३, **–त्याग** १६·१३१, **–धर्म** २·१८६, ३·८२; **निजधाम** ८·९७, ८·२०१, ९·४८, १०·५१, १५·२८४, १६·७६, १६·४०१, **–व्योमिचा** १६·१४, **–धाम** ९·५११, १०·१३३; **निजनिजें सामर्थ्यें**, आपापल्या सामर्थ्यानें, १४·२७८; **निजनिर्मल** १२·२३९; **निजपती** १६·२०८, **–पद** ३·२३९, **–पुण्य** ६·४४६, **–प्रकृति**, मायेस उद्देशून, ९·११६, **–बिंब** १८·१११९, **–बोध** १८·४७, **–रूप** ८·२५७, १६·७५, **–वृत्ति** ३·१११, ३·११६, ३·२१३, **–व्यापार** ३·१८१; **निज स्वरूप माझें** ६·३२३; **निजस्वभाव** ३·२०३. (२) **निजणें**—झोंपणें. ब्रह्मायुषी होइजे । मग निजिलेयां चि असिजे । १४·१८६, ब्रह्मदेवाचें आयुष्य लाभलें तरी दिवसभर झोंपून राहावें. **नीज**—(१) निज (१) पहा. ११·३२२. **वज्रांगनाचिं नीजें** ९·४६१, हा अपपाठ आहे, **वज्रांगनांचि नीजें** असा पाठ घ्यावा; **विरुद्ध ना नीज** १४·७८. (२) झोंप. **नीजे आलें** १४·१११.

निडल—कपाळ. तिहिं निजीवीं हीं देवांचिं निडलें। वैसणीं केलीं ॥ ९·४८०, चंदनाबरोबर निंबाची पानेंही देवांच्या मस्तकावर जाऊन बसतात. **निडला घालि फेडी**, कपाळावरचे टिळे लावतां व पुसतां येतील पण कपाळ कांहीं ठेवतां, काढतां, बदलतां येणार नाहीं, १८·२२१; **आर्त निडलिचा घामु पूसीं** १०·१६४, **आर्तनिडलिचा** असा पाठ घ्यावा, ज्ञानदेवी– 'आर्तीचिये निडळींचा', इच्छारूपी कपाळावरचा घाम पूस, १०·१८०; **हृदयाचां निडलीं** ११·६६९.

निडार—परिपक्वदशा. निडाराचेनि कोंधार्टे। मोतियें नावरति संपुटें । ६·२६६.

निढाल—केवळ. १३·१०८.

नितंब—कंबरेखालचा मागचा भाग. १४·१०४.

नितरणें—निस्तरणें, झिरपून गळून जाणें. १८·१८०.

नित्य—सतत असणारें, नेहमींचें, नेहमीं. नगि सार तें स्वभावता । नित्य जाणें ॥ २·१३३. ६·६१, ८·१३१, ९·१६५, ९·४२५, १३·९५१, १३·१००१, १४·५२ (२), १५·१३३. **नित्य कर्म** १८·११३, १८·११७, १८·८३५, **–कर्म** १३·४४३, १८·५८५, १८·६९६; **नित्या होये** १३·१००१; **नित्यादि क्रिया** १·२५३; **नित्यादिक** १८·१२७, १८·१४३०, **–का क्रिया** १८·६२१; **नित्यानंद** ८·२६२, ९·३११, १३·८६३; **नित्योदयो** ८·८९; **नित्यता**—जे गाजिया नित्यता। नित्य ते पांडुसुता। १८·५२(१), २·१०४, ४·१०५, ८·१८, ८·६३, ८·१३८, १०·१८०; **नित्यतृप्त** २·२९२, **–नूतन** १·७१, **– पणें** १८·५८४, **– भाव** ८·२५५, **–यज्ञ** ३·८१. ३·८४, **–यागसहितें** ३·८६, **–युक्त** ८·१३७, **–रूप** २·१२४; **नित्यु अचलु...शाश्वतु** २·१५०; **नित्य सिद्धु निरुपाधि विशुद्धु** २·१४५; **निं(नि)त्य ना नाशवंत** ८·१७३; **नित्य निष्कंप** १४·४०२; **निरंतर नित्य** २·१५३; **सिद्धु नित्यु आपैसा** १३·११०१. **नित्यनैमित्यिक, निमित्त पहा. अनित्य** २·१२२, २·१३२, **–ता** ९·५०१, १५·३९, **–त्व**१५·४०, **–भाव** १३·१०६५.

निद्गणें—झोंपणें. निद्रेचा अवसरीं । निद्जे सुखें ॥ ५·४३. **निवांत निदिजे** ९·२२; **देहपुरीं निदैजता** १५·४६३; **निदैला देखे** ९·१५८; **निदैली असे** ६·२२३, **– चेवउनि** १५·८५; **निदैलें**—कृपालुपण निदैलें ९·१९, **भूतजात** – २·३५४, **शरीर** – ५·५३; **निदैलेया** १८·२२३, **–चिया परीं** ८·१८०; **निदैलेयां जागिजे** १५·४०४; **निदैलेयांतें** ९·१८७; **चेतू...निदेला** ६·६५. **निदसुरा-रें**, झोंपाळू, आळशी, अज्ञानमय, ५·९७, ८·३४, १५·२६१; **निदुसुरे मार्ग**, अज्ञानमार्ग, ६·१५५; **निद**—**अन्यथामतिनिंदतें** १६·११, **अन्यथा** पहा. **नीद**—तरि अविवेचिया नीदा। विश्वस्वप्नाचा हा धांधा। भोगित होता प्रबुद्धा।

अनादि जो ॥ १८·४००. १३·४३, १४·१८७, १५·८४, १५·२२०, १५·४७४, १८·४०२, १८·६७८; **नीदेचेनि आधारें** १५·३०८, **– भरें** १५·४५८; **अज्ञानांचिया नीदा** १४·३०१; **विस्मृतिची नीद** १५·४५६; **नीदेची वाट मोडे** ९·९५; **नीदे स्वप्नेंसीं वायां जाउनि** १८·९८१; **वैरियां नीद आली** १३·७६५; **नीदे कां जागणेया** १५·३९८; **जागृति...नीद** १८·१०३८.

निंदणें—कुटाळकीच्या हेतूनें अवगुण वर्णन करणें, दोषारोप करणें. २·३३, १७·१०२. **निंदक** १६·२५५, १८·१४९६; **निंदा**—जो निंदेतें नेघे। स्तुतितें न श्रवे। १२·२०६, निंदेनें खिन्न होत नाहीं, स्तुतीनें हुरळून जात नाहीं; ३·१९६, १३·६६५, १८·१३८१, १८·१४९४, १८·१५१९; **निंदेचे(चें) इडाल** १८·५४७; **निंदेचें काळें धाम** १८·६०८; **निंदा आणि स्तुति** २·११४, **–ती** १४·३५८, **निंदे आणि स्तुती** १२·२०७, **निंदास्तुती** १३·३४५; **निंद्यित्व—जें निंद्यित्वाचा साविखि देखिलें,** (निंदा करण्याच्या) निंदेच्या विपानें सर्वत्र भरलें आहे, १६·१४४, ज्ञानदेवी – निंद्यत्वाचां सर्वविर्षी। खिळिले जे॥ १६·१४५, लोकनिंदेनें सर्व बाबतींत जे कष्टले. **अनिंद्यरत्न,** अव्यंग रत्न, १८·१४९८; **निंद्यानिंद्य** १८·५५७.

निदान—कारण, परिणाम, शेवट. हे मार्ग तरि दोन्हीं। परि एकावटति निदानीं। ३·३८. ८·१२१. **रोगाचें निदान** ११·९०; **आदि मध्यें निदानीं** १७·३५१.

निद्रारपण—दारिद्र्य. १३·७९४.

निदिध्यास—एकाग्र चिंतन, पुनः पुनः एकच विचार करणें. १५·२३८. **मननिदिध्यास-श्रवण** १८·१७२५.

निधड—बळकट. जालें चित्त निधडें। ४·१६७.

निधन—मरण. मज नित्याचेनि निधनें सीणति। ९·१६५, मी अनंत असूनही मला अंत आहे या कल्पनेनें कष्टी होतात. १३·५७०, १४·२१२, १८·२४९. **आदिनिधन,** आरंभ व अंत, ७·२८.

निधान—ठेवा, सांठा, संपत्ति, आश्रय. किं निधान सकल धर्मांचें। प्रकटलें असे॥ २·१९१. अथवा विवसी पळे मग चडे। निधान हाता॥ ११·७५. ९·१४८, ९·२९३, ९·३२८, १२·१८८ व १२·२३६ या ओव्यांची साम्यता पहा, १३·३८१, १३·६६२, १३·१०८४, १७·३५८, १८·७२२, १८·९००, १८·१२२१, १८·१४६५. **निधानाचें तोंड,** सांठ्याच्या मुखाशीं पिशाच्च पाहारा करतें म्हणून सांठा दुर्लभ होतो या कल्पनेस उद्देशून, १८·७७५; **निधानातें रंकु,** जसा हपापलेला असतो, १८·४७७; **जीवांसि तूं निधान** ११·५१०; **ज्ञानाचें उघडें निधान** १३·४९९; **लावण्यांचीं निधानें** ११·१९४; **कैवल्यगुणनिधान** १८·५२५; **गीता–** ४·१, **गीतार्थु–** १४·१९, **धर्म–** ११·९, **परमात्मसुख–** ४·१५८, **पवित्रैक–** १३·१७४, **मंगलमणी–** १०·३, **मोक्ष–** १६·८७, **विश्वनिक्षेपैक–,** विश्वाच्या सांठ्याचा एकच आधार, ११·३०३, **संवादफल–** १२·१३.

निधि—सांठा, गुप्त धन, वेगाचें भ्रमण. हा कारुण्याची आदि। सकल गुणाचा निधि। २·४३, ज्ञानदेवी–'गुणांची निधि.' परि भिंगोरि निधिये पडिली। गमे भूमीसि जडली। १५·१३५, जमिनीवर भोंवरा वेगानें फिरूं लागला म्हणजे तो स्थिर आहे असा भ्रम होतो. १७·३०९. **आस्था निधि,** श्रद्धेचें भांडार, १५·५४५; **कृपानिधि** २·२८५, **–धी** २·६८, ३·३०, ४·३१, ११·४४, १८·१३६९; **ज्ञाननिधीचे भूवंग,** ज्ञानभांडारावर बसलेले सर्प, ३·२३६, ज्ञानदेवी– 'भुजंग' ३·२४१; **भाग्यनिधि** १८·९७८, **–धी** ११·२०४; **महानिधि** १·२३, **प्रमेय–** १·२९; **योगनिधि** ११·१२१; **कलानिधी** १२·२३४, **कला** (४) पहा; **सत्वगुणाची निधि** १३·८८; **सौभाग्यनिधी,** अर्जुन, १८·८२९.

निनाद—मोठा ध्वनि. १·१४६.

निनासणें—पूर्ण नाश करणें. नव्हे पृथिवीयेतें नीरें। निनासिजे॥ १३·१४३, मातीचा नाश पाणी करीत नाहीं काय? पावसांत माती वाहून जाते यास उद्देशून.

निपटणें—नाश करणें, समूळ नाहींसें करणें. **निपटूनियां** ९·५०१: **निपटौनि**, सर्वथैव टाकून, १३·९९३, १८·९१, १८·१५५२. **निपेटार** पहा.

निपुण—कुशल, प्रवीण. क्षात्रधर्मीं निपुण १·९६, **साधकजन**–३·३७; **निपुण होउनि** २·२४९; **सत्यें शौर्यें निपुणु आहे**, भीष्मास उद्देशून, ११·३९३; **सर्वशास्त्रनिपुण** १७·४३; **निपुणपणें**, बारकाईनें, १·८: **अतिनिपुण** १३·८२७.

निपेटार—निपटलेला, निस्तेज. **निपेटारे जाले** ११·४६५. **निपटणें** पहा.

निफजणें—उत्पन्न होणें, करणें; घडणें, घडविणें, तयार करणें. देखें जेतुलालें कर्म निफजे । तेतुलालें आदिपुरुषीं जरि अर्पिजे। २·२७१. तैसीं शुभाशुभ कर्मे । निफजती प्रकृतिधर्मे । ३·१७५. लोकत्रय निफजे । इयेतव॥ ७·१६, **प्रकृतीमुळें**. आणि जें जें कर्म निफजे । तें थोडें बहूत न म्हणिजे । १२·१२३. करी-चातुरंग-समाजें । सेना नांव निफजे । १३·१५२. २·३०५, ३·२५७, ४·७३, ४·१३१, ५·५५, ७·१४२, १२·१२३, १३·९६८, १३·९६९, १३·९७०, १३·९७३, १३·११५७, १४·९१, १४·२५८, १६·५५, १६·९५, १७·१८१, १७·२१६, १७·२६०, १७·२८२, १७·४०३, १८·९६, १८·१६८, १८·३०५, १८·५९०, १८·६१६, १८·७६४, १८·९४०, १८·९७४, १८·११५७, १८·११७०, १८·११७३, १८·१४३२. **निफजउं पांतासि** ११·३६०; **निफजत असे** ३·१७७; **निफजतसे** ३·५९; **अन्न निफजलें** १७·१५४; **निफजावेया** १८·६३२; १८·७६२ (२); **निफजे—दिव्यान्न निफजे** १८·१४९३, **दृष्टिबंधु**–१४·५, **रसलोपु**–१८·१०८६; **निफजे उपजे** १३·९७१; **उपजे...निफजे** १३·४७५; **निफज** १७·१८७, **ज्ञानदेवी**–'**निष्पत्ति**' १७·१८८; **निफजणें** १८·९७७. **निफजवणें**—निफजवीति पाक । नानाविध ॥ ३·१३१, तैसी बुद्धि कर्मातें दावी । तें करणसामग्र निफजवी। परि निफजावेया होआवी । धीरता जे ॥ १८·७६२ (१), ८·२८, १०·२१३, १२·११, १८·६१३; **अन्न निफजविलेयां** १५·३७४; **दान निफजवावेया** १७·२६९; **निफजविलेया पाठिं**, उत्पन्न करविल्यानंतर, १८·६०९.

निफनणें—निष्पन्न होणें. तैसा नाशीति धर्मु निफनला । हेतुकपणें ॥ २·२५२. ९·१७४. **निफनलिं स्विढें कर्मं** १२·१२८: **निफनलें दानपुण्य** ज्ञांकी १३·२०६.

निवद्ध—बंधणें पहा.

निवर—प्रखर, तीव्र. निवर रश्मिपुंज १६·९. **निबरपणा**—कठिणपणा, **करितेया निबरपणां** उभजे, करणाऱ्याच्या त्रासाला कंटाळतो, १८·१८२.

निभ्रांत—निःसंशय. तिहिं गुणीं आवृत । हे वेद जाणें निभ्रांत । २·२५६. आणि जेया जें विहित । तें ईश्वराचें मनोगत । कर्मीं केलेया(यां) निभ्रांत । परितोषु पावे ॥ १८·९०७, **ईश्वराला आनंद होतो या अर्थीं**, **ज्ञानदेवी**–'**सांपडे चि तो**' **ईश्वराचा लाभ होतो**, १८·९११. मी चि आत्मा एकु निभ्रांत । १८·११९१ २·१६५, २·२२९, २·३११, ४·७२, १२·२३. **निभ्रांत ओळखे** ४·९५, –**जाण** ३·२६५, १०·२५९, –**जाणें** ४·१९७, ५·११७, –**मानीं** २·३३७, ३·५५, –**न सुटे** ११·४१७.

निमणें–नीमणें—लय पावणें, नष्ट होणें, मरणें. **निमणें**—तरि स्वभाव काइ निमाले । इंद्रियांचे ॥ ३·५४. घटाकाशु हा जैसा । निमालेयां तेया अवकाशा । ६·८३. कल्पना निमे । प्रवृत्ति समे । आंगें मन विरमे । साविहिआं चि ॥ ६·२१२. तो मरण नेयंतां निमौनि गेला । ८·२१६. २·२०७, ३·२६६, ७·१५२, ७·२०५, ८·८४, ८·२४९, ९·५०६, १४·५८, १६·३०५, १८·११९२, १८·२३३, १८·२५८, १८·१३५५. **निमालेयांचिया गोठी** ९·५००; **अज्ञान निमालेयां** १८·१३८७, **कर्मजात**–१८·१२८, **त्रिदाध**–, **आध्यात्मिक, आधिभौतिक, आधिदैविक हे तीन ताप नाहींसे झाल्यावर**, १६·४३६; **बुडौनि निमे** १४·२४०; **युगें निमति** ८·१६१; **वासना निमौनि गेली** १८·५४२; **विषयांतें निमालेयां आइके**, **विषय नाहींसे झाले आहेत असें ऐकेल**, ६·३७५; **निमौनु जाइजे** १८·९४२; **निमणें न निमणें** १८·१२७०; **उपजणें निमणें**

१५·३१५; **होउनियां निमतें** १५·४४९; **होये निमे** १७·६९; **निमांतें—दृष्टादृष्टस्पृहे निमांतें** जालें, दिसणारें जग व न दिसणारा स्वर्ग यांबद्दलची इच्छा नाहींशी झाली आहे, १८·९५७; **निमालेपणें**—बोलु निमालेपणें विवरी । अचर्च्यातें ॥ १५·४३५, **अनिम**, न शमणारा, न ओसरणारा, **अनिम आखाडमेघ** १६·३६४, ज्ञानदेवी – 'अनियम आषाढमेघ' १६·३६६. **नीमणें—आकारलोपीं नीमणें** ८·१७; **जरामरणाची कथा नीमे** ७·१७०; **जन्म ना नीमणें** ८·८६.

निमथा—शिखर. **महासुखाचा निमथा** ५·३२, **योगाचलाचा** – ६·५४; **निमथावेन्हीं** १२·५१.

निमळणें—न मिळणें, याचें हें रूप आहे. न पहा. **चंद्रा चंद्रिके निमळणें आहे**, चंद्राची व चंद्रिकेची भेट न होणें हें संभवतें काय ?, कधीं वियोग घडत नाहीं या अर्थी, १८·२९१, ज्ञानदेवी –'चंद्रा चंद्रिके न मिळणें आहे' १८·२९३; **हें युगुति निमळे**, हें सयुक्तिक दिसत नाहीं, पटत नाहीं, १८·१६९६, ज्ञानदेवी – 'युक्ती न मिळे' १८·१७१८.

निमाल—या शब्दांत **नि** हा उपसर्ग जास्त किंवा अभाव या दोन्ही अर्थी घेतां येईल. **जन्ममृत्युचिं निमालें रानें निस्तरे**, जन्ममृत्यूचें एकसारखें असलेलें, खचरट, माळरान ओलांडून जातो, किंवा जन्ममृत्यूचें दाट रान, जेथें माळरान नाहीं, ओलांडून जातो, १६·४३८.

निमिख-ष-मेष—क्षण. **निमिख—कोडि वेळ निमिखें होंतु जांतु**, बराच काळ क्षणभरच आहे असें जाणतो, १५·१३८; १५·१८४. **निमिष**— युगा ही होन वडिल । निमिष मानी ॥ १३·३७८. १२·१०६, १३·४३५. **निमिष भरी** १८·१७२२, **निमिषभरी** १२·१०५. **निमेष— निमेषु भरि** १५·१११; **निमेषानिमेष**, डोळ्याची उघडझांक, ५·४५.

निमित्त—हेतु, कारण, नांवापुरतें कारण. कां निमित्तें कारणें एकें । तें सिद्धी न वचत ठाके । २·२६९. १·२५८, ११·४७३, १३·८५०, १८·१३६९, १८·१६६६. **निमित्तादिकीं** ३·१२०; **निमित्तमात्र**— जैसा लोकचेष्टां समस्तां । हा निमित्तमात्र कां सविता । ९·१३०, ११·४६६; **निमित्तिकें** १८·५८५. **नैमित्तिक** १·२५३, १८·११०, १८·११३ (१, २), **नित्यनैमित्तिक** १८·९६, १८·११७, १८·११८, १८·११९, १८·१२२, १८·१२४, **–नैमित्यक** १३·५२४, १३·६८०, १८·५९४. **निमित्य** १६·१२७, १८·१७४४.

निमिलणें—बंद होणें. **निमिल—निमिलोन्मीलनीं**, दृष्टीच्या झांकण्याउघडण्यांत, १७·५; **निमिलिणी मीठी देत आहाति**, दृष्टि बंद केली म्हणजे सूर्योच्या सृष्ट्या मावळतात, ११·१४१.

निमुटणें—झांकणें, मिटणें. दीपाची दीप्ति निमुटली । ६·२८५. ११·२३०.

निमोल—विनामूल्य, फुकट. ९·३८४.

निम्न—खालीं, खोलगट भाग. निम्न भरलेयां उणें । तें पाणी ढळों चि नेणे । १६·१५७, **प्रवाहांत** खालचा भाग, खाडा वगैरे भरल्याशिवाय पाणी पुढें वाहत नाहीं. १६·३२९.

नियत—निश्चित असणारें, ठरलेलें, संयमयुक्त. ह्मणौनि तूं नियतु । सकळ कामरहितु । होउनियां उचितु । धर्मु राहाट ॥ ३·१४९. ऐसां(सा) नियतु कां कंदर्पु । ७·५०, असा नियमन केलेला काम, ७·४५ ते ७·४९ पहा. ६·३४२. **अंतष्करणीं नियता**, अंतःकरण स्वाधीन करून घेतलेल्या माणसांना, ८·५; **नियता प्रकृति तुज गुण दीधले**, हे क्षात्रधर्माचे गुण नियमन करणाऱ्या प्रकृतीनें तुला दिले आहेत, १८·१२८२. **अनियतासि योग्यता नाहीं** ६·३४४; **नियंता**— तरि विश्व हा अनादि ठावो । पथ नियंता ईश्वरु राओ । १६·२९३.

नियमणें–नीयमणें—स्वाधीन ठेवणें, ताब्यांत ठेवणें. एरा इंद्रियां विखो तुटे । तैसा नियमू नैये रसु हटें । २·३०७. ३·७०. **नियमावी** १८·१३०८; **मियां नियमिला सांता** ९·२८३; **नियमी ना निवारी** ९·१२७; **नियमिता** १०·२२६, १०·२७२(१), ११·५१५. **नियम**— निर्बंध, ठराव, महत्त्व, योगांतील दुसरी पायरी. हे पूज्य आह्मां नियमाचे । २·३४, श्रोत्रादि इंद्रियें धरिति । परि रसनेसि नियमु न करीति । २·३०४,

२·३०८, ३·७६, ६·३७५, ६·३७९, ६·३८१, ७·१०१, ७·१६३, १३·६९३, १४·२०६, १८·११३, १८·९३०; **नियमाचे गुंडे** १३·५८९, **—चा दीवटा** ७·४७, **—चिया साखला** १८·६३४; **नियमबुद्धी** ७·१२९; **यमनियम** १·२४८, २·३११, ४·६४, ६·५५; **यमनियमाची कांटि** ९·२१२, **—चे डोंगर** ५·१५८; **यमनियमांचीं नगरें** ७·६९; **यमनियमाचिया वाटा** ६·४२१; **व्रतनियम** ३·८९; **नियमें**—(१) नियमन करून, **मनपवननियमें**, मन व प्राण यांचें नियमन करून, १६·१८४; (२) निश्चयानें, २·३०१, १५·१६५; **नेमिजे**, नियमन करावें, १७·२०९, ज्ञानदेवी—'नियमिजे' १७·२१०; **न्यामक**, नियमन करणारे, १८·५६७, ज्ञानदेवी—'नियामक' १८·५७०.

नियोगणें—व्यवस्था लावणें. **नियोगी**, आज्ञापक, **ब्राह्मणक्षत्री नियोगी केले**, ब्राह्मण व क्षत्रिय या दोन वर्णांची व्यवस्था लावून त्यांचीं कार्यक्षेत्रें आंखून दिलीं, १८·८२५.

नियोजणें—योजना करणें, ठरविणें. नियोजिलीं वितंडें । ताळा येंति ॥ १३·२२, वेदांना न मानणाऱ्या जैन व इतर पाखंड्यांचीं ठराविक कुभांडें ताळ्यावर येतात.

निर्-निश्-ष्-स्—शब्दास जोडून, नकारदर्शक उपसर्ग. त्याशिवाय, —खेरीज, —पलीकडे, —बाहेर या अर्थी. **निर्**—(१) शब्दारंभीं स्वर असल्यास हा उपसर्ग येतो. **निरंजन, निरंतर, निरवयव, निरहंकार, निराकार, निरानंद, निरायुध, निरार्त्तता, निरालंब, निराशा-स-स्य, निरुपहत.** कित्येकदां स्वरारंभी शब्दापूर्वी **निर्** ऐवजीं **निर** हा उपसर्ग येतो, **निरउपचार** १२·१५१. (२) शब्दारंभीं व्यंजन असल्यास निर्-श्-ष्-स् हे उपसर्ग येतात. निर्—(कांहीं मृदु व्यंजनापूर्वी) **निर्गुण, निर्जल, निर्दोख-ष-र्दोष, निर्धन, निर्धूम, निर्बल, निर्बु-बू-ज, निर्भय, निर्भिन्न, निर्मछर-त्सर, निर्मल-मूल, निर्लोग, निर्लेप, निर्वंस, निर्वात, निर्वाल, निर्विकल्प, निर्विघ्न, निर्विवाद, निर्विशिष्ट, निर्विशेष, निर्वैर, निर्व्यापार, निर्हेतुक; निश्-ष्**—(कांहीं कठोर व्यंजनापूर्वी) **निश्चल, निश्चित, निष्कंप, निष्कपट, निष्कल, निष्कृती, निष्क्रिय, निष्पाप, निष्फल;** कांहीं व्यंजनापूर्वी स् किंवा विसर्ग येतो: **निस्तर, निस्तेज, निःशब्द, निःसंग, निःसंदेह, निःसंशय, निःसीम.**

निरंजन—एकांत स्थळ, अरण्य. **निरंजन सेविलें** १३·२४; **जैसा निरंजनीं पाटु फुटला**, जसा अरण्यांत पाण्याचा ओघ अनिर्बद्ध वाहतो, १३·६९६.

निरंतर—एकामागून एक, नेहमीं, काळ व स्थळ यांत अंतर नसणें, सतत **असणारा.** तिहीं नाना छंद निरंतर । आस्फुरिले ॥ १·१५३. जें आदि स्थिति अंतु । हा निरंतर असे नित्यु । २·१५३. श्रुतींचा निरंतरु । अभ्यासु करणें ॥ १६·१०२. २·१७२, २·२४१, २·३१०, ३·६२, ५·२०, ५·१४६, ६·९७, ६·१७८, ७·१४६, ८·८१, ८·१०३, ८·१२४, ९·२२६, ९·४८२, ११·२६३, १२·१३, १२·८०, १३·३८८; १३·४४२, १५·७, १६·२३१, १८·१००८, १८·१२९३. **निरंतर दिवाळी** ४·५३, **—वनश्री** ३·१००; **नित्य निरंतर रमनि**, २·२४३; **बाणवारि निरंतर वरिषताति** १·१६६; **निरंतरकरुणासिंधू** १४·३; **निरंतर**, सतत असणारा, **निरंतरातें आवांहाति** ९·१६२.

निरंधन—निर्+इंधन, सर्पणाशिवाय, **निरिंधन** रूपाऐवजीं **निरंधन** रूप बनलें आहे. जैसा निरंधनि विण आगी । विझणें चि उरे ॥ १२·१८३. काष्ठाशिवाय अग्नीला विझणें तेवढें बाकी राहतें, विझावें लागतें, ज्ञानदेवी—'निरिंधन आगी विझोनि जाय' १२·१८३, वर दिलेल्या अवतरणांत **विण** शब्दामुळें नकाराची पुनरुक्ति झाली आहे. **निरंधन आणि विझालें** १३·२७९.

निरपणें—पुसून स्वच्छ करणें. ६·२३४.

निरवढी—कोठडी. **योगाचिया निरवढी कोंडिजति**, अष्टांग योगामुळें इंद्रियांना ध्यानरूपी कोठडींत धैर्य बंद करून ठेवतें, १८·७३९, ज्ञानदेवी—'निरवडी कोंडिजती', मोठ्या कौशल्यानें कोंडून ठेवतें, १८·७४२.

निरवधि-धी—निःसीम, अमर्याद, अपार, अफाट. अवधि पहा. **निरवधि**—ऐसे निरवधि

चोखडे । स्वामिभक्ती ॥ १.११२. २.३५५, १५.३६८. **निरवधी**—निवडलें निरवधी । नवनीत हें ॥ १.५१. २.४३, २.८६, २.१७२, २.२३५, २.२९६, ६.६१, ६.४५५, १०.८१, १२.५७, १६.२५४ (धी), १८.७१४, १८.१००३.

निरय—नरक. १८.६६. **निरयपुरिची सभा** १६.४२८; **निरय भोग** १.२५९, **–भोगें** १६.२९४.

निरसणें—दूर करणें. २.१३१. **माया निरसिली** ११.६४; **निरस्त**, नाहींसें केलेलें, **निरस्ताखिलामंगला**, सर्व अमंगळ, पाप, ताप ज्यानें नाहींसें केलें आहे, १८.५.

निराकरणें—निषेध करणें, खंडण करणें, दूर करणें. जें कर्मजात आवर्वे । एथ निराकरिलें देवें । २.३७१. **अशेष कर्म निःशेष निराकरिसि** ३.४.

निराल—आधार, संबंध, नसलेला; आकाश, ब्रह्माकाश. किर निरालीं बोल देखसी । सनागर ॥ ५.१४०. चातक निरालीं । लागलें(ले) जैसें(से) ॥ ११.६६९, आकाशाकडे पाहतात, मेघप्रतीक्षा करतात. ६.५७, ८.११४, १३.५१, १३.९४२, १३.९९१. **मोकली गोठि निरालीं केली**, जो अनिर्बंधपणें सहज न कळणारा संवाद केला, आकाशांत ज्याचा थांग लागणार नाहीं, असाही अर्थ संभवतो, १८.१६७५.

निरालंब—ज्यास आधाराची आवश्यकता नाहीं असें. १२.६०. **निरालंबिची वाडी** १३.४५.

निराश-स—निरिच्छ. **निराश** ३.१६७, ५.१२७, ८.१९२. **निराशाचें चिन्ह** ३.६७, ३.६८ ते ३.७५ पहा; **फलनिराशा** १८.२७१. **निरास** ४.१०५, **निरासता** ४.९२; **निरास्य**, विरक्ति, १२.१८१.

निरिगणें—प्रवेश न करणें. जे अभ्यासिं निरिगती चि कहीं । ६.४२०.

निरिविडी—चातुर्य, युक्ति. **वाक्यविधीचिया निरिविडी**, वेदांत सांगितलेल्या विधिवाक्याच्या युक्तीनें, ४.१२८.

निरीक्षण—पाहणें. **कूर्मिचें निरीक्षण**, कासवी आपल्या पिलांचें पोषण फक्त पाहूनच करते ह्या समजास उद्देशून, १३.१४०.

निरुता-ती—(वि.) स्पष्ट, शुद्ध. ५.१०३, १४.३०५, १५.४३७, १८.१७३६. **निरुता बोलु** १३.६६; **निरुती उपपत्ति** ९.१०४, **–क्रिया** १८.८७६, **–प्रतीति** १२.२७; **अंतरीं निरुते होंति** १३.११२८. **निरुति-ती**—(ना.) स्पष्टता, निर्णय, **निरुति करितां** १०.६६; **निरुती लागी** १३.६१३; **योगाची निरुती** ८.२१९; **निरुति होआवी लागे** १४.३६९; **निरुतीं**—बरोबर, च्यारि चि आंगुलें निरुतीं । ६.१९५. **निरुतें**, (वि. क्रि. वि.) खरें, वास्तविक, स्पष्टपणें, निश्चयानें, ३.१६, ५.६०, ५.७०, ८.२००, ९.८७, ९.१०९, ९.१३२, ९.१४३, ९.३०९, ९.४६९, १०.६२, १०.२०१, ११.३०७, १२.२२५, १३.९, १३.१०, १३.३३९, १३.१११६, १४.७५, १५.२४४, १६.१३६, १८.७४१, १८.११८८, १८.११९४(नि), १८.१३०७.

निरुंधणें—अडविणें, कोंडणें. एक अपानु प्राणीं अर्पिती । एक दोहींतें हीं निरुंधिती । ४.१४४. ६.४१९. **निरुंधुनि** ३.६४; **बिलीं निरुंधला**, बिळांत कोंडून धरला असतां, १६.४०८; **निरुंधी करणें** ८.१२०.

निरुपाधि—उपाधिरहित, मुक्त. हा अनादि नित्य सिद्धु । निरुपाधि विशुद्धु । २.१४५. **निरुपाधी** १४.१९२. **निरुपाधिक**—मज आकारशून्या आकारु । निरुपाधिका उपचारु । ९.१५६. १५.४१३. **उपाधि** पहा.

निरुपहित—उपाधि नसलेलें, शुद्ध. **निरुपहित पूसलेयां**, उपाधिरहित शुद्ध स्वरूप विचारलें असतां, १५.४३०; **निरुपहितीं रूपिं**, शुद्ध स्वरूपांत, १५.४०९.

निरूपणें—वर्णन करणें, विवेचन करणें, प्रतिपादन करणें. जेथ निरूपिजे कर्मादिक । २.२५७. १३.१७६(२), १८.१४३९. **निरूपिजैल** ५.१७५, १८.२९९; **निरूपितु असे** १५.४२९; **निरूपिलें** ६.३१, ६.३३७, १५.४५२; **निरूपील** ६.४८५; **निरूपण**—आज्ञा देपां मातें । निरूपणीं ॥ १२.१०, ७.१९६, १०.४९, १४.६२, १८.५८, १८.२७७, १८.१२३४,

१८·१४३८; **वेदांतिं निरूपणभाषाप्रतीति,** वेदांत प्रतिपादन करावयाच्या भाषेंत. १५·८१; **कांडत्रयनिरूपणी,** निरूपण करणारी, १८·१४४०; **निरूपिता,** सांगणारा, २·३७४; **निरूप्य** १६·४६; **अनिरूप्य**—तें अनिरूप्य किं निरूपिजे। १३·१७६ (१).

निरूपम—ज्याला उपमा नाहीं असें. जे अद्वितीय उत्तम। पवित्रैक निरूपम ॥ १·४१. २·२११, ४·१०, ६·२६१, १४·२२३, १८·१७७०. **निरोपम,** १२·२२३, हा अपपाठ असणें संभवतें, ज्ञानदेवी–'निरुपम' १२·२२५.

निरोध—संयम, निग्रह. निरोधाचें वेल्हावणें। १२·६४, इंद्रियांचा निग्रह करणें हाच ज्याचा विलास. ६·३६४, १८·६३५. **सर्वनिरोध** ६·३४८.

निरोपणें—सांगणें; आज्ञा, परवानगी, देणें. आतां निरोपिजैल प्रबंधु। अवधान दीजो ॥ १२·१०. १·८२, १·२७२, ४·१६, ५·२, १२·२२९, १३·२१७, १३·६४८, १३·९३७, १५·६१, १५·५६०, १६·४०, १६·४६६, १७·३१५, १८·३५०, १८·१२३८. **निरोपिजे** १३·३१२, **–जो** ८·१; **निरोपित असे** १८·७६८, **–तसे** १६·६१; **निरोपिती परी,** सांगण्याचा प्रकार, १२·२४२, १३·२४१. **निरोप,** आज्ञा, तेणें वेदांचेया निरोपा। आन न कीजे ॥ १६·४५२, **चांगु निरोपु** १८·१७४; **व्यासाचेया निरोपा** १६·४६८; **निरोपु दे** १८·४५४. **निरोपण,** विवेचन, निरोपणा वाहाती। वाट केली १३·८८५, १३·३२६, १३·६३८, १३·६४५, **निरोपणाचेनि नावें** १६·६२.

निरोलणें—तयार करणें, मशागत करणें. साहाजें निरोलले वापे। चतुर चित्ताचे ॥ ६·४८७, ज्ञानदेवी–'वाफे चतुरचित्ताचे' ६·४९०. **निरोलिलिये भुइं,** नांगरून मशागत केलेल्या जमिनीवर, ९·३९.

निरोवणें—सोंपविणें, सांगणें. **व्यासें निरोविलें** ९·५२५; **सुना गावीं निरोविलें सुणें,** ओसाड गांवांत सोडलेलें कुत्रें, १८·५४९.

निर्गुड—गुड पहा.

निर्गुण—गुण नसलेला, उपाधिरहित. झणौनि

गुणाचा सेतु। अथवा गुणभोक्तु। हा निर्गुणीं लागु। दोन्हीं चि न ये ॥ १३·१०७. १३·९०५, १४·२९८, १४·३११. **निर्गुणाचे गुण** १३·९९१; **निर्गुणाची जाणिव** ८·१९२; **निर्गुणें गुणातें भोगणें** १३·९०६; **निर्गुणपणें** १३·११०२.

निर्घात—आघात. **महाघोषनिर्घात** १·१५८.

निर्झर—झरा, प्रवाह, पाझर. ६·१७४, १८·१४. **अमृताचा निर्झरु** २·३३१.

निर्णय–निर्णो—निकाल, निवाडा, सिद्धांत. **निर्णय**— १८·१४४३. **निर्णयो केला** १५·२९, १७·२१, १८·१४२१, **–दैति** १८·१३६; **ईश्वरनिर्णयो,** ईश्वराच्या अस्तित्वावर भरंवसा, १८·८३४, **क्रिया–** १८·६३३; **निर्णो—निर्णो केला** १३·२२०, १५·६५.

निर्दलणें–निर्द्दलणें—पाडाव करणें, नाश करणें. **निर्दलणें—निर्दलूनि घाली** ३·२६३; **निर्द्दलणें** १·२१५, २·३१५.

निर्देश—वर्णन, दाखविणें. **निर्देशदेशरहित,** दाखविण्यासारखें नाहीं व स्थानाच्या दृष्टीनें मर्यादित नाहीं असें, १२·३२.

निर्धारणें–निर्द्धारणें—पाहणें, विचारांत घेणें, निश्चय करणें. **निर्धारणें**—म्हणौनि अपाडु हें आघवें। निर्धारितां ॥ १·३१, पाहिलें असतां, विचारांत घेतलें असतां. **निर्द्धारणें**—आतां तूं यया वरी। नीकें हें निर्द्धारीं। मग निर्द्धारूनि करीं। आवडे जैसें ॥ १८·१३२३ (१). **निर्द्धारिजे** १०·९८; **निर्द्धारितां** १·७, ३·७३, ४·१८०, ४·१८९, १८·३९४; **देवें निर्द्धारिलें** ६·१४७; **निर्द्धारुनि** १७·४०, १८·१३२३(२); **निर्द्धारूं** १८·१५८२ (१); **निर्द्धारूनियां** १८·१३२२; **निर्द्धारितेयां,** निर्द्धार करणारांना, १०·२७३. **निर्द्धार**—निश्चय, भेदनिर्णय. रज्जू चि ऐसा निर्द्धारु। होये जेवि ॥ १८·११८२, हें निर्द्धारूं जातां फुडें। निर्द्धारासि ठक पडे। १८·१५८२(२), **आत्मेयाचा निर्द्धारें** १५·२६९; **स्वमताचिया निर्द्धारा** १३·२४०; **आत्मनिर्द्धार** १८·१३२६, **वेद–**१७·१७७.

निर्बुज-बूंज—दिङ्मूढ. **निर्बुज—अनुभौ निर्बुजें बुडाला** १५·५०१. **निर्बूज**—चित्त होउनि जात निर्बूज। आश्चर्य(र्ये)पणें ॥ ११·२९३.

निर्भयता—भयरहित हा भाव, निर्धास्तपणा. भय आणि निर्भयता १०·८३. भय पहा.

निर्भर—पूर्णपणें भरलेलें. महामोहें निर्भरु । २·५. वरिपायें वीण सागरु । जलें जैसा निर्भरु । १२·१५१. **संजयो निर्भरु जाला,** आनंदित झाला, १८·१५६२; **उत्कंठानिर्भर** ११·६७०, **हर्ष-** ११·५०१.

निर्भिन्न—समरस झालेलें. आत्मरसें चि निर्भिन्नु । २·३३४.

निर्मणें—उत्पन्न करणें, तयार करणें. जलाशयें निर्मावीं । नानाविधें ॥ १४·२३१. १२·१७. **निर्मूं एंती** १८·१७५५; **निर्मूनियां** १८·१६७७; **निर्मावें ना** १८·१७६६. **निर्माण** १७·१८३; **निर्मिता**—**गीताशास्त्रनिर्मिता** १८·१४८८.

निर्मत्सर—द्वेषरहित. ४·११२. **निर्मछरु** सदयता २·२०३.

निर्मल-निर्म्मल—मल- दोष- पाप- रहित, स्वच्छ, लखलखीत. **निर्मल**—जें परब्रह्म निर्मला । साठिं सरे ॥ ८·२६०. आंतु बाहिरि चोखाळु । सूर्यु जैसा निर्मळु । १२·१७९. जय जय देव निर्मला । १८·१. ९·४१७, ९·५२४, १४·२५९, १५·९०, १६·१८१, १६·२०९, १७·२७१, १७·२८३, १८·४५६. **निर्मळे आत्मरूपीं** १८·३११; **निर्मळें कारुण्यबिंबें** १४·२०; **निर्मळे गगनीं** ८·१९; **निर्मळें बरवेपणें** ७·१८४; **निर्मळे मानसिं** १८·९५८; **निर्मल वाक्य** १८·१३३२; **माझां निर्मळे स्वरूपीं** ९·७८, ९·१४० (ळे), १८·१२५६; **निर्मळा संवादियां शिरोमणि** १५·४१८; **निर्मळां होइजे** १३·४६३; **मळु...निर्मळु** १८·१२२६; **निजनिर्मल** १२·२३९; **निर्मलत्व** १३·४७३. **निर्म्मल**—कौस्तुभाहूनि निर्म्मळें । लेणीं दीधलीं ॥ ९·३८५, ज्ञानदेवी – 'कौस्तुभाहूनि निर्मळें' ९·३८९.

निर्मूल—मूळाशिवाय, आधाररहित. ह्मणे तूं निर्मूल । लटकें वाग्जाल । १३·२१, वेद निराधार आहेत, त्यांत शुष्क शब्द-पांडित्यच आहे या पाखंडी लोकांच्या आक्षेपास उद्देशून.

निर्लाग—संबंध नसलेलें, धरतां येत नाहीं असें. अथवा निर्लागे निसरडां । तपोदुर्गाचां आडकडां । ६·४७४. **निर्लाग**—पापिं जो निर्लागु । पुण्यें अति निलागु । १३·६८१.

निर्लेप—अलिप्त, शुद्ध. तिहिं आपणपें करुनि निर्लेप । ५·१५९, त्यांनीं आपणां स्वतःला शुद्ध करून घेऊन, ब्रह्मभाव ओळखून.

निर्वचणें—सप्रमाण सांगणें, निश्चित प्रतिपादन करणें, सिद्धांत मांडणें. सोलींव निर्वचूं । फलितार्थु चि ॥ १३·१०४४. **निवर्चे(र्वचे)ना** १०·४३, **निर्वचेनां** १०·१८४; **निर्वच, निर्णय, तपाचा निर्वचु** १६·१११; **निर्वचु करितां** १०·२४८, **-कीजे** १३·२४०; **अनिर्वाच्य** ६·३२५, १०·३४, १३·२५०.

निर्वंस—निर्वंश, समूळ नाश. **झाड निर्वंसें कीजे** १८·२०६.

निर्वाण—अखेर, अंत, परमगति, मोक्ष. अमृतासारिखी ऽषधी । निर्वाणिची ॥ २·८६. आदि मीं निर्वाणीं । मध्यें हीं मीं ॥ १०·११८. २·१२९, ३·३७, ६·३३९, ६·४७६, ७·१४६, ९·४८५. **जूझाचें निर्वाण** १८·१५६६; **निर्वाणवर्णु चि करी,** परिसानें बनविलेलें सोनें अति उत्तम रंगानें (दर्जाचें) असतें, त्यांत उंची हलकें असा भेद राहत नाहीं, ६·९७; **निर्वाणवेऱ्हीं,** शेवटपर्यंत, ८·२०९; **परब्रह्मनिर्वाण** ५·१४८, **सिद्धान्तनिर्वाणसूत्री,** सिद्धांतांचा निवाडा करणारा सूत्रग्रंथ, १३·८३२, ज्ञानदेवी – 'सिद्धांत निर्माणधात्री' १३·८३५.

निर्वात—निवाऱ्याचा. जैसा निर्वातिचा दीपु । सर्वथा नेणे कंपु । २·३४१. ६·३५८. **निवात-निवांत** पहा.

निर्वाळणें—तयार करणें, शुद्ध करणें, झकझकीत करणें. किं अंतर्ज्योतिचें लिंग । निर्वाळिलें ॥ ६·२५४. साधकीं देखिला आयासु । म्ह(ह्म)णौनि निर्वाळिला योगाभ्यासु । ११·६०८. जैसें लोहकर्म लोखंडें । निर्वाळिजे ॥ १८·३५७. सोनेयाचें सुंदर । निर्वाळलें होये घर । १८·१४९२. १२·१५५, १३·४७३, १३·८५९, १६·४०१. **कनकें निर्वाळुनि,** सोनें शुद्ध करून (त्याची कळशी बनवून), १६·१९४; **नेपुरें निर्वाळूनि** १५·४; **भूमि निर्वाळलेया(यां)** १८·३९; **निर्वाळा,** निवाडा, परिपक्वदशा, **कणिसांचां निर्वाळा**

१४·१२५, **परिणामीचा**–५·७; **निर्वाळेया आले** ६·३२६.

निर्वाह—व्यवस्था, रक्षण, जतन, धोरण, टिकाव. तेविं चि नाहिं एकसरु । निर्वाहो जेया ॥ १३·८१२, ज्याच्या वागण्यांत एकाच प्रकारचें धोरण, एकनिष्ठता नाहीं. नाहिं निर्वाहो यया रूपा । प्रपंचरूपासि ॥ १५·११०, ह्या प्रपंचरूपी वृक्षाचें एकसारखें टिकणें असें नाहीं. तन्हीं देहा जंव निर्वाहो । तंव आथि कर्म ॥ १८·४१०. ८·२०१, ९·३३८, १७·२५१, १८·५८, १८·७३८. **निश्चयाचा निर्वाहो** १६·३२४; **देहनिर्वाह** १८·१०२३; **निर्वाहाती होये,** जोपासना होते, १७·८३.

निर्विघ्न—संकटरहित. **निर्विघ्नीं पैठिं होआवेया** १८·१०३६.

निऱ्हां—केवळ, अगदीं, पूर्णपणें. कां निऱ्हां करपौनि गेलें । १७·२५५. **सोफ निऱ्हां जाये,** अगदीं निष्फळ होतें, १७·२४८.

निवटणें—नाहींसें होणें, नाश करणें, मरणें. परि निवटिलेयाचें जैसें । पोट न दुखे ॥ ८·१५०, मेलेल्या माणसाचें. ३·२६५, ४·२०६, ९·२१५, ११·४३४, ११·४६५ (टिं), ११·४७२, १८·६६१ (टे), १८·१०४२. **निवटलें तुपहुडे** १४·३५६, **पहुडणें** पहा; **निवटूनि घातला** १८·१०५१.

निवडणें—पसंत करणें, वेगळें करणें, (त्यासारखें) भासणें. सलीलीं पय जैसें । एक होउनि मिनलें असे । परि निवडूनि राजहंसें । वेगळें कीजे ॥ २·१२७. जैसी अमृताची रुचि निवडिजे । तरि अमृता चि सारिखी म्हणिजे । ४·१८१. निवडूनि कीजे सेना । लक्षवरि ॥ ७·११. मग क्षीराब्धितें सांडितु । गगनीं पूंजा मंडितु । निवडे जैसा न निवडितू । पूर्णचंद्रु ॥ १८·१५३६, क्षीरसागरांतच जन्म घेऊन, त्यास सोडून आकाशांत आपल्या किरणांच्या प्रभावळीनें अलंकृत होऊन, क्षीरसागरापासून स्वरूपानें निराळा न होतां जसा चंद्र आकाशांत निराळा राहिलेला दिसतो. १·५१, २·१२८, ८·१३३, ८·१९७, १२·१८१, १३·१०३२, १४·३४१, १४·३९२, १५·३५२, १६·७५, १६·१५३, १६·२९२, १७·७७, १७·४०५, १८·५१८. **अंबेंचु चि नभा निवडला,** आकाशांतून अवयव फुटल्यासारखा भासतो, ६·२९५; **मेघाचेनि मुखें निवडला,** मेघापासून वेगळा झालेला, ६·३०७. **निवडी**—**निवडीं नेणु, निवड करून** सांगतां येत नाहीं, १८·१६५७, **ज्ञानदेवी**–'**निवडूं न ये**' १८·१७७१. **निवाड**—निर्णय, निकाल, पीजा आनिक म्हणा । अंधु निवाडु नेणे कां जैसा । ३·२२१. तरि डोळे ज्यापरी । निवाडु नेणे परवाडु जैसा १३·२४४, २·४४, ६·१०, ६·६१, ९·८३, ९·५६८, १०·३८, १३·६९५, १३·१०२५, १३·१०३७, १५·३३१, १६·१३७, १८·१४४, १८·१२४७. **निवाडी**—हें मेळ हें चोख । ऐसें जें निवाडी । १३·८६, **ज्ञानदेवी**–'**निवडी**' १३·८६.

निवणें—थंड होणें, शांत होणें. आतां तो उदारु कैसा वरिपैल । जेणें अर्जुनाचेनु निवैल । २·७१. कां निवालेया अमृताचा कल्लोळु । ८·५६. २·१७४, ६·११७, ९·५, १०·१२८, १८·१४५८. **निवालेया विषोदकाचा गलाला** ८·१४५; **निवावेया लागि** ११·३२०; **डोले निवाले** ११·३६१, ११·५९६; **दिठी निवाली** ११·८१. **निववणें**—चकोरांचेनि निमित्तें । तीन्हीं भुवनें संतप्तें । निवविलिं कळावंतें । जिया परी ॥ १८·१३३३, ६·२४२, ९·४८२, १७·११३, १८·१६५४, १८·१७०२; **चंद्रापासौनि निववितें** ९·२४; **जग निवविजे** ९·२३२; **हितानें निवविती,** आत्महित शांतपणें साधतील, ६·४९३; **पृथिवी निवौनि,** येथें निववून या अर्थी, १८·१३६८, **ज्ञानदेवी**–'**पृथ्वी निवऊनि**' १८·१३७७; **निववित** ९·४८३.

निवर्त-र्त्तणें—परत फिरणें, नाहींसें होणें. **निवर्तावी** १७·२७४; तो निवर्त्तौनि गेला धूमु । ४·१३२.

निवात-वांत—स्तब्ध, शांत. **निवात** १·१७१; **धृतराष्ट्रु निवातु राहे** १०·३०३; **ज्ञांतारा निवातु...चि असे** ९·५१७; **निवातां** ११·५६३; **निवातकवच,** परिशिष्ट (६) पहा. **निवांत,** शांत, उपद्रवरहित, ना तरि

आकाशाचिये खोंपे । वायु निवांतू चि लोपे । ९.१८२. मालियें जेउतें नेलें । तेउतें निवांत चि गेलें । १२.१२०. तैसी आहारानिद्रेची उजिरी । रोग निवांत जेंव वेन्हीं । १३.७६६. २.२२८, ६.१७०, ७.१२९, ११.१५२, ११.१७२, ११.५२२, ११.६५२, १२.१२३, १५.४०२; **निवांत निदिजे ९.२२; नमन निवांतां केलें १०.१३; स्तुति निवांतां सांडुनि १४.१५.**

निवारणें—संकट दूर करणें. किं भोग्य चि ते निवारी । कल्मषातें ॥ ३.१२२. रनानें पापताप निवारी । गोडी ही दे ॥ १७.२१८. १३.२२५, १८.१७९. **जन्में चि जन्म निवारी १३.५५१; नियमी ना निवारी ९.१२७. अनिवार**—जैसे प्रलयांतीं जलधर । अनिवार कां ॥ १.१६६, हें जन्ममरण तैसें । अनिवार जगीं ॥ २.१६०, ११.३१८, १२.३७, १३.६१.

निवास—राहण्याची जागा. ९.२८६. **श्रियेचा निवासु १७.१९४; सकलकलां निवासु १८.१७८३; सर्वदेवनिवासें १८.१४०८.**

निवृत्ति-त्ती—(१) विहितकार्यापासून परावृत्त होणें, अशा कार्यांचा त्याग करणें, मोक्ष. **निवृत्ति**—तरि पुण्या लागि प्रवृत्ति । पापा लागि निवृत्ति । १६.२७९, आसुरप्रकृतीचे लोक याचा विचार-सुद्धां करीत नाहींत. ७.९६, ८.२३५, १८.७०१. **प्रवृत्ति आणि निवृत्ति १२.१२२; प्रवृत्ती...निवृत्ति १४.१०३; प्रवृत्तिनिवृत्ति ७.६८, १६.२८२, —मापकीं १८.७१३; निवृत्तिकर्णताल १७.७, —तट ७.९८; निवृत्ति-फल**—जेथ प्रवृत्तितरूचां बुडिं । दीसती निवृत्तिफलां-चिया कोडी । ६.१५३, **निवृत्तिसूत्रलोडवणियां,** निवृत्तिसूत्राचा ओळंबा लावून, १८.३८. **निवृत्ती १८.७१२. (२) निवृत्ति, ज्ञानेश्वरांचे बंधु व गुरु, परिशिष्ट (६) पहा.**

निवेदणें—सांगणें. ११.५६६. **केती निवेदिजैल ११.५४८. निवेदन—आत्मनिवेदन ७.९७, —नातलिची ६.१२७.**

निःशंक—शंका किंवा संदेह रहित. **निःशंक ३.१८८, १०.१०६, —पणें ९.२०४; निशंक ४.१६७, ज्ञानदेवी—'निःशंक' ४.१६९.**

निःशब्द—शब्दरहित. ६.१७६. **गर्जतें निःशब्दें ११.१२७.**

निशाचर—राक्षस, पिशाच. जैसें रात्रिचां अवसरीं । व्योम व्यापिजे निशाचरीं । १६.२७०. १८.१६०६. **अंधकारा निशाचरां सूर्यें गीलितां १८.१७६८. निशाचरि, तमोगुणिची राक्षसी...निशाचरि ९.१७८.**

निशा-साण—डंका, नगारा, रणभेरी. भेरी निशाण मादल । शंख टीविला भोंगल । १.१३३, **नौबती, नगारे, ढोल, शंख व कर्णे. निसाण, ध्यानाचें निसाण वाजत ९.२१६; भेरी निसाण लाउनि १६.३८७; निसाणध्वनीं गाजति १८.२७७.**

निशि—रात्र. कां अस्तमानीं निशि । जैसी सूर्य-तेजातें ग्रसी । २.३२५.

निःशेष—पूर्ण. आतां अज्ञान आघवें हारपे । विज्ञान निःशेष करपे । ७.७. जन्ममृत्यूची भाष । हारपो(पौ)नि जाये निःशेष । १०.१८१. ३.४, ४.६३, ४.२०६, ५.१२९, १५.४७२, १६.३९०. **निशेष १८.१०९९, कुंटे व ज्ञान-देवी—'निःशेष' १८.११०५; निःशेषें,पूर्णपणें, १४.२९६.**

निश्चंत—चिंतारहित. **निश्चिंत पहा.**

निश्चय—निर्धार. जी बुद्धितें सली । निश्चयातें ढाली । स्थैर्येंसीं हाता फली । मेलौनि जाये ॥ ६.४१३, **मनास उद्देशून.** पैलु खांबु कां पुरुषु । ऐसा निश्चयो नाहिं येकु । १४.७६. १०.१५७, ११.५६, १२.१५२, १३.६०२, १३.६१५, १३.६२०, १६.३१२, १६.४३२, १७.१७४. **निश्चयाची ओहिरी ८.६०; निश्चयाचा खरा १४.१२७; निश्चयाचा निर्वाहो १६.३२४; निश्चयाचिये मुठी बल १५.२३७; निश्चया साचपण १२.१५२; त्यागाचा निश्चयो १८.१४३, बोधाचा—१८.१०२६; मनें निश्चयो करी १३.६१५. निश्चयबुद्धि १३.८३६; आत्मनिश्चय १८.६८८, कर्म— १८.७६०, कृत— ६.३७९, ९.१४९, ९.१५०, ११.६२२, कृतनिश्चयाचे कोश पियालीं १३.६०३; ज्ञाननिश्चय १३.६२५; निश्चो १५.३४६.**

निश्चल—न ढळणारें, स्थिर. एक आंतरीं निश्चल ।

जे निहाळीति केवळ । विसरले सकळ । संसार-जात ॥ २·१७३. तूं मानसासि नियमु करीं। निश्चलु होउनि आंतरीं। मग कर्मेंद्रियें व्यापारीं। वर्त्ततु सुखें ॥ ३·७६. ह्मणौनि मन येक निश्चल राहील। मग आह्मासि साम्य होईल। ६·४१६. हालविलेयां जाये। निश्चल तरि राहे। १४·७३, जशी दुधावरची साय. ६·४२२, ११·३६४, १२·१९५, १८·१०८२, १८·१२४४. **जय जय देव निश्चला १८·४; आपण···निश्चल होउनि असे** २·३३७; **गगनें निश्चलां असिजे** १४·३४४; **जैं बुद्धि निश्चल होईल** २·२८४; **निश्चलां...चलां** ३·६०; **सव्यापारें...निश्चलें** ११·१२५. **निश्चलता**—तरंगाची कां निश्चलता। न मोडे चि जेवि ॥ १८·११६५, **निश्चलत्व** २·३४४; **निश्चलपण** ६·१५९; **सुनिश्चल**—जो सुनिश्चलु आंतरीं। मेरु तैसा ॥ ५·१०.

निश्चित—ठराविक, खचित, कायम. नित्यता ऐसे चि असौनि। कां निश्चित श्रद्धा जाउनि। २·१०८. योगक्षेमु निश्चिता। करिति तुमचा ॥ ३·१३. ३·४२, ३·४५, ३·८०, ४·१८७, ८·१३७, १८·७६, १८·१४६, १८·६२३. **निश्चित एक** ३·३१, – **करणीय** ३·१९०, – **मत्त** ३·२, – **उल्लख** ४·७१, – **ओलखावें** ४·८९; **चित्तें निश्चित जालें** १६·२३३. **निश्चिति, निश्चय,** १८·१५१.

निश्चिंत—चिंतारहित. ते निश्चिंत जेथ म्हणतले। वेंति चि ना ॥ ५·१४७. **निश्चंत** १३·७६३, – **केलें** ९·४८९; **निश्चंता होआवें** ९·४८६. **निश्चंतै, निश्चिंतपणा, निश्चंतैयेचे(चें) कें कवतिक दीसतसे** ९·५०२.

निश्चेष्ट—चैतन्यरहित, येथें निर्जीव. कां उचललें वायुवसें। शुष्कलें पत्र जैसें। निश्चेष्ट आकारें। परिभ्रमें(मे) ॥ ३·६१, कर्मेंद्रियें प्रकृतीच्या आधारानें कशीं व्यापार करतात त्यावर हें रूपक आहे.

निश्वास—श्वास पहा.

निषण्ण—बसलेला, येथें जवळ आलेला. ७·१७९. **जेयाचें मन आत्मासिं निषण्ण,** घरच्या माणसांत ज्याचें मन गुंतून राहतें, १३·७८१. **अतिनिषण्ण—माझां ठांइं अति-निषण्ण,** माझ्याच ठिकाणीं रमले आहेत, मला अनुरक्त झाले आहेत, ९·४७९.

निषिद्ध—शास्त्रानें नाकारलेलें कर्म, आचरण. निषिद्धाचेनि नावें। भलतें ही भेर(रे) हांवे। १४·२४१, निषिद्ध कर्में करावयाचीं मनानें घेतल्यावर वाटतील तशीं व तितकीं वर्ज्य कर्में करावयाची हांव धरतो. निषिद्ध तंव स्वभावें। निषिद्धें गेलें ॥ १८·१२६, (संन्यासांत काम्यकर्में तर नाहींतच) निषिद्ध कर्में शास्त्रानें वर्ज्य ठरविल्यामुळें तीं करण्याची शक्यताच नसते. ३·७७, ४·९०, १४·२०८, १७·१८९, १८·१२४५. **निषिद्धें अधर्में कर्में** १३·९६९; **निषिद्ध वाटे पडे** १७·३९१; **निषिद्धेंसिं सर्वत्र जूझें** १८·१३३; **अकरणां आणि निषिद्धा** १८·८९३; **काम्यें निषिद्धें** १८·१४२८; **निषिद्ध...विहित** १८·५५४.

निषेध—परवानगी नसणें, मनाई, बंदी. विधिनें पाळीत। निषेधातें गाळीत । १२·७७. न टके निषेधु आड। न पडे विधिची भीड। १६·१८७. १५·१६५, १७·१६१, १८·२३९, १८·५४९, १८·६०८, १८·७११, १८·७१२. **निषेधाचेया तोंडा** १३·६९२; **काम्यनिषेध** १८·९८६; **विधिनिषेध** १·२४५, १५·१५६.

निष्कंप—न हालणारें, चलनवलनरहित. जें अनादि निष्कंप। ४·१३. **अति निष्कंप** २·२३६; **नित्य जें निष्कंप** १४·४०२.

निष्कपट—कपट नसलेलें, मोकळ्या मनाचें, सरळ. निष्कपटां होआवें। उशिना घाइं जूझावें। २·१९०. गीता निष्कपट माए। १८·१७३१.

निष्कर्म—कर्मरहित, कर्म न करतां असणें. ह्मणसि निष्कर्मा जरि होवावें। तरि येथ तें न संभवे। ३·७७. **कर्मां अतिसो निष्कर्मा लागि आहे,** कर्मावर भर द्यावयाचा तो पुढें कर्मांपासून निवृत्त होण्यासाठीं देतात, १८·१५३. **निष्कर्मता—कर्मिं वर्त्ततां निष्कर्मता देखे** ४·९२. **निष्कर्म्य**—ज्याला कांहीं विधिपूर्वक करावयाचें राहिलें नाहीं असा, कर्मरहित स्थितीस पोहोंचलेला, **स्वभावें कोण्हीं चि क्रिया नाहिं तेया निष्कर्म्य ऐसा प्रवादु** १८·९७२, ज्ञानदेवी, कुंटे–'नैष्कर्म्य' १८·९७८. **नैष्कर्म—निष्कर्म्य** या अर्थी,

तेथ सत्क्रिया चि लावावी । ते चि एकि प्रशंसावी । नैष्कर्मी हीं दावावी । आचरौनि ॥ ३·१७२, अशा पुरुषांनींही, ज्ञानदेवी—'निष्कर्मी ही' ३·१७४, कुंटे—'निष्कर्मीही' ३·१७४; **नैष्कर्म्य**—(१) त्याच अर्थी, ३·६२, ३·६४, **एतुलेनि नैष्कर्म्या होइजे,** प्राप्त कर्म टाकून नैष्कर्म्य होत नाहीं, ३·४६; (२) कर्मराहित्य, **कर्तव्य तें नैष्कर्म्य** ४·१२०; **करितेन विण कर्म तें चि तें नैष्कर्म्य** ५·६३; **नैष्कर्म्य बोधाची खाणि** ४·१५९; **नैष्कर्म्यापासौनि मुक्त** ५·६१; **नैष्कर्म्यता**—कांहीं न करणें हा भाव, कर्मराहित्य, तैसी कर्मि जेया योग्यता । तेया प्रति नैष्कर्म्यता । न प्रकटावी खेलतां । आदिकरुनि ॥ ३·१७१, ४·९३; **नैष्कर्म्यतेचेन श्रमें** ४·८६; खरी **नैष्कर्म्यता** ४·९७, **कशी असावी** ४·९४ ते ४·१०४ पहा; **नैष्कर्म्यत्व** ४·९८; **नैष्कर्म्यपद** ३·५०, **—सिद्धि** १८·९७४, **—सुख** ६·४३६, ८·४६.

निष्कल—कलारहित, दोषरहित. निष्कलु लोककृपालु । १२·२३९. सकलु ना निष्कलु । १३·११०२. १८·५.

निष्कलंक—दोषरहित. २·२८१.

निष्कर्ष—सारांश, तात्पर्य, निर्णय. सर्व शून्याचा साहे । निष्कर्षे जें ॥ १३·८८०, **सर्वांचा समावेश करून जें राहतें त्याला विकार झालेले दिसतात पण होत नाहींत, यावर** १३·८७१ ते १३·८९४ **पहा.** जो तृतीयु का निष्कर्षु । १५·४९५, **तिसरा शेवटचा.** ६·३२५, १३·६१९. **निकर्ष पहा.**

निष्काम—कामनारहित, निरिच्छ. जें आंगि निष्कामु आचारु । जीवि विवेकु साचारु । सबाह्य जाण आकारु । शुचित्वाचा ॥ १६·१९५. २·३६७, ६·२२, ८·१०३, १६·८१, १७·२७६. **निष्काम अधिकारियें** ५·१४५; **अशेषिं कर्मि निष्कामु** १२·१३१; **निष्कामता—निष्कामता अनुसरले** ३·१५०, **—पातले** ३·१५४.

निष्क्रिय—क्रियारहित. **निष्क्रिय चिन्मात्र चि उरलें,** (अज्ञान व साक्षेप ज्ञान गेल्यावर) क्रियारहित केवळ ज्ञानमात्रच राहतें, १८·९७१.

निष्टंकणें—निश्चय करणें. १५·३४८, १८·७२८, १८·१२७८. **जीवा माझि निष्टंकु करीसि** १८·१२७४; **निष्टंकबुद्धी** १८·८४४. **निष्टंक—देवें निष्टंकीं निर्णयो केला,** निश्चितपणें असा सिद्धांत मांडला, १७·२१, ज्ञानदेवी व कुंटे—'**निष्टंकीं ठेविला देवें**' १७·२१.

निष्ठा—आस्था, विश्वास, श्रद्धा, श्रद्धेला अनुसरून स्वीकारलेले मार्ग. अवधारीं वीरश्रेष्ठा । इये लोकीं इया दोन्हीं निष्ठा । मज चि पासौनि प्रकटा । अनादिसिद्धा ॥ ३·३५. **ऐसी वेदैक निष्ठा जालेयां** १६·४५८, **वेदैकनिष्ठा** असा पाठ घ्यावा, ज्ञानदेवी—'ऐसिया वेदैकनिष्ठा जालिया जरी' १६·४६१; **तैसें निष्ठा कर्म केलें** १८·१५७; **तो क्रमयोगि इया निष्ठा मी होउनि,** तो क्रमयोगी या मार्गानें मला मिळतो, १८·१२४०; **ईश्वरनिष्ठ—** इ(ई)**श्वरनिष्ठांची मांदियली** १८·१७७५; **एकनिष्ठ** ३·१८, ५·४, **—ता** २·११३, ७·१६८, ९·४२०; **येकनिष्ठ** ८·१९०, **कर्म—** ६·४७२, ६·४७७; **कर्मनिष्ठा** १८·६१; **तत्वनिष्ठ, जैसा तत्वनिष्ठु भ्रांतिलेशा ना गवे** ३·१२४; **तन्निष्ठ** १५·३, **ब्रह्म—** ४·१५०; **योगनिष्ठा** २·३१६.

निष्ठुर—निर्दय, आवड नसणें या अर्थी. प्राणिजातेंसि निष्ठुरु । १३·८१२. ८·१०४. **निकवडेया निष्ठुरा** १५·२५६.

निष्पत्ति—तयार करणें, सिद्धि. निष्पत्ति कीं वोनेयांची । १७·१२०. १७·१५६. **निष्पत्तिचें आंग घेउनि,** चांगल्या रीतीनें पार पाडून, १७·३५९; **येया कर्मत्रया निष्पत्ति जालेयां** १८·७६३. **निष्पन्न,** तयार, सिद्ध झालेला, ज्ञानी, **निष्पन्नाचीं लक्षणें** ६·२०७.

निष्पाप—दोषरहित, पापरहित. **निष्पाप वाङ्मय** १७·२१४; **शौच ही निष्पाप** १८·८३५.

निष्फल—फलहीन, निरर्थक, व्यर्थ. जियें सदा रीतिं पोकलें । जैसिं चंदनांगें शीतलें । न फलतां हिं निष्फलें । होंति चि ना ॥ १३·२९०. १७·२४९. **अतिनिष्फल**—तें जन्मकर्म सकल । अर्जुना अतिनिष्फल । ३·१४१.

निसरणें—ओसरणें, कमी होणें, घसरणें. कांति पाहे निसरों । १३·७५५. **निसरडा—तपोदुर्गांचां निसरडां आडकडां** ६·४७४; **बुद्धिचेयां हीं पायां निसरडा** ६·५६.

निसळणें—पाजळणें. विवेकुसाहाणें(णे) निसले-

(लें), जें ज्ञानखड्ग विवेकरूपी सहाणेवर पाजळलेलें आहे, १५·२३६, ज्ञानदेवी– 'विवेकसाहणे निसिलें' १५·२५९, कुंटे– 'विवेकसाहणें निसळें' १५·२५९.

निसाण—निशाण पहा.

निसि—त्रास. शिष्याची निसि(सि) ११·६३६.

निसित—पाजळलेलें. नवनिसितिं सरीं, नुकत्याच पाजळलेल्या बाणांनीं, २·४८.

निसुग—निर्लज्ज. पापिं जो निसुग। १३·३८१. १३·७२७. **निसुगे**, आळशीपणा, निर्लज्जपणा, पैं माझी निसुगे अवधारीं। किं उगा चि वैसें॥ ११·५४४, **ते लाज...एरि निसुगे** १६·१८१.

निसुटणें—गळून पडणें. **न धरत निसुटलें** १·१९८.

निस्तरणें—तरून जाणें, पार पडणें, पार पाडणें. तरि प्रजा हे कैसेनि। निस्तरैल॥ ३·१६४. ११·३९९, १३·६७४, १३·१०३५, १४·३११. **खलालांची लगबगा निस्तरे** १४·३५०; **पाप निस्तरतील** १८·१७८; **रानें निस्तरे** १६·४३८; **हाणी निस्तरावेया** १८·१६३९. **नितरणें** पहा.

निस्तेजणें—अपमानित होणें. कैसा रानधा दुर्वादी। निस्तेजिलासि॥ ११·१०१. **निस्तेज**, अपमान, पाणउतारा, संभाविता निस्तेज। न साहे जैसें॥ १३·५४२, १३·४९३.

निह-हि-हेटणें—जोर करणें, जोरानें आंत जाणें, दाबणें. **निहटणें**—निहटिजे वरि आंगें। पेललेनि॥ ६·१९६. ६·२०७, १४·३०९, १८·९५६. **पाई कांटा निहटे** १६·१५८. **निहिटणें**—उपशमीं **निहिटिला** ४·१३०. **निहेटणें**—निहेटले पर्वत। कवळूनि ज्वाळांचे उभडु(ड) जाठित। ११·३०८. **नेहटणें** पहा.

नि-नेहाळणें—पाहणें, निरखून पाहणें. **निहाळणें** —जंव मीं नाव येक। हे सकळै वीर सैनिक। निहाळीन अशेख। जुझते जे॥ १·१७०. प्रेम धरूनि आवगणिचें। निहाळिसी कां॥ ११·६२०. १·४४, २·१७३, ९·१३२, १०·२२७, ११·२९८, ११·५१९, १३·६५, १४·३८२, १५·४७४, १८·१५१२. **चित्तीं निहाळिलिया** ११·६९२; **माता निहाळी**, काळजीपूर्वक पाहते, १०·११८; **विरक्तिचिया दृष्टी निहाळिजे** ५·११८; **निहाळिता**, पाहणारा, १८·३७७. **नेहाळणें**— **नेहाळीं** १८·१०२६, ज्ञानदेवी व कुंटे– 'न्याहाळी' १८·१०३२.

नीक—निक पहा.

नीकट—जवळ. १४·११३.

नीच—(१) खालीं, हलकें. उंच नीच भार सांडावे। १०·२८१. कां नीचु म्हणौनि निंदिजो। १४·३५७. कां कांटिये वरिला सरडा। म्हणौन नीच॥ १६·२२३. ६·१८४, १४·११८, १६·३७८. **नीच वासना**, हलक्या, १५·१६३. (२) नित्य, **नेहमींचें**. नीच वाहातां गंगाजळा। काइ पारिसेंदर आटे॥ १०·१८५, ज्ञानदेवी– 'नित्य वाहतया' १०·२०२. १३·८१४. **प्रकाशु नीच दैतो** १८·१३६७; **नव** शब्दाबरोबर नित्य नवें या अर्थी, ११·९७, ११·३०४, १२·६६, १२·६७, १३·७५०, १५·१७०, १५·१९२, १५·२३२, १७·१३०, १८·१३१३; **नव** शब्दास जोडून, आतां आत्मप्रभा नीचनवी। ६·२३, १३·६३; **नीचनवेनि** १४·१०७; **नवे नीच** १५·१६०.

नीट—सरळ, चांगलें, स्पष्ट. बोलिजैल नीट मऱ्हाटी। ७·२०१. मूळग्रंथिचेया संस्कृता। सवें नीट मऱ्हाटी पढतां। १०·४२. १८·७३१. **नीट पाठि**, सरळ पाठ, १४·१०३; **नीटे भूमिके** ११·१८०; **बधिराचे नीट कान**, असंभाव्य, १८·५७७; **नीटपण**—**बोधाचें नीटपण** ८·२५७.

नीणणें—नेणें. **सायुज्याचां तटीं नीणिले** १२·९२, ज्ञानदेवी– 'मिनले' १२·९२.

नीति-ती—सदाचाराचा मार्ग किंवा नियम; बरें वाईट, न्यायान्याय यांचा विचार. **नीति**—तरि तर्कु तो चि परशु। नीति भेदुअंकुशु। १·११. आणि तूं चि नीति सांवसि। आज्ञाप्रति॥ २·१०१. नीति सुझे। वैदिक बुझे। १३·८२९. ९·१९१. **नीतिपंथ** ६·४४३, **–शास्त्र** १०·२७३. **नीती**— धर्मासि नीतीसीं। सेस भरीं॥ ४·५२. म्हणौनि जिज्ञासुत्वा पैकीं। ज्ञानीं प्रीति होये नां जंव नीतीं। १६·५४, येथें नीतीचे (१) सदाचार, (२) ज्ञानाकडे नेणारी, हे दोन्ही अर्थ समर्पक वाटत नाहींत, नीती ऐवजीं नीकी पाठ संभवतो, ज्ञानदेवी– म्हणौनि जिज्ञासू चि पैं कीं। ज्ञानीं

प्रतीति होय ना जंव निकी । १६·५४.

नीर—पाणी. नीरातें आटी तेज । १३·१४४. किं रसु आणि नीर । सिनानीं आथि ॥ १३·२९४. कां द्रवपण चि नीर । १४·३७१. २·१६७, १०·७६, १३·१४३, १५·२६६, १५·४७३, १८·३२०, १८·५६२, १८·१५७२. नीरुताडनि, ताडनि पहा; क्षीरनीर, क्षीर पहा.

नीराजन—ओवाळणी. १६·२०८.

नीलिमा—निळेपणा. १३·१०५.

नु—न पहा. नकारार्थी. न अक्षरांतील स्वराचा लोप होऊन उकारानें आरंभ होणाऱ्या कांहीं क्रिया-पदांचीं संधि होऊन झालेलीं रूपें त्या त्या शब्दापुढें दिलीं आहेत : **उकलणें, उगवणें, उघ-डणें, उचलणें, उच्चरणें, उजळणें, उठणें, उडणें, उतरणें, उद्वेजणें, उधवणें, उपकरणें, उभगणें, उमचणें, उमटणें, उमसणें, उरणें, उरोधणें, उसंतणें, ऊठणें, ऊरणें** पहा. **नुपहुडणें, नुबुजे, बुजणें पुढें** पहा.

नुपहुडणें—न + उपहुडणें, झोंपेंतून जागें न होणें. निवटलें नुपहुडे । जलिनलें न विरुडे । १४·३५६, टार झालेला पुनः उठत नाहीं, ज्ञानदेवी – निवटलें न उपवडे । १४·३५९, जागा होत नाहीं.

नूकणें—करणें, या अर्थास आधार सांपडला नाहीं. १७·२५९. आपा पहा.

ने—नकारार्थी. पर्जन्यधारीं ने विखोंचे । ९·१२५, ज्ञानदेवी – 'न खोंचे' ९·१२६. **अव्हेरें ने नावें**, अव्हेर करून टाकूं नये, १८·१४१ **ने घे** ७·५; **ने दखे** १२·१८२. **दखणें, देणें, नेणें** पहा.

नेघणें—न घेणें. न पहा. **नेघ**—(म्ह) ह्मणौनि विश्वरूपिं क्षाघ । एथिचें भय नेघ । ११·६११. **नेघतां** १४·२५०, १८·१७९, १८·१३०६; **लांचु नेघतां** १८·७४०; **नेघति** १५·२८५; **नेघसि**—वेदां हिं येवडें बोलणें । नेघसि कानीं ॥ १७·१४, **नेघा**—**ग्रंथु नेघा** १३·३२६; **नेघां**—**शंका नेघां** १३·११२२; **नेघावे** १·२०७; **ने घे** ७·५; **नेघे**—हें नासारंध्र बुजालें । परिमळु नेघे ॥ ३·५५, हेतु जेथ नेघे । ४·१४९, १२·२०६, १४·१८७, १६·१२४; **नेंघों**—यियें वोझीं नेंघों मती । १२·१२२, हीं ओझीं आपल्या बुद्धीवर आम्ही घालूं नये; **नेघौनि** १८·१६८.

नेघपणें—**घेपणें** पहा.

नेटकें—नीट, व्यवस्थित. **यथाविधि नेटकें** १८·५९९.

नेणणें—न जाणणें, माहीत नसणें, न समजणें, न कळूं देणें. **नेण**—मातें जाणौनि काहीं चि नेण । तूं सुखिया होंसी ॥ ९·३३०. **नेणणेया साठीं मूर्खीं मातें न पविजे** ९·२६३; **नेणत**—**नेणत सांते** ३·१२८; **पूर्वापर नेणत** १८·१२३५; **नेणतां**—इंद्रियां नेणतां भोगिजे । १·५८, **न कळूं देतां**; कांहिं नेणतां चि जाणिजे । १५·२४५, दोरी नेणतां सर्पें बिहे । विस्मो कवणु ॥ १८·३८५, ३·६, ५·११४, ९·३२९, १३·७४०, १७·३४७, १७·३४८, १८·१०४ (१), १८·१०१०, १८·१४६८; **नेणति**—परि कमळदळें नेला नेणति । १·५९. २·२५३, ३·८६, ४·२४, ५·९१, ६·२८, ७·१४३, ८·६१; **नेणती** ५·१२०, ७·६३, १७·३४४; **नेणवे**—दीपाचेया झगमगा । जालील हें पतंगा । नेणवे चि पैं गा । जिया परी ॥ १३·७३१; **नेणसि**—परि मूर्खपणें नेणसि । न चिंतावें तें चिंतिसि । २·१०१, १·२२२, २·२४, २·९४, २·१३८, २·१६२, ३·७९, ९·३६, १०·६२, ११·९०(२), ११·६११, १८·१४६९; **नेणसी**—तो उद्देशु तूं नेणसी चि । ह्मणौनि क्षोभलासि वायां चि । ३·३४, २·१५२, ४·४१, १८·१३४२; **नेणां**—तो निर्द्वंदु या भाषा नेणां । १०·२८५; **नेणावेया**—येथ नेणाव(वे)या हें चि कारण । जें इंद्रियां अधीनपण । २·१११; **नेणिजति**—जें द्रवित ना बद्ध । जेथ नेणिजति रसभेद । १०·१७९. ७·१७४, १६·२८२, १८·५२७; **नेणिजे**—हें असो नेणिजे दिठी । हरिची वानुं ॥ ५·१७०, २·२६, २·२२३, ३·१५, ३·७३, ४·१८, ४·३८, ४·१८९, ५·५५, ६·३, ६·९१, ६·१५७, ६·१९७, ६·२८८, ८·२२, ९·४२४, १०·७७, ११·५५९, ११·६३६, १२·१४४, १२·१७६, १२·१८२, १५·५०१, १७·३४३, १८·४३२, १८·६६०, १८·६६१ (२). **क्षोभु द्रोणाचिये मनीं नेणिजे** २·३९; **जेवि नेणिजे,**

जसें पूर्णपणें कळणें शक्य नाहीं, १·७१; प्राकृतीं हा ग्रंथु नेणिजे ६·२९; बाह्याची भाष नेणिजे ५·१२९; बुद्धीची भाष नेणिजे ५·५१; मीति नेणिजे १·१०२, ७·२४, ११·१४४; नेणे—जो सर्व भूतांचां ठांइं। द्वेषातें नेणे काहिं। १२·१४३, १·१९८, १·२०२, २·३४१, ४·११८, ५·७९, ५·१७१, ५·१७३, ६·४०४, ९·३३१, ९·३३६, ९·३६४, ११·१८४, ११·४३३, १२·१४६, १३·७४३, १३·७४५, १६·१५७, १६·१८९, १६·२४४, १६·२४५, १७·१४, १८·१०१, १८·४३८, १८·४४७, १८·४४९, १८·६६१ (१), १८·६६७, १८·१०१७; नेणे ..जाणे ९·४४३; नेणें—आतां हिन काये आघुलें। नें हि नेणें॥ २·५७, तें मीं नेणें आतां जाणेन। १८·९६१, ३·१०, ६·४५९, ७·१७८, ११·४३४ (नेणें), ११·५२५, १८·१६१२; अर्जुनु काहिं नेणें(णे) २·८४; धाता नेणें(णे) १·१०८; मीं नेणें ११·९० (१); तो नेणें(णे) २·२९५; नेणों—जी नेणों चि आम्हीं पाप। स्वीकरिले तुझे॥ ११·५४३, १·१४५, १·१९५, १·२०५, २·५४, २·१७९, ४·२५, ६·१४२, ६·२७७, ७·६१, ८·११, ८·२५, ११·१८८, ११·४८१, ११·५३०, १३·१९, १३·५८३, १४·७६, १४·८२, १५·५२, १८·१५, १८·१२००, १८·१६२६; आठौ नेला नेणों कें १८·१५८४; काय जालें नेणों ८·४२; नेणों केति १५·१३०; नेणों केंनी १५·१५८, १५·३७६, १७·३३७; नेणों केतुकें १३·६३७; जाणों...नेणों ६·४२७, १५·५६०. नेणोनि—अग्नि नेणोनि राखोंडी। चेंपिलें पोली ॥ १८·१०४(२); नेणौनि—जो आपणेनसिं भेदु। नेणौनि जाणे॥ १५·५२९, जाणिवे नेणिवे नेणौनि। जाणिजे तो॥ १८·१२०८ (२), ११·५३२, १५·३९७, १५·३९९, १६·२४८; तुवां नेणौनि पुसावें १५·४१९; नेणणें—तैसें नेणणें जें गेलें। तेणें जाणणें हीं नेलें। मग निष्क्रिय उरलें। चिन्मात्र चि ॥ १८·९७१, १५·८६, १५·४७१, १५·५६२; नेणणें... जाणणें, जाणणें पहा; जाणणें नेणणें १०·८७; नेणणेया साठीं ९·२६३; हें नेणणेनिउपजे (नेणणेनि उपजे) १४·१३४; नेण, अज्ञानी, ब्रह्मा ही नेणु होये॥ १०·२७४; नेणता—नेणतेयांचिया चित्ता ५·३; नेणतियां, अज्ञान्यांना, १५·१३३, ज्ञानदेवी—'नेणत्यां' १५·१३४; नेणतेया प्रती १५·५१७; नेणतें, बालक, अज्ञान, १५·५६३, १८·११०८; नेणा—आगा नेणा आणि चतुरा। पुढां निल्ये‍याचा दूसरा। नेणा सर्वत्वें जाला एरा। नुखा लागि॥ १५·३८७; नेणिव १८·१२०८(१); नेणिवा जाणणें १५·५०७, —जाणिजे १६·१९, नेणिवेनें न संडिसी २·९१.

नेणें—घेऊन जाणें, हरण करणें, वाट दाखविणें. ने—जैसा अपमानिला अतिथि। ने सुकृताची संपति। १५·३३३. १५·३३५. नेइजनि १५·३३४(१); नेइजे ९·४९१, १५·३३४ (२); सिद्धी नेइजे १८·७६०; नेयिजे १६·३३५; नेइजो १४·२३८; नेईन—आणि हें कर्म मी करीन। अथवा आदरिलें सिद्धी नेईन। ४·१०३, लया नेईन १३·४३१, लयाकारीं —१३·४३४; नेउनि—नेउनि मध्यें बाळावा। दोहीं दळां॥ १·१६१; नेत—नेत असे, तेथें पोहोंचवतें, १७·३९८; नेंतां—कालें नेंतां १८·७८३; नेया—अवधानानेंनि हानें। नेया पां हृदया आंतौतें। ६·४९०, न्याल तर या अर्थी; नेति—भ्रमर परागु नेति १·५९; नेयावें ८·१३५; नेयाल, न्याल, १३·३३०; नेऊं-वों, नेऊं लागे १३·७०९, नेवों नेंति, निरंतर नेतात, १८·१००८, —सरे १७·२९१; नेनां—नेणार नाहीं, नेऊं नये, १३·३२२, ज्ञानदेवी—'नेनाल' १३·३२३, कुंटे—'न्याल ना' १३·३२३; अव्हेरें ने नावि, टाकू नयेत, १८·१४१; नेलीं, नेत नाहींत, १४·२६७; नेला-ली-लें—लाणे केवढें गगन एथें होतें। तें कवणें नेलें पां परौतें। ११·१८७, १४·२१९; आठौ नेला १८·१५८४; जन्हें तोडौनु आधा नेला ६·७९; मरणें नेला १६·४४९; सिद्धी नेला ११·५७१; केश परौते नेले, दूर केले, ८·४२; अज्ञान ज्ञानें नेलें १५·४९४; कुंभारें परौतें नेलें १८·४२४; माळियें जेउतें नेलें १२·१२०; नेलेया(यां) ८·४३, आरिसा परौता नेलेयां १८·९७०;

नेति—न+इति, वेद वर्णन करूं शकत नाहींत,

यास उद्देशून. ९·३६७.

नेथिलें—नाहींसें झालें, झालेलें. तैसा मी होउनि देखतें । तो घेऊं जाये दृश्यातें । तेथ दृश्य नेथिलें तें । दृष्टत्व ही ॥ १८·११५५, एकरूपता झाल्यावर कोणी एकादा दृश्य घेऊं पाहतो, तेव्हां दृश्य तर नाहींसें झालेलें असतेंच, व द्रष्टेपणाही नाहींसा होतो, ज्ञानदेवी–तेथ दृश्य ने थितें । द्रष्टृत्व हि ॥ मूळ असणारें (थितें) नाहींसें होतें, १८·११६१, कुंटे–तेथ दृश्या ने थितें। द्रष्टृत्वेंसी॥ १८·११६१. नाथि–आथि पहा.

नेपुर—पैंजण. नेपुरें निर्वाळूनि १५·४.

नेमणें—नियमित होणें, निग्रह करणें. स्त्रीविधि नेमिजे । नावां नावां ॥ १७·२०९, ज्ञानदेवी व कुंटे–'नियमिजे' १७·२१०.

नेवाणें—नाश, पराभव. ११·२३.

नेसणें—कंबरेभोंवतीं वस्त्र वेढणें. नेसलें नागिवें १८·४३६.

नेहटणें—आदळणें. १६·३३९.

नै—नकारार्थी, एणें, येणें या क्रियापदांस जोडून आलेलीं रूपें त्या त्या शब्दापुढें पहा.

नैसर्ग—नैसर्गिक, स्वाभाविक. १४·८१. नैसर्गिक, ७·३३, –कर्म १८·८७५, –स्वभाऊ १८·१२७४.

नो—नकारार्थी. या शब्दाचे क्रियापदास जोडून किंवा निराळे उपयोग केलेले आहेत, त्यांपैकीं कांहीं येथें व कांहीं त्या त्या शब्दापुढें दिले आहेत. नोबोले १३·२०८; नोमोडे १५·३१८; नोलखसि २·२४, नोसंडी, सोडीत नाहीं, ६·७९. होणें पहा. क्रियापदांतील ऊ, ओ यांना न जोडून आलेलीं रूपें—ऊ-ओलखणें, ऊलं-लांडणें, ऊ-ओह-होटणें या शब्दांपुढें पहा.

नोंकणें—त्रास देणें, छळ करणें. देखौनि नास्तिकीं नोंकिलीं । भक्तवृंदें ॥ ६·३२४.

नोको—नको. १२·१२९.

नोवरी—नवरी. १३·५५०. केलवणें पहा.

न्यसणें—ठेवणें. परि चित्तवृत्ति हे न्यसावी । आत्मरूपीं ॥ ३·१८३.

न्याऊ-य—युक्तता, रास्तपणा, खरा निर्णय; षड्दर्शनांतील सहावें दर्शन, यांत अनुमानाचें निरूपण आहे. न्याऊ—तरि न्याऊ तो न्याया। हेतु होय ॥ १८·३६५(१), न्यायमार्गच योग्यकर्माचा हेतु होतो. न्याऊ आणि अन्याऊ १८·४५२; अन्याऊ—तो अन्याऊ गा अन्याइं । हेतु जाणावा ॥ १८·३७४(१), न्यायान्याऊ १६·२९३. न्याय—तें शास्त्रांचे लाहे डोले । तें न्याय ह्मणिपे ॥१८·३६८, १७·३६०, १८·३६५ (२); न्यायातें पोखीत १८·१७८३; न्यायगत १७·२८३; शुकनलिकान्याय १३·११३१, नळा पहा; अन्याय—अन्याइं १३·३१, १८·३७४ (२); अन्यायीं पडे, अन्यायी ठरतों, १६·२९४; अन्यायवृत्तिचीं बीजें १३·४७५.

न्यून—कमी, उणें. न्यून...पुरतें १·८०; न्यूनें होउनि ठांतु १७·४०३.

न्हवणें—न होणें. होणें पहा.

प

पइल—पलीकडे. पइली तीरी(रीं) १२·१८५. पैल पहा.

पंक—चिखल, घाण. १३·७८२. अज्ञानपंक ३·१९३, पूय– ५·१२०, १३·५१९, मलमूत्र– १३·७३३, संकल्प– १३·१७२.

पंक्ती—रांग, ओळ. अनेका नेत्रपंक्ती ११·२६६.

पक्क—पिकलेलें, शिजवलेलें. सुपक्क—शुष्कें अथवा स्निग्धें । सुपक्कें कां विदग्धें । १५·३७७, अशीं चतुर्विधें अन्नें. १७·१२५. पक्कान्न, उत्तम अन्न, मिष्टान्न, गोडें नव्हेंति पक्कान्नें । तरि कां फावती रसने । १८·१६८१, ३·१७०, ३·२१६.

पक्ष-क्षी—पक्ष–(१) बाजू, अनुमान. धर्मज्ञतेचा पक्षु धरीतेयां । १०·२७३. १३·८७४. योगाभ्यासाचा पक्षु पुढां सूनि १८·१०२९; देवें कैपक्षें बोलिलें, शास्त्रांची बाजू घेऊन, १७·३५. (२) चांद्रमासाचा पंधरवडा. कृष्णपक्ष ८·२३१, पितृ– १६·१०६, शुक्ल– ८·२१८, ८·२२१, १८·१०९९. (३) पक्षी. कां पक्षांसि अंतराळ । मोकळें हें ॥ १६·१६७. १४·२५७. पक्षजाती १०·२२९, ११·२५४; पशुपक्ष १३·२८२,

पशुपक्षादि १६·३०२; **वेदपक्षांचां घोसां** १५·१८६, **ज्ञानदेवी – 'वेदपद्यांचां घोसां'** १५·१८८. (४) पंख. **चक्षुपक्षिं विण पीलु,** डोळे न उघडलेलें, पंख न फुटलेलें पिलूं, १३·३९९. **अजातपक्ष**, पंख न फुटलेलें पक्ष्याचें पिलूं, जैसें अजातपक्षाचेनि जीवें। पक्षिणी जिये ॥ ९·३३५ (१), ११·६२४ (१);

पक्षी—आगि लागलेयां रुंखि। दै(दे)खौनि मैरा पळति पक्षी। १५·२५८. १५·१६९. **जीवपक्षी** १६·३, **पशु**– १७·१८८; **पक्षिणी** ९·३३५ (२), ११·६२४ (२), १३·४००; **पक्षिया** (ग. व.) ३·४१, **पक्षियें, पक्ष्यानें,** ५·१३०.

पखाल—धुतलेले, स्वच्छ. परवाळी (पखाळी) होथि डोळे। काइ सांवी ॥ ६·२३५. ज्ञानदेवी– पाखाळींत होती डोळे। ६·२६५.

पंगु—लंगडा, पांगळा. १३·५७६, १५·४४२.

पघळणें—विस्तृत होणें, पसरणें. तेया तळिं पघळे। वेलु पालों ॥ १५·१४४. पघौनि मग पघळे। संसारतरू ॥ १५·१७४. १४·२०१, १७·३२५, १८·११२(ले). **पघल,** विस्तार पावलेलें, विस्तृत, आकाश जेणें पघल। १८·१७०५, **पघल करुं** १६·३११; **पघलवणें** १६·१५.

पचणें—शिजविणें, जिरवणें. **कण न पचिति** १३·२३५; **चतुर्विधें अन्नें पचीं** १५·३७७ **पचन** १५·३६८.

पट—पडदा, कापड. जेथ हें संसारचित्र उमटे। तो मनोरूपु पट फाटे। ५·१५५. नेथ तंतुसमवायें पटीं। जेवि विणावगि दीसे ॥ ९·१०५. ओतप्रोत पटी(टीं)। तंतु जैसा ॥ १०·२४४. पटीं पट्ट होउनि असे। तंतु जेवि ॥ १३·८८७. ६·१००, ६·३९७, १३·१००५, १४·३७६, १६·१३०, १८·२१७, १८·३५८, १८·४४३, १८·५४१, १८·८०९. **अज्ञानाचां पटीं** १८·४५७; **तंतुसिं पटु** १८·११७७; **त्रैलोक्यपटाची घडी** ४·१४; **प्रणवा पटिचीं आखरें** ७·२९; **योगपटाची मवणी** १६·३३०; **ललाटपटाचिये खोलें** ११·३५१; **विश्वाचां वाक्पटिं** ११·४७६. **पटत्व** ९·१०६, १३·१०५१(ट), १४·११९.

पटल-पडल—पडदा. **पटल**—हें असो नेणों कैंचें। जें डोळां चि पटल रचे। ७·३१. **अभ्रपटल** २·१६८, **घन**– २·७५, ८·१९, **योगमाया**– ७·१५४. **पडल—भवेंचि पडलें वोमथती,** भिंत-ईन्चे पडदे लोंबतील, १३·५५१.

पट्ट—गादी, सिंहासन. **पट्टाभिषेक,** राज्यारोहणाच्या वेळीं करावयाचा अभिषेक, **आत्मानुभवु – राज्यसुखा पट्टाभिषेकु जाला** ९·२१७.

पडणें—खालीं येणें. या क्रियापदाचे अनेक उपयोग केलेले आहेत. त्यांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. आतां तेया पडणेयां अतौतें : पडप चुकवावेया पुरते । नाहिं झनौनि नेथें : पडावें चि पडे ॥ ८·७० (३, ४). नेंसिया उठिति पडति डाखा। नेगें केति ॥ १५·१३०. १·१२८, १·१९८, २·१९५, ३·८२, ४·१३६, ४·१९४, ४·२०३, ५·३५, ६·७८, ६·१५८, ६·२०४, ६·२१०, ६·३०७, ७·१३७, ७·१६६, ७·१८२, ८·६१, ८·६९, ८·१९५, ९·४५, ९·५०, ९·११४, ९·१३५, ९·१३९, ९·१८४, ९·२२३, ९·२३५, ९·२५५, ९·४०२, ९·४११, १०·७६, १०·९३, १०·११७, १०·१५४, १०·२६७, १०·२९०, ११·५७, ११·१५४, ११·२२७, ११·२४६, ११·३२४, ११·३३४, ११·३७६, ११·४१०, ११·४२०, ११·४६२, ११·४७१, १२·७०, १२·११२, १२·१३५, १३·१८, १३·२०३, १३·२३८, १३·२५६, १३·३६०, १३·४५७, १३·५७१, १३·५८७, १३·६०१, १३·६८६, १३·६८९, १३·६९८, १३·७५१, १३·१०९१, १३·११३५, १४·१४०, १४·१४६, १४·२२७, १४·२२९, १४·३०२, १५·१२६, १५·१२८, १५·१३४, १५·१३५, १५·१५०, १५·२८१, १५·२९२, १५·३५२, १५·३८४, १५·४७०, १६·१२८, १६·१३९, १६·२५१, १६·३४३, १६·३७२, १७·५४, १७·१०५, १७·१२४, १७·२६६, १७·३९१, १८·११० (डे), १८·१२०, १८·१२९, १८·१३०, १८·१९१, १८·२११, १८·२५१, १८·२६१, १८·३३१, १८·३६७, १८·४१५, १८·४९२, १८·५२३, १८·५५५, १८·६१३,

१८·७०६, १८·१००७, १८·१०७८, १८·१०८७, १८·१३४७. **अखरें पडे** १७·३९२, **–न पडे** ८·२४०; **अन्यायीं पडे** १६·२९४, **अरोचक–**४·१९५; **अंवसे पडिला** १३·१००२; **आंगिं पडे,** पदरांत पडतें, १८·१३९४, **आंगीं पडिलें** १७·२६२; **आंगुली न पडे** १८·५६, **आंगुल** पहा, **आडकाठी–** १७·३२३; **आडलु पडे** १३·८८४, **आभारु–** १८·९०६, **आवडि–**१६·५३; **उंचपडे** १५·१९४, **उंच** पहा; **उजिरी पडे** १७·२१२; **ओतपली पडिली** ७·१२८, **काठी–**१७·२०३, **काठी** पहा; **कामठां पडतें,** कामांत, घडामोडींत, पडतें, १५·४४७; **गांठि पडे,** एकत्र येतात, ५·१५१, १३·८२; **गार पडतसे** ६·१३४; **घेंति पडे,** घ्यावें लागेल, १८·१६७२; **चर्मां पडति,** टशानें चामड्यावर उमटतात, ९·४४९; **जाल पडों लागे** १५·१६८; **जीवि पडो,** मनांत उतरो, पटो, ९·३७; **टांक पडति,** नाण्यांचे छाप पडतात, ७·२५; **टांकसाल पडे** ७·२२, **ठक–,** स्तिमित होतो, १८·१५८२, **तटस्थ पडिलें,** थबकलें, ११·१९१; **त्रासु पडतु** ११·२९८; **देखावें पडतसे,** पहावयास मिळालें, ११·२३१; **देवपैकिं पडति** १७·७७, **देव** पहा; **देह पडे,** मरण येतें, ८·२३३; **द्वंद(द्व)मोहो पडिला** ७·१६२; **धोरणु पडिला,** वहिवाट पडली, ६·१५४; **पर्व पडे,** पर्वणी येते, १७·२९९, **पश्चिमें–,** पश्चिमदिशेला जातो, १३·१०९४, **पाखर–,** संरक्षण लाभतें, ६·२११, **फूटौनि–,** ऊर फुटून पडतो, १३·७०६, **बांबल–,** गर्दी होते, वाढ होते, १५·१००, **बिंदुलें–,** पूज्य पडतें, नाहींसें होतें, ९·४५७, **भीड न–** १६·१८७; **मज चि पडिलें,** मलाच करावें लागतें, ९·३३५; **मंद पडलें(ले),** दृष्टि अंधुक झाली, १४·१७३; **मरणवटे पडिलें** १४·२७१; **मिठी पडे** १८·१५८७, **मीठी पडों सरली** १४·३९३; **मुद्रा पडे,** मोहोरबंदी होते, मार्ग बंद होतो, ६·२००, **युगुतीची मुद्रा–**६·३५३, **मैत्र–,** मैत्री जडते, १८·१७७३; **येकपत्निव्रतें पडिला** ८·१८७; **येणं पडे** ८·२०३; **लोटूनि–,** उलथून पडतें, १८·५३३; **वलसां पडिली,** फेऱ्यांत सांपडले १३·६६४, **–पडिले** ७·८७, **वलसे पडतां,** वेष्टण पडलें असतां, ११·३००; **वायू आणि जेया पडे,** वाऱ्याशीं ज्याचें पटतें, १३·१९९; **वालभ पडिलें,** मैत्री जमली, ७·१६०; **विखम पडे,** वांकडें येतें, ९·३४१; **त्रिभागें प्राणियां चांपडे,** हा पाठ **प्राणियांचां पडे** असा घ्यावा, १७·५५; **वियोगु पडैल** १३·७६८; **वेंगडीं पडति,** वांकडे होतात, १३·५६९; **वेगलें पडे,** १५·३११, **वैर–** १३·५४९, **वोढि–,** ओढ लागते, १७·२६७; **शरीर पडावें,** उतार वय व्हावें, अशक्तपणा यावा, १६·३१६; **शरीरें पडिलेनि,** मृत्यूनंतर, १८·५६५; **श्रद्धा पडिली,** जी श्रद्धा वाटते, १७·६१; **संशइं पडिला** ४·१९७; **सांकडें न पडे,** संकट येणार नाहीं, ८·१३२, ८·२५३, **सांचलु–,** पाणी सांचलें, वाहण्यांत खळ पडला, असें होत नाहीं, ५·७८, **सांडी–,** मागें पडतो, हार खातो, १४·२३३; **सोसु पडे चि ना,** उत्सुकतेनें वाट पहावी लागत नाहीं, ६·१३८; **स्तब्ध पडे,** व्यापार बंद होतात, ८·२२८; **स्वर्मीं पडिजे** ९·९४; **हकरे पडत,** टकरा लागतात, धक्के लागतात, ७·७०; **हव्यासीं पडे** ५·३३; **होणें पडिलें** ११·६२, **–पडे** १४·५७. **पडण,** पडणें, ८·७० (२), **पडणेयां** ८·७७० (१); **पडिलें,** पडलेली वस्तु, १६·१५०; **पडतेया,** पडणाराला, १८·१६०; **ढोंडी पडिलिये,** धोंडा पडला तर, १४·१८१; **पडिलेआं** ६·३६९; **पड–डिलेयां,** (१) पडलें तर, १·२६०, ८·६२, ८·११९, ८·२४२, १८·७०२, १८·१३७१, १८·१४०४; (२) पडलेल्याला, **पडिलेयां हातु दीजे** १३·२८७; **पडौनियां—जीवें पडौनियां,** अत्यासक्त होऊन, १३·७८९.

पडपणें—शृंगार करणें. आपणपें विकावेया हीन **अंगना जिया परीं पडपें(पे),** एकादी हीन व्यवसायांतील स्त्री शरीरविक्रयासाठीं ज्याप्रमाणें शृंगार, करते, १७·२४५, ज्ञानदेवी–'अंगहीन पडपें १७·२४६. **पडप,** लाभ, प्रतिष्ठा, चातुर्य ह्मणे हें पडप। जोडलें आह्मां॥ १०·४५, **पुरां रसां पडप जोडे** ११·१२.

पडवी—ओसरी. १८·११३७.

पडिघणें—आघात करणें, मारणें. उभूनि करतळें। पडिघाये कपोळें। १४·१८४. **रोग आंग पडिघांति** १३·५८६, १६·२५६.

पडिघाणी—कळसाची बैठक. **पडिघाणिये** १८·४०.

पंडित—विद्वान. १३·३०७. **पांडित्य**—पांडित्यें पथ वेखजें। १८·१७२४, **पांडित्यानें शोभा येते**, पांडित्याचा प्रकाश पडतो.

पडिताला—प्रचीति, विधान सिद्ध करण्यासाठीं केलेली उलट तपासणी. **पडिताला घेयावा** ५·१६६; **मागील पडिताला घेउनि** ७·१९७.

पडिभर—अधिकपणा, तीव्रता. आर्तिचेनि पडिभरें। २·१९३. **आर्त्तिचें(चे)नि**–११·९१; **चांदिणेयांचा पडिभरु** १८·२८४; **प्रेमभावा गंगेचिया ऐसा**–१२·३७; **आर्तिआशपडिभरें** १३·४९२.

पडिसाई—पडछाया, येथें सांवली. पडिसाई पाडितासि दिनकरा। परता सरें॥ ११·३१७.

पडिसाद—प्रतिध्वनि. **पडिसादेयाचीं प्रत्युत्तरें** ९·७७; **पडिसादा होउनि** १·१६१, ४·७४.

पडिहासणें—भासणें. **तरंगाकार पडिहासे** २·१६७, ज्ञानदेवी–'पढियासे' २·१६७.

पढणें—वाचणें, शिकणें, अध्ययन करणें, वर्णन करणें. काइ धडेयावरि सारस्वतें। पढों सिकिजे। ९·८. १७·७७. **अखोभें पढतां** १८·१५०७; **पाठें जो पढे** १८·१५१५; **मऱ्हाटी पढतां** १०·४२; **स्तोत्र पढे**, वर्णन करतें, १८·५२०; **पढें ना वाचीं** १८·१७४३; **न पढो** १७·८४; **पढता**, वाचणारा, **आइकतेया पढतेया** १८·१५२८; **पढिनणें** ९·१७५, ९·४१८; **पढविणें** ११·१७, ११·१३०; **पढविलां** १२·२४४; **पढविता** ११·५५५.

पढिए-य—आवडतें. **पढिए** ६·२२८; **पढिय** ६·११३, ९·७, १२·१५६, १२·१७०, १२·१८९, १६·२२९, १६·४३२, १७·१४६, १८·१५०४, १८·१५०५; **पढियंत**—रोसें प्रेम दूणावटे। पढियंतेयाचेनि॥ ९·१८, ३·२३९, ११·३१, १३·१९९, १४·२१४, १७·२००; **पढियंतां ठाइं** १८·७८; **आह्मां पढियंति** ७·१२०, ज्ञानदेवी–'पढियेते' ७·१२३; **पढियंतें** १३·३४२, १८·१५१२; **पढियंतेयाची काहाणी** १२·१५८,–**याचें मीस** ५·१६९; **पढियंतें मोयरें** १२·१९३; **पढियंतेयां होआवें** ९·२३; **पढियंप्सि**, आवडता, लाडका, जें पढियंसि तूं मज। ४·२७.

पढिकर—वैद्य. **पढिकराचेनि सलें**, वैद्याच्या द्वेषानें, १७·१०१.

पढिगाणें—मोजून पाहणें (गजवाडे), पडताळा घेणें. १३·५२.

पतिकर—अनुभव. **प्रतीतिगत जो पतिकरु** ११·२१.

पत्र—(१) पान, पातें. ३·६१, ९·३८२. **पत्र पुष्प फल** ९·३९२; **फुलीं फलीं छाया मूलीं पत्रीं**, हीं सर्वांना वृक्ष देतो, १६·८५. **असीपत्र** १६·३३१; **आस्थापत्र**—**आस्थापत्रिं सवांब**, आदराच्या पानांनीं जो सुशोभित झाला आहे, १५·१८५, **गर्भ**–१५·९८, **पद्म**–३·७१, ५·५०; **रूपपत्रपेलोवेलिं**, रूपादि विषयांचीं पानें वाढल्यावर, १५·२०१. (२) विजयपत्र, सनद. नग सर्वगुणांसि पत्र वेहजे। १·१. **पत्र घेति** १५·२४९; **पत्रालंबनमद** १३·६८, **आलंबन** पहा; **मतपत्रिका**, या विषयींच्या मतांचे लेखी आधार, १३·६७; **मूलपत्र**, आधाराचा पुरावा, १४·२३२.

पथ—मार्ग. पथिकांचिया एरिझारा। सवें एणेंजाणें धनुर्द्धरा। नाहि जेवि नरवरा। पथीचेयां॥ १३·४८८ (२). **दृश्यपथ** १८·५३२, **धूम्र**–, पितृलोकाचा अंधाराचा मार्ग, दक्षिणायन मार्ग, ८·२४२, **वाक्**–१३·८७६, **वाक्य**–१३·११५०, **श्रवण**–१८·१६८७; **संवाद-चतुःपथिचे गणेश**, संवादरूपी चवाठ्यावरचे गणपति, १०·२०८; **संसारपथश्रांत** १८·१६४८; **सत्पथ**—**गुरुशिष्यसत्पथ** १३·८८४; **पथिक**, वाटसरू, १८·८२३, **पथिकांचिया एरिझारा** १३·४८८ (१); **पथीक** १८·१२९१.

पंथ—पथ पहा. ६·१५६, १८·११०६. **पंथराज**, सर्वोत्कृष्ट मार्ग, ६·१५२; **अनुवृत्तिपंथ** ८·११२, **अनुवृत्ति** पहा, **आयुष्य**–११·४१९, **ऊर्ध्व**–

१४·२९७, कर्म– ६·५४, १८·८९०, दृश्य– १८·११२३, द्दश्य–१८·१६८२, नीति– ६·४४३, प्रतीति–१३·१०८३, प्रतीती– १२·२४३, भक्ति– १२·७५, १२·२१७, युक्ति–५·३२, राज–१३·६१७; वृत्तिपंथें भेदली, निरनिराळया कार्यांमुळें निरनिराळी झालेली, १८·३४१; सुपंथ ८·२३८; पंथिक १६·७; पांथिक १८·१४८.

पथ्य—दुखणेकरास द्यावयाचें नियमित हितकारक खाद्य व पेय. नाना पथ्येंसि अखंद आहे । तरि रोगें दाटिला ही जिये । १८·७०३. २·१८४, ३·८, ३·२२२. पथ्यादिक १७·११३; पथ्यद्वेषिया ज्वरु पोली १८·१२७१; अपथ्यशील १८·७५४.

पद—(१) पाय. लेवउं सुकुमारें । पदें तियें ॥ १५·४. १८·३६७. व्यासाचिं पदें १५·१७; पाहात-पाहातां १८·१६८७; गुरुपदपद्मपराग १५·१७; षट्-इपद ६·१७६, १५·२९१; इंद्रियषट्पदाचारी १८·१२९२; प्रतिपदिं–दीं, पावलोपावलीं, क्षणोक्षणीं, १३·७४६, १३·११५८, १८·१०६३, १८·१२६९. (२) स्थान, अवस्था. पावति पद अच्युत । २·२७९. पिंडाचेनि मीसें। पदीं पद प्रवेशे । ६·३०८, शरीरद्वारें जेव्हां जीव व शिवाचें ऐक्य होतें. ६·२९६, ८·१०५, १५·२७४, १८·१२५२, १८·१६२५, १८·१७११, १८·१७३४. पदिचे राउत ९·३२३; पदांतरें १५·१५७; पदच्युत १·२६८; पदपिंड, जीवपरमात्मा, ३·२६७; आत्मबोधप्रसन्नता–पद १८·१०८५; इंद्रपद १३·३८१, जन–, वस्तीचें स्थान, नगर, ३·२३०, १३·६१२; ज्ञानपदजोडी, ज्ञान-पदाचा लाभ, १४·१७; ध्रुवपद ११·१०२, ध्रुव– १०·१८; त्वंपद, संकुचित कूटस्थ जीवास उद्देशून, याविरुद्ध तत्पदार्थ सर्वशक्तिमान ईश्वर-तत्त्वास उद्देशून, ११·६३८, निज–३·२३९, निजात्म– १८·१३१३, नैष्कर्म्य– ३·५०, परम– १७·५०, ब्रह्म– १५·२४८, महा– १३·३७१, महेंद्र– २·६५, महेंद्रादि– १२·६१, मान्य–१६·२०३, मोक्ष–६·४३०, १८·१४२७, वैराग्य– १८·९८९, सार्वभौम– १६·२२९, सिंधु– १४·३९६, सुख– १७·३२१. (३) शब्द, श्लोकाचा चरण. एऱ्हवीं पद तरि अक्षरां । निहिचें चि ॥ १३·३१६. ७·१९०, ११·४८४, १३·६४५, १३·८४४, १८·१६४३ (१, २). उचित पदें १·८; च्याऱ्ही पदें, गीतेंतील श्लोकांचे चारही चरण, १८·५३, सात ही– ७·१९२, सं. वा. श. पहा; पदाची कोर, शब्दांचा अर्थानुरूप संबंध, १३·८५०; पदें वर्णों १५·५४०; पदा आलें १·५२; पद उभारे ६·१९; पदपद्धति १·५, –भेद १८·१५१५; अध्यायपद १६·६२; गीतापदरत्न १८·१४४० ज्ञानपद १३·८४७, १३·८४८, सं. वा. श. अठरा पहा; मूलशास्त्रपदें १४·२९.

पद(दा)ती—प्यादा, शिपाई. पद(दा)तींचे मोगर, शिपायांचें पायदळ, ११·३९०.

पदर—पडदा, आवरण. पासि चि त्वचेचिया पदरासि आड । ९·५६. ४·६२, ६·२५०. चक्रांचें पदर उरे ६·२३७, चक्र पहा; साही पदर फूटथि ६·२४४, सं. वा. श. पहा.

पदवी—पद्धत, रीत, स्थान, अधिकार. १६·४०४. पदवियेचेनि पोरवकें(पोखकें), पोषणानें, १०·१२०; उपास्तीची पदवी, अधि-कार, १०·११९; आचार्यपदवी ९·४७.

पदार्थ—वस्तु, भोग्य वस्तु. जें आंगें चि पदार्थ गोडिसे । १७·१२५. इंद्रियें सदा पदार्थीं । रिगतां विटाळलीं होतीं। १८·९८८. १६·६५, १७·१७९, १८·५४९, १८·६७३, १८·११५८. पदार्थ-जात १५·२३४, १८·७५२, –भेद १८·५४४; तत्पदार्थ ११·६३८, यावर त्वंपद, पद(२) पहा; सकलपदार्थ १८·४६७; देशें काळें पदार्थें १८·१२१८.

पद्धति—तऱ्हा, ठेवण. पदपद्धति, शब्दरचना, १·५.

पद्य—छंदोबद्ध काव्यरचना, कविता. गीता पद्यें १६·४०; पद्यबंध १·६; गीतापद्यरत्न १८·१५११.

पंध–ऱ्हरें—पंधरा दराचें, उत्तम, सोनें. पंधरें— साडपंधरेया आणि कसवटणी १०·१५. पन्हरा—पंधरा, पन्हरा अध्याय ते पन्हरा । १८·३९, पंधरावा अध्याय हा गीताप्रासाद पुरा

झाला असें दाखवितो. **पन्हरावी वार्ता** १८·१०८१; **पन्हरें**—ना तरि जें धातुवादिया हो न जोडे। तें लोहीं चि पन्हरें सांडे। ६·३४. ६·८२, ८·३७, १५·५३३(२), १७·३२०; **पन्हरेनि मेरुतें मढिलें** ११·२१७; **पन्हरेपण** ८·३८; **साडपन्हरें**—साडपन्हरा मिसळावें। तरि पन्हरें चि जेवि होआवें। १५·५३३(१).

पन्नासणें—सुशोभित करणें, शृंगारणें. हें दुर्ग जैसें पं(प)न्नासिलें। १·११६. **पानसणें** पहा.

पर—(१) दुसरें, परकें. पन्हावि ज्ञान हें आपुलें। परि पर हें ऐसें जालें। १४·४२. आपु पर न शोधी। सद्वैद्यु जैसा॥ १३·२४०. **परान्न** १६·२२५; **परापेक्षा**, दुसऱ्याच्या इच्छेनुरूप, २·१६७; **पराचार** १८·९२८; **पराधीन**—राजा पराधीनु जाला। १३·१००६, **पराधीना शरीरा** ३·२०१; **पराधीनपणें** ३·५९; **परोपकार**, **उपकार** पहा; **परोपताप**, **उपताप** पहा; **परकर्म** ३·१८१, **–चक्र**, शत्रूची स्वारी, १३·१३८, **–चित्तलक्षणाचा राउ**, दुसऱ्यांच्या मनांतलें ओळखण्यांत श्रेष्ठ, ५·१६२, **–तंत्र** ३·८४, **–तंत्रता** ३·६०, **–दारादि** १४·२२७, **–देह** १८·१२७२, **–धर्म** ३·२२८, १८·९३०, **–प्राणघात** १६·३४५, **–पुरुष** १८·१०२१, **–बुद्धि** १६·११०, **–मार**, दुसऱ्यांस मारक होणारे, १५·१६६, **–सुख** १६·१५९, **आत्मपरपीडा** १७·९८; **आपपरु**, **आप** पहा; **परत्वें**, त्या त्या वस्तूस अनुसरून, **समूहपरत्वें** १३·१५५. **पराव**, दुसरा, तिऱ्हाईत, जिंहि परोपतापु घडे। परावा जीउ रगडे। १६·३२५, स्वार्थु साधितां न पाहे। परावें हित॥ १८·६५३, १८·१७०; **परावा आचारु** ३·२१५; **परावेया मोला दक्षु** १८·६५१; **आपुलां परावां** १७·१०४, **आपुलां अथवां परावां** १८·१३५०; **आपुलें परावें** १३·६७८; **आपुलें आणि परावें** ४·१०८; **पराविया**, दुसऱ्यांच्या पत्न्या, १८·९२४. (२) दूरचें, पलीकडचें, तत्व, ब्रह्मास उद्देशून, श्रेष्ठ. ह्मणौनि वेदविद नर। जयातें ह्मणति अक्षर। जें प्रकृतीसि पर। परमात्मस्वरूप॥ ८·१०१. देवा तूं अक्षर। आउठाविये मात्रेसि पर। ११·३०२. **ब्रह्म मीं पर** १८·११९३; **स्वरूप माझें पर** ११·६०४; **परेर्मां सुखाडिजे**, परतत्वासह सुखानें रहावें, १८·५१९. **पर–आत्मरूप** १५·५०५; **परत्मलिंग** हा अपपाठ आहे, **परमात्मलिंग**, परब्रह्माचें चिन्ह, ६·३०५, ज्ञानदेवी व कुंटे–'परमात्मलिंग' ६·३०५; **परापर**—मग वेदानें परापर। प्रसवतसे अक्षर। ह्मणौनि हें चराचर। अनुबंध॥ ३·१३६, दूर व जवळ असणारें ब्रह्म, त्यास उद्देशून, कुंटे–'परात्पर' ३·१३६, ४·५९; **अपर** पहा; **परात्पर** ८·१८९; **परेश**, श्रीकृष्णास, विश्वरूपास किंवा परमेश्वरास उद्देशून, ३·२६, ३·१३२, ११·२३४, १३·१०५७; **परतत्व**, **तत्व-त्त्व** पहा; **परत्व**—पुत्र पाहातां अजनीला। परत्वानेसी(परत्वा नेली) मां॥ ११·१०४, **परिशिष्ट (६)** पहा, १३·११३७, १८·११३०; **परत्र**, मरणोत्तर स्थान, स्वर्ग, आणि परत्राचां गावि। करि तो भोगी॥ १६·३०४, १६·४४९, १७·४०, १७·४१८, १८·८००; **इहिकीं...परत्रां** १८·६७७, **इहिकिं...परत्रीं** १८·७९८; **परत्र आणि कीर्त्ति** १४·२१३, **परत्रा आणि कीर्त्ती** १७·२५२; **परत्र ना देवो** १६·३०५, **–स्वर्गु** १६·४५०; **ऐहिक...परत्रीक** ४·१५३; **पारत्रिक**—**पारत्रिकासि श्रेयु** २·२०; **स्वधर्में पारत्रिकिं सुखाडु** ३·२२०; **पारत्रिकीं हित** ३·३१; **परदेव** १३·११५७; **परदेवता**—हरिहरादि समस्तां। देवा तूं परदेवता। ११·५५५, १२·२३७; **परब्रह्म**, निराकार निरुपाधिक ब्रह्म, ईश्वरास, श्रीकृष्णास, विश्वरूपास, साधुसंतांस उद्देशून, तो देहसंगें तरि असे। परि चैतन्या सारिखा दीसे। पाहातां परब्रह्माचेनि कसें। चोखालु भला॥ ४·११४, ते विश्वालंकाराचेनि विसुरें। जऱ्हि आहाति आनान आकारें। तऱ्हि घडलें एकें चि भांगारें। परब्रह्में॥ ६·९८. २·३०८, २·३६७, ६·३८७, ६·४०७, ७·१७१, ८·१६, ८·२४, ८·२६०, ८·२६५, ९·५१, १०·६१, १०·१३३, ११·२६५, १३·१०६८, १७·३२६, १७·३९९, १८·९९७; **तो केवल परब्रह्म** ८·९७; **जेया नांव परब्रह्म** १३·८६४, अ. १३ श्लोक १२ ते १६ वरील ओव्या पहा; **परब्रह्म हें सावलें** ११·१७१, **सावलेनि परब्रह्में** ९·५१६; **परब्रह्माचेनि रसें**

६·३२७; **परब्रह्मिंची स्थिती** ६·४६८, ६·४६९ ते ६·४६८ पहा; **परब्रह्मिंचे स्वभाव** ५·१३८; **ब्रह्मविद परब्रह्म होंति** ८·२२९; **परब्रह्मअवतरण**, श्रीकृष्णास उद्देशून, २·२९०, **—निर्वाण** ५·१४८; **परब्रह्मण्य श्रोत्री** ६·४४७; **परलोक**, स्वर्ग, २·२७; **पुत्र वित्त परलोकु** १८·९८७; **पारलौकिकें फळें** १७·२९०. (३) अनुरक्त, मत्पर १२·८०; **लोभपर—त्याज्या लागि लोभापरां नोहावें** १८·१३२; **विचारपर** २·१२५, **शरीर—, तुवां शरीरपरां नोहावें** ३·१८५.

परगुणें—मेजवानी, पक्वान्न. जो गीतार्थाचें करी। परगुणें संतां ॥ १८·१५१३. १४·२१४, १४·२१६, १५·५३२. **ब्रह्मरसाचें परगुणें** ६·२; **परगुणीं**, हा पाठ **पर(परि) गुणीं** असा घ्यावा २·८९, ज्ञानदेवी — 'परि गुणीं' २·८९.

परजणें—हत्याराची चमक दाखविणें, हत्यार फिरविणें, पेलणें, उगारणें. किं अग्न्यस्त्र परजिलें। वज्राग्नी जेवि ॥ ११·३७२. ११·४६७, १३·५४९, १५·२३२. **चक्र परिजितेया** ११·२९०.

परतणें—वळणें, उलटणें. परतौनि पाठिमोरें ठाके। आणि आपणपेयांतें आपण देखे। ६·३६६. कां विख चि होउनि परते। सापा दूध ॥ १३·७२१. २·१७५, १८·१३१, १८·८९४. **पाउल परतलें नाहिं** ९·५००; **विष होउनि परते** १८·७९८; **परतौनि** १८·३९६, **—यां** १५·४२७, **—नु** १५·२८६; **परता-तें—दूर जाणें, मागें वळणें, हटणें, परता सरें** ११·६१७; **परतें सर** १६·२७, **—केलेयां** ७·३५, **—गेलें** ११·४७४.

परंपरा—एकामागून एक क्रमानें आलेली मालिका. ऐसी परंपरा विस्तारली। आद्य हे ॥ ४·१७. **आदिपरंपरा** ३·१३८, **कल्लोल—** १४·१२०, **लोक—** ११·८२, **विश्व—** १५·२५१, **शिष्य—** १८·१७३७.

परम—अतिशय, अखेरचें, उत्तम, श्रेष्ठ. तूं जेयांचें परम। भक्तीसि मनोधर्म। विकूनि घातले ॥ १२·२९. ५·१४५, ८·११६, ८·२०१, ११·५१२, ११·५१६, १२·३९, १८·९७५. **परम उल्हासु**, अत्यंत, १·८४, **— कैवल्य** ३·१५०, **—पवित्र** १०·१३३, **—प्रकृति**, श्रेष्ठ, ७·१९, **—वाक्य** १०·६१, **—सीमा** १८·३८०; **परमामृत** २·६७; **परमार्थ, अर्थणें** (१) पहा; **परमावधी**, अखेरची सीमा, ४·२०; **परमात्मबोध**, सर्व ब्रह्मरूप आहे ही जाणीव, ९·२४७; **परमात्मरूप** २·३४०, ३·६८; **परमात्मा, आत्मा** (१) पहा; **परमात्मशिव**, परमात्मारूपी शिव, ६·२७३; **परमादरें** ३·१८९; **परमानंद, आनंद** पहा; **परमेश्वर-री, ईश्वर** पहा; **परमगति** ८·१७९, **—दैवत** ९·३५३, **—दैवत** १०·१३४, **—धाम** १·३०, **—पद** १७·५०, **—पुरुष** ८·८१, ८·९७, **—भक्ति** १८·११२७, **—मंगल धाम** १·४९, **—मंगलधाम** ३·२८, **—रस** १४·३८७, **—वीर्य** १०·२, **—सिद्धि** १८·९७७, **—हंस**, मुक्त पुरुष, १८·१७८६. **परापरमप्रमदा विलासिया** १०·१, **परा** पहा.

परमाणु-णू—सूक्ष्म कण. **परमाणु**—कां पवनें परमाणु उचलले। ते पृथ्वीचे हें नाहीं गेलें। आणि मार्घांते जऱ्हीं पडिले। तऱ्हीं पृथ्वी चि वरि ॥ ९·२५५. नातरि मेरूवरि सपूर। परमाणु बैसले ॥ ११·२३९. ११·१४९, ११·२६८, १३·४४९, १५·२७२, १६·३८. **परमाणु—कणिका** १३·१०७९; **परिमाणु** १३·२४८, १४·३८२, १५·३५९, १८·१३२१; **परिमाणुचेनि लाभें** १८·६०६. **परमाणू**—कां परमाणूमाझि सांटवे। भूगोलु हा ॥ १०·६९, १०·२४०; **परमाणू एवढें**, अत्यंत अल्प, १३·८३४, **—माजि** १६·१७२; **परमाणू हूनि सानें** ८·८५.

परवडी—रीत, प्रकार. १३·९११. **परिवडी** पहा.

परस्पर—एकमेक. **परस्परद्वेषें** १६·३०९. **परस्परें**—हें परस्परें तुह्मा व्याज। सदा चि आथि ॥ ३·२५. भूतां परस्परें पडे। मैत्र जीवाचें ॥ १८·१७७३. १·२४३, ६·३९१, ९·४०७, ११·२४७, १३·१४३, १४·३८९, १५·१५२, १७·१४४; **परस्परें प्रीति घडैल** ३·९७.

परा—पलीकडची, परा, पश्यन्ती, मध्यमा, वैखरी या चार वाचांपैकीं पहिली, सं. वा. श. **चौ वाचा** पहा. जेथ परेसिं वैखरी बुडे। १४·१४, जेथें वैखरी वाचा परावाणीसह नाहींशी होते. मूनु परेसीं हीं पाठीं। वैखरी विरे ॥ १६·२०.

परापरमप्रमदा विलासिया १०·१, येथें परम ह्या पदाचा अर्थ लावतां येत नाहीं, हा अपपाठ असावा, ज्ञानदेवी व कुंटे–'परापमेयप्रमदा विलासिया' १०·१, स्वरूपस्थितीचें वर्णन करणें हें परा वाणीचें प्रमेय, या प्रमेयरूपी स्त्रियेबरोबर विलास करणारा; इतर ठिकाणीं परम म्हणजे प्रकृति व तिचें प्रमेय हीच तरुण स्त्री, या स्त्रियेशीं विलास करणारा असा अर्थ लावला आहे.

पराग—फुलांतील केसरावरील कण. जैसें भ्रमर परागु नेति । परि कमलदलें नेणति । १·५५. ९·५७. **परागांचा यावा,** केसरकणांचा उठाव, भर, १८·३४४; **निगमपद्माचें पराग** १७·४६; **गुरुपदपद्मपराग** १५·१७; **भारतकमलपराग** १·५०.

पराजय—हार. १६·१७४. **अपराजित** १·१५२.

परि-री—(१) पण, परंतु, तरीही. **परि**—जैसें विंब तरि बचकेयेवडें(डें) । परि प्रकाशा त्रैलोक्य थोकडें । ४·२१२. हें अल्प चि परि उघडें । कैवल्य जेथ ॥ ११·१२. कां लोभिया दूरि जाये । परि जीउ ठेवां चि आहे । १३·४८६. १·५९ (१), १·६६, १·७५, १·१६१, २·५०, ३·२०, ३·६४, ४·१९५, ४·१९७, ५·६, ५·१०, ५·३३, ५·३६, ६·२०, ६·३६, ६·४२, ६·१२३, ६·१४०, ६·१७९, ६·३७४ (१), ७·५९, ८·१६, ८·२४, ८·३४, ८·१५०, ९·२, ९·९, ९·२३, ९·८१, ९·१०९, ९·१२७, ९·२५० (१,२), ९·३८०, ९·३८२ (१,२), १०·९, १०·१३९, १०·२३८, १०·२८४, ११·२२, ११·२३, ११·५७, ११·९६, ११·१०३, ११·१४६, ११·२५२, ११·३४७ (१), ११·३५१, ११·३६७, ११·६२५, १२·३७, १२·६७, १२·१३३, १२·१७३, १२·१७४, १३·११०, १३·२१०, १३·२१३, १३·४०९, १३·४३५, १३·४८४ (२), १३·५२३ (२), १३·६३६, १३·८९२, १३·१०३० (१), १४·३८१, १४·३८३, १५·३५, १५·३०६ (१,२), १६·११४, १६·१२० (१,२), १६·२१६, १६·४४६, १७·६२, १७·६८, १७·१८४, १७·१९५, १८·१९१ (१,२), १८·२३०, १८·३७२, १८·६१७, १८·८०१, १८·९३६, १८·९९३ (१,२), १८·१०४७, १८·१३१९ (१,२), १८·१४२८, १८·१४४७, १८·१४९०, १८·१४९१, १८·१४९२, १८·१४९३, १८·१६१२, १८·१६२८, १८·१६८९ (१,२), १८·१७१५. **परि असो** १३·५४,–**आतां** ४·१९०; **परि तें असो** ८·१३, १७·२३६; **परि असो हें आतां** १५·२७; **परि असो हें एथ ऐसें** १०·३७; **परि तें मना नेये** २·५८; **परि हें असो आतां** ९·३१५ (१), १०·३०५, **परि प्रस्तुत हें असो** १०·११३ **नानाविधें परि बहुवसें** ११·१३१; **परि...काइ** ८·३७, १३·६०. (२) तऱ्हा, प्रकार, रीत. तैसी परि आहे सेविती । मैत्री इये ॥ १·५९ (२), अमंत्रिया राज्याची परि होये । वलासिया (वलासि या) ॥ १३·५५५, **अनाना परि** १५·३८५, **आपुलेया**–१३·४८४ (१); **एकी परित्रें** १८·४७५, **ऐसी जे परि** १३·१०२२; **कैसी परि तूझी,** काय प्रकार आरंभला आहेस, १८·१६०४; **कौरवांतें परि नाहिं** १८·१६०२; **दोहीं परि ची(जी)** १३·९१; **नाना प्रमेयाची परि** १·८; **प्रीतिची**–१८·७७, **यया**–९·३१५ (२), **येयापरि** १२·३९, **वाणें परिवी आंगी लेइलासि** ११·२७९; **विश्वरूपाची परि** ११·३४७ (२), **वैषम्याची**–१२·१९७.

परी—(१) परंतु. १३·९४१, १८·१६३०, (२) तऱ्हा, प्रकार, रीतीनें. २·३०२, १३·३६८, १३·५२३ (१) १३·६८७, १५·५८, १५·२१९, १५·४८८, १५·५४६, १७·९१, १७·१६८, १७·३८४, १७·४०५, १८·२२५. १८·५०३, १८·८३७, १८·८७५, १८·१०२७, १८·१६९४; **आगिकाचिया परी** ५·४०; **आपुल्यापरी (आपुलिया परी)** १·४०; **आहाराचिया परी** १७·१६८, **इया एकी परी** ६·३७८, १५·४२, **इया चि**–१४·२७०; **इया परी** १·२५२, **इया ही**–५·२९; **एकी परी** ६·३७४ (२), **एकीपरी** १०·१३७, **एकीचि परी** ११·६७५; **ऐसिया**–३·१३, १५·८०, **ऐसिया ऐसिया**–१३·११२८, **कवणी**–१·२७२, २·२,

कूर्मीचिया – २·३०२, चांगी – १७·३८८, जिया – १३·७३९, १५·३८, १५·१२२, १५·२६४, १५·४०६, जे – १५·२१५, जेया – १·२४६, १३·११३९, १७·२८०, तिया – २·५, १५·२४, १८·६६६, तिया चि परी १३·७३५; तियापरी १३·६०९; तेया चि परी ११·२६६, १३·२७२; नानापरी(रीं) २·२९; नातळती परी १३·४७८; निरोपिती परी १३·२४१, बहुती – १८·१६३०, बहुतीं – ४·१८०, भानूचिया – १३·१०३०(२), माये-चिया – ११·५४९, मेघाचेया – १०·११०, वर्त्तती–३·१६५,विपरीतज्ञानाची – १५·४८८.

परि-रीं—प्रकारानें, रीतीनें. **परिं**—बाहिरि कर्में क्षाळला । भीतरि ज्ञानें उजळला । इहिं दोहिं परिं आला । शुचित्वासि ॥ १३·४६२. **इया परिं** १३·५५१, ऐसिया – १२·७८, तिया – १७·६०, नाना – १८·११, १८·१३८०. **परीं**—तैसें सकलार्थभरित । तत्व सांघावें उचित । परि बोधे माझें चित्त । जिया परीं ॥ ३·२०. कैवल्याचा अधिकारी । सोडि बांधि मोक्षाची करी । किं जळाचिया परीं । तळवट घे ॥ १२·२१८. आघवां चि परीं ९·४४४, आघवेया चि – १६·४०३, आणिकि ही – २·३५६, इया – ८·६७, ८·१०३, ८·१०६, ८·११७, ९·११६, १३·४६५, १४·११२, १५·१७३, १७·३०५,१८·२२८, १८·८९२, १८·१०१५, इया चि – २·२६४; इयापरीं ७·१३२, ११·७३; एकी चि परीं १८·३४०, ऐसिया ऐसिया – १३·५३९, कवणी – ३·१५६, १४·६४, जिया – ३·२९, जेया – २·८७, तया (तिया) – ८·१८६, तिया –, कां टिटिभु चांचुवेन्हीं । माप सुये सागरीं । मीं नेणतु तिया परीं । प्रवर्तें एथ ॥ १·६८, १·१९२, १·२३२, २·७६, २·१२२, २·१८८, ११·५६८, १४·५६, १४·३५६, १८·६४८, १८·७७८, तिया चि – ७·३०, तिया– २·१५५, ११·२४, तेया चि – १३·५५३, १८·५५७, तेया – १८·११३१; **तेयापरीं**—तेयापरीं श्रोतां । अनुभवावी हे कथा । अति हळुवारपण चित्ता । आणूनियां ॥ १·५७. नाना – ६·२८९, १७·२५८, १८·४४, निकिया – ३·२४०, ६·८, निदैलेयाचिया – ८·१८०, नीकेया – १०·४८, बहुती-तीं –, देवा बहुतीं परीं पांतां । एथ ऊखटें होईल जूझतां । १·२०९, १·२३३, २·१६३, २·१७९, २·२३९, ४·१५४, बहुवे – १३·२१७, भलेतिया – ८·७१, यया चि – ४·७६, यियाचि(यिया चि) – ४·१२९, सर्वां – ४·११३, १३·९४१ (२), १७·१०९, सर्वी – २·६२, सर्वें – १·११४, ११·३०.

परि—शब्दास जोडून. सर्व बाजूनें व्याप्त, पूर्ण, या अर्थी. परिकर, परिग्रह, परिचय, परिचर्या, परिणाम, परितोख-ष, परिधान, परिपाक, परिपूर्ण, परिभाषा, परिभ्रम, परिमित, परिवस, परिवार, परिष्वंग, परिसर, परिहर इ. शब्द पुढें आले आहेत.

परिकर—सुसंबद्ध (वि.), जवळचा भाग, विस्तार (ना.). नाना व्यूहीं परिकर । १·९१. **गुणाचेनि परिकरें**, गुणांच्या संसर्गानें, २·१९३, ज्ञानदेवी – 'गुणाचेनि पतिकरें', तुझ्या गुणांच्या अनुभवानें, गुणांचा आस्वाद घेऊन या अर्थी, २·१९३; **जळाशय परिकरें**, जवळ असलेलीं सरोवरें, अशा सरोवरांच्या कांठीं, १३·६११.

परिग्रह—जवळच्या वस्तु, संसारादि; यांवरील आसक्ति. देहादि परिग्रहीं । स(सं)न्यासु घेउनि जिंहिं । १३·९३९. १८·१०५६. **दुर्जयो परिग्रहो** १८·१०६०; **गृहपरिग्रहावरि उदासु** १३·५९२; **अपरिग्रही**, संगरहित, ६·१०६.

परिचय—ओळख, माहिती, ज्ञान. **योगपरिचयो** ६·४२८.

परिचर्या—सेवा. ८·१२९.

परिजित—परजणें पहा.

परिणमणें-णामणें—परिपक्क होणें, तयार होणें, फळास येणें, दुसऱ्या स्थितींत दिसून येणें, रूपांतर होणें. **परिणमणें**—नाना बीजधर्मा अनुरूप । झाडिं उभविलें आप । तैसें परिणमलें रूप । माझें जीवां ॥ १५·३८६. १७·६९, १७·१३६, १८·७९०. **परिणामणें**—नाना दहियांचेनि मीसें । परिणामे दूध जैसें । १४·२८०. १८·७९८. **चतुर श्रवणसुख साचार परिणामौनि**; ऐकण्यास

मनोरंजक व परिणामीं सत्यास धरून, १६·१२३. परिणत, पक्क, परिणतोपरमैकप्रिय १८·९, उपरम पहा. परिणती—परिपूर्णता, तैसा तूझेया परिणती। मीं पूर्णु जालां श्रीनिवृत्ती। १७·२०. परिणाम—जैसा कोण्हि येकु कांजी पियाला। मग परिणामु पाहों लागला। अमृताचा॥ ९·१५०. तो पूर्णतेचा परिणामु। पुरुषु गा सर्वोत्तमु। १५·५१५. ३·२०७, ३·२२२, ५·७, ६·३६२, १३·११००, १७·१२८, १७·१६७, १८·२४७, १८·९११; परिणामाचा विसुरा, स्वरूप, १७·१५१; परिणामां आयुष्य आला १२·१७१, आयुष्य पहा; परिणामा कोंभ निघाले, अखेरची परिपक्व दशा जें ब्रह्म तें दिसूं लागलें, ९·१९०; परिणामातें जिवविति, पूर्णावस्थेस प्राणरूप होतात, आधार होतात, ६·४९३.

परितोख-ष—तोखणें, तोषणें पहा.

परिधान—नेसावयाचें वस्त्र. १३·४१९.

परिपाक—पक्वदशा. पैं परिपाकाचिये वेळे। फल देंटें ना देठु फळें। १८·९५२. १·५२, १८·७८७, १८·१०५२. परीपाक—परीपाक-दशा १८·१०७९.

परिपाटी—रीत, पद्धत, अनुक्रम. १४·२००. महदादिपरिपाटी विचारूनु, महत्तत्त्वादिकांच्या अनुक्रमाचा विचार करून, १४·२२१.

परिपूर्ण—पूर्ण पहा.

परिपूर्ति—पुरणें पहा.

परिभारें—परि भारें असा पाठ घ्यावा, ६·३६८, भार पहा.

परिभाषा—भाक-ख पहा.

परिभ्रमणें—भ्रमणें पहा.

परिमल—वास, सुगंध. सुगंधु आणि दुर्गंधु। हा परिमलाचा भेदु। २·११७. मग पीकलेया सुखाचा परिमळु। ८·५६. रूपाचा सुजाणु डोळा। वोडौं ये काइ परिमळा। १८·१४८५, रूप पाहण्यास डोळा समर्थ आहे पण वास घेण्यास त्याचा काय उपयोग? ३·५५, ४·३, ५·४२, ६·१७, ६·२४६, ६·४६१, ७·२०३, ९·११, ९·३४५, ९·४०९, ९·४८३, १३·१८२, १७·२९७, १८·५४३, १८·८६५, १८·११७८, १८·१३१९, १८·१६२२. भावांचेनि परिमळें ७·१८१; जैसा परिमळु मरगजा जाला, जशी पाच रत्नाला सुगंधानें अधिक शोभा यावी, ११·५९१; वेधें परिमलाचें बीक मोडे, अक्षरांनीं चित्त वेधून घेतल्यामुळें सुगंधाचें वैशिष्ट्य कमी होतें, ६·१५; रसें वर्णे परिमळें, आम्रफळास उद्देशून, १८·४७०.

परिमार्जणें—पुसून टाकणें. ९·५२७.

परिमित—मोजकें, बेताचें. अपरिमित—मोजतां येणार नाहीं असा. विश्वबाहु अपरिमितु। विश्व-चरणु॥ ११·३०५. ११·११७, ११·२६९, ११·२७८.

परियसणें—ऐकणें, ऐकलेलें समजणें. अर्जुना तूं परियससी। परियसौनियां अनुष्ठिसि। तरि आह्मासि वाणि काइसी। सांवें बांपां(बापा)॥ ५·१६८, ज्ञानदेवी व कुंटे, चौथा चरण—'सांगावयाची', ५·१६९. परियस, ऐक, २·३५३, १३·१०३, १३·३५३, १३·९५१, १४·६५, १४·२४२, १४·३२४, १५·३८२, १८·५३५, १८·५८२, १८·६०७, १८·७४५; परियस तेयां १३·२६७,हा पाठ परियसतेयां(या) असा घ्यावा, ज्ञानदेवी – 'परिसतया' १३·२६८; परियसां, ऐका, माना, १·८४, ५·६९, ८·२६९, १३·४५९, १४·३८, १४·१३५, १४·१७२, १५·११६, १७·१५२, १८·१९०; परियसां मन्हाटे बोल ४·२११; परियसावा ६·१३, –वें ६·३५९, ज्ञानदेवी – 'परिसावें'; परियसि, तूं ऐक, ६·४७, ज्ञानदेवी – 'परियेसीं' ६·४७; परियससी १०·२४३, १०·२७९; पैं परियसु तुं आहासि ९·२३७, हा अपपाठ संभवतो, पैं परियसतु आहासि असा पाठ घ्यावा, ज्ञानदेवी – 'पैं परिसतु आहासि', ९·२३८. परियसैं—मीं परियसैं तैसें बोलां ८·३; परियसें(सैं) परिस ५·१७४, याचा अर्थ समाधानकारक लागत नाहीं, 'ऐकतों म्हणतोस तर ऐक' यापेक्षां ज्ञानदेवींतील पाठ 'परिस बापा' ५·१७५ अधिक बरा वाटतो; परियसैं, तूं ऐक, २·२९१, ७·१६०, ८·७, ९·३६, ९·८३, १३·७६१, १४·९६, १४·२७७, १५·१४५, १५·२०७;

परियसों, आम्हांला कळेल असें, ७·२७, आम्ही ऐकतों, १५·४४१; **परियसौं**, ऐकवतों, १४·२८४, ज्ञानदेवी 'परिसऊं' १४·२८६.

परिवंडणें—वर घालणें, कालवणें, प्रकार करणें. आधिं चि द्रव्यें चुरुमुरीं । वरि परिवंडिलीं महुरीं । १७·१४५.

परिवडी—प्रकार, पद्धत. हे कल्पना घे सांडी । तें नाहिं इये परिवडी । ६·२९०, ही कल्पना घे, ती सोड, असे प्रकार तेथें नाहींत. मातु नेणती परिवडी । मुद्दल तूटे ॥ १७·३४४, आदरसत्कार कसा करावा तें न कळल्यामुळें पुण्यक्षय होतो, ज्ञानदेवी – मातु नेणतां अपरवडी । मुद्दल तुटे ॥ १७·३४७. १४·१८१, १८·६३६. **जांभैयांची परिवडी** १४·१७९. **परवडी** पहा.

परिवर—आवार, घरदार, मर्यादित जागा. प्रकटलेया इंदीवरा । परिवरु नाहिं धनुर्द्धरा । १३·३६१, सुवास मर्यादित जागेंत ठेवतां येत नाहीं. ८·१११, ९·४९८, १३·८४१. **ऐक्याचां परिवरीं** १८·१३३६, **निदेवांचां** – ९·५८, **हृदयाचां** – ६·२८१, – **परीवरीं** ११·४६; **परि वरीं** ९·१२७, हा पाठ **परिवरीं** असा घ्यावा.

परिवसणें—व्यापणें, स्पर्श करणें, जवळ ठेवणें. म्हणौनि परतत्वें ब्रह्म असे । तें आत्मत्वें परिवसे । १७·३७४. १३·७१० (व). **पोथि परिवसिलियां** १५·३६२, ज्ञानदेवी – 'परिसिलियां', स्पर्श केला असतां, १५·३९४.

परिवाण—भाषा, शब्द, बोलणें (राजवाडे व दाते). १३·१३८. हे अर्थ संदर्भात बसत नाहींत; ज्ञानदेवी – 'परिवार,' वाहनादि सैन्याचा लवाजमा, १३·१३८.

परिवारणें—वेढणें, प्रवेश करणें. **देहीं परिवारला** १४·२३६. **परिवार**, विस्तार, लवाजमा, १३·३८५, १३·४०५, १३·४०७, १३·४३४, १५·१०७, १८·१०६२; **चातुरंगपरिवार** ११·३९२; **सपरिवार** ११·३८७.

परिव्यक्ती—व्यक्ति-क्ती पहा.

परिव्राज—संन्यासी. १४·२७५, १५·३२१.

परिष्वंग—आलिंगन. १८·५८३.

परिस—(१) परीस, स्पर्शानें लोखंडाचें सोनें करणारा काल्पनिक दगड. लोहाचें कनक होये । हें परिसिं सामर्थ्य आहे । १·७७. काइ परिसाचिये कसवटी । वानिया जाणें(णे) ॥ ६·९६. २·२४०, ६·३४, ८·१९९, ९·६०, ९·४६०, ११·५३२, १७·२१५, १८·२०७, १८·५९७, १८·१२४८, १८·१६७०. **परिसाचां वोरकलीं** १७·४०४; **परिसाचेया संगती** १८·१३९८; **पाखाणामाझि परिसु** १०·७४; **परिसें सितलेयां** १८·१७५०; **लोहा परिसु**, गुरूचें नातें दाखविण्याच्या उद्देशानें, १८·१६२८; **लोहापरिसाची दृष्टि** १७·३९५; **परिसिं लोहघृष्टी केती वेला कीजे** १८·२८; **लोहाचें परिसा सांकडें** १५·२६२; **सोनेयां लोहाचा परिसु पाडु न म्हणे** १६·२४५; **परिससंगु** १८·१४१२. (२) **परिस**—ऐक, परिसणें पहा. (३) स्पर्श करणें, स्पर्शणें पहा.

परिसणें—ऐकणें, विस्तार करणें; कळेल व पटेल, असें सांगणें. मी परिसें तैसी सांघावी । ४·३९. **परिस**, ऐक, ५·१७४, १३·२४४, १४·३४५, १५·१०९, १६·२९१; **परिसणेयां**, ऐकण्याला, १·६२; **परिसणेयांचेया राया**, ऐकणारांमध्यें श्रेष्ठ अशा, ८·५७; **परिसतसे** ४·२; **परिसतां**, ऐकलें असतां, १३·११४३, – **जरि कानडें**, कळण्यास जरी दुर्बोध आहे, ६·१२०; **परिसावी** ११·६९६, –**वें** १३·११४७, –**वेया** ५·६५; **परिसिजे** १·१२३, १३·८, १३·२८७; **परिसिला** ९·९८, –**लें** ३·१, ३·२२६, ११·६९; **परिसैं** ३·३२, ७·१७, १३·८६०, **वार्ता** – १२·७५; **परिसौनि** १५·४१९. **परिसवणें**—तैसा पाहिलासि तंव परिसविजे । ऐसें होंतसे ॥ १०·५०, प्रकृति परिसविली तूतें । १३·११, १७·२३७, १८·१२५; **मातें परिसवां**, मला ऐकवा, ८·५; **परिसवे** १०·१४१.

परिसर—जवळचा प्रदेश. **क्षीरसिंधुपरिसरीं** १८·१७३०.

परिहरणें—त्याग करणें, टाकणें, नाश करणें. म्हणौनि हा न परिहरे । आदिअंतु ॥ २·१६१. आहारातें स्वीकरी । त्याज्य तें परिहरीं(री) । ५·४३. **कफवात परिहरौनि** १४·१९५; **अपरिहर** २·१५८. **परिहार**, निरसन, १३·८५१, १४·३२०, **प्रकृति** – १०·२७.

परिहसणें—ऐकणें, सहज कळणें, विनोदानें

बोलणें. मीं अत्यंतु नष्टु असें। परि देवा ही नीकें परिहसें। ३·१८. ४·८७, ६·१९२. **परिहसतु आहासि,** ऐकत आहेस, ८·५३, ज्ञानदेवी–'परिसत' ८·५४; **हें चि मऱ्हाटें परिहसें,** सहज कळेल असें सांगतों ऐक, ५·५२, ज्ञानदेवी–हें चि मराठें परियेसीं। ५·५२.

परौतणें—परत फिरणें, बदलणें. होइ अदृष्ट अपैतें। तैं वाळू चि रत्नें परौतैं(ते)। १५·२२, नशीब अनुकूल असलें तर वाळूचे कणही रत्नें होतील. **परौता-ती-तें,** पलीकडचा-ची-चें, दुसरा-री-रें, पलीकडे, दूर, परि नीकें काय यया परौतें। २·५२, जे साम्या परौति जगीं। प्राप्ति नाहीं॥ ६·४०९, जो गुरु परौता। नाइ नेणे॥ १३·४४४, नाहिं श्रुती परौती। माउली जगीं॥ १६·४५१, ५·६४, ६·८१, ८·११७, ८·१३९, १०·१२७, १०·२९६, ११·१५०, ११·१८७, १२·११३, १२·२२५, १३·६२, १३·१०२३, १४·२९०, १५·२०१, १५·३४६, १६·३३३, १६·३३४, १७·१८८, १७·३६३, १८·३४, १८·४२४, १८·४४९, १८·५६४, १८·३६६, १८·८८०, १८·९७७, १८·११८३, १८·११८४, १८·११८५; **जीणेयां परौती १६·३२८; बावना वर्णां परौता १८·३७१; यया परौतें(तें) ३·१२७,** ज्ञानदेवी–'यापरतें' ३·१२७; **प्राणा परौतें पढिये** १७·१४६; **अजत्व परौतें टेवीं** ४·४९; **क्षारिला परौता नेलेयां** १८·९७८; **केश परौते नेले** ८·४२; **जग परौतें सारूनि** १४·१२६; **अऱ्हां परौतें** १५·७५; **पऱ्हौनीं** ६·२३८, **–तें** ७·१४५.

पर्जन्य—पाऊस. पर्जन्याचिया...धारा १३·५७, **पर्जन्याचिया धारां** १०·२७६, **पर्जन्यधारीं** ९·१२५; **पर्जन्योदकाचा लोटु** १८·३६६; **पर्जन्ययष्टि,** पाऊस वेळेवर पडण्यासाठीं केलेला याग, १३·२२१.

पर्याॐ—पर्याय, प्रकार, दुसरें नांव. येथ अव्यक्त ऐसा। पर्याॐ हा॥ १३·९२.

पर्यालोच—विचार. **अधिकारपर्यालोचें,** अधिकाराचा विचार करून, १६·९६; **आत्मपर्यालोच** १६·१११.

पर्व—(१) पुण्यकर्म करण्याचा काल. विपायें घुणाक्षर उमटे। टाळिये काउळा सांपडे। तैसें तामसा पर्व पडे। पुण्यदेशीं॥ १७·१९९, **अशा घटना क्वचित घडतात, त्याप्रमाणें असा पर्वकाळ तामसांना क्वचितच येतो. पर्वविशेषें,** विशिष्ट पर्वणीस, १३·८१४; **पार्वण,** (१) पर्वकाळीं दिसून येणारें, क्वचितच होणारी घटना, मग नवल तें करूं कें बिंग। शशिबिंब जैसें पार्वण। १७·२२१; (२) पर्वकाळीं करावयाच्या श्राद्धादिक क्रिया, सोमसूर्यग्रहणें। पार्वण करिति पार्वणें। १८·१०९. (२) ग्रंथाचा विभाग. भीष्मनामीं प्रसिद्धपर्वीं। १८·१७८५. **भीष्मपर्व** १·५४, १३·११४८.

पर्वत—मोटा डोंगर. गवें पर्वताचिं सिखरें। तैसा महत्वा वरौनि नुतरे। १३·६५६. ९·१२५. **पर्वताचा घांसु करावा** ११·४२५; **प्रमादपर्वति-(तिं)ची दरी** ९·१८१; **मोक्षपर्वता चडे** ५·३२.

पऱ्हां—पलीकडे, दूर. जैसें पश्चीनि पऱ्हां जाणें। नाहिं आकाशासि॥ १५·२७०. ९·१९१. **थोरपण पऱ्हां सांडिजे** ९·३७४.

पऱ्हिवा—नाला, झरा. पऱ्हिवे वाहाति खाताडें। १३·५६१.

पलणें—धांवणें, घाईनें निघून जाणें, नाहींसें होणें, दूर जाणें. आणि हे पलतां पलों नेदिति। २·११८. वाती पुढां जैसें। पलों लागे कालवखें। १४·२०८. ३·२३१, ११·५००, १३·६३५, १३·८४०, १५·२४८. **पक्षी सैरा पलति** १५·२५८; **पाप चि पले** १८·१५२०; **विवसी पले,** जेव्हां दूर जाते, ११·७५; **पलता—पलते जाले** ११·५०२; **पलतां—पवनगती पलतां** ८·६९; **पलौनि जाए** १५·२६०, **–जीणें** १६·१७६; **माघारी पलौनि** १६·९०; **पलणि—पळणें,** पळण्याचा प्रसंग, पळापळ, २·३२६. **पलवणें—मागुत वाउलीं पलवणें** १३·३२३; **पलवी** १३·२०४.

पलिपणें—पेटणें. तंव विकारांचीं इंधनें पलिपलीं। ४·१२७. १६·३९२. **पाणियें चि जो पलिपे,** प्रलयकाळचा अग्नि समुद्रजलानेंही विझत नाहीं यास उद्देशून, ४·१७५.

पल्लव—पान, पदर. नवां पल्लवीं रोमांचितु।

१८·१५०८. पल्लव पानें १०·९७; पल्लवसडका, शेल्याच्या पदराच्या दशा, १·९; करपल्लव ११·२११, भ्रू–५·१५१, विषय–, शब्दादि विषय हींच पानें, १५·१६०, शाखा–, शाखा व पानें, १·२५, ९·३४२, शुक्ति–, शिंपल्याचीं दोन शकलें, ६·२६६, स्नेह–, प्रेमाचा पदर, १२·१७.

पल्हणें—विस्तारानें सांगणें. कां पूर्वापर सरिता। भिन्ना दीसति पल्हातां। ३·३९, कुंटे–'वाहतां' ३·३९. २·५५, २·२६४, ३·२. **पल्हातां** २·१६३.

पल्हेजणें—पसरणें. जैसा वर्षाकाळु गगनीं। पल्हैजे नवघनीं। १५·१५१, ज्ञानदेवी–'पाल्हैजे' १५·१५२. पाल्हेजणें पहा.

पवड-ढणें—लवंडणें, अंग टाकणें. **पवडणें**— **पवडला होये** ८·६, ज्ञानदेवी–'पहुडला होय' ८·६. **पवढणें**—जो आत्मबोधाचेया ओवरां। पवढला असे॥ ६·६२. चित्त महासुखीं पवढलेआं। चेओ नेघे॥ ६·३६९. ज्ञानदेवी– 'पहुडलिया' ६·३७०. पहुडणें पहा.

पवन—वायु, वारा, प्राणवायु. तेजातें पवनु हारवी। हृदयामाझि॥ ६·२९९. २·१६७, ५·१५४, ६·५८, ६·१७५, ६·१९०(१,२), ६·४५८, ६·४६६(१), ७·३२, ७·३७, ७·११२, ९·८८, ९·२५५, १०·१६२, १०·२३१, १०·२५१, १८·१३५७. **पवनाचेनि कोपें** ४·१७५; **पवनाची पूतली** ६·२८४; **पवनाचा साडु** १८·७३१; **पवना ऐसे झणियारे** ९·३२१; **पवनगती** ८·६९; **पवनापाठीं** ९·४०९; **प्राणपवन** ६·२४८; **मनपवन**, मन व प्राण, १८·१०३४, **मन** पहा; **पवनपण**—तेथ मनाचें मेघौडें विरे। पवनाचें पवनपण सरे। ६·४६६ (२).

पवलणें—(पाण्यासारखें) गळून जाणें. तेयांचिया हृदयातें सांडूनि पवले। भेदु जी हा॥ १०·२९७, भेद नाहींसा होतो, ज्ञानदेवी, कुंटे–'पळे' १०·३२१.

पवली—राजमार्ग (राजवाडे); सभोंवार भिंत असलेलें आवार, हा अर्थ ग्राह्य वाटतो. कां चैतन्याचिया पवली। माझि आनंदाचां राउळीं। गुरुलिंगा ढाली। ध्यानामृत॥ १३·३८६, ज्ञानदेवी– 'चैतन्याचिये पौळी–माजी', चैतन्याच्या आवारांत, १३·३८७, कुंटे–'चैतन्याचिये पोवळीं माजि', आवारांत, १३·३८७, **पौलि-ळी** पहा.

पवाडणें—समर्थ होणें, शक्य होणें. जो जळतां घरिं सांपडे। तो न पवाडे। कुहां खणों॥ १३·५४७.

पवाड—इच्छा, महत्त्व, सामर्थ्य, वर्णन, विस्तार. हें गगन चि अडे आघवें। ऐसा पवाडु कैंचा॥ ९·११, तेविं चि क्षमे लागि। पृथ्वीचा पवाडु आंगिं। १२·१५०, ७·१५१, ८·२६१, ११·१०९, ११·२३८, ११·२६९; **इंद्रियद्रव्याचेनि पवाडें**, साहाय्यानें, ८·४९; **दीसांचा पवाडु**, जसजसे दिवसापाठीं दिवस जातील, १३·७४७; **प्रेमाचेनि पवाडें** १३·३८४; **विश्वाचा पवाडु** १६·१३७; **चराचरां पवाडु होये**, विस्तार होतो, ७·१३४; **पवाडा**, गुणांचा विस्तार, पराक्रमाचा विषय, पवाडा तुवां केला। गंधर्वासिं॥ २·१०, **पवाडे सांघेल** १६·५९; **अपवाडु** १३·५६७.

पव्हणें—पोहणें. तो पव्हणेयांहूनि पायेउतारा। सोहोपा जैसा॥ ५·१६४, पोहण्यापेक्षां. पैं पूर्वे वाहांत पाणी। पव्हिजे पश्चिमिली वाहाणी। १८·१२७९, पूर्वेकडे पाणी वाहात असतां विरुद्ध दिशेनें जर कोणी पश्चिमेकडे पोहूं लागला तर. ११·१८६. **तल्हातिचेनि पाणियें पव्हंताति**, तळहातांतल्या पाण्यांत पोहण्यासारखें आहे, ७·१४७; **पव्हती उर्मि तुरे**, पोहण्याचा अभिमान रहात नाहीं, १८·१६७; **पव्हों न ल्हाति काइ**, पोहूं शकत नाहींत काय?, १८·१६९७; **पव्हणारु**, पोहणारा, १३·५४४, **काशणें** पहा.

पशु—जनावर. जैसें कां हिरव चारीं। भांभावे पशु॥ १३·११८. ९·२३८, ९·४३७, १३·१००५. **पशु कुरुवाळणें** १३·२८९; **पशु कां पक्षा** १४·२५७; **पशुपक्षां** १३·२८२, **पशुपक्षादि जाती** १६·३०२; **पशुपक्षीं विवाहीं** १७·१८८; **पशु पक्षी शूकर** १५·१६९; **पशुत्व** ९·४३८; **पशुप्रहारें** १८·८०४; **पशुहिंसा** १३·२२२.

पश्चिम—सूर्य मावळण्याची दिशा. निगिजे पूर्विली मोहोरा। किं येइजे पश्चिमाचेया घरा। ६·१५९. **पश्चिमदिशा** १०·२२३, **–समुद्र** ९·१५२; **पश्चिमा...पूर्वीसिं**, आत्मा व कर्म यांतला भेद

दाखविण्यासाठीं योजलेलें रूपक, १८·२६७; **पश्चिमिली,** पश्चिमेकडील, १८·१२७९; **पूर्वपश्चिमवाहाणी** १८·३२९; **पूर्व पश्चिम,** इतर संदर्भाकरतां पूर्व पहा.

पश्यंति-ती—चार वाणींपैकीं दुसरी. **पश्यंति**—पश्यंतियेची पाउटी । मागां वाली ॥ ६·३०३, पश्यंती वाणीची पायरी मागें टाकते. **पश्यंती**—जेया तुझेया उद्देशा लागि । पश्यंती मध्यमापोटीं । सतु परेसीं हीं पाठीं । वैखरी विरे ॥ १६·२०, परा, पश्यंती, मध्यमा व वैखरी या एकापेक्षां एक कमी दर्जाच्या चार वाचा आहेत, पण चारही वाचा निवृत्तिनाथ गुरूच्या वर्णनास असमर्थ आहेत. पश्यंती वाचा मध्यमेंत घालून, परा वाचा ही पाठीमागें पडते व वैखरी नाहींशी होते; मग मौनच काय तें राहतें. **मौनाचिया मिठिया वर्गिजे** १६·१९ पहा.

पसरणें—पुढें सारणें, विस्तारणें. देखें कूर्मांचिया परी । उवाइला अवयव पसरी । २·३०२. ११·१४१, ११·४२८, ११·४४६, १३·३२५, १३·११३०, १४·३४३, १६·३२६, १६·३३७, १८·१६५२. **चवडा पसरूनियां** १३·६५, **तोंडें**—११·३८६; **प्रकाशें पसरलेनि** ११·३००; **बाहु पसरूनि** १८·१४०९; **बाह्या पसरुनि** ६·३०५; **मती पसरिलिया,** भक्ति शिवाय हें व्यर्थ आहे, १२·६०; **मुख पसरणें**—याचे संदर्भ, १·८८, २·१९५, ६·२२८, ११·३३७, ११·३७०, ११·३७२; **वेळी पसरति** ९·१२२, ११·५०६; **पसरलिये वदनदरी माझि** ११·३५७; **आकाशें खेंव पसरिलें** १५·६९. **पसर,** विस्तार, **अवधाना पसरु** १८·३०१, **कथे**—१३·३३४, **कर्मांचा**—१४·२९२, **किरणाचा**—१६·१८३; **पसर येति** १५·१६६; **प्रज्ञा पसेरेसि बुडे** १८·२८७; **अर्थकामपसरें** १५·१५७; **पसारा**—**धर्मांचा पसारा** १६·२२१, **विधेचा**—१३·६५८; **पसारा मांडतसे** ८·१६५,—**सांटविं,** आवरून घे, ११·३७८; **पसरवणें**—**हातु पसरवे** १८·७०९.

पसाऊ-य-वो—क्षमा, कृपा, प्रसाद. **पसाऊ**—म्हणौनि रक्ष प्रमादा । पसाऊ म्हणवीं ॥ ११·५६४. १५·२८९, १८·१७८०. **पसाय**—१५·२८, १८·९१४, **—दान** १६·४७०, १८·१७७२. **पसावो** १८·२९.

पहुडणें—**पवडणें पहा.** आणि रिगौनियां शयनीं । सरिसा पहुडें ॥ ११·५४५. **आंगें पहुडल्यां** १४·८७; **मायापुरिं पहुडिजे** १५·४८७; **पहुडणें** १५·४५७, **उनीदेयाचें**—१२·६४; **नुपहुडे**—**निवटलें नुपहुडे,** मेलेला मनुष्य जागा होत नाहीं, १४·३५६.

पहुरणी—(१) 'विईपर्यंत दूध देणारी गाय अथवा म्हैस' हंसकोश पृ. १२४. (२) एक प्रकारचा किडा; हा जर गाय गाभण असतांना आंचळाला लागला तर गाय व्याल्यावर दूध देत नाहीं. परि पहुरणीं जें दुहिलें । तें गोरूं न दुभे वियालें । १७·२४७, वरील दोन्ही अर्थ संभवतात.

पहुवा—पोहा. **पहुवेयां लागि,** पोह्यांसाठीं, ९·३९०.

पां—अरे, बरें, काय बरें, तर मग. जन्हीं पा(पां) संभ्राना आले । १·२३६. कवण वल पां आपुले आंगीं । ९·४८९. घरा येऊ पां स्वर्गु । १४·३५५. बोलते पां अर्णव । पीयूखांचे ॥ १८·१७७६. ३·१८६, ३·२६२, ५·११, ५·६६, ५·१०८, १०·११५, १०·२८९, ११·९१, ११·१८७, १३·१३, १३·६५, १४·५८, १४·१२७, १४·२३७, १४·२३८, १५·६१, १५·७०, १५·३८०, १५·४३६, १८·२१९, १८·३१३, १८·३७०, १८·४७८, १८·९३०, १८·१४१७, १८·१४३०, १८·१५९७, १८·१६५६. **भाऊंड चि पां** ८·२६१; **कवण पां** ११·२२१, **कवणु**—८·४, **कव्हणी**—१५·३३, **कां**—३·२२९, ९·३५, १३·५३, १७·६३, **काइ**—५·१६१, ११·१५३, **काइसें**—१२·२२४, **कें**—१८·२६२, **केतुला**—१२·८३, **केवि**—९·५३, ९·५५, **कैसेनि**—८·२४३, १७·१९७, **कोणें**—१८·१९७; **अवधारि पां** २·२३०, ३·१८२, १७·७५, १८·१३३२, **अवधारीं**—१·२६१, **आइक**—१०·२८२, १६·४०३, १७·१६९, **ऊलख**—३·७४, **घे**—९·२९६, **जाण**—२·१६८, २·३००, ३·८१, ३·११०, १३·४५३, **दावा**—११·१६६,

हें – १२.१०, १६.२३१, १८.९२, द्रेत्र – ३.१५१, ९.३०४, ११.१४०, ११.१४८, ११.१५०, १८.२०५२, १८.१३१२, निर्वो कें – ९.५, परियन – २.३५३, पाहा – १५.२०, १५.३५, पाहे-हें – ८.१६४, ८.१७५, ८.११०, ८.२३८, ८.२४९, ८.२५२, ८.२६२, ९.५३, ९.३५, ९.११४, ९.२५४, ९.३४२, ९.३४७, ९.३६६, ९.४३८, ९.४४६, ९.४६१, ९.४८०, १०.९६, १०.१२२, १३.६५३, १७.११२, १७.३१८, पुरला – ३.७, पूस – २.२८३; बोल – ११.४३७, विचारि – २.२२, २.९७, २.१०७, ३.२२७, १७.५२, १७.८९, १८.१४६, १८.३०९, १८.१६२३, सांव – ५.११६, ८.६५, १४.१२४, १४.२१८, १८.१५३०, १८.१६११, सांवपां (सांव पां) २.२०२; सांवें – १.२६३, सांवो (वों) – ११.२२५, रिगो – १७.१४०, १८.४०६, होंतां – ८.१०७, ह्मणावें – १३.८६६. आपणपां, हें आपणप चें रूप आहे, आपणप पहा.

पाई-ईं—(१) पाहीं. हीं व इतर रूपें पाहणें पुढें दिलीं आहेत. (२) पायानें, पाय-३०-अ पहा

पाइक—सेवक. पाइकु पाठिसिं घातला। आपण पुढां राहिला। १.१४३. जेथ उलिगे देवां पाइकां। ९.३१९, जेथें देववृंद सेवेस लाभतां. जी जालेनि पाइकें आलें। तें गोसांविपण केवि बोलें। १८.२१, अहो जर मी आपला सेवक झालों, तर अशा सेवकत्वानें आपणांस मिळालेलें स्वामित्व हें खरें स्वामित्व कसें म्हणावें? ११.९९, १८.९८७. **पाइकाचा गुण** ६.१२८; **आग्रहाचा पाइक** ६.४९, **घरिचें** – १७.३४१, **–चेयां पाइकां** ९.३७२; **प्रकृतिचे पाइक** ७.१३८, **प्रज्ञेचा** – १३.८३०; **इछेचे पाइक झालेयां**, आपल्या इच्छा पुरविणारे नोकर झाले तर, १६.१६५; **पाइकपण** १८.१७७१; **पाइकया असे**, नोकरीसाठीं हजर असतें, १३.३८३, ज्ञानदेवी – 'पाइकी करी' १३.३८४; **पाइकी**, सेवा, १४.२०६; **पाइकै**, सेवा, १७.२०४.

पाउखणें—थांबणें, बंद होणें, पारखें होणें. तरि पाउखलें मियां जूझावें। ह्मणौनियां॥ २.३७१, जर सर्व कर्मांचा देवानें निराकार केला आहे तर मीं युद्ध करावें हें ही थांबलें असेंच समजावें, ज्ञानदेवी – 'पारुपलें' १.३७२. **विवंचना आपैसी पाउखे** ५.१५४; **पाउखौनियां—दीठी पाठिमोरी पाउखौनियां**, दृष्टि परत मागें फिरवून, ५.१५१; **रसु पांउखला घाली**, औषध टाकून देतो, १७.१००, ज्ञानदेवी – 'रसु सांडी पायखोळां', लाथेनें उडवून देतो, १७.१०१.

पाउटी—पायरी, साधन, दर्जा, योग्यता. **अभ्यासाची पाउटी** १२.१३६, **गगनाची** – ६.२७१, **पश्यंतियेची** – ६.३०३, **सुखाची** – ८.२६५, **–चां पाउटीं** ९.५०; **सूर्याची पाउटी** १२.७२; **पाउटी करूनि जो दीठी विषो सुये**, विषयप्राप्तीसाठीं जो माझ्या भजनाचें साधन करतो, १३.८०८.

पाउड—देवापुढें ठेवावयाची दक्षणा. **नवरसदीपिचा पाउडु लाभे** १०.७, ज्ञानदेवी – 'नवरसद्वीपांचा थाउ लाभे', १०.७, कुंटे – 'नवरससुधाब्धीचा थाउ लाभे', थांग लागतो, १०.७. **विडा पाउड देउनि अर्थज्ञानाचां गाभारां भितरां रिगति**, अवधानरूपी विडा व दक्षणा देऊन अर्थज्ञानरूपी गाभाऱ्यांत प्रवेश करतात, १८.४६.

पाउल—तळपाय, तळपायाचा ठसा. देखैं साधकु निगोनि जाये। मागां पाउलाची ओळि राहे। ६.२९७. मवलां पाउलिं चालिजे। ६.३५०.५.१०५, ६.२०४, ९.५००, १२.८, १३.२४८, १८.१४८, १८.८९८, १८.९५४. **पाउलांची मुद्रा** ९.४७७; **अनुभवाचां पाउलीं** ६.१५४; **आं(आ)चरातें पाउलें**, आचरणरूपी पावलें, १७.८६; **एकनिष्ठतेचां पाउलीं** ७.१६८, **चित्ताचां** – १०.३०६, **वांकुडां विचुकीं** – ९.६; **श्रीगुरुचीं पाउलें** १५.१. **पाउलां पाउलां**, पावलोपावलीं, ६.१७४. **पाउलवाट—आसनाचिये पाउलवाटे**, योगातील आसनादि घोरटमार्गानें, ६.५५.

पाउवा—खडावा, पादुका. मी पाउवा होइन। तेया मीं चि मेलवीन। १३.४१६. **तनु आणि प्राण इया दोन्ही पाउवां श्रीचरण लेवउं** १५.८.

पाउस—वृष्टि, समृद्धि. आहा अमृताचा पाउसु

वरिषला । ९·५१८. पाउसें विन न सुके । समुद्र जैसा ॥ १२·२०२. १४·३३१. पाउसाला, पावसाळा, वर्षाव, त्यान्ही मास्म पाउसाला केला, भरपूर वर्षाव केला, ११·५७२.

पाए-ऊ-य—पाए—तेयांचे नमस्कारिजति पाए । वडील ह्मणौनि ॥ ९·५०५. ११·५४३, १३·५, १८·७६१. **पाए ऊठणे** ११·७२; **पाए वोलगती**, चरणसेवा करणारी, १३·३९३; **पाए ठेवीतु** आये १३·२५४; **पाए निस्तरतील**, पाय आक्रमतील, १८·१७८; **पाए पाडुनु** १७·१४२, यावर **वावंडणें** पहा; **पाए पातलीं**, पायाशीं आलीं, १८·१७५२; **पाएं घूसूनियां**, अविवेकाच्या पायांनीं पुसून टाकून (लाथाडून), १८·६२०; **पाएं पेलुनि**, पायांनीं लोटून देऊन, ८·२५७; **पाए सितले आथि**, पायांना स्पर्श केला आहे, पायांना हात लावून शपथ घेतली आहे, ११·६८, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'पाये शिवतले आहातीं' ११·६८; **पाएरव**, चाहूल, ६·१७२; **पाएवरी**—ऐसें आपुले पाएवरी । चालिजे आपुलिए पाठीवरी । ६·३८९, आपल्या पायांनीं आपल्याच पाठीवर चालण्यासारखें आहे, हें स्वस्कंधारोहण कठीण असल्यामुळें काय करावें तें ६·३९० व ६·३९१ ओव्यांत सांगितलें आहे; **हस्तनेत्रपाए** १३·८८०; **हातपाए** १३·५५५, १८·१२८६; **पाइं**, पायांत, पैं पाइं कांटा निहटे । १६·१५८, १८·८८६; **उचलतां पाइं**, जलद, ६·४३८, **पाइँ**, पायानीं, १२·७१, **खोलिजणें** पहा. **पाऊ**—चाले तरि उदकीं पाऊ न लगे । ६·२७०. १३·२५६, १८·७३३, १८·१०७४. **पाऊ आपणपेयां वलवे**. पाय आपल्या स्वतःवरच कसा पाय देईल? १८·११६१; **हातुपाऊ** ५·७७. **पाय**—तैसें भोगिं जें फल होए । तें फलांतरें वीत जाये । चालतां पावो पायें । जीणिजे जैसा ॥ १८·२५२ (२), जसें चालतांना मागलें पाऊल पुढच्या पावलापुढें पडतें (त्याला जिंकतें) व पुढें पडलेलें पाऊल मागें पडून पुनः पुढें पडतें, तसें कर्माचें फळ भोगत असतांना एक फलभोग पुढच्या कर्माची तयारी करतो. ९·१११, ११·९९, १३·२४७, १३·११६१, १६·१२५, १६·१२८, १७·२०१, १८·९३३. **पांयांचा चवडा** ६·७८; **पायांचें चालणें** १८·१३४९; **पायांचें चालणें डोया केलें**, आपला विहित आचार टाकून दुसऱ्यांचा आचार स्वीकारणें म्हणजे पायांचें चालण्याचें काम डोक्याला कराव्याला लावण्यासारखें गैरवाजवी होईल, १८·९२८; **पाये धुआवेयाचेया दैवां** ९·३७३; **पाये पाखाळणियां**, पाय धुण्यांत, १३·१०७०, १८·६४८; **उचलता पायें**, जलद, १८·१७००, **धांवतां** – ९·३०१; **पाये उपडी**, पाय टिकूं देत नाहीं, उन्मूलन करतो, १३·६९३, – **देंत** ६·३०३, १६·२५; **पायां पाठिं चालतां**, मागें चालतांना, १३·४४९; **पायां पुढां पलती**, संसारास मागें टाकतात, १५·२४८; **पायें न फेडितु**, पायानें न उडवितां, १३·२४५; **पाये बांधले** १३·८४१, **–मोडी** १३·१६९; **पायां लागौनि** ११·५३९; **पाये वोलगैन** १५·२८; **पायांचा होये**, पायीं चालतो, १८·४८७; **हातां पायां आणिलें**, कृतींत उतरविलें, १३·३०८; **पायेउतारा** ५·१६४; **पायेवणी**, चरणोदक, ९·३६८, **पायवणियां मानु करिति** १२·२१३. **पायल** पहा. **पावो** १६·१५९, १८·२५२ (१); **पावो सूदलेया सवें**, पाय टाकतांच, १३·६८४; **माथां पावो ठेविति**, वरचढ करतील, १३·११५०.

पाक—शिजवलेलें अन्न. इंद्रियरुची सारिखे । करवीति पाक नीके । ३·१२९. ३·४८, १७·१४३ (पा). **पाक निफजवीति** ३·१३१; **व्याजें पाकु करिति** १८·१७२४, ज्ञानदेवींतील 'पाठ करितां व्याजें' १८·१७४६, हा पाठ ग्राह्य वाटतो. **फलपाक** १५·४७७, १५·५५८, १८·१२८.

पाख-पांख—पंख. मासी पांख पाखडी । तंव (हे)हें सरे ॥ १३·१०९८. १४·१९०. **पाखांचा मेरु** १·१३९; **गरुडाचे पांख** ९·३०३; **प्रतीतिपांखिं**, आत्मानुभवाच्या पंखांनीं, ७·१५०; **पांखिकुटें**, नुकतेच पंख फुटणारें, १८·१६९१ (१), ज्ञानदेवी – '**पांखकुंटें**' १८·१७१३, कुंटे – '**पाख-फुटे**' पंख फुटणारें, १८·१७१३; **पाखिरुं**, लहान पक्षी, **वारेलगें पाखिरुं** १३·३१४; **पांखिरुं**—पाखिकुटें पांखिरुं । गगनीं नुडे तरि काइ करुं । १८·१६९१ (२).

पाखंड-पाखांड—नास्तिकमत, नास्तिकमतवादी. **पाखंड**—पाखंडाचिया कडे। नागिवि लुंचिति मुंडें। १३.२२. १३.२०. **पाखांड—पाखांडाचे दरकुटे,** नास्तिकपणाच्या दऱ्या, १२.१४; १६.३१३; **पाखांडी,** नास्तिक, **पाखांडियाची आस्था** ६.१६७, कुंटे–'पाखांडियाही' ६.१६७, आस्था पहा.

पाखडणें—पंख फडफडवणें. १३.१०९८.

पाखरणें—आच्छादणें, पसरणें. तेणें हा सैन्यें सिंधु पाखरिला। १.९५, पसरून सिद्ध केला. **पाखर, अभ्यासाची पाखर पडे** ६.२११. **सपांखर,** दयायुक्त, ९.२०४. **पाखिरणें—विं...भुइं पाखिरिलें** ९.३९.

पाखाण—पाषाण, दगड. केउता सांदा आकाशा। पाखाणेंसि॥ १३.१०९३. कां पाखाणाचां माथां। हांडी फूटली पार्थां। १६.३६६. पोटीं बांधौनि पाखाण। समुद्रिं बाहिं आंगवण। १६.४३३. ९.४३२, १०.३५, १४.३६५, १६.१२४, १६.२४४, १८.१५६८. **पाखाणामाझि परिसु** १०.७४; **तरु तृणें लोह लोष्ट. पाखाणें** १५.१७२; **ईश्वरु पाखाणप्रतिमां** १८.५६४; **पाखाणमात्र** १८.५६८. **पाषाण** पहा.

पाखालणें—धुणें, स्वच्छ करणें. संकल्पपंकु पाखाली। १३.१७२. **पाये पाखालणियां,** पाय धुण्यांत, १३.१०७०, १८.६४८; **साचाचां पाखाळीं कीड,** खरोखर पाहिलें असतां तें घातक असतें, १६.१२०.

पांग—(१) कमतरता, उणीव, हीनपणा. **कर्माचा पांगु फीटो,** उणीव, १८.६८; **क्षेत्रा वापेचा पांगु पडे,** वापराची उणीव भासेल, १७.२६६; **मरणाचा पांगु पडैल,** मरण यावें असें वाटेल, १३.५७१; **वैराग्याचा पांगु फीटे,** उणीव नाहींशी होईल, ४.१६२. (२) आवड, आसक्ति, कोड व यांमुळें येणारी पराधीनता; बरोबरी. **आवडीचेन पांगें** ६.१३१; **इंद्रियांचा पांगु फीटला** ५.६५; **तैं गा तेयाचेनि पांगें** १८.१७१५, हा पाठ आहे तसा घेतला तर आवडीमुळें असा अर्थ घ्यावा, ज्ञानदेवींतील 'तैं गातेयाचेनि पांगें' असा पाठ घेतला तर, गाणाराची उणीव असली तरीही असा अर्थ (१) सदराखालीं घ्यावा; **योग्यतेचा पांगु करूं न सके,** बरोबरी करण्यासाठीं करावी लागणारी यातायात, ६.३३३; **श्रवणाचेनि पांगें विण,** ऐकण्याची आवड टाकून, एकटाच अंतर्मुख होऊन, ६.२४; **स्वर्गसंसारुपांगें,** आसक्तीमुळें, १४.१७०. (३) पांगळा. **उपायबळें पांगु पाहि टाकी,** प्रयत्न करून पांगळाही पर्वत चढूं शकेल, ८.८०.

पांगुतणें—आच्छादणें, पसरणें. हो कां जे पवनाची पूतली। पांगुतली होंती सोनेसली। ६.२८४. १३.२४८. **त्वचेचेनि पदरें पांगुतलीसे** ६.२५०; **पां गुंतलें** ११.२४२, **गुंतणें** पहा.

पांगुरणें-विणें—पांघरणें, आच्छादणें. नाना क्षीराब्धि पांगुरविला। क्षीरोदकें॥ ११.२१८. पांगुरौनि नैचें उदक। असे नै त्रि माजि खडक। १८.२६९. ११.३७१, १२.१७, १३.२०६, १३.२३१, १८.१४७१. **अहंकारु पांगुरौनि** १८.१२९३, **महिमा**–११.७१; **पांगुरण,** पांघरुण, **गगनाचें पांगुरण** ८.१८८; **पांगुरणें,** पांघरुण, १३.२६, १३.२३२; **पांघुरणें, उष्ण पांघुरावें** १२.६५, **उष्ण** पहा; **पांङ्गुरवितां** १६.१४३.

पांगुलणें—लंगडें पडणें, कुंठित होणें. वाचा पांगुलैली जेथिंची तेथ। ९.५२२. १०.६३. **पांगुल-ला,** जेथ प्रवृत्ति पांगुल जाली। ४.१६०, बैलाची करी वानी। पांगुलाचेया॥ १४.१५७, १२.७३, १३.१२९; **पांगुला पासौनि मंदु** १३.४५५; **पांगूळ(ल)** ४.३३.

पांगोरा—'झाड, मुळ्यांचीं बारीक बारीक मुळें' (हंसकोश), गवत कापल्यानंतर खुंटांना फुटलेला अंकुर. **तृणांतिचा पांगोरा** १५.४४५.

पांचाखरी—पंचाक्षरी, मांत्रिक. २.८५.

पांचिक—'पाचिक-हीनकस' (हंसकोश), हलक्या प्रतीचें. कसु होये पांचिका। १३.१००३. **पांचिकें आणि सोळें,** हिणकस (धातु, सोनें) आणि उत्तम सोनें, १८.१२४८; **पांचिकां कसीं पडे,** उत्तम सोनें हलक्या सोन्यांत मिसळलें तर तें कमी कसाचें होतें, १४.१४०.

पाजणें—प्यावयास लावणें, देणें. दूध पाजिला देख। व्यालु जैसा॥ १८.६७६.

पांजला—हा प्रांजला चा अपपाठ आहे, ५·१६. प्रांजल पहा.

पांजरणें—विस्तारणें, पसरणें. १५·१८७. **कां पांजरली बाहुली** १४·२२६.

पांजरा—पिंजरा, सांपळा. तैसा कुरकुटें पांजरा। आपण चि होईल ॥ १३·४११. ७·१५०, ८·१३०, १३·५९७. **त्वचा धूनि पांजरेंसीं जडी**, त्वचा धुऊन हाडांच्या सांपळ्याला चिकटवने, ६·२३३.

पाजलणें—भडकणें. १·२५७.

पाझड—झुडपें. **कामक्रोधाचीं(धांचीं) पाझडीं चूकौनि** ७·१२४, ज्ञानदेवी, कुंटे—'**सांकडीं**' ७·१२७.

पाझर-पांझरणें—द्रव येणें. **पाझर**, द्रव, **सोमकांता पाझरु फूटे** १८·१३०४. **पांझरणें**—पुढां स्नेह पांझरे। मागां चालति अक्षरें। १३·२६२.

पाट-पाटा—(१) मानाचें स्थान, सिंहासन. तेया दलवैयांचा पाटु। भीष्मासि पैं ॥ १·११५. जें सकलार्थांचा मेलावा। पाटु बांधों ॥ १५·९, ज्याच्यामुळें धर्मार्थकाममोक्षाच्या सिंहासनाचा लाभ होतो. **पाटाचें आंक** १८·६००, **आंकणें** पहा; **पाटाचा धर्मु**, सर्वोत्कृष्ट धर्म, १८·९०४; **पाटाचें निजधाम** १५·२८४; **परब्रह्माचिये पाटीं** ८·२६५; **मोक्षश्रियेचां पाटिं** ९·४६; **विजेश्रियेचां पाटीं** ७·१२, **सायुज्याचां** – १८·१२५१. (२) अधिकार, भार, मक्ता. **पाटा घेतला** १२·८४; **पाटु बांधति** १८·१२९; **आनंदसाम्राज्यीं पाटु बांधिजे** १६·५०, **प्रकृतिधर्माचा पाटु बांधे**, शरीरधर्मादिकांचे अधिकार स्वीकारतो, १९·३१९. (३) पडदा, वाहणारें पाणी. तेव्हलि दृष्टीसि पाटा फुटे। १·२३. तैं ज्ञानदृष्टी पाटा फूटला। ११·१७८. १३·६९६. **पाट पेलौनि** १५·३७२; **सालिचा पाटु** १८·३६६. (४) लिहिण्याची पाटी. १८·१०९३.

पाटण—शहर, नगर. जैसें सगलिए पाटणीं (णीं)। एकें चि दीपें दिवेलावणी। १५·३८१. **पाटण पावे**, गांवास पोहोंचतो, लाभ होतो, १६·४३९; **अद्वयबोधपाटण** १६·१२, **संसार**–१५·४३८.

पाटव—पटुत्व, कौशल्य. **सविवेकमतिपाटव**, विचारयुक्त बुद्धीचें पटुत्व, ९·२४१.

पाटाउ—कापड, वस्त्र. **पाटाउवें** ४·२१.

पाठ—पठण, वाचन; ग्रंथांतील शब्द, पद. गीतेचा पाठु जाणे। १८·१४५१. एथ अर्थे तें चि पाठें। १८·१६६२. १८·१५९३, १८·१६७१. **श्रवणें अर्थें पाठें** १८·१६७३; **पाठें जो पढे** १८·१५१५; **पाठमीखें** १८·१६६९; **पाठक—गीतापाठक** १८·१५१८; **पाठेय**—पाठेयां भावयां फावति गुण। चिंतामनिचे ॥ ६·२१.

पाठार—पाठबळ. **पवनाचेनि पाठारें** ६·५८.

पाठि-ठी—पाठ, पृष्ठभाग, आधार, मदत, मागें. देवासि पाठि आथि कां नाहिं। ११·५२४. नारिलेयाचेनि रागें। पाठिचा सूड मागे। १३·५४१(१), गतकाळाचा. **तेयांचेया ज्ञाना पाठि नाहिं**, त्यांच्या ज्ञानाला विरुद्ध बाजू (अज्ञान) नसते, पूर्ण ज्ञानी असतात, ९·२५९. **पाठि भलेतेया दे**, वरवर मित्रभाव दाखवतो पण आंतून द्वेष करतो, १३·६६७; **दिवसा पाठि देउनि**, दिवस मागें सारून, दिवस मावळल्यावर, १८·१३८५; **पाठि देउनियां**, अज्ञानाकडे पाठ फिरवून, त्याग करून, १३·८५८; **रिपू पाठि नेंदिजे**, शत्रूला पाठ देऊं नये, १८·८६३; **जगासि पाठि पुरवी**, हें मन (१३·१०३) जगाची पाठ पुरवितें, पाठीशीं लागलें आहे, १३·११२; **पाठी लागे**—तैं वैराग्य दवडितां। पाठी(ठीं) लागे ॥ १५·३९, घालवून दिलें तरी वैराग्य साधकाच्या पाठीस लागेल. **पाठि सेइली—वाखाणा चौगुणा पाठि सेइली**, या निरूपणाला चौपट बळ आलें, १३·६४४, ज्ञानदेवी – '**वाखाणा–पासीं से आली चौगुणा**', चौपट स्फूर्ति आली, १३·६४६; **पाठिचां वाटीं**, वारंवार, १८·१५६; **पाठोवाटी**, मागें मागें, एकसारखी पाठीशीं राहून, १०·११८, ज्ञानदेवी – '**पाठींपाठीं**' १०·१३४; **पाठीवरी**, पृष्ठभागावर, ६·३८९; **पाठि पोट**, पाठ व पोट, ११·२७४, **पोट...पाठि**, प्रवृत्ति व निवृत्ति यांस उद्देशून, १४·१०३, **पोटपाठि**, मागची व पुढची बाजू १०·२९१, **पाठिं पोटिं** १२·१२६, **पाठीपोटीं**, वस्त्राच्या आंतल्या व वरच्या आंगास, १४·३४६; **पाठिमोरा**, पराङ्मुख होऊन, १०·७१, तोंड फिरवून, ११·२२४, **पाठिमोर(रे)यासि**, माझ्याकडे पाठ करून

असगाऱ्या तुला, ११·५२४, ज्ञानदेवी – 'पाठिमोरेयाही' ११·५३०; **पाठिमोरी**, मागें फिरविलेली, ५·१५१, पाठ करुन राहिलेली, १८·५८६; **पाठिमोरें**—परतोनि पाठिमोरें ठाके। ३·३३३, **उजू...पाठिमोरें** १३·४९२. **पाठिं—पाठीं** – त्यावर, नंतर, असें असूनही, शेवटीं, पुनः, मागें. पाठिं—हें असो पऱ्हौतें। पाठिं हो कां आवडतें। ७·१४५. व्रता पाठिं व्रतें। १४·१६७. ४·९०, ४·१३६, ६·६९, ६·१५६, ६·३००, ६·३८२, ६·४३९, ६·४४२, ६·४६५, ७·२६, ७·८५, ८·५१, ८·६४, ८·१६२, ८·१६६, ८·१९७, ९·२१७, ९·२९०, ९·२९४, ९·४११, १०·२८, १०·१४४, १०·२००, ११·२४९, ११·४१२, ११·५११, ११·६४९, १३·९४, १३·३९६, १३·४४९, १३·८११, १४·९३, १५·१०१, १५·२३८, १५·३४३, १५·३५६, १५·४०३, १५·४५८, १६·४४, १६·३०९, १६·४१३, १७·७, १७·१९८, १७·३३७, १७·३५४, १८·४९, १८·१२४, १८·२४९, १८·३०९, १८·६१२, १८·६५१, १८·१०१२, १८·१३७५, १८·१४६४, १८·१५०३; **पाठिं केश परौते नेले** ८·४२; **पाठिं गोठि सांघसी** १०·१८३; **आधिं पाठिं** १३·१०८९, **पाठिं आधीं** १३·२६२; **पुढतीं...पाठिं** ८·१५९, **पुढां...पाठिं**—तैसें पुढां मन जेयाचें। करणें पाठिं ॥ १३·३६२; **पुढां अथवा पाठिं** ११·५४९; **क्षेत्रपाठिं** १३·९३५, ज्ञानदेवी – 'क्षेत्रापाठीं' १३·९४१; **जन्मा पाठिं** १३·५४१(२). **पाठीं**—तियें पाठीं केवि वधिजति। आपुलां हातीं ॥ २·३२, ६·२३१, ६·३०३, ६·३१४, १५·१९७, १६·२०, १८·३३८, १८·४०५, १८·४९३, १८·१५२७; **तुझां पाठीं** ३·१०१, **पवनापाठीं** ९·४०९, **रविबिंबापाठीं** १२·३५.

पाड—प्रतिष्ठा, गौरव, सामर्थ्य, साम्य, बरोबरी, प्रमाण, योग्यता, पर्वा. आमचेया काजाचेनि पाडें। देखति आपुलें जीवित थोडें। १·११२. परि राया रंका पाडु धरुं। ९·२०१. कां परिसु पाडु न ह्मणे। सोनेयां लोहाचा ॥ १६·२४५. ३·११७ (डें), ४·१७१, ४·१७३, ४·१७६, ४·१७९, ४·२१२, ६·९३, ६·१७३, ६·३२६, ६·४००, ११·२३६, १२·२५, १२·१९९, १३·१६३, १३·१८७, १३·१९०, १३·२५३, १३·३४१, १३·५१५, १३·५३२, १३·६०१, १३·६०५, १३·६७७, १३·७१६, १३·७८७, १३·८१६, १३·९०१, १३·१०१६, १३·१०२६, १३·१०९४, १३·१०५६, १३·१११७, १४·१२, १४·१३, १४·१२०, १५·४११, १५·४६७, १५·५१६, १५·५३६, १६·११५, १८·५६, १८·९६३, १८·१०८३, १८·११३२, १८·१२६५, १८·१५१२, १८·१६६०. **एकवंकैयेचा पाडु**, एकरूपतेचें साम्य, ६·३९५, **एकावलिचा –**, एकसरी माळेची योग्यता आली, माळ असें म्हणतां येईल, १८·५५; **एकें पाडें**, एकसारखा, ६·१८३, १३·४६१; **एरांचेनि –**, दुसऱ्यांच्या, शत्रूंच्या सैन्याचें प्रमाण पाहतां, १८·१६१०; **कवणु पाडु** ८·१२३; **जीवाचेनि पाडें** १२·१५७; **जो पाडु मृता उभेया**, जें साम्य, १३·१०९५; **तुझेनि पाडें** २·११, ११·५५८; **द्रोणाचा पाडु**, द्रोणाची पर्वा, ११·४६७; **बहुवें पाडें** २·२७४, १७·१२; **बोलाचा पाडु**, योग्यता, ३·२७०; **ब्रह्माचेनि पाडें** ४·१६७, ६·९०; **सरिसा पाडु** १२·१९७, १३·६२२, १३·९४८, **सरिसेन पाडें** १०·१०७; **जरि पाडें उपमा पाइजे** ६·४८२; **बरवा पाडु जे धरी**, योग्य निवाडा जी करते, १३·८५; **विपायें पाडु मिळे**, कदाचित योग्य माल मिळेल, १८·७१८; **हा पाडु काइ**, एवढी माझी योग्यता आहे काय?, ९·२२; **पाडेंविण**, योग्यता न पाहतां, १·१८७.

पाडणें—मोडणें, उध्वस्त करणें, इ. या क्रियापदाचे इतर अनेक अर्थ संदर्भानुसार निघतात, त्यांपैकीं कांहीं येथें दिले आहेत. गंधर्वदुर्ग कां न पाडावे। १५·२१३, जें मुळीं अस्तित्वांतच नाहीं तें पुनः उध्वस्त करण्याची आवश्यकता ती कसली? **चौंडे पाडित**, खळगे पडतात, ७·७४; **झोलिये गांठी पाडी**, ९·३०८, गांठि-ठी पहा; **त्रिकुटी पाडिली**, सत्त्वरजतमाचे भेद उत्पन्न झाले, १८·८१४; **द्वंद्वें पाडौनि ठांति**, मार्गांत आडवीं येतात, १२·६१; **धैर्यदुर्गे पाडिलें** ३·२४८; **नक्षत्रीं डाळू पाडावा**

११.५७१, डाअ॰ पहा; निद्रा पाडौनि, निद्रा-वश झाल्यावर, १३.१००७; पडिसाई पाडितासि ११.६१७; बुद्धीची भींति पाडूनि, (आत्मचर्चा हा विशिष्ट महत्त्वाचा विषय आहे) ह्या विचाराची मर्यादा सोडून, १३.८२५; वज्र पाडिजे, बंद करावें, ७.१४८; वावंदणें पाडुनु १७.१४२, वावंदणें पहा; बोलणि पाडूं १३.३३८.

पाडस—हरणाचें पोर, ७.९२.

पाडा—वासरूं. ८.८. **कामधेनूचें पाडें** ११.१०९, ११.५७०.

पाडि-डी—टेंकाड, डोंगर. पाडि—**पाडि टाकी,** डोंगरावर चढतो, ८.८०; **पाडी—गगनाचिये पाडी** ६.३०२, **सद्वासनेचिये**—७.१२४.

पाडिवा—पाडवा. कां पाडिवां वाढि न मगे। १६.७४, **तुटणें** पहा. **पाडिवेयाची चंद्ररेखा** १५.४३७.

पाढाउ-वो—वाट दाखविणारा, वाटाड्या. १६.४२३. **पंचप्राणमना पाढाउ,** पंचप्राण व मन वाटाडे म्हणून घेतात, ९.२११; **सर्वगीता-दर्शनाचा पाढावो,** सर्वगीतेचा वाट दाखविणारा, १८.३०. कुंटे—'पाढाऊ', बोधकसंग्रह, १८.३०.

पाणधी—दोन कुंपणांमधली पायवाट. **शून्याचिया पाणधी धांवों आवडे,** विपर्यांच्या बांधांमधल्या शून्याच्या पायवाटेनें धांवणें रुचतें, १६.१८६.

पाणवाड—मासे धरण्यासाठीं केलेला नदीचा पानोथा. तरि मांसा लागि भूलला। आह्मणु पाणवाडां रिगाला। १६.४४८, ज्ञानदेवी—'पाणबुडां' १६.४५१. पाणवाडा—मोरी, **भवपुरिचां पाणवाडां** १६.४०५, ज्ञानदेवी—'पानवडां' १६.४०७.

पाणि-णी—(१) उदक. **पाणि**—सागरीं हीं पाणि वेगें। संचरे तें रूप गंगे। येर निश्चल जें उगें। तें समुद्र जैसा॥ १८.१०८२, ज्ञानदेवी 'पाणी' १८.१०८८. **लोहें पाणि गीळिलें** ११.४२१, ज्ञानदेवी—'पाणीपां चि गिळिलें' ११.४२६; **पाणिढाल,** पाणउतार, ७.९५; **गिरीशें गंगेचा पाणिढालु केला,** शंकरानें पाण्याचा ओघ खालीं सोडून दिला, १८.१६६८; **पाणियड,** पाण्याचा सांठा, तळें, **मूर्खे पाणियड फोडी,** तळ्याचा बांध फोडून टाकतो, १३.२९६, ज्ञानदेवी—'पाणियाडें' १३.२९८, कुंटे—'पाणियाडें', तळें, १३.२९८; **पाणियेड,** त्याच अर्थी, ९.२१३, ज्ञानदेवी—'पाणियाडें', ९.२१४, कुंटे—'पाणियेडें' ९.२१४; **पाणिलग,** पाण्याजवळ असणारा, राहणारा, **पाणिलगें हंसें** ६.१७७; **पाणिवळें,** पाण्यावरील केरकचरा, ६.४३९.

पाणी—तैं पाणियांचिये सुनिळें। पाणी चि तळपे कवतिकें। ते कल्ही ... कैसिकें। सन्हीं पाणी चि तें॥ १३.३२८. जैसे पाणियां हिं येवढें। आपजनां दीसति ... । सन्हीव तरि निवडें। पाणी चि तें॥ १५.३०० (२), ज्ञानदेवी—'पाणिया ही...पाणी' १५.३२२. निम्न भरलेयां उणें। तें पाणी ढळौं चि नेणे। १६.१५७. आतां गंगे(चे)चें एक पाणी। परि नेलें आनानीं वर्णी। एक नेली एक आणी। शुद्धत्व जैसें॥ १७.१९५, ज्ञानदेवी—'वर्णी' ऐवजीं 'वाहणी' १७.१९६. कां पाणी पांनां पाणी होइजे। लवणें जवि॥ १८.३९५, ज्ञानदेवी—'पाणीं पावतां पाणी होइजे' १८.३९८. आपणपेयां पाणी रिगे। गंगे स्नाना केवि॥ १८.११६१. ९.७४, ९.३४२, ९.४३५, १३.२३४, १३.७५४, १३.८९२, १३.९२७ (१,२), १३.१०५८, १६.२५, १६.३१ (१,२), १६.११६, १६.४४७, १७.१३९, १७.२१७, १८.४७८, १८.५८१, १८.८५९, १८.९०५, १८.१२७१, १८.१३३४. **चित्रिचें पाणी हुताशु** १८.४४३; **चूळु चूळु पाणी** १८.१६९३; **कर्मा पाणी सुभे,** पाणी सोडतो, त्याग करतो, १८.१९३; **फळाचिये आसे पाणी दे,** पाणी सोडतो, फळाशा टाकतो १८.१९९, **पाणीं**—कांहीं ठिकाणीं द्वितीया किंवा इतर विभक्ति नसतांही **पाणीं** असा पाठ आला आहे, त्या ठिकाणीं ज्ञानदेवींत 'पाणी' असा पाठ आहे, जसें—९.२१, १५.३००(२), १५.३०६, १५.४३२, १६.१०९, १६.१२४, १६.१६०, १७.१९५, १८.३९५, १८.५३१, १८.९८१; **पाणीं लाविलेयां पाखाणु आणी नेघे** १६.१२४; **पाणीं वोथिजवावें न लगे,** पाणी पातळ करावें लागत नाहीं, ९.२१; **पाणियां—पाणियां ऐसा ढालु** १३.३५८; —ऐसें, पाण्या-

प्रमाणें, १२·१२०, –कडे १८·४४०, –जवली १८·२७०, –जैसा कल्लोळु १८·१३९१, –हिं वेगले १५·२००(१); पाणियांचें पात्र १७·१४८; पाणियांचे न वहिलेपणें ७·७९; पाणियांचा संचलु १३·२४५; पाणियांहूनि १८·९२५; कल्पांतिचेया पाणियां १५·३०५, जलदच्युता – १८·८८२; पाणियां गजघंटा येंति १८·१६९०; पाणियें ७·१४७, ९·२९९, १८·५२९, १८·७०२, १८·८४१, –जो पलिपे, पाण्यानेंच जो भडकतो, ४·१७५, –ही रान भीजे, हा पाठ पाणियें हीरा न भीजे असा घ्यावा, १३·४८१; जाळ पाणियें न भरे १६·३२१; मेघु पाणियेंसिं धांवे १८·१४५८; अन्नपाणीं १६·३६०, ज्ञानदेवी – 'अन्नपानीं' १६·३६२; खड्डपाणी पहा; नदीनदपाणी १८·३२९; पयपाणी, दूध व पाणी, ९·४४; पाणीपणें १८·५१. (२) हात. मज अचरणा चरणु । अपाणी पाणि ॥ ९·१५७. पाणिग्रहण, स्वीकार, ४·१२१; कोदंडपाणी १८·३७२, १८·१२८४; पिनाकपाणिचां भातां, शंकराच्या भात्यांत, ११·२०४; शारंगपाणी ३·२२५; शार्ङ्गपाणी ८·५; शूलपाणी ९·३६८; सारंगपाणी ११·५९३, १८·१६३१.

पात—(१) पडणें, गळणें. अश्रुपात १·२७१. (२) पारणी. ६·२०३. पातेचिये कवलिये ६·२६७.

पांत-तां—पाहणें, पावणें पहा.

पातक—पाप. तेथ पातकें मांधति थाओ । १८·८००, मांधति हा अपपाठ बांधति ऐवजीं आला असावा, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'बांधती' १८·८०३. २·२२२, ३·१२९, १८·७२३. पातकांची अटवी ७·१६८; पातकांसि ठावो १६·३६८; पातकांची दाटुगी सभा १६·४२४; पातकांचा रासि ३·१४०; कुलहरणी(णीं) पातकें १·२२९, नानाविधें – ३·११४; महापातक १·२५६.

पातणें—येणें, प्राप्त होणें, मिळणें, होणें, प्रसंग घडणें. एथां कौरवां भलतें (भलेतें) जालें । अथवा तुज चि काहीं पातलें । २·१८१. तो धावेया हरिंगारुडी । पातला कां ॥ २·७२. १·४५, २·१६४, २·१९५, २·३६७, ३·१५०, ३·१५४, ५·२१, ५·१०२, ५·१४२, ८·५२, ९·३२, ९·४८१, ११·१३, ११·३६१, ११·६०७, १८·१४६९, १८·१७५२. पातलां ठांई १८·१०९६; अवधान पातला १४·६१; आंगा पातलें १३·३५१; आंगातें लेणिं पातलिं १७·१७९; काइ ह्मणों पातला ११·१४; गोमटी कीर्ति पातला १८·१४५५; चोखडी कीर्त्ति जगीं पातली १८·१३१५; पार पातले ५·१५८; पाहुणे पातलों ६·२; ब्रह्मत्व पातले ५·१५७, मातें – ८·१५१, – पातलें ९·४३८; तद्रूपता पातले २·१७४; थडी पातला ६·४६३; निष्कामता पातले ३·१५४; विस्मो पातला २·८३, सभा – १६·४२८; पातलिया— पातलिया विविधा अवस्था जीणौनि १८·८६०; पातलेयां १·१८८, १३·३४६, १३·४९१, १६·१९३, १७·१७३(पा), १८·१७२४; पातलेंयां— पातलेंयां मरणाचा माजिवटा ८·२०६, ज्ञानदेवी – 'पातलयां' ८·२०८.

पातवडा—पापुद्रा. ६·२५२.

पाताल—पृथ्वीच्या खालचा लोक, सप्तपाताळ, सप्ततल, सं.वा.श. पहा; पृथ्वीच्या आंतला भाग. देखत असें पातालें । पन्नगेंसि ॥ ११·२५९. तैं एकविसां स्वर्गां ही मीठी । पातालासि दे जै(जे)वि ॥ ११·४०६. आगा वृक्षासि पातालीं । जल सांपडे मुलिं । १३·१७९. १६·३२९, १८·६०६. पातालिचा परिमाणु १८·१३२१; पृथ्वी पाताला जाओ १४·१८२; सर्पु पातालीं रिगालेयां, बिळांत शिरल्यानंतर, १४·३१०; पातालकुहर, पाताळांतील गुहा, ११·३५५; पातालधनें, पुरलेलें धन दिव्यांजनानें दिसतें, ६·४५६; जेविं पातालिंचें धन । दावी किर अंजन । १५·३४, पातालव्याल ११·३५७; पातालस्वर्ग १६·३३४, स्वर्गपाताल ११·२६७; द्यौलोकपाताल, द्यौलोक पाताल असा पाठ घ्यावा, ११·३१०, ज्ञानदेवी – 'भुवर्लोक पाताळ' ११·३१५, कुंटे – 'द्यौलोक आणि पाताळ' ११·३१५; पृथ्विपाताल-स्वर्गीं, मेरु या तीन्ही लोकीं मध्यस्थासारखा राहतो, १५·४७०.

पांति-ती—पंगत, रांग, ओळ, बरोबरी. पांति—

पांति उठी, सत्यलोकाच्या एका दिवसांत चौदा इंद्रांची पंगत होऊन जाते, चौदा इंद्रांचें आयुष्य पुरें होतें, ८·१५३; उजिरी पांति लाभली, उदयकाळ येतो, बोधाचा प्रकाश लाभतो, १५·५५७; पांतिकर, पंगतींत बसणारा, ११·२, १३·४२१ (१). पांती—आहो अर्जुना-चिया पांती । जे परिसणेयां योग्य होंति । १·६२, नग देऊं आरोगिति । तेथवां पांतिकर पांती । मीं चि होईन पुढुतीं । देईन वीडा ॥ १३·४२१ (२), पंगत व पंगतींत बसणारा मीच होईन. अवधानाची पांती, एकसारखें लक्ष देणें, १३·३७०; एकी–, एका पंगतीचे, १४·११; तीवां वन्हि पांती, वडवाग्नि, विद्युदग्नि व भौमाग्नि हे एका पंगतीचे असले तरी, १६·२५२; हीरेयांची पांती ६·२६३; पांती एऊं न ये, एकाच पंगतीचे सारखेच आहेत असें समजूं नये, १८·५१५, ज्ञानदेवी – 'पातेजों नये' १८·५१८; पांती जुंपिजे, पंगतीला जाऊन बसतो, कुळांत जन्माला येतो, १४·२३९; येका पांनी मानु करुनु, निंदा आणि स्तुति सारख्याच समजून, १२·२०७.

पातिजणें—विश्वास ठेवणें. १७·५१.

पात्र—(१) भांडें. आतां शांतरसाचें भरितें । सांडित आहे पात्रांतें । ५·३४. ज्ञानदेवी – 'पात्रातें' ५·६४. तेथ किं माझे श्रोत्र । पाठाचें जालें पात्र । १८·१५२३. १८·९५३. पाणियांचें पात्र १७·१४८; प्रतीतीचेनि पात्रें ९·२४२; मौळयमद्याचें पात्र १४·१७५; युगांतचक्रिं पात्रें ११·३३८, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'युगांत शक्तीचीं पात्रें', ११·३४३. (२) योग्य, योग्य स्थान, योग्य माणूस. तो कृष्णकृपे पात्र । ६·१२६. ११·९८ (१), १८·१४६२. अविद्याविनाशिचीं पात्रें १८·१२२७; क्लेशा पात्र होंती १२·७४; चिळसी पात्र होइन १३·५७२; तपाभिधाना पात्र होए १७·२३५; दैवा पात्र हों १५·९; दैवां पात्र जाली ९·३७३; नामा पात्र जालें १३·९१९; पापा पात्र जाला १७·१६४; पात्र हों चि लागे १८·१३००; पात्रां होआवें १७·२४३; नामा पात्र जालें १३·९१९; लिंगा पात्र जाली, या चिन्हाला, येथें नांवाला, पात्र झाली, १८·३३५; पात्रमेलु, सत्पात्र माणसांचा लाभ, १७·२८३; देशकाल-शुद्धपात्रिं दान १७·२६०; पात्रविशेषें दानें, विशेष दानयोग्य माणसांस दानें, ९·३९५; पात्रसंपति, दानास योग्य माणसें हीच संपत्ति, १७·२७२; पात्रता ११·११०. अपात्र—अयोग्य माणूस. नं अपात्रीं हीं उदार । ११·१०३. पात्रापात्र ११·९८ (२). (३) भूमिका वेषांतर. पात्रें भांट नागारी । सामान्या क्रिया जुवारी । १८·२९५.

पाथर—दगड. पाथर नैना न द्रवे । १३·७२४. १३·५४८.

पाद्—पाय. निवृत्तिपादप्रसाद ११·६९७; पादप, झाड, १५·१४३; क्षितीचे पादप पोसीति १६·१९७.

पान—(१) झाडाचें पान. निर्ये पाना वरि पानें । पांजरति ॥ १५·१८७. ६·३९९, १५·९३(पा), १५·१७७. पल्लव पानें १०·९७; फुलें...पान ९·३८१; पान पालव डालें १५·१६४; वासनावेलि पानिं पसर वेंति १५·१६६; पानोवानीं—वेदतरुचा पानोवानीं, प्रत्येक पानावर, वेदांचें संपूर्णपणें अध्ययन या अर्थी, १३·१६६. (२) पिणें. कां बधिराचि नीट कान । अपेया नांव पान । १८·५७७. पान करावेया १५·५५६; अपेयाचां पानीं १७·१६२; अपेयाचेनि पानें १८·८०३; अमृतपान १०·१७५, स्तन–११·७९, ११·२००; चलचित्तपानतुंडिल १८·४, चित्त पहा; पिणें–पीणें पहा.

पानासणें—सज्ज करणें, रचणें. पौलि पानासिली, कोट तयार केला, ९·२१२; दुर्गं पानासिलीं ११·१९७; हुडा पानासिला १२·४८, हुडे पानासिले ११·३५८.

पान्हा—वात्सल्यानें स्तनांत भरणारें दूध. कूर्मिचेया पीलिया । दृष्टि पान्हा ये धनंजया । १८·१३३४. पान्हा फूटे ९·१८, –धरे काइ, आवरतां येईल काय? ११·४०; खडाणे पान्हा आला, तरीही पळवते, १३·२०४; सात्विकाचा पान्हा आणि १३·११५३.

पाप—अपराध, दोष, कुकर्मांचे परिणाम, नीति-

ब्राह्य वर्तनाचा भोग. क्षात्रवृत्ती जूझतां । पाप नाहीं ॥ २·२२५. स्वर्गा पुण्यात्मकें येइजे । पापें चि पापात्मकें नरका जाइजे । ९·३१३ (१). संतांचेनि आंगलगें । पापातें जिणणें गंग । १२·१७७. १·२४८, २·२०१, २·२३३, ३·८१, ३·२३१, ४·२०१, ९·१९६, ९·३०६, ९·३०९, १०·७८, ११·५२, १३·६९४, १३·७७७, १६·११७, १६·२५५, १६·२९८, १६·२९९, १७·१६४, १७·१९६, १८·१४०५, १८·१५२०, १८·१५२३. **पापाचा अचलु फीटे** ४·५५; **असंभड पाप पीके** १३·३२; **जैसा कृतघ्नु पाप न जाऊं**, जसें कृतघ्नाला सोडून पाप जात नाहीं, १८·७५२, ज्ञानदेवी – 'जैसें कृतघ्नौनि पाप जावों न सके' १८·७५५; **पापाचार** १८·१२७२; **पापात्मक** ९·३१३ (२); **पापताप** १७·२१८, **–पुंज** १८·६८५, **–पुण्य** २·२७७, ५·८०, १३·१५६, १६·२४९, १८·४४७, १८·१४०३; **पापिं...पुण्यि** १३·६८१; **पापपुण्यादिकें** १८·५६९; **पापयोनि**, पापजाति, ९·४४०, **–नीं** ९·४३९, **–रूप** ९·३१६; **पापावांचौनि** १·२४७; **महापापें** १·२०८, १·२५०; **पुण्यपापभाग** १६·३०७; **पापिया**, पापी, ते पापिये पातकें। सेविति जाणें ॥ ३·१२९, ३·२६४, १६·४०३, १६·४२४, १७·१०५, १७·१६०, १८·१८८; **पापियें सांचिलीं**, पाप्यानें केलेल्या (करून जमलेल्या) पापाचीं फळें, १८·९४३, ज्ञानदेवी – 'सांचलां पापीं' १८·९४८.

पांपर—लाथ. **उरीं पांपरा हालासि**, उरावर लाथेनें मारला गेलास, भृगूनें विष्णूच्या छातीवर लाथ मारली त्यास उद्देशून, ११·१०५.

पावल—हीन, कमीप्रतीचें. जो आपुलेनि नागरपणें। इंद्रभवना पाव(ब)लें ह्मणे। २·३६२. **पावली गोठी** ११·६६.

पायल—पायाकडून जन्मलेला, जमिनींतील पाणी, गुप्तधन, चोरी पायाळूला कळतात असा समज आहे; जलद पळणारा. तेथ सदैवां आणि पायला। वरि दिव्यांजन ही होये डोलां। मग देखे जैसीं अवलीला। पातालधनें ॥ ६·४५६. **पायलाचे लोचन**, डोळ्यांत अंजन घातलें कीं पायाळूला गुप्तधन दिसतें या समजास उद्देशून, १५·३४; **तत्वार्थीचा पायल देखणा**, अज्ञानरूपी जमिनीखालचें ब्रह्मरूपी धन दिसतें या अर्थी, १२·१७९; **धांवतेया पायला**, जलद जाणाराला, १३·७४६, ज्ञानदेवी – 'धांवतया पायचपळा' १३·७४८.

पायेरी—पायरी, जिना. १३·९४२.

पार—अंत, शेवट, पलीकडची बाजू. जाण तेयाचां ठांइं। अज्ञानासि पारु नाहिं। १३·७११. ११·१४०, ११·३०१, १२·१७६, १३·४५०, १८·१३६६. **कल्पांताचिया पारा वेगलेया** १८·६८३; **विवेकसिंधुचें पार** ६·११; **पार पातले** ५·१५८, **–नेदखों**, १०·२७५; **पारत्रिक, पर** पहा; **पारलौकिक** १७·२९०; **पारावार**, अंत, पलीकडे, ४·१८९, पारित्रिक, १५·५०४; **पारंगत**, निष्णात, पलीकडे गेलेला, ब्रह्मबोध झालेला, १·५३, २·२७७, **शस्त्रविद्यापारंगत** १·१०९.

पारका—निवळीचें बीं. तोडिजे खड्गपाणी। पारकेयां ॥ १६·८८.

पार-रिखणें—परीक्षा करणें, बऱ्यावाईटाची निवड करणें. **पारखणें**—जिये अधमोत्तम सूझे। सानें थोर बूझे। जिया दीठी पारखिजे। विखो जीवें ॥ १३·८७, ज्ञानदेवी – 'सुझे' १३·८७. **पारखि**, पारख, परीक्षण, १४·४४; **पारखिया—पारखियाचेनि हातें** १८·८८५; **पारखी**, पारख, पारख करणारा, निवड करणारा, शास्त्रें चि करावी पारखी। १६·४६३, **पारखीं होंति**, निवड करणारीं होतील, १४·२०६; **मार्गामार्गविशेषीं जैसा वारा पारखी नव्हे** १६·२४७. **पारिखणें**—पारिखावें खरें कुडें। पारिखिलें तरि न पडे। अखरें कहीं ॥ ८·२४०. **पारिखौनियां** ९·४३; **रत्नपारिखियाचां गावीं** १३·३१९.

पारखा—परका. घरिचिया...पारखेया १२·१४७.

पारज—पारा. कां कैलासु पारजें ढवरिला। ११·२१८.

पारणें—उपोषणानंतरचें जेवण. **आमोदाचें पारणें** १०·१११, **श्रवणासि** – ४·२१९; **मेघौनि थेंबटा पडे तैं तेया पारणें** १०·१६७.

पारधी—पशुपक्ष्यादिकांना धरणारा, शिकार म्हणून मारणारा. ३·२११, १६·३४३.

पारंब—झाडाच्या फांदीपासून लोंबणारीं मुळें. [illegible] गेलें १८·३४०; पालटु पडे १८·४९२(२); पारंबियां नाझारि। डाहालिया ॥ १५·५८.

पार्ष्णी-पार्ष्णि—टांच. पारष्णी कांवरूंमूला पीडूनियां,टांचेनें, १८·१०३०;पार्ष्णिचा माथां, टांचेवर, ६·१९८.

पारावार—पार पहा.

पारिठी—मोठी, प्रौढ. तार्नी आणि पारिठी १८·१६५८.

पारिसेपण—शिल्लेपण. १०·१८५.

पारु—रक्ष, वेचव. वस्तुत्व गोडवें। अमृतातें पारु म्हणे। १३·३.

पारुखणें—(१) पारखा होणें, दूर होणें, नाहींसें होणें. जेथ नित्यादि क्रिया टके। नैमित्तिक कर्म पारुखे। १·२५३. १·२४५, २·२८२, ११·३७५. अलाभें...न पारुखे १२·२०९; पुढैल पैसु पारुखे ६·६०; मनाची धांव पारुखैल ३·२६४. (२) बंद पडणें, स्थिर राहणें. हा पन्नकर जिये नाथां पारुखे। १०·९. संतप्रसंगें करावें जरि पारुखे, संतप्रसंगीं जर नित्यकर्म बंद पडलें, १८·५८८; संवादु तो चि पारुखे, बंद पडतो, १८·८१; पारुखणें—जिया परीं निमिष भरी पारुखणें न लगे, (चंदनाचाही सुवासाकरितां) जसें क्षणभरही थांबावें लागत नाहीं, १८·१७२२. ज्ञानदेवी 'पाउलणें' १८·१७४४. पारुखवणें —कां पडनु फलाचा घडु। पारुखवी केलिचा वाढु। १८·९६३, जसा केळ्यांचा घड केळीची वाढ बंद करवितो, ज्ञानदेवी–'पारुपवी' १८·९६८.

पारुष्य—कठोरपण. १६·२४३.

पार्वण—पर्व पहा.

पार्थिव—पृथिवी-पृथ्वि-वी पहा.

पालटणें—बदलणें. ऐसा ज्ञानाचिया युगुती। पालटु पडे गा सुमती। डोळेयांची शोभा राती। पालटे जैसी ॥ १८·४९२(२), (ज्ञानयोगांत ज्ञाता, ज्ञान व ज्ञेय ह्या त्रिपुटीच्या जागीं कर्ता, करण आणि कर्म हीं येतात) हा पालट झाल्यावर ज्ञाताच काय तो राहतो, ज्ञान व ज्ञेय यांचा ज्ञात्यांत लोप झाल्यामुळें त्यांतही बदल होतो, जसें डोळ्यांचें तेज रात्रीं कमी होतें. १३·१३५, १८·४९३ (१, २). पालट १३·९१८; पालटा गेलें १८·३४०; पालटु पडे १८·४९२(२); चित्ता पालटु नाहीं २·२९८.

पालणें—पाळणें, रक्षण करणें, आचरणें. विधितें पालीत। निषेधातें गाळीत। १२·७७. आणि स्वधर्मु चि पाळावा। परधर्मु तो गाळावा। १८·१३७. ९·४२८, ११·३०६, १३·७९९, १६·३७०. आज्ञा पालिजे १०·२८४; व्रूण पालिली १८·९१०; मास पालिली १६·४४५; विधिनिषेधु पाळि १६·११६; लळा पाळावा ११·५८३, लळे पालित ११·७०१,–पाळीसि १२·४; सृजी पाळी संहारी ५·८९. पालक (१) पाळन करणारा, सृष्टिचे पालक १०·८९; (२) पाळणा, हृदयकोशपालक १२·५; पालण, पालन करणारा, जगद्‌खील-पालणा १०·३; पालणें, पालन, १८·८६८; पालति-ती, पालन, १०·१२०, १७·१३२; बालाची पालति करी १८·५८६; पालिता, रक्षण करणारा, पालितेया गोडु १२·१९९; पालन—पालनशीलें ११·१३०; द्वारपाल १३·४१५, भू–१·२१८, लोक–९·३२३, १०·१००(१,२), १३·६३. प्रतिपालणें पहा.

पालव-वी—पालव—(१) पदर. वरि गगनाचेनि पालवें। गाळूनि घेतलें ॥ ८·१५. तरि दोन्हीं पालवेन्हीं। जैसा एकु तंतु अंबरीं। ९·२१९. पांचे पालव, पंच प्राण, ११·६३, १३·३६५, सं. वा. श. पहा; अविद्येचेनि पालवें ८·३९; युगांतविद्यूचां पालवीं ११·२९६; वाचेचेनि पालवें १७·१०५. (२) झाडाचें, वेलीचें, पान. जैसी बीजाचेया वेला पालवा। समर्थ भूमि ॥ ९·११७. वेंत पान पालव डालें। प्रमादिचीं ॥ १५·१६४. कनकद्रुमाचां पालवीं ६·२६२; नवे पालव ९·१८९; पालव डोलति १५·१५६; वेलपालव १५·१००. पालवी—झाडाचीं कोंवळीं पानें, जैसी वरिवरि पालवी खुडिजे। २·३०५. ७·४९, १५·१९१, १५·२०४, १८·१२३; जीवाभावांचिये पालविये ८·२६; नवी पालवीं १८·३५२ (१), ज्ञानदेवी–'नवां पल्लवीं' १८·३५४. पालवीं पुष्पपुंजु दावी १८·३५२ (२); पालवीं फूल फल १०·९८; करसंपुष्टपालवी(वीं) ११·३३२.

पालवणें—विस्तरणें. दिवा पालवे १२·१००.

पाला—(१) पानें, पत्री, पाचोळा. तो पाला तेयां वुभे । टकेयां वरि ॥ १५·१९५, **घुमणें** पहा. **वेलांचा पाला** १५·१९०; **वेलु पालों**, वेल व पालवी, १५·१८४, ज्ञानदेवी – 'वेलु पाल्वु', १५·१८५. (२) समुदाय. **विषयांचे पाले** १३·८४, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'पाळे' १३·८४.

पालाणणें—खोगीर चढवणें, बंधन घालणें. **माथा चि पालाणवी**, आपलें खोगीर, घरदारादिकांचा भार, जीवाच्या डोक्यावर ठेवतो, १८·१०५७.

पालिंगण—समुदाय. **आदित्यांचिं पालिंगणें** ११·२००, ज्ञानदेवी – 'पालेगनें' ११·२०३.

पालिवण—झोपडें, पर्णकुटी. **तो भिलांचेनि पालिवणें केवि रंजे** २·३६२.

पालूवणें—उघड करणें, विस्तार करून सांगणें. **प्रमेयबीजाचा मुडा पालूविला** ६·४८६, परजिल्हा (राजवाडे), ज्ञानदेवी – 'पालविजैल' ६·४८९.

पालेखाइर—कोवळीं पानें खाणारा माकड. **रानिचेयां पालेखाइरां** ११·२३.

पालेगन—थवा. सुमनिं पालेगनें । सारंगांचिं ॥ १८·१६१३, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'पालिंगनें' १८·१६३६.

पालोवाल—पानांचा विस्तार. **पालोवालिं उत्तरोत्तर**, अधिकाधिक वाढणाऱ्या या पानांच्या विस्तारावर, १५·१९६, ज्ञानदेवी, कुंटे – 'माळोवाळीं', माळयामाळयावर, १५·१९८.

पाल्हालणें—द्रवणें, विस्तार पावणें. हीं काज शारदियेचेनि ओजें । चंद्रबिंब पाल्हैलें । ६·२५८. कां सोमकांतु सोमें पाल्हाले । १८·११२. **पाल्हेली जाए**, विस्तार पावते, १५·१०१, ज्ञानदेवी – 'पाहाळीं' १५·१०२; **पाल्हाल—सोमकांतु पाल्हालु धरी**, द्रवतो, ११·२४४.

पाल्हैजणें—विस्तार पावणें. **तुंबाडें पाल्हैजति** १५·१२६; **डालुका पाल्हैजति** १५·१६३; **पल्हैजे** १५·१५१, हा पाठ **पाल्हैजे** संभवतो, ज्ञानदेवी – 'पाल्हैजे' १५·१५२, कुंटे – 'पाल्हेजे' १५·१५२.

पावणें—मिळणें, मिळवणें, पोहोंचणें, गांठणें. जेथ ध्यानाचे डोळे । पावतिना ॥ ४·१२. **पाउनि**—तेवि मातें पाउनि ठेलीं । दूरि कर्में ॥ ९·१२२. **मातें पाउनि** १६·३५२; **पाउनियां** १·२१०, **पाहणें** पहा; **पावत—पावतु ऐसा गमे** १३·१०१३; **पावता**, मिळविणारा, **पूर्णता पावते होंति** ३·४४; **पावतां—पुरता ठाओ पावतां** १८·५९; **पावति** २·३१३, **पद पावति** २·२७१, **प्ररोहो** – ३·१३४, **फलें** – १८·२४९, **मातें** – ९·४७९; **पावती—बाधा पावती** १·२५८; **पावतील** २·१९८, ४·११७; **पावलेयां** १६·१५१; **पावसि—मातें पावसि** १८·१३५५; **पावसी** २·२८४, ८·७८, **करतलें** –, सहज मिळेल, १७·३१६, **मातें उपायें** – १८·१३७०; **पावसील**—तरि स्वर्गसुख अनकलित । पावसील ॥ २·२२०, **पावाल** ३·९९; **पावावें** ८·१२५(२); **पाविजतसे**—पैं जेयाचेनि अंगसंगें । इये प्रकृतीतव अष्टांगें । जन्म पाविजतसे जगें । तो पिता मीं गा ॥ ९·२६८; **पाविजे**—देखें इंद्रियां आधीन होइजे । तरि शीतोष्णातें पाविजे । आणि सुखदुःखीं आक्रलिजे । आपणपें ॥ २·११९, आणि सांख्यि जें पाविजे । तें चि योगि गमिजे । ५·२९, २·२४०, १२·२३, १४·३०४, १७·२५, १७·११७, १८·९९४, १८·१०००; **तद्रूपता पाविजे** ३·३६, **योगु** – २·२७५; **पाविजैल—महेंद्रपद ही पाविजैल** २·६५; **पावे** १·२५५, २·२२८, २·२९९, २·३०८, ३·८०, ६·४४०, ६·४७८, ८·११७, ८·१२५(१), १३·५३५, १४·३९४, १५·३३१, १७·८६, १७·३४९, १८·६७७, १८·९०७; **अपाओ पावे** २·३४९, **उपहति** – २·१९९, **जन्म** – ६·४४९, **जात्यंधा पळणि** – २·३२६, **ठावो** – १८·८९९, **नाशु** – २·३१३, **पद** – १८·१२५२, **पाटण** – १६·४३९, **भूमिका** – १८·९५८, **मेलु** – १७·५३, **सरि** – १६·३५७, **सुखा** – १६·४३७; **पावें—सीणु पावें** १६·३९८, **पाहाणें** पहा; **पावेया**, **तत्व पावेया** १६·१०३, **नीकें** – १८·२८१; **पावैल**—ते सुख चि पावैल स्वभावें । आत्मारामीं ॥ ५·१३५, **स्वभावें पावैल ना** ४·१५५; **पावौं—पावौं सरलें** ६·४८४, **पावौनि** ९·५१५, **परम उल्हासु पावौनि** १·८४, **मातें** – १५·२९८; **पावौनियां—त्रिविधता पावौनियां** १७·१२१;

पावणें—तैसें शास्त्राधारें तेणें। ईश्वर चि एकु पावणें। १८.८४२; **पावणेयां परौतें** ८.११७. **न** सहित आलेल्या पावणें चीं कांहीं रूपें : **न पवतां**—२.३५१, ठाऊ **न पवतां** १३.५४५, १५.१५, थडी –, किनारा लागल्या नाहीं तोंपर्यंत, १८.१५०; **न पवति**—वांछित नेव न पवति। ना लेकही चि आइननति। १३.३३३, ९.४५४; **न पवती** ९.१८८, ९.३५०; **सरी न पवती** ४.१५७; **न पवतु**—अदोग्धु ही मी न पवतु। कें जाइन।। १८.१७०१, **न पविजे**—ऐसेनि कोडी एकी जन्म जाऊ। परि न पविजे मातें।। १५.३३४, जंव न पविजे तें ठांच। १८.२४८, **न पवे**—कर्मबंधु सर्वथा। वाधुं न पवे।। २.२३१, २.१८७, २.२६८, ९.४८१, १०.५१, १८.१२६, १८.३७२. **पांतां**—(१) पावतां, जाऊन मिळतां, या अर्थी, १८.३९५, (२) पाहातां, या अर्थी, **पाहणें** पहा; **पावें**—(१) पाहावें, या अर्थी ६.१८१, **पाहणें** पहा, (२) मिळावें, हारतलें आणर पावें १८.३९७; **पाववणें**—भाऊ तुमचा ठाऊ पाववीन, त्यांतील भावार्थ तुमच्या ठिकाणीं पोंहोचवीन, तुम्हांला सांगेन, १४.४११; **पावविजति**—देखें माता-पितरें अर्चिजति। तियें सर्वस्वें तोपु पावविजति। २.३२.

पाश–पाशक—बंधन, जाळें, फांस. **पाश**—मांडिलेयां पाश। वारेयासि।। १८.६११, निष्फळ यत्न. आशापाशरहित ३.७४. **पाशक**—देह पाशकीं गोविजे १४.६४; **पाशि**—कपाशिकें १६.३४३, सुखज्ञानाचीं – १४.१४७. **पांस-पासिक** पहा.

पाषाण—दगड, धोंडा. पाशाणा वरि वर्षले। १७.४१४, पाऊस निष्फळ होतो. ९.४८७, १८.१६२२.

पांस–पासिक—पाश–पाशक पहा. **पांस**—घातले आहाति पांसें। निसंगां जेणें।। १८.१०५८, ज्ञानदेवी – 'फांसे' १८.१०६४. **पासिक**—पासिकेंविण गोविति। ३.२५४.

पासवणे-पासिवणें—फांस, बंधन (राजवाडे); मागें हटणें (ज्ञानदेवी) हा अर्थ समर्पक वाटतो. **पासवणे**—जे मतिभ्रमाचे पासवणे। येंति चि ना।। ७.१६७, मतिभ्रमानें ज्यांची पिछेहाट होत नाहीं. **पासिवणें**—पासिवणें न घली, माघार घेत नाहीं, १३.४९५.

पासाव—जवळ, पासून, कडून. **तुज पासाव**, तुझ्याजवळ, १३.६; **मज चि पासाव होंति**, माझ्यामुळें, १०.८४.

पासिं-सीं—जवळ. शब्दास जोडून किंवा निराळा स्वतंत्रपणें हा शब्द आलेला आहे. **पासिं**—मन पासिं असत न दिसे। वस्तुजात।। २.५६. वस्तुचें अंगें। तें पासिं चि असतु न देखे। ५.८०. आपण चि पासिं दावी। दृष्टा नेत्रा दुरावी। १३.७९१. ७.१३७, ९.५६, १०.१६६, १३.३१८, १३.३८३, १३.४३०, १३.७२५, १५.५०, १६.१७५ (सिं), १६.२५५, १८.४७२, १८.७९३, १८.१५४५, १८.१६२०, १८.१७०१. **ठेवेया पासिं** ११.६२२, **संतां** – १३.११६३; **लक्ष्मी पासिं आलेयां** १६.१६४; **अन्न आणि भूख पासिं असे**, भरविल्याशिवाय मूल जेवूं शकत नाहीं, हा भावार्थ, १७.३४७; **सुन्हृद पासिं आले** १४.३६०; **कुळापासिं** १.२५४, **जला**–४.९५, **तेयां** – ९.२०७, **मनबुद्धी**– १२.१०१, **महासिद्धांता**– १५.४०१, **समुद्रा**– ९.४५८. **पासीं**—विलो पासीं ही आलेयां आशे न रिगे। हें काइ म्हणों नि।। ६.३३. १४.२५२, १८.५१२, १८.१०७५, १८.१५७३. **भूकैलेया पासीं** १८.१००१; **द्रोणापासीं** १.९३, **मज**– १०.१४५, **सुषुम्ने**– ६.२४०.

पांसु—धुळीचा कण, धूळ, माती. **ई पांसूची डेंपुळी** १५.३६१; **पांसुता**, धूळपणा, धूळ असणें, १५.४७२.

पासूनि-सौनि—आंतून, पासून, कडून, मुळें, पेक्षां. **पासूनि**—ज्ञानापासूनि ध्यान। विशेषिजे।। १२.१४०. **वेदापासूनि** ९.३६६. **पासौनि**—प्रकाशु आणि कडवसें। हें सूर्या चि पासौनि जैसें। १०.८६. आणि चर्ये लागि पांगुला। पासौनि मंदु।। १३.४५५. १.११९, ३.३५, ३.१८७, ५.६१, ६.३६८, ७.५१, ९.२४, ९.८७, ११.२१४, ११.४५८, १२.१४१, १३.६८३, १३.१०४०, १३.१०५०, १५.४९८, १५.५१६, १८.१३९९, १८.१५४७, १८.१७३७.

अतिवृद्धा पासौनि वृद्ध १३·९७५; अहित पासौनि काढिती १६·४५९; आदिलापासौनि, पूर्वी होती त्या पेक्षां, (१) वसंतऋतु येण्यापूर्वी होती त्यापेक्षां, १·४३, (२) पूर्वी आस्था होती त्यापेक्षां, ६·४८४; कर्मांपासौनि बरवा, पेक्षां, ९·२६५; खांदियांपासौनि शाखा फूटलिया १०·९७; तुज पासौनि, तुझ्याकडून, ११·६९, तुजपासौनि, तुझ्यामुळें, २·९५; तेयापासौनि, त्यापेक्षां, १·२६४, त्याच्यापासून, २·९६; भ्रांतीपासौनि हीतलें ५·३४; रश्मि हान मृगजळा पासौनि अर्कमंडला, सूर्यकिरण व मृगजळ या-(दोहां)हून जसें सूर्यबिंब निराळें आहे, १५·४९७; विषयांपासौनि हीतलें ५·१४७; वैकुंठापासौनि विशालें ९·३८५; पासौनियां ११·३८०, १३·८९९; पासौनु, देहा – १५·३३५, सुषुप्ती आणि स्वप्ना – १५·४९६.

पाहणें–पाहाणें—बघणें, दिसणें, विचार करणें, जोपासना करणें. कित्येक ठिकाणीं पांहणें चीं रूपें आलेलीं आहेत, त्यांपैकीं कांहीं येथें दिलीं आहेत. पाहणें—पाहतां, गलु न पाहतां १३·७३८. पाहाणें—पाहा ६·३०, ११·४२४; पाहातपाहातां १८·१६८७; पाहांत असति ११·३२९, – असे ११·२६८; वाट पाहांत ८·१०३; पाहांत पाहांतां ११·३३०; पाहातां ६·११७, ११·२२२, ११·२८५, १४·७२, १६·३८; पांहातां ११·१४०; पाहांतां १६·३२९, १६·३५६, परब्रह्माचेनि कसें पाहांतां ४·११४; पाहातातिं १३·६४० (२); पाहांति ३·१२८, ९·१५१, ९·३७१, १८·७९८ (ति); पाहांतेया—आरिसा आरिसेया पाहांतेया। अपाडु जेतुला॥ १८·२७२, आरसा आणि आरशांत पाहणाराला, ज्ञानदेवी – 'आरिसया आरिसां पाहतया' १८·२७४; पाहावा-वी-वें—आगा सूर्योदयो जालेयां। सूर्यो सूर्यें चि पाहावा धनंजया। तेविं मातें मीं जाणावेया। मीं चि हेतु॥ १५·३९३, १३·३१२ (२), १८·२७१; तो पाहावा हे डोहळे १२·२२१; ते पाहावी हें उपजे। तैं तो चि पाहावा॥ १३·३१२(१), अहिंसेचें रूप पाहावयाचें असेल तर तो (ग्रंथाधार)च पाहावा; दूरौनि पाहावे ९·१७१; न पाहावें तें पाहे। १३·७७३ (१), तैसें एक स्थान पाहावें लागैल ६·१६३; पाहवेया—एक मी वांचूनि वास। न पाहवेया॥ १३·६०३; विश्वरूप पाहावेयाचे डोहळे ११·३६१; पाहासि—शोचुं पाहासि २·९४; पाहांसि—जरि चित्त पाहांसि माझें। एणें मीसें॥ ३·१५, जाणों पाहांसि १७·१९७, झोंबों – १७·५०; पाहिं—हा रातिदिवसु पाहिं। जैसा जात्यंधा ठाउवा नाहिं। ४·२००, १०·२७६, १५·५०२, १६·११७, १६·२९०, १६·३९८, १७·१०४, १८·१४०३; पाहिजे ५·१७, ५·७६, ६·३, ७·११२, १५·२४५(२), १६·१०१; १७·१७६; अद्वैतें पाहिजे १५·२४४, घेऊं – १०·२४१, धाया – १८·१७०, रूप – १५·२४२; परि अमृतीं कुहा पाहिजे, अमृतांत असूनही विहिरीची (पाण्याची) इच्छा करावी, ९·३००; पुजुनि देऊं पाहिजे, १६·१४७; पाहिजेता—जें पाहिजेतेन विण पाहिजे। १५·२४५ (१), आपण पाहणारे आहों ही भावना सोडून; पाहिला-ली-लें—यशोदा सायासें पाहिला। ६·१३७, १·१९३; वरि डोळां पाहिली ८·४१; जंव मियां पाहिलें ११·२७१; ध्यानाचां डोळां पाहिलासि १६·२९; पाहिलेयां १८·११६९ (१); पाहीं—एणें कारणें ह्मणिपे पाहीं। व्यासोच्छिष्ट जगत्रय॥ १·४७, ऐसा स्वभाऊ चि पाहीं। इंद्रियांचा॥ २·१२०. २·१५८, १०·२७५, ११·५०, ११·११०, १३·१११५, १४·३६२, १६·१३३, १६·२६१, १७·१९८, १८·९७७; पाहील—जात्यंधा कैंचें पाहील। ६·७, पाहुनि १८·१५५२; पाहुनियां, नीट तपासून घेऊन, १७·२७३; पाहुनु १२·४४, १६·४११; पाहूनि १३·२८९; पाहे, पाहतो, जाणतो, बाहिरि दीठि उघडूनि पाहे। ११·२२३(१), १३·७७३(२), १३·८१७, १३·१०४१, १३·१०५१, १६·१४१, १६·१४३, १७·१८९; पाहे पां ९·२५४, ११·५३४, १७·११२; तूं पाहे(हें) ९·९१; वांस पाहे ७·१२९; हों पाहे १८·२८४; पांहे ६·४३, हा पाठ पाहे असणें संभवतें, ज्ञानदेवींत या पाठाऐवजीं 'अर्जुना' हा पाठ

आहे, ६·४३; पाहों—ऐसी(सीं) पाहों पाहों वायागी मीसें ११·१०८; पाहों एंथि ८·८३; पाहों लागला ६·८८, ९·१५०, ११·११९; वाटा पाहों ११·५४०; साचोकारें पाहों लागे ४·९६; पाहों विसरला ७·१२१; मातु पाहों ११·५३८; हों पाहों १७·१६; न पाहों ११·२२३(२), ज्ञानदेवी–'न पाहें' ११·२२७; पाहणें—कैसें अनुग्रहाचें करणें। पार्थाचें पाहणें आणि न पाहणें। तेंही ही सकट नारायणें। व्यापूनि घातलें॥ ११·२२३, पाहणें टाकणें १८·१४१४(२); पाहाणें ४·८५, १६·१४८, १८·५३०. पहावें १·१७१, ज्ञानदेवी – 'पाहावें' १·१७१. पाणें—पाहणें या अर्थी या क्रियापदाचीं रूपें अनेक ठिकाणीं आलेलीं आहेत, त्यांपैकीं कांहीं येथें दिलीं आहेत. पाइं, पहा, इयें शरीरांतरें पाइं। २·११०, ज्ञानीनि भक्तु येकु पाइं। ज्ञानियां जो॥ ७·१०८, मज चि नावें पाइं। जीणें ठेविलें। ९·३३२, ३·४९, ३·५८, ४·१११, ४·१५३, ५·४६, ८·१५६, ९·६८, ९·८१, ९·४६७, १०·११४, १८·२६५, १८·३३३, १८·११८३; दाउनि पाइं ९·९५; पाइजे, जरि उपमा पाइजे ६·४८२, ज्ञानदेवी–'पाहिजे' ६·४८५: पाइजेति—जाणों पाइजेति, जाणावयास पाहिजे तर, १०·२४२; पाईं ३·२९, ३·१७७, ३·२३५, १४·३२१, १५·२८४, १५·५५२; पाउनि, समजून घेऊन, १८·१२९५, १८·१३४३; पाउनियां १६·१८; पाए, पाहतो, निगों पाए ६·२६७, वास–१८·१०९२; पाये—वास न पाये ६·३७०; पाये पां, पहा बरें, ६·३१२, ६·३६२, या दोन्ही जागीं ज्ञानदेवींत 'पाहे पां' असा पाठ आहे; पाऊं—सिंधु सिंधुनें पाऊं जाए। १८·१४१४ (१), पाऊं जांतां १८·५३३ (१), –लागसी ९·७०; पांत – पृथिवीतळ उलंडों पांत। १·१५३, १·१४७, १·२४१, १०·१६६, ११·१४३, न पांत १८·६१८; पांत ठाके १८·९७० (२); पांतसे ११·२१४, हों–१८·१५८३; पांतां ६·९३, ६·२११, ८·२५, १३·२१४; पांतां १·८, १·३८, १·२०९, २·११, २·७०, २·९०, ४·१००, ४·१६२, ६·४०, ७·२९, ९·६७, ९·१०९, ९·२४८, ९·४१२, १०·१८५, ११·२२५ (१), ११·२८४, १४·१९१, १५·१३७, १५·४५४, १६·११०, १६·१५२, १६·२८१, १७·५, १८·३९४, १८·३९७, १८·५२९, १८·५६६, १८·११६८, १८·१४४९; न पांतां हिं दीसे ११·२२५ (२); दशेची वाट न पांतां ६·४५१: पांतास्मि ११·३६०; पांनि—गहवरौनि भरलें। सांडे पांनि॥ १·११४, ६·२०२, ११·८५, १३·६४० (१), १५·२४३, १७·३६५, १८·११८; पांतु १·१७३, कुपथ्याचें मीस पांतु १३·८१; पांतें, पाहणारें, आरिसा पाऊं जांतां कोडें। जैसें पांतें चि रिये पुढें। १८·५३३ (२), पांतेपण—पांतेपणें विण जैसा। पांत ठाके॥ १८·९७० (१). पाणें—पहाणें, पैं दर्पणातें दर्पणें। पाहिलेयां होये न पाणें। १८·११६९ (२); पावी, पहावी, १६·२३; पावेया, पहाण्यासाठीं, १८·२८१.

पाहणें—उजाडणें, पहाट होणें. पाहला-ली-लें—कां भणगा दुकाळु पाहला। ११·४२३, दुष्काळ संपून सुकाळाची पहाट व्हावी. पाहला—सुकाळु पाहला असे ३·२६, ज्ञानदेवी–'पाहला' ३·२६; देखी अद्वैतदिवसें पाहाली। रात्रि जेथ॥ ६·३९९, द्वैताची रात्र अद्वैत दिवसानें उजाडली; उखा पाहाली १६·२६३; पाहालिं गेलें, उदय पावलें, ९·४७४, पाहालीं–१८·१५०१; जीवीं सुखाचें सुयाण पाहलें। ११·३३३, ५·३१, ६·१३६, ११·१८५; अद्वैत दिवसें जेया पाहलें ६·१०५; पहालेनि पहाटे, जो प्रकाशून पहाट झाली असतां, १६·७; पाहालेनि सुयाणें, सुकाळ, धान्याची विपुलता झाली म्हणजे, १४·२१४; पाहालेयां १३·९३, १४·४७, १५·५२५, १८·२६१, १८·१६०६; पाहलें, पहाट, तैं नक्षा(क्ष)त्रांतें पाहलें। गिळी जैसें॥ १८·१९४. रात्रि पाहलें १४·३६०; पाहालें २·३५४, ११·९६, १४·३५२, नातरि जात्यंधा पाहालें प्रमाण नोहे ३·१९४; ज्ञानाचें पाहिलें, उजेड, प्रकाश, ४·१९१; पाहिचा-चें, उद्यांचा-चें, पाहिचा वेळु ९·४०१; आजिचें...पाहिचें १३·७५८; पाहांती, उजाडणारी, उजाडती, ७·१२७; पाहे, उजाडत, तरि विद्युत्स्फुरणें कां

न पाहे । जगामाजि ॥ ५·११२, कां राक्षसांसि दिवो पाहे । राति होउनि ॥ १८·७२१, राक्षसांचा दिवस रात्र झाली म्हणजे उजाडतो; **सूर्यें सकल दिवो पाहे**, सूर्याच्या उगवण्यानें सगळा दिवस उजाडतो, १८·३५४; **पाहे**, उद्यां, पुढें लगेच, पाहे चि ना पुढ़ार्ति आलें । १३·७३४.

पाहाट—पहाट, प्रभात, प्रातःकाळ, सूर्योदया-पूर्वीचा काळ. ते पाहाटेविण पाहाटवित । ९·२०० (१). ८·१५९. **पहालेनि पाहाटे** १६·७; **उन्मेखा पाहाट फूटे** ६·४५०, **पुण्याची** – ४·५५; **सुखपाहाट**, पाहाटेचा आनंदाचा काळ, १६·२३८; **पाहाटि** – **अवसिपाहाटि** १३·३०; **पाहाटवणें**, उदय करवणें, ज्ञानाचा प्रकाश पाडणें, ९·२००(२).

पाहार—प्रहर. जिये गाविंचा पाहारु दियां वेन्हीं । ८·१५३. **आठ पाहारिं**, दिवसभर, १७·२०१; **आठां पाहारां भीतरी**, एक दिवसांत, १२·१०५; **आठै पाहार**, सर्व दिवस, ११·१६७, ११·६७०, १३·३६५, १३·५४९; **चौपाहारी**, चार प्रहरांचा काळ, अर्धा दिवस, ११·४८९; **देहाची चौपाहारी**, येथें आयुष्यकाळ, ८·१५९; **रातिची चौपाहारी**, १८·९६२; **दुपाहारी**, **दुपाहारी कां दिवसें**, दोन प्रहरभर किंवा दिवस-भर राहिलेलें, शिळें, १७·१५४; **ब्रह्मेयाचिया ही पाहारातें आपुलां डोलां देखते**, ब्रह्मदेवाच्या प्रहरांची ज्यांना जाणीव आहे, ब्रह्मदेवाच्या दिवसारंभीं सृष्टि उत्पत्तीचा आरंभ होतो व रात्रीं लय होतो हें जे जाणतात, ८·१५७.

पाहुणा—अतिथि. आह्मीं भावांचे पाहुणे। भलेतेया ॥ ९·३९१. ६·२, १३·६४२, १४·२१४. **पाहुणर**, पाहुणचार, जें वैरियांचा पाहुणरु । ८·१४७, हा पाठ **पाहुणेर** असा संभवतो. ज्ञानदेवी – 'पाहुणेर' ८·१४९. **पाहुणेर**—**शाकांचा पाहुणेरु** १६·२२; **पाहुणोर**, पाहुणचार, १०·११; **पाहुणोरा आला आहे**, पाहुणचारा-साठीं आला आहे, ११·२.

पाहूती—पायरी (राजवाडे). **पुण्याची पाहूती सरे**, पायरी संपते, शेवटच्या पायरीवर येतो, ९·३२५.

पिकणें—पीकणें पहा.

पिंगला—(१) पिंगट. **पिंगला दीठी** ११·२०१. (२) नाभिचक्रापासून उजव्या नाकपुडीपर्यंत जाणारी सूर्य-नाडी. ६·२४४. **इडा** पहा.

पिचडि—थुंकी. तैसें पिचडिं तोंड । सरांडैल ॥ १३·५६०.

पिंजरी—बारीक पूड. **धूमरजाची पिंजरी** ९·१२४; **चंदनपिंजरी** ११·२१९.

पिंड—पुंज, गोळा, लिंगदेह, शरीर, अहंपदविशिष्ट जीव (राजवाडे). पिंडें पिंडाचा ग्रासु । तो हा नाथ-संकेतिचा दंसु । ६·२९१, पंचमहाभूतांनीं पंचमहा-भूतांचा लय करावा हें आदिनाथ शंकराच्या अंतरंगाचें मर्म. हें पद होतां चमत्कार । पिंडु-जनीं ॥ ६·२९६, पिंडु जनीं असा पाठ घ्यावा, शरीर आकाशविहारी होणें हा लोकांना मोठा चमत्कार वाटेल. **पिंडाचेनि आकारें**, शरीराच्या आकारांत, ६·२५०, – **मीसें**, शरीराचें निमित्त करून, शरीरद्वारें, ६·३०८; **कोण्हें एकें पिंडें**, एकादा मातीचा गोळा घेऊन त्याचें भांडें बन-वावें, पृथ्वीच्या घडण्यावर हें रूपक आहे, १८·३०८; **मृत्पिंड** १५·४७२.

पिडी—पाया (राजवाडे), बैठक या अर्थी. **आदि-लाची पिडी तेयातें करी** १३·८१०, एका देवाची बैठक उठवून, त्या जागीं दुसरा देव मांडतो यास उद्देशून. ज्ञानदेवी 'आदिला चि परवडी' पहिल्यासारखाच प्रकार करतो या अर्थी, १३·८१२.

पिंडी—मंदिरांतील शिवलिंग. जे शून्यलिंगाची पिंडी । ६·२७३, निराकाराचें चिन्ह अस-णारी पिंडी.

पिणें–पीणें—नेहमींच्या अर्थी व शोषून घेणें, नाहींसें करणें या अर्थी हा शब्दप्रयोग आलेला आहे. **पिणें**—जेव्हलि कुंडलिणी चांद्र पिए । ६·२५९. हलाहल आगी पियालें । ११·३५३. ४·२२०, १०·१७६, १२·६३, १८·९४२. **कांजी पियाला** ९·१५०; **कोश पियालीं** १३·६०३; **पियों न लाहे**, पिऊं शकत नाहीं, १६·४४७; **पियों ये** १८·१४७३. **पीणें**—जें पाणी पीउनि असे पाणी । १३·९२७, जें सर्व पाणी व्यापून पाणीपणें राहतें, या अर्थी. **पीउनि घाली** १६·१९३; **पीतां** ९·१५३,

१६·२३९; **रोहिणी पींतु** ११·५३; **पवनू चि पींथि**, वाऱ्यावरच जगतात, ७·३७; **प्रेम पेडनि** ५·१७१, ज्ञानदेवी–'पिऊनि' ५·१७२. **प**—शब्दास जोडून पिणारा या अर्थी, **मद्यप** १३·५३१; **सोमप** ९·३०६.

पितर–पितृ—आईबाप, परलोकांतील पूर्वज. **पितर**—तरि पितर काइ करिति । कैसेनि स्वर्गी वसति । १·२५४. १३·८१५(२). **पितरांचीं व्रतें** ९·३५२(१); **पितरोद्देशें** ३·१२०; **पितरकार्यअवसरीं** १३·८१५(१); **मातापितर** १३·७८६, १७·२०६, **–मरणें** १८·१०९. **पितृ**—पूर्वज, **पितृगण** १०·२२४(१),**पितृदेवता** १०·२२४(२); **पितृपक्ष** १६·१०६; **पितृत्व वरि**, पितृलोक मिळतो, ९·३५२(२).

पित्त–पीत्त—पोटांतील एक अन्नपाचक रस. **पित्त**—आणि जंगमा हिं द्वात । लाउनि काढिलें पित्त । १३·२२१, हालचाल करणाऱ्या (जिवंत) प्राण्यांचें ही पित्त काढतात. **जें देहीं कफवात परिहरौनि पित्त आटोपे**, शरीरांतील कफवात या दोघांना मागें सारून जेव्हां पित्त देह व्यापतें, १४·१९५. **पीत्त**—**पीत्त कुरूपे** १६·३९२, कुरूपणें पहा. सं. वा. श. **त्रिकुटी**, **त्रिदोष**, **त्रैधातुक** पहा.

पिलें–पीलें—पशुपक्ष्यादिकांचें पिलूं. **पिलें**—नागाचें पिलें ६·२२२. **पीलें**—जांसि पीलें धरी तोंडें । १३·२५१, **पीलु** १३·३९९; **कूर्मिचेया पीलिया** १८·१३३४, **पीलेयां कूर्माची दीठी** १६·२६९, **पीलेयाचें पोखण** १३·१४०, हे तिन्ही संदर्भ कासवी आपल्या पिलांचें पोषण फक्त नजरेनेंच करते या समजास उद्देशून आलेले आहेत.

पिशाच्च—भूत. **पिशाचाचें चित्त** ५·५७.

पिशित—मांस. **कुहिलें पिशित** १३·५२०.

पिसें–पींसें—वेड, अज्ञान. **पिसें** २·९३; **पिंसें**—पहिलिये बालदशे । आई वा हें त्रि पिंसें । १३·७०८, १०·२६७, ११·५९. **पिंसा**—वेडा, पय सनकादिक वेडे । पिंसे जाले ॥ ९·३६७, १८·६६४; **देवपिंसे**, देवखुळे, १६·२९६; **पिसें**, वेडा, **पिसे(सें) आलव घाली** १८·२६. **पींसें**, वेड, वेडा, पींसें आणि न भुलवी । ६·१२४, वेड आहे तरीही भ्रम पाडीत नाहीं असें होत नाहीं, भ्रम पाडतेंच; नवल पींसें लागलें आहे । पार्थातें कृष्णा ॥ ११·१७२, १४·२५०, १६·३८०, १८·२२०, १८·५४८, **पींसा लोकु** १५·१३७; **पींसे लोक** १८·४४४; **पांचपींसें**, पंचमहाभूतें, १८·१८; **प्रकृतिपींसें**, हा पाठ **प्रकृति पींसें** असा घ्यावा, १६·३६१; **पीसेपण** १३·१९१.

पिकणें–पीकणें—पक्व होणें, भर येणें, तयार होणें. **पिकणें** १४·६६. **पिकविजन आहे** ९·२०; **पिक**—**प्रमेयपिक** ९·५२८. **पीकणें**—आणि श्रवणेंद्रिया पीकलें । ४·१. पेलीनि मग पुढां । तें चि पीकें ॥ १७·१८. ५·१४६, ६·१४५, १३·६६९, १४·२६२, १८·११३. **अभिप्राऊ पीकें** १०·२९, **आत्मसिद्धि** – ६·३५५, **पाप** – १३·३२, **पापपुण्य** – १३·१५६, **मति** – ९·२५, **सारस्वत** – १२·८; **सेन पीकलें** ८·२५९; **पीकलीं पडवलें** १३·५५८, **–फलें** १२·१२८; **पीकनें सुक्षेत्र** १८·७०; **इंद्रियें पीक(क)लें** १८·१००८, ज्ञानदेवी–'केले' १८·१०१४; **बरड...पीकें** १३·१३; **पीकलेया** ७·१७१, १८·२३५, **पीकलेया मुक्ताचा परिमलु** ८·५६; **पीकावेया** १७·२४७; **पीक** ४·८, १०·५४, १४·२६१, १६·९९; **पीक तें सुक्षेत्र** ८·११०, हा पाठ **पीकतें सुक्षेत्र** असा घ्यावा.

पीटणें—मारणें, ठोकणें, वाजवणें. तानलें लोह पीटितां । १३·१०१०. **एकताळी पीटली** १·२५७; कपाळ शब्दाबरोबर आलेल्या पीटणेंच्या संदर्भाकरितां कपाळ पहा; **विधिचेनि दंडें थांडें पीटुनि**, १८·८३२.

पीठ—(१) धान्याचें. ११·४१०. (२) स्थान. **इंद्रियपीठ** १८·३४८, **नासाग्र**– ६·२०४, **मूल**–, उगम, मुख्य स्थान, १·३०, ११·२१५, १७·२७३;**योगपीठिचा भैरवु**, योगरूपी आसनावरील जणूं भैरवच, ६·४६०; **वैकुंठपीठिचें लिंग**, वैकुंठस्थानाचें आराध्य (पूज्य) दैवत, येथें श्रीकृष्णास उद्देशून, १७·४६; **वैकुंठपीठनायक**, विष्णु, १०·१८; **पीठिका**, **आत्मनिवेदनातलिची पीठिका**, नवविधा भक्तींत आराध्य दैवताशीं

सख्य संपादन केल्यावर भक्त आत्मनिवेदन करतो, येथें आत्मनिवेदनाखालची सख्यभक्तीची भूमिका, ६·१२७.

पीडणें—त्रास देणें, दुःखी होणें, नेट करून दाबून बसविणें. तुह्मीं व्रतनियम न करावे। शरीरातें न पीडावें। ३·८९. १८·१३२५. **कांवरूमूला पारच्णी पीडूनियां**, गुद व उपस्था-मधील शिवणीचा मध्यभाग टांचेनें दाबून, १८·१०३०, हें मूलबंधाचें वर्णन ६·९२ ते ६·९९ ओव्यांत आहे; **सीवणिमध्यु पीडिजे**, दाबून ठेवावा, ६·१९४; **पीडित** १७·२८६; **तृषापीडितें मृगें** ५·११०; **पीडा**—अथवा प्रवासें कां पीडा। सीणलें(ले) जें(जे) सांकडां। १७·२०५, **भूखेची पीडा** १३·२१९; **आत्मपरपीडा** १७·९८.

पीत—पिवळें. **पीतांबर** ११·२१७.

पीन—पुष्ट, लठ्ठ. **पीनावयव मांसले(लें)** ११·१३९.

पीयूख-ष—अमृत. **पीयूख—पीयूखांचे अर्णव** १८·१७७६; **पीयूखु वरिखौनि** १८·१०३३; **पीयूखधारा** १३·३८०; **गंगापीयूख**, गंगेचें पाणी, १६·१९४. **पीयुष**—मृत्या जैसी वृष्टि। पीयुषाची ॥ १७·३९५, **पीयुषाचा महापूर** १४·२८; **पीयूष**—पैं आवविंयां जगीं जें विष। तें कीडेयाचें पीयूष। १८·९२६, २·१९५; **पीयूषिं जैसी रुचि न विटे** १७·२१९; **कृपापीयूष सजलु**, हे शब्द एकत्र घ्यावे, कृपामृताच्या पाण्यानें भरलेला (मेघ, श्रीकृष्ण), ११·११३.

पीलणें—पिळणें, वळवणें. वायां चि मान पीली। ६·७७. ९·४१४.

पुंज—सांठा, समुदाय, ढीग. **अक्षरांचे पुंजे** १३·१५२; **क्रिमिचा पुंजा** १३·११००; **पापपुंज**, पापांचा सांठा, १८·६८५, **पुण्य-** ९·४७९; **पुण्यपूंज्य(पुंज)** १०·२१४, ज्ञान-देवी – 'पुण्यपुंज' १०·२३४; **पुष्पपुंज** १८·३५२, **रश्मि-** १६·९; **पूंज**—मग क्षीराब्धितें सांडितु। गगनीं पूंजा मंडितु। १८·१५३६, **पूंजा मंडितु** हा अपपाठ संभवतो, ज्ञानदेवी – 'पुंजमंडित' १८·१५५०.

पुजणें-पूजणें—पूजा करणें, आदरसत्कार करणें, मान देणें. **पुजणें**—जैसा पुजुनि देऊ पाहिजे। पेरुनि सेता जाइजे। १६·१४७, जसें पेरलें तर शेत पीक देतें, तसा पुजला तर देव पावतो हा भावार्थ. **पूजणें. पूजि**—निफजे तेया महापूजा। पूजि तो मातें ॥ १८·११७३(२), **पूजिजे**—देवा संतवृंद नमस्कारिजे। कां घडे तरि पूजिजे। २·३३, **पूजिजति** ८·४९, **–सि** १७·६; **पूजितां** ३·९६ (२); **पूजिति** १७·७९; **पूजितें**—पूजितें दैवतें जोगावी। १३·७९४, **पूजितेया**, पूजा करणाराला, ११·५८९; **पूजिला**—ईश्वरबुद्धी पूजिला। १४·३५९, **पूजिलीं** १२·५०; **पूजी** ३·१२०, १३·२०७, १८·१७६०, **–जीं** १२·२२१; **पूजणें**—तेया चि नांव पूजणें। खुणेचें माझें ॥ १८·११७२, यावर श्लोक १८·५५ वरील ओव्या, विशेषतः १८·११६८ ते १८·११७३ पहा; **पूजनें** १७·४४; **पूजा**—पर्वविशेषें भोजें। पूजा आन ॥ १३·८१४, स्तुति काहिं न बोलणें। पूजा काहिं न करणें। १८·२५, १७·७, १७·२४४, १७·२८६, १८·९१३, १८·९१४, १८·१२४१; **तो करी तेतुली पूजा**, तो जें कांहीं करील ती माझी पूजाच समजावी, १८·११७५; **पूजाबंध**, बांधलेली पूजा, ११·२१६; **महापूजा** १८·९४७, १८·११७३(१), **वाक्य-** १५·५६५; **पूज्य** २·३४, ६·४७५, १६·२२८, **स्वधर्मु-** ३·९६ (१); **पूज्यता**—पूज्यता डोलां नेदखावी। १३·१८८, स्वतःच्या गौरवाची आवड नसावी, हा उद्देश. **सपूजित** ८·१४४.

पुंजाळणें—पसरणें. ६·२०३.

पुट—(१) लेप, मुलामा, मूस, भट्टी. गाभिणीं उकडलीं। पुटां माझि ॥ १३·२२७, क्षार देऊन उकडणें. सोनें जैसें पुटीं तूंक। तूटलेयां॥ १८·६३८. **पुट देउनि** १३·१०३१; **पुटीं पडिलें** १७·५४; **आंगारा पुटें देणें** १८·१५६, **–देतां** १०·५५; **आवृत्तिपुटीं**, वारंवार स्वधर्माचरण करून, १७·२०८. (२) सांधा, गांठ. कां पुटीं वललां उंसीं। गोडी जेवि ॥ १८·८३९, गांठीकडे जरी ऊस वळला, वाकडा झाला, तरी त्याची गोडी सारखीच असते. (३) दुमडून झालेली पोकळी, संकुचित जागा, पूड, पुडी. तैसी सुबद्ध आडली। पुटीं होती दाटली। ६·२२५. **ज्ञातृत्व पुटीं पडे** १६·१३९; **करपुट, कर** (१) पहा; **कर्णपुट, कर्ण** (२) पहा; **गर्भपूटें, गर्भ** पहा;

नासापुट, नाकपुडी, ६·२३६. सं. वा. श. त्रिपुटी पहा.

पुडा—पुढें. ११·२०४. पुड याचा अर्थ पुढें असा दाते कोशांत दिला आहे.

पुडत-डुत-तिं-ती-तीं—पुढें, नंतर, वारंवार, उत्तरोत्तर, अधिकाधिक. **पुडत—पुडतपुडुतीं** १६·२०४, ज्ञानदेवी–'पुडुतीं पुडुतीं' १६·२०६; **पुडुतिं**—मातलेया सरडा। पुडुतिं वृढ पुडुतीं सेंडा। १३·६८८ (१), १३·७२८, १३·७३४, १३·७६२, १३·९४७; **पुडुतिं पुडुतिं** १३·९५९, १३·१११६, १८·१८६; **पुडुती** (१) ६·५०, ज्ञानदेवी–'पुढती' ६·५०, (२) १४·२४१, ज्ञानदेवी–'पुडुतीं' १४·२४३; **पुडुतीपुडुतीं** ११·३८१, ज्ञानदेवी–'पुडतपुडती' ११·३८६; **पुडुतीं**—अर्जुना हें चि बीज। पुडुतीं सांचिजिल तुज। ९·३४, पुडुतीं मुईं पडे। पुडुतीं उठी॥ १८·२५१, आणि रुतु बरवा शारदु। शारदिं पुडुतीं चंद्रु। १८·३४२, ४·१७६, ६·१०५, ६·२४२, ६·३१८, ६·४५५, ८·१४९, ८·१६०, ८·१७१, ८·२०४, ८·२६१, ९·२३, ९·७३, ९·९१, ९·९४, ९·१०४, ९·१२९, ९·१४२, ९·२९४, १०·५३, १०·५६, ११·१४१, ११·४८५, ११·४९६, ११·५१८, ११·५२०, ११·५२३, ११·५६०, ११·६३४, ११·६४२, ११·६९५, १३·४२१, १३·६१३, १३·६८८ (२), १४·४१, १४·८५, १४·२९५, १५·१२८, १५·२४७, १५·२८५, १५·२९८, १५·३२२, १५·३३६, १५·४८४, १६·१७, १६·५१, १६·१३९, १६·४२९, १७·२५२, १७·३६७, १८·१७५, १८·२३०, १८·२७५, १८·२८७, १८·३३५, १८·५३४, १८·१२३९, १८·१३९८, १८·१४०७, १८·१५८९, १८·१५९६, १८·१७७०; **पुडुतीं...पाठिं** ८·१५९; **पाठिं...पुडुतीं** ११·५११; **पुडुतीं पुडुतीं**—तैसा पुडुतीं पुडुतीं तो चि। मिया वंदिला श्रीगुरु चि। १·२७, मज हा चि विस्मो पुडुतीं पुडुतीं। ११.१६५, २·९४, ३·११८, ३·१६८, ४·१८०, ९·४२६, १०·५५, १०·१७४, ११·२७५, ११·३९६, ११·६२७, १४·२६५, १६·१०१, १८·२८; **पुडुतीं पुडुतीं पुडुतीं** १८·१७८८.

पुढां—(१) समोर, पुढें. मार्गि अंधासरिसा। पुढां देखणा हीं चाले जैसा। ३·१५५. हें बोलों काइ तूझें। तुज चि पुढां॥ ४·३३. क्रिया फलेंसीं उभी ठाके। पुढां जेयां॥ ९·३०५. ह्मणौनि बोलतेया पुढां। स्रष्टा ही नेणु होये॥ १०·२७४. १·१४३, १·२३७, ११·४७, ११·८० ११·१९२, १३·४१७, १३·४२४, १३·९३४, १५·३८७, १५·५४४, १६·२८७, १६·३८७, १६·४५५, १७·४२, १७·१७१, १८·२०१, १८·२८१, १८·४६५, १८·७३३, १८·१०१४, १८·१०२३, १८·१०३५, १८·१०६४, १८·१११३, १८·१३२५, १८·१४९८, १८·१७००, १८·१७४१. **उपमन्यूपुढां** १०·१७; **गायी पुढां** १६·३८४, **चर्मचक्षू**–११·१५९, **दीठी**–९·३७५, **पायां**–१५·२४८, **नादा**–९·१०; **प्रिया पुढां**, पुढयांत, शेजारीं, १५·८५, **माये**–१३·३६०, **वाचे**– ९·२०५, **वानी**–, काळोख पळतो, १४·२०८; **पुढां मावौनें** १५·७५; **मागां पुढां** १६·३१९, १७·३३०; (२) पूर्वी, आधीं. सूर्या पुढां प्रकटे। प्रकाशु जैसा॥ ६·४५०, पुढां स्नेह पांझरे। मागां चालति अक्षरें। १३·२६२. १३·४३९, १३·५८६; **पुढां अथवा पाठिं**, पूर्वी किंवा नंतर, ११·५४९. (३) नंतर, यामागून. पेनीति मग पुढां। तें चि पीके॥ १७·२८, १·२७३, ६·३०४, ६·४८६, ८·२६९, १३·१३०, १५·१५९, १५·१९२, १५·२३८, १८·६२; **पुढां मृत्यु आहे** १३·५४३; **पुढां वृद्धाप्य आहे** १३·७५३; **मागां...पुढां** ११·३१८; **मागीलु...पुढां** ७·१९७. **पुढपुढां**, हळूहळू, नंतर, ९·३३८.

पुढारणें—पुढें मांडणें, बोलणें. **पुढारलासि**, जें तूं बोललास, १८·२९७; **पुढारलों तें तुह्मीं आइकां**, जें मीं (सांगेन म्हणून) म्हणालों तें ऐका, १८·३०१.

पुढारिं-री—पुढारिं, अग्रस्थानीं, १५·१७१; पुढारी कथा, पुढें येणारा वृत्तांत, ५·१७८.

पुढिल-पुढील—(१) पुढें येणारी, भविष्य-

काळची. **पुढिल**—वर्ततें वरिष जाए। तें पुढिलां मुल्हारि होए। १५·१२९. १६·२८१. **पुढिलिये कथाप्रसंगीं** १०·३१०; **पुढिली गती** ९·४१३. **पुढील** १·१७९, **पुढील कथा** ११·६९६; **भूकैलेया पुढील अन्न** १८·१७९; **पुढील उरीं आदले, पुढें असणारी वस्तु उराला लागेल,** १३·७५७; **पुढील पायें सांडूनि,** बाह्येंद्रिय-प्रवृत्ति टाकून, १०·७१. (२) दुसरा, परका. **पुढिल**—नीके(कें) न साहे तैसा। पुढिलाचें ॥ १३·७१७. १६·१४६, १६·१५६, १६·२४०. **पुढिला अपाउ** १८·६१६; **पुढिलाचें उणें** १६·१४८,–**ओझें** ३·१७४,–**काज** १७·२८६, –**बरवें** १८·६७५, –**सुख** १६·२००, १६·२३५; **पुढिलाचेनि मारें,** दुसऱ्याला ठार करून, १८·८०४,–**संकल्पें** १८·८६६,–**संकष्टें** १६·१५८; **आपणेयातें···पुढिलातें** १८·६१७; **आपुलिया पुढिला** १५·५४६,–**पुढिलाचेया** १७·९५; **पुढिला आपणपेया** १८·६६२. **पुढील**—तरि मीं लागलेयां कैसें। पुढील जलत असे। हें नेणिजे हुताशें। जिया परीं ॥ १८·६६०.

पुढें—अग्रभागीं, समोर, जवळ पुढ्यांत, बाहेर. परि पुढें बालभावें चि भोज। नाचतसे ॥ ६·१२३· मागां मोडूनु केलें। पुढें धड ॥ १३·२३१. जेवि परमाणु तुरे वायू प(पु)ढें। १५·२७२. तेवि समोर शत्रू पुढें। होणें जें कां ॥ १८·८६२, **शत्रूला तोंड द्यावें** या अर्थी. ७·१७, ११·७०, १३·५७९, १४·२०५, १४·२४७, १७·२९६, १८·५३३, १८·५९८, १८·१२९६. **आंधलेया पुढें दाखउं बैसा** ११·१५७; **जैसा गावां पुढें मार्गु चाले** १८·१०७६; **डोलेयां पुढें,** डोळ्यादेखत, ११·३७०; **तुजपुढें दाविलें** ११·६६६; **तूतें पुढें करुनि** १७·१२; **प्रिया पुढें कांता रिगे** १७·२७४; **रांधवण वोलि पुढें** १३·५६१; **वल्लभापुढें रिगतां** १३·६०५; **स्वाधिकारु पुढें सूतां** १८·२४१; **मागें पुढें निहालितां,** मागें झालेले व पुढें होणारे (भक्त) पाहून, १८·१५१२; **पुढें पुढें,** क्रमानें, नंतर, १६·५३; **पुढपुढें,** पुढें पुढें, १५·१६७.

पुढैल—(१) पुढें येणारें, नंतरचें. हें आदिं चि काहिं पुढैल। चिंतावें ना ॥ २·२२७. हें दुःख पुढैल। नेदखे जो ॥ १३·७६८. ६·४३१, ९·२२२, १३·५७८, १३·७७७. **पुढैली अधोगतिची लाज** ७·१०१; **पुढैल.. मागील** ६·६०; **मागिल पुढैलि आठवण** ८·२१५. (२) परका, दुसरा. तप कीजे नाशावेया। पुढैलातें ॥ १७·२५८.

पुढौनि—पुढ्यांतून. पैं गा माये पुढौनि बालक। कालें नेतां जें एक। १८·७८३.

पुणु—पण. ११·२८९, ज्ञानदेवी, कुंटे–'परि' ११·२९४.

पुण्य—ईश्वर किंवा परलोक प्राप्त व्हावा म्हणून केलेलें सत्कार्य, सदाचार, धार्मिक किंवा नैतिक गुण. क्षत्रि बहुत पुण्य कीजे। तैं जूझ ऐसें लाहिजे। २·१९४. सायासें पुण्य आर्जिजे। २·२५३. तिहिं तेया पुण्याचेनि नावें पाप। जोडिलें देखें ॥ ९·३०६, सोमप याज्ञिक यज्ञकर्म पुण्याकरतां करतात, तें भोगण्यासाठीं पुनः जन्म घ्यावा लागतो हें त्यांनीं पापच जोडलें असें समजावें. हें पुण्य हें दोख। १३·८६. ४·१०, ६·१२६, ९·३१४, १०·१५०, १३·८३८, १८·१४७०. **पुण्याचा ओलावा** १·२३२; **पुण्याचें धांव** ७·१६९; **पुण्याची पाहाट** ४·५५, –**पाहूती** ९·३२५; **पुण्यांचा मेला** ८·२६०; **पुण्यें पोसिलिं** १६·३३; **पुण्यासि प्रतापु आगला** १·३७; **पुण्य यशासि आलें** ३·२७; **पाप पुण्यात्मकें,** –**दिकें,** पाप पहा; **पुण्यकाल** १७·२७१, –**गिरि** १८·१०३४, –**जनु**... **राक्षसु** १८·७४७; **पुण्यदेश** १७·२९९, –**पुंज** ९·४७९, –**पुंज्य,** पुंज पहा, –**पुरुष** १३·१८१, –**फल** १६·२९९, –**मार्ग** ९·३१०, –**रूप** १८·१५२४, –**लेश** ९·३२४, –**वशें,** २·२३७, –**संपत्ती** १८·१७८८; **दानपुण्य,** दान व इतर धार्मिक कृत्यें, ११·५८७, **निज**– ६·४४६.

पुनः—शब्दास जोडून. आणखी एकदां, त्यावर. **पुनरपि** १·१२१, १·१६४, २·५१, २·६९, २·८१, २·१५९, ३·२६९, ७·१९१, १३·१०२८; **पुनरावृत्ति-त्ती,** आवृत्ति-त्ती पहा; **पुनर्जन्म** १६·५९.

पुनिव—पौर्णिमा. **पुनिवे आदिं** १८·११२१, –**पाठीं** १८·४९३; **पुनिवेहूनि** १८·१०८१,

–होनि, पौर्णिमेपेक्षां. १२·१०८. पूर्णिमा पहा.

पुर–पूर—(१) नगर. पुर—क्षेत्रिं तीर्थीं पुरीं। थारों नेणे ॥ १३·६८७. अमरपुरें ९·३७०; गीतापुर—सर्वांगम गीतापुरा। वसों आहे ॥ १८·१६५१, देहपुरीं निदैजता १५·४६३; द्वारकापुरसुहड, द्वारकानगरीचा आवडता, ११·६६०; मायापुरिं पहुडिजे १५·४८७; स्वपुर ८·२२०, हस्तिना– ११·२३१. पूर—तें आवडे चि साकारें। कल्पैनि आपणापेयां पूरें। जालें असे तदनुसारें। चैतन्य चि ॥ १५·४८३, सर्व साकार वस्तुजात व सूक्ष्मस्थूलादि देह आपलें गांव समजून त्या अनुरूप चैतन्य आपल्या स्वतःला तसेंच स्थूल (जड) मानूं लागलें, ज्ञानदेवी– 'आपणयां पुरें' १५·४८६. पुरि-री पहा. (२) पाण्याचा प्रवाह, लोट. पुर—पुरीं पडला जैसा। दूधिया कां ॥ १३·६८६. ८·१५१, ९·५१७, १८·७०२. आश्चर्याचां पुरीं ११·२२७; पुरु आला १८·१४१३; पुर पेटति, पूर लोटतात, १३·५६६; सीणला पुरां सुइजे, थकलेल्याला जसें पुरांत लोटून द्यावें, १६·२५८; महापुरीं ७·१३, ९·४१४, ११·४९, १६·६८; प्रमेयमहापुरें १४·२२; मायापुर ७·७९, संसार–१·२२. पूर—पूरु आला ८·२४, –आलेयां १६·१९१; पूरु नेंत असे १८·१५९९; पूरें येसि १२·३; महापूर ७·६९, ११·३५२, पीयुषाचा –१४·२८, हर्षाचा –१४·४०९; मृगजलाचा पूर, याचे संदर्भ, ५·१०२, ११·४६०, १३·१०४७, १६·९, १८·४०३.

पुरणें–पूरणें—(१) पुरेसें असणें, पूर्ण होणें, सफळ होणें. पुरणें—मनोरथाचे मनोरे पुरति। ९·३. घर काह्या मोलें पुरुनु। विष पियावें वेडनु। १८·९४२. १·८०, ३·८८, ३·९८, ४·१४८, ४·१७२, ६·४४१, ७·८, ९·७९, ११·५८३, १३·४५३. पुरतसे ११·२८२; डोहोले पुरती ११·१११. पुरता-ती-तें, पुरेसा, पूर्ण, समग्र, व्यंग नसलेला, संपन्न. ऐसे सर्वे परीं पुरते। वीर दाळें आमतें। १·११४, एकु आंधळा वेडा पंगु। एकु सर्वांगें पुरता चांगु। १५·४४२, अव्यंग या अर्थी, हा जनक हे माता। हा मीं गौर हीनु पुरता। १५·४५९, साधारणपणें संपन्न या अर्थी, १·११०, १·१६४, ५·७०, ७·४८, ८·७०, १०·४९, ११·९५, ११·४३८, १५·४६३, १५·५१६, १८·५९. पुरतें भांडवल ८·१३९, –दुभिनली १८·१६६७; ते सदा पुरते ९·२०३; घाया पुरतें १५·२३८, देहनिर्वाहा –१८·१०२३, विवंचने –६·३०९, सुखा –११·६२६; पुरतिया सत्वशुद्धी, पूर्णसत्वशुद्धीनें, १७·२४०; पुरतिये प्रतिष्ठेलागि १·४६; पुरतेन बोधें १५·२३६; पुरतेयां आहे, भरपूर आहे, १३·११५९; पुरतेपणालागि ३·१६१; पुरुता धीरु धरीं २·२१, ज्ञानदेवी – 'पुरता' २·२१; पुरा-री-रें, भरपूर, पूर्ण, ३·१०४, १३·२४, १३·६५६, १३·६६६, १३·७८०, १६·३९३, १८·३९, १८·१४९७, १८·१५२५; अवधानाचा पुरा १८·४६; पुरी सामग्री १८·९९०; पुरें करूनि १८·१०७३; उणा पुरा, याचे संदर्भ उणा (१) पुढें पहा; अपुरा ६·१४०; पुरें करीं, सफल कर, १६·२८, – दावितु १८·४२, – नाहीं १४·२३२; पुरी दाटली, पूर्णपणें भुडाली, १६·२१८; पुरे म्हणणें याचे कांहीं संदर्भः पुरे कोण म्हणे १३·६४१, – म्हणवे ९·२२९, – म्हणसी १३·९३६, पुरे न म्हणवे १०·१७५, – म्हणिजे १८·५९६, – म्हणे ४·१०६, पुरे म्हणों न शके १०·१८२, –नेंदी १०·१७७; न पुरे—इंधनीं आगि न पुरे। १६·३२१, ६·७६, ११·९१, १६·२५२, १८·१५४६; विश्व न पुरे ३·२४१, १२·३५६; पुरों लागे ६·१८, –शके २·२२९; पुरैनि १४·२२२, १८·१७६४; तोंडा न पुरैनि १७·१४७. पुरवणें—कां जीभेचे पुरवावे। मनोरथ ॥ १८·१०१८, पुरवावेया १६·५८; कोड पुरावें ९·३३७; उल्हासु पुरवितसे १५·३६७; (आलि) पुरविली, हट्ट पुरा केला, ११·५६९; पाठि पुरवी, मागें लागणें, १३·११२, सहाय्य मिळणें १८·१७१२; पुरविता १·२७, ७·१४० (२). पुरवणी—पुरवठा, उणीवेची भर, समृद्धि, १३·५११, अमृताची – २·८९, तमाची – १६·३६७, रूपनृत्याची–१७·२९६; पुरवणियां करावेया १७·२०२; आकाश पुरवणिये

रिगे १८·१४१४; **सर्वशास्त्रपुरवणियां,** सर्व शास्त्रें परिपूर्तीला घालून, १८·३८. **पूरणें**— तेयाते ते चाड पूरी । पुरविता मीं ॥ ७·१४० (१), चाड पहा; ८·२६१. **काइ अभ्र पूरे** ४·१७४; **मना पूरिजे ना,** मनांत भरविला पाहिजे ना? १३·२५०; **वाजंटा पूरिजतसे,** व्यर्थ भर होते, १३·६०; **पूरें दीसे** १८·५०; **अपूर**— इतका पूर्ण कीं त्यांत कांहीं भर घालणें किंवा समावेश करण्यासारखें कांहीं राहिलें आहे असें नाहीं, १८·११८७. **पूर्त्ता अर्थु** १६·३४१, ज्ञानदेवी–'पुरता' १६·३४३; **परिपूर्त्ती—वैराग्यइंधनपरिपूर्त्ती** ८·४७. (२) संपणें. **पुरणें**—जेधवां कापुरु जळों सरे । तेया त्रि नांव आगि पुरे । १८·१२०५. **आयुष्य पुरलें आहे** २·६७; **आयुष्य पुरे,** जीवित संपतें, ६·३१९; **धिंवसा पुरला,** संपलाच म्हणावयाचा, ३·७; **भोगें प्राचीन पुरे** १८·९६०; **मार्गाची धांव प्रवृत्तिची हांव पुरैल,** या दोन्ही सरतील, ६·५९. **पूरणें—प्राणु पूरे,** प्राणवायु संपतो, ८·११५; **सैन्या भरण पूरलें,** अंतकाळ आला, ११·४९४.

पुराण—(१) जुना, प्राचीन, पूर्वीचा. नवा मी पुराणु । १८·११९१. १५·२५. (२) जुना इतिहास व चरित्रपर काव्यग्रंथ. अष्टादश पुराणें । १·५, सं. वा. श. **अष्टादश** पहा. सैंव निमालेयांचिया गोठी । तिथें पुराणें जेथिचीं ॥ ९·५००. १·४६, १३·६७, १३·८२६.

पुरातन—पुराण (१) पहा. स्वयें तूं अनादि । पुरातनु ॥ ११·५०९.

पुरि-री-पूरि—पुर-पूर (१) पहा. **पुरि—निरयपुरिची सभा** १६·४२८; **भवपुरिचां पाणवाडां** १६·४०५; **पुरी—राजपुरीं** १४·२३७; **पुरी कल्पौनि** १५·४५६; **पूरि—पूरि शयन,** साकार शरीररूपी शहरांत झोपणें, १५·४५७, ज्ञानदेवी –'पुरीं शयन' १५·४९०.

पुरुख—पुरुष; क्षर, अक्षर व तिसरा उत्तम पुरुष यांस उद्देशून. तेया चैतन्या नांव अर्जुना । क्षर पुरुखु गा ॥ १५·४६०, **इह लोकांतील** चैतन्यरूपी पुरुष. हे असो अधोशाखा । यया संसाररूपा रुखा । मूळ तें पुरुखा । अक्षराचें ॥ १५·४८६. **पुरुखु नावें,** क्षर पुरुष; १५·४६२. **आदिपुरुख**—(१) आदिपुरुष, क्षराक्षरापलीकडचा परमात्मा, १·१५९, यावर अ. १५ श्लो. १६ व १७ वरील ओव्या पहा; हाच **आद्यपुरुखु,** आरंभींचा पुरुष, १५·२४५; (२) श्रीकृष्णास उद्देशून, १३·९५३; **उत्तमु पुरुखु,** जीवचैतन्यरूप पुरुष, १५·४९५; **क्षरु पुरुखु,** चैतन्यरूप पुरुष, १५·४६८; **ज्ञानियां पुरुखां,** ज्ञानी पुरुषांना, १५·५५४; **दुपुरुखीं,** क्षर व अक्षर पुरुषांस उद्देशून, १५·४३८; **तीजा पुरुखु,** परमात्मा, १५·४४०.

पुरुष—(१) माणूस (पु.). अर्धनारीनटेश्वरीं । जो पुरुष तो चि नारी । ९·२६९. २·३२८, २·३४८, ४·१०२, ५·१०१, ५·१४८, ६·४१, ६·३२५, ६·३९६, ८·१०६, ८·१८६, १२·१९१, १२·२३२, १३·२०१, १३·३५३, १३·३६७, १३·४८३, १५·२५५, १५·४७९, १८·६२६, १८·९५०, १८·१०८०, १८·१०८५. **एकाएकु चि पुरुषु,** तोच एक माणूस, १८·३३०; **खांबु कां पुरुषु** १४·७६; **जाणतेन पुरुषें** ३·१९८; **दानसीलु पुरुषु** १५·१२१; **परपुरुष** १८·१०२१, **पुण्य**– १३·१८१, **पूर्व**–, वाडवडील, २५१·२; **प्राप्तें पुरुषें** २·३५०; **विरक्त पुरुष** ५·१२७, **संत**– १६·४००; **स्थितप्रज्ञु...पुरुषु.** २·२१३; **पुरुषार्थ,** धर्म, अर्थ, काम व मोक्ष हे चार, १६·३३७, १६·४३०, १८·१६१९; **चौथा पुरुषार्थ,** मोक्ष, १४·३९८; **पुरुषार्थराज,** मोक्ष, १८·९४४; **पुरुषार्थसिद्धि,** मोक्षप्राप्ति, १२·२१७; **स्त्रीपुरुषनपुंसकें** १५·१५०; **स्त्रीपुरुषयुग्में** १६·३०८; **पुरुषता** १५·४६३ (१); **पुरुषत्व** १३·१००२, १५·५४१ (१); **पौरुष,** पराक्रम, २·११, २·२१४, ७·३४; **बळें प्रौढी पौरुषें** १·९७. (२) सांख्यमताप्रमाणें प्रकृतिसमवेत विश्वनिर्मितीला कारण होणारा, **पुरुख** पहा. आणि प्रकृती पतिव्रते । पडिला येकपत्निव्रतें । येणें हीं कारणें जेयातें । पुरुषु ह्मणों ये ॥ ८·१८७. तरि पुरुषु अनादि आथि । आणि तैं चि लागौनि प्रकृति ।

समरासिं जैसीं दिवोराति । दोन्हीं असति ॥ १३·९५४. तेया अडिनांव पुरुषु । एन्हवि स्त्री ना नपुंसकु । हें एक ही न्हवे लोकु । प्रकृती तव ॥ १३·९७६. अगा प्रकृती परौता । एकु आथि पांडुसुता । ऐसा प्रवादु तो तत्वता । पुरुषु हा पैं ॥ १३·१०२३. वरि देहपुरीं निदैजता । पुरुषु नावें ॥ १५·४६३ (२). १३·९५८, १३·९६०, १३·९७१, १३·९७३, १३·१०००, १३·१०१५ (पा), १३·१०२४, १३·११२६. **पुरुषु प्रकृती आला स्वतेजा मुके** १३·१००६; **प्रकृति ज्ञालेपणें पुरुषा गुण भोगणें** १३·१००८; **पुरुषाचा ही ठाऊ फेडिला,** परमेश्वराचें ठिकाण दाखविलें, ११·७१; **अक्षरु पुरुषु** १५·४६९, १५·४८१, १५·४९१; **कूटस्थु जो अक्षरु...पुरुषाकारु** १६·४३; **क्षराक्षर पुरुष** १५·५०५; **क्षरु पुरुषु** १५·४८२; **अधिदैव पुरुष,** जो प्रकृतीनें संपादललें भोगतो, ८·३२; **आदिपुरुष,** ईश्वर, परमात्मा, १·२०३, २·२७१, ३·१३०, १८·१७७८; **उत्तम पुरुष,** परमात्मा, १५·५०२, १६·४४; **पंचविसावा पुरुषु** १०·१३४; **परमपुरुष,** परब्रह्म, तो केवळ परब्रह्म । जेया परमपुरुषु ऐसें नाम । ८·७७, ८·८१; **पुरुषोत्तम—**(१) श्रीकृष्ण, २·६३, २·१४८, ३·२३४, ६·४२८, १०·१२८, ११·५५२, १५·५२५, १६·४८, १७·४५, (२) परमात्मस्वरूप, ८·१९१, १५·५०६, १५·५२४, १८·११९२, (३) ईश्वर, १०·२७, १५·५४१ (२), १८·१६१५, या संदर्भांपैकीं कांहीं खालचे वर किंवा वरचे खालीं घेतां येतील; **पुरुषविशेष,** सदतिसावा अलौकिक पुरुष, ११·३०४; **प्रकृतिपुरुष** ९·२७१, ११·५०९, १३·६, १३·९५१, १३·९५६, १३·९७२; **प्रकृतिपुरुषें दोन्हि** १५·४८५, **—न्हीं** १८·५१८; **प्रकृतिपुरुषविवेचना** १३·१०२६, **—वेवस्था** १३·१०८३; **यज्ञपुरुष,** यज्ञाचा भोक्ता परमात्मा, २·२५०.

पुरोडाश-स—यज्ञांत टाकण्याचें द्रव्य, ४·१३७. **पुरोडास** १८·१४७८.

पुरोहित—गुरु, यज्ञादि करविणारा. पुरोहितांमाझि राओ । बृहस्पति मीं ॥ १०·२०९. १८·१६७. **पुरोहितगुणें** १८·१७४५.

पुलक—रोमांच. **पुलकांचलें,** रोमांचरूपी वस्त्रानें, ११·२४२. **पुलकस्वेदजल** १८·१५३९.

पुलिक—आकार, स्फूर्ति, उठाव. बुद्धिची पुलिक विरे । ६·२४६. ज्ञानदेवी – 'पुलिका'.

पुलिका—कण, बिंदु. **पुलिका गलति** ११·२४६.

पुष्टि-ष्टी—लठ्ठपणा, वैभव. **पुष्टि—**पुष्टि जे हे शरीरिं । १३·५५४. **पुष्टि विवरों लागे** १३·७५५; **पुष्टी—**पांडुरोगाचिये पुष्टी, सूज, ५·११८, **ब्रह्मतेची** – १८·१६७१; **आंगपुष्टी,** आंगीं उत्साह भरतो, १७·२०३, या पाठापेक्षां ज्ञानदेवींतील पाठ 'अंगयष्टी' १७·२०४ अधिक चांगला वाटतो.

पुसणें-पूसणें—(१) विचारणें, प्रश्न करणें, विचारांत घेणें. **पुसणें—**या लागि त्याग संन्यास । पुसावेयाचें घेउनि मीस । १८·८२. ११·६९५, १८·२२१. **नेणौनि पुसावें** १५·४१९; **न सहित** आलेलीं रूपें पुसणें किंवा पूसणें चीं असणें संभवतें. **हा न पुसता,** हा जर न विचारता, यानें विचारलें नसतें तर, या अर्थी, १७·४२५; **न पुसतां** १३·११४१, १८·७२६; **न पुसा** १३·११२२; **न पुसे** १६·१४२, १८·१३२६, १८·१४५४; **न पुसों जरि ह्मणें** ११·३७; **हें न पुसों तूतें** ६·४. **पूसणें—**मी पूसैन आतां सांघावा । २·२८५, **पूस** २·२८६; **पूसतां** १८·२४१; **पूसती,** विचारणारी, **पूसती जाणिव,** विचारण्याची चतुराई, ७·१९८, **– बोज** ११·६९६; **पूसतें—**मनोगत पूसतें होईल, विचारलें जाईल, ८·११; **सांघतें पूसतें,** सांगणारा व विचारणारा, १५·४२२; **तैसें पूसतें न जोडे,** विचारणारा, १५·४१५; **पूसतु** १·८५, १८·१७०१, **–असति** ११·४४५; **पूसताति** १८·१५४४; **पूसलेयां** १५·४३०; **पूसशील** १५·२७४; **पूससि** ५·१४९, **–सी,** ९·४०३, १४·३२१, १८·८१५, १८·१५४८; **पूसा—**हें पूसा, हें विचाराल तर, १८·१२२३; **पूसावें** ४·१८३, ५·१६३, ७·१९९, ११·३०, ११·४१, ११·५०३, १३·३४; **पूसावेया** ६·३३६, १०·३१०, १७·३०; **पूसिजत असे—**

अर्जुनें पूसिजत असे । १८·८५, तूनें पूसिजत असे ३·३०; पूसिजे १८·१५४५; पूसिला-ली-लें ४·१६६, ६·१६२, ८·१, ८·७, ११·३१, ११·८७, ११·४४१, १४·४०५, १७·४२९, १८·७४; विवेकु पूसिला ३·१०; जिया विभूति पूसिलिया, विचारल्या, १०·१९४; पूसी—ठाउ॰ पूसी १३·१७१; ठावो चि पूसीं १६·४३४; पूसे १४·३१८, १६·१३४; ठाउ॰ पूसे १८·९६७; समाधि घर पूसे, स्वतः चालून येईल, ६·४५९; पूसैन ३·२२६, ४·३४; पूसैल १६·४६७; पूसों ६·३३५, ११·३२, ११·३६, ११·३८, १५·४१६, १८·७१, १८·१५२९, १८·१५३३; पूसों लाहासि १४·३२४; पूसौनि १३·१०३७, १५·४१७; पूसणें १२·२७; पूसणें सांघणें १५·४२१; पूसणें केलें १८·१५३५; पूसि, प्रश्न, साचेपणांचियें पूसि १८·१२२८. (२) पूसणें—स्वच्छ करणें, नाहींसें करणें, आखरें पूसिलेयां न पूसे । अर्थु जैसा ॥ ८·२७४. पाटेया वरिलें आखरें । जैसि पूसतें यंति करें । १८·१०९३, जशीं हातानें पुसतां येतात. धांमु पूसीं १०·१६४; जन्म पूसलें, वारंवार जन्म घेणें थांबेल, ९·४००; नांव—११·४२१; मनाचा ठाउ पूसी ९·१७८; लीपि पूसिली ३·२४९; पूसूनियां—अविवेकाचेनि पाएं पूसूनियां १८·६२०; आपातें पूसूनियां ठेवी ६·२३९; वोलेनि हातें पूसूनियां घेयावे ११·४६९; पूसूनु—पाखें चि पूसूनु नेयावा । १४·१९०, वणवा आपल्या पंखांनीं पुसून (विझवून) टाकावा.

पूत—मुलगा. ते माये पूतां भेटि होए । हा धर्मु तुमचा ॥ १८·१७६१, या (गीता) मायलेकाची भेट होणें हा आपला कृपाप्रसाद आहे, ज्ञानदेवी—'मायपूतां' १८·१७८३.

पूतला-ली—पुतळा, मूर्ति. पूतला—अज्ञानाचा पूतला १३·६८२, अमृताचा—६·२५७, परमानंदाचा—८·२६७, प्रेमाचा—४·२८. पूतली—पवनाची पूतली ६·२८४.

पूय—दूषित रक्त. पूयगर्ते रिगालां १३·५३८; पूयपंकिचे कीडे ५·१२०; पूयपंकिं लोळणें १३·५१९.

पूर्ण—भरलेला, पुरता, सफल. तैसा तूझेया परिणती । मीं पूर्णु जालां श्रीनिवृत्ती । १७·२०. २·१४१, १३·९११, १८·४४०, १८·१७४९. पूर्ण घन, परब्रह्म, ८·११५, ज्ञानदेवी—'पूर्णघन' ८·११७; पूर्णु पूर्णिमाचंद्रु १५·४५; पूर्ण मनोरथ ११·४७७, —सिंधू १३·४०१; पूर्णा अहंता, सर्व ठिकाणीं मीच आहें ही अहंता, १८·४११; पूर्णाचें चिन्ह २·३५३, यावर २·३५४ ते २·३६६ पहा; पूर्णाची तृप्ति १३·९९५; पूर्णा होउनि १८·१७७८; पूर्णाहुति ४·१३६, १६·८१; पूर्णोद्गार १८·१६४१; पूर्णकाम, काम (१) पहा; पूर्णचंद्र—पाहे पां पूर्णचंद्राचिया भेटी । समुद्रिं भरतें अपार दाटी । ९·११४, १८·१५३६; पूर्णचंद्राचां कोडि १५·११, पूर्णचंद्रेंसिं राति १३·६४०; पूर्णबोध १८·१०९५; आब्रह्मपूर्णोदकिं, ब्रह्मलोकापर्यंत भरलेल्या पाण्यांत, ११·१८६; कारुण्यपूर्ण ११·१५२; अपूर्ण १६·३३७; पूर्णता ३·४४, १८·११२१; पूर्ण तेजाला, पूर्णते जाला असा पाठ घ्यावा, १२·१७१, तेज पहा; पूर्णतेचा रसु ७·१७१; कामपूर्णता २·१८८; पूर्णत्व १८·१०९९; पूर्णपणें १५·४८७; परिपूर्ण—सर्वत्र सदोदितु । परिपूर्णु हा ॥ २·१५०, १·२९, २·२७१, २·२९५, २·२९७, २·३३६, २·३५७; चंद्राचेनि परिपूर्णें १३·१३८; संपूर्ण—नवा मी पुराणु । शून्य मीं संपूर्णु । १८·११९१, ५·३९, ६·२४०, १३·४८२, १६·४२१, १७·२३६, १८·१०८०, १८·१२६३, १८·१७५३, १८·१७८७, १८·१७८८.

पूर्णिमा—पौर्णिमा. चंद्रिं जैसा संबंधु । पूर्णिमेचा तो ॥ १८·३४२. मग आलंगिला पूर्णिमां । उणीव सांडी चंद्रमा । १८·९६४, ज्ञानदेवी—'पूर्णिमा' १८·९६९. पूर्णिमेचा दिसिं १४·२१०; स्फूर्तिची पूर्णिमा १४·२३; पूर्णिमाचंद्रु १५·४५. पुनिव पहा.

पूर्व—(१) उगवत. एक निगे पूर्वा कडे । एक त पश्चिमें पडे । १३·१०९४. पूर्व दिशेचां राउलीं ५·८६; पूर्वेची वाटा ९·१५२; पूर्वे... पश्चिमिली १८·१२७९; पूर्वपश्चिमें ९·४५८; पूर्वपश्चिम-

वाहाणी १८·३२९; **पूर्वापरां नदीं** १५·४००; **पूर्वादिदिशांचा उद्गोअस्तूंचा ठावो फेडी,** सद्गुरु सूर्य उगवतांच चारही दिशांचा ठाव नाहींसा होतो, सर्व दिशा सारख्याच प्रज्वलित होतात, १६·१४; **पश्चिमा पूर्वेंसि** १८·२६७; **पूर्विली,** पूर्वबाजूच्या, ६·१५९. (२) अगोदरचा, मागचा, पहिला. **पूर्वानुक्रम** २·२३३; **पूर्वापर,** अपर पहा; **पूर्वकांड** १०·२२; **पूर्वज,** वाडवडील, २·१९७; **पूर्वजन्मिचें** १७·७४; **पूर्वपुरुष,** १·२५२; **पूर्वमीमांसा** १३·२२०; **पूर्वसंस्कार-संदें** मागल्या जन्माच्या संस्कारांच्या अनुरोधानें, १८·११४६; **पूर्वस्थिति** २·१६५; **अपूर्व फल** १४·२५१; **पूर्वक—बुद्धिपूर्वक** ८·२३६; **पूर्वि—** उपक्रमा पूर्वि १७·३३३; **पूर्वीं—**किंबहुना पूर्वीं। दृष्ट ना श्रुत। ११·५७८, ११·३९८, ११·६०६.

पूंस-सा—(१) पूंस—शेंपूट. कान पूंस १३·७२८. (२) पूंस-सा—पोपट. **पूंस—पूंस लाउनि,** पोपटास उडवून देऊन, १३·२३३. **पूंसा**—आडो पूंसा आदण चि पडविजे। मग बोले तंव तंव नाथा तुकिजे। ११·२७. १३·५९७, १८·३९०.

पृथक्—निराळें, निरनिराळें. **पृथग्विध करण** निरनिराळीं ज्ञानेंद्रियें, १८·३२८.

पृथिवी-थ्वि-थ्वी—सूर्यमालेंतील सूर्यापासून तिसरा भूगोल, जमीन, माती, शरीरांतील घन द्रव्य. **पृथिवी**—जें कां चौलोकपाताळ। पृथिवी ज्ञान अंतराळ। ११·३१०. ११·४५६, ११·५७२, १३·१४३, १३·४९४, १७·४१२. **पृथिवीतल** जगाचा तळ, आधार, १·१५६, **—पति** १·१७५; **प्रज्ञापृथिवियेचा राओ,** बुद्धिरूपी पृथ्वीचा राजा, अर्जुन, १५·२८९. **पृथ्वि**—आइकें देह होये सोनेयाचें। परि लाघव ये वायुचें। जें आपा आणि पृथ्विचे। अंश नाहीं॥ ६·२६८. **पृथ्विपातालस्वर्गिं** १५·४७०.**पृथ्विया,** पृथ्वीनें, ९·२८१; **पृथ्वियेचें आधारु वांचौनि काइ वेचे** १८·३०९; **पृथ्वियेचे(चें) मोल** ६·९३; **पृथ्वियेसि क्षमत्व आलें** १४·७. **पृथ्वी**—आप पृथ्वी कालवी। एकावट॥ ६·२२०. शरीरांतील रक्त व इतर द्रव्य पदार्थ आणि मेदमांसादि घन पदार्थ. पृथ्वीतें आप विरवी। ६·२९९. पृथ्वीचा घट कीजे। सर्वे चि पृथ्वीसि मिळे तरि मेळविजे। ७·६४. अवतरली गाडुवां घडां। पृथ्वी अनोळख जाली मूढां॥ १८·५४०. ९·२५५, (१, २), १०·१६०, १३·४१३, १३·४९०, १४·१८२, १८·१६०, १८·१४५३, १८·१७०२. **पृथ्वी आप तेज वायु व्योम** १३·७७; **पृथ्वीचां ठाइं गंधु** ७·३३; **पृथ्वीचा पवाडु** १२·१५०; **पृथ्वीचेनि पाडें** ४·१७९; **पृथ्वीचेया तृणांकुरां** १०·२७६, **—पैसारा** १०·२३०; **पृथ्वीतल—**हे जींतले तरि भोगावें। पृथ्वीतल॥ २·२११, २·६५, ९·४७२; **पृथ्वीवरि पाखाण** ९·४३२; **आप-पृथ्वीउत्कटें** १४·१००. **पृथवी** १३·८३९, ज्ञानदेवी – 'पृथ्वी' १३·८७३. **पार्थिव,** मातीचा, येथें शरीरांतील रक्तमांसादि धातूंचा, **पार्थिव देह** ११·३६२, **—धातु** ६·२३९.

पेउनि—पिणें पहा.

पेटणें—आग लागणें, भडकणें, लोटून येणें. किं मरणासि मरण पेटलें। ११·३५३. कां डोंगरिं जैसें पेटलें। १३·६९७. ११·३०७. **पुर पेटति,** लोटतात, १३·५६६. **पेटवण,** सर्पण, ४·१३३.

पेटी—सांगड, चौकट, तराफा, पेटारा. **इंद्रियबैलांची पेटी,** जोडी (राजवाडे), १३·३०, **एकनिष्ठतेची**–९·४९०, **कापडाची**–, कापडाची घडी, गठ्ठा, ९·७५; **प्रेमाचिं पेटिं** १२·९१; **यजनक्रियेचीं पेटीं,** यज्ञांचा तराफा, तरण्याचें साधन, ७·८६.

पेंठ—बाजार. **प्रणवाचिये पेंठे** ६·१०९; **विषयांचिया पेंठा** ८·१८२.

पेंडवला—सीमा, मर्यादा. लाजेचा पेंडवला। खणौनि घाली॥ १३·६९४. **नद्दी सिंधुचे पेंडवले** १८·११०१.

पेंडी—पेंड, तेल काढल्यावर राहिलेला चोथा. **तेल ना पेंडि** १७·४१६.

पेंढी—गवत, कडबा इत्यादिकांची जुडी. प्राणु नवां पेंढी। बांधौनि घाली उंडी। मध्यमे माझि॥ १८·७३६. **सं. वा. श. नवा पेंढी** पहा.

पेणा-णें—टप्पा, प्रवासांत विश्रांतीकरतां केलेला मुक्काम. **पेणा** १२·१४२, **पाहेचा पेणा,** उद्यांचा मुक्काम, १३·५४६. **पेणें—पहिलें पेणें** १६·४११, १८·१५२७.

पेंदली—वेटाळें. **आंगाचिं पेंदलीं जालीं** १६·४०८.

पेंधा—पांगळा. अनंगु हा पेंधा। १३·९७५, हा (पुरुष) शरीररहित व पांगळा आहे.

पेरणें—रुजण्याकरतां बीं घालणें. जैसें क्षेत्रीं जें पेरिजे। तें वाचौनि आन न निफजे। ४·७३. रजोगुणु पेरी। तेतुलें सत्व सोंकरी। एकलें तम करी। सावगणी॥ १३·३९, जितकें रजोगुण पेरतो तितकें सत्वगुण रक्षण करतो, तमोगुण, एकटा त्याची काढणी करतो. २·६६, ४·८२, १२·१३०, १३·२०६, १७·९८, १७·२८४, १८·५९६, १८·९९३. **पेरावेआ** ६·४८८; **क्षेत्र पेरिजे** १०·५४, **भूमि** – ११·१६२, **हिंसा** – १३·२२३; **चिंतामणि पेरिले** ११·५७२, **कांडीं पेरी** १४·१०६, **रुख** – १३·५७; **पेरुनि सेता जाइजे** १६·१४७; **न पेरितां** १८·९४; **पेरणी** १२·२२९.

पेलणें—पुढें घालणें, सावरणें, ढकलणें, वाढणें. आतां झडकरि रथु पेलावा। १·१६९. १·१७४, ९·२६, १४·१०३. **आंगें पेललेनि**, आंगाचा भार घालून, आंग तोलून, ६·१९६; **थावें पेलत**, नेटानें सावरून, तोल संभाळून, ७·९८; **पाएं पेलुनि**, पायानें ढकलून, लाथाडून, ८·२५७; **पाट पेलौनि**, (किरणांच्या) ओघांचा समावेश करून, १५·३७२; **वाढु पेले**, विस्तार होतो, १५·१५९.

पेली—पहिली. १५·१२८.

पेलोवेली—वाढ. १४·८८. **रूपपत्रपेलोवेलिं**, रूपविषयांचीं पानें वाढलीं म्हणजे, १५·१०१; **पेलोवेलिं**—प्रतिदिन वृद्धि (राजवाडे).

पेंव—समुदाय, धान्य सांठविण्यासाठीं कोठार. **विंचुवांचें पेंव** ८·१४३; **पेंवं(व) करुनि...पेरुं जाइजे** १७·२८४.

पैं—अनेक ठिकाणीं पादपूरक म्हणून व कांहीं ठिकाणीं निश्चयार्थक, किंवा पण, पहा ना, तरीहि इ. अर्थी हें अव्यय आलेलें आहे. याचे कांहीं संदर्भ व उदाहरणें दिलीं आहेत. तेया दळवैपणाचा पाडु। भीष्मासि पैं। १·११५. तरि पैल पैं भीष्मद्रोण। १·२२२. पैं जन्में आह्मां तुह्मांसि। ४·४१. म्ह(ह्म)णे प्रश्नु पैं भला। केला तुवां॥१२·३४. एवंरूपु पैं आत्मा। १३·११०९. आतां सत्वशुद्धि ह्मणिजे। ते पैं ऐसी जाणिजे। १६·७३. पैं अवज्ञा आणि कामना। १८·२००. २·५३, ४·२३, ५·२८, ५·४४, ५·१२७, ६·६८, ६·१५४, ६·३०७, ६·३२५, ७·३७, ७·३९, ७·१४०, ८·२१, ८·४१, ८·१८८, ८·१९४, ९·४०, ९·६६, ९·४६३, ९·५०८, ९·५२४, १०·३३, १०·२५६, १०·३०३, ११·५७, ११·६९, ११·१६५, ११·४९०, १२·२५, १२·१९२, १३·१५, १३·१३८, १३·२९७, १३·३५६, १४·७४, १४·८६, १४·९७, १४·११०, १४·२७४, १५·२०४, १५·२१२, १५·२९२ (१, २), १६·३६, १६·९२, १६·२१२, १६·३८४, १७·१८७, १७·२३९, १७·३५८, १८·८८, १८·१२५, १८·१४४, १८·२३७, १८·४१२, १८·४४३, १८·४८०, १८·५५१, १८·५५९, १८·६०५, १८·७८७, १८·११०७, १८·१२७९, १८·१३५१, १८·१५६७. **पैं...कां** १८·९३४; **पैं गा** ७·१, ७·१०, ७·५६, ७·८३, ७·१७८, ८·४५, ८·२५८, ९·५०, ९·५२, ९·३८०, ९·३९१, १०·५१, १०·२७७, १२·१८४, १३·८९२, १४·२१३, १५·२२८, १५·२२९, १६·१३६, १६·१८१, १६·३४१, १६·४०४, १८·१८१, १८·३३५, १८·४६६, १८·५८१, १८·६३२, १८·७०८, १८·७८३, १८·९९३, १८·१०८०; **पैं जी** १७·३४; **पैं जेथवां** १८·११२०; **पैं बापा** १६·४५२; **आगा पैं** १५·४६, **तरि** – ७·३, **परी** – १४·२७०, **मग** – १६·३६५; **पैं माझेनि देकें अंशें** १०·२९३; **पैं योग्यता जे म्ह(ह्म)णिजे** ६·३४०; **पैं हें इं यया लागि सांधतसें** १७·८१; **एकलेनि पैं** ११·४६५; **एणें चि पैं कारणें** १४·५७; **एतुलें आह्मासि पैं जाणवें(वे)** ११·५०३; **जीभ पैं जरि तीमाळ** १८·१६६९; **तें तामस पैं मीं ह्मणें** १८·१७७; **बिंबें(बे) चि पैं** १८·१६९५; **भ्रांति पैं नाहिं** ११·६८०; **मग ह्मणे पैं** १८·१५७१; **सरिसा चि पैं** १८·९८५. **पैंकु वांसा** १७·१३३, **कुवांसा** पहा.

पैकिं-कीं—त्यामधील, त्यांतील. **पैकिं**—**देवपैकिं**, १७·७७, **देव** पहा; **यज्ञाचां पैकिं** १०·२१३, **सृष्टि** – १०·२३८. **पैकीं**—**जिज्ञासुचां पैकीं**

१६·५४, प्राणियांचां—१७·६१, स्रीगणाचां—१०·२५४. पैकु पहा.

पैकु—'समुदाय' (हंसकोश व राजवाडे). हंसकोशांत या अर्थापुढें उदाहरण म्हणून १६·५४ आंकडा दिला आहे. हा आंकडा राजवाडे प्रतींतला असेल तर वरील जिज्ञासुचां पैकीं १६·५४ चा अर्थ जिज्ञासूंच्या समुदायांतील असा घ्यावा लागेल. दाते कोशांत पैक-कु चा अर्थ 'समुदाय' देऊन पुढें 'प्राणियांच्यापैकीं...' हें उदाहरणार्थ दिलें आहे; हाच अर्थ व हाच संदर्भ ज्ञानदेवींतही आहे. **अहंभावाचा पैकु न मोडे** १०·९३, अहंभावाचे सत्त्व, रज व तम असे प्रकार (आधीं) विभागून झाले नव्हते, असा अर्थ लावतां येईल. ज्ञानदेवींत व कुंटे प्रतींत हा चरण नाहीं, ज्ञानदेवींत ह्या चरणाऐवजीं 'जें या त्रिभुवनाचें कांहीं न मंडे।' हा चरण आहे, १०·९५. पैकु च्या व्युत्पत्तीला किंवा समुदाय या अर्थाला इतर आधार सांपडला नाहीं. परिभाषा कोशांत हा शब्द नाहीं.

पैज—पण, प्रतिज्ञा. परि अमृतातें हीं पैंजेसीं जींके। ६·१४. १३·२६, १५·२४७. **पैज घेउनि** ३·२५३; **पैंज घेतली** १८·२९६, ज्ञानदेवी—'पैज' १८·२९८; **पैंजेसीं बोलिला** १८·१४१८; **पैज न सरे**, प्रतिज्ञा मोडत नाहीं, ७·१११.

पैठा-ठी-ठें—प्रस्ताव, शिरकाव, करणारा-री-रें. कां श्रुति हे महापर्वा। पैठी जाली॥ १३·३७१. तो मोक्षाचां ऐलीं द्वारीं। पैठा होय॥ १८·८१२. ६·३०२, ६·३११, ९·४१०, १३·३७१, १८·५८७, १८·८२१, १८·१२१५, १८·१२४०, १८·१५२०, १८·१५३१, १८·१५४२, १८·१७३१. **शरीरा पैठीं जालेयां** १८·६७४; **पैठिं होआवेया** १८·१०३६.

पैयारें—पायरी, टप्पा. ६·५८, ८·२२१.

पैल—पलीकडे, पलीकडचा, परलोक-कींचा. पैल चालत कां आहे। १३·१९६, **पलीकडचा चालत आहे कीं उभा आहे**, ज्ञानदेवी—'चालत कां नोहे' १३·१९७. पैलु खांबु कां पुरुषु। १४·७६. १·१०७, १·२२२, ५·९१, ११·३२१, ११·३२८, १३·१०२५, १७·३३३. **पैल-ली कड-डां डील**, कड पहा; **पैलीकडील** ९·३०; **पैलीकडे** ११·२३१, ११·५००, १३·३६५; **पैल-ला-ली तीर-रा-रीं**, तीर पहा; **पैलातीरा** ७·९६; **पैल-ली थडी**, थडी पहा; **पैल-ली मेर-रे**, मेर पहा; **पैली सीमा** १६·४४०; **पैलपण**, निराळेपण, दूरत्व, १४·३९२.

पैलाडी—पलीकडे, पलीकडचें, नव म्हणा पैलाडी देहे। ३·२३०.

पैशून्य—दोषदृष्टि, छिद्रे पाहणे. १६·२९०, पुढाल पहा.

पैसणें—प्रवेश करणें, विस्तार करणें. तरी नव अंतु पैसो। दीठि नुझी॥ ९·६९. योगमार्गें पैसतां। १५·३१०. जैं आत्मदृष्टि दीठि पैसे। १८·२६०. १५·३२९ (से), १५·४७७, १६·४५४. **कैं पैसिजे** १७·२६; **पैस** (१) प्रवेश, मार्ग, वाट, ३·४६, ८·१७९, ९·१३६, १८·१२०७; **पैसु पाऊखे**, मार्ग बंद होतो, ६·६९; (२) विस्तार. सूर्ये वाढे तंव वाढे। पैसु आथि॥ १५·१५०. **समुद्राचेनि पैसें** १८·१६९५; **पैसु घेति** १५·१९३; **परबुद्धिचा पैसु सांकडे**, संकोच होतो, १६·११०; **पैसें आलें**, निळालीं या अर्थी, १६·४६२; **पैसें राखिलीं**, बाजूस ठेवलीं, ११·४१२; **पैसेंसीं ये**, अभिव्यक्त झाली, १६·२१०; (३) बळ, सहाय्य. **अध्ययभावनेचेनि पैसें** १६·७०, **दिव्यचक्षूंचेनि**—११·२६२, **विवेकाचेनि**—१५·३५१.

पैसार—विस्तार, पसारा. जैं उंचावते न (उंचावतेन) पसावें: सुखाचा पैसारु जोडे। ७·१५१. आतां यथाचा हा विस्तारु। हा चि यथा पैसारु। १५·१०७. १०·२३०, ११·२६४, १५·१०६, १५·१९६, १७·२७. **पैसारु नाहिं**, चमत्कार वाटण्यासही अवसर किंवा अवकाश नाहीं, १८·१५९९.

पोकल-ळी—पोकल—पोकळें, रिकामें. वरि फल नाहिं आंतु पोकळा। ९·१७३. १३·२१२, १३·२९०. १३·४६९. **पोकले हृदयभूमी** ६·२८७. **पोकली**, पोकळपणा, पोकली विण आशा(का)श। होये जैसें॥ १७·२२७, असणें

अशक्य या अर्थीं; **पोकलिचे उमाले** ११·४५९, उमाला पहा.

पोखणें-पोषणें—पोसणें, पालन करणें, पुष्ट होणें, वाढणें. **पोखणें**—आणि सौभाग्य पोखलें। सुखाचें एथ ॥ १·३५. पितृपक्षु पोखतां अंशु। चंद्रा जैसा॥ १६·१०६. १·९०, २·३०६, २·३६५, ५·२, ६·२०९, ९·२३७, १३·१४७, १३·५८८, १४·२९६, १६·६५, १६·३०९, १७·११०, १७·११५, १८·८०५, १८·१०२०, १८·१७८३. **अवेव पोखुनि** १८·८६८; **सुख जीवातें पोखी** १८·७९५; **पोखीत** १०·११९, हा पाठ **पोखीत** असा घ्यावा, ज्ञानदेवी – 'पोषित' १०·१३५; **पोखकें** १०·१२०, हा पाठ **पोखकें** असा घ्यावा, ज्ञानदेवी – 'पोषकें' १०·१३६; **पोखण**, पोषण, **पीलेयाचें पोखण** १३·१४०; **पोखणें** १३·४५७. **पोषणें, पोषक—वर्णाश्रम-पोषकें कर्मे** १३·५२४; **कविपोषक**, कवींना स्फूर्ति देणारा, कवीश्वर, १३·८५१. **पोसणें** पहा.

पोट—उदर, आंतला भाग, अंतःकरण या अर्थीं. आकाश जेयाचां पोटीं। सामावलें॥ १०·२५१. आणि तूं कवणाचां पोटीं होतासि। ११·२७०. उपाधि लोपे पोटीं। कृतकर्माचां॥ १३·९४. आगि नसतां पोटीं। कोठें काष्ट असे सृष्टी। १८·६९०. ८·१५०, १३·३८, १३·८०, १३·९०२, १३·१०३३. **अनाथांचें पोट** ८·१९३; **अविद्येचिये पोटीं** १८·४६४; **कापुसाचां पोटीं** ९·७५; **काष्टाचां पोटिं**, अग्नि, १३·१११९; **गीतेचां पोटीं**, वेद, १८·१४५५, **तोयाचां –**, पाण्यावर, १८·६०९, **पशुचां –**, दूध, १३·१००५, **मध्यमा–** १६·२०, **मना मायेचां –**, मनरूपी आईच्या उदरांत, १८·७३५; **रात्रिचेया पोटा आंतु** १८·४१४; **लिंगदेहकमलाचां पोटिं**, चिद्रूपी भ्रमर, १६·४; **वसुधेचां पोटीं**, धन, १८·१२२१, **सागराचां–** १८·६८१ (१), १८·१३९२; **पोट पोसावेया** १६·३४४, **–पोसी** १३·६७८, **–भरणें** १२·७०; **पोटिं गमैल**, मनास वाटेल, १५·२०८; **पोटिचें घालें**, पोटांतला गर्भ तृप्त होतो, १३·८४४; **पोटिचें पाणी ना हाले**, पोटांत खळबळ होत नाहीं, स्वरूपानुभवाला बाध येत नाहीं, ८·६२; **पोटिं रिगति** १३·१०२०; **पोटीं ऐसें जालें**, मनांत आलें, १२·८७; **पोटीं घालूनि**, समावेश करून, जिरवून, १४·२००; **पोटीं जले**, १६·२३६; **पोटीं जिरे**, व इतर संदर्भ **जिरणें** पुढें पहा; **पोटीं नसतां** १८·६९०, **–बांधलिं** १२·९२, **–बांधौनी** ७·८६, १६·४३३, **– भरती** १७·१६५, **– वाहे** १६·१७२, १८·६८१(२); **पोटिं-टीं सूनि** १४·९९, १५·३०४; **पोटीं सूंसि** १३·१०५४; **पोट व पाठि**, यावर **पाठि-ठी** पहा. **पोटीं...कंठिं** १८·१५८७; **पोटभरी** १८·७४२.

पोट-टालणें—पोटलणें—मावणें, हृदयाशीं धरणें. जें आकाशाचां कोडिं हिं न **पोटलवे**, जें सुख कोट्यावधि (पटीनें मोठ्या) आकाशांतही मावणार नाहीं, १३·३८२; **पोटलूनियां आहाति**, हृदयाशीं धरून आहेत, ११·८५. **पोटालणें—सामरस्य पोटालूं** १५·७.

पोतडी—पिशवी. १४·१७.

पोतास—कापूर. **पोतासाची दिवी** १०·१२६.

पोतें—कोथळी. पाशिकें पोतीं वागुरा। १६·३४३.

पोथि—(धार्मिक) ग्रंथ. १५·३६२.

पोपडा—खपली. आंतु बाहिरि पां(पा)कि जे पोपडे। १७·१४३, जे आंतबाहेर पोपड्यासारखे कोरडे होतात.

पोफल—सुपारी. **पोफल घातलें असे**, प्रतिज्ञेचा विडा उचलला, १३·२१.

पोल—पोळ, बैल. मली एकें चि कालुगेनि पोलें। १३·४०, फक्त एकट्या काळ्या (काळरूपी) बैलाकडून मळणी करून घेतो.

पोलणें—भाजणें, दुःखी होणें. तरि ताप कोणातें पोली। १२·३, मग त्रिविधताप कोणाला दाहक होईल. तैसा पोले संकष्टें। पुढिलाचेनि॥ १६·१५८, तसा दुसऱ्याच्या संकटानें दुःखी होतो. आगी आगि लागलेयां। काहिं पोले धनंजया। १८·४४८. १८·१०४, १८·१८७, १८·५५०. **अग्नी आगि पोलिजे**, जसें शक्य नसतें, २·२३६; **आगि आपुलेनि दाहकपणें न पोले ह्मणौनि तो नेणे** ११·४३३, आग आपल्या दाहकपणानें आपण कांहीं (स्वतःला) चटका लावीत नाहीं, म्हणून इतरांना आपण भाजूं

शकतां हें ती जागत नाहीं, ज्ञानदेवी—आगी आपुलेन दाहकपणें। कैसेन पोळिजे तें नेणे। ११·४३८; तापु जेणें पोळे, आग ही ज्याच्या तापानें भडकते, १६·४१६; फळें आंतु पोळी, फळानें जिभेला चटका लावते, १८·६५२; बुद्धि पोळिली, अनुभवाचा चटका बसून माघारी फिरली, १८·९५४.

पोसणें—पालन पोषण करणें, सांभाळ करणें, वाढवणें. आत्मी पोसिजे कुडा। १३·४५३. जैसें पोट पोसी गुणें। उबडें झाकलें न वचे। १३·६७८. ६·११०, १३·६३६, १३·११८५, १६·३३, १८·७५०, १८·३३६. **अहंकारु पोसुनि**, १८·१२७१ (२), **क्षितीचे पादप पोसीति** १६·१९७; **पथ्यद्वेषिया ज्वरु पोसी** १८·१२७१ (१); **पोट पोसावेया** १६·३४४; **पोसणें** १८·६६५; **पोसिता, पोसणारा**, १८·१६२८. **पोसवणें**—ना तरि कामधेनु दुवडिजे। न पोसवे धर्मानि॥ १२·६१६, १८·१७२६.

पोहोरी—धान्यांतील कीड, पोरकिडा, टोका. **पोहोरी आहे** ९·४९८, ज्ञानदेवी—'पोरी पडे' ९·५०२.

पौढणें—**पवड-डणें, पहुडणें** पहा. **रा० सुखें पौढलेयां** ८·१८३.

पौरुष—**पुरुष** (१) पहा.

पौलि-ली—आवार, कोट. **पवली** पहा. **पौलि**—आंतु वज्रासनाची पौळि पानालिली। ९·२१२. १३·२१९. **पौली**—**स्वज्ञानाचिये पौली बाहिरि** १८·५३८.

प्र—शब्दास जोडून. हा उपसर्ग अधिक, पुढें, वर या अर्थी आलेला आहे; उ. **प्रकाल, प्रकृति, प्रचंड, प्रज्वल, प्रज्ञा, प्रणति, प्रताप, प्रतिष्ठा, प्रदीप्त, प्रपंच, प्रबंध, प्रबुद्ध, प्रबोधणें, प्रभवणें, प्रभा, प्रमाण, प्रमाद, प्रमेय, प्रयत्न, प्रयुंजणें, प्रयोग, प्रयोजन, प्रलय, प्रवर्तणें, प्रवाह, प्रवृत्ति, प्रलोभ, प्रसरणें, प्रसवणें, प्रसाद, प्रसिद्ध, प्रस्तावणें** इ.

प्रकटणें—उदय पावणें, उघड दिसणें, दाखवणें. यज्ञातें प्रकटी कर्म। ३·१३५. १·२३, १·४२, १·७८, २·३२१, ३·३३, ३·१५५, ४·५५, ४·१३२, ४·१८८, ५·८३, ६·४५०, ९·१४८, ९·२३५, १०·२४, ११·११९, ११·१३८, ११·१०४, ११·२०९, ११·२३०, १३·३५५. **निधान प्रकटलें असे** २·२९१; **भारती प्रकटली असे** १·३२: **चंद्रु प्रकटतां** १·६०: **रवी आपणपें प्रकटलें** १०·१४०; **प्रकटलें होतें** ११·६३७; **प्रकटलेया** १३·३६१, **-यां** २·२६१; **प्रकटित असे** १८·३७३, **प्रकटितसे** ११·४०३: **प्रकटितेया**, प्रकाशानें दाखविणाऱ्या, ९·१३, ज्ञानदेवी 'प्रकटितया' ९·१३: **प्रकटिया**, प्रकट झालेल्या, १५·१२५; **तेजानें प्रकटी**, उजळते, ८·२३८; **प्रकटें करीं** १३·८५२; **प्रकटोनियां** १५·४०२; **न प्रकटावी** ३·१७१; **प्रकटावा ना** ३·१७६. **प्रकट**—सोऽहंभावप्रतीती। प्रकट होये॥ २·३०९. प्रकृतिपुरुषु प्रकटें। अनादिसिद्धं॥ १३·९५३, उघड अनादिसिद्ध असलेले. १·३०, २·८९, ६·१७१, १०·२५, १४·४, १५·८३, १८·१४१६; **प्रकटा** ३·३५, १०·२७०. **प्रकटवणें** १३·११२१.

प्रकार—तऱ्हा, जाति, भेद, पद्धत, रीत. १२·२११. **तीन्ही प्रकार** १८·१४५, **त्रिप्रकार** १७·१२२, १७·३४०, १८·२३७, १८·५८०, **पांचै प्रकार** १३·१००, सं. वा. श. पहा; **मत्प्राप्तिप्रकार** १८·१२१९; **सर्वप्रकारिं** १८ १७३८; **सर्वि प्रकारिं** १५·५३५; **प्रकारें** ८·२०२, **एणें एणें** –९·१७०, **येणें येणें** –१३·१०३५, **पांचें** –१८·४७१, सं. वा. श. पहा; **बहुतें**– १७·२९; **साध्यसाधनप्रकारें** १८·२५४; **हेतूप्रकारें** ४·७०.

प्रकाल—अधिक वेळ, विलंब. ५·१६५, ज्ञानदेवी–'परिकाळा' ५·१६६.

प्रकाशणें—उजेड देणें, उघड करणें, स्पष्ट करून सांगणें. उदैला आकाशीं। रवी चि रवीतें प्रकाशी। १७·४०१. वन्हि प्रकाशु दीपपणें। प्रकाशी आपुलां॥ १८·१६२९ (२) १३·१०७१, १४·१३०, १४·३३१, १५·२७६, १५·२७९, १५·२८०, १६·४२२, १७·३९८, १८·३७६, १८·३७७, १८·११०८, १८·१११०, १८·११३७, १८·११५६ (१), १८·११७० (१), १८·११९६ (१), १८·१२४९, १८·१२९१, १८·१४०६, १८·१४६०.

प्रकाशितुसे १५·५२३; **सांख्यसद्भावें प्रकाशिला** १८·१४२५; **हृदईं प्रकाशे** २·२३७; **प्रकाशिता—विश्वप्रकाशितेया** १८·१२४३; **प्रकाशणें**—दीपातें दीपें प्रकाशिजे। तें न प्रकाशणें चि निफजे । तैसें कर्म नियां कीजे । तें करणें कैंचें ॥ १८.११७० (२). **प्रकाश**—जैसा दीपासवें हारतला । प्रकाशु जाए ॥ ३·११०, कां रविबिंबासवें । प्रकाशु जाये ॥ १२·१००, तिया गुंडाळलिया प्रकाशा । क्षेत्रज्ञु नांव ॥ १४·७०, १·२३९, २·३६०, ३·१९६, ४·१७२, ४·२१२, ५·४९, ६·४५०, ७·३२, ८·१९५, ८·२१८, १०·१४०, ११·२२०, ११·३००, ११·६८३, १३·३५५, १३·७२०, १४·१३१, १५·३२, १५·२८२, १६·१३, १६·१६ (२), १७·८७, १७·३४८, १८·३६१, १८·५०६, १८·८४९, १८·९७९, १८·११११, १८·१२२६, १८·१३६७, १८·१६१८, १८·१६२९ (१). **प्रकाशाचेन दिहबळें** ७·१५४; **प्रकाशाचां महार्णवीं** ११·२९६; **प्रकाशाची राणिव** १५·१२; **आंधारु...प्रकाशु** १६·३७; **आनान प्रकाश** ५·२७; **ज्ञानाचेनि प्रकाशें** ७·१०९, १३·६२६, **ज्ञानप्रकाशें** ४·१६९; **वस्तुचेया प्रकाशा**, आत्मवस्तूच्या प्रकाशांत चंद्रसूर्य लोपतात यास उद्देशून, १५·२८१; **तपनें विण प्रकाश** १७·२२७; **दीपा आणि प्रकाशा** ६·३९५; **प्रकाशु आणि कडवसें** १०·८६ (१); **प्रकाशु...तम** १०·८६ (२); **प्रकाशु ना अप्रकाशु**, आत्म्यास उद्देशून, १३·११०३; **प्रकाशजलाची झरी** ६·२८६; **अंगप्रकाशें** १८·१३२१; **अधमोत्तमप्रकाशा माझि** २·२९७, हा पाठ **अधमोत्तम प्रकाशा माझि** असा घ्यावा, चंद्र सर्वांना सारखाच प्रकाश देतो, हा अधम हा उत्तम असा भेद पाडीत नाहीं, ज्ञानदेवी – 'अधमोत्तमा प्रकाशा माजि' २·२९७; **आत्मप्रकाश**, शुद्ध आत्मज्ञान, ५·१४४, १८·७८८, (आ) **–मंदिर** १७·४२६; **दिव्यतेजप्रकाशें**, ११·१३१; **दिपप्रकाश** १४·३०६; **सकलार्थप्रकाश**, वस्तुजाताचें यथार्थ ज्ञान करून देणारा प्रकाश, गणेशास उद्देशून, १·२; **सत्ताप्रकाश**, जसें पाणी व त्यावरील तरंग हे निरनिराळे नाहींत, तसें खरें अस्तित्व व भास हे निराळे नाहींत, वस्तु एकच, यास उद्देशून, १५·५१९; **स्वयंप्रकाशें**, १०·७३, **–शाचा आगरु** ११·५०४; **प्रकाशक** १३·११२२, १८·११९६ (२); **प्रकाश्य—प्रकाश्यें विण प्रकाशु**, प्रकाश पाडावयाच्या वस्तूची योग्यायोग्यता न पाहतां जो स्वयंप्रकाश आहे, १५·५१२; **प्रकाश्यता** १८·११५६ (२); **प्रकास्य**, त्याच अर्थी, प्रकास्यें विण सुरवाडु । प्रकाशाचा ॥ १६·१६(१), ज्ञानदेवी – 'प्रकाश्येंवीण' १६·१६; **प्राकाशें** १८·५८०, हा अपपाठ संभवतो, ज्ञानदेवी – 'प्रकाशें' १८·५८३.

प्रकृति-ती—(१) नैसर्गिक स्वभाव, स्वाभाविक गुणधर्म. **प्रकृति**—प्रकृतिचेनि आटोपें । वर्ततु असे॥ ३·१८०. ३·५३, ४·१८६, ११·६५५, १३·५३, १८·१३०७, १८·१३०८, १८·१३०९ (१, २). **प्रकृति आधारें** ३·६२, **प्रकृतिचेनि आधारें** ४·७८; **प्रकृतिचे पाइक** ७·१३८; **प्रकृतिचा संग** ३·६३; **प्रकृतिगुणें** ३·५९, ९·२८७, **–धर्में** ३·१७५, **–भावो** ३·१७७, **–मंत** ३·५८, ३·१९१; **बीजप्रकृतिवसें** १८·१३०५. **प्रकृती**—हे जैसे कां नाना वर्ण । तैसें प्रकृतीं अनारिसेंपण । ११·१३७. ३·२००, ११·६५६. **प्रकृती मातु दीधला** ३·२००, या चरणाऐवजीं ज्ञानदेवींत – इंद्रियां ळळा दिधला । हा चरण आहे, ३·२०४. (२) सर्व सृष्ट पदार्थांचें मूळ, माया, सांख्यप्रणीत प्रकृति (१) परा, अव्यक्त, (२) अपरा, व्यक्त, अपरा प्रकृति आठ अंगांनीं, (पृथ्वी, आप, तेज, वायु, आकाश, मन, बुद्धि व अहंकार यांनीं) व्यक्त होते, व सर्व सृष्ट पदार्थांला कारण होते; अपरा साम्यावस्थेला आली म्हणजे विश्वाकार लोपतो; हा सर्व मायेचा खेळ पुरुष, अकर्ता, प्रकृतीच्या सहाय्यानें करतो. **प्रकृति**—तैसा अमूर्तु चि मीं किरीटी। परि प्रकृतितें जैं अधिष्ठीं। तैं साकारपण नटीं । काजा येया ॥ ४·४७. आणि इयेतें प्रकृति ह्मणिजे । हे अष्टधा भिन्न जाणिजे । लोकत्रय निफजे । इयेतव ॥ ७·१६. अनादि जे प्रकृति । सांख्य जीतें गांति । १३·३६. ७·१९,

१४·२१; बल प्रज्ञा, शक्ति व बुद्धि, ९·५०५; व्यासुप्रज्ञेचेनि १५·५३८; सत्यप्रज्ञ, श्रीकृष्ण, १८·१४१८, सिद्धप्रज्ञा आधींच (पूर्वजन्मीं) पक्क झालेली बुद्धि, ६·४५२, स्थित— २·२८७, २·२९३, यावर २·२९० ते २·३६५ ओव्या पहा, स्थिर— २·३६५. प्राज्ञ, बुद्धिमान, अर्जुनास उद्देशून, ९·३६, १०·२८७, १८·७६९, अति—८·५२.

प्रणउ-व—ॐकार. **प्रणउ**—तरि सर्व मंत्रांचा राजा। तो प्रणउ आदिवर्णु बुझा। १७·३३९. **प्रणव**—गगनीं मीं शब्दु। वेदीं प्रणवु॥ ७·३३, ८·१२०, १७·३५६, १८·१५००; **प्रणवा पटिचीं आखरें** ७·३९; **प्रणवाचिये पैठे** ६·१०९; **प्रणवाचा माथा बुडे**, ॐकाराही पलीकडे, ६·४६७; **प्रणवाचिया मोडी रेखिली**, ॐकाराच्या आकारासारखीं रेखलेलीं, ॐकाराची प्रचीति येते, ६·२७६; **प्राणाचा प्रणवु करावा**, प्राणवायूचा ॐकार करून, ॐकाराचें चिंतन करावें, ८·११२; **प्रणवातीत** ८·११५; **प्रणवैकनाम** ८·११६; **प्रणवोच्चारें** १७·३५५; **प्रणवापैलीकडे** १२·३१.

प्रणति—वंदन, येथें शरण. **प्रणतिप्रतिपाल**, शरणागतांचें रक्षण, १२·२३३.

प्रताप—शौर्य, पराक्रम, तेज, वैभव. पुण्यासि प्रतापु आगला। १·३७. आणि सूर्याचेनि प्रतापें। कोडि ही नक्षत्रें हारपे। १८·८५५. १·११०, २·१९२, १०·२३३, १८·१६०९. **प्रतापतेजस्वीं(स्वी)** १·१०५; **सूर्यतेजप्रतापें** ११·१८९.

प्रति-ती—शब्दास जोडून किंवा स्वतंत्रपणें हा उपसर्ग ग्रंथांत आलेला आहे. संदर्भानुरूप याचे अनेक अर्थ आहेत, त्यांपैकीं कांहीं अर्थ व त्यांचीं उदाहरणें येथें दिलीं आहेत. कांहीं शब्द पुढें दिले आहेत. (१) साठीं, करितां, संबंधीं, उद्देशून. **प्रति**—तंव तो ह्मणे कमलजन्मा। भूतां प्रति॥ ३·८७. ३·१७१, ५·२७, ८·२०५, ९·४०, १०·३०६. **तुज प्रति**—९·२२७, १३·७५, १३·३७०, १७·४०६, १८·७६३; मुख प्रति भानु कां जैसा। ९·६२, ज्ञानदेवी—'मुखाप्रति' ९·६३; **मूर्खा प्रति तंतु हारपे** १८·५४१; **अर्जुनाप्रति** २·३६९, **आह्मा**— २·१०१, **तुज**— ९·९७, **तुह्मा**— ५·४,·९·१६, **मज**— १·८७, **मनू**—४·१६, **राया**—१·१७३, **लोका**— ३·१६९. **प्रती**—**नेणतेया प्रती** १५·५१७, **तुज**—४·२६. (२) दरेक, एकेक. **प्रति—क्षणा प्रति**, क्षणाक्षणाला, १५·११३, ज्ञानदेवी—'क्षणक्षणाप्रति' १५·११४; **भूतप्रति**, प्राणिमात्राच्या ठिकाणीं, ७·३८; **मानुषप्रति**—तैसें जेयाचें मन। मानुषप्रति आनान। १३·३५६; **प्रत्यंग**, अंग पहा; **प्रतिक्षणिं-णीं**, क्षण पहा, **—दिन्हीं** १८·११४, **—दिवसीं** १८·१४४२, **—दीनी(नीं)** १४·१०६, **—पदिं-दीं**, **पद** (१) पहा, **—वदनीं**, प्रत्येक तोंडावर, ११·३३६, **—वरिषिं** १०·५४; **प्रती—भूतप्रती** १०·१७४, ज्ञानदेवी—'भूतपति' श्रीकृष्णास उद्देशून, १०·१९०. (३) उलट, विरुद्ध, तोडीचें, समसमान, त्यावर. **प्रत्युत्तरें**, **उत्तर** (१) पहा. **प्रत्योपकार** १७·२८०; **प्रतिकार** ११·३९९, **—कूल** ७·१६३, **—ध्वनि** १·१२६, **—फल**, मोबदला, येथें जितकी इच्छा तितकें फळ या अर्थीं, ११·३६१, **—बिंब-णें**, **बिंबणें** पहा, **—बोलिला**, उत्तरांत म्हणाला, ८·२६८, ज्ञानदेवी—'प्रति बोलिला' ८·२७०, **—भींती**, भिंतीवर, १५·४११, **—मंडल**, **सूर्यप्रतिमंडल**, सूर्याचें प्रतिबिंब, १३·९०४, **—मल्ल** १८·४८७, **अप्रतिमल्ल** १·११०; **प्रतिमुखाभासा**, आरशांतल्या प्रतिबिंबाच्या आभासाला भेदप्रतीति नाहींशी झाल्यावर (जीवपणाचा आभास नाहींसा होतो या अर्थीं), १४·३०२; **प्रतिवदन**, आरशांतील प्रतिबिंब, १३·९०३; **प्रतिविभूति**—तेथ विभूति प्रतिविभूति। प्रस्तुत अर्जुनां सांघिजती। १०·४०, ज्ञानदेवी—'जेथ विभूतिप्रतिविभूति' १०·४१; **प्रतिशब्द**, प्रतिध्वनि, १७·२७८.

प्रतिज्ञा—वचन. **प्रतिज्ञा बोलिजे** १८·७६९; **प्रतिज्ञोत्तर**, निश्चित बोल. ९·१.

प्रतिति-तिती-तीति-तीती—प्रत्यय, समज, अनुभव. **प्रतिति** ६·४०७. **प्रतिती**—**प्रतिती जालिये वांचूनि** १३·१०८५. **प्रतीति**—भूतें आथर्वे चि होंति। एकाचि पार्के आहाति। पैं भूतप(प्र)तीति। वेगलीक असे॥ १३·१०५२, प्राणिमात्र सर्वच आहेत व ते एकासारखे एक

दिसतात, वास्तविक ते वेगवेगळे आहेत असा प्रत्यय येतो. ६·१०१, ६·३२८, १०·१३७, १३·११३३, १८·९९६, १८·११८६. **प्रतीतिचेनि पाडें** ६·४००; **चित्ता प्रतीति** ४·४०; **चित्तीं प्रतीति आथि** १२·२७; **प्रतीति गाढी केली** १८·९९३; **प्रतीतिचिये पोटिंचें पाणी ना हाले**, स्वरूपानुभवाचा निश्चयपणा ढळत नाहीं, ८·६२; **प्रतीतिगंगा** ७·१२२, **–गत** ११·२९, **–गम्य** १२·२२८; **प्रतीति दिठी** ११·८१; **प्रतीतिपंथ** १३·१०८३, **–पांखिं** ७·१५०, **–बळें** ५·४६, **–बोधसागरीं** ९·९२, **–मुखिं** ७·१८७, **–रस** ७·१३३; **निरूपणभाषाप्रतीति**, वेदांतांतील निरूपण करावयाच्या भाषेंतील संज्ञा, सर्वमान्य झाली आहे या अर्थी, १५·८९. **प्रतीती**—भागा हे जेवढी माझी व्याति। तेव्हडी चि नेयांची प्रतीती। ९·२५७. ८·६०, १०·३०६, १४·४९, १४·३३५, १७·१५६, १८·५७०. **प्रतीतीचेनि पात्रें** ९·२४२, **–माजें** १०·१५७; **प्रतीतीचां वाखोरां** ७·१३४; **प्रतीतीचेनि हातें** ७·१७५; **रूपेरणाची प्रतीती**, १५·५१७; **सांख्याचिया प्रतीती** १४·६९; **योगप्रतीती**, ऐक्याच्या प्रतीतीनें, १०·१०५; **सोहंभावप्रतीती** २·३०९; **प्रतीती आलें** १०·१५८, १८·१०८४, **–घेइं** १४·८५, **–जालें** ११·६३५, **–फावें (बे)**, अनुभवास येईल, १५·६६; **प्रतीतीचे डोले झांकवीति** ९·१३८.

प्रतिपत्ति-त्ती—विधि, सत्कार, मेजवानी. **प्रतिपत्ति**, मेजवानी, ६·२२; **प्रतिपत्ती** १४·४१, विधिविधानानें, १६·३०२.

प्रतिप-पा-दणें—विवेचन करणें, सांगणें. **प्रतिपदणें—प्रतिपदी** ४·२, ज्ञानदेवी, कुंटे–'प्रतिपादी' ४·२. **प्रतिपादणें**—प्रतिपादिति अविचार। १५·१६६, ज्ञानदेवी, कुंटे–प्रतिपादिती अभिचार। १५·१६७; **प्रतिपादिजे** १८·१४४२; **प्रतिपादितेयां**, सांगणारांना, १०·२४९; **प्रतिपादन**, विवेचन, ११·५५७; **प्रतिपाद्य**, तैसा प्रतिपाद्यु जो ईश्वरु। १६·१०२, **प्रतिपाद्य देवता** ११·२६; **वेदप्रतिपाद्य** १·१; **सप्तशती-मंत्रप्रतिपाद्य**, सातशें (श्लोकरूपी) मंत्रांनीं प्रतिपादन करण्यास योग्य, १८·१६४५.

प्रतिपालणें—रक्षण करणें, सांभाळ करणें. मग उदो अस्तु येयातें। प्रतिपालावें॥ ३·२०२, मग रात्रंदिवस या देहाचा कां सांभाळ करावा ?. ९·१२१. **प्रतिपाल** १७·१८२; **प्रणतिप्रतिपाल** १२·२३३.

प्रतिबिंब—बिंबणें पहा.

प्रतिभा—प्रतिबिंब, समजूत, अनुभव. जैसा सगेवरु आटे। नग प्रतिभा नाहीं॥ ५·१५५. कां आंदोळलेया उदक। प्रतिभा होये अनेक। १३·१०११. मज श्लोक प्रतिभे। ऐसे रंती॥ १८·१६४४, श्लोक अशा प्रकारें माझ्या अनुभवाला येतात. १८·१३५६. **स्त्रीशूद्रादिप्रतिभे सामाविलें**, स्त्रीशूद्रादिकांना कळेल, त्यांच्या समजुतीला उतरेल, असें केलें, १८·१६७८.

प्रतिभासणें—आहे असें वाटणें. मज तरंगपण असे कां नसे। ऐसें उदकासि काहीं प्रतिभासे। ८·२४७. २·१६६, ११·२२५.

प्रतिमा—मूर्ति, प्रतिबिंब. देवपिसे प्रतिमे लागि। १३·२१६. **जळिची प्रतिमा** ९·१४९, ज्ञानदेवी, कुंटे–'जळींची प्रभा' ९·१५०; **लिंग कां प्रतिमा** १७·२०३; **सकलगुणीं प्रतिमा** ११·५५३, ज्ञानदेवी–'सकळगुणीं अप्रतिमा' ११·५६३, कुंटे–'सकळगुणी अप्रतिमा' ११·५६३; **पाखाणप्रतिमा**, दगडाची मूर्ति, **ईश्वरु पाखाणप्रतिमां**, चार्वाक मतास उद्देशून, १८·५६४.

प्रतिलपणें—लपणें पहा. तूं जेया प्रतिलपसि। १४·४, हा पाठ तोडून जेयाप्रति लपसि असा घ्यावा, ज्ञानदेवी–'जयांप्रति लपसी' १४·४, कुंटे–'जयाप्रति लपसी' १४·४. पुढच्या चरणांत 'दाविसी', 'प्रकट करिसी' असे पाठ आहेत, त्यावरून हा पाठ तोडणें इष्ट वाटतें.

प्रतिष्ठणें—स्थापना करणें, समर्थन करणें. वेदाधारें बोलति। केवल कर्म प्रतिष्ठिति। २·२४५. तें ज्ञान हृदयीं प्रतिष्ठे। ४·१८८. मज सहजातें करिति। स्वयंभातें प्रतिष्ठिति। ९·१६२, मी नित्य असून माझी मूर्ति वगैरे बनवून मला अस्तित्वांत आणतात व मी स्वतःसिद्ध असून माझी स्थापना करतात. ऋग्वेदादि तीन्हीं। प्रतिष्ठिजति वाग्भुवनीं। १७·२२१. १०·२४, १६·३५८,

१८·७२५, १८·१४९१. **प्रतिष्ठा**, स्थापना, प्रसिद्धि, गौरव, ६·३७७, १८·३६२; **असती प्रतिष्ठा जाइल** २·२७; **प्रतिष्ठेलागि** १·४६; **धर्मप्रतिष्ठा** १·२३.

प्रति-स्फु-स्फाळणें—फळ देणें, पसरणें. अनुक्रमें ४·७५, ११·२०२ पद्य.

प्रत्यक्-ग्—पलीकडचें, स्थलकालादिपलीकडचें तत्त्व, आत्मा. **प्रत्यग्ज्योतीची** बोवाळणी, आत्मरूपी ज्योतीनें साधकांना ओवाळतोस १२·६; **प्रत्यक्प्रवृत्ति गंगेचेनि तटें** (इंद्रियें १८·१०१०) **लाविलीं**, आत्माकारप्रवृत्तीच्या गंगातटावर इंद्रियें आणलीं, १८·१०११; **प्रत्यग्बुद्धिकरवाळें**, अंतर्मुख झालेली बुद्धिरूपी तरवार, १५·२३५, ज्ञानदेवी–'प्रत्यक्बुद्धिकरतळें', अंतर्यामीं मी आत्मा आहें ही बुद्धि तळहातीं घेऊन, १५·२५८, आधीं आलेल्या दळें व पुढें आलेल्या हातवसावें या पाठांवरून करतळें ऐवजीं **करवाळें** (राजवाडे) पाठ अधिक ग्राह्य वाटतो; **प्रत्यग्बोध**, आत्मप्रतीति, १६·१०.

प्रत्यक्ष—उघड दिसणारा, समोर असलेला. तेयां प्रत्यक्ष केंवि करूं । घातु देवा ॥ २·३५. ९·४९, ११·४९४, ११·६७१, १७·११२. **प्रत्यक्ष प्रमाण** २·१०८; **प्रत्यक्षावरि**, समोर प्रसंग आल्यावर, २·१९०.

प्रत्यय—खात्री, अनुभव. म्हणौनि जलो हें जूझ । प्रत्यया नेये मज । १·२०८, (हें चांगलें आहे) हें मला पटत नाहीं. **कां मना प्रत्यया येईल** २·२०७; **प्रत्यो**—प्रत्यो घडला माझेया जीवा । ११·७७.

प्रत्यवाय—विधिनिषेध, दोष. जें प्रत्यवावो तंव गलें । १८·१२१, ज्ञानदेवी, कुंटे–'प्रत्यवाय' १८·१२२.

प्रत्याहार—इंद्रियांची अंतर्मुखता. विषयांचा संसर्ग टाकून इंद्रियांना स्वरूपस्थ करविणारें योगाचें पांचवें अंग. यमें बांधौनि प्रत्याहारा । बोपिजति ॥ १६·८९. ६·५७, ९·२१४. **प्रत्याहाराचा आधाडा** ६·५६, **–चे ठाणांतरिं** १३·५०६; **प्रत्याहारतीर्थीं नाहाणिलिं** १८·९८८.

प्रथा—रूढि, प्रसिद्धि, येथें अनुभव. **उठिलिया आत्मप्रथा**, आत्मानुभव होतांच, १८·१०९२.

प्रदक्षिणा—देवादिकांना उजवीकडे करून भोंवतीं फिरणें, येथें पर्यटन. निगे जैसा भास्वतु । प्रदक्षिणे । १६·१९८. १८·४५.

प्रदीप्त—पेटलेला, प्रज्वलित झालेला. **इंद्रियानलीं प्रदीप्तीं** ८·४७, **ज्ञानानलिं**–१८·१५१६, **–लीं**–४·१३५.

प्रदेश—प्रांत, ठिकाण. ११·१५०. **बाह्य प्रदेश**, देह, वाचा, मानस हीं बाहेरचीं ठिकाणें, १८·१०२५.

प्रधान—मुख्य. पयालागि प्रधान जिया रूढा । तिया विभूति आइकें ॥ १०·१९५. १३·१०५०. **प्रधाना विभूती** १०·२७८; **ज्ञानप्रधान** १८·२५९, १८·१४२६; **प्रधानपणें** १७·२१३.

प्रपंचणें—सविस्तर सांगणें. **प्रपंचूनि** २·१३१; **प्रपंचौनि** ११·१८९, १२·१०७. **प्रपंच**—संसार, प्रपंचा घेतलें माप । ५·१५९, येरु प्रपंचु हें विज्ञान । ७·६, ९·१४९, १३·५१, १३·१०२१; **प्रपंचाची धाडि** १३·९८७, **–भूमिका** १५·८१, **–चीं वलणें** ७·७१; **प्रपंचा घोंटु भरुनु** १६·५०; **प्रपंचेंसीं जूझत** ६·४७३; **प्रपंचु वेढुनि** १८·१२६१, ज्ञानदेवी–'वेढु निष्प्रपंच' १८·१२७०, कुंटे–'वेढूनि प्रपंच' १८·१२७०; **प्रपंचजात** ११·६४६, **–रूपा** १५·११०, १५·१४३; **निष्प्रपंच**, निष्कपट या अर्थीं, १३·३६५; **सप्रपंच** १८·१२७९.

प्रबंध—ग्रंथ, छंद, कथन. म्हणौनि माझे नीच नवे । श्वास ही प्रबंध होआवे । १८·१७१३. ९·२०९, १२·१९, १३·६८, १८·१७२३. **श्रीभगवद्गीता प्रबंधु** १८·१४४६; **प्रबंधव्याजें** १८·१७४४, **–होडा**, ग्रंथ लिहिण्याची पैज, १०·८; **वोवीप्रबंधें** १०·२२, ११·६९७.

प्रबुध-द्ध—जाणता, ज्ञानी, निष्णात, जागृत. **प्रबुधा**—हे जाणत्या, अर्जुनास उद्देशून, १८·८२७. ज्ञानदेवी, कुंटे–'प्रबुद्धा' १८·८३०; **प्रबुद्ध**–तरि आघवेयांसि वृद्ध । महर्षीमाझि प्रबुद्ध।१०·९०. तेथ हा गा सच्छब्दु । येरिं दो प्रबुद्धु । १७·३९४, ॐतत्सत् यांत सत् हा शब्द जो इतर दोन ॐकार व तत्कार यांहून श्रेष्ठ आहे. १०·२१७, १४·२६५, १७·५०, १७·८२,

१८·४००, १८·१२८१, १८·१४९४; **प्रबुद्धीं**, जागत्यांनीं, १७·२४०; **इंद्रियें प्रबुद्धें**, इंद्रियें आपापल्या कामांत निष्णात झालीं, १३·९८३

प्रबोधणें—जागृत होणें. नातरि प्रबोधलिए वेळे। स्वप्नाडिव मालवे । १५·२८३. **प्रबोधलेयां** १५·२६४; **प्रबोध**, जागृति, विकास, १५·२२०, १५·३९८; **प्रबोधां**, जागे झालेल्यांना, १८·१४०१; **सत्त्वरूपिं प्रबोधा चेइला**, आत्मरूपांत जागृत झाला, १४·३०१; **विचारविंदप्रबोधा**, विचाररूपी कमळाच्या विकास करणाऱ्या, १०·१.

प्रभंजन—सोसाट्याचा वारा. जन्मजराजलदजाला । प्रभंजना ॥ १८·१, जन्म व वृद्धाप्य या मेघाचें जाळें उडवून देणारा वारा (संबोधन).

प्रभवणें—समर्थ होणें, उत्पन्न करणें. पथ महाशोषु न प्रभवे । मारुताचा ॥ २·१४३. **रागद्वेषां न प्रभवे**, रागद्वेष नाहींसे करण्याचें सामर्थ्य नाहीं, २·२५९; **प्रभव**—उत्पत्ति, सामर्थ्य, **अनादिमायाप्रभवें**, अनादिमायेच्या सामर्थ्यानें, १७·५६; **सृष्टिक्षयप्रभव** ९·२८९.

प्रभा—तेज, कांति, प्रकाश. जैसें प्रभा आणि भानु । एक चि तें ॥ ९·८५. सूर्याचां होणां होइजे । सूर्यासवें जाइजे । हें विकल्पण साजे । प्रभे जेवि ॥ १३·६०७, सूर्योदयाबरोबर प्रकट व्हावें व सूर्यास्ताबरोबर नाहींसें व्हावें असा हा सूर्याशीं विकल्पणाचा, अनन्यत्वाचा संबंध प्रभेला शोभतो. तेथ भानु जोडला लाभा । प्रभा आलिंगिली प्रभा । १८·१११०. १२·११, १३·६३०, १८·२१८, १८·१००६. **प्रभेची उजिरी** १४·३८८; **प्रभेचिया झलाला** ११·२०९; **प्रभेसिं जाए**, प्रकाश जातो, १५·३३७; **प्रभेचे पाए ऽऽलगे ह्मणौनि**, आपल्या स्वरूपतेजाचा आश्रय घेतात म्हणून, ११·७२; **प्रभा प्रकाशु व्यापे** १८·५०६; **प्रभा फांकि** १०·२८४, **—बिंबिं विलसे** १८·११४२, **—हारतली**, लोपली, ११·६४०; **आंगकांतिचिया प्रभा** ११·३०९; **अंगप्रभेचिये वागुरे**, विश्वरूपाच्या आंगाचें तेज हें जणूं पारध्याचें जाळें, ११·४३२; **अद्वैतप्रभेचेनि वाढें**, आधिक्यानें, १५·२३९; **आत्मप्रभा** ६·२३, १३·१०७६, **चंद्र**— १४·२१०; **मंद प्रभा** १५·८४; **वस्तुप्रभा**, वस्तूंचा प्रकाश (जगद्रूपानें दिसतो), १५·८३; **सुप्रभा**—रवि मियां रश्मिवंतु । सुप्रभा जो ॥ १०·२०२; ज्ञानदेवी, कुंटे—रवि मी रश्मिवंत । सुप्रभांमाजी ॥ १०·२२१; **स्वप्रभ** १८·६; **सूर्या आणि प्रभे** १५·५३६; **प्रभाविण** ३·२५६, **—हीन** १·२६८.

प्रभाव—पराक्रम, सामर्थ्य. १३·१४.

प्रभू—ईश्वर, स्वामी, श्रीकृष्णास उद्देशून. १·६३, १०·१५०, ११·१८. **प्रभूचीं श्रीमूर्ति** १८·१६६३.

प्रभृतिक–प्रभृती—आदिकरून. **अद्वेष्टाप्रभृतिकीं**, अद्वेष्टा इत्यादि बाराव्या अध्यायाच्या भागानें, १८·१४३७. **अमानित्वादिप्रभृती**, अमानित्वादि तेराव्या अध्यायांत सांगितलेली ज्ञानचिन्हें, १३·८४६; **स्वेदजादिप्रभृती**, उद्भिज्ज, स्वेदज, अंडज, जारज असे निरनिराळे प्राणी, १३·९१२.

प्रमद—प्रमाद पहा.

प्रमदा—तरुण स्त्री. निर्योजनाचां कंठि । प्रमदा घे आंटी । १३·७८४. १६·३६०. **परापरमप्रमदा** १०·१, परा पहा; **प्रमदालोचन** १८·५८४; **अवस्थाभेदप्रमदीं**, जागृती आदि करून अवस्थारूपी तरुण स्त्रियांनीं, १८·१०६३; **सर्वोपशांतिप्रमदे कांतु होउनि**, जिच्यांत सर्वांचा लय होतो त्या स्वरूपशांतीचा पति होऊन, १८·१३११.

प्रमा—योग्य ज्ञान, निश्चित ज्ञान, प्रमाण. **मोक्षलाभाची प्रमा** १८·८९७, ज्ञानदेवी, कुंटे—'प्रमा' १८·९०१.

प्रमाण—दाखला, पुरावा, आधार, माप. वांचूनि सोनें रूपें प्रमाण नोहे । पथ राजाज्ञा समर्थ आहे । ९·४५०. शास्त्र चि एक सर्वथा । प्रमाण तुज ॥ १७·२२. ३·१९४, १७·४३. **प्रमाण आणि रंगु** ११·६४२; **प्रत्यक्ष प्रमाण** २·१०८; **प्रमाणसिद्धी**, प्रमाणाची मान्यता, १८·१२२४; **विश्वप्रमाणिची मुदी**, जगन्मान्य होईल असा ठसा, १६·४६५; **प्रमाणें—उदोअस्तूनिचे प्रमाणें**, उदयकाळीं सूर्य एका ठिकाणीं असतो व अस्तकाळीं दुसरीकडे जातो हें प्रमाण धरलें तर (तो जरी चालत नाहीं तरी चालल्या सारखा

दिसतो), ४·९८; **अप्रमाण**—तैसें शास्त्रजात जाण। आघवें चि अप्रमाण। अध्यात्मज्ञानें विण। एकलेनि ॥ १३·८३५. ९·४४८.

प्रमाद—अपराध, चूक, हयगय. मोहो अज्ञाना प्रमादा। पयां मिळालेयां दोषवृंदां। १४·२६५. ११·५६४, १४·१९१, १७·३९१; **जूंझ नव्हे प्रमादु** २·३१; **प्रीती कां प्रमादें** ११·५५१; **प्रमादिए होए**, (आत्मा) अपराधी होतो, १४·१९९, ज्ञानदेवी – 'प्रमादी' १४·२००; कुंटे – 'प्रमादी' १४·२०१; **प्रमादादि** ७·७०; **प्रमादिचीं**, प्रमादाचीं या अर्थी, १५·१६४; **प्रमादजात** ३·२३९; **–पर्वत** ९·१८१; **अज्ञान प्रम(मा)दादिकिं**, १६·१४४; **निद्राआलस्य-प्रमादीं** १४·१९२. **अप्रमादें** – विहित परि अप्रमादें। अनुष्ठावें ॥ १८·१४२८.

प्रमुख—मुख्य. **मनोबुद्धिप्रमुखें** १३·१०७४, **महायाग**– १८·१६४.

प्रमेय—प्रतिपादिलेलें तत्त्व किंवा विषय, सिद्धांत. बोला आधीं झोंबिजे। प्रमेयासि ॥ १·५८. शंकेचेनि गदळपणें। जैं शुद्ध प्रमेय मैळणें। १३·३२३. तैसें धड तें प्रमेय घेइजे। न्यून तें तें मज देइजे। १५·५६२. ७·१८३, ९·२६, १८·६८०, १८·१२३२; **प्रमेयांचे उगाणे** ७·१९३; **प्रमेयाची उजिरी** १८·५४; **प्रमेयाचिं उद्यानें** १२·१३; **प्रमेयांचिया गांवा** ७·२०४; **प्रमेयाचिया स्फूर्ती** १३·३१५; **प्रमेय कैसेयां चढिजे** १८·१७४६, **–पुडुतीं उपलउं** १४·८५, **–प्रस्ताविलें** १८·२९५; **प्रमेयपिक** ९·५२८, **–प्रवालसुप्रभ** १·१७, **–बीज** ६·४८६, **–महानिधि** १·२९, **–महापुर** १४·२२, **–रत्न** १·५. **अप्रमेय**, अगम्य, ११·५५३.

प्रयत्न—परिश्रम, दीर्घोद्योग. ऐसेया प्रयत्नातें आस्था। विये जेयांची ॥ ७·१७०. ७·१७१, १८·८४१. **प्रयत्नेंसिं चुकविजे** १८·८६३, **–होआवें** १७·२७०.

प्रयाग—संगम. तैसें प्रयाग होंत सामरस्याचें। १०·१०८. ६·३५७. **रसांचें प्रयाग जालें** ११·६; **विश्वरूपातें प्रयागीं माधवीं पाहावें** ११·१०, ज्ञानदेवी, कुंटे – '**प्रयागमाधव**', प्रयागांतील वेणीमाधव, ११·१०; **प्रयागवट**, गंगायमुना-संगमावरील अक्षय्यवट, कृष्णार्जुन एकत्र आले या प्रयागसंगमावर मी वटवृक्षासारखा झालों, १०·१६.

प्रयाण—जाणें, मरण. ८·५, ८·२१७, ८·२३०, ८·२३२. **प्रयाणाचेनि अवसरें** ८·२२४; **प्रयाणाचिया लगबगा**, मरणघाईत, ७·१७८; **प्रयाणकाल** ८·९०, ८·२०७, **–समयबुद्धि** १०·२८.

प्रयुंजणें—योजना करणें. १७·३५१, १७·३६५, १७·३९४.

प्रयोग—योजना, रचना, उपयोग. १७·३०३. **प्रयोगु अनुष्ठिजे** १७·४१०.

प्रयोजन—निमित्त, हेतु. **नानाप्रयोजनशीलें** १३·१०५५.

प्ररोह—वाढ. ३·१३४, ६·१२.

प्ररोहण—वाढणें. **स्वसंविद्रुमबीजप्ररो–हणावनी** १८·१०, **द्रुम** पहा.

प्रलय—कल्पांतीं होणारा जगाचा अंत. हों काज सवाऊ प्रलयीं लाहे। वन्हि याचा ॥ ११·३५०, फार काय सांगावें, या (तोंडांचें) सहाय्य प्रलय-काळीं वन्हि सुद्धां घेतो. पाठिं प्रलयाचिये वेळे। उत्पत्तिस्थिति मावळे। ११·४१२. **प्रलइचिये वाहुटली** ४·१७४; **प्रलयाचा वेलु** ११·३८४; **प्रलयाग्निचें** ११·३०७, **–ग्नीची** ११·२३५; **प्रलयांत** १·१६६, १५·१२६; **प्रलयानल**, **अनल** पहा; **प्रलयांबु**, प्रळयकाळाचें पाणी, **प्रलयांबुचा उभडु** १६·१३७, **– उमाहो** १८·४१०; **प्रलयांबुमाजें** १४·४६; **महाप्रल-यांबुचें** १५·२५४; **प्रलया(व)धी** १४·५८, ज्ञानदेवी –'**प्रळयावधि**' १४·५८, कुंटे– '**प्रळयावधी**' १४·५९; **प्रलयोदकें** २·१४६; **प्रलयकाल** १·१३६, **–तेज** १०·२५१, १५·५००, **–दीप** १·१५८, **–भैरव** ११·३३८, **–रुधिर**, प्रळयांत संहार झालेल्या प्राण्यांचें रक्त, ११·३४०, **–वन्हि** १·११८, **–वात** १·९०, **–विजू** ११·३५८; **प्रस(ल)यशस्त्र** ११·३७१; **महाप्रलई** १·१४९, **–इचें तेज** ११·१९३; **महाप्रलय** १·८८, १·१३१, **–अवसरें** २·१६१, **–दशे** ७·४०, **–सेजें खेलौनि** १४·१११; **आदि प्रलयो** १७·५,

उत्पत्ति– १३·९९०; प्रलयो संभूति ८·१६३; स्थितिप्रलयो ११·४९१.

प्रवर्तणें-र्त्तणें—आचरणें, उद्युक्त होणें, आरंभ करणें. **प्रवर्तणें**—म्हणौनि मीं प्रवर्तों लाहें। ग्रंथीं इये॥ १·७९. १·६८. **प्रवर्तलेयां** २·३१. **प्रवर्त्तणें**—नातरि विखाग्नीसि प्रवर्त्तला। वडवानलु॥ ११·३५२. १·२४१, १·२५८, ३·२५१, ११·३८, १३·७७५, १४·३८६, १६·१११, १७·३६४, १८·४७६, १८·७०४, १८·१२३९. **प्रवर्त्तलेनि** १४·३३२; **प्रवर्त्तावेया** १८·८८४; **प्रवर्त्तलाही**, अनात्ममार्गाकडे वळला तरीही, १०·७२; **ओजा प्रवर्त्ते** ७·४८; **कुव्यापारिं प्रवर्त्तिजे** १८·२३९; **मोक्षीं प्रवर्त्तलेयां** १८·१०३९; **वैरीं प्रवर्त्तले** १६·४०३. **प्रवर्त्त**, मार्ग, माझि कर्माकर्माचां व्यवहारीं। प्रवर्त्तु दावी ॥ ७·२६, **प्रवर्त्तवणें**—**प्रकृतितें प्रवर्त्तवील** १८·१३०७.

प्रवाद्—संज्ञा, म्हणणें, उल्लेख. हा आकारासि त्रि प्रवादु। वन्तुसि नाहिं॥ १३·९००. १३·१०२३, १८·९७२. **सुखप्रवाद्**—तैसा सुखप्रवादु वरलु। विषइकु हा॥ ५·११५, विषयांपासून होणाऱ्या अनुभवाला सुख म्हणणें व्यर्थ आहे.

प्रवास—मुसाफरी. ९·१११, १७·२०५.

प्रवाह—पाण्याचा ओघ. जैसा प्रवाहो अनस्यूतु। गंगाजलाचा॥ २·१५३. **समस्तां जलप्रवाहां माझि**, गंगेस उद्देशून, १०·२३७.

प्रवाहणें—नाव, होडी. **पुरीं पडिलेयां प्रवाहणें**, पाण्यांत पडलें असतां नावेनें जगतो, १८·७०२.

प्रवीण—कुशल. जे शास्त्रीं भले प्रवीण। १·३३. स्तुपशास्त्रिं प्रवीणु। १३·८२७. ४·१४२.

प्रवृत्ति-त्ती—प्रेरणा, हेतु, किंवा यांचें कारण, सांसारिक वृत्ति. **प्रवृत्ति**—तरि एयांचा कुरुठा इंद्रियें। जेथौनि प्रवृत्ति कर्मातें विये। ३·२६३. तें चि ज्ञाताज्ञानज्ञेय। हें जें जगाचें बीजत्रय। तें कर्मा चि निसंदेह। प्रवृत्ति जाण॥ १८·४५८. ४·१६०, १४·२२९, १६·९०, १८·४८२. **प्रवृत्तिचे उलगीं** १८·४५५(२), **–चेनि वृद्धिलोभें** १५·१५८, **–ची हांवं(व)** ६·५९; **प्रवृत्ति धरी** १८·४७७, **–मार्गौति मोहरे**, ६·१९१; **प्रवृत्तिचें मावळे** १४·३६३; **प्रवृत्ति वरि निगडु वाउनि**, प्रवृत्तीला बंधन घालून, ८·१२२; **प्रवृत्तिचे पाये मोडी** १३·१६९; **प्रवृत्ति वोहटे** १४·२११, **–समे** ६·२१२, **कल्पिति प्रवृत्ति पुरे**, कल्पना करणारी प्रवृत्ति संपते, ९·७९; **प्रवृत्तिकरणाचां चाळीं**, येथें करण हा शब्द कर्ण या अर्थी आला असावा, १७·६, ज्ञानदेवी –'प्रवृत्तिकर्णाचां चाळीं' १७·६, कुंटे–'प्रवृत्तिकर्णाच्या चाळी' १७·६, **प्रवृत्तिकरण** म्हणजे प्रवृत्तीचें करणें असा अर्थ काढण्यापेक्षां प्रवृत्तिकर्ण हा पाठ व अर्थ गणपतीच्या (१७·१) रूपकांत चांगले बसतात; **प्रवृत्तितरूचां बुडिं** ६·१५३; **कर्माचें प्रवृत्तित्रय**, ज्ञाता ज्ञान ज्ञेय, १८·५०९; **प्रवृत्तिफलें** १८·७०७, **–शास्त्र** १४·१५५; **आत्मप्रवृत्ति** १८·८९२, **कर्मेंद्रिय–** ३·६४; **कर्मप्रवृत्तिचा संकल्प** १८·४५४, **गृहव्यापारप्रवृत्तिरहित** ९·१२८; **प्रत्यक्प्रवृत्ति** १८·१०११; **शास्त्रप्रवृत्तिप्रस्तावो**, गीताशास्त्राच्या प्रेरणेची प्रस्तावना, १८·१४२५; **सर्वक्रियाप्रवृत्ति**, सर्व क्रियांना ज्ञाता, ज्ञान व ज्ञेय हे त्रिविध हेतु आहेत, १८·४७४; **प्रवृत्ति ...निवृत्ति** १६·२७९; **प्रवृत्ति आणि निवृत्ति** १२·११२; **प्रवृत्तिनिवृत्ति** १६·२८२, १८·५६३, **–चीं तुंगें तटें** ७·६८, **–मापकीं** १८·७१३. **अप्रवृत्ति**—**अप्रवृत्तिचा अव्हांटा** ७·४७, ७·१२५, **–चे अव्हांटे** ७·१६५, **–चें(चे) फोंक** १५·१६४. **प्रवृत्ती** १४·१०३, १४·३२५; **प्रवृत्तीचिये राजबीदी** १८·१०६३; **कर्मप्रवृत्ती** १६·३२८, १८·४५५ (१); **प्राणप्रवृत्ती** १२·२०७, ज्ञानदेवी–'प्राण वृत्ति' १२·२०८, कुंटे–'प्राण वृत्ती १२·२०८.

प्रविशणें–प्रवेशणें—आंत जाणें, आरंभ करणें. **प्रविशणें**—**महापापें कुळिं प्रविशति** १·२५०. **प्रवेशणें**—वसंतु कां प्रवेशे। आरामा माझि॥ १८·१५०९. ६·३०८, ९·४५९, ११·४१८, ११·४२१, १४·१४४, १४·४००, १८·१२०३. **प्रवेशावेया** ९·४६७; **गुण प्रवेशे काइ**, सूत आंत जाईल काय?, १८·१४८१; **जाग्रदवस्थे प्रवेशे** ९·११०; **प्रविष्ट**, आंत गेलेलें, **इये मुखिं प्रविष्टें जालिं** ११·४०८. **प्रवेसणें**—**स्वार्थी प्रवेसिजे** १६·२००, ज्ञानदेवी, कुंटे–'प्रवेशिजे' १६·२०२; **प्रवेश**—**निगणेयां आणि**

प्रवेशा १६·२८०; शारदियेचां प्रवेशीं ८·१६०; सारस्वतीं प्रवेशु १०·६; अग्निप्रवेश १२·६६, १६·१०६, १६·१८५; सिंधु–, समुद्रास मिळणें, १८·९७५.

प्रशंसणें–प्रसंसणें—वाखाणणें, स्तुति करणें. **प्रशंसणें**—ते चि एकि प्रशंसावी ३·१७२. **प्रसंसणें**—तेहातें प्रसंसितां लाभु आथि ६·१०४; प्रसंसिजे १·५५, २·२७२.

प्रशस्त—योग्य, श्रेष्ठ. जें प्रशस्तादि बोल वरी। वाखाणिले ॥ १७·३७५. **प्रशस्त कर्म** १७·३८०, **–स्ते कर्मीं** १७·३७६; **प्रशस्ती,** महत्त्व, **दर्शनाचिया प्रशस्ती,** दर्शनापासून होणाऱ्या पूज्यभावास उद्देशून, १३·१८१; **आत्मबोध-प्रशस्ती,** आत्मबोधापासून येणारी प्रसन्नता, १८·१०८९.

प्रश्न–प्रश्ण–प्रष्ण—सवाल, माहितीसाठीं विचारणें. **प्रश्न—अर्जुनचेया प्रश्ना... परिहारु** १४·३२०; **प्रश्नु करणें,** या संबंधीं २·३७२, ३·२६९, ४·२०९, ७·२००, १२·३४, १८·७२; **प्रश्नावलिची कथा** १५·४२७; **सप्तप्रश्नसिद्धि** १०·२८, सातव्या अध्यायांत सात ही पदें ७·१९२ सं. वा. श. पहा, ज्ञानदेवी–'सप्तप्रश्नविधि' १०·२९, कुंटे–'सप्त प्रश्नसिद्धी' १०·२९. **प्रश्ण—प्रश्णाचेनि मीसें** १८·१५३४; **प्रश्णोत्तर** १८·१५७८. **प्रष्ण—प्रष्णु करी** १·७०,– **केला** १५·४२६.

प्रसंग—योग्य समय, अनुरोध, संधि. ते सांवैन कवतिकें। प्रसंगें चि ॥ १·९७. ६·४८६, ९·४६०, ११·३२, १५·६७, १७·३०२. **आणिचा प्रसंगु** ६·१०, **गीताख्यु** –१·५०, **नागरु**–२·३७३; **पहिला प्रसंग** ११·४३; **प्रसंग प्राप्ती,** ओघानें, १६·२९१; **बहुतीं प्रसंगीं** ६·४०९; **मोक्षाचा केउता प्रसंग** १६·४५०; **प्रसंगा आलें** १७·२६३; **प्रसंगु घडला** १३·६४३; **प्रसंगें** १·१०३, ३·३३, ३·६७, ३·१५३, ६·३१, ६·२७०, ६·३४३, ६·३५८, ८·२०५, १२·१६२, १६·६१, १७·१३७, १७·२१७, १८·१०२२, १८·१०६५, १८·१२३३; **प्रसंगें बोलिजैल** १८·१९७. **अप्रसंग** १८·१६०५, १८·१६०७, **–आलाप,** विषयांतर करून बोलणें, ७·४३. **अतिप्रसंग** ५·६६, **–गें** ४·६; **अधिकार-प्रसंग,** ५·१७६, १८·१२३४; **कथाप्रसंगीं** १०·३१०; **जाततेन प्रसंगें** १७·२१०; **वायप्रसंगें** १४·२५३; **वृष्टिप्रसंग** १८·३५३; **संतप्रसंगें** १८·५८८; **सुबीजप्रसंग** १७·२६६; **प्रसंगता बोलिले** १५·४१३; **प्रासंगिक,** प्रसंगानें आलेलें, ६·४८.

प्रसन्न—संतुष्ट, आनंदित, सकृप. परि तुष्टें आर्तें। प्रसन्नें एकें ॥ ११·१२८. म्हणौनि प्रसन्न होइं वेगीं राया। ११·३८०. अथवा करू साद्वल। प्रसन्ना वृष्टी ॥ १८·४३१. २·३४०, ११·५८९, ११·६०१, १३·४०४, १८·१०८६, १८·१४७४. **प्रसन्नता** २·३३८, ११·६०३, १८·१३७४, १८·१३७७; **प्रसन्नतेचेनि आटोपें** ११·११५, **–तेचे मळे** ९·४; **आत्मेयाची प्रसन्नता** १८·१२५३; **शंभूची** – ५·११; **आत्मबोध–प्रसन्नता–पदीं,** आत्मबोधानें होणाऱ्या आनंदाच्या स्थानावर, १८·१०८५.

प्रसरणें—विस्तार पावणें, वाढणें. आणि भूत-सृष्टि एकसरी। प्रसरों चि लागे ॥ ९·११६. **प्रसर**—इंद्रियांचिया संगती। जो प्रसरु होंतुसे मती। २·२८३, **आडशाखाप्रसर** १५·१९३; **सर्वधर्मांचेया प्रसरा लागि** १६·१०७.

प्रसवणें—जन्म देणें, उत्पन्न होणें, मिळणें. आमतें किर प्रसवली। तूझी चि कृपा ॥ ४·३२. बीज शाखांतें प्रसवे। ९·२१०. अध्यावो अध्यायातें प्रसवे। १८·७४. २·३३९, ३·१३४ (वे), ८·२३, १४·१०५. **प्रसवतसे** ३·१३६; **प्रसवतिया,** जन्म देणारीनें, ८·५४, **–यां;** प्रसवणाऱ्या योनीचे, ८·२५; **प्रसवतु—सरलिया शाखा नानासृष्टि डाहालिया प्रसवतु,** सरळ शाखांना अनेक प्रकारच्या डाहाळ्या फुटतात, १५·१४९; **ध्यान ध्यानातें प्रसवे** १३·४०१, **प्रसवों लागे** १०·२८६; **प्रसवौनि** १४·१०९; **मछप्रसवसंगी,** हा पाठ **मछप्रसव संगी (गीं),** असा घ्यावा, मत्स्यापासून झालेला मत्स्येंद्र सप्तशृंगपर्वतावर, १८·१७३२, ज्ञानदेवी–'मत्स्येंद्र शतशृंगीं' १८·१७५४, कुंटे–'मत्स्येंद्र सप्तशृंगी' १८·१७५४.

प्रसाद्—कृपा, अनुग्रह. ६·४२८, ९·४७८, १०·२२, ११·२०, १४·२३, १४·२९, १६·४०, १८·१२४१, १८·१२६३, १८·१२६६, १८·१२६७, १८·१३११, १८·१३७५, १८·१५४९. **प्रसादाचीं राउलें** ११·६५; **दैविकिया प्रसादाचें करणें** ९·२२९; **प्रसादव्रलें** १८·१३७८; **प्रसादरसकल्लोल** १२·३; **ईशप्रसादें** १८·१४३६; **कोपप्रसाद-लीळा,** सूर्य व चंद्र हे विश्वरूपाच्या क्रोध व कृपेच्या लीला दाखवितात, ११·३०६; **तत्प्रसादें,** त्याच्या ईश्वराच्या प्रसादानें, १८·२२६, **निवृत्तिपाद**–११·६९७; **महाप्रसाद** १२·१९; **सकलार्थप्रसाद,** कृष्णार्जुनाचा संवाद, १८·१५१५; **प्रसाद** १४·२३०, हा प्रासादाचा अपपाठ असावा, प्रासाद पहा.

प्रसिद्ध—नांवाजलेलें, प्रख्यात, सर्वांच्या माहितींत असलेलें. कवण हि प्रसिद्ध । मनगिचि ॥ १०·९०. जय जय सिद्ध । उदार प्रसिद्ध । १२·१. नावें इया प्रसिद्धें । सर्वेहें इया सरिकिवें । १३·०८३. ३·२२१, १०·२०३, १३·१५०, १२·८७, १७·२३९, १८·४५७, १८·६१५. **प्रसिद्धा उपपत्ती** १८·१४१७; **प्रसिद्धां तुरंगमां माझि** १०·२१७; **प्रसिद्ध दैवी माया** १३·९८६; **प्रसिद्धा संपत्ती** १६·२६२; **प्रसिद्धपर्वी** १८·१७८५, ज्ञानदेवी–'प्रसिद्धे पर्वी' १८·१८०७, कुंटे–'प्रसिद्ध पर्वी' १८·१८०७; **प्रसिद्धि** १६·६५, १८·२४२, १८·२७९,–**द्धी** १८·३२३, १८·१६६१, ज्ञानदेवी, कुंटे–'प्रसिद्ध' १८·१६८३.

प्रसीद्—कृपा कर. ह्मणतां प्रसीद प्रसीद । वाचा होंतसे सद्गद । ११·५६१.

प्रस्तावणें—आरंभ करणें. प्रस्ताविलें वरवें । प्रमेय तें चि ॥ १८·२९५. **देयो उपाऊ प्रस्तावितसे** १८·१२२३; **प्रस्ताऊ,** कथानकाचा आरंभ, प्रसंग, व्याप्ति, १७·३०, १८·६१९, **बोलाचा**–१८·१३७०; **आनु प्रस्ताऊ मांडला** १६·६१; **सुखाचा प्रस्ताऊ मांडिला** १८·७६८; **शास्त्रप्रवृत्तिप्रस्ताऊ** १८·१४२५, **प्रवृत्ति** पहा. **प्रस्ताव**–**ज्ञानकथनादिप्रस्तावि,** ज्ञानाचें निरूपणादि केलें त्या प्रसंगीं, १६·२७२; **प्रस्थाऊ** १८·२६३, ज्ञानदेवी–'प्रस्तावो' १८·२६५, कुंटे–'प्रस्ताव' १८·२६५.

प्रस्तुत—अध्यां, तूर्त; वर्णन करावयाचा, बोल-ण्याचा विषय. तरि विद्यां माझि प्रस्तुतीं । अध्यात्मविद्या मीं ॥ १०·२४६. परि नेदखे तो प्रस्तुतु । अभिप्राऊ देवाचा ॥ ११·४०१. मग ह्मणे सांधें प्रस्तुत । उदैलें असे जें हें उत्कलित । १८·१६०८. ९·४१, १०·४०, १२·१३९, १२·२२६, १३·९०, १३·१६०, १४·३८, १५·२९, १५·११६, १५·४३०, १५·४५२, १५·५४२, १८·५८, १८·१२३५. **आतां प्रस्तुत आइक** ७·१४; **तरि हें असो प्रस्तुतीं** १६·६३; **परि ते तें असो प्रस्तुतिं** १५·८९; **परि प्रस्तुत हें असो** १०·१९३; **हें असो आतां प्रस्तुत** ३·१८२, ९·३१५; **मागील...प्रस्तुतीं** ५·६; **प्रस्तूत** १८·६२७, **ज्ञानदेवी, कुंटे**–'प्रस्तुत' १८·६३०.

प्रहारणें—मारणें. **संकल्पमेंढ प्रहारुनि,** बळी देऊन, १२·२३; **पशुप्रहारें** १८·८०४.

प्राकार—आवार, कोट. तें महाभारतप्राकारु । मंदरा केला ॥ १८·३३.

प्राकृत—सामान्य, प्रकृतीपासून झालेले, संस्कृता-पासून कालांतरानें रूढ झालेली जनभाषा. जैसा वायसीं चंद्रु नोळखिजे । तैसा प्राकृतीं ग्रंथु हा नेणिजे । ३·२१. जें विश्वरूप आह्मीं । प्राकृतें देखों ॥ ११·२५१. प्राकृतें आठें विकारीं । १४·८८. १०·७७, १८·२३९४, १८·१६९९. **प्राकृत प्रकृती** ९·१०३, –**मनुष्यधर्म** ९·१६८; **प्राकृतां रंकां** १५·१९९; **प्राकृत हेंदारें,** अजागळ पामर, ९·२७६; **प्राकृतु आणि हीनु** १८·३४७; **मीं प्राकृतु सांघों जाणें काइ** ११·२२; **रिद्धिसिद्धी प्राकृता होंति काइ** २·३६४.

प्राक्तन—दैव, १६·१४४.

प्रांगण—विस्तृत आवार, येथें देवालयापुढील अंगण. प्रांगण मिरवणियां । १७·२०२, ज्ञानदेवी, –'देवांगणमिरवणिया' १७·२०३, कुंटे–'देवांगणमिरवणियां' १७·२०३.

प्रागलभ्य—प्रौढपणा, मोठेपणा, येथें पाणीदार-पणा. १८·८५७.

प्राची—पूर्व दिशा. नूयें अधिष्ठिली प्राची । १५·१२. नाना प्राची अरुणातें विये । १८·३५४. **भानुभूषिता प्राचिया** १८·१२२९; **प्राची करी,** उदित करतो, आरंभ करतो, १३·१७७.

प्राचीन—जुनें पूर्वकर्म, प्रारब्ध. उजू नोहे चि प्राचीन । १७·३८, पूर्वकर्म अनुकूल नाहीं. १८·१०१३. **प्राचीनाचेनि बलें** १८·२१०; **प्राचीनें रोग** १६·१९०; **प्राचीनांची दोरी हालवी** १८·१२९९; **भोगें प्राचीन पुरे,** भोगून पूर्वसंचित संपतें, १८·९६०.

प्रांजल—उघड, सरळ, सोपें, अनुकूल. प्रांजल वोवीप्रबंधें । ११·६९७. व्याप्रसर्पं प्रांजलें(ले) । केले एकीं ॥ १२·१११. १३·३६५, १३·६६८, १८·९९४. **प्रांजलें,** उघड्या स्वभावाचीं, ११·१२५; **सांख्याहूनि...प्रांजला** ५·१६५; **अनुष्ठितां प्रांजला,** अनुष्ठान करणें सोपें, सरळ आहे, ५·७; **प्रेमलप्रांजल** १२·२३४, ज्ञानदेवी–'प्रेमळजनप्रांजळु' १२·२४३; **पांजला** हा 'प्रांजला'चा अपपाठ आहे, ५·१६.

प्राण—पांच प्राण, जीव, अंतःकरण, सर्वस्व. तें(ते)थ उत्तीर्ण होये प्राणें । १·२०२. प्राणीं प्राणु संभ्रमें । हवन करिती ॥ ४·१४५. तेव्हलि प्राणासि प्राणु नाहीं । तेथ बुद्धि असौनि करील काइ ॥ ८·२१२. ६·२८८, ६·३१३, ८·९४, ९·२८७, ११·३१३, १२·१४५, १६·२९९, १८·७३६. **प्राणाची आंतौरी,** क्रियाशक्ति, १३·१०२, **–उघडी जन्मभूमी** ६·२७३; **प्राणु हें कुल** १३·२८; **प्राणाचां घरिं** १३·२९; **प्राणाचा प्रणवु** ८·११२; **प्राणाचे प्राण,** प्राणाची चालनाशक्ति, १३·९२५; **प्राणु हा बलौता** १३·३५; **प्राणें शुद्धि,** मरणें, १२·७०; **प्राणाचें सोयरें** ११·५६६, **–सौजन्य** १३·३५४; **उचललेया प्राणासरिसिं,** प्राणाच्या उत्कटतेनें, १२·१०१; **उभेयां प्राण गेले** १·१३५, **बुडौनि–** १८·१९२; **प्रा(प्रा)णातें घेउनि जाये** ३·२०९; **वाचा प्राणासि चूकली** ११·६५५; **प्राणें अनुसरले** ९·३३६; **प्राणें...आटणी करणें** १६·१०७; **प्राण कदर्थले** १३·२३५, **–कांपताति** ११·३४५; **प्राणाची केवळ जाली** ६·२८३; **प्राणु कोंडे** ८·२२५, **–गेलेया(यां)** १६·१८२, **–घेणें** १३·७४४, **–जिये** ६·२४१, **–पूरे** ८·११५, **–पोखे** १८·१०२०, **–फेडी,** विझतो, १३·७१९, **–राखे** १६·१४२; **प्राणें वांचिं(चि)जे** ११·२७७; **प्राणु सांडिजे** २·५३; **प्राणें सांडिलें** १८·१४९१, **–सांवरौनि** १८·१५४३; **प्राणु हाले** ९·२८२, **–ह्मणिपे** १८·३३४(२); **प्राणीं अपानु अर्पिती** ४·१४४; **प्राणातें अमरां करी** १७·२१८; **प्राणांचा उगाणां घेंति** १०·२२५; **प्राणे(णें) पांगुला होणें** १३·१२९; **प्राणा लयो करीन** १३·४३३; **प्राणें लोण कीजे** १२·१८९; **प्राणु सकटुनि आटिल** १०·२६५; **प्राणें सूटिका नाहिं,** प्राण वांचत नाहीं, ११·४३३; **प्राणाचा हातु धरुनि** ६·२७१; **प्राण व अपान—प्राणापानाचां जोडभातीं** १५·३७६, **–चे लोंढे** १८·७८१; **प्राण(णा)पानगती** ३·५६; **प्राणापानसम,** हृदयस्थ प्राणवायु व गुदस्थ अपानवायु यांची सुषुम्नेंत समगति, ऐक्य, करून, ५·१५२; **प्राणेश्वर,** ईश्वर पहा; **प्राणक्रिया** ४·१३६; **प्राणुक्षोभें** १८·१५४०; **प्राणद्रव्यें** ४·१४३, **–नाथ** १३·३७२, १८·११६, **–पवन** ६·२४८, **–प्रवृत्ती** १२·२०७; **प्राणुपापता** १३·२७०, हा पाठ **प्राणुप्रापता** असणें संभवतें, प्राणास, अंतःकरणास भिडणारे, आहे तो पाठ घेतला तर प्राणास पापाकडे वळविणारे असा अर्थ लावतां येईल, **ढालणें**(३) पहा; **प्राणशक्ती** १२·५३, **–संकट** २·२०५, १३·२०३, १६·१७७; **प्राणायाम,** प्राणाचा निरोध, अष्टांग योगांतील चौथें आंग, सं. वा. श. पहा, ४·१४४, ९·२१२, **–माचेनि आडकंठें** ६·५५, **–माची उजिरी** १८·३३४(१); **इंद्रियें आणि प्राण** ९·२३९, **–वाचा प्राण** १०·१५५; **जीउ प्राणु** १३·१९९; **जीवें प्राणें, जिवणें–जीवणें** (२) पहा; **पंचप्राणमन** ९·२११, **मन** पहा; **तनु आणि प्राण** १५·८; **तनुमनुप्राणीं** ७·१४६, **–णें** ७·११८; **प्राणा परौते** १२·२२५, **–तें** १७·१४६; **सर्वप्राणें** १·११०, ११·३२५; **परप्राणघातें** १६·३४५. **प्राणि—प्राणिगण** ३·११५, ११·५१५, **–जात,** जात

पहा; प्राणिदेहीं १३·२७३, हे शब्द जोडून घ्यावे, —मात्र १३·११२, —वृंद १८·८९७; प्राणिया-ये २·३२५, ३·२५२, ४·१०, ४·११२, ४·२०१, ७·१४७, ९·२१७, ९·४१०, ९·५०१, १३·२७३, १५·३८३, १६·२७७, १६·२७८, १६·२८४, १६·२४४, १६·३८६, १६·३१५, १७·३५, १७·५६, १७·६०, १७·६१, १७·२६१, १८·२५०, १८·१४४८; प्राणियां चांपडे, हा पाठ प्राणियांचां पडे असा घ्यावा, १७·५५.

प्राणिति—ज्ञानदेवी कोश—'प्रणीति', यज्ञपात्र. रक्त मांसा प्राणितिया। नहं नहं देंनी॥ १७·९५, कुंटे—'रक्तमांसाप्रणीतया' १७·९६.

प्रांत—मर्यादित स्थल, भाग, प्रदेश, सीमा. जेंव नगराचा प्रांतु। सांडिजैना॥ ३·२०६. ६·१९५. आकाराचा प्रांत, शेवट, मर्यादा, ६·३२१; प्रांतहीन, अमर्याद, २·३७३; आंगप्रांतीं ११·१४०, ११·२८२; अप्रांत—अप्रांतें एकें ११·१२४; अप्रांतमती व्यासें, अमर्याद बुद्धीच्या व्यासानें, १३·११४८.

प्राप्त—ओढवलेलें, मिळालेलें, आपल्या वांट्यास आलेलें, पूर्णावस्थेस पोहोंचलेला. प्राप्ति(प्तिं) ऋद्धिसिद्धि २·३५९, प्राप्ति पहा; प्राप्त कर्म ३·४६, ३·६९, अवसरें करूनि—३·७८,—भोग ३·१०८; प्राप्ता मतांतरा १३·२४०; प्राप्तें मतांतरें १३·३१८; प्राप्तीं दुःखीं, दुःख ओढवलें तर, २·२९४; प्राप्तिं निषेधीं, निषिद्ध कर्म करावें पडलें तर, १८·७१२; प्राप्ते वेळे ३·१०५; प्रयाणकालें प्राप्तें ८·९०; प्राप्ताचें चिन्ह, पूर्णावस्थेस पोहोंचलेल्याचें चिन्ह, ४·९१ ते ४·१२३ व ५·७० ते ५·१४४ पहा; प्राप्तें पुरुषें २·३५०; प्राप्तार्थ, देखें प्राप्तार्थ जाले। जे निष्कामता पातले। ३·१५४. अप्राप्त, अज्ञानी, २·२५३, ९·२६१, ९·३००, १८·१०९०.

प्राप्ति-प्ती—लाभ, सिद्धि. प्राप्ति—ऐसी योगस्थिति जेया सांडे। तो वायां चि हव्यासीं पडे। परि प्राप्ति कहीं न घडे। संन्यासाची॥ ५·३३. जे साम्या परौति जगीं। प्राप्ति नाहीं॥ ६·४०९. पैं अज्ञान घनसुषुप्ति। ऐसैसी जे ख्याति। इया उणिवे प्राप्ति। ब्रह्माची जे॥ १५·४८३, ज्याला अज्ञान व गाढ सुषुप्ति म्हणतात ती स्थिति म्हणजे ब्रह्मप्राप्ति असें म्हणतां आलें असतें पण त्यांत एक उणीव आहे, यावर १५·४८४ ते १५·४९० पहा. ६·३७८, ६·३८५, ६·४३४ (१), १८·१३६९. प्राप्तिची चाड ६·३६०; प्राप्तिचा जीवात्मा ४·११३,—चि ठाऊ ६·१०२, ६·३२९, प्राप्तिचां पैली तीरीं ७·१३; प्राप्ति वेल्हीं १८·१३७३; प्राप्ति—६·३२५; प्राप्तिचिये वेळे ६·७३; निर्केयाचि प्राप्ति १६·४३१, भूतन्चाची—९·३५४; सुखप्राप्ति २·३४६; प्राप्तिफलीं फलनां ६·१५०; आत्मप्राप्तिफल १८·६९७; मत्प्राप्तिप्रकार, माझा लाभ होण्याची रीत, १८·१२१९; प्राप्ति ऋद्धिसिद्धि, २·३५९, हा पाठ प्राप्तिं असा, प्राप्त झाल्यावर या अर्थी घ्यावा, ज्ञानदेवी कुंटे—'प्राप्तीं ऋद्धि सिद्धी' २·३६० प्राप्त पहा अप्राप्ति ६·४३४(२). प्राप्ती—प्रसंग प्राप्ती १६·२९१; द्वंद्वप्राप्ती १३·३४८, प्रिय—१८·१०४९. प्राप्य, साध्य, फळ, ४·१३८, ९·४६४; अप्राप्य—अप्राप्य केवि इछिजे। ३·२१७, १·७९.

प्राय—पूर्वी. प्रायेचा आवेशु १३·७५६, आवेश पहा. ज्ञानदेवी—'प्रायेचा पैसु' १३·७५८, पूर्वीचा प्रसार, कुंटे—'मायेचा पैसु' १३·७५८.

प्रायश्चित-त्त—पापक्षालनासाठीं केलेलें कर्म, चित्तशुद्धीसाठीं केलेला विधि. प्रायश्चित—तरि कीर्त्तनाचेनि नडनाचें। नाशिले व्यवसाय प्रायश्चिताचे। ९·१९७, कीर्त्तनाच्या उत्साहानें प्रायश्चिताचें सर्व कार्य उरकून घेतलें, निराळें प्रायश्चित्त घ्यावयास लागत नाहीं या अर्थी. प्रायश्चित्त—आणि विषयांचें विष उलंडुनि। जे सर्वेंद्रियां प्रायश्चित्त देउनि। ८·१०२. १७·१०८. धोवटें प्रायश्चित्तें १८·१०११; वांचेसि प्रायश्चित्त देऊं १३·६७३; सर्व प्रायश्चित्त तेयाचिये मुठी सुवे, (पैसाभर दान देऊन कुटुंबांतल्या सर्व माणसांच्या) प्रायश्चित्ताचें पाणी त्याच्या हातावर सोडतो, अगदीं नांवापुरतें दान देऊन त्याचें मोठें फळ मिळेल ही अपेक्षा करतो, १७·२८९.

प्रार्थणें—विनंति करणें. तरि उणावो साहाजें उपसाहला। प्रार्थुं काइ॥ १·६५. ९·३०,

सप्रेम—जे नाझेनि कामें सकाम । जे नाझेनि प्रेमें सप्रेम । ९·३५१ (२), **सप्रेमु अनुरागु** १२·१५५. प्रेमल, प्रेमळ, १०·१२४, ११·३४: **प्रेमलांलागि** १०·१२३: **प्रेमलांचेनि प्रियोत्तमें** १०·१२८; **प्रेमलाचेया वार्त्ता** १२·२३७; **प्रेमल संवादियें** १२·१३१; **प्रेमलांचें सांकड** १०·१२१; **प्रेमलप्रांजल**, प्रेमळ भक्तांना सहज मिळणारा. १२·२३४.

प्रेमा—**प्रेमा अढल कीजे** १८·८८४, **–आलोट उपजे** १८·३८०, **–वाढों नेणे** १८·५६४, या तीन्ही संदर्भांत ज्ञानदेवी व कुंटे प्रतींत 'प्रमा' हा पाठ, प्रमाण बुद्धि किंवा यथार्थ ज्ञान या अर्थी आला आहे.

प्रेत—(१) शव. प्रेत बाहिरें घालिजे। १७·१०६. (२) शब्दास जोडून. प्रिय, आवडीचें या अर्थी. **अभिप्रेत** ८·१०३.

प्रेरणें—उद्युक्त करणें. १२·२२८.

प्रौढ—वाढलेला, श्रेष्ठ, बळवान, समर्थ. हा अभि-लाषु प्रौढु मानसीं । २·२२१. कातु नविया चि वाढु । लोकोत्तर प्रौढु । १७·४७. १८·५१५. **प्रौढ गुणें** १८·८५६; **प्रो(प्रौ)ढु जाला**, मडकला, २·३२९, **प्रौढु जाला** ६·६१; **प्रौढें** १४·२६७; **अप्रौढें बालकिं** १३·७९. **प्रौढि-ढी**, अभिमान, सामर्थ्य, वाढ. **प्रौढि**—१३·७८२, १८·१३१५; **इंद्रियांची प्रौढि** २·३१२, **मुद्रेची**—६·११२; **प्रौढि न बोलें** ९·२; **प्रौढी**—तेथ बळें प्रौढी पुरते । जे महारथी वीर होते । १·१३४, २·७२, ९·२३४, १४·३०८; **निज सत्वाचिया प्रौढी** १७·३८९, **योगज्ञानाचिया**—१३·१०६७; **इंद्रियप्रौढी** १८·३४६, **–मंडल** १८·३४७; **बलें प्रौढी पौरुषें** १·९७.

प्लव—नौका. २·२२३.

फ

फटिक—स्फटिक. जैसा फटिकु चि आवडे उदक । ७·११०, जसा स्फटिक पाण्यासारखा दिसतो, भासतो, ज्ञानदेवी–'स्फटिक चि भासे उदक' ७·११३.

फडा—नागाची फणा. संडीं फडे खेलवणें । नागि-णिएची ॥ १८·६४. **तक्षकाची फडे टाकूनि**, तक्षकाची फडा मिळवून, हातीं घेऊन या अर्थी, १७·२४, ज्ञानदेवी–'फडे टाकोनि' १७·२४; **फडे न करी**, फडा उभी करीत नाहीं, १६·१२५, यावर **चिरणें–चीरणें** पहा.

फणा—सर्पाची फणा. **फडा** पहा. **सर्पफणिची साउली** ५·११६. **फणि, सर्प**, सांधें महाफणि दर्दुरें । गीळिजे कायि ॥ २·१५.

फरकणें—उभें राहणें. रोमांच जंव फरके। १८·१५८५.

फरसाल—भिन्न स्वादाचें, दोन स्वाद मिळून बन-लेलें व दोन्ही स्वादांहून अधिक रुचकर. आणि गोड आंबड मिळे। तेथ रसांतर फरसालें। १८·२४३.

फरारी—ध्वज, निशाण (राजवाडे), आभास (ज्ञानदेवी कोश), ओढाताण (कुंटे), भर-भराट (दाते), आधिक्य (परिभाषा कोश). **जीविताची फरारी देखौनि** १३·७३५; **महत्वाची फरारी लाहांति** १८·२४९. **फाउरी** पहा.

फल—फळ, पीक, लाभ, परिणाम. पुत्रातें इछी कुल । तेयाचें काइ हें चि फल । १·२१५. परि ते(तें) वेगलेपणें कां भोगिजे । जैसें पक्षियें फल चुंबिजे । ५·१३०, ज्ञानदेवी–'तें' ५·१३१. आइकें सकलसंमतें जगिं । पां(पा)हे तो चि योगी । जो कर्में करीनि रागी। नव्हे चि फलिं॥ ६·४३. कां फलिं सरे वाढणें । सस्याचें जेवि ॥ १८·४७२, पिकाचें या अर्थी. पैं फलासी चि पांडुसुता । फल काइसें॥ १८·६३० (३, ४). पैं परिपाकाचियें वेळे। फल देटें ना देठु फलें । १८·९५१. ६·४४९, ७·१४२, ७·१४३, ९·१४६, ९·१७३, ९·१७४, ९·३७८, ९·४१७, ११·५८६, १२·१२८, १३·८०६, १३·१०५५, १४·२५९, १५·१७२, १५·१९१, १६·३२, १७·१६३, १७·१७२, १७·१८७, १७·२४८, १७·३१७, १७·३६५, १८·११९, १८·१२२, १८·१२४, १८·१७०, १८·२०२ (१,२), १८·२०६, १८·२३६ (१), १८·२४९, १८·२५२ (१), १८·३५२,